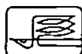
ANTANAS
MACEINA

RAŠTAI

VIII

PEDAGOGIKOS FILOSOFIJA

Vilnius
Mintis

UDK 1 (474.5)
Ma 32

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija

Serija leidžiama nuo 1987 m.

S u d a r ė
ANTANAS RYBELIS

R e d a g a v o
VITA MALINAUSKIENĖ

ISBN 5-417-00825-7

TAUTINIS AUKLĖJIMAS

AUTORIAUS ŽODIS

Rinktis disertacijai tautinio auklėjimo problemą autorių skatino dvi aplinkybės: pats problemos aktualumas ir autoriaus studijų eiga. Šiandien, kai žmonijos išsivystymas vis labiau atskleidžia *tautinio* prado reikšmę gyvenimui ir žmogui, kai bandoma padaryti šitą pradą atskirų gyvenimo laipsnių ir sričių jungtimi, dar daugiau, kai žodžiui *barbaras* yra grąžinama heleniškoji jo prasmė – šiandien jau labai laikas kalbėti apie tautinį auklėjimą, kaip apie priemonę įkūnyti tiems siekiniams, kuriuos iškėlė romantika ir kuriuos taip stipriai pabrėžė tautinis mūsų laikų sąjūdis. Suprantama, tautinio auklėjimo problemos sprendimas negalėjo būti be kosmopolitinio ir nacionalistinio idealo kritikos. Žmogui reikia klausyti ne tik kraujo balso, bet ir proto. Principinis pedagogo nusistatymas šiandien turbūt niekur taip gerai nėra išbandomas, kaip tautinio auklėjimo teorijoje ir praktikoje.

Jeigu sakoma, kad disertacijos tema turi būti savaiminga išplauka iš aukštųjų studijų, tai autorius vargiai galėjo rasti kitą temą, kurioje gyvenimo filosofijos ir teorinės pedagogikos pažintys duotųsi tinkamiau suderinamos. Tautinis auklėjimas nėra nei speciali ugdymo sritis (šalia protinio, dorinio ar estetinio ugdymo), nei speciali pedagogikos disciplina (šalia didaktikos, dorinio auklėjimo ar estetinio lavinimo mokslo). Jis yra tik vienas ugdymo atžvilgis. Jis apima visą ugdymo plotą ir visas pedagogikos disciplinas. Jis todėl autoriui ir pasisiūlė kaip palankiausia dirva pedagogikos ir gyvenimo filosofijos sintezei.

Šitos priežastys nulėmė autoriaus disertacijos *objektą*.

Pats *dėstymas* – beveik ištisai – yra filosofinio pobūdžio. Autoriaus specialybė yra ne praktinė, bet filosofinė pedagogika. Dėl to pritaikomųjų ir metodinių pastabų šitame veikale yra maža. Padaryti konkrečių išvadų ir principus pritaikyti praktikai autorius palieka tautinio auklėjimo veikėjams, kurių patyrimas ir gabumai čia yra vertingesni negu knyginiai pamokymai. Praktines tad šio veikalo pastabas autorius prašo suprasti tik kaip pavyzdžius.

Autorius tiki, kad veikalas, išskyrus II dalies 5-ą ir III dalies 4-ą skyrių, bus paskaitomas ir nekatalikiškosios pasaulėžiūros žmonėms. Jis yra skiriamas visai mūsų Tautai. Bet autorius būtų buvęs nenuoseklus, jei, pripažindamas religinį gyvenimo pradą, tautiškumo ir patriotizmo problemų būtų neišvystęs ligi galo.

Šia proga autorius nuoširdžiai dėkoja savo Mokytojui *prof. St. Šalkauskiui*, nepaprastai kruopščiai vadovavusiam visam šiam darbui; *prof. P. Kuraičiui*, labai daug padėjusiam veikalui pasirodyti viešumoje; *Šv. Kazimiero Draugijai*, drįsusiai šio medžiaginio skurdo metu veikalą išleisti.

A. Maceina

Kaunas,
1934 m. Tautos šventės dieną

Įvadas

TAUTA IR TĖVYNĖ

I. TAUTŲ ATSIRADIMO VEIKSNIAI

Tos žmonių grupės, kurias šiandien vadiname *tautomis*, nėra staigūs gamtos padarai. Jų atsiradimas yra lėto išsivystymo išdava. Jos nėra atsitiktinio įvykio sublokštų žmonių sambūriai, bet organiškai išsivystę vienetai, turį savotišką gyvenimą ir savo paviršiuje, ir savo gelmėse. Tautinės žymės, arba tautinė individualybė, ne tada atsiranda, kai žmonės susiburia draūgėn, bet jie dėl to ir susiburia, kad yra lenkiami kažkokio išvidinio bendrumo. Tauta yra pirmesnė už josios suvokimą, arba už vad. *tautinę sąmonę,* nes pirma reikia būti, o tik paskui susiprasti. Istorinis tautos pasirodymas, arba, kaip sakoma, išėjimas istorijos vaidyklon, visados atsiremia bent į nedidelį tautos išsivystymą. Tauta tik dėl to istorijoje ir pasirodo, kad jau yra pribrendusi *gyventi.* Bet ligi šio svarbaus momento josios kelias yra labai ilgas.

Antra vertus, tauta niekados nėra sustingęs dalykas. „Kiekviena tauta, sako Fr. Ratzelis, yra nuolatos kintąs kūnas".[1] Kaip organizmas, o tauta yra labiausiai panaši į organizmą, yra gyvas ir todėl visados kinta, taip ir gyva tauta nuolatos atsinaujina. Ir niekas turbūt taip neprieštarauja išvidinei tautos logikai, kaip bandymas tautos buvimą ir kūrybą suvesti į dirbtines schemas. Kur yra gyvybė, ten yra kitimas, o kur yra kitimas, ten yra nuolatinis sprogdinimas ir griovimas to, kas sena. Tie veiksniai, kurie suveda žmones draūgėn, kurie juos sujungia į organišką vienetą, daro įtakos visuomet. Jie kinta pamažu patys, keisdami ir išvidinius tautos ryšius.

---

[1] Anthropogeographie, I, Stuttgart, [4]1921, p. 84.

Kokie tad yra šitie veiksniai? Kas suskaldo žmoniją į tam tikras grupes, skirtingas iš paviršiaus ir vieningas savo vidumi? Iš kur kyla nepakartojamas jų gyvenimo būdas? Žodžiu, *kas padaro, kad tam tikra didesnė ar mažesnė žmonių grupė tampa išvidinės jungties sutelktu vienetu, arba tauta?*

1. *Rasė*

a. Problemos atsiradimas

Nagrinėdami tautų kilimo veiksnius, visų pirma susiduriame su *rasės problema*. Šiandienine prasme rasės sąvoka atsirado tik XVI a. Pradžią jai davė didieji ano meto geografiniai atradimai. Kolumbui atradus Ameriką ir Vasco de Gamai apiplaukus aplink Afriką, pamatyta, kad ir ten gyvenama žmonių, kurie vis dėlto yra skirtingi nuo europiečių ne tik savo kalba, ne tik religija, bet ir fiziologinėmis ypatybėmis. Gilesni tyrinėjimai rasinio skirtingumo sąvoką tik stiprino, o antropologijos ir etnologijos išsivystymas ją visiškai įtvirtino.

Žodis *rasė* į gamtos mokslus buvo įvestas L. G. Buffono (1707 m.). Bet tikruoju rasinės teorijos tėvu yra laikomas prancūzas Arthuras Gobineau (1816–1882). Savo veikalu *Essai sur l'inégalité des races humaines* (4 tom. 1854 m.) jis padėjo pagrindus tikrajam dabarties rasizmui. Pasak Gobineau, žmonijos išsivystymas pareinąs nuo organiškų rasės jėgų. Visuotinė istorija esanti ne kas kita, kaip rasių maišymasis arba, kaip jis pats sako, „rasių chemija". Kultūros *krizė* kylanti iš nelygios kraujomaišos, o kultūros *galas* būsiąs tada, kai pralaimėsią kūrybiniai paveldimi elementai ir būsią menkarasių nekūrybinių elementų užstelbti[2]. Gobineau teorijai, nors kiek ir vėliau, buvo karštai pritarta Vokietijoje, ypač nuo 1910 metų, kada ją ten atgaivino ir paskelbė L. Schemannas savo veikalu

[2] Gobineau nuomonė mūsų laikais atsinaujina eugenikos problemoje. Amerikietis eugenikas Lothrop Stoddard net savo veikalą pavadino *Požmogio grasmė* („The Menace of the Underman", vok. vertimas „Kulturumsturz. Die Drohung des Untermenschen", išėjo 1925 m.).

Gobineaus Rassenwerk (Štutgartas, 1910). Šiandien, rasinei problemai pasidarius ypač aktualiai, Gobineau dar labiau darosi populiarus. Dabarčiai Gobineau atrodo kaip josios didvyris ir šauklys"[3].

Gobineau mintis toliau išvystė jo tautietis Bacheras de Lepouge'as. Jo pėdomis ėjo ir anglų kilmės, bet vokiškai rašąs kultūros istorikas H. St. Chamberlainas, autorius išgarsėjusio veikalo *Die geistigen Grundlagen des 19 Jahrhunderts* (t. 2 1899, [14]1922), kuris, pasak P. Bartho, yra „grynai impresionistiška pasaulio istorijos apžvalga, žiūrint iš rasių teorijos punkto"[4]. Šiaurės rasė, pasak Chamberlaino, esanti vienintelis mūsų kultūros veiksnys, o ariškoji dvasia tobuliausios savo išraiškos radusi R. Wagnerio kūryboje[5]. – Daugiau ar mažiau šiai krypčiai priklauso ir pozityvistinės srovės atstovai, kaip A. Comte'as, ypač vertinęs baltąją rasę, T. Buckle'as, H. Taine'as, kuriam rasė esanti vienas iš trijų tautos likimo veiksnių (kitu du veiksniu Taine'ui yra: *le milieu* – gamta, supanti žmogų, ir *le moment* – ligšiolinio išsivystymo kryptis).

Rasinė teorija dažnai yra laikoma *vokiška*. Tai yra netiesa, jei kalbama apie šios teorijos *kilmę*, nes ji yra prancūzų padaras; ir tai yra tiesa, jei kalbama apie josios *pritaikymą*. Prancūzų pagimdyta, ji išaugo ir įsišaknijo vokiečių tautoje. Jau nuo Fichte's laikų Vokietijoje nuolatos buvo kalbama ir rašoma, kad germaniškoji rasė esanti tobuliausia iš visos žmonijos, kad „objektyvinė dvasia" didžiausio išsivystymo pasiekusi vokiečių tautoje ir valstybėje (Hegelis). Todėl Gobineau ir kitų rasistų teorijos Vokiečiuose rado gerai prirengtą psichologinę dirvą ir galėjo išsiskleisti visu plotu. Šiandien Vokietijoje mes todėl ir matome tikrą „rasinio mokslo" įsikūnijimą ir karštą tikėjimą į tai, ką A. Wirthas pasakė dar 1914 metais: „Rasė iš tikrųjų yra kažkas dieviška; tai predestinacija"[6].

---

[3] *A. Wirth.* Rasse und Volk. 20 p. Halle a. S. 1914.
[4] Philosophie der Geschichte als Soziologie. Leipzig, 1922, p. 569.
[5] Plg. jo veikalą *Das Drama Richard Wagners*, [6]1921.
[6] Rasse und Volk, p. 7.

b. Rasės sąvoka

Rasės buvimo negalima neigti. Bet kokios yra išviršinės rasinio savotiškumo žymės, antropologų nuomonės dar labai skiriasi. Apskritai rase yra vadinama grupė žmonių, turinčių bent *vieną* juos jungiantį *kūno* bruožą. Bet kas sudaro šito bruožo esmę? Štai klausimas, kuris išskaldo pažiūras. Nei galvos forma, nei jos dalių santykis, nei odos spalva, nei plaukų augimo būdas nėra neginčijami vienos ar antros rasės ženklai. Vis dėlto būtų nelogiška dėl šitų nepergalėtų sunkenybių paneigti rasinį skirtingumą ir rasės problemą laikyti nesančia.

Laikydami žmogų tokia būtybe, kurios prigimtį sudaro gyvulinis ir dvasinis pradai, galime lengvai atspėti, kad rasinis žmogaus savotiškumas kyla iš *gyvulinio prado*. Rasė keroja *kūne* ir tik per kūną ji daro įtakos žmogaus sielai. Dvasinių rasių *nėra* ir *negali būti*. Rasė yra *zoologinis žmogaus savotiškumas*. Bet kaip tik dėl to, kad rasė yra zoologinis dalykas, ji *pasikartoja*. Tos pačios kūno ypatybės klesti daugelyje žmogiškų individų, ir šitas jų bendrumas tampa vienijančia jungtimi. Žmonės darosi surišti vieni su antrais tuo, ką jie turi bendra savo kūne, būtent *zoologiniu vienodumu*. Taip tad didesnė ar mažesnė žmonių grupė tampa rase. Rasė yra *zoologinis vienetas*, nes jo jungtis yra zoologinė. Individas gali būti priskirtas kuriai nors rasei tik tada, kai jis turi tam tikrų kūno ypatybių. Klaida būtų laikyti žmogų, pvz., žydiškosios (priešakinės Azijos) rasės tik dėl to, kad jis turi ypatingą likimą pasipelnyti. Iš rasės gal ir būtų kartais galima pažinti psichiką, bet *niekados* iš psichikos negalima atspėti rasės. Vienodi dvasios bruožai gali būti įgyti visai kitokiu keliu.

Todėl rasė yra zoologinis savotiškumas, tam tikrą žmogiškų individų skaičių sutelkiąs į zoologinį vienetą. Šitoje apibrėžtyje glūdi du bruožai: subjektyvinis-zoologinis individo savotiškumas ir objektyvinis-zoologinis vienetas. Iš tikrųjų žodis *rasė* šiandien yra vartojamas abejopa prasme. Juo vadinamas ir *žmogaus nusiteikimas*, ir tam tikra žmonių grupė. Bet ir vienu, ir kitu atveju *rasė visados yra zoologinis dalykas.*

Palikdami antropologams surasti *konkretų esminį* rasės elemen-

tą, čia iškelsime dvi charakteringas josios ypatybes: *pastovumą ir paveldimumą*. Rasė, kaip zoologinis dalykas, yra *grynai prigimties* davinys. Šitame josios prigimtiškume kaip tik ir laikosi anų dviejų ypatybių šaknys. Rasė yra labai *pastovi*, kaip ir visa prigimtis. Ji esti tol, kol jai priklausą individai ją palaiko dauginimosi keliu. Rasę nulemia prigimtis: ji ją sukuria, ji ją ir perteikia. Rasės pastovumas yra neišvengiamai surištas su josios paveldimumu: pastovumas tuo ir pasireiškia, kad rasinės žymės tiksliai atsikartoja naujuose individuose. Žmogus čia nieko negali pridėti – nebent kultūros priemonėmis tobulinti *jau nulemtą* individą. S. R. Steinmetzas todėl visai teisingai rase vadina „pastovumą tam tikrų pirmykščių ypatybių, kurios, būdamos bendros visiems rasės individams, visos yra paveldimos naujųjų kartų"[7].

c. Rasė ir tauta

J. G. Herderis neigė rasę. Jam ji yra „nekilnus žodis", o žmonių skirstymas pagal odos spalvą – „dirbtinis padaras". „Visa, sako jis, yra tik atspindžiai vieno ir to pačio vaizdo, kuris išplinta visoje žemės erdvėje ir laike".[8] Vietoj rasės Herderis vartoja žodį *Volk* – *tauta*. Herderio nusistatymas prieš rasę yra visai suprantamas, nes jo meto antropologai su rase siejo ir skirtingą žmonių kilimą[9]. Kad rasės nereiškia skirtingos žmonių kilmės, kad jos yra tik *vienos* žmonijos atspalviai – čia Herderis sako visišką tiesą. Bet jau ir šitie atspalviai turi nemažai reikšmės. Rasė zoologinių ypatybių vienodumu sujungia tam tikrą individų skaičių į zoologinį vienetą, kuris yra *skirtingas* nuo kitų šios rūšies vienetų. Rasinį vienodumą turintieji *individai* savaime glaudžiasi prie vienas kito, o rasinio *skirtingumo* grupės savaime tolsta viena nuo kitos. Rasė yra pirmutinis veiksnys, kuris skaldo *žmoniją* ir jungia *žmones*.

Čia tad ir išeina aikštėn rasės reikšmė ir įtaka *tautai*. Jau iš paviršiaus pažiūrėjus, tauta atrodo kaip vienetas, *skirtingas* nuo kitų

---

[7] Cit. *P. Barth*. Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 584.

[8] Plg. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, II. Riga u. Leipzig, 1784, p. 80.

[9] Ibd.

ir *vieningas* savo viduje. Vadinasi, jis buvo sukurtas tokių veiksnių, kurie skaldė žmoniją į grupes ir kartu jungė grupėse individus. Vienas iš tokių veiksnių kaip tik ir yra rasė. Ji yra pirmutinis skaldąs ir jungiąs veiksnys, nes ji yra grynai iš prigimtosios srities. Prigimtis visame gyvenimo plote yra pirmutinė, kaip medžiaga ir atrama. Rasė deda tautai bendrą pagrindą, ant kurio vėliau gali išsivystyti įvairūs pavidalai. Ji yra jai medžiaga ir prigimtoji atrama. Tauta negalėtų atsirasti, jei rasė nesujungtų paskirų žmonių tam tikrais, tegul ir grynai zoologiniais, ryšiais. Galima tvirtinti, kad kiekvienos tautos pagrinde glūdi *rasinis vieningumas*. *Zoologinis tautos pamatas* visados yra vieningas. Jis gali būti sudėtas iš daugelio pradų, bet šitie daugingi pradai turi būti jau suaugę, jau sukūrę tam tikrą išvestinę rasę. Kur tokio suaugimo dar nėra arba kur jo iš tikrųjų nebuvo (nors iš vidaus jis ir atrodė esąs), ten negalima kalbėti nė apie tautą. Tautos niekados nesukurs dvi (ar daugiau) išsiskyrusios rasės. Dėl to negalima kalbėti apie „belgų *tautą*"[10], nes ten flamandų ir valonų skirtingumas ne tik nėra išnykęs, bet dar net sąmoningai gaivinamas. Taip pat dar tik „tampančia *tauta*" (gal net geriau „tautomis") reikia laikyti „amerikiečių tautą", kur *istorinis likimas* pamažu jungia rasinius skirtingumus. Rasinį *vieningumą* reikia skirti nuo *rasinio grynumo*. Pripažįstant ir reikalaujant tautos pagrindui rašinio vieningumo, nieku būdu negalima tvirtinti, kad tauta turinti turėti ir rasinį grynumą. Dar daugiau, šiandien nė viena *kultūringa* tauta nėra gryna rasiniu atžvilgiu. Tautų bendravimas jungia ne tik idėjas, bet maišo kraują ir sulieja rases. Vis dėlto šitoks susimaišymas nekenkia rasiniam tautos vieningumui, nes įvairūs elementai susilieja ir sudaro *vieningą* dalyką. Tik šita prasme ir sakome, kad tauta turi turėti vieningą rasinį pagrindą, kaip pirmutinį skaldantį ir vienijantį veiksnį. Šitas pagrindas gali būti vieningas iš prigim-

---

[10] Prieš didįjį karą buvo manoma, kad Belgija esanti *tauta*, nes neatbudęs flamandų tautiškumas buvo palaikytas išnykusiu ir susiliejusiu su valonais. Bet didysis karas parodė, kad tokio susiliejimo ten nebūta. Flamandai atbudo ir ryškiai atsiskyrė nuo valonų. Šiandien Belgijoj yra nuolat kartojama: „Belgijoj nėra belgų". Belgija yra ne tauta, bet tik valstybė.

ties, jei prie jo nėra prisiplakę svetimų elementų. Bet jis *turi tapti* vieningas, jei viena rasė susimaišo su kitomis. Tauta visų pirma turi būti *gamtinis vienetas*, ant kurio vėliau galėtų išaugti tauta, kaip *kultūrinis vienetas.*

d. Rasės vertingumas

Rasių skirtingumas dar anaiptol nėra jų vertingumas. Rasinio savotiškumo negalima laikyti *nelygiaverčiu*. Tas pažiūras, kurios vieną rasę labiau vertina negu kitą, reikia kartu su Fr. Oppenheimeriu pavadinti *die Pseudowissenschaft der Herrenschicht* („ponijos pseudomokslas")[11]. Tiesa, „rasinis išdidumas" tūno pasislėpęs kiekvieno žmogaus širdyje, vis tiek ar jis būtų bušmėnas, ar Europos baltasis. Rasinė neapykanta eina greta su žmogaus egoizmu. Bet reikia suprasti, iš kur kyla didžiavimasis savo rase ir neapkentimas kitų rasių. Ne iš kur kitur, kaip iš ten, iš kur kyla ir pati rasė. Rasė savo esme yra zoologinis-gyvulinis dalykas. *Rasinis tad išdidumas ir rasinė neapykanta taip pat yra zoologinis išdidumas ir zoologinė neapykanta.* Tai gyvulinio žmogaus prado dalykai, bendri jam su gyvulių pasauliu. Kaip vienos gyvulių bandos individai neapkenčia ir persekioja kitos bandos individus, taip *lygiai toks pat* jausmas stumia žmogų gėrėtis sava rase ir persekioti svetimąją. Tai yra faktas, turėjęs istorijoje, tiesa, didelių ir labai skaudžių pasekmių (pvz., Amerikos indėnų išnaikinimas, baltųjų elgesys Afrikoje, Azijoje ir t. t.). Bet jis žmogui garbės nepadarė. Juo grįsti tautos teises reikštų tautos žygius pateisinti gyvuliškais instinktais.

Gali viena rasė būti vertingesnė už kitą *fiziniu* atžvilgiu (pvz., atsparumu ligoms, patvarumu darbe ir t. t., nors antropologai dar ir dėl to labai abejoja), bet dėl to ji nė kiek nepasidaro vertingesnė etiniu atžvilgiu. Dėl rasinio skirtingumo nė viena tauta

---

[11] Cit. *P. Barth.* Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 585. – Reikia pastebėti, kad nevienodas rasių vertinimas mūsų laikais nėra atsitiktinis dalykas. S. Behnas įrodinėja, kad visa dabarties dorinė pasaulėžiūra grįžta į *bajorijos ir ponijos laikus,* kad *edel* dabar pradedama aukščiau statyti už *heilig* (plg. jo Ethos der Gegenwart, Bona, 1934).

neįgyja teisės vyrauti kitų tautų sąskaita. Teisės pagrindas yra ne zoologinis savotiškumas, bet *žmogiškasis asmuo*, respektyviai *tautinė individualybė*. Kaip vienas individas prilygsta kitam tuo, kad jis yra asmuo, taip ir kiekviena tauta yra lygi kitai tautai etniniu atžvilgiu tuo, kad ji yra individualybė. Kaip tvirti individo raumens dar neduoda jam teisės pavergti silpnesniųjų, taip tautos gausingumas bei stiprumas negali būti pateisinimas paglemžti kitą, mažesnę, tautą. Teisės grindimas zoologiniu vertingumu yra grįžimas į „kumščio teisės" laikus ir pirmas žingsnis į civilizuotą subarbarėjimą. (Kad iš tikro šitas pavojus graso Europai, matysime trečioje dalyje, kalbėdami apie nacionalizmą.)

Dabar galima įvertinti žinomas Aristotelio ir stoikų pažiūras į žmonių lygumą. Aristotelis savo *Politikoj* vienus žmones skyrė viešpatauti, kitus – vergauti. Dėl fizinio nelygumo jis paneigė etinį lygumą. Stoikai nuklydo į kitą vienašališkumą, paskelbdami *visokį* žmonių lygumą ir tuo būdu atmesdami rasės problemą. Tai yra du ryškūs vienašališkumai, įvairiais pavidalais besikartoją per visus amžius. Aristotelis, išeidamas iš *fizinio* žmonių *nelygumo*, peržengė teisėtas sienas ir priėjo etinį nelygumą. Stoikai, išeidami iš *etinio* žmonių *lygumo*, taip pat nuėjo per toli ir paneigė fizinį nelygumą. Negalima nesutikti su stoikais dėl etinio žmonių lygumo, ką vėliau Krikščionybė ypatingai pabrėžė ir kas tapo gražiausiu kultūringos žmonijos laimėjimu. Bet negalima taip pat nepripažinti, kad teisus ir Aristotelis, – žmonės savo prigimtimi vis dėlto yra skirtingi. Tai yra faktas, kurio negalima neigti, bet kuris etiniam žmogaus (resp. tautos) vertingumui neturi reikšmės. Rasė yra gamtos dovana ir todėl pati savaime nėra joks etinio vertingumo matas, kaip, antra vertus, etinė vertė nėra fizinio vertingumo matas. Todėl ir Krikščionybė, laikydama žmones *lygiais* etiniu atžvilgiu (reikia skirti etinį *vertingumą* nuo vertingumo turinio), nė kiek nesikėsina neigti *rasinio* jų skirtingumo. P. Barthas todėl ne visai teisingai ir per daug bendrai tvirtina, kad „teologinis istorijos filosofijos supratimas nežino jokio kitokio tautų suskirstymo, kaip tik pagal jų nusistatymą krikščioniškojo tikėji-

mo atžvilgiu"[12]. Krikščioniškasis istorijos supratimas neneigia rasinių skirtumų, kaip iš viso neneigia kūno įtakos sielai. Bet jis nesukeičia vertybių eilės nė jų pagrindo. Jis nesuskirsto tautų į viešpataujančias ir vergaujančias, kaip tai padaro rasizmo atstovai.

e. *Rasės nepakankamumas tautai*

Rasė yra vienas iš tautą formuojančių veiksnių. Bet pati viena ji dar nesudaro tautos, nes yra grynai prigimties veiksnys. *Pati viena* prigimtis niekados nepajėgia ko nors sukurti tobulai ir atbaigiamai. Ji tik pradeda, tik duoda medžiagos, o josios žygius toliau tęsia kiti veiksniai. Taip yra ir su rase. „Grynos kilmės bendrumas, – sako O. Baueris, – visuomet sudaro tik rasę, bet niekados nelemia tautos".[13] Rasinio bendrumo dar per maža, kad individas taptų vienos ar kitos tautos nariu. Rasinis vieningumas yra tik *galimybė* tautai atsirasti. „Rasė yra tik sąlyga kultūrai".[14] Tiesa, šitoji sąlyga yra labai svarbi ir būtina. Bet ji visados lieka tik galimybė ir tik sąlyga, kurią kiti veiksniai turi paversti tikrove ir išpildyti. „Rasiniai polinkiai yra viena gija istorijos audime, bet nieku būdu ne visa istorija".[15] Rasė tautos gyvenime yra *plačiausias* pagrindas, bet užtat mažiausiai turiningas ir mažiausiai aprėžtas.

Pati viena rasė net nesuformuoja *tobulai* tautos, kaip *gamtinio* vieneto. Jau toje pačioje rasinėje grupėje randame daugybę įvairių šakų ir šakelių, kurios priklauso *tai* pačiai rasei, bet kurios *jau* yra įsigijusios *kitokių* žymių. Matyti, josios susidūrė su kitokiais veiksniais, kurių įtaka jas kiek išskyrė iš bendro kamieno. Šitie veiksniai glūdi *gyvenamojoje* aplinkoje.

---

[12] Op. cit. p. 556.

[13] Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie, Wien, 1907, p. 132.

[14] *W. Sauer*. Schöpferisches Volkstum als national und Weltpolitisches Prinzip, „Archiv für Rechts und Sozialphilosophie", 1933 m., spalio mėn., p. 7.

[15] *P. Barth*. Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 597.

2. *Gyvenamoji aplinka*

a. Aplinkos įtaka tautai

Kad gyvenamoji aplinka daro didelės įtakos ne tik atskiriems individams, bet ir *tautoms* ir net visai žmonijai, tą nujautė jau antikinės senovės geografai. Jau Hipokrato veikale *Apie orą, vandenį ir vietą*, istoriniuose Herodoto ir Tukidido raštuose randame visai teisingų pastabų apie gamtinę aplinką ir josios reikšmę.

Bet senieji rašytojai daugiau kalbėjo apie gyvenamosios aplinkos įtaką žmonių *kūnui* ir jų *ūkiui*. Tuo tarpu modernieji antropogeografai[16] pastūmėjo šitą mintį toliau, iškeldami gamtos reikšmę apskritai visam žmogaus gyvenimui. Antropogeografija savo pradžioje (pvz., Ratzelio veikalai) ir norėjo visų pirma patarnauti *istorijai*, įrodydama, kad gamtos įtaka iš tikro yra realus veiksnys žmonijos išsivystymo eigoje, kad istorija tam tikra prasme yra sąlygojama ir gamtos, ne tik laisvo žmonių veikimo. Herderis, pvz., mėgo sakyti, kad *istorija yra tekanti geografija, o geografija yra stovinti istorija*. Žinoma, būtų pakartota istorinio materializmo klaida, bandant istoriją suprasti kaip gamtos vyksmo dalį. Bet, antra vertus, būtų taip pat perdėtas spiritualizmas nepripažinti gamtai jokios reikšmės. Istoriją kuria žmonės, bet „istorija riedi žemėje"[17].

Supratus žmogaus ir aplinkos sąveiką, buvo iškeltas naujas tautų formavimo veiksnys, kurį šiandien mes vadiname *gyvenamąja aplinka*. Mūsų laikais nėra nė abejonės, kad ta vieta, kurioje žmonės gyvena, daro žymią įtaką visai jų prigimčiai. „Žmogus kaip jūra siurbiasi į žemę".[18] Žemė žmogų ne tik nešioja, ne tik duoda medžiagos jo idėjoms įkūnyti, bet ji pritraukia ir jį patį, ji lenkia jį ir įtakoja.

Būtų klaida manyti, kad žemės įtaka silpnėja kultūrai augant. Tiesa, kultūrinė kūryba išvaduoja žmogų iš klaidingos *psichinės*

---

[16] Pvz., *El. Reclus (L'homme et la terre), Fr. Ratzel (Anthropogeographie), J. Brunhes (La Géographie humaine)* ir kiti.

[17] *J. Brunhes.* La Géographie humaine, Paris [2] 1912, p. 58.

[18] *Fr. Ratzel.* Anthropogeographie, p. 9.

vienybės su gamta. Kultūringas žmogus atsistoja priešais pasaulį kaip subjektas prieš objektą, kaip veikėjas prieš medžiagą. Bet fizinis jo ryšys su šituo objektu ir su šita medžiaga iš esmės lieka toks pats: keičiasi jo tik išvaizda. Dar daugiau. Galima net tvirtinti, kad gamtos apvaldymas, kuriuo taip giriasi modernusis žmogus, dar labiau jį su ja suriša. „Kuo daugiau žmogus į žemę įdedą darbo ir kapitalo, tuo labiau jis turi su ja suaugti". Šitasai H. Hassingerio[19] posakis tinka visai civilizacijai. Jeigu šiandien su baime kalbama apie žmogaus pasivergimą jo pačio sukurtai technikai, tai čia kaip tik ir pasirodo tasai žmogaus suaugimas su fiziniais daiktais. Taigi iš tikrųjų „civilizuoto žmogaus ryšys su savo aplinkos gamta nėra nė kiek palaidesnis negu pirmykščio žmogaus; tik jis yra mažiau užčiuopiamas, subtilesnis, labiau susipainiojęs ir labiau tarpiškas"[20]. Žmogus gamtos veiksnių negali *panaikinti*. Jis gali juos tik tvarkyti ir keisti. Jis turi, kaip gražiai pastebi J. Brunhesas, „retą ir didingą lankstumą prisitaikyti"[21]. Bet prisitaikymas niekados nėra atsipalaidavimas.

Taip yra su kiekvienu individu, taip yra su visa žmonija, taip yra galop ir su tarpininku tarp individo ir žmonijos – su *tauta*. „Tauta taip pat yra gamtos augmuo kaip ir šeima, tik turinti daugybę šakų".[22] Tauta taip pat patiria gamtos įtaką. Gyvenamoji aplinka tęsia toliau rasės pradėtą darbą. Klimatas, geografinė padėtis, žemės pobūdis ir josios turtai – vis tai gyvenamosios aplinkos veiksniai, kurie lygina rasinio vienodumo jungiamą žmonių grupę, įdiegdami jai bendrų polinkių, bendrų bruožų, dar labiau glaudžiančių žmones vienybėn. Rasė dėl savo platumo tam tikrai grupei yra visados tik *giminė*. Tuo tarpu gyvenamoji aplinka suskaldo šitą plačią giminę į rūšis. Ji yra pirmutinis *specifikuojąs* veiksnys tautų išsivystymo eigoje. Rasės įtaka tautai ateina iš vidaus, gyvenamosios aplinkos – iš šalies. Ir tik tada, kai prie išvidinio

---

[19] Geographische Grundlagen der Geschichte, Freiburg i. Brsg., 1931, p. 8.

[20] *H. Hassinger*, op. cit. ibd.

[21] La Géographie humaine, p. 742.

[22] *J. G. Herder*. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, II, p. 261.

vienodumo prisideda *išviršinių* veiksnių vienodumas, tik tada didesnė ar mažesnė žmonių grupė įgyja aprėžtą ir savotišką išvaizdą.

Fr. Ratzelis gamtos įtaką lygina su tam tikros formos uola, į kurią vienodai dūžta atkeliavusios jūros bangos.[23] Vienoda gyvenamoji aplinka daro vienodą įtaką.[24] Bet šitos įtakos objektai yra nepastovūs. Taūtos negyvena amžinai toje pačioje vietoje. Gyvenamosios aplinkos keitimas nelieka be įtakos. Naujos gyvenimo sąlygos įspaudžia ir naujų bruožų. „Gamtos įtaka žmogui keliauja drauge su žmonėmis ir tautomis".[25] Todėl gyvenamąja tautos aplinka reikia laikyti ne tik tą, kurioje *dabar* tauta gyvena, bet ir tą, kurioje *bet kada* josios gyventa. Tautos atsiradimo vaizdas būtų nepilnas, jei būtų ištirta tik šiandieninė josios aplinka, praleidžiant tas gamtines įtakas, kurios kito kartu su tautos keliavimu.

Tačiau reikia pasakyti, kad gyvenamosios aplinkos įtaka yra sunkiai užčiuopiama ir dar sunkiau formuluojama. Šitas sunkenybes nujautė jau Herderis. „Yra nežymių nusiteikimų, – sako jis, – kuriuos galima pastebėti visame įsigyvenusių tautose papročių plote, bet kuriuos yra labai sunku pažymėti".[26] Taip yra dėl to, kad gamtos įtaka tautai visų pirma yra labai *lėta*. Žymesnės ypatybės ir ryškesni polinkiai yra formuojami ištisus amžius ir net tūkstančius metų. Be to, gamtos veiksniai susimaišo patys, supainiodami tuo būdu ir pačią tautos individualybę. Čia dar prisideda ir neaiški rasės veikmė. Iš tikrųjų labai sunku pasakyti, ar kuris nors tautos bruožas yra padaras rasės, ar gyvenamosios aplinkos, o gal ir abiejų kartu. Kol gamtos mokslai neišaiškins rasės įtakos, tol ir gyvenamosios aplinkos veikmė bus *neaiški*, nors visados reali ir jaučiama.

---

[23] Plg. Antropogeographie, p. 9.

[24] Šitasai vienodumas nėra ir negali būti absoliutinis. J. Brunhes teisingai yra nurodęs psichologinį tautų skirtingumą, kuris savo ruožtu daro įtakos gyvenamajai aplinkai, ir todėl viena tauta *tomis pačiomis sąlygomis* gali įgyti kitokių bruožų negu antra. (Plg. jo „La Géographie humaine" paskutinius skirsnius).

[25] *Fr. Ratzel.* Antropogeographie, p. 38.

[26] Op. cit., p. 104.

b. Klimatas

Pakalbėjus apie gyvenamąją aplinką apskritai, tenka paminėti keletą ryškesnių *josios* veiksnių, kurie daro svarbią įtaką vienokiam ar kitokiam tautų išsivystymui. Pirmoje vietoje čia reikia pastatyti *klimatą*. Klimatas nėra vienas kuris veiksnys, bet ištisa veiksnių eilė arba, kaip Herderis sako, „priežasčių chaosas"[27]. Po klimato vardu slepiasi visas ryšulys vienas su kitu glaudžiai sujungtų apraiškų[28]. Jos veikia labai nevienodai ir labai ilgai, kol jų įtaka įsibrauna net į žmogaus psichiką. „Klimatas ne verčia, bet palenkia".[29] Klimatas sudaro žmoguje tam tikrų nusiteikimų. „Mes esame molis klimato rankose"[30], vadinasi, tokia medžiaga, kuriai galima suteikti įvairių pavidalų, nekeičiant josios esmės.

Klimatas tautai turi dvejopos reikšmės. Visų pirma jis vienaip ar kitaip veikia *atskirus individus*, lenkdamas juos prisitaikyti prie jo sudarytų sąlygų. Karštas ir drėgnas atogrąžų klimatas migdo žmogų ir dėl to mažina kūrybinį jo produktingumą. Šiaurės klimatas žadinte žadina veikti, nors žmogus čia ne kartą išeikvoja savo jėgas kovoje su žiauria gamta. Šiaurės klimatas verčia žmogų apsižiūrėti ir taupyti; pietų klimatas leidžia nepaisyti ir eikvoti, nes gamta yra čia visko pertekusi.

Klimatas taip pat sąlygoja ir tautos *gyvenimo sąlygas*, darydamas didelę įtaką gyvenamosios vietos gamtai, pvz., žemei, augmenims, gyvuliams ir k. d. Ūkis, susisiekimo priemonės, prekybos centrai yra kitaip sutvarkyti, jei tauta gyvena drėgname klimate, ir vėl kitaip, jei ji apsistoja sausoje vietoje. Šitos *kitokios* sąlygos savo ruožtu paskui sąlygoja ir individą, ir tautos kultūrą. Fr. Ratzelis visai teisingai teigia, kad „dauguma gamtos įtakų aukštesniam dvasios gyvenimui ateina tarpininkaujant ūkiškiems ir visuomeniniams santykiams"[31]. Tuo tarpu tautos ūkį, o per jį ir visuomeninį gyvenimą, klimatas kaip tik daugiausia sąlygoja.

---

[27] Op. cit., p. 119.
[28] *Brunhes.* La Géographie humaine, p. 19.
[29] *Herder,* op. cit., p. 104.
[30] *Herder,* op. cit., p. 96.
[31] Antropogeographie, p. 34.

Klimato įtaka tautai darosi: 1) *tiesioginė*, einanti tiesiog į atskirus josios narius, ir 2) *netiesioginė*, pasiekianti individus per gyvenimo sąlygas.

Todėl tiriant tautos individualybę, negalima tylomis praeiti pro klimatą. Psichinė tautos individualybė, kurianti tikrai *tautinį* gyvenimą, atsiremia į *fizinę* individualybę, kuriai suformuoti klimatas turi pirmaeilę reikšmę. Šita prasme ir galima sakyti, kad „klimato skirtumų susibėgimas pagyvina ir paskatina vienos kurios žemės dalies istorinę eigą"[32]. Nuo vienokio ar kitokio klimato ir visa tautos istorija darosi vienaip ar kitaip paspalvinta.

c. Teritorija

Antrasis gyvenamosios aplinkos veiksnys, darąs įtakos tautų susiformavimui, yra pati vieta, kurioje gyvenama, arba *teritorija*, ir josios *pobūdis*. Teritorija tautos išsivystymui yra būtina. Žemė, kaip gyvenamoji vieta, tautų istorijoje visais laikais turėjo labai didelę reikšmę. „Visos kovos dėl viešpatavimo, – rašo J. Brunhes, – yra kovos dėl erdvės".[33] Ir suprantama, nes „praradusi žemę, tauta žengia atgal"[34]. Jeigu kartais jau susiformavusi tauta gali gyventi ir be teritorijos (pvz., žydų tauta), tai *dar besiformuojanti* turi būtinai ją turėti. Paskiri žmonės, tegul jie būtų ir vienos rasės, niekados nesukurs tautos.

Bet tautą vienaip ar kitaip sąlygoja ne tiek *pati teritorija*, kiek *josios pobūdis* arba svarbesnieji josios bruožai. Iš jų pirmiausia turi reikšmę teritorijos plotas. Tai, rodos, nežymus dalykas, bet iš tikro jis turi begalinę reikšmę tautai išsivystyti. Pasirodo, kad geresnę įtaką tautai daro *ankšta* teritorija negu *erdvi*. Ratzelis taip charakterizuoja ankštos teritorijos reikšmę: „Iš prigimties ankšta erdvė turi tą teigiamybę, kad ją užpildanti tauta anksti išmoksta ją pažinti ligi pat pakraščių, dvasiškai ją apvaldo, išnaudoja visus turtus ir dėl ankšto susiglaudimo jaučiasi esanti vienybėje su apgy-

[32] *Fr. Ratzel*, op. cit., p. 353.
[33] La Géographie humaine, p. 755.
[34] *Fr. Ratzel*, op. cit., p. 42.

venta žeme. Ankšta erdvė suspaudžia gyventojus, anksti stumia žmones susiartinti, pagelbsti jųjų bendradarbiavimui ir kultūros elementų sąveikai, iš ko kyla *ankstyvesnis kultūros subrendimas"*.[35] Dėl to ir mažų teritorijų tautos ne tik neturi nusiminti, bet priešingai, savo teritorijos ankštumą jos turi paversti kultūrinio išsiskleidimo varikliu.

d. Jūra

Ypatingą, tiesiog nepakeičiamą reikšmę tautoms turi *vanduo.* „Jis yra žmonėms didesnis turtas negu akmens anglys arba auksas"[36]. Didžiausi kultūros centrai yra visuomet buvę prie jūros arba bent prie didesnių upių. Ir juos sukūrė ne tautų gausingumas, bet patogios vandens teikiamos sąlygos. Žmogaus viešpatavimas ant vandens yra vaisingiausias žygis visoje civilizacijos istorijoje.

Visa tai, ką gero turi vanduo, *jūra* įkūnija aukščiausiu laipsniu. Jūra tautai yra laisvės ir atdarų galimybių simbolis. Tai laisva erdvė, kurioje galima išmėginti įvairiausias jėgas ir įvairiausius sugebėjimus. Tai kelias į subrendimą, lankstumą ir kultūrinę galybę. Vanduo, ypač jūra, nepakenčia vienodumo. „Be jūros, – tvirtina Fr. Ratzelis, – žmonija pati savyje būtų tapusi vienodesnė, bet šitame vienodume būtų likusi skurdesnė ir mieguistesnė".[37] Nuolatinis vandens kitimas įspaudžia šitų bruožų ir toms tautoms, kurios turi su juo nuolatinių santykių. Jūrą liečiančios tautos yra žymiai judresnės negu gyvenančios sausumos viduryje. Nenuostabu todėl, kad visais laikais visos tautos žūtbūt stengėsi prieiti prie jūros ir turėti bent vieną uostą, iš kurio jos galėtų laisvai išvykti į pasaulį. „Mažos tautos ir šalys, prieidamos prie atviros jūros, atsidaro kelią pasauliui valdyti".[38] Tam kartais pakanka vieno vienintelio uosto (pvz., Venecijos valstybė XIV–XV a.).

---

[35] Op. cit., p. 161.
[36] *J. Brunhes.* La Géographie humaine, p. 67.
[37] Op. cit., p. 211.
[38] *Fr. Ratzel,* op. cit., p. 198.

e. Kalnai ir lyguma

Po jūros, *kalnai* įspaudžia juose gyvenančioms tautoms ryškiausių bruožų. Kalnų žmogus visados *kopia*. Jo kūnas paprastai esti užgrūdintas, nors jis apie tai nė negalvotų. Bet kalnai daro didelę įtaką ir žmonių dvasiai. „Jau seniai patirta, – rašo Fr. Ratzelis, – kad dauguma kalnų gyventojų siela yra tvirtesni, jaunesni ir judresni negu slėnių žmonės. Taip yra visais laikais ir visuose kraštuose".[39] Kalnų gyventojai arčiau ir dažniau susiduria su gamta. Tuo tarpu „santykiuodama su gamta, siela išsivysto laisviau ir savarankiškiau, negu santykiuodama su gniuždančia žmonių mase. Dėl to daugumas kalnų gyventojų užgrūdinti, uolūs, judrūs, mylintys tėvynę ir laisvę žmonės"[40]. Jeigu šiandien šveicarai, būdami labai mišrus junginys, vis dėlto sudaro vieningą *tautą*, tai tam didelę įtaką turi ir gyvenamosios jų vietos kalnuotumas.

Kalnų priešingybė yra *lyguma*. Ji paverčia tautą vienalyte mase, naikina įtampą tarp priešingų pradų ir dėl to žymiai apsunkina kultūrinę kūrybą. Lygumoje trūksta viso to, kas yra kalnuose. „Bet tai, ko labiausiai trūksta, yra tosios išvidinės tautos prigimties priešginybės, kurios praturtina tautos charakterį ir sugebėjimus".[41] Lygumos tauta nėra įvairi tauta. Bet, antra vertus, lygumos žadina fantaziją ir tam tikrą pasidavimą savaimingam gamtos ritmui, kas turi didžios reikšmės *meniškajai* tautos kūrybai. Kalnų žmogus yra visų pirma *intelektualistas*, nes jis esti priverstas *svarstyti*. Lygumos žmogus yra fantastas, nes plati erdvė nesukliudo nei jo pojūčių, nei jo jausmų. Kalnų žmogus stebi gamtą kaip objektą; lygumos žmogus pasineria joje ir yra josios nešamas. Rusų tautos palyginimas su šveicariečių tauta parodo, kokios įtakos turi lyguma ir kalnai.

Todėl gyvenamosios aplinkos įtaka pasireiškia:

1) atskiro individo kūne ir sieloje, sudarydama jame pastovių bruožų arba nusiteikimų, bendrų visai tautai; ji išvysto *etninį tautos* tipą;

---

[39] Op. cit., p. 265.
[40] *Fr. Ratzel*, op. cit., ibd.
[41] *Fr. Ratzel*, op. cit., p. 288.

2) tautos išsiplatinime, nubrėždama jam kryptį, sienas ir sąlygas, vadinasi, apspręsdama tautos *išplitimą;*

3) tautos susiorganizavime, pagamindama vienokių ar kitokių sąlygų, kurios nelieka be reikšmės visai tautos *santvarkai;*

4) *tautos santykiuose su kitomis tautomis,* juos palengvindama ar pasunkindama ir tuo būdu tautą artindama prie kitų arba nuo jų tolindama.

3. *Istorinis likimas*

a. Istorijos reikalingumas tautai

Gyvenamoji aplinka yra *erdvės* veiksnys. Istorinis likimas yra *laiko* veiksnys. Kaip tauta negali būti suformuota tik vieno išvidinio veiksnio (rasės), nes ji gyvena tam tikromis sąlygomis, kurios ją taip pat sąlygoja, taip lygiai ji negali būti suformuota nė vieno erdvės veiksnio (gyvenamosios aplinkos), nes tauta gyvena ne tik erdvėje, bet ir *laike.* Erdvė yra laiko atrama. Kur nėra erdvės, ten nėra nė laiko. Bet, antra vertus, laikas įprasmina erdvę. Erdvinei kategorijai „šalia vienas kito" (*Nebeneinander*) laikas prideda dar vieną kategoriją: „po vienas kito" (*Nacheinander).* Tapsmas virsta besikeičiančių elementų buvimu (*esse successivorum est fieri, Suarez*).

Tautos išgyventas laikas, arba josios istorija, yra jai tas pats, kas individui subrendimas amžiaus atžvilgiu. Kaip individas tampa asmenybe tik po tam tikro laikotarpio, taip ir žmonių grupė tampa *tikra tauta* tik po tam tikro *bendrai* išgyvento istorinio tarpsnio. Kur šitokio pergyvenimų bendrumo nėra, ten nėra nė tautos. Irokėzų gentys Amerikoje, išsisklaidžiusios giriose, nepergyveno bendro istorinio likimo ir todėl niekados nepriaugo ligi tautos, nors buvo labai gausingos, buvo tos pačios kilmės ir gyveno maždaug toje pačioje aplinkoje. Jos liko šalia istorijos, ir todėl jų gyvenimas niekados nesusikristalizavo *tautos* pavidalu. Tuo tarpu pietų indėnai, bendro likimo spiriami, sudarė tautas, valstybes ir kultūras, labai galingas ir labai originalias (actekai Meksikoj, inkai Peru ir kt.).

Dar ryškesnį istorinio likimo reikšmės pavyzdį duoda *šveicarai ir žydai*. Šveicarai neturi net savo kalbos, o vis dėlto būtų klaida manyti, kad šveicarų tauta yra telkinys arba atlauža iš italų, prancūzų ir vokiečių tautų. Šveicarijos italai nėra italų tautos dalis (nors rasė ir gyv. aplinka beveik ta pati), ir Šveicarijos vokiečiai anaiptol nesijaučia vokiečių tautos nariais. *Istorinis likimas juos* atskėlė nuo senų kamienų ir sutapdė į vieną organišką vienetą. „Esminių šveicarų tautos sąmonės apraiškų stebėjimas, – sako J. K. Schumannas, – aiškiai rodo, kad tai yra nuostabiai išugdytas atsiminimas bendrai pergyventų įvykių, bendrų kovų ir savęs teigimo, iš kurio ši tauta semiasi maisto".[42] Teisingai sakoma, kad šveicarų galvojimas yra grynai istorinis. Čia yra pagrindas jų tradicijų ir kartu jų tautos pastovumo. Šveicarijos pavyzdys aiškiai rodo, ką reiškia istorinis likimas tautai *tapti*.

Žydų atveju istorinis likimas apsireiškia kaip galia tautai *išsilaikyti*. Netekę savos kalbos[43], teritorijos, valstybės, vienos religinės organizacijos, išsklaidyti po visokias tautas ir kultūras, niekinami, ujami ir dažnai net persekiojami, jie vis dėlto išliko ligi mūsų dienų kaip *vieninga tauta* ir pamažu rengiasi atgyti valstybiniam *gyvenimui* (sionistų sąjūdis). Nereikia čia ieškoti stebuklo. *Ypatingas* istorinis šitos tautos likimas taip stipriai sujungė žmones, jog nei erdvės, nei laiko išskaldymas nepajėgė jų sutirpdyti kitų tautų masėje. Jie visados liko atsiskyrę „ne tiek biologine, – tiksliai pastebi Mülleris, – kiek istorine prasme"[44].

Tiesa, ne visų tautų gyvenime istorinio likimo veikmė yra lygiai *ryški*. Bet visur ji yra lygiai *svarbi*. Nebūtų galima rasti nė vienos tautos, kuri nebūtų pergyvenusi vienokio ar kitokio istorinio likimo. Šitas pergyvenimas kaip tik ir duoda tautai galutinį pavidalą. „Bendra istorija, – sako O. Baueris, – apibrėžia bendros kilmės turinį".[45]

---

[42] Volk und Geschichte, Giessen, 1931, p. 8–9.

[43] Šiandien vieni žydai kalba ispanų ir hebrajų (Turkijos, Afrikos ir apskritai Pietų–Vakarų žydai), kiti hebrajų, vokiečių ir slavų (92 % visų Rytų žydų) kalbų mišiniu.

[44] Staatslexikon, II, 1653 šp. hrsg. v. Hermann Sacherer, Freiburg i. Brsg., 1927.

[45] Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie, p. 131.

b. Istorinio likimo esmė

Kas iš esmės yra istorinis likimas? Ką reiškia „tauta *pergyvena* istorinį likimą"? *Istorinis likimas visų pirma yra kultūrinio tautos gyvenimo tarpsnis.* Kultūra ir istorija yra iš esmės susijusios. Istorinis likimas yra tautos *tapsmas.* Bet ne kiekvienas tapsmas yra istorinis. Tiesa, kartais kalbama ir rašoma apie Žemės istoriją, apie ledynų istoriją, bet čia žodis *istorija* yra vartojamas netikrąja prasme. Kas yra priežastingumas gamtos vyksmas, tas nėra istorija. Tai yra tik evoliucija. Istorija prasideda tada, kai atsiranda laisvai ir sąmoningai veikiąs žmogus. „Tik tai yra istorija, – tvirtina J. Bernhartas, – kas savo veikimo istoriją kuria arba gali kurti, vadinasi, kas protu ir valia daro įtakos pasaulio eigai".[46] Kol šitokio valingo bei sąmoningo įsikišimo nėra, tol nėra nė istorijos. Primityviosios tautos, kol jos gyvena *gryną* gamtos gyvenimą, taip pat dar neturi istorijos. *Istorija yra kuriamasis tapsmas,* kur žmogiškoji idėja įeina į prigimtąjį gyvenimą, jį tvarko ir keičia. Tikra prasme istorinis vyksmas iš esmės visados yra *kultūrinis vyksmas.* Tauta tik tada gyvena *istorinį* tarpsnį, kai pradeda kurti *kultūrą,* kai iš prigimtosios ir būtinos evoliucijos žengia į *laisvą* kūrybą. *Šiuo tad atžvilgiu istoriniu likimu galima vadinti kultūrinius tautos žygius.*

Bet *kultūriškumas* dar neišsemia viso istorinio likimo turinio. Kultūrinio pobūdžio dar nepakanka, kad istorinis likimas taptų tautos formavimosi veiksniu. Kiekvienas tautų likimo veiksnys tautą *jungia* savyje ir *skiria* nuo kitų ne kuo kitu, kaip savo vienodumu. Rasė tik dėl to turi tautai reikšmės, kad ji yra zoologinio nusiteikimo vienodumas. Gyvenamoji aplinka tik dėl to jungia rasinę grupę, kad ji yra gyvenamųjų sąlygų vienodumas. Taip yra ir su istoriniu likimu. *Istorinis likimas tik tada tampa tautą formuojančiu veiksniu, kai jis yra vienodas visai tautai, kaip gamtiniam* (rasės ir gyvenamosios aplinkos sujungtam) *vienetui. Vienodumas* yra antroji esminė istorinio likimo žymė. Jeigu viena šito gamtinio vieneto dalis pergyvena vienokį istorinį likimą arba, kitaip sakant, imasi vienokių kultūrinių žygių, o kita dalis – kitokių, aišku, tokiu atveju atsiras dvi tautos, bet ne

[46] Sinn der Geschichte, Freiburg i. Brsg., 1931, p. 3.

viena. Gamtinio vienodumo neužtenka tautai išsivystyti ligi pat galo. Todėl atsiradęs kultūrinis skirtingumas suskaldo prigimtąjį vienodumą į tiek dalių, kiek esti kultūrinių *labai* skirtingų krypčių. Kaip istorinio likimo vienodumas sujungia prigimtus skirtingumus (pvz., šveicarai), taip jojo skirtingumas išardo prigimtą vienodumą. Tokio nevienodo istorinio likimo buvo, pvz., perskirti lietuviai ir latviai.

Kad istorinis likimas iš tikro užbaigtų tautos išsivystymą, reikia, kad jis būtų *bendrai pergyventas*. Bendrumas yra trečioji esminė jojo žymė. Vienodas likimas, tegul ir nepergyvenamas bendrai, įspaudžia, tiesa, tam tikrų vienodų bruožų. Bet jis nesukuria bendruomenės, be kurios tauta yra neįmanoma. Visų pasaulio kraštų darbininkai turi tų pačių žymių, pasireiškiančių savotišku darbininko charakteriu. Bet pasaulio darbininkija nesudaro *bendruomenės*. Vienodas darbininkų žymes įspaudžia jų likimo vienodumas. Bet kadangi jis nėra pergyvenamas *bendrai*, tai nepajėgia darbininkų suglausti į bendruomenę. Tuo bet kuri profesija ar klasė ir skiriasi nuo tautos, kad pirmąją sudaro tik likimo vienodumas, o antrąją – ir vienodumas, ir šio vienodo likimo pergyvenimo bendrumas. Juo likimas yra vienodesnis, tuo ryškesnių tų pačių bruožų jis palieka *individams*. Bet juo jis yra *bendresnis*, juo labiau suglaudžia individus *tarp savęs*. Tautai atsirasti neužtenka, kad žmonės tik turėtų tų pačių žymių kūne ir sieloje. Jai dar reikia, kad jie organiškai susijungtų tarp savęs, kad tai, kas yra vienoda, taptų kartu ir *bendra*, kad vienodumas sudarytų išvidiniam bendrumui pagrindą. Todėl kai kalbama apie istorinį likimą, kaip apie tautų atsiradimo veiksnį, visados reikia jį suprasti bendro pergyvenimo prasme, nes tik „likimo bendrumas gimdo tautas"[47].

Istorinį tad likimą galima taip apibrėžti: *istorinis likimas yra vienodi ir bendrai pergyventi kultūriniai tautos žygiai.*

c. Dinaminis istorinio likimo pobūdis

Jeigu į istorinį likimą žiūrėsime dinaminiu atžvilgiu, vadinasi, nagrinėsime kultūrinį tautos gyvenimą kaip vyksmą, lengvai ga-

---

[47] *O. Bauer.* Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 112.

lėsime jame atskirti tris elementus: 1) *bendrus žygius praeityje,* 2) *bendrą gyvenimą dabartyje* ir 3) *bendrą sąmonę,* jungiančią tautos praeitį su dabartimi. Jei tauta neturi bendrų žygių praeityje, ji, *kaip tauta,* iš viso neturi praeities. Toji praeitis priklauso individams, gentims, bet ne *tautai,* kaip bendruomenei. Šiuo atveju tautos *dar* nėra. Jei tauta neturi bendro gyvenimo dabartyje, josios, kaip tautos, jau nėra. Šiuodu dalyku ir jų reikšmė yra visai aiškūs.

Kiek kebliau su trečiuoju elementu – su *bendrąja sąmone.* Ar ir ji yra tautai reikalinga? Ar yra būtina, kad tauta savo sąmonėje jungtų praeitį su dabartimi, sukurdama tuo būdu nenutrūkstamą savo gyvenimo ryšį? Atsakymas į šiuos klausimus išplaukia iš pačios istorinio likimo esmės. Jei istorinis likimas *kuria* tautą, jis būtinai turi būti *vieningas.* Suskaldytas kultūrinis tautos gyvenimas netenka *bendrumo* ir darosi ne *vienas ir tas pats* likimas, bet keletas, kurie savo ruožtu formuoja ne vieną tautą, bet keletą. Čia mes randame dar vieną būtiną, nors ir išvestinį, istorinio likimo bruožą, būtent jo *vieningumą.* Istorinis likimas turi būti *nepadalintas.* Jis turi eiti iš tautos praeities per josios dabartį į ateitį. Dabarties žygiai turi būti praeities gyvenimo tąsa, o ateitis – dabarties planų ir sumanymų išsiskleidimas.

Jungiamuoju praeities, dabarties ir tam tikra prasme net ateities pradu yra bendroji *tautos sąmonė.* Ontologinėje tikrovėje bet kuris veiksmas, kartą baigtas, negali būti tęsiamas kaip *tas pats* veiksmas. Realybėje gyvenimo žygiai niekados nesudaro vieningumo. Juos suriša tik vidinis jų pergyvenimas. Tik psichologinėje tikrovėje jie įgyja vienybės ir ryšių vienas su antru, nes patenka į psichologinio laiko, kuris yra tam tikra praeities, dabarties ir ateities sintezė, sritį. Psichologinėje dabartyje visados yra praeities ir ateities elementų. Dėl šios priežasties tautos sąmonė yra tikroji konkrečių išskaldytų žygių jungtis. Tauta savo sąmonės dabartyje palaiko savo praeitį ir tuo būdu kuria savo likimo vieningumą. „Tauta yra dvasinių jėgų srovė, iš praeities per dabartį slenkanti į ateitį".[48]

---

[48] Dr. *Bölitz,* cit. Fr. Förster. Angewandte politische Ethik, II Samml., Wiesbaden, 1924, p. 9.

Šitas bendrosios sąmonės gaivinimas, šitas nepaliaujamas slinkimas ateitin yra palaikomas nuolatos *pripažįstant savais* tuos dalykus, kuriuos tauta yra sukūrusi, ir juos *perteikiant naujosioms kartoms*. Jei tauta nelaiko savu to, ką yra sukūrusi jos praeitis, ji *paneigia* šitą praeitį ir suardo istorinio savo likimo vieningumą. Antra vertus, jei tauta neperteikia naujosioms kartoms savo laimėjimų, ji atskiria naujus žmones nuo praeities ir jų sąmonei neleidžia sudaryti organiško ryšio tarp to, kas yra, ir to, kas buvo. Tokie žmonės neturi praeities. Ir vienu, ir kitu atveju sudaryti bendrą sąmonę yra negalima. Istorinis likimas gamina tam tikrų išdavų ir kartu reikalauja, kad tauta jas pripažintų savomis, palaikytų ir tautinio auklėjimo keliu perteiktų toliau.

Bet kas įvyksta tada, kai tauta nutraukia ryšius su savo praeitimi, kitaip sakant, kai tauta savo sąmonėje suardo jungtį, vienijusią josios praeitį su dabartimi? Visų pirma tokia tauta arba josios dalis suskaldo istorinį savo likimą. Jis netenka ryšio su praeitimi ir dėl to darosi jau ne *tas pats*, nes nebeturi *tąsos pobūdžio*. Nuo šio momento tauta pradeda naują savo kultūrinio gyvenimo tarpsnį, pergyvena *naują* istorinį likimą ir *naujai* yra jojo veikiama. Dėl to keičiasi ir pati tauta. Ji darosi jau ne ta, kuri buvo praeityj; *ji netenka savo tapatybės. Tautos, nutraukusios ryšius su praeitimi, negalima laikyti ta pačia tauta, nes istorinis josios likimas yra kitoks.*

Šitoks atsitikimas nėra tik teoriškas. Gražiausią šios rūšies pavyzdį yra davę Europos emigrantai, iš kurių yra išaugusios Amerikos tautos. Vieni jų iškeliavo iš savo tėvynės ir nutraukė su ja visus ryšius, lyg ir nukirpdami ligi šiol buvusią savo istoriją. Naujasis pasaulis tapo nauja jų tėvyne, ir gyvenimas joje išsivystė į naują istorinį jų likimą (Anglijos puritonai). Šios rūšies emigrantų negalima laikyti kurios nors tautos dalimi. Jie kuria *savą tautą* arba *tautas*. Bet buvo ir tokių, kurie paliko savo tėvynę tik *materialiai*, niekados neišsižadėdami savo praeities ir *formaliai* nenutraukdami su ja ryšių. Jie todėl pasiliko visados senosios tautos dalimi, nors ir gyvenančia kitoje teritorijoje (lietuviai Jungtinėse Valstybėse, Argentinoj; prancūzai Meksikoj).

Visa tai rodo, kad tautinės sąmonės bendrumas yra tikroji istorinį likimą vienijanti jungtis, kad atskiras tautos dalis ji riša su

jų kamienu ir glaudžia jas į tautinę bendruomenę. Priešingai, bendrosios sąmonės išardymas suskaldo istorinį likimą, išsklaido žmones ir tampa užuomazga naujoms tautoms atsirasti. Emigracija, kaip *naujų* tautų atsiradimo sąlyga, gali būti įvykdyta tik nutraukus *savo sąmonėje* ryšius su senąja tauta. Materialinių santykių nutraukimo dar neužtenka. Kol iškeliavusioji tautos dalis laiko *savu* tai, ką ji paliko, ir kol apie tai kalba naujosioms kartoms, tol ji *naujos* tautos nesukurs. Ji gali pamažu nutautėti. Bet tai bus įsiliejimas jau į esančią *svetimą* tautą, o ne naujos sukūrimas.

Žiūrėdami tad į istorinį likimą *dinaminiu* atžvilgiu, galėsime jį taip apibrėžti: *istorinis tautos likimas yra bendroje sąmonėje glūdinčių bendrų praeities žygių surišimas su bendru dabarties gyvenimu.* Suvedę sintezėn abi apibrėžtis, gausime pilną istorinio likimo definiciją. *Istorinis likimas yra vienodi ir bendrai pergyventi kultūriniai tautos žygiai, bendrosios sąmonės atgaivinami dabarties gyvenime.* Taip suprastas istorinis likimas formuoja tautą savo įtaka ir kartu ją palaiko nenutrūkstama savo eiga ir tapatybe.

II. TAUTOS ESMĖ

1. *Tauta kaip vienetas*

a. Gamtinis vienetas

Tauta yra padaras trijų pagrindinių veiksnių: rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorinio likimo. Bet jų įtaka nėra vienoda jau tik dėl to, kad jie priklauso skirtingiems gyvenimo laipsniams. Rasė ir gyvenamoji aplinka yra *prigimties* dalykai, istorinis likimas – *kultūros.* Rasė ir aplinka palenkia tautą *evoliucijai,* istorinis likimas – kūrybai. Pirmuoju atveju tauta išsivysto ne tik be atskirų individų prisidėjimo, bet ir be jų žinios. Antruoju atveju tauta pradeda suvokti pati save ir tarsi save sukuria. H. Wronskio iškeltoji autokreacijos[1] sąvoka tinka ir tautai *kultūriniame* josios gyvenimo tarpsnyje.

---

[1] Plg. Messianisme ou Réforme absolue du savoir humain, Paris, 1847.

Paskui *veikimo* skirtingumą eina ir išdavų skirtingumas. Tauta yra kitokia, kaip *gamtinių veiksnių* veikimo padarinys, ir vėl kitokia, patyrusi *kultūros* įtakos. *Agens agit simile sibi.* Šitoji šv. Tomo Akviniečio mintis tinka ir tautos atsiradimui. Gamtiniai veiksniai sukuria tautą kaip gamtinį dalyką arba kaip *gamtinį vienetą*. Tuo tarpu kultūriniai veiksniai tautai suteikia *kultūrinio* vieneto pavidalą.

Evoliucijos tarpsnyje tauta *jau* yra. Tam tikra žmonių grupė jau yra išskirta iš visumos, atskirta nuo kitų ir sujungta savyje. Kaip vienetas, tauta *jau* yra sudaryta. Bet šitasai vienetas yra dar tik gamtinis vienetas, ir šitoji tauta yra dar tik *gamtinė tauta* (Naturvolk). Gamtinį tautos išsivystymo tarpsnį galima lyginti su individo brendimu motinos įsčiose, kur gamta turi didžiausią veikimo dalį. Šiuo metu tauta gyvena tarsi gamtos įsčiose, kur gamtiniai veiksniai formuoja atramą tolesniems kultūros žygiams. Tautos neatsimena šito laikotarpio, nes tuomet jos dar neturi *istorijos*. Istorinė jų sąmonė tuomet dar nėra atbudusi. Išvidiniai (rasė) ir išviršiniai (gyvenamoji aplinka) veiksniai visai *savaimingai* jungia žmones tarp savęs, įdiegia jiems bendrų bruožų ir tuo būdu juos atskiria nuo kitų, esančių kitokių gamtinių veiksnių įtakoje. Tauta kaip gamtinis vienetas yra tik *prigimtosios evoliucijos* padaras. Kai kas šitą *evoliuciją* vadina prigimtąja istorija (*histoire naturelle*)[2]. Bet žodis *istorija* čia yra vartojamas tiktai *prigimtojo* tapsmo prasme. Jis anaiptol čia nereiškia sąmoningo ir valingo žmogaus prisidėjimo. Gamtiniame tautos tarpsnyje žmogus dar neturi savo dalies.

b. Gamtinio vieneto trūkumai

Tautos augimas gamtos prieglobstyje yra būtinas. Be jo tauta ne tik neįstengtų išsivystyti toliau, bet josios net negalėtų būti *kaip tautos*. Vis dėlto šitasai tarpsnis dar nėra tautos formavimosi pabaiga. Pilnutiniam tautos išsivystymui *vienų* gamtinių veiksnių nepakanka. Tauta kaip *gamtinis vienetas* turi du pagrindinius trūkumus: ji yra *nepilna* ir *nepastovi*.

---

[2] Plg. *M. Bérillon.* Les caractères nationaux, Paris 1920.

Kad tauta kaip gamtinis vienetas yra dar *nepilna*, aišku jau ir dėl to, jog ji dar nėra patyrusi trečiojo veiksnio įtakos: *ji dar nėra išgyvenusi istorinio savo likimo*. Josios išsivystyme dar yra likusi spraga, dar yra likęs vienas tarpsnis, kurį ji turi pasiekti. Išvidinis josios likimas ją verčia eiti tolyn, nes sustoti kartu su evoliucija reikštų atsisakyti išplėtoti savo buitį. Evoliucijos sukurta tauta kaip gamtinis vienetas yra tik tautos įvadas, bet ne pati tauta. „Gamtos bendruomenė be kultūros bendruomenės gali dominti antropologus kaip rasė, bet ji dar nesudaro tautos".[3] Gamtiniai veiksniai suformuoja fizinį tautos tipą, pasakytume, *tautos kūną*, kuris, tiesa, daro didelę įtaką psichiniam tipui, bet kuris vis dėlto dar nėra *visa tauta*. Gamtinė tauta yra nepilna tauta, o nepilna tauta yra neatbaigta, todėl netobula ir *nepastovi*.

Gamta ne tik vienija, bet ir skaldo, nes josios dėsniai veikia ligi pat galo, jei nėra aukštesnio prado, kuris juos tvarkytų ir jų veikimą atsvertų. Individualinės augimo jėgos sukurtų milžinišką kūną, jei nebūtų principo, kuris jas apvaldytų. Virškinimo jėgos suskaldytų maistą ligi cheminių elementų, jei nebūtų prado, kuris jas sustabdytų. Gamta iš esmės reikalauja tvarkytojo. Ji pati yra tik *jėga*. Tai liečia ir visą gamtą, ir tuos veiksnius, kurie sukuria tautą kaip gamtinį vienetą. Rasė ir gyvenamoji aplinka iš karto žmones jungia. Bet vėliau jos pradeda skaldyti tai, ką buvo sujungusios. Į rasinio vieningumo sujungtą grupės *dalį* įsimaišo svetimo kraujo. Jis veikia savo kryptimi ir šitą mišrią dalį po kiek laiko išskiria iš visumos. Rasė tampa suskaldyta į šakas[4]. Gyvenamoji aplinka, kurioje apsistoja rasinė žmonių grupė, veikia ją vienodai tuo, kas šioje aplinkoje yra *vienoda*. Bet paskui šitą vienodą įtaką eina skirtingas veikimas, kyląs iš gyvenamosios vietos *skirtingumų*. Sunku žemėje rasti didesnį sklypą, kurio klimatas, teritorija, augmenija ir gyvulija būtų *vienodi*. Tiesa, šitasai sklypas *apskritai* turi *vienodų* bruožų ir vienodų ypatybių. Jie žmones jungia. Bet kiekvienas jo kampelis turi ir *skirtingų* žymių, kurios su jomis susiliečiančius žmones veikia tuo, kas yra skirtinga, ir dėl to juos

---

[3] *O. Bauer*. Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 119.

[4] Pvz., baltõsios rasės yra 2 didelės grupės: Eurafrikos ir Eurazijos. Pirmoji su 8-iomis, antroji su 5-iomis šakomis.

išskiria iš kitų. Svetimo kraujo įsiliejimas ir gyvenamosios aplinkos nevienodumas kuria *tautoje* gentis, kiltis, grupes ir tarmes. Ir turbūt nėra pasaulyje nė vienos tautos, kuri būtų visiškai vienalytė, kuri nebūtų patyrusi skaldomosios gamtos įtakos.

Paliktos vienõs gamtõs poveikyje, šitos gentys, kiltys, grupės, tarmės kiekvieną kartą vis labiau skiriasi ir vis labiau ardo tąjį vienetą, kuriam pirmiau jos priklausė. Jos dabar kuria *savus* vienetus. Dėl to „kiekviena tauta, kuri remiasi tiktai kilmės bendrumu, yra visuomet tykoma tautinio suskilimo pavojaus"[5]. Šitam pavojui pašalinti reikia aukštesnio dalyko, reikia vienijančio dvasinio prado, kuris atsvertų skaldančią gamtos įtaką ir skylančias grupes sujungtų aukštesnio gyvenimo ryšiais. Šitasai aukštesnysis pradas ir yra ne kas kita, kaip *kultūros bendrumas*. Gamta skaldo, dvasia vienija.

c. Kultūrinis vienetas

Tauta į atbaigiamąjį savo išsivystymo tarpsnį įžengia tiktai tada, kai tampa *kultūriniu vienetu*, kai bendri žygiai ir bendra kūryba *iš vidaus* aukštesne jungtimi suriša individus ir grupes. Šitoji jungtis tautai atsiranda tada, kai ji pradeda gyventi vienodą ir bendrą istorinį likimą, nes, kaip matėme, tautos istorija iš esmės yra tautos kūryba, vadinasi, *kultūra*. *Istorinis likimas sukuria tautą kaip kultūrinį vienetą (Kulturvolk)*. Tai, kas gamtos veiksnių buvo tik pradėta, tik pažymėta, tik užminta, šitame tarpsnyje esti išvystoma, išryškinama ir atspėjama. Ant gamtos prirengto pamato tauta dabar statosi kultūros rūmus.

Šito tarpsnio pradžią yra įprasta vadinti tautos išėjimu istorijos vaidyklon. Tai yra įdomiausias ir kartu mažiausiai ištirtas įvykis. Kažin kokių nežinomų priežasčių pažadintos, pasikeičia tautos lyg galinga banga, dažnai palieka ir net sudegina savo sodybas[6], susijungia į milžiniškus būrius, išsirenka vadus ir išžygiuoja – ne kartą pačios nežinodamos kur. Jau Aleksandro Didžiojo laikais Pytheas atrado prie Reino gyvenančias tautas, kurias mes šian-

---

[5] O. *Bauer*, op. cit., p. 30.

[6] Plg. *Cezaris*. De bello gallico, lib. 1.

dien vadiname *germanais*[7]. Bet reikėjo dar pusės su viršum tūkstančio metų, kad šitos tautos išeitų iš miškų, sutrupintų liegstantį Rymą ir pradėtų naują visuotinės istorijos tarpsnį. Kas jas stūmė į šitą naują gyvenimą, pilną nelaimių, skurdo, vargo, žudynių, bet kartu garbingų pergalių ir laimėjimų? Materialistinis istorijos supratimas aiškina tai medžiaginių gėrybių (maisto, vietos, turto) stoka ir noru kitur daugiau jų susirasti. Sakykim, kad tai tiesa. Bet ar šitas stokos *pajautimas*, ar šitas tolio ir erdvės *suvokimas* nėra *išvidinio* tautos pribrendimo ženklas? Ar tauta, *žinanti*, kad jai, kaip *vienetui*, šitoje vietoje jau ankšta, kad ji, *kaip vienetas*, jau gali iškeliauti kitur (*individui* niekad nebuvo ankšta, ypač senaisiais laikais; *individas* taip pat visada gali išeiti iš savo šalies), nėra labiau subrendusi už tą, kuri tokio žinojimo dar neturi? Materialinių gėrybių stoka *gali* būti *išviršinis akstinas* tautai apsireikšti. Bet *išvidinė priežastis visados yra tam tikras tautos pribrendimas gyventi vieningą kultūrinį gyvenimą*. Kas yra šitas pribrendimas iš esmės, kultūros filosofija šiandien dar nežino.

Istorinis tautos pasirodymas yra pirmoji kūrybinio tautos pajėgumo apraiška. Tai, kas gamtiniame tarpsnyje buvo rengiama tik būtinos evoliucijos, dabar yra papildoma ir tęsiama laisvos kūrybos. Istoriniame tarpsnyje yra kuriama socialinė santvarka, gema mokslas, menas, tobulėja net ir religinės formos. Pirmykštės kūrybos laikotarpis yra didvyrių ir legendų tarpsnis, nes individualiniams žygiams šio meto dirva esti labai palanki. Tiesa, kultūrinis tautos gyvenimas šiuo metu yra dar tik užuomazgoje. Bet jis jau yra tikras *kultūrinis gyvenimas*. Jis gali būti netobulas, bet jis jau *yra*. Tauta jau yra palikusi gamtos prieglobstį ir pradėjusi *naują* savo vystymosi tarpsnį, kur svarbiausiu ir pirmaeiliu veiksniu dabar yra jos pačios *kūrybinės galios*. Kultūriniai veiksniai *iš esmės* yra skirtingi nuo gamtinių veiksnių, ir todėl istorinis tautos gyvenimo tarpsnis *iš esmės* yra skirtingas nuo gamtinio tarpsnio. Tauta visados *lieka ta pati*. Bet šitoji ta pati tauta dabar įeina į visai *kitokį* savo vystymosi periodą. Pirmiau gamta rengė tik atramą, tik sąlygas ir nusiteikimus. Dabar kultūra

---

[7] Plg. *O. Schrader*. Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I, Berlin, 1917–1923, p. 382.

turi šitas sąlygas išpildyti ir nusiteikimus išvystyti, paversdama juos veikiančiomis jėgomis. Gamta brandina tautos kūną (fizinį tipą), kultūra turi subrandinti tautos dvasią (psichinį tipą) ir tuo būdu išryškinti individualybę.

Tik dabar tauta tampa atbaigta, *kaip vienetas*. (Patsai šitas vienetas gali tobulėti neribojamas.) Kultūra sujungia beskylančias gentis ir gimines išvidiniais ryšiais: jos pasijaučia esančios ne savarankiški vienetai, bet *dalys* didžiulio vieneto – *tautos*. Jų gyvenimas darosi palenktas visumos gyvenimui.

Vienodas ir bendrai pergyventas istorinis likimas, kaip jau buvo minėta, atskiria tautą nuo kitų grupių, kurios tegul ir būtų buvusios vienodų gamtinių veiksnių įtakoje, bet kurių kultūrinis gyvenimas nuėjo kita kryptimi. Kultūra turi tautai išskiriamosios reikšmės. Todėl istorinis likimas tautai *kaip vienetui* yra tas pats, kas apibrėžčiai rūšinis skirtumas (*differentia specifica*). Jis tautą *visiškai specifikuoja*. Jis duoda jai savotišką, tai yra tikrai *tautišką* (vad. nepakartojamą ir nepasekamą) *lytį* ir savotiškų bruožų įspaudžia visam josios gyvenimui. Tautą specifikuoti pradeda jau gyvenamoji aplinka. Bet šitą darbą atbaigia *istorinis likimas*. Istoriniame tarpsnyje tauta patiria visas tas įtakas, kurių kultūra daro bet kuriam gamtiniam dalykui.

d. Tauta kaip prigimties ir kultūros sintezė

Tauta *kaip vienetas* nėra nei vienos prigimties padaras, kaip *rasė*, nei vienos kultūros, kaip *valstybė*. Tautai kilti reikia glaudaus prigimties ir kultūros bendradarbiavimo. Todėl ir tautos esmės supratimas negali būti vienašališkas. Kas tautą laiko *tiktai* prigimties padaru, tas ją suplaka su rase. Kas tautai pripažįsta *tik* kultūros įtaką, tas ją suplaka su valstybe. Pirmasis vienašališkumas yra pergyvenamas dabar rasizmo pavidalu, antrasis vyravo prieš didįjį karą absoliutizmo forma. Kiek rasizmui tauta yra lygi rasei, tiek absoliutizmui tauta buvo lygi valstybei. Bet kaip rasės *nepakanka* tautai, lygiai taip valstybė *nėra būtina* tautai. Tauta nesutampa nei su rase, nei su valstybe: abiejų šių dalykų sąvokos yra platesnės už tautos sąvoką. Tauta atsiremia į rasę ir siekia valsty-

bės. Bet ji pati nėra nei rasė, nei valstybė, nes ji yra jungtinis evoliucijos ir kūrybos vaisius.

Gamtiniai ir kultūriniai veiksniai tautos susidaryme yra *skirtingi*, bet jie nėra *atskirti*. Istorinis tautos gyvenimo tarpsnis prasideda labai neryškiai. Tiesa, tautos pasirodymas istorijoje ne kartą yra pažymimas tam tikra data. Bet iš tikro šitoji data reiškia tik svarbesnį įvykį, o ne kultūrinio tarpsnio pradžią. Kaip gamtiniai veiksniai daro įtakos ir kultūriniame tarpsnyje, taip kultūriniai veiksniai pradeda formuoti tautą dar anksti prieš josios išėjimą istorijos vaidyklon. Dainos, pasakos, mitai, papročiai – vis tai yra kultūros laimėjimai. Tuo tarpu didelė dalis jų yra sukurti dar prieš tikrąją tautos istoriją. Antra vertus, ir kultūriniame tarpsnyje tautos keičia gyvenamąją savo vietą, susitinka su svetimos rasės žmonėmis, su jais susimaišo ir susilieja. Visa tai taip pat nelieka be didesnės ar mažesnės reikšmės. Tautos kaip vieneto gyvenime įvairūs veiksniai yra labai susipynę. Juos galima teoriškai išskirstyti ir suklasifikuoti. Bet praktiškai jų negalima atskirti.

Dėl šito susipynimo tautos gyvenimas organiškai sujungia savyje prigimtį ir kultūrą. Evoliucija ir kūryba, būtinybė ir laisvė yra du svarbiausi istorinio vyksmo veiksniai. Ryškiausiai jie pasirodo tautos gyvenime. Tautoje mes aiškiai patiriame ir gamtos įtaką, ir laisvas žmogaus pastangas. Tautoje prigimtis nelieka šalia istorijos, kaip ten, kur negyvenama žmonių arba kur šitie žmonės yra dar tik gamtos vaikai. Tautoje ir kūnas, ir žemė yra įimti į istoriją. Rasė ir gyvenamoji aplinka sąlygoja tautos kultūros eigą. Bet šitoji kultūra savo ruožtu daro įtakos rasei (higiena, medicina) ir gyvenamajai aplinkai (ūkis, keliai, sodybos). Prigimtis čia tarsi atgyja ir dalyvauja tautos likime. Tautos istorija neslenka viršum prigimties, bet į ją įeina ir ją keičia. Prigimtis darosi istorijos arba kultūros nešėja, o kultūra padaro prigimtį kultūrine. „Prigimtis ir istorija taip suauga tautoje, jog istorija vyksta tik su prigimtimi, ir prigimtis dėl to tampa istorine".[8] Tauta kaip vienetas yra prigimties ir kultūros sintezė. Jau tik šitas organiškas tautos pobūdis praskleidžia josios esmę ir kartu nurodo kelią į tikrą ir visapusišką tautos supratimą.

---

[8] *H. Weinstock.* Volk u. Erziehung, „Neue Jahrbücher für Wissenschaft u. Jugendbildung", 3 sąs., 1933, p. 210.

2. *Tautinė individualybė*

a. Tauta kaip individas

Žiūrėdami į tautą *iš viršaus*, mes ją suvokiame *kaip vienetą*, vadinasi, kaip tam tikrą žmonių grupę, išsiskyrusią iš kitų ir įgijusią ryškų savo pavidalą. Bet į tautą galima žiūrėti ir *iš vidaus*. Tautą galima nagrinėti ir kaip *vieningą dalyką* savo viduje, kaip *nepadalinamą* ir *nesuskaldomą*. Iš karto atrodo, jog tai neįmanoma. Argi daugiau kaip pusė milijono lietuvių negyvena Amerikoje? Ar pora su viršum milijonų prancūzų nėra persikėlę į Meksiką? Taip, *lietuvių* ir *prancūzų*, bet ne lietuvių ar prancūzų *tautõs*. Galima padalyti ir išskirstyti tautos *narius*, bet ne pačią *tautą*. Tautos vienybę palaiko vienodas istorinis likimas. Tautą galima padalyti tik padalijus istorinį palikimą. Bet tuomet būtų *ne viena padalyta tauta*, bet dvi *skirtingos tautos*. Anglai ir amerikiečiai nėra dvi anglų tautos dalys, bet dvi anglosaksų giminės *tautos*. Lietuviai ir latviai nėra dvi aisčių tautos dalys, bet dvi aisčių giminės *tautos*. Padalyta tauta arba visai dingsta tikro padalijimo atveju (pvz., aisčių tauta), arba tik išskiria iš savęs savo narių (ne tautos!) dalį, kuri sukuria savą tautą. Kai nukerpama gluosnio šakelė ir įsodinama į žemę, gluosnis anaiptol nėra padalijamas. Taip ir tauta. Kol istorinis likimas yra tas pats, tol tautos *nariai* gali būti išsiblaškę net po visą Žemės rutulį (pvz., žydai), tauta visada lieka viena ir *vieninga*.

Dėl šito savo nepadalinamumo tauta gauna *individo* vardą. Juk individas, kaip rodo jau pats pavadinimas (*individuum, átomon*), ir yra tai, „kas savyje neišskirstyta, o nuo kitų atskirta"[9]. Tauta turi abi šitas žymes. Savyje ji yra vieninga ir nuo kitų skirtinga. Ji todėl yra ne tik vienetas, bet ir *individas*.

Individą padaro nepadalijamą jojo esmė. Tuo tarpu individo esmė yra *individualybė*, kaip *dievybė* yra Dievo esmė ir *asmenybė* asmens esmė... Individas atsiremia į individualybę kaip į savo pa-

---

[9] *S. Thomas*. S. Trh. I, a. 29, q. 4: „quod est in se indistinctum, ab aliis vero distinctum".

grindą ir į savo buvimo principą. Tautõs tad nepadalinamumo priežastis taip pat yra *tautinė individualybė.* Tauta kaip *individualus* vienetas yra jungiama tautinės individualybės, kuri, būdama viena ir vieninga, neleidžia tautai būti suskaldytai.

Tautinė individualybė kartais dar yra vadinama *tautiniu charakteriu.* Pavadinimas nėra tikslus, nes tautinis charakteris paprastai primena etinę vertybę, kuri pačiai tautinei individualybei gali būti taikoma tik perkelta prasme. Tautinė individualybė etinio vertingumo gali įsigyti tiktai atskirame asmenyje. Todėl ir „tautinis charakteris" labiau tinka tautiškam *asmens* būdui negu tautinei individualybei, kaip tautos – individo esmei.

b. Tautinės individualybės kilmė ir sudėtis

Tautinė individualybė, kaip tautos – vieneto *jungtis* ir tautos – individo *esmė,* yra tų pačių veiksnių padaras, kaip ir tauta apskritai. Gamta parengia fizinį, o kultūra psichinį tautos tipą, kurie abu kartu ir sudaro tautinę individualybę. Bet kaip apskritai kultūra atbaigia ir išryškina gamtos davinius, taip lygiai ir kultūriniai tautos veiksniai atbaigia ir išryškina tautinę individualybę. Istorinis likimas, pasirodo, čia turi esminę reikšmę.

Tauta, kaip vienetas ir kaip individas, tampa ryški tiktai kultūriniame savo gyvenimo tarpsnyje. Prieš tai, tiesa, ji jau *yra.* Bet *masės* pobūdis tebėra joje dar labai didelis. Tobulėjant kultūrai, tobulėja ir tautos ryškumas. Juo aukštesnė kultūra, juo ryškesnė tauta. Bet kas yra šitasai tautos ryškėjimas? Kas įvyksta, kai tauta iš beformės masės virsta turinčia aiškią lytį? Iš viršaus žiūrint, šitas ryškėjimas pasirodo kaip ankštesnis tautos susiglaudimas. Kultūringa tauta nebėra masė, bet tobulai susijungęs vienetas; ji nebėra grupė, bet nepadalijamas individas. Tai yra tik išviršinės žymės ir išviršinės apraiškos. Jos savaime veda tyrinėtoją į tautos vidų. Jei tauta pasirodo kaip vienetas ar kaip individas, matyti, josios viduje turėjo įvykti patobulėjimas. Ją, kaip vienetą, suglaudė išvidinės jungties išsivystymas, ir individu ją padarė josios esmė. Tuo tarpu tiek tąja vieneto jungtimi, tiek tautos-individo esme yra tautinė individualybė. Todėl *tautos ryškėjimas yra tautinės*

individualybės tobulėjimas. Tautos viduje, josios esmėje, eina vystymosi procesas, kuris iš viršaus pasireiškia tam tikrais ženklais. Bet – buvo minėta – tautą išryškino ir atbaigia istorinis josios likimas arba kultūriniai josios žygiai. Kadangi šitas išryškinimas yra ne kas kita, kaip tautinės individualybės tobulinimas, todėl istorinis likimas ir darosi tautinės individualybės išryškintojas ir atbaigėjas. Tuo būdu mes pateisiname posakį, jog istorinis likimas tautinei individualybei turi esminę reikšmę.

Visai tad suprantama, dėl ko tautinė individualybė dažnai yra vadinama *istorijos padaru.* „Tautinis aš, – sako H. Hauseris, – iš esmės yra bendros istorijos produktas".[10] Iš tikro, jei tik vienas istorinis likimas turi galios atbaigti tai, ką pradėjo gamta, jei tik istorinis likimas sąlygoja tautinės individualybės išsivystymo eigą ir kryptį, argi ne jo padaras yra tauta – vienetas su savo jungtimi ir tauta-individas su savo esme? „Tautinis charakteris yra ne kas kita, kaip tautos istorijos įvarža".[11] Jame susitelkia tautos pergyvenimų žymės, josios vargai, kovos, pergalės ir pralaimėjimai. Tai yra tarsi žemės klodai, byloją apie praėjusią evoliuciją. Šita prasme galima kartu su O. Baueriu tautinę individualybę vadinti „sustingusia istorija"[12]. Žinoma, kintant tautos kultūrai, kinta ir josios individualybė. Bet niekados neišnyksta tai, kas buvo įgyta. Ir jei tik mums būtų leista turėti pakankamai akylų žvilgsnį, tautinė individualybė taptų geriausia tautos istorijos knyga.

Tautinėje individualybėje lengvai galima skirti dvi puses: *fizinę* ir *psichinę.* Fizinis tautos tipas, arba tautinės individualybės *atrama,* yra parengiama gamtinių veiksnių. Jie keroja tautoje kaip gamtiniame vienete. Į ją atsiremia psichinis tipas ir esti jos paspalvinimas. Psichinis tipas, arba tautinės individualybės *atbaiga,* yra kultūrinių veiksnių padaras ir įsišaknija tautoje kaip kultūriniame vienete. Grįžtamuoju būdu jis daro įtakos ir fiziniam tipui. Tautinė individualybė tuo būdu yra organiškas fizinio ir psichinio tautos tipo suaugimas. Fizinės žymės daro įtakos psichiniams bruožams, ir psichiniai bruožai savo ruožtu sąlygoja fizines žy-

[10] Le principe des nationalités, Paris, 1916, p. 7.
[11] *O. Bauer.* Nacionalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 24.
[12] Op. cit. 123.

mes. Kaip tauta-vienetas yra organiškas susijungimas gamtinio ir kultūrinio vieneto, taip ir tautinė individualybė yra sintetinis susiderinimas fizinių ir psichinių tautos ypatybių. Ji nėra tik vienas kuris elementas arba viena kuri žymė. Bet, antra vertus, jis taip pat nėra nė išviršinis įvairių žymių sutelkimas *šalia* viena kitos. Tautinių bruožų yra daug ir jie yra skirtingi. Bet jie yra suaugę organiškon vienybėn, jie yra sudarę *vienį*. Tautinė individualybė yra *viena*. Štai dėl ko *ji pati* yra nepadalijama ir štai dėl ko ji neleidžia padalyti tautos. Savo vieningumu ji padaro tautą individu.

c. *Tautinės individualybės esmės teorijos*

Tautinė individualybė yra tautos-vieneto jungtis ir tautos-individo esmė. Bet kas yra *ji pati?* Kas sudaro josios esmę? Ji yra lemiamasis tautos gyvenimo principas. Bet kaip šitas lėmimas įvyksta? Kokiu būdu tauta suteikia savo žygiams nepakartojamą lytį? Štai klausimai, kurie mus veda į pačias tautinės individualybės gelmes ir į patį *josios* esmės nagrinėjimą.

Atsakymą rasti nelengva. Nė vienas konkretus dalykas, kurį tik galima paminėti, nėra ir negali būti tautinės individualybės esmė. Nei *kalba,* kaip norėjo J. Grimmas, nes yra tautų, neturinčių savo kalbos; nei *bendra kilmė* arba *rasė,* kaip nori šiandieniniai rasistai, nes visos Europos tautos yra rasiniai mišiniai; nei *papročiai,* nei *kultūra,* nei *religija,* nes visi šitie dalykai yra aiškūs tautų buvimo ir išsivystymo *padariniai.* „Jokia konkreti sutelktinio gyvenimo apraiška nėra privaloma tautybei savybė"[13], privaloma ta prasme, kad josios nesant nebūtų nė tautybės arba tautinės individualybės.

Tautinės individualybės esmė gali būti tiktai tasai pradas, kuris kuria ir kalbą, ir papročius, ir apskritai kultūrą, kuris paspalvina religiją ir kuris savaimingai vieną individą glaudžia prie antro. Lengva įspėti, kad tokio dalyko reikia ieškoti ne šalia žmogaus, bet *pačiame žmoguje, pačioje jo prigimtyje.* Kaip viso gyvenimo tikruoju veikėju yra žmogus, taip ir *tautinio.* Jame tad turi glūdėti

---

[13] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933, p. 7.

tai, kas šitam gyvenimui duoda savotišką lytį, kas jį lemia, lenkia ir veda.

a) Tautinis materializmas. Tautinis materializmas tautinės individualybės esme laiko *materialinę substanciją*. Šitoji pažiūra yra atsirėmusi į Weissmanno „branduolio plazmos pastovumo" teoriją. Pagal Weissmanną, apvaisintos celės plazma susidedanti iš dviejų dalių: iš *aktingosios*, arba *somatiškosios, plazmos*, kuri formuojanti būsimo žmogaus kūną, ir iš *neaktingosios*, arba *„protėvių plazmos"* (*Ahnenplasma*), kuri sudaranti lytines būsimojo žmogaus celes. Pirmoji, suformuodama kūną, nykstanti, antroji liekanti lytinėse celėse ir gimdymo veiksmu einanti iš kartos į kartą. Šitosios plazmos gyvenimas esąs nežlungąs.[14] Pats autorius savo teorijos nemanė taikyti tautinei individualybei. Jis ją sudarė tik paveldėjimo problemoms aiškinti. Bet kitiems atrodė, kad toji nežlunganti plazma esanti ir tautinių ypatybių nešėja bei palaikytoja.

Tautinį materializmą *savotiška* forma mūsų dienomis skelbia Karaliaučiaus un-to profesorius W. Saueris[15]. Tautine jungtimi ir tautos laikytoju jam yra „jėgos monados" ("*Kraftmonaden*), kurias jis taip pat vadina „vertybės monadomis" (*Wertmonaden*). Jos yra „slaptingos, tautoje išsklaidytos, sveikų tautos narių pagimdytos ir lytiniu aktu perteikiamos jėgos dalelės..." Tai „gyvastingas žmogaus branduolys, kuris palaiko ir jį, ir tautą"[16].

Vis dėlto ne kiekviena monada yra vienodos reikšmės. „Tautiniu, socialiniu ir kosminiu atžvilgiu vertos dėmesio yra tik tokios jėgos monados, kurios kartu yra ir vertybės monados".[17] Šiųjų reikšmė tautai, pasak Sauerio, esanti begalinė. „Jos slepia savyje tautos ateitį..., jos yra tautos genijus".[18] Jas kuriant, turtėja žmogus ir tauta, o „visų vertybės monadų suma... yra tautinė kultū-

[14] Plg. Handwörterbuch der Naturwissenschaften, hersg. v. prof. E. Borschelt ir k. X Bd., Jena, 1915, p. 266–268.

[15] Plg. Jo Sozialphilosophie, Berlin, 1929; Schöpferisches Volkstum als national u. Weltpolitisches Prinzip, „Archiv für Rechts u. Sozialphilosophie", 1 sąs., 1933.

[16] Schöpferisches Volkstum... p. 21.

[17] Ibd.

[18] Op. cit., p. 22.

ra"[19]. Vertybės monados yra nepajudinamas tikėjimas į tautos ateitį, į josios artėjimą vis prie aukštesnės kultūros, į Dievą ir amžinybę. „Vertybės monada yra toji slaptinga jėga, kuri reikale daro stebuklus, padeda ligoje ir skausme, sutaiko žmones ir veda į Dievą..." Be josios „yra negalimi dideli žygiai ir be jos žmogaus gyvenimas būtų nepatenkintas ir skurdus"[20]. „Vertybės monadų vienybė yra ilgai ieškota sutelktinės asmenybės *(Gesamtpersönlichkeit)* esmė".[21]

„Vertybės monados linksta vienybėn ir jungiasi vis į didesnius ir didesnius vienetus".[22] Taigi, pasak Sauerio, iš vertybės monadų susidaro gentys, iš jų tautos, iš tautų – valstybės, nacijos ir galop visas pasaulis. Monadų išsivystymas reiškiąs kosmo išsivystymą. Pačią šio vyksmo eigą Saueris taip vaizduoja: *gyvenimas* išsivysto į jėgos monadą, šioji – į vertybės monadą, vertybės monada – į kultūrą, o kultūra – į amžinybę. Monadų nešėjas – *masė* išsivysto į tautą, tauta – į gotišką (germanišką) žmogų, šis – į naciją, nacija – į visatą. Monadų perteikėjas – *individas* išsivysto į tautos narį, šis – į vadą, vadas – į valstybę, valstybė – į Dievybę. Taigi „gyvenimas yra amžinas... tauta įkūnyja savyje visą pasaulį ir turi kosminės reikšmės; atskiras asmuo pasitūri Dievybe"[23].

Sauerio monadų išsivystyme nesunku įžvelgti atvirkštinį Hegelio dialektikos procesą. Vietoj Hegelio „subjektyvinės dvasios" čia išsivysto materialinė monada. Hegeliui dvasia tampa medžiaga (antitezė – *Anderssein*), Saueriui medžiaga tampa dvasia. Bet jų abiejų išsivystymo terminas yra tas pats: visata–amžinybė–Dievybė (*Weltall–Ewigkeit–Gottheit*). Saueris todėl ir sako, kad „iš tautos išauga religija, amžinybė ir Dievybė"[24].

Tautinis materializmas, būdamas apskritai materialistinės pasaulėžiūros padaras, o Sauerio atveju – materializmo ir vokiškojo

---

[19] Op. cit., p. 22–23.
[20] Op. cit., p. 23.
[21] Sozialphilosophie, p. 140.
[22] Op. cit., p. 111.
[23] Schöpferisches Volkstum... p. 24.
[24] Op. cit., p. 21.

ideizmo mišinys, yra pats sau kritika. Vis dėlto jis turi savyje ir tiesos. Žmogus nėra tik dvasia, bet ir kūnas. Kūno gyvenimas turi nemažą reikšmę tautinei individualybei, nes ji apima ir *fizinį* žmogaus tipą. Tuo tarpu kūno ypatybės atsiranda iš paveldimos rasės ir iš vienodų gyvenimo sąlygų. Todėl tautinis materializmas sako tiesą, kad tauta laikosi tam tikrų medžiaginių dalelių (plazmos, monadų) perteikimu iš kartos į kartą. Bet *šitoji tiesa tinka tik fiziniam tautos tipui*. Tuo tarpu tautinėje individualybėje, kaip matėme, yra ir psichinių bruožų. Žinoma, nepripažįstant psichinės srities apskritai, lengva viską išaiškinti tik plazmos ar monadų veikimu. Bet labai *sunku* yra įrodyti psichinės realybės, kaip skirtingos nuo fizinės, nebuvimą. Materialistinei pasaulėžiūrai ligi šiol šitas darbas nevyko. Su juo nevyksta nė tautybės ieškojimas medžiaginėje substancijoje.

b) Tautinis spiritualizmas. Tautinio materializmo priešingybė yra *tautinis spiritualizmas*, kuris tautinės individualybės esmės ieško *tautos dvasioje* arba *tautos sieloje*. „Tautos dvasios" teorija nėra nauja. Apie ją jau yra užsiminęs Montesquieu savo veikale *L'esprit des lois* (19, 4), apie ją gana aiškiai kalba ir J. G. Herderis. Per romantiką, kuri tautos dvasioje ieškojo giliausių dailiosios kūrybos pradų, tautos dvasios sąvoka įsigalėjo istorinėje teisės mokykloje, o vėliau ir visame gyvenime. Tautos įvykiai esą ne kas kita kaip realus josios dvasios pasireiškimas. Tautos dvasia esanti tautos siela, tautos substancija, tai, kas yra pastovu kitime, kas individus jungia vieną su antru, žodžiu, kas *kuria* tautą ir ją *palaiko*. Tautos dvasia šiandien yra susidomėję ir literatūros istorikai (J. Nadleris), ir sociologai (O. Spannas), ir pedagogai (E. Krieckas), ir kiti įvairių sričių mokslininkai.

Visi tautos dvasios šalininkai pripažįsta, kad ji esanti tarsi koks fluidas, persmelkiąs tautų gyvenimą, duodąs jam originalumo ir nepakartojamos išraiškos. Tautos dvasia esanti „tasai pirmykštis šaltinis, iš kurio tarsi iš tikro savo centro trykšta visos bendro tautinio buvimo formos ir visi pavidalai... Tai tasai slaptingai stumiąs ir formuojąs principas, kuris visur ir visuomet atsispindi begalinėje individų įvairybėje, kuris viena kryptimi lenkia visą bendro gyvenimo išsivystymą, kuris visa pasisavina, kas ateina iš

viršaus, ir visoms tautos bei valstybės gyvenimo formoms įspaudžia savotiškų bruožų"[25].

Tautinis spiritualizmas tautos dvasią supranta nevienodai. Tarp daugybės nuomonių čia galima išskirti dvi grupes. Vieni tautos dvasią laiko *substancija*, kiti – *individualiniu sielų nusiteikimu*. Prie pirmosios grupės priklauso kai kurie romantikai *sociologai*, kaip A. Mülleris, kuris bendruomenę suprato kaip tikrąjį organizmą ir todėl nuosekliai josios jungtį laikė substancialine; *filosofai*, kaip Schellingas, Fichte, Hegelis, ypač šis pastarasis, kuriam, kaip buvo minėta, tauta yra vienas iš visuotinės dvasios išsivystymo narių. Tautos dvasia Hegeliui nėra tikra prasme *tautos*, bet *viso kosmo* dvasia, tik konkrečiai tam tikru išsivystymo metu apsireiškianti tautos pavidalu. Visai šiai grupei yra charakteringa, kad individai čia yra laikomi *tautinės substancijos apraiškomis* arba josios buvimo ir veikimo būdais (modi). Tautos dvasia yra individų palaikytoja. Ji juos kuria ir juose apsireiškia.

Kita grupė tautos dvasią atremia į individą. Tautos dvasia esanti ne kas kita, kaip bendro gyvenimo ir veikimo *pasekmė*. Ne tautos dvasia kuria bendrą gyvenimą, bet bendras gyvenimas sudaro savotišką bendrą individų nusiteikimą, arba tautos dvasią. Šią mintį jau galima rasti ir minėtame Montesquieu veikale. „Daug yra dalykų, – sako jis, – kurie valdo žmones: klimatas, religija, įstatymai, valdžios taisyklės, praėjusių dalykų pavyzdžiai, papročiai, įpročiai; iš jų susiformuoja *bendroji dvasia, kuri iš jų ir susideda*".[26] Montesquieu tautos dvasią laiko bendruomenės gyvenimo rezultatu. Tą pat mano ir „Tautų psichologijos" autorius, sakydamas, kad „tautos dvasia yra padaras atskirų sielų, iš kurių ji susideda"[27]. Wundtas eina toliau negu Montesquieu. Jis įžvelgia grįžtamąją tautos dvasios įtaką atskiroms sieloms. Tautos dvasia yra individų sielų padaras, „bet šios ne mažiau yra padarai tautos sielos, kurioje jos dalyvauja"[28]. Individai

---

[25] *Kaufz*, cit. *H. Pesch*. Nationalökonomie, II, Freiburg i. Brsg., 1925, p. 465.

[26] L'ésprit des lois, 19,4; plg. *R. Eisler*. Wörterbuch der Philosophischen Begriffe, III, Berlin, [4] 1929, p. 427.

[27] Cit. *R. Eisler*, op. cit., p. 427.

[28] *R. Eisler*, ibd.

sukuria tautos sielą, bet tautos siela savo ruožtu sąlygoja individus. Šios grupės atstovai, neneigdami tautos dvasios reikšmės, laiko ją tik tam tikru *psichologiniu nusiteikimu*, kuris kyla iš bendro gyvenimo ir kurio nešėju visados yra individas.

Pilnutinės tautinės individualybės supratimas neleidžia priimti tautinio spiritualizmo nei vienu, nei kitu pavidalu. Pirmosios grupės šalininkams niekuomet nepavyko įrodyti, kad tautos (A. Müllerio atveju) arba žmonijos (Hegelio ir Solovjovo atveju) jungtis yra substancialinė, kitaip sakant, kad tauta arba žmonija turi substancialinę lytį arba sielą. Visa, kas šiuo klausimu yra rašyta, pradedant J. Böehme ir baigiant M. Scheleriu, yra tik kažko vieningo nujautimai, kuriems substancijos terminas visados būdavo tik kliūtis ir pralaimėjimas. Kad žmonija ir visas kosmas turi kažkokią jungtį, kuri yra daugiau negu santykiai arba tvarka, tai yra tikra. Bet kad šitoji jungtis būtų substancialinė, to kritiškai pateisinti negalima. Ne čia yra vieta kritikuoti pasaulio sielos, kaip substancijos, teoriją. Čia tik pasakysime, kad *kosmo jungtis yra subordinacinė*. Kiekviena aukštesnė lytis turi visą žemesniųjų lyčių galią ir tuo būdu ji jungia savimi žemesniuosius pradus. Aukščiausioji ir tobuliausioji lytis tampa *viso* kosmo jungtimi. Jai yra subordinuotos arba palenktos visos kitos lytys. Šitoji tobuliausioji regimo mūsų pasaulio lytis ir yra ne kas kita kaip *žmogaus* siela.

Jeigu substancijos sąvoka netinka žmonijai, tai dar labiau ji netinka *tautai*. Tautinė jungtis arba tautos lytis dar labiau negali būti *substancialinė*. Laikyti tautą substancija, kur individai yra tiktai josios apraiškos, neturį savarankiško buvimo ir laisvės, yra klaida. Tiesa, tauta yra suaugusi su žmogaus prigimtimi. Savo gelmėse ji yra prigimties padaras, bet tai dar anaiptol nereiškia, kad ji būtų kažkokia šalia individų esanti substancija. Tautybė jungia individus ir sąlygoja jų darbus. Bet įsigilinus į šitą jungimą ir į šitą sąlygojimą, visados surandama, kad individų jungimas yra *koordinacinis*, o jų darbų sąlygojimas – *formalinis*. Tuo tarpu nei koordinacija, nei formalinis pradas nereikalauja substancialumo. Atvirkščiai, šitasai jų pobūdis kaip tik ir parodo substancijos nebuvimą. Tautoje nėra subordinacijos arba individų palenkimo vienas antram kaip kosme. Tautoje individai yra tik suderinti su

vienas antru. Palenkimas suponuoja kažką aukštesnį, suderinimas – kažką *bendra*. Palenkimas jungia įimdamas, suderinimas – priimdamas. *Suderinimas* yra tik *reiškimosi tapatybė*. Tautoje individai jungiasi dėl to, kad jie turi vienodą *reiškimosi* būdą (*modus*) ir kad dėl šito vienodumo jie yra priimti į tautinį vienetą. Tautinė individualybė darosi *būdas* (*modus*), ir, tokia būdama, būtinai suponuoja substancialų palaikytoją, nes ji pati iš esmės negali būti substancija. Šituo palaikytoju ir yra žmogiškasis individas.

Tautinis spiritualizmas, kaip jį formulavo Montesquieu ir Wundtas, yra teisingas tiek, kiek jis individą laiko tautos dvasios palaikytoju. Bet jis klysta, šitai dvasiai pripažindamas tik psichologinį ir rezultatyvinį pobūdį. Tautos dvasia nėra tik bendruomenės psichologijos padaras. Ji, tiksliai pastebi P. Barthas, yra „daugiau negu metafora"[29]. Ji atsiremia ne tik į žmogaus psichiką, bet į visą žmogaus prigimtį ir todėl įgyja *ontologinio pobūdžio*. Šiuo atžvilgiu yra teisingas tautinis spiritualizmas Müllerio arba Hegelio prasme, kiek jis pabrėžia tautos dvasios ontologiškumą. Bet jis klysta, šitam ontologiškumui priskirdamas substancialumą ir tuo būdu jį atitraukdamas nuo individo. Ir vienos, ir kitos pažiūros turi tiesos, bet jos yra labai vienašališkos ir dėl to tautinės individualybės esmei išaiškinti nepakankamos.

d. Tautinė individualybė kaip būsena ir veiksena

Pati tautinė individualybė negali būti *šalia* individų. Ji yra bendras dalykas ir todėl būtinai reikalauja individo, kaip atramos, konkrečiam savo pasireiškimui. *Tautinė individualybė gyvena tiktai atskiruose žmogiškuose individuose.* Todėl ir josios esmės reikia ieškoti žmoguje. Individas turi savyje tautinės individualybės esmę, jis yra josios nešėjas ir palaikytojas. Individe glūdi kažkas, kas jį jungia su kitais ir jo darbams suteikia savotišką lytį. Tautinis materializmas tąjį kažką vadina *materialine substancija*, atėjusia į individą paveldėjimo keliu. Griežtasis tautinis spiritualizmas jį vadina *dvasine substancija*, kurios individas yra tik apraiška.

---

[29] Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 123.

Švelnesnis tautinis spiritualizmas tąjį kažką laiko *psichologiniu nusiteikimu*, kilusiu iš bendro gyvenimo. Kiekviena nuomonė turi tiesos, bet nė viena nėra pilnutinė, nes per maža kreipia dėmesio į tuos veiksnius, kurie tautinę individualybę sukuria.

Tautinė individualybė, kaip matėme, yra padaras rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorinio likimo. Visi šitie veiksniai bendrai veikdami sukuria individe kažką, kas yra bendra visiems šių veiksnių paliestiems žmonėms. Žmogiškieji individai savo *esme* visi yra vienodi. Bet konkrečiai savo apraiškomis nėra nė vieno *visai* tokio pat ir *visai* skirtingo. Žmonijoje esama veiksnių, kurie žmones individualizuoja, ir veiksnių, kurie juos bendrina. Tautinės individualybės kūrimo veiksniai priklauso ir vieniems, ir kitiems; jie skiria ir jungia: skiria vieną *tautą* nuo antros, o jungia *žmones* toje pačioje tautoje. Jie jungdami skiria ir skirdami jungia. Jų paliestas, žmogiškasis individas tampa savotiškai sąlygotas ir įgyja savotiškų bruožų.

Kiekvienos idėjos realizavimas yra ne kas kita, kaip josios buvimo sąlygojimas tam tikru *būdu* (*modus*). Idėja turi buvimą jau ir *kaip idėja*. Bet šitas josios buvimas yra ne buvimo būdo (*sine modo essendi*): jis yra tik *grynasis buvimas*. Realizuojama idėja šitą buvimo būdą kaip tik ir įgyja. Dabar ji ne tik yra, bet yra *taip* arba *kitaip*. Taip yra su kiekvienos būtybės idėja, taip yra ir su *žmogaus idėja*. Žmogiškoji idėja, kuri yra bendra visiems žmonėms, *individualų* buvimo būdą įgyja pačiu žmogaus sutvėrimo metu, kada ji iš grynosios galimybės (*ex pura possibilitate*) pereina į tikrąją realybę. Grynas žmogiškasis buvimas dabar modalizuojasi arba tampa *apibūdintas*. Bendroji žmogiškoji esmė padeda būti taip arba kitaip.

Bet buvimo *būdo* įsigijimas čia dar nesibaigia. Jau bręsdamas motinos įsčiose, žmogus patiria daugybės veiksnių įtaką, kuri jį sąlygoja būti taip arba kitaip. Pačio organizmo struktūra ir jo išsivystymas taip pat nulemia žmogų vienokiam ar kitokiam buvimui. Juo žmogus labiau konkretėja, juo jo buvimas įgyja vis didesnį sąlygojimą ir vis įvairesnį būdą. Žmogus yra ne tik individas, žmogus yra arba vyras, arba moteris. Po individualumo *lytiškumas* yra pirmasis, kuris žmogiškajam buvimui suteikia savotišką

būdą. Toliau žmogus patiria šeimos ir apskritai giminės įtaką. Jis yra kartu ir *giminės* tipas. Paskui ateina dar kitokie veiksniai: šalis, klimatas, rasė, laikas, religija ir t. t., ir t. t. Tarp bendrojo ir individualinio buvimo yra ištisa eilė veiksnių, kurie daugiau ar mažiau šitą buvimą konkretizuoja, įvesdami jį vis į naujas aplinkybes ir daugiau ar mažiau jį sąlygodami. Žmogus yra ir aš, ir vyras arba moteris, ir vakarietis arba pietietis, ir negras arba baltasis, ir lygumos arba kalnų tipas. Tai vis savotiški buvimo *būdai*, nors jų pagrinde glūdi ta pati žmogiškoji esmė. Micraelius todėl būdą ir apibrėžia kaip „daikto sąlygojimą, dėl kurio daiktas vis kitaip ir kitaip pasitūri savo esme"[30].

Šitai veiksnių grupei priklauso ir *tautiniai veiksniai*, kurią tautinę individualybę. Jie, kaip matėme, yra gana sudėtingi: tai nėra vienas kuris veiksnys, bet ištisa veiksnių grupė arba serija. Jie daro įtaką visai žmogaus būtybei: tiek kūnui, tiek ir sielai. Koks yra šitos jų įtakos rezultatas? Ar materialinė substancija, kaip mano materialistai, ar dvasinė, kaip nori spiritualistai? Kaip visi kiti veiksniai, taip ir *tautiniai* (rasė, gyvenamoji aplinka ir istorinis likimas) *tik suteikia žmogiškojo individo buvimui tam tikrą būdą*. Jie nekuria ir negali kurti nieko substancialaus. Jie negali net keisti individualumo ar lytiškumo, nes tautinių veiksnių poveikiui žmogus patenka jau kaip individas ir kaip vyras arba moteris. Žmogiškumas, individualumas ir lytiškumas yra bendrieji pamatai, kuriuos tautiniai veiksniai tik dar savotiškiau sąlygoja. Palenktas rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorinio likimo įtakai, žmogiškasis individo buvimas įgyja dar vieną savotišką būdą, kurį galima pavadinti *tautiniu* būdu. Prie individualinio, lytinio ir gimininio žmogaus buvimo būdo prisideda dar tautinis būdas. Žmogus tampa ne tik aš, ne tik vyru arba moterimi, ne tik vienos ar kitos šeimos bei giminės tipu, bet ir vienos ar kitos tautos nariu.

Tautinis buvimo būdas yra ne kas kita, kaip tautinė individualybė. *Todėl tautinė individualybė yra gamtinių veiksnių pradėtas ir vienodo bei bendrai pergyvento istorinio likimo išryškintas žmonių buvimo būdas.* Kaip būdas, tautinė individualybė nėra substancija,

[30] Cit. *R. Eisler*. Wörterbuch der philosophischen Begriffe, II, p. 160.

bet tik konkretus individo sąlygojimas. Antra vertus, ji nėra tik psichologinis nusiteikimas, nes šitasai sąlygojimas apima visą žmogaus prigimtį. Tautinį buvimo būdą pradeda kurti jau gamtiniai veiksniai, kurių įtaka įsibrauna į pačias žmogaus prigimties gelmes ir ten palieka savo pėdsakų. Tautinė individualybė, kiek ji yra gamtinių veiksnių padaras, darosi paveldima, kaip paveldimi yra giminės bruožai. Šiuo atžvilgiu ji yra *įgimta,* ne įgyta. Bet kiek ji yra vienodo ir bendrai pergyvento istorinio likimo padaras, ji darosi *įgytas* dalykas. Gamtiniai veiksniai tautinę individualybę pradeda dar motinos įsčiose, kultūriniai ją atbaigia auklėjimu ir apskritai individo įjungimu į tautos gyvenimą. Gimęs iš vienos tautos tėvų, bet išauklėtas kitoje tautoje, žmogus iš viršaus liks šios pastarosios narys, nors *savo gelmėse* jis turės savo tėvų tautos bruožų, kurie nejaučiamai darys įtakos visiems jojo darbams. Vis dėlto šitoji įtaka bus menka, nes gamtos pradėtas darbas šiuo atveju nuėjo kita kryptimi. Dėl to tautinė individualybė yra kartu ir įgimtas, ir įgytas dalykas. Bet ir vienu, ir kitu atveju ji yra *individo buvimo būdas.* Kaip jis yra paveldimas, – tai psichologijos ir biologijos dalykas. Kaip jis turi būti įgyjamas auklėjimu, – tam yra skiriamas šis veikalas.

Paskui tautinį buvimo būdą eina ir *tautinio veikimo būdas: modum essendi sequitur modus agendi.* Žmogiškasis individas ne tik tautiškai yra, bet tautiškai ir veikia, ir *tautiškai* veikia dėl to, kad *tautiškai* yra. Žmogaus veiksmai kyla iš jo esmės. Bet kadangi šitoji jo esmė yra nulemta ir tautiškai, todėl tautiškumo bruožų žymu ir žmogaus darbuose. Žmogus savo žygiais pasireiškia visų pirma kaip individas, paskui kaip *vyras* arba *moteris,* kaip vienos ar kitos šeimos *narys,* kaip *tautietis* ir paskiausia kaip *žmogus.* Individualiniai bruožai ryškiausi, žmogiškieji – neryškiausi. Taip yra dėl to, kad žmogiškumas nėra buvimo *būdas,* bet pats *buvimas,* kuris būdus tik priima. Iš tikro pats žmogiškumas nepasireiškia ir negali pasireikšti. Visa, kas realiai yra, turi tam tikrą būdą. Tautinė individualybė arba tautybė yra vienas iš žmogiškumo būdų. Tautiniai bruožai todėl stovi viduryje tarp individualinių ir žmogiškųjų. Jie yra mažiau ryškūs negu individualiniai ir daugiau – negu žmogiškieji.

Tautinė individualybė, kaip vienodo buvimo ir veikimo būdas, yra tikroji tautinės bendruomenės jungtis. Individai jau pačios prigimties yra suvedami draugėn, nes šitoji jų prigimtis visame gyvenime veikia vienodai. Tai yra savaimingas, instinktyvus glaudimasis, kyląs iš *ontologinio* tautybės pobūdžio. Bet prie jo dar prisideda ir psichologinis veiksnys, kai žmonės pažįsta savo vienodą buvimą bei veikimą, kai jų psichikoje dėl bendro gyvenimo ir pergyvenimo susidaro dar tam tikras ir psichologinis nusiteikimas, tam tikra *tautinė psichologija*. Abu veiksniai yra lygiai svarbūs ir abu yra atsirėmę į tautinę individualybę: pirmutinis – kaip į esančią, antrasis – kaip į suvoktą. Pirmasis veiksnys yra savaimingas, antrasis sąmoningas. Pirmasis tautinei jungčiai padeda pagrindą, antrasis ją atbaigia. Be abejo, tautinė jungtis tampa pilnutine tik susijungus abiem šiems veiksniams. Be pirmojo ji yra nestipri, nes neturi prigimtos atramos; be antrojo ji yra nepilna, nes neturi sąmoningumo. *Tautinė jungtis tampa tobula tik tada, kai tautinis instinktas virsta tautine sąmone.*

e. *Tautinės individualybės pastovumas ir reikšmė tautai*

Atsirėmusi į tautą kaip į pilnutinį vienetą ir organiškai sujungusi savyje tautos ypatybes, tautinė individualybė parodo nepaprastą gajumą ir pastovumą. Charakteringiausias pavyzdys čia yra žydų tauta. Įsišaknijusi giliai į fizinį pagrindą ir patyrusi ypatingą istorinį likimą, tautinė žydų individualybė pasidarė savotiškas pasaulio stebuklas. Šitoks nepaprastas jos gajumas kai kam net pažadina mintį, jog „giliausią ir galutinę žydų tautos prasmę... galima suprasti tiktai žiūrint iš metafizinių svarstymų punkto"[31]. Tai yra itin ryškus pavyzdys. Bet daugiau ar mažiau pastovi yra *kiekviena* tautinė individualybė. Jeigu tautoje yra bent kibirkštis tautinės sąmonės, vadinasi, savęs, *kaip tautos*, suvokimo, net uolios nutautintųjų pastangos ne ką gali padaryti. Reikia tik prisiminti mūsų pačių tautos istoriją, airių kovas, graikų atsparumą prieš turkus ir daugybę kitų tautinio išlikimo pavyzdžių, ir tautinės individualybės pastovumas bus visai aiškus. „Kartą

---

[31] Plg *N. Müller*. Staatslexikon, II, 1658 šp. hrsg, v. H. Sacherer.

sudarytas, – sako R. Johannet, – tautinis tipas gyvena ištisus amžius ir priklauso prie didingiausių gamtos fenomenų".[32]

Tiesa, tautinė individualybė nėra sustingusi. Ji yra gyva ir todėl kintanti bei atsinaujinanti. Bet ji visados lieka *ta pati*. Šių dienų lietuvių tauta yra ta pati, kuri buvo Mindaugo ir Vytauto laikais. Graikai yra tie patys, kurie griovė Troją, žygiavo su Aleksandru Didžiuoju, matė Rymo galą, kentė turkų priespaudą ir dabar gyvena laisvą gyvenimą. Izraelio tauta yra ta pati, kurią Mozė išvedė iš Egipto, kuri turėjo išmintingiausią pasaulyje karalių, verkė ant Babilono upės krantų, išsižadėjo savo Mesijo, išsiblaškė po visą pasaulį ir šiandien vėl pamažu grįžta į senąją tėvų žemę. Kaip individas, keičiąsis laiko eigoje, visados lieka tas pat, taip ir tauta pergyvena daugybes pakaitų, bet kol ji savo sąmonėje palaiko istorinio likimo vieningumą, tol ji lieka *ta pati* tauta su *ta pačia* tautine savo individualybe. „Tautinių žymių kitimas anaiptol nereiškia tautinės individualybės pasikeitimo".[33]

Be to, pats šitas kitimas yra labai lėtas, o jo erdvė yra labai siaura. Tų bruožų, kuriuos aprašinėjo Tacitas savo veikale *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* galima ir šiandien rasti vokiečių tautoje. Rusiškasis inertiškumas buvo toks pat mongolų viešpatavimo metu ir toks pat yra bolševikų vergijoje. Tiesa, kitimo visados esama, nes kinta visas gyvenimas. Bet čia tas kitimas nėra taip lengvai jaučiamas. „Tautų charakteris, – rašo M. Mérrillonas, – rymo ant pagrindinių elementų, kurie jam leidžia kisti tiktai labai siauruose rėmuose".[34] Tautinė individualybė yra įsišaknijusi pačiose tautos gelmėse, todėl *josios kitimo vyksmas yra labai lėtas ir jojo plotas labai siauras.*

Dėl savo kilimo iš tautos gelmių ir kartu dėl savo pastovumo tautinė individualybė savo įtaka paveikia visą tautos gyvenimą. Ji tampa tautos kūrybos varikliu visose srityse. „Tautiniai charakteriai tautų gyvenime vaidina pagrindinį, nors ir nematomą vaidmenį".[35] Tai, kas yra vadinama „tautos dvasia", „tautos sie-

---

[32] Le Principe des nationalites, Paris, 1923, p. 382.

[33] O. *Bauer.* Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 160.

[34] Les caracteres nationaux, p. 5.

[35] *Gustave Le Bon*, cit. Bérillon, op. cit., p. 4.

la", „tautiniu genijumi", yra ne kas kita, kaip vienoks ar kitoks *tautinės individualybės* apsireiškimas. Ji duoda tautos žygiams *tautišką* lytį, ji juos padaro nepakartojamus, nepasekamus ir todėl skirtingus nuo kitų. „Bręstanti tautos jėga, – rašo E. Krieckas, – atnaujina kultūrą ir ūkį, atbaigia valstybę ir teisę, ugdymą padaro našų, menui duoda turinio ir nurodo kryptį, tarp atskirų asmenų kuria bendruomenę, tėvynę, susipratimą ir lygybę: jų jėgas ji sutelkia ir padaugina".[36] Žodžiu, *tautinė individualybė tampa lemiamuoju viso tautos gyvenimo pradu.*

Dėl ko taip yra, suprasti visai lengva. Kaip individo darbuose yra žymu jojo bruožai, nes šitie darbai kyla iš individo, taip ir tautos žygiuose matyti tautinės individualybės atvaizdas, nes šitie žygiai yra *josios* žygiai. Tautinė individualybė yra tautos-vieneto jungtis ir tautos-individo esmė. Bet argi ne *jungtis* kuria vieneto gyvenimą ir ar ne iš esmės trykšta individo veikimas? *Tautinė individualybė yra ne tik pasyvi tautos žygių palaikytoja, bet ir aktyvi jų kūrėja*, kūrėja ta prasme, kad duoda stiprių paraginimų, nurodo kryptį ir parengia lytį. Kultūros veikėjas gali būti tik individas. Bet, kaip matysime vėliau, jis esti kūrybiškas tik tada, kai yra *tautiškas*, vadinasi, kai tautinė individualybė jame yra reali ir gyva jėga. W. Saueris todėl visai teisingai tautines žymes vadina „Schöpferisches Volkstum" – „kūrybinis tautiškumas"[37].

Tautinė individualybė nėra veikėjas, bet galingas *veiksnys*, darąs nejaučiamą, bet realią įtaką. Tikrieji veikėjai, vadinasi, sąmoningi ir valingi, yra paveikti šito bendro veiksnio iš *vidaus*. Jo stumiami ir raginami, jie imasi darbo ir dirba taip, kaip jis nurodo. Tautinės individualybės įtakos niekados negalima paneigti. Net ir tie, kurie ją neigia, veikia taip, kaip ji reikalauja. Komunizmas, labiausiai, rodos, internacionališkas dalykas, per keliolika metų jau suspėjo pasidaryti *rusiškas*. Tautinė *individualybė* iš tikro yra „kiekvienos formos dėsnis"[38].

Šito dėsnio vedama, tauta savo buvimui ir veikimui įspaudžia savotiškų bruožų, kurie tinka tik jai ir kurie ją skiria nuo kitų tautų.

---

[36] Erziehungsphilosophie, München u. Berlin, 1933, p. 73.

[37] Plg. Archiv für Rechts u. Sozialphilosophie, 1 sąs., 1933, p. 1–43.

[38] *E. Krieck.* Erziehungsphilosophie, p. 69.

Tautinė individualybė tampa ne tik tikrąja *tautos* jungtimi, bet ir tikrąja *tautų* skirtimi. Tautas vieną nuo antros skiria ne kalba, ne rasė, ne politinė santvarka, bet tautinė individualybė. Kalba gali būti pasisavinta iš kitų (šveicarai, žydai, amerikiečiai), rasė gali sumišti, politinė santvarka gali kisti, bet tautinė individualybė lieka visados. Galima įsivaizduoti tautą be teritorijos (žydai), be kalbos (šveicarai), be valstybės (ukrainiečiai ir kt.), bet negalima jos įsivaizduoti be tautinės individualybės, t. y. be tam tikro josios savotiškumo, kuris ją jungtų savyje ir skirtų nuo kitų. *Tauta be individualybės nėra tauta.* Tai masė, grupė, rasė, draugija, bet ne tauta kaip vienetas ir kaip individas.

Apsprendžiamoji tautinės individualybės galia padaro ją *tikra istorine jėga* arba *realiu veiksniu istorijos eigoje.* „Kartą kilęs, – tvirtina O. Baueris, – tautinis charakteris pasireiškia kaip savarankiška istorinė galybė"[39]. Duodama tautos žygiams atramą ir pažadinimą, apipavidalindama juos tautiška lytimi ir lenkdama juos tam tikra kryptimi, tautinė individualybė paveikia tautos istoriją labiau negu kas kita. Tautos istorija *pirmiausia* (ne visiškai!) darosi tautinės individualybės išsivystymo padaras. Kai kas eina dar toliau ir teigia, jog net ir visuotinė istorija esanti tik tautinių istorijų *suma,* jog „istorija siauresne prasme tinka tik kultūringoms tautoms ir kad tik jos yra tikrosios istorijos palaikytojos (5 p.)... Žmonija apskritai turi istoriją tik netiesioginiu būdu... Ji reiškia daugiau abstraktų, visai skirtingų bendruomenių susijungimą... Todėl kai kalbama apie žmonijos arba apie pasaulio istoriją, tai tuo iš esmės suprantama bendroji istorija kultūringų tautų, kurios žmonijoje vaidino ar tebevaidina tam tikrą istorinį vaidmenį"[40]. Galima abejoti šitų minčių teisingumu, kiek jos liečia žmoniją. Bet jos visai teisingai iškelia tautos, resp. tautinės individualybės, istorinę reikšmę ir galią. Kaip individo gyvenimo eiga *visų pirma* yra sąlygojama jojo charakterio, taip ir tautos istorijos veiksnys *pirmiausia* yra tautinė josios individualybė. Istorija ją baigia formuoti. Bet suformuota individualybė savo ruožtu formuoja istoriją.

---

[39] Op. cit., p. 128.

[40] *W. Moog.* Geschichtsphilosophie u. Geschichtsunterricht, Wien, 1927, p. 5–6.

Kaip tikros tautinės individualybės negali būti tol, kol nėra istorijos, taip turtingos istorijos nėra tol, kol nėra turtingos tautinės individualybės. Istorija tautinę individualybę pradeda, tautinė individualybė istoriją išvysto ir veda.

3. *Tauta kaip bendruomenė*

a. Bendruomeniškas tautos pobūdis

Tauta kaip vienetas nėra masė, tai yra belytis, chaotiškas, palaidų individų sambūris, bet aprėžtas ir sutelktas dalykas. Tauta *kaip individas* yra išvidinės jungties (tautinės individualybės) suvienytas padaras. Ir vienu, ir kitu atveju tauta yra *vieninga (aliquid unum)*. Bet šitas vieningumas nėra vientisinis (*simplex*). Tauta yra sudėta iš *atskirų* laisvų ir sąmoningų individų. Tauta yra kartu ir *dauginga (compositum)*.

Jau iš anksto galima įspėti, kad šitas tautos daugingumas nėra mechaniškas, kad asmens nėra tik iš viršaus sutelkti šalia vienas antro. Jie yra vienas su antru susijungę, jie yra sudarę tam tikrą *bendruomenę*. Todėl po tautos kaip vieneto ir po tautos kaip individo savaime iškyla *tautos kaip bendruomenės problema*. Pro ją negalima tylomis praeiti jau tik dėl to, kad mūsų laikais ji yra tapusi svarbiausia visuomenės filosofijoje.

Tauta nėra sąjunga arba draugija (societas, *Gesellschaft)*. Draugija yra sąlygota intereso. Ji atsiranda laisvai susitariant asmenims, kuriuos jungia noras pasiekti tam tikrą iš anksto pažintą ir paskirtą tikslą. Šitą mintį jau yra pasakęs Aristotelis savo *Politikoje*. „Kiekviena draugija (koinomia), – sako jis, – yra įsteigta kurio nors gėrio dėlei".[41] Ji tad yra sąmoningo ir valingo veikimo vaisius. Joje asmens gyvena *šalia vienas antro*, jungiami *vienodo intereso*, kuris kiekvienam įgyja savotiško atspalvio. Draugija todėl „yra panaši į mechanizmą"[42].

---

[41] 1, 2.

[42] *A. Rademacher*. Die Kirche als Gemeinschaft u. Gesellschaft, Augsburg, 1931, p. 25.

Tuo tarpu tauta yra organiška. Tautos pagrinduose visų pirma glūdi prigimtis, o tik paskui prisideda kultūrinis veikimas. Tauta nėra įsteigta, nėra sudaryta, bet *atsiradusi ir išsivysčiusi.* „Tauta yra daugiau negu aritmetinė suma atskirų žmonių, iš kurių ji susideda"[43]. *Tauta yra bendruomenė (communio, Gemeinschaft).*

Bendruomenės organiškumas daugelį suviliojo laikyti ją organizmu (Ad. Mülleris, Hegelis, Schellingas). Bet organiškumas dar nėra organizmas. Organiškumas yra tik priešingybė mechaniškumui. Tai, kas yra mechaniška, yra jungiama *iš viršaus.* Mechanizmo dalys koordinuojasi viena su antra dėl to, kad yra palenktos *vienam tikslui,* kurio siekia visuma. Tai, kas yra organiška, yra jungiama *iš vidaus.* Organizmo nariai yra suvedami vienybėn *išvidinės prasmės.* Kad organiškas dalykas taptų organizmu, reikia, kad jis turėtų substancialinę lytį. Kitaip sakant, reikia, kad jojo jungtis būtų substancialinė. Tuo tarpu dar niekam nepavyko įrodyti, kad pati bendruomenė yra substancija, tai yra turinti substancialinę lytį. Bendruomenė yra *organiškas dalykas,* bet ne organizmas.

Organiškumas reikalauja *išvidinės jungties.* Bendruomenė ją ir turi. Jau pats vardas parodo, kad ji yra tokia žmonių susivienijimo *lytis,* kur individai turi kažką *bendra (commune, gemein).* Šitasai bendras dalykas neateina individams iš viršaus: *jis yra juose pačiuose.* Jis jungia juos vieną su antru, jis daro juos savus, nes jie vienas antrame suranda tai, ką turi ir patys. Tuo bendruomenė ir skiriasi nuo draugijos. „Bendruomenė, – sako A. Rademacheris, – turi prasmę, draugija turi tikslą. Prasmė imanenčiai glūdi pačioje grupėje, vadinamoje bendruomene, tikslas stovi šalia grupės... Bendruomenė yra vitalinis padaras, visuma (*Ganzheit*), draugija – racionalinis padaras, suma".[44] Bendruomenė todėl iš esmės yra skirtina nuo draugijos. „Kaip organiškas dalykas yra iš esmės skirtinas nuo neorganiško, taip ir bendruomenė nuo draugijos. Čia yra ne tik grynas laipsnio skirtumas, tartum draugija būtų tik palaidesnė bendruomenė, bet ir skirtumas esminis".[45]

---

[43] *Vl. Solovjov.* Nationale u. politische Betrachtungen, Stuttgart, 1922, p. 38, II išnaša.

[44] Op. cit., p. 26.

[45] *A. Rademacher.* Op. cit. ibd.

Organiškas bendruomenės pobūdis *tautoje* pasirodo labai ryškiai. Br. Bauchas visai teisus, teigdamas, jog „tauta yra konkrečiausias pavidalas, kokį bendruomenė laimi istorijos eigoje"[46]. Žinoma, antgamtinė bendruomenė Šventųjų Bendravime pasiekia dar didesnio organiškumo laipsnio ir, pasak D. v. Hildebrando, „darosi galima ontologišku atžvilgiu palyginti su organizmu"[47]. Bet ji yra kitos srities dalykas. Tuo tarpu prigimtoje tvarkoje (po šeimos) tautos nepralenkia niekas. Kitos bendruomenės daugiau ar mažiau yra draugijinio pobūdžio ir, kaip sako E. Krieckas, svyruoja tarp atskiro žmogaus ir žmonijos. Tuo tarpu tauta turi aiškų, apibrėžtą ir pastovų pavidalą.

Bendruomeniškas tautos pobūdis visų pirma pasireiškia *josios jungtyje*. Individus į tautą sujungia tautinė individualybė. Tuo tarpu ji, kaip matėme, yra *visiškai išvidinis dalykas*. Ji nėra šalia individų, bet individuose. Ji nestumia jų, bet traukia vieną prie antro. Tauta neturi tikslo *šalia* savęs: jis glūdi joje pačioje. Tauta, kaip ir kiekviena bendruomenė, turi prasmę, bet ne tikslą. Šitoji prasmė išsivysto ir skleidžiasi iš vidaus. Tauta niekados negali tapti draugija, tai yra išvidinę savo jungtį pakeisti išviršiniu individų susitarimu. Tautos tapimas kultūrine bendruomene reiškia ne organiškos jungties nykimą, bet tik josios pažinimą, pripažinimą ir tobulinimą. Vitalinis tautos pobūdis lieka visados. Dar daugiau, tautai kultūrėjant, josios vitalumas, arba organiška gyvybinė jėga, darosi dar didesnis, nes instinktyvinis ryšys tuomet esti papildomas sąmoningu susirišimu.

Tauta, kaip ir kiekviena bendruomenė, *nėra organizmas*. Tiesa, tam tikrą gana vykusią paralelę galima čia išvesti. Tauta yra labai panaši į organizmą, nes ji yra organiškas dalykas. Vis dėlto ji nėra ir negali būti organizmas dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių ir kiekviena kita bendruomenė organizmu gali būti vadinama tik metaforiškai. *Tautos jungtis nėra substancialinė*. Tiesa, ji yra išvidinė, ji yra pakankamai stipri jungti individams ir tam tikru laipsniu apspręsti

---

[46] Systematische Philosophie, rinkinyje *Die Kultur der Gegenwart*, I–VI Abt. Leipzig, 1924, p. 272.

[47] Metaphysik der Gemeinschaft, p. 179, Augsburg, 1930. Plg. dar Šv. Povilo 1. Kor. 12.

jų žygiams. Bet ji neturi substancijalinės lyties žymių. Ji, kaip matėme, yra tik *individualinio reiškimosi būdas*. Jis yra bendras visiems tautos nariams, jis juos tad ir jungia. Bet jis visados lieka tik būdas.

Organizmas skiriasi nuo tautos dar ir tuo, kad jame veikia tik *būtinumas* (prigimtis), o tautoje šalia prigimties ir būtinos evoliucijos yra ir *laisva kūryba*, kuri tautai turi svarbiausią reikšmę. Tauta savo išsivystymo niekad tikra prasme neatbaigia. Ji gali tobulėti neribojamai, nes ją nuolat gaivina laisvas individų veikimas. Tuo tarpu organizmas, stumiamas tik prigimties, savo išsivystymo galą tuoj pasiekia.

Vis dėlto, nepaisant šito esminio skirtumo, tauta *gali* būti palyginama su organizmu. Ji *auga* organišku būdu, t. y. ne pridedant iš šalies (*iuxtapositio*), bet įimant į vidų (*intussusceptio*) ir išsiskleidžiant. Josios sudedamieji elementai yra ne šalia vienas antro kaip mechanizme; jie yra ne *dalys*, bet *nariai* tikra šio žodžio prasme. Savo *organiškumu* tauta yra panaši į organizmą, bet savo nesubstancialumu ji iš esmės nuo jo skiriasi.

b. Tautos linkimas į regimą lytį

Tauta yra visuomet bendruomenė. Bet kad ji būtų *pergyvenama kaip bendruomenė*, reikia, kad tautos nariai santykiuotų vienas su antru kaip tautiniai individai, o ne tik kaip žmonės apskritai; kad jie *žinotų esą* vienos didelės bendruomenės nariai ir pagal šitą žinojimą tvarkytų savo santykius, žodžiu, kad jie suvoktų save kaip *tautinius individus*. Šitoksai suvokimas žmonių santykius apsprendžia pagal *tautiškumo principą*. Tautos nariai tada vienas antrą jaučia ir pergyvena ne tik kaip žmogų, bet ir kaip *tautietį*, kaip *tos pačios* tautinės bendruomenės dalyvį. Tautiškumo principas keičia žmogaus nusistatymą kito žmogaus atžvilgiu, keičia žmonių santykius ir išviršinę šitų santykių formą. Tautiniai individai *sąmoningai nori* taip santykiuoti vieni su kitais, kad jų santykiai įgytų ir išviršinės vienybės formą. Tai, kas buvo bendra ir vieninga tik viduje, dabar stengiasi prasimušti į paviršių. Tautinė sąmonė nori tautos bendruomeniškumą apreikšti regimu pavidalu. *Tauta linksta sukurti draugijinę savo gyvenimo lytį.*

Tai yra nuoseklus tautos, kaip bendruomenės, išsivystymas. Pačiame ankstyvajame tarpsnyje tauta yra bendruomenė tik savo viduje. Draugijinėje lytyje ji susiorganizuoja jau iš viršaus. Į išviršinę organizaciją linksta kiekviena bendruomenė ir anksčiau ar vėliau ji ją pasiekia. Ilgus amžius *šeima* buvo jungiama tik išvidinio ryšio, kuris instinktyviai tvarkė josios narių santykius. Bet Mozės laikais ji įgijo draugijos formą ir tapo net juridine institucija: ji buvo suorganizuota iš viršaus. Šeimyninė bendruomenė tapo ir šeimynine draugija. Pirmųjų amžių *Bažnyčia* tvarkėsi meilės principu be ryškesnių ir griežtų įstatymų. Tuo tarpu šiandien ji turi tobuliausią teisinį kodeksą ir tikslingiausią organizacinę formą.

Žmonija taip pat siekia draugijinės lyties. Pirmuosius bandymus mes pergyvename Tautų Sąjungos pavidalu, kada instinktyvų tautų santykiavimą norima suimti į išviršines formas. Kai bendruomenėje instinktyvus ryšys apsireiškia sąmoningu susirišimu, kai išvidinė prasmė yra suvokiama kaip bendruomenės gyvenimo tikslas, kai organiškumas išviršinėse apraiškose yra sumechaninamas, tuomet bendruomenė įgyja draugijos pavidalą. Aišku, ji niekados *nevirsta* draugija ta prasme, kad *paliautų* buvusi bendruomene. Ji tik pasiima draugijos formą, pasilikdama bendruomenės pagrindą: *bendruomenė tuomet susiorganizuoja.* „Bendruomenė savo apraiškoje yra draugija".[48] Individų santykiai tada esti normuojami tam tikrų dėsnių, kuriuos mes vadiname įsakymais, įstatymais ir kitais vardais.

Taip yra ir su tauta. Per tautinės individualybės brendimą, per josios suvokimą tauta eina prie išviršinės organizacijos: *tautinė bendruomenė stengiasi apsireikšti draugijos pavidalu.* Tautinė bendruomenė skleidžiasi individuose, tautinė draugija šituos individus suorganizuoja. Tautinė bendruomenė duoda individų santykiams atramą, tautinė draugija šituos santykius apipavidalina pastovia ir regima lytimi. Tautinė bendruomenė taip santykiuoja su tautine draugija, kaip esmė su savo apraiška, kaip organizmas su organizacija, kaip apskritai subjektyvinė ir objektyvinė to pačio dalyko pusės. Tauta *kaip bendruomenė* yra subjektyvinė tautos pusė,

---

[48] *A. Rademacher.* Die Kirche als Gemeinschaft u. Gesellschaft, p. 28.

tauta *kaip draugija* yra objektyvinė josios apraiška. Bet kaip kiekviena buitis stengiasi objektyvuotis, taip ir tauta. *Todėl tautinė draugija arba tautinė organizacija yra ne kas kita, kaip tautos objektyvacija.* Šitoji tautos objektyvacija, šitoji regima organizacinė arba draugijinė tautos lytis yra ne kas kita, kaip *tautinė* valstybė.

c. Tauta ir valstybė

Tauta gali būti *valstybėje* ir tauta gali būti valstybė. Pirmuoju atveju ji yra tam tikro suvereninio politinio vieneto *dalis*, antruoju – *ji* pati yra tasai suvereninis politinis vienetas. Pirmuoju atveju valstybė jai yra išviršinis ir todėl *svetimas* dalykas, antruoju – valstybė tautai išauga *iš vidaus* ir todėl tampa *sava* valstybe. Kaip tauta santykiuoja ir turi santykiuoti su svetima valstybe – tai sociologų dalykas. Filosofiniam tautos tyrinėjimui rūpi tik klausimas, kas įvyksta tada, kai tauta sukuria *savą* valstybę.

Valstybėje tarp daugybės kitų dalykų galima įžiūrėti du charakteringus elementus: *regimą organizaciją ir autoritetyvinę galią.* Organizacija duoda valstybei tam tikrą aprėžtą formą, autoritetas palenkia piliečius paklusti šitai formai. Organizacija valstybę kuria, autoritetas ją palaiko. Be organizacijos valstybė būtų masė, be autoriteto ji virstų mase. Tauta, sukūrusi *savą* valstybę, įgyja regimą draugijinę lytį ir gauna autoritetyvinės galios. *Sava* valstybė nėra tautai primesta iš viršaus, bet kilusi iš vidaus. Josios nariai nėra įjungiami į kitą organizaciją, bet *jie patys* šitą organizaciją kuria. Jie patys savo santykiams duoda regimą pavidalą ir juos normuoja tam tikrais dėsniais. Tautinė bendruomenė čia tampa tautine draugija, vadinasi, tokia žmonių susivienijimo lytimi, kur išvidinė narių jungtis apsireiškia kaip išviršinis jų sutarimas. „Valstybėje, – sako W. Saueris, – tauta pasiekia suformuotą bendruomenę".[49] Valstybė tautos nesukuria. Tauta esti jau ir prieš valstybinę savo formą. Valstybė tik sujungia jau *esamą* tautą į išviršinę vienybę ir šitai vienybei duoda regimą pavidalą. Kultūrinis, o per jį ir gamtinis tautos savotiškumas yra

---

[49] Schöpferisches Volkstum als national u. weltpolitisches Prinzip, p. 6.

sutelkiamas vienoje regimoje lytyje. Tautos ypatybės čia prasiveržia viršum ir susikristalizuoja tam tikromis pastoviomis formomis. *Tautinė valstybė yra tautos objektyvacija, arba išviršinis tautos apsireiškimas.*

Šiuo atžvilgiu tauta ir *tautinė* valstybė yra *tas pats dalykas,* tik svarstomas kitu atžvilgiu. Kai ją suvokiame kaip *išvidinę bendruomenę,* turinčią tam tikrą individualybę, ji yra *tauta.* Kai ją nagrinėjame kaip *išviršinę* organizaciją, turinčią tam tikrą lytį, ji yra *valstybė.* Kol tauta neturi valstybės, ji lieka daugiau ar mažiau išvidinis subjektyvinis dalykas, nes gyvena tik atskiruose individuose be pastovesnės regimos lyties. Regimumo ir pastovumo ji pasiekia tik savo valstybėje. Ta prasme O. Baueris ir sako, kad „valstybė man yra iš viršaus, o tauta gyvena manyje"[50].

Sukūrusi savo valstybę, tauta *įgyja autoritetyvinės galios.* Tauta kaip *išvidinė bendruomenė* neturi autoriteto, kaip jo neturi nė žmonija. Visuomenine prasme autoritetas yra teisė įpareigoti draugijos narius imtis tam tikrų veiksmų arba jų nesiimti[51]. Bet šitoji teisė gali apsireikšti tiktai tada, kai kuri nors bendruomenė įgyja regimą pavidalą. Kol ji yra išvidinė, josios autoritetas yra tik galimas, bet ne realus. Autoriteto realumui reikia regimo valios apsireiškimo. *Tauta savoje valstybėje kaip tik ir apreiškia savo valią.* „Valstybė, – sako J. Binderis, – yra tautos valia būti ir veikti, vadinasi, valia gyventi".[52] O kadangi tauta turi *prigimtą* teisę gyventi, todėl, apreiškusi šitą valią, ji tuo pačiu įgyja galios autoritetyviai reikalauti iš savo narių viso to, kas būtina josios gyvenimui. *Valstybės autoritetas tampa tautos teisės gyventi išraiška.* „Valstybė yra ne kas kita, kaip organizuota tautos galia".[53]

Tautinė valstybė veikia ir įsakinėja ne savo, bet *tautos* vardu. Valstybinis autoritetas čia yra kartu ir *tautinis* autoritetas. Antra vertus, paklusimas valstybei čia nėra paklusimas kokiam svetimam dalykui ar išviršinei prievartai, bet *savo* tautai, *savo* tautinės individualybės apsireiškimui, taigi ir *savo* paties prigimties

---

[50] Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 183.
[51] Plg. *V. Cathrein.* Moralphilosophie, II, Leipzig, 1924, p. 399.
[52] Der autoritäre Staat, vok. Logos, 22 tom. 2 sąs., p. 156.
[53] *P. Barth.* Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 801.

reikalavimams. Kanto reikalaujama paklusimo autonomija tautinėje valstybėje iš tikro įvyksta.

Suprantama tad, dėl ko W. Saueris sako, kad „tauta ilgisi valstybės", kad „idealas, kurį sveika tauta ir kartu kiekvienas josios narys nešioja savo širdyje, yra stipri tautinė valstybė"[54]. Išvidinis tautos brendimas prirengia josios viduje organišką jėgą, kuri *būtinai* turi apsireikšti išviršine organizacija. Josios slopinimas labai dažnai esti įvairių revoliucijų ir sąmyšių priežastis. Galima net neperdedant tvirtinti, kad visi XVIII, XIX ir XX a. politiniai sąjūdžiai iš esmės buvo ne kas kita, kaip šitos organiškos tautų jėgos apsireiškimas vienokia ar kitokia forma. *Tautinės sąmonės atbudimas neišvengiamai veda į tautinę valstybę.* Žinoma, būtų vienašališka tvirtinti, kad valstybė yra būtina tautai *būti.* Tauta *gali* egzistuoti ir be savos valstybės; gali ji šitą valstybę ir prarasti. „Valstybė gali žlugti, bet tautinė bendruomenė liks, nes ji yra gyva kiekviename individe".[55] Bet tokia tautos būtis nėra normali. Tobulesniam tautos išsivystymui sava draugijinė lytis yra reikalinga. *Tauta be savos valstybės nėra atbaigta.* „Tauta trokšta valstybinės organizacijos, kad sustiprėtų ir viduje, ir iš viršaus".[56] Vėliau mes matysime, kad tauta iš tikro negali tapti nacija, tai yra visuotinio reikšmingumo tauta, jei ji nėra ar bent nebuvo sukūrusi savo valstybės.

Po viso, kas pasakyta, darosi aiškus ir *tautybės principas (le principe des nationalités).* Jo esmė yra ta, kad *kiekviena tauta gali turėti valstybę, ir kiekviena valstybė gali apimti tik vieną tautą.* „Kiekviena tauta yra pašaukta sukurti valstybę, o kiekviena valstybė turi būti tautinis asmuo".[57] Šito principo šaknys glūdi pačiuose Europos kultūros pagrinduose. Pripažinus ir praktiškai įvykdžius (vergijos ir baudžiavos panaikinimas) nelygstamą žmogiškojo asmens vertingumą, nuosekliai paskui jį turėjo ateiti ir tautinės individualybės teisių pripažinimas. Konkrečiai jis apsireiškė Prancūzų re-

---

[54] Schöpferisches Volkstum... p. 6.

[55] *O. Bauer,* op. cit., p. 186.

[56] *W. Sauer.* Sozialphilosophie, p. 191.

[57] *Blüntschli.* Revue de droit international de sciences diplomatiques et politiques, 2 sąs., 1933, p. 127.

voliucijos metu, vėliau formuluotas Paskalio Manzinio[58] 1861 m. (jo kalboje gruodžio 7) ir pagaliau praktikoje įvykdytas po didžiojo karo pagal garsiąją *tautų apsisprendimo* teisę.

Tautybės principu apsireiškia tautõs, kaip ir kiekvienos kitos bendruomenės, iš pačios prigimties kylanti teisė objektyvuotis konkretiniu pavidalu. Čia teoriškai pripažįstama tai, kas glūdi kiekvienos tautos gelmėse. Tautybės principas nėra dirbtinis padaras, bet nuoseklus organiško kultūros išsivystymo vaisius. Kiekviena tauta turi teisę, „kad išvidinė bendruomenė taptų išviršinės galios nešėja, o išviršinė galia saugotų išvidinę bendruomenę"[59]. Išvidinis tautos vieningumas turi apsireikšti *vieninga* organizacija iš viršaus, o šitoji išviršinė vienybė turi ugdyti ir saugoti išvidinį vieningumą. Tauta sukuria valstybę, o valstybė tobulina tautą. Tauta, kaip ontologinis ir kaip sociologinis dalykas, tobulos sintezės pasiekia *tautinėje valstybėje.*

d. Pilnutinis tautos supratimas

Daugybėje tautos apibrėžčių galima aiškiai skirti dvi grupes arba du stebėjimo punktus, iš kurių žiūrima į tautą ir kurie todėl apsprendžia josios esmės supratimą. Tautą galima nagrinėti kaip *visuomeninio gyvenimo lytį,* turinčią tam tikrą politinę vienybę. Tai bus *išviršinis* tautos supratimas. Bet į ją galima žiūrėti ir *iš vidaus.* Galima tautą imti kaip organišką bendruomenę, kaip *individualybę,* turinčią išvidinę jungtį, kuri telkia individus draugėn net ir tada, kai tauta *kaip vienetas* dar nepasirodo visuomeniniame gyvenime. Pirmasis tautos supratimas bus sociologinis, antrasis – ontologinis. Pirmuoju atveju tauta yra svarstoma kaip *visuomeninis* dalykas, antruoju – kaip *ontologinis.* Pirmasis supratimas yra įsigalėjęs romanų (italų, prancūzų, belgų) kraštuose, antrasis – germanų (vokiečių, austrų). Šių tautų charakterio skirtingumai apsireiškia net ir filosofinėse koncepcijose.

---

[58] Pagal Manzinį „tai yra principas, duodąs tautai teisę iš tautos pereiti į valstybę" (plg. Revue de droit international etc. ibd.).

[59] *O. Bauer,* op. cit., p. 187.

Romanams tauta visų pirma yra „politinės valios vienetas". Tam tikra žmonių grupė tampa tikra tauta tada, kai įsigyja politinę laisvę ir pati tvarko politinį savo gyvenimą. Šitoksai sociologinis tautos supratimas ryškiausiai išėjo aikštėn garsioje Paskalio Manzinio definicijoje, kuria jis apibrėžia tautą savo kalboje, pasakytoje atidarant tarptautinės teisės katedrą Turino universitete 1851 m. sausio 22 d. Pasak jo, „tauta yra prigimtoji žmonių draugija (*societa*), kurioje teritorijos, kilmės, papročių ir kalbos vienybė suformuoja gyvenimo bendruomenę ir socialinę sąmonę"[60]. Ta pati mintis glūdi ir E. Renano posakyje: „Tautos buvimas yra nuolatinis plebiscitas"[61]. Tauta būna dėl to, kad *nori* būti ir kad šitą savo norą apreiškia. Šitoks tautos supratimas vienokia ar kitokia forma yra kartojamas beveik visų italų ir prancūzų sociologų (J. Toniolo, Gentile'o, J. Deloso, Le Furo ir kt.).

Prieš sociologinį tautos supratimą germanai stato *ontologinę* tautos sąvoką. Jiems tauta visų pirma yra ne visuomeninė apraiška, bet individualybė. Įdomu ir tai, kad romanų kraštuose tautos esmę tyrinėjo daugiau sociologai ir teisininkai, o germanų – *filosofai*. Visi didieji vokiečių metafizikai yra davę tautos apibrėžtis. Kantui, pavyzdžiui, tauta yra „vienos žemės juostos (*Landstrich*) sujungta žmonių grupė, kiek ji sudaro vienetą"[62]. Pasak Fichte's, tauta yra „bendruomenėje gyvenančių ir prigimtuoju bei dvasiniu būdu visuomet save gimdančių žmonių vienetas, kuris visumoje yra palenktas ypatingam iš jo išsivystančio dieviškumo dėsniui"[63]. Hegelis tautą supranta kaip organišką visuotinio gyvenimo kūną, kaip objektyvinės dvasios išsivystymo narį, kuris istoriniame vyksme turi atlikti ypatingą savo paskyrimą[64]. Metafizinis tautos supratimas, vienaip ar kitaip pakeistas, žymu visose germanų sociologų ir kultūros filosofų teorijose (O. Spanno, O. Bauerio,

---

[60] Cit. *Johannet*. Le principe des nationalités, p. 7.

[61] Cit. *Fr. Meinecke*. Weltbürgertum u. Nationalstaat, München, 1911, p. 4.

[62] Plg. *R. Eisler*. Wörterbuch der phil. Begriffe, II, p. 202.

[63] Reden an die deutsche Nation, Berlin, 1808, p. 251.

[64] Plg. *R. Eisler*, op. cit., p. 203; Fr. Überweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie, IV, Berlin, 1913, p. 95.

W. Sauerio ir k.). Galima lengvai suprasti, kad nei viena, nei kita tautos sąvoka nėra pilna. Tauta nuo *vieneto*, kuris ją išskiria iš masės, per *išvidinę bendruomenę* išsivysto į tautinę valstybę. Čia mes turime tris tobulėjimo tarpsnius: išviršinį susitelkimą, išvidinį vieningumą ir išviršinį šito vieningumo apsireiškimą. Ir germanai, ir romanai prileidžia pirmąjį tarpsnį: ir vieniems, ir kitiems tauta yra *vienetas*. Bet toliau germanai labiau pabrėžia antrąjį tarpsnį, o romanai trečiąjį. Germanams tauta yra *išvidinis vienetas*, romanams – *išviršinis*. Germanai tautos esmę suranda išvidinėje bendruomenėje, o romanai – regimoje šitos bendruomenės lytyje.

Tuo tarpu tauta *nėra* tik socialinis dalykas, kuriamas ir palaikomas „politinės valios" arba „socialinės sąmonės", kaip nori romanai. Politinė valia ir socialinė sąmonė *pirmiausia* yra ne tautos atsiradimo priežastys, bet tautos buvimo pasekmė. Tiesa, grįžtamuoju būdu jos formuoja tautą. Bet joms atsirasti reikia pagrindo, joms būti reikia subjekto, kuris galėtų *įgyti* „socialinę sąmonę" ir *apreikšti* „politinę valią". Masė negali turėti jokios sąmonės ir jokios valios. Tam reikia organiškos bendruomenės ir vieningos individualybės. Socialinė tautos sąmonė ir politinė josios valia *būtinai* suponuoja tautą kaip *išvidinį dalyką*, nes šitoji sąmonė ir šitoji valia yra tik išviršinis suvokimas ir apsireiškimas to, kas glūdi viduje.

Germanai tad visai teisingai tautą laiko išvidine bendruomene ir individualybe. Bet jie per maža žengia priekin. Tauta yra išvidinis dalykas. Bet ji stengiasi objektyvuotis. Tauta yra organiška bendruomenė. Bet ji siekia sukurti regimą draugijinę savo buvimo lytį. Išvidinė žmonių jungtis nori tapti išviršiniu jųjų ryšiu. Tauta nori objektyvuotis *valstybėje*. Valstybė iš esmės yra *visuomeninis* arba *išviršinis dalykas*. Romanų tautos sąvoka yra tad taip pat teisinga, tik jie neieško šitam išoriniam dalykui išvidinės atramos, šitai draugijinei lyčiai subjekto, būtent: *kieno* ji yra lytis. Germanai per daug pabrėžia *subjektyvinę* tautos pusę, romanai per daug įsižiūri į *objektyvinę* tautos lytį. Romaniškasis tautos supratimas pasilieka paviršiuje, nes neieško atramos, germaniškasis neišsiveržia į viršų, nes nemato atbaigos. Tuo tarpu pilnutinė tauta yra ir vienetas, ir išvidinė bendruomenė, ir organizacija arba

draugija. Dėl to ir pilnutinis tautos supratimas negali praleisti nė vieno šito momento.

Tobulai *išsivysčiusi, arba pilnutinė, tauta yra žmonių grupė, vieningos individualybės sujungta į bendruomenę ir apsireiškianti draugijine-valstybine lytimi.* Kaip grupė, tauta skiriasi nuo žmonijos ir susieina su šeima. Grupinė žymė tautai virsta rūšiniu skirtumu *žmonijos* atžvilgiu ir bendrąja gimine *šeimos* atžvilgiu. Kaip *bendruomenė,* tauta susieina su žmonija ir su šeima, bet skiriasi nuo draugijų ir nuo organizacijų, kurios neturi organiškos išvidinės jungties ir todėl nėra bendruomenės. Kaip turinti *draugijinę lytį,* tauta susieina su šeima ir su organizacijomis, bet skiriasi nuo žmonijos, kurios draugijinė lytis yra dar tik tolima viltis.

Šitoji apibrėžtis nesuplaka tautos nė su vienu kolektyviniu vienetu. Bet ji taip pat nė nuo vieno josios visiškai neatskiria, nes tauta, būdama kolektyvas, turi tam tikru būdu su jais susisiekti, o būdama *ypatingas* kolektyvas, turi nuo jų ir skirtis. Šitoje apibrėžtyje taip pat sueina visi pilnutinės tautos pradai. Jei svarstysime tautą, praleisdami draugijinę josios lytį, kaip ją supranta germanai, ji bus *žmonių grupė, vieningos individualybės sujungta į bendruomenę.* Jei imsime tautą romaniškuoju atžvilgiu, ji bus *žmonių grupė, apsireiškianti valstybine lytimi.* Bet kaip pilnutinė tauta išvidinę savo pusę apreiškia regimu pavidalu, taip ir pilnutinis tautos supratimas sintetinį savo išsprendimą randa tik organiškame šitų dviejų pusių sujungime.

III. TĖVYNĖ

Įvedamoji pastaba.

Tėvynės sąvokos išsivystymas

Tėvynės sąvoka, kaip ji suprantama šiandien, yra naujųjų laikų padaras. Tiek senovėje, tiek viduriniais amžiais ji turėjo kitokią prasmę: *ji reiškė arba valstybę, arba tėviškę.* Klajojąs Odisėjas, rodos, yra vedamas tėvynės ilgesio: jis leidžiasi pavojingon kelio-

nėn, atsisako Kirkėjos malonybių, atsispiria sirenų viliojimams, nes būtinai nori grįžti mylimon savo Itakėn. Bet šita Odisėjo tėvynė yra dar tik tėviškė: gimtasis namas, Penelopė ir draugai. Jo ilgesys yra dar tik tėviškės ilgesys. „Ten, – sako prof. M. de Munnynckas, – dabartiniai patriotai rastų tik labai siaurą jausmą".[1] Iš kitos pusės, graikai ir rymiečiai, tiesa, garbino mirtį už tėvynę, kaip didžiausią ir kilniausią žmogaus auką. Bet *šiuo* atveju tėvynė reiškė *valstybę (polis, respublica)*. Romėnų karo šūkis *pro arcis et focis* aiškiai rodo, kad čia buvo ginama ne pati tėvynė, bet namų židinys ir penatų aukurai.

Kitaip senovėje nė būti negalėjo, nes tuomet dar nebuvo nė tikrojo *tautos* supratimo. *Tėvynės sąvoka iš esmės yra surišta su tautos sąvoka.* Kaip suprantama tauta, taip suprantama ir *tėvynė*. Tautos vietoje senovėje buvo gentis arba didšeimė, todėl ir tėvynės vietą tuomet užėmė tėviškė.

Beveik tas pat buvo ir viduriniais amžiais. Šio meto žmonės dar neturėjo tautinės sąmonės, neturėjo todėl nė tikrojo *tėvynės* supratimo. „Didžiausia viduriniais amžiais priešingybė buvo ne tarp tautų, bet tarp religijų".[2] Žmonės tada jautėsi esą sujungti į miestus, į kaimus, į gentis, o „už šitų ankštų ratelių buvo galvojama tik apie Krikščionybę, kaip apie priešginybę Islamui"[3]. Prisirišimas prie tėvynės tuomet reiškė prisirišimą prie savo siuzereno.

Renesansas *iš esmės* buvo anttautinis ir todėl tėvynės supratimo išsivystymui maža ką galėjo padėti. Jo nukrypimas į senovę, jo lotynų kalbos pamėgimas dar net kliudė tautiniams elementams išsivystyti. „Šitasai klasicizmas, – sako R. Michelsas, – buvo vieningas ir tautiškai nepadalijamas – net labiau negu Kat. Bažnyčia".[4] Katalikų Bažnyčia buvo ir yra *dabarties dalykas*, turįs ryšių su dabarties žmonėmis. Tuo tarpu „humanizmas priklausė seniai praėjusiems laikams"[5]. Jis nekėlė jokių vaidų ir jokių kovų

---

[1] Psychologie du patriotisme, „La Suisse Latine", 1 sąs., 1914, p. 3.

[2] *R. Michels.* Zur historischen Analyse des Patriotismus, „Archiv für Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik", 36 Bd., 1913, p. 15.

[3] *M. De Munnynck,* op. cit., p. 4.

[4] Op. cit., p. 17.

[5] *R. Michels,* op. cit., p. 18.

ir todėl neskaldė vienalytės masės. Tiesa, Renesanso metu užtinkame pirmuosius tautinių sąjūdžių diegus. Italijos respublikos, Vokietijos reformacija, Anglijos išsiskyrimas iš politinės kontinento vienybės – vis tai buvo tautinės sąmonės užuomazgos. Bet tautinis susipratimas tuomet pamažu skleidėsi dar tik atskiruose žmonėse. Tuo tarpu „masė liko nuo šios minties labai toli"[6]. Napoleono kareiviai net dainavo: „Sudarykim amžiną vienybę, jau yra tik viena bendra tėvynė". Bet griuvus Napoleono imperijai tautinis žmonių susipratimas kas kartą vis darėsi gyvesnis.

Tikrasis tėvynės supratimas atsirado tik romantikos metu, nes ji *pirmoji atidengė ontologinį žmogaus ryšį su žeme.* Romantikų pažiūros į tėvynę yra išaugusios iš jų gamtos filosofijos, kurią visai teisingai galima pavadinti *kraštovaizdžio (Landschaft) filosofija.* Kraštovaizdis romantikams virto visumos simboliu, kuris viską apima, kur individas yra papildomas, kur jis gauna net empirinį savo buvimą. Aštuonioliktojo amžiaus žmogus dar buvo atskirtas nuo kraštovaizdžio. Tuo tarpu romantikoj jis yra jojo dalis: jis santykiuoja su gamta ne kaip subjektas su objektu, bet kaip dalis su visuma. Apšvieta norėjo pasaulį suprasti, romantika stengėsi jį *pajausti.* Begalybės ilgesys rado savo objektą gamtoje, kuri konkrečiai apsireiškia kraštovaizdžiu, slepiančiu savyje idėją[7].

Žmogaus ryšys su gamta, slaptingas jo dalyvavimas gamtos gyvenime nuosekliai vertė romantikus mylėti visą pasaulį ir ypač gimtąjį kampelį, tą šalį, kurioje tauta gyvena, toji, pasak Arndto, „visų pavidalų motina". Novalio posakis „aš taip myliu žemę!" gali būti išraiška visos romantikos santykių su savu kraštu.

Tai buvo tiesioginis kelias į tikrąjį tėvynės supratimą. Tiesa, romantiškoje tėvynės sąvokoje yra daug Schellingo filosofijos įtakos, daug perdėto misticizmo. Bet tasai pabrėžimas žmogaus ryšio su gamta, tasai atradimas žmogaus, kaip gamtos padaro, buvo didelis romantikos laimėjimas ir svarbus žingsnis į priekį. Jis ir mums patarnaus kaip pradedamasis punktas tėvynės nagrinėjimui.

---

[6] *R. Michels,* op. cit., p. 21.

[7] Plg. *H. Rehder.* Philosophie der unendlichen Landschaft. Ein Beitrag zur Geschichte der romantischen Weltanschauung, Halle, 1932.

1. *Tėviškė*

Kaip į tautą einama per šeimą, taip į tėvynę einama per tėviškę. Tėviškė yra tėvynės pagrindas. Ji stovi viduryje tarp namų ir tėvynės. Namai išsivystančiam žmogui yra per siauri, tėvynė yra dar per plati. Namuose jis jau neišsitenka, tėvynėje dar paskęsta. Tėviškė užtat šiuo metu darosi tikroji žmogaus vieta. Jis joje sustoja, auga ir bręsta. Joje jis randa kaskart vis naujų dalykų ir kartu nepraranda senųjų. Iš jos jis dar mato namus ir jau žvelgia į tėvynę. Tai, kas buvo namuose, dabar atsiranda tėviškėje: *tėviškė darosi išplėstasis šeimos namas.* Bet šitas išplėtimas auga kartu su žmogaus išsivystymu, kol apima visą gimtąją šalį: tėvynė tampa išplėstąja tėviške. Todėl tyrinėjant tėvynės sąvoką visų pirma reikia išsiaiškinti, kas yra tėviškė ir kokie yra žmogaus ryšiai su ja.

a. Ontologinis žmogaus ryšys su tėviške

Tėviške vadinama toji *vieta,* kur gyvena mūsų tėvai ir kur mes patys esame gimę arba bent augę. Tai yra paprastas, pasakytume, kasdieninis tėviškės supratimas. Bet, nagrinėdami šitą sąvoką, randame joje ne tik erdvę, bet ir laiką, ir žmones. Tėviškė nėra *tik* žemės sklypas. Tėviškė yra ir šito sklypo istorija, ir tie, kurie jame veikė ir šitą istoriją kūrė. Su tėviškės žeme yra neišvengiamai surišti žmonės ir jų darbai. Vis dėlto *žemė* yra lyg ir pagrindas. Ji nešioja žmones, ir jos erdvėje vyksta jųjų žygiai. Ją mes visų pirma prisimename kalbėdami apie tėviškę. Josios vaizdas mūsų sąmonėje iškyla pirmutinis, nes ji pirmutinė darė mums įtakos ir su ja visų pirma mes esame suaugę.

Tėviškės žemė nėra tik dirva. Tai *visa jos gamta,* su laukais ir pievomis, su slėniais ir kalnais, su upėmis ir ežerais, su oru, su dangaus sklypu, net su paukščiais ir gyvuliais. Tėviškės žemė yra toji visuotinės gamtos dalelė, kur žmogus pirmą kartą susiduria su materialine tikrove. Vaikas čia pergyvena tai, ką visa žmonija pergyveno savo kūdikystėje, būtent: ontologinį savo ryšį su gamta.

Linkimas į gamtą yra stipriausias vaikystės metu. Jau vien tai, kad kūdikis gana ilgai neturi *tolio* nuovokos, kad visi daiktai jam atrodo esą *čia pat* prie jo ir net jame pačiame, jungia jį su aplinka, ir jis save jaučia kaip šitos aplinkos dalelę. Dvasinis pradas atbunda jame gana vėlai. Kūdikis ir vaikas gyvena daugiausia gamtinių veiksnių įtakoje. Gamta jame turi didžiausią veikimo dalį. Jis todėl prie jos ir glaudžiasi. *Vaiko santykiai su gamta yra kaip lygaus su lygiu.* Vaikas myli gamtą ir šitoje meilėje jis ją pergyvena. „Meilė, – sako Novalis, – yra gamtos idėja. Tik per meilę galima prieiti prie gyvybės prasmės. Tik mylinčiam gamta atskleidžia savo paslaptis".[8] Vaikas įsijungia į gamtą, į josios ritmą, jis gyvena josios gyvenimu, jis pirmiausia yra josios poveikyje. Čia apsireiškia ontologinis žmogaus ryšys su gamta. Vaikas šito ryšio nekuria. Jis jį tik apreiškia ir aktualizuoja. Gamtoje jis suranda tarsi savęs dalelę – ir net visą save, nes dvasinis *aš*, kuris nėra iš šio pasaulio, vaikystės metu dar tebemiega.

Ir štai *šito ontologinio ryšio aktualizuotoja yra tėviškės gamta arba tėviškės žemė – terra patria.* Ji pirmoji patraukia vaiką prie savęs, ji pirmoji jį pažadina, joje jis pirmiausia suranda pats save ir jai jis visų pirma parodo savo meilę. Visa toji apsprendžiamoji įtaka, kurios žmogus patiria iš gamtos, visų pirma ateina vaikui iš tėviškės žemės. *Žmogaus linkimas į gamtą realiai eina tik per tėviškę.* Todėl ir pirmasis žmogaus ryšys su tėviške yra ontologinis, arba pačios buities ryšys. Tai yra „pirmykštis pergyvenimas kosminio ryšio su dangumi ir su žeme"[9]. Tiesa, sąmonei išsivystant ir dvasiniam pradui vis labiau įsigalint, šito ryšio jautimas silpsta. Suaugusio žmogaus jis yra tik silpnas kažko tolimo atbalsis. Bet jis niekados neišnyksta. Jis lieka pačiose prigimties gelmėse ir ten gyvena. Užtenka tik atvykti į gimtąją savo sodybą, ir tasai, rodos, išnykęs pergyvenimas grįžta visu savo stiprumu. „Tėviškė, – sako E. Sprangeris, – priklauso prie subjektyviausių žmogaus gyvenimo dalykų".[10] Bet kaip tik dėl to ji yra ir galingiausia. Ji apsupa

---

[8] Cit. *H. Rehder*, op. cit., p. 98.

[9] *A. Heinen.* Staatslexikon, II, 1148 šp. hrsg. v. H. Sacherer.

[10] Cit. Die weltkundliche Jugendbildung in Heimat u. Erdkunde v. P. Zepp ir kt., München, 1931, p. 122.

žmogų iš visų pusių ir tarsi į jį įauga, tapdama jo buities dalimi. „Į tėviškės žemę, – sako tas pats E. Sprangeris, – mes esame įsišakniję ne tik kaip gamtos sutvėrimai, bet visu mūsų dvasiškumu ir kultūra".[11]

b. Psichologinis tėviškės pergyvenimas

Ryšys su gamta nėra vienintelis žmogaus ryšys su tėviške. „Šitoji mažutė tėvynė, – sako J. Joosas, – yra daugiau negu biologinis ryšys; tos pačios žemės gyventojai turi ir išvidinį dvasinį ryšį, sukurtą papročių, įpročių ir bendro likimo svyravimų".[12] Čia J. Joosas iškelia naują veiksnį, kuris riša žmogų su tėviške ir kurį mes pavadintume *tėviškės istorija*. Žmogus yra surištas ne tik su tėviškės erdve, bet ir su josios laiku arba su tuo, kas toje erdvėje vyksta: su josios istorija ir su josios likimu.

Jau nuo pat gimimo vaikas vienokiu ar kitokiu būdu tampa tėviškės įvykių dalyviu. Pats vardo parinkimas, krikšto puota, gimimo sukaktuvės ir vardo dienos šventė, šeimos ir kaimo iškilmės, vėliau mokyklos gyvenimas, jaunuolių sueigos ir darbai – visa tai vyksta pagal tėviškės papročius ir sąlygas. Net ir plataus pasaulio įvykiai čia ateina jau kitokiu pavidalu: tėviškė juos laužia, kaip prizmė laužia spindulį. Būdamas kūdikis, žmogus pasyviai visa tai priima ir stebi. Paaugęs jis pats gyvai dalyvauja tėviškės gyvenime, kenčia josios vargus ir džiaugiasi josios laimėjimais. Visais savo pojūčiais ir jausmais jis *pergyvena* tėviškės istoriją, kuri atgyja senelių pasakojimuose ir kurią jis patiria dabartyje. Šitie pergyvenimai pamažu renkasi sielos gelmėse, ten formuojasi patys ir formuoja žmogų.

Šiandien psichologijai yra visai aišku, kad visa, kas tik bent kokiu būdu buvo mūsų patirta ar pergyventa, visa mumyse lieka. Niekas nežūva ir niekas nenyksta. Tai yra savotiškas amžinybės atspindys. Iš kitos pusės, aplinka, kad ir kokia ji būtų, daro mums didelę įtaką. „Niekas iš to, kas mus supa, – sako prof. M. de Munnynckas, – nėra indiferentiška, nes visa mus keičia ir

[11] Cit. *P. Zepp.* op. cit. 4 p.

[12] Enquête sur le nationalisme, ed. par. M. Vaussard, Paris, 1922, p. 152.

formuoja. Realybės, rodos, labiausiai nepastovios, labiausiai subtilios, mums net nė nespėjant įsiskverbia į slaptą mūsų psichikos konstrukciją ir vėliau gali iškilti dvasios horizonte ir pakeisti visus mūsų užsimojimus".[13] Patirti įspūdžiai mus riša su juos sukėlusiais daiktais, ir mes dažnai nė patys nežinome, iš kur mumyse kyla patraukimas ten ar kitur.

Taip yra ir su tėviškės įvykių pergyvenimu. Ir jie skverbiasi į „slaptą mūsų psichikos konstrukciją", ir jie mus keičia, sudarydami tam tikrą ryšį tarp mūsų ir tėviškės. Jaučiamės esą artimi tam, kas vyko gyvenamojoje mūsų vietoje, nors nuo tų įvykių jau būtų praėjusi ilga metų eilė. Juose mes esame, rodos, palikę savęs dalį. Kaip tėviškės erdvėje mes save surandame, taip tėviškės laike mes save tarsi paliekame. Bet ir vienas, ir kitas dalykas mus lygiai stipriai traukia. Tėviškės erdvė labiau traukia fizinį mūsų pradą, tėviškės laikas – labiau psichinį. Su tėviškės žeme mes daugiau suaugame *kūdikystės* ir *vaikystės* metais, su tėviškės istorija daugiau susijungiame jaunystėje. Bet tėviškės žemė daro įtakos ir jaunystėje, o tėviškės laikas mus formuoja jau kūdikystėje. Jų veikimas niekados neišnyksta: keičiasi tik *pirmenybė*. Vaikystėj *daugiausia veikia žemė*, jaunystėje – *daugiausia istorija*. Prie *ontologinio vaikystės ryšio, kuris lieka visados, prisideda psichologinis ryšys, atsiradęs iš pergyventų tėviškės įvykių*. Suprantama, linkimas tėviškėn dabar žymiai sustiprėja, nes žmogus čia yra traukiamas *visas*. Prie instinktyvaus linkimo prisideda dar sąmoningas ilgesys. Tėviškė tuomet darosi sava ir mylima.

Iš kitos pusės, jeigu žmogus palieka tėviškę su ja susirišęs tik *ontologiškai*, jis greitai gali ją visai pamiršti, nes nauji pergyvenimai nesiderina su pirmykščiais. Štai dėl ko tie žmonės, kurie dažnai keičia gyvenamąją vietą, neturi tikra prasme tėviškės (pvz., čigonai). Vienas *tik psichologinis* ryšys taip pat nestipriai jungia žmogų su tėviške, nes jis neturi ontologinės atramos. Jei žmogus pradeda kurioje nors vietoje gyventi tik nuo 14–15 savo amžiaus metų, šitoji vieta nebus jam taip sava ir brangi, kaip tam, kuris joje gyvena nuo pat gimimo dienos. Tik tada, kai prie ontologinio

---

[13] Psychologie du patriotisme, p. 62–63.

ryšio prisideda psichologinis ir kai psichologiniai pergyvenimai atsiremia į buities ryšį, tik tada žmogus tikrai įauga į savo tėviškę: į josios žemę ir į josios įvykius.

c. Moralinis tėviškės pobūdis

Tėviškė mums yra sava ir brangi ne tik dėl to, kad mes esame suaugę su josios gamta, kad esame dalyvavę josios įvykiuose, bet dar ir dėl to, kad *esame ypatingai surišti su joje buvusiais ar dar ir esančiais žmonėmis:* su tėvais, su broliais ir seserimis, su giminėmis, draugais, pažįstamais. Prisirišimą prie savųjų, o per juos ir prie visų daiktų, turėjusių su jais santykių, lotynai vadino žodžiu *pietas.* Jis reiškia kartu ir pagarbą, ir maldingumą. Iš tikro, savų žmonių pergyvenime yra kažkoks *maldingas gerbimas,* kažkoks gilus ir žodžiais sunkiai išreiškiamas *pietizmas.* Jis nėra kilęs tik iš to, kad su savaisiais esame surišti krauju, kad iš jų esame gavę buities dalį. Bet jis nėra nė grynas psichologinis pergyvenimas. Jis yra *viskas* kartu. Jis apima visą žmogaus būtybę ir todėl įgyja *moralinio pobūdžio.* Tikrąją jo prasmę ir vertę žmogus suvokia tik suaugęs. Vaikas labiau pergyvena savuosius fiziniu būdu. Jaunuolis yra labiau su jais susirišęs dėl psichologinės įtakos. Bet tik subrendęs žmogus pajaučia *etinį ryšį. Suaugusiojo ryšys su savaisiais yra pietizmas tikrąja šito žodžio prasme.*

Per savuosius *pietistinio* pobūdžio įgyja ir *tėviškė.* Be ontologinio ir psichologinio ryšio, subrendęs žmogus dar jaučia *moralinę jungtį,* kuri jį riša su tėviške. Tėviškė yra *tėvų* gyvenamoji ar gyventoji vieta. Tėvai yra šitos vietos centras ir turinys. Pati tėviškė yra tik šeimos lytis, tik rėmai, kuriuos pripildo ir įprasmina *žmonės.* Be žmonių negali būti tėviškės. Bet ne visi žmonės kuria tėviškę. Našlaičiui prieglauda nėra tėviškė. Svetimoje šalyje be tėvų išaugusiam žmogui jo gyventoji vieta taip pat nėra tėviškė. *Tėviškė iš esmės yra surišta su tėvais.* Kur nėra tėvų, ten nėra nė tėviškės. Ten gali būti būstinė, prieglauda, mokykla, bet ne tėviškė.

Su tėviške visų pirma mes esame surišti *per motiną.* Motina, pasak H. Heineno, mūsų sąmonėje apsireiškia „kaip kosminio

ryšio simbolis"[14]. Joje mes jaučiame namų, o per juos ir visos tėviškės palaikomąją galią. Ji tarsi savimi nuolatos kuria ir įprasmina visa, kas mums artima, ir kaip tik dėl to tai darosi artima, kad motina savo buvimu tai pašvenčia. *Per motiną tėviškė tampa res sacra.* Šitą josios pobūdį mes suvokiame tik vėliau, dažnai tik tada, kai motina jau yra mirusi ir kai savo mirtimi tėviškei yra suteikusi kažkokio mistinio dvelkimo. Tai nėra įsivaizdavimas arba įsikalbėjimas. Tai realus *išvidinis* patyrimas, toks pat tikras kaip meilė ir neapykanta.

Kiek motina simbolizuoja išvidinį-kosminį tėviškės pagrindą, tiek tėvas yra *simbolis išviršinės tėviškės apraiškos.* Motina duoda tėviškei prasmę, tėvas šitą prasmę apreiškia regimais ženklais. Jis keičia tėviškės pavidalą, jis ją formuoja savo darbais ir bendrą šeimos – pirmiausia motinos – dvasią perkelia į materialinę aplinką. Trobesių padėtis ir konstrukcija, sodo tvarka, laukų apdirbimas, tvenkinys, ežių medžiai – visa tai yra vaisius tėvo žygių, kurie gamtai įspaudžia šeimos bruožų ir per juos apreiškia išvidinę namų nuotaiką. Kai po kelių ar keliolikos nebuvimo metų atvykstame į tėviškę, mes jaučiame savo tėvų dvasią: ji gyvena jųjų sutvarkytoje ir perkeistoje aplinkoje. Apie motiną kalba neužčiumpamos tėviškės gelmės, o tėvo dvasia atgyja jau išaugusiuose medžiuose ir jau pakrypusiame prie seklyčios lango kryžiuje.

Be tėvų, esame surišti su broliais ir seserimis, kurie buvo pirmieji mūsų likimo dalyviai; su draugais, kuriems patikėjome pirmas savo paslaptis, su pažįstamais, kurie sudarė pirmųjų mūsų idėjų skleidimosi aplinką. Jiems visiems mes jaučiame kažkokio pietizmo, ir tie visi šventi ryšiai pašventina ir žemę, ir darbus. Su žmogumi galima santykiuoti tik *etiškai*. Dėl to *žmonės, būdami tėviškės turinys ir prasmė, ir pačią tėviškę paverčia etine vertybe,* o mūsų su ja santykiai taip pat virsta moraliniais santykiais.

Moralinis žmogaus ryšys su tėviške yra ne mažiau stiprus ir reikšmingas už ontologinį ar psichologinį. Jis net gali juos pavaduoti, kai dėl kurių nors priežasčių jųjų trūksta. Jei, pvz., žmogus

---

[14] *J. Fels.* Staatslexikon, II 114 šp. hrsg. v. H. Sacherer.

užaugo vienoje šalyje, o jo tėvai gyveno kitoje, jojo tėviškė vis tiek bus jo tėvų gyvenamoji vieta, nors jis pats joje būtų net visai negyvenęs. Pietistinis jausmas, toji motinos ir tėvo žygių pašvęsta žemė jį trauks ne mažiau kaip tą, kuris turėjo laimės augti savo tėvų namuose. Tiesa, šitasai ryšys, kad būtų stiprus ir vaisingas, reikalauja didelės tėvų meilės ir pagarbos, reikalauja *pietatem erga parentes*. Būdamas iš esmės etinis, jis ir pats atsiremia į etinę žmogaus vertę. Priešingu atveju, svetur išaugęs žmogus neturi tėviškės. Bet kam tėvai yra šventas dalykas, tam ir tėvų žemė yra šventa. Žinoma, šitas pietizmas tėviškės atžvilgiu bus dar stipresnis, jei savo pagrindu turės ontologinį ir psichologinį ryšį.

d. Tėviškės apimtis ir reikšmė

Etinis žmogaus santykiavimas su tėviške atbaigia jo ryšį su šita vertybe ir kartu atskleidžia josios esmę. Į tėviškę žmogus įauga ir kaip fizinė būtybė, ir kaip psichinė, ir sykiu kaip moralinė, vadinasi, *kaip žmogus* tikrąja šito žodžio prasme. „Mūsasis aš giliai įsišaknija tėviškėje... Joje daugiausia glūdi mūsų žinojimas ir veikimas, dvasinis mūsų nusistatymas ir etinė mūsų struktūra".[15] Su tėviške mes esame surišti visapusiškai, ir šitie ryšiai siekia ligi slapčiausių mūsų buities gelmių. E. Sprangeris *iš dalies* teisingai tėviške vadina pilnutinį susirišimą su žeme (*Totalverbundenheit mit dem Boden*). Sakome *iš dalies*, nes tėviškė yra daugiau negu žemė arba gamta, lygiai kaip ji nėra *tik* įvykiai arba *tik* žmonės. Tėviškės sąvokoje telpa visi šitie dalykai ir visi jie organiškai tarp savęs susijungia. Gamta arba žemė duoda tėviškei pagrindą. Įvykiai ir žmonės šitą pagrindą įprasmina. Be žemės nėra tėviškės. Bet be *veikiančių žmonių* žemė darosi tuščia ir šalta. *Tėviškė yra tėvų gyvenimo žygių patyrusioji žemės vieta.*

Tie patys trys dalykai – žemė, tėvai ir jų žygiai – grindžia ir subjektyvų mūsų linkimą tėviškėn. *Subjektyvus linkimas tėviškėn yra psichologiškai pergyventas ir pietistiškai pajaustas ontologinis žmogaus ryšys su gamta.* Žmogus yra susirišęs su visa gamta. Bet

---

[15] *P. Zepp.* Die weltkundliche Jugendbildung, p. 122.

ypatingai jis linksta ten, kur šitą ryšį pergyveno ištisoje įvykių eilėje ir kur šitų įvykių centras buvo jojo tėvai.

Žmogaus linkime tėviškėn nesunku įžiūrėti miniatiūrinę viso gyvenimo sintezę. Ontologinis jojo ryšys kyla iš *prigimtosios* srities. Jis yra instinktyvus, ir žmogus jame dalyvauja kaip prigimties būtybė. Psichologiniuose pergyvenimuose šitas ryšys tampa *kultūriniu*. Žmogus čia daros aktyvus: jis veikia ir kuria. Pietistiniame nusiteikime ryšys su tėviške įgyja *religinio* pobūdžio. Žmogus nusilenkia aukštesniam pradui, kuris glūdi jojo tėvų asmenyse. Linkimas tėviškėn darosi tobulas tik tada, kai jame organiškai susijungia visi šie elementai: prigimtinis, kultūrinis ir religinis. Tuomet tėviškė žmogui darosi ir jo nešiotoja, ir ugdytoja, ir įkvėpėja. Jis yra ne tik joje gimęs, jis ne tik ją lanko ir globoja, bet nori ir miręs joje ilsėtis.

Čia išeina aikštėn ir didi tėviškės *reikšmė* žmogui. Apglobdama visą jojo būtybę, atskleisdama jam gamtos paslaptis ir išvidinę josios prasmę, ji darosi pirmutinis šaltinis, iš kurio žmogus semia sau jėgos ir savo darbams lyčių. Ji įveda žmogų į platų pasaulio gyvenimą, pati pasilikdama jam visados tikra ir realia atrama. „Be šito konkretaus tėviškės vaizdo, visuomet esančio prieš akis, žmogus, kuris nėra filosofas, greit praranda supratimą tikrų santykių, rišančių jį su kitais jojo rasės žmonėmis. Jis jaučiasi pasinėręs bevardėje masėje. Jis egoistiškai izoliuojasi, darosi viso ko centru ir pačiame savyje susikuria savo pasaulį".[16] Išplėštas iš tėviškės, jis netenka savo buities šaknų, kurios jį maitina kūdikystės atsiminimais ir saugo nuo ištirpimo žmonių masėje.

Devynioliktame šimtmetyje manyta, kad prisirišimas prie tėvynės bus sustiprintas tada, kai bus išnaikintas bet kuris regionalizmas. Tai buvo klaida. Regionaliniai tėviškės elementai yra pirmasis tautinių dalykų šaltinis. Tik iš tėviškės kyla tautos ir tėvynės supratimas bei meilė. Fr. de Ricard'as yra teisingai pasakęs: „Jei nenorite, kad aš mylėčiau savo žemės kampelį, kaip galite norėti, kad mylėčiau kaimyno žemę?".[17] Jei nėra prisirišimo prie tėviškės,

[16] *G. de Montenach.* Formation et éducation du patriotisme, St. Maurice, 1910, p. 13.

[17] Cit. *G. de Montenach,* op. cit., p. 14.

nebus jo nė prie tėvynės. Į tėvynę einama tik per tėviškę. Tėviškė darosi pagrindas ne tik žmogiškajam asmeniui, bet ir *Tėvynei*.

2. *Tėvynė*

a. Tėvynė kaip išplėstoji tėviškė

Kaip tėviškė yra išplėstasis šeimos namas, taip tėvynė yra išplėstoji tėviškė. Žmogui bręstant, jo aplinka vis didėja, nes kartu plinta jo horizontai ir jo ryšiai su kitais. Kūdikiui ir vaikui užtenka jojo tėvų namo. Tėvai ir artimieji giminės bei kaimynai užpildo jojo tik atbundantį bendruomenišką linkimą. Šiuo metu žmogus jaučiasi esąs dar tik *sūnus* ar *duktė*. Paaugėlis jau žengia toliau. Jis tarsi palieka namus ir eina tėviškėn. Namai jam per ankšti ir tėvų ratelis per siauras. Jis ieško naujų žmonių. Jis darosi kaimo bei miesto narys: *kaimietis* arba *miestietis*.

Bet besiskleidžianti dvasia nė čia nesustoja. Kaimas ar miestas dar nėra galutinė bendruomenė, ir tėviškė dar nėra galutinis dalykas, su kuriuo žmogus turi organiško sąryšio. Už šitų siaurų ratelių laukia *tėvynė*. Modernusis žmogus ją suranda gana greitai. Mūsų amžiaus *jaunuolis* jau nebepasitenkina gimtąja sodyba, siekia gimtosios šalies. Jis tampa tautos nariu, arba *tautiečiu*. Iš tėviškės jis tarsi iškeliauja į tėvynę. „Šitoji mažutė tėvynė, – sako J. Joosas, – išplinta, kad taptų didžiule sielų sąjunga, tradicijų, dorovės ir likimo bendruomene, kad taptų tėvyne ir tauta".[18] Žmogus darosi su tėvyne surištas tais pačiais principais kaip ir su tėviške. „Tėvynė yra tautos tėviškė".[19]

b. Trejopas žmogaus ryšys su tėvyne

Visų pirma čia išeina aikštėn žmogaus ryšys su tėvynės gamta arba su tėvynės žeme. *Teritorija tėvynės sąvokon įeina kaip esminis*

[18] Enquête sur le nationalisme, p. 152.
[19] *J. Fels*. Staatslexikon, V, 598 šp. hrsg. v. H. Sacherer.

elementas. Kur josios nėra, ten nėra nė tėvynės. Žydų tauta neturi teritorijos, neturi todėl nė tėvynės. Palestina yra jų buvusioji tėvynė ir gal būsimoji, bet ne dabartinė. Kaip tėviškei, taip ir tėvynei žemė duoda atramą ir pagrindą. Ontologinis žmogaus ryšys su tėviškės gamta čia išplinta ligi visos šalies. Tėviškės gamta šitą ryšį aktualizuoja, tėvynės gamta jį ištobulina. Tėviškėje žmogus gamtą jaučia, tėvynėje jis ją pažįsta. Čia jis tarsi atsistoja priešais ją ir ją suvokia. Čia todėl ir pasirodo žmogaus pažiūros į gamtą, o per ją į visą gyvenimą. „Pažiūrose į kraštovaizdį, – sako H. Rehderis, – galima pažinti visą žmogų. Jo esmė, jo santykiai su Dievu ir su pasauliu atsispindi visuose jo pasisakymuose apie gamtą".[20] Charakteringa ir tai, kad didieji gamtos tyrinėjimai naujaisiais laikais ėjo kartu su tautiniu atbudimu. Kolumbo ir Vasco de Gama'os atradimai, gamtos mokslų pažanga ir jų išradimai eina paraleliai su tautų išsiskyrimu iš vienalytės vidurinių amžių imperijos. Sąmoningas gamtos suvokimas, matyti, pąžadino žmogų ją tyrinėti ir moksliškai išsiaiškinti savo ryšį su jį supančia aplinka.

Vis dėlto gamta arba žemė dar nėra pati tėvynė, kaip ji nėra nė tėviškė. Šalies gamta „greičiau mums sudaro tėvynės rėmus negu pačią tėvynę"[21]. Ji sudaro pagrindą, bet turi būti kažkas, kas šitam pagrindui įkvepia gyvybės, kažkas, dėl ko mums darosi sava ir brangi šitos šalies gamta, o ne anos. Gamta sudaro rėmus arba formą, bet turi būti šitos formos turinys ir prasmė.

Mes esame prisirišę prie šalies gamtos dėl to, kad joje gyvena ir veikia *mūsų tauta*. Tėvynė yra žemė, kurioje tauta yra suradusi pastovią savo tėviškę, kuri ne tik šimtamečio darbo yra perkeista iš laukinės būties į begalinės vertės gėrybę, bet taip pat ankštai surišta su tautos istorija ir jausmų gyvenimu ir dėl to tapusi ne tik ekonomine, bet ir idealine vertybe"[22]. Tautos gyvenimas šalyje įprasmina gamtą ir palieka joje savo pėdsakų. Pilies griuvėsiai, piliakalniai, šventovės, valdovų rūmai – visa kalba apie tautos

---

[20] Philosophie der unendlichen Landschaft, p. 2.

[21] *R. P. Félix*. Le patriotisme, Paris, 1881, p. 8.

[22] *W. Lexis*. Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart. Das Wesen der Kultur, Berlin, ² 1912, p. 3.

praeities žygius, o *dabartiniai* tautos darbai tęsia toliau gamtos perkeitimą. Šitas perkeitimas vyksta pagal tautos dvasią: *iš gimtosios šalies kalba pati tauta ir josios istorija.* Tauta gamtoje tarsi palieka savo dvasios dalelę, o gamta darosi regimas tautos apsireiškimas. Čia įvyksta tas pat, kas ir tėviškėje, kur gyvena tėvų dvasia, tik žymiai plačiau ir ryškiau.

Tėvynės *gamta todėl nėra laukinė gamta, bet patyrusi kultūrinių tautos žygių įtakos.* Gimtojo krašto žemėje susitinka gamtos ir žmogaus veikimas. Tėvynė yra ne tik statinio tautos gyvenimo vieta, bet ir uolaus veikimo erdvė arba toji vieta, kur vyksta tautos istorija. Tėvynė sujungia tautos erdvę (gyvenimo vietą) su tautos laiku (gyvenimo vyksmas). „Tėvynė, – sako E. Dévaud'as, – yra gamtinė ir visuomeninė aplinka, kur *tapo* tai, kas yra, ir kur *tampa* tai, kas bus".[23] Prie ontologinio žmogaus ryšio su tėvyne prisideda, kaip ir tėviškėje, *išplėstasis psichologinis ryšys.* Mes jaučiamės esą dalyviai tautos gyvenimo vyksmo, mes tam tikra prasme tą vyksmą kuriame ir esame už jį atsakingi. Subrendęs žmogus įsijungia į tautos istoriją, pažindamas praeitį ir veikliai dalyvaudamas dabarties gyvenime. Toji erdvė, kurioje veikė jo protėviai, kuri yra sulaistyta jų krauju ir kurioje jis pats dabar veikia, darosi ypatingai jam sava ir brangi, nes joje jis mato įkūnytą savo tautos ir savo paties norą gyventi.

Be erdvės ir toje erdvėje *veikiančios* tautos, į tėvynės sąvoką įeina ir *pati tauta kaip žmonės,* kaip įvykių autoriai ir erdvės įprasminimas. Erdvė duoda įvykiams pagrindą, įvykiai erdvę keičia, bet tik *tauta padaro,* kad *toji perkeistoji erdvė* tampa mūsų erdve. Kaip tėviškė iš esmės yra surišta su tėvais, taip *tėvynė iš esmės yra surišta su tauta.* Tauta, kurios mes esame nariai, *mūsų tauta, tam tikrą šalį padaro mūsų tėvyne.* Savi žmonės kuria savą kraštą. Ryšys su šiais žmonėmis jungia mus ir su tuo kraštu, kuriame jie gyvena ir veikia. Jis jau nėra nei ontologinis, nei psichologinis, bet *pietistinis* arba *moralinis,* nes tai ryšys su žmonėmis. Tėvynė tuo būdu, kaip yra pasakęs P. de Lagarde'as, tampa etine galybe. Mes

---

[23] A propos de la motion Wettstein. Reflexions sur l'éducation patriotique, Fribourg, 1918, p. 18.

santykiuojame su tėvyne ne tik ontologiškai, būdami suaugę su josios gamta, ne tik psichologiškai, dalyvaudami josios įvykiuose, bet ir *morališkai*, jausdami „maldingą pagarbą" (*pietatem*) mus supantiems žmonėms, kurių kultūra mus ugdo ir kurių laimėjimais mes gyvename. Tauta yra tam tikras mūsų tėvų pratęsimas, o josios karžygius mes laikome *savo* protėviais: mes giriamės jų laimėjimais, gėdimės jų klaidų ir liūdime dėl jų nepasisekimų. Mes laikome save jų įpėdiniais, vykdome jų planus ir savo darbuose atgaiviname jų atsiminimą. Konfucijus protėvių gerbimą padarė net savotiška religija.

Pietistinis ryšys su tauta įspaudžia pietistinio pobūdžio ir mūsų santykiams su tėvyne. Kaip tėviškė, taip ir *tėvynė mums yra šventas dalykas*. Ją mes giname, jai aukojamės, nors šitoji auka būtų net ir gyvybės auka. Mirtis už tėvynę yra gražus ir šventas dalykas. Tas pats pietistinis jausmas traukia tėvynėn ir tuos žmones, kuriems yra lemta gimti ir augti svetimoje šalyje, vadinasi, kurių tėviškė nesutampa su tėvyne. Jei jie nėra nutautėję, jaučia moralinį ryšį su savo tautos žmonėmis, o per juos ir su jų gyvenamu kraštu, nors jie niekados nebūtų jame buvę. Emigrantų šeimose galima rasti gražių šios rūšies pavyzdžių. Ištremtieji ar šiaip likimo svetur nubokštieji žmonės nori bent mirę ilsėtis savo tėvynėje. Nemirtingumo ilgesys yra per daug stiprus, kad žmogus galėtų sutikti būti užmirštas svetimame krašte. Tėvynėje jis tikisi gyventi savo darbais ir savo asmeniu bent savo tautiečių atmintyje, nes, kaip yra pasakęs J. G. Fichte, tauta ir tėvynė žmogui visuomet atrodo kaip „žemiškosios amžinybės laidas"[24].

c. Tėvynės elementai ir sienos

Taigi Tėvynės sąvokoje yra trys esminiai pradai: *žemė arba teritorija, tautos istorija ir pati tauta*. Pilnutiniam tėvynės supratimui visi jie yra būtini. Tikra prasme tėvynė nėra tik šitas ar anas kraštas, kaip žemės dalis dar laukinėje būtyje. Tėvynės žemė turi būti jau perkeistoji žemė, patyrusioji tautos veikimo. Joje turi būti vy-

[24] Reden an die deutsche Nation, p. 257.

kusi tautos *istorija*. Šis dalykas yra taip svarbus, jog net teritorijos netekusi tauta yra gaivinama anos josios žygiais pažymėtos žemės atsiminimo. Palestina žydams visados yra praeities simbolis ir ateities viltis. Jie ja gyvena, jie jos ilgisi; ji yra jiems likusi dideliu pietistinio jausmo akstinu. Bet tautos istorija yra iš esmės surišta su ją kuriančia *tauta*. *Tauta kaip žmonės* yra trečiasis, taip pat esminis tėvynės elementas. Vieni žmonės sudaro tik tautą, ne tėvynę, bet kraštas be žmonių taip pat dar nėra tėvynė. Tėvynė visa apima ir visa sujungia į organišką vienybę. „Tėvynė, – sako R. P. Felixas, – kuria mes džiaugiamės, nėra išskaldyta ar fragmentarinė, bet pilnutinė tėvynė; tai tėvynė visumoje".[25] *Tėvynė yra tautos gyvenimo žygių patyrusioji šalis.* Logiškai, kaip šalis, tėvynė yra bendra sąvoka visiems kraštams ir net visam pasauliui. *Šalis* yra bendroji giminė tėvynės sąvokoje. Bet tautos gyvenimo žygiai išskiria šitą šalį iš visumos ir suteikia jai specifinių bruožų; tauta savo darbais duoda šaliai rūšinį skirtumą ir tuo būdu padaro ją tėvyne. Tėvynė darosi nepakartojama ir nepakeičiama, kaip nepakartojama ir nepakeičiama yra ir pati tauta.

Dabar mums paaiškėja *tėviškės* ir *tėvynės* santykiai. Tėvynės sąvokos nagrinėjimas, kaip buvo galima pastebėti, ėjo labai paraleliai su tėviškės sąvokos nagrinėjimu, nes šiuodu dalyku yra surištu savo esme. *Tėviškė yra tėvynės pagrindas, o tėvynė yra tėviškės pratęsimas*[26]. Visi tie pradai, kurie glūdi tėviškėje, tėvynėje išsivysto ir tobulėja. Tai, kas ten buvo tik užuomazga, čia skleidžiasi ir auga. Ontologinis žmogaus ryšys su gamta tėvynėje įgyja sąmoningumo: tėvynės gamta jau yra pažintas dalykas ir net tam tikra prasme apvaldytas – bent minties pasaulyje. Tuo tarpu tėviškėje žmogaus santykiai su gamta yra dar instinktyviniai. Žmogus čia yra tarsi suaugęs su gamta. Tėvynėje jis išsivaduoja iš šitos vienybės

---

[25] Le patriotisme, p. 16.

[26] Nesakome *atbaigimas*, nes, mūsų supratimu, ir tėviškė, ir tėvynė savo atbaigimą randa tik žmonijoje arba pasaulyje. Žmogiškosios sąmonės išsivystymas eina nuo tėviškės per tėvynę į žmoniją. Žmonijos ir pasaulio supratimas mūsų laikais dar tik atbunda, kaip naujųjų amžių pradžioje atbudo tautos ir tėvynės supratimas. – Šitas mintis tikimės plačiau panagrinėti *Tarptautiniame auklėjime*.

ir suvokia gamtą kaip skirtingą dalyką. Su šituo suvokimu jis žengia į tautos istoriją. Tiesa, žmogus dalyvauja ir šeimos istorijoje. Bet šeimos žygiai yra per siauri, ir josios įtaka gamtai per menka. Žmogiškojo genijaus galybė apsireiškia tik tautoje. Kaip tautos narys ir kaip dalyvis bei tęsėjas josios darbų, žmogus įgyja stiprų moralinį ryšį su savo tautiečiais. Pietistinis jausmas tėvynei yra daug stipresnis negu tėviškei. Tėviškės dažnai išsižadama – ir reikia išsižadėti – dėl tėvynės. Bet niekados neišsižadama – ir negalima išsižadėti – tėvynės dėl tėviškės. Tėvynė, kaip aukštesnis dalykas, apima ir tėviškę. Kas išsižada tėviškės dėl tėvynės, laimi abi: ir tėviškę, ir tėvynę. Bet kas tėvynės išsižada dėl tėviškės, tas praranda abi: ir tėviškę, ir tėvynę.

Tėvynė, būdama tėviškės pratęsimas, baigiasi ten, kur baigiasi tauta. *Tautos sienos yra ir tėvynės sienos.* Kur tauta gyvena ir veikia, ten yra ir tėvynė. Tėvynės sienų nieku būdu negalima suplakti su valstybės sienomis. „Blogiausias pagrindas, – sako prof. de Munnynckas, – kurį galima patriotizmui surasti, yra politinės sienos. Tėvynės idėjos negalima grįsti pripuolamumu, kvailumu arba brutalumu".[27] Valstybė dažnai yra dirbtinis padaras, tuo tarpu tėvynė yra natūralus žmonių ir gamtos veikimo vaisius. Žinoma, kur valstybė apima maždaug visą tautą, ten ir tėvynės sienos sutampa su valstybės sienomis, bet tikruoju matu visuomet yra tauta, o ne valstybė.

Dėl tos pačios priežasties, dėl to, kad tauta kuria *tėvynę, tėvynė keliauja drauge su tauta.* Šiandien šitas dalykas yra sunkiai patiriamas, nes *tautos* dabar yra *virtusios sėsliomis.* Bet istorijoje žinomas ne vienas atsitikimas, kai tautos keisdavo savo gyvenamą vietą ir tuo pačiu keisdavo savo tėvynę. Paliktoji šalis, su kuria tauta nutraukdavo ryšius, virsdavo svetimu kraštu, nes netekdavo savo turinio ir prasmės, netekdavo to, kas jai įdiegė savotiškos dvasios ir kas ją išskyrė iš visos žemės. Ji tapdavo arba vėl laukine vieta, arba tekdavo kitai tautai, keitusiai ją kitaip ir pasidariusiai ją savo tėvyne. Tėvynė ir tauta yra suaugusios iš vidaus ir todėl viena nuo kitos neatskiriamos. Tėvynė *yra ten, kur yra tauta.*

---

[27] Psychologie du patriotisme, p. 7–8.

Pirma dalis

TAUTINIS AUKLĖJIMAS KAIP PEDAGOGINIS VEIKIMAS

I. TAUTINIO AUKLĖJIMO SĄVOKA IR TIKSLAS

1. *Tautinio auklėjimo pradai*

a. Istorinio išsivystymo bruožai

Tauta ir tėvynė, apspręsdama žmogiškąjį asmens buvimą ir turėdama, pasak W. H. Riehlio, „matą, kuriuo ji matuoja uolumą, talentą ir pasisekimą"[1], skverbiasi į visas kultūros sritis ir jose visose palieka savo pėdsakų. „Tautos dvasia trykšta iš josios darbo supratimo ir iš josios darbo praktikos"[2]. Visa kultūra yra gimusi „po tautos ženklu". Dėl to ir „*ugdymas,* būdamas integralinė kultūros dalis ir dar labiau negu kas kita susisiekdamas su tautos gelmėmis, savaime patiria tautinės individualybės įtaką. *Ugdymas visados yra tautiškas,* vadinasi, kyląs iš tautos dvasios ir atitinkąs tautos esmę. Graikų *kalokagathia,* rymiečių *virtus et pietas,* prancūzų *gentil homme* yra ne kas kita, kaip šitų tautų charakterio apraiškos. Ugdymą apsprendžia ne tik pasaulėžiūra, ne tik vietos sąlygos ar laiko reikalai, bet ir *tautybė,* kaip savotiška sutelktinė būsena ir veiksena. Šiuo tad atžvilgiu nėra ir nebuvo istorijoje tautos, kuri nebūtų palikusi tautinių žymių savo sukurtose ugdymo

[1] Die deutsche Arbeit, cit. *J. Hommes,* Lebens und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe, Freiburg i. Brsg., 1934, p. 128.

[2] *W. H. Riehl,* op. cit. ibd.

sistemose. Ugdymas visados buvo *tautiškas*. Bet ne visados jis buvo *tautinis*. Naujosioms kartoms ne visados būdavo išvystoma tautinė *individualybė*, ir ne visados jos būdavo rengiamos specifiškam tautos gyvenimui. Taūtos kūrė ugdymo sistemas. Bet ilgus amžius šitose sistemose nebuvo *tautinio auklėjimo* kaip integralinės ugdymo dalies, nes ilgus amžius ir pati tautinė individualybė nebuvo laikoma integraline asmenybės, o tauta – integraline gyvenimo dalimi. Kol tauta nesudarė atskiro vieneto gyvenime ir kol tautinė individualybė nesudarė atskiros srities sąmonėje, nors ontologiškai abu šiedu elementai ir buvo, tol, suprantama, negalėjo būti nė specialaus tautinio auklėjimo. *Tautų išsiskyrimas iš žmonijos ir tautinės sąmonės atbudimas yra būtinos tautinio auklėjimo prielaidos*. Dėl to tautinio auklėjimo nežinojo *nei senovė, nei viduriniai amžiai*. Senovėje buvo auklėjama kastai (Rytų auklėjimas) arba valstybei (graikų ir rymiečių auklėjimas). Viduriniais amžiais buvo auklėjama *draugijai* (cechui, korporacijai) ir *Bažnyčiai*. P. Natorpo[3] keliamas aikštėn visuomeninis ugdymo atžvilgis iš esmės nėra naujas dalykas. Naujas jame yra tik *tautinis* atžvilgis, kurio nebūta nei senovėje, nei viduriniais amžiais[4].

Renesansas tautinių ypatybių taip pat mažai tepaisė. Tiesa, Ratichijus ir Komenijus labai vertino gimtąją kalbą, bet ne tiek tautiniu, kiek praktiniu atžvilgiu. Josios mokymas buvo jiems ugdymo (specialiai lavinimo) metodologijos reikalavimas. Po reformacijos įsigalėjęs katalikiškose šalyse jėzuitų auklėjimas buvo ryškaus tarptautinio pobūdžio, o „protestantiškuose kraštuose, kuriuose, pasak R. Müllerio-Freienfelso, laimėjo partikuliarizmas, vyravo taip pat ne tautinė, bet regionaliai dinastinė idėja"[5]. Tiktai XVII a. pabaigoje Tomasijus išdrįso paskaityti Leipcigo uni-

---

[3] Plg. jo Sozialpädagogik, Stuttgart, [5] 1925.

[4] Vidurinių amžių auklėjimas buvo anttautinis ir savo *lytiniu*, ir *turiniu*. Mokomoji *kalba* buvo lotynų, o *santvarka* – klasikinė: trivium ir quadrivium. Mokomoji *medžiaga* buvo imama iš Šv. Rašto ir iš graikų bei lotynų klasikų. Tuo metu Europoj niekur nebuvo mokoma tautinės istorijos, tautinės poezijos, tautinių mitų ar legendų.

[5] Deutsche Pädagogik und deutscher Volkscharakter, „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft", 1 sąs., 1932/33, p. 23.

versitete pirmą paskaitą vokiečių kalba. XVIII a. *apšvieta* vėl užtrynė prasidėjusias skleistis tautines apraiškas. „Vietoj bažnytinio vidurinių amžių racionalizmo[6] ji įvedė priešbažnytinį pasaulininkišką racionalizmą, kuris žavėjosi apskritai žmonija, bet nepaisė tautinių ypatybių... Ilgus amžius visos Europos ugdymas tautybės ne tik neišvystė, bet net ją neigė".[7]

Sąmoningas tautinis auklėjimas prasidėjo tiktai *romantikos* metu. Romantika nebuvo tik literatūros srovė. Romantika buvo savotiška gyvenimo filosofija, kurioje vyravo *istorijos, bendruomenės ir religijos* idėjos. Būdama protestas prieš apšvietą ir prieš perdėtą proto teigimą, ji ypatingai pabrėžė tautą bei tėvynę ir josios reikšmę žmogaus gyvenimui. Tiesa, tautiniai savotiškumai jau buvo žinomi ir seniau. Romantika jų neatrado. Bet jie nebuvo vertinami. Jie buvo net neigiami. Tuo tarpu romantika pirmoji suprato, kad tauta yra ne tik skirtinga nuo kitų, bet ir vertinga pati. Tautos sąvoka dabar tapo ne tik *Artbegriff*, bet ir *Wertbegriff*, vadinasi, ne tik rūšies, bet ir vertybės sąvoka. Tai buvo visai naujas dalykas, padėjęs pamatus *tautiniam auklėjimui*, nes ugdyti galima tik tai, kas yra vertinga. Vertybės sąvoka glūdi pačioje ugdymo esmėje. Tad jeigu tautinės ypatybės yra vertingos, jos yra ugdytinos. Nuo romantikos laikų tautybė tapo ugdomąja *vertybe*.

Romantikų idėjas į pedagogiką įvedė J. G. Fichte. 1807–1808 m. žiemą prancūzų apgultame Berlyne jis pasakė keliolika pedagoginio pobūdžio kalbų, kurios sulaukė gyvo pritarimo visoje Vokietijoje ir kurias jis netrukus išleido, pavadinęs *Reden an die deutsche Nation* (1808). Šitame veikale jis pirmą kartą pabrėžė tautinio auklėjimo reikalą. Pestalozzio sistemoje jis tikėjosi radęs gerą būdą auklėti vokiečių tautą vieningam ir tikrai tautiniam gyvenimui. Fichte amžininkas E. M. Arndtas reikalavo ne tik *tautos* ugdymo, bet ir *ugdymo pagal tautos esmę*. Fichtei tautinis auklėjimas buvo ne tiek savotiškas naujųjų kartų rengimas specifiškam tautos gyvenimui, kiek apskritai viso ugdymo sustiprinimas ir

[6] Racionalizmą čia R. Müller-Freienfelsas supranta pedagogine prasme, kai lavinamas protas apleidžia iracionalines galias, kurias vėliau ypatingai pabrėžė romantikai.

[7] *R. Müller-Freienfels*, op. cit., p. 23.

patobulinimas. Tuo tarpu Arndtas suvokė ir kitą tautinio auklėjimo pusę. Jis suprato, kad tauta yra ne tik auklėjimo objektas, bet ir pagrindas. Arndto pėdomis ėjo ir F. L. Jahnas. Jam tautinis auklėjimas buvo ne tik *tautos* auklėjimas, ne tik auklėjimas *pagal tautos esmę*, bet ir auklėjimas *tautai*. „Tautos auklėjimas, – sako jis, – yra auklėjimas tautiškumui... Tai šventas žmogiškojo tautos savotiškumo apsaugojimas"[8]. Sudarytoje tautinio auklėjimo programoje, kuri, pasak R. Müllerio-Freienfelso, „skamba nepaprastai moderniškai"[9], Jahnas reikalavo mokyti gimtosios kalbos, sumažinant svetimųjų kalbų įtaką, dėstyti mokykloje tautinės literatūros autorius, tautinę istoriją ir valstybės mokslą. Didelę reikšmę tautiniam auklėjimui ir apskritai tautinių dalykų vertinimui turėjo ir J. Görresas. Nors jis nebuvo pedagogas, kaip pedagogais nebuvo nė kiti romantikai, bet politiniai jojo raštai, jo meilė tautai, jo tautinės kultūros branginimas darė nemažą įtaką visų pirma Vokietijoje, o paskui ir kitose šalyse.

Bet romantiškąjį tautos teigimą greitai užstelbė valstybės įsigalėjimas. Jau antroje XIX a. pusėje politinis momentas žymiai persvėrė tautinį momentą. Didžiosios valstybės, jausdamos savo galybę, visai nepaisė mažų tautų ir kiekviena norėjo dalyvauti jų pasidalinime. „Tautos pradėjo mąstyti ir veikti *anttautinėje srityje*".[10] Jau 1809 m. W. v. Humboldto švietimo reforma Vokietijoje beveik visai neturėjo tautinių bruožų. O „reakcijos metu nuo 1815–1860 m. bandymai ugdyme prigydyti tautinę dvasią buvo net persekiojami, nes tautiniai dalykai tuomet buvo siejami su laisvomis demokratinėmis idėjomis"[11]. Vietoj tautinio auklėjimo dabar atsirado valstybinis auklėjimas. Čia turėjo nemažai įtakos ir socialistinis sąjūdis [12], kuris brovėsi į ugdymą ir kosmopolitiniu savo pobūdžiu dar labiau naikino tautinius jo bruožus. Tiesa, prancūzams

---

[8] Cit. *R. Müller-Freienfels*, op. cit., p. 30.

[9] Ibid.

[10] *J. Schröteler*. Pädagogik der Gegenwart in den grossen Kulturländern, München, 1933.

[11] *R. Müller-Freienfels*, op. cit., p. 30.

[12] Plg. D. Breitenstein. Die sozialistische Erziehungsbewegung, Freiburg i. Brsg., 1930.

pralaimėjus karą ir netekus Elzaso su Lotaringija, kilo reakcija prieš pedagoginį kosmopolitizmą. Tuo metu vėl buvo pradėta reikalauti tautinio, o ypač patriotinio auklėjimo. Bet, kaip matyti iš to meto spaudos[13], šitie balsai buvo negausūs ir didelė jų dauguma tautos neskyrė nuo valstybės. Vokietijoje šiuo metu tautinį auklėjimą stengėsi gaivinti Paulis de Lagarde'as ir Langbehnas, žinomo veikalo *Rembrandt als Erzieher* autorius. Pokariniais metais tautinių elementų atbudimas pasirodė visuose kraštuose. Du savotiški tautiniai sąjūdžiai charakterizuoja šį laikotarpį: *italų fašizmas ir vokiečių nacionalizmas.*

Fašizmas, kaip ir absoliutizmas, savo galybę remia stipria valstybe. Bet absoliutinė valstybė žymiai skiriasi nuo fašistinės valstybės. Absoliutizmo valstybė buvo iš esmės tarptautinė, fašizmo valstybė iš esmės yra tautinė. Absoliutizmo valstybė buvo primesta tautai iš viršaus, fašizme ji išauga iš vidaus. Pirmasis fašizmo uždavinys, sako G. Gentile, yra „suorganizuoti valstybę ne kaip išviršinę, tautinei sąmonei mechaniškai uždėtą lytį, bet kaip lytį, kylančią iš pačios šitos sąmonės"[14]. Šiam reikalui reikėjo tautą pažadinti, reikėjo įkvėpti jai didybės troškimą, prikelti pamirštas josios tradicijas, žodžiu, reikėjo veikdyti tautos genijų. „Fašizmas, stiprindamas valstybę, turi pražydinti tautos turinį ir dvasinį josios paveldėjimą, o tai jis gali padaryti tik vienu būdu: pažadinti individą"[15]. Bet pažadinti individą galima tik jį auklėjant. Štai kodėl fašizmas iš esmės yra surištas su ugdymu. Jau nuo 1922 m. visoje Italijoje palaipsniui buvo vykdoma švietimo reforma. Pravesta pagal Gentile's projektą, ji labai centralizuoja ugdomąjį darbą, bet sykiu labai pabrėžia tautinį jojo pobūdį. „Tautos mokykla yra ankštai surišta su tautos jautimu ir patyrimu, su josios siekimais, įpročiais ir su josios siela".[16] Tautiniai dalykai, kaip gimtoji kalba, tautosaka, kraštotyra, fašistinėje mokykloje užima labai daug vietos. Net pati Švietimo Ministerija buvo pavadinta *Tautinio Auklėjimo Ministerija.*

---

[13] Plg. *E. Bocquillon.* La crise du patriotisme à l'école, Paris, 1905.

[14] Die Schulpolitik der italienischen Regierung, „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft". 1 sąs., 1932/33, p. 66.

[15] *G. Gentile,* op. cit., p. 71.

[16] *G. Gentile,* ibd.

Mažesnio sistemingumo, bet dar platesnių užsimojimų yra vokiškasis *nacionalsocializmas*. Jis, kaip ir fašizmas, atsiremia į tautą ir kuria „tautinę pasaulėžiūrą", kuri, pasak A. Hitlerio, kylanti iš „pirmykščių rasinių elementų"[17]. Valstybė esanti tik priemonė „išlaikyti tiems pirmykščiams rasiniams elementams, kurie kuria aukštesnį žmonijos grožį ir kilnumą"[18]. Šito tikslo siekimas, be abejo, nėra galimas be tautos perauklėjimo. „Auklėjimas vokiškajai valstybės sąmonei eina per auklėjimą vokiškajai tautos sąmonei. Sukurti vokišką žmogų yra galutinis viso vokiško auklėjimo tikslas"[19]. Nacionalsocializmas šiuo atžvilgiu yra ištikimas fašizmo sekėjas. Bet savo metodu jis kiek skiriasi. Fašizmas vykdo tautinį auklėjimą ir mokykloje, ir už mokyklos. Nacionalsocializmas ypač vertina užmokyklinį auklėjimą: sporto organizacijas, jaunimo sąjungas, smogiamąsias grupes, darbo tarnybą ir t. t. Bet gal taip yra tik dėl to, kad nacionalsocializmas dar nesuskubo įvykdyti mokyklų reformos, apie kurią jau mąstoma ir kuri universitetuose pamažu jau yra vykdoma. Iš dabartinių Vokietijos tautinio auklėjimo teoretikų galima paminėti: E. Kriecką[20], W. Stapelį[21], E. Sprangerį[22], A. Reiną[23] ir kt.

Nevertiname čia nei fašizmo, nei nacionalsocializmo. Šiam reikalui vėliau skirsime specialų skirsnį. Čia tik pasakysime, kad tautinis mūsų laikų sąjūdis, viena vertus, yra protestas prieš XIX ir XX šimtmečių liberalizmą ir racionalizmą, kita vertus, – romantikos idėjų atgaivinimas ir išvystymas. Liberalizmas gyvenimo centru buvo padaręs individą. Tautinis sąjūdis vietoj jo stato bendruomenę – pirmiausia *tautą*. Racionalizmas pasitikėjo ir vertino tik žmogaus protą, tautinis sąjūdis kelia aikštėn tą neregimą, bet ryš-

[17] Mein Kampf, Volksausg. 1930, p. 420.

[18] *A. Hitler*, op. cit., p. 434.

[19] Prakalba žurnalo „Zeitschrift für deutsche Bildung", hrsg. v. W. Poethen, 1 Jahrg., 1 H.

[20] Völkischer Gesamtstaat u. nationale Erziehung, 1931; Nationalpolitische Erziehung, 1932.

[21] Volksbürgerliche Erziehung, 1931.

[22] Der Bildungswert der Heimatkunde, 1923; Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart, 1929. Volk, Staat, Erziehung, 1932.

[23] Die Idee der politischen Universität, 1933.

kiai jaučiamą vieno žmogaus ryšį su kitu, tąją tarpasmeninę ne tik jausmų, bet ir norų ir idėjų difuziją. Liberalistinė ir racionalistinė pedagogika buvo ištraukusi individą iš bendruomenės ir jį patį suatominusi. Tautinis sąjūdis jį vėl grąžina į organišką ryšį su žmonėmis ir į jį žiūri kaip į *visumą* (Ganzheitas) ne tik pačiame savyje, bet ir santykiuose su bendruomene. Žmogus dabar yra suvokiamas *kaip narys*. Šitasai žmogaus pobūdis apsprendžia ir tautinio auklėjimo esmę.

b. Tautinio auklėjimo objektas

Ugdymo objektas niekados nėra žmogus *in abstracto*, vadinasi, grynasis žmogiškumas be konkrečių būsenų ir veiksenų. Ugdymas renkasi realų žmogų su visomis jo būsenomis ir stengiasi jį prirengti visoms gyvenimo sritims. Pilnutinis ugdymas yra pilnutinis žmogiškojo asmens išvystymas ir pilnutinis jo parengimas pilnutiniam gyvenimui. Tikras ugdymas visados yra *visuotinis*. Bet niekados jis negali būti bendras. Gali būti bendroji *pedagogika*, kuri *teoriškai* svarsto bendrąsias ugdymo problemas, bet negali būti bendrojo ugdymo, kuris *praktiškai* šitas problemas realizuotų ugdydamas gyvus žmones. Ugdymas, *kaip menas ir kaip praktika*, būtinai išsisklaido pagal konkrečias žmogaus *būsenas* ir pagal konkrečias gyvenimo *sritis*. Kai suaugusioji karta išvysto *šeimyninius* kūdikio nusiteikimus ir rengia jį šeimos gyvenimui, ji dirba *šeimyninio auklėjimo darbą*. Kai ji išvysto *visuomeninius* jaunuolio polinkius ir rengia jį visuomenės gyvenimui, ji dirba *visuomeninio auklėjimo srityje*. Kai vyrui yra išugdomas vyriškumas, moteriai – *moteriškumas* ir kai *lytys* yra rengiamos specifiškiems jų uždaviniams, turime *lyčių auklėjimą*. Kai galop žmogui išugdoma *tautinė* jo būsena, arba *tautinė individualybė*, ir kai jis yra rengiamas specifiškam *tautos* gyvenimui, šiuo atveju gauname *tautinį auklėjimą*. Kaip šeimyninis ir visuomeninis auklėjimas daugiausia kreipia dėmesio į šeimyninius ir visuomeninius žmogaus nusiteikimus, taip tautinis auklėjimas neugdo žmogaus *kaip žmogaus*, bet ugdo jame tai, kas yra tautiška, kas jį padaro *tautiečiu*, arba *tautiniu individu*. Toliau. Kaip šeimyninis ir visuomeninis auklėjimas

pirmiausia rengia žmogų šeimos ir visuomenės gyvenimui, taip tautinis auklėjimas nerengia žmogaus gyvenimui *apskritai*, bet rengia žmogų specifiškam *tautos* gyvenimui ir visoms *tautinėms* jojo sritims. *Tautinė individualybė ir tautinis gyvenimas* yra du pagrindiniai tautinio auklėjimo pradai.

Tautinė individualybė yra tautinio auklėjimo objektas. Ji apsprendžia žmogaus tautinę būseną, ji suartina individą su savais tautiečiais, ji palenkia jį tautos gyvenimui, ją tad tautinis auklėjimas ir renkasi kaip specifinę savo veikimui sritį. Bet tautinė individualybė neturi buvimo pati savyje. Ji negali būti atskira nuo žmogaus, nes yra konkreti jo būsena ir veiksena. Tautinė individualybė, kaip matėme, gali egzistuoti tik individe. Individas ją palaiko, apreiškia ir savo ruožtu esti josios apsprendžiamas. *Tautinė individualybė padaro žmogų tautiniu individu.* Tautinis auklėjimas kaip tik ir renkasi šitaip apspręstą žmogų. Jis neugdo ne tik žmogaus *savyje*, bet net nė tautinės individualybės *savyje*. Tuo labiau jis pačios tautinės individualybės nekuria. Tautinis auklėjimas ugdo tautinę individualybę *žmoguje* ir ją, kaip netrukus matysime, tam tikra prasme jame sukuria. Jis kuria žmogų *kaip tautietį* arba *kaip tautinį individą. Žmogus kaip tautinis individas yra tikrasis tautinio auklėjimo objektas.*

c. Tautinio auklėjimo atrama ir gairės

Tautinė individualybė *žmoguje* yra tautinio auklėjimo medžiaga, kurią jis išvysto, tobulina ir apsprendžia. Tautinis gyvenimas *šalia žmogaus* yra tautinio auklėjimo atrama ir apsprendėjas, kuris duoda jam gyvybės ir nurodo gaires. Tautinis auklėjimas iš esmės yra ne kas kita, kaip *kultūrinė prigimto tautos išsivystymo tąsa.* Tai, į ką tauta linksta išvidinių prigimties veiksnių vedama, kas joje išsivysto pagal išvidinio tikslingumo dėsnius – visa tai tautinis auklėjimas skatina, veikdo, išvysto ir stengiasi atbaigti. Išvidinį tautos išsivystymą čia papildo išviršinis išvystymas. Bet kaip tik dėl to *kultūrinis žmogaus įsikišimas į prigimtą tautos evoliucijos eigą visados turi paisyti tautos prigimties reikalavimų ir atsiremti į josios esmę.* Kultūrinis žmogaus veikimas (ugdymas kaip tik ir yra

tikras kultūrinis veikimas) yra sąmoningas prigimties kėlimas į aukštesnį buvimo laipsnį. Prigimtis yra kultūros atrama. Kultūra yra prigimties pakilninimas ir keitimas pagal idėją. Kur *prigimtis* yra nepaliesta kultūros, ten ji lieka laukinė. Kur *kultūra* nepaiso prigimties, ten ji išsigema ir žūsta. Prigimtasis išsivystymas duoda kultūrinei kūrybai materialinį pagrindą. Kultūrinės kūrybos idėjos prigimtajam išsivystymui nustato gaires ir nurodo tikslą.

Todėl kaip apskritai ugdymas (kultūra) prasideda iš vaiko (prigimtis), kas šiandien yra visų pripažįstama ir kas sudaro gražiausią naujosios pedagogikos laimėjimą, taip ir tautinis auklėjimas prasideda *iš tautos*. Jisai atsiremia į „pirmykštį tautos gyvenimą ir į jo sąjūdžius, nes iš jo ir tiktai iš jo jis gali laimėti savo turinį ir jėgą, paskatinimą ir ritmą"[24]. Didieji tautinio auklėjimo uždaviniai yra apsprendžiami ir individualizuojami *tautinės tikrovės*. Sąmoningas žmogaus dalyvavimas gamtiniame tautos išsivystyme nėra ir negali būti jojo kliudymas ar iškreipimas. Dirbtinis tautinio auklėjimo pobūdis ar svetimos lytys nesiderina su tautos prigimtimi ir todėl ardo jos individualybę. Iš svetimųjų galima mokytis, bet jų negalima pamėgdžioti. Individualizacijos principas tautiniam auklėjimui yra tiek pat reikšmingas, kiek ir apskritai ugdymui. Tautinė tikrovė padeda tautiniam auklėjimui pamatus ir jį individualizuoja pagal tautos prigimtį.

Bet tautinis auklėjimas nėra tik *tautos ugdymas*. Jis yra ir ugdymas *tautai*. Tauta, kuri ugdoma, yra tautinė tikrovė. Tauta, kuriai ugdoma, yra *tautinis idealas*. Tautinė tikrovė duoda tautiniam auklėjimui materialinę atramą: *ji jį palaiko*. Tautinis idealas nustato tautiniam auklėjimui gaires: *jis jį veda*. Jis nurodo ugdomajam veikimui tikslą ir uždavinius, jis apsprendžia jo eigą ir veiksmus. Tautos prigimtis ne visados išsivysto ta linkme, kuria turėtų išsivystyti. Įvairūs pašalio veiksniai dažnai jai kliudo ir net ją iškreipia. Pvz., jei tauta į savo individualybę įsileidžia per daug svetimų pradų, jei istorinis josios likimas ją priverčia turėti artimų santykių tik su vienu kaimynu, josios evoliucija darosi tuomet

---

[24] *H. Weinstock*. Volk und Erziehung, p. 217, „Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung", 3 sąs., 1933.

nenormali. Tautinis idealas nurodo šituos iškrypimus ir skatina tautinio auklėjimo veikėjus juos atitiesti. Tautinis auklėjimas šiuo atžvilgiu tampa nuolatiniu tautinės tikrovės lyginimu su tautiniu idealu ir pirmosios taisymu pagal antrojo nurodymus. Tautinė tikrovė yra keičiama pagal tautinį idealą. Tiesa, gali pasitaikyti ir iš tikrųjų pasitaiko klaidų, stengiantis šitą idealą pažinti. Bet net ir objektyviai klaidingas idealas nenustoja savo galios ir apsisprendžiamosios reikšmės. *Tautinio auklėjimo veikėjai, kaip tautos ugdytojai, visados dirba ne savo, bet tautinio idealo vardu.* Tautinis auklėjimas kyla iš tautinės tikrovės ir siekia tautinio idealo.

d. Tautinio auklėjimo funkcijos

Tautinė individualybė žmoguje, kaip matėme, yra sykiu ir įgimta, ir įgyta. Kiek ji yra įgimta, ji reikalauja būti *išvystoma.* Kiek ji yra įgyjama, ji reikalauja būti *perteikiama.* Taigi pati tautybės prigimtis apsprendžia ir nurodo dvi pagrindines tautinio auklėjimo funkcijas: *išvystymą* ir *perteikimą.*

Tautinė individualybė, kaip rasės ir gyvenamosios aplinkos padaras, yra gamtos davinys. Ją mes įgyjame visai savaimingai kartu su gyvybe. Bet kiekviename gamtos sukurtame dalyke glūdi išvidinis linkimas (*Trieb)* išsiskleisti ir apsireikšti regimu pavidalu arba regima ir pastovia lytimi. Sėkloje glūdi viso augmens lytis. Bet ji dar nėra regima, nes dar nėra išsiskleidusi. Išvidinis augmens tikslingumas verčia jį augti, verčia lytį skleistis ir apsireikšti. „Lytis, – teisingai kalba E. Krieckas, – yra linkimo įvykdymas. Lytyje kiekviena prigimtoji būtybė pasiekia savo atbaigą".[25] Kiekvienas prigimties padaras siekia regimos lyties. Josios siekia ir tautinės užuomazgos, sukurtos gamtinių veiksnių. Prigimtoji tautinės individualybės pusė yra tarsi augmuo, turįs imanentinius savo dėsnius, kurie skleisdina žmoguje tautybės užuomazgas ir visą jo gyvenimą apsprendžia tautine būsena bei veiksena. Bet čia kaip ir visur pasireiškia prigimties negalia. Prigimtis pati viena neįstengia jokio daikto išvystyti tiek, kiek reikalauja išvidi-

---

[25] Erziehungsphilosophie, p. 23.

nis jojo tikslas arba jo buities pilnatvė. Prigimčiai pagalbon visados turi ateiti *kultūra*. Tai yra bendras gyvenimo dėsnis, atskleidžiąs kultūrinių žmogaus pastangų prasmę ir sykiu parodąs prigimties netobulumą. Prigimtis pačia savo esme ilgisi kultūros, ir pasaulis ilgisi žmogaus.

Žmogaus prigimčiai išsiskleisti padeda *ugdymas*. Gamta žmogų apdovanoja įvairiais pradais. Bet visi jie yra tik užuomazgos ir linkimai. Visi jie stengiasi išsiskleisti ligi pat galo. Bet visi jie *patys vieni* šito galo nepasiekia. Visi jie ilgisi ugdomosios pagalbos – kiekvienas savo srityje. Žmogus iš prigimties linksta į šeimą. Bet šeimyniniai jo polinkiai išsiskleidžia tik patyrę šeimyninio auklėjimo įtakos. Žmogus iš prigimties yra *zoon politikon*. Bet tikru visuomenės nariu jis tampa tik visuomeninio auklėjimo rankose. Žmogus taip pat iš prigimties turi vienos ar kitos tautybės elementų. Bet *tikru tautiniu individu jis pasidaro tik patyręs tautinio auklėjimo*. Tautinis auklėjimas padeda prigimčiai išskleisti tautines užuomazgas, jas subrandinti ir sukristalizuoti pastovia lytimi. Tautiniai žmogaus prigimties pradai savaimingai stengiasi išskleisti glūdinčią juose tautinę lytį, kuri apspręstų žmogų tautine būsena. Bet, būdami *prigimties* padarai, jie neįvykdo šito uždavinio pilnutinai ir todėl patys vieni nepasiekia išvidinio savo tikslo – pilnutinės tautybės. Jiems pagalbon kaip tik ir ateina tautinis auklėjimas. Jis atsiremia į prigimties tautybės užuomazgas, jas pratęsia ir išvysto. *Padėti tad prigimčiai išskleisti individo tautybę ligi regimos ir pastovios lyties kaip tik ir yra vykdyti išvystomąją tautinio auklėjimo funkciją*. Kol tautinė individualybė yra tik prigimtoji užuomazga, kol žmogus neturi ryškios tautinės lyties, tol jo darbai nėra vertingi ir tol tauta nesusilaukia didelių mokslininkų, menininkų ir šventųjų. *Išvystomoji funkcija yra pagrindinė tautinio auklėjimo pareiga.*

Bet išvystymas iš esmės yra surištas su perteikimu. „Vaikas tik dėl to yra išlavinamas, kad jam atveriamas pasaulis ir perteikiamas dvasinis lobis, padedant tuo būdu jam dalyvauti dvasinėje žmonijos nuosavybėje".[26] Kriegas čia turi galvoje apskritai ugdymą.

---

[26] *Krieg*. Lehrbuch der Pädagogik, bearb. v. G. Grunwald, Paderborn, 1913.

Bet šitas dėsnis tinka ir tautiniam auklėjimui. „Tautos auklėjimas..., – sako E. Sprangeris, – neturi perkelti žmonių į visai jiems svetimą pasaulį ir tuo būdu juos išrauti iš gimtosios žemės. Jis turi dar labiau sustiprinti tautoje ir tėviškėje kerojančias šaknis. Jų netekęs žmogus niekados negali būti išauklėtas".[27] Auklėjimas visados yra „duotųjų užuomazgų išskleidimas" (*Natorp*). Bet jis gali įvykti tik pasisavinant objektyvines gėrybes. Kaip augmens lytis pradeda skleistis tik tada, kai jis įtraukia į save medžiagos, taip ir tautinės užuomazgos pradeda išsivystyti tik tada, kai jos yra pažadinamos pasisavinamų tautinių gėrybių. *Tautines užuomazgas veikdo ir išskleidžia tik tautinės gėrybės.* Tarp išvystomųjų ypatybių ir pasisavinamųjų gėrybių visados yra organiškas ryšys. „Individo lavinimas yra galimas tik tomis kultūrinėmis gėrybėmis, kurių dvasinė struktūra visai arba bent iš dalies atitinka individo išsivystymo laipsnio struktūrą".[28] Tai yra Kerschensteinerio vadinamoji „pagrindinė lavinimo vyksmo aksioma". Bet ji tinka visam išvystomosios ir perteikiamosios funkcijos santykiui, vis tiek ar jis būtų iš lavinimo, ar iš auklėjimo srities. *Kokia galia arba kokia ypatybė yra išvystoma, tokios gėrybės turi būti perteikiamos, nes išvystomoji galia pasisavinamoje gėrybėje randa įkūnytą tokią lytį, į kurią ji veržiasi pati ir kuria ji nori apsireikšti.* Filosofuoti linkęs protas filosofijoje randa logišką minčių konstrukciją, kuri atitinka prigimtus šito proto polinkius. Muzikinis talentas muzikoje randa idėjų ir vaizdų išraišką garsais, kuriais jis ir pats nori objektyvuotis. *Tautinės užuomazgos randa siekiamą savo lytį tautinėse gėrybėse, nes tai, kas tautinėse užuomazgose yra subjektyvu ir siekiama, tautinėse gėrybėse yra objektyvu ir įvykdyta* – bent tam tikru laipsniu. Tautinė žmogaus lytis ir tautinė kultūrinių gėrybių lytis iš esmės yra tokia pati. Tik pirmoji yra subjektyvinė, o antroji – objektyvinė; pirmoji norinti apsireikšti, antroji jau apsireiškusi; pirmoji dinaminė, antroji statinė. Objektyvinė tautinė lytis savo atitikimu pažadina subjektyvinę lytį, o nuolatinė jų sąveika šią pastarąją

[27] Umrisse der philosophischen Pädagogik, 180 p. „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft", 2 sąs., 1932/33.

[28] *G. Kerschensteiner.* Das Grundaxiom des Bildungsprozesses, Berlin, [2] 1924, p. 42.

išskleidžia ir subrandina. *Sutapdyti tad užuomazginę tautinio individo lytį su tautinės kultūros lytimi reiškia vykdyti perteikiamąją tautinio auklėjimo funkciją.*

Tautinių užuomazgų negalima išvystyti svetimų tautų gėrybėmis, kurių lytys nesiderina su užuomazgine tautine individo lytimi. Bet jų taip pat negalima išvystyti nė visuotinėmis kultūros idėjomis, kurios sudaro bendrą kultūrinį žmonijos turtą. Pirmųjų lytis veikia kita kryptimi. Antrosios, kaip vėliau matysime, yra pasisavinamos be lyties: ją jos įgyja tik tautoje. Kaip muzikinio talento negalima išlavinti matematikos formulėmis (svetima gėrybė) arba tik paskaitomis apie muziką (gėrybė be muzikinės lyties), taip tautinių užuomazgų negalima išskleisti tuo, su kuo jos nesiderina arba kas reikalauja tautiško apipavidalinimo (pvz., visuotinės idėjos). Perteikiamoji tautinio auklėjimo funkcija iš esmės linksta į savos tautos laimėjimus, apsireiškiančius kalbos, meno, papročių ir religinių tradicijų pavidalu. Svetimos tautinės gėrybės, ypač kalba, gali būti perteikiamos jaunimui tik tada, kai savosios jau yra bent pakankamai pasisavintos.

Bet perteikiamoji funkcija tautinio auklėjimo atveju vykdo dar vieną uždavinį: ji ne tik išskleidžia tautines užuomazgas, sukurtas pačios prigimties, bet *ji taip pat apsprendžia žmogaus būtybę tautine lytimi ten, kur ji iš prigimties yra indiferentiška.* Tautinė individualybė, kiek ji yra istorinio likimo padaras, nėra įgimta, bet įsigyjama. Kūdikis nėra tautietis tikra šito žodžio prasme. Tautiečiu jis turi tapti, įaugdamas į savos tautos gyvenimą, pergyvendamas savyje tautos likimą ir pasisavindamas josios sukurtą kultūrą. Tautinė jo prigimties lytis gamtinių veiksnių yra pradėta tik labai nežymiai ir liečia tik pačias elementariąsias jo galias. Tuo tarpu aukštesnės dvasios sritys, kurios kuria kultūrą, yra neapspręstos ir gali tautinę savo būseną bei veikseną įgyti tik iš kultūrinių gėrybių. Šitas įsigijimas kaip tik ir vyksta perteikiamosios funkcijos keliu.

Tautinės kultūros gėrybės, kaip matysime vėliau, kalbėdami apie tautinės kultūros problemą (IV dalyje), yra kilusios iš tautinės individualybės. *Jos dėl to ir yra tautinės, kad savo lytimi objektyvuoja išvidinius tautos nusiteikimus.* Objektyvinė jų lytis atitinka

subjektyvinę tautos būseną. Tarp tautinės kultūros gėrybių ir tautinės individualybės vyrauja G. Kerschensteinerio vadinamasis „kongruencijos dėsnis". *Tautinė kultūra yra ne kas kita, kaip tautine lytimi apipavidalinta prigimtis.* Kas tad įvyksta, kai neapspręstos kūdikio galios pasisavina šitą kultūrą?

Jeigu tikėsime Kerschensteineriu, kad perteikimas yra „individualizuojąs objektyvinės kultūros įkūnijimas"[29] arba, kitaip sakant, objektyvinės kultūros lyties perkėlimas į subjektą, tai aišku, kad *tautinių gėrybių pasisavinimas yra tautinės jų lyties pasisavinimas.* Vaiko galios, priimdamos objektyvines tautos gėrybes, sykiu perima tautinius pradus, kurie yra realizuoti tautinėje kultūroje, paverčia juos subjektyviais, perkelia objektyvinę lytį į save ir ja save apsprendžia. Pasisavinta tautinių gėrybių lytis suima neapspręstas žmogaus galias į tam tikras formas, palenkia jų veikimą tam tikra kryptimi, o jų išdavas sukristalizuoja tam tikrais pastoviais pavidalais. Šitos formos, šita kryptis ir šitie pavidalai yra *tautinės* formos, tautinė kryptis ir *tautiniai* pavidalai, nes visi jie yra kilę iš tautinės kultūros lyties, kuri yra ne kas kita, kaip *objektyvuota tautinė individualybė.* Tautybė kūrybos veiksmu objektyvuojasi išviršinėse kultūros gėrybėse. Perteikiant šitas gėrybes naujajai kartai, tautybė vėl tarsi nusiobjektyvuoja ir pereina į naujų žmonių prigimtį. Taip yra perteikiama ir įsigyjama tautinė individualybė, kiek ji yra kultūros padaras. Perteikiamoji tautinio auklėjimo funkcija, iš viršaus žiūrint, perteikia tik tautinę kultūrą. Bet iš tikro ji *perteikia naujajai kartai tautybę, apspręsdama josios prigimtį tautine lytimi.* Tautinių gėrybių lytis išskleidžia tai, kas yra pradėta gamtos, ir apsprendžia tai, kur gamta nėra nubrėžusi jokios konkrečios linkmės. Apsprendžiamoji tautinės kultūros veikmė yra ypač ryški, kaip matysime, *tautiškame auklėjime.*

Tautinio auklėjimo funkcijos atskleidžia mums tris esminius jo elementus: *tautinių užuomazgų išvystymą, tautinių gėrybių perteikimą ir žmogiškosios prigimties apsprendimą tautine lytimi.* Kur bent vieno iš šitų elementų nėra, ten negali būti nė tikra prasme tautinio auklėjimo. Jei rasės ir gyvenamosios aplinkos sukurtos užuo-

---

[29] Op. cit., p. 48.

mazgos paliekamos neišvystytos, tautinis auklėjimas, kaip kultūrinis veikimas, netenka prigimtos atramos. Jis prasilenkia su tautinės tikrovės reikalavimais ir dėl to negali pasiekti nė tautinio idealo. „Kraujas ir žemė" (*Blut und Boden*), taip labai šiandien pabrėžiami nacionalizmo doktrinoje ir praktikoje, gali būti vertinami vienašališkai. Bet iš esmės jie turi didelę reikšmę. Jei nepakankamai yra rūpinamasi perteikti naujajai kartai tautines gėrybes kalbos, meno, tradicijų ir religinių formų pavidalu, tautinės užuomazgos lieka neišvystytos, ir prigimtis esti apsprendžiama netobulomis tautinėmis lytimis. Tokiu atveju tautinės individualybės perteikimas silpnėja, o su juo kartu silpnėja ir kultūrinis tautos pajėgumas. Visa tai rodo, kad *tautinis auklėjimas yra pilnutinis žmogaus parengimas tautos gyvenimui, išvystant jame rasės ir gyvenamosios aplinkos sukurtus pradus ir žmogiškąją jo prigimtį apsprendžiant tautine lytimi tam tikrų objektyvinių tautinės kultūros gėrybių perteikimu.*

2. *Tautinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai*

a. Tiesioginis tautinio auklėjimo tikslas

Žmogus nėra pilnutinis žmogus, jei jame nėra išvystyta tautinė jo individualybė, ir gyvenimas nėra pilnutinis gyvenimas, jei jame nedalyvauja tauta. Dėl to ir ugdymas nėra pilnutinis, jei jis neišvysto žmogaus kaip *tautinio individo* ir neįveda jo į tautos gyvenimą. Kaip tauta sudaro integralinę gyvenimo dalį, taip *tautinis auklėjimas sudaro integralinę ugdymo dalį*. Dėl to ir jo tikslai įeina kaip integralinės dalys į bendruosius ugdymo tikslus. Tiesioginis tautinio auklėjimo tikslas glūdi *pilnutiniame žmogiškume*, netiesioginis – *pilnutiniame gyvenime.*

Pilnutinis žmogiškumas yra tiesioginis ugdymo tikslas. Ugdymas siekia tobulo žmogaus, kuriame visos galios, visos būsenos būtų išvystytos ligi aukščiausio laipsnio pagal pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principus. Pilnutinis žmogiškumas apima visą žmogaus būtybę, su visais josios pradais ir su visomis

josios užuomazgomis. Šitų pradų bei užuomazgų plote yra ir *tautinė* žmogaus būsena, kurią išvystyti specialiai rūpinasi *tautinis auklėjimas*. Kaip protinimas stengiasi lavinti žmogaus protą, kaip dorinimas ir estetinimas stengiasi ištobulinti dorinius ir meninius žmogaus sugebėjimus, taip tautinis auklėjimas siekia pilnutinės tautinės žmogaus būsenos arba pilnutinės tautinės individualybės. *Tiesioginis tad tautinio auklėjimo tikslas ir yra pilnutinė tautinė individualybė, kaip integralinė pilnutinio žmogiškumo dalis.* Tautinis auklėjimas šiuo atžvilgiu yra palenktas apskritai ugdymui, nes ir pati tautinė individualybė yra palenkta žmogiškumui. Tautinis auklėjimas, kaip matysime vėliau, net nesudaro atskiros ugdymo dalies šalia fizinio, protinio, dorinio, estetinio ir religinio ugdymo. Jis yra vykdomas visame ugdymo plote. Todėl ir jo tikslo yra siekiama ne *atskirai*, bet ryšium su bendruoju ugdymo tikslu. *Pilnutinis tautinės individualybės išvystymas iš esmės yra sujungtas su pilnutinio žmogiškumo išsivystymu.*

Pilnutinė tautinė individualybė yra bendriausias tautinio auklėjimo tikslas. Bet ji nėra vienalytė. Joje galima rasti trejetą pagrindinių pradų: 1) *tautines ypatybes*, 2) *individo santykius su šitomis ypatybėmis* ir 3) *kultūrinį šitų ypatybių ir santykių su jomis vertingumą*. Pilnutinė tautinė individualybė apima juos visus ir jų visų yra būtinai reikalinga. Žmogus gali turėti tautinių ypatybių, bet jei jis nenustato tinkamų su jomis santykių, tautinė jo individualybė nėra pilnutinė. Antra vertus, gali būti ir tautinės ypatybės, ir tinkami santykiai, bet visa tai gali neturėti kultūrinės vertės. Tokiu atveju tautinė individualybė taip pat nėra pilna. Ji išsiskleidžia tik tada, kai yra ir ryškios tautinės ypatybės, ir tinkami su jomis santykiai, ir visa tai yra įgiję aukštos kultūrinės vertės. Tautinių ypatybių išvystymas apsprendžia žmogaus buvimą ir veikimą tam tikra lytimi: jis pats ir jo darbai tampa *tautiški*. Kaip meniniai ar filosofiniai gabumai visus individo žygius paspalvina meniškai ar filosofiškai, taip ir tautinės ypatybės visam žmogaus gyvenimui įspaudžia tautiškų bruožų. *Tasai pradas, iš kurio kyla tautinis žmogaus veikimo pobūdis ir tautinė jojo lytis, yra vadinamas tautiškumu.* Tautiškumas sudaro tautinės individualybės esmę ir todėl yra išvystytinas pirmiausia. Be ryškaus tautiškumo tautinės individualybės pilnatvė nėra įmanoma.

Tautiškumas, kaip matysime vėliau, nėra sąmoningas individo padaras. Jis nežiniomis jam kyla ir nežiniomis jame veikia. Bet kaip bręstąs žmogus suvokia save kaip žmogų, kaip mokslininką, kaip menininką ar kaip visuomenės veikėją, taip lygiai jis suvokia save ir *kaip tautietį*. Tautinė jo būsena bei veiksena, jam išsivystant, tampa *sąmoninga*. Sąmoningumas savo ruožtu verčia žmogų tam tikru būdu santykiuoti su tautine savo individualybe ir su visu tuo, kas yra tautiška. Normaliu atveju šitie santykiai esti teigiami. Jie apsireiškia kaip tautinės individualybės pripažinimas ir meilė, arba kaip *patriotizmas* tikrąja šito žodžio prasme, kuris apima ir subjektyvines tautines ypatybes, ir žmones, kurie jas turi, ir tas objektyvines gėrybes, kurias tauta yra sukūrusi. Patriotas myli ir save, kaip tautietį, ir tautą, ir tautinę kultūrą. *Patriotizmas yra antroji integralinė pilnutinės tautinės individualybės dalis.*

Bet tautiškumas būtų tik tuščia lytis, ir patriotizmas būtų tik nevaisingas jausmas, jeigu jie liktų tik prigimties srityje ir netaptų kultūrinės kūrybos akstinais. Tautinė kultūra kyla iš tautiškumo ir patriotizmo sąveikos. Tautiškumas padeda jai pamatus, patriotizmas, kaip meilė, verčia žmogų kurti. Tobula kūrybos lytis, realizuota tikrovėje, laimi kultūrai visuotinės reikšmės ir tautą padaro nacija. *Nacionaliniai nusiteikimai, kurie kurdina aukštą tautinę kultūrą, tampa trečiąja integraline pilnutinės tautinės individualybės dalimi.* Tautinė individualybė pasiekia savo atbaigą tik tada, kai organiška tobulo tautiškumo ir tobulo patriotizmo sintezė apsireiškia vertinga kūryba, kai subjektyvi tautinė lytis yra perkeliama į objektyvinę tikrovę, savotiškai ją apipavidalindama ir kultūros laimėjimuose atskleisdama tautos esmę.

Tautinėje individualybėje tuo būdu yra trys integralinės dalys arba trys pagrindiniai pradai: *tautiškumas, patriotizmas ir nacionaliniai nusiteikimai.* Tautinis auklėjimas, siekdamas pilnutinės tautinės individualybės, kartu siekia ir šitų konkrečių pradų, kaip specialių tiesioginių tautinio auklėjimo tikslų. Todėl *tautiškumas, patriotizmas* ir *nacionaliniai nusiteikimai* yra trys tiesioginiai specialūs tautinio auklėjimo tikslai.

b. Netiesioginis tautinio auklėjimo tikslas

Kaip tiesioginis tautinio auklėjimo tikslas įeina į pilnutinį žmogiškumą, taip netiesioginis telpa pilnutiniame gyvenime. Pilnutinis ir tikrai vaisingas gyvenimas, kaip matysime, kalbėdami apie kosmopolitizmą, esti tik tada, kai jis įvyksta ne žmonijoje, kaip tokioje, bet konkrečiose josios reiškėjose, arba tautose. Pilnutinis gyvenimas nėra galimas be tautos, kaip pilnutinis žmoniškumas nėra galimas be tautinės individualybės. *Gyvenimas siekia bendrojo savo tikslo specialių tautinių tikslų vykdymu.* Todėl kaip gyvenimo tikslas yra netiesioginis ugdymo apskritai tikslas, taip *tautos* gyvenimo tikslas yra netiesioginis tautinio auklėjimo tikslas. Tautinis auklėjimas tiesioginiu būdu siekia tautiškumo, patriotizmo ir nacionalinių nusiteikimų arba pilnutinės tautinės individualybės. Bet tautinė individualybė savo ruožtu tarnauja tautos gyvenimo tikslui. Todėl ir tautinis auklėjimas, tiesioginiu būdu siekdamas tautinės individualybės, netiesiog siekia ir tautos gyvenimo tikslo.

Tautos gyvenimo tikslas yra josios *tautinis idealas,* kuriam realizuoti ji yra pašaukta, kuriam pasiekti kuriama tautinė kultūra, dėl kurio tauta vykdo savo žygius ir kuriuo ji pateisina savo buvimą. Apie tautinį pašaukimą ir jojo idealą kalbėsime vėliau. Čia tik paminėsime, kad kiekviena tauta, kaip ir kiekvienas asmuo, yra pašaukta realizuoti tam tikrą idėją ir tuo būdu įprasminti savo gyvenimą. *Tautinio tad pašaukimo idealas, kaip tautos gyvenimo prasmė, ir yra netiesioginis tautinio auklėjimo tikslas.* Jo siekia tautos gyvenimas tiesioginiu būdu, jo siekia ir tautinis auklėjimas, išvystydamas žmogaus tautinę individualybę. Tautinė individualybė darosi tautinio idealo vykdytoja, o tautinis idealas tampa josios vedėju ir josios žygių apsprendėju. Ugdomasis darbas šiuodu abu tautinio auklėjimo tikslu suveda organiškon vienybėn.

c. Tautinio auklėjimo uždaviniai

Tautinio auklėjimo, kaip ir ugdymo apskritai, uždaviniai yra tie veiksmai, kuriais yra siekiama tautinio auklėjimo tikslų. Bendriausias tautinio auklėjimo tikslas, kaip matėme, yra pilnutinė

tautinė individualybė, kaip integralinė pilnutinio žmogiškumo dalis. Todėl ir *bendriausias tautinio auklėjimo uždavinys yra tautinės individualybės išvystymas ugdomuoju veikimu.* Bet kaip bendrasis tautinio auklėjimo tikslas suskyla į specialius tikslus, taip ir bendrasis uždavinys yra vykdomas specialiais smulkesniais uždaviniais. Specialių tautinio auklėjimo tikslų, kaip matėme, yra trys: tautiškumas, patriotizmas ir nacionaliniai nusiteikimai. Kiekvienas iš jų reikalauja tam tikro specialaus veiksmo, kuriuo jis būtų siekiamas. Kiekvienas iš jų todėl kildina tautiniame auklėjime specialų uždavinį.

Pirmutinis specialus tautinio auklėjimo uždavinys yra tautiškumo išvystymas, arba tautiškas auklėjimas. Jis apsprendžia individualinį žmogiškumą tautine lytimi, jis tobulina tautines užuomazgas ir žmogaus darbams parengia originalių lyčių. Tautiškas auklėjimas yra viso tautinio auklėjimo pagrindas. *Antrasis tautinio auklėjimo uždavinys yra patriotizmo išvystymas, arba patriotinis auklėjimas.* Jis žadina žmogui tautinės individualybės meilę; jis nustato tinkamus asmens santykius su tauta ir su tautine kultūra; jis paverčia jausminį prisirišimą prie savųjų kūrybos akstinų; jis galop saugo tautos bei tėvynės meilę nuo iškrypimo. *Trečiasis tautinio auklėjimo uždavinys yra nacionalinių nusiteikimų išvystymas, arba nacionalinis auklėjimas.* Jis tiesioginiu būdu rengia tautą kultūrinei kūrybai, jis atskleidžia jai josios pašaukimą, sudarydamas sąlygas jį vykdyti, jis skatina tautą aktyviai dalyvauti žmonijos gyvenime ir vykdyti visuotinės reikšmės uždavinius.

Taigi visas tautinio auklėjimo plotas suskyla į tris pagrindines sritis, į

tautišką auklėjimą,
patriotinį auklėjimą
ir nacionalinį auklėjimą.

Tautiškas auklėjimas išvysto tautinę individualybę, kiek ji apsireiškia tautinėmis ypatybėmis; *patriotinis auklėjimas* nustato tinkamus santykius su tautine individualybe ir su visu tuo, kas iš josios kyla, *nacionalinis auklėjimas* pakelia tautą į aukštesnį laipsnį ir laimi jai nepakeičiamą vietą žmonijos kultūroje. Sutartinis visų šitų uždavinių vykdymas išvysto žmogaus pilnutinę tautinę

individualybę ir parengia jį pilnutiniam tautos gyvenimui. Kiekvienas šitas uždavinys turi visą eilę savų smulkesnių uždavinių, kuriuos nagrinėsime tolesnėse šito veikalo dalyse.

II. TAUTINIO AUKLĖJIMO VEIKSNIAI

1. *Šeima*

a. Šeimos ir tautos sąveika

Šeima yra tasai pradas, kuris skleisdina tautybę individuose ir kuris parengia tautos buvimui pagrindinius principus. Šiandien vis labiau aiškėja, kad, nepaisant viską individualinančio liberalizmo ir viską socialinančio komunizmo, šeima išlaikė pusiausvyrą tarp šitų dviejų polių ir tuo būdu tapo pamatu išsivystančiam tautų gyvenimui. Tautinei bendruomenei nėra nieko pavojingesnio kaip vienašališkas individualizmas, kuris tautą suskaldo į nesusisiekiančius atomus, ir vienašališkas kolektyvizmas, kuris individą pragaišina masėje. Šeimoje šitų pavojų beveik visiškai nėra. Meilė ir tėviškas bei motiniškas instinktas neleidžia individui užsidaryti egoistiniame kiaute ir kartu neleidžia pamiršti viso to, kas yra sava. Šeima negali būti nei suindividualinta, nei sukolektyvinta. Tėvai ir vaikai rūpinasi vieni kitais, bet rūpinasi kitaip negu svetimaisiais. Toksai *savęs atsisakymas* ir kartu *savųjų pajautimas* turi pagrindinės reikšmės tautinei bendruomenei. Tautai svarbu, kad josios nariai mokėtų savęs išsižadėti *bendrajai gerovei* ir kartu kad šitą auką jie pergyventų kaip padarytą *saviesiems.* Tauta negali pasitenkinti nei per siauru egoistu, kuris neturi savųjų, nei per plačiu kosmopolitu, kuriam visi yra savieji. Tautai reikia tam tikros šitų dviejų nusistatymų sintezės, kurios pagrindai kaip tik ir glūdi šeimoje. *Šeima yra išlaikiusi tautinės bendruomenės gyvenimo principus: pasiaukojimą ir savųjų pajautimą.* Bet šeima duoda tautai ne tik principus. Ji palaiko ją ir praktiškai. Tautinės ypatybės atsiranda ir išsivysto visų pirma šeimoje. Šeima palaiko etninį tautos tipą, perteikdama jį iš kartos į kartą; ji ugdo tautines tradi-

cijas, tautinius papročius, tautinį meną, tautos pažiūras į gyvenimą ir net religinius tautos nusiteikimus. „Tautinio tipo palaikymas ne tik fiziniu, bet visų pirma dvasiniu atžvilgiu yra patikėtas šeimai".[1] Šeima yra tauta miniatiūroje. Joje glūdi visų tautinio gyvenimo sričių užuomazgos. Šeimos gyvenimas yra suglaustas tautos gyvenimas, o tautos gyvenimas yra išplėstas šeimos gyvenimas.

Antra vertus, šeima visados yra tikras tautos *narys*. Josios negalima įsivaizduoti kaip nepriklausomos gyvenimo lyties. Ji negali egzistuoti *šalia tautos*. Tokiu atveju ji būtų jau ne tiek šeima, kiek naujos tautos pradžia – *tauta in nucleo*. Tauta apsprendžia šeimą savo kalba, savo papročiais, savo teise ir apskritai visu kultūriniu savo gyvenimu. Tautinės kultūros šaknys keroja šeimoje. Bet išsivystydama tautos kultūra šeimą pralenkia ir savo laimėjimais ją maitina. Šeima parengia tautos gyvenimui užuomazgų; tauta jas išskleidžia ir pačią šeimą apvaisina naujai kūrybai. Tauta šeimoje atsinaujina; šeima tautoje išsilaiko. Šeima yra prigimtasis ir pirmasis ne tik apskritai ugdymo, bet ir tautinio auklėjimo veiksnys. Kaip kiekvienas žmogaus išsivystymas prasideda šeimoje, taip šeimoje prasideda ir tautinis jo išsivystymas.

b. Šeimos reikšmė tautiškam auklėjimui

Tautiškumo išvystymas šeimoje prasideda dar prieš individo gimimą. Jau motinos įsčiose žmogus įgyja etninį savo tautos tipą su visomis jo ypatybėmis. Etninis tipas yra kuriamas ilgus amžius ir paveldėjimo keliu eina iš kartos į kartą. Šiuo atžvilgiu *šeima yra svarbiausia fizinio tautiškumo auklėtoja*. Kiti veiksniai gali etninį tipą tobulinti, bet jie negali iš pagrindų pakeisti to, ką žmogus yra įgijęs šeimoje. Todėl kai vėliau nagrinėsime etninio tipo tobulinimo priemones, jos beveik visos lies šeimą, nes žmogaus kūno gyvenimas iš esmės yra susijęs su šeimos gyvenimu ir likimu.

Psichinis tautos tipas, arba psichinė tautinės individualybės

---

[1] *Fr. Paulsen.* Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart, p. 75, hrsg. v. W. Lexis, Fr. Paulsen, etc.

pusė, yra taip pat pradedama auklėti šeimoje. Šeimoje vaikas pramoksta kalbėti ir tuo būdu tautiškai mąstyti. Kalbos pasisavinimas apsprendžia jo mąstymą ir įglaudžia jį į visos tautos mąstyseną. *Šeima yra pirmoji individualinio mąstymo apsprendėja tautiška lytimi.* Po kalbos vaikui ateina pasakų tarpsnis. Čia jis susiduria su kūrybiniais tautos užsimojimais ir su estetine tautos nuovoka. Per pasakas ir padavimus, per legendas, mitus ir dainas, per tautinius šokius ir žaidimus vaikas yra įvedamas į estetinį tautos pasaulį. *Šeimoje jis žengia pirmus žingsnius į tautinės kūrybos supratimą ir į pačią kūrybą.* Vėliau įrodinėsime, kad net ir religija kiekvienoje tautoje įgyja skirtingų bruožų, kad žmogus net ir su Dievu santykiuoja tam tikra prasme tautiškai. Tautiškas religijos pobūdis vaikui yra perteikiamas su pirmųjų maldų išmokymu, o vėliau esti tobulinamas šeimos šventėmis, religinėmis kaimo iškilmėmis (pvz., laukų šventinimas Lietuvoje arba gyvulių išginimas į kalnus Šveicarijoje), tautos šventėmis, tautinių šventųjų garbinimu, kelionėmis į tautines maldos vietas, žodžiu, visu tuo, ką tauta yra sukūrusi sava religinėje srityje.

Taigi tautiško auklėjimo atžvilgiu šeima turi grindžiamosios reikšmės: *ji sukuria individo tautiškumo užuomazgas.* Tolesnis tautiškas individo auklėjimas yra tik šitų užuomazgų išskleidimas. Kaip šeimos niekas negali pakeisti apskritai ugdyme, taip lygiai jos niekas negali pakeisti nė tautiškame auklėjime. *Tik šeimoje augęs žmogus gali būti vėliau tikrai tautiškai išauklėtas.*

c. Šeimos reikšmė patriotiniam auklėjimui

Serbų patarlė sako, kad kur įėjo valakė, ten visas namas bus valakiškas. Galimas daiktas, kad ne visados patriotinė moters įtaka yra tokia didelė. Moteris ne visados pajėgia šeimą nutautinti arba atitautinti. Bet ji visados yra *pirmutinė savo kūdikių auklėtoja tautos ir tėvynės meilei.*

Šeimoje vaikas įgyja *jausminį patriotizmo pagrindą.* Šeimos gyvenimas įjungia jį į tėviškės gyvenimo srovę ir susieja su josios likimu. Čia jis mokosi gerbti tėviškės gyvenimo kūrėjus ir juos mylėti. Šeimos meilė virsta tėviškės meile, o tėviškės meilė vėliau

išsivysto į tėvynės bei tautos meilę. Patriotizmas iš esmės yra ne kas kita, kaip išplėstoji tėviškės meilė. Jis todėl visados remiasi tuo, ką žmogui yra sukūrusi jo šeima. Kam ji neparengia prigimto tėvynės meilei pagrindo, tas vėliau gali tapti patriotu, bet jis bus „šaltas patriotas". Be ryšių su tėviške, be tėviškės meilės patriotizmas yra tik gero linkėjimas *(benevolentia)*, bet ne meilė *(caritas)* tikra prasme, turinti savo dalį ir jausmų srityje. Toksai patriotizmas gali būti kūrybinis. Bet jam visados stigs tos įgimtos šilumos, kuria minta iš tėviškės kilusi ir į tėviškę atsirėmusi tėvynės meilė. Tikras patriotas yra tik tas, kurio meilė tėvynei yra ir sąmoninga, ir kartu suaugusi su jo jausmų gyvenimu.

Patriotizmo įsąmoninimas prasideda taip pat jau šeimoje. Vėliau matysime, kad patriotizmui įsąmoninti tarnauja tautos istorija, tautos paminklai, tautiniai simboliai, be to, pati šalies gamta, josios gerbimas ir saugojimas. Visų šių dalykų užuomazgos glūdi jau šeimoje. Čia vaikas pažįsta svarbiausius savo tautos įvykius, nes su jais dažniausiai yra surišti ir jojo tėvai; čia jis randa vieną kitą tautinę senieną, sužino josios prasmę ir josios istoriją; su motina jis lanko didvyrių paminklus, o jų paveikslai kabo garbingoje namų vietoje. Bežaisdamas su savo amžininkais, jis aplanko savo tėviškės piliakalnį, senus pilies griuvėsius, upes, mišką, ežerą, – žodžiu, *dar šeimoje gyvendamas, vaikas pradeda suvokti, kad jis turi artimų santykių su jį supančia aplinka ir su žmonėmis, kad šitie žmonės ir šitas kraštas tam yra savas.* Tai ir yra patriotinio sąmoningumo diegai. Vėliau jie išsivysto ir išsiskleidžia. Bet jų užuomazgos yra sukuriamos jau šeimoje. Šeima ne tik parengia jausminį tėvynės bei tautos meilės pagrindą, bet ji padeda vaikui nuvokti ir jo ryšius su tauta bei tėvyne.

d. Šeimos reikšmė nacionaliniam auklėjimui

Nacionalinių nusiteikimų šeima tiesioginiu būdu neišvysto, nes jie visų pirma reikalauja ištobulinto tautiškumo ir patriotizmo. Šeima šito darbo neįstengia atlikti, ir todėl nacionaliniam auklėjimui ji turi mažiausiai įtakos. Vis dėlto grindžiamasis josios vaidmuo ir čia nenustoja savo reikšmės. Kultūrinis tautiškumo ir

patriotizmo vertingumas visados atsiremia į sveikas tautines ypatybes ir į sveiką tėvynės meilę. Kai tautiškumas ir patriotizmas yra iškreipiamas, nacionalinis auklėjimas darosi taip pat neįmanomas. Sulenkėjusi mūsų bajorija tik dėl to liko nereikšminga tautinei mūsų kultūrai, kad jau šeimoje ji sugadindavo tautinę naujosios kartos individualybę ir iškreipdavo patriotinį josios jausmą.

Todėl nors šeima tiesioginiu būdu nacionalinių individo nusiteikimų ir neauklėja, *vis dėlto ji parengia sąlygas šiam darbui, sudarydama sveikas tautiškumo ir patriotizmo užuomazgas.* Bet šviesuolių šeimose vaikai gali gauti net ir tiesioginių paraginimų dirbti kultūrinį darbą. Šiuo atžvilgiu būtų net galima tvirtinti, kad šeima duoda pradžią ir nacionaliniam auklėjimui. Tiesa, šitie paraginimai ir šitas auklėjimas kyla ne tiek iš šeimos, kiek *ji yra šeima,* kiek *iš šeimos narių darbo šalia šeimos.* Tėvas auklėja nacionalinius vaiko nusiteikimus ne kaip tėvas, bet *kaip kultūros darbininkas.* Bet nepaisant šito daugiau teorinio suskirstymo tikrovėje šeima turi nemaža reikšmės ir nacionaliniam auklėjimui.

Taigi visų tautinio auklėjimo uždavinių atžvilgiu šeima yra *pirmutinis veiksnys.* Ji pradeda vystyti tautiškumą, ji grindžia patriotizmą ir deda pamatus nacionaliniams nusiteikimams. *Visame tautinio auklėjimo plote šeima turi grindžiamosios reikšmės.*

2. *Mokykla*

a. Tautinio auklėjimo reikalas mokykloje

Šeima tautinį auklėjimą pradeda, bet ji neįstengia jo išvystyti tiek, kiek reikalauja painus mūsų laikų gyvenimas. Jai pagalbon ateina *mokykla.* Tarp šeimos ir mokyklos tautiniame auklėjime yra organiškas ryšys ir nuoseklus perėjimas. Kuo šeima yra geriau individą parengusi, kuo sveikesnių ir ryškesnių tautinių ypatybių ji yra jam įdiegusi, tuo mokyklos darbas darosi lengvesnis ir vaisingesnis. Atvirkščiai, kuo tautinis auklėjimas šeimoje yra menkesnis, tuo mokyklai jis darosi sunkesnis ir kartu reikalingesnis. Žmogus *turi* būti išauklėtas tautiniu atžvilgiu, nes kitaip jis nebus

pilnutinis žmogus. Jei tad šeima šio darbo neatlieka, jo turi imtis mokykla. *Mokykla turi užpildyti šeimos darbo spragas.*

Tautinio auklėjimo reikalavimas mokykloje remiasi mūsų laikais šeimos negalia. Šiandien šeima tinkamai neprirengia naujosios kartos tautos gyvenimui ne tik dėl to, kad ji kartais neatlieka savo pareigų, bet ir dėl to, kad neįstengia jų tinkamai atlikti. Moderniųjų tautų gyvenimas yra toks įvairus, toks sudėtingas ir turiningas, jog šeimos ratelis yra per ankštas ir per paprastas, kad iš jo išėjęs žmogus galėtų vaisingai dirbti plačiose ir sudėtingose tautos gyvenimo srityse.

Šitos priežastys kaip tik ir verčia mūsų laikų mokyklą įeiti į tautinio auklėjimo veiksnių eilę. *Dabartinė mokykla turi būti labiau sutautinta negu senesnioji.* Kai seniau tauta nedalyvavo gyvenime, tada ir mokykla galėjo rūpintis tik apskritai ugdymu. Bet šiandien, apreiškus tautai savo galią, mokykla negali apsirėžti tik *paties žmogaus* ugdymu. Ji turi ugdyti žmogų ir *kaip tautietį*. Ji turi jį parengti ne tik apskritai žmogiškajam, bet ir tautiškajam gyvenimui. Kaip pilnutinio gyvenimo šiandien negali būti be tautos dalyvavimo, kaip pilnutinio žmogiškumo negali būti be tautinės individualybės išvystymo, lygiai taip pilnutinio išlavinimo, kurio siekia mokykla, negali būti be tautinio išauklėjimo. „Tautinis auklėjimas yra būtinas ne tik tautai, bet jo vykdymas praturtina ir bendrąjį lavinimą".[2] Kalbėdami apie tautišką ir patriotinį auklėjimą, matysime, kad jam vykdyti tarnauja gimtoji kalba, tautos istorija, tautinė literatūra, paišyba ir kiti mokykloje dėstomi objektai, kurie kartu sudaro ir bendrojo lavinimo dalykus. Juos išleisti reikštų palikti didelę spragą žmogaus išsilavinime. Todėl *jau pats lavinamojo lobio parinkimas verčia mokyklą susirūpinti tautiniu auklėjimu.*

Tas pats yra ir su lavinimo metodu. Modernioji pedagogika pagrindiniu principu laiko reikalavimą pradėti lavinimą tais dalykais, kurie yra susiję su gimtąją vaiko aplinka. Tai yra vadinamasis tėviškės principas (*Heimatprinzip*). Tėviškė, sako Fr. Eggersdorferis,

---

[2] *M. Grossmann.* Nationale Forderungen an die schweizerische Mittelschule, Zürich, 1915, p. 25.

„padeda lavinamajam darbui vaisingai perteikti mokomąjį lobį", nes ji „duoda pagrindą mokymo vaizdingumui"[3]. Pati tad lavinimo eiga veda mokyklą į tautinius dalykus ir padaro ją būtinu tautinio auklėjimo veiksniu. Be šeimos tautinis auklėjimas stokotų pagrindo. Be mokyklos jis liktų neišvystytas ir jo laimėjimai būtų nepastovūs. Štai dėl ko visose šalyse, kur tik tautinis auklėjimas yra vykdomas, visų pirma yra kreipiamas dėmesys į mokyklą. Viešoji mokykla, pasakė vienas amerikietis, yra tautinės vienybės laboratorija ir tautinės ateities garantija.

b. Tautinis auklėjimas kaip mokomasis principas

Kalbant apie tautinį auklėjimą mokykloje, pirmiausia kyla klausimas: *ar tautinis auklėjimas yra mokomasis dalykas, ar mokymą apsprendžiąs principas.* Mokomasis dalykas yra mokykloje dėstomas objektas (pvz., istorija, geografija, kalbos ir t. t.). Mokomasis principas yra toji kryptis, pagal kurią yra dėstomi visi arba kai kurie mokyklos objektai. Mandagumas ir tvarkingumas nėra mokomieji dalykai. Bet kiekviena pamoka turi būti vedama taip, kad iš mokyklos išėjęs žmogus būtų mandagus ir tvarkingas. Jei šitų nusiteikimų jam trūksta, dėl to yra kaltas ne vienas kuris mokytojas, bet visa mokyklos kryptis.

Prie kurios rūšies reikia priskirti tautinį auklėjimą? Į šį klausimą atsako pati tautinio auklėjimo esmė. Tautinis auklėjimas yra pilnutinis tautinės individualybės išvystymas. Čia tobulinama ne viena kuri žmogaus ypatybė, ne vienas kuris jo sugebėjimas, bet *visas žmogus kaip tautietis.* Tuo tarpu dėstomasis dalykas iš esmės yra skiriamas lavinti vienai kuriai galiai. Kitas jis paliečia tik netiesioginiu būdu. Matematika neugdo estetinio suvokimo, ir paišybos pamokos nelavina matematiškų sugebėjimų. Tokio dalyko, kuris apimtų visą žmogų, nėra ir negali būti. Tautinė žmogaus individualybė, kuri yra tikrasis tautinio auklėjimo objektas, apima visą individą. Ji neduoda jam specialios galios, bet apspren-

---

[3] Jugendbildung, München, 1933, p. 213 – Apie patį *tėviškės principą tautiniame auklėjime* bus kalbama vėliau (III d.).

džia visas galias, todėl yra išvystoma ne vienu kuriuo objektu, bet visa dėstomųjų dalykų sistema. *Tautinis auklėjimas, kaip tautinės žmogaus būsenos išvystymas, iš esmės yra mokomasis ir auklėjamasis principas.* „Tautinis jaunosios kartos auklėjimas sudaro vieną bendrųjų mokyklos uždavinių dalių"[4]. Kaip principas, tautinis auklėjimas apsprendžia visus dėstomuosius dalykus. Jis neturi specialaus objekto. Bet kaip tik dėl to *jis reikalauja, kad visi objektai sutartiniu būdu išvystytų ir tobulintų tautinę individualybę. Tautinis auklėjimas turi būti vykdomas visoje lavinimo sistemoje.*

Vis dėlto ne visi dėstomieji dalykai tautiniam auklėjimui yra vienodai reikšmingi. Vieni su juo susiliečia tik iš tolo, tik tuo, kad bendrai lavina žmogų, pvz., matematika ar logika... Antri padeda mokiniui pažinti savo tautą per svetimųjų pažinimą, pvz., visuotinė istorija, geografija, gamtamokslis. Treti, neprarasdami apskritai lavinamojo pobūdžio, daro tiesioginės įtakos tautinės individualybės išvystymui, pvz., gimtoji kalba, tautos istorija, tautinė literatūra ir kraštotyra. Nevienodas dėstomųjų dalykų reikšmingumas reikalauja ir nevienodo jų pabrėžimo tautinio auklėjimo atžvilgiu.

c. Mokyklos kaip lavinimo įstaigos vaidmuo tautiniame auklėjime

Tautinis auklėjimas kaip principas apsprendžia ne tik dėstomuosius dalykus, bet ir pačią *mokyklą* kaip *lavinimo įstaigą*. Jis reikalauja, kad tautinė individualybė būtų išvystoma ne tik pamokų metu, bet kad skatinančios įtakos ji patirtų ir iš visos mokyklos: iš josios santvarkos, iš josios vidaus, iš aplinkos ir galop iš paties mokytojo. Mokykla kaip įstaiga turi sutarti su tuo, ko ji moko, ir praktikoje įvykdyti tai, ką ji skelbia.

Šiam reikalui pirmiausia tarnauja pati *mokomųjų dalykų santvarka.* Tautinis auklėjimas mokykloje negali apsirėžti tik atsitiktiniais pamokymais. Jis turi būti sistemingas. *Mokyklų programos turi būti taip parengtos, kad garantuotų visų pagrindinių tautinio auklėjimo uždavinių vykdymą.* Tautiškumui išvystyti tarnauja gimtoji

---

[4] *M. Grossmann,* op. cit., p. 7.

kalba, tautinė literatūra, paišyba, muzika ir gimnastika. Patriotizmą ugdo tautinė istorija, iš dalies tautinė literatūra ir muzika. Nacionalinius nusiteikimus išvysto visi minėti dalykai ir kartu tautinė visuomenės mokslo dalis. Bet šiam reikalui aukštesnėse mokyklų klasėse turėtų būti įvestas vienas specialus dalykas, būtent *tautinės kultūros mokslas*. Tai būtų savotiška tautos istorijos ir kultūros filosofija, kuri mokinius giliau įvestų į tautos gyvenimą, supažindintų juos su tautine kultūra, su tautiniu pašaukimu ir su jo vykdymo sąlygomis. Tautos istorija kaip dėstomasis dalykas šio darbo neatlieka. Ji tautos gyvenimą ne tiek aiškina, kiek aprašo. Tuo tarpu nacionaliniai nusiteikimai negali būti kitaip sudaryti, kaip tik giliai supratus tautą, josios praeitį, dabartį ir josios ateities perspektyvas. Todėl paprastąją tautos istoriją turėtų papildyti gilesnis tautos gyvenimo aiškinimas, kurį mes ir vadiname *tautinės kultūros mokslu*. Jis turėtų apimti šias svarbiausias tautos gyvenimo problemas.

1. *Tautinės individualybės problemą:* josios susidarymą, josios elementus, rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorinio likimo vaidmenį. Tautinė individualybė yra pagrindinis tautos gyvenimo kūrėjas, todėl mokiniai su ja pirmiausia turėtų būti supažindinti.

2. *Tautinės kultūros problemą:* josios lyties esmę, veiksnių (inteligentijos ir liaudies) santykius ir atskiras josios sritis, kaip tautos mokslą, visuomeninę santvarką ir meną. Tautinė kultūra yra tautinės individualybės objektyvacija regimais pavidalais, kurių analizė turėtų mokinius dar giliau įvesti į savo tautos pažinimą.

3. *Tautinio pašaukimo problemą:* jo atsiradimą ir pagrindus, jo esmę, jo uždavinius, vykdymo sąlygas, jo siekiamą idealą ir šito idealo reikšmę žmonijos gyvenimui. Tautinio pašaukimo vykdymas sudaro pagrindinį tautos gyvenimo uždavinį, todėl mokiniai jau iš pat jaunumės turi būti gerai su juo susipažinę. Nereikia aiškinti, kad tautinės kultūros mokslas savo turiniu kiekvienoje tautoje turi būti kitoks. Jis yra atbaigiamasis, kaip matysime vėliau, kraštotyros tarpsnis ir todėl iš esmės suaugęs su viena kuria tau-

ta. Toks gilesnis įžvelgimas į tautinio gyvenimo problemas, tokia savotiška tautos istoriosofija galėtų tikrai sėkmingai paruošti mokinius tautiniam gyvenimui ir pagelbėti tautinei jų individualybei išsivystyti. Tuo tarpu kol tokio objekto mūsų lavinimo programose nėra, tol kraštotyra lieka neužbaigta, tol mokiniai negauna pažvelgti į savos tautos esmę ir tol tautinis auklėjimas mokyklose yra nepilnas.

Mokyklos *vidus ir išorė* gali būti taip sutvarkyti, kad mokinys net nejučiomis būtų auklėjamas tautiniu atžvilgiu. Valstybės ženklas, žymių tautos žmonių atvaizdai, svarbesnių tautos įvykių paveikslai galėtų puošti klasių ir koridorių sienas. Šalia jų, viešose ir lengvai pastebimose vietose, galėtų būti iškabintos tam tikros diagramos, vaizduojančios tautos augimą, jos sienų kitimą, jos tarmių santykius, ūkio, prekybos ir pramonės gyvenimą, valstybės aparato santvarką, mokyklų sistemą ir kitus tautą liečiančius dalykus. Mokyklos *namas* turėtų būti tautinės architektūros stiliaus, o jo pagražinimai – estetinio tautos skonio ir kuriamosios vaizduotės išraiška. Mokyklos sodas, gėlynas ir apskritai laisvas nuo trobesių sklypas taip pat lengvai gali vaizduoti tautos gyvenimo būdą. Nėra nieko keisčiau, kaip mokyklos sode matyti nimfos ar ožiakojo satyro statulą. Mokyklos aplinkoje turi įsikūnyti tautos dvasia, tautos tradicijos ir tautos polinkiai.

Visų šių dalykų tvarkytojas yra *mokytojas*. Tautinis auklėjimas iš jo reikalauja dviejų dalykų: *pavyzdžio ir pamokymo*. Jei apskritai, pasak O. Willmanno, mokytojas moko ne tuo, ką jis sako, bet tuo, kas jis yra, tai šis dėsnis ypač tinka tautiniam auklėjimui. Mokytojas negali būti tikras tautinio auklėjimo veikėjas, jei jo paties tautinė individualybė yra skurdi, jei jis nemoka tautiškai mąstyti, neturi skonio tautiniams meno dalykams, nemyli savos tautos ir nedalyvauja kultūriniame josios gyvenime. Tautinis išsiauklėjimas yra ypatingai reikalautinas iš tų mokytojų, kurie dėsto tiesioginius tautinį auklėjimą liečiančius dalykus. *Tautinės istorijos, tautinės literatūros, gimtosios kalbos, muzikos, paišybos ir net visuomenės mokslo mokytojai turi būti pilnutinės tautinės asmenybės: ir geri patriotai, ir uolūs tautos kultūros darbininkai.* Jų pavyzdys yra įtakingiausias, todėl jiems ir reikalavimai yra didžiausi.

Mokytojas auklėja ne tik pavyzdžiu, bet ir *žodžiu*. Progų tautiniams pamokymams duoda visų pirma patys dėstomieji dalykai, toliau tautos gyvenimas: tautinės šventės, žymesnių žmonių jubiliejai, mirtys, tarptautiniai laimėjimai ar pralaimėjimai, svarbesnės sutartys su kitomis valstybėmis ir kt. d. Ypatingai svarbius tautos gyvenimo įvykius galima ir net reikia paminėti specialiai. Bet *šitie minėjimai turi būti labai retai jungiami su nedarbo diena mokykloje. Tuo labiau jie neturi šito nedarbo paskelbimu pasibaigti.* Mokykla, kuri svarbų tautos įvykį pamini tik tuo, kad atleidžia mokinius nuo pamokų, blogai supranta tautinį auklėjimą. Mokinys turi patirti ir pergyventi svarbios dienos prasmę, o ne tik pajausti nusimetęs įkyrią pamokų naštą. Pedagogiškai paminėtas kuris nors tautos gyvenimo įvykis turi labai didelę reikšmę. Bet blogai suorganizuotas ir blogai įvykdytas, jis gali būti mokiniams grasus arba juokingas. Ir vienu, ir kitu atveju laukiamų vaisių nėra.

Vykdydama šiuos reikalavimus, mokykla tampa didelės svarbos veiksniu tautiniam auklėjime. Dėstomaisiais dalykais ir jų santvarka, savo vidaus įrengimu ir aplinka, galop savo mokytojais ir jų veikimu ji įveda augantį žmogų į tautos gyvenimą, pažadina jo, kaip tautiečio, sąmonę, išugdo tautines jo ypatybes, perteikdama tautos kultūrą, galop žadina meilę ir pasiryžimą tapti ateityje aktyviu kultūros darbininku. Visi tautinio auklėjimo uždaviniai įeina į mokyklos darbo sritį ir yra josios vykdomi, pratęsiant šeimos laimėjimus, juos papildant ir tobulinant.

3. Valstybė

a. Valdymas kaip auklėjimas

Ugdomoji valstybės įtaka tautai apsireiškia jau pačiu valdymo aktu. Valdymas giliausia prasme yra ne kas kita, kaip auklėjimas. Valdyti taip, kad valdomieji būtų tik valdančiųjų valios vykdytojai, galima tik neprotingus sutvėrimus. Žmonių valdymas yra jiems vadovavimas (*Führung*). Tuo tarpu vadovavimas yra viena iš pagrindinių ugdymo funkcijų. Tai ypač reikia pabrėžti mūsų

laikais. Šiandien mes gyvename nepaprasto tautinės jėgos išsiveržimo tarpsnį. Juo labiau tauta išsivysto, tuo labiau ji reikalauja vienijančio prado. „Bet šito prado atstovai turi vis nuosekliau ir vis tikslingiau išsilaisvinti iš viską mechanizuojančio seno valstybinio metodo (26), jie turi mokėti drausminantį ir centralizuojantį linkimą kildinti iš pačių didžiųjų gyvenimo jėgų, jie turi atidžiau ir psichologiškiau ištirti šitų jėgų pobūdį, žodžiu, jie turi būti didesni pedagogai, jei nori sutaikyti pažangą ir tvarką, gyvenimą ir vienybę, asmenį ir valstybę".[5] Sėnosios valstybinės formos kūrė mechanišką vienybę, primesdamos tautos gyvenimui lytis iš viršaus. Naujose valstybėse šitoji vienybė bando būti organiška. Ji stengiasi išaugti iš pačios tautos ir sujungti įvairias gyvenimo sritis į organišką vienį. Valstybinis paskutinių metų sąjūdis kaip tik ir eina šita kryptimi. Posakiai „pilnutinė valstybė" (*der totale Staat*), „organiškoji valstybė" (*der organische Staat*), „tikroji valstybė" (*der wahre Staat*. – O. Spann) yra ne kas kita, kaip pastangos apreikšti iš tautos išaugusį, organišką naujo valstybės supratimo pobūdį. Dabar pamažu jau pradedama suprasti, kad *valdymas nėra viešpatavimas, bet tarnavimas, kad valdantieji nėra tautos viešpačiai, bet pirmieji veikėjai tautos tarnyboje.*

Tautai gerai jie tarnauja tik tada, „kai pedagogiškai veikia, vadinasi, kai moka sielas suprasti ir jas veikdyti iš vidaus, užuot iš viršaus grasę, spaudę ir stūmę"[6]. Toksai veikdymas iš vidaus yra ypač reikalingas tautiniam auklėjimui. Tautinis auklėjimas yra tautos skatinimas augti ir skleisti. Jis nėra mechaninis ir dirbtinis tautinių lyčių primetimas gyvenimui, bet organiškas jų išvystymas iš vidaus. „Tautinis jausmas. – sako R. Wurmas, – yra augmuo, kurio negalima išauginti šiltnamyje: jis auga tik laisvėje. Tik tokiu būdu jo šaknys skleidžiasi plačiai ir giliai, tik taip jis išsilaiko".[7] Todėl valdantieji, kurie norėtų ugdyti tautą prievarta, blogai atliktų savo, kaip tautos auklėtojų, pareigą. Valstybės įtaka gali ir turi būti gana gili. Bet tautos gyvenimo gelmių ji niekados

---

[5] *F. W. Förster*. Politische Ethik u. politische Pädagogik, München, [4] 1922, p. 26–27.

[6] *F. W. Förster*, op. cit., p. 29.

[7] „Seele". Monatschrift, 124 gegužis, 1933.

nepasiekia, jei remiasi prievarta. Jeigu šiandien dar tebėra labai gyvas žmonių priešinimasis kiekvienam valstybės įsikišimui į jų gyvenimo eigą, tai tokio nusistatymo šaknys daugiausia, pasak Försterio, yra „pedagogiškos senojo policistiškai biurokratiško valdymo klaidos"[8]. Naujõs valstybinės santvarkos kūrimas turi pataisyti šitas klaidas ir įdiegti tautai kitokį valstybės supratimą. Naujieji valdovai turi būti ne *imperatores*, tai yra *įsakytojai*, bet *reges*, tai yra *vedėjai*, vadinasi, auklėtojai. (Deja, atrodo, kad kai kur Vakaruose einama atvirkščia kryptimi.)

b. Tautos veikdymas politikos priemonėmis

„Politika yra valstybinis esminių tautos ir nacijos uždavinių vykdymas".[9] „Planingas pagelbėjimas, kad visa tauta dalyvautų tautinės kultūros bendruomenėje ir tuo būdu būtų įjungta į nacionalinę charakterio bendruomenę, – štai kas turi būti vadinama tautine politika".[10] Kai valstybė turimomis savo priemonėmis rūpinasi išvystyti tautinę individualybę, pažadinti patriotinį nusistatymą, kelti kultūrą vis į aukštesnį tobulumo laipsnį, žodžiu, kai valstybė veda tautą į josios idealą, ji vykdo tautinę politiką ir sykiu auklėja tautą. Kaip šeimos funkcija yra globojimas (*Pflege*), kaip mokyklos funkcija yra *lavinimas* (*Bildung*), taip valstybės funkcija yra politika, arba *vadovavimas* (*Führung*) visam tautos gyvenimui. Tautinė politika nėra vienos ar kitos partijos programos vykdymas, vieno ar kito luomo reikalų tenkinimas, bet *visos tautos ugdymas valstybinėmis priemonėmis*. Josios tikslas ir uždaviniai yra tie patys kaip ir apskritai tautinio auklėjimo. Josios priemonės yra visi valstybės turimi dalykai. Josios siekimas yra tautos idealas.

Tautinė politika turi du pagrindiniu uždaviniu: *žadinti tautos energiją ir tvarkyti svetimų gaivalų veržimąsi į tautos gyvenimą*. Kiekvienoje tautoje glūdi daug paslėptų jėgų ir gabumų. Kiekviena tauta yra galinga kūrybos versmė, kurioje telkiasi ir bręsta dideli energijos ištekliai. Bet šitoji energija yra tik potencialinė. Todėl

---

[8] Op. cit., p. 26.
[9] *W. Sauer*. Schöpferisches Volkstum etc., p. 18.
[10] *O. Bauer*. Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 160.

valstybė, tautinės politikos padedama, turi potencialinę tautos energiją paversti aktualine. Ji turi veikdyti tautą ir sukeltą kūrybinį užsidegimą pakreipti tautinio idealo linkme.

Šiam reikalui geriausiai tarnauja svarbios ir didelės tautinio ir valstybinio gyvenimo *reformos*. Kiekviena reforma užbaigia vieną gyvenimo tarpsnį ir pradeda kitą. Reforma nėra nuoseklus išsivystymo padaras. Ji yra išvystymas vajaus keliu. Ji slepia savyje daug žadinamosios galios, ji sukelia entuziazmo, pastato tautą naujų planų ir naujų perspektyvų akivaizdoje ir tuo būdu pažadina kūrybinę josios energiją. *Reforma todėl yra geriausia psichologinė priemonė tautai veikdyti.* Nuovargį ir išsekimą patiria ne tik individai, bet ir tautos. Todėl gerai parengtos ir išmintingai vykdomos reformos atgaivina pavargusią tautą, nes, kaip teisingai sakoma, poilsis yra ne darbo netekimas, bet tik jo pakeitimas. Šiuo tad atžvilgiu tautos vadovai turi būti akylūs, kad pastebėtų, kurioje srityje reforma yra reikalinga, ir kartu plataus žvilgio, kad reformą vykdytų, tautą žadindami ir sudomindami.

Be pozityvinės pareigos, tautinė politika turi ir *negatyvinę* pareigą: *tvarkyti svetimų gaivalų veržimąsi į tautos gyvenimą.* Tauta negali apsitverti kinų siena ir neįsileisti nieko, kas yra svetima. Tautinė kultūra turi būti apvaisinta svetimais pradais. Bet antra vertus, tauta neturi atverti savo vartų per plačiai. Tautos gyvenime yra tarpsnių, kada negalima išsiversti be svetimųjų pagalbos. Bet šitoji pagalba visados turi būti *pagalba,* o ne *viešpatavimas.* Kai tautoje yra per didelis procentas svetimų kultūrininkų, kurie atsigabena svetimą kalbą ir svetimus papročius, kai svetimos kultūrinės gėrybės yra per daug mėgstamos, tautinę kultūrą visados tyko pavojus sulėkštėti. Savi kultūrininkai ir savos kultūrinės gėrybės tuomet paprastai neranda pritarimo ir susidomėjimo, be kurio jos negali ne tik tobulėti, bet net ir atsirasti. *Ne viena tauta ilgą laiką nesukuria aukštos tautinės kultūros tik todėl, kad joje yra per didelė svetimųjų pradų persvara ir per mažas susirūpinimas savaisiais.* Tokios tautinio gyvenimo sritys, kaip švietimas, menas, politika, pačia savo esme yra surištos su tautine individualybe ir todėl svetimiesiems neprieinamos. Jeigu tad jos patenka į svetimų kultūrininkų įtaką, galima visados laukti, kad tautinė kultūra dar ilgai bus

suskurdusi. Mūsų santykiai su lenkais ir su rusais, latvių patekimas vokiečių įtakon yra ryškūs svetimųjų darbo pavyzdžiai.

Taigi skatinti *kūrybines tautos galias, potencialinę jų energiją paverčiant aktualine, drausminti svetimų gaivalų įtaką yra pagrindinės tautinės politikos pareigos ir sykiu pagrindiniai valstybės uždaviniai tautiniame auklėjime.*

4. *Bažnyčia*

a. Bažnyčios įtakos pagrindas tautiniam auklėjimui

Bažnyčios įtakos tautiniam auklėjimui pagrindas glūdi pačioje religijoje. Jau esame minėję, o vėliau šitą mintį išvystysime dar plačiau, kad kiekvienoje tautoje religija įgyja tautiško atspalvio, kuriame kaip tik ir glūdi Bažnyčios reikšmė tautiniam auklėjimui. Krikščionybė yra Dievo malonė ir Dievo dovana *(gratia gratis data).* Bet šitoji malonė nusileidžia ir apgaubia realius žmones. Bažnyčios, kaip bendruomenės, nariai yra atskiri asmenys su visomis savo ypatybėmis ir su visais savotiškumais. Tuo tarpu pagrindinis Krikščionybės mokslo apie malonę dėsnis skelbia, kad *malonė prigimties ne tik neardo, bet dar ją patobulina (gratia non destruit, sed perficit naturam).* Ji neardo nei bendros žmogiškosios prigimties, nei individualinių ypatybių, nei lytinių susitelkimų, nei galop tautiškų savotiškumų. „Katalikybės ryšys su gyva tautybe yra tiesioginė išvada iš to dėsnio, kuriuo Katalikų Bažnyčia ir josios teologija charakterizuoja santykius tarp prigimties ir antgamtės: malonė suponuoja prigimtį *(gratia supponit naturam)*".[11]

Auklėjamoji Bažnyčios įtaka apima visą žmogų: kaip žmogų, kaip individą, kaip vyrą arba moterį ir kartu kaip tautietį. Bažnyčia auklėja visą prigimtį, ji turi todėl auklėti ir tautinę individualybę. „Bažnytinė misija niekados neturėjo reikalų su žmogum savyje *(an sich)*, bet tik su tautiškai apspręstu žmogumi".[12] Dėl šios priežasties

[11] *K. Adam.* Deutsches Volkstum u. Katholisches Christentum, p. 48, „Theologische Quartalschrift", hrsg. v. D. Sägemüller ir k. 1 sąs., 1933.

[12] *K. Adam*, op. cit., p. 56.

„katalikiškoji pastoracija iš esmės neišvengia tautiškų bruožų, kaip jų neišvengė Kristaus pasiuntinybė ir šv. Povilo pamokymai"[13]. Apreikštoji Tiesa ir dieviškoji Malonė visiems yra ta pati. Bažnytinis veikimas savo esme yra tas pats visoms tautoms. Bet praktikoje jis atsiremia į tautos prigimtį, nes ne visos tautos vienodai pergyvena skelbiamą tiesą, ir ne visose malonė vienodai klesti. „Sakramentinis ir auklėjamasis Bažnyčios veikimas gali būti vaisingas tik tada, kai jis stropiai paiso rasinių genties ar tautos ypatybių".[14]

Tuo būdu pats Bažnyčios paskyrimas ją padaro tautinio auklėjimo veiksniu. „Katalikų Bažnyčia, kiekvienoje tautoje auklėdama josios savotiškumą, pasirodo kaip kilni tautų auklėtoja ir tikroji jų motina. Sakramentais ir Viešpaties žodžiu ji gimdo šitas tautas jųjų savotiškume ir tam, ką jos turi brangiausio, ji suteikia amžinybės spindesio, antgamtinio šventumo ir jėgos. Kiek katalikybė antgamtine savo esme yra pasaulinė ir anttautinė, tiek empirinis josios veikimas ir josios misija yra apsprendžiama tautiškumo (58)... Bažnyčios anttautiškumas iš esmės suponuoja josios misijos ir josios tikinčiųjų tautiškumą"[15].

b. Bažnyčios įtaka tautiškumui

Tautiškumą bažnyčia auklėja visu tuo, ką ji religijos srityje sukuria savotiška pagal tautos būdą, pagal josios papročius, polinkius ir pomėgius. Tautiniai religijos elementai kyla iš tautinės individualybės, o perteikiami naujosioms kartoms, jie savo ruožtu jas tautiškai auklėja.

Nagrinėjant šituos tautinius religinius elementus, pirmiausia reikia paminėti *liturgiją*. Katalikų Bažnyčia neturi vienodo išviršinio Dievo *garbinimo* būdo. Joje yra šešetas gyvų liturgijų, arba ritų: *ketvertas Rytuose* (bizantiškas, syriškas, koptiškas ir chaldaiškas) ir *dvejetas Vakaruose* (rymiškas ir milaniškas, arba šv. Ambrozijaus). Šitų bendrų lyčių viduje yra dar nemažai skirtybių ir įvairybių, kurias sukuria įvairūs kraštai ir įvairios tautos. Kulte žmonės

[13] *K. Adam*, op. cit. ibd.
[14] *K. Adam*, op. cit. ibd.
[15] *K. Adam*, op. cit., p. 58–59.

dalyvauja ne tik kaip žmonės, bet ir *kaip tautiečiai*. Iš esmės vienodus jausmus ir santykius su Dievu jie apvelka įvairiomis išviršinėmis formomis. Vakarų ritas yra labai skirtingas nuo Rytų, nes ir žmonių suvokimo būdas yra skirtingas. Rytų ritas yra turtingas papuošalų, įvairių gestų ir vaizdingų žodžių. Jame žymu fantazija. Vakarų ritas yra kuklus ir paprastas. Iš jo kalba protas ir praktika. Šitomis tautų ir kraštų sukurtomis apeigomis ir net ištisomis liturgijomis Bažnyčia kaip tik ir auklėja tautinę *individualybę, ypač estetinę josios sritį*. Pratindama jaunąją kartą dalyvauti bažnytinėse apeigose, jas suprasti ir į jas įsigyventi, *Bažnyčia įveda žmogų į religinį jo tautos nusiteikimą ir tobulina jo paties tautišką santykiavimą su Dievu*.

Tas pat reikia pasakyti ir apie *draugijinę Bažnyčios santvarką*. Katalikų Bažnyčioje įvairumas šiuo atžvilgiu ne tik neneigiamas, bet net palaikomas ir ugdomas. *Mores loci* – vietos papročiai visados yra pagrindas Bažnyčios organizacijai. Jie apsprendžia tikinčiųjų santykius tarp savęs ir su vyresniaisiais, jie kuria tąją bendruomeninę dvasią, kuri gaivina ir palaiko išorines lytis. Kiekviena tauta į Šventųjų Bendravimą įeina su savo lytimi ir su savo individualybe, praturtindama tuo būdu draugijinį Bažnyčios gyvenimą. Kaip savotiškas religinis tautos nusiteikimas estetinėje religijos srityje sukuria tautinių apeigų, taip tas pats religinis tautos savotiškumas praktinėje religijos srityje sukuria tautinių draugijinių lyčių.

Bažnyčia įveda naująją kartą į šitas lytis ir tuo būdu tobulina tautiškus visuomeninius josios polinkius. Į draugijinį Bažnyčios gyvenimą žmogus įsijungia anksčiau negu į valstybinį. *Bažnyčia yra pirmesnė tautiško visuomeniškumo žadintoja negu valstybė*. Valstybė įveda žmogų į draugijines tautos lytis, kilusias iš santykių *su žmonėmis*, Bažnyčia jį įveda į visuomenines tautos lytis, kilusias iš santykių *su Dievu*. Valstybė auklėja visuomenišką žmogaus nusiteikimą *kultūros srityje*. Bažnyčia auklėja tą patį nusiteikimą *religijos* srityje. Jų veikimo plotai yra skirtingi, todėl jos viena kitai padeda ir viena kitą papildo. *Pilnutinis individo išauklėjimas tautinei bendruomenei yra galimas tik tada, kai žmogus aktyviai dalyvauja tiek valstybinėse, tiek bažnytinėse tautos sukurtose lytyse.*

c. Bažnyčios įtaka patriotizmui

Patriotiniam žmogaus auklėjimui Bažnyčia daro įtakos dvejopai: *ji įsako tautą bei tėvynę gerbti ir jai tarnauti ir ji pašvenčia tautos bei tėvynės meilę.* Tėvynės pagarbą ir tarnybą Bažnyčia įjungia į ketvirtąjį Dievo įsakymą. Iš tikro, jei tėviškė yra išplėstoji šeima ir jei tėvynė yra išplėstoji tėviškė, tai tėviškės pagarba bus išplėstoji šeimos pagarba ir tėvynės pagarba bus išplėstoji tėviškės pagarba. Dievo įsakymas pirmiausia liečia šeimą, bet jis išplinta ir apima visus tuos, su kuriais asmuo yra jungiamas pietizmo ryšiais. Patriotiniame auklėjime Bažnyčia pabrėžia pareigą ir tuo būdu iškelia valios momentą, kuris yra ypatingai svarbus, nes *patriotinis auklėjimas iš esmės yra dorinių asmens santykių nustatymas su sava tauta.* Be pareiginio pobūdžio, be gilaus moralinio ryšio su sąžine patriotizmą gyvenimo tikrovė greitai paverstų arba nevaisinga romantine svajone, arba utilitaristišku „kur gera, ten tėvynė". Tuo tarpu *Bažnyčia, paversdama patriotizmą pareiga ir atremdama šitą pareigą į dorinę sankciją, subrandina žmogų patriotiniu atžvilgiu ir atbaigia patį patriotinį auklėjimą.*

Patriotizmas nėra tik tėvynės pagarba ir tarnavimas jai, bet ir tėvynės bei tautos meilė. Vėliau matysime, kad patriotizmas kaip meilė prasideda jausmuose, apsireiškia kūrybiniais užsimojimais ir galop yra sujungiamas su antgamte. Paskutiniame patriotinio žmogaus išsivystymo tarpsnyje Bažnyčia kaip tik ir turi nepakeičiamą reikšmę. Dieviškosios malonės pagalba ji pakelia patriotinį nusistatymą ligi dorybės laipsnio, prisotina jo žmogaus gyvenimą ir tuo būdu jį pašvenčia. *Nuo paprasto patriotinių pareigų atlikimo Bažnyčia veda žmogų ligi herojiškos tėvynės meilės, kuri tampa šventumo pradu.*

d. Bažnyčios įtaka nacionalinių nusiteikimų auklėjimui

Tuo, kuo Bažnyčia yra tautinė, ji auklėja tautiškumą ir patriotizmą. Tuo, kuo ji yra anttautinė, ji daro įtaką nacionaliniam auklėjimui. Paskutinėje šito veikalo dalyje matysime, kad nacionalinis auklėjimas, be kito ko, reikalauja parengti tautą anttautinėms

idėjoms spręsti, nes tik tokiu būdu tautinė kultūra yra įjungiama į visuotinę kultūrą. Čia kaip tik ir pasirodo Bažnyčios reikšmė. Religinės idėjos yra labiausiai anttautinės, ir jų išvystymas yra labiausiai reikalingas. Jos kyla iš pačios religijos esmės. Galutinį jų tikrumą apsprendžia neklaidingas Bažnyčios autoritetas. Bet joms išlukštenti, išvystyti ir formuluoti reikia žmogiškosios pagalbos. Religinių problemų sprendime dalyvauja įvairių tautų mokslo žmonės, ir jų darbo Bažnyčia yra būtinai reikalinga. Dogmų istorijoje yra buvę atsitikimų, kada vienas vykęs suskirstymas išsprendžia didelę problemą (pvz., D. Scoto atpirkimo suskirstymas į *redemptio liberativa ir redemptio praeservativa* Šv. Mergelės Nekalto Prasidėjimo dogmoje).

Reikalaudama mokslininkų pagalbos, Bažnyčia kaip tik ir skatina geriausius tautos žmones imtis spręsti visuotinės reikšmės problemas ir savo darbais tautos kultūrai laimėti visuotinį reikšmingumą. Nacijos vardą tautai laimi ne tik matematikai, fizikai, teisininkai, sociologai, bet ir teologai, ir religijos filosofai. Šitos sritys nėra nė kiek mažesnės žmonijai reikšmės už visuomenės ar gamtos mokslus. Anglija yra žinoma ne tik kaip šalis, turėjusi Newtoną ir Shakespeare'ą, bet ir kaip tauta, iš kurios kilo *J. H. Newmanas*. Prancūzija yra garsi savo *B. Pascaliu*, Vokietija – *M. Scheleriu*, Italija – šv. *Alfonsu Liguori*, Rusija – *V. Solovjovu*. Šitie žmonės aktyviai dalyvavo religinių problemų sprendime ir savo laimėjimais užtikrino savo tautoms garbingą vietą religijos mokslo srityje.

5. *Atsitiktiniai veiksniai*

a. Organizacijos

Tautiniam auklėjimui yra reikšmingos *visos* organizacijos, kurios tik yra susikūrusios tautoje. Tiesa, jų įtaka nėra vienoda. Bet nėra nė vienos, kuri josios visai neturėtų. Sporto organizacijos lavina žmogaus kūną ir daro didelę įtaką etniniam tautos tipui. Ekonominės organizacijos rūpinasi medžiagine tautos gerove ir rengia materialinę atramą tautinei kultūrai. Mokslo organizacijos,

spręsdamos visuotinės reikšmės problemas, auklėja tautą nacijos gyvenimui. Meno organizacijos globoja tautos sukurtas estetines gėrybes ir tobulina kūrybines josios galias. Politinės sąjungos rūpinasi politiniu tautos gyvenimu ir turi didelę įtaką tautinei politikai. Net grynai vietinio pobūdžio rateliai ir klubai nelieka be reikšmės.

Organizacijos tautiniam auklėjimui turi dvejopos reikšmės: *jos savotiškai nuteikia savo narius santykiams su tauta ir objektyviniais savo darbais jos įjungia narių darbus į tautinę visumą.* Kiekvienas organizacijos narys paprastai rūpinasi tuo, ko siekia ir pati organizacija. Organizacijos tikslai tampa lyg ir jo paties tikslais. Bet tautos reikalai ir tautos gyvenimas rūpi kiekvienai sąjungai ar draugijai, nes jų klestėjimas pareina nuo visos tautos klestėjimo. Rūpinimasis organizacijos tikslais neišvengiamai stumia žmogų pažvelgti į visą tautą ir ją pergyventi visumoje. *Organizacijos pažadina organišką tautos supratimą,* kas turi nemažą reikšmę patriotiniam ir nacionaliniam auklėjimui: *patriotiniam,* nes tautą padaro labiau savą; *nacionaliniam,* nes žmogus tuo būdu yra labiau paskatinamas į kūrybinius žygius.

Antra vertus, *organizacijos įjungia savo narių darbus į bendrąją tautos kultūrą.* Jos pasidalina tautos uždavinius ir juos vykdo kiekviena savo srityje. Bet jų darbai nelieka izoliuoti. Jie organiškai susijungia ir sukuria vieningą tautinę kultūrą. Organizacijų nariai lengvai pastebi, kad jie yra tikrieji tautinės kultūros kūrėjai, kad jų darbai *visumoje* įgyja prasmę ir vertę, kad tuo būdu žmogus jaučiamai dalyvauja tautinio uždavinio vykdyme. Organizacijų nariai pergyvena tautinę kultūrą kaip savą, jie ja susidomi, jie ja rūpinasi ir ją globoja. Dėl to *aukštesniam tautinės kultūros laipsniui pasiekti organizacijos yra* būtinai reikalingos. Be jų tauta niekados negalės priaugti ligi nacijos.

Dar didesnę reikšmę turi tos organizacijos, sukurtos kuriam nors tautiniam reikalui, pvz., tautai ginti (mūsų Šaulių Sąjunga), pagrobtam kraštui išvaduoti (mūsų Vilniui Vaduoti Sąjunga), tautinei kultūrai globoti (mūsų Lietuvos Pagražinimo Draugija) ir t. t. *Šios rūšies organizacijos įveda savo narius į tikra prasme tautinį gyvenimą, nes jos dirba specialiai tautinėse srityse.* Tautos pergyvenimas

ir individualinių darbų įjungimas į tautinę kultūrą čia yra dar užčiumpamesnis negu bendro pobūdžio sąjungose. Todėl visas tautos jaunimas turėtų būti šitų organizacijų nariais. Jose jis išmoktų tautą mylėti ir gerbti, pažintų tautos gyvenimo uždavinius ir įprastų imtis didelių darbų pakelti tautą į aukštesnį kultūringumo laipsnį. *Atsilikusioms tautoms specialios tautinės organizacijos yra nepakeičiamas tautinio auklėjimo veiksnys.*

b. Aplinka

Pats auklėtinis, auklėtinis *savyje*, yra abstrakcija. Jis visados gyvena konkrečiomis sąlygomis, jis yra narys tam tikro krašto, tam tikros tautos, tam tikro miesto ar kaimo ir tam tikros šeimos. Visos šitos sąlygos daro jam įtakos ir jį apsprendžia. Šiandieninė pedagogika aplinkos veikimu yra labai susidomėjusi, ir josios tyrinėtojai yra iškėlę nemažai įdomių dalykų[16].

Aplinka nelieka be reikšmės ir *tautiniam auklėjimui.* Tautinis auklėjimas taip pat yra paspalvinamas aplinkos pobūdžio. Didmiesčio žmogus kitaip santykiuoja su tauta negu kaimo gyventojas. Darbininko vaikas kitaip pergyvena tautą negu tas, kuriam buvo lemta išaugti aristokratijos sluoksniuose. Dėl to tautinis auklėjimas būtų nevaisingas, jei visų aplinkų žmonės būtų auklėjami vienodai, jei jiems būtų taikomos tos pačios priemonės ir tie patys metodai. *Aplinka verčia individualizuoti tautinį auklėjimą priemonių ir metodų atžvilgiu.* Miesto kraštotyra, kuri yra labai svarbi patriotiniam įsąmoninimui, yra visai kitokia negu kaimo. Miesto vaikui šalies gamtos pažinimas yra daug labiau reikalingas negu kaimo vaikui, kuris ištisas dienas praleidžia po laukus ir pievas. Paminklų ir muziejų lankymas, dalyvavimas tautinėse šventėse kaimo vaikui yra reikalingesnis negu miesto, nes su šiais dalykais savo aplinkoje jis retai kada susiduria. Bendroji tautinio auklėjimo te-

[16] *A. Busemannas,* pvz. (Pädagogische Milieukunde, Halle, 1930), suranda net šešetą aplinkos tipų: 1) šeimos aplinka, 2) kaimo aplinka, 3) didmiesčio aplinka, 4) proletariato aplinka, 5) ugdymo aplinka, 6) mokyklos aplinka. Kiekvienoje šitoje rūšyje galima rasti dar smulkesnių tipų.

orija nurodo tik bendrus dalykus, kurie tinka visiems. Konkretus jų pritaikymas visados yra paliekamas atskirų pedagogų sugebėjimui ir uolumui.

Baigiant tautinio auklėjimo veiksnių apžvalgą, reikia pasakyti, kad atsitiktiniai veiksniai visados turi būti palenkti prigimtiesiems arba pašauktiesiems veiksniams. „Juo didesnis yra sutarimas tarp prigimtųjų veiksnių ir juo didesnė yra sąmoninga jų veikmė ugdymo dalykuose, palyginti su nesąmoningais atsitiktiniais veiksniais, juo daugiau yra davinių, kad ugdymas stovės tinkamoje aukštumoje".[17]

III. TAUTINIO AUKLĖJIMO PRIEMONĖS IR METODAI

Išnagrinėjus tautinio auklėjimo esmę ir veiksnius, nuosekliai yra prieinama prie jo. Jo priemonių, kurios padeda dirbti tautos ugdymo darbą, ir *metodų*, kurie nurodo, kaip šitas darbas yra dirbtinas. Tiesa, tautinis auklėjimas, būdamas integralinė apskritai ugdymo dalis, neturi *savų* priemonių ir *savų* metodų. Tai, kas yra vartojama visame ugdyme, tinka ir čia. Vis dėlto bendrieji metodai ir bendrosios priemonės čia įgyja savotiško atspalvio. Be to, vienos jų gali būti sėkmingiau vartojamos negu kitos. Dėl to ir atsiranda reikalas bendrąsias priemones ir bendruosius metodus panagrinėti tautiniu atžvilgiu ir juos pritaikyti tautiniam atvejui.

1. Priemonės

Ugdymo priemonėmis yra vadinami visi tie *konkretūs dalykai*, kurių pagalba yra vykdomi ugdymo uždaviniai. Jomis paprastai laikoma: pamokymas, įkvėpimas, pavyzdys, įpratinimas, pagyrimas, įsakymas, bausmės ir dovanos. Ne visos jos reikalauja specialaus nagrinėjimo, nes daugelio jų pobūdis lieka toks pats ir apskritai ugdyme, ir tautiniame auklėjime. Pavyzdys yra vienodos

[17] *St. Šalkauskis*. Visuomeninis auklėjimas, Kaunas, 1932, p. 190.

reikšmės tiek doriniam, tiek tautiniam auklėjimui. Bausmė, pagyrimas, dovanos, įsakymas taip pat nekeičia savo pobūdžio. Ką apie juos pasako bendroji pedagogika, tas tinka ir čia. Bet yra *trys* priemonės, turinčios tautiniam auklėjimui ypatingą reikšmę, būtent *pamokymas, įkvėpimas* ir *įpratinimas*. Todėl jas reikia išnagrinėti specialiai.

a. Pamokymas

Pamokymas nuo mokymo skiriasi tuo, kad jis yra nesistemingas ir nenuolatinis. Abu juodu tarnauja įsąmoninti mokiniui. Mokymas šį darbą atlieka planingai ir nuolatos. Pamokymas panaudoja tik progą. *Pats* tautinis auklėjimas nėra specialus dėstomasis dalykas, jo negali būti mokoma. Jo galima tik pamokyti pasitaikius progai. Todėl *pamokymas tautiniame auklėjime tampa pagrindine priemone įsąmoninti tautiškumą, patriotizmą ir nacionalinius nusiteikimus.* Tai, ko kitose ugdymo srityse yra siekiama ir mokymu, ir pamokymu, tautiniame auklėjime turi būti pasiekta tik pamokymu. Į įvairių dalykų dėstymo eigą turi būti įterpiama tautinių pamokymų, nes tik tokiu būdu jaunoji karta gali būti įsąmoninta tautiniu atžvilgiu. Įvairūs dėstomieji dalykai, nors ir turį tiesioginių ryšių su tautiniu auklėjimu, pvz., tautos istorija, tautinė literatūra, gimtoji kalba, nėra tautinis mokymas, bet tik *pirmoji ir svarbiausioji proga tautiniam pamokymui.* Savaime jie moko ne tautiškumo ar patriotizmo, bet istorijos, literatūros ir kalbos. Ir tik todėl, kad jie moko *tautos* istorijos, *tautinės* literatūros, *gimtosios* kalbos – tik dėl to jie yra reikšmingi ir tautiniam auklėjimui. Šių dalykų mokytojas atliktų todėl tik pusę savo pareigos, jei juos dėstytų be tautinių pamokymų.

Pamokymas tautiniam auklėjimui svarbus yra dar ir dėl to, kad jame yra ryškus *valios* momentas. Pamokymo tikslas nėra tik proto lavinimas, bet ir valios veikdymas. *Pamokymas be dorinio momento yra blogas mokymas.* Tautiniuose pamokymuose valios momentas yra ypač pabrėžtinas, nes ir pats tautinis auklėjimas rymo ant dorinio pamato. Kur nėra dorinio nusistatymo savo tautos atžvilgiu, ten tegalima kalbėti apie tikrą tautinį išsiauklėjimą. To-

dėl *nurodyti jaunajai kartai tautines josios pareigas, paskatinti ją šitas pareigas atlikti, vykdant savo profesijos darbus, yra esminiai kiekvieno tautinio pamokymo uždaviniai.* Juo valios pažadinimas yra galingesnis, tuo pamokymas yra vaisingesnis ir tautiniam auklėjimui reikšmingesnis. Teorinių žinių auklėtinis pakankamai gauna iš objekto. Iš mokytojo jis turi patirti praktinių paskatinimų. Objektas lavina jo protą, mokytojas turi veikdyti jo valią.

Progų tautiniam pamokymui yra labai daug. Daugiausia jų duoda patys dėstomieji mokykloje dalykai, ypač tie, kurie tiesioginiu būdu liečia tautos gyvenimą: tautos istorija, gimtoji kalba, tautinė literatūra, kraštotyra, muzika, paišyba ir k. d. Rūpestingas mokytojas jau iš anksto numato, kokį pamokymą kur reikia įterpti, kad jis būtų *natūralus* (dirbtinis pamokymo pobūdis, jo įterpimas ne vietoje jį patį pagadina) ir *vaisingas.* Tautos pralaimėjimai ir klaidos *praeityje* gali būti jungiamos su pažadinimu pasiryžimo jas pataisyti dabartyje ir jų vengti ateityje. *Literatūros* kūrinių analizė gali duoti progos atkreipti mokinių dėmesį į estetines tautos ypatybes. *Kalbos pamokos,* ypač jei jose yra vartojamas palyginamasis metodas, gali nurodyti tautinės mąstysenos savotiškumus. *Geografija* gali atkreipti mokinių dėmesį į nepanaudotas gamtos jėgas. *Visuomenės mokslas* gali sukelti pasiryžimo tobulinti visuomeninę tautos gyvenimo santvarką. Net ir tie objektai, kurie, rodos, yra grynai anttautiniai, kaip matematika, logika ir psichologija, gali rasti nemažai progų iškelti vieną kitą tautinį klausimą ir tuo padaryti vieną kitą tautinį pamokymą. Pvz., *matematika* gali parinkti uždavinių ne iš fantazijos, bet iš realaus tautos gyvenimo: žmonių prieauglio didėjimas (proporcijomis), šalies ploto ar jo dalių apskaičiavimai (geometrijai), įvairių statistinių duomenų santykiai ir t. t. Logika silogizmų pavyzdžiams gali parinkti liaudies posakių ir tuo būdu atskleisti mokiniams tautos mėgstamą protavimo trumpinimą. *Psichologija* gali padaryti konkrečių pritaikymų, kalbėdama apie suvokimo būdą, apie vaizduotę, apie kūno ir sielos sąveiką, nes visi šitie dalykai tautose turi pastebimų skirtumų. Akylam mokytojui tokių pritaikymų ir iš jų plaukiančių pamokymų nėra sunku surasti.

Be dėstomųjų dalykų, tautiniams pamokymams progų dar

duoda įvairūs tautos ar pasaulio įvykiai, įvairios iškilmės, šventės, minėjimai, ekskursijos, aplankymai ir kiti dalykai, kuriuos sunku visus numatyti, bet kurie atsitikę lengvai gali būti panaudoti tautiniam auklėjimui. Su jais surišti tautiniai pamokymai įprasmina ir pačius įvykius. Kitaip jie liktų tik tuščios ir nuobodžios formos. Daugelio jų (pvz., tautinių švenčių, iškilmių, minėjimų) *prasmė ir tikslas yra ne pats jų įvykdymas, bet auklėjamoji jų įtaka tautai.*

Pedagoginiai reikalavimai pamokymui apskritai tinka ir *tautiniam pamokymui.* Tautinis pamokymas turi būti *vaizdingas, planingas, aiškus, paprastas, suprantamai perteiktas, trumpas, atbaigtas ir įdomus.* „Nuobodumas yra didžiausias pamokymo priešas".[1] Tuo tarpu įvairūs pamokymai tautinių įvykių ir švenčių proga labai dažnai yra nuobodūs, nes per ilgi ir blogai perteikiami.

b. Įkvėpimas

Įkvėpimas yra artimas pamokymui. Dorinis pamokymo momentas pažadina valioje tam tikrą pasiryžimą. Įkvėpimas šitą pasiryžimą paverčia susižavėjimu ir išplečia jį visoje žmogaus būtybėje. Pamokymas liečia tik protą ir valią, įkvėpimas uždega visą žmogų. Pamokyme žmogus pažįsta ir ryžtasi, įkvėpime jis pergyvena ir veikia. Įkvėpimas pamokymą padaro vaisingą. „Įkvėpimas yra saulė, kuri visas gyvenimo sritis apvaisina, palaiko ir brandina".[2]

Dėl didelės veikdomosios įtakos įkvėpimas yra reikšminga priemonė ir tautiniam auklėjimui. Tautiniai dalykai turi būti labiau pergyvenami negu kurie kiti. Todėl ir įkvėpimas jiems yra reikalingesnis negu, pvz., lavinimui. *Įkvėpimas subrandina ir išskleidžia tautinio pamokymo įdiegtas užuomazgas.* Valios pasiryžimą dirbti tautai jis perlieja į visas žmogaus galias, jas visas pažadina ir veikdo. Tautinių gėrybių pasisavinimas ir valios ryžtis tampa giliausiu žmogaus pergyvenimu ir jo valios darbų paskata. Tautinis veikimas tuomet kyla iš giliausios žmogaus prigimties.

[1] *E. Abb.* Lehrbuch der allgemeinen Erziehungs- und Bildungslehre Paderborn u. Würzburg, 1932, p. 214.

[2] *Zedlitz,* cit. Lexikon der Pädagogik, I, 374 p. hrsg. v. M. Roloff, Freiburg i. Brsg., 1913.

Tautiniai mūsų laikų sąjūdžiai (fašizmas, nacionalsocializmas) gerai supranta įkvėpimo reikšmę ir todėl sėkmingai juo naudojasi. Vokietija šiandien pergyvena tiesiog masinio įkvėpimo tarpsnį. Tokio visuotinio susižavėjimo metu padaroma nuostabių dalykų, nors šalia jų visados esti klaidų, išsišokimų ir net kvailybių. Tačiau nors ir pasitaiko iškrypimų, įkvėpimas visados turi neabejotiną vertę. Protingai tvarkomas ir sveikai kurstomas, jis pakelia tautą iš snaudulio ir gaivalingai ją pastūmi į kultūrinę kūrybą. *Šalia reformos įkvėpimas yra didžiausias tautinės energijos atpalaiduotojas.*

Įkvėpimas yra lygiai svarbi priemonė visiems tautinio auklėjimo veiksniams. Juo gali naudotis ir šeima, ir mokykla, ir Bažnyčia, ir net valstybė, kaip ir mūsų dienomis Italijoje ir Vokietijoje.

c. *Įpratinimas*

Įpratinimas atbaigia ir pamokymą, ir įkvėpimą. Pamokymas būtų nevaisingas ir įkvėpimas truktų tik momentą, jei įpratinimas jų nepaverstų pastoviais auklėtinio nusiteikimais. Pamokymas pažadina valią ryžtis, įkvėpimas pastūmi ją šitą pasiryžimą vykdyti, bet tik įpratinimas pasiryžimą ir veikimą padaro pastovų. Jis suima juos į tam tikras lytis ir sukristalizuoja tam tikrais pavidalais. Tautinis pamokymas gali būti ir labai įtakingas, tautinis įkvėpimas gali būti ir labai gilus, bet jei jie nesusiformuos *tautinių įpročių* pavidalu, jų įtaka bus menka ir jų išvados skurdžios. Įpratinimas todėl kaip tik ir padeda suformuoti tai, ką pažadina tautinis pamokymas ir įkvėpimas.

Kad tautiniai įpročiai būtų pastovūs, jie turi būti įdiegiami tautinių veiksmų *kartojimu*. Kad būtų gilūs ir sąmoningi, jie turi būti jungiami su daromų veiksmų *pergyvenimu*. Mechaniškas kartojimas be pergyvenimo yra naudingas technikai įgyti, bet nenaudingas ten, kur įprotis paliečia aukštesnes sielos galias, nes jų veiksmai tuomet virsta automatiškais judesiais. Šiuo atveju „įpratinimas nudvasina (*entseelt*)"[3]. Tuo tarpu aukštesniųjų gyvenimo sričių

---

[3] E. *Abb*, op. cit., p. 193.

nudvasinimas nesti žmogui be skriaudos. Tai pasakytina apie tautinę sritį. *Tautiniai įpročiai neturi būti mechaniški.* Tiesa, techninis jų išpildymas visados bus automatiškas. Bet technika neturi užtrinti atliekamo veiksmo prasmės. Kas šoka tautinį šokį, negali ir neturi galvoti apie savo *judesius.* Bet jis turi žinoti, dėl ko šitą *šokį* šoka. Įprotis šokti, aišku, turi būti mechaniškas. Bet įprotis šokti *tautinius* šokius turi būti sąmoningas. Šita prasme mes ir reikalaujame tautinių įpročių sąmoningumo. *Jų technikos automatiškumas neturi pražudyti jų tautiškumo prasmės.* Jaunoji karta turi tautiškai veikti (kalbėti, kurti ir net melstis) ne tik dėl to, kad ji taip įpratinta, bet ir dėl to, kad ji yra sąmoningai nusistačiusi ir savo nusistatymą suformavusi įpročių pavidalu.

Įpratinimas ne tik padaro tautinį pasiryžimą ir veikimą pastovų, bet sykiu įveda naująją kartą į jau esamus tautos papročius, kaip objektyvines gyvenimo lytis. *Tautinis įpratinimas iš esmės yra ne kas kita, kaip tautinio papročio (mos) pavertimas tautiniu įpročiu (consuetudo).* Kam tauta jau yra suteikusi tam tikrą pavidalą, ką ji jau yra suformavusi išviršinėmis lytimis, į tai individas turi būti įvestas ir įpratintas. Šiuo atžvilgiu *įpratinimas yra geriausia priemonė perteikti naujosioms kartoms objektyvines tautos gyvenimo lytis.* Tautinės tradicijos ir tautiniai papročiai eina iš kartos į kartą naujų generacijų įpratinimu į tai, ką yra sukūrusios senosios. Pamokymas ir įkvėpimas gali tautinę praeitį perteikti teoriškai, bet praktiškai ją palaiko ir pratęsia įpratinimas. Tautinių įpročių sudarymu ir tautinių papročių palaikymu įkvėpimas tampa reikšminga tautinio auklėjimo priemone.

d. Specialios priemonės

Be bendrųjų priemonių, tautiniam auklėjimui turi reikšmės ir specialiosios ugdymo priemonės – *spauda, kinematografas, radijas, įstatymai* ir t. t. *Spauda,* dalyvaudama tautinės kalbos vystyme ir skleisdama tautoje meno laimėjimus, tampa gera priemone ugdyti tautiškumui. Sudomindama tautą josios praeitimi ir nurodydama ateities perspektyvas, ji auklėja patriotizmą ir žadina tautą eiti nacijos linkui. Mūsų „Aušra", „Varpas", „Tėvynės Sargas"

buvo tikros lietuviško patriotizmo mokyklos. *Kinematografas* savo vaizdingumu gali būti naudinga priemonė supažindinti mokinius su šalies gamta, su josios praeities gyvenimu ir su žymesniais tautos dabarties įvykiais. *Radijas* gali tarnauti estetiniam tautos lavinimui ir platiems tautos sluoksniams gali pavaduoti spaudą. Šiandien radiofonas vis labiau virsta tautinio auklėjimo įstaiga.

Ypatingos reikšmės tautiniam auklėjimui turi *įstatymai*. Jeigu jie nėra atnešti iš svetur, kaip mūsų Napoleono kodeksas, jie yra kilę iš įsigyvenusių tautoje papročių, iš teisinių tautos tradicijų, – jie yra juridinis šitų papročių bei tradicijų patobulinimas ir suformulavimas. Teisinė tautos sąmonė įstatymuose išeina aikštėn regimu pavidalu. *Įstatymai tampa teisinės tautos sąmonės objektyvacija*. Šiuo atžvilgiu jie ir turi didelės auklėjamosios reikšmės: jie atsistoja šalia gimtosios kalbos, kuri yra tautinės mąstysenos objektyvacija, ir šalia tautinio meno, kuris yra kūrybinių tautos galių objektyvacija. Tauta savo papročiais ir tradicijomis duoda įstatymams medžiagos, o įstatymuose ji suvokia save pačią. Įstatymai tam tikra prasme kyla iš tautos ir grįžta į tautą. Tautos išsivystymas gimdo įstatymus, o šie savo ruožtu paprastai patobulina patį išsivystymą. Įstatymų ir tautos sąveika yra tokia pat kaip kalbos ir tautos arba meno ir tautos.

Kad šitoji auklėjamoji įstatymų įtaka būtų reali, reikia, kad jie iš tikro būtų kilę arba bent būtų kildinami iš tautos. Valstybė blogai auklėtų tautą, kopijuodama įstatymus iš svetimų kodeksų arba juos kurdama pagal iš svetur atneštas idėjas. *Įstatymai turi būti ne primesti tautai iš viršaus, bet nuosekliai išsivystę iš vidaus*. Šitas reikalavimas ypač taikytinas pagrindiniams tautinio gyvenimo įstatymams. *Tautinės valstybės konstitucija turi būti tautiška*. Demokratinis mūsų amžiaus sąjūdis kaip tik ir buvo padaręs klaidą, kad jis buvo kosmopolitinis ne tik pačiais esminiais principais, kylančiais iš žmogiškosios prigimties, bet ir juridine savo forma, kuri pasirodė daugeliui tautų esanti visiškai svetima. Tautinis sąjūdis iš esmės nenaikina žmonijos išsivystymo laimėtų principų, bet tik stengiasi kosmopolitinę jų formą pakeisti tautine. Įstatymai, taigi ir valstybės santvarka, turi išaugti iš tautos. Tik tada jie tampa tikrai vaisinga tautinio auklėjimo priemone valstybės rankose.

2. *Metodai*

a. Darbo metodas

Kiekviena ugdymo sritis, turėdama specialų tikslą, vienu kuriuo metodu paprastai pasigelbsti labiau negu kitu. Šiandien, pvz., nesunku pastebėti, kad Vokietijos nacionalsocializmas, kaip tautinio auklėjimo sistema, labiau remiasi darbo metodu ir todėl kreipia daugiau dėmesio į fizinį lavinimą, į darbo tarnybą, į korporatyvinį jaunimo gyvenimą, o mažiau paiso teorinių studijų ir perteikiamosios ugdymo funkcijos. Tas pat *mutatis mutandis* galima pasakyti ir apie italų fašizmą. Lenkijos mokyklų reforma 1932 m., atremta į tautinį, demokratinį ir valstybinį auklėjimą[4], yra nuėjusi tuo pačiu keliu. Šitoji įvairių kraštų praktika parodo, kad *tautiniam auklėjimui yra ypatingai artimi tie metodai, kurie žadina jaunimą veikti ir kurti.* Tautinis auklėjimas stengiasi paversti tautinę individualybę kultūrinio veikimo pradu. Bet veikimą žadina tik veikimas. „Gyvenimą įžiebia tik gyvenimas".[5] Tautinis auklėjimas todėl ir renkasi individą veikdančius metodus. Darbo metodas čia yra pirmoje vietoje.

Tautiniam aukėjimui darbo metodas tinka dar ir dėl to, kad *jis padeda tautiniam auklėjimui pažadinti visą žmogaus asmenį.* Tautinis auklėjimas yra auklėjimas viso žmogaus kaip tautiečio. Darbo metode jis randa geriausią šito reikalavimo įvykdymą. Darbo metodas reikalauja savarankiško tyrinėjimo, savarankiško išsiaiškinimo, pergalvojimo ir didesnio jėgų įtempimo. Tuo tarpu „savas stebėjimas labiau pagauna visą asmenį negu svetimas vaizdavimas, (...) savas permąstymas siekia giliau negu pasisavinimas kito minčių, savas kūrybinis darbas reikalauja nepalyginamai daugiau jėgų negu grynas pavyzdžio pasekimas"[6]. Vaikas, aktyviai susidūręs su tautinėmis gėrybėmis, labiau jas pergyvena ir labiau su jomis suauga negu tas, kuris jas priima tik pasyviai. Vaikas tuo

---

[4] Plg. Der polnische Erziehungsgedanke der Gegenwart, v. J. Mirski, „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft", 3 sąs., 1932/33 m.

[5] *F. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 151.

[6] *F. X. Eggersdorfer,* op. cit., p. 156.

būdu ne tik lavina savo galias, bet ir įgyja tam tikrą tautinių gėrybių predilekciją ir kartu savaimingą linkimą kurti, kas sudaro patriotizmo ir nacionalinių nusiteikimų užuomazgą. *Darbo metode tautinis auklėjimas vykdo visus pagrindinius savo uždavinius.*

Pagrindinių darbo metodo formų nagrinėjimas parodo, kaip šitas metodas praktiškai gali būti pritaikytas tautiniam auklėjimui. O. Schreibneris[7] skiria ketvertą darbo metodo formų.

1) D a r b a s s u v a i z d ž i a i s d a i k t a i s, pvz., su daiktine tikrove (augmens, gyvuliai, žemės sklypas), su paveikslais ir modeliais, galop su pojūčiams prieinamais veiksmais (fizikos bandymai). Šitoji darbo metodo forma tinka kraštotyros, geografijos, gamtos mokslo ir iš dalies tautos istorijos pamokoms ir ekskursijoms, turinčioms tikslą pažinti savos šalies gamtą arba kultūrines josios įstaigas. Čia mokytojas pagelbsti mokiniams surinkti ir suskirstyti jų apylinkės augmenų, vabzdžių ar drugių rūšis, mineralų kolekcijas, tyrinėti vieną kitą retesnį rastą daiktą, pagaminti šitų daiktų modelius ir paveikslus, padaryti su aukštesniųjų klasių mokiniais apylinkės planą ir žemėlapį. Visi šitie darbai įveda vaiką į tėviškę. Jis su ja labiau susigyvena, giliau ją pamilsta, nes arčiau ir geriau ją pažįsta. Toks praktiškas susidūrimas su gyvenimo eiga tautiniam auklėjimui yra žymiai naudingesnis negu grynas pamokymas.

2) D a r b a s s u k a l b i n i a i s d a i k t a i s, pvz., su žodžiais, sakiniais ir tekstais. Šitoji forma gali būti pritaikyta gimtajai kalbai ir tautinei literatūrai. Literatūrinių tekstų nagrinėjimas gali būti atliekamas paties mokinio ir vedamas ne tik estetine, bet ir tautine kryptimi. Mokykloje skaitomi dalykai turi būti susieti su gimtuoju kraštu, ir juo mokiniai yra mažesni, tuo šitoji saja turi būti tvirtesnė. Tik taip mokiniai sugeba surasti save tame, ką jie skaito, ir pajausti skaitomo dalyko turinį.

3) D a r b a s s u p r o t i n i a i s d a l y k a i s, pvz., su sąvokomis, su taisyklėmis, mintimis ir problemomis. Šitoji darbo

[7] Plg. Zwanzig Jahre Arbeitsschule in Idee und Gestaltung, Leipzig, 1928, p. 53.

metodo forma tinka tautos istorijai, visuomenės mokslui, tautinei literatūrai ir iš dalies gimtajai kalbai. Ji gali būti vartojama tik aukštesnėse klasėse, nes reikalauja ir gausesnių žinių, ir gilesnio išsilavinimo. Čia mokiniams gali būti paskiriama surasti ryšius tarp atskirų istorijos įvykių ir nustatyti jų įtaką dabartiniam tautos gyvenimui. Literatūroje galima liepti paieškoti poetikos dėsnių vartojimo tautos poezijoje ir t. t.

4) Darbas su vaizduojamaisiais daiktais, pvz., su meno veikalais, su paišybos ar muzikos dalykais. Ši forma tinka kalbos, literatūros, paišybos, muzikos ir gimnastikos pamokoms. Tautinis principas čia gali būti pritaikytas labiau negu kur kitur. Pratimams iš literatūros gali būti parenkami tokie siužetai, kurie auklėja patriotizmą ir žadina kūrybinį pasiryžimą. Paišybos pamokoms galima panaudoti tautos menininkų kūrinius, šalies gamtą arba šiaip istorinės reikšmės dalykus (pvz., iškasenas, pilių griuvėsius ir kt.).

Darbo metodas geriausiai tinka tautiškam auklėjimui. Aktyvus vaiko susidūrimas su tautinėmis gėrybėmis geriausiai pajėgia apspręsti jo galias tautinėmis lytimis. Vis dėlto darbo metodas nelieka be reikšmės ir patriotiniam bei nacionaliniam auklėjimui. Dirbdamas su vaizdžiais daiktais, vaikas pažįsta savo šalį, su ja susigyvena ir ją pamilsta. Spręsdamas įvairias istorijos ar visuomeninio gyvenimo problemas, jis yra pažadinamas kultūrinei kūrybai.

b. Pamokomasis metodas

Tautinis auklėjimas, kaip ir kiekviena kita ugdymo sritis, negali apsirėžti tik darbo metodu, nes jau pats darbas, kad būtų tikslingas ir sėkmingas, reikalauja vadovavimo ir pamokymo. Visa kultūrinė žmonijos kūryba yra nuostabi pamokomojo ir randamojo metodo sintezė. Tautiniam auklėjimui pamokomasis metodas yra ne mažiau svarbus kaip darbo metodas. Tautos istorijos, gimtosios kalbos, tautinės literatūros ir kitų dalykų dėstymas nieku būdu negali išsiversti be pamokomojo metodo. Nepaisant di-

delių darbo metodo teigiamybių, *žodis* visados lieka svarbiausia perteikiamosios funkcijos priemonė. Kaip negalima tautiniame auklėjime apsieiti be perteikimo, taip negalima apsieiti ir be pamokomojo metodo. Kai kurios tautinio auklėjimo priemonės, kaip pamokymas, iš dalies ir įkvėpimas, net būtinai reikalauja žodžio pagalbos, nes darbas čia gali turėti mažai prasmės. Tiesa, įkvėpimo galima gauti ir dirbant, bet iš darbo kilęs įkvėpimas pažadino žmogų tik iš vidaus. Tuo tarpu tautiniam išsiauklėjimui išvidinio pažadinimo neužtenka. Prieš naujosios kartos akis turi būti pastatytas visas tautos gyvenimas, josios kovos, josios kančios, josios pergalės ir neatlikti uždaviniai. Jaunimas turi būti susižavėjęs tautos didvyrių žygiais ir jų patrauktas. Visa tai geriausiai gali būti jam perteikiama pamokomojo metodo keliu, nes jaunimas dar yra per silpnas, kad savo paties darbu galėtų prieiti ligi pat tautos gyvenimo gelmių. Taigi pilnutinis tautinis auklėjimas reikalauja organiškos randamojo ir pamokomojo metodo sintezės.

Kiti metodai – sintetinis, analitinis, genetinis, diskusinis, katechetinis – yra ne kas kita, kaip šių dviejų metodų junginiai. Jų vartojimas tautiniame auklėjime neišeina iš bendrųjų metodologijos rėmų ir neįgyja ypatingo atspalvio. Jie tad ir nėra čia nagrinėjami.

3. *Tautinio auklėjimo vieta pedagogikos sistemoje*

a. Tauta kaip savotiškas gyvenimo atžvilgis

Tautos gyvenimas nėra atskira gyvenimo sritis, bet savotiškas gyvenimo atžvilgis, kuris apima visas sritis ir joms visoms įspaudžia tam tikrų bruožų. Tauta netelpa tik prigimties srityje kaip rasė, bet ji josios nė neišskiria. Tauta neapsirėžia tik kultūra, nors ji subręsta tik tapusi kultūriniu vienetu. Tauta įeina ir į religijos sritį, savotiškai nuteikdama žmogų santykiams su Dievu ir apspręsdama bažnytinę santvarką. Tauta kyla per visus gyvenimo laipsnius ir visuose juose apsireiškia kaip savotiškas šito gyvenimo atžvilgis.

Todėl ir tautinis auklėjimas nėra naujosios kartos rengimas vienam kuriam gyvenimo laipsniui ar vienai kuriai jojo sričiai, bet visam gyvenimui, kiek jis apsireiškia tautiniu atžvilgiu. Į tautinį auklėjimą, kaip netrukus patirsime, įeina ir fizinis lavinimas, ir protinis lavinimas, ir dorinis auklėjimas, ir estetinis lavinimas, ir net religinis auklėjimas. *Tautinis auklėjimas išplinta visame ugdymo plote. Tautai žmogus yra rengiamas ne vienu kuriuo specialiu ugdomuoju veikimu, bet visu ugdymu.* Kiekviena ugdymo sritis turi savyje ir tautinio auklėjimo dalį, kaip tauta turi savo dalį kiekvienoje gyvenimo srityje.

Nebūdamas speciali ugdymo dalis, *tautinis auklėjimas tuo pačiu negali sudaryti nė specialios disciplinos pedagogikos mokslo sistemoje.* Vis dėlto tai nekliudo nagrinėti tautinį auklėjimą *monografiniu būdu.* Kaip pats tautos gyvenimas, taip ir tautinis auklėjimas yra gana sudėtingas ir todėl yra visai naudinga patyrinėti jojo uždavinius specialiai tam reikalui skirtoje monografijoje. Šitas veikalas kaip tik ir turi tokį tikslą.

b. Dorinis tautinio auklėjimo pobūdis

Gyvenimas apskritai yra ne kas kita, kaip dorinis vyksmas, kuriuo yra realizuojamas objektyvinis gėris. Visos jojo kovos yra kovos už gėrį arba prieš gėrį. Visi jojo įvykiai yra gėrio laimėjimai arba pralaimėjimai. Gyvenimo vyksmas nėra aklas ir būtinas, bet tikslingas ir laisvas, ir todėl dorinis jau pačia savo esme. Šitasai vienas ir visuotinis vyksmas konkretizuojasi trijose pastoviose lytyse: *šeimoje, tautoje ir žmonijoje.* Tauta šalia šeimos ir žmonijos yra toji aplinka, kurioje platesniu mastu yra realizuojamas dorinis idealas. Objektyvinis gėris šimtu procentų neįsikūnija nei individe, nei šeimoje. Jis eina į tautą, ir tuo būdu *tauta tampa dorinio idealo nešėja iš šeimos į žmoniją,* kurioje jis galop turės realizuotis. Tautinis gyvenimas, yra pasakęs H. Woronieckis O. P., „apskritai yra ne kas kita, kaip vienas visuotinio dorinio mūsų gyvenimo elementas"[8].

---

[8] Enquête sur le nationalisme, p. 28.

Taigi rengti naująsias kartas tautiniam gyvenimui reiškia rengti jas vienai objektyvinio gėrio lyčiai, apsireiškiančiai tautos pavidalu. Tautinis auklėjimas tuo būdu pačia savo esme ir savo tikslu suauga su dorine sritimi. „Dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas ne tik atitinka šito auklėjimo esmę, bet ir griežtai yra privalomas atžvilgiu tų tikslų, kurių jis turi siekti".[9] Tautinis auklėjimas nustato tinkamus žmogaus santykius su tauta. Tuo tarpu šitie santykiai dar toli iki sąmoningo jų suvokimo yra apspręsti emocionalinių pradų, kuriems sutvarkyti reikia ypatingai stiprios dorinės atramos. Dėl to „labai svarbu įnešti į jį (į tautinį auklėjimą. – *A. M. pastaba*) dorinį pradą, kuris galėtų jį normuoti pagal aukštesnius racionalinius principus"[10]. Tautinis auklėjimas tik tada gali nustatyti tinkamus santykius tarp individo ir tautos, kai individas visame gyvenimo plote yra apsisprendęs pagal dorinius principus. *Tautinis tad auklėjimas ir savo esme, ir savo tikslu yra savotiškas dorinio auklėjimo pratęsimas.*

c. *Tautinis auklėjimas kaip specialusis dorinis auklėjimas*

Šiuo atžvilgiu tautinis auklėjimas pedagogikos mokslo sistemoje svarbiausia savo dalimi įeina į dorinę pedagogiką kaip specialusis bendrojo dorinio auklėjimo uždavinys. Dorinis žmogaus auklėjimas turi ne tik išauklėti jojo būdą, bet ir prirengti jį tinkamiems santykiams su kitais žmonėmis, kurių bendruomenėje jam tenka gyventi ir veikti. Dėl to dorinė pedagogika suskyla į dvi pagrindines disciplinas: *į individualinį ir visuomeninį auklėjimą*. Pirmoji disciplina nagrinėja, kaip žmogus turi būti parengtas individualiniam savo gyvenimui, antroji – kaip individas turi tinkamai gyventi visuomenėje. Bet visuomenės grupės yra įvairios. Kiekvienos jų gyvenimas reikalauja įsigyti specialių nusiteikimų. Dėl to ir antroji dorinio auklėjimo dalis, arba visuomeninis auklėjimas, suskyla į tiek dalių, kiek yra pagrindinių visuomeninio gyvenimo formų. Jų paprastai surandama ketvertas: šeima, tauta,

---

[9] *St. Šalkauskis*. Visuomeninis auklėjimas, p. 143.
[10] *St. Šalkauskis*, op. cit., p. 143.

valstybė ir žmonija. Todėl visuomeninis auklėjimas pasidalina į šeiminį, tautinį, valstybinį ir tarptautinį auklėjimą. *Tautinis auklėjimas tuo būdu sudaro specialinę dalį, arba specialųjį visuomeninio auklėjimo uždavinį.*

Vis dėlto būtų klaida manyti, kad tautinis auklėjimas *visas* sutelpa doriniame auklėjime. Į dorinį auklėjimą jis atsiremia tik savo pagrindu ir tikslu. Bet kai kurių jo uždavinių vykdymas išeina iš dorinio auklėjimo srities ir paliečia kitas ugdymo dalis. Etninio tautos tipo lavinimas įeina į fizinio lavinimo plotą; tautiškos mąstysenos lavinimas liečia protinį lavinimą; kūrybinių tautos galių išvystymas rišasi su bendruoju estetiniu lavinimu; religinio tautos reiškimosi tobulinimas jungiasi su religiniu auklėjimu. Patriotizmo auklėjimas taip pat neapsirėžia tik grynai doriniu auklėjimu. Patriotizmo įsąmoninimas, pvz., yra atliekamas protinio lavinimo, o jo pašventimas įgyja religinio pobūdžio. Nacionalinis auklėjimas taip pat išsiskaldo. Auklėjimui, pvz., tautinės kultūros arba anttautinių problemų, labai reikia didaktikos pagalbos. *Taigi praktiniame savo vykdyme tautinis auklėjimas liečia visą ugdymo plotą.*

Bet jo šaknys visados lieka doriniame auklėjime. Dorinis pobūdis žymu visuose, net labiausiai specialiuose, tautinio auklėjimo uždaviniuose, nes jie visi neišvengiamai nustato individo santykius su tam tikra tautine gėrybe. Gimtosios kalbos neužtenka tik išmokti. Ją reikia pamėgti ir ginti. O tai jau yra dorinis nusistatymas. Estetines galias neužtenka tik išlavinti. Jas reikia paversti tarnyba tautai. Tautos meną reikia palaikyti ir branginti. Neužtenka nė gryno anttautinio problemų sprendimo. Reikia, kad šitas sprendimas būtų surištas su tautos vardu ir su josios kultūra. O šitokie nusistatymai yra jau tikra prasme doriniai. Taip yra su visais tautinio auklėjimo uždaviniais. Visų jų pagrinde glūdi dorinis momentas, ir tik tinkamas jo išvystymas atbaigia vieną arba kitą uždavinį tautiniu atžvilgiu. Be dorinio momento, be individo santykių su tautinėmis gėrybėmis *paties tautinio* auklėjimo uždaviniai negali būti įvykdyti. Žmogus, kuris negerbia ir nebrangina gimtosios kalbos, gali ją ir geriausiai mokėti, bet šiuo atžvilgiu jis dar nebus tautiškai išauklėtas. Jis gali būti tik geras filologas,

bet ne geras tautietis. *Doriniai santykiai su visa tauta ir su atskiromis josios gyvenimo sritimis yra pagrindinis tautinio išsiauklėjimo bruožas.* Dėl to tautinis auklėjimas savo esme kaip tik ir yra specialus dorinis žmogaus auklėjimas.

Suradus tautiniam auklėjimui vietą pedagogikos sistemoje, darosi suprantama, dėl ko tautinį auklėjimą tiksliau yra vadinti *auklėjimu*, o ne lavinimu. Būdamas savo esme specialusis dorinis auklėjimas, jis turi ryškų valios momentą, nes auklėti individą tautos, kaip bendruomenės, gyvenimui ir reiškia prirengti jo valią sutarti su kitų valia. „Kiekviena žmogiškoji bendruomenė yra būtinai tam tikru laipsniu ir valios bendruomenė"[11]. Tik valia gali nustatyti tinkamus individo santykius su tauta ir su josios gyvenimu. Proto lavinimas čia turi tik prirengiamosios reikšmės. Pats esminis ir svarbiausias darbas lieka auklėjimui arba tinkamam valios nuteikimui. Dėl to yra teisingiau tautinį individo parengimą vadinti tautiniu auklėjimu, o ne tautiniu lavinimu. Auklėjimo vardas taip pat tinka ir visiems pagrindiniams tautinio auklėjimo uždaviniams, nes ir jų visų pagrinde glūdi dorinis momentas. Todėl juos mes ir vadiname *tautišku, patriotiniu ir nacionaliniu auklėjimu.*

[11] *P. Natorp.* Sozialpädagogik, Stuttgart, [5]1922, p. 91.

Antra dalis

TAUTIŠKAS AUKLĖJIMAS

I. TAUTIŠKUMO IR TAUTIŠKO AUKLĖJIMO SĄVOKA

1. *Tautiškumo esmė*

a. Individo apsireiškimas tautoje

O. Spannas savo veikale *Kategorienlehre* yra suformulavęs: „Bendruomenė nedingsta savo nariuose"[1]. Šis dėsnis yra labai svarbus, nes „visumos mokslą" (*Gänzheitslehre*) jis apsaugo nuo panteizmo. Bet jis nėra pilnas. Fr. Landmesseris jį papildo kitu: „nariai nedingsta bendruomenėje"[2]. Bendruomenė negali egzistuoti šalia individų tarsi konkreti būtybė. Bet, antra vertus, individas šalia bendruomenės taip pat nėra tikrai realus. *Bendruomenė apsireiškia tik individuose, ir individai apsireiškia tik bendruomenėje.*

Šitas dėsnis ypač ryškiai apsprendžia *tautos ir individo* santykius. Jau esame minėję, kad tautinė individualybė, kaip būsena ir veiksena, žmogui ateina iš tautos. Tautinio savo buvimo būdo žmogus nekuria: jį sukuria jam tauta. Tauta kuria žmogų kaip *tautietį*, kaip *tautinį* individą. Šita prasme ir O. Baueris yra pasakęs, kad „tauta nėra individų suma, bet kiekvienas individas yra

[1] Plg. p. 60–90, Jena, 1924.

[2] „Der Katholische Gedanke", eine Vierteljahrschrift, 6 met. 1 sąs., p. 81.

tautos produktas"[3], produktas ne *kaip žmogus*, nes žmogiškumą kurti yra ne tautos galioje, bet kaip *tautietis*. Žmogus, *kaip tautinis individas, gema iš tautos.*

Tauta savo narius ne tik gimdo, bet kartu sudaro ir būtinas sąlygas jiems *būti* ir *veikti*. Žmogus, kaip ontologinė būtybė, gali būti, be abejo, ir be tautos. Bet žmogus pilnutine prasme, *konkretus ir kūrybinis žmogus gali egzistuoti tik tautoje.* Tauta yra pirmykštis šaltinis, iš kurio žmogus semia savo darbams gyvybės ir lyčių. „Gimtoji šalis, pasak Fichte's, yra tasai mus apsupąs amžinasis dangus(...), lydinąs apvaisinantį lietų, kuris sujungia dangų ir žemę, ir slaptingas dangaus dovanas išskleidžia žemės įsčiose".[4] Visuotinės idėjos, tosios „dangaus dovanos", nėra tautos padarai. Bet tauta duoda joms konkrečių lyčių ir tuo būdu jas išskleidžia. *Individas negali būti šitų idėjų kūrėjas ir skleidėjas kitaip, kaip tik per tautą.* Gali jis būti ir didžiausias genijus, gali priklausyti ir labiausiai išsivysčiusiai kultūrai, bet jei jis nori būti vaisingas, negali sutraukyti ryšių su sava tauta. Atvirkščiai, istorijoje randame aiškių pavyzdžių, kai patys didieji žmonijos genijai buvo sykiu ir patys tobulieji savo tautos reiškėjai. Homeras ir Platonas Graikuose, Vergilijus ir Ciceronas Romėnuose, Dante ir Mykolas Angelas Italuose, Shakespeare Angluose, Hegelis ir Beethovenas Vokiečiuose, Dostojevskis ir Solovjovas Rusuose – tai kūrėjai, kurių veikaluose ryškūs tautiniai pradai tobulai yra suderinti su visuotinėmis idėjomis. „Tautos nariai kyla iš sveikų tautos jėgų. Tik čia jie yra gyvi, tik čia jie įsišaknija kaip medis savo krašto žemėje. Jis miršta, jei yra perkeliamas į svetimos šalies žemę".[5] Vėliau, kalbėdami apie estetinį tautos lavinimą, mes matysime konkrečių tokios kūrybinės mirties pavyzdžių.

Individas ne tik gauna iš tautos gyvybinių jėgų, bet ir joje išsivysto. Tauta parengia sąlygas pilnutiniam jo subrendimui. „Tauta, – sako prof. St. Šalkauskis, – yra toji draugingos gyvatos lytis, kuri savaime organizuojasi prigimtu būdu ir sudaro tiesiogines

---

[3] Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 126.
[4] Reden an die deutsche Nation, p. 173–174.
[5] *W. Sauer.* Schöpferisches Volkstum... p. 25.

sąlygas pilnutiniam individui išsiplėtoti".[6] Individo išsivystymo tobulumas kaip tik ir pareina nuo to, kiek jis įauga į šitas sąlygas. Juo žmogus yra glaudžiau susijęs su sava tauta, juo arčiau yra priėjęs prie pačių josios versmių, tuo daugiau jis patiria gyvybinės josios jėgos, tuo labiau tauta apvaisina jojo dvasią ir tuo tobuliau skleidžiasi jis ir jojo darbai. Žmogaus išsivystymas yra ne kas kita, kaip nuolatinis priėmimas į save gyvybinių pradų ir jų išskleidimas konkrečiais pavidalais. Tarp šių pradų tautinės jėgos užima labai svarbią vietą. Tik jų gaivinamas žmogus gali išsivys-'igi pilnutinio žmogiškumo. Fr. Brunetière yra pasakęs, kad ·io mes tampame tik tėvynėje ir per tėvynę. Kur trūksta 'en trūksta ir būtinų sąlygų individui išsivystyti ir išsito-/isai išsivystęs niekados nebus tas, kuris nebus suau- tauta. Šito slaptingo ir kartu labai realaus suaugimo ymi visuose individo darbuose: jie neturės ryškios ly- spalviai, bekraujai, nes jiems stokos gimtosios žemės . Šalkauskio pasakymas: „pilnutinis individas tegali-ıtinėje tautoje"[8] – yra teisingas, kalbant ne tik apie tau- ır apie individo pilnatvę.

b. Tautos apsireiškimas individe

Individas apsireiškia tik tautoje. Tauta „mus apipavidalina iš visų pusių, siekdama giliai ir neišdildomai į mūsų esmę"[9]. Bet antra vertus, *tauta taip pat apsireiškia tik individe.* O. Spannas šitą apsireišimą vadina „visumos gimimu nariuose"[10]. Tauta, perteikdama individui savo individualybę, gimdo jį kaip *tautinį* individą ir kartu pati jame gema arba apsireiškia regimu pavidalu. Tauta nėra priežastis ne tik žmogiškojo individo apskritai, bet net nė *tautinio.* Tautinis individas nėra priežastinio tautos veikimo pase-

---

[6] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 7.
[7] Idée de Patrie, Paris, 1890, p. 19.
[8] Op. cit., p. 8.
[9] *M. de Munnyck* savo kalboje, pasakytoje, pašventinant Friburgo lietuvių studentų d-jos „Lithuania" vėliavą: cit. „Romuva", nr. 2, 1922, p. 11.
[10] Kathegorienlehre, p. 54.

ka. Kaip medis nėra priežastis savo šakų ir lapų, taip ir tauta nėra priežastis savo narių. *Tautiniai individai yra ne kas kita, kaip tautos skleidimasis tikrovėje.* Tauta, šiaip ar taip, yra *bendras* dalykas ir todėl konkrečiai ji gali apsireikšti tik *individualybėse.*

Kiekviena gyva benruomenė pereina tris savo tarpsnius: visų pirma ji yra *idėja,* paskui *įsikūnijimas* ir galop *skleidimasis.* Žmonijos idėja Dievuje buvo nuo amžių. Tvėrimo metu ji įsikūnijo vyre ir moteryje. Žmonijai didėjant, ji skleidžiasi individuose. Žmogiškųjų individų gimimas yra ne kas kita, kaip įsikūnijusios žmogaus idėjos skleidimasis laike ir erdvėje. Bažnyčia, kaip idėja, taip pat yra amžina. Ji įsikūnijo Logo Įsikūnijimo metu. Ji skleidžiasi krikščionyse. Krikšto sakramento teikimas yra Bažnyčios skleidimasis laike ir erdvėje. Taip yra ir su *tauta.* Tautos idėja, kaip galimybė, įsikūnija tautinės individualybės susiformavimo metu. Tuomet tauta esti dar netobula ir negausi. Bet, būdama gyva ir organiška, ji auga ir skleidžiasi *tautinių individų gimimu.* Tik tokiu būdu tauta įgyja regimą pavidalą tikrovėje ir tik tokiu būdu ji gali apsireikšti.

Tautos skleidimasis ir apsireiškimas individe eina dviem kryptimis: vertikaline – *gilyn* ir horizontaline – *platyn.* Vertikalinė kryptis reiškia tautos tobulėjimą, horizontalinė – tautos gausėjimą. Tautos tobulėjimas yra tautinės individualybės išsivystymas. Tautos gausėjimas yra šitos individualybės įsikūnijimas individuose, arba *tautinių* individų gimimas. Ir vienu, ir kitu atveju tauta apsireiškia tik individe: individe tautinė individualybė tobulėja, nes tik individas bei jo žygiai yra josios palaikytojai, ir individe ji įsikūnija. „Tauta, – sako O. Baueris, – išeina aikštėn tik tautiniame individo charakteryje, tik jojo tautybėje".[11]

Čia mes surandame pagrindinį tautos ir tautinio individo santykių bruožą: *tauta yra tautinių individų atrama, ir tautiniai individai yra tautos konkretizacija ir apsireiškimas.* Tauta duoda tautiniam individui buvimą ir gyvybę, tautinis individas suteikia tautai regimą pavidalą. Tauta duoda *jėgos,* tautinis individas veikia. Tautinis individas negali gyventi be tautos, nes jis liktų tik žmogiškasis

---

[11] Op. cit., p. 138.

individas; tauta negali gyventi be tautinio individo, nes ji virstų idėja. „Asmens, – sako A. Rademacheris, – kurie sudaro bendruomenę, gyvena iš visumos ir visumai, o visuma gyvena iš asmenų ir asmenims".[12] Toks keitimasis virsta „nuolatinio abiejų pusių tobulėjimo principu"[13]. Tauta tobulėja individe ir individas tobulėja tautoje. Tauta nėra *tik* sąlyga ir priemonė tarpti tautiniam individui, kaip medis nėra sąlyga ir priemonė tarpti šakoms ir lapams. Tarp tautos ir individo yra ne tik formalus, bet ir ontologiškas ryšys, pagrįstas pačia buitimi"[14].

c. Tautiškumas kaip „tauta mumyse"

Tautinė individualybė, realizuodamasi individe, tampa tautiniu jojo buvimo bei veikimo būdu arba, kaip O. Baueris sako, „gyva ir veiklia jėga"[15]. Tai, kas tautoje išsivystė ir susiformavo per ilgus amžius ir įvairių veiksnių įtakoje, kas buvo pradėta gamtos ir atbaigta istorinio likimo, tai individe apsireiškia kaip tam tikros pastovios ypatybės, kaip tam tikros veiklios jėgos, kurias mes ir vadiname *tautiškumu*. „Istoriškumas mumyse yra mūsų tautiškumas"[16]. Mes tarsi atgaiviname savyje tautos istoriją, priimdami į save šitos istorijos sukurtą tautinę individualybę. Iš mūsų ypatybių, iš mūsų buvimo ir veikimo kalba mūsų tauta. Istorijos įspausti bruožai atgyja tautiškame mūsų gyvenime. Mes daromės tautos istorijos atspindys.

Tautos apsireiškimas individe, „tauta mumyse", neatsiranda *tik* paveldėjimo keliu. Gimdamas žmogus atsineša tik fizinį tautos tipą, sukurtą rasės ir gyvenamosios aplinkos. Tuo tarpu psichinį tipą, arba dvasinę tautos individualybę, individas įgauna įaugdamas į objektyvinę tautos kultūrą. Tauta skleidžiasi individe ne tik prigimties, bet kartu ir kultūros veikimu. Paveldėjimas perteikia žmogui tai, kas tautai yra sukurta prigimties, pasisavi-

---

[12] Die Kirche als Gemeinschaft u. Gesellschaft, p. 24.
[13] *A. Rademacher*, op. cit. ibd.
[14] Plg. O. Spann, Kategorienlehre, p. 94.
[15] Op. cit., p. 183.
[16] *O. Bauer*, op. cit., p. 183.

nimas objektyvinių gėrybių apsprendžia žmogų tuo, ką tauta yra įgijusi iš kultūros. Tauta įeina į individą ir jį apsprendžia tik pagelbima gamtinių ir kultūrinių veiksnių.

Dabar galima suprasti, kad *tautiškumas yra tautinės individualybės apsireiškimas individe, kilęs iš sutartinio prigimties ir kultūros veikimo.* Tautiškumas yra *įgimtas,* kiek jis yra paveldėjimo arba prigimties padaras, ir įgytas, kiek jis atsiranda iš perteikimo tautinių gėrybių arba iš kultūros. Tautiškumas yra nekuriamas iš esmės, bet kuriamas *individe* ta prasme, kad, perteikiant jam tautinės kultūros gėrybes, jame yra sudaromi pastovūs *tautiški* nusiteikimai. Vis dėlto tam tikras linkimas į šituos nusiteikimus glūdi jau pačioje žmogaus prigimtyje, nes paveldėtas fizinis tipas sudaro palankias sąlygas ir tam tikriems psichiniams nusiteikimams. Tautiškumas pilnutine prasme nėra žmogui įgimtas kaip rasė, bet ir nėra visiškai įgytas kaip, pvz., išsilavinimas. Todėl galima žmogų nutautinti, bet niekados nutautinimas nebūna be skriaudos individo prigimčiai.

Tautiškumas, kaip tautinės individualybės apsireiškimas individe, taip pat yra *formalinis dalykas,* kaip ir apskritai tautinė individualybė. Tautinė individualybė, apsireikšdama individe, nesuteikia jam jokio tautiško turinio, bet tik apsprendžia jį tautiška lytimi. Tautiškumas visados lieka tautinė būsena ir veiksena. Specifiško turinio jis neturi ir negali turėti.

Čia mes paliečiame *tautiškumo ir žmogiškumo santykius.* Mūsų laikais, kada nacionalizmas įnirtingai kovoja su kosmopolitizmu, ši problema yra ypač aktuali, ir tinkamai ją išspręsti yra būtina. Kalbėdami apie tautinę individualybę, minėjome, kad pats žmogiškumas neturi specialaus buvimo ir veikimo būdo. Jis yra tik medžiaga, kuri būdus priima. Antra vertus, tautiškumas neturi specialios medžiagos. Jis yra tik lytis, apsprendžianti bendrąją žmogiškąją medžiagą. Tautiškumas žmogiškumui ateina kaip vienas iš daugybės buvimo bei veikimo būdų. *Žmogiškumas taip santykiuoja su tautiškumu kaip turinys su forma.* Žmogiškumas yra bendras turinys, kuriam stoksta lyties. Tautiškumas yra speciali lytis, kuriai stoksta turinio. Žmogiškumas pripildo tautišką lytį realiu turiniu, o tautiškumas žmogiškajam turiniui duoda regimą lytį.

Žmogiškumas pats negali konkrečiai apsireikšti, nes jis neturi konkretinės buvimo formos. Tautiškumas vienas taip pat negali egzistuoti, nes jis neturi realaus turinio. Žmogiškumas apsireiškia per tautiškumą"[17], o tautiškumą galima suvokti tik per žmogiškumą. „Tautybė, – sako prof. St. Šalkauskis, – yra individuali lytis, kuriai dera pasisavinti visuotinasis turinys, ir tuodu dalyku yra neatskiriamu nuo viens kito be žalos ir tautai, ir žmonijai".[18] Iš tikro atskirti žmogiškumą nuo tautiškumo reikštų iš turinio atimti jį individualizuojančią lytį, kas padarytų negalimą konkretų jo apsireiškimą, ir iš lyties atimti ją palaikantį turinį, kas pražudytų pačią lytį, nes ją numedžiagintų ir tuo būdu paverstų idėja. Kultūrinę kūrybą šios vienašališkos pastangos padaro *nevertingą*, kai neigia tautišką lytį (kosmopolitizmas), ir *nevaisingą*, kai neigia žmogiškąjį turinį (nacionalizmas). Kas neigia kultūroje tautišką pradą, tas kartu neigia originalių lyčių šaltinį ir kultūrą pastūmi į šabloną. Antra vertus, kas neigia žmogiškąjį turinį, kultūrą išsekdina, nes jai pristinga medžiagos. Pirmuoju atveju kultūra netenka originalumo, antruoju – prasmingumo. Todėl nėra idealas nei žmogiškumas be tautiškumo, kaip nori kosmopolitai, nei tautiškumas be žmogiškumo, ko siekia kraštutiniai nacionalistai. Tik tautiškumas, atremtas į žmogiškumą, ir žmogiškumas, perėjęs per tautiškumą, yra tiek žmogaus, tiek kultūros vertingumo šaltinis.

2. *Tautiško auklėjimo sąvoka ir uždaviniai*

a. Tautiško auklėjimo esmė

Žmogiškumas, kaip turinys, ir tautiškumas, kaip lytis, organiškon vienybėn susieina *tautiškame auklėjime.* Tik gimęs indivi-

---

[17] Nesakome *tik* per tautiškumą, nes žmogiškumas apsireiškia dar ir per lytiškumą ir per individualumą. Tautiškumas yra tik viena iš daugybės žmogiškumą apsprendžiančių lyčių.

[18] „Romuva", 1921, nr. 1, p. 6.

das yra žmogiškas, bet jis dar nėra tikra prasme tautiškas. Jis turi tam tikrų tautinių polinkių, kylančių iš paveldėto fizinio tipo. Bet jie nėra tokie stiprūs, kad patys vieni pajėgtų apspręsti žmogiškumą aiškia tautiška lytimi. Jie tik nurodo kryptį ir sudaro šitam apsprendimui atramą. Tikrasis tautiškumas nėra imanentinis dalykas, kuris žmogui augant išsiskleistų savaime. Jis, kaip matėme, yra *įgyjamas*. Jau motina, mokydama kūdikį kalbėti, žaisti ir melstis, perteikia jam tautišką grožio suvokimą ir tautišką santykiuoseną su Dievu. Pasisavindamas tautos sukurtas kultūrines gėrybes, jis kartu pasisavina ir tautines lytis. *Tautiškumas yra įgyjamas per tautinę kultūrą*.

Kalbėdami apie tautinio auklėjimo funkcijas, minėjome, kad auklėtinis pasisavina *ne tik* perteikiamųjų gėrybių turinį, bet ir jų *lytį*, kad šitas lyties pobūdis apsprendžia jo psichiką, savimi apgaubdamas atitinkamas jo galias ir tuo būdu joms suteikdamas tam tikrą formą. Čia kaip tik ir glūdi tautiško auklėjimo esmė. Tautiškas auklėjimas perteikia *tautinės* kultūros gėrybes, kuriose yra realizuotos *tautiškos* lytys. Auklėtinis jas pasisavina, jos įeina į jo psichiką, ją apgaubia ir apsipavidalina. *Kultūros lyčių tautiškumas virsta psichinių galių tautiškumu*. Žmogiškumas darosi apspręstas tautiškumo, *kaip formos*. Todėl *ir tautiškas auklėjimas savo esme yra individualinio žmogiškumo apsprendimas tautiška lytimi, perteikiant jam atitinkamas tautines kultūros gėrybes*. Tautiškas auklėjimas būtų be prasmės, jei žmogiškumas turėtų savą specialią lytį. Jis būtų dresūra, jei tautiškumas būtų tik įgimtas. Galimumas įgyti tautiškumą ir neapspręstas žmogiškumas yra dvi pagrindinės tautiško auklėjimo sąlygos.

Pati tautiško auklėjimo esmė reikalauja, kad jis būtų *pirmutinis laiko atžvilgiu*. Kūdikio žmogiškumas visų pirma turi būti apspręstas tautiškomis lytimis, kuriomis jis turės reikštis visą gyvenimą. Bet pirmutinis apsprendimas visados esti giliausias ir pastoviausias. Tiesa, vaikystės metais jį dar galima keisti, bet šitoji kaita niekados nelieka be skriaudos. Psichinių lyčių kaitaliojimas trukdo nuoseklų auklėtinio išsivystymą ir pačioms lytims neleidžia tobulai sugyventi su sielos galiomis. Todėl ugdymas jau nuo pat pradžios turi būti *tautiškas*. Vaikui visų pirma turi būti

perteikiamos *tautinės* gėrybės. Su svetima kultūra jis gali būti supažindintas tik tada, kai tautiškos lytys jau yra gana stipriai jame įsišaknijusios. Žmogiškumas gali būti tikrai išauklėtas tik tada, kai jis kuo tobuliausiai susigyvena su tautiškumu.

Čia mes paliečiame žmogiškojo ir tautiškojo auklėjimo santykius. Žmogiškasis auklėjimas negali būti be tautiško auklėjimo ir tautiškas auklėjimas – be žmogiškojo. Kaip žmogiškumas negali apsireikšti be tautiškumo, taip ir žmogiškumo auklėjimas negali apsieiti be tautiškumo auklėjimo. Kas norėtų auklėti tik žmogiškumą, palikdamas šalia tautiškumą, tas auklėtų tik turinį, neapspręsdamas jo konkrečia lytimi. Tokios pastangos būtų visiškai nevaisingos. Antra vertus, kas auklėtų tik tautiškumą, nekreipdamas dėmesio į žmogiškumą, auklėtų tik lytį be turinio. Tai taip pat būtų neįmanomas dalykas. Galima vienos tautos narį apspręsti kitos tautos lytimi (nors šitoks žygis ir būtų nenormalus), bet negalima žmogaus neauklėti *tautiškai*. Žmogiškumas gali vaisingai veikti tik apipavidalintas tautiškomis lytimis, vadinasi, tautiškai išauklėtas.

Tautiškas tad auklėjimas yra atrama visokiam kitokiam auklėjimui. Suteikdamas individui konkrečių lyčių, jis atidaro jam kelią į jo asmenybės subrendimą. Šita prasme ir Fr. Fösteris yra pasakęs, jog „tautinio auklėjimo mums, be abejo, reikia ta prasme, kad atskiras žmogus tvirtai įsišaknytų prigimties duotame ir istorijos išvystytame savo tautos būde, dėl ko ir jo *paties būtybė pasiekia pilnutinio išsiskleidimo*" (m. pbr.)[19]. Pedagoginis kosmopolitizmas atsigręžta pats prieš save, nes, paneigdamas žmogaus apsprendimą tautiška lytimi, pats užsitveria kelią į pilnutinį žmogiškumą. Tik tautiškai išauklėtas žmogus gali būti kūrybiškas visose gyvenimo srityse, nes tik tada savo darbams jis gali duoti originalią ir todėl vertingą lytį.

Reikia pasakyti, kad tautiškas auklėjimas esti vaisingesnis tada, kai kiekvienos tautos tautinio auklėjimo teorija žino, kokia iš esmės yra savos tautos lytis, kuria reikia apspręsti naujoji karta. Dėl to tautiškam auklėjimui labai daug gali padėti filosofiniai ir psichologiniai atskirų tautų tyrinėjimai. Vis dėlto *praktinis* tautiš-

---

[19] Politische Ethik und politische Pädagogik, p. 484.

kas auklėjimas niekados negali aklai paisyti filosofų bei psichologų išvadų, nes jų sudarytos tautiškų lyčių teorijos (pvz., tautos mąstysenos, kūrybos, religinio nusiteikimo) gali būti klaidingos. Čia visados yra būtinas tam tikras pasitikėjimas savaimingu tautinių gėrybių veikimu.

Žmogaus apsprendimas tautiška lytimi gali būti baigtas tik subrendus psichikai. Todėl tautiškas auklėjimas nėra tik kūdikystės ar vaikystės metų dalykas, bet siekia paaugėlio ir net jaunuolio amžių. Tautiškas auklėjimas nepasitenkina tik pradėjęs tautišką žmogaus apsprendimą. „Jis turi suteikti naujoms kartoms *tobuliausiu laipsniu* (m. pbr.) tą tautinę lytį, kuri (143) išskiriamai charakterizuoja savo tautą, palyginant su visomis kitomis tautomis".[20] Galima net teigti, jog tautiškas auklėjimas niekados nėra pabaigiamas. Sykį įvykęs žmogaus apsprendimas tautiška lytimi turi būti nuolatos palaikomas, tobulinamas ir saugojamas, kad svetimos lytys, ateinančios su svetimos kultūros pasisavinimu, neiškreiptų savųjų. Tautišku atžvilgiu žmogus yra panašus į knygos vertėją, kuris turi nuolatos kovoti su besiskverbiančiu į jo psichiką svetimu galvojimo būdu. Todėl tautiškas auklėjimas kaip tik ir yra pašauktas ginti tautišką žmogaus lytį nuo svetimų priemaišų, nuolatos perteikdamas *tikrai grynas* tautinės kultūros gėrybes. *Lavinimo eigoje tautinių dalykų (Volkskunde) mokymas turėtų būti visų laipsnių mokyklose.* Net ir profesinis jaunimo parengimas negali apsirėžti tik specialiniais dalykais, palikdamas šalia tautišką žmogaus formavimą. Profesinis darbas tik tada yra tikrai vertingas ir kūrybiškas, kai jis yra atremtas į išauklėtą žmogiškumą. O žmogiškumas, kaip matėme, tik tada yra išauklėtas, kai jis gali reikštis tobulomis tautiškomis lytimis.

b. Tautiško auklėjimo tikslai ir uždaviniai

Tautiško auklėjimo tikslas yra tobula tautiškoji individualinio žmogiškumo lytis, arba *pilnutinis tautiškumas*. Jis yra apsprendžiamas ir vedamasis viso tautiško auklėjimo principas. Bet *tautiškumas,*

---

[20] *St. Šalkauskis.* Visuomeninis auklėjimas, p. 143–144.

kaip jau buvo ir anksčiau minėta, yra *sudėtinis dalykas*. Jis apima visą žmogų ir visai jo būtybei suteikia tam tikrą reiškimosi būdą. Žmogus yra tautiškas ne tik savo siela, bet ir savo kūnu. Galima visai teisingai kalbėti apie *fizinį tautiškumą*, kurį sukuria rasė ir gyvenamoji aplinka ir kuris yra paveldimas. Tautiškas auklėjimas turi ir jo siekti, nes kūno nusiteikimas daro nemaža įtakos sielos nusiteikimams. Tautinės kultūros pasisavinimu žmoguje yra sukuriamas *psichinis tautiškumas*, arba tautiška visos jo psichikos lytis. Konkretiniame savo apsireiškime psichinis tautiškumas suskyla į tiek sričių, *kiek yra pastovia lytimi apsprendžiamų psichikos galių*. Gimtosios kalbos perteikimas tautiška lytimi apsprendžia žmogaus *mąstymą*, tautinis meno perteikimas apsprendžia *estetinį jo suvokimą*, ir individo įvedimas į religines tautos tradicijas apsprendžia tam tikra prasme jo *santykius su Dievu*. Iš psichinio tautiškumo mes išskiriame valios sritį. Valia, būdama laisva, nors ir yra paliečiama dorinių tautos tradicijų, vis dėlto *nėra apsprendžiama pastovia lytimi, kaip kitos galios*. Todėl apie valios tautiškumą galima kalbėti tik labai bendra prasme. Psichinis žmogaus tautiškumas todėl suskyla į tris pagrindines dalis: į *intelektinį, estetinį ir religinį tautiškumą*. Pridėję prie jų fizinį tautiškumą, gauname ketvertą esminių bendrojo tautiškumo sričių.

Taigi ir bendrasis tautiško auklėjimo tikslas suskyla į ketvertą siektinų specialių tikslų. Tautiškas auklėjimas turi siekti *fizinio tautiškumo*, apsireiškiančio etninio tipo išsivystymu, *intelektinio tautiškumo*, išeinančio aikštėn tautiškoje mąstysenoje, *estetinio tautiškumo*, įsikūnijančio meniškame suvokime ir kūrime, ir galop *religinio tautiškumo*, pasirodančio individo santykiuose su Dievu.

Apspręsti individą tautiška lytimi yra pagrindinis ir bendriausias tautiško auklėjimo *uždavinys*. Juo yra siekiama bendrojo tikslo. Bet kaip šis susideda iš keturių specialinių sričių, taip ir bendrasis tautiško auklėjimo uždavinys suskyla į ketvertą specialių uždavinių, kurių vykdymu yra siekiama specialių tikslų. Fizinio tautiškumo yra siekiama etninio tipo tobulinimu; intelektinio tautiškumo siekiama tautiškos galvosenos lavinimu, perteikiant gimtąją kalbą; estetinio tautiškumo siekiama tautiško meniškojo kūrimo ir pasigėrėjimo išvystymu, perteikiant estetines tautos

gėrybes; religinio tautiškumo siekiama tautiško religinio reiškimosi auklėjimu, perteikiant religines tautos sukurtas lytis. *Todėl etninio tipo tobulinimas, tautiškos mąstysenos lavinimas, tautiško estetinio suvokimo išvystymas ir tautiško religinio reiškimosi auklėjimas yra pagrindiniai tautiško auklėjimo uždaviniai.*

II. ETNINIO TAUTOS TIPO TOBULINIMAS

1. *Etninio tipo ir jo tobulinimo prasmė*

a. Etninis tipas kaip kūno nusiteikimas

Fizinį tautos tipą, kaip žinome, sukuria rasė ir gyvenamoji aplinka. Nevienodi paveldimieji elementai, patyrę nevienodą klimato, teritorijos ir skirtingo ekonominio gyvenimo įtaką, kiekvienai tautai sukuria savotiškų fizinių nusiteikimų, kurių junginys ir sudaro fizinį, arba etninį, josios tipą. Tai ir yra vadinamasis *fizinis tautiškumas.* Jo buvimo negalima neigti. Kiekviena tauta turi tik jai vienai charakteringų fizinių ypatybių. Kūno ūgis, jo dalių proporcija, reagavimas į gamtos įtakas ir apskritai visas fizinis žmogaus reiškimasis kiekvienõs tautos yra kitoks. Antropologijos ir etnologijos mokslai šiuo atžvilgiu iškelia vis įdomesnių ir reikšmingesnių dalykų.

Daug kebliau aptarti šito savotiškumo esmę. Gamtos mokslai šiandien dar nėra nustatę konkrečių etninių tipų, kaip dvasios mokslai dar nėra ištyrę psichinio tautų priešinimosi. Mūsų laikų žinios šiuo atžvilgiu dar tebėra gana skurdžios. Dėl to ir konkrečios išvados būtų dar per ankstyvos. Vis dėlto, nepaisant praktinių tyrinėjimų stokos, *teoriniam* etninio tipo apibūdinimui pakanka fakto, kad fizinis tautų savotiškumas yra *realus.* Šitas jo realumas yra atspėjamas iš patirčiai prieinamo skirtingo tautų reiškimosi fiziniame gyvenime.

Žmogaus kūnas savo veikimą apreiškia dvejopu atžvilgiu: *santykiuose su gamta ir santykiuose su dvasia.* Kūnas gyvena materialiame pasaulyje, iš jo gauna savo buvimą, iš jo ima sau maisto ir

jame rengia savo išsivystymui sąlygas. Gamta daro kūnui įtaką įvairiopu būdu, ir kūnas įvairiopai į šitą įtaką atsako. Vienų žmonių organizmas greitai ir stipriai atsispiria ardantiems gamtos veiksniams, kitų lėtai ir silpnai. Vieni geriau susigyvena su šalčiu, kiti – su karščiu, o treti – su drėgme. Vieniems yra nepakankamas augalinis maistas, kitiems – mėsa. *Šitame nevienodame kūno reagavime į gamtos įtaką ir glūdi pirmutinis etninio tipo esmės bruožas.* Kiekvienos tautos žmogaus kūnas turi vienodus organus ir vienodą konstrukciją. Bet šitie organai veikia nevienodai, kai jiems tenka susidurti su gamtos įtakomis. Jų, kaip *organų*, esmė visų yra ta pati. Bet kiekvienoje tautoje jie turi savotišką veikimo *būdą*. Santykiuose su gamta jie reiškiasi skirtingai.

Kūnas gyvena gamtoje, o kūne gyvena ir veikia *dvasia*. Kūnas yra materialinė atrama sielos veikimui ir todėl jis neišvengiamai turi su ja santykių. Šituose santykiuose taip pat apsireiškia savotiškas kūno nusiteikimas. Siela gali *pažinti* pasaulį tik kūno padedama. Kaip kūnas jai tarnauja, teikdamas pažinimui medžiagos, taip ji pasaulį ir pažįsta. Amerikos indėnai net ir vešlioje žolėje suvokia nubėgusio arklio kryptį, nes jų pojūčiai pristato protui labai tikros ir labai smulkmeniškos medžiagos. Siela gali *apvaldyti* pasaulį taip pat tik per kūną. Kiek kūnas šiuo atžvilgiu yra nusiteikęs klausyti dvasios, tiek ji gali išplėsti savo viešpatavimą medžiaginėje tikrovėje. Kiekvienos tautos žmogaus kūnas santykiuoja su dvasia, bet santykiuoja savotiškai. Jei yra tautų mokslininkių, technikių, menininkių, tai dėl to, kad ir jų kūnas yra savotiškai nusiteikęs patarnauti dvasiai. Tauta nebus mokslininkė, jei etninis josios tipas neturės gero juslinio pažinimo. Tauta nebus menininkė, jei etninis josios tipas nebus nusiteikęs savaimingai kūrybai. Bet kuris psichinis tautos sugebėjimas visados turi turėti atramą etniniam tipe. *Etninio tautos tipo esmė todėl yra ne kas kita, kaip savotiškas kūno nusiteikimas* santykiams su gamta ir dvasia. Rasės ir gyvenamosios aplinkos veiksniai apsprendžia kūną tam tikru būdu ir jį nuteikia savotiškai atsakyti į gamtos įtaką ir savotiškai pagelbėti dvasiai. Šitas nusiteikimas yra grynai *formalinis* dalykas. Vienos tautos kūnas materialiniu atžvilgiu neturi ir negali

turėti nieko skirtingo nuo kitos tautos kūno. Jis tik įgyja kitokį savo buvimo ir veikimo būdą, kuris lyg prizmė kitaip laužia gamtos įtaką ir kitaip tarnauja dvasiai. Šiuo tad atžvilgiu *etninis tautos tipas yra fizinė tautos būsena ir veiksena, realiai apsireiškianti kūno santykiuose su gamta ir su dvasia.*

b. Etninio tipo vertingumas

Etninį tipą galima auklėti ir tobulinti tik tada, jei jis yra *vertingas*, jei jis yra *vertas* tobulinti. Nevertingų dalykų tobulinimas būtų nesąmonė. Todėl savaime kyla klausimas: *ar fizinis tautiškumas yra vertybė?* Reikia pasakyti, kad savotiškas tautos kūno nusiteikimas, kaip medžiaginis dalykas, negali būti nelygstamoji vertybė kaip tiesa arba šventumas. Tikro vertingumo jis gali įgyti tik tada, kai yra palenktas aukštesnio gyvenimo reikalams, kitaip sakant, kai savimi jis sudaro atramą ir sąlygą aukštesnėms vertybėms. Materialiniai dalykai tampa vertybėmis tik ryšium su dvasinėmis apraiškomis. Todėl ir fizinis tautiškumas gali būti vertybė tik tada, jei jis yra kuriuo nors būdu surištas su dvasiniu žmogaus gyvenimu.

S. Behnas savo veikale *Philosophie der Werte*[1] rasės kilnumą įterpė į pagrindinių vertybių eilę[2]. „Kraujo kilnumas, – sako jis, – nėra prasimanymas. Ne tik metaforiškai yra kalbama apie karštą kraują ir apie stiprų širdies plakimą. Ne kiekvienas kraujas yra lygiai chemiškai aktyvus. Gerai išaugintos rasės turi puikiai išsišakojusią gyslų sistemą".[3] Šitasai kraujo kilnumas yra vertingas dėl to, kad „psichiniai ir dvasiniai gabumai ypač gerai išsivysto kilniame kraujuje"[4]. Dvasia gali viešpatauti pasaulyje tik įsigalėjusi kūne. Tuo tarpu kilnus kraujas sudaro geras sąlygas dvasiai veikti kūne, o per kūną ir materialinėje tikrovėje. Žmogiškieji dvasios pradai randa tinkamą atramą gerai išaugintame organizme

---

[1] München, 1930.

[2] Šitos vertybės, pasak Behno, yra: naudingumas (*nützlich*), kilnumas (*edel*), gražumas (*schön*) ir šventumas (*heilig*).

[3] Op. cit., p. 42.

[4] *S. Behn, op. cit., p. 43.*

ir dėl to gali gerai apreikšti kūrybinę savo galią. Todėl *kraujo kilnumas darosi ugdytina vertybė, kaip atrama žmogaus dvasiai.*

Čia mes surandame ir etninio tipo vertės pagrindą. Psichinis žmogaus tautiškumas, kuris yra neabejotina vertybė kaip žmogiškumo apsprendimas konkretine lytimi, taip pat reikalauja sau tinkamos atramos kūne. Tautiška žmogaus mąstysena turi būti pagelbima tam tikro pojūčių veikimo. Savotiškas žmogaus juslių nusiteikimas priimti įspūdžius sudaro materialinę atramą tautiškam mąstymo būdui. Tautinis estetinis reiškimasis suponuoja savotišką kūno nusiteikimą savaimingai kūrybai. Žodžiu *psichinis žmogaus tautiškumas savo veikimui reikalauja fizinio tautiškumo.* Tik jame įsišaknijęs, jis gali išsivystyti ir apsireikšti originaliomis lytimis. Kaip apskritai kūnas sudaro materialinę atramą ir materialines sąlygas dvasios veikimui, taip *tautiškas* šito kūno nusiteikimas, arba etninis tautos tipas, sudaro materialinę atramą ir materialines sąlygas tautiškam sielos *nusiteikimui.* Žmogiškumo apsprendimas tautiškomis lytimis gali būti tikrai sėkmingas tik tada, kai psichinių galių veikimas atitinka fizinius kūno nusiteikimus. Svetimo etninio tipo individas negali ligi gelmių suaugti su tautiškomis lytimis, nes materialinis jo pagrindas lieka visados skirtingas ir todėl kūno veikimas nesiderina su tautiškumo reikalaujamu sielos veikimu. Fizinio pagrindo ir psichinių lyčių nesantaika savotiška tragika pažymi visą tokio žmogaus gyvenimą.

Etninis tipas todėl patarnauja, kaip atrama ir sąlyga, žmogaus psichikos apsprendimui tautiška lytimi. Šiuo atžvilgiu jis įgyja tam tikro vertingumo ir dėl to yra *ugdytinas.*

c. Etninio tipo tobulinimo esmė ir uždaviniai

Stanley Hallas yra pasakęs, kad „norint būti geru civilizuotu, reikia visų pirma būti geru laukiniu". Šitas posakis tinka ir etninio tipo tobulinimui. Kad būtų galima tautiškai mąstyti ir tautiškai kurti, visų pirma reikia tautiškai justi ir tautiškai pergyventi. Etninio tipo tobulinimas rengia materialines sąlygas kitiems tautiško auklėjimo uždaviniams. „Rasės sąvoka, sako R. Johannetas, yra pagrindinės reikšmės... Todėl nesidomėjimas kraujo dėsniu

yra beveik visuomet politikos silpnybė".[5] Iš tikro, toks nesidomėjimas yra ne tik politikos, bet ir *ugdymo* silpnybė, nes tuo būdu jis leidžia išsprukti savo darbų atramai.

Etninio tipo tobulinimas iš esmės yra ne kas kita, kaip *išvystymas tautiško kūno santykiavimo su gamta ir dvasia.* Jau pati prigimtis lenkia kūną vienokiems ar kitokiems santykiams. Auklėjimas turi tik rūpintis, kad individo kūno išsivystymas neprasilenktų su paveldėta kryptimi, kad išoriniai veiksniai neužstelbtų ir neiškreiptų gamtos davinių. Bet, svarbiausia, *etninio tipo tobulinimas tautišką kūno reiškimosi būdą turi palenkti sielos tarnybai.* Tautiško auklėjimo idealas yra ne pats etninis tipas, bet tinkamas jo patarnavimas tautiškam psichikos gyvenimui. Etninio tipo tobulinimas pasiekia savo tikslą ne tada, kai fizinis tautiškumas esti išvystytas, bet tada, kai jis esti ir išvystytas, ir palenktas dvasios reikalams. Dėl to *etninio tipo tobulinimas tikra prasme yra tautos fizinės būsenos ir veiksenos išvystymas ir palenkimas psichiniam tautiškumui.*

Praktikoje šitas darbas turi du pagrindiniu uždaviniu. Etninio tipo auklėjimas visų pirma turi ginti fizinį tautiškumą nuo ardančių jį veiksnių, vis tiek ar jie eitų iš gamtos, ar iš civilizacijos. Šiandien, kai, pirma, internacionaliniai santykiai palengvina mišrias tautiniu atžvilgiu vedybas ir tuo būdu maišo kraują, antra, kai gyventojų telkimasis į miestus atitraukia juos nuo sveiko prigimties gyvenimo, šiandien ypatingai reikia susirūpinti etninio tipo likimu. *Mišrios vedybos* naikina etninio tipo ryškumą, o miestai – jo tvirtumą. „Kaimas, – sako Herkneris, – yra tikriausias tautos jaunatvės šaltinis, tuo tarpu miestai, kurie kaip Kronas ryja savo vaikus, yra žmonių giminės karstai. Juo labiau miestai auga kaimo sąskaita, tuo sparčiau, tiesa, išsivysto kultūra, bet ji yra lyg raudonės džiovininkų veiduose".[6] Dėl to *skatinimas nevesti svetimtaučių ir mėgti kaimą yra svarbiausios tautiniam tipui išlaikyti priemonės.* Antra vertus, kiekvienos tautos kūne yra ne tik gerų, bet ir blogų ypatybių: neatsparumas kai kurioms ligoms (pvz., negrų –

---

[5] Le principe des nationalités, p. 383.

[6] Cit. *H. Pesch S. J.*, Nationalökonomie, II, Freiburg i. Brsg., 1925, p. 614.

džiovai), klimato įtakai, per menkas kai kurių organų veikimas (pvz., anglų – balso stygų) ir t. t. Gerosios ypatybės turi būti palaikomos, blogosios – taisomos ir gerinamos. Dėl to etninio tipo tobulinimo uždavinys yra savotišką teigiamą kūno nusiteikimą *išlaikyti* ir *jį gerinti*.

2. *Etninio tipo išlaikymas*

a. Rasinio grynumo saugojimas

Tauta kaip kultūrinis vienetas savo atrama visados turi tautą kaip *gamtinį* vienetą. Todėl, norint išauklėti ir ištobulinti psichinius tautos polinkius, reikia juos atremti į vieningą fizinį tautos tipą arba į tautą kaip į gamtinį vienetą. Šiam reikalui neužtenka, kad tauta tik *būtų buvusi* gamtiniu vienetu; reikia, kad ji *būtų ir išlikusi gamtiniu* vienetu. Sykį sukurtas rasinis tautos tipas turėtų būti ir palaikomas.

Rasinį tautos grynumą palaiko vedybos, *kurių abi pusės yra to pačio etninio tipo*. „Bendros kilmės surišti žmonės tol lieka viena tauta, kol tarpusavėmis vedybomis jie palaiko savo kraujo giminystę".[7] Tautai yra svarbu ne tik turėti vieningą fizinį tipą, bet ir palaikyti jį nuolatine savo narių kraujomaiša. „Jei tarp tautos narių liaujasi lytinis susijungimas, ligi tol buvusi vieninga tauta tuoj įgyja linkimą skilti į vieną nuo antros besiskiriančias bendruomenes".[8] Vedybos su kitokio tipo žmonėmis į rasinį tautos vieningumą įlieja svetimo kraujo ir todėl kuria naują tipą, kuris yra skirtingas nuo buvusiojo. Taip yra skaldoma gamtinė tautos vienybė, paskui kurią eina ir kultūrinis pakrikimas. „Su svetimu krauju, – sako K. Adamas, – tautos kūne krauna lizdus ir svetimas galvojimo būdas, svetimi įvaizdžiai ir svetimos aistros. Jie užgniaužia tas savas ypatybes, kurios istorijos eigoje iš beformės masės sukūrė tautą".[9] Pasak to paties Adamo, rasinis grynumas yra pa-

---

[7] *O. Bauer*. Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 114.
[8] *O. Bauer*, op. cit. ibd.
[9] Deutsches Volkstum und Katholisches Christentum. „Theologische Quartalschrift"... p. 61, 62.

grindas net ir antgamtinės malonės įtakai. „Sveikas skirtingų elementų neapsunkintas kraujas, – sako jis, – sudaro geriausią (nors ir ne vienintelį) pagrindą išganomajam Bažnyčios veikimui".[10]

Tautinio auklėjimo veiksniai todėl turi susirūpinti rasinio grynumo saugojimu. *Šeima* turi taip nuteikti savo narius, kad vyrai nevestų svetimo rasinio tipo moterų, o mergaitės netekėtų už svetimos rasės vyrų. *Mokykla* turi išaiškinti mišrių vedybų kenksmingumo pagrindą. *Valstybė* savo įstatymais turi tvarkyti svetimo kraujo įsiliejimą. „Valstybė turi teisę ir pareigą tam tikrais dėsniais saugoti savo tautos kraujo grynumą, kai jį palaidoti grasina netvarkomas ir per didelis svetimo kraujo įsiliejimas".[11] Mišrios vedybos gali būti pakenčiamos tik tada, kai etninis vedančiųjų tipas nėra per daug skirtingas (pvz., lietuviai ir latviai, vokiečiai ir olandai), kai tokių vedybų yra nedidelis procentas ir kai tautinė kultūra yra stipri. Artimų etninių tipų susijungimas kartais gali duoti net laimingą derinį, nes iš kito tipo kūnas gali įgyti tokių ypatybių, kurių jam trūko savajame tipe. Vis dėlto tokios vedybos yra nepageidaujamos *kultūriniu* atžvilgiu, nes skirtingų kultūrų ir dažnai net kalbų žmonės nesudaro šeimoje vieningos nuotaikos, kuri yra labai svarbi psichiniam naujosios kartos išsivystymui. Dėl to, kai tokių vedybų esti daug, tautai visados gresia kultūrinis pakrikimas. Šį skaudų faktą lietuvių tauta yra pati patyrusi, kai didžiuma prieškarinių josios šviesuolių sukūrė visai nelietuviškas šeimas. Pavojus, be abejo, mažėja, kai svetima pusė patenka į aukštos kultūros aplinką. Kultūrinėmis savo vertybėmis tauta ją apsupa iš visų pusių, įspaudžia jai tautiškų bruožų ir tuo būdu ji tampa sutautinta. Chamisso yra pasakęs: „Kalbos meno, mokslo ir religijos dėlei aš tapau vokiečiu". Kultūrinis įsijungimas čia iš dalies atsveria prigimtąjį skyrimąsi. Bet jis nėra galimas be tam tikro nutautinimo, kas niekados nelieka be skriaudos savą šalį palikusiam ir iš savos kultūros išsiskyrusiam žmogui. Todėl mišrios vedybos niekados nėra pageidaujamos. Jas gali pateisinti tik ypatingos gyvenimo sąlygos. Jaunoji karta turi būti taip nuteikta, kad ji niekados laisvu noru neieškotų sau kitos

---

[10] Op. cit., p. 61.

[11] *K. Adam*, op. cit., p. 61.

pusės svetimoje tautoje. To pačio etninio tipo ir tos pačios kultūros žmonių vedimasis geriausiai laiduoja visokeriopą šeimos vienybę, o vieninga šeima sudaro atramą ir vieningai tautai.

b. Emigracijos tvarkymas

Etninį savo tipą tauta gali išlaikyti tik tada, kai *ji visa gyvena toje pačioje vietoje*. Išsisklaidymas įvairiuose kraštuose palenkia atsiskyrusias grupes kitokiems gyvenamosios vietos veiksniams ir tuo būdu kuria kitokį fizinį tipą. Naujos aplinkos įtaka iškeliavusius žmones atitolina nuo visos tautos, ardo jų gamtinį ryšį, ir todėl po kiek laiko etninėmis savo ypatybėmis jie ima skirtis nuo gyvenančiųjų tėvynėje. Sugriuvus gamtiniam vienodumui, daug sunkiau yra palaikyti ir kultūrinį vieningumą. „Išsiskirstymas, – rašo O. Baueris, – tautą, kaip gamtinę bendruomenę, pamažu sunaikina, nes įvairios gyvenimo sąlygos įspaudžia atsiskyrusioms tautos dalims <...> skirtingų žymių, ir šitas skirtingumas negali būti išlygintas jokia kraujomaiša".[12] Dėl to iškeliavusioji tautos dalis visados yra tykojama nutautėjimo pavojaus.

Emigracija todėl beveik visuomet tautai yra kenksminga. Ji ne tik sudaro pavojų iškeliavusiems žmonėms nutautėti, bet skaldo tautos jėgas ir mažina kultūrinį josios našumą. Aukšta tautinė kultūra reikalauja ankštos žmogiškosios aplinkos. Tuo tarpu emigracija visados padaro spragų. Juo emigracija didėja, tuo labiau auga šitos spragos ir tuo labiau menkėja tautinė kultūra. Iškeliavusioji dalis neatsveria šito kultūrinio sunykimo, nes žmonės, išplėšti iš gimtosios žemės ir patekę į naują aplinką, beveik niekados nesukuria aukštos tautinės kultūros. Emigrantai, tegul jie kartais būtų ir turtingi, tautinės kultūros atžvilgiu beveik visados atsilieka. Naujųjų laikų istorija patvirtina šitą mintį. Jungtinėse Amerikos Valstybėse lietuvių yra 650 000, Meksikoje prancūzų apie 2 000 000. Bet ir vieni, ir kiti yra žymiai atsilikę tautinės kultūros atžvilgiu. Materialinis jų gyvenimas yra net geresnis, bet kultūrinis aktyvumas tautinėje dirvoje žymiai menkesnis. Emig-

[12] Op. cit., p. 132–133.

rantai tik tada pradeda kurti reikšmingą kultūrą, kai visiškai suauga su nauju kraštu, kai įsigyvena į naujas sąlygas, žodžiu, kai tampa *nauja tauta*. Taip yra su anglosaksais Amerikoje ir su ispanais Argentinoje. Bet šitas faktas tik dar ryškiau parodo, jog emigracija yra pavojinga tautos vieningumui.

Dėl šių priežasčių emigracija niekados nėra skatintina. Ji gali būti tik pakenčiama kaip gyvenimo būtinybė. Jei kraštas yra per mažas, o gyventojų prieauglis didelis, aišku, dalis jų yra priversti iškeliauti svetur. Bet niekados emigracija negali būti *masinė* ir *palaida*. Masinė emigracija padaro per didelę žaizdą tautos kūne. Palaida emigracija išblaško žmones svetimuose kraštuose ir neišvengiamai juos tautai pražudo. „Nesirūpinimas emigracijos reikalais, – sako prof. St. Šalkauskis, – reiškia nenaudingą išmėtymą didelio tautinio turto, kuris gerai sunaudotas gali ir privalo suvaidinti tautos gyvenime svarbią rolę".[13]

Emigracijos tvarkymas turi tris uždavinius: 1) nustatyti metinį emigracijos maksimumą; 2) planingai telkti iškeliaujančius į tam tikras kolonijas; 3) palaikyti ankštus kultūrinius santykius su jau apsigyvenusiais svetur tautos nariais. Visų šitų uždavinių vykdymas didžiausia dalimi yra *valstybės* rankose. Tik valstybė gali neleisti iškeliauti per dideliam žmonių skaičiui ir tik valstybė gali sėkmingai vykdyti kolonizaciją. *Metinis iškeliaujančių žmonių skaičius nieku būdu negali būti lygus metiniam prieaugliui*, nes tuomet tauta metropolijoje ne tik nedidėtų, bet dar mažėtų tiek, kiek yra kasmet mirimų. Valstybė todėl ir turi aprėžti iškeliaujančiųjų kiekį, atsižvelgdama į tautos prieauglį ir į šalies talpumą. Planingas iškeliaujančiųjų telkimas į tam tikras kolonijas yra būtinas dėl to, kad paskiri emigrantai yra per daug silpni atsispirti svetimoms įtakoms ir per daug vieniši, kad galėtų būti naudingi tautinei kultūrai. Sutelkimas jų į vieną vietą geriau apsaugo juos nuo nutautėjimo ir labiau žadina kultūrinį jų našumą. Emigrantų kolonijos taip pat palengvina palaikyti santykius su paliktąja tauta. Emigrantai turi būti gerai aprūpinti tautinėmis mokyklomis, savomis bažnyčiomis, tautine spauda, tautine literatūra, teatrais, kinais ir

---

[13] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 59.

visu tuo, ką tik tauta sukuria savo metropolijoje. Be tokio gyvo keitimosi kultūrinėmis gėrybėmis iškeliavusioji tautos dalis arba visai išnyksta, arba atsiskiria ir sukuria naują tautą. Tik kultūrinis santykiavimas palaiko vienodą istorinį emigrantų likimą su jų tauta ir todėl neleidžia jiems nuo jos atitrūkti.

Nuolatinis ir planingas emigracijos tvarkymas iš dalies atsveria minėtus josios pavojus, nors niekados jų visiškai nepanaikina. Mūsų laikais, kada susisiekimo priemonės žymiai susiaurino žemės erdvę, iškeliavimas svetur nėra taip labai pavojingas, jei tik jis nėra palaidas. Kultūrinį santykiavimą taip pat nėra taip labai sunku palaikyti ir tuo būdu apsaugoti emigrantus nuo nutautėjimo. *Bet šiam tikslui yra būtinas gyvas valstybės ir visuomenės susirūpinimas emigracijos tvarkymu.* Tik sutvarkyta emigracija gali įvykdyti tuos uždavinius, apie kuriuos kalba prof. K. Pakštas, būtent: užtikrinti tautai daugiau erdvės jos dabartiniam ir būsimam išsivystymui, surasti pagrindą būsimai josios didybei ir išsiugdyti tikrą draugą, kultūros bendradarbį ir rėmėją nelaimėse[14].

3. *Etninio tipo gerinimas*

a. Gerinimo būdas ir priemonės

Kaip *pozityviai* gerinti paveldimąsias etninio tipo ypatybes, gamtos mokslai šiandien dar nežino. Vis dėlto yra aišku, kad kai kurie *nuodai,* kaip alkoholis, nikotinas, kokainas, morfijus, opiumas, ir kai kurios *ligos,* kaip tuberkuliozė, epilepsija, sifilis (ir kitos venerinės ligos), ardo geruosius kūno elementus, naikina tinkamą kūno santykiavimą su dvasia ir gamta ir todėl kenkia etniniam tipui. Todėl etninio tipo auklėtojai ir turi rūpintis, kad minėti nuodai ir ligos tautoje neįsigalėtų. Etninio tipo gerinimo būdas iki šiol tebėra dar *negatyvus.* Bet ir jis jau turi labai didelę reikšmę. Apsaugomąja savo pagalba jis išlaiko tai, ką gamta sukūrė, ir atitiesia tai, ką civilizacija iškreipia.

---

[14] Plg. Baltijos respublikų politinė geografija, Kaunas, 1929, p. 37.

Etninio tipo ypatybės gali klestėti tik tada, kai tauta yra *sveika ir gausi*. Liegstanti tauta jau pačioje savyje slepia žuvimo daigus. Antra vertus, negausi tauta yra visados tykoma kultūrinio nenašumo ir kultūrinio apsnūdimo. „Tauta, – sako prof. Šalkauskis, – nustojusi rasinio gajumo ir vaisingumo, nustoja sykiu energijos vesti gyvenimo kovą ir eiti nuolat kylančios pažangos keliais".[15] Etninio tipo gerinimas todėl turi eiti dviem kryptimis: *tobulinti rasinį sveikatingumą ir skatinti rasinį vaisingumą*.

Tautos sveikatą ugdyti turi visi tautinio auklėjimo veiksniai. Svarbiausios reikšmės čia, be abejo, turi šeima. Daugelis biologų yra įsitikinę, kad motinos įtaka etniniam tipui susiformuoti yra nusverianti[16], kad motina yra tikroji fizinio tautiškumo ugdytoja ir saugotoja. Sveiki kūdikiai gali gimti tik iš sveikų tėvų. Todėl *šeimų sveikatingumo tobulinimas yra pagrindinė priemonė gerinti etninį tipą*. Šeimos sveikata yra tautos sveikata. Visuomenė ir valstybė turėtų ypatingai susirūpinti šeimos higiena. Šios rūšies literatūra ir straipsniai spaudoje, patarimai motinoms, gimdančių ir pagimdžiusių moterų globojimas, vaikų ligoninės ir poilsio namai – visa tai priemonės, kurių dauguma yra visuomenės bei valstybės rankose ir kuriomis galima žymiai sustiprinti tautos sveikatingumą. Antra vertus, negalima leisti laisvai dagintis tiems, kurie serga užkrečiamomis ligomis arba iš kurių gimusieji būtų nenormalūs tiek kūnu, tiek siela. (Šį klausimą dėl jo aktualumo nagrinėsime kitame specialiame skyrelyje.)

Mokyklos vaidmuo šiuo atžvilgiu taip pat yra gana reikšmingas. Šiam reikalui labiausiai tinka *higienos pamokos*. Jos supažindina mokinius su sveikatos reikalavimais ir įdiegia jiems atsakingumo jausmą už fizinę visos tautos gerovę. Higienos pamokos todėl negali būti tik mokymas. *Žinių įsigijimas* čia dar nedaug ką padeda. Mokiniai turi būti doriškai nuteikti gerbti kūną, jį saugoti, globoti ir juo rūpintis. *Auklėjamasis higienos pamokų pobūdis turi būti ypač ryškus*. Todėl Vokietijos 1920 m. mokytojų konferencija visai teisingai reikalavo, kad higienos pamokas dėstytų ne

[15] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 59.
[16] Plg. *M. Bérillon*. Les caractères nationaux, p. 19.

gydytojas, bet mokytojas. Gydytojai gali paskaityti keletą paskaitų tik specialiais klausimais. Kiti mokykloje dėstomi dalykai, kaip gamtamokslis, geografija, psichologija, tikyba, progai pasitaikius, taip pat gali mokinius pamokyti apie kūno gyvenimą ir apie sveikatingumo reikšmę tautai.

Visuomenės ir valstybės pagalba įpratina jaunąją kartą vykdyti tai, ką ji yra sužinojusi mokykloje. Įstatymai ir įsakymai tvarko viešojo gyvenimo higieniškumą, sudrausdami išsišokėlius ir bausdami neklaužadas. Didelę įtaką čia daro ir *organizacijos*, ypač sportinės, kurios jau tiesiog imasi tobulinti etninį tipą. Tik jos turėtų rūpintis ne tiek raumenų miklinimu, kiek apskritai rasinio gajumo išvystymu. Galop praktikuojamos *švaros ir blaivybės savaitės* taip pat yra gera priemonė įpratinti žmones sveikai tvarkyti savo namus, savo ūkį ir apskritai visą fizinį savo gyvenimą.

Rasinio *vaisingumo skatinimas* paliečia vedybų ir šeimos problemą. Juo tautoje yra didesnis vedusiųjų skaičius ir juo šeimos yra gausingesnės, tuo labiau tautai yra laiduojamas josios kultūros augimas ir brendimas. Be abejo, visuomet atsiras žmonių, kurie dėl aukštų idealų atsisako šeimos gyvenimo. Bet jų procentas visados bus nedidelis. Jie tautoje paprastai sudaro geriausiųjų būrelį, kurių kultūrinis našumas atsveria prigimtąjį nevaisingumą. Jie tautai būtinai yra reikalingi, kad būtų kas mąsto ir, smulkių rūpesčių nekliudomi, stengiasi pakelti tautą į nacijos rangą. Visai kitą rūšį sudaro tie, kurie neveda ir neteka dėl medžiaginių sumetimų. Tokių žmonių tautoje neturėtų būti. Jie yra tikri tautos kūno parazitai, kurie paprastai ištvirkusiu savo gyvenimu jį graužia ir silpnina. Jaunimas jau iš pat mažens turėtų būti atgrasytas nuo tokio savanaudiško nusiteikimo. Šiam reikalui labai daug gali padėti mokykla ir jaunimo organizacijos.

Su šituo dalyku yra surištas ir *ankstyvų vedybų klausimas*. Mūsų laikais, kada materialinės sąlygos yra labai sunkios, didelė jaunimo dalis negreit gali atsistoti ant savų kojų ir tuo būdu sudaryti pagrindą šeimos gyvenimui. Todėl nemažas procentas veda gana vėlai (apie 35–40 m.). Tuo tarpu vėlyvos vedybos yra nepageidaujamos daugeliu atžvilgių. Visų pirma jos netenka to jauno idealizmo ir džiaugsmingumo, kuris esti vedus jauname amžiuje. Kū-

dikių išauginimas, ypač didesnio skaičiaus, yra žymiai sunkesnis. Galop ir kūdikių mirtingumas yra didesnis[17]. Todėl reikia skatinti jaunimą vesti jauname amžiuje (25–30 m.) ir kartu pagelbėti jaunoms šeimoms materialiniu atžvilgiu. Čia daug galėtų padėti valstybė. Hitlerio vyriausybė Vokietijoj padarė šiuo atžvilgiu gražią pradžią, duodama neturtingiems jaunavedžiams 2000 markių paskolą, kurią reikia grąžinti dalimis po 10 metų ir kuri 500 markių mažėja su kiekvieno kūdikio gimimu.

Šitoji Vokietijos praktika ne tik pagelbsti jaunimui vesti, bet ir skatina *šeimų gausingumą*. Keturių kūdikių susilaukusieji tėvai paskolos nebeturi. Vis dėlto šeimos gausingumas yra geras tik tada, kai ji turi bent pakenčiamas sąlygas kūdikiams išauginti ir išauklėti. Tėvų skurdas gausią šeimą dažnai pastumia slidžiais keliais ir ne kartą ją visiškai pražudo. Todėl *su šeimų gausingumo skatinimu turėtų būti iš esmės surištas gausių šeimų rėmimas.* Gyvenimas šiuo atžvilgiu dažnai eina visiškai atbulai: skiriamos premijos už pavyzdingus gyvulius, o darbininkų šeimos, turinčios 6–7 vaikus, turi pačios vienos kovoti už savo buvimą. Antropologinis tautos ūkis yra svarbesnis už žemės ar gyvulių ūkį. Valstybė ir visuomenė turėtų atitiesti šiuo atžvilgiu iškreiptą tvarką. Didelės reikšmės čia turėtų vad. *šeimos apdraudimo (Elternschaftsversicherung)* įvedimas, kuris pagelbėtų tėvams nelaimėse, susijusiose su kūdikių gimimu ir augimu. Už nedidelį mokestį tėvai turėtų gauti pašalpą ligos ar mirties atveju. Šį dalyką tiksliai išaiškinti ir formuluoti būtų tautos teisininkų pareiga.

b. Šeimyninės eugenikos problema

Šeima bus gausi ir kūdikiai bus sveiki tik tada, kai tėvai bus sveiki. Etninis tautos tipas yra perduodamas iš kartos į kartą paveldėjimo keliu. Todėl eugenikos problema čia atsistoja beveik centrinėje vietoje. Nei mokyklos, nei visuomenės, nei valstybės pagalba nieko nepadės, jei šeimos gimdys paliegėlius, išsigimėlius

[17] Plg. Handwörterbuch der Staatswissenschaft, VI, 1166 p. hrsg. v. L. *Eisler* ir kt., Jena, 1925.

ar silpnapročius. Todėl yra visai pateisinama susirūpinti tais, kurie negali turėti sveikų įpėdinių.

Kad kiekvienas žmogus turi teisę *gyventi*, kultūringasis pasaulis šiandien aiškiai pripažįsta. Bet vargu ar būtų galima pateisinti mintį, kad kiekvienas asmuo turi teisę *gyvenimą perteikti*. Gyvenimas yra labiau individualinis dalykas. Gyvenimo perteikimas yra daugiau visuomeninio pobūdžio. Todėl jis pirmiausia turėtų žiūrėti visuomenės, o ne individo interesų. Prigimtas instinktas daugintis turėtų būti palenktas visuomenės reikalams. Žmonių gausėjimas yra būtinas, nes tik ligi tam tikro skaičiaus išaugusi žmonija gali prirengti visuotinio perkeitimo sąlygas. Gyvenimo idealo vykdymas reikalauja gimimo ir kartu šitą gimimą apsprendžia. Bet šiam idealui nėra nė kiek naudingas didėjimas silpnapročių, psichopatų ir apskritai nenormalių individų. Spartos praktika žudyti silpnus kūdikius buvo klaidinga, nes žmogaus vertingumą sudaro ne tik sveikata. Žmogus yra vertingas jau metafizine savo esme ir todėl turi teisę *gyventi*. Bet taip pat yra klaidinga nuomonė ir tų, kurie mano, jog gyvenimo idealui yra vis tiek, kokie žmonės gims. Spartiečiai paneigė *asmens* vertingumą, tarsi žmogus būtų tik *priemonė* gyvenimui. Gimdymo laisvės šalininkai paneigia *gyvenimo* vertę, tarsi būtų visai nesvarbu, kas tą gyvenimą kuria. Reikia, priešingai spartiečiams, pripažinti teisę gyventi visiems, kurie tik prasidėjo motinos įsčiose. Bet antra vertus, priešingai perdėtos laisvės šalininkams (perdėta laisvė yra chaosas!), reikia paneigti *teisę gyvenimą perteikti* tiems, kurie šituo perteikimu ne tik nerengtų visuotiniam perkeitimui sąlygų, bet dar jas ardytų, tuo didindami pasaulyje blogį ir tolindami gėrio įsigalėjimą.

Žiūrint į gyvybės perteikimą praktiniu atžvilgiu, taip pat reikia paneigti visišką šios srities laisvę, nes ji veda į netvarką ir į tautos žlugimą. Dėl to įvairūs moterystę liečią bažnytiniai ir valstybiniai įstatymai yra ne kas kita, kaip gyvybės perteikimo aprėžimas tam tikromis sąlygomis. Bažnyčia ir valstybė draudžia vestis giminėms, per daug jauniems, draudžia poligamiją ir t. t. Vienas tik dalykas čia liko nesutvarkytas, būtent: *ligos ir trūkumai*. Ligi šiol nei Bažnyčios, nei valstybės įstatymuose nebuvo nieko aiš-

kaus pasakyta apie tuos, kurių įpėdiniai bus nenormalūs. Vokietijos rasizmas, laikydamas etninį tipą aukščiausia vertybe, ryžosi šį dalyką sutvarkyti *barbarišku* būdu. Nuo 1934 m. sausio 1 dienos Vokietijoje įsigalėjo „įstatymas apsaugoti jaunąją kartą nuo paveldimų ligų", pagal kurį turi būti *sterilizuojami* visi tie, kurie serga įstatyme nurodytomis ligomis[18]. Įstatymo vykdymas, sakoma, iš karto paliečiąs 400 000 žmonių[19].

Nesunku suprasti, kad šitoks klausimo išsprendimas yra priešingas žmogaus prigimčiai, nes *niekas neturi teisės sužeisti nekaltą žmogų atimant iš jo prigimtąją galią*. Įvairiems silpnapročiams ir išsigimėliams *reikia atimti ne galią gimdyti, bet teisę*. Kaip teisiniu ir moraliniu būdu draudžiama vestis giminėms ir per daug jauniems, taip lygiai tik *teisiškai* galima drausti gimdyti nenormaliems žmonėms. Vietoj sterilizacijos į Bažnyčios (civilinėje moterystėje – į valstybės[20]) įstatymus turėtų būti įvesta *ardančioji ligų ir trūkumų kliūtis (impedimentum dirimens)*. Kliūčių skaičių didinti ar mažinti yra visiškai Bažnyčios galioje. Dėl to jei atsiranda reikalas apsaugoti tautos sveikatingumą, Bažnyčia lengvai čia gali ateiti pagalbon, paskelbdama naują kliūtį. Juk ir tokios ardančios Bažnytinės kliūtys, kaip giminystė ir amžiaus nepakankamumas, yra atremtas į būsimosios kartos sveikatingumą. Be to, XII a. Bažnyčia draudė susižieduoti ir vesti sergantiems raupsais (lepra)[21]. Tuo tarpu lepra paveldėjimo atžvilgiu nėra nė kiek pavojingesnė už psichopatiją arba sifilį. Vadinasi, ir istorinė Bažnyčios praktika, ir jau esamų kai kurių kliūčių pagrindas neprieštarauja įvesti naują kliūtį. Ligų ir trūkumų kliūtis turi reikšmingą ir *moralinį* pagrindą, nes nenormalūs žmonės nei patys nemoka tinkamai sugyventi, nei

---

[18] Įstatymas mini šias ligas: įgimta silpnaprotystė, šizofrenija, cirkuliarinė maniakinė-depresinė beprotybė, epilepsija, Šv. Vito šokis, paveldimas aklumas, paveldimas kurtumas, dideli fiziški iškrypimai ir paveldimas alkoholizmas.

[19] Plg. Der Völkische Beobachter, 1934 m. sausio 15 d.

[20] Švedija turbūt pirmoji yra davusi pavyzdį. Joje jau 1915 m. buvo priimtas įstatymas, kad silpnapročiai, epileptikai ir venerinėmis ligomis sergantieji negali sueiti moterystėn.

[21] Plg. *H. Pfatshbacher*. Eugenische Ehehindernisse. Eine Kirchenrechtliche Studie, Wien, 1933, p. 118–121.

savo kūdikių gerai neišauklėja, tuo labiau kad daugelis šitų kūdikių taip pat esti nenormalūs. Sveikos dorinės atmosferos negalima laukti iš tų, kurie yra silpnapročiai arba kurie yra ištvirkę (sifilitikai, alkoholikai).

Ligų ir trūkumų kliūtis yra vienintelė teisėta priemonė apsaugoti tautą nuo nenormalių žmonių gausėjimo. Tiesa, ji nesulaiko neteisėtų gimimų. Bet jų, palyginti su teisėtais, yra gana nedidelis procentas ir jų niekados nebus galima sukliudyti, nes net ir sterilizacija nepasieks visų tų, kurie yra nenormalūs. Tobulų apsaugos priemonių čia nėra. Sterilizacija yra neteisėta ir nežmoniška priemonė. Tuo tarpu ligų ir trūkumų kliūtis gali pasiekti lygiai gerų rezultatų ir kartu nelaužyti žmogaus prigimties teisių.

Taigi šeimyninės eugenikos problema, kuri turi pagrindinę reikšmę tautos sveikatingumui ir gausingumui, yra išsprendžiama tokiu būdu: viena vertus, sveiki ir gabūs žmonės skatinami kurti kuo gausingiausias šeimas, kita vertus, – teisinėmis priemonėmis atimama *teisė* (ne galia!) gimdyti tiems, kurių įpėdiniai būtų nesveiki ir psichiškai nenormalūs. Taip paruošęs fizinį pagrindą, tautiškas auklėjimas gali sėkmingai ugdyti *psichinį* tautiškumą.

III. TAUTIŠKOS MĄSTYSENOS LAVINIMAS

I. Tautos santykiai su kalba

a. Kalbų įvairumas kaip mąstymo skirtingumo apraiška

Nepaisant įvairių pastangų sukurti vieną tarptautinę kalbą, kaip patogią susižinojimo priemonę, kalbų įvairumas ne tik nenyksta, bet, tautinio sąjūdžio skatinamas, dar labiau stiprėja. Šiandien ne tik nekovojama prieš tautines kalbas, bet net tose pačiose kalbose stengiamasi gaivinti jau apmirusias tarmes[1]. Kalba, kaip vėliau matysime, yra ryškiausias tautiškumo ženklas. Todėl, įsigalint tauti-

---

[1] Plg. šveicariečių sąjūdį, kuris stengiasi vėl atgaivinti beveik jau išnykusią šveicarišką prancūzų kalbos tarmę *(patois)*.

niams pradams visame gyvenime, ir kalbos įgyja vis didesnės reikšmės. Nėra nė menkiausio pagrindo manyti, kad kalbų įvairumas būtų tik praeinantis dalykas, kad tolesnis gyvenimas, tarptautinio artėjimo padedamas, išlygintų kalbinius skirtumus ir visą pasaulį arba bent didelę jo dalį sujungtų į vieną kalbos bendruomenę. Istorinis žmonijos išsivystymas eina visai atvirkščia kryptimi.

Kuo šitoks kalbų įvairumas paremtas? Kas yra jo pagrindas ir priežastis? Vl. Solovjovas yra pastebėjęs, kad „kalbų įvairumas apreiškia sielos gyvenimo formų skirtingumą..."[2]. Kalbos yra dėl to įvairios, kad yra skirtingas žmonių suvokimo ir mąstymo būdas. „Tikra prasme, – sako Fichte, – kalba ne žmogus, bet jame kalba žmogiškoji prigimtis".[3] Ji, būdama skirtinga, sukuria ir skirtingas kalbas. Kalba yra specialiai mąstymo apraiška. Todėl kalbos ir mąstymo santykiai mums kaip tik ir turėtų atskleisti kalbinio įvairumo prasmę.

Mąstąs žmogus kalbos yra būtinai reikalingas. Mąstymo ir kalbos santykiai nėra atsitiktiniai. Kalbos filosofai vis labiau įsitikina, kad „kalba minčiai nėra primesta iš viršaus, kaip drabužis, bet su ja suaugusi kaip kūnas su siela"[4]. „Mąstymo forma ir garsinė forma, – sako žymus kalbos tyrinėtojas K. Vossleris, – yra viena su kita suaugusi ir viena kitai palenkta kaip vaisiaus branduolys ir kevalas, kaip žmogaus siela ir kūnas, kaip dvasia ir gamta".[5] *Garsinis žodis ir mintis taip santykiuoja vienas su kitu kaip forma su turiniu.* Mintis sudaro garsinio žodžio turinį, o žodis apvelka mintį tam tikra lytimi. Psichologai dar nėra išsprendę ginčo, ar galima mąstyti be žodžių. Vis dėlto jei ir gali būti *minčių* be žodžių, tai šitos mintys nėra aiškios ir griežtos, nes joms stinga ryškios *lyties*. Tai rodo išvidinis patyrimas, kai mes kartais nemokame žodžiu pasakyti kokios minties, nes ji mums dar nėra visai paaiškėjusi. Ją mes dar tik nujaučiame. Suvokę josios esmę ir patyrę josios turinį,

---

[2] Rechtfertigung des Guten, Stuttgart, 1922, p. 560.

[3] Reden an die deutsche Nation, p. 120.

[4] *E. Zeller.* Über die Bedeutung der Sprache und des Unterrichts für das geistige Leben, p. 369, „Deutsches Rundschau" (metai ir nr. nepažymėta).

[5] Sprache und Natur, 29 p. Festschrift H. Wölflin, München, 1924.

mes visuomet jau galime ją išreikšti žodžiais[6]. Antra vertus, yra *žodžių* be minties. Bet šitie žodžiai nėra žmogiški. Jie savo esme priklauso gyvulių pasauliui – riksmai, šauksmai ir kiti neprasmingi garsų junginiai. Jiems tikra prasme negali būti taikomas nė *žodžio* vardas. Jie yra garsai arba garsų sambūriai, bet ne žodžiai. *Aiški mintis* visados yra apipavidalinta žodžio lytimi, ir *tikras žodis* visados yra pripildytas sąvokinio turinio. „Kalboje minties darbas įgyja pavidalą ir tampa pastovus".[7] Tik kalboje mūsų mąstymas susikristalizuoja konkrečiais pavidalais ir įgyja regimą išraišką. Kalba savo ruožtu todėl virsta, kaip Herderis pažymi, „mūsų proto charakteriu"[8] arba mūsų mąstymo apsireiškimu. Ji nėra tik žodžių rinkinys, bet ypatingas sielos gyvenimo produktas arba „specialus protinis mechanizmas"[9]. Mintis įgyja pavidalą žodyje, ir žodis įgyja prasmės mintyje. Mąstymas yra tylus kalbėjimas, ir kalbėjimas yra garsus mąstymas.

Jei mintys yra kalbos turinys, o kalba – minčių lytis, jei, antra vertus, kalba yra konkretus mūsų proto apsireiškimas, aišku, kad šitų apsireiškimų skirtingumas mus veda į proto veikimo skirtingumą. *Kalbų įvairumas rymo ant mąstysenos skirtingumo.* Kiekvienos tautos kalba suponuoja savotišką tautos mąstyseną. Juo skirtingesnė kalba, tuo skirtingesnė ir mąstysena, ir juo savotiškesnė kalba, tuo savotiškesnė ir mąstysena. *Tautinė kalba yra tautos mąstysenos padaras, o būdama mąstymo lytis, savo ruožtu virsta individualinio mąstymo apsprendėja.*

b. Kalba kaip veizdimojo pažinimo pasekmė

Nuo Herderio ir Humboldto laikų vis labiau imama suprasti, kad kalba yra simbolinė pažinimo lytis, kad žodis nėra sutartas

---

[6] Čia yra pagrindas ir to pedagoginio reikalavimo, kad mokiniai savo abejones įteiktų mokytojui raštu. Griežta rašto lytimi formuluojama mintis ir pati ne kartą paaiškėja.

[7] *L. Weisgerber.* Deutschsprachliche Jugendbildung in ihren Grundlagen, v. J. Antz ir kt., München, 1932, p. 56.

[8] Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, II, p. 228.

[9] *R. Johannet.* Le Principe des nationalités, p. 3.

ženklas kaip Morzės abėcėlė, bet, pasak Herderio, lukštas, kuriame randame mintį. Žodis ne tik reiškia *mintį*, bet *jis ir tūri mintį*. Žodis nėra *sutartinis* simbolis, kaip pelėda – mokslo ar inkaras – vilties, bet *buities simbolis*, vadinasi, toks ženklas, kuriame glūdi ženklinamasis daiktas (pvz., kryžius – išganymo simbolis). Žodis yra sujungtas su mintimi išvidiniais ryšiais. Kaip kryžius ne tik ženklina išganymą, bet ir *išgano*, taip ir žodis ne tik *reiškia* mintį, bet ir pats yra mintis.

Žodžio kaip buities simbolio kilmė suponuoja vaizdingąjį pažinimą, kada žmogus intuityviniu aktu regėjo daiktus ir jų suvokimą apvilko atitinkama garsine lytimi. Šitoji mintis jau glūdi Apreiškimo pasakojime, kaip pirmasis žmogus duoda vardus pasaulio sutvėrimams. Kalba gimė kartu su žmogaus pažinimu. Todėl yra klaidinga manyti žmoniją kada nors buvus be kalbos. Kaip žmonija visados turėjo pažinimą, taip ji visados turėjo ir kalbą. Vis dėlto tasai pažinimas, kuris *sukūrė kalbą*, buvo kitoks negu pažinimas, kuris *pasigelbsti kalba*. Šiandien mes mąstome sąvokomis ir todėl esame *reikalingi* žodžių, kad į juos suimtume sąvokas. Pirmykštis žmogus mąstė *vaizdais* ir todėl jis *kūrė* žodžius. Pirmykštis pažinimas buvo ne abstraktinis galvojimas, bet intuityvinis regėjimas, labai artimas meniškam pažinimui. Žmogus ne *galvojo* apie daiktą ir kūrė *sąvoką*, bet regėjo daiktą ir kūrė *vaizdą*, kurį įkūnijo *žodyje*. *Žodžio kilmė yra grynai meniška*. Žodis, kaip ir menininko kūrinys, slepia savyje daikto pergyvenimą ir jo vaizdą tokį, kokį suvokė pirmykštė žmogaus intuicija. Žmogus pergyveno daiktą ar įvykį ir šitą pergyvenimą stengėsi išreikšti garsine žodžio lytimi. Žodis yra pati pirmoji žmogaus kūryba. „Kalbos paslaptis glūdi mitiškame pirmykščio žmogaus galvojime, o ne sintaksinio sakinio atsiradime".[10]

Šiandien daikto vardą mes laikome tik ženklu. Mums atrodo, kad saulę būtų galima vadinti mėnuliu ir mėnulį – saule, nes mes jau nesuvokiame žodyje įkūnyto daikto pergyvenimo. Tuo tarpu veizdimojo pažinimo tarpsnyje ryšys tarp vardo ir daikto buvo būtinas. „Kad vardas ir daiktas, – sako E. Cassireris, – yra būtiname

---

[10] *K. Vossler*, op. cit., p. 37.

išvidiniame santykyje, kad vardas ne tik ženklina esmę, bet kad jis pats yra esmė ir kad esmės galybė jame yra paslėpta – visa tai yra pagrindinės mitinių pažiūrų prielaidos".[11] Vardas pirmykščiam žmogui buvo daikto esmė arba bent svarbi jojo dalis. Pagal egiptiečių pažiūras, žmogus susidėjo iš kūno, sielos, aš ir *vardo*. Vardo keitimas buvo surištas su žmogaus gyvenimo keitimu. Šita mintis aiškiai matyti Abraomo vardo pakeitime. Josios atgarsis žymu popiežiaus ir kai kurių ordinų vienuolių vardo keitime, kurie, padarę įžadus, tarsi virsta *kitokiais žmonėmis*. Išvidinis vardo ryšys su esme pasirodė ir Dievažmogio pavadinime. Vardas *Jėzus*, prieš kurį, Tautų Apaštalo žodžiais tariant, klaupia visa, kas yra žemėje ir po žeme, buvo duotas iš aukšto ir praneštas iš anksto.

Taigi todėl žinoti vardą reiškė turėti galios valdyti daiktą. Čia yra pagrindas visokiems burtams, žavėjimams, kerėjimams ir kartu palaiminimams. Vardo ištarimas, kaip esmės arba bent josios prado apreiškimas, pašaukdavo arba pavydavo dvasias ir demonus. Vardo galia Heraklito buvo filosofiškai formuluota *Logos sąvokoje*. Heraklito Logos, kaip pasaulio valdytojas, amžinas ir nežlungąs, yra kilęs iš mitinės pažiūros, kad *vardas ir buitis yra viena*. Gilios prasmės šiuo atžvilgiu turi Dieviškojo Logos pavadinimas *Žodžiu* ir Krikščionybės daiktų laiminimai bei pašventimai Dievo *vardu*.

Todėl pirmykščiame tarpsnyje žodis, kaip *vardas*, nebuvo atsitiktinis ar sutartinis daikto pavadinimas tam tikra garsų kombinacija, bet *garsinis apreiškimas daikto ypatybių arba vieno kurio jojo elemento pergyvenimo*. Vanduo buvo pavadintas vandeniu ir žemė – žeme dėl to, kad šituose žodžiuose buvo įkūnytas pirmykštis vandens ir žemės pergyvenimas. Šį dalyką suprato ir Dun Scotas. „Bet kurį žodį, – sako jis, – atitinka tam tikra daikto ypatybė arba daikto buvimo būdas"...[12]

[11] Philosophie der symbolischen Formen, I, Die Sprache, Berlin, 1923, p. 2.

[12] *Cuilibet modo significandi activo* (šiuo vardu Scotas vadina žodį) *correspondent aliqua proprrietas rei seu modus essendi rei.* Grammatica speculativa, 2 cap., 6 n. išleist. M. F. Garcia O. F. M., 1910.

Šį faktą šiandien mes patiriame *vaikų* gyvenime. Vaiko psichikos išsivystyme šiuo atžvilgiu pasikartoja pirmykščio žmogaus pažiūros į vardo ir daikto santykius. J. Piaget yra įrodęs, kad „vaiko akyse kiekvienas objektas atrodo turįs pirmykštį ir absoliutinį vardą, sudarantį šito objekto prigimties dalį"[13]. Iš Piaget pateiktų vaikams klausimų paaiškėjo, kad 5–6 metų vaikai vardo atsiradimą laiko daikto esmės išspindėjimu[14]. Ligi 10 m. vaikai varde mato įsikūnijusią daikto esmę ir neigia galimybę daiktą pakeisti. Vardas jiems atrodo yra suaugęs su pačiais daiktais[15]. Tik nuo 11–12 metų vaikai suvokia vardo ir daikto skirtumą. Šitie tyrinėjimai patvirtina mintį, kad prigimtas *žodžio ir daikto santykis yra neatskiriamas nuo ankstyvo žmonijos ir žmogaus mąstymo.*

c. Tautos apsireiškimas kalboje

Kalba, būdama pirmykštis tautos kūrybos vaisius ir veizdimojo pažinimo padaras, yra geriausias tautos atspindys. „Tautos genijus, – sako Herderis, – niekur kitur taip gerai neapsireiškia, kaip kalbos fizionomijoje".[16] Kalboje tauta įkūnija savo pasaulio suvokimo būdą, savo pažiūras į daiktus, savo istoriją, žodžiu, visą savo individualybę. Kalboje „gyvena visi tautos minčių turtai, josios tradicijos, istorija, religija ir gyvenimo dėsniai, visa josios širdis ir siela"[17]. Mokslo tauta apsireiškia savo protu, socialinėje santvarkoje – savo valia, meniškoje kūryboje – estetiniu savo sugebėjimu. *Kalboje ji apsireiškia visa savo individualybe.*

Visų pirma kalboje glūdi įvystyta tautos *mąstysena* ir tautos *pasaulėvaizdis*[18]. Žodis, būdamas intuityviai suvoktų daikto ypatybių

---

[13] La représentation du monde chez l'enfant, Paris, 1926, p. 30

[14] Buvo duotas klausimas: „Dėl ko mėnulis vadinasi mėnulis?" Atsakymas: „Dėl to, kad žmonės pamatė mėnulį ir žinojo, kad jis vadinasi mėnulis" (op. cit., p. 46).

[15] Plg. op. cit., p. 64.

[16] Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, II, p. 236.

[17] *J. G. Herder.* Briefe zur Beförderung der Humanität, I, Riga, 1793, p. 146.

[18] Pasaulėvaizdis *(Weltbild)* taip santykiuoja su pasaulėžiūra *(Weltanschauung)*, kaip vaizdas – su sąvoka.

išraiška, geriausiai atitinka tą daikto pažinimo būdą, kuris yra savas tautai. Jei tauta suvoktą daikto turinį apvilko tokia, o ne kitokia garsine lytimi, matyti, šitoji lytis buvo labiausiai artima tautiniam daikto pergyvenimui. Tauta kuria kalbą visai savaimingai, todėl tautinėje kalboje visados esama instinktyvinio ir prigimto atitikimo tarp žodžio ir daikto. *Tautos mąstyseną tobulai gali išreikšti tik josios kalba. Tautinė kalba yra instinktyvus tautiškos mąstysenos apsireiškimas.* „Slaptingas kalbos genijus <...> atskleidžia visą tautos dvasią ir visą jos gyvenimo filosofiją".[19] Dun Scotas yra tiesiog klasiškai išaiškinęs santykį tarp žodžio ir daikto suvokimo. „Aktyvūs ženklinimo būdai (t. y. *žodžiai. – A. M.*), – sako jis, – kyla iš pasyviųjų suvokimo būdų. Bet šitie aktyvūs ženklinimo būdai kyla iš buvimo būdų taip, kaip šie yra proto suvokiami. Proto suvokti buvimo būdai yra vadinami pasyviais suvokimo būdais. Todėl aktyvūs ženklinimo būdai kyla iš buvimo būdų, tarpininkaujant pasyviems suvokimo būdams".[20] Kitaip sakant, žodis yra garsinis daikto apreiškimas. Bet daiktas žodyje yra apreiškiamas taip, kaip jį pažino protas. Protas tam tikra prasme yra lyg ir prizmė, kuri savotiškai laužia ateinančias į ją daikto lytis. Daikto suvokimas prote įgyja savotišką atspalvį. Todėl žodyje glūdi įkūnytas kuris nors daikto buvimo būdas, arba daikto ypatybė, bet tik taip, kaip ją suvokė protas. Daikto ypatybė žodį pasiekia tik per protą. Žodžio, suvokimo ir daikto santykius Scotas dar taip paaiškina: „Buvimo būdas yra *pati* daikto ypatybė; suvokimo būdas yra daikto ypatybė, *kokią ją pažino protas;* ženklinimo būdas yra to pačio daikto ypatybė, *išreikšta žodžiu*"[21]. Dėl to protas žodyje įkūnija tai, *ką pažįsta,* ir įkūnija *taip, kaip pažįsta.* Kalba darosi ne tik *daiktų pavadinimas,* bet ir daiktų suvokimo apreiškimas. „Tauta, – sako Herderis, – neturi nė vienos idėjos, kuriai neturėtų žodžio".[22] Antra vertus, tauta neturi nė vieno žodžio, kuriame neglūdėtų kokia nors idėja. Savo kalba tauta apreiškia savo filosofiją, savo pažiūras į pasaulį ir į gyvenimą, nes kuria žodžius

---

[19] *M. de Munnyck.* Psychologie du Patriotisme, p. 68–69.
[20] Grammatica speculativa, 3 cap. 11 n.
[21] Op. cit. 4 cap. 12 n.
[22] Ideen zur Philosophie etc. II, p. 227.

taip, kaip suvokia daiktus. „Jau nuo Babelio bokšto laikų, – tvirtina Vl. Solovjovas, – tautinių skirtingumų idėja yra tautų mąstymo ir gyvenimo pamatas".[23]

Šituos skirtingumus tautos paprastai įkūnija viename charakteringame žodyje, kuris išreiškia visą tautinės individualybės esmę. Joubert'as yra pasakęs, kad jis norėtų visą knygą surašyti į vieną puslapį, šitą puslapį suimti į vieną sakinį ir šitą sakinį išreikšti vienu žodžiu. Neįvykęs rašytojo noras, pasirodo, įsikūnija tautinėse kalbose. „Neregima individuali tautos dvasia, – rašo kultūros filosofas Th. Haeckeris, – apsireiškia visuose regimuose savo žygiuose, bet aiškiausiai ji matyti josios kalboje. Kiekvienoje kalboje girdime žodžių, kurie yra širdies tonai, kurie mums kalba, kuo šitos širdys gyvena, kuo jos rūpinasi, koks yra didžiausias jų ilgesys, kokie yra jų kentėjimai, džiaugsmai ir linksmybės".[24] Pats Haeckeris yra padaręs įdomų bandymą konkrečiai paieškoti tokių charakteringų žodžių. *Graikams*, pvz., tokiu žodžiu jis laiko *Logos*. Jame esanti sukaupta visa graikų tautos esmė. Nė viena tauta nėra tiek grūmusis su šito žodžio problemomis, kiek graikai. Jis yra neišverčiamas. Norint pajausti jo turinio pilnatvę ir slaptingą jo prasmę, reikia jį tarti pirmykščiu jo pavidalu. Šituo žodžiu yra išreiškiamas graikų tautos pašaukimas ir josios vaidmuo žmonijoje. Graikų tautos esmė tapo įamžinta Dievažmogio pavadinime *Logos*.

Romėnai tautinį savo charakterį ir savo pasaulėžiūrą, pasak Haeckerio, išreiškė žodžiu *Res*. Tai taip pat yra neišverčiamas žodis kaip ir graikiškasis Logos. Jis kartu reiškia ir realybę, ir realybės vardą. Kiek graikai savo Logose apreiškia idealinį savo pobūdį, tiek romėnai į Res sudėjo savo sveiką tikrovės pajautimą. Valstybė romėnui nėra kažkas nepaprasta, bet tik *res publica* (viešas dalykas); laimė nėra neišrišama problema, bet *res secundae* (palankūs dalykai), o nelaimė – *res adversae* (priešingi dalykai); istorija nėra kažkas atitraukta nuo daiktų, bet *res gestae* (įvykinti dalykai); istorikas nėra idėjų aprašinėtojas, bet *rerum scriptor*; net

[23] Nationale u. politische Betrachtungen, 119 p.

[24] *Virgil*. Vater des Abendlandes, Leipzig, 1931, p. 117.

pati Roma buvo vadinama *caput rerum*, o *Cezaris – custos rerum*. Žodyje *Res* telpa visa romėnų gyvenimo filosofija. Charakteringu *prancūzų* žodžiu Haeckeris laiko *Raison*. Šitas žodis reiškia ir protavimą, ir sugebėjimą protauti kartu, ir apsiskaičiavimą. Lamartine net sako, kad poezija yra *raison chantée*. Vokiečiams charakteringas esąs žodis *Wesen*. Jame glūdi germaniškos dvasios metafiziškas ūkanotumas arba ūkanotas metafiziškumas. Vokiečiai kalba ne tik apie *Staatswesen*, bet ir apie *Schiffwesen* ir *Zeitungswesen*. Šitas žodis, pasak Haeckerio, yra vokiečių filosofijos esmė ir likimas, laimė ir nelaimė. Juo yra išreiškiama gelmė, bet be aiškių kontūrų[25].

Šitie Haeckerio parinkti pavyzdžiai aiškiai rodo, kaip į kalbą tauta sudeda visą save. „Kalba darosi pirmutinė, aiškiausia ir reikšmingiausia žymė, kuria viena tauta skiriasi nuo kitos".[26] K. Vossleris net mano, kad „jei mūsų stebėjimas būtų labiau išlavėjęs, galėtume iš kalbančio asmens veido išraiškos ir gestų, negirdėdami net jo žodžių, įspėti, kokiam kraštui jis priklauso ir kokios tautos jis yra narys"[27].

Todėl nėra ko stebėtis, kad tauta nė su vienu tautiniu dalyku nėra taip suaugusi, kaip su *kalba*. Tautinė kalba yra tarsi tautos siela: kol ji gyva, tol gyva ir tauta. Ir priešingai, nykstant kalbai, nyksta ir tauta. Tik *ypatingas* istorinis likimas gali išgelbėti tautą, netekusią savo kalbos. Paprastai, žlugus kalbai, ir tauta netenka savo individualybės. O tautos atgijimas visados prasideda tautinės kalbos atgijimu. „Nėra žinoma nė vieno tautinio atbudimo, kuris nebūtų prasidėjęs kalbiniu renesansu".[28] Kalbos atgijimas, gražiu R. Johannet pasakymu, yra „pirmutinis tautos kvietimas prie ginklų"[29]. Vokiečių XVII a. kalbos draugijos, mūsų „Aušra" ir romantiškos Basanavičiaus teorijos buvo ne kas kita, kaip pirmieji tautinio atbudimo ženklai. Tauta, tarsi antrą kartą gimdama, pradeda savo kūrybą nuo to, nuo ko ji pradėjo ir pirmykščia-

[25] Plg. op. cit. 120–124 p.
[26] *M. Meillet*, cit. R. Johannet, Le Principe des nationalités, p. 390.
[27] Op. cit., p. 35.
[28] *R. Johannet*, op. cit., p. 390.
[29] Op. cit., 391.

me savo tarpsnyje, būtent: *nuo kalbos.* Atgaivindama savo kalbą, tauta atgaivina savą pasaulėvaizdį, savą individualybę ir tuo būdu stiprėja savo viduje. Kova už gimtąją kalbą virsta kova už savo esmę ir už savo buvimą. „Susidomėjimas gimtąja kalba aukščiausią laipsnį pasiekia paprastai tada, kai išviršiniai pavojai pažadina tautą susidomėti giliausiomis savo jėgomis".[30] Jei tik tautos ugdytojams pasiseka prikelti kalbą, jie gali būti tikri, kad paregės ir tautos prisikėlimą. Kalbos atgaivinimas prikelia tautą, o kalbos *mokymas palaiko tautą.*

2. *Gimtosios kalbos mokymo prasmė*

a. Mąstymo apsprendimas tautiška lytimi

Kalba yra ne tik mąstymo padaras, bet ir mąstymo *įrankis.* Mąstymas kuria kalbą, kalba savo ruožtu apsprendžia mąstymą. „Protas gimdo kalbą, – sako Abélard'as, – o kalba gimdo protą".[31] Pasak Hegelio, dvasia kuria kalbą dar ne kaip inteligencija; dvasia tik kalboje tampa inteligencija ta prasme, kad kalba pakelia dvasią į aukštesnį susipratimo laipsnį. Kalbos apspręsta dvasia darosi tarsi protingesnė, nes įgyja konkrečiam savo reiškimuisi lytį. Šiuo atžvilgiu galima sakyti, kad žmonija išmoko tik tada mąstyti, kai išmoko kalbėti. Lotyniškas posakis: žmogus yra „animal rationale, quia orationale" – šita prasme taip pat yra teisingas. Kalba nėra galima be mąstymo. Bet tobulesnis mąstymas nėra galimas be kalbos. Žmogus, mokėdamas kalbėti, disciplinuoja savo mintis, suimdamas jas į tam tikras garsines formas, apspręsdamas jų turinį tam tikromis lytimis ir tuo būdu padarydamas jas aiškesnes ir ryškesnes. Fichte net teigia, kad „žmonės yra daug daugiau formuojami kalbos negu kalba – žmonių"[32].

---

[30] *L. Weisgerber.* Deutschsprachliche Jugendbildung in ihren Grundlagen, p. 29.

[31] Cit. *R. Eisler.* Wörterbuch der philos. Begriffe, III, p. 172.

[32] Reden an die deutsche Nation, p. 51.

Čia tad ir paaiškėja kalbos mokymo prasmė. Gimęs žmogus turi mąstymo galią, bet šitoji jo galia dar neveikia, nes nėra apspręsta jokia lytimi. Pojūčių pažinimas duoda protui medžiagos sąvokoms susidaryti. Bet kad protas galėtų kaip reikia išvystyti savo veikimą, jis turi turėti tam tikrą savo veikseną, pagal kurią tyrinėtų aplinką ir jungtų įgytas idėjas į vieningą sistemą. Sėkmingam savo darbui jis turi būti apspręstas tam tikru *būdu;* jo veikimas turi būti suimtas į tam tikras *lytis*. Kalbos išmokymas kaip tik ir perteikia protui tam tikrą mąstyseną. Savo prigimtimi protas nėra palenktas jokiam konkrečiam mąstymo būdui. Jis tiktai *gali* jį įsigyti. Išmokus kalbėti, šitoji galimybė virsta realybe. *Kalbos išmokymas todėl ir yra ne kas kita, kaip mąstymo apsprendimas viena kuria konkrečia lytimi.*

Pirmoji žmogaus išmoktoji kalba paprastai esti jo tautos kalba. Todėl ji pirmiausia ir apsprendžia individualinį mąstymą tam tikra konkrečia lytimi. Bet tautinėje kalboje, kaip matėme, yra susikristalizavusi *tautos* mąstysena. Išvidinė tautinės kalbos forma yra *tautiškos* mąstysenos apraiška. Todėl individas, išmokdamas savos tautos kalbą, tuo pačiu pasisavina šitą kalbos lytį, ja apsprendžia savo mąstymą, įgydamas tuo būdu tam tikrą mąstyseną, kuri yra ne kas kita, kaip jo tautos mąstysena. „Žmogus, – rašo L. Weisgerberis, – mokydamasis gimtosios kalbos, yra įglaudžiamas į savos tautos minties pasaulį... Jis gali judėti tik gimtosios kalbos sąvokose ir mąstymo formose, kurių turinys jam savaime tampa prigimtu jo pasaulėvaizdžiu".[33] Žmogiškasis jo mąstymas dabar įgyja tam tikrą savo veikimo būdą ir kryptį, vienodą su visų tautos narių mąstysena. Mąstymo galia darosi nuteikta veikti taip, kaip reikalauja psichinė tautos individualybė. Todėl *gimtosios kalbos išmokymas yra perteikimas individui intelektualinio tautiškumo, apsprendžiant jo mąstymą tautiška lytimi.* Per kalbą tauta skleidžiasi individe intelektualiniu atžvilgiu. Šia prasme ir yra sakoma, kad „lingua gentem facit". *Dėl šios priežasties yra nepaprastai svarbu išmokti gimtąją kalbą kuo anksčiausiai ir kuo tobu-*

---

[33] Die Stellung der Sprache im Aufbau der Gesamtkultur, „Wörter u. Sachen". XV Bd., 1933, p. 146.

liausiai. Kas mažas būdamas buvo mokomas svetimos kalbos, vadinasi, kieno mąstymas visų pirma buvo apspręstas svetima lytimi, tam vėliau yra labai sunku išmokti savą kalbą ir susigyventi su savos tautos mąstysena. Antra vertus, kas jaunystėje gimtosios kalbos neišmoko tobulai, vadinasi, neapsprendė savo mąstysenos tobula tautiška lytimi, tas niekados nemąstys tikrai tautiškai ir visados bus atviras svetimoms įtakoms. „Kalbos lavinimo darbas... siekia ligi pačių mąstymo bei veikimo pamatų ir daro įtakos visam gyvenimui".[34] Todėl jis turi būti labai ankstyvas ir labai rūpestingas.

b. Tautinio pasaulėvaizdžio perteikimas

Tautiška mąstymo lytis visų pirma apsireiškia tam tikru pasaulio pažinimo būdu, tam tikromis pažiūromis, arba savotišku *pasaulėvaizdžiu.* Šitasai tautos pasaulėvaizdis glūdi įvystytas jos kalboje. Kiekviename žodyje, kaip matėme, yra įkūnytas daikto vaizdas, kaip jį suvokė intuityvinis žmogaus pažinimas. Dėl to *išmokti gimtosios kalbos reiškia savaimingai pasisavinti tautinį pasaulėvaizdį.* „Mokydamasis kalbos, – sako L. Weisgerberis, – žmogus įsijungia į savo kalbos bendruomenę, perimdamas savo gimtosios kalbos pasaulėvaizdį".[35] Tai, kas atskiram žmogui būtų sunku ir net tiesiog neįmanoma įsigyti savomis pastangomis, gimtosios kalbos mokymosi pagalba ateina visai savaime. Žmonės nekuria sau pasaulėvaizdžių kiekvienas atskirai, bet kalbos dėka pasisavina vieną ir tą patį. Todėl „visi, kurie išmoksta tos pačios gimtosios kalbos, yra sujungiami į vieną dvasinį vienetą ir mąstyme bei veikime yra kreipiami ta pačia linkme"[36]. Kalba darosi tautos dvasios reiškėja ir kartu palaikytoja, o šitos kalbos mokymas tampa tautos dvasios skleidimusi individuose. Šita prasme Fr. Paulsenas visai teisingai tvirtina, kad „per gimtąją kalbą

[34] *L. Weisgerber.* Deutschsprachliche Jugendbildung in ihren Grundlagen, p. 64.

[35] Op. cit. 52 p.

[36] *L. Weisgerber.* Die Stellung der Sprache im Aufbau der Gesamtkultur, p. 145.

kiekvienas žmogus visų pirma yra surišamas su bendrosios dvasios gyvenimu"[37].

Tautinis pasaulėvaizdis ir pažinimo bendruomenė žmogui yra savotiškas likimas. Atskiras individas negali pasirinkti, kuri kalba turėtų būti jo gimtoji kalba. Ją paprastai parenka jam pats gimimo faktas. Todėl ir jo mąstysena, jo pasaulio suvokimo būdas per kalbą taip pat esti apspręstas savaimingai. Tautinis pasaulėvaizdis nėra kritiško apsisprendimo padaras, ir pažinimo bendruomenė nėra laisvo pasirinkimo dalykas. Jie yra žmogui perteikiami dar toli gražu prieš jo sugebėjimą kritiškai ir laisvai apsispręsti. Žmogus paties prigimto gyvenimo eigos yra lenkiamas suvokti daiktus taip, o ne kitaip, ir įsijungti į *tokią* dvasios bendruomenę, o ne į kitokią. Šiuo tad atžvilgiu *gimtosios kalbos išmokymas yra perteikimas individui tautinio pasaulėvaizdžio, įjungiant jį tuo būdu į tautinę suvokimo bendruomenę.*

c. Individo įjungimas į tautos kultūrą

Kalboje glūdįs tautinis pasaulėvaizdis nėra vienos kartos padaras. Jis yra vaisius ištisų amžių ir begalinės eilės žmonių. Jis yra tapęs ir tampąs, kaip ir pati kalba. Kalba yra istorinis padaras ir todėl yra palenkta istoriniams veiksniams. Kalba kinta su tautos istorija ir kartu su ja vystosi. Bet kalba nėra viena kuri kultūros sritis šalia kitų sričių. Ji apima visą gyvenimą, daro jam įtakos ir pati josios iš gyvenimo patiria. *Kalba yra organiškai suaugusi su visa tauta.* Todėl tautos kultūros kitimas ir išsivystymas neišvengiamai palieka kalboje savo bruožų. Kalba darosi tam tikra prasme tautos istorijos veidrodis, kuriame akylus žvilgis gali pastebėti tautos gyvenimo eigą ir jo išsivystymo laipsnius. „Kiekviena kalba, – rašo L. Weisgerberis, – yra dvasinio darbo vaisius ir sutelktinis visų ankstesnių kalbos bendruomenės narių padaras. Galima net tvirtinti, kad visos pasaulio kalbos sudaro jungtį tarp

[37] Moderne Bildungswesen. Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart, von W. Lexis ir kt., p. 60.

dabartinių žmonių ir žmonijos pradžios"[38]. Kad kalba iš tikro yra tautos atspindis, tą įrodė savo darbais *K. Vossleris*[39], *H. Naumannas*[40], *H. Brinkmannas*[41] *ir kiti.*

Taigi įsisavindamas gimtąją kalbą, žmogus kartu įsisavina ir tautos kultūrą, kiek ji kalboje yra susikristalizavusi. Per kalbą individui byloja jo tautos istorija, josios žygiai ir josios gyvenimo siekimai. „Kalba, – sako E. Dévaud'as, – yra tarpasmeninės difuzijos įrankis ne tik tarp individo ir jo aplinkos, bet ir tarp individo ir ilgos jo pranokėjų eilės su elitu tų, kurie šita kalba mąstė, mylėjo ir verkė".[42] Išmokdamas gimtosios kalbos, žmogus įsijungia į tą gyvenimo srovę, kuri iš tolimos praeities per jį eina į nežinomą ateitį. Kalba jį suriša su tautine bendruomene, padaro jį tikru josios nariu, dalyvaujančiu josios mąstyme ir veikime. W. v. Humboldtas kalbą vadino „istorine žmonijos galybe". Gal tai per daug yra pasakyta *žmonijos* atžvilgiu, bet šitoji mintis yra visai teisinga *žmogaus* atžvilgiu. Žmogui, atskiram individui, kalba iš tikro yra istorinė galybė, kuri jį įterpia į bendruomenę, suriša su tautos kultūra, apsprendžia jo mąstymą ir tuo būdu visą jo gyvenimą kreipia tam tikra linkme. Išmokęs gimtosios kalbos, „vaikas darosi bendruomenės narys, istorinis žmogus ir išlavinta dvasia"[43]. Tik įsijungęs į kalbos bendruomenę jis gali pasisavinti savos tautos laimėjimus ir tuo būdu pats apreikšti savo kūrybą. *Gimtosios kalbos išmokymu žmogus esti sutapdomas su nenutrūkstamu tautinės kultūros išsivystymu.*

Todėl gimtosios kalbos mokymas turi tris pagrindinius uždavinius: 1) *apspręsti individo mąstymą tautiška lytimi; 2) perteikti jam tautinį pasaulėvaizdį* ir 3) *įjungti jį į tautinės kultūros eigą.* Pirmojo ir

[38] Die Stellung der Sprache etc., p. 146.

[39] Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung, Heidelberg, 1913; Frankreichs Kultur u. Sprache, Heidelberg, 1929.

[40] Versuch einer Geschichte der deutschen Sprache als Geschichte des deutschen Geistes, „Deutsche Vierteljahrschrift für Literatur u. Geistesgeschichte", 1 sąs., 1923.

[41] Sprachwandel u. Sprachbewegung in ahd. Zeit. Jena, 1931.

[42] A propos de la motion Wettstein, p. 28.

[43] *Hördt,* cit. *L. Weisgerber.* Deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 66.

antrojo uždavinio vykdymas suteikia intelektualiniam žmogaus veikimui *lytį* ir *kryptį*. Šiedu uždaviniai yra ankštai surišti vienas su antru ir gali būti vykdomi kartu. Trečiasis uždavinys įveda žmogų į tautinę aplinką, kurios apsuptas jis gali vaisingai apreikšti kūrybinius savo sugebėjimus. *Gimtosios kalbos mokymas galiausia virsta kūrybiniu žmogaus veikdymu intelektualinėje srityje.* Pasisavinęs tautišką mąstyseną (lytį ir kryptį), žmogus savo darbams įspaudžia tautiškų *bruožų*, o įsijungęs į tautinės kultūros srovę, savo žygiams jis laimi *aplinką*, kurioje jie gali plisti ir bręsti. Visa tai gimtosios kalbos mokymą padaro reikšmingiausiu uždaviniu visame tautiškame auklėjime.

3. *Gimtosios kalbos mokymo praktika*

a. Dėstomieji gimtosios kalbos objektai

Dėstomuosius gimtosios kalbos objektus apsprendžia tie uždaviniai, kuriuos turi vykdyti gimtosios kalbos mokymas. Jis turi apspręsti individualinį mąstymą tautiška lytimi ir įvesti individą į tautinės kultūros išsivystymo eigą. Pirmąjį uždavinį vykdo pačios *kalbos* perteikimas, antrąjį – mokinio supažindinimas su kalbos *išsivystymu*. Todėl gimtosios kalbos mokymo uždaviniai natūraliai reikalauja dviejų dalykų: 1) gimtosios *kalbos* mokslo ir 2) gimtosios kalbos *istorijos* mokslo arba plačiai suprastos *gramatikos ir kalbos istorijos.*

α. G r a m a t i k a. – Pačios gimtosios *kalbos* mokymas turi kiek galima tobuliau apspręsti individo mąstymą tautiška lytimi ir jį pakreipti tautos mąstymo linkme. Todėl gramatikos mokymas prasideda jau su pirmųjų žodžių tarimu. Pirmoji gramatikos mokytoja yra *motina.* Tautiškas auklėjimas iš jos reikalauja pirmiausia geros tarsenos, nes kūdikystės metais gero garsinio daikto vaizdo perteikimas yra ypatingai svarbus. Garsinėje žodžio struktūroje, kaip matėme, yra įkūnytas pirmykštis tautiškai suvoktas daikto vaizdas. Žodžio kirtis ir priegaidė, balsių ilgumas ir trumpumas, kuris sudaro žodžio melodiją, priebalsių charakteris – visa tai yra

garsinė medžiaga, tarnavusi realizuoti daikto vaizdui. *Todėl gerai tarti žodį reiškia garsais išreikšti daikto ypatybę, kaip ją suvokė pirmykštė tautos intuicija.* Netikęs žodžio tarimas iškreipia daikto vaizdą ir tuo būdu blogai apsprendžia kūdikio mąstymą. Netikusiai tarti žodį yra tas pat, kaip netikusiai pagrobti muzikos dalykėlį arba padaryti netikusią paveikslo kopiją. Geras žodžio tarimas atkuria tai, ką tauta jame realizavo. Garsinėje lytyje kūdikis savaimingai suvokia daiktą tautišku būdu ir tuo pačiu įgyja tautišką mąstyseną. *Todėl nuo motinos tarsenos tobulumo labai daug pareina ir tautiškos kūdikio mąstysenos tobulumas, nes kūdikis tautiškai daiktą suvokia pirmiausia per garsinę jo pavadinimo lytį.*

Tarseną tobulinti ir apskritai visą kalbos mokymą išvystyti yra pašaukta *mokykla*. Ji turi atbaigti mąstymo apsprendimą tautiška lytimi. „Kalbos pamokų uždavinys, – sako L. Weisgerberis, – yra kiek galima tobuliau išmokyti mokinį gimtosios kalbos, atskleidžiant jam kalbos turinio pasaulį".[44]

Jei mokykloje dėstomos gramatikos pagrindinis uždavinys yra apspręsti mokinio mąstymą tautiška lytimi, išmokant jį gerai kalbėti, jei, antra vertus, išmokymas kalbėti yra tautinio pasaulėvaizdžio perteikimas, tai ir gramatika giliausia savo esme yra ne *žodžio* mokslas, bet *žodžio* ir *daikto santykio* mokslas. Ji turi ne tiek nagrinėti patį žodį (jo kilmę, jo darybą, jo vietą sakinyje), kiek išvidinį jo sąryšį su jo reiškiamu daiktu. Žodis tam tikra prasme yra muzikinis kūrinys. Todėl jo esmei suvokti anaiptol neužtenka išnagrinėti atskiras jo dalis formaliniu atžvilgiu. Jį reikia imti visą, reikia iškelti ir išaiškinti jo garsuose įvystytą daikto vaizdą. *Gramatika turi tyrinėti ne parašytus, bet gyvus žodžius.* Kaip muzikos mokslas nėra *gaidų*, bet gaidomis išreikštų *garsinių* kūrinių mokslas, taip ir gramatika turi būti ne *raidinių*, bet *garsinių žodžių mokslas.* Tuo tarpu garsas visados yra susijęs su jo reiškiamu daiktu.

Septynioliktojo ir aštuonioliktojo šimtmečio filologai, būdami kartu filosofai, gyvai suprato žodžio ryšį su daiktu ir šita kryptimi bandė lenkti kalbos mokslą. *Fr. Baconas*, pvz., svajojo apie

---

[44] Die deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 85.

gramatiką, „kuri uoliai tyrinėtų ne žodžių tarpusavį atitikimą, bet atitikimą tarp žodžio ir daikto"[45]. Šita mintis yra ypač gyva Herderio veikaluose; ją skelbė J. G. Schottelis[46] ir kiti. Tik XIX ir XX a. filologai savo tyrinėjimo objektą, pasak L. Weisgerberio, „suknygino ir suskaldė"[47]. Mūsų laikų filosofija elgiasi taip, „tarsi žmogaus gyvenime kalba būtų toks daiktas, kurį galima nuo visų sričių atskirti, nuo visų ryšių atpalaiduoti ir padaryti mokslo objektu"[48]. Prieš tokį gramatikos suknyginimą ir suraidinimą pamažu pradedama kovoti, keliant aikštėn „gyvą gramatiką, kuri savo objektą tyrinėtų ryšium su žmogaus buvimu ir kultūros vyksmu"[49]. Šitą reakciją mūsų laikais galima pastebėti ir ypatingame fonetikos pabrėžime.

Tautiškai apspręsti žmogaus mąstymą gali tik toji L. Weisgerberio vadinama „gyvoji gramatika", kuri tiria kalbą kaip gyvą apraišką. Ji rodo mokiniams, kaip tauta mąsto *dabartyje.* Iš tokios gramatikos aiškėja tautinės mąstysenos ir net visos tautinės individualybės esmė. *Gramatika kaip dėstomasis mokykloje objektas turėtų atskleisti mokiniams tautinį pasaulėvaizdį ir išaiškinti žodžių ryšį su daiktais.* Pasilikti tik žodžių srityje, praleidžiant daiktus, reikštų atlikti tik pusę darbo. Formalinė gramatika tyrinėja tik kalbos drabužį, nesupažindindama mokinio su gyvu gimtosios kalbos kūnu ir siela. Tiesa, naujasis gramatikos supratimas dar tik gema. Bet E. Lercho[50], K. Wildhageno[51], K. Vosslerio[52] ir kitų darbai atskleidė šitoje srityje plačių perspektyvų.

---

[45] „...grammatica, que non analogiam verborum ad invicem, sed analogiam inter verba et res, sive rationem, sedulo inquirat". De dignitate et augmentis scientiarum (1625). Plg. L. Weisgerber. Die Stellung der Sprache, etc., p. 136.

[46] Teutsche Sprachkunst, 1641.

[47] Op. cit., p. 135.

[48] *L. Weisgerber,* op. cit. ibd.

[49] *L. Weisgerber,* op. cit., p. 136.

[50] Französische Sprache u. französische Wesensart, Handbuch der Frankreichskunde, I, 1928.

[51] Die englische Sprache ein Spiegelbild englischen Wesens, „Britannica". Festschrift für M. Förster, 1929.

[52] Geist u. Kultur i. der Sprache, Heidelberg, 1925.

β. Kalbos istorija. – Kiek gramatika apsprendžia individo mąstymą tautiška lytimi, perteikdama jam tautinį pasaulėvaizdį, tiek *gimtosios kalbos istorija* įveda žmogų į tautinės kultūros eigą. Tautos kalboje, kaip matėme, yra tam tikru būdu įkūnyta tautos istorija. „Kiekvienas žodis, kiekvienas pasikeitimas liudija praėjusių kartų likimą ir darbus"[53]. Todėl gimtosios kalbos mokymas negali pasitenkinti tik gramatika, kuri yra tautos dabarties vaizdas. Šiandien vis labiau imama reikalauti, kad gimtosios kalbos būtų mokoma „kaip tautos istorijos liudytojos ir kaip tautos būdo išraiškos"[54]. Tautos būdo išraiška yra gramatika. Tautos istorijos liudytoja yra *gimtosios kalbos istorija.*

Gimtosios kalbos istorijoje kalba atgyja, ir dabartinės lytys, kurios pačios vienos būtų labai neaiškios, įgyja prasmės, nes esti suvokiamos kaip ilgõs tautinės evoliucijos pasekmė. „Kas dar bent truputį jaučiasi esąs surištas su savo tautos likimu, – sako L. Weisgerberis, – kas pripažįsta tradicijų galybę, tam kalbos istorijos pažintys įgyja gyvybės, tas jaučiasi pasisavinęs gyvą palikimą, kuriame užčiumpiamai žymu jo tautos likimas".[55] Per gramatiką žmogus įeina į *dabartinę* savos tautos bendruomenę. Per kalbos istoriją jis įsijungia į josios *praeitį*. Pro jo akis praslenka tautos išsivystymas, ir dabartinė tauta darosi geriau suprantama. Todėl gimtosios kalbos istorija atbaigia gramatikos mokymą, nes atskleidžia dabartinės kalbos kilmę ir kartu įjungia žmogų į tautinės kultūros vyksmą. Be kalbos istorijos gimtosios kalbos mokymas sustotų pusiaukelėje.

Pats dėstymas, suprantama, turi būti gyvenimiškas, kaip ir gramatikos mokymas. *Kalbos istorijos mokytojas turi žiūrėti į kalbos išsivystymą kaip į tautos išsivystymo pasekmę.* Kalba išsivysto ir kinta todėl, kad išsivysto ir kinta tautos suvokimas, kuris nesutelpa arba nepasitenkina jau esamomis garsinėmis lytimis. O pats šitas suvokimas kinta dėl to, kad kinta visas tautos gyvenimas. Tauta keliauja į kitokią aplinką, susitinka su svetimomis tautomis,

---

[53] *L. Weisgerber.* Die deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 62.
[54] *L. Weisgerber,* op. cit., p. 61
[55] Op. cit., p. 62

savinasi jų kultūrą ir tuo būdu pamažu keičia savo individualybę. Kalbos istorijos mokymas kaip tik ir turi parodyti, kokių veiksnių įtakoje kito tautos suvokimas, tautos pasaulėvaizdis ir kaip jis kūrė kitokias garsines lytis. Tiesa, tai yra nelengvas uždavinys, bet jis yra būtinas, jei nenorima kalbos istoriją paversti negyvu *raidinių lyčių* rinkiniu. Tik su tautos gyvenimu surišta gimtosios kalbos istorija turi svarbios reikšmės tautiškos mąstysenos lavinimui.

b. Dorinis momentas gimtosios kalbos mokyme

Gimtosios kalbos mokymasis yra visados skirtingas nuo svetimų kalbų. Svetimas kalbas galima mokytis ir dėl reikalo. Galima jų nemylėti ir nemėgti. Tuo tarpu gimtosios kalbos mokomasi dėl to, kad ji yra *sava*, kad per ją mes įsigyvename į savo tautą, kad josios pagalba mes patys tampame tikrais savo tautos nariais. „Gilesnis suaugimas su gimtosios kalbos dvasia, – rašo L. Weisgerberis, – stiprina tautiško elgimosi pagrindus; suvokdamas, kad atskiro žmogaus gyvenimas yra labai stipriai sujungtas su bendruomenės sukurtomis ir perteiktomis gėrybėmis, žmogus susidaro šiuo atžvilgiu tam tikrą nusistatymą; pažinimas, kad visi kalbos bendruomenės nariai yra ankštai tarp savęs surišti (...), mums parodo, jog atskiras žmogus šitame vyksme tampa bendruomenės palaikytoju ir kartu atsakingu už tautos sukurtų vertybių – tarp jų ir gimtosios kalbos – išlaikymą ir ištobulinimą".[56]

Gimtosios kalbos mokymas todėl įgyja dorinės reikšmės, nes pažadina dorinį žmogaus santykiavimą su sava tauta. Tautiniu atžvilgiu yra svarbu ir pasisavinti gimtąją kalbą, ir kartu josios pagalba išvystyti tautinę individualybę bei nustatyti tinkamus su ja santykius. Pati kalba tautiniam auklėjimui yra tik priemonė. Josios mokymas pagelbsti žmogui subręsti tautiniu atžvilgiu. Šita prasme yra pateisinamas toksai L. Weisgerberio nurodomas gimtosios kalbos mokymo tikslas: „Gimtosios kalbos mokymo tikslas yra žmo-

[56] Op. cit., p. 70.

gus, pasiryžęs ir pasiruošęs dalyvauti bendruose darbuose, kurie atsiranda dėl sąryšio su tos pačios kalbos bendruomene".[57] Kitaip sakant, gimtosios kalbos mokymo tikslas, pasak L. Weisgerberio, tautiniu atžvilgiu yra ne pats kalbos išmokymas, bet žmogaus nusiteikimas aktyviai dalyvauti tautos gyvenime. Kalbos išmokymas yra tik pagalbinis tikslas, siekiant svarbiausiojo ir pagrindiniojo.

Šitas tikslas, kurį kelia L. Weisgerberis gimtosios kalbos mokymui, yra visai teisingas. Bet jis yra tolimesnis net ir tautiniu atžvilgiu. *Tautinis auklėjimas iš gimtosios kalbos mokymo pirmiausia reikalauja nustatyti tinkamus mokinio santykius su pačia kalba.* Santykiai su sava kalba, kaip ir su kiekviena tautine gėrybe, pasireiškia *pagarba, meile ir rūpinimusi. Todėl ir gimtosios kalbos mokymas tautiniu atžvilgiu turi pažadinti mokiniui gimtosios kalbos pagarbą, meilę ir rūpinimąsi josios išlaikymu ir ištobulinimu.* Mokinys turi pajausti, kad kalba tam tikra prasme yra lyg ir kokia šventenybė, kurios negalima niekinti netikslia tarsena, netaisyklingais posakiais ar šiurkščiu stiliumi, kad ji yra vienintelė *sava* kalba, vadinasi, vienintelė kalba, organiškai suaugusi su mūsų siela ir tarsi tapusi josios dalimi; kad *rūpinimasis* josios išlaikymu ir ištobulinimu yra pagrindinis kiekvieno patriotiškai nusiteikusio žmogaus uždavinys.

Bet pagarba, meilė gimtajai kalbai ir rūpinimasis ja neturi virsti svetimų kalbų nepaisymu ir niekinimu. Šovinistiškas nusiteikimas čia taip pat netinka, kaip ir visoje tautinėje srityje. *Gimtosios kalbos mokymas yra pašauktas tinkamai nuteikti mokinius ir svetimų kalbų atžvilgiu.* Jiems reikia išaiškinti, kad kalbų įvairumas yra žmogaus dvasios visuotinumo ir įvairumo apraiška, kad žmogus sugeba į tą patį daiktą pažiūrėti iš įvairių įvairiausių atžvilgių ir jo suvokimą apvilkti įvairiausiomis garsinėmis lytimis; kad svetimų kalbų mokymasis, išmokus savą kalbą, yra įsigyvenimas į kitokį suvokimą ir tuo būdu turtinimas savo dvasios. Tinkamas svetimų kalbų gerbimas ir objektyvus jų vertinimas savaime kyla iš pagarbos ir meilės gimtajai kalbai.

---

[57] Op. cit., p. 69.

„Mokyti gimtosios kalbos, – sako L. Weisgerberis, – yra daugiau, negu tik perteikti nustatytos medžiagos kiekį, daugiau, negu tik skatinti dvasinį mokinio išsivystymą. Tai yra rūpintis pačia kalba ir kartu tautybės pagrindais".[58] Gimtosios kalbos mokymas yra visiškai skirtingas nuo svetimų kalbų mokymo. Gimtosios kalbos mokytojas moko ir kalbos, ir filologijos; jis įveda mokinį į tautinę kultūrą, jis auklėja jį doriniam santykiavimui su sava tauta. Gimtosios kalbos mokytojo asmenyje susitinka *psichologas, filologas, filosofas ir auklėtojas.*

Mokytojui reikia pažinti *vaikų kalbos psichologiją,* kad galėtų juos išmokyti tinkamai kalbėti. Jam reikia būti gerai susipažinusiam su *filologija,* kad galėtų mokinius įvesti į kalbinį pasaulį. *Kalbos ir kultūros filosofija* jam yra reikalinga dėl to, kad galėtų dėstyti kalbą kaip tautos dvasios apraišką ir kaip tautinės kultūros išsivystymo produktą. Mokytojas, pasak A. Bacho, turi „suaugti su tauta ir pasinerti *tėviškėje,* nuo kurios prasideda visas jo darbas"[59]. Galop jis turi būti *auklėtojas,* kad galėtų įkvėpti mokiniams meilės, pagarbos ir rūpinimosi gimtąja kalba.

Šitie reikalavimai apsprendžia ir gimtosios kalbos mokytojų paruošimą. Pedagoginių institutų ar mokytojų seminarijų programos turėtų būti taip sutvarkytos, kad mokytojai būtų paruošti visiems gimtosios kalbos mokymo uždaviniams vykdyti. S. Engelmanas, pvz., numato kalbos mokytojams paskaitas ir pratybas: kalbos filosofijos, kalbos psichologijos, vaikų kalbos vystymosi ir kalbėjimo fiziologijos[60]. Vienos filologijos čia niekados neužtenka. Be bendrųjų kiekvienam pedagogui būtinų dalykų, gimtosios kalbos mokytojų paruošime turėtų rasti vietos dar tokie specialūs objektai:

---

[58] Die deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 180.

[59] Volkskunde u. Schule, Die deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 412.

[60] Plg. *L. Weisgerber,* op. cit., p. 178.

I. *Psichologiniam paruošimui.*
1. Vaiko psichologija.
2. Vaiko kalbos išsivystymas.
3. Kalbėjimo fiziologija.

II. *Lingvistiniam paruošimui.*
1. Gimtosios kalbos fonetika.
2. Gimtosios kalbos gramatika.
3. Gimtosios kalbos geografija.

III. *Filosofiniam paruošimui.*
1. Kultūros filosofija.
2. Kalbos filosofija.
3. Tautos istoriosofija.

IV. *Pedagoginiam paruošimui.*
1. Dorinė pedagogija.
2. Tautinis auklėjimas.

Pirmosios grupės dalykai yra ypač reikšmingi pradžios mokyklos mokytojams, nes pirmutinis jų uždavinys yra išmokyti vaiką gerai kalbėti. Trečioji grupė yra ypač svarbi aukštesniųjų mokyklų mokytojams, kurie, gramatikos ir kalbos istorijos padedami, perteikia mokiniui tautinį pasaulėvaizdį ir įveda jį į tautinę bendruomenę. Antroji ir ketvirtoji grupė, kaip kalbinio ir pedagoginio paruošimo dalykai, yra lygiai reikalingi visiems.

d. Dvikalbių pradžios mokyklų problema

Dvikalbėmis pradžios mokykomis čia vadiname tokias mokyklas, kuriose mokomieji dalykai yra dėstomi dviem kalbomis. Tokių mokyklų paprastai esama ten, kur tauta neturi savos kalbos, arba ten, kur gyvena įvairių tautų žmonės (pvz., Belgijoje, Alzase ir kitur). Kaip vertinti tokias mokyklas tautiško auklėjimo atžvilgiu? Klausimą išspręsti nėra sunku, žinant, ką reiškia išmokyti vaiką kalbos ir kuo skiriasi viena kalba nuo antros.

Išmokyti vaiką kalbėti reiškia apspręsti jo mąstymą tam tikra lytimi. Bet šitas apsprendimas nebus tobulas, jei tuo pačiu metu bus mokoma dviejų kalbų. Kalbos, kaip matėme, nėra tik ženklų rinkiniai, kurių keletą galima pasisavinti vienu metu, kaip aritmetikos ar algebros ženklus. Kalbose glūdi įvystytas tautos suvokimo būdas. Todėl mokant vaiką sykiu dviejų kalbų, jo mąstymas yra apsprendžiamas dviem skirtingomis lytimis, kurių nė viena negali būti tobulai pasisavinta, nes viena kitai kliudo. Juo kalbos yra skirtingesnės, tuo šitos lytys yra įvairesnės, tuo jų įtaka viena

kitai yra kenksmingesnė ir tuo jų apsprendimas netobulesnis. Mokant vaiką dviejų kalbų, tobulai neišmokoma nė vienos. Žmogus dviejų gimtųjų kalbų niekados neturi. Paprastai jis vieną jų pameta kaip nereikalingą. Vaikas užmiršta visas tas kalbas, kurių buvo išmokęs vaikystės metais ir pasisavina tik tą, kuri yra jo gimtoji. Pati prigimtis čia stengiasi atiteisti tai, ką žmogus iškreipia. Todėl Fichte yra teisingai pastebėjęs, kad žmogui kalba yra tik viena"[61]. Išmokti galima daug kalbų, bet pasisavinti tik vieną (M. de Munnynckas).

Šiuo tad atžvilgiu dviejų kalbų pradžios mokykloje vartojimas yra kenksmingas vaiko mąstymo išsivystymui. Vaikas neįgyja aiškios mąstysenos ir tobulai neįauga į kalbos dvasią. Jo psichikoje atsiranda sąmyšis ir netikrumas. „Visų šalių stebėtojai, – sako L. Weisgerberis, – sutinka, kad vaikai, kurie iš mažumės kalba dviem kalbom, dvasiniu atžvilgiu ne tik labiau neišsivysto, bet dar net atsilieka. <...> Šitoji skriauda ypač didelė yra tada, kai mokykla yra dvikalbė ta prasme, kad vaikai jau nuo pirmųjų metų yra verčiami mokytis svetimos kalbos ir praktikoje ją vartoti. Tokiomis sąlygomis svetimų kalbų mokymas ne tik nepagelbsti kalbiniam lavinimui, bet sutrukdo vaiko išsivystymą ir tuo padaro jam didelę skriaudą".[62] Todėl jau L. Vivesas visai teisingai reikalavo, kad pradžios mokykloje visi dalykai būtų dėstomi tik gimtąja kalba. Jei kurios šalies gyvenimas verčia žmones kuo anksčiausiai pradėt vartoti ir antrą kalbą, tai šitą darbą turėtų atlikti gimnazija arba vidurinė mokykla. Tuo tarpu dvikalbės pradžios mokyklos tautišku atžvilgiu niekados nėra pageidaujamos. Jas galima pakęsti tik kaip neišvengiamą blogybę, dažniausiai atsiradusią dėl nelemtai susipynusių politinių aplinkybių.

e. Nusistatymas tarptautinės kalbos atžvilgiu

Jau nuo XVIII a. buvo dedamos pastangos sukurti vieną tarptautinę kalbą. Bet visi bandymai, neišskyrus nė esperanto, nepavy-

---

[61] Reden an die deutsche Nation, p. 20.
[62] Op. cit., p. 151–152.

ko, ir šiandien net atrodo, kad tarptautinės kalbos idėja tautinio sąjūdžio yra baigiama užslopinti. Viso to priežastis glūdi pačioje šitos idėjos esmėje. Tarptautinė kalba gali būti arba visai *nauja*, sukurta iš savotiškų garsinių lyčių, arba jau *esamų kalbų junginys*, kaip esperanto. Pirmuoju atveju ji yra neįmanoma, nes joks individas nesukurs naujų garsinių lyčių daiktams pavadinti. Dirbtiniu būdu kalba nėra sukuriama. Vienintelė reali galimybė yra atsiremti į jau esamas kalbas ir iš jų sudaryti daugiau ar mažiau vykusį telkinį. Bet tokiu būdu atsiradusi kalba visados liks skurdi savo formom, sustingusi savo posakiais ir dirbtinė savo stiliumi. Tarptautinė kalba gali būti tik individualinės kūrybos vaisius. Tuo tarpu individas niekados nesukurs tokių turiningų ir įvairių formų, kokių yra sukūrusi istorija gyvose kalbose. Tokia kalba bus galima išreikšti tik stambius minties bruožus be smulkesnių ir subtilesnių atspalvių. Ji gali būti vartojama prekybos bei pramonės reikalams, „bet mokslo ir meno tikslams tokia kalba yra amžinai nepriimtina. Ji niekados negali atstoti organiškai išsivysčiusios prigimties vaiko kalbos"[63]. Todėl M. de Munnynckas griežtai teigia, jog „yra absurdiška statyti vienoje eilėje tautines ir dirbtines kalbas. Psichiniu atžvilgiu jos yra visiškai nelygintini dalykai, nes beveik visiškai skirtingi"[64].

Šitas jų skirtingumas kyla iš klaidingo pamato, į kurį yra atremta tarptautinės kalbos idėja. Tarptautinės kalbos šalininkai ir kūrėjai į kalbą žiūri kaip į negyvą ženklų sistemą, kuriuos galima savavališkai keisti, tvarkyti ir tuo būdu sudaryti naują kalbą. Tuo tarpu esame jau matę, kad kalba yra tautos mąstysenos išraiška, kad kiekviename žodyje glūdi įvystytas daikto vaizdas. Todėl žmogui yra ne vis tiek, kaip daiktą vadinti. Kalba turi imanentinius savo dėsnius ir imanentinę savo logiką, ko dirbtinėms kalboms visados stinga. Net žodžių lytys, galūnės, priesagos – ir tos turi prasmę. Jas karpyti, keisti, kaip yra įvykę esperanto kalboje, reiškia nužudyti žodžius, paversti juos šifru ir jį išmokti.

Dirbtinės kalbos dar ir tuo skiriasi nuo tautinių, kad jos iš esmės yra *raidinės* kalbos, tuo tarpu tautinės yra *garsinės* kalbos.

---

[63] *P. Barth.* Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 580.
[64] Psychologie du patriotisme, p. 69.

Tautinės kalbos garsus paverčia raidėmis, dirbtinės kalbos bando raides paversti garsais. Aiškiausias pavyzdys čia yra esperanto. Jo kūrėjas negalėjo imti *garsinių žodžių* ir juos kaityti, nes turbūt nėra nė vieno garso, kurį *visos* tautos ištartų vienodai. Žodžių tarimą iš tarptautinės kalbos kūrimo reikia būtinai išskirti. Tuomet lieka parašyti žodžiai arba žodžių schemos, kurias galima perdirbti ir tik jau perdirbtas tarti. Bet šitas tarimas taip pat negali būti išrastas. Tarimo *savyje* tikrovėje nėra ir negali būti. Dirbtinių kalbų kūrėjai yra priversti kiekvienos raidės ištarimą skolintis iš kurios nors tautos. Tuo būdu tarptautinė kalba fonetiniu atžvilgiu virsta tikru chaosu, ir apie žodžio melodiją čia negali būti nė kalbos. Jei tarsena yra pasisavinama iš vienos tautos, tuomet dirbtinėms raidžių lytims netinka gyvos *garsų* lytys, kas sudaro išvidinę kalbos disharmoniją.

Dėl šitų priežasčių tarptautinės kalbos ir neprigyja. Žmonės instinktyviai jaučia, kad tai yra dirbtinės schemos, neturinčios atramos žmonių mąstysenoje, neturinčios savų garsinių lyčių ir todėl niekados negalinčios tapti gyvomis kalbomis. „Kalbų įvairumas yra įvairumas kelių, kuriais vyksta intelektualinis žmonijos ginčas su pasauliu".[65] Kalbų daugybėje byloja visuotinė žmogaus dvasia. Sekminių stebuklas, kada Šv. Dvasia sujungė tikinčiuosius į vieną bendruomenę, taip pat buvo simbolis vieningos minties apsireiškimo kalbų įvairybėje. Petras kalbėjo, o kiekvienas jį suprato *sava* kalba[66].

IV. ESTETINIS TAUTOS LAVINIMAS

1. *Tautos įtaka menui*

a) Menininko ryšiai su tauta

Kiekvienas žmogus gali būti kūrybiškas tik giliai įsišaknijęs savo tautoje, o menininkas yra tikras savo šalies augmuo ir ypač

[65] *L. Weisgerber.* Die Stellung der Sprache etc., p. 145.
[66] Plg. Apd. 2, p. 5–12.

reikalingas gimtosios žemės syvų. Jis gali ir net turi pralenkti liaudies kūrybą. „Bet net ir tada, kai kūrėjas peržengia grynojo liaudiškumo liniją ir linksta į šviesuomenę, jis niekados neprivalo pasukti iš tautos pažymėto kelio <...>, jei nenori leisti išslysti iš po kojų žemei".[1] Fr. Schilleris, tiesa, reikalavo, kad poetas nepriklausytų jokiai tautai ir jokiam amžiui. Bet tai tinka tik kūrybos *vaisiams*, o ne pačiai *kūrybai*. Kūrybos laimėjimai iš tikro pralaužia tautos sienas ir tampa visos žmonijos nuosavybe. Schillerio veikalai yra visos žmonijos, ne tik vokiečių tautos turtas. Bet pati kūryba, *kaip veiksmas*, visados semiasi gyvybės iš erdvės ir laiko. Menininkas, kuris šiuo atžvilgiu norėtų atitrūkti nuo savos tautos ir nuo savo amžiaus, tuo pačiu atitrūktų nuo tikrovės ir pražudytų savo meną, nes jį išsekintų. Kiekvienas kūrėjas iš tikrovės kyla ir tikrove minta. Egzotizmas yra didžiausias kūrybos priešas. Pats Schilleris nė nejautė, kiek jis buvo vokiečių tautos sūnus ir XVIII šimtmečio reiškėjas. Poeto dvasia aprėpia visą žmoniją, bet jo kūrybos šaknys keroja tik gimtojoje žemėje. Putinas šią mintį yra išreiškęs gražiu dvieiliu:

Tu pasėjai mano gyvastį, dangau,
Bet aš čia, juodojoj žemėj, išdygau[2].

Wölfflinas yra pastebėjęs, kad kiekvienas menininkas turi savo optiką, savo „menišką regėjimą (künstlerisches Sehen)" ir kad nuo šito regėjimo pareina meno stiliai. Bet savo esme, išskyrus individualinį nusiteikimą, šitas meniškas kūrėjo regėjimas yra ne kas kita, kaip estetinis visos tautos nusiteikimas. *Išvidinis menininko santykiavimas su pasauliu yra estetinio tautiškumo apraiška.* Tauta apsprendžia individą ne tik fizinėje ir intelektualinėje, bet ir estetinėje srityje. Tasai apsprendimas yra realus kiekviename žmoguje. Bet regimos išraiškos ir ryškių bruožų jis įgyja tik menininke. Per menininko asmenybę tauta apreiškia kūrybinę savo galią.

---

[1] *R. Petsch.* cit. E. Tyroff. Das Heimatserlebnis i. den Werken Otto Ludwigs. Berlin, 1931, p. 14–15.

[2] Tarp dviejų aušrų, Kaunas, 1927, p. 28.

Jei tautos menas atvaizduoja tautos gyvenimą perkeistu pavidalu (transfiguratio), tai menininkas darosi šito perkeitimo vykdytojas ir kartu naujo amžiaus skelbėjas. Štai dėl ko visų laikų taūtos savo kūrėjus, ypač poetus ir muzikus, laikė savo vadais ir žyniais. E. Hello keliamas išvidinis poeto ir pranašo (poète – prophète) sąryšis buvo ir tebėra gyvas visų tautų intuicijoje. Menininko dvasioje susitelkia estetinis tautos suvokimo būdas. Tauta perteikia menininkui savo menišką regėjimą ir tuo būdu jį tarsi pagimdo. Beethovenas negalėjo būti rusas, ir Dostojevskio negalima įsivaizduoti vokiečiu. Didžiausi meno genijai yra ryškiausi estetinio tautos savotiškumo atskleidėjai. Įvairių menininkų kūrybos analizė galėtų duoti šiam reikalui gražių pavyzdžių.

Menininko ryšiai su tauta ypač yra aiškūs *poezijoje*, kuri, būdama žodžio *menas*, arčiausiai prieina prie tautos gelmių, nes naudojasi dvasingiausiu tautos padaru – *kalba*. Šitoje srityje menininkas taip labai yra susijęs su tautiniu pasauliu, kad *tikrus meno veikalus jis gali kurti tik gimtąja kalba*. Svetimi žodžiai visados yra tik negyvos schemos, tik minčių drabužiai, kuriuose nejaučiama įvystyto daikto vaizdo. Poezija, kuriama svetima kalba, pasigelbsti šitomis negyvomis schemomis ir todėl niekados negali būti gyvastinga. Lotynų kalba pusantro tūkstančio metų Europoje buvo daugiau negu mokslo kalba. Vis dėlto ja nebuvo sukurta nė vieno žymesnio meno veikalo. Visi bandymai liko nesėkmingi. Vergilijumi norėjo būti *Baptista Mantuennus*, Ovidijumi – *Eobanus Hessus*, bet jų pastangos nuėjo niekais. Šitie žmonės turėjo gabumų, bet juos užtroškino svetima kalba.

Ankstyvojo renesanso poetų bandymai rodo, kad net ir talentingiausi menininkai negali kurti svetima kalba. Petrarka geriausiu savo veikalu laikė lotynišką epą *Africa*, kuriame apdainavo Scipijono žygius. Tuo tarpu šiandien Petrarka yra žinomas itališkais savo sonetais. Boccaccio taip pat laukė garbės iš lotyniškųjų savo raštų, o sulaukė iš *itališkojo Dekamerono*, kurio jis pats net gėdijosi. Serbievijaus kalba yra lyginama su Horacijaus kalba. Bet tik *kalba*, o ne *menas*. „Itališkosios poezijos, – sako P. Barthas, – yra gyvos gėlės, išaugusios iš gyvo santykiavimo su savo tauta. Tuo tarpu lotyniškosios ir apskritai parašytosios svetima kalba yra po-

pierinės gėlės be spalvos ir kvapo".[3] Kalbinis atitrūkimas nuo tautos yra atitrūkimas nuo savojo suvokimo būdo, kas kūrybai visuomet reiškia mirtį. Jei menininkas yra iš vidaus suaugęs su sava tauta, jis turi savo kūrybai rinktis ir tautines priemones, nes tik jos vienos pajėgia palaikyti meniškos idėjos gyvybę. *Tauta apsprendžia ne tik menišką kūrėjo suvokimą, ne tik pačią jo kūrybą, bet ir kuriamąsias priemones.*

b. Stiliaus kitimas tautoje

Stiliaus problema savo esme glūdi pačiame žmoguje, jojo suvokimo būde ir jojo pasaulėvaizdyje. Stilius yra žmogus (E. Hello). Kurti stilių reiškia įvesti į gamtą žmogiškąjį principą, palenkti gamtinius elementus jojo veikimui ir juos tarsi sužmoginti. Bet kadangi žmogiškumas, kaip matėme, gali konkrečiai apsireikšti tik apspręstas tautiškumo, todėl ir *stiliaus kūrimas vyksta ne pagal grynojo žmogiškumo dėsnius, bet pagal dėsnius žmogiškumo, apspręsto tautinėmis lytimis.* Stilius yra gamtos sužmoginimas per josios sutautinimą. Tautinis pradas glūdi visų pagrindinių meno stilių išsivystyme. Šiuo atžvilgiu Fr. Hoermannas teisus, sakydamas, kad „yra vienas visoms tautoms mokslas, bet nėra vieno visoms tautoms meno"[4]. Kiekviena tauta turi savotišką pasaulėvaizdį ir todėl kuria savotišką stilių. Juo šitas pasaulėvaizdis yra kitoniškesnis, tuo ir stilius yra skirtingesnis. Pvz., rytų menas yra taip suaugęs su tauta, „tiek jame yra tautinio savotiškumo ir vienašališkumo, jog jis niekados negali būti kitų tautų pažiūrų ir jausmų išraiška"[5]. Per didelis meno sutautinimas gali kartais jam net pakenkti. Bet jis visados lieka ryškus liudytojas, kiek tauta turi įtakos stiliui.

Meno istorijoje randame stilių keliavimą. Bet ten pat mums paaiškėja ir jojo kitimas šitoje kelionėje. Stiliaus pagrindas yra

---

[3] Philosophie der Geschichte als Soziologie, p. 128.

[4] Kunst u. Volk. u. die Aufgaben u. Hemmnisse einer künstlerischen Volksbildung, Hamm, 1911, p. 98.

[5] *A. Kuhn.* Allgemeine Kunstgeschichte. Bautkunst, I. Einsiedeln, 1909, p. 123.

žmogiškas, stiliaus apraiška yra tautiška. Žmogiškumas pagimdo bendruosius stiliaus bruožus, tautiškumas juos apvelka savotiška lytimi. Viena tauta niekados nepasisavina kitos tautos sukurto stiliaus *en bloc*. Ji paima tik bendrus žmogiškuosius jo elementus, juos perkuria, jiems įspaudžia savų bruožų ir įkvepia savos gyvybės. Stilius niekados nėra pakartojamas. *Stilius* yra *atkuriamas*. Dorėnų kolonos elementų galima rasti Egipte XXII a. prieš Kristų[6]. Bet dėl to negalima neigti graikų meno originalumo. Graikai nepamėgdžiojo orientališkų elementų. Jie nesujungė jų iš viršaus su savomis formomis. Jie visiškai naujai juos perkūrė pagal savos tautos dvasią. Viduriniais amžiais viena pasaulėžiūra sukūrė vieną stilių. *Gotika* yra galbūt tobuliausia religinio žmogaus nusiteikimo išraiška. Bet savo raidoje ji tuoj buvo suskaldyta. Prancūzijos, Italijos, Vokietijos, Anglijos ir Nyderlandų gotiški statiniai yra visiškai skirtingi. Kelno ir Milano katedros yra gotikos stiliaus. Bet kiek pirmoji yra paprasta ir didinga, tiek antroji puošni ir džiaugsminga. – Renesanso menas savo esme buvo helenistinio arba geriau humanistinio stiliaus, gimusio iš antropocentrinės pasaulėžiūros, kuri buvo ta pati ir graikams. Bet graikų stiliaus Renesanso menininkai nepakartojo, nes jie buvo kitų tautų ir kitų amžių žmonės. – Pasaulėžiūrinis mūsų laikų pakrikimas pagimdė nesuskaitomas stiliaus rūšis, kuriose visose žymu medžiagos persvara ir idėjos nykimas. Tai materialistinio ir utilitaristinio nusiteikimo pasekmė. Bet visi šitie stiliai atskirose tautose yra kitaip pergyvenami arba bent *turi būti* kitaip pergyvenami, jei norima sulaukti didžių kūrinių.

Meno tautiškumo *esmė* glūdi ne tautiniuose siužetuose, kurie kaip įvykiai ar idėjos gali būti ir tarptautiniai, bet toje savotiškoje išvidinėje meno lytyje, tame savotiškame meno formos su turiniu santykyje, kuris kyla iš tautos pasaulėvaizdžio ir iš josios santykiavimo su pasauliu. Giliausios meno šaknys glūdi žmogiškume. Šiuo atžvilgiu jis nėra, kaip kalba, suprantamas tik vienai tautai. Bet jojo apraiškos, konkretinės jo lytys visados minta tautiškumu, todėl yra nepakartojamos ir nepasekamos. Žmogiškieji meno ele-

[6] Plg. A. Kuhn, op. cit., p. 124.

mentai jį padaro prasmingą, tautiškieji – originalų ir vertingą. Žmogiškumas meną pradeda, tautiškumas jį išvysto ir veda.

c. *Tautos įtaka meno rūšiai*

Meno rūšis yra apsprendžiama medžiagos. Jei menininkas idėjai apreikšti regimu pavidalu pasinaudoja žodžiais, jis kuria poeziją, jei spalvomis – jis kuria tapybą, jei garsais – muziką ir t. t. Vis dėlto tam tikro atspalvio idėja ieškosi tam tikros medžiagos, ir medžiaga ieškosi tam tikro atspalvio idėjos. Meniška idėja negali būti įkūnyta bet kurioje medžiagoje. Kas galima išreikšti garsais, to negalima išreikšti marmuru arba žodžiais. Menininkas renkasi medžiagą ne pagal savo valią, bet vedamas išvidinio linkimo, kuris yra ne kas kita, kaip jo turimų meniškų idėjų linkimas. Taip yra ir su tautos menu. Nėra nė vienos tautos, kuri būtų lygiai pasižymėjusi visose meno srityse. Paprastai tautoje klesti kuri nors viena meno rūšis. Tiesa, atskiri asmens gali sukurti vertingų dalykų ir kitose srityse, bet bendras tautos nusiteikimas vis dėlto eina ta viena kryptimi. Taip yra dėl to, kad kiekviena tauta kitaip suvokia daiktus, kitaip santykiuoja su pasauliu ir tuo būdu meniškoms savo idėjoms suteikia savotiško atspalvio, kuris ir ieškosi tinkamos medžiagos. Kaip menininkas, tegul jis būtų ir labai vispusiškas (pvz., Mykolas Angelas), tikrąjį savo genijų vis dėlto parodo tik vienoje srityje, taip ir tauta ypatingus savo sugebėjimus sutelkia tik į vieną kurią meno rūšį. Šios rūšies principas palenkia sau ir kitas meno sritis ir savo pobūdžiu apsprendžia visą tautos kūrybą. Pagrindinis estetinis tautos linkimas išeina aikštėn visose meno rūšyse. *Architektoninis* principas, sakoma, valdo italų meną (Dante's „Dieviškoji Komedija" taip pat yra architektoninis poezijos pavyzdys). Tapybinis principas vyrauja nyderlandų mene. *Dekoratyvinis* principas apsprendžia prancūzų meną. Garsinis principas žymu vokiečių mene. Tokie konkretūs apibūdinimai gali būti kartais ir ne visai teisingi, bet jie visados lieka pastangos surasti pagrindinį estetinio tautos nusiteikimo bruožą.

Vyraująs tautos meno principas, suprantama, geriausiai išsivysto toje srityje, iš kurios jis yra kilęs. Tauta labiausiai ugdo tą

meno rūšį, į kurią ji linksta giliausia savo esme ir kuri jai padeda geriausiai apreikšti josios individualybę. *Kurios nors meno rūšies klestėjimas tautoje atskleidžia pačią šitos tautos esmę.* Architektoninis italų meno principas išvystė Italijoje architektūrą ligi aukščiausio laipsnio ir kartu parodė itališkojo genijaus polinkius. „Architektūra yra meniška visuomenės ir istorinio josios kitimo išraiška".[7] Tauta, kuri ypatingai ugdo architektūrą, yra visuomeniška savo esme. „Statybos menas, – sako U. Christoffelis, – parodo sugebėjimą tų tautų, kurių gyvenimas kuria visuomenišką aplinką ir kurios pasaulyje apsireiškia kaip subrendę draugijiniai vienetai"[8]. Jei prisiminsime valstybinius rymiečių žygius, Italijos respublikas Renesanso metu ir Mussolinio bandymus, italų santykiai su architektūra bus visai aiškūs.

Architektūros priešginybė yra muzika. Tai menai, stovį menų skalės galuose: architektūra apačioje, muzika viršuje. Todėl tauta, kuri ypatingai linksta į muziką, neturi viso to, ką turi tauta, linkusi į architektūrą. Jei į architektūrą linkusi tauta yra visuomeniška, tai *muziką ugdanti tauta yra individualistiška.* Italai yra architektai, vokiečiai – muzikai. Nė viena tauta neturi tokių muzikos genijų, kaip vokiečiai. Ir turbūt nė viena tauta nėra tokia nedrauginga, nevisuomeniška, nevalstybiška, kaip vokiečiai. Valstybinis vokiečių gyvenimas išaugo prievartos (Bismarkas, Hitleris), o ne natūralaus sugebėjimo keliu. Antra vertus, *muzika apreiškia abstraktinį tautos charakterį.* Tauta, linkusi į muziką, yra metafizikė savo esme, nes muzika stovi arčiausiai metafizikos. Vokiečių tautoje šitasai bruožas yra labai ryškus. Visi didieji vokiečių muzikai buvo metafizikai savo kūryboje (Beethovenas, Wagneris). Jų veikaluose girdėti tie patys motyvai, kuriuos filosofiškai formulavo Kantas, Schopenhaueris, Hegelis ir visa eilė kitų filosofų. Vokiečių tautoje glūdi dvasios grumtynių su gamta tragika. Jei žodis *Wesen* apibūdina vokiečių tautos mąstymą, tai posakis *Ringen um das Wesen* apreiškia giliausią vokiškosios individualybės esmę. Šitos grumtynės gimdo metafiziką ir muziką ir tragišku charakteriu pažymi jas abi.

---

[7] *U. Christoffel.* Die deutsche Kunst, als Form u. Ausdruck, Augsburg, 1928, p. 68.

[8] Op. cit., p. 68.

Šitie pavyzdžiai yra parinkti kaip ryškiausi. Jie rodo, kad tautos įtaka menui yra labai gili, kad menas, jo stilius ir jo rūšis yra suaugę su pačia tautinės individualybės esme. Tauta tam tikra prasme gimdo *menininką*, apspręsdama menišką jo suvokimą tam tikru būdu. E. Tyroffas yra linkęs manyti, kad tauta net pastūmi kūrėją į meno rūšį: „Poetas, rinkdamasis rūšį, elgiasi ne kaip laisvas meniškas individas..., bet kaip pirmykštės, su žeme suaugusios bendruomenės narys"[9]. Tauta kuria meno *stilių*, apspręsdama lyties santykį su medžiaga. Tauta galop renkasi meno *rūšį*, klausydama giliausių savo prigimties nusiteikimų.

d. Estetinio tautos lavinimo prasmė ir uždaviniai

Tiek intelektualinės, tiek estetinės vos užgimusio žmogaus galios nėra apspręstos jokia lytimi. Meniškasis jo suvokimas ir linkimas kurti dar nėra susikristalizavęs konkrečia forma ir dar neturi pastovios krypties. Tik vėliau, tik įaugęs į estetinę tautos gyvenimo sritį, žmogus pasisavina estetinį suvokimo būdą, linkimą į tam tikrą stilių ir į tam tikrą meno rūšį. *Kūrybinis žmogiškumas savo išraišką gauna tik iš tautos.* Todėl estetinis tautos lavinimas kaip tik ir rūpinasi įvesti beaugantį žmogų į estetinį tautos gyvenimą, sutapdyti jį su estetiniu tautos savotiškumu, apspręsti meniškus jo polinkius tautiška lytimi ir suteikti jiems tautišką reiškimosi būdą.

Pagrindinė šiam reikalui priemonė yra *tautiškas menas.* Kaip žmogus pradeda tautiškai mąstyti tik išmokęs gimtosios kalbos, lygiai taip meniškiems savo polinkiams ir gabumams jis laimi tautišką lytį tik susigyvenęs su savo tautos menu. Tautos menas, kaip matėme, yra estetinio josios savotiškumo apraiška. Tautiška meno lytis yra šito savotiškumo konkretizacija regimu pavidalu. Pasisavindamas šitą lytį, žmogus kartu pasisavina estetinį tautos nusiteikimą ir juo apsprendžia meniškus savo polinkius. *Tautiško meno perteikimas ir pasisavinimas kuria žmogaus estetinį tautiškumą. Todėl estetinis tautos lavinimas savo esme yra ne kas kita, kaip estetinio*

---

[9] Das Heimatserlebnis in den Werken Otto Ludwigs, p. 14.

žmogaus nusiteikimo apsprendimas tautiška lytimi, perteikiant jam tautiško meno gėrybes.

Estetinio savotiškumo išvystymas yra nė kiek ne mažiau reikalingas negu tautiškos mąstysenos lavinimas. „Tautinio skonio lavinimas, – sako G. de Montenachas, – yra lygiai taip svarbus, kaip ir lavinimas tautinės dvasios, nes meniško skonio trūkumai gamina dvasios trūkumus ir atvirkščiai".[10] Tai ypač reikia pabrėžti dabar, kada menas yra atitrūkęs nuo tautos, kada meno reikalai yra kuriami muziejams ir galerijoms, bet ne gyvai tautos aplinkai. Šiandien tautą tyko pavojus prarasti tautišką savo nusiteikimą estetinėje srityje, nes įtakinga reklama įperša jai meno erzacų, tuo tarpu tikrieji meno kūriniai plačioms minioms yra nebeprieinami. Šiandien jau kalbama apie liaudies neskonį, tuo tarpu toji pati liaudis yra padėjusi tautiškos kūrybos pagrindus savo audiniais, raižiniais, dainomis ir šokiais. Šiuo tad atžvilgiu estetinis tautos lavinimas turi svarbų uždavinį: *suartinti tautą su josios menu.* „Ateinančių laikų uždavinys, – sako Fr. Hoermannas, – yra atstatyti organišką ryšį tarp tautos ir meno... Menas vėl turi žadinti tautos džiaugsmingumą ir pats būti jojo apraišką".[11] Be bendrųjų uždavinių, kaip perteikti meniškas gėrybes ir apspręsti estetinį individo nusiteikimą tautiška lytimi, mūsų laikai iš estetinio tautos lavinimo reikalauja dar minėto specialaus uždavinio, nuo kurio įvykdymo priklauso ir bendrųjų uždavinių vykdymo sėkmingumas. Jei menas liks nutolęs nuo tautos, pagrindinis estetinio tautos lavinimo tikslas – estetinis tautiškumas – nebus pasiektas. Jaunoji karta vis labiau pradės nemėgti tautinio meno dalykų, ir apie tautišką josios apsprendimą estetinėje srityje nebus galima nė kalbėti. Tautiškas estetinio gyvenimo lytis galima pasisavinti tik esant organiškam ryšiui tarp žmogaus ir jo tautos meno.

Menas, savo lytimis (išskyrus poeziją) būdamas visiems suprantamas, greičiausiai virsta kosmopolitiniu. *Žmonės* greitai links-

---

[10] Le problème de l'éducation nationale, Estavayer, 1915, p. 13.
[11] Kunst u. Volk etc., p. 106.

ta svetimos kūrybos vaisiais lygiai džiaugtis kaip ir savais ir net savųjų nepaisyti, ypač jei jie yra menkesni. Tai yra ryšku ypač mūsų laikais. *Mūsų amžiui stoksta tautinio meno branginimo.* Todėl estetiniam tautos lavinimui atsiranda antras specialus uždavinys: *įdiegti naujosioms kartoms patriotinį nusistatymą tautinio meno atžvilgiu.* Čia reikia pasakyti tas pat, kas buvo pasakyta apie gimtąją kalbą. *Tautinis menas, kaip ir gimtoji kalba, turi būti gerbiamas, mylimas ir globojamas.* Jaunąją kartą reikia taip nuteikti, kad ji džiaugsmingiau gėrėtųsi savais kūriniais, kad ji pamėgtų tautos sukurtas dainas, šokius ir žaidimus, kad ji rūpintųsi jų išlaikymu ir ištobulinimu. Toks patriotinis nusiteikimas yra būtinas, nes be jo estetinis lavinimas ne tik maža ką laimėtų, bet net būtų nevertingas tautiniam auklėjimui.

Estetinis tautos lavinimas prasideda jau šeimoje. Čia, kaip ir kalbos mokyme, motina yra pirmoji lavintoja. Dainomis, pasakomis, žaidimais ji perteikia vaikui estetinį tautos savotiškumą, įveda jį į estetinį tautos gyvenimą ir žadina jam tautos meno meilę. Šiuo tad atžvilgiu šeimai yra būtina sudaryti savo namuose tokią estetinę aplinką, iš kurios kalbėtų tautos dvasia. *Namai, kurie nutautina estetinį savo gyvenimą, nusideda savo tautai ir savo kūdikiams, nes meniškus jų polinkius apsprendžia svetimomis lytimis* ir tuo būdu juos užstelbia. Mokykloje literatūros, paišybos ir muzikos pamokos pirmiausia yra pašauktos įvesti jaunąją kartą į tautos meno gyvenimą, užgrįsti atsivėrusį plyšį tarp tautos ir meno ir patriotiškai mokinius nuteikti estetinių tautos gėrybių atžvilgiu. – *Valstybė* rūpinasi viešu tautinio meno globojimu ir rėmimu. Fr. Hoermannas net teigia, jog tik tada menas priartės prie tautos, kai „estetinis tautos lavinimas bus pagrįstas ne privatiniu ir smulkiu, bet viešu ir plataus masto menu ir meno globojimu“[12]. Sutartinis visų tautinio auklėjimo veiksnių susirūpinimas gali išgelbėti tautą nuo nutautėjimo estetiniu atžvilgiu, o meną nuo pražūties, nes, atitrūkęs nuo tautos, jis kartu atitrūksta ir nuo savo gyvybės šaltinio. Estetinis tautos lavinimas todėl yra būtinas ne tik tautai, bet ir pačiam menui.

---

[12] Kunst u. Volk etc., p. 90.

2. *Estetinio tautos lavinimo priemonės*

a. Šalies gamta

Gyvenamoji aplinka daro įtakos ne tik tautos kūnui, ne tik *per kūną* sielai, bet ir tautos dvasiai tiesioginiu būdu. Tautos kūrimosi metu, kada visas gyvenimas tebėra tarsi pusiau sapnas, žmogus pergyvena gamtą, kaip gyvą būtybę, kaip vienybę ir save jaučia kaip šitos vienybės palaikytoją. Pirmykštis žmogus gyvena gamtoje ir gamta gyvena jame. Jo „gamtos jausmas" (*Naturgefühl*) yra daug sudėtingesnis ir turtingesnis negu civilizuotų žmonių. Jo gamtos pergyvenime apsireiškia psichinė jo konstrukcija ir jo linkimai. Gamtos apipavidalinimas kuria tautai ūkį, pramonę ir techniką. Gamtos pergyvenimas kuria jai pažiūras ir nusiteikimus.

Gamtos pergyvenimas, arba „gamtos jausmas", daugiausia yra *estetinio pobūdžio*. Gamta žmogui pirmiausia yra *graži*, o tik paskui naudinga. Jis visų pirma ja *grožisi*, o tik paskui ją apipavidalina ir naudoja. Pirmykščiame tautų gyvenimo tarpsnyje gamtos gražumas stovi aukščiau negu josios *kilnumas* arba *naudingumas*[13]. Gamta daug anksčiau negu menas apsprendžia estetinį tautos savotiškumą. Tiesa, kildinti tautos meną tik iš aplinkos, kaip bandė XIX a. pozityvistinė estetika (*Taine*), yra klaida. Graikijos dangus ir šiandien yra toks pat, koks buvo didžiųjų tragedijų kūrimo metu. Bet šiandien Graikijoje nėra nei Sofoklio, nei Euripido. Vis dėlto pozityvistų estetų pastangos mums atskleidė slaptingą ryšį tarp tautos meno ir šalies gamtos. O Walzelis pastebi, kad šiandien „akylam stebėtojui nė į galvą neateina neigti ryšį tarp aplinkos ir dvasinės struktūros bei meniško apipavidalinimo"[14]. Tauta, kuri

[13] Pritaikydami S. Behno vertybių lentelę – šventumas, gražumas, kilnumas ir naudingumas (plg. jo *Philosophie der Werte)* – galime pastebėti, kad tautoms išsivystant, gamtos pergyvenime esama tam tikro nuosmukio. Nuo gamtos kaip šventybės (plg. gamtines religijas) einama prie gamtos kaip prie naudingo dalyko. Pirmykščio žmogaus nusiteikimas gamtos atžvilgiu buvo religinis, moderniško žmogaus jis yra jau techninis.

[14] Gehalt u. Gestalt im Kunstwerk des Dichters, 7 p. Wildpark-Potsdam, 1929.

gamtą laiko visuotinės gyvybės apraiška, kuri jaučiasi ir pati joje dalyvaujanti (Rytai), kuria kitokį meną negu tauta, kuriai gamta yra tik svarstymo, tyrimo ir organizavimo objektas (Vakarai). Turkų dainose girdėti tingi gamtos tyla. Iš Čaikovskio kūrinių prabyla neaprėpiamų lygumų fantazija, o Beethoveno simfonijose kalba Vakarų konstruktyvizmas ir žmogaus grumtynės su pasauliu.

Nauji individai estetinį pažadinimą pirmiausia patiria iš krašto gamtos. Prieš susidurdamas su meno kūriniais ir sugebėjimais juos suprasti, vaikas esti veikiamas gamtos grožio, sukuriančio jo sieloje tam tikrą estetinį nusiteikimą, vienodą su nusiteikimu tų, kurie gyvena toje pačioje aplinkoje. *Gamta yra pirmutinė grožio mokytoja ir kartu pirmutinė estetinio tautos savotiškumo perteikėja.* Atskirame individe ji sukuria tai, ką buvo sukūrusi ilgoje jo pranokėjų eilėje. Per gamtą žmogus visų pirma suauga su estetiniu savos tautos nusiteikimu.

Dėl šios priežasties šalies gamta užima pirmą vietą estetinio tautos lavinimo priemonių eilėje. Sistemingas josios naudojimas estetiniam tautiškumui auklėti yra būtinas. Iš meno kūrinių auklėtinis pasisavina estetinį tautos savotiškumą, kiek jis yra susikristalizavęs dailiosiomis lytimis. Iš gamtos jis įgyja šito savotiškumo pagrindą arba tąjį nepakartojamą grožio pergyvenimą, kuris yra būtinas kiekvienam tikrai tautiškam menui. Be *meniškų* priemonių estetinio tautiškumo auklėjimas būtų neatbaigtas. Be gamtos jam stoktų natūralaus pagrindo. *Jaunoji karta, nesusigyvenusi su savos šalies gamta, neįaugusi į intymius tautos santykius su gamtiniu pasauliu, negali tinkamai sutapti nė su tautos menu, nes jis lieka jai pusiau svetimas.* Dailiųjų lyčių pasisavinimas tuomet neranda sieloje natūralios atramos, ir estetinių galių apsprendimas tautiška lytimi tokiu atveju esti netobulas. Tik susigyvenimas su šalies gamta padeda tvirtus pamatus estetiniam tautos lavinimui.

Progų šiam susigyvenimui gali duoti geografijos arba gamtamokslio pamokos, ekskursijos, pasivaikščiojimai ir t. t. Puiki, tiesiog nepakeičiama šiam reikalui priemonė yra *skautų stovyklos.* Jaunimas, gyvendamas keletą savaičių atviroje gamtoje, joje melsdamasis, žaisdamas ir ilsėdamasis, savaime patiria gamtos grožio įtaką, kuri neišnyksta visą gyvenimą. Kas praėjusių laikų

jaunimui buvo naktigonės ir medžioklės, tas dabarčiai yra skautų stovyklos. A. Mickevičiaus gyvenimas rodo, kiek gamtos pergyvenimas vaikystės metu turi reikšmės estetiniam žmogaus išsivystymui. Gražiausios jo baladės yra gimusios iš ežerų, miškų ir naktinių laužų atsiminimo.

b. Dirbtinė aplinka

Tauta, gamtą tvarkydama ir ją apipavidalindama – statydama namus, miestus ir kaimus, tiesdama kelius, augindama sodus, – kuria kitokią aplinką negu ta, kuri jai yra duota pačios prigimties. Šitoji *dirbtinė aplinka* estetiniam tautos lavinimui taip pat turi nemažai reikšmės, nes ji visados daugiau ar mažiau esti kuriama pagal estetinius principus. Fr. Hoermannas net mano, kad „svarbiausia ir įspūdingiausia meno mokykla jaunimui ir suaugusiems yra ne piešimo klasės, ne estetikos ar meno istorijos paskaitos, bet kasdieninė mūsų aplinka"[15]. Ji mus apsupa nuo pat mažumės, ji mums daro įtakos savo lytimis, kuriomis apsireiškia estetinis tautos pobūdis. Iš namų stiliaus, iš miestelių ir kaimų santvarkos, iš kelių pravedimo kalba tautinis gražumo, simetrijos ir harmonijos suvokimas. Gimtasis miestas arba kaimas po gamtos yra pirmasis estetinio tautiškumo perteikėjas. Dirbtinė aplinka yra gamtinės aplinkos pratęsimas ir papildymas. Todėl ji pagilina ir patobulina tai, ką vaikui sukuria šalies gamta.

Dirbtinė aplinka gali auklėti estetinį tautiškumą tik tada, kai ji *tinkamai santykiuoja su gamtine aplinka, kai ji esti sukurta pagal tautiško stiliaus principus ir turi meniškos vertės.* Kur kultūriniai tautos darbai nėra gamtos pratęsimas, ten gamtos įtaka nesiderina su meno įtaka, ir estetinis naujų kartų auklėjimas darosi lyg dvilypis. Tai galima pastebėti ypač mūsų laikais, kai „dėžių stilius" architektūroje pradėjo visiškai nepaisyti natūralaus fono. Tokį pat dvilypumą žadina ir svetimas stilius. Gamtinė aplinka ir tautinis stilius visados yra išvidiniame santykyje. Kurdama stilių, tauta įveda į gamtą tautiškai apspręstą žmogiškąjį principą ir kartu jį patį palenkia gam-

[15] Kunst u. Volk etc., p. 120.

tos įtakai. *Tautos stilius yra žmogaus ir gamtos sąveikos padaras.* Dėl to svetimo stiliaus aplinka neturi to natūralaus pagrindo, kurį turi tautiškas stilius. Estetinė josios įtaka eina kita kryptimi negu gamtos veikimas, ir estetinio auklėjimo dvilypumas darosi neišvengiamas. Meniška dirbtinės aplinkos vertė yra savaime suprantamas dalykas. Estetinį nusiteikimą galima auklėti tik tuo, kas yra gražu. „Juo aplinka yra harmoniškesnė, puikesnė ir meniškesnė, tuo josios įtaka didesnė ir tuo estetinis tautos lavinimas yra gilesnis".[16] Senovė ir viduriniai amžiai šį dalyką buvo gerai suprate. Graikų ir romėnų miestai buvo tikros estetinio lavinimo mokyklos. Viduriniais amžiais gatvės, aikštės ir namai taip pat buvo sutvarkyti pagal vieną dvasią ir pagal vieną principą. Tik mūsų amžius aplinkos kūrimą paliko kiekvieno individo skoniui, ir todėl mūsų miestai virto stilių chaosu, o mūsų kaimai – nevykusiu miestų pamėgdžiojimu. Šiandien, pasak Hoermanno, estetinio tautos lavinimo programą galima išreikšti dviem žodžiais: *„Daugiau grožio"* [17]. Aplinkos estetinimas ne tik lavina tautą menišku atžvilgiu, bet ir artina meną prie tautos. Menas tuomet išeina iš muziejų ir galerijų į gyvą gyvenimą ir tampa visos tautos, o ne tik išrinktųjų, turtu. *Aplinkos estetinimas yra grįžimas į tautos ir meno sąveikos laikus.*

Svarbiausia pareiga čia tenka tautos *architektams.* „Architektas, – sako G. Montenachas, – yra auklėtojas *par excellence...* Jis apipavidalina ne tik akmenis; jis apipavidalina ir sielas".[18] Dėl to įsigyventi į šalies gamtą, įsijausti į tautos stilių ir sugebėti meniškai kurti yra pagrindiniai reikalavimai visiems tiems, kurie yra pašaukti sudaryti tautai dirbtinę aplinką. Aplinkos santvarka ir dvasia gema iš architekto dvasios, o kūrybinė architekto dvasia turi gimti iš tautos dvasios.

c. *Paišybos pamokos*

Paišybos pamokų tikslas – išugdyti ne menininką, o meniškai išlavintą žmogų. Jos rengia ne tapytojus profesionalus, bet moko

---

[16] *F. Hoermann,* op. cit., p. 121.
[17] Op. cit., p. 125.
[18] Problème de l'éducation nationale, p. 14.

jaunimą meno veikalus suprasti ir jais gėrėtis. *Šiuo tad atžvilgiu tautiškai estetiškas paišybos pamokų pobūdis joms yra būtinas.* Estetinis lavinimas paišybos pamokomis neišvengiamai eina per šalies gamtą ir per tautos tapytojų bei skulptorių kūrinius. Gamtos piešimas, lydimas tinkamų mokytojų paaiškinimų, yra gera priemonė įsijausti į savą aplinką ir suprasti josios grožį. Menininkų kūrinių kopijavimas duoda progos pasisavinti tautinį išraiškos ir apipavidalinimo būdą. Mokiniai čia užčiumpamai patiria, kaip menininko kūrinyje pasaulis atgyja ir esti savotiškai perkeičiamas.

Piešdamas žmogus turi *pajusti daiktą, suvokti jame idėją ir ją atgaminti rankos pagalba.* Pirmasis momentas reikalauja lavinti akį, antrasis – lavinti menišką suvokimą ir trečiasis – lavinti ranką. Antrasis momentas paišybos pamokas kaip tik ir paverčia estetinio tautos lavinimo priemone. Meniškas suvokimas yra lavinimas ne knygomis, bet kūriniais. Meną suprasti ir išmokti juo gėrėtis galima tik susiduriant su menu. Bet „meniškasis supratimas, – rašo J. Volkeltas, – atsiremia į aiškius daiktų vaidinius"[19]. Žmogaus psichikoje turi būti sudaryti natūralūs šitam suvokimui pagrindai. Kol žmogus galės suprasti *bet kokį* meno kūrinį, pirmiausia jis turi išmokti suprasti tai, kas jam prieinamiausia ir lengviausia. Čia mes susiduriame su „tėviškės principu" (*Heimatprinzip*) estetiniame lavinime. *Estetinis lavinimas turi prasidėti tautiniu menu.* Tautinis menas yra lengviausiai suprantamas, nes turi turtingą atramą psichikoje. Šalies gamta ir dirbtinė aplinka sudaro žmoguje vaidinių, kurie natūraliai rišasi su nagrinėjamais kūriniais. Šiuo tad atžvilgiu paišybos pamokos yra pašauktos supažindinti mokinį su savos tautos architektūra, tapyba ir skulptūra, su jųjų išsivystymu ir su jųjų kūrėjais. Tik nagrinėdamas *tautinį* meną, mokinys gali pasisavinti estetinį tautos savotiškumą ir estetinius savo sugebėjimus apspręsti tautiška lytimi.

Reikia pasakyti, kad meniško suvokimo momentas mūsų laikų paišyboje yra nustumtas į antrąją vietą. Darbo mokykla paišy-

---

[19] Kunst u. Volkserziehung, München, [2] 1911, p. 52.

bą padarė tik priemone lavinti akiai ir rankai, beveik visiškai užstelbdama estetinį ir tautinį josios pobūdį. Negalima neigti paišybos reikšmės pojūčių ir judesių lavinimui. Bet taip pat negalima išbraukti iš jos nė estetinio ir tautinio lavinimo. Tautiškas auklėjimas reikalauja, kad meniško suvokimo momentas paišyboje vėl užimtų pirmąją vietą, kad paišybos pamokos būtų ne tiek techniško, kiek tikrai meniško pobūdžio valandos.

d. Tautinė literatūra

Tautinė literatūra yra dvigubas tautos kūrinys: tauta sukuria *žodžius* ir tauta sujungia šituos žodžius tam tikra *idėja*. Kitose meno rūšyse tautiška yra tik forma. Medžiaginė josios atrama, kaip marmuras, dažai, garsai, nėra tautos padaras. Tuo tarpu literatūroje yra tautiška ir forma, ir medžiaga (žodžiai). Todėl kūrybiniai tautos sugebėjimai daug *ryškiau* spindi literatūroje negu kitose meno srityse. „Tautinių literatūrų istorija, – sako H. Weinstockas, – rodo, kad poezijoje glūdi giliausios tautiškumo šaknys ir stipriausia tautą auklėjanti įtaka".[20] Didžiųjų poetų veikaluose tauta suranda pati save ir kartu „yra jų pažadinama gyventi tikrąjį savo gyvenimą ir vykdyti visas savo galimybes"[21]. Dailiosios literatūros kūrėjai net nesąmoningai atlieka „švenčiausią savo pareigą", kaip ją vadina Fichte, „sujungti savo tautą ir patarti jai svarbią valandą"[22].

Dėl šios priežasties tautinė literatūra (liaudies ir individualinė kūryba) yra sėkminga priemonė auklėti estetiniam tautiškumui. Pasisavindamas dailiuosius tautos kūrinius, tiesiog jais gyvendamas ir grožėdamasis, žmogus įauga į savos tautos jautimo ir pasisakymo būdą. Tauta čia prabyla į jį ne per akmenis ir marmurą, kaip architektūra bei skulptūra, ne per spalvas, kaip tapyba, bet per *suprantamus žodžius*. Mokydamasis kalbos, žmogus mokosi tautiškai mąstyti, mokydamasis literatūros, jis mokosi tautiškai jausti ir pasisakyti.

---

[20] Volk u. Erziehung, p. 211, „Neue Jahrbücher..." etc.
[21] *H. Weinstock*, op. cit., 214 p.
[22] Reden an die deutsche Nation, 397 p.

Ypatingos reikšmės čia turi tautinės *pasakos* ir *legendos, tautiniai padavimai ir mitai.* Jie yra kilę pirmykščiame tautos tarpsnyje, pasakytume, josios vaikystėje, kada tauta ne tiek mąstė, kiek veizdėjo, kada daiktas, jausmas ir žodis buvo organiškai suaugę vienas su antru. J. Grimmas yra pastebėjęs, kad tautiniai padavimai „bando priartinti prie mūsų pirmykščius laikus, dvelkiančius gaivumu ir šviežumu"[23]. Pasakos ir padavimai perkelia vaiką į kitą pasaulį; mitinės ir legendinės būtybės atgyja jo fantazijoje, ir jis gyvena tai, ką tauta yra gyvenusi prieš keliolika amžių. Tautinėje žodžio kūryboje yra įamžintas intuityvinis-estetinis tautos tarpsnis, atgyjąs vaikui jo vystymosi metu pasakų ir legendų įtakoje. Vaikas tuo būdu savaimingai įsigyvena į tautos suvokimo būdą ir esti įvedamas į tautos nueitą kelią. „Auklėjamoji pasakų vertė, – tvirtina J. Prestelis, – nėra ta, kad ją pamokos gale būtų galima suimti į tam tikrą formulę: ji glūdi pasąmonėje ir asociacijų keliu savaime iškyla".[24]

Tautinės literatūros mokymas tik tada gali būti tikrai vaisingas tautiško auklėjimo atžvilgiu, kai ji yra dėstoma ryšium su visos tautos gyvenimu. Nei grynai filologinis ar estetinis, nei grynai psichologinis ar filosofinis metodas *tautinei* literatūrai netinka. *Pati tautinė literatūra* yra išaugusi iš tautos ir gali būti suprantama tik ryšium su tauta. Jei apskritai reikia veikalą nagrinėti tokiu metodu, kokiu jis buvo parašytas, tai *tautinę literatūrą* reikia *nagrinėti etnologiniu (volkskundliche)* metodu, kurį formulavo Saueris[25] ir kurį praktikoj pritaikė J. Nadleris[26]. Šitas dalykas šiandien vis labiau imama suprasti. „Šiandien literatūros kritika <...> labiau negu kada nors literatūrinę kūrybą nagrinėja kaip tautos tapimo, josios mąstysenos ir josios ideologijos atvaizdą. Atskiri veikalai yra vertinami ne tik kaip menininko asmenybės išraiška, bet visų pirma kaip išraiška amžiaus, klasės ir tautinės bendruomenės... Visur, kur

---

[23] Cit. *J. Prestel.* Dichtung u. Lektüre, p. 250, Deutschsprachliche Jugendbildung etc.

[24] Op. cit., p. 243.

[25] Literaturgeschichte u. Volkskunde, 1907.

[26] Literaturgeschichte der deutschen Stämme u. Landschaften, ²1928. (Reikia pastebėti, kad J. Nadleris per maža nagrinėja tautinį kūrybos *kaip* pasitenkindamas daugiausia tik realaus *kas* pažymėjimu).

tik atsiranda tautinis susipratimas, praeities ir dabarties poetai pirmiausia yra tiriami išvidiniame sąryšyje su tauta".[27] Tik šitoks metodas gali atskleisti literatūros tautiškumą ir parodyti, kad ji iš tikro yra tautos dvasios apraiška.

e. Tautinės dainos ir tautinė muzika

Vokalinė ir instrumentalinė tautos muzika, anot Schopenhauerio, yra „pasaulio atgaminimas ir nesąmoninga filosofija"[28]. Muzikos esmėje glūdi žodžio esmė. Daina yra žodžio pratęsimas ir praplėtimas, o instrumentalinė muzika yra dainos perkėlimas į instrumentą. Žodžiai, *kaip turinys*, dainai yra atsitiktinis dalykas. Dainos esmė yra josios melodija, kuri yra tarsi vienas ilgas garsinis žodis. Tai, ką tauta miniatiūroje išreiškia žodžio garsais, ji pratęsia ir pagilina dainos melodija. Todėl visa, kas yra žodyje, yra ir dainoje, tik žymiai tobuliau ir ryškiau. Daina, kaip ir žodis, darosi tautinio pasaulėvaizdžio išraiška. Dainoje glūdi įvystytos tautos pažiūros ir tautos filosofija. Štai kodėl anksčiau esame minėję, kad muzika stovi arčiausia metafizikos.

Šiuo atžvilgiu tautinės dainos ir tautinė muzika pagilina ir atbaigia tautinės literatūros įtaką. Tautinė literatūra, kaip prasmingų žodžių menas, kalba daugiau į žmogaus protą. Tautinė muzika, kaip grynų garsų menas, prabyla į pačias žmogaus prigimties gelmes. Tautinėje literatūroje apsireiškia daugiau intelektualinis tautos estetiškumas ir sąmoninga tautos kūryba. Tautinėje muzikoje išeina aikštėn iracionalinė tautinio estetiškumo pusė. Ne veltui Nietzsche muziką skyrė prie dionyziškų menų, vadinasi, prie tokių, kurie svaigina ir tarsi nugirdo[29]. Muzikoje siaučia giliausia žmogaus prigimtis su savo chaosu, aistromis, nusiteikimais ir pasaulėžiūra[30]. Muzika įkūnija idėją

---

[27] *Ch. Denmig.* Literatur als Ausdruck nationalen Geistes, p. 19–20, „Der Gral", 28 Jahrgang.

[28] Plg. *R. Eisler.* Wörterbuch der phil. Begriffe, II, p. 191.

[29] Plg. Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, 1872.

[30] Plg. *E. Spranger.* Beethoven u. die Musik als Weltanschauungsausdruck, 1909.

tiesioginiu būdu, nereikalaudama vaizdų bei palyginimų pagalbos kaip tapyba ar poezija. Todėl ir muzikos įtaka yra daug gilesnė ir labiau tiesioginė negu kitų menų, nors daug sunkiau užčiumpama ir išreiškiama. Muzikoje tautos individualybė apsireiškia daug ryškiau negu kitose kūrybos srityse. Iš tautinės muzikos kalba tautiškumas pačia savo esme. Todėl tautinė muzika estetiniame tautos lavinime negali būti nieku kitu pakeista. Įsigyvendamas į tautinę muziką, žmogus paliečia pačią savo tautos esmę ir patiria tiesioginę tautiškumo įtaką. Mokyti tautinės muzikos reiškia įvesti žmogų į pačias tautinės individualybės gelmes, kur žmogiškumas ir tautiškumas yra sukūrę vieną konkretinę ir organiškai vieningą tautos prigimtį; reiškia iracionalines jo galias apspręsti tautiška lytimi ir atbaigti tautinį pasaulėvaizdį, kurį pradėjo gimtoji kalba ir toliau išvystė tautinė literatūra. Tautinė muzika estetinį tautiškumą išplečia visoje žmogaus psichikoje, nes josios įtaka apgaubia visą jojo prigimtį. Graikai gerai suprato muzikos reikšmę ugdymui, žmogaus dvasios lavinimą pavadindami tiesiog *muzikiniu lavinimu.*

f. Tautiniai šokiai ir žaidimai

Choreografinis tautos menas yra tautos džiaugsmo išraiška. Pirmykščiai šokiai ar žaidimai visados būdavo jungiami su tokiais dalykais, kurie reiškė tautos pergalę kovoje su pasauliu. Būdavo šokama laimėjus mūšį, pasisekus medžioklei, pasibaigus pjūčiai; graikai šokdavo dievų garbei, o Rytuose ir šiandien šokis tebėra būtinas švenčių ir iškilmių elementas. *Kūno judesiuose tautos įkūnija savotišką džiūgavimo supratimą ir džiaugsmingų dalykų pergyvenimą.* Choreografiniame tautos mene glūdi emocinis tautiškumas ne tik kiek jis yra išvidinis dalykas, bet ir *kiek jis apsireiškia kūno gyvenimu.* Šokio menas medžiagine savo atrama turi kūno nusiteikimą savaimingai kūrybai. Todėl tautiniuose šokiuose apsireiškia ne tik tautiškas džiaugsmo pergyvenimas, bet ir savotiškas kūno nusiteikimas šitą pergyvenimą išreikšti ir apipavidalinti. „Tautiniai šokiai, – sako E. Ritter-Cario, – apreiškia kūnines ir

dvasines tautos ypatybes".[31] Jei kiti menai kalba daugiau apie tautos dvasią, tai šokis turi savyje ir fizinį tautiškumą, kiek jis dalyvauja estetiniame gyvenime. *Todėl mokyti tautinių šokių ir žaidimų reiškia ne tik perteikti jaunajai kartai tautinį džiūgavimo būdą, bet kartu ir atpalaiduoti kūno nusiteikimą savaimingai kūrybai tautinėje srityje.* Šiuo atžvilgiu tautiniai šokiai ir žaidimai gali būti labai sėkminga priemonė estetiniam tautos lavinimui.

Tautos džiūgavimas, apsireiškiąs šokiais, yra bendruomeniško pobūdžio. Pirmykščiame tarpsnyje žmonės džiaugėsi ne kiekvienas sau, bet visi bendrai. Šitas kolektyvus džiūgavimas ir šokiams bei žaidimams įspaudė ryškų bendruomenišką bruožą, kuris yra visiškai svetimas moderninei choreografijai. *Modernieji šokiai yra suindividualinto gyvenimo simbolizavimas.* Jų išpildymas yra uždarytas dviejų žmonių judesio sienose; jie yra atpalaiduoti nuo bet kurio ryšio su žaidžiančiu kolektyvu. Tuo tarpu tautiniai šokiai turi ryškų grupinį pobūdį. Juose yra išlikusi pirmykštės žmonių vienybės idėja, kada net toks subjektyvus dalykas, kaip džiaugsmas, išplisdavo bendruomenėje. Šiuo tad atžvilgiu tautinius šokius ir žaidimus reikia ypatingai vertinti, nes jie yra gera priemonė išsigelbėti iš *choreografinio meno suatominimo. Atgaivinti tautinius šokius reiškia atgaivinti bendruomenišką džiūgavimo pobūdį, pajausti savo ryšį su kitais džiaugsme ir kartu nuteikti žmones bendram gyvenimui ir bendrai kūrybai.*

V. RELIGINIO TAUTIŠKUMO AUKLĖJIMAS

1. *Tauta kaip religinis vienetas*

a. Tautinė religija ir tautiška religija

Religijos ir tautybės santykiai šiandien darosi vis labiau įtempti. Viena vertus, dedama pastangų sukurti visai naują religiją, kuri

---

[31] Sachwörterbuch der Deutschkunde, II, 1230, hrsg. v. W. Hofstaetter u. V. Peters, Leipzig u. Berlin, 1930.

būtų atremta į nacionalizmą[1], antra vertus, vis aiškiau bandoma jau esamas religijas paversti priemone tautos reikalams. Sunku numatyti, kaip pasibaigs šitoji įtampa. Bet tik viena aišku, kad religijos, ypač Krikščionybės, laukia sunkūs laikai ir sunkūs bandymai. N. Berdiajevas skelbia naujuosius viduramžius, kada Dievas vėl grįžta į žmogų ir į gyvenimą. Bet čia pat jis pažymi, kad „šitas atgimimas galbūt apsireikš tik katakombose (...) ir bus vykdomas gal tik mažo būrelio"[2]. Katakombos religijai šiandien gresia iš dviejų pusių: iš bolševizmo ir iš nacionalizmo. Rusijos įvykiai antireliginį bolševizmo veidą jau parodė. Vokietijos įvykiai antireliginį nacionalizmo veidą parodys netolimoje ateityje. Bolševizmas remiasi *medžiaga* (nauda), nacionalizmas – *gyvybe* (rasinis kilnumas – *das Adelige).* Bet ir vienoje, ir kitoje srovėje *dvasia* ir *Dievas* yra nustumti į šalį. Ir bolševizmas, ir nacionalizmas yra antireliginiai sąjūdžiai pačia savo esme. Dėl to jų susikirtimas su religija yra neišvengiamas. Šiandien todėl ir yra svarbu pirmiausia išsiaiškinti tautiškumo santykius su religija.

Religija gali būti *tautinė* ir gali būti *tautiška. Tautinė religija* yra tautos sukurta ir tautoje pasilikusi. Tauta yra josios autorė, palaikytoja ir globėja. Ji iš tautos kyla ir tautoje skleidžiasi. Tokias tautines religijas turėjo beveik visos nekultūringos tautos. „Prieškrikščioniškųjų religijų dievai, – sako kard. M. Faulhaberis, – buvo taip surišti su atskiromis tautomis, jog su jomis laimėdavo arba žūdavo".[3] Egiptiečiai, graikai, rymiečiai, galai, germanai turėjo savus dievus, savą kultą ir savą religinę organizaciją. Jų religijos buvo *tautinės.*

Tautiška religija yra tokia, kuri atitinka tautos esmę ir esti pergyvenama bei praktikuojama pagal tautinės individualybės nusiteikimus. Religijos tautiškumui nėra būtina, kad pati tauta būtų ją susikūrusi. Jojo esmę sudaro ne religijos atsiradimas ir klestėjimas tautoje, bet *tasai savotiškas žmogaus santykiavimas su Dievu,* kuris kiekvienos tautos yra kitoks ir kuris todėl negali būti pakartotas bei pamėgdžiotas. Kiekviena *tautinė* religija yra ir *tautiška,* nes tauta

[1] Plg. *E. Bergmann.* Deutschland das Bildungsland der neuen Menschheit. Eine nationalsozialistische Kulturphilosophie, Breslau, [2]1933.

[2] Un nouveau Moyen âge, Paris, 1927, p. 81–82.

[3] „Schönere Zukunft", 1930 m. spalio 30 d.

paprastai sukuria tokią santykiavimo su Dievu formą, kuri atitinka josios individualybę. Bet *tautiška* religija gali ir nebūti tautinė. Dar daugiau: *tikra ir tobula religija iš esmės negali būti tautinė.* Giliausios religijos šaknys glūdi ne tautiškume, bet žmogiškume. Ji atsiremia ne į žmogaus buvimo būdą, bet į patį *buvimą,* į pačią prigimtį. „Religija yra prigimties ir laisvės kūrinys"[4]. Prigimtyje glūdi kreatūros linkimas Dievop. Asmeninė laisvė šitą linkimą pripažįsta ir pradeda realius santykius su Dievu. Prigimis pagrindžia religiją savyje *(materialiter spectata),* laisvė ją aktualizuoja ir padaro ją *mūsų* religija *(quoad nos, formaliter spectata)*[5]. Žmogaus atžvilgiu religija yra paremta dviem poliais: *žmogiškumu ir asmeniškumu.* Tikroji ir tobula religija yra visuotinė savo pagrindu ir turiniu, kaip yra visuotinė žmogiškoji prigimtis, ir individuali savo pripažinimu, kaip yra individuali žmogiškoji laisvė. Todėl „visuotinė religija niekados negali tapti tautine, nes tai reikštų suardyti josios esmę"[6]. Religijos sutautinimas yra keitimas josios pagrindo ir turinio. Kaip yra viena prigimtis ir viena kultūra, taip ir tikroji religija gali būti tik viena ir visuotinė, tarptautinė ir anttautinė. Viena vertus, kaip viena ir ta pati prigimtis kiekvienoje tautoje įgyja *kitokios* išraiškos etninio tipo pavidalu, kaip viena ir ta pati kultūra kiekvienoje tautoje apsireiškia *savotiškai* tautiškos mąstysenos ir tautiško estetiškumo įvairumu, taip ir *ta pati religija kiekvienoje tautoje įgyja kitokios spalvos, kitokios šviesos, žodžiu, kiekviena tauta religijoje reiškiasi savotiškai.* Viena ir visuotinė religija, tautos pergyvenama ir praktikuojama, virsta *tautiška religija.* Čia mes kaip tik ir susiduriame su mūsų vadinamu *religiniu tautiškumu.*

b. Religinio tautiškumo esmė

Kiekvienos religijos centras yra *Dievas,* ir kiekvienos religijos subjektas yra *žmogus.* „Religijos uždavinys, – sako V. Solovjovas, – yra atnaujinti mūsų gyvenimą, jį pašvęsti ir sujungti su dieviškuoju

[4] *F. Hettinger.* Lehrbuch der Fundamentaltheologie, Freiburg i. Breisgau, 1911, p. 73.
[5] Plg. F. Hettinger ibd.
[6] *St. Dunin-Borkowski* S. J.. Enquête sur le nationalisme, p. 144.

gyvenimu. Tai padaryti gali tik Dievas; bet tai įvykti gali tik mums prisidedant. Religija yra *dievažmogiškas kūrinys*, kūrinys, kuriame ir mes turime turėti savo dalį".[7] Religijoje žmogus yra tarpininkas tarp tikrovės, kuri yra aukščiau už jį, ir tikrovės, kuri yra žemiau už jį, tarp prigimties ir antgamtės. „Religiniame akte žmogus aukoja Dievui save ir savyje visą kosmą".[8] Šitame akte žmogus dalyvauja visas. Religija nėra vienos kurios žmogiškosios galios dalykas. „Religija nėra suvokiama, norima arba jaučiama, bet gyvenama".[9] Religija apsupa visą žmogų ir persunkia visą jo prigimtį; žmogus santykiuoja su Dievu visa savo būtybe ir visu savo gyvenimu. Net ir kūnas dalyvauja religiniame veiksme ir esti palenktas jojo įtakai. „Religinis aktas, – rašo M. Scheleris, – savo esme yra dvasinis aktas, bet vieningas jo vyksmas yra psichofizinės, ne vienos tik psichinės prigimties".[10]

Pilnutiniame žmogiškosios prigimties dalyvavime santykiuose su Dievu kaip tik ir glūdi religinio tautiškumo pagrindas. Religija keroja žmogiškume. Bet esame minėję, kad žmogiškumas vienas tikrovėje neapsireiškia. Jis yra ir veikia tik apspręstas tautiškumo. Konkretus žmogus visuomet esti tautiškas. Tuo tarpu religijos subjektas gali būti tik konkretus žmogus. Todėl ir su Dievu jis santykiuoja ne tik kaip žmogus apskritai, ne tik kaip individas, ne tik kaip vyras ar moteris, bet ir *kaip tautietis*, kaip vienos ar kitos šalies, tautos ar amžiaus reiškėjas. Religija savo pagrindais ir esme yra viena ir ta pati. Bet konkreti jos apraiška eina *per žmogų* ir todėl įgyja *jojo* bruožų. Kiekvieno žmogaus santykiai su Dievu yra kitokie, nes kiekvienas žmogus Dievą pergyvena savotiškai. Čia mes turime *religinį individualumą*. Moteris santykiuoja su Dievu kitaip negu vyras. Vyras Dievo daugiau ieško, moteris daugiau Dievuje ilsisi. Čia mes susiduriame su *lyties įtaka religijai*. Pietų tautos Dievą garbina puošniomis apeigomis; religinis jų pergyvenimas yra bendruomeniškesnis; jos mėgsta šventųjų tarpinin-

[7] Geistige Grundlagen des Lebens, Stuttgart, 1922, p. 3.
[8] *J. Hommes*. Lebens u. Bildungsphilosophie als völkische u. katholische Aufgabe, p. 161.
[9] *A. Rademacher*. Die Kirche als Gemeinschaft u. Gesellschaft, p. 36.
[10] Vom Ewigen im Menschen, Leipzig, 1921, p. 555.

kavimą[11]. Tuo tarpu šiaurės tautos meldžiasi kuklioje tyloje, be triukšmo; jos Dievą pergyvena individualiau ir santykiuoja su Juo labiau tiesioginiu būdu. Šiuo atveju mes turime *religinį tautiškumą*. Tautiški žmogaus bruožai, tautinė jo individualybė religijoje taip pat turi savo dalį, kaip ir moksliški, meniški ir visuomeniški palinkimai. Jau tik dėl to, kad žmogus Dievą *visados* garbina gimtąja kalba, kad jis apie Jį mąsto savo tautos sąvokomis ir vaizdais, kad į liturgines apeigas įpina savos tautos kūrybos, kad bažnytinei organizacijai įspaudžia visuomeninių savo tautos bruožų, – jau tik dėl to jis negali būti kosmopolitas santykiuose su Dievu. Dievo suvokimo būdas labai daug priklauso nuo pasaulio suvokimo būdo. Tuo tarpu šiam tauta turi labai didelę įtaką. Žmogus garbina Dievą tam tikrais veiksmais, kurie savo esme priklauso estetinei gyvenimo sričiai. Estetinė religijos sritis (kultas) turi savo atramą – estetinę kultūros sritį (menas), kuri visados esti apspręsta tautinių pradų. Per estetinį žmogaus tautiškumą ir Dievo garbinimas įgyja tautiškų bruožų. „Kaip nėra žmogaus apskritai, bet tik vokiečiai, prancūzai, italai ir kitų tautybių žmonės, lygiai taip nėra nė krikščionio apskritai, bet tik vokiečiai, prancūzai, italai krikščionys. Tautiškumas yra spalva ir žmogiškumo, ir kartu krikščioniškumo".[12] *Religinis tautiškumas todėl yra ne kas kita, kaip iš tautinės individualybės kilęs Dievo pergyvenimo ir garbinimo būdas.*

Savo esme šitas religinis tautiškumas, kaip ir tautiškumas apskritai, yra *grynai formalinis dalykas*. Jis neturi ir negali turėti specialaus religinio turinio. Religija gali būti tautiška, bet ne tautinė. Nei dogmos, nei religinė bendruomenė, nei kultas savo esme negali būti *tautiniai*. Bet gali būti ir iš tikro yra *tautiškas dogmų* suvokimas, *tautiškas* ryšių su tikinčiaisiais pergyvenimas ir *tautiškas* kulto išreiškimas liturgija[13]. Jei lietuviai ypatingai garbina Dievo

---

[11] Plg. *F. Raitz v. Freutz S., J.* Objektive u. subjektive Frömmigkeit, „Stimmen der Zeit", 126 B. 6 sąs., 1934.

[12] *A. Wurm.* „Seele". Monatschrift, 1933 m. gegužės mėn.

[13] *Kultas,* mūsų supratimu, yra *pats Dievo garbinimas liturgija* – šito garbinimo *būdas.* Todėl negali būti toje pačioje religijoje skirtingų kultų, bet gali būti skirtingų liturgijų, pvz., Kat. Bažnyčioje – Rytų ir Vakarų liturgijos.

Motiną Mariją, o mažiau šventuosius, tai nereiškia, kad jie neigia šventųjų garbinimo dogmą, bet tik reiškia, kad mariologinių dogmų turinys yra artimesnis lietuvio širdžiai. Jei Šv. Dvasia šiandien liturgijoje turi tik vieną šventę (Sekmines), o Dieviškasis Logos – daugybę, tai nereiškia, kad praktikoje yra neigiama trečiojo Šv. Trejybės asmens lygumas, bet tai tik reiškia, kad christologinės dogmos labiau yra žmonių pergyvenamos. Kiekviena tauta turi savo mėgiamus šventuosius, savo mėgiamas šventes, apeigas ir tuo dar neneigia kitų. „Dangiškoji valstybė (*coelestis civitas*), keliaudama žemėje, iš visų giminių pašaukia žmones ir iš visų kalbų sudaro keliaujančią draugiją (*peregrinam societatem*). To, kas papročiuose, įstatymuose ir institucijose yra skirtinga, ji negriauna, bet palaiko ir saugo. Įvairių tautų įvairūs dalykai, tarnaują siekti žemės taikai, yra leidžiami, jei tik jie nekliudo religijos, kuria garbinamas aukščiausias ir tikrasis Dievas".[14] Todėl ir Krikščionybė, kaip buvo minėta, kalbant apie Bažnyčios įtaką tautiniam auklėjimui, tautinių skirtybių ne tik neneigia, bet jas įima į save ir įprasmina. Tautiškoms religijos lytims „ji duoda kitokią kryptį ir tai, kas buvo kilę iš stabmeldiško rito ir pirmykščio religinio supratimo, ji perkeičia pagal savo dvasią ir pagal gilų tautiško religingumo supratimą"[15].

c. *Tautinės individualybės prasmė religijoje*

Vieningas tautos nusiteikimas savotiškai santykiuoti su Dievu padaro tautą *religiniu vienetu*. Tauta palaiko savo vienybę ne tik prigimtyje, ne tik kultūroje, bet ir *religijoje*. Religiniame gyvenime ji dalyvauja ne kaip palaidų individų suma, ne per atskirus individus, bet kaip vienetas, kaip individualybė. „Kai tautinė sąmonė tebėra silpnai išsivysčiusi, religinės tiesos kalba į atskirus žmones. Bet kai tautinė sąmonė pradeda atbusti, šitos tiesos gali prabilti ir į visą tautą. Tuomet religija darosi išganytoja ne tik atskiro žmogaus sielos, bet ir tautos sielos. Tuomet ji keičia ir ap-

---

[14] *S. Augustinus.* De civitate, 19, 12. Migne, P. L. 41, 646.
[15] *A. Bach.* Deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 405.

šviečia ne tik asmens charakterį, bet ir tautos individualybę".[16] Tautų šaknys keroja ne tik prigimtyje ar kultūroje, jos eina net ligi antgamtinės srities ir ten suranda tikrąją savo prasmę ir atbaigimą. Žmonija, kaip mistinis Kristaus Kūnas, nėra vienalytė masė, bet organiškas vienis, atsiremiąs į pozityvias žmogaus prigimties skirtybes. Kas tiki į Šventųjų Bendravimą, tas negali šitos tobulos bendruomenės suprasti nei grynai individualistine, nei grynai kosmopolitine prasme. Šv. Bendravimas yra organizmo pobūdžio, kur vienybę sudaro skirtybių daugybė, ir kur šitos skirtybės esti atbaigiamos, ištobulinamos ir suderinamos ligi aukščiausio sutartinės laipsnio. Šv. Bendruomenėje žmogus nėra nei nuindividualinamas, nei nulytinamas, nei galop nutautinamas. Dantės intuicija buvo visai teisinga, kai jis vienus dangaus ratus skyrė filosofams, kitus teologams. Tuo jis pabrėžė *individualinį* žmogaus pobūdį Šv. Bendravime. Katalikiškoji liturgija kitaip garbina šventąsias moteris ir kitaip šventuosius vyrus. Tuo ji pripažįsta *lytines skirtybes* antgamtinėje bendruomenėje. Galima eiti toliau ir visai teisingai teigti, kad *tautinė individualybė* taip pat turi savo dalį mistiniame Kristaus Kūne. Iš tikro jei žmogiškumas apsireiškia trimis pagrindinėmis ir *būtinomis* būsenomis – individualumu, lytiškumu ir tautiškumu, jei, antra vertus, Šv. Bendravimas nėra bendrinių tipų, bet *realių žmonių* bendruomenė, jei toliau antgamtinis perkeitimas nėra prigimties skirtybių naikinimas, bet tik jų pakilninimas ir ištobulinimas, tai visai aišku, kad tos trys žmogaus būsenos turi turėti realų pagrindą ir antgamtinėje tikrovėje. „Jei Krikščionybė nereikalauja nuasmeninimo, ji negali reikalauti nei nutautinimo".[17] Krikščionybė gina kiekvieną individualybę, taigi ir tautinę, ir neleidžia josios paskandinti masėje, vis tiek ar šitoji masė būtų paprasta visuomenė, ar visa žmonija. Dar daugiau – „krikščioniškasis universalizmas yra stipriausias tautinių skirtybių laidas"[18].

Krikščioniškai žiūrėdami į tautas, „turime tautiškumą laikyti tam tikra dieviškąja jėga, kuri yra būtina įvykti Dievo Karalystei

---

[16] *Vl. Solovjov.* Nationale u. politische Betrachtungen, p. 38.
[17] *Vl. Solovjov,* op. cit., p. 42.
[18] *J. Mausbach.* Aus katholischer Ideenwelt, 402 p. Münster i. W., 1921.

ir įsigalėti Dievo valiai žemėje"[19]. Kiekviena tauta turi ne tik prigimtą skirtingumą, ne tik kultūrinį pašaukimą, bet ir religinį uždavinį. Tautų išsiskyrimas iš vienalytės žmonijos religiniu atžvilgiu yra tiek pat prasmingas ir reikšmingas, kiek ir kultūriniu. „Įvairios tautos darosi įvairūs organai visuotiniame žmonijos kūne"[20], kurie prigimto linkimo ir kultūrinio išsivystymo yra pašaukti atlikti tam tikrą darbą ir religinėje gyvenimo srityje. Atidžiai skaitant Apokalipsę negalima nepastebėti, kad grumtynės tarp slibino ir Avinėlio vyksta ištisų žmonijos grupių pagalba[21]. Žmonija išsiskirsto dėl to, kad ne tik individai, bet ir tautos apsispręstų: imti žvėries žymę ir jo skaitlinę ar būti paženklintos *Avinėlio ženklu*[22]

2. *Tautiškumo atbaigimas religiniu auklėjimu*

a. Tautinis principas religiniame auklėjime

Tautiškas žmogaus santykiavimas su Dievu gali būti išvystytas tik perteikiant religines tautos sukurtas gėrybes. *Religinėse tautos gėrybėse* (kaip ir kalboje ar mene) *glūdi realizuotas religinis tautiškumas, kuris, pasisavintas kaip lytis, ir apsprendžia prigimtą žmogaus linkimą Dievop.* Todėl mūsų laikais vis labiau reikalaujama, kad religinis auklėjimas rengtų žmogų ne tik apskritai religijai, bet ir religiniam *tautos* gyvenimui. Religijos mokymas, pasak J. Bröggerio, turįs ne tik žiūrėti jaunimo psichologijos ir gyvenimo reikalų, bet ir „įterpti jaunimą į religinį tėviškės pasaulį ir įtikinančiai įvesti jį į religinę tėviškės bendruomenę"[23]. Savo nusistatymą minėtas autorius grindžia kitame straipsnyje[24]. Iš religinių tautos gėrybių,

---

[19] *Vl. Solovjov,* op. cit., p. 32.
[20] *Vl. Solovjov,* op. cit., p. 17.
[21] Plg. Apr. 13 sk.
[22] Plg. Apr. 13, 16–17.
[23] Der Religionsunterricht i. der Vorbildungsschule, 280 p. "Theologie u. Glaube", 1924.
[24] Religionsunterricht u. Heimatkunde, "Theologie u. Glaube", 1924.

sako jis, „prabyla praėjusieji laikai; jose gyvena tėvų tradicijos; jos paneria žmogų į tą gilią religingumo srovę, kuri teka tautoje. Šitų gėrybių ugdymas žadina viltį, kad vaikystės dienų meilė tėviškės religijai pasiliks visados, kaip pasilieka meilė ir ištikimumas pačiai tėviškei"[25]. Religija, susijusi su tėviške, darosi tarsi josios dalis ir psichologiškai tampa nuo josios neatskiriama. Religija iš tėviškės laimi tvirtą atramą žmogaus psichikoj; tėviškė iš religijos gauna pietistinio pobūdžio. Tėviškė stiprina religiją, o religija pašvenčia tėviškę.

Šiuo tad atžvilgiu religinio tautiškumo auklėjimas turi du pagrindiniu uždaviniu: *perteikti tautos sukurtas religines gėrybes naujajai kartai ir jas palaikyti tautoje.* Perteikimas religinį tautiškumą sukuria, palaikymas jį ugdo ir gaivina. Jei tauta netenka religinių savo tradicijų ir pasiima svetimas, ji nutautėja religiniu atžvilgiu ir padaro nemažą skriaudą tautinei savo individualybei. Todėl J. Bröggeris teisingai įspėja, kad „dvasininkas turi įsigyventi į religinį tautos savotiškumą, kiek jis yra pateisinamas, bet nesistengti šiurkščia ranka rauti senus, mėgiamus religinius papročius ir jų vietoj sodinti „importuotus"[26]. Tiesa, tautos religinės tradicijos gali išsigimti ir nebesiderinti su religijos prasme. Tuomet jas reikia taisyti atstatant sveiką pirmykštį jų pobūdį. Bet negalima jų gniaužti tik dėl to, kad jos yra tautinės. *Omnis spiritus laudet Dominum.*

b. Priemonės religiniam tautiškumui auklėti

Pirmasis dalykas, kuris turi daugiausia ryšių su religiniu tautos nusiteikimu ir su kuriuo vaikas visų pirma susiduria, yra *gimtosios apylinkės bažnyčia.* „Dievo namai, pasak J. Bröggerio, yra religinio tėviškės gyvenimo centras ir šaltinis"[27]. Visa, ką tik tauta sukuria savotiška religinėje srityje, ji stengiasi pritaikyti bažnyčiai. Josios stilius, altorių pavidalas, statulos, paveikslai, klausyklos, vėliavos, liturginiai drabužiai, – visa turi savyje tautinių bruožų ir tautos religinės dvasios. Tautos šių dalykų niekados

[25] Op. cit., p. 193.
[26] Op. cit. ibd.
[27] Op. cit., p. 187.

nepasisavina jų neperkūrusios. Lietuviai nepasistatė beveik nė vienos gotikinės bažnyčios. O tas, kurios buvo svetimųjų pastatytos, lietuviški naujintojai netrukus subarokino"[28]. Matyt, gotikos stilius buvo svetimas lietuvių dvasiai. Bažnyčios visados – anksčiau ar vėliau – esti sutautinamos.

Apylinkės bažnyčia pirmoji pažadina vaiko sieloje tautišką santykiavimą su Dievu. Paties statinio ir joje vykstančių iškilmių (procesijų, giesmių, muzikos) tautiškumas paliečia vaiko sielą ir ją pamažu jungia su religiniu tautos nusiteikimu. Šitoji įtaka didėja, kai bažnyčios tautiškumas vaikui esti išaiškinamas, kai jis sužino, kokią praeitį slepia šitas Dievo namas. Todėl „religinės mintys, kurias tauta įkūnijo bažnyčios mene, turi būti panaudotos auklėjime... Vaikai turi gerai pažinti tą vietą, į kurią juos veda griežtas Bažnyčios įsakymas. Reiktų dažniau rengti pamokas bažnyčioje ir atskleisti mokiniams šitą pasaulį"[29]. Tada bažnyčia *tuo, kuo ji yra tautiška,* būtų gera religinio tautiškumo auklėjimo priemone, ir savaiminga josios įtaka, radusi gerai priruoštą dirvą, būtų daug vaisingesnė.

Ne menkesnė priemonė yra ir kelionės į *šventąsias tautos vietas.* Kiekviena tauta turi tokių vietų, kurios tampa tautinio religingumo centrais ir kuriose Dievo malonės teikimas dažnai esti ne menkesnis už religinį tautos entuziazmą. Šitokiose vietose (pvz., mūsų Šiluva ir Vilnius, prancūzų Lurdas, lenkų Čenstakava) tautiškas Dievo pergyvenimas apsireiškia aukščiausiu laipsniu. Tauta čia lyg ir atidaro savo vidų. Didžiųjų iškilmių metu, kai tūkstančiai žmonių gyvena viena mintimi ir vienu jausmu, atsiskleidžia tautos siela, ir dalyvaujantieji pasijaučia santykiuoją su Dievu ne individualiai, bet visi drauge, visi susirinkusieji ir likusieji namuose – visas kraštas. Toks religinio ryšio su kitais pajautimas yra labai svarbus, nes jis apreiškia bendruomenišką religinio tautiškumo (ir apskritai religingumo) pobūdį.

---

[28] Plg. *K. Jasėnas.* Dailioji Lietuvos architektūra viduramžiais, „Židinys", nr. 10, 1933 m. – Mūsų meno istorikams būtų įdomi tema panagrinėti, dėl ko būtent lietuviai nemėgo *gotikos* ir dėl ko jie bažnyčias *barokino.* Ar tik nėra čia ryšio su mūsų tautos individualybe?

[29] *J. Brögger,* op. cit. 187 p.

Žmogus čia patiria, kiek jis yra suaugęs su sava tauta, – net santykiuodamas su Dievu.

Daug reikšmės turi ir *tautinių šventųjų garbinimas*. Šventieji nėra kažkokie bendriniai tipai, bet savos tautos ir savos šalies sūnūs. Tautinių bruožų galima rasti visų šventųjų gyvenime[30]. Šv. Pranciškus Asyžietis yra tikras italas, ir Šv. Ignacas Loyola yra tikras ispanas. Iš tautos kilę šventieji yra jai daug labiau artimi ir daug labiau suprantami negu svetimieji. Pietų šventųjų gyvenimas šiaurės žmonėms atrodo keistas ir net nenormalus. Tuo tarpu tų šalių gyventojams jis yra visai suprantamas. Tautiniai šventieji taip pat geriau negu kiti parodo tautai, kuriuo *būdu* ji gali siekti šventumo, neprarasdama savo prigimties ypatybių. Todėl jaunosios kartos skatinimas garbinti *savus* šventuosius gali būti geras kelias ne tik į religinį tautiškumą, bet ir į šventumą.

Visus šituos dalykus išaiškinti turi *tikybos pamokos*. „Tėviškės principas" jas ne mažiau apsprendžia negu kurias kitas. Tai aiškiai yra formulavęs šv. Sosto konkordatas su Vokietijos Reichu 1933 m. „Religijos pamokose, – rašoma 21 str., – bus ypatingai pabrėžiamas patriotinės, valstybinės ir socialinės sąmonės auklėjimas pagal katalikų tikėjimo ir dorovės principus, kaip tai yra daroma visame lavinime". Jaunimo rengimas religijos gyvenimui negali apsieiti be ryšių su tauta. „Religijos pamokos, – sako A. Bachas, – kurios nenorėtų turėti ryšių su tėviške, netektų savo srityje geriausios priemonės palaikyti savo įtakai"[31], nes, kaip matėme, tėviškė ir religija paremia viena kitą.

Religiniam tautiškumui auklėti yra reikšmingos *visos* tikybos pamokos. *Dogmatika* parodo mokiniams, dėl ko kai kurios dogmos tautai yra artimesnės negu kitos; *etika* supažindina juos su religiniais tautos papročiais, išaiškina jų kilmę ir vertę; *liturgika* atskleidžia tautos mėgiamų ir sukurtų apeigų prasmę; *Bažnyčios istorija* pavaizduoja Bažnyčios skleidimąsi tautoje. Tikybos mokytojas visados gali rasti progų atkreipti mokinių dėmesį ir į vieną ar į antrą religinį tautos dalyką.

---

[30] Plg. *A. Rademacher*. Vidinis šventųjų gyvenimas, Kaunas, 1924.

[31] Volkskunde und Schule, Deutschsprachliche Jugendbildung etc., p. 405.

Kitos priemonės, kaip šventės, religinės giesmės, religinis menas, vienuolynai, koplyčios, kapai, kryžiai, taip pat gali būti panaudotos religinio tautiškumo auklėjimui. Jų parinkimas pareina nuo pedagogo nusistatymo. Viena tik aišku, kad religinis auklėjimas turi būti jungiamas su tauta, nes „tauta, kuri myli savo tėvynę, yra palankesnė ir religiniam gyvenimui negu gyventojai be tradicijų. Kas praranda tėvynę (275), to ir religinis gyvenimas yra tykomas pavojaus"[32]. Tauta ir religija yra suaugusios iš vidaus. Todėl jų perskyrimas nėra be skriaudos tiek tautiniam, tiek religiniam auklėjimui.

c. *Tautiškumo atbaigimas religijoje*

Religinis tautiškumas nėra viena tautiškumo sritis šalia kitų sričių, bet aukščiausias tautiškumo laipsnis, suimąs savin visus žemesniuosius laipsnius. Žmogus su Dievu santykiuoja, kaip buvo minėta, ne viena kuria galia, bet visa savo prigimtimi: savo kūnu ir savo siela. Todėl religiniame tautiškume telpa ir fizinis, ir kartu psichinis tautiškumas. Daiktų lyčių ir gyvenimo laipsnių santykiai yra apspręsti dėsnio, kurį mes vadiname *įėmimo dėsniu (lex intussusceptionis). Kiekviena aukštesnė lytis įima savin žemesnę, ir kiekvienas aukštesnis gyvenimo laipsnis turi savyje žemesnį.* Sensityvinėje gyvulio lytyje esama vegetatyvinių galių, o dvasinė žmogaus siela yra ir vegetatyvinio, ir sensityvinio žmogaus gyvenimo principas. Kultūroje telpa prigimtis, o religija turi savyje ir prigimtį, ir kultūrą. Kiekviena aukštesnė lytis ir kiekvienas aukštesnis gyvenimo laipsnis patobulina ir įprasmina žemesnį, o aukščiausia lytis ir aukščiausias laipsnis atbaigia visus kitus. Dvasinė žmogaus siela yra augmens ir gyvulio sielos atbaigimas. Religija yra atbaigimas prigimties ir kultūros. „Religija, – sako G. Grunwaldas, – suima savin ir tobuliausiai išskleidžia visa tai, kas mokslo, doros ir meno viršūnėse yra vos užbrėžta".[33] Daiktų atbaigimas vyksta jų sudvasinimu, gyvenimo atbaigimas savo tikslą pasiekia religijoje. Todėl *religinis tautiškumas taip pat yra tautiškumo viršūnė,*

---

[32] J. Brögger, op. cit. 275–276 p.

[33] Pädagogische Antinomien u. Erziehungsziele, Philosophia u. Pädagogia Perennis, Festgabe für O. Willmann, hrsg. v. W. Pohl, Freiburg i. Brsg., 1919, p. 200.

kurioje išsiskleidžia ir įvyksta tai, ko siekia rasė ir istorinis likimas. Kaip etninis tautos tipas savo tikslą pasiekia tik tarnaudamas *dvasiai,* taip *visa* tautinė individualybė esti įprasminama ir atbaigiama tik santykiuose su *Absoliutu.*

Šiuo tad atžvilgiu religinio tautiškumo auklėjimas yra atbaigiamasis tarpsnis visame tautiškame auklėjime. Tautiškumo auklėjimas eina per visus gyvenimo laipsnius ir esti vykdomas visomis gyvenimo priemonėmis. Etninio tipo išlaikymu ir gerinimu yra auklėjamas *fizinis* tautiškumas; tautiškos mąstysenos ir estetinio savotiškumo išvystymu yra auklėjamas *psichinis* tautiškumas; galop religinėmis priemonėmis yra tobulinamas *religinis* tautiškumas. Kaip religijos veikimas atbaigia visą gyvenimą, taip religinis tautiškumo auklėjimas atbaigia visą tautišką auklėjimą. Tikybos pamokomis jis įveda į religinę sritį tautišką mąstyseną; liturgine praktika jis palenkia antgamtinėmis misterijomis estetinį tautos savotiškumą. Tautinis pasaulėvaizdis Absoliuto suvokimu įgyja prasmės, o estetinis nusiteikimas religiniame kulte įvykdo savo viltis. Per vaidinius, kurie žmogui ateina iš gyvenamosios aplinkos, per mintis, įgyjamas iš gimtosios kalbos, žmogus kopia ligi Absoliuto pažinimo, kurio suvokimas grįžtamuoju būdu apšviečia ir mintis, ir vaidinius. *Tautiška mąstysena padeda žmogui pažinti Dievą, o Dievo pažinimas atbaigia tautišką mąstyseną.* Antra vertus, kūnas rasės įtakoje jau iš prigimties yra savotiškai nusiteikęs realizuoti medžiaginės tikrovės idealą. Estetinis sielos linkimas šitą nusiteikimą pratęsia ir kuria nuostabių dalykų meno pavidalu. Bet tik kulte įvyksta tikrasis pasaulio keitimas, tik kulte ir savaiminga kūno kūryba ir estetinis sielos nusiteikimas esti įvykdomas. Be religinės pasaulėžiūros tautiška mąstysena liktų tuščia, be religinio kulto estetinis tautos nusiteikimas būtų neprasmingas. Žodį absoliutiniu turiniu pripildo tik *Logos,* ir kūrybinį užsidegimą įprasmina tik *Pneuma.* Religinis tautiškumo auklėjimas įjungia tautiškumą į religinę sritį, priartina jį Absoliuto veikimui ir tuo būdu jį atbaigia. Kai tautiškumas virsta tąja Vl. Solovjovo vadinama dieviškąja jėga plėsti Dangaus Karalystei, kai tautiška žmogaus būsena ir veiksena susiliečia su Absoliutu, tuomet baigiasi tautiškas *auklėjimas ir prasideda keičiamasis antgamtinės malonės veikimas.*

Trečia dalis

PATRIOTINIS AUKLĖJIMAS

I. PATRIOTIZMO PAGRINDAI

1. *Patriotizmo pradai*

a. Patriotinis jausmas

Gimtojo krašto meilė bei jo pasiilgimas, tasai savaimingas žmogaus linkimas į savuosius yra toks pat senas kaip ir žmonija. „Patriotinis jausmas gali būti paslėptas ar aiškus, stiprus ar silpnas, bet jis buvo visados, kiek tik mes įstengiame siekti į istorijos gilumą"[1]. Tie trys veiksniai, kuriuos iškėlėme, kalbėdami apie tėviškę ir tėvynę, jau patį pirmąjį žmogų sujungė su aplinka, kurioje jis gyveno, ir su žmonėmis, kurie joje veikė. Tie patys veiksniai palenkia savo įtakai visus amžius ir visas kultūras. Jie sukuria tėviškę bei tėvynę, jie sukuria ir gimtojo krašto meilę.

Pirmasis iš jų, kaip matėme, yra *žemė*. Žemė yra tėviškės bei tėvynės atrama, ir toji pati žemė yra materialinis patriotizmo pagrindas. „Teritorija, – sako M. de Munnynckas, – turi ypatingą vaidmenį patriotizmo materializacijoje. Ji tampa patriotinės mūsų sielos kūnu; ji simbolizuoja mūsų vaizduotės akims visą praeities garbę, visas dabarties pastangas ir visas ateities viltis".[2] Ontologinis žmogaus ryšys su šalies gamta, savaimingas žmogaus

---

[1] G. *de Montenach*. Formation et éducation du patriotisme, p. 8.

[2] Psychologie du patriotisme, p. 76.

dalyvavimas josios gyvenime ir likime sudaro pamatą tam linkimui ir ilgesiui, kurį pajaučiame iškeliavę iš gimtojo krašto.

Nostalgija yra jausminė patriotizmo apraiška. Žmogus, gyvendamas savame krašte, yra nuolatos ir savaime su juo sutapęs. Jo meilė savai žemei ir šitos meilės objektas sudaro jo psichikoje organišką vienybę. Jis nejaučia jokio skilimo tarp jų, nejaučia todėl nė gaivalingos meilės. Nuolatinis pasitūrėjimas meilės objektu tarsi malšina ir pačią meilę. Bet pakanka bent trumpam palikti savo šalį, pakanka atimti iš patriotizmo jo objektą, ir gimtojo krašto meilė apsireiškia visu smarkumu. Tik tada suprantame, kiek mes mylime savą žemę ir kiek ji mums yra brangi. Su gimtosios šalies žeme mes esame suaugę ligi gelmių; ji yra tapusi tarsi mūsų būtybės dalimi; mes gyvename joje, ir ji gyvena mumyse. Todėl ją palikę, jaučiamės lyg palikę patys save, lyg atsiskyrę nuo savos būtybės dalies. Svetimas kraštas atskleidžia kažkokią tuštumą mūsų prigimtyje. Mes pasijaučiame nepilni ir savaime ilgimės to, kas šitą tuštumą užpildytų. *Mes ilgimės savosios žemės. Nostalgija visų pirma yra gimtosios žemės pasiilgimas.* Tiesa, mes ilgimės ir žmonių. Bet vieni žmonės niekados nesudaro tikrojo nostalgijos objekto. Šitas jausmas yra žymiai platesnis negu pažinčių, draugiškumo ar giminystės ratas. Jis apima visą tautą ir visą tėvynę. Jis atsiremia į gimtąją žemę ir iš josios semiasi gyvybės. Kartais galima žmonių net nepasiilgti (pvz., rusų tremtinių atveju), bet nostalgija dėl to nė kiek nemažėja. Charakteringa ir tai, kad Mozės nepasitikėjimas Dieviškąja Galybe jį atskyrė ne nuo žmonių, bet nuo pažadėtosios žemės. Ištrėmimas arba uždraudimas grįžti į savą kraštą yra didžiausia ir sunkiausiai pakeliama bausmė, nes ji ardo įgimtą žmogaus ryšį su žeme. Šitą mintį patvirtina Homero *Odisėja,* Ovidijaus *Tristia,* Goethe's *Iphigenie* ir kt. *Patriotizmas todėl pirmiausia yra savaimingas prisirišimas prie gimtosios žemės.* Kur tokio prisirišimo nėra, ten negali būti nė patriotizmo. Ten gali būti valstybinis susipratimas, pilietinė sąmonė, bet ne patriotizmas tikra prasme. Kaip tėvynės nėra be žemės, taip be žemės meilės nėra tėvynės meilės. Tiesa, vienas tik prisirišimas prie gimtosios žemės dar nėra pilnutinis patriotizmas. Patriotizmo išsivystymas eina

ligi pačių žmogaus dvasios viršūnių. Bet jis prasideda nuo žemės. Patriotizmas, nepasiekęs dvasios, yra neatbaigtas ir todėl netobulas. Patriotizmas, neatsirėmęs į žemę, yra be materialinio pamato ir todėl nestiprus. Dvasia patriotizmą tvarko ir įprasmina, bet žemė jį gaivina ir ugdo.

Žmogaus ryšys su žeme nėra vienintelis tėvynę kuriąs veiksnys ir todėl nė vienintelis patriotizmo pradas. Tėvynė apima ne tik žemę, bet ir toje žemėje veikiančius žmones. Todėl ir patriotizmas yra meilė ne tik gimtojo krašto, bet ir tame krašte gyvenančių savos tautybės žmonių. *Pilnutinis patriotizmas nėra įmanomas be savos tautos meilės.* Gimtosios žemės meilė kyla iš ontologinio žmogaus ryšio su *gamta* ir padeda patriotizmui ontologinį pamatą. Tautiečių meilė atsiranda iš psichologinio žmonių pergyvenimo ir sudaro patriotizmui psichologinę atramą. Patriotizmas nėra tik ontologinis, bet jis taip pat nėra nė tik psichologinis. *Patriotizmas yra visos žmogaus būtybės linkimas į savą žemę, į savą tautą ir į visa tai, kas yra su jomis surišta.* Šituo atžvilgiu H. G. Lerchenfeldas teisingai patriotizmą vadina „suma jausmų, kurie žmogų riša su tėvyne ir tauta"[3].

Patriotizmas, *kaip jausmas, yra savaimingas dalykas.* „Patriotizmas yra simpatija, savaime atsirandanti tarp visų tų, kurie yra palenkti tiems patiems aplinkos, kultūros, kalbos ir teisės veiksniams... Patriotizmas nėra įsitikinimas".[4] Prisirišimas prie savos žemės ir prie savų žmonių yra ankstesnis negu reflektyvinis suvokimas arba valios pasiryžimas tarnauti tautai bei tėvynei. Šiuo atžvilgiu patriotizmas yra labai panašus į tą jausmą, kuris vaiką riša prie motinos. Vaikas myli savo motiną nuo pat gimimo dienos. Bet daug metų praeina, kol jis *supranta* šitos meilės vertę ir kilnumą. Taip yra ir su patriotizmu. Tėvynės bei tautos meilė glūdi giliausioje žmogaus prigimtyje. Ji trykšta iš pačių mūsų būtybės pagrindų. Patriotizmas yra pirmykštis elementas ir gaivalingas jausmas, „beveik nenugalimas, kuris mus pakelia ir neša, mūsų nepaisydamas"[5]. Daug amžių praeina, kol atbunda tautinė sąmo-

[3] Staatslexikon, IV, 79 šp. hrsg. v. H. Sacherer.
[4] *M. de Munnynck.* Psychologie du patriotisme, p. 76.
[5] *J. V. Ducatillon. O. P.,* Le vrai et le faux patriotisme, Paris, 1933, p. 70.

nė ir kol žmonės supranta, kad šitas jausmas „yra vienas iš kilniausių žmogaus sielos nusiteikimų"[6].

Patriotinis jausmas yra savas kiekvienam žmogui, nes jis yra pačios prigimties padaras. Nėra ir negali būti žmogaus, kuris būtų visiškai nepatriotas. Prisirišimą prie gimtosios žemės ir prie tautiečių galima ugdyti ir tobulinti, galima apvaldyti ar nustelbti, bet jo *negalima išnaikinti*. Net ir didžiausi kosmopolitai savą kraštą ir savą tautą pergyvena kitaip negu svetimąją. Klaidingos idėjos gali aptemdyti proto nusistatymą. Bet jos negali išdildyti savaimingo prigimties linkimo į tuos, iš kurių ji yra gavusi savo esmės dalį. M. de Munnynckas teisingai sako, kad „normalus žmogus yra būtinai patriotas"[7]. Normalus žmogus, kurio prigimtis yra sveika, visados jaučia ryšį su *sava žeme*, kuri pirmoji aktualizavo ontologinį jo linkimą į gamtą, ir su *savais* žmonėmis, į kurių gyvenimą ir likimą yra įjungtas ir jo asmuo. Kova su patriotiniu nusiteikimu yra kova su pačia savo prigimtimi, kuri, pasak rymiečių, išvyta visados grįžta.

b. Patriotinis susipratimas

Patriotinis jausmas gali būti tautinio auklėjimo objektu tik tada, jei pats jis yra vertingas. Žmogus turi daug jausmų ir daug savaimingų linkimų, bet ne visi jie yra ugdomi, nes ne visi yra vertingi. Prie kurios tad rūšies priklauso patriotinis jausmas? Ar jis yra vertingas ir todėl ugdytinas, ar kenksmingas ir todėl stelbtinas? Protinis patriotizmo pateisinimas yra būtinas, nes kitaip tėvynės bei tautos meilė nebūtų tikra prasme žmogiška. „Jei tėvynė yra žmogiškoji realybė, tai patriotizmas taip pat turi būti žmogiškosios tvarkos dalykas; jis turi kilti iš žmogaus proto ir laisvos valios".[8] „Patriotizmas, apsiribojantis jausmu, yra aklas... Patriotizmas nėra neracionalinis dalykas, ir tėvynė nėra chimera. Juodu pristato protui, o protas nusilenkia jųdviejų didybei".[9]

---

[6] *Ducatillon*, op. cit. ibd.
[7] Op. cit., p. 74.
[8] *J. V. Ducatillon*, op. cit., p. 74.
[9] *M. de Munnynck*, cit. „Romuva", nr. 2, 1922, p. 9.

Patriotizmo ir jo objekto santykis nėra pagrįstas jokiomis išviršinėmis šito objekto ypatybėmis. Tėvynė bei tauta yra mylima ne dėl to, kad ji yra didelė, graži, kultūringa ar turi garsią praeitį. Mažų, skurdžių ir necivilizuotų tautų nariai nėra nė kiek menkesni patriotai kaip didžiųjų nacijų žmonės. Kartais suvargusi ir sunykusi tauta gali būti net labiau mylima negu turtinga ir išsivysčiusi. Goethe ne be reikalo sakydavo, kad juo blogesnis kraštas, tuo didesni patriotai. „Teritorijos vertė ar grožis tikrajam patriotizmui neturi jokios reikšmės".[10] Tiesa, su patriotizmu yra ankštai surištas gėrėjimasis sava šalimi ir didžiavimasis sava tauta. Bet *ne šitas gėrėjimasis ir didžiavimasis gimdo meilę, tik tėvynės bei tautos meilė gimdo gėrėjimąsi ir didžiavimąsi.* „Pateisinti patriotizmą interesu yra tikriausia priemonė jį nužudyti"[11], nes, žlugus šitam interesui (pvz., turtingumui, gausingumui, kultūringumui), atrodytų, ir patriotizmas turėtų žlugti. Gimtoji šalis mums yra brangi ne dėl to, kad ji būtų geresnė ar gražesnė, bet dėl to, kad ji yra mūsų žemė. Joje gyvenantys žmonės mums yra brangūs taip pat ne dėl to, kad jie būtų kultūringi ar turtingi, bet dėl to, kad jie yra mūsų tauta. *Patriotizmo ir jo objekto santykis yra paremtas šito objekto savumu.* Tėvynę bei tautą mylime dėl to, kad ji yra *sava.*

Daiktą arba asmenį galima vadinti savu tada, kai juo tam tikru būdu pasitūrime, kai jis yra su mumis surištas ir tarsi tapęs mūsų dalimi. *Savumas yra išvidinis daikto ar asmens suaugimas su mumis ir apsigyvenimas mūsų būtybėje.* Savas daiktas arba savas asmuo gyvena mumyse, ir mes gyvename jame. Taip yra ir su tauta bei tėvyne. „Tėvynė, – sako J. V. Ducatillonas, – įauga į mus, mumyse įsikūnija, lygiai kaip ir mes įsikūnijame joje. Tarp jos ir mūsų, vis tiek ar mes to norime, ar ne, atsiranda tvirtas ryšys ir gili giminystė".[12] Toji visuotinės gamtos dalis, kurią mes vadiname tėvyne, nėra tik šalia mūsų. Ji yra kartu ir mumyse. Ji gyvena mūsų prigimtyje įspūdžių, vaizdų, polinkių ir atsiminimų pavidalu. Mes negalime nuo jos visiškai atsiskirti, nes mes ją nešiojame patys savyje. Mes negalime jos svarstyti kaip visai mums svetimos, nes

[10] *M. de Munnynck.* Psychologie du patriotisme, p. 6.
[11] *G. Goyau Grand.* La philosophie nationaliste, Paris, 1911, p. 161.
[12] Op. cit., p. 69.

ji sudaro mūsų pačių dalį. Ji yra mūsų tauta ir *mūsų* tėvynė; mes ją todėl mylime kaip savą. „Mūsų širdis yra pririšta prie tėvynės kaip ir prie namų, ir ne dėl pareigos, ne dėl dėkingumo, bet dėl to, kad joje įsišaknijęs mūsų gyvenimas".[13] Tą pačią mintį patvirtina ir Fr. Försteris: „Savą šeimą ir savą tautą mes mylime ne dėl to, kad ji pranašesnė už kitas, bet dėl to, kad su visa josios esme, net su josios ydomis ir nuodėmėmis, mes esame giliau ir užčiumpamiau surišti negu su svetimų grupių ypatybėmis".[14] Giliausias patriotizmo pagrindas yra tautos bei tėvynės *savumas*, vadinasi, josios įsikūnijimas mumyse ir mūsų apsigyvenimas joje.

Čia kaip tik ir glūdi patriotinio jausmo vertingumas ir jo pateisinimas. Patriotizmas nėra prisirišimas prie kažko svetimo ir esančio tik *šalia* mūsų. Patriotizmas yra meilė viso ko, kuo reiškiasi mūsų gyvenimas: mūsų buvimas, mąstymas ir veikimas. *Patriotizmas yra meilė mūsų gyvenimo lyties, be kurios gyvenimas būtų nevaisingas ir nevertingas.* Neigti patriotizmą reiškia neigti konkretų mūsų pačių reiškimąsi, nes visa mūsų prigimtis gali reikštis tik tautiškai; reiškia neigti savo gyvenimo vertingumą ir kartu neigti patį save. Patriotizmas yra „saugojimas, išvystymas ir gynimas mūsų sielos, gynimas viso to, ką ji turi charakteringa, viso to, kas ją artina prie ją apsupančių sielų ir ją skiria nuo kitų..."[15]. Patriotizmas yra instinktyvus prisirišimas prie prigimtojo mūsų buities šaltinio, iš kurio mes semiamės gyvybės ir apvaisinančių lyčių. Mes esame padaras ne tik Dievo, kurį mylime kaip savo Kūrėją, Palaikytoją ir Atbaigėją, bet ir *tautos bei tėvynės*, iš kurios gauname savo buities apipavidalinimą ir konkretų josios apsprendimą ir kurią todėl mylime kaip *prigimtąją* mūsų kūrėją ir palaikytoją. Tautos bei tėvynės meilė yra panaši į Dievo meilę ta prasme, kad tai yra mūsų buities kūrėjų meilė. Šv. Tomas Akvinietis Dievo, tėvų ir tėvynės meilę yra pavadinęs vienu žodžiu *pietas*[16]. Dievas,

[13] *Fr. v. Goltz.* Die Vaterlandsliebe, Gütersloh, 1867, p. 23.

[14] Politische Ethik u. politische Pädagogik, p. 480.

[15] *Fr. W. Förster,* op. cit. ibd.

[16] Sum. Th. 2. 2 ae. g. 101. a 6: „post Deum, maxime est homo debitor parentibus et patriae... in secundo gradu ad *pietatem* pertinet exhibere cultum parentibus et patriae".

tėvai ir tauta bei tėvynė yra trys mūsų kūrėjai, ir todėl mes juos visus mylime meile, atitinkančia jų svarbą mūsų buičiai.

2. *Patriotizmo reikalavimai*

a. Kūrybinis patriotizmo pobūdis

Patriotizmas, būdamas meilė ir apgaubdamas visą žmogaus prigimtį, yra ne tik emocinių pergyvenimų, bet ir kūrybinio veiklumo šaltinis. Meilėje yra ne tik džiaugsmas, vadinasi, ramus gėrėjimasis mylimu objektu, bet ir pastangos šitą objektą *tobulinti*, jei jis yra netobulas, ir pasiryžimas pačiam *tobulėti*, kad žmogus būtų vertas to, kurį myli. Kur yra tikra meilė, ten visados yra garbingų žygių ir nenuilstančio veikimo. Ne veltui Empedoklis kosminį vyksmą grindė meile ir neapykanta. Tą patį galvojo ir Dante, sakydamas, kad meilė „judina saulę ir kitas žvaigždes". Charakteringas šiuo atžvilgiu yra ir šv. Jono posakis: *Dievas yra Meilė*. Meilė ir veiklumas yra surišti savo esme. Todėl ir patriotizmas, kaip meilė, nėra tik jausmas, tik emocija, bet ir stiprus kūrybos akstinas. „Patriotizmas piliečio sieloje yra nusiteikimas veikti".[17] Kam tokio nusiteikimo nėra, kam tėvynės meilė yra tik pergyvenimas, to patriotizmas nėra nei tikras, nei gilus, nei tuo labiau pastovus. „Sensualizmo šalininkai niekados nebus tikro patriotizmo vyrais".[18] Patriotinė emocija tikrai žmogiška ir vertinga gali būti tik tada, kai ji apsireiškia kūryba.

Kūrybinis patriotizmo pobūdis dar labiau pagrindžia jojo vertingumą ir dar labiau jį pateisina proto šviesoje. Amžinąjį dėsnį – vaisius parodo medžio vertę – patvirtina ir tėvynės bei tautos meilė. Jau nuo pat seniausių laikų patriotizmas yra didelio vaisingumo šaltinis. Tėvynės bei tautos meilės vardan yra vykdomi nuostabūs mokslo, meno, dorovės ir šventumo žygiai. Žydų tauta ant Babilono upės krantų prisiekė geriau išsižadėti savo kūno gyvy-

[17] *E. Dévaud*. A. propos de la motion Wettstein, p. 42.
[18] *R. P. Felix*. Le patriotisme, p. 50.

bės („tenudžiūsta mano dešinė"), negu užmiršti Jeruzalę. Oratorius Hyperidas nusikando liežuvį, kad, Antipatro kankinamas, neišduotų savo tėvynės. Joana Arkietė buvo sudeginta kaip burtininkė, kad savo pasiryžimu įkvėpė Prancūzijos kariuomenę. Didžioji dalis A. Mickevičiaus kūrybos yra kilusi iš tėvynės meilės. Mūsų tauta, rusų spaudžiama, buvo bemerdinti visais atžvilgiais. Bet atsirado žmonių, kurie, patriotizmo vedami, laimėjo garbingą kovą už josios likimą. Mūsų gyvenimas, mūsų mokslinė, visuomeninė ir meninė kūryba yra įkvėpta patriotinio užsidegimo ir pastangų lietuvių tautą įstatyti į didžiųjų nacijų eilę. Šiuo atžvilgiu, pastebi V. Solovjovas, „patriotizmas nereikalauja savęs apgynimo ir pateisinimo: jis pateisina pats save savo žygiais, apsireikšdamas kaip kūrybinė jėga, o ne kaip nevaisinga refleksija"[19]. Jausminis patriotizmo pradas duoda jam šilimos ir gyvybės. Bet į tikro žmogiškumo sritį patriotizmą pakelia tik kūrybinis jo pobūdis. Tik veiklume patriotizmas tampa „liepsna, kuri apsupa tautą lyg amžinybės uždanga"[20].

b. Troškimas tautai didybės

Patriotizmas yra *savos* tautos ir *savos* tėvynės meilė. Jis yra meilė viso to, su kuo mes esame suaugę, kas yra apsigyvenę mumyse ir tapę mūsų buities dalimi. Mylėti tautą bei tėvynę reiškia mylėti patį save, mylėti *tautinę* savo asmens būseną ir veikseną. *Patriotizmas šiuo atžvilgiu yra tautinė savimeilė.* „Patriotizmas yra asmens savimylos projekcija, užbrėžta visuomeninėj aplinkoj".[21] Mes mylime tautą bei tėvynę dėl to, kad mylime patys save ir visa tai, kas mums yra sava. Kaip tauta yra individo išplėtimas, taip patriotizmas yra savimeilės išplėtimas. *Tautą bei tėvynę mes mylime ne dėl savęs, bet kaip save.* Šiuo atžvilgiu O. Baueris teisingai yra pastebėjęs, kad „tautos meilė nėra dorinis laimėjimas ar dorinės kovos pasekmė. Ji yra ne kas kita, kaip... meilė sau pačiam"[22]. Patriotizmas

[19] Nationale u. politische Betrachtungen, p. 47.
[20] *J. G. Fichte.* Reden an die deutsche Nation, p. 262.
[21] *St. Šalkauskis.* Lietuvių tauta ir jos ugdymas, p. 84.
[22] Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 143.

yra mums duotas pačios prigimties, kaip ir tėvų meilė. Ji yra vertinga ir ugdytina, bet josios pradai yra savaimingi. Jų šaknys glūdi savimeilėje.

Bet savimeilė nėra egoizmas. Savimeilė yra mūsų buities pamatas ir instinktyvus linkimas į savo idealą. Egoizmas yra meilė savęs tokio, kokis žmogus *yra*. Savimeilė yra savęs meilė tokio, koks jis *turi* būti. „Tikra savimyla yra idealinio savo tipo meilė, surišta su prievole jį realizuoti savo gyvenime bei veikime".[23] Tik šitaip suprasta savimeilė yra toji „amor ordinatus" (tvarkinga meilė), apie kurią sakoma, kad ji turinti prasidėti nuo savęs paties. Jei Kristus savimeilę padarė artimo meilės matu, tai ne tą savimeilę, kuri savo objektu turi tai, kas yra, bet tą, kuri myli tai, kas turi būti. Egoizmas yra meilė, kuri žudo. Savimeilė yra meilė, kuri išgano.

Todėl ir patriotizmas, kaip tautinė savimeilė, nėra meilė tautos bei tėvynės tokios, kokia ji yra, bet tokios, kokia ji turi būti. *Tikrasis patriotizmas yra tautinio idealo meilė ir pastangos įkūnyti jį tautinėje tikrovėje.* Pagrindinis patriotizmo reikalavimas yra pakelti tautinę tikrovę į tokį tobulumo laipsnį, kad idealas sutaptų su realybe. Dėl to pageidavimas savo tautai didybės yra neišvengiamai surištas su patriotiniu nusiteikimu ir veikimu. Tautos ir tėvynės meilė, kaip gražiai yra pasakęs Fichte, „nori matyti pasaulyje dieviškumą pražydus"[24]. Tikrasis patriotas trokšta, kad jo tauta įkūnytų savyje žmonių giminės idealą, kad išvystytų savo galias ligi aukščiausio laipsnio, kad visos žmonijos pašaukime ji turėtų nepakeičiamą dalį. *Pageidavimas tautai didybės yra pageidavimas įkūnyti josios idealą ir padaryti tautą visuotinio reikšmingumo nariu tautų šeimoje.* Patriotizmas, kuris nežengia toliau už tautinės tikrovės, kuris myli ir gėrisi tauta tokia, kokia ji yra, tampa *tautiniu egoizmu* ir sykiu tautos išsivystymo užtvara. Tauta, kaip ir asmuo, pasitenkinusi pati savimi, pameta kelią į tolimesnę ateitį.

Pageidauti tautai *dvasinės* didybės yra savaime suprantamas dalykas. Dvasinėje srityje nėra jokių sienų; dvasiniai dalykai yra vertingi patys. Jų pageidauti galima nelygstamai. Bet daug keb-

---

[23] *St. Šalkauskis*, op. cit., p. 93.

[24] Op. cit., p. 257.

liau yra su *materialinės* didybės troškimu. Erdvinis tautos išplėtimas, josios turtingumas, politinė josios galybė turi savo užtvaras, kurių negalima sulaužyti neįžeidžiant kitų tautų teisių. Tiesa, tauta turi turėti bent minimumą ir materialinių sąlygų, nes be jų nėra įmanoma nė dvasinė didybė. Jei tauta visą savo energiją išeikvoja kovai už pragyvenimą, jai nelieka jėgų aukštesnei kūrybai. Istorija rodo, kad kultūrinis tautų klestėjimas prasideda tik tada, kai jis pasiekia bent minimalios medžiaginės gerovės. Bet būtų klaida manyti, kad dvasinė tautos didybė auga kartu su medžiagine josios gerove. Atvirkščiai, N. Berdiajevas įrodinėja, kad „esama priešginybės tarp kultūros ir gyvenimo"[25], kad „įsigalėjus troškimui gerai gyventi, liaujamasi matyti tikslą aukštesnėje kultūros srityje... (287), dėl to dingsta noras kultūrą kurti"[26]. Kultūrinis tautų klestėjimas beveik niekados nesutampa su medžiaginiu jų klestėjimu. Ir gotikos, ir renesanso, ir vokiečių XVIII–XIX a. medžiaginis gyvenimas buvo gana skurdus. Tuo tarpu šitie tarpsniai yra dvasinės tautų didybės viršūnės. Paskui civilizacijos įsigalėjimą visados seka gyvenimo nukultūrėjimas. Materialinės gėrybės tik tada pagelbsti dvasiniam išsivystymui, kada jos esti jo priemonėmis. Bet kai jos atitrūksta nuo dvasios, kai jos pradeda didėti nepriklausomai nuo kultūros, tada jos pražudo kultūrą, o su kultūra ir pačią tautą. Per didelis susirūpinimas materialine gyvybe pražudo ją pačią.

Todėl tikrame patriotizme glūdi pageidavimas tautai medžiaginės didybės *tik tada, kai jos reikia, ir tik tiek, kiek jos reikia*. „Niekas negali reikalauti, – sako Vl. Solovjovas, – kad tauta nepaisytų materialinių savo reikalų... Bet yra būtina, kad ji nepanertų juose savo sielos, kad ji jų nelaikytų galutiniu tikslu ir kad jiems netarnautų".[27] Medžiaginės didybės troškimą visados turi apspręsti dvasinės didybės reikalai ir doriniai tautos gyvenimo tikslai. Nė vienos tautos pašaukimas nėra materialinėje srityje. Visos jos turi savo uždavinius istorijoje, kuri savo esme yra ne kas kita, kaip žmogaus dvasios santykiavimas su Dievu ir su pasauliu. Tautos,

---

[25] Sinn der Geschichte, Darmstadt, 1925, p. 290.
[26] Ibd., p. 287–288.
[27] Op. cit., p. 21.

kurios stengiasi siekti „nuo jūrų iki jūrų", nesupranta istorinio vyksmo prasmės ir kartu rengia sau pražūtį. Tauta savo buvimą gali pateisinti tik tuo, kokią idėją ji išlukštens iš besiskleidžiančio žmonijos gyvenimo, o ne tuo, kokius plotus ji valdys ir kokius turtus turės. Tai ypač turi atsiminti mažos tautos, kurioms, pasak *M. de Munnyncko*, „apvaizda, rodosi, esanti atėmusi materialinę jėgą, kad jos tesiremtų dvasios jėgomis"[28].

c. Objektyvus tautos vertinimas

Vienas J. G. Fichte's *Patriotinių dialogų* veikėjas sako: „Geras patriotas turi tik girti ir visuomet girti"[29]. Bet šitoks patarimas kaip tik yra priešingas patriotizmo esmei. Patriotizmas nėra aklas prisirišimas prie tautinės tikrovės, bet tautinio idealo meilė. Geras patriotas stengiasi įkūnyti savo tautoje idealinį josios tipą ir todėl negali nematyti tų dalykų, kurie tautą skiria nuo josios idealo. „Galima tautą mylėti visa širdimi ir vis dėlto – ir kaip tik dėl to – nekęsti joje įsivyravusios ydos, kaip nekenčiama blogio".[30] Dar daugiau, *nekęsti tautinių blogybių yra pagrindinė gero patrioto pareiga,* nes tik tokiu būdu patriotizmas gali būti kūrybinis. Tauta gali tobulėti tik tada, kai josios nariai mato josios trūkumus ir, idealo vedami, stengiasi juos taisyti. Tautinis egoizmas, arba tautos meilė su visomis josios ydomis, yra tautinio išsivystymo ir tautinio tobulėjimo stabdys. M. de Munnynckas teisingai yra įspėjęs Friburgo lietuvius studentus jų vėliavos pašventinimo iškilmėse: „Venkite aklosios meilės paklaidų. Netikėkit ją (savo tėvynę. – *A. M.*) esant didžiausią, gražiausią, galingiausią, vertingiausią. Tai būtų kvailas apsigavimas. Ir niekas nėra tiek prisidėjęs prie ardymo pačių tėvynės bei patriotizmo idėjų, kaip šitos kenksmingos nesąmonės"[31]. Apgaulinga yra tikėti, kad meilė neapkenčia objektyvumo ir kad mylimas objektas turi būti tik giriamas. Tikroji meilė neapakina. Tikroji meilė, kaip jau šv. Augustinas yra

---

[28] Cit. „Romuva", nr. 2, 1922, p. 17.

[29] Der Patriotismus u. sein Gegenteil. Patriotische Dialogen, 1807.

[30] *Fr. W. Förster.* Angewandte politische Ethik, Wiesbaden, 1924, p. 347.

[31] Cit. „Romuva", nr. 2, 1922, p. 13.

pastebėjęs, dar padeda pažinti tai, kas mylima. Patriotizmas nevengia tautinės kritikos ir pabarimų. Jis nėra romantinis šydas, bet šviesus dvasios žvilgis, kuris tautą mato tokią, kokia ji yra, kuris džiaugiasi josios laimėjimais, gėdisi josios nuodėmių ir stengiasi atitiesti josios iškrypimus. Su tikru patriotizmu nėra suderinama nei vienašališki pagyrai, nei vienašališka kritika. Kritika vardan idealo, ir pagyrai vardan tiesos yra būtinos patriotizmo ypatybės. Tiesa visados yra kertinis tėvynės meilės akmuo.

d. Asmens tobulinimas

Patriotizmo reikalavimas mylėti idealinį savo tautos tipą visų pirma turi būti vykdomas *patrioto asmenyje.* Tautos idealas nėra transcendentinis, t. y. esąs kažkur šalia jos, bet imanentinis, t. y. glūdįs pačiuose josios nariuose. Kiekvienas tautietis tautinėje savo individualybėje slepia tautos esmę ir kartu tautinį idealą. Tauta gali tobulėti tik tobulėjant josios nariams. *Tobulinti tautą, reiškia tobulinti tautinę savo individualybę, tautinę savo būseną ir veikseną.* „Jei tikras patriotizmas pageidauja savo tautai moralinės didybės, tai šitas pageidavimas pačiam patriotui yra visų pirma prievolė stengtis realizuoti pageidaujamą didybę savo gyvenime bei veikime"[32], nes kitaip anas pageidavimas būtų tuščias. Tauta negali būti didi mokslo srityje, jei nėra didžių mokslininkų; tauta negali būti aukštos doros, jei josios nariai yra patvirkę; tauta negali pasiekti meno viršūnių, jei ji neturi didelių menininkų. *Dvasinė tautos didybė pareina nuo dvasinės josios narių didybės.* Pageidauti josios tautai ir pačiam josios nesiekti, reiškia būti panašiam į tą Dostojevskio *Broliuose Karamazovuose* minimą daktarą, kuris būtų sutikęs būti nukryžiuotas dėl *žmonijos,* bet kuris negalėjo 24 valandų su žmogumi išbūti viename kambaryje. Štai dėl ko prof. St. Šalkauskis ir sako, kad „žmogus, keliąs panašų reikalavimą savo tautai ir savo tautiečiams, bet netaikąs jo visų pirma sau, nėra tikras patriotas"[33]. Jo patriotizmas

---

[32] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 90.
[33] Op. cit. ibd.

yra tik emocija, tik jausmas, bet ne veiklumo pradas, ne tobulėjimo ir tobulinimo akstinas.

Tiesa, ne kiekvienas tautinės didybės pageidavimas gali būti įvykdytas pageidaujančiame žmoguje. Ne kiekvienas žmogus gali būti toks mokslininkas ar menininkas, kokią jis norėtų matyti savo tautą. Dvasinės didybės plotas visas retai kam yra pasiekiamas. Bet visiems yra pasiekiama *dorinė didybė,* kuri sudaro integralinę dvasinės didybės dalį. *Tauta negali būti didi, jei ji nėra dora.* Dorinė didybė yra pamatas tautos idealui realizuoti ir josios pašaukimui vykdyti. Dorinės didybės pageidavimas yra pagrindinis patriotizmo reikalavimas. *Tikras patriotas visų pirma yra doras žmogus.* „Ne anarchistas, ne revoliucionierius yra žmonių bendruomenės žudytojas, bet nepunktualus ir žodį laužąs individas".[34] Kasdieninio gyvenimo nuodėmės ardo tautos gerovę ir neleidžia jai pakilti ligi dvasinės didybės viršūnių. Tikras patriotas todėl jaučia pareigą netikusiais savo darbais netrukdyti tautinės pažangos ir savo praktika negriauti to, ko pageidauja teoriškai. Tikras patriotas dvasinę tautos didybę realizuoja savo gyvenime: dorinėje srityje tiek, kiek jis *privalo,* mokslinėje ir meninėje – tiek, kiek *pajėgia.*

3. *Patriotinio auklėjimo sąvoka ir uždaviniai*

a. Patriotinio auklėjimo esmė

„Laikrodis išmušė penkias. Tai valanda, mano darbų tvarkoje skirta patriotiniam lavinimuisi".[35] Šitas J. G. Fichte's posakis iš pažiūros atrodo keistas. Bet iš esmės jis slepia gilią mintį. Patriotizmas, kaip ir kiekvienas kitas savaimingas žmogaus linkimas, turi būti auklėjamas planingai ir sistemingai. Jam turi būti skiriama tam tikras laikas ir tam tikri objektai. Tiesa, aukėjimas negali patriotizmo sukurti. Tėvynės meilė ir prisirišimas prie tautiečių

---

[34] *Fr. W. Förster.* Die deutsche Jugend u. Weltkrieg, Leipzig, 1916, p. 18.
[35] *J. G. Fichte.* Der Patriotismus u. sein Gegenteil, p. 226.

pranoksta auklėjimą. Patriotizmas kaip instinktas, kaip emocija, kaip jausmas yra žmogaus ir aplinkos sąveikos padaras. Bet auklėjimas gali šitą instinktą paaštrinti, šitą emociją tobulinti ir šitą jausmą apipavidalinti. Patriotizmas yra prigimties dovana. Bet kultūrinės ugdymo pastangos ją išvysto ir išskleidžia.

Patriotizmas yra kartu su *emocija*, vadinasi, jausminis tėvynės bei tautos pergyvenimas, ir *veiklumo pradas*, verčiąs žmogų tobulinti save ir savo tautą. Abu šie pradai kyla iš pačios prigimties, bet abu juodu yra reikalingi ugdomojo prisidėjimo. *Patriotinė emocija*, kaip prigimties davinys, nėra nei gili, nei plati. Tėvynės bei tautos pergyvenimas, paliktas vienas sau, niekados nebūna toks, kokio reikalauja protingas žmogaus gyvenimas. Be auklėjimo individas neįstengia suaugti su sava tauta tiek, kiek yra reikalinga jam išsiskleisti. Patriotinis jausmas lieka visados *siauras*, apimąs tik tėviškę ir gimines, ir *lėkštas*, apsireiškiąs tik paviršutinišku susijaudinimu. Tas pat reikia pasakyti ir apie *patriotinį veiklumą*. Nepakeičiamu veiklumo akstinu patriotizmas gali tapti tik tada, kai patriotinis nusiteikimas apima visą žmogaus būtybę, visas jos galias, o ne tik vieną emocijų sritį; kai žmogus supranta patriotizmo reikalavimus ir ryžtasi juos vykdyti. Bet toks patriotinio nusiteikimo išplitimo visoje žmogaus būtybėje galima tik auklėjimu pasiekti. Tik auklėjimas sugeba žmogaus gyvenimą perpinti patriotiniu jausmu ir patriotiniais žygiais.

Patriotinis auklėjimas todėl ir yra pašauktas *išvystyti patriotinę emociją ir patriotinį veiklumą ligi žmogiškumo ir kūrybiškumo laipsnio.* Patriotinis pergyvenimas turi būti *žmogiškas*, ne tik žadinąs jausmus, bet apšviečiąs protą ir veikdąs valią. Patriotinis veiklumas turi būti *kūrybiškas*, vadinasi, ne paviršutiniškas blaškymasis ir šūkavimas, bet vertingi žygiai tiek asmeniniame, tiek visuomeniniame gyvenime. Jei patriotinis užsidegimas apsireiškia tik jausmais ir jei patriotinis veiklumas esti tik šitų jausmų išsiveržimas, tėvynės bei tautos meilė tebėra dar primityvi. Ji gali sudaryti sveiką ir stiprų pamatą tikram patriotizmui. Bet *šitokio* laipsnio ji dar nėra tikras patriotizmas.

Antra vertus, patriotizmas visados yra *meilė*. Patriotinė emocija ir patriotinis veiklumas paprastai esti tik šitos meilės apraiškos

ir pasekmės. Bet pati meilė, *kaip aistra (passio)*, neturi tvarkančio principo. Esama meilės, kuri žudo, ir esama meilės, kuri išgano (Dévaud'as). Patriotizmas gali virsti vienos ir kitos rūšies meile. Patriotizmo vardu didžiojo karo metu buvo tarnaujama ligoniams bei sužeistiesiems ir kartu buvo mėtoma bombos su maro bacilomis. „Šalia patriotizmo, kuris išgano, dar esama patriotizmo, kuris žudo".[36] Todėl patriotinis instinktas negali būti paliktas vienas sau. Jis turi būti palenktas aukštesniam principui, kuris prigimtam veržimuisi tarnauti savo tautai nurodytų kryptį ir objektą, nustatytų šito tarnavimo būdus ir parinktų jam tinkamas ir leistinas priemones. Tai kaip tik ir padaro patriotinis auklėjimas. Patriotinę emociją ir patriotinį veiklumą jis ne tik išvysto, bet ir apipavidalina, palenkdamas juos protingos ir sveikos žmogaus prigimties dėsniams. *Patriotinis auklėjimas savo esme kaip tik ir yra patriotinės žmogaus emocijos ir patriotinio jo veiklumo išvystymas ligi žmogiškumo ir kūrybiškumo ir jų apipavidalinimas pagal dorinius principus.* Be patriotinio auklėjimo patriotizmas arba liktų skurdus, arba įgytų tokių formų, kurios, išsivystydamos ligi galo, tautinę savimeilę paverstų tautiniu egoizmu ir galop ją visiškai pražudytų. Pilnutinis patriotinis žmogaus išsiskleidimas gali būti pasiektas tik auklėjimu.

b. Patriotinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai

Patriotinio auklėjimo tikslas yra *patriotizmo pilnatvė*, kuri pirmiausia *apsireiškia sąmoningu nusistatymu* tautos bei tėvynės atžvilgiu. Tiesa, tauta yra mylima savaime. Bet šitoji meilė darosi tobulesnė supratus, kas ji pati yra. Žinoti, kad tauta sudaro būtinas mums išsiskleisti sąlygas, kad tautos meilė savo esme yra mūsų pačių kūrybiškumo ir originalumo meilė, reiškia pagrįsti patriotinį nusiteikimą protu ir tuo būdu sudaryti jam tvirtą atramą aukštesnėse žmogaus dvasios srityse. Todėl *patriotinis sąmoningumas yra integralinė pilnutinio patriotizmo dalis ir sykiu pirmasis specialusis patriotinio auklėjimo tikslas.*

---

[36] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta etc., p. 86.

Bet apie patriotizmą neužtenka tik mąstyti. „Patriotizmas nepasitenkina protiniu pagrindu. Reikia, kad visas asmuo būtų tėvynės pagautas; reikia, kad jausmų gyvenimas, meilė, pasididžiavimas, entuziazmas – visa susitelktų išlaikyti tautai"[37]... Žodžiu, reikia, kad patriotinis sąmoningumas virstų *patriotiniu veiklumu*, kad žmogus ne tik žinotų, kad jis savo tautą myli, bet kad ir *mylėtų*, vadinasi, *veiktų*. Pilnutinis patriotizmas nėra įmanomas be kūrybinio veikimo. Todėl *patriotinis veiklumas yra antroji integralinė pilnutinio patriotizmo dalis, taigi ir antrasis specialus patriotinio auklėjimo tikslas.*

Bet nei patriotinis sąmoningumas, nei patriotinis veiklumas nebus tobulai atbaigti, jei jie pasiliks tik kultūros srityje. Mes esame įsitikinę, kad nė viena gyvenimo – subjektyvaus ar objektyvaus – sritis negali būti atbaigta, jei ji nepasiekia religijos. Visas gyvenimas kyla iš prigimties per kultūrą į religiją, kurioje esti išsprendžiamos visos priešginybės ir įvykdomos visos viltys. Dėl to ir patriotizmas savo atbaigą gali rasti tik religijoje. Be religinio pobūdžio jis niekados nepasieks savo pilnatvės. *Patriotinis šventumas yra integralinė – atbaigiamoji patriotizmo dalis ir galutinis patriotinio auklėjimo tikslas.*

Pagal tikslus susiskirsto ir patriotinio auklėjimo uždaviniai. Bendriausias patriotinio auklėjimo uždavinys yra patriotizmo *išvystymas ir apipavidalinimas.* Bet iš tikro jis vykdomas lyg ir dalimis arba specialiais smulkesniais uždaviniais, kurie visados esti apsprendžiami specialių tikslų. Patriotinio sąmoningumo siekia *patriotinis įsąmoninimas* patriotinio veiklumo – *patriotinis veikdymas* ir patriotinio šventumo – *patriotinis pašventimas.* Dėl to *patriotizmą įsąmonininti, veikdyti ir pašvęsti yra trys pagrindiniai patriotinio auklėjimo uždaviniai.* Įsąmoninimas atskleidžia žmogiškąjį patriotizmo pobūdį ir parodo jo vertę. Veikdymas jį paverčia kūrybos principu ir tautos bei savęs tobulinimo akstinu. Pašventimas jį įprasmina, suriša su amžinaisiais gyvenimo dėsniais ir tuo būdu jį atbaigia. Pilnutinis patriotinis auklėjimas visų šitų uždavinių vykdymo yra būtinai reikalingas.

---

[37] *M. de Munnynck.* Psychologie du patriotisme, p. 162.

II. PATRIOTINIS ĮSĄMONINIMAS

ĮVEDAMOJI PASTABA: PATRIOTINIO ĮSĄMONINIMO ESMĖ IR SRITYS

Patriotinis įsąmoninimas nėra patriotizmo mokymas. „Mokykla, – sako E. Dévaud, – patriotizmo nemoko, nes meilės negalima išmokyti. Ji jį įkvepia, ji parodo, kokia mūsų tėvynė, ir kad mes elgiamės protingai, ją mylėdami. <...> Mokykla patriotizmo nekuria. Bet ji gali jį apšviesti, išgryninti ir išplėsti".[1] Patriotinis *įsąmoninimas iš esmės yra ne kas kita, kaip patriotizmo ir jo objekto pagrindų išaiškinimas.* Jaunoji karta turi žinoti, kas yra tasai jausmas, kuris ją riša su tauta ir tėvyne, kokie yra jo buvimo pagrindai, kokia yra jo vertė ir reikšmė visame gyvenimo plote. Antra vertus, ji turi *pažinti* savą tautą ir tėvynę: josios praeitį, josios dabartį ir josios ateities perspektyvas.

Patriotinis įsąmoninimas tuo būdu apima du dalyku: *patį patriotizmą* ir jo objektą, arba *tautą bei tėvynę.* Patriotizmo pagrindų išaiškinimas jį pateisina proto šviesoje ir apgina nuo kosmopolitinių priekaištų. Tautos bei tėvynės pažinimas stiprina patriotinį nusiteikimą ir rengia našią dirvą patriotiniam veikimui. Patriotiniu atžvilgiu žmogus sąmoningas yra tik tada, jei žino, *kad* jis myli, ir jei pažįsta, *ką* myli.

1. *Patriotizmas ar kosmopolitizmas*

Pirmutinis patriotinio įsąmoninimo uždavinys yra *pateisinti tautos meilę individo santykiuose su žmonija.* Tauta nėra paskutinė realybė žmonių santykiuose. Už tautos dar yra *žmonija,* kuri turi savą pašaukimą, savą tikslą ir savą likimą ir kurioje atskiri asmens taip pat dalyvauja savo žygiais. Todėl savaime kyla klausimas, ar patriotizmas yra suderinamas su visuotiniu žmonių susidraugavimu ir su laukiama tautų vienybe. Kosmopolitizmas

---

[1] A propos de la motion Wettstein, 17, p. 62.

atsako neigiamai. Jam atrodo, kad tarptautiniai papročiai, susisiekimas ir prekyba, politiniai, moksliniai ir meniniai santykiai telkia tautas į vieną sąjungą, kurioje tirpsta tautinės ypatybės ir nyksta patriotinis jausmas. Taũtos kosmopolitizmui yra tik praeinantis dalykas, ir patriotizmas jam atrodo, Tolstojaus žodžiais tariant, „tik dvasios nusiteikimas, įteigtas mokyklos, religijos ir nuodingos spaudos (110 p.) <...>. Jis neturi nei materialinio, nei moralinio pagrindo" (115 p.)[2]. Tiesa, J. Ducatillonas yra gerai pastebėjęs, kad „antipatriotizmas daugiausia yra šviesuolių dalykas"[3]. Liaudis niekados nėra buvusi nepatriotė. Vis dėlto kosmopolitinės idėjos šiandien turi stiprią atramą bolševizmo ir masonerijos sluoksniuose. Todėl patriotiniame auklėjime negalima praeiti pro jas tylomis.

a. Tauta kaip žmonijos atrama

Kosmopolitizmas visai teisingai žmoniją laiko *bendruomene.* Žmonija nėra, kaip mano nacionalistai, tik suma tautų, gyvenančių *šalia* viena antros. Savo esme ji yra glaudesnė negu šeima ir tauta, nes esmės tapatybė žmones labiau jungia negu būsenos tapatybė. Tai yra pagrindinė Krikščionybės mintis, kuria remiasi puolimo ir atpirkimo dogmos. Tiesa, žmonija savo paviršiuje neturi tokios ryškios lyties kaip tauta. Bet dėl to ji dar nevirsta individų ar tautų suma. Kosmopolitizmo teigimas šiuo atžvilgiu yra teisingas. Bet jis klysta tvirtindamas, kad individas su žmonija santykiuoja *tiesioginiu būdu.* Individas *kaip žmogus* priklauso žmonijos bendruomenei tiesiog. Šiam dalykui jis nereikalauja kurios nors tarpinės jungties. Žmogų su žmogumi riša jų esmės tapatybė. Bet individas kaip konkretus žmogus gali santykiuoti su žmonija tik per savo tautą. Žmonijos gyvenime jis dalyvauja savo žygiais, kurie visados turi tautinės jo individualybės bruožų. Jie negali būti apskritai žmogiški. Jie būtinai yra tautiški. *Žmonijos draugijoje individas visados yra savos tautos atstovas.* „Tarp individo,

---

[2] L'ésprit chrétien et le patriotisme, 110, p. 115.

[3] Le vrai et le faux patriotisme, p. 131.

per daug linkusio savo vienatvėje prie egoizmo, ir žmonijos, per mažai sutrauktos draugijos ir todėl ne visada turinčios pakankamai vykdomõsios pajėgos, laisvoji tauta privalo iš tikro tapt jungiamąja grandimi".[4]

Dėl šios priežasties *draugijinė žmonijos lytis atsiremia ne į individą, bet į tautą*. Kalbėdami apie tautos linkimą į regimą lytį, minėjome, kad kiekviena bendruomenė pamažu išsivysto į draugiją, nors sykiu nenustoja būti ir bendruomene. Bet *bendruomenės* kaip vieneto ir *draugijos* kaip vieneto atrama nėra ta pati. Bendruomenė atsiremia į išvidinę savo jungtį. Draugija rymo ant konkretinių šitos jungties apraiškų. Pačiai bendruomenei individai priklauso tiesioginiu būdu. Bet kai šitoji bendruomenė susiorganizuoja ir tampa draugija, individai į *regimą* josios lytį įeina tik per konkretines jungties apraiškas. Bažnyčios *kaip bendruomenės* atrama yra Krikštas. Kiekvienas pakrikštytas asmuo tiesioginiu būdu priklauso Bažnyčiai. Bet Bažnyčia *kaip draugija* remiasi konkrečiais pakrikštytų žmonių sambūriais, atsiradusiais dėl įvairių sąlygų. Bažnyčiai *kaip draugijai* individai priklauso ne tiesiog, bet per parapijas, per vyskupijas, per provincijas ir t. t. Tauta *kaip bendruomenė* rymo ant tautinės individualybės. Bet į tautą *kaip į draugiją* individai eina per korporacijas, luomus, klases arba mažiausiai per šeimas. Tik liberalizmas buvo tautą suatominęs ir tautinės draugijos nariais padaręs atskirus individus. Bet šiandien vėl pradedama grįžti prie tikro tautos *kaip draugijos* supratimo. Šiandien tautinė draugija yra kuriama ne iš atskirų individų, bet iš individų *sambūrių*.

Taip yra ir su žmonija. Kiek žmonija yra *tik* bendruomenė, *tik* išvidinis dalykas, tiek individai santykiuoja su ja tiesiog, būdami josios jungties (žmogiškosios esmės) nešėjai. Bet kiek žmonija yra *draugija*, kiek ji apsireiškia regimu pavidalu, tiek ji organizuojasi pagal konkrečius individų sambūrius, kurie žmonijos atveju yra ne kas kita, kaip *tautos. Draugijinės žmonijos lyties sudedamasis pradas yra tauta*. Žmonija kaip draugija gali būti tik *tautų* sąjungos pavidalu. Kosmopolitizmo pastangos sudaryti vieną pasaulinę są-

---

[4] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 8.

jungą yra teisingos ir remtinos. Bet šitos sąjungos nariai gali būti tik tautos. Individai gali joje dalyvauti tik per tautą, kaip Bažnyčioje jie dalyvauja per vyskupiją ir tautoje – per korporaciją ar profesinę sąjungą. „Tautos pagrindas ir tautos tikslas yra sąlyga žmonijos pagrindui ir žmonijos tikslui... Negali būti jokio *inter nationes, jei nėra nationes ipsae"*.[5]

Šitas mintis patvirtina ir istorinis žmonijos išsivystymas. Pasaulio evoliucija eina priešinga kosmopolitizmui linkme. Žmonijos išsiskaldymas į tautas, kurių pradus jau galima užčiuopti ir senovėje, ne tik nesustojo, bet dar sustiprėjo. Šiandien net ir mažiausios tautelės stengiasi išsilaisvinti iš kitų globos ir sukurti savą nepriklausomą gyvenimą. Tautinis sąjūdis apima ne tik Europą, bet ir Aziją bei Afriką. Mes stovime dviejų priešingų vyksmų akivaizdoje. Viena vertus, tautos stengiasi išsiskirti iš visuotinės vienybės, kita vertus, – jos stengiasi sukurti aukštesnę ir labiau išvidinę vienybę už tą, kuri buvo ligi šiol. Kosmopolitizmas teisingai pastebi antrąjį vyksmą, bet jis nepastebi ir nesupranta pirmojo. Daug kas gailisi, kad žlugo visuotinė vidurinių amžių imperija, kad toji buvusioji vienybė iširo ir pagimdė dabartinį chaosą. Bet šitoks gailestis yra istorinės evoliucijos nesupratimas. *Žmonijos išsivystymas eina iš išviršinės vienybės per išsiskaldymą į išvidinę vienybę.* Pirmykštis žmonijos gyvenimas buvo vieningas, bet savyje jis slėpė daugybę skirtingų pradų, kurie skaldymosi metu sukūrė įvairias gyvenimo sritis. Šiandien šitas skaldymosi vyksmas eina visu smarkumu. Nepaisant tarptautinių santykių, tautų išsiskyrimas nė kiek nemažėja. Tautos sparčiai kuria savą gyvenimą, nes tik išsivysčiusios savyje jos sugebės sudaryti išvidinę žmonijos vienybę.

Kosmopolitizmo idealas yra atbaigiamasis žmonijos išsivystymo tarpsnis – visų gyvenimo sričių ir jų veikėjų sutartinė. Bet, viena vertus, ji negali būti pasiekta naikinant išsivysčiusias sritis, kita vertus, – *žmonijos* atveju ji slepia savyje tragediją. Kosmopolitizmas, naikindamas tautas, siekia ne išvidinės vienybės, bet grąžina gyvenimą į pirmykštę išviršinę vienybę. Jei kosmopolitų

---

[5] *B. Bauch.* Systematische Philosophie, p. 275.

pastangos įvyktų, įvairiaspalvis kosmas vėl būtų paverstas vienalyte mase. „Jei tautų skirtingumas būtų išnaikintas, žmonių giminė, netekusi būtinų organų, ne tik nepasiektų gyvenimo vienybės, bet būtų paskandinta senoviniame chaose".[6] Išvidinei gyvenimo sutartinei kurti yra būtini išsivystę ir pilnateisiai vienetai, kurie būtų jungiami aukštesnio prado ne iš viršaus, kaip pirmajame žmonijos išsivystymo tarpsnyje, bet *iš vidaus*. Tautos gali sudaryti žmonijos sąjungą tik tada, kai jos bus išsivysčiusios ir kartu kai laisvu sutikimu bus palenktos tai pačiai jėgai, kuri jas jungė ir tada, kai jos dar nebuvo išsiskyrusios. Šitoji jėga tautų atžvilgiu yra ne kas kita, kaip *Visuotinė Bažnyčia*. Bažnyčia jungia žmoniją josios esmėje. Bažnyčia jungė viduriniais amžiais valstybes į *Corpus christianorum*, Bažnyčia turi jungti ir laisvas tautas į žmonijos sąjungą. *Tikroji ir pastovi tautų sąjunga gali išaugti tik Bažnyčios prieglobstyje*. Bet nusilenkti Bažnyčiai reiškia nusilenkti religiniam principui. Tuo tarpu krikščioniškai mąstančiam žmogui yra visai aišku, kad ateityje ne visos tautos apsispręs stoti Dievo pusėn. Išvidinis tautų išsivystymas jas veda vieną prie antros. Bet laisvas apsisprendimas Dievo atžvilgiu jas skiria. Visa tai stumia tautas į nepaprasto smarkumo susirėmimą už jungiamąją jų gyvenimo ir likimo jėgą. N. Berdiajevas yra pasakęs, kad ateities karai „bus ne tiek politiniai, kiek religiniai ir dvasiniai"[7]. Trečiasis žmonijos išsivystymo tarpsnis arba išvidinė vienybė vyksta dviejose žmonijos pusėse, bet ne visoje žmonijoje apskritai. Vis dėlto tiek būsimoje teokratijoj, tiek satanokratijoj *tauta* yra atrama, narys ir veikėjas.

b. Tautos meilė kaip žmonijos meilės pagrindas

Nieko negalima kosmopolitizmui prikišti, kad jis reikalauja mylėti visą žmoniją, o ne tiktai savo tautą. Bet jis klysta manydamas, kad žmonijos meilė negali būti kitaip palikta, kaip tik išnai-

---

[6] *Martin*. De nationum diversitate servanda salva unitate generis humani. Parisiis, 1849, p. 13.

[7] Un nouveau Moyen âge, p. 137.

kinus savyje tautos meilę. Žmonijos meilės teigimas yra stiprioji kosmopolitizmo pozicija. Bet kai jis pereina į negatyvinę pusę, kai jis neigia tautos meilę žmonijos vardan, jis pagraužia savo paties pamatus ir sugriauna tai, ką buvo pastatęs. *Kaip žmonijos sąjunga negali būti pasiekta be išsivysčiusių tautų, taip žmonijos meilė negali būti reali be tautos meilės.* Kosmopolitizmo klaida nėra ta, kad jis reikalauja visas tautas etiniu atžvilgiu mylėti taip kaip savąją. Tai skelbia ir Krikščionybė. Kosmopolitizmas klysta tik tada, kai jis bando naikinti tą savos tautos predilekciją, kuri yra charakteringa patriotizmui.

Moralistai jau seniai yra pastebėję, kad *amor ordinatus incipit a seipso* – tvarkinga meilė prasideda nuo savęs paties. Šitas principas tinka ir bendruomenės meilei. Kaip negalima mylėti visumos, nemylint sudedamųjų josios dalių, taip lygiai negalima mylėti žmonijos, nemylint tautos, nes regima žmonijos lytis iš esmės atsiremia į tautą. Visas žmogaus psichikos gyvenimas pirmiausia santykiuoja su tuo, kas yra arti, kas yra aplinkui, o tik paskui su tuo, kas yra tolima. Valia visų pirma linksta į artimą gėrį ir tik per jį pamyli tai, kas turi su juo sąryšio. Dėl to ir žmonijos meilė gali būti reali tik tada, kai ji yra atremta į tautos meilę. Psichologiškai tauta žmogui yra artimesnė negu žmonija. Todėl jis tautą pamyli pirmiau negu žmoniją.

Todėl griauti savyje tautos meilę kartu reiškia griauti ir žmonijos meilę. „Tas, kuris neturi širdies artimam savo rateliui, neturės tikrai nuoširdaus jausmo nei žmonijai".[8] Kaip pažinimo srityje negalima peršokti artimų dalykų ir eiti prie tolimų, taip meilės srityje negalima praleisti artimos tautos, o mylėti tolimą žmoniją. „Kai išmoksime mylėti savą tėvynę taikoje ir teisybėje, mums bus daug lengviau peržengti šitą ankštą sritį ir pereiti į žmoniją".[9] Tautos bei tėvynės meilė prirengia mūsų psichikoje stiprią atramą žmonijos meilei. Juo labiau mes mylime tautą, tuo mūsų meilė gilėja ir, išplėsta ligi visos žmonijos, nevirsta sekliais jausmais ir

[8] *F. W. Förster*. Politische Ethik u. politische Pädagogik, p. 471.

[9] Caro, cit. G. *Goyau*. L'idée de patrie et l'humanitarisme. Paris, 1913, p. 23.

nevaisingomis svajonėmis. J. G. Fichte todėl ir yra pasakęs, kad „kiekvienas, kuris savo tautoje yra veikliausias patriotas, yra ir geriausias pasaulio pilietis"[10]. Žmonijos meilė, kaip veiklumo pradas, turi apsireikšti konkrečiais žygiais, kurie gali būti vykdomi tik tautoje ir tautos sukurtų priemonių pagalba. Kas jas gerai panaudoja žinijos, visuomenės ar meno srityje, tas tobulina savą tautą ir kartu dirba žmonijos kultūrai. Toks žmogus yra ir patriotas, ir sykiu kosmopolitas gerąja šito žodžio prasme. Tuo tarpu žmonijos meilė be tautos meilės yra nevaisinga idėja, neturinti žmogaus psichikoje atramos ir todėl negalinti būti nė kūrybiškumo pradu. „Patriotizmas ir kosmopolitizmas stovi vienas priešais kitą ne kaip egoizmas ir altruizmas, bet kaip vaisingas veikimas ir neaiškios svajonės".[11] Laukiama žmonijos meilė ir vienybė gali būti grindžiama tik tautos meile ir savarankišku tautos buvimu. „Tik tame nematomame, savoms akims paslėptame tautų savotiškume, kuris yra ankštai susijęs su pirmykščio gyvenimo versmėmis, glūdi ir dabartinio, ir būsimo žmonijos vertingumo, dorybės ir nuopelno laidas".[12]

2. *Tautinės praeities pažinimas*

a. Tautos ryšys su praeitimi

Kad tauta laiko eigoje liktų ta pati, reikia, kad būtų tas pats istorinis josios likimas. Kad istorinis tautos likimas liktų tas pats, reikia, kad tauta nenutrauktų ryšių su savo praeitimi. Tautinė dabartis negali būti *iš esmės* kitas gyvenimas negu tas, kurį tauta gyveno prieš keletą šimtų metų. Materialiai jis gali visiškai pasikeisti, bet formaliai jis visados turi būti praeities tąsa. Tai yra tautos gyvybės dėsnis. „Tauta gyvena tol, kol ji gyvena individuose kaip jų valios siekimas; individuose pati tauta gyvena tol, kol jie

---

[10] Der Patriotismus u. sein Gegenteil, p. 229.

[11] *O. Richter*, cit. Enziklopädisches Handbuch der Pädagogik, hrsg. v. W. Rein, II, 553 p., Langensalza, [2]1904.

[12] *J. G. Fichte*. Reden an die deutsche Nation, p. 423.

jaučia ryšį tarp savo valios ir praeities... Kai šitas valios ryšys su istorija nutrūksta, tada tauta miršta *kaip tauta*, nors atskiri individai daugintųsi ir toliau".[13] Tautinio gyvenimo vienybei yra būtina, kad tautos dabartis būtų laikoma tautos praeities tąsa ir josios uždavinių vykdymu. Tik tokiu būdu tautos gyvenimas gali palaikyti nenutrūkstamą vienybę, einančią iš praeities į ateitį. „Bendra praeitis leidžia grupei tikėtis ir bendros ateities. Grupė, kaip ir individas, nori, kad ateitis laikytų praeities pažadus ir juos realizuotų".[14]

Tautinė praeitis todėl turi reikšmės ir tautinei dabarčiai, kaip josios pagrindas, ir tautinei ateičiai, kaip josios vaisingumo laidas. Praeities paneigimas sugriauna dabarčiai atramą ir sykiu užtveria senąjį kelią į ateitį. Atitrūkusi nuo praeities, tauta tampa tarsi klajokle, kuriai kiekvienas kelias gali būti klaidus. Dėl to E. Lavisse'as nė kiek neperdėjo, sakydamas, kad „tauta yra tautos istorija"[15].

b. Tautinė istorija kaip patriotinio auklėjimo priemonė

Patriotiniam sąmoningumui tautos praeities pažinimas yra būtinas. Tautos istorija yra ne kas kita, kaip tautos augimo vaizdas ir josios individualybės išsivystymo eiga. Naujoji karta paregi, iš kur tauta ateina ir kur ji eina, kokie yra neįvykdyti josios siekimai ir, suprantama, kokie yra dabarties uždaviniai. *Patriotizmas negali būti tobulas be praėjusio tautos gyvenimo supratimo.* „Išmokt žiūrėti į kibirkštį, kuri žėri jos (tėvynės) akyse, verkti ašaromis, kurios riedėjo ar galėjo riedėti per jos skruostus, net su meile skaityti raukšles garbingame jos veide – tai yra būtinos mylėjimo sąlygos".[16] Pažindama praeitį, naujoji karta suvokia tautą kaip likimo bendruomenę, į kurią ir ji pati yra įjungta, kuri jai yra prirengusi buvimo sąlygas ir kuri todėl yra verta josios meilės. „Kai tauta atsimena savo praeitį, kai apverkia savo tėvų kaltes ir džiaugiasi jųjų

[13] *K. Schumann.* Volk u. Geschichte, p. 15.

[14] *H. Hauser.* Le principe des nationalités, p. 7.

[15] Cit. *G. de Montenach.* Formation et éducation du patriotisme, p. 15.

[16] *W. Syrokomla*, cit. „Gamtos draugas", 162 p. lapkr.–gruodžio mėn., Kaunas, 1932.

laimėjimais, ji pajaučia savyje kilniausią jausmą, ji pajaučia tėvynės meilę".[17]

Naujoji pedagogika todėl visai teisingai *tautinės istorijos mokslą* laiko svarbia patriotinio auklėjimo priemone[18]. Istorijos mokymas vykdo visus tuos reikalavimus, kuriuos iškėlėme kalbėdami apie istorinį likimą ir apie tautos ryšius su praeitimi. Tautinė praeitis realiai gyvena tik žmonių atmintyje. „Atmintis, – kalba N. Berdiajevas, – yra istorijos pagrindas... Atminties pagalba mes prikeliame tai, kas jau buvo mirę, kas buvo nutolę ir kas buvo tarsi nustumta į tamsią bedugnę".[19] Atmintis yra amžinas ontologinis principas, kuris kuria istorijos mokymą. Atmintis kovoja, pasak Berdiajevo, su „žudančiu laiko pradu"[20]. Bet be istorijos mokymo, be padavimų, mitų, legendų ir istorinių faktų ji būtų bejėgė ir pralaimėtų šitą kovą, kovojamą „amžinybės vardan"[21]. Tautinė praeitis gyvena naujųjų kartų atmintyje tik dėl to, kad joms ji yra perteikiama mokymo keliu. *Mokyti tad tautinės istorijos reiškia atgaivinti tautos praeitį naujosios kartos atmintyje, dabarties gyvenimą surišti su praėjusiais laikais, palaikyti istorinio tautos likimo vieningumą ir kartu tautos tapatybę.* Pažindami praeitį, mes ją saugojame patys savyje, mes įaugame į buvusį tautos gyvenimą, į jojo dvasią ir į jojo lytis. Istorija mus jungia kaskart vis naujais ryšiais su tuo, kas buvo, ir su tuo, kas yra. Ji todėl *„labiausiai neleidžia išrauti individo iš jojo tautos"*[22]. Kaip tautinis atgimimas visados prasideda kalbiniu renesansu, lygiai taip tuo pat metu susidomima ir tautos praeitimi. *Tautos atgimimas negali įvykti be josios istorijos pažinimo. Gimtoji kalba ir tautinė istorija yra du pagrindiniai tautos žadintojai ir palaikytojai.*

Tautinės istorijos mokymas dėl to tampa nepakeičiama patriotinio įsąmoninimo priemone. „Niekas negali įsigyti tautinio susi-

---

[17] *E. Lavisse*, cit. *E. Bocquillon*. La crice du patriotisme à l'école, p. 416.

[18] Plg. *A. Tecklenburg*. Der erste selbstständige Geschichtsunterricht auf heimatlicher Grundlage, Hannover, 1904; *E. Weyrich*. Was die Zeiten brachten, Wien, 1920.

[19] Sinn der Geschichte, p. 112.

[20] Op. cit., p. 111.

[21] *N. Berdiajev*, ibd.

[22] *G. de Montenach*. Formation et éducation du patriotisme, p. 15.

pratimo ir sąmoningo nusistatymo, nesusipažinęs su savo krašto ir tautos istorija, neįsigilinęs į tautinės kultūros susidarymą ir išsivystymą. Tautos sūnus, tėvynės gyventojas ir valstybės pilietis harmoningai susigyvena viename asmenyje tik tada, kai tautos, krašto ir valstybės pažinimas padeda sąmoningai ir racionaliai nusistatyti visais tautinio gyvenimo klausimais".[23] Naujosios kartos gali suprasti savo tautą ir patriotinį jų pačių nusistatymą tik tada, kai jos pamato visą tą kelią, kuriuo tauta yra ėjusi, ir visus tuos uždavinius, kuriuos ji yra vykdžiusi. „Dabartinio amžiaus prasmė apsireiškia tik praėjusių laikų pažinime... Jaunas žmogus, patyręs praeitį, tarsi iš jos išsivaduoja, kad kurtų dabartį".[24] Istorijos mokymas atskleidžia tautinio gyvenimo prasmę ir paskatina naująją kartą kūrybiniams žygiams.

c. *Tautinės istorijos mokymo būdas*

Tautinė istorija įvykdyti šituos uždavinius gali tik tada, kai josios mokymas atskleidžia tautinės kultūros vyksmą ir tautos ryšius su žmonija. *Tautinė istorija turi būti tautos kultūros istorija ir pradedamasis punktas visuotinei istorijai.* Politikos istorija, kuria paprastai aprėžiamas istorijos mokymas, yra tik viena tautos kultūros sritis, dažnai pilna klaidų, žiaurumo ir kraujo. Šalia politikos tautoje išsivysto mokslas, dorovė ir menas, kurie patriotiniam auklėjimui yra net svarbesni negu praeities politikos pažinimas. Istorijos mokymas, pasak F. Notarpo, turi pažadinti „daikto didybės suvokimą"[25]. Mokinys turi pajausti, kad jo tautoje esama didžių dalykų, kurie, jei negalėjo išsivystyti praeityje, turi išsivystyti dabartyje ir ateityje. Tuo tarpu beveik kiekvienos tautos didybės šaknys glūdi ne politikos, bet mokslo, meno ir dorovės žygiuose.

Antra vertus, tautinės istorijos mokymas neturi būti izoliuotas nuo visuotinės istorijos. Kaip visos tautos gyvenimas vyksta ryšium su žmonijos gyvenimu, taip ir šio vyksmo pažinimas negali

---

[23] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 108.
[24] *Dévaud.* A propos de la motion Wettstem, p. 10.
[25] Sozialpädagogik, p. 326.

būti atitrūkęs nuo visuotinio vyksmo pažinimo. Todėl „istorijos mokymo eigoje niekados negalima vėlintis parodyti, kaip didis dalykas atsispindi mažame, kaip net ir menkiausia vieta, net ir slapčiausias žmogaus likimas visuomet dalyvauja pasaulio istorijos vyksme"[26]. Tautos gyvenimas miniatiūroje yra visos žmonijos gyvenimas. Tauta savo gelmėse slepia pasaulio likimą ir pati jame dalyvauja. Tautos išsivystymas, josios esmė, josios individualybė, josios kultūra ir galop josios pašaukimas gali būti suprastas tik santykiuose su žmonija. Tik žmonijos vyksmo šviesoje galima suvokti tautos vyksmo prasmę ir pasiryžti sąmoningai dalyvauti jojo uždavinių vykdyme.

d. Tiesos principas tautinės istorijos mokyme

T. Lippertas, S. J. yra pasakęs, kad „meilė pagal savo pagrindą yra teisingumas, o pagal savo struktūrą ligi pačio aukščiausio laipsnio – tiesa"[27]. Meilė nepakenčia melo. *Melu laimėta meilė virsta neapykanta.* Šitas dėsnis turi būti ypatingai paisomas tautinės istorijos mokyme. Tautinė istorija neturi suklastoti tautinės praeities patriotizmo vardan, nes tai prieštarauja patriotizmo esmei ir griauna patį patriotinį auklėjimą. Tautinė istorija, kaip pastebi Fr. W. Försteris, „reiškia ne tik tautinių jausmų žadinimą, bet daug daugiau: šitų jausmų įjungimą į dorinės sąmonės visumą"[28]. Patriotinis auklėjimas yra ne tik patriotizmo išvystymas, bet ir jo apipavidalinimas pagal dorinius principus. Todėl visa, kas prieštarauja doriniam asmens charakteriui, prieštarauja kartu ir patriotiniam auklėjimui, ir gerai suprastam patriotizmui. Istorijos suklastojimas yra baimė pažiūrėti tiesiai į akis ir vyriškai pakelti josios papeikimą. Dėl to šitokio darbo nieku būdu negalima pateisinti riterišku patriotizmu, kuris nebijo tautos nuodėmių ir klaidų, bet ryžtasi jas atpirkti savo kūryba. „Kiekviena patriotinio istorijos suklastojimo rūšis sugadina vyriškąjį charakterio pradą, tiesumo ir nesutepto taurumo pra-

[26] Saksonijos šviet. ministerijos raštas. 1926 m. cit. Handbuch für den Geschichtslehrer, I, p. 243, hrsg. v. O. Kunde, Leipzig u. Wien, 1927.
[27] Von Seele zu Seele, p. 77, Freiburg i. Brsg. 90, 1933.
[28] Politische Ethik u. polit. Pädagogik, p. 479.

dą, nes pamėgtas sukčiavimas įsiskverbia į visą sielos gyvenimą".[29] Užuot gaivinęs ir ugdęs tėvynės meilę, jis išugdo linkimą apgaudinėti ir galop, paaiškėjus tiesai, sugriauna visą, kas buvo pastatyta ant melagingo pagrindo.

Klaida yra manyti, kad istorijos tiesos atskleidimas pakenktų patriotiniam auklėjimui. Priešingai. Fr. W. Försteris yra įsitikinęs, kad „niekas taip įspūdingai nepažadina jaunimo gerbti tautos praeitį, kaip mokytojas, teisingai nagrinėjąs istorinius dalykus, net ir tuos, kurie yra skaudūs ir liūdni"[30]. „Jaunimo charakteriui išauklėti, sako tas pats autorius kitame veikale, nėra nieko svarbiau, kaip vyriška istorijos mokytojo kova prieš patriotinį melą, kuriuo norima pažadinti tautinį jausmą, nepaisant tiesos ir teisingumo".[31] Istorijos mokymas nėra tautinės praeities grąžinimas ar slėpimas, bet sąžiningas atvaizdavimas to, ką pergyveno visa tauta ar atskiri josios didvyriai. „Jei tiesa yra karti, tuo labiau ji turi būti pasakyta".[32] Jei tautinėje praeityje buvo klaidų, istorija turi įkvėpti jaunąją kartą jų nekartoti. Jei praeityje nebuvo nieko didaus, ji turi pažadinti pasiryžimą kūrybiniu veiklumu atsverti praėjusių amžių tuštumą. Jei tautos praeitis buvo graži ir garbinga, istorijos mokymas turi išugdyti nusistatymą palaikyti vertingas tradicijas ir būti vertam praeities garso. *Išmokyti gėrėtis tautos laimėjimais, pasiryžti atitiesti josios iškrypimus, atgailoti už josios nuodėmes yra pagrindiniai tikro patriotinio ugdymo principai ir pagrindiniai tautinės istorijos mokymo reikalavimai.*

3. Tautinės praeities atgaminimas

a. Praeities pažinimas ir praeities pajautimas

Patriotiniam sąmoningumui neužtenka tautos praeitį tik *pažinti*. Ją reikia ir *pajausti*. Ją reikia pergyventi visa savo būtybe,

[29] *Fr. W. Förster*, op. cit., p. 480.
[30] Op. cit. ibd.
[31] Angewandte politische Ethik, p. 9.
[32] *P. Natorp*. Sozialpädagogik, p. 116.

reikia į ją įeiti ir ją atgaivinti savo sieloje. Praeities pažinimas tautos gyvenimą atskleidžia prieš mūsų akis. Mes jį tyrinėjame kaip esantį šalia mūsų, kaip mums transcendentų. Praeities pajautimas įveda jį į mus pačius. Jis tampa mums imanentus; mes esame paneriami į jojo srovę; mes virstame jojo dalyviais. Patriotiniam sąmoningumui abu šie dalykai yra būtini. Be praeities pažinimo patriotinis įsąmoninimas būtų visiškai neįmanomas. Be praeities pajautimo jis liktų paviršutiniškas, nes protinis tautos suvokimas neišplistų visoje žmogaus būtybėje. Tautos gyvenimo pažinimas patriotinį sąmoningumą pradeda; tautos gyvenimo pajautimas jį pagilina ir išplečia.

Su tautos praeitimi naująsias kartas supažindina *tautinė istorija*. Tautos praeitį pajausdina *kultūriniai josios palaikai*. „Tautos istorija gyvena dabartinės josios kultūros struktūroje".[33] Šiandienoje slepiasi praėjusių amžių vaizdas. Tautinės tradicijos, istoriniai paminklai, tautinės šventės ir simboliai yra buvusio tautos gyvenimo liudytojai, su kuriais susidūrę pajaučiame praeities realumą ir josios sąryšį su mūsų buvimu. Čia mes konkrečiai įsijungiame į tautos gyvenimo srovę ir palaikome istorinio likimo tapatybę. Mokydamiesi istorijos, mes istorinio likimo vieningumą *pažįstame*. Dalyvaudami iš praeities atėjusioje kultūroje ir ją pergyvendami, mes šitą vieningumą *pripažįstame* ir jį padarome *savu*. Tik taip dabartinis mūsų gyvenimas tampa *tos pačios tautos* praeitų amžių tąsa. „Atsiminimai, kurie stovi prieš mus kaip neįvykdyti reikalavimai ir kuriuos mes priimame ir pripažįstame, padaro mus istorine bendruomene ir tauta".[34] Tautinės praeities atgaminimas virsta konkrečia istorinio tautos likimo tąsa.

b. Tautinės tradicijos

Pirmoji konkreti tautinės praeities atgaminimo apraiška yra *tautinių tradicijų palaikymas ir jų perteikimas naujosioms kartoms*. Tautinės tradicijos apima visą tautos gyvenimo plotą. Jos, anot N. Ber-

---

[33] *E. Krieck*. Erziehungsphilosophie, p. 31.

[34] *J. K. Schumann*. Volk u. Geschichte, p. 6.

diajevo, yra „istorinio tautos likimo simbolika"[35]. Tautinės tradicijos yra dvasinis žmogaus reiškimosi būdas konkrečioms aplinkybėms, kilęs iš tautinės individualybės. Jos negyvena šalia žmogaus kaip mokslo ar meno kūriniai. Jos esti pačiame žmoguje *kaip imanentinis tautinės praeities atgaivinimas. Tautinės tradicijos pirmutinės palaiko tautos gyvenimo vienybę.* Tauta, nutraukusi ryšius su savo tradicijomis, virsta kita tauta. Palaikyti tautines tradicijas ir jas perteikti naujosioms kartoms reiškia palaikyti ir perteikti istorinio gyvenimo vieningumą ir tautos tapatybę.

Ne mažesnės reikšmės jos turi ir praeities *pažinimui*. Būdamos tautinės individualybės padaras ir pasilikdamos būtiname sąryšyje su žmogumi, jos atskleidžia išvidinio tautos išsivystymo eigą. Tautos istorijos nesudaro tik išviršiniai įvykiai, kurie dažnai yra ne kas kita, kaip išvidinio skleidimosi apraiškos. „Įvykiai visų pirma subręsta dvasioje, o tik paskui apsireiškia išviršinėje istorijos realybėje".[36] Gryni faktai mums atskleidžia tik tautos praeities paviršių. Tuo tarpu josios gelmes galime pajausti ir suprasti tik susigyvenę su tautinėmis tradicijomis. Be sąryšio su jomis istorija, pasak N. Berdiajevo, virsta „negyva medžiaga"[37]. Mokyti tautinės istorijos reiškia supažindinti naująją kartą su tautos išsivystymo paviršiumi. Perteikti tautines tradicijas reiškia įvesti jas į pačią šito išsivystymo eigą ir priartinti ją prie tautos dvasios.

Tautinės tradicijos kuria tautinei pažangai atramą. Jos „yra išvidinis ryšys su seneliais, su tėviške, su šventenybėmis, ryšys su kūrybiniu vyksmu, kuris eina į ateitį"[38]. Būsimo gyvenimo negalima kurti kitaip, kaip tik atsirėmus į praeitį ir į šitą kūrybinį tautos vyksmą. „Ateitis remiasi praeitimi, kad šią pratęstų".[39] Ateities turiningumas ir vertingumas pareina nuo to, kiek ji įima į save praeities laimėjimų ir kiek ji juos išvysto. Todėl „kūrybinių tradicijų branginimas yra būtina sąlyga kiekvienai racionalinei pažangai, nes tik ta pažanga yra patvari, kuri nuosekliai sintetizuoja

[35] Sinn der Geschichte, p. 49.
[36] *N. Berdiaeff.* Un nouveau Moyen âge, p. 4.
[37] Sinn der Geschichte, p. 30.
[38] *N. Berdiajew,* op. cit., p. 68.
[39] *E. Dévaud.* A propos de la motion Wettstein, p. 10.

praeities laimėtus kultūrinius turtus su dabarties laimėjimais... Tik ta pažanga tegali pateisinti save, kuri ėjo iš praeities į ateitį per dabartį organingos priklausomybės keliu"[40]. Atitrūkti nuo tautinių tradicijų reiškia atitrūkti nuo kūrybinių jėgų ir kūrybinės atramos. Jas perteikti reiškia perteikti naujajai kartai tautos laimėtą turtą, kurį ji turės panaudoti kaip tautinės pažangos pagrindą.

c. *Tautinės šventės*

Tautinės šventės yra simbolinis svarbių tautos įvykių atnaujinimas. Prigimtojoje *tikrovėje realus* praėjusių dalykų pakartojimas yra neįmanomas. Juos galima atnaujinti tik simboliškai. Todėl „šventės priemonė yra simbolis. Švenčiąs žmogus visados yra simbolizuojąs žmogus"[41]. Bet „simbolis nėra alegorija. Simbolyje visados esama jėgos to, ką jis simbolizuoja"[42]. Tautinių švenčių metu vaizduotė savaime esti perkeliama į tolimus tautos amžius, o protas, suvokdamas šventės prasmę, esti supažindinamas su tautos praeitimi. Vaizdinių ir protinių simbolių pagalba tautinės šventės sujungia savyje ir praeities pajautimą, ir josios pažinimą. „Tai yra laikas, kada *pažįstama* be proto pastangų, kada *jaučiama* be jausmų apsunkinimo ir kada *veikiama* nejuntant medžiagos atsparumo. Tai savaimingas regėjimas to, ką protas mąstymo keliu gali suvokti tik dalimis".[43]

Čia ir glūdi tautinių švenčių reikšmė praeičiai atgaminti. Tautinė istorija perteikia praeitį teoriškai, tautinės šventės ją atgamina *estetiškai*. Tautinės istorijos veikimas tiesioginiu būdu liečia tik protą. Tautinių švenčių įtaka, kylanti iš simbolinio jų pobūdžio, apgaubia visą žmogaus būtybę. Šventės nėra *tik* mokymas, tik veikdymas arba *tik* džiuginimas. Jos yra – viskas kartu. Idėjiniu savo turiniu jos moko protą, paskatinimu veikdo valią ir iškilmė-

---

[40] *St. Šalkauskis.* Lietuvių tauta ir jos ugdymas, p. 109.

[41] H. E. Hengstenberg. Die vier Praktiken der nationalpolitischen Erziehung „Pharus", nr. 10, 1934, p. 228.

[42] Hengstenberg, op. cit. ibd.

[43] Hengstenberg, op. cit., p. 227.

mis džiugina estetinį jausmą. Tautinė praeitis čia esti atgaminama visa, nors ir simboliškai. Todėl *įpratinti jaunąją kartą dalyvauti tautinėse šventėse reiškia suvesti ją su tautine praeitimi, apsireiškiančia simbolių pavidalu, ir kartu palenkti jaunimą praeities veikimui, kylančiam iš simbolių pergyvenimo.* Šiuo atžvilgiu tautinės šventės pagilina tautos istorijos ir tautinių tradicijų įtaką. Todėl ne veltui tuose kraštuose, kur tautinis sąjūdis yra ypač gyvas (Italijoje, Vokietijoje), tautinės šventės patriotiniame auklėjime užima svarbią vietą.

d. Tautos vėliava ir tautos ženklas

Prie simbolinio tautos apsireiškimo priklauso taip pat *tautinė vėliava ir tautos ženklas arba herbas* (pvz., mūsų Vytis, Gedimino stulpai), kurie visados turi ryšių su tautine praeitimi. Tiesa, patys jie nėra tikra prasme simboliai. Jie yra daugiau alegorinio pobūdžio. Bet su *sava* tauta paprastai jie taip suauga, jog virsta savaimingais jos gyvenimo reiškėjais. „Ženklai, – rašo S. Behnas, – lengvai tampa dalimi tų vertybių, kurias jie simbolizuoja. Jie yra daugiau negu tik palengvinimas suprasti".[44] Tautos vėliava ar tautos ženklas yra tarsi pati tauta. Kova už tautinę vėliavą arba už tautinį ženklą yra kova ne už vienas ar kitas spalvas, ne už vieną ar kitą vaizdą, bet už pačią tautą, už valstybinę josios santvarką, su kuria spalvos ar vaizdas yra surišti. „Religinių kovų metu, – sako L. Kochas, – ne kartą buvo naikinami didelės vertės meno kūriniai tik dėl to, kad jie buvo persekiojamos religijos simboliai".[45] Taip yra ir tautinių kovų metu. Nugalėtojai visų pirma pasirūpina senąją vėliavą ir senąjį ženklą pakeisti naujais (plg. nacionalsocialistų žygius Vokietijoje atstatyti senąją imperijos vėliavą). Antra vertus, ne kartą „audrų ir kovų sudraskyta vėliava pakeičia istorijos vyksmą"[46]. Juo tautiniai ženklai yra labiau suaugę su tauta, tuo labiau jie ją reiškia ir tuo didesnės reikšmės jie turi tautos likimui.

---

[44] Philosophie der Werte, p. 31.
[45] Die Kraft der Symbole, 270, „Stimmen der Zeit", 64 Jahrg., 4 sąs.
[46] *L. Koch*, op. cit. ibd.

Tautinės vėliavos ir tautinių ženklų gerbimas yra integralinė patriotinio sąmoningumo dalis. Kas negerbia tautos simbolių, kartu negerbia nė tautos. Tautiniuose simboliuose yra susikaupusi visa tautos praeitis ir visas josios gyvenimas. Juos paneigti reiškia paneigti ir tai, ką jie reiškia. Todėl P. Bertas ne veltui įspėja, kad „šalis, leisdama nykti savo ženklų pagarbai, nyksta ir pati"[47]. Antra vertus, gerbti šituos ženklus reiškia sąmoningai pripažinti tautos praeitį, laikyti ją sava ir tuo pareikšti jai meilę.

e. Istoriniai tautos paminklai

Tautinės šventės ir tautiniai ženklai atgamina tautos praeitį simboliškai. *Istoriniai paminklai yra realūs šitos praeities liudytojai.* Jie yra likučiai to išviršinio tautos gyvenimo, kuris vyko prieš keletą amžių ir kurį aprašo tautinė istorija. Paminklai ir istorija papildo vienas kitą. Paminklai yra nuotrupinė tautos istorija, o istorija yra paminklų atstatymas. Istorija tautinę praeitį perteikia, tradicijos ją saugo, šventės ir ženklai ją simbolizuoja, paminklai ją *atgamina* tikra prasme. Jie yra net daugiau negu atgaminimas. Jie yra tikras praeities gyvenimas dabartyje. „Studijuoti paminklą reiškia ieškoti tautos sielos, ieškoti josios kultūros ir josios laimės".[48] Istorijos mokymas nieku būdu negali apsieiti be istorinių paminklų (bažnyčių, pilių, miestų, piliakalnių, senų rūmų, griuvėsių ir t. t.) lankymo, o paminklų lankymas negali būti be istorinių paaiškinimų. Mokiniai per istorijos pamokas tautinę praeitį sužino. Lankydami paminklus, jie ją *patiria ir pajaučia*. Patriotinis įsąmoninimas, prasidėjęs tautinės istorijos mokymu, reikalauja atbaigiamas istorinių tautos paminklų lankymu.

Paminklų lankymas patriotiniais sumetimais turi būti tinkamai *paruoštas* ir tinkamai *vadovaujamas*. Mokiniai jau iš anksto tu-

[47] Cit. *Bocquillon.* La crise du patriotisme à l'école, p. 14.

[48] *L. Piette.* La visite des monuments et les avantages, qu'elle présente au point de vue du développement du sentiment esthétique et patriotique, p. 36. Louvain (metai nepaž.).

ri jausti, kad jie eina į rimtą ir tarsi šventą vietą, kad eina ne tik pažaisti, bet pirmiausia pasimokyti ir patirti. Pats lankymas netu- ri būti nebylus. Kiekvieno daiktelio apžiūrinėjimą turi lydėti tinkami paaiškinimai. Tik tokiu būdu mokiniai gali *pajausti* tai, ką buvo sužinoję per pamokas.

Ypatingą paminklų rūšį sudaro pagarbos ženklai didiems tautos žmonėms. Jų lankymas ne tik pajausdina praeitį, bet kartu pažadina valią sekti pavyzdžiu tų, kurių vardai įrėžti akmenyje ar bronzoje. *Didvyrių paminklai auklėja didvyrius.* Šituose pagarbos ženkluose kilnūs tautos žmonės tarsi atgyja ir gyvena naujųjų kartų sieloje[49]. Didvyrių paminklai tautą moko, įspėja, ragina ir peikia. Jų lankymas, puošimas ir globojimas yra ne tik patriotinė pareiga, bet ir patriotinio auklėjimo priemonė. Didžiųjų žmonių žygiai primena neįvykdytus jų planus ir kartu įpareigoja juos vykdyti. Tautos didvyrių gerbimas savo esme yra pasižadėjimas tęsti toliau jų darbus ir saugoti jųjų palikimą, nes „mirusiųjų pelenai sukūrė tėvynę" (Lamartine).

4. *Tautinės dabarties pažinimas*

Tautinės praeities atgaminimas atvaizduoja tautą tokią, kokia ji *buvo*. *Tautinės dabarties pažinimas* parodo ją tokią, kokia ji *yra*. Patriotiniam sąmoningumui abu šiuodu dalykai yra būtinai reikalingi. Negalima tinkamai suprasti dabarties, nežinant, kokia buvo praeitis. Bet praeities pažinimas lieka neatbaigtas, jei yra praleidžiama dabartis. Patriotizmo įsąmoninimas darosi pilnutinis tik tada, kai tautos gyvenimas yra suvokiamas visas. Tautos praeitį pažinti padeda istorija, tradicijos, šventės ir paminklai. Tautos dabartį parodo *kraštotyra*.

---

[49] „Morte obita, mortem vitarunt tempus in omne
Dum stabunt Alpes et mare Thybris alet.
Mentibus in nostris vivent, serique nepotes
Marmore in aeterno nomina sancta legent".
Hector Stampini

Apercepty vinis mokomųjų dalykų pasisavinimas jau seniai yra atkreipęs pedagogų (Komenijaus, Pestalozzi'o, Herbarto) dėmesį į kraštotyrą *(Heimatkunde)* kaip į pradedamąjį lavinimo punktą. Didaktikos dėsnis: *visų pirma tai, kas artima ir sava, paskui – kas tolima ir svetima; visų pirma tai, kas žinoma, paskui – kas nežinoma,* savaime vertė mokymą pradėti tais dalykais, su kuriais mokiniai jau yra susipažinę. Tėviškės geografija, istorija, gamta, žodžiu, *gimtosios vietos tyrimas* (kraštotyra) virto nepakeičiama lavinimo atrama. Kraštotyra dabartinei didaktikai yra toks dalykas, kuris mokinio dvasioj sudaro apercepty vinį pagrindą tolesniam sėkmingam lavinimo vyksmui.

Šitoks kraštotyros supratimas yra lavinimo metodologijos reikalavimas. Bet jau J. Wimphelingas (1452–1528) yra pastebėjęs kitą kraštotyros pobūdį. Savo veikalais[50], kuriuose nagrinėjo savo tėviškės (Schlettstadto Alzase) istoriją, jis *bandė auklėti patriotinį jaunosios kartos nusistatymą.* Naujausieji pedagogai (Willmannas, Sprangeris, Krieckas, Zeppas) atgaivino Wimphelingo pažiūras, ir šiandien kraštotyros reikalauja ne tik didaktika, bet ir patriotinio auklėjimo teorija. Kraštotyra ne tik sudaro apercepty vinį pagrindą lavinimui, bet kartu įveda jaunąją kartą į tautos gyvenimą. Tėviškės ir tautos gėrybių pasisavinimas tarnauja ne tik mokymo sėkmingumui, bet ir patriotiniam sąmoningumui. *Kraštotyra yra pirmoji ir svarbiausioji priemonė pažinti tautinei dabarčiai.* Pirmutinis josios objektas yra tėviškė. Bet tėviškė yra tautos ir tėvynės atrama. „Ji yra garbingas visų dvasinių tradicijų indas".[51] Tėviškės menas (pasakos, dainos) yra įvadas į tautos meną; tėviškės papročiai ir jos gyvenimo santvarka yra įvadas į visuomeninį tautos gyvenimą; tėviškės gamtos meilė yra pirmas žingsnis į visos šalies meilę. *Tėviškės pažinimas yra tautos ir tėvynės pažinimo pagrindas.*

Bet „juo yra gilesnis tėviškės pažinimas, tuo gilesnė yra josios

[50] Germania, 1501; Epitome germanicarum rerum, 1504.
[51] *F. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 218.

meilė"[52]. Tiesa, vaikas savo tėviškę myli instinktyviai. Bet šitoji meilė darosi gilesnė ir tobulesnė, kai jis tėviškę ištiria ir pažįsta. Šiuo tad atžvilgiu kraštotyra tampa tėviškės meilės stiprintoja ir kartu patriotinio nusistatymo gilintoja. P. Zeppas visai teisingai reikalauja, kad dabartinė mokykla „ankštai surištų jauną žmogų su tėviške, nes tik tokiu būdu jis neatitrūksta ir nuo tėvynės"[53]. Kraštotyra, atskleisdama mokiniams gimtojo jų kampelio gyvenimą, savaime juos su juo suriša ir tuo būdu parengia tvirtą jų santykiavimo su tauta bei tėvyne atramą.

b. Kraštotyros dėstymo eiga

Kraštotyros reikšmė tautinei dabarčiai pažinti ir patriotizmui įsąmoninti išskiria ją iš kitų dėstomųjų dalykų ir savotiškai apsprendžia josios mokymą. Kraštotyra negali būti dėstoma taip kaip matematika ar logika. Ji nėra bendras mokslas, kuris tiktų kiekvieno krašto mokyklai. Kraštotyra yra *tėviškės mokslas (Heimatkunde),* kurios objektas keičiasi su kiekviena apylinke ir kuris mokiniams yra *savas*. Todėl dėstant kraštotyrą, „reikia ne tik žiūrėti proto lavinimo, bet kartu tautos bendruomenei laimėti dvasią bei širdį; reikia pažadinti pagarbą bei meilę kultūriniams tautiečių laimėjimams ir atsakingumo jausmą santykiuose su tautine visuma"[54]. Kraštotyros dėstymas turi padaryti, kad „tėviškė taptų išvidinio pergyvenimo dalyku"[55].

Antra vertus, kraštotyra yra pašaukta supažindinti mokinius su tautine dabartimi ir tuo būdu patarnauti patriotiniam sąmoningumui. Jos mokymas prasideda tuo, kas mokiniams yra pažįstama, ir pamažu plinta, kol apima visą pasaulį. Fr. X. Eggersdorferis kraštotyros mokymą suskirsto į ketvertą laipsnių[56]. Pirmas

---

[52] *E. Scholz,* cit. Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik, hrsg. v. W. Rein, IV, p. 151.

[53] Weltkundliche Jugendbildung in Heimat-und Erdkunde, München, 1931, p. 19.

[54] *P. Zepp,* op. cit., p. 9.

[55] *P. Zepp,* op. cit., p. 127.

[56] Plg. Jugendbildung, p. 230–233.

kraštotyros mokymo laipsnis yra *namų ir apylinkės mokslas.* Šiuo metu tėviškė dar nėra *tiriama.* Šiuo metu yra tik atkreipiamas vaiko dėmesys į tuos dalykus, kurie telpa jo akiratyje, paaiškinant jų turinį, reikšmę ir vertę. Šis laipsnis paprastai apima pirmuosius dvejus pradžios mokyklos metus. Antras kraštotyros mokymo laipsnis – *apylinkės ir tėviškės mokslas.* Tėviškė dabar jau yra tiriama planingai. Josios aiškinimas gilėja ir josios branginimas įgyja tvirtą atramą. Šiuo metu prasideda ir *ekskursijos.* Trečias kraštotyros mokymo laipsnis – *tėviškės ir tėvynės mokslas.* Jis apima antrąjį pradžios (5–8 m.) arba pirmąjį (1–4 m.) vidurinės mokyklos laipsnį. Šiuo metu mokinių akiratis yra žymiai platesnis. Pažinę savo namą, savo apylinkę, savo tėviškę, jie eina į tėvynę, jie rengia keliones ir tiesioginiu būdu stebi tautos gyvenimą. Kraštotyra kaip *dėstomasis objektas* dabar paprastai suskyla į tautinę istoriją, į šalies geografiją ir į šalies gamtamokslį. Paskutiniame tarpsnyje kraštotyra virsta *tėvynės ir pasaulio mokslu.* Tauta ir tėvynė čia yra tiriama ryšium su visa žmonija ir su josios kultūra. „Tautos dvasinės gėrybės pasirodo esančios specialus anttautinių amžinųjų vertybių įkūnijimas"...[57] Šiuo metu esti suvokiama tautos prasmė ir josios vertė visam žmonijos gyvenimui. Kraštotyros dėstymas neišvengiamai dabar esti sufilosofinamas. Šitas laipsnis apima paskutinius gimnazijos metus. Praktikoje šiuo metu kraštotyra neturi tinkamo objekto ir todėl virsta tik mokomuoju principu. Bet toks objektas turėtų būti. Atsitiktiniai tautiniai pamokymai niekados negali pakeisti sistemingo tautos prasmės aiškinimo. Šiam reikalui kaip tik galėtų gerai tikti *tautinės kultūros mokslas,* apie kurį esame kalbėję pirmoje dalyje.

Kraštotyros mokymas todėl prasideda *namais* ir baigiasi *pasauliu.* Kaip pati tauta bei tėvynė nėra izoliuota, taip negali būti izoliuotas nė josios pažinimas. Tėvynės atrama yra namai ir tėviškė. Tėvynės atbaiga yra pasaulis. Todėl kraštotyros mokymas patriotinį savo uždavinį atlieka tik tada, kai jis veda mokinį per visus minėtus tarpsnius, nes tik per juos perėjęs jis gali įgyti pilnutinį savo tautos pažinimą.

---

[57] *Fr. X. Eggersdorfer,* op. cit., p. 232.

„Žemė, – sako Ritteris, – yra didžiulis žmonių auklėjimo namas".[58] Savo įtaka ji apsprendžia žmogaus gyvenimo būdą, pririša žmogų prie savęs ir prie viso to, kas su ja yra susiję. Patriotizmas, kaip matėme, pirmiausia yra savos žemės meilė. Todėl susigyventi su žeme, ją pažinti ir ištirti reiškia savaime gilinti josios meilę ir kartu stiprinti patriotinį jausmą. „Tėvynė, – sako C. de Wiart, – yra laukų ir miškų plotai, kalnelių bangavimas, upių srovės, kaminų dūmai, kylą vakaro tyloje. Su šitais regimais ženklais instinktyviai yra suaugusi tėvynės meilė ir josios tradicijų pagarba... Štai dėl ko pažinti ir mylėti tėvynės išvaizdą reiškia gerbti ir stiprinti tėvynės idėją, reiškia labiau pažinti ir labiau pamilti pačią tėvynę".[59]

Supažindinti naująsias kartas su šalies gamta pirmiausia turi *tautinės geografijos pamokos*. Būdamos integralinė kraštotyros dalis ir specialiai tirdamos *gamtinę* tautos dabartį, jos stiprina mokinių ryšius su gimtąja žeme ir kartu auklėja patriotinį jų nusistatymą. „Geografijos mokymas, – rašo P. Zeppas, – supažindina mokinius su žemėvaizdžio ar kraštovaizdžio (*Landschaft*) grožiu ir harmonija, paskatina juos vertinti visa tai, ką tauta yra sukūrusi, žadina pagarbą ir meilę tautai bei valstybei, auklėja veiklius piliečius, kurie vėliau pažins tautines savo pareigas ir jas įvykdys".[60]

Patriotinis geografijos mokymo uždavinys apsprendžia ir josios *dėstymo būdą*. „Geografija negali paskirai nagrinėti žemės sudėtį, vandenis, klimatą, gyventojus arba tik iš eilės sugrupuoti kalnų, upių ir miestų vardus. Ji turi padaryti kraštovaizdį jungiančiu pradu ir pamokyti į įvairius kraštovaizdžius žiūrėti kaip į *tautos gyvenimo* vietą".[61] Žmogus pergyvena gamtą ne dalimis, bet taip, kaip ji yra tikrovėje. Tuo tarpu realiai gamta nėra išskaldyta į vandenis, kalnus, upes, ežerus ir miškus, bet visa sudaro

---

[58] Cit. *P. Zepp.* Weltkundliche Jugendbildung etc., p. 10.
[59] „Revue génerale", spalio mėn., 1905, p. 567.
[60] Op. cit., p. 6.
[61] *F. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 210.

glaudų vienetą, kuris ir yra vadinamas kraštovaizdžiu. Jo atsirėmusi, geografija sugeba pavaizduoti tiriamą kraštą visą ir tuo būdu pažadina realybės pajautimą. Antra vertus, kraštovaizdis visados turi ryšių *su žmonėmis.* Jis nėra (bent kultūringuose kraštuose) laukinis. Jis yra tautos gyvenimo vieta. Todėl *tikra prasme geografija visados yra antropogeografija, arba žmogaus ir gamtos sąveikos mokslas.* Krašto gamtą ji vaizduoja ryšium su tautos gyvenimu ir veikimu. Josios mokymas glaudžiai susisieja su tautos kultūra, įprasmindamas savo objektą ir pagilindamas tautos pažinimą. Mokiniai tuo būdu suvokia šalies gamtą ne kaip kažką atskirą, bet kaip žmonių – ir jų pačių – gyvenimo dalį, kaip tautos kūrybos atramą ir kaip svarbų ekonominio bei politinio tautos likimo veiksnį.

d. Ekskursijos ir kelionės

Tautinės dabarties pažinimas niekados nesti tobulas, jei kraštotyra yra dėstoma tik žodžiu. „Jokia knyga negali mokyti kraštotyros" (J. Heitzenbergeris). Tautinė tikrovė atskleidžia savo prasmę tik realiai su ja susidūrus. Todėl *ekskursijos ir kelionės yra būtina patriotinio įsąmoninimo priemonė.* Jų tikslas nėra tik išsilavinimas, bet ir patriotinis sąmoningumas. „Kelionės vertingos ne tik tuo, – rašo P. Zeppas, – kad vaikai parsineša namo tam tikrą kiekį žinių, bet svarbiausia, kad pažadina meilę tėviškei ir tėvynei".[62] Ekskursijų bei kelionių reikšmė didaktiniam lavinimui yra žinoma jau seniai. Mūsų laikais joms atsiranda dar vienas uždavinys – *pažadinti lankomų vietų bei daiktų meilę* ir tuo būdu auklėti jaunimo patriotizmą. Tautinį ekskursijų bei kelionių pobūdį pirmasis suprato ir iškėlė Fr. L. Jahnas (1778–1852). Pats būdamas amžinas nenuorama ir nuolat keliaudamas iš vietos į vietą, jis gerai pažino savo šalį, josios gyvenimą, josios papročius ir vėliau savo raštuose[63] ypatingai pabrėžė patriotinę kelionių vertę. Šiandien Jahno mintys randa visuotinio pritarimo.

---

[62] Op. cit., p. 184.

[63] Über die Beförderung der Patriotismus, 1800; Deutsches Volkstum, 1810.

Progų ekskursijoms ir kelionėms daugiausia duoda kraštotyros mokymas, kuris yra neįmanomas be konkretaus susidūrimo su nagrinėjamais daiktais. Pasakojimas apie daiktus ir pačių daiktų *apžiūrėjimas* turi būti visai paraleliškas. Gražų tokio paraleliškumo pavyzdį duoda Bonos pradžios mokyklų kraštotyros planas[64]. Pagal jį pirmaisiais kraštotyros dėstymo metais yra privalomos tokios ekskursijos: 1. *nuo balandžio ligi rugpjūčio mėn.*: a) apžiūrėti mokyklos namą, b) aplankyti senamiestį, c) pereiti per naująjį miestą, d) pereiti per šiaurinę Boną, e) ekskursija prie Reino; 2. *nuo rugsėjo ligi gruodžio mėn.*: a) ekskursija į Kroubergą (apeiti aplink kalną, įkopti, nusileisti į Melbtalcą), b) ekskursija į Kaselsruę; 3. *nuo sausio ligi kovo mėn.*: a) pereiti tiltu per Reiną į Benelį, b) aplankyti šiaurinę Reino lygumą, c) aplankyti pietinę Reino lygumą. Taigi pirmaisiais mokslo metais Bonos mokyklos turi padaryti 10 ekskursijų. Antraisiais metais jų skaičius didėja. Plane nurodyta 11 ekskursijų nuo balandžio ligi spalio mėn. prie Reino; 9 ekskursijos nuo spalio ligi gruodžio mėn.; 6 ekskursijos nuo sausio ligi kovo mėn. Reinu ir pareinėmis ligi sienos. Iš viso antraisiais metais privalomos 26 ekskursijos. Lengva pastebėti, kad lankomi objektai čia yra sutvarkyti pagal minėtus kraštotyros dėstymo tarpsnius: pradedama nuo mokyklos namo ir baigiama viso krašto aplankymu.

Taip dėstoma kraštotyra išmoko naująją kartą pažinti savo šalį, atskleidžia jai tautos gyvenimo prasmę ir įjungia ją į tautos gyvenimo vyksmą. Tautinės dabarties pažinimas atskleidžia tuos slaptingus ryšius, kurie jungia žmones tarp savęs ir su gamta ir kurie palaiko tautos gyvenimo vienybę. „Tauta turi išmokti *pažinti*, nes kitaip ji mirs" (F. L. Jahnas).

[64] Plg. *P. Zepp*, op. cit., p. 90–95.

III. PATRIOTINIS VEIKDYMAS

1. *Auklėjimas ginti tėvynę*

a. Tėvynės gynimo prasmė

Reikia melsti su šv. Augustinu taikos[1], bet šitas meldimas iš esmės visados lieka visuotinio perkeitimo prašymas. Karo šaknys glūdi atpalaiduotų prigimties aistrų šėlime, kurį numalšinti gali tik kosminis išskaistinimas. Taika yra idealas[2]. Jis kviečia ir įpareigoja. Bet prigimtojoje tikrovėje jis nebus realizuotas niekados. Kaip prisikėlimas buvo laimėtas tik per mirtį, taip amžina taika ir ramybė gali ateiti tik per visuotinį karą ir suirimą. Gali keistis karų pobūdis, gali jie virsti net religiniais karais, bet jie neišnyks. Atvirkščiai, galimas daiktas, kad mūsų laikai gyvena pasaulinių grumtynių išvakarėse. „Kadaise karai kildavo tarp šeimynų, tarp giminių, tarp miestų ir tarp provincijų. Vieną dieną jie gali kilti tarp kontinentų".[3] Istorinio vyksmo kelias yra kelias į katastrofą, kuri apsireikš ne tik fizinių elementų, bet visų pirma žmogiškosios dvasios ir socialinės tvarkos pakrikimu.

Todėl nors šiandien pacifistinis judėjimas yra gana gyvas, nėra beprasmiška kalbėti apie tėvynės gynimą ir apie karinį jaunimo paruošimą. Ginti tėvynę – ne tik ginti vieną ar kitą politinę josios santvarką. Tautinių karų prasmė, ypač mūsų laikais, yra daug gilesnė. Pralaimėti šiandien karą yra beveik tas pat, kas pražudyti ir pačią tautą, nes nugalėtojas dabar visų pirma stengiasi ją nutautinti. Tuo tarpu giliausia prasme tauta nėra nutautinama, bet išnaikinama. „Tauta negali būti nuosavybė arba daiktas kitos tautos, nenustojusi egzistuoti apskritai".[4] Tautinės individualy-

---

[1] „Domine Deus, pacen da nobis, pacem quietis, pacem sabbati, sabbati sine vespere", Confessiones, 13, 25.

[2] Plg. *šv. Augustinas:* „Pax omnium rerum, tranquilitas ordinis", De civitate Dei, 19, 13.

[3] *J. V. Ducatillon.* Le vrai et le faux patriotisme, p. 173.

[4] Mgr. *Julien.* Enquête sur le nationalisme, p. 16.

bės pakeitimas yra pakeitimas istorinio tautos likimo, josios kultūros, josios kalbos ir net įprasto santykiavimo su Dievu. Netekusi šitų dalykų, tauta yra žuvusi. Štai dėl ko P. Bertas ir sako, kad „ginti tėvynę nėra tiktai ginti šeimos židinius, asmenis ar tautos darbo vaisius; tai gelbėti tautai josios idealą, josios pasaulėvaizdį, josios pastangas siekti gėrio, josios ateities viltis ir kartu tarnauti sau ir žmonijai"[5]. *Kova už tėvynę yra kova už kūrybinio savo gyvenimo pagrindus.* Patriotinis tad veiklumas pirmiausia reikalauja norėti ginti savo šalį ir mokėti ją ginti. „Tarp patriotizmo problemos ir karo pareigos esama labai ankšto ryšio".[6] Karinis jaunimo ruošimas darosi pirmutinis patriotinio veikdymo uždavinys.

b. Karinio paruošimo esmė

Karinis jaunimo ruošimas iš esmės yra auklėjimas ginti tėvynę. Jis neturi nieko bendra su militariniais kai kurių valstybių siekimais. Tėvynės gynimas, kaip patriotinio veiklumo apraiška, ir militarizmas yra priešingi ir prieštaraują dalykai. Tėvynės gynimas iš esmės yra defensyvinio pobūdžio. Tuo tarpu militarizmas yra agresyvus. Militarinis auklėjimas yra tiesioginis rengimasis karui. Tai auklėjimas „kovos gaidžių", kaip yra pasakęs Pavot'as. Karinis ruošimas, kaip patriotinis reikalavimas, yra auklėjimas ne *pulti,* bet *gintis.* Jis ir yra ne kas kita, kaip *jaunimo nuteikimas ir išmokymas drąsiai bei veikliai gelbėti tėvynę pavojaus metu.*

Abu šiedu uždaviniai yra lygiai svarbūs. Tėvynė negali būti apginta, jei josios gynėjai neturi herojiško pasiryžimo pasiaukoti net ligi mirties. Istorijoje yra daug pavyzdžių, kai maži, bet drąsūs ir narsūs būreliai sulaikė ištisas priešo armijas (pvz., Leonido grupė Termopilų mūšyje 480 m. pr. Kr.). Bet tėvynė taip pat negali būti apginta, jei gynėjams trūksta tinkamo techninio pasirengimo. Karo technika šiandien turi pirmaeilę reikšmę. Todėl techninis jaunimo parengimas yra toks pat svarbus kaip ir patriotinio pasiryžimo auklėjimas.

---

[5] Cit. *E. Bocquillon.* La crise du patriotisme à l'école, p. 15.
[6] *J. V. Ducatillon,* op. cit., p. 169.

Šitaip suprastas karinis jaunimo ruošimas ir auklėjimas taikai neprieštarauja vienas kitam. Atvirkščiai, juodu papildo vienas kitą. Auklėjimas karui yra žadinimas konkretaus žmonijos gyvenimo. Auklėjimas taikai yra gaivinamas idealinės ir laukiamos žmonijos būties. Auklėjimas karui neleidžia pasiduoti klaidingoms iliuzijoms, kuriomis serga didelė dauguma dabartinių pacifistų. Auklėjimas taikai neleidžia paskęsti brutalioje tarptautinių santykių tikrovėje ir laikyti karą normaliu tautų sugyvenimo būdu. Reikia jaunimą karui auklėti, kad jis sugebėtų pasiaukoti ištikus pavojui. Reikia auklėti jį taikai, kad jis nepamestų iš akių idealo, kurio visi turi siekti. Jaunimas turi žinoti, kad kardas keldina kardą, kad *ne kareivių, bet kultūrininkų tauta laimi nacijos vardą ir reikšmę.*[7] Bet jis taip pat neturi užmiršti, kad pakrikusi žmogaus prigimtis niekados nepraranda noro grobti ir kad reikia būti visada pasirengus tinkamai į šitą norą atsakyti. Vienas tik karinis auklėjimas įdiegia jaunimui nesveiką karingumą ir dar labiau atpalaiduoja grobuoniškus instinktus. Vienas tik auklėjimas taikai paskandina jį nerealiose svajonėse ir ardo sveiką tikrovės pajautimą. Reikia mokėti kariauti, kad būtų galima atstatyti suardytą taiką, ir reikia mokėti taikingai gyventi, kad būtų galima išvengti karo. „Auklėjimas taikai naujosioms kartoms yra tiek pat svarbus, kiek ir jų ruošimas karui".[8]

c. *Karinis ruošimas mokykloje*

Karinis jaunimo ruošimas turi prasidėti jau mokykloje. *Mokykla ir kariuomenė* yra du svarbiausi karinio ruošimo veiksniai, atitinką anuos du pagrindinius uždavinius: *nusiteikti ginti tėvynę ir mokėti kariauti.* Mokykla nuteikia jaunimą herojiškai pasiaukoti tėvynės reikalams. Kariuomenė išmoko jį karo veiksmų. Mokyklinis auklėjimas negali būti specialus techninis jaunimo rengimas karui, nes jis prieštarauja tiek pačiam mokyklos dar-

---

[7] Cit. *E. Bocquillon,* op. cit., p. 37.

[8] *Fr. W. Förster.* Deutsche Jugend und Weltkrieg, p. 65. Apie auklėjimą taikai iš esmės rengiamės pakalbėti *Tarptautiniame auklėjime.*

bui, tiek gerai suprastam kariniam auklėjimui. Mokyklos uždavinys šiuo atžvilgiu yra tik prirengti jaunimo sieloje tvirtą dorinį pagrindą.

Specialus techninis rengimas karui savo esme yra mokymas *žudyti.* Kareivis, kaip ironiškai pastebi Seneka, „mokosi kilnaus meno griauti miestus"[9]. Tiesa, tėvynės gynimas karo metu nėra įmanomas be žudymo ir griovimo. Karas dažnai yra būtinas. Bet jis visados yra baisybė. Techninis mokymas kariauti yra tiesioginis žmogaus rengimas dalyvauti šitame blogio šėlime. Todėl nenorint, kad blogis įsigalėtų ne tik pasaulyje, kas yra neišvengiama, bet ir kariaujančiųjų žmonių sieloje, nenorint, kad karas atpalaiduotų prigimties aistras ir pastūmėtų žmones į visuotinį chaosą, reikia techninį mokymą *žudyti* pagrįsti tvirtu doriniu nusiteikimu garbingai kovoti ir šventai *žūti.* Tuo tarpu mokyklinio amžiaus jaunimas dar nesuvokia žudymo baisumo ir žuvimo rimtumo. Karas jam atrodo įdomus sportas, o galimumas žūti beveik nerealus. Duoti šiuo metu jaunimui į rankas šautuvą ir mokyti jį karo veiksmų, kaip nori Songeonas[10], reikštų stiprinti klaidingas jo iliuzijas ir tuo būdu pastūmėti jį į pražūtį. Karo metu kariaujantieji negali būti tik *kareiviai.* Jie turi būti ir *žmonės* – ir dar labiau žmonės negu taikos metu. Karo atpalaiduotas blogio šėlimas skverbiasi į sielą, ir tik tvirtas dorinis nusiteikimas gali atsispirti šitam chaosui. Specialiai rengti jaunimą karui galima tik tada, kai jis jau yra pakankamai parengtas atsispirti karo pagundoms, kai jis yra supratęs ir doriniu atžvilgiu įvertinęs, ką reiškia žudyti ir žūti.

Taigi mokyklai keliamas karinio ruošimo uždavinys kaip tik ir yra sudaryti mokiniams sveikas pažiūras į karą ir įdiegti jiems būtinų kareiviui dorybių. Mokykloje jaunoji karta turi suvokti karo prasmę, jo blogumą, jo sukeliamas pagundas ir kareivio atsakingumą; turi išmokti susivaldyti, paklusti ir pasiaukoti. Tai yra būtinos kariavimo ir mokymo kariauti prielaidos.

---

[9] De constantia sapientis, c. 6.

[10] Taip, šautuvą, mažytį šautuvą reikia duoti į rankas, kad vaikas jau nuo mokyklos metų išmoktų jį instinktyviai vartoti". Cit. *Grossjean.* L'école et patrie, p. 2.

Karo technikos mokymas gali prasidėti tik kariuomenėje, į kurią jaunimas paprastai ateina tada, kai jo pažiūros esti jau nusistovėjusios ir kai jo charakteris esti jau šiek tiek subrendęs. Tuomet laimi ir pats žmogus, nes jis geriau supranta, kam ruošiasi, ir pats pasiruošimas, nes jis būna sąžiningesnis ir gilesnis. Fr. W. Försteris todėl teisingai yra pasakęs, kad „tikram pasiruošimui kariauti niekas taip nekenkia, kaip per ankstyvas karingumo skatinimas"[11]. Nerasdamas jaunimo dvasioje tinkamos psichologinės ir moralinės atramos, jis lieka arba paviršutiniškas, arba virsta grobuoniškų instinktų žadintoju. Ir vienu, ir kitu atveju jis gadina charakterį ir iškreipia patį karinį auklėjimą.

d. Kariuomenė kaip patriotinio auklėjimo veiksnys

Karo tarnyba pirmiausia yra skiriama specialiai jaunimą paruošti karo reikalams. Tai, ką mokykla užbrėžia ir kam ji padeda dorinį pagrindą, kariuomenė specialiu lavinimu išvysto ir atbaigia. Techninis sugebėjimas kariauti yra lygiai svarbus kaip ir dorinis nusiteikimas ginti tėvynę. Todėl jau tik šiuo atžvilgiu kariuomenė yra reikšmingas patriotinio auklėjimo veiksnys.

Bet josios įtaka patriotizmui čia nesibaigia. Karo tarnyba ne tik moko jaunimą kariauti, bet ir *gilina tuos dorinius nusiteikimus, kurių jam įdiegia mokykla.* „Mokymas, gaunamas kariuomenėje, pažadina savo pareigų ir savo teisių supratimą, ugdo garbės jausmą, įpratina drausmingai elgtis ir paklusti, moko pasiaukoti ir pajausti sielos didybės reikšmę".[12] Tėvynės bei tautos idėja yra kariuomenės veiksmų centras. Jaunimas čia praktiškai patiria, kaip įgytos pažintys yra pritaikomos tėvynės reikalams, kaip tos dorybės, kurios buvo auklėjamos mokykloje, darosi būtinos kareivio pašaukimui. *Tėvynę bei tautą kareivis pergyvena kaip įpareigojantį ir reikalaujantį principą.* Vykdydamas šituos reikalavimus, jis yra ne tik geras kareivis, *jis yra ir geras patriotas.* „Kareivis, – sako

---

[11] Politische Ethik u. politische Pädagogik, p. 461.

[12] *A. van Gansen.* Petit manuel de patriotisme, Bruxelles, 1913, p. 11.

M. de Munnynckas, – parodo kai kurias gražiausias ir brangiausias žmogaus dorybes. Tėvynė yra gyvybinis elementas kiekvienam pilnutiniam žmogui. Ją gindamas, kareivis (p. 155) aukoja visą savo vargą, visus savo išteklius, visas savo jėgas ir savo gyvybę. Dėl to jis turi jei jau ne suprasti, tai bent pajausti tėvynės kilnumą ir garbę; jis turi įvertinti individualinio gyvenimo palenkimą didiems dvasiniams ir doriniams reikalams, kurie yra įsikūniję tėvynėje; jis turi egoistinius savo instinktus priversti paklusti proto ir valios nurodymams. Todėl *formaliniu* atžvilgiu, vertinant pagal darbą, kurį reikia atlikti, kareivis yra *žmogus* kilniausia šito žodžio prasme".[13] Gerai atliekamos kareivio pareigos atskleidžia žmogui tėvynės vertę ir parodo josios meilės prasmę. Šiuo tad atžvilgiu kariuomenė yra tikra patriotizmo mokykla. Mokydama ir pratindama jaunimą savo tėvynę ginti, ji kartu moko ir pratina ją mylėti ir jai tarnauti.

Vis dėlto ne vien kareivio žygiai yra patriotizmas. Patriotizmas iš esmės yra kūryba. Tuo tarpu kareivio darbas yra ardyti. „Patriotizmas kuria gėrį; kareivis tik pašalina blogį. Tai naudinga ir net būtina... Bet kova prieš blogį visados esti negatyvi, kai ji apsirėžia griovimu gėrio, kuriame laikosi blogis. Todėl kareivio pareigos patriotizmui yra tik priemonė. Būtų klaidinga ir pavojinga šiuos du dalyku identifikuoti".[14] Kareivis ardo dėl to, kad tauta galėtų kurti. Patriotizmas negali pasitenkinti tik negatyvine puse. Jis yra kūrybinis ligi pat savo gelmių. *Kareivio pareigos tikra prasme patriotinėmis virsta tik tada, kai jos yra palenktos šitam pozityviam ir kuriančiam patriotizmui.* Patriotizmo sąvoka yra daug platesnė negu kareivio uždaviniai. Patriotinis veiklumas nėra tik tėvynės gynimas. Patriotinis veiklumas visų pirma yra kultūrinė kūryba. Kai Izraelio tauta grįžo iš Babilono nelaisvės, ji vienoj rankoj laikė kardą, o kita statė sugriautas Jeruzalės sienas[15].

---

[13] Psychologie du patriotisme, p. 155–156.

[14] *M. de Munnynck*, op. cit., p. 158.

[15] Apie auklėjimą kultūrinei kūrybai bus kalbama IV dalyje, nes jis savo esme priklauso nacionaliniam auklėjimui.

2. *Nacionalizmo pagrindai*

Tėvynės meilė yra ne tik didelės kūrybos, bet ir didelių katastrofų akstinas. Patriotizmas, kaip veiklumo pradas, gali pasiekti net šventumo viršūnių, bet jis gali sugriauti kultūrą, pražudyti tautas ir pažeminti žmogaus vertę. Todėl patriotinis veikdymas turi ne tik skatinti veikti tėvynės meilės vardan, bet ir pakreipti šitą veikimą tinkama linkme. Drausminamasis patriotinio auklėjimo uždavinys šiandien yra ypatingai pabrėžtinas, nes tėvynės meilė, pasak F. W. Försterio, yra dabar tapusi „aukštąja melo ir žvėriškumo mokykla". Nacionalistinis blūdas yra prisišliejęs prie tautinio sąjūdžio, griaudamas visą, ką šis kuria, ir grėsdamas Europos kultūrai tikra pražūtimi. „Išvaduoti tėvynės meilę iš demono vergijos yra svarbiausias šio momento reikalas" (F. W. Försteris). Todėl nacionalizmo pagrindų supratimas darosi centrinis patriotinio veikdymo uždavinys.

a. Tautinio prado įsigalėjimas

Fašizmo pergalė Italijoje ir nacionalizmo laimėjimas Vokietijoje daugeliui padarė įspūdį, kad Europos istorija žengia į naują savo išsivystymo tarpsnį. Dar neseniai viskas buvo pakrikę ir iširę: mokslas buvo suskilęs į vieną su antra nesusisiekiančias specialybes, visuomeniniame gyvenime vyravo liberalistinis individualizmas, menas išseko ir pradėjo merdėti siaurose srovelėse. Visam gyvenimui stigo jungiančio prado. Bet štai staiga viskas, rodos, virto kitaip. „Nyksta senasis pakrikusių sričių pasaulis, žūsta visuomeninė santvarka ir kultūra, kuri rėmėsi šitomis metafizinėmis prielaidomis: 1) atskiras žmogus yra savarankiškas, 2) žmogus yra aukščiausia dvasios apraiška ir todėl autonominis vertybių valdovas, galįs spręsti, kas yra gera ir kas bloga, kas yra teisinga ir neteisinga. Nauja pasaulėžiūra moko: 1) žmogus nėra savarankiškas, bet metafiziškai surištas su kitais (113 p.) krauju ir žeme, tauta ir valstybe, dvasia ir likimu; 2) žmogus neturi jokio pagrindo laikyti save aukščiausia dvasios apraiška; jis iš esmės nėra autonominis, nėra vertybių tvarkos valdovas ir todėl negalįs spręs-

ti, kas yra gera ir bloga, kas yra teisinga ir neteisinga. Žūstančio pasaulio teigimas buvo: dalis yra pirmesnė už visumą. Gimstančio pasaulio teigimas yra: visuma yra pirmesnė už dalį"[16]... Specializavimosi dvasia užleidžia vietą *organiškai pasaulėžiūrai*. Visuomeninis atomizmas yra apgalimas *pilnutinės valstybės*. Menas *grįžta į tautą*. Gyvenimą ima jungti vienas pradas, kuriam paklūsta visos sritys ir visos vertybės.

Tasai pradas, daugelio manymu, sugebėjęs išgelbėti žūstančią kultūrą, yra ne kas kita, kaip *tauta*. Tauta šiandien yra pagrindas tos naujos pasaulėžiūros, kuri mokslą grąžina į gyvenimą ir atskiras disciplinas jungia į naują sintezę. *Tautos* dėlei žinija virsta „organiška gyvenimo dalimi", o filosofija darosi „išoriniu tautos žygiu"[17]. *Tauta* kuria naują visuomeninę santvarką, ir „kūrybinis tautiškumas" tampa „tautos ir pasaulio politikos principu"[18]. Menas virsta *tautos* ir menininko sąveikos išraiška, o literatūriniai tyrinėjimai apima „poezijos ir tautos"[19] problemą. Ugdymas atsiremia į „kraują ir žemę"[20], o pedagogika darosi „nacionalpolitinio ugdymo mokslu"[21]. Žodžiu, *tautinis pradas* šiandien įgyja tokios pat reikšmės, kokios viduriniais amžiais turėjo religija, o Renesanso metu *žmogiškasis individas*. Tauta atsistoja vietoj Dievo ir vietoj asmens.

Iš tikro šitoks tautos vertinimas yra naujas dalykas. Nė vienas istorijos išsivystymo tarpsnis nebuvo tautos padaręs jungiamuoju gyvenimo pradu. Viduriniais amžiais gyvenimas buvo teocentrinis: *jį jungė Dievas*. Renesanso metu jis virto antropocentriniu: *jį jungė žmogus*. Tuo tarpu dabar virsta etnocentriniu: jį *jungia tauta*

---

[16] *H. Eibl*. Die werdene Welt, 113–114 p. „Neue Jahrbücher für Wissenschaft u. Jugendbildung", 2 sąs., 1934.

[17] *J. Hommes*. Lebens-und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe, 12, p. 137.

[18] *W. Sauer*. Schöpferisches Volkstum etc.

[19] Plg. žurnalo „Euphorion" vardo pakeitimą į „Dichtung und Volkstum".

[20] *E. Krieck*. Völkische Erziehung aus Blut und Boden. „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft", 3 sąs., 1933/34.

[21] *G. Giese*. Begriff und Aufgabe einer politischen Pädagogik, „Neue Jahrbücher..." etc.

(gr. *tò étnos*). Šiuo atžvilgiu nacionalizmo laimėjimą Europoje galima laikyti naujo tarpsnio pradžia. Bet ar jis *iš esmės* yra naujas? Ar tautos virtimas gyvenimo centru reiškia visiškai *kitokio* prado įsigalėjimą, kaip buvo Renesanso pradžioje, ar gal tik senojo prado apsireiškimą kitokiu pavidalu ir paskutinį jo išsivystymo tarpsnį? Visuotinis susižavėjimas Italijoje ir Vokietijoje primena renesansiškąjį susižavėjimą ir daugelį paskatina manyti, kad čia iš tikro esama naujos dvasios ir naujų pagrindų. Nacionalizmas ne vienam atrodo tokia pat revoliucija žmogaus viduje, kokia buvo Krikščionybė senovei ir Renesansas viduriniams amžiams. Bet tai yra apgaulinga iliuzija. *Etnocentrinis gyvenimas nėra iš esmės naujo tarpsnio pradžia, bet tik nuoseklus antropocentrinės pasaulėžiūros išsivystymas.* Nors nacionalizmas kovoja prieš individualizmą ir komunizmą, bet savo pagrindais atsiremia į tuos pačius principus, iš kurių buvo kilusios ir šios dvi pastarosios srovės. Nacionalistinė pasaulėžiūra – drįstame įrodinėti – yra logiška renesansiškojo antropocentrizmo išvada.

b. Antropocentrizmo pakeitimas etnocentrizmu

Renesansas savo esme yra antropocentrizmas *par excellence*. Meniškas jo pobūdis, jo susidomėjimas klasikine senove buvo tik išviršinės jojo apraiškos, kurių visų šaknys keroja nelygstamame žmogiškojo asmens teigime. Renesansas yra *humanistinė pasaulėžiūra*, aukščiausiu gyvenimo laipsniu laikanti kultūrą, o pirmaeiliu gyvenimo veikėju, matu ir tikslu – *patį žmogų*. Viduriniais amžiais gyvenimo norma buvo dieviškumas ir aukščiausia vertybė – šventumas. Renesansas gyvenimo norma padarė žmogiškumą ir aukščiausia vertybe – gražumą bei kilnumą. Šventumas pasidarė antraeilis, o Machiavellio, Beardsley, Nietzsche's ir Lenino pasaulėžiūroje jis buvo nustumtas į paskutinę vietą[22]. Gyvenimo centru tapo *žmogus*. „Naujųjų laikų istorijos bandymas, – sako N. Berdiajevas, – yra ne kas kita, kaip bandymas laisvai išvystyti žmogiškąsias jėgas".[23] Iš tikro nė viename istorijos tarpsnyje nebuvo

---

[22] Plg. *S. Behn*. Philosophie der Werte, p. 114–115.
[23] Sinn der Geschichte, p. 182.

tiek genijų, kiek Renesanso metu. „Bet juose visuose snaudė kažkoks demoniškumas, ir nežabotos jėgos pagimdė nuodėmės milžinų, prieš kuriuos istorija užsidengia savo veidą".[24]

Žmogiškumo, kaip normos, pritaikymas apsireiškė visose gyvenimo srityse. Individualizmas *religijoje* iškilo *protestantizmo* pavidalu. Lutherio „inspiratio privata" atidarė kelią religiniam subjektyvizmui. Individualizmas *filosofijoje* atėjo per *Kantą*. Individualizmas *visuomenėje* apsireiškė *kapitalizmu* ir *liberalistine demokratija*, atsiradusia prancūzų revoliucijos metu. Individualizmas *mene* pasirodė *impresionizmo* pavidalu, kai menininkas pradėjo vaizduoti tik tai, ką jis junta ir jaučia. Protestantizmas ir vėliau modernizmas, kantizmas ir visos naūjosios filosofijos srovės, kapitalizmas ir galop demokratizmas, impresionizmas ir futurizmas yra ne kas kita, kaip žmogiškumo normos pritaikymas religijai, filosofijai, visuomenei ir menui.

Bet žmogiškumas apsireiškia ne tik individe. Žmogiškumas yra susijęs ir su individų sambūriais, kurie, *kaip sutelktiniai individai*, lygiomis teisėmis gali tapti gyvenimo normomis. Gyvenimą galima matuoti ne tik individualiniu, bet ir kolektyviniu žmogiškumu. Antropocentrinį principą galima perkelti iš individo į kolektyvą. *Pirmasis toks antropocentrinio principo perkėlimas iš individo į kolektyvą įvyko socializmo doktrinoje ir praktikoje.* Tuo pačiu metu, kai Nietzsche savo antžmogio idėja atbaigė individualinį antropocentrizmą, tuo pačiu metu K. Marxas gyvenimo centru padarė klasę. Marksizmo teorija buvo individualinio antropocentrizmo galas ir kolektyvinio antropocentrizmo pradžia. Kaip Nietzsche'i Dievą atstojo antžmogis, taip Marksui Dievą atstojo klasė, kuri turėjo virsti gyvenimo centru, veikėju, matu ir tikslu. Ne atskiras individas yra aukščiausia ir tobuliausia būtybė, ne jis apsprendžia istorijos vyksmą, kaip manė Carlyle'as, bet klasė ir ekonominiai josios reikalai. Istorinis materializmas iš esmės yra surištas su klasės kaip gyvenimo normos sąvoka.

---

[24] *W. Windelband.* Die Geschichte der neueren Philosophie, I, Leipzig, 1911, p. 9.

Antrasis individualinio antropocentrizmo pakeitimas kolektyviniu antropocentrizmu vyksta mūsų dienomis nacionalizmo pavidalu. Nacionalizmas tęsia toliau Marxo pradėtą antropocentrinės pasaulėžiūros sukolektyvinimą. Klasės vietą nacionalistinėje doktrinoje ir praktikoje užima *tauta*. Tauta turi gilesnį pagrindą negu klasė. Klasė, pirmiausia darbininkų, kuri marksizme yra pati svarbioji, yra atsitiktinis dalykas. Ji atsirado mašinos įsigalėjimo metu. Tuo tarpu tauta turi ontologinę atramą pačiame žmoguje. Joje susieina prigimtis ir kultūra. Ji tam tikru būdu, kaip matėme, iš tikro apsprendžia visas gyvenimo sritis. Todėl nacionalizmo pagrindai yra daug stipresni negu marksizmo. Etnocentrinis gyvenimas yra daug organiškesnis negu komunistinis. Bet juodu abu yra logiškos išvados iš antropocentrinės pasaulėžiūros. Juodu abu yra renesansiškojo individualizmo pasekmės, apsireiškiančios kolektyvinėmis formomis. Marksizmas yra klasės suabsoliutinimas, o *nacionalizmas – antropocentrinio principo perkėlimas į tautą*. Nacionalistinė pasaulėžiūra yra etnocentrizmas tikra šito žodžio prasme.

Todėl neatsitiktinai nacionalizmo daigų randame jau pačioje Renesanso pradžioje. Jau Machiavellis („Il principe", 1535) C. Borgia asmenyje matė tvirtos tautos valdovą, kuris jėga užgniaužia bet kuriuos skirtumus ir bet kurį skilimą. Ulrichas von Huttenas savo rašte „Skundas ir perspėjimas apie per didelę nekrikščionišką Rymo popiežiaus valdžią ir apie nedvasiškus dvasininkus" (1520) peikė italus, esą jie neverti rymiečių įpėdinių vardo, moteriška tauta, be drąsos, ištižusi ir nieko nenusimananti apie karą. Reformacijos rengėjai, kaip Erazmas, Luther, Kalvinas, buvo skatinami ne tik religinių, bet ir tautinių motyvų. „Reformacija buvo sąmoningas maištas prieš Rymą ir nesąmoninga šiandieninio nacionalizmo pradžia"[25]. Dabartinio nacionalistinio vado sąvoka turi savyje Borgia bruožų, svetimųjų neapykantoje slepiasi Hutteno sarkazmai, ir vokiškosios stabmeldybės atgaivinime matyti slaptas Lutherio nusilenkimas etnocentriniam principui. Tai, kas Renesanso metu tautiniame sąjūdyje buvo tik užbrėžta, mūsų dienų

---

[25] *A. Wirth.* Rasse und Volk, p. 6.

nacionalizmas atgaivina ir išvysto. Antropocentrinio principo perkėlimas į tautą vyksta visame gyvenimo plote. Kaip žmogaus teigimas Renesanso metu sukūrė kultūros tipą, pažymėtą individualizmo ženklu, taip *tautos* teigimas šiandien stengiasi išplisti visose srityse ir jas visas persmelkti tautiniu pradu. Tauta darosi viso žmogaus mąstymo, viso jo veikimo ir jautimo centras. Šiandien jau galima kalbėti apie etnocentrinę doktriną, apie etnocentrinę praktiką ir apie etnocentrinius jausmus.

c. Nacionalizmas kaip doktrina

Būtų klaida manyti, kad nacionalizmas yra tik politinis sąjūdis. Taip atrodo tik iš paviršiaus. Tuo tarpu pagal savo pagrindus nacionalizmas yra pasaulėžiūra, turinti savą filosofiją, savą etiką ir net savą religiją. „Nacionalizmo žody, – sako G. Guy-Grand'as, – glūdi aiški, sistematiška ir gerai sutvarkyta filosofija".[26] Renesansiškojo antropocentrizmo pradai čia yra įgiję ryškią, nors ir skirtingą, lytį.

Pagrindinis etnocentrinės doktrinos principas yra *nelygstamas tautybės teigimas*. „Tikras nacionalistas (13) tėvynę stato aukščiau už viską. Visas problemas jis suvokia, aiškina ir sprendžia ryšium su tautiniu interesu"[27]. Kaip Renesanso metu visos pasaulėžiūros centras ir matas buvo žmogus, taip dabar tokiu centru ir matu virsta tauta. Nacionalistinėje doktrinoje tauta yra absoliutas arba, Hegelio žodžiais kalbant, objektyvinė absoliutinės dvasios apraiška, kuri apsprendžia visas gyvenimo sritis, visoms joms tampa norma ir pagrindu. Šitas principas nacionalizmo ideologijoje šiandien yra visiškai aiškus.

Bet kas toksai nelygstamasis tautybės teigimas yra iš esmės? N. Berdiajevas yra pasakęs, kad „nacionalistinis sąjūdis yra kilęs iš nominalizmo pergalės kovoje su vidurinių amžių realizmu"[28].

---

[26] La philosophie nacionaliste, Paris, 1911, p. 7.

[27] Integralinio nacionalizmo manifestas, cit. G. Guy-Grand, op. cit., p. 13–14.

[28] Un nouveau Moyen âge, p. 131.

Teigimas iš karto atrodo keistas. Pats Berdiajevas jo nepagrindžia. Bet jo esmėje slypi gili ir visai teisinga mintis, nors vietoj žodžio *nominalizmas* čia gal geriau tiktų žodis *formalizmas*.

Etnocentrinė doktrina atskleidžia antropocentrinės pasaulėžiūros išsivystymą nuosmukio linkme. Renesanso doktrinos pagrindas buvo *žmogiškumas*, vadinasi, žmogaus esmė ir jo gyvenimo turinys. Pirmykštis antropocentrizmas buvo realistinis. Jis nelygstamai teigė tik žmogų, palikdamas šalia konkrečias jo būsenas. Bet jau nuo liberalizmo laikų formalinis elementas pradeda imti viršų. Liberalizmo pagrindas buvo jau ne *žmogus apskritai*, bet žmogus-*individas*, vadinasi, ne žmogiškosios būtybės turinys, bet viena jo būsena, būtent *individualumas*. Liberalizmo įsigalėjimo metu pralaimėjo realistinis antropocentrizmas ir žengė pirmą žingsnį antropocentrinis formalizmas. Socializmo doktrinoje jis išsivystė toliau. Socializmo atrama taip pat nėra žmogiškumas, kaip ji nėra nė individualumas. Socializmas paneigė ne tik žmogaus turinį, bet ir konkrečiausią, su turiniu ankščiausiai surištą jo būseną. Marxo teorijoje žmogaus individualumas užleido vietą žmogaus socialumui. Socializmo pagrindu tapo *socialinė žmogaus būsena*.

Mūsų dienų nacionalizmas tęsia toliau liberalizmo pradėtą antropocentrizmo suformalinimą. Kaip liberalizmo pagrindas yra žmogaus individualumas, kaip socializmas atsiremia į žmogaus socialumą, taip nacionalizmas savo teoriją ir praktiką grindžia žmogaus *tautiškumu*. Tautiškumas taip pat nėra turinys, bet tik lytis, tik būsena. Tautiškumas yra formalinis žmogiškumo elementas. Taigi šiuo atžvilgiu *nacionalizmas yra viena antropocentrinio formalizmo apraiška, būtent ta, kuri savo pagrindu laiko tautinę žmogaus būseną*. Jis atsistoja šalia liberalizmo ir socializmo, pastarąjį savo realumu pralenkdamas, bet nuo pirmojo atsilikdamas.

Etnocentrinė doktrina todėl savo esme yra ne kas kita, kaip nelygstamasis tautinės žmogaus būsenos teigimas ir vertinimas. Nuo nelygstamojo *žmogiškumo* teigimo *per individualumą* Renesansas žengė iš vienos pusės į *socialumo* (socializmas), iš kitos – į *tautiškumo* (nacionalizmas) suabsoliutinimą. Nacionalizmas yra tiesioginė antropocentrinio suplokštėjimo išdava. „Savo visuma jis yra ne kas kita, kaip pritaikymas tautinei sričiai dabartinio racio-

nalizmo. Nacionalizmas visų pirma yra filosofinė klaida".[29] Jis yra formalizmas, savo esme paneigiąs žmogaus turinį ir tuo būdu išsekinąs jo gyvenimą. Vėliau įrodinėsime, kad kaip tik dėl to nacionalizmo kelias yra kelias į subarbarėjimą.

d. Nacionalizmas kaip praktika

Nelygstamas tautinės būsenos teigimas iš esmės yra nesuderinamas su tokiu pat nelygstamu kitų tautybių pripažinimu. Absoliutas gali būti tik vienas. Nelygstamai teigiama viena tautinė lytis negali pakęsti šalia savęs kitų nelygstamų lyčių, nes tuo būdu ji savaime išsižadėtų savo absoliutumo. Tai yra neišvengiama kiekvieno formalizmo pasekmė. *Kas suabsoliutina vieną kurią formą, tas kartu paneigia kitas formas.* Liberalizmas, nelygstamai teigdamas individualumą, vieną individą sukėlė prieš antrą. J. Locke'o „kova visų prieš visus" yra liberalistinio prado perkėlimas į pirmykščius žmonijos laikus. Socializmas, suabsoliutindamas darbininkų klasę, paneigė kitas klases, o komunizmo praktika jas visiškai išnaikino. Nacionalizmas, nelygstamai teigdamas tautiškumą, kursto vieną tautą prieš kitą, nes kiekviena, laikydama save absoliutine, kartu turi neigti absoliutumą kitai. Nietzsche's antžmogis, Marxo proletariatas ir Hitlerio rasė yra nesocialūs, tiesiog plėšrūs padarai, kurie yra kuo stipresni, tuo pavojingesni. Savosios individualybės teigimas, o kitų neigimas ir persekiojimas yra logiška išvada iš liberalistinių, socialistinių ir nacionalistinių principų. Liberalizme individas pavergia ir žudo individą, socializme klasė persekioja klasę, nacionalizme tauta kovoja prieš tautą. Iš privatinės nesantaikos ir egoizmo mes žengiame į pasaulinę nesantaiką ir į visuotinį egoizmą.

Tautybių lygybės idėjos nacionalizmas nepripažįsta. „Mes, vokiečiai, – kalba M. Scheleris, – visai rimtai manome, kad tautos, kaip ir individai, yra ne tik skirtingų individualybių, bet ir skirtingos vertės. Dėl to mes tikime, kad laisvės ir valdžios tautos gali turėti tik tiek, kiek jos parodo dvasinės jėgos organizuoti ir kurti.

---

[29] *P. Coulet.* L'Eglise et le problème international, Paris, 1933, p. 59.

Mes tikime, kad reikia pripažinti ne visiems tą patį (*suum cuique*), bet tai, kas atitinka kiekvieno vertę. Tai yra vokiškas teisingumo supratimas, skirtingas nuo prancūziškojo lygybės demokratizmo (p. 15). Teisti šitą tautų skirtingumo sąvoką mes paliekame gyvai istorijai".[30] Galimas daiktas, kad istorija iš tikro ją ir nuteis. Bet šiuo metu toksai tautų vertinimas atidaro kelią begalinėms kovoms ir silpnesniųjų tautų persekiojimui. Nietzsche's antžmogio bruožai atgyja tautų gyvenime.

Paneigęs tautų lygybę ir pripažindamas joms tik tiek laisvės, kiek jos sugeba kurti, nacionalizmas visai logiškai gniaužia ir pavergia mažiau kultūringas ir negausingas tautas. „Nacionalistinė politika yra egoistinė ir agresyvi iš viršaus, despotiška ir absoliutistinė viduje".[31] *Nacionalizmas, kaip praktika, yra militarizmas ir imperializmas.* Karo kultas yra esminė nacionalistinės praktikos dalis. „Universalinės, pacifistinės ir tarptautinės idėjos yra gniaužiamos imperialistinių ir hegemoninių idėjų".[32] Taikos skelbimas prieštarauja nacionalizmo siekimams ir nacionalistiškai nusiteikusioje tautoje jis neturi vietos. Nenuostabu todėl, kad tikriesiems nacionalistams šiandien darosi nepakenčiamas Šv. Mergelės pavadinimas *Regina pacis.*

e. Nacionalizmas kaip jausmas

Nacionalizmas yra tautinės individualybės meilė, kaip ir patriotizmas. Bet patriotizmas yra meilė tautos tokios, kokia ji *turi būti*. Tuo tarpu nacionalizmas yra meilė tautos tokios, kokia *ji yra*. Patriotizmo objektas yra tautinis idealas. Nacionalizmo objektas yra tautinė tikrovė. Patriotizmas yra tautinė savimeilė. *Nacionalizmas yra tautinis egoizmas.* Prigimtas žmogaus prisirišimas prie gimtosios žemės ir prie savųjų, išskiriamoji savos tautos predilekcija nacionalizmo atveju virsta netvarkomu jausmu, mylinčiu tautą tokią, kokia ji yra – su josios ydomis ir nedorybėmis. „Nacionalistai ugdo egoizmą, tiesa, kilnesnį negu paprastas indivi-

[30] Nation und Weltanschauung, Leipzig, 1923, p. 15–16.
[31] *Vermeersch S. J.* Enquête sur le nationalisme, p. 180.
[32] *L. Sturzo.* Enquête sur le nationalisme, p. 277.

dualinis egoizmas, bet užtat pavojingesnį negu šis".[33] Nacionalistinės meilės pagrindas yra *zoologinis*, nes ji nėra įprasminama ir pakilninama tautinio idealo. Nacionalistinės meilės apraiška yra *egzaltacija*. Nacionalizmas yra „zoologinis savo pagrindu ir patologinis savo reiškimusi"[34]. Jis „visados nepaprastai įjaudina tautą. Jis pažadina josios veiklumą ir kantrumą, bet jis ją ir apakina"[35]. Nacionalistinis jausmas yra nevaldomų prigimties instinktų išsiveržimas, dažnai virstąs savotiška psichoze, aptemdančia protą ir paralyžiuojančia valią.

Nacionalistinis jausmas kitų tautų atžvilgiu pasireiškia *panieka* ir *neapykanta*. „Moderninė tauta (100 p.), – kalba Fr. W. Försteris, – yra prisotinta pagoniškos arba, geriau, anarchistiškos aš sąvokos, kuri apreiškia griūvančią epochą ir ardo visuomeninį žmogaus gyvenimą".[36] Nacionalistinė tauta atsiskiria nuo kitų, nes jų neapkenčia, ir užsidaro savo vienatvėje. Tarptautinis bendradarbiavimas darosi nebegalimas. Nacionalizmas virsta tautiniu separatizmu, kuris grąžina tautas į laukinį gyvenimo būdą, kada negausios grupės persekiojo viena kitą tik dėl to, kad jos buvo svetimos.

Paniekos ir neapykantos jausmas yra charakteringas ne tik nacionalizmui. Liberalizme individai nekenčia individų, ir socializme klasė niekina klasę. Nelygstamas būsenos teigimas ne tik teoriškai paneigia kitą tos rūšies būseną, ne tik praktiškai stengiasi ją užgniaužti, bet ir sykiu pažadina gyvulišką persekiojimo *jausmą*. Nacionalistiniame sąjūdyje žodis *svetimšalis* atsistoja greta paniekos žodžių *chamas ir buržujus*. Nacionalistinė svetimųjų neapykanta dar kartą patvirtina amžiną dėsnį, kad *žmogiškumas be dieviškumo yra gyvuliškumas*. Prigimta tėvynės meilė, nelenkiama idealo kryptimi, išsigema į brutalumą ir galop sunaikina pati save. Nacionalistiniame jausme aiškiausiai apsireiškia etnocentrizmo nuosmukis. Kur įsimeta neapykanta, ten žlugimas visados esti tikras.

---

[33] *P. Coulet*. L'Eglise et le problème international, p. 78.
[34] *St. Šalkauskis*. Visuomeninis auklėjimas, p. 141.
[35] *F. Strovski*. Nationalisme ou patriotisme, Paris, 1933, p. 26.
[36] Angewandte politische Ethik, p. 100–101.

f. Pagrindinės nacionalizmo idėjos

Panagrinėję įvairius nacionalizmo atžvilgius, dabar nesunkiai galime bendriausiais bruožais apžvelgti pagrindines jo idėjas. Esminis nacionalizmo principas yra *nelygstamas tautinės būsenos teigimas, arba tauta – absoliutas.* Teorijoje šitas teigimas apsireiškia *formalistiniu tautiškumo vertinimu,* paneigiančiu žmogiškumo turinį. Praktikoje nacionalizmas virsta *imperializmu,* gniaužiančiu silpnesnes tautas ir ardančiu pasaulio taiką. Jausmų srityje nacionalizmas yra *tautinis egoizmas ir sykiu panieka bei neapykanta svetimiesiems. Tautinis formalizmas, tautinis imperializmas ir tautinis egoizmas yra trys pagrindinės nacionalizmo idėjos, ant kurių rymo visa etnocentrinė pasaulėžiūra.*

Maurice'as Blondelis yra charakterizavęs nacionalizmą aštriais, bet labai teisingais žodžiais. „Tai, ką šitas žodis (nacionalizmas) turi nauja, visų pirma yra neigimas patriotizmo, metodiškas garbinimas tautybės, tautinių tradicijų, tautinės dvasios ir tautos interesų; karštas noras atkeršyti už politines skriaudas; dvasios palenkimas aistrų valdžiai; heleniška žydų neapykanta, stabmeldiška pagarba valstybei, kaip regimam ir pavydžiam dievui; sudievinimas politinės tvarkos, nuo kurios viskas pareina kaip nuo aukščiausios realybės; rasės kultas ir barbariškas konkurencijos dėsnis; sociologų ir metafizikų statolatrija; mistiškas ir išdidus imperializmas, geidžiąs viešpatauti visomis kumščio ir dvasios priemonėmis; garbinimas ne bendrosios valstybės idėjos, o konkrečios tautos, klūpančios prieš sudievintą savo egoizmą".[37]

3. *Nacionalizmo pasekmės*

a. Patriotizmo žlugimas

Etnocentrinio gyvenimo išsivystymas ligi galo išgriauna jojo pagrindus ir pražudo jį patį. Reliatyvaus daikto suabsoliutinimas

---

[37] Enquête sur le nationalisme, p. 55.

iš tikrųjų visados yra jojo suardymas. Aprėžta būtybė negali pakelti absoliutinių normų, negali įvykdyti absoliutinių reikalavimų: ji žūsta jųjų slegiama. Suabsoliutintas individualumas pražudė individą. Liberalizmas žmogaus vertę buvo pradėjęs matuoti arklio jėgos matu. Suabsoliutintame socialume žūsta klasė. Komunistinė praktika ne tik sunaikino buržuaziją, bet ji baigia naikinti ir pačius darbininkus. Antrą kartą ištikęs sovietus badas nėra atsitiktinis dalykas. Suabsoliutintame tautiškume žūsta *prisirišimas* prie tautos ir galop *pati tauta*.

Tikrasis patriotizmas yra tarnauti tautai žmonijoje ir žmonijai tautoje. Patriotas trokšta gero ne tik savai tautai, bet ir visoms kitoms, nes gėris yra nepadalinamas. *Bonum est diffusivum sui,* – gėris plinta. Kas paneigia šitą esminę gėrio ypatybę, tas kartu paneigia ir *patį gėrį*, ir *jojo troškimą*. Nacionalistas, užsidaręs tik *savos* tautos tikrovėje, *tik josios* gerovės siekdamas, savaime praranda galutinį tautos tikslą ir tautos gerovę. „Kiekvienas, kuris aukščiausiu savo gyvenimo tikslu laiko tik savo tautos išganymą be sąryšio su kitomis tautomis, paneigia esminę gėrio ypatybę, būtent jo visuotinumą, ir kartu iškreipia patį tautos siekimą".[38] *Negalima tikrai ir pastoviai trokšti savai tautai didybės, netrokštant josios ir kitoms.* „Tikras patriotizmas, išsilaisvinęs iš tautinio separatizmo, darosi tikrai žmogiškoji ir visuotinoji pasaulėžiūra, tikrasis universalizmas. Savo jėgai ir pozityviam savo turiniui apsaugoti jis būtinai reikalauja išplėsti tautinę idėją ir padaryti ją visuotinę..."[39] „Klaidingas patriotizmas bijo svetimų pradų; tikras patriotizmas juos panaudoja savo gerovei, juos pasisavindamas ir jais apsivaisindamas".[40] Nacionalizmas, nelinkėdamas kitoms tautoms gero ir neišplėsdamas tėvynės meilės ligi visuotinumo, praranda galop tinkamą patriotinį nusistatymą ir savo tautos atžvilgiu.

Tautinė savimeilė, tapusi tautiniu egoizmu, pradeda siaurėti ir virsta individualiniu egoizmu. „Savą tautą giliai ir nuoširdžiai

[38] *V. Solovjov.* Rechtfertigung des Guten, p. 564.

[39] *V. Solovjov.* Zwölf Vorlesungen über das Gottmenschtum, Stuttgart, 1921, p. 99.

[40] *V. Solovjov.* Nationale und politische Betrachtungen, p. 49.

galima mylėti tik tada, kai meilė yra plati ir kai mylima be skirtumo. Meilė, sustojusi tik prie savųjų, nėra dar tikrai apvalyta nuo egoizmo. Ji yra šykšti net saviesiems ir greitai pasibaigia, kai jai tenka rimtai susidurti su individualine savimeile".[41] Tautinis egoizmas visados slepia savyje individualinio egoizmo pradų, kurie beveik visados apsireiškia didžiųjų reikalavimų metu. Žmogus nėra padalytas. Jis negali būti egoistas tautoms ir altruistas individams. Tautinis egoizmas žadina individualinį egoizmą, kuris paskiau sunaikina ir pačią tėvynės meilę. „Egoizmas yra amžinas tikro patriotizmo priešas. Patriotizmas praranda visa, ką laimi egoizmas, ir atvirkščiai: vienam didėjant, kitas mažėja".[42] Patriotizmas ir egoizmas yra du prieštaraują dalykai ir todėl negalį sugyventi to paties žmogaus sieloje. V. Solovjovas yra teisingai pastebėjęs, kad *„tikrasis patriotizmas reikalauja ne tik asmeninio, bet ir tautinio išsižadėjimo"*[43]. Kaip individualinė savimeilė geriausiai tarnauja asmeniui tada, kai idealo vardan išsižada netikusios tikrovės, lygiai taip tautinė savimeilė geriausiai saugo tautą tada, kai tautinio idealo matu ji vertina tautinę tikrovę ir išsižada josios ydų bei nuodėmių. *Tikras patriotizmas yra savotiška tautinė askezė.* Todėl jis nieku būdu negali būti suderintas su nacionalizmu, kuris yra savotiškas tautinis palaidumas. „Šovinizmas yra patriotizmo laidojimas".[44]

b. Tautos žlugimas

Suabsoliutinta tauta, kaip ir kiekvienas reliatyvus dalykas, neišvengiamai eina į pražūtį. Tai yra tragiškas, bet kartu ir būtinas nacionalizmo likimas. Tarp absoliutinės buities, kuri yra Dievas, ir nebuities nėra nepriklausomo tarpininko. Kas atitrūksta nuo tikrojo Absoliuto, tas savaime pasuka į nebuitį. Šitą tragiką gyvena mūsų laikai. Galima nesutikti su biologiniu Špenglerio dėsniu, bet pati Vakarų žlugimo idėja yra teisinga. Antropocentrinės kul-

---

[41] *Fr. W. Förster.* Politische Ethik u. politische Pädagogik, p. 472.
[42] *P. Félix.* Le patriotisme, 61 p.
[43] Nationale u. politische Betrachtungen, p. 40.
[44] *M. de Munnynck.* Psychologie du patriotisme, p. 152.

tūros kelias yra kelias į sunykimą. „Paskutinėse naujosios istorijos išdavose matyti ypatinga ir slaptinga žmonių likimo tragedija. Viena vertus, išsivysto individualumo idėja, kuri praėjusiems laikams nebuvo žinoma ir kuri žmogiškajai kultūrai sukūrė daug vertybių, kita vertus, individai yra taip sumenkėję kaip niekados. Atpalaiduotame ir nežabotame individualizme žūsta individualybė... Humanizmas virsta antihumanizmu".[46] Tai yra liberalizmo tragedija. Tas pat pasakytina ir apie socializmą. Marxas suabsoliutino *žmogaus socialumą*, o komunizmo praktikoje žmonių *antisocialumas* yra pasiekęs aukščiausią laipsnį. Klasių kova persimetė į proletariato vidų, ir skelbtoji brolybė tapo tik agitatoriškų šūkiu.

Etnocentrizmas, kaip tiesioginė antropocentrizmo išvada, eina tuo pačiu keliu. Liberalizmas pastūmė individą į kovą su individu ir jį pražudė; socializmas sukiršino klases ir suardė visuomeninę santaiką; nacionalizmas keldina tautą prieš tautą ir rengia jų pačių žlugimą. Jis „stumia tautą į pražūtį, versdamas ją būti priešu žmonijos, kuri visados pasirodydavo esanti stipresnė negu atskira tauta"[47]. Šitame separatistiniame nacionalizmo nusistatyme glūdi dar vienas elementas, kuris žudo tautą lygiai taip kaip ir absoliutinis josios teigimas.

Tautų lygybės paneigimas ir imperialistinis noras užgniaužti mažiau ryškias tautas pagrindžia nacionalizmo praktiką *nedorais* principais ir savaime baudžia tuos, kurie juos vykdo tikrovėje. Nacionalizmas, kaip praktika, yra *tikra prasme dorinis nusikaltimas.* Kaip individas negali nebaudžiamas gyventi kitų individų sąskaita, taip tauta negali nebaudžiamai statyti savo gyvenimo ant kitų tautų griuvėsių. Tautinių individualybių naikinimas yra tokia pat žmogžudystės nuodėmė kaip ir žmogaus žudymas. Mes ją drąsiai palenkiame prigimtam ir pozityviam įstatymui: *nežudyk!* „Tautybė yra dorinis gėris... Norėti ją išnaikinti būtų nusidėjimas žmonijai ir gamtai, kuri ją sukūrė".[48] „Atėmimas iš žmogaus, o juo

[46] *N. Berdiajev.* Sinn der Geschichte, p. 215.
[47] *V. Solovjov.* Nationale u. politische Betrachtungen, p. 18.
[48] *J. Fels.* Staatslexikon, III, 1493 p., hrsg. v. R. Sacherer.

labiau iš visos tautos galios apreikšti turimąsias pajėgas yra ne tik didžiausioji žmonijos akivaizdoj neteisybė, bet ir didžiausias nusidėjimas Dievui"[49]. Šiuo atžvilgiu nacionalistinė tauta negali nežūti ir pati, nes kardas ne tik keldina kardą, bet kiekviena žmogžudystės nuodėmė rengia pražūtį ir pačiam žmogžudžiui. „Tik ta tauta gali išlikti, kuri pripažįsta ir kitoms tautoms teisę gyventi ir atlieka savo pareigas šiuo atžvilgiu".[50] Tuo tarpu tauta, kuri gyvena menkesniųjų gyvybe, yra *nedora* savo žygiuose ir todėl neišvengiamai turi išnykti. Moralinis sugedimas tuoj persimeta į kultūrą, nes tauta, kaip ir asmuo, nėra padalyta. Nacionalizmas, naikindamas svetimas tautines individualybes, atsiremia į nuodėmę, darosi nedoras ir – galutinė išvada – nekultūringas. „Jis nešioja per daug aiškią Kaino žymę".[51] Todėl „nėra nieko tėvynei fatališkesnio (28 p.) už pseudopatriotizmą. Kai tautos garbinimas atsigręžia prieš ją pačią, blogis darosi beveik nebepataisomas. Tai panašu į tautinę savižudybę"[52].

c. *Kultūros sunykimas*

Egoistinis nacionalizmo noras atsiskirti nuo kitų tautų ir jas naikinti yra ne tik nedoras, ne tik žudo kultūrą dėl moralinio sugedimo, bet ir tiesioginiu būdu stumia gyvenimą į sunykimą ir į subergždėjimą. Išskirtinis tautiškumo vertinimas, paneigiant žmogiškumą, yra vertinimas formos be turinio. Tiesa, kultūrinė kūryba negali būti netautiška. Kultūrinių vertybių lytis visados esti kilusi iš tautinės individualybės. Bet antra vertus, kultūra negali būti tik tautiška. Tikrasis kultūros turinys yra žmogiškumas, kuris pripildo, įprasmina ir gaivina tautiškas lytis. Be tautiškumo kultūra yra nereali. Be žmogiškumo ji yra bergždžia. Paneigti žmogiškąjį kultūros pradą ir atsiremti tik į tautiškąjį reiškia užsisklęsti formalizme ir tuo būdu pražudyti pačią formą. *Kultūroje lytis*

---

[49] *A. Dambrauskas.* „Draugija", 1908, nr. 13, p. 66.

[50] *O. Richter.* Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik, VI, 553 p. hrsg. v. W. Rein.

[51] *M. de Galen* O. S. B. Enquête sur le nationalisme, p. 169.

[52] *P. Félix.* Le patriotisme, p. 28–29.

gali būti gyva ir organiška tik tol, kol ji yra suaugusi su visuotiniu turiniu. Jo netekusi, ji bergždėja, skursta ir galop žūsta. Tautiškumas kultūrą padaro regimą ir originalią. Bet žmogiškumas šitą regimumą apšviečia ir šitą originalumą įprasmina. Kaip kosmopolitizmas, paneigęs tautišką lytį, kartu paneigia ir konkretų turinį, taip nacionalizmas, paneigęs žmogiškąjį turinį, pražudo ir konkrečią kultūros lytį[53].

Nacionalistiškos tautos atsiskyrimas nuo kitų dar labiau pagreitina kultūros bergždėjimo vyksmą. „Tauta, kaip pirmykštis pradas, yra galinga žemiškoji jėga. Bet kad ji taptų *kūrybine* jėga, kad ji galėtų duoti vaisių, ji turi būti apvaisinta kitos jėgos veikimo. Dėl to, jei tauta užsidaro nuo išviršinių įtakų, jei ji įsitraukia į save, tai neišvengiamai tampa nevaisinga. Tautinė sąmonė yra svarbus dalykas. Bet kai jis pradeda pasitenkinti tik savimi ir kai šitas pasitenkinimas virsta savęs dievinimu, tuomet tauta neišvengiamai eina į susinaikinimą"[54]. Kaip individas gali pilnai išsiskleisti ir subręsti tik visuomenėje, taip tauta gali kurti ir nuolatos atsinaujinti tik žmonijoje. Tautinės idėjos išryškinimas ir tautiškumo pavertimas kūrybiniu principu yra galimas tik tautų sutartinėje. Kiekviena tautinė individualybė turi savotiškų ypatybių ir savotiškų vertybių, kurių neturi kita. Bet nė viena neturi ir negali turėti visa, kas yra reikalinga tobulam josios išsivystymui. Buities pilnatvė, kurios siekia kiekviena individualinė ar sutelktinė būtybė, klesti ne atskiruose pasaulio nariuose, bet visame jojo organizme. Atskiri nariai josios turi tiek, kiek jie turi sąryšio su kitais ir kiek jie dalyvauja viso kosmo gyvenime. Todėl tauta, nelygstamai pabrėždama savo individualumą ir tik juo pasitenkindama, atsisako nuo visų tų tobulybių, kurių turi kitos tautos, atsisako išplėsti savo individualybę ligi visuotinumo ir kartu paneigia savo pačios išsivystymą universalinio idealo linkui. Josios turimos tobulybės, kurios sudaro pozityvinį tautos individualumą, nebūdamos papildomos ir gaivinamos, pradeda skursti ir nykti. „Juo

---

[53] Kultūros turinio ir lyties santykis bus plačiau paliestas kalbant apie auklėjimą tautinei kultūrai kurti.

[54] *V. Solovjov.* Nationale und politische Betrachtungen, p. 36.

labiau tauta, baimės ar pavydo spiriama, įsitraukia į savo vidų, tuo labiau menkėja josios dvasia".[55] Šiuo atžvilgiu *nacionalizmas yra tikriausia priemonė nualinti tautos kultūrą*. Kaip senovinė kinų siena sustingdė kinų gyvenimą, taip dvasinis tautų izoliavimasis šiandien graso subergždinti Europos kultūrą. Nacionalizmas tveria kinų sieną tautų dvasioje ir rengia egoistinį atsiskyrimą, kuris yra dar pavojingesnis, nes negali būti pralaužtas nei iš viršaus, nei iš vidaus. „Nacionalizmas yra iš vidaus bergždžias: jis pasilieka tautinio gyvenimo paviršiuje ir nesiekia bendrai žmogiškų šito gyvenimo gelmių. Įsižiūrėjęs į formalinę tautybės pusę, jis plečia aplink save dvasinį sustingimą, konservatyvinį subergždėjimą ir palinkimą į reakciją".[56] Norėdamas išugdyti tautinę kultūrą ligi absoliutumo, jis pabaigia tautiniu skurdu, nes „tautos tik tada žengia priekin ir pasiekia aukštesnio laipsnio, kai tarnauja ne sau, kaip tikslui, bet aukščiausioms ir visuotinėms vertybėms"[57].

d. Prieštaravimas žmonijos išsivystymui

Kalbėdami apie kosmopolitizmą, minėjome, kad mūsų laikais žmonijos išsivystyme pastebimos dvi kryptys: *skaldymasis į tautas ir vienijimasis tautų sąjungoje*. Nei kosmopolitizmas, nei nacionalizmas šito dvipolio išsivystymo nesupranta ir neįvertina. Kosmopolitizmas pastebi tik žmonijos vienijimąsi, bet neigia josios skaldymąsi. Nacionalizmas pastebi skaldymąsi, bet neigia ir net kovoja su vienijimusi. Abi šios vienašališkos srovės susikerta su pilnutiniu žmonijos išsivystymu ir atsilieka nuo tikrojo gyvenimo. Individualinis žmonijos pradas, kuriam atstovauja tauta, trokšta papildomas visuomeninio prado, suartėdamas su kitomis tautinėmis individualybėmis. Kiekvienos tautos netobulumas savaime veda tautą į tautų šeimą, kurioje ji gali įgyti tai, ko jai trūksta. Tautų Sąjungos įkūrimas buvo ne tik sąmoningas politikos padaras, bet ir nesąmoningas sveiko tautų individualumo siekimo vai-

---

[55] *J. Joos*. Enquête sur le nationalisme, p. 188.

[56] *St. Šalkauskis*. Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 114.

[57] *V. Solovjov*. Die nationale Frage im Lichte der Sittlichkeit, München, 1920, p. 32.

sius. Išsiskyrusios ir savo vienatvėje bręstančios tautos būtinai turėjo susieiti į vieną pasaulinę sąjungą.

Nacionalizmas šitą faktą neigia ir todėl sustoja tautų išsivystymo pusiaukelėje. Reikalingą subrendimui atsiskyrimą jis padaro normaliu tautos gyvenimu, ir tautų sąjungos idėja jam yra tik utopija. Todėl nėra ko stebėtis, kad tos tautos, kuriose nacionalizmas yra gavęs viršų (Vokietija, Italija), stengiasi sugriauti esamą Tautų Sąjungą ne dėl to, kad įkurtų tobulesnę ir visuotinesnę, bet dėl to, kad kiekviena tauta klajotų savo vienatvėje ir nebūtų varžoma jokių tarptautinių ryšių. Šiuo atžvilgiu nacionalizmas virsta tautiniu individualizmu ir dar aiškiau parodo savo kilmę iš renesansiškojo individualizmo.

Nesunku yra numatyti, kur veda toks egoistinis tautų išsiskyrimas ir visuomeninio žmonijos prado paneigimas. Daugelis kultūros istorikų ir filosofų yra pastebėję, kad mūsų dienų nacionalizmas yra didžiausias pavojus kultūringam pasauliui. Tai, ką žmonija savo išsivystyme yra laimėjusi – tautų lygybė, tarptautinis bendravimas, keitimasis kultūrinėmis vertybėmis, tautinės kūrybos apvaisinimas, žmogiškumo ir tautiškumo sintezė – visa tai nacionalistinis sąjūdis graso palaidoti. „Garsus tautų apsisprendimas, kuriuo tikėtasi nuraminti pasaulį, tik baisių baisiausiai tepakėlė atskirų tautų puikybę lig aukščiausio laipsnio ir pasiutusį troškimą ką nors reikšti. Nieko daugiau negirdėti, kaip tik žvėriškai siaučiant tai, ką Paskalis pavadino *Moi haïssable*. Visų tų sujaudintų *aš* kiekvienas atskiras konfliktas virsta vulkanu, kuris vieną dieną gali užberti kultūrą pelenų lietumi... Iš žiaurių apsisprendimo rungtynių vėl kyla karas, o iš jo vėl visų apsisprendimų sunaikinimas".[58] Etnocentrinis gyvenimas, subarbarėjęs viduje ir nepaprastai išplitęs savo paviršiuje, rengia tikrajai kultūrai, pirmiausia Europos, galą. Ne veltui tad Fr. W. Försteris nacionalizmą laiko antikristine idėja ir kolektyviniu Apokalipsės žvėrimi, kuris rengia Krikščionybei pačius didžiuosius bandymus[59]. Išsigelbėti iš šito visuotinio chaoso galima bus tik tada, kai tėvynės

---

[58] *F. W. Förster*. Kristus ir žmogaus gyvenimas, Kaunas, 1931, p. 230.
[59] Plg. op. cit. ibd.

meilė bus vėl grąžinta visuotinių idealų tarnybon, kai ji taps ne egoizmo ir neapykantos, bet užuojautos ir pasigailėjimo pradu, ir kai ji bus pašvęsta.

IV. PATRIOTIZMO PAŠVENTIMAS

1. *Religiniai patriotizmo pagrindai*

a. Patriotizmo ryšys su antgamte

Tauta nėra tik rasinė bendruomenė ar istorinio likimo sujungta žmonių grupė. Tauta turi savo dalį ir antgamtinėje srityje. Ji yra, kaip matėme, mistinio Kristaus Kūno organas. Todėl *krikščioniškoji tautos meilė nėra tik rasinis instinktas ar psichologinis pergyvenimas, bet meilė sutelktiniam Kristaus Kūno nariui.* Giliausias krikščioniškojo patriotizmo pagrindas yra antgamtinėje srityje. Mylėdamas savo tautą, krikščionis myli tąją Šventųjų Bendruomenės dalį, per kurią ir jis pats įsijungia į mistinį Kristaus Kūną. „Būti Kristaus Kūno nariu yra neapsakomai daugiau negu būti tautos nariu. Bet nė vienas negali tikrai ir visiškai gyventi Kristuje, jei jis nutraukia ryšius su savo tėviške ir šeima, su savo tėvyne ir tauta".[1] Kaip antgamtinėje tvarkoje nenyksta tautinė žmogaus būsena, lygiai taip nenyksta nė jo santykiai su tais, kurie šita būsena pasitūri. Priešingai, meilės santykis su sava tauta darosi atremtas į Kristaus meilę, kuri yra visuotinė, kuri apima ne tik individus, bet ir tautas, *už kurias Kristus yra taip pat miręs.* „Kristaus meilė, kuri apgaubia visus daiktus, yra didi ir universali; kiekviena kita meilė, taip pat ir tėvynės, yra mažesnioji dalis, telpanti didžiausioje ir visuotinėje Kristaus meilėje".[2] Kiekviena krikščionio dorybė, kiekviena jojo gyvenimo sritis turi savo pagrindą Kristaus asmenyje. Krikščioniškasis gyvenimas yra Kristaus gyvenimo vaizdavimas[3]. Todėl ir tėvynės meilė krikščionio sieloje nėra

[1] *A. Wurm.* „Seele", Monatschrift, 1933, gegužės mėn.
[2] *D. A. Vonier.* Esprit chrétien, Avignon, 1922, p. 93.
[3] Plg. *D. A. Vonier.* La nouvelle et éternelle Alliance, Paris, 1932.

atitrūkusi nuo Kristaus. *Krikščioniškasis patriotizmas giliausia prasme yra atvaizdas Kristaus meilės tautoms.*

Šitaip suprasta tėvynės bei tautos meilė virsta individualinio pašventimo pradu. Mylėti savą tautą, krikščioniškai galvojant, reiškia įsijungti į Kristaus meilę, tapti josios dalyviu, savo meile vaizduoti Kristaus meilę ir tuo būdu keisti save pagal Kristaus asmenį. Kristus yra absoliutinė tobulybė. Nė vienas žmogus negali Juo pasekti visiškai. Bet kiekvienas gali pasirinkti vieną kurį dieviško Jo asmens bruožą ir stengtis Jį *realizuoti* savo gyvenime. Tai ir yra šventumo kelias. Bet begalybėje absoliutinių Kristaus asmens tobulybių yra ir *tautų meilė,* kuria sekimas taip pat pašvenčia žmogaus asmenį. Žmogus gali tapti šventas, stengdamasis mylėti savą tautą taip, kaip Kristus ją myli. *Patriotizmas, pakeltas ligi herojiško dorybės laipsnio, pašvenčia žmogų taip lygiai, kaip kiekviena herojiškai vykdoma dorybė.* Kristaus meilė tautoms tokiu atveju tampa žmogaus idealu, kurį jis stengiasi įkūnyti savo asmenyje ir kurį jis konkrečiai apreiškia savo tautos meilėje. Šv. Joanna Arkietė „yra ne tik tėvynės, bet ir patriotizmo šventoji"[4]. Josios sieloje tėvynės meilė buvo išvystyta ligi herojiško laipsnio pašvęsdama tuo būdu ją pačią ir nurodydama tikrąjį patriotizmo idealą. Šiandien, kada nacionalistinis sąjūdis vis aiškiau susikerta su Krikščionybe, kada tautos meilė virsta prieštaravimu Dievo meilei, šiandien ypatingai reikia pabrėžti antgamtinį patriotizmo pobūdį ir kelti aikštėn šv. Joannos Arkietės pasiuntinybę. „Dabartinėje audroje, kada tiek blogybių katalikiškasis pasaulis mato ir patiria, kada tiek žmonių tėvynės meile griauna valstybę ir religiją, mums norėjos parodyti narsios Mergelės pavyzdį, kad anie prisimintų, jog (302 p.) krikščioniška yra didingai veikti ir kentėti".[5]

b. Patriotizmo atbaigimas religijoj

Tėvynės bei tautos meilė nėra vienos kurios psichinės srities dalykas. Patriotizmas apima visą žmogaus būtybę ir išplinta

---

[4] *J. V. Ducatillon.* Le vrai et le faux patriotisme, p. 91.

[5] Pop. *Pijaus X* dekretas beatifikuoti Joannai Arkietei. Acta Apostolicae Sedis, 1909, p. 302–303.

visoje jo prigimtyje. Jis prasideda *jausmuose, kaip instinktyvus tėvynės pergyvenimas,* darosi sąmoningas *prote,* pažįstant tautos praeitį ir dabartį; galop virsta *valios* veiklumo akstinu tautos tarnyboje. Antra vertus, patriotizmas apima visą gyvenimą ir išsivysto per visus jojo laipsnius. *Prigimtis* jam padeda jausminį pamatą, ontologiškai surišdama individą su tėvynės gamta ir žmonėmis. *Kultūra* jį pateisina kaip žmogiškojo gyvenimo vertybę ir jį tobulina auklėjimo priemonėmis. *Religija* galop atskleidžia giliausią jo pagrindą, jį pašvenčia ir įjungia į antgamtinę sritį. Patriotizmas *kaip jausmas* religijoje esti išgryninamas, dieviškosios malonės pagalba sunaikinant egoizmo ir neapykantos liekanas. Patriotizmas *kaip sąmoningas nusistatymas* čia randa tobulą pateisinimą, suvokiant tautos meilės ryšį su mistiniu Kristaus Kūnu. Patriotizmas *kaip veikimas* religijoje tampa dorybe ir tuo būdu įgyja aukščiausio vertingumo. Kaip kiekvienas žmogiškojo gyvenimo dalykas gali būti atbaigtas tik religijoje, taip ir patriotizmas pilnutinio savo subrendimo pasiekia tik būdamas pašvęstas. Be auklėjimo įtakos tėvynės meilė yra zoologinis dalykas. Be malonės įtakos ji gali virsti zoologiniu dalyku. *Žmogus* patriotizmą iškelia iš tamsių prigimties gaivalų ir suteikia jam žmogiškumo. Bet tik *Dievas* jį perkeičia ir saugo, kad jis nevirstų gyvulišku.

Todėl pašvęsdinti tėvynės meilę ir pakelti ją į dorybių laipsnį yra pats svarbusis ir pats pagrindinis patriotinio auklėjimo uždavinys. Tiesa, pats ugdymas patriotizmo nepašvenčia. Bet jis rengia sąlygas našiam dieviškosios malonės veikimui. Patriotinio jausmo apvalymas nuo laukinių instinktų yra galimas tik tada, kai yra suvokiamas nežmogiškas jų pobūdis. Giliausias patriotizmo pagrindas gali būti pažintas tik tada, kai yra suprantama žmogiškoji jo vertė. Patriotinis veiklumas gali tapti dorybe tik tada, kai jis jau yra įprotis veikti. Dieviškoji malonė nusileidžia į žmogaus parengtą dirvą ir atbaigia pradėtą jo darbą. Šiuo atžvilgiu *patriotinis auklėjimas yra atrama patriotizmo pašventimui.* Patriotinis šventumas yra galutinis patriotinio auklėjimo tikslas, kurį jis pasiekia tik padedamas dieviškojo veikimo.

2. *Krikščionybė ir patriotizmas*

a. Esminis Krikščionybės ryšys su patriotizmu

Tėvynės bei tautos meilė, giliausiomis savo šaknimis siekdama antgamtinę sritį ir būdama atvaizdas Kristaus meilės tautoms, kartu tampa esmine krikščioniškosios doktrinos ir praktikos dalimi. Krikščionybė nėra kosmopolitinė, kaip mano nacionalistai. Bet ji nėra nė nacionalistinė, kaip prikaišioja kosmopolitai. Krikščionybė reikalauja mylėti savą tautą, kaip Kristaus Kūno narį, ir kaip tik dėl to ji kovoja prieš nacionalizmą, kuris paneigia meilę kitoms tautoms. Šventųjų Bendruomenė, kurioje ir tautos turi savo dalį, apima visą žmoniją ir sutaiko visus skirtingumus. Žmogiškasis asmuo joje išplečia savo meilę ligi visuotinumo ir sykiu nepraranda įgimtos predilekcijos savai tautai. Krikščionybėje įvyksta tobula tautos ir žmonijos meilės sintezė, atremta į Šventųjų Bendruomenę, kurios centras ir palaikytojas yra dieviškasis Kristaus asmuo. Krikščionybė negali paneigti meilės tautai, nes kartu ji paneigtų realius mistinio Kristaus Kūno organus. Ji taip pat negali paneigti meilės visai žmonijai, nes kartu ji paneigtų pačią Šventųjų Bendruomenę. „Jei Katalikybė būtų tėvynės priešas, ji nebūtų dieviškoji religija... (408). Bet šitoji gimtosios žemės meilė, šitie patriotinio broliškumo ryšiai... darosi stipresni, kai žemiškoji tėvynė yra neatskiriamai surišama su kita tėvyne, kuri nežino nei kalbų skirtumo, nei kalnų bei jūrų užtvarų, kuri apima sykiu ir regimąjį pasaulį, ir tuos, kurie jau yra anapus karsto"...[6] Psichologinė predilekcija savai tautai Krikščionybėje esti papildoma dorine visos žmonijos meile. Tuo būdu krikščioniškoji doktrina išvengia kosmopolitinio lėkštumo ir nacionalistinio siaurumo.

Teoriniai Krikščionybės principai apsprendžia ir krikščioniškojo gyvenimo *praktiką*. Kardinolas J. D. Mercieras yra pasakęs, kad „Kristaus religijoje patriotizmas yra tapęs dėsniu: nėra tobulo krikščionio, kuris nebūtų tobulas patriotas"[7]. Krikščioniškoji praktika, kaip Kristaus gyvenimo vaizdavimas, savaime išvysto žmoguje

[6] Pop. *Pijus X* savo kalboje, pasakytoje prancūzų vyskupams ir maldininkams, Acta Apostolicae Sedis, 1909, p. 408–409.

[7] Patriotisme et endurance, Paris, 1914, p. 18.

tobulą tautos bei tėvynės meilę. „Patriotizmas yra dorybė, be kurios negalima įsivaizduoti tikrai krikščioniško gyvenimo".[8] Dar daugiau, – tikrai krikščioniškas gyvenimas yra geriausia patriotizmo klestėjimo sąlyga, kuri išgrynina patriotinį jausmą, apšviečia patriotinį nusistatymą ir žadina patriotinį veiklumą. „Tai, ko tėvynės meilė reikalauja, krikščionis gali tobuliausiai įvykdyti, nes jis tik Kristuje išmoksta tikrai ir nesavanaudiškai mylėti".[9] Tik antgamtinės malonės gaivinama tėvynės meilė išsiskleidžia žmogaus dvasioje, pašvenčia jo sielą ir darosi nepakeičiama kultūrinėje kūryboje. „Tik patriotizmas, sąmoningai pakeltas į moralinių dorybių tarpsnį, yra tikrai vertingas ir visai patikimas tautos ramstis".[10]

b. Krikščionybė ir nacionalizmas

Šv. Justinas Apologetas kadaise yra gražiai charakterizavęs santykius tarp tautų sugyvenimo ir Krikščionybės: „Mes nekentėme vienas antro ir pjovėmės su tais, kurie nėra mūsų giminės... Dabar, atėjus Kristui, mes gyvename drauge ir meldžiamės už savo priešus".[11] Pirmųjų amžių krikščionys gerai suprato, kad Kristaus mokslas iš pagrindų keičia ne tik žmogaus santykius su Dievu, bet ir su žmogumi, kad kiekvienas separatizmas, kiekviena neapykanta ir kova prieštarauja Kristaus dvasiai. Tautų santykiai Krikščionybėje yra paremti Šv. Bendravimu, kuris yra tobulos meilės ir tobulos taikos bendruomenė. Dėl to aišku, kad *Krikščionybė ir nacionalizmas yra dvi iš esmės skirtingos pasaulėžiūros.* Krikščionybė yra teocentrinė, nacionalizmas – etnocentrinis. Krikščionybė yra pilnutinis realizmas, nacionalizmas – kraštutinis formalizmas. Krikščionybei žmonija yra reali bendruomenė, o tautos – realūs josios nariai. Nacionalizmui žmonija yra abstrakcija arba daugiausia suma, o tauta – galutinė žmonių susitelkimo lytis. Krikščionybė skelbia visų tautų meilę ir lygybę. Nacionalizmas žadina svetimųjų neapykantą ir sten-

---

[8] *M. de Munnynck,* cit. „Romuva", 1922, nr. 2, p. 13.

[9] *Fr. Golz.* Die Vaterlandsliebe im Sinn i. Wandel des Christen, Gütersloh, 1867, p. 21.

[10] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 111.

[11] *Cit. A. Rademacher.* Vaterlandsliebe, p. 72.

giasi juos išnaikinti. *Etnocentrinė pasaulėžiūra savo esme yra stabmeldystė.* „Kai tautinis jausmas apsireiškia kaip tautinis egoizmas, nėra jokios abejonės, kad tai yra atsisakymas nuo pasaulį apimančios Krikščionybės idėjos ir grįžimas į pagonišką partikuliarizmą".[12] Dėl to Krikščionybė ir nacionalizmas negali būti suderinti nei teoriškai, nei praktiškai. Jei šiandien daugelis katalikų dalyvauja net ir kraštutinių nacionalistų sąjūdyje, tai tik dėl to, kad jie nesupranta Krikščionybės reikalavimų ir neturi jautrios krikščioniškos sąžinės. Charakteringa ir tai, kad nacionalizmo ideologai (Frickas, Bergmannas...) taip pat ne kartą yra pasakę, jog nacionalizmas ir Krikščionybė prieštarauja vienas kitam.

Bet kaip tik dėl šito prieštaravimo Krikščionybė šiandien yra vienintelė, galinti pašalinti gresiantį visuotinį suirimą ir subarbarėjimą. Josios pagalba mūsų laikams yra daug labiau reikalinga negu kada nors pirmiau. „Jei tautiniam egoizmui būtų lemta žmonijoje gauti viršų, tuomet pasaulio istorija netektų prasmės, ir Krikščionybė būtų veltui atėjusi į pasaulį".[13] Taip rašė Solovjovas prieš kelias dešimtis metų. Mūsų dienomis jo pramatymas pradeda įvykti. Mes stovime supagonėjimo ir subarbarėjimo išvakarėse, ir tik Krikščionybė gali pasaulį nuo jo išgelbėti. Ji išgelbėjo antikinę kultūrą nuo senovės barbarų, ji gali išgelbėti ir mūsų laikų kultūrą nuo moderniojo barbariškumo. Savo mokslu apie organišką žmonijos pobūdį, apie josios atpirkimą ir bendrą atsakingumą, apie Šv. Bendravimą, kuris apima visus laikus ir visas tautas, Krikščionybė gali nugalėti nacionalistinį suskilimą ir grąžinti žmonijai vienybę. Savo reikalavimu mylėti visas tautas kaip savąją ji gali išgelbėti pasaulį nuo imperialistinių nacionalizmo užsimojimų, kurie graso visuotiniu karu ir žudynėmis. Krikščionybėje tautinės ypatybės nėra separatizmo akstinas, ir tėvynės meilė nėra neapykantos šaltinis. Krikščionybėje tautiškumas darosi reali atrama žmonijos susidraugavimui ir patriotizmas – reali atrama žmonijos meilei. Tolesnis pasaulio – pirmiausia Europos – likimas pareis nuo to, ar jis grįš į Krikščionybę ir bus išgelbėtas, ar vietoj Kristaus pasirinks Wodaną ir pasuks į barbarybę.

---

[12] *V. Solovjov.* Nationale und politische Betrachtungen, p. 34.

[13] *V. Solovjov,* op. cit. ibd.

Ketvirta dalis

NACIONALINIS AUKLĖJIMAS

I. TAUTOS TAPIMAS NACIJA

1. *Nacijos sąvoka ir žymės*

a. Nacija kaip tautinė asmenybė

Tautos išsivystyme galima pastebėti trejetą pagrindinių tarpsnių. Visų pirma tauta formuojasi. Rasė, gyvenamoji aplinka ir istorinis likimas jungia paskirus individus į vieną grupę, kuri, įgijusi pastovių bruožų, virsta *tauta*. Šiuo metu tikra prasme tautos dar nėra; ji dar tik *tampa*. Šiuo metu dar tik rengiamos sąlygos tikrajam tautos gyvenimui. Tai yra *tautinio tapimo tarpsnis*. Susiformavusi iš viršaus tauta bręsta savo viduje. Ji ugdo savo individualybę ir rengia ją kultūriniams žygiams; išsivysto jos tautinės ypatybės, kyla tautinis susipratimas ir patriotinis nusistatymas. Tai yra *tautinio brendimo tarpsnis*. Pagaliau tauta apreiškia tautinę savo individualybę kultūriniais žygiais. Ji kuria aukštos vertės mokslą ir meną; ji aktyviai dalyvauja žmonijos gyvenime ir vykdo tam tikrą savo uždavinį. Tai yra *tautinio veikimo tarpsnis*. Pirmame tarpsnyje tauta *tampa*, antrame – *bręsta*, trečiame – *veikia*. Pirmame ji yra *rasinė grupė*, antrame – *tauta*, trečiame – *nacija*. Visi šitie tarpsniai nėra vienas nuo kito *atskirti*, bet visi yra *skirtingi*. Pirmą tautos gyvenimo tarpsnį galima pavadinti Fr. Meineckės žodžiais „augaliniu ir neasmeniniu buvimu"[1], antrą – tauti-

[1] Der nationale Staat und Weltbürgertum, p. 63.

nio „Aš" suvokimu, kuris reikalauja išvidinio subrendimo, ir trečią – tautinio „Aš" apreiškimu. Pirmame tarpsnyje vyrauja prigimtis, antrame prigimtį papildo kultūra, trečiame – kultūra prigimtį apvaldo. Nuo kūrimosi per brendimą tauta žengia į kūrybą. Iš rasinės grupės ji išsivysto į *Naciją*.

Žodis *nacija* šiandien yra vartojamas dvejopa prasme. Vienu atveju juo vadinama tauta kaip politinis vienetas, kurio jungtimi yra valstybė. Šiuo atžvilgiu kiekviena tauta, įgijusi nepriklausomumą, tampa nacija. Kitu atveju nacija reiškia *kultūrinį vienetą*, kurio jungtimi yra aukšta tautinė kultūra. Šita prasme ne kiekviena tauta yra nacija, nors kiekviena ja *gali* ir *turi tapti*. Pirmasis nacijos supratimas yra daugiau vartojamas politikų ir teisininkų, antrasis – daugiau kultūros filosofų ir istorikų. Šia pastarąja prasme ir mes šitą žodį vartosime[2].

Nacija visų pirma yra subrendusi ir kultūringa tauta. *Tauta taip santykiuoja su nacija kaip individualybė su asmenybe.* Kiekviena tauta yra tautinė individualybė, bet ne kiekviena yra tautinė asmenybė. Tautinę individualybę, vadinasi, tautinę būseną ir veikseną, tauta įgyja atsiradimo metu. Individualybė tautai yra prigimta, kaip ir žmogui. Bet tautinę asmenybę, vadinasi, tautinės būsenos *subrendimą ir vertingumą*, ji gali įsigyti tik žymiai vėliau. Tik tada, kai tautinė individualybė yra subrendusi ir išvystyta ligi aukščiausio laipsnio, kai ji apsireiškia originaliais ir vertingais žygiais išviršiniu būdu, tik tada ji gali būti vadinama tautine asmenybe ir tik tada tauta laimi nacijos vardą. Tautinė individualybė yra pradedamasis, tautinė asmenybė – atbaigiamasis tautos išsivystymo punktas. Tapusi nacija, tauta baigia savo brendimą ir pradeda tikrai tautiškai gyventi. Ji suvokia save kaip didelę „asmenybę ir kaip istorinę jėgą"[3]. *Nacija yra tautinė asmenybė.*

---

[2] Žodis „nacija" yra kilęs iš lot. *nasci* ir iš pradžių reiškė *gimimą* (plg. Cicero *dea natio*). Bet jau ir rymiečiams jis reiškė svetimas tautas ir žemesnes kultūras (plg. Salustius *nationes ferae Scytarum)*. Viduriniais amžiais nacija reiškė provincijas (plg. *natio Florentina, natio Senensis)*. Nuo Konstancijos susirinkimo nacija jau reiškia tautą. *Universitas christiana* susideda ne tik iš atskirų žmonių, bet ir iš *nationes*.

[3] *Fr. Meinecke*, op. cit., p. 16.

Bet kaip tik dėl to tautos kelias į nacijų eiles yra labai ilgas. Nacija yra vėlyvas kultūros padaras. Kultūra istorinio likimo pavidalu atbaigia, kaip matėme, tautinę individualybę. Bet, išgyvenusi istorinį likimą, tauta pabaigia dar tik antrąjį savo išsivystymo tarpsnį. Kultūra šiuo metu papildo prigimtųjų veiksnių (rasės ir gyvenamosios aplinkos) darbą ir pradeda savąjį, kuris turi tautai laimėti nepakeičiamą vietą žmonijoje. Tik jį išgyvenusi, *tik iš vidaus* subrendusi tauta tampa nacija.

b. *Nacijos žymės*

Nacija kaip tautinė asmenybė yra tauta, subrendusi iš vidaus ir šitą subrendimą apreiškianti iš viršaus. Jeigu tauta dar nėra patyrusi kultūros įtakos, kuri brandina josios individualybę, arba jeigu ji negali savo subrendimo apreikšti kultūrine kūryba, ji dar nėra nacija. Išvidinis subrendimas ir vertinga kultūrinė kūryba yra dvi esminės ir bendriausios nacijos žymės. Tikrovėj jos suskyla į smulkesnius bruožus, kurie leidžia aiškiau apibrėžti nacijos pobūdį ir suvokti josios esmę. Prof. St. Šalkauskis jų mini penketą: „1) tauta privalo turėti žymią tautinę individualybę, pasireiškiančią ryškiomis sau tinkamomis lytimis; 2) tauta turi būti patriotiškai susipratusi ir turinti tautinės savo garbės pajautimą; 3) tauta privalo stovėti tautinio ir kultūrinio išsivystymo aukštumoje; 4) tauta turi vykdyti reikšmingą savo pašaukimą, išskiriantį ją individualiai iš kitų tautų tarpo; 5) tauta turi aktyviai ir kuriamai dalyvauti anttautinių visuotinės kultūros problemų sprendime"[4]. Ryški tautinė individualybė ir patriotinis susipratimas yra išvidinio tautos subrendimo žymės. Aukštas kultūrinis lygis, tautinio pašaukimo vykdymas ir dalyvavimas anttautinių problemų sprendime yra kultūrinės kūrybos apraiškos. Dvi pirmosios žymės sudaro nacijos pagrindą; trys paskutinės yra tikrieji nacijos apsireiškimo ženklai.

Tautinis susipratimas yra pirmoji nacijos žymė. „Nusistatymas priklausyti tam tikrai tautai yra subjektyvus ženklas, kad tauta

---

[4] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 169.

baigė savo išsivystymą".[5] Kol šitokio nusistatymo nėra, kol tautos nariai neturi tautinės sąmonės, kol jie nesuvokia tautinio „Aš", tol tauta yra tik individualybė, bet ne subrendusi tautinė asmenybė. Ji tebėra dar tik antrame savo išsivystymo tarpsnyje. Bet nacijai neužtenka tik *formalinio susipratimo*. Kai tautos nariai jau žino, kad jie priklauso vienai ar kitai tautai, ir kai jie nori jai priklausyti, bet kai jie dar nesuvokia šito priklausymo pareigų, tautinis jų susipratimas yra tik formalinis. Jie pergyvena tautą tik kaip juos jungiančią lytį, nežinodami josios turinio ir nenuvokdami josios gyvenimo prasmės. Toksai tautinis susipratimas yra būtinas, bet nacijai nepakankamas. Nacija, kaip tautinė asmenybė, reikalauja, kad josios nariai žinotų savo, *kaip tautiečių*, gyvenimo tikslą, savos tautos misiją ir josios reikšmę žmonijos gyvenime. Kai tauta suvokia save santykiuose su tuo, ką ji daro ir ką ji nori daryti, į ką ji tiki ir kam tarnauja"[6], tik tada josios susipratimas darosi pilnutinis. *Tautinis susipratimas, kaip nacijos žymė, yra tautos gyvenimo turinio ir prasmės suvokimas.*

Aukštas kultūrinis lygis yra išviršinis subrendusios tautos ženklas. „Mokslas ir menas paduoda vienas kitam rankas, kad tautos garbę paskleistų ligi žemės pakraščių".[7] Kultūra subrandina tautą ir paskiau pati laimi dėl šito subrendimo. Tauta gali subręsti tik kultūros įtakoje, bet aukšta kultūra galima tik subrendusioje tautoje, nes tik tada tauta pajėgia visuotiniam žmogiškajam turiniui suteikti tikrai vertingų tautinių lyčių. Apie naciją galima kalbėti tik tada, kai tauta savo žygiais laimi nepakeičiamą vietą žmonijos kultūroje. Šiuo atžvilgiu nacijos uždaviniai yra neaprėžti ir net begaliniai. Kultūros tobulinimas niekados neprieina galo. Kiekvieną kartą, pasiekęs tam tikrą laipsnį, jis atskleidžia tautai naujų perspektyvų ir naujų tikslų. Nacija, W. Sauerio žodžiais tariant, yra „begalinis uždavinys"[8].

Nacijos kuriama kultūra telkiasi aplink vieną kurį žygį, kuris sudaro pagrindinį josios gyvenimo uždavinį, arba josios pašaukimą.

---

[5] *J. Fels.* Staatslexikon, 3, 1488 šp. hrsg. v. H. Sacherer.
[6] *V. Solovjov.* Nationale Frage im Licht der Sittlichkeit, p. 60.
[7] J. G. Zimmermann, Vom Nationalstolze, Zürich, 1758, p. 131.
[8] Schöpferisches Volkstum etc..., p. 11.

Tautinio pašaukimo vykdymas taip pat yra viena iš esminių nacijos žymių. Dar daugiau, jo vykdymas, kaip matysime vėliau, labiausiai brandina tautą ir greičiausiai ją artina į nacijų eiles. „Taūtos tikromis nacijomis virsta tik pažindamos arba bent nujausdamos ypatingą savo pareigą ir tikslą".[9] Izraelio tauta būtų žlugusi, babiloniečių ir asiriečių spaudžiama, jei ji nebūtų gyvenusi ypatingu savo pašaukimu, kuris pasaulio kultūrai sukūrė ateities, vadinasi, pažangos idėją[10]. Rymiečiai sąmoningai ir nesąmoningai vykdė Vergilijaus žodžius: *Tu populos regere imperio, romane, memento.* Socialinės idėjos vedami, jie davė pasauliui organizaciją ir teisę. Graikai žmonijai atskleidė intelektualinio ir estetinio gyvenimo gelmes. Šiandien nėra nei senovės graikų, nei rymiečių. Žydai taip pat išsklaidyti po visą pasaulį. Bet šitų trijų tautų laimėjimais gyvena visa žmonija. Tokį daugiau ar mažiau svarbų uždavinį turi ir kiekviena tauta. Pradėjusi jį vykdyti, ji subręsta pati ir laimi kultūrai nežlungančių vertybių.

Tautinis pašaukimas išveda naciją į pasaulį ir įjungia ją į bendrą žmonijos gyvenimą. Tauta tampa pilnateisiu nariu tautų šeimoje. Bet kaip tik dėl to jai atsiranda dar vienas uždavinys: *dalyvauti anttautinių problemų sprendime.* Žmonijos gyvenimas rymo ant tam tikrų idėjų, kurios istorijos vyksme pamažu skleidžiasi ir nuo kurių pareina vienoks ar kitoks žmonijos likimas. Subrendusi tauta negali nedalyvauti jų aiškinime ir realizavime, nes jų išsprendimas jos pačios gyvenimui duoda kryptį ir prasmę. Kaip žmogaus asmuo pilnai bręsta ir įprasmina savo gyvenimą tik dirbdamas antasmeniniams tikslams, taip tauta pateisina savo buvimą ir įprasmina savo kultūrą tik aktyviai dalyvaudama anttautinių uždavinių vykdyme. *Visuotinės reikšmės problemų sprendimas atbaigia tautos tapimą nacija.*

Organiškas šitų žymių susijungimas parodo, kad *nacija yra tautiškai subrendusi tauta, kultūrine savo kūryba vykdanti tautinį pašaukimą anttautinių idėjų tarnyboje.* Nacija yra aukščiausias tautos išsivystymo laipsnis ir todėl kiekvienos tautos tikslas. „Tauta ilgisi

---

[9] *Martin.* De nationum diversitate etc..., p. 11.
[10] Plg. *N. Berdiajev.* Sinn der Geschichte, p. 131.

nacijos, kad sukultūrėtų, sudvasėtų ir apvaisintų kitas tautas"[11]. Tik nacijoje tauta išsiskleidžia, subręsta ir tikrai gyvena.

c. *Nacija ir valstybė*

Sava valstybė nėra būtina nacijai *būti*, bet ji yra būtina nacijai *tapti*. Tauta, sykį tapusi nacija, gali gyventi ir be valstybės. Bet tauta negali tapti nacija be valstybės. Vieni sociologai eina per toli, tvirtindami, kad nacija yra tik ta tauta, kuri turi valstybę; valstybė esanti esminė nacijos žymė (J. Fels). Kiti per maža pripažįsta valstybei reikšmės, manydami, kad savas politinis gyvenimas tautos *subrendimui* nėra būtinas. Tautinė valstybė, kaip buvo minėta įvade, yra ne kas kita, kaip tautos *susiorganizavimas draugijine lytimi*. Tarp tautos subrendimo ir draugijinės josios lyties yra esminis ryšys. Tauta tol negali tinkamai subręsti ir šitą savo subrendimą apreikšti, kol ji pati nepasireiškia regima forma, arba valstybe. Valstybėje tauta objektyvuojasi ir tuo būdu atbaigia subjektyvinių savo galių išvystymą. Kaip žmogaus likimas ir gabumas kurti subręsta tik kuriant, kaip kultūrinės idėjos ištobulėja tik objektyvuojamos regimais pavidalais, taip ir tauta, kaip individualybė, pasiekia pilnutinio savo išsiskleidimo tik tapusi valstybe. „Kultūra eina iš tautos per valstybę į naciją".[12] Šią mintį patvirtina ir istorija. Yra daug pavyzdžių, kai nacijos neteko savo valstybės ir vis dėlto liko nacijomis (pvz., senovės graikai). Bet nėra nė vieno pavyzdžio, kad tauta, neturėdama valstybės, būtų tapusi nacija. „Tauta gali gyventi ir save teigti tik kaip nacija; bet tauta tampa nacija tik valstybėje".[13]

Normaliausias gyvenimas, be abejo, esti tada, kai nacija esti kartu ir valstybė. Tuomet „tauta duoda kraują, valstybė kūną, o nacija dvasią"[14]. Tautinė individualybė kultūrą maitina, valstybė ją saugo, o nacija apipavidalina ir įprasmina. Tauta, turėdama

---

[11] *W. Sauer*. Sozialphilosophie, p. 191.
[12] *W. Sauer*, ibd.
[13] *J. Hommes*. Lebens und Bildungsphilosophie etc., p. 9.
[14] *W. Sauer*. Sozialphilosophie, p. 190.

savą valstybę ir pasiekusi nacijos laipsnį, gyvena pilnutinį gyvenimą ir kuria tikrai vertingą kultūrą, nes turi visas reikalingas sąlygas. Bet *tapusi* nacija, ji gali būti kūrybiška ir be valstybės. Savo kultūra ji gali net pavergti savo pavergėjus, kaip atsitiko rymiečiams, užkariavusiems graikus. Vis dėlto toks nacijos gyvenimas nėra normalus. Nė viena pavergta tauta nekuria ramiai kultūros, bet stengiasi visų pirma atgauti prarastą laisvę, nes, būdama subrendusi savo viduje, ji turi teisę nepriklausomai apsireikšti ir išviršiniame gyvenime. Kultūrinė kūryba yra lyg augmuo: ji klesti tik laisvėje.

2. *Nacionalinio auklėjimo esmė ir uždaviniai*

a. Nacionalinis auklėjimas kaip nacijai reikalingų sąlygų rengimas

Tautiškas auklėjimas išvysto tautinę individualybę. Patriotinis auklėjimas nustato tinkamus asmens santykius su jo tauta. *Nacionalinis auklėjimas yra pašauktas rengti tautai sąlygas tapti nacija.* Jis nekuria nacijos, kaip tautiškas auklėjimas nekuria tautiškumo ir patriotinis – patriotizmo. *Tauta tampa nacija ne auklėjimu, bet kultūriniu veikimu.* „Nacija yra ne rūpesčio padaras, bet savaimingas vaisius pastangų, pakreiptų į anttautinių tikslų atsiekimą".[15] Bet auklėjimas rengia tautą kultūrinei kūrybai ir anttautiniams uždaviniams. Be aukštos kultūros tauta negali būti nacija, bet be auklėjimo ji negali pasiekti aukštos kultūros. Nors nacionalinis auklėjimas tiesioginiu būdu nacijos ir nekuria, bet rengdamas sąlygas aukštai kultūrai, darosi tautai būtinas, kad ji pasiektų nacijos laipsnį.

Rengti tautai sąlygas tapti nacija iš esmės yra ne kas kita, kaip *auklėti naująsias kartas tiems tautos uždaviniams, kuriuos vykdydama ji tampa nacija.* Kiekvienoje ateinančioje kartoje nacionalinis auklėjimas sudaro tam tikrų nusiteikimų, kurie stumia tautos išsi-

---

[15] *Gessenas,* cit. *St. Šalkauskis.* Visuomeninis auklėjimas, p. 144.

vystymą nacijos linkui, jei tauta dar nėra nacija, arba kurie palaiko tautos laimėtą vietą žmonijos kultūroje, jei tauta jau yra nacija. Nauji tautos nariai kiekvieną kartą reikalauja įglaudžiami į tautos gyvenimą ir nuteikiami jį tobulinti. Nacionalinis auklėjimas yra reikalingas visoms tautoms ir visoms nacijomis: *tautoms*, kad jos *taptų* nacijomis, *nacijoms*, kad jos *liktų* nacijomis. Jeigu tauta, tapusi nacija, nepasilieka pasiektoje kultūrinėje aukštumoje, ji praranda nacijos žymes ir vėl nuslenka į paprastų tautų eilę. Senovės graikai buvo nacija. Dabartiniai graikai, nors jie yra ir tie patys kaip Homero laikais, jau yra tik paprasta tauta. Tas pat yra ir su žydais. Kai naūjosios kartos pradeda tik gėrėtis tėvų laimėjimais, kai jos netenka pasiryžimo šituos laimėjimus tobulinti ir įgyti naujų, jos nusmukdo tautą ir sustingdo josios kultūrą. Nacionalinis auklėjimas todėl turi žadinti ir palaikyti tautos nuolatinį kūrybinį užsidegimą ir nuolatines pastangas kelti kultūrą vis į aukštenį tobulumo laipsnį.

b. Nacionalinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai

Bendriausias nacionalinio auklėjimo tikslas yra nacija. Bet tauta, pasiekusi nacijos laipsnį, apsireiškia, kaip matėme, tam tikromis ypatybėmis, kurios savo ruožtu virsta smulkesniais nacionalinio auklėjimo tikslais. Nacionalinis auklėjimas, siekdamas nacijos, konkrečiai siekia tų dalykų, kurių buvimas *savaime* tautą padaro nacija ir kurie yra ne kas kita, kaip minėtos nacijos žymės, būtent: *tautinis subrendimas ir patriotinis susipratimas, aukšta tautinė kultūra, tautinio pašaukimo vykdymas ir dalyvavimas anttautinių problemų sprendime.* Šitie dalykai yra konkrečios nacijos ypatybės ir kartu specialūs nacionalinio auklėjimo tikslai.

Pagal tikslus susiskirsto ir nacionalinio auklėjimo uždaviniai. Rengimas tautai sąlygų tapti nacija konkrečiai yra vykdomas *brandinant tautinę individualybę ir ugdant patriotinį nusistatymą, auklėjant naująsias kartas tautinei kultūrai kurti, tautiniam pašaukimui vykdyti ir dalyvauti anttautinių problemų sprendime.* Pirmuosius du uždaviniu atlieka tautiškas ir patriotinis auklėjimas. Tautiškas auklėjimas brandina ir išvysto tautinę individualybę, kad ji apsireikštų

ryškiomis tautinėmis lytimis. Patriotinis auklėjimas ugdo patriotinį nusistatymą savo tautybės atžvilgiu ir žadina tautinę individų sąmonę. *Tautiškas ir patriotinis auklėjimas padeda pamatą nacionaliniam auklėjimui.* Bet kaip nei išsivysčiusi tautinė individualybė, nei tobulas tautinis susipratimas dar nepadaro tautos nacija, taip ir tautiškas bei patriotinis auklėjimas dar neišsemia tų visų uždavinių, kurie veda tautą nacijos linkui. „Tautiškas ir patriotinis auklėjimas dar neišeina iš subjektyvinio tautos gyvenimo ribų".[16] Juodu abu brandina tautą josios viduje ir rengia būtinas sąlygas išviršiniam šito subrendimo apsireiškimui. *Bet juodu tautos neapreikšdina.* Tiesioginiu būdu juodu neveda josios į objektyvinius kultūros laimėjimus. Todėl po tautiško ir patriotinio auklėjimo savaime ateina nacionalinis auklėjimas, kuriam lieka įvykdyti tris paskutinius uždavinius: *išauklėti naująsias kartas tautinei kultūrai kurti, prirengti jas tautiniam pašaukimui vykdyti ir anttautinėms problemoms spręsti.*

II. AUKLĖJIMAS TAUTINEI KULTŪRAI

1. *Kultūros tautiškumo problema*

a. Kultūros ryšys su tautybe

Kultūros kūrėjas yra asmuo. Bet izoliuotas asmuo, kaip jį atvaizdavo Defoe savo Robinzone, yra fikcija. Kultūros kūrėjas yra konkretus žmogus, gimęs tam tikroje šalyje, gyvenąs tam tikrame amžiuje ir kalbąs tam tikra kalba. Kultūra nėra padaras žmogaus apskritai, bet žmogaus su visomis jojo ypatybėmis ir su visomis konkretinėmis jo būsenomis. Net ir didžiausiuose kultūros laimėjimuose galima rasti *individualinių* kūrėjo žymių, galima pastebėti jo *lyties* bruožų ir *amžiaus įtakos.* Asmeninės Beethoveno nelaimės įspaudė tragiškų bruožų ir jo veikalams. Šv. Tomo filosofija turi ryškų androcentrinį charakterį. Iš Sigridos Undset ro-

[16] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 169.

manų kalba užjaučianti moteris. Nietsche's idėjos yra gimusios iš XIX a. dvasios. Kultūra yra sąmoningas prigimto daikto apipavidalinimas pagal idėją. Bet šita idėja gyvena konkrečiame žmoguje ir savaime įgyja savotišką charakterį, kurį ji įspaudžia ir objektyviam kūriniui.

Šalia individualinių kultūros bruožų yra ir tautinių. Mūsų laikais kultūros tautiškumas yra ypač pabrėžiamas, nes *tautinė kultūros lytis yra plačiausia, kuria gali reikštis objektyvinė kūryba.*

Kultūros lyties, kaip idėjos, pradas yra žmogiškumas. Josios, kaip objektyvuojamos formos, pradas yra tautiškumas. Idėja kyla iš žmogiškumo, bet ji yra realizuojama per tautiškumą. Kol kultūros lytis yra tik idėja, tol ji yra tik žmogiška. Bet tapusi objektyvaus kūrinio forma, ji įgyja tautišką charakterį, kylantį iš tautinės kūrėjo individualybės. Nekaltos motinystės idėja yra visuotinė. Ji yra ta pati visų žmonių dvasioje. Bet ji kitaip realizavosi Raffaello ir kitaip Dürerio madonose. Tautybė tam tikra lytimi, kaip matėme, apsprendžia individo mąstymą, jo pasaulėvaizdį ir jo estetinį nusiteikimą. Tautiškumas yra konkreti žmogiškumo būsena. Kultūros lytis, objektyvuodamasi kūrinyje, turi pereiti per šitą konkrečią būseną ir prisiimti josios charakterį. Tautiniai kultūros bruožai iš esmės yra suaugę su kultūrinės kūrybos procesu. Joks kūrėjas, tegul jis būtų ir genialiausias, negali nusikratyti savo veikalų tautiškumo, nes jis negali nusikratyti savo tautybės. „Kiekvienas tautos narys kuria kultūrą tik iš savos tautos".[1] Genijų kūryba geriausiai apreiškia tautinį kultūros charakterį. „Didieji žmonijos genijai jungia draugėn žmogaus dvasios turtingumą su tautinės išraiškos pilnumu".[2] Sofoklio „Antigonėje" brolio meilė ir ištikimybė religijos dėsniams (visuotinės idėjos) yra apipavidalintos tobula graikiška lytimi. Pamatiniai gyvenimo klausimai Dante's „Dieviškojoje Komedijoje" yra įkūnyti itališkoje žodinio meno architektonikoje. Dievo buvimo problemą Dostojevskis „Broliuose Karamazovuose" yra parodęs rusiškame chaotiškume, žiaurume ir kartu savotiškame misticizme. Gilios ir plačios žmogiškosios

[1] *W. Sauer.* Schöpferisches Volkstum etc..., p. 11.
[2] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas.

genijų dvasios sritys yra apspręstos giliõs ir plačiõs tautiškos būsenos. Dėl to jų sieloje sušvitusios žmogiškosios idėjos, realizuojamos konkrečiais pavidalais, savaime įgyja tobulas tautiškas lytis.

Būtinas kultūros ryšys su tautiškumu yra ne tik kiekvienos kūrybos likimas, bet ir josios vertingumo laidas. „Dvasiniame pasaulio iždе žmogiškiausi veikalai ir visuotiniausi meno kūriniai yra tie, kurie geriausiai apreiškia tautos dvasią, vadinasi, tie, kurie yra tautiškiausi".[3] Kultūros laimėjimai vertingi ir amžini esti tik tada, kai visuotinio reikšmingumo turinį jie sujungia su tobula tautine lytimi. Nei vertingas turinys be ryškios lyties, nei ryški lytis be vertingo turinio nelaimi veikalui nepakeičiamos vietos žmonijos kultūroje. Tobulas žmogiškasis turinys ir tobula tautinė lytis yra būtinos kūrinio vertingumo sąlygos. Homero „Odisėja", Platono „Symposion", Shakespeare'o „Hamletas", Goethe's „Faustas" yra tautiškiausi ir kartu visuotiniausi veikalai. Ir tai nėra atsitiktinis dalykas. *Formos tobulumas yra atbaigto kūrinio ženklas.* Forma duoda turiniui realumą. Taigi kuo lytis yra tobulesnė, tuo turinys yra realesnis ir suvokiamesnis. Per tobulą lytį turinys kalba visu savo svarumu. Kai lytis yra menka, ji paslepia nuo mūsų turinio galybę, ir mes veikalo nevertiname. Daugybė kultūros kūrinių žūsta ne dėl menko turinio, bet dėl menkos lyties. Dėl to „individualinė tautinė lytis tuo ir yra tikrai vertinga, kad ji yra būtiname funkcionaliniame sąryšyje su universaliu kultūros turiniu"[4]. Žmogiškajam kūrybos pradui, kuris yra visuotinis, ji duoda konkretų buvimą ir leidžia jam apreikšti jojo vidaus vertę. *Tautiškumas kultūrai yra būtina priemonė, kad galėtų būti suvokiamas visas universalių idėjų turinio reikšmingumas.*

b. Formalinis tautinės kultūros pobūdis

Kultūros ryšys su tautybe atskleidžia kultūros tautiškumo esmę. Jei tautinė individualybė visuotinėms žmogiškosioms idėjoms

---

[3] *P. Vila.* Esprit International, p. 184, Etudes présentés au III congrès international de l'éducation morale et de l'enseignement l'histoire, Neuchâtel, 1922.

[4] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 144.

duoda konkretų pavidalą, tai aišku, kad *kultūros tautiškumas glūdi josios lyties tautiškume.* Idėja, kaip universaliai žmogiškasis dalykas ir kaip kultūros turinys, nėra tautiška. Ji kyla iš žmogiškumo ir siekia žmogiškumo. *Tautinio kultūros turinio nėra ir negali būti,* nes ir pats tautiškumas yra ne turinys, o tik konkreti žmogiškumo būsena. Pats tautiškumas nepajėgia sukurti jokios idėjos. Bet jis pajėgia visuotinėms idėjoms suteikti savotišką konkrečią būseną kultūrinių kūrinių pavidalu. Kiekviename kultūros laimėjime glūdi įvystyta visuotinė idėja, apsireiškianti tautine lytimi, kuri konkretų šitos idėjos įkūnijimą vienoje tautoje atskiria nuo tos pačios idėjos įkūnijimo kitoje tautoje. „Tai, kas skiria vieną civilizaciją nuo kitos, yra tasai santykis, kuris joje įvyksta tarp turinio arba idėjos, bendros visai žmonijai, ir formos arba ženklo, pritinkančio vien tautai".[5] Tautinės kultūros skiriasi savo lytimi. *Kultūros tautiškumas iš esmės yra formalinis dalykas.*

Tiesa, visuotinės idėjos taip pat atsiranda vienoje arba kitoje šalyje bei tautoje. Atomizmas, hylemorfizmas, daiktų prototipų idėja yra kilę Graikijoje, bet *ne iš graikiškumo.* Jų kūrėjas yra ne graikiškumas, bet žmogiškumas, apspręstas graikiškumo. Todėl jos, viena vertus, tapo visuotinės, antra vertus, – graikų gyvenime buvo išreikštos nepasekama lytimi. Kultūros turinys keliauja po visą pasaulį. Kultūros lytis visados lieka vienoje tautoje. Graikų grožio idealas visų pirma tapo pavyzdžiu rymiečiams, o vėliau humanistams. Bet konkrečių šito idealo apraiškų, kurias sukūrė graikai, neįstengė pamėgdžioti nei rymiečiai, nei humanistai. *Edle Einfalt* – kilnus paprastumas ir *stille Grösse* – tyli didybė, kaip Winckelmannas charakterizavo graikų meną, galima lengvai suvokti Mykolo Angelo, Canovos, Racine'o ir Goethe's veikaluose. Bet Mykolo Angelo „Dovydas" nėra Praxitelio „Hermes", ir Racine'o „Ifigenija" nėra Euripido „Efigenija". Kalokagathia – gražus gerumas – yra žmogiškas dalykas. Jį galima perkelti iš vienos tautos į kitą ir realizuoti visais laikais. Bet graikiškoji jo lytis yra amžinai surišta su Graikija ir su graikiškumu. Ji nėra pasekama ir negali būti perkeliama. Kultūra plinta savo turiniu, bet ne savo

---

[5] *St. Šalkauskis, op. cit., p. 8.*

lytimi. Savo turiniu ji yra tarptautinė arba, geriau, – anttautinė, savo lytimi ji visados lieka tautinė. „Kiekviena aukšta kultūra, – kalba R. V. Nostitz-Rieneckas, – yra patobulintas žmogiškumas. Savo kilme ir charakteriu ji gali būti ir labai tautinė, bet žmogiškuoju savo vertingumu ji pralaužia tautos sienas ir daro įtakos kiekvienai civilizacijai. Tiesa, gėris ir grožis, vis tiek, kur jie kiltų, kokia kalba jie kalbėtų, patobulina bendrą žmogiškąjį žinojimą, norėjimą ir galėjimą. Aukštos kultūros vertybės yra kartu tautinės ir tarptautinės: tautinės savo kilme ir charakteriu, tarptautinės savo verte ir išplitimu".[6]

Kultūros turinys plinta visuotinių idėjų pavidalu be tautinės lyties. Ją jis įgyja kiekvienoje tautoje atskirai. „Nė viena tauta nepasisavina neperkeistų svetimų elementų. Ji pritaiko juos visai būtybei, ji juos pervirškina ir perkeičia"[7]. Visuotinės idėjos kultūros tautiškumui nėra nė kiek pavojingos. Priešingai, aukšta tautinė kultūra gali būti tik tada, kai ji įima į save kuo daugiausia žmogiškųjų pradų ir juos konkretizuoja tobulomis tautinėmis lytimis. Kaip individas, atsiskyręs nuo visuomenės, pats vienas niekados negali tapti kultūringu, taip ir tauta, pasigelbėdama tik savo žmogiškumu, niekados negali sukurti didelio vertingumo dalykų. Žmogiškasis kūrybos genijus yra išsklaidytas visame pasaulyje, ir tik sutartinis visų tautų darbas gali pasiekti mokslo, visuomeninio gyvenimo ir meno gelmes. Visuotines idėjas realizuoja tauta. Bet jas suvokia ir išryškina žmonija. Todėl atsiskirti nuo josios ir užsidaryti tik savoje tautoje reikštų atsiskirti nuo kultūros turinio šaltinio ir tuo būdu išsekinti ir pačią kultūrą. Čia dar kartą patvirtinama mintis, kad nacionalizmas iš tikro stumia tautą į subergždėjimą.

c. *Tautinės kultūros veiksniai*

Du pradai tautinėje kultūroje – individuali lytis ir visuotinis turinys – atitinka du pagrindinius tautos sluoksnius: *liaudį ir švie-*

---

[6] Stimmen aus Maria-Laach, 1 s., 1902, p. 6.

[7] O. *Bauer*. Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie, p. 158.

suomenę. Dažnai yra kalbama apie dvi tautos kultūras. Bet iš tikrųjų tautinė kultūra yra *viena* ir *vieninga*. Tik ji susideda iš dviejų pradų, kuriems kurti nevienodos reikšmės turi du pagrindiniai tautos sluoksniai.

Tautos išsivystyme prof. St. Šalkauskis skiria du tarpsniu: *žemesnį*, arba ankstyvesnį, ir *aukštesnį*, arba vėlyvesnį. „Žemesniame ir todėl ankstyvesniame tarpsnyj tautos ugdo visų pirma tautinę lytį; paskui jos pradeda labiau domėtis turiniu – tai aukštesnis tautinio gyvenimo tarpsnis".[8] Pirmame tarpsnyje pirmaeiliu tautinės kultūros veiksniu yra *liaudis*. Šviesuomenė šiuo metu tebėra dar negausi ir nereikšminga. Antrame tarpsnyje tautinės kultūros kūrimas tenka *šviesuomenei*. Liaudis jį tik palaiko ir gaivina. Pirmame tarpsnyje liaudis parengia turtingų lyčių, kurias antrame tarpsnyje šviesuomenė pripildo visuotiniu turiniu. „Liaudis, sudarydama pastovią daugumą ir stropiai saugodama tautines tradicijas, atlieka tautos kūryboje materialinio pagrindo vaidmenį. Inteligentijai, ne tokiai pastoviai ir judresnei mažumai, pridera uždavinys pakelti tautos civilizaciją į aukštesnį lygį, teikiant liaudies kultūros lytims visuotinio žmogaus dvasios turinio. Iš pradžios sutelktinė liaudies kūryba, dažnai nesąmoningo instinkto sukelta, patiekia tautinės lyties individualumą: paskiau individuali šviesuomenės sąmonė sukuria visuotinį turinį".[9] Liaudis tautinėje kultūroje atstovauja tautiškam, šviesuomenė – žmogiškam pradui.

Bet kaip tik dėl to, kad aukšta tautinė kultūra gali būti tik tada, kai joje tobulai susijungia tautiškas ir žmogiškas pradai, liaudies ir šviesuomenės bendradarbiavimas darosi būtinas. Kai kuria liaudis, josios kultūroje žymu persvara tautiško prado, stokstančio didingo turinio. Kai kuria tik šviesuomenė, josios kultūroje ima viršų žmogiškasis turinys, neapsireiškiąs tobula lytimi. Vienos tik liaudies kultūra yra nevertinga dėl idėjinio turinio stokos; vienos tik šviesuomenės kūryba yra nevertinga dėl ryškios lyties stokos, dėl kurios kenčia, kaip matėme, ir turinys. Tik tada, kai liaudies

---

[8] *St. Šalkauskis*, op. cit., p. 9.
[9] *St. Šalkauskis*, op. cit., p. 9.

sukurtas ir toliau kuriamas tautiškas lytis pripildo šviesuomenės suvoktos visuotinės idėjos, tik tada tautinė kultūra pasiekia aukštą tobulumo laipsnį. Dėl to prof. St. Šalkauskis yra teisingai pastebėjęs, kad „tautai, kurios liaudis ir šviesuomenė persiskiria savo gyvenimo ir veikimo kryptimi, lemta išgyventi gili tautinė drama"[10]. Tokia tauta ilgą laiką nesukuria vertingos kultūros, ir josios kelias į nacijų eiles yra labai sunkus. Šitoks likimas buvo ištikęs ir mūsų tautą. Dėl to, auklėjant jaunimą tautinei kultūrai, reikia, be kita ko, jį auklėti ir šviesuomenės bendradarbiavimui su liaudimi.

2. *Kultūrinis tautos veikdymas*

a. Bendrojo kultūros lygio pakėlimas

Tautai tapti nacija neužtenka tik atskirų asmenų kultūringumo. Tiesa, žymūs asmeniniai laimėjimai įveda tautą į žmonijos kultūrą. Bet jei bendras kultūrinis tautos lygis yra žemas, didesni laimėjimai yra labai reti ir dažnai kitų net nepastebimi. Čiurlionio paveikslai, Sasnausko kompozicijos, Putino lyrika nėra menkesni už daugelio Vakarų Europos kūrėjų veikalus. Bet jie retai kam yra žinomi, nes bendras kultūrinis Lietuvos lygis niekam neimponuoja. *Tauta labai dažnai neprasimuša į nacijų eiles ne dėl to, kad neturėtų universaliai reikšmingų laimėjimų, bet dėl to, kad žema kultūra neleidžia jiems apsireikšti visu savo svarumu.* Jiems tarsi stoksta fono, ir visas jų vertingumas ištirpsta bendrame nekultūringume. Fridriko Didžiojo laikais vokiečiai dar nebuvo nacija, nors buvo turėję turtingą senovės ir riterių literatūrą, gilių mistikų ir nemenkų filosofų. Bet bendras kultūrinis jų tautos lygis buvo žemas, ir todėl vokiškoji kultūra mažai buvo vertinama. Dar ryškesnis pavyzdys yra rusų tauta. Ji turi Solovjovą, Petrą Didįjį, Dostojevskį, Čaikovskį ir visą eilę kitų genialių žmonių, kurių veikalai iš tikro yra nepakeičiami, ir vis dėlto ji dar nėra nacija. „Saugoti mokslo

---

[10] Ibid.

turtus, juos globoti ir savo tyrinėjimais tobulinti yra pašaukti tik kai kurie. Bet mokslinė kultūra lavinamąja ir kilninamąja savo įtaka turi persmelkti visą dvasinį tautos gyvenimą".[11] Tiesioginiai kultūros kūrėjai visados yra atskiri žmonės. Bet bendras tautos kultūringumas duoda jiems tvirtą atramą ir jų laimėjimus išplečia už tautos sienų. *Tauta tampa nacija tik tada, kai genijai gema ir veikia kultūringoje aplinkoje.*

Kultūriniam tautos lygiui pakelti yra daugybė priemonių. Pirmiausia reikia paminėti *mokyklų tinklą* ir *lavinimo laiką*. Jei mokyklos yra retos, jos yra sunkiai prieinamos. Jei lavinimo laikas yra trumpas, jaunimas nespėja susivokti gyvenimo uždaviniuose. Tautos kultūra sparčiai kyla tik tada, kai mokyklas lanko visas jaunimas ir kai lavinimas trunka tiek, kiek reikalauja mūsų kultūros pažanga. Pedagogai šiandien sutaria, kad pradžios mokyklos spindulys negali būti didesnis kaip du kilometrai ir kad bendro lavinimo laikas (ligi universiteto) turi trukti ne mažiau kaip 12 metų. Labai svarbios reikšmės turi ir *bibliotekų bei viešųjų skaityklų tinklas*. Jos varo toliau mokyklos darbą, papildo senąsias pažintis naujomis ir palaiko glaudžius ryšius tarp kultūros kūrėjų ir kultūros ėmėjų. Prie kiekvienos pradžios mokyklos turėtų būti biblioteka ir vieša skaitykla ne tik mokiniams, bet ir visiems tos apylinkės žmonėms. *Mokslo ir meno draugijos*, pradedant moksleivių lavinimosi kuopelėmis ir baigiant specialistų organizacijomis, išplatina kūrybinius atskirų asmenų laimėjimus plačiose masėse, paskatina jas susidomėti aukštesnio gyvenimo vertybėmis ir tuo būdu tampa reikšminga priemone ugdyti tautinei kultūrai. Jau specialesnio, bet dar reikšmingesnio pobūdžio yra vadinamosios *kultūros akademijos*. Akademijos vardas yra likęs nuo Platono laikų, kada jis Heros Akademos kalnelyje buvo įkūręs savo mokyklą. Šiandien akademija turi dvejopą prasmę: ja vadinama ir mokymo įstaiga (pvz., Meno akademija, Teol. akademija, Žemės ūkio akademija ir kt.), ir kultūrinės kūrybos organizacijos (pvz., mūsų Katalikų mokslo akademija, vokiečių – *Die Preussische Akademie der Wissenschaft*, belgų – *Académie royale de Belgique* ir kt.). Šita paskutine

---

[11] *W. Lexis.* Wesen der Kultur, p. 2.

prasme šiandien ir yra *linkstama sistemingą kultūros kūrybos organizaciją vadinti kultūros akademijos vardu*. Ji paprastai apima visas kultūros sritis, skirstosi sekcijomis ir telkia visus kūrybinius tautos darbininkus. Josios reikšmė tautos kultūrai yra nepaprastai didelė. Tauta negali savo kultūros pakelti ligi aukščiausio laipsnio, jei josios kūrėjai yra pakrikę, jei ji neturi vieno ar kelių organų, kurie specialiai rūpintųsi kultūrine kūryba. Kultūros akademijos kaip tik ir vykdo šituos būtinus uždavinius. Jos suteikia gabius kultūrininkus aplink vieną tikslą, paskatina juos kurti, paremia juos materialiai ir organizuotai aprėpia visą tautinės kultūros plotą. Kultūros akademijos yra būtina tautai priemonė siekti nacijos rango. Didesnės ar mažesnės reikšmės turi tautos *kultūrininkų suvažiavimai, kultūrinės parodos* (meno, mokslo, ūkio ir kt.), *mokslo ir meno muziejai, spaudos išplitimas, susisiekimo tobulumas* ir visi kiti dalykai, kurie žadina ir palengvina kultūrinių vertybių plitimą plačiuose tautos sluoksniuose.

b. Kultūros kūrėjų auklėjimas

Aukštas kultūrinis lygis yra būtina sąlyga tautai tapti nacija. Bet jis vienas tautos dar nepadaro nacija. Aukšta tautos kultūra yra tik materialinis pagrindas nacijai. Iš jo turi išaugti asmeniniai visuotinės reikšmės žygiai, kurie būtų giliai įsišaknįję tautinėje individualybėje ir sykiu būtų vertingi visai žmonijai. Tauta gali turėti gerą mokyklų tinklą, ilgą lavinimo laiką, gabių mokytojų, gerai organizuotas bibliotekas, bet jei neturi pasaulinio masto mokslininkų, menininkų, visuomenininkų ir religininkų, ji dar nėra nacija. Tiesa, aukštos kultūros metu paprastai atsiranda ir didelių asmenybių. Bet vien aukšta kultūra apskritai dar nepagarsina tautos vardo.

Todėl šalia rūpinimosi pakelti bendrą kultūrinį tautos lygį turi eiti ir *kultūros kūrėjų auklėjimas*. „Ypatingų tautos asmenų rengimas yra kiekvieno žmogaus istorinio gyvenimo su dramatinėmis jojo įtampomis ir kiekvienos kultūros pažangos, kuri glūdi darbo pasidalinime ir svetimų elementų suderinime su savaisiais, sąly-

ga".[12] Genijai, sakoma, gimsta. Bet genijai ir žūsta, jei jie neranda tinkamų sąlygų savo gabumams išvystyti. Genialumo ir talentingumo užuomazgos taip pat reikalauja auklėjimo, kaip ir bet kurie kiti prigimties duomenys. Dėl to nacionalinis auklėjimas turi žiūrėti, kad nežūtų nė vienas tautos talentas, kad nė vienas nesuskurstų ir nesunyktų. Didžių kultūros kūrėjų negalima išauklėti tiesioginiu būdu, kaip kurpių ar stalių. Bet galima sudaryti tokias sąlygas, kuriomis prigimti gabumai išsiskleistų ir subręstų.

Šiam reikalui visų pirma tarnauja *gabių mokinių atranka*. Kai lavinimas buvo labiau individualizuojamas, kai jaunimas mokėsi pas atskirus asmenis, šitoji problema nebuvo tokia aštri. Bet šiandien, kai mokyklų klasės turi po kelias dešimtis žmonių ir kai šitos kelios dešimtys paskęsta šimtiniame visumos skaičiuje, reikia ypatingai susirūpinti, kad masėje nežūtų tie, kuriuos prigimtis skiria ypatingiems uždaviniams. Mūsų lavinimo sistema yra naudinga vidutinėms dvasioms, nes ji duoda progos sueiti su visais ir mokytis visko. Bet ji yra kenksminga gabiesiems, nes šitoje žmonių ir daiktų visumoje jie lengvai praranda specialius savo palinkimus. Humanistinių gimnazijų programa yra skiriama dvasios mokslų atstovams. Tuo tarpu jose mokosi ne vienas būsimasis gamtininkas, fizikas ar matematikas. Komercinės gimnazijos rengia komersantus. Tuo tarpu jas galbūt lanko būsimi filosofai, istorikai ar filologai. Ir jei tik laiku nėra atkreipiamas dėmesys į skirtingus šitų žmonių palinkimus, jei nepatariama jiems keisti lavinimosi krypties, jie lengvai gali apsilenkti su prigimtu savo pašaukimu ir pražudyti savo talentus. Gabiųjų tad atranka šiandien sudaro labai svarbų ir labai sunkų bendrojo, o ypač tautinio auklėjimo uždavinį. Mokykla, kuriai rūpi tautos ateitis, negali praeiti tylomis pro tuos, kurie parodo kurių nors specialių palinkimų. Gabūs mokiniai turi būti visokeriopai remiami, padedant jiems pakilti iki tokio aukščio, kokį tik jiems leidžia įgimti jų talentai. Dėl to *konkursai, stipendijos, premijos, pašalpos* ir kiti šios rūšies dalykai yra būtini, kad tauta galėtų susilaukti didžių kultūros kūrėjų.

---

[12] *J. Mausbach.* Aus kath. Ideenwelt, p. 392.

Tobulėjant tautos kultūrai, vis labiau darosi jaučiamas reikalas pasidalyti kultūrinį darbą. Iš pradžių, kada kultūra dar nėra aukšta, enciklopediškumas yra labiau pageidaujamas negu siauras speciališkumas. Tuo metu atskiri kultūrininkai turi aprėpti daugybę sričių ir dirbti jose visose. Mūsų tautos atgimimo tarpsnyje turėjome žmonių, kurie buvo medikai, istorikai, filologai ir publicistai (J. Basanavičius, V. Kudirka ir kt.), teologai, visuomenininkai ir literatai (Maironis), filosofai, matematikai ir kritikai (Jakštas) ir t. t. Jie turėjo atgaivinti visą lietuviškąją kultūrą, todėl buvo priversti visiems būti viskuo. Bet kai kultūra tobulėja, kai ji išsiskirsto sritimis, enciklopediškumas turi užleisti vietą atskiroms specialybėms. *Šiuo metu kaip tik ir atsiranda reikalas pasirūpinti tinkamu specialistų rengimu.* Ne visos tautinės kultūros sritys tobulėja vienodu spartumu. Vienose kartais atsiranda net genialių laimėjimų (pvz., mūsų tapyba), tuo tarpu kitos – tik vegetuoja (pvz., mūsų literatūros mokslas). Pakelti atsilikusias sritis gali tik gabūs tų sričių darbininkai. Nacionalinis auklėjimas todėl turi rūpintis ne tik apskritai kūrybinių žmonių auklėjimu, bet ypatingai atkreipti dėmesį į parengimą darbininkų toms sritims, kurios yra atsilikusios. Steigti specialias mokyklas, siųsti gabesnius jų mokinius į tuos kraštus, kur atitinkama sritis yra išsivysčiusi, pažadinti tautos susidomėjimą atsilikusia sritimi – visa tai yra priemonės, kurios gali vajaus keliu subrandinti tautinę kultūrą ir parengti jai kvalifikuotų specialistų.

c. *Šviesuomenės auklėjimas bendradarbiavimui su liaudimi*

Viduriniais amžiais visuomenė buvo susiskirsčiusi į luomus pagal dirbamą darbą. Naujieji laikai įvedė suskirstymą pagal išsilavinimo laipsnį. „Naujasis padalinimas turėjo dar didesnės skiriamosios įtakos negu senasis, nes jis skyrė žmones ne tik iš viršaus, bet ir iš vidaus; jis paneigė tautos kultūros vieningumą ir jį palaidojo".[13] Jeigu naujųjų laikų kultūra pasidarė bespalvė ir bekraujė, tai gerokai ir dėl to, kad beveik visose tautose šviesuome-

[13] *Fr. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 17.

nė buvo atitrūkusi nuo liaudies. Šitas atitrūkimas buvo ypač žymus ir kenksmingas mūsų tautoje, nes *mūsų šviesuomenė paneigė ne tik liaudį, bet ir pačią tautybę.* Dėl to „lietuviai negalėjo sukurti nei pastovios valstybės, nei pilnutinės tautinės civilizacijos... Visa tautinė Lietuvos evoliucija išėjo iš normalių vėžių ir žengė nepaprastais keliais į pilnutinės tautos idealą"[14]. Tokią tautinę dramą, didesnę ar mažesnę, pergyveno naujaisiais laikais kiekviena tauta. Todėl dabar tautinis sąjūdis ypatingai pabrėžia liaudį kaip tautinės kultūros šaltinį. „Prie žemės prisirišusi liaudis, kaip tautos galybės versmė, šiandien darosi tautiškai politinio auklėjimo centras".[15] Būdama bendruomeniška visame gyvenimo plote, turėdama ypatingai artimų ryšių su gamta, saugodama tautines tradicijas, liaudis tampa nepakeičiamu tautinės kultūros pagrindu, iš kurio nuolatos kyla naujų ir ryškių kultūrinių lyčių.

Šviesuomenės auklėjimas bendradarbiauti su liaudimi turi du uždaviniu: *atskleisti jaunimui šviesuomenės prasmę ir įpratinti jį dirbti santykiuose su liaudimi.* Jaunimui turi būti gerai išaiškinta, kad šviesuomenė nesudaro nei atskiro luomo, nei socialinės klasės, kad šviesuoliu negalima gimti, bet reikia juo tapti lavinantis ir auklėjantis. Jaunimas turi žinoti, kad šviesuolis iš esmės yra liaudies vadas, nurodąs josios gyvenimo kryptį ir įprasminęs josios kūrybą. „Todėl į liaudies vadus tinka vien tie rinktiniai žmonės, kurie pasižymi ir aiškiu protu, ir tvirta valia, ir pilna entuziazmo širdimi... Tikras inteligentas arba žmogus, iškilęs iš plačiosios masės, yra vien tas, kas visais atžvilgiais yra kilnus, kitaip tariant, kas yra geruolis arba aristokratas neiškraipyta šito žodžio prasme".[16] Žmogus tampa šviesuoliu tik vispusiškai tobulėdamas. Šviesuomenė nėra uždara kasta, bet geriausi tautos nariai. *Noras tapti šviesuoliu yra noras tapti geresniu žmogumi.*

Šviesuomenę su liaudimi *suartina* pirmiausia *mokykla.* Nacionalinio auklėjimo atžvilgiu yra nepateisinamos atskiros mokyklos

[14] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 15.
[15] *E. Krieck.* Völkische Erziehung aus Blut und Boden, p. 307, „Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft, 3 s. 1933/34.
[16] *St. Šalkauskis.* Ateitininkų ideologija, Kaunas, 1933, p. 32.

šviesuomenės ir liaudies vaikams. Galima mokyklas skaldyti pagal gabumus, pagal specialybę, amžių, lytį, bet negalima jų skaldyti pagal luomus. *Į lavinimo organizaciją neturi būti įvestas luominis principas, nes jis prieštarauja ir pačiam ugdymui, ir tautinei kultūrai.* Bendros įvairių luomų mokyklos labiau praplečia mokinių akiratį negu luominės. Jose mokiniai jau nuo pat mažens įpranta dalyvauti visų klasių gyvenime ir suprasti visų luomų reikalus. Dėl to laimi ir *ugdymas*, nes jis darosi platesnis, ir *tautinė kultūra*, nes čia yra dedami pamatai vėlesniam josios vieningumui.

Didelės reikšmės turi ir vadinamoji *darbo tarnyba*. Ji yra dar visai naujas padaras ir kol kas retai kur praktikuojama (Vokietijoje). Bet josios svarba šviesuomenės suartėjimui su liaudim glūdi jau pačioje josios esmėje. Ji suveda šviesuolius ir liaudį vienam bendram tikslui, būtent *konkrečiam darbui*. Rankų darbas, bendrai atliekamas, žadina solidarumą, nes priverčia žmones pagelbėti vienas kitam ir veikti sutartiniu būdu. Jis leidžia asmeniui pajausti save kaip bendruomenės narį ir savo atsakingumą šitai bendruomenei. Šv. Benediktas savo reguloje įrašė, kad „keletą valandų broliai turi dirbti rankų darbą ir keletą valandų skaityti". Jis intuityviai suvokė, kad rankų darbas palaiko ne tik sveikatą, bet ir bendruomenės drausmę, ir josios narių susipratimą. Kas dirba protu, dirba vienas; kas dirba rankomis, dirba su daugeliu. Rankų darbo praktikoje glūdi visos gerosios socialinio bendravimo ypatybės. Todėl mūsų laikais atsirandanti darbo tarnyba daug žada ne tik apskritai tautos kultūrai (tarnaujantieji padaro nemažai naudos, tiesdami naujus kelius, statydami tiltus, namus ir t. t.), bet ir specialiai šviesuomenės suartėjimui su liaudimi.

Į darbo tarnybą yra panaši *krašto apsaugos tarnyba*, kurioje taip pat esama visokių luomų ir visokio išsilavinimo žmonių. Ji taip pat gali nemažai padėti šviesuomenės auklėjimui bendradarbiauti su liaudimi. Vis dėlto kariuomenė neatstoja darbo tarnybos, nes ji, viena vertus, yra skiriama tik pusei tautos narių – vyrams, kita vertus, jai trūksta svarbiausio vienijančio prado – *rankų* darbo. Bendra mankšta yra visai kitokio pobūdžio negu rankų darbas. Mankšta jungia žmones mechaniškai, darbas – organiškai. Be to, darbo tarnyboje dalyvauja visas jaunimas – ir vyrai, ir moterys.

Taigi *mokykla, darbo tarnyba ir krašto apsaugos tarnyba yra trys svarbiausios priemonės įpratinti šviesuolius dirbti santykiuose su liaudimi.*

III. AUKLĖJIMAS TAUTINIAM PAŠAUKIMUI

1. *Tautinio pašaukimo sąvoka*

Ieškoti tautinio pašaukimo reiškia ieškoti tautos prasmės ir josios buvimą pateisinti žmonijos akivaizdoje. Tauta negyvena tik sau. Tauta, kaip ir kiekviena būtybė, turi savą tikslą, kurio siekia pagal imanentinius savo dėsnius ir pagal transcendentinių sąlygų veikimą. „Tautybė nėra aukščiausia idėja, kuriai mes turime tarnauti. Tautybė yra gyva, natūrali ir istorinė jėga, kuri pati turi tarnauti aukščiausiai idėjai, šita tarnyba pateisinti savo buvimą ir jį įprasminti".[1] Tautinio pašaukimo problema yra tautos tikslo ir josios gyvenimo prasmės problema.

a. Tautinio pašaukimo susidarymas

Kiekvienas pašaukimas yra apsprendžiamas dviejų dalykų: *būtybės prigimties ir josios gyvenimo visuomenėje.* Prigimtis parengia sugebėjimų dirbti tam tikrą darbą. Gyvenimas visuomenėje juos išryškina, duoda medžiagos jiems veikti ir kreipia juos tam tikra linkme. Tauta, būdama individualybė, turi savą prigimtį. Būdama viena tauta šalia kitų, gyvena visuomenėje. Tautos prigimtis yra *tautinė josios individualybė.* Tautos visuomenė yra *žmonija.* Tautinė individualybė ir žmonija yra tie veiksniai, kurie kildina tautai josios pašaukimą.

Tautinė individualybė yra materialinis tautos pašaukimo pagrindas. *Tautinis pašaukimas taip santykiuoja su tautine individualybe, kaip individo darbai su jojo gabumais.* Tauta, išėjusi istorijos vaidyklon, nėra *tabula rasa.* Rasė ir gyvenamoji aplinka parengia joje tam tikrų sugebėjimų, kurie vėliau ryškėja, bręsta ir apreiškia

---

[1] *V. Solovjov.* Nationale und politische Betrachtungen, p. 35.

išvidinį savo linkimą. Juose kaip tik ir keroja tautinio pašaukimo šaknys. „Tautos pašaukimas yra josios palinkimas į tam tikrus uždavinius, kurie pareina nuo prigimtųjų jos ypatybių".[2] „Tautybė arba tautiškumas yra pozityvinė jėga, ir kiekviena tauta pagal savo charakterį yra apspręsta ypatingai tarnybai".[3] *Tautinė individualybė, kaip organiškas tautos polinkių ir sugebėjimų junginys, yra materialinė tautinio pašaukimo atrama ir pirmoji jo apsprendėja.*

Tautos prigimtis parengia jai tam tikrų sugebėjimų. Tautos gyvenimas *žmonijoje* juos objektyvuoja ir pakreipia tam tikra linkme. Kaip individas savo gabumus apreiškia tik dirbdamas visuomenėje, *taip tauta savo genijų parodo tik vykdydama tam tikrą žygį žmonijoje.* Žmonija nėra žmogiškųjų individų suma. „Žmonija nesusideda iš asmenų, šeimų ir tautų; atvirkščiai, asmenys, šeimos ir tautos suponuoja žmoniją".[4] Tik renesanso individualizmas paneigė žmonijos bendruomeniškumą ir atskirą individą padarė žmonijos palaikytoju. „Jis atplėšė mus nuo mūsų pačių esmės pagrindo – nuo mus gimdančios, apimančios ir palaikančios žmonijos".[5] Bet šiandien žmonijos kaip bendruomenės sąvoka vėl grįžta į žmonių mąstymą ir veikimą. Šiandien vėl pradedama žmoniją suvokti kaip organišką vienį, turintį savą paskyrimą, savą tikslą ir vieną bendrą darbą. Vis dėlto žmonija apskritai negali būti šito darbo vykdytoja. Bendruomenė yra veikimo priėmėja ir palaikytoja, bet ji *negali būti veikėja arba vykdomoji priežastis.* Bendruomenės veikėjais visados esti josios nariai. Žmonijos nariai, kaip matėme, kalbėdami apie kosmopolitizmą, yra taũtos. Todėl jos yra tikrosios bendro visos žmonijos darbo vykdytojos. „Kiekviena tauta yra pašaukta subrandinti, atbaigti ir išryškinti vieną kurią ypatingą bendrojo žmogiškumo sritį".[6] *Tautinis pašaukimas žmonijos atžvilgiu yra ne kas kita, kaip tautos dirbama visuotinio darbo dalis.*

Bet kaip kiekviena dalis yra palenkta visumai, taip ir tautinis

---

[2] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 118.

[3] *V. Solovjov,* op. cit., p. 7.

[4] *V. Solovjov,* cit. St. Šalkauskis, L'âme du monde dans la philosophie Vl. Solovjov, 52 p. 9 (metai ir vieta nepaž.).

[5] *K. Adam.* Das Wesen des Katholizismus, Düsseldorf, 1928, p. 63.

[6] *E. Krieck.* Erziehungsphilosophie, p. 39.

pašaukimas yra palenktas bendrajam žmonijos paskyrimui. Visuotinis žmonijos žygis nurodo tautos pašaukimo kryptį, prasmę ir tikslą. Tautos įsijungimas į bendrą darbą įprasmina kultūrinius josios žygius, padaro juos vertingus ir laimi jiems nepakeičiamą vietą žmonijos kultūroje. Be tautinės individualybės tautinis pašaukimas būtų be pagrindo: *jis būtų nerealus*. Be žmonijos jis liktų tik išvidinis likimas; *jis būtų neobjektyvus*. Tautos prigimtis tautinį pašaukimą prirengia, žmonija jį išvysto ir atbaigia. Ji išveda jį iš grynai subjektyvinės prigimtosios srities ir palenkia aukščiausiam žmonijos gyvenimo tikslui. Ji apreikšdina tautos dvasią ir tautos linkimą padaro tikru tautiniu genijumi.

Tautinio pašaukimo susidarymas dar kartą parodo, kad tikrajam tautos gyvenimui netinka nei nacionalizmas, nei kosmopolitizmas. Pasilikti tik tautos prigimties srityje, kaip nori nacionalizmas, reiškia tenkintis tik subjektyviomis galimybėmis. Atsisakyti nuo tautinės individualybės, kaip stengiasi kosmopolitai, reiškia išgriauti realią tautinio pašaukimo atramą. Nacionalizmas padaro tautą nevaisingą todėl, kad kūryba stokoja aukštesnės prasmės. Kosmopolitizmas tautą išsekina dėl realaus pagrindo kūrybai stokos. Tauta gali vaisingai vykdyti savo pašaukimą tik tada, kai ji atsiremia į individualinę savo prigimtį ir sykiu siekia aukščiausių žmogiškumo sričių.

b. Tautinis pašaukimas kaip subjektyvinis linkimas

Tautinį pašaukimą galima svarstyti dvejopai: *santykiuose su tautine individualybe ir santykiuose su žmonija*. Tautos prigimtis ir žmonija yra du veiksniai, kurie tautinį pašaukimą sukuria ir kurie turi su juo nuolatinių santykių. Kiek tautinis pašaukimas kyla iš tautos prigimties, tiek jis yra *subjektyvus tautos linkimas*. Kiek jis yra apspręstas bendro žmonijos paskyrimo, tiek jis yra *objektyvus tautos žygis*.

Subjektyviai *tautinis pašaukimas yra pagrindinis tautos linkimas ir išvidinė josios individualybės struktūra*. Tautinėj individualybėje glūdi daugybė jėgų ir gabumų. Bet visi jie telkiasi aplink vieną kurį svarbiausią linkimą, kuris juos apvaldo ir savo charakteriu

paspalvina. Pagrindinis tautos linkimas įspaudžia žymių visai josios kūrybai. Tautinės kūrybos analizė galėtų vieną tokį svarbiausią linkimą rasti kiekvienoje tautoje. Jis kyla iš pačios tautos prigimties. Istorinis likimas, atsirėmęs į rasę ir gyvenamąją aplinką, atbaigia tautinę individualybę ir sykiu apsprendžia svarbiausią josios linkimą. Pats istorijos tekėjimas yra kintąs. Bet šitas kitimas palieka pastovių įspaudų, kurios ir nulemia tautos likimą. Rasinė tautos sudėtis ir biologinė kilmė gali kartais neturėti vienokių ar kitokių ypatybių, bet jų gali būti įdiegęs istorinis likimas. Vienos tik rasinės kilmės susekimas tautinio pašaukimo iki galo dar neatskleidžia. Lietuvių tauta, pvz., gali nebūti atėjusi iš Azijos. Bet tai dar nereiškia, kad ji neturėtų savoje individualybėje Rytų pradų. Ilgas istorinis josios santykiavimas su Rytų Europos slavais, kurie yra tipiški Rytų dvasios atstovai, negalėjo neturėti jai žymios įtakos. Griuvus Azijos hipotezei, dar anaiptol nežlunga nuomonė, kad Lietuva iš tikro savyje jungia du pasauliu, nes sintetinis josios pobūdis yra kilęs iš istorinio josios likimo. Todėl norint susekti tautos pašaukimą, yra būtina ištirti visus veiksnius, formuojančius tautinę individualybę, būtent: rasę, gyvenamąją aplinką ir istorinį likimą.

Taigi subjektyviai suprastas tautinis pašaukimas yra pagrindinis tautinės individualybės linkimas į kurį nors kultūrinį žygį, kilęs iš tautą formuojančių veiksnių įtakos. Juo tautinė individualybė yra tobulesnė ir turtingesnė, tuo tautinis pašaukimas yra reikšmingesnis. „Juo tautos jėga yra žymesnė, tuo labiau ji turi pakilti viršum tautinio egoizmo ir tuo uoliau ji turi tarnauti žmonijai".[7] Šitoji tarnyba dažnai esti net nenujaučiama. Tuomet tauta, sakoma, vykdo savo uždavinį instinktyviai. Bet net ir nežinodama ji eina į tam tikrą tikslą, stumiama išvidinių savo prigimties dėsnių.

c. Tautinis pašaukimas kaip idėjos realizavimas

Objektyviai suprastas tautinis pašaukimas yra patsai tautos vykdomas žygis, kuriuo ji dalyvauja bendrame žmonijos pasky-

---

[7] *V. Solovjov.* Nationale u. politische Betrachtungen, p. 36.

rime. Jis yra tikras kultūrinis veiksmas, vadinasi, tam tikros idėjos realizavimas. „Tautos gyvena ir veikia ne savo ar medžiaginių savo reikalų vardu, bet vardu savo idėjos, vardu to, kas joms svarbiausia, kas būtina pasauliui ir kuo jos gali jam patarnauti".[8] Vykdydama savo pašaukimą, tauta tampa tam tikros idėjos skelbėja, josios pranašė ir vykdytoja. *Žmonijos atžvilgiu tautinis pašaukimas yra vienos kurios visuotinės idėjos realizavimas.*

Tautinis pašaukimas, kaip linkimas į tam tikros idėjos vykdymą, tautai taip pat nėra atsitiktinis. Tai, ką tauta jaučia savyje, ko ji yra stumiama iš vidaus, ji stengiasi realizuoti šalia savęs (*ad extra*). Subjektyvinis linkimas apsireiškia objektyviniais žygiais. *Tautinis pašaukimas kaip idėjos realizavimas tampa tautos eksteriorizacija.* Tauta tarsi išeina iš savęs, kad tai, kas glūdi joje, gautų kūną ir apsireikštų regimu pavidalu. Tautinis pašaukimas kaip pagrindinis tautos linkimas ir tautinis pašaukimas kaip idėjos realizavimas yra tas pats dalykas, tik svarstomas kitu atžvilgiu. Kai tautinį pašaukimą imame ryšium su tauta, jis yra pagrindinis josios individualybės linkimas. Kai tautinį pašaukimą imame ryšium su žmonija, jis yra visuotinės idėjos realizavimas. Tautinis pašaukimas kaip objektyvinis žygis nėra tautai primetamas iš viršaus, bet surandamas joje pačioje. *Vykdytina idėja yra susekama pagrindiniame tautos individualybės linkime.* Kai prof. St. Šalkauskis įrodinėja, kad mūsų tautos pašaukimas yra „realizuoti savo civilizacijoje dviejų pasaulių arba, tikriau, dviejų mūsų pasaulio pusių sintezę"[9], tai nereiškia, kad šitas uždavinys būtų sumanytas ir pasiūlytas tautai kaip graži idėja, bet tai reiškia, kad tautinės mūsų individualybės prigimtis savaime linksta į kultūrinę sintezę, kad Rytų ir Vakarų pradų derinimas yra pagrindinis mūsų tautos linkimas. Tiesa, galima apsirikti tiriant tautinę individualybę. Tarp suvoktos idėjos ir pagrindinio tautos linkimo gali nebūti natūralaus atitikimo. Bet net ir tokiu atveju tautinis pašaukimas kaip idėjos vykdymas esti kildinamas iš pačios tautos. Kaip niekas negali sukurti tautai svarbiausio josios linkimo, taip niekas negali

---

[8] *V. Solovjov.* Nationale Frage im Lichte der Sittlichkeit, p. 59.
[9] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 48.

išrasti jai vykdytinos idėjos. Ją galima tik *atrasti* pačioje tautos prigimtyje, iškelti aikštėn, išaiškinti, pateisinti ir pradėti sąmoningai vykdyti. Visos konkrečių pašaukimų teorijos ir eina šiuo keliu.

d. Anttautinis tautinio pašaukimo pobūdis

Tautinis pašaukimas kaip subjektyvus tautos linkimas glūdi tautos gelmėse ir yra dar grynai josios pačios dalykas. Tautinis pašaukimas kaip visuotinės idėjos vykdymas jau pralaužia tautines sienas ir įgyja anttautinio pobūdžio. *Kultūrinis tautos žygis, kuriuo ji objektyvuoja pagrindinį savo linkimą, yra vykdomas ne tautai, bet žmonijai.* „Visų senų ir naujų tautų istorija mus moko to paties dalyko: visos jos savo klestėjimo ir didybės metu nujautė savo reikšmę ir matė savo tautinį savotiškumą ne savyje, bet kuriame nors bendrame, anttautiniame dalyke, į kurį jos tikėjo, kuriam tarnavo, kurį realizavo kūrybiniu savo veiklumu ir kuris buvo tautinis savo kilme ir savo apraiškomis, bet visuotinis savo turiniu ir realiomis savo pasekmėmis".[10] Tauta realizuoja kurią nors idėją savo, kaip žmonijos nario, gyvenime ir laimi jai anttautinės vertės. Tautos žygis, būdamas josios pašaukimas, visados esti įjungtas į bendrojo visos žmonijos paskyrimo vykdymą. Todėl jis yra tautinis savo pagrindu, bet anttautinis savo reikšme ir savo išdavomis.

Todėl *juo tautos pašaukimas yra universalesnis, tuo jis yra tautiškesnis.* Tautinio pašaukimo universalumas yra visuotinis jojo reikšmingumas. Bet juo jis, kaip realizuojama idėja, yra svarbesnis ir reikšmingesnis, tuo labiau jis turi būti įsišaknijęs tautinėje individualybėje. Vykdomas tautos žygis visados turi savo atramą josios prigimtyje. Kai tauta siekia idealo ir renkasi priemonių jam įkūnyti, ji yra stumiama išvidinio savo linkimo. Bet idealo aukštumą turi atitikti galių stiprumas. *Juo tautos idealas yra kilnesnis, tuo josios galios turi būti didesnės.* Kūrybiniai tautos žygiai, nesemią jėgų iš tautinės individualybės, negali įgyti visuotinės reikš-

---

[10] *V. Solovjov.* Nationale Frage im Lichte der Sittlichkeit, p. 59.

mės. *Į visuotinį reikšmingumą einama tik per gilų tautiškumą.* Todėl jei tauta vykdo didelės reikšmės idėją, šita idėja būtinai turi turėti gilią ir stiprią atramą tautos prigimtyje. Juo labiau ji išplinta, tuo labiau turi būti įaugusi į tautinę individualybę. Reikšmingas universalumas visados suponuoja reikšmingą tautiškumą. Tautiškume tautinis pašaukimas semiasi gyvybės. Universalume jis randa savo atbaigą ir galutinę prasmę.

Taigi tautinis pašaukimas, suprastas pilnutine prasme, yra universaliai reikšmingos idėjos vykdymas, kyląs iš pagrindinio tautinės individualybės linkimo, sukurto rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorinio likimo. Tautų kilimo veiksniai suformuoja svarbiausią tautos linkimą. Tautinė individualybė jį palaiko, ugdo ir gaivina. Tautos gyvenimas žmonijoje ir dalyvavimas josios paskyrime jį objektyvuoja ir pakreipia tam tikra linkme. Universaliai reikšminga idėja galop jį įprasmina ir padaro vertingą. Tautinis pašaukimas iš subjektyvaus tautos linkimo per jo apsireiškimą kultūrine kūryba kyla ligi anttautinės idėjos, kurios vykdymas pateisina tautos buvimą ir atskleidžia josios gyvenimo prasmę.

e. Tautinio pašaukimo reikšmė

Surasti tautinį pašaukimą reiškia surasti vadovaujantį ir organizuojantį pradą, kuris sutelkia aplink save visą tautos gyvenimą. Suvokusi ir sąmoningai vykdydama savo uždavinį, tauta išsivaduoja iš didesnio ar mažesnio pakrikimo, kuris visados esti tol, kol tautinis pašaukimas yra nesąmoningas. Prigimtas tautos linkimas yra per silpnas ryšys, kad galėtų visą kultūrinę tautos kūrybą palenkti vienam tikslui. Savaimingumo tarpsnyje tautos gyvenime visados stoksta tikrojo vieningumo. Tik tautinio pašaukimo suvokimas ir sąmoningas jo vykdymas pakelia tautą į tikrosios vienybės laipsnį.

Antra vertus, tautinis pašaukimas tautos gyvenimą *paryškina.* Tauta darosi vieningesnė savo vidum ir savo žygiais ir dėl to ryškesnė savo formomis. Kol tauta savo pašaukimo nevykdo, tol minėtas pakrikimas esti ne tik gyvenime, bet ir objektyviuose laimėjimuose. Tautinė jų lytis neapsireiškia visu tobulumu, nes ji neturi

vertingo turinio, kuris leistų įsikūnyti tobuloms formoms. Tik tada, kai tautinis pašaukimas pakreikia tautą į visuotinės reikšmės idėją, tik tada tautinės lytys esti pripildomos reikšmingo turinio ir tik tada jos atskleidžia savo originalumą.

Visa tai pakelia tautą į aukštesnį josios buvimo laipsnį. Tauta nustoja buvusi tik istoriniu ar etnologiniu faktu ir tampa neatstojamu visuotinės kultūros vyksmo veiksniu. *Tautinis pašaukimas padaro tautą nacija.* „Savo pašaukimo pildymas plačiame žmonijos gyvenime yra tautai pagrindinė sąlyga tapti nacija, nes tik tokiu būdu ji įgauna aukštesnę buvimo raciją kultūringų tautų šeimoje".[11] Individualumas ir universalumas yra du poliai, kurių sintezė prigimtojoje mūsų tikrovėje visados yra tik siekiamasis idealas. Individualinė buitis yra netobula. Kaip kiekvienas individas pačia savo prigimtimi trokšta tapti universaliu, nenustodamas kartu savo individualybės, taip ir tauta ilgisi universalumo arba visuotinumo. Tautinis pašaukimas, būdamas anttautinio pobūdžio, kaip tik ir laimi tautai šitą universalinį charakterį. Tauta, vykdydama visuotinę idėją ir aktyviai dalyvaudama žmonijos paskyrime, įsijungia į universalinį gyvenimą, praplečia savo sąmonę ir savo kūrybą. „Kiek kūrybinis tautos veikimas yra visuotinis, tiek visuotinė yra ir josios sąmonė".[12]

f. Sąlygos tautiniam pašaukimui vykdyti

Norint surasti tautinį pašaukimą, reikia ištirti tautinę individualybę. Tautiniam pašaukimui vykdyti reikia parengti tam tikras sąlygas. Prof. St. Šalkauskis suranda jų trejetą: 1) etninis tautos gyvastingumas, arba tautiniu atžvilgiu aktyvus pobūdis; 2) trumpiau ar ilgiau tverianti istorinė evoliucija; 3) reflektyvinis savo tautybės suvokimas"[13]. Etninis tautos gyvastingumas, arba aktyvus josios pobūdis, pareina nuo tam tikrų josios individualybės ypatybių. Tautiniam pašaukimui vykdyti jos turi būti jau tiek išsivysčiusios, kad iš gryno buvimo pereitų į veikimą, kad tai, kas

[11] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 118.
[12] *V. Solovjov.* Nationale Frage im Lichte der Sittlichkeit, p. 60.
[13] Op. cit., p. 10.

tautoje glūdi tik prigimties davinių pavidalu, virstų realiomis veikiančiomis jėgomis. Kol etninės ypatybės nėra išvystytos ligi aukštesnio laipsnio, tol tautinis pašaukimas yra tik subjektyvus linkimas, dar negalįs apsireikšti objektyviniais žygiais.

Su etniniu gyvastingumu yra surišta istorinė tautos evoliucija, kuri etnines ypatybes išryškina ir atbaigia. Tauta turi išgyventi tam tikrą ilgesnį ar trumpesnį istorinį tarpsnį, kuris subrandina tautą josios viduje ir būsimai josios kultūrai parengia originalių lyčių. Istorinė tautos evoliucija yra ne kas kita, kaip istorinis josios likimas, kuris padaro tautą kultūriniu vienetu. Kol tauta šito tarpsnio dar nėra išgyvenusi, tol ji negali vykdyti savo pašaukimo, nes jis dar nėra tiksliai susiformavęs. Tiesa, tam tikrų polinkių jau yra tautoje ir kaip gamtiniame vienete. Bet jiems kryptį, prasmę ir tikslą nurodo tik istorinis likimas.

Reflektyvinis tautybės suvokimas yra skirtingas nuo instinktyvaus jojo pajautimo. Instinktyviai savo individualybę tauta jaučia visados. Bet tautiniam pašaukimui vykdyti jo nepakanka. Tautinis pašaukimas kaip realizuojama idėja turi būti sąmoningas tautos siekimas. Jis turi kilti iš savęs pažinimo. Tauta turi suvokti save reflektyviai, vadinasi, žinoti, kas ji yra ir kam ji yra skiriama. Tautinė individualybė turi būti tautos permąstyta ir pažinta. Tik tokiu būdu tauta gali tinkamai apsispręsti savo pašaukimo atžvilgiu ir tinkamai jį vykdyti. *Surasti savo pašaukimą reiškia pažinti savo esmę*. Todėl be reflektyvinio tautybės suvokimo yra negalimas ne tik tautinio pašaukimo vykdymas, bet ir jo suradimas.

Rengti šias sąlygas tautoje reiškia auklėti ją tautiniam pašaukimui.

2. *Tautos rengimas josios pašaukimui*

a. Naujųjų kartų įsąmoninimas

Tautos dažnai vykdo savo pašaukimą nesąmoningai. Pagrindinis jų individualybės linkimas savaime kreipia visą jų gyvenimą tam tikra linkme ir realizuoja tam tikrą idėją. Tiesa, kiekvienoje

tautoje atsiranda būrelis žmonių, kurie suvokia savo tautos idealą ir išvysta josios kelius gyvenimo vyksme. Izraelio pranašai, rymiečių Vergilijus, vokiečių Hegelis ir Fichte buvo savo tautos pašaukimo skelbėjai. Bet plačios masės tautinio uždavinio paprastai nesupranta. Vis dėlto tai nėra normalu. Nesąmoningas darbas nėra pageidaujamas nei individui, nei tautai. Bent šviesuomenė turėtų žinoti, kam josios tauta gyvena, ko ji siekia, kas yra josios idealas, į kurį krypsta visi josios kūrybiniai laimėjimai. Sąmoningas tautinio pašaukimo ir tautinio idealo siekimas suteikia kultūrinėms pastangoms didesnės prasmės ir patiems kultūrininkams – didesnio džiaugsmo. *Pirmasis tad auklėjimo tautiniam pašaukimui uždavinys ir yra atskleisti naujosioms kartoms tautos pašaukimą ir jojo siekiamą idealą.*

Naujųjų kartų įsąmoninimas visų pirma turi sudaryti *vieningą nusistatymą tautinio pašaukimo atžvilgiu.* Kai visa tauta yra vieningai nusistačiusi savo idealo atžvilgiu, kai jo siekimas tampa išvidine josios jungtimi, galima tikėtis, kad jo realizavimas iš tikro bus sėkmingas. Antra vertus, kai tauta šiuo atžvilgiu yra pakrikusi, kai josios idealas yra įvairiai suprantamas, ji neturi aiškaus kultūros centro, ir instinktyviam josios linkimui į bendrą uždavinį ne visada ir ne visi sąmoningai pritaria. Tokiu atveju negalima laukti, kad tauta savo pašaukimą vykdytų visai vaisingai. Dėl to naujosios kartos turi būti gerai supažindintos su tautinio pašaukimo esme, su jojo kilme, su jo vykdymo būdais ir priemonėmis. Jos turi jausti, kad stovi prieš didį uždavinį, kuris laukia jų vykdomas, kad visai tautai jis yra vienas, kad jo negalima paneigti arba iškreipti. Visus šituos klausimus jaunimui išaiškinti yra pašauktas *tautinės kultūros mokslas* (plg. I dalį).

Svarbu taip pat yra įkvėpti naujosioms kartoms *tikėjimą į tautinį savo idealą.* Be tokio tikėjimo tauta negali gyventi. „Tauta, kuri neteko pasitikėjimo pačia savimi ir atsisakė savo idealo garbės, yra mirusi".[14] Tik tikėjimas žadina kultūrinę energiją ir įprasmina individualinius žygius. Tai nėra tautinio idealo sudievinimas ar suabsoliutinimas, bet tik žinojimas, kad yra centras, telkiąs aplin-

---

[14] *H. Maret*, cit. *E. Bocquillon*. La crise du patriotisme a l'école, p. 390.

kui save visą tautos gyvenimą. Toksai tikėjimas parodo, kad tautinis pašaukimas yra tautos gyvybės klausimas ir kad atsisakyti jį vykdyti reikštų pražudyti savo tautą. Tiesa, tautinis pašaukimas, kaip pastebi V. Solovjovas, „niekados nesiveržia kaip materialinis būtinumas, bet tik kaip moralinė pareiga... Pašaukimas arba toji ypatinga idėja, kurią dieviškoji mintis nurodo kiekvienai moralinei būtybei, vis tiek ar ji būtų individas, ar tauta, ir kuri šitos būtybės sąmonėje apsireiškia kaip aukščiausias josios uždavinys – šitoji idėja kiekvienu atveju veikia kaip reali jėga ir apsprendžia visą moralinės būtybės gyvenimą dvejopu būdu: ji veikia kaip gyvenimo dėsnis, jei uždavinys yra vykdomas, ir kaip mirties dėsnis, jei jis nėra vykdomas"[15]. Tauta, kaip ir individas, yra laisva. Ji gali klausyti savo prigimties balso, gali ir neklausyti. Bet kiekvienu atveju ji turi žinoti, kad atsisakyti savo pašaukimo reiškia užgniaužti pagrindinį savo individualybės linkimą, kurio pražudymas neišvengiamai sukelia kultūrinį išsekimą ir mirtį. Nevykdydama savo pašaukimo, tauta netenka savo gyvenimo prasmės, savo tikslo, savo kūrybos krypties ir kultūrą telkiančio centro. Tauta pakrinka visame gyvenimo plote, o pakrikusi tauta jau yra merdinti tauta. Tautų žlugimo paslaptis dažniausiai glūdi praktiniame savo idealo paneigime, todėl naujosios kartos turi tikėti į savo tautos idealą ir ryžtis jo siekti savo kūryba.

Bet *visų svarbiausia tinkamai jaunimui išaiškinti moralinį tautinio pašaukimo pobūdį*. Tautinis pašaukimas yra pašaukimas tikra šito žodžio prasme. Bet kiekviename pašaukime glūdi *tarnavimo sąvoka*. Tautinis pašaukimas yra ne tik privilegija dirbti vieną ar kitą visuotinės reikšmės darbą, bet ir tarnavimas bendrajam žmonijos paskyrimui. „Pašaukimo idėja dirbti žmonijos kultūrai gali būti savarankiška ir vaisinga tik tada, kai šitas pašaukimas yra suprantamas ne kaip tariama privilegija, bet kaip tikra pareiga, ne kaip viešpatavimas, bet kaip tarnavimas".[16] Atsisakyti vykdyti savo pašaukimą reiškia atsisakyti atlikti savo pareigą ir netarnauti visuotiniam idealui. Blogai jį vykdyti reiškia blogai atlikti savo

---

[15] Nationale u. politische Betrachtungen, p. 181.
[16] *V. Solovjov*, op. cit. ibd.

pareigą ir blogai tarnauti žmonijos paskyrimui. Ir vienu, ir kitu atveju tautos elgesys yra nedoras. *Tarnybinis tautinio pašaukimo pobūdis pakelia jį į moralės sritį ir tampa tautai tikru doriniu imperatyvu*, kylančiu iš pačios josios prigimties ir iš josios vietos žmonijoje. Todėl naujosios tautos kartos turi gerai žinoti, kad tautinis pašaukimas yra dorinė tautos pareiga, kad jos yra atsakingos už josios atlikimą, kad tautinio pašaukimo vykdymas yra kilni tarnyba visuotinėje kultūroje ir kad šitas kilnumas įpareigoja tautą jį pateisinti kūrybiniais savo žygiais.

Dorinis tautinio pašaukimo pobūdis neleidžia jo vykdyti savanaudiškais sumetimais. Šiuo atžvilgiu ne viena tauta pakartoja gilią Izraelio tragediją. Kai Izraelis buvo pašauktas prirengti Išganytojui kelią, jis manė galėsiąs ginklu pavergti pasaulį ir sotintis pagrobtu auksu. Bet kai Išganytojas pasirodė ne karaliaus, bet elgetos pavidalu, kai jis atėjo ne kaip karo vadas, bet kaip *Agnus Dei*, Izraelis jo nepripažino. Taip atsitinka ne vienai tautai. Jos svajoja apie materialinę galybę, o kai idealas pasirodo idėjos pavidalu, jos nenori jo pripažinti ir savo uždavinį vykdyti. Tautinis pašaukimas reikalauja aukos, reikalauja savotiško tautinio išsižadėjimo, nes „tauta turi tarnauti ne savo, bet visumos reikalams, tarnauti pagal tautinius savo sugebėjimus ir pagal tautines savo ypatybes“[17]. Auklėjimas tautiniam pašaukimui todėl turi taip nuteikti naująsias kartas, kad jos įsigytų nesavanaudišką tautinio uždavinio supratimą. Jaunimas į tautinio pašaukimo vykdymą turi žiūrėti ne kaip į amatą, bet kaip į tautos kunigystę, ir tie, kurie tautinio uždavinio vykdyme dalyvauja, turi jaustis ne kaip amatininkai ar valdininkai, bet kaip apaštalai ir kūrėjai.

b. Specialinių nusiteikimų išvystymas

Naujųjų kartų įsąmoninimas yra reikalingas tautiniam pašaukimui *pažinti*. Specialinių nusiteikimų išvystymas yra būtinas jam *vykdyti*. Tautinio pašaukimo vykdymas pareina, kaip matėme, nuo etninio aktyvumo, nuo istorinės evoliucijos ir nuo reflektyvinio

---

[17] *V. Solovjov*, op. cit., p. 3.

savos tautybės suvokimo. Todėl *specialinių nusiteikimų išvystymas savo esme yra ne kas kita, kaip šitų sąlygų rengimas kiekviename individe.* Tai, ką tauta turi įsigijusi ir kuo pasitūri senoji karta – visa tai auklėjimas turi įdiegti priaugantiems tautos nariams. Kiekvienas individas turi būti įsigijęs visa, kas yra reikalinga tautiniam pašaukimui vykdyti.

Remiantis anomis pagrindinėmis sąlygomis, galima surasti du specialiniu nusiteikimu, reikalingu išvystyti kiekviename žmoguje, kad jis galėtų aktyviai dalyvauti tautinio uždavinio vykdyme, būtent: *etninį aktyvumą ir sąmoningą tautiškumo suvokimą*. Istorinė evoliucija, kaip liečianti visą tautą, nekildina jokio atskiro nusiteikimo, bet atsiremia į anuos pagrindinius. Jaunoji karta todėl yra tinkamai išauklėta tautiniam pašaukimui tada, kai ji yra *tautiškai aktyvi ir sąmoningai nusistačiusi savo tautybės atžvilgiu.*

Etninis arba tautinis aktyvumas yra ne kas kita, kaip tautinių linkimų aktualizavimas individe. Žmogiškumas, kaip matėme, visados yra apspręstas tautiškumo, apsireiškiančio įvairių ypatybių, palinkimų ir sugebėjimų pavidalu. Bet visi šitie tautiniai daviniai iš pradžių yra tik buvimo tarpsnyje. Jie yra tik realios galimybės. Auklėjimas jas turi paversti aktualybėmis. Išauklėta tautinė individualybė ne tik yra, bet ir veikia. Individas tik tada kuriamai dalyvauja tautinio pašaukimo vykdyme, kai tautinės jo ypatybės realiai ir aktyviai apsprendžia visus jo žygius, kai žmogiškasis jo darbų charakteris įgyja ryškaus tautinio pobūdžio.

Šitaip suprastas tautinio aktyvumo išvystymas yra atliekamas vykdant visą eilę uždavinių, kurie sudaro *tautišką auklėjimą*. Čia priklauso ir fizinio tipo tobulinimas, ir tautinės mąstysenos lavinimas, ir estetinių sugebėjimų išvystymas, ir pagaliau religinio tautiškumo auklėjimas. *Tautinis aktyvumas yra išvystomas, išvystant visą tautinę individualybę su visomis teigiamomis josios ypatybėmis.* Tuo būdu tautiškas auklėjimas tampa tautinio pašaukimo auklėjimo pamatu. Jo uždavinių vykdymas yra tiesioginis tautinio aktyvumo auklėjimas.

Visapusiškas tautinės individualybės išvystymas taip pat yra pamatas ir sąmoningam tautiškumo suvokimui, kuris yra

ne kas kita, kaip aktualus individo žinojimas, kad jis yra tam tikros tautos narys ir turi jai tam tikrų pareigų. Tokiai tautinei sąmonei atsirasti yra būtinas bent minimalinis tautinių ypatybių išsivystymas. Bet jo vieno dar nepakanka. Tautybės išsivystymas yra reali atrama tautinei sąmonei. Bet tikrą ir tobulą savęs, kaip tautos nario, suvokimą pažadina tiktai tautinės individualybės meilė, arba patriotizmas. Meilė, tiesa, turi turėti pagrindą pažinime. „Negalima mylėti to, kas visiškai nepažįstama. Bet kai mylime tai, ką pažįstame tik truputį, pati meilė padaro, kad tai pažįstame geriau ir plačiau".[18] Patriotizmas kyla iš tautinio sąmoningumo, bet savo ruožtu jis patobulina tautinę sąmonę ir reflektyvinį tautybės suvokimą. Todėl *visa, kas auklėja žmogaus patriotizmą, kartu auklėja ir sąmoningą tautiškumo suvokimą. Kaip tautiškas auklėjimas yra pamatas išvystyti tautinį aktyvumą, taip patriotinis auklėjimas yra pamatas išvystyti sąmoningą tautiškumą.* Žmogus tik tada jaučiasi tikras tautos narys, kai myli savo tautybę ir visa, kas su ja yra surišta.

Todėl specialinių nusiteikimų išvystymas neturi, kaip matome, savų priemonių ir būdų. *Jis yra vykdomas tautišku ir patriotiniu auklėjimu,* kaip nacionalinio auklėjimo pirmtakais. Auklėjimas tautiniam pašaukimui visados yra glaudžiai susijęs su tautišku ir patriotiniu auklėjimu. Naujoji karta, tinkamai išauklėta tautiškai ir patriotiškai, kartu yra įsigijusi visus reikalingus nusiteikimus tautiniam pašaukimui vykdyti.

Reikia pasakyti, kad tautinio pašaukimo vykdymas pirmiausia yra šviesuomenės pareiga. Liaudis padeda jam pagrindą, sukurdama originalių tautinių lyčių. Bet vykdytoja gali būti tik šviesuomenė. Tik „šviesuomenė tegali sąmoningai aptarti tautinį uždavinį iš to pašaukimo ir paraginti tautą jį vykdyti savo gyvenime ir veikime"[19]. Todėl auklėjimas tautiniam pašaukimui pirmiausia turi būti kreipiamas į tautos šviesuomenę, kuri ypatingai yra pašaukta įprasminti tautos gyvenimą ir laimėti jam visuotinį reikšmingumą žmonijos kultūroje.

---

[18] *Šv. Augustinas.* In Joan. Evang. tract. 96, 4. Migne, P. L. 35, 1876.
[19] *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 10.

IV. AUKLĖJIMAS ANTTAUTINĖMS PROBLEMOMS

1. *Kultūrinio tautų bendravimo reikalas*

Tautinis pašaukimas kaip visuotinės idėjos vykdymas nėra tik vienos tautos reikalas. Per jį tauta įsijungia į bendrą žmonijos paskyrimą ir įgyja visuotinio reikšmingumo. Bet tautinio uždavinio vykdymas yra tik pagrindinė sritis, kuri tautą jungia su žmonija. Tautinis uždavinys vykdomas atskirose tautose. Bet yra dar visuotinesnių problemų, kurios yra vykdomos jau pačioje žmonijoje. Jos turi dar ryškesnį anttautinį pobūdį ir dar labiau sujungia tautą su žmonija. *Nacija turi vykdyti ne tik bendrojo žmonijos paskyrimo dalį kaip tautinį savo uždavinį, bet ir aktyviai dalyvauti sprendžiant šitas iš esmės anttautines problemas,* be kurių nėra įmanomas nei visos žmonijos, nei atskirų tautų gyvenimas ir į kurias pačia savo prigimtimi linksta *ir tautinė kultūra, ir pati tauta.*

a. Tautinės kultūros linkimas plisti

Kultūra yra tautinė savo lytimi ir anttautinė savo turiniu. Kiek ji yra tautinė, ji yra neatskiriama nuo savo tautos. Kiek ji yra anttautinė, ji linksta tapti visuotine ir išplisti visoje žmonijoje. Aukšta kultūra, kurią turi nacija, ypatingai jaučia šitą dvilypumą, kuris kultūrai leidžia apvaisinti ir tautą, ir žmoniją. Išsivystęs tautiškumas parengia kultūrai tobulų tautinių lyčių. Tobulas žmogiškumas jas pripildo vertingo turinio. Bet kaip tautinė kultūros lytis visados lieka suaugusi su tautiškumu, iš kurio ji kilo, taip vertingas žmogiškasis turinys visados lieka turtas visos žmonijos, kurios gelmės jį apreiškė. Tautinės lyties negalima atskirti nuo tautos ir paversti žmonijos nuosavybe. Žmogiškojo turinio negalima atskirti nuo žmonijos ir paversti tautos nuosavybe. Aukšta tautinė kultūra negali būti nei *tik* tautinė, kas pražudytų visuotinį josios turinį, nei *tik* anttautinė, kas sunaikintų individualinę josios lytį. Pačioje jos esmėje glūdi dvipoliškumas, kuris ją verčia keroti *tautoje* ir skleistis *žmonijoje.*

Žmonijos kultūra, kaip pasakė Goethe, yra lyg fuga, kurioje

nuolatos girdimi atskirų tautų balsai. Kiekviena kultūrinė gėrybė yra tautinė. Bet nė viena nėra tiek tautinė, kad žmonijai būtų neprieinama ir nesuprantama. „Tautiškiausioje dirvoje leidžia šaknis žmogiškiausios ir visuotiniausios mintys".[1] Dvipolis tautinės kultūros pobūdis neleidžia jai virsti kosmopolitine. Bet lygiai neleidžia jai nė apsitverti kinų siena. Izoliuoti kultūrą reikštų atskirti josios turinį nuo žmogiškumo, kuris yra jos šaltinis ir gaivintojas. „Kultūra negali ilgai tverti ankštoje vietoje ir vienoje tautoje. Ji savo esme linksta plisti".[2] Nacionalistinis atsitvėrimas, kaip matėme, veda kultūrą į subergždėjimą ir rengia jai pražūtį. „Tautinė kultūra šiandien gali tik tiek klestėti, kiek tautos pralaužia savo izoliaciją, kiek jos dirba sudaryti tautų sąjungai ir kiek jos yra pasiryžusios aukotis šiam tikslui".[3] Pats tautinės kultūros tobulinimas neišvengiamai veda tautas į kultūrinį bendravimą.

b. Tautos linkimas į žmoniją

Kultūrinis tautų bendravimas yra būtinas ne tik tautinei kultūrai, bet ir *pačioms tautoms*. Kaip individas savo esme linksta į visuomenę (*zoon politikon*), kad pasipildytų, taip tauta savaime veržiasi į žmoniją (*etnos politikon*), kad joje įgytų tai, ko stoksta josios individualybė. *Aktyvus tautos gyvenimas žmonijoje yra jai tas pat, kas individui aktyvus jo dalyvavimas visuomenės uždavinių vykdyme.*

Tikroji tautos vienybė ir neapgaulingas josios narių susitarimas kyla iš to, kad tauta yra jungiama bendrų idėjų, kurioms ji tarnauja ir kurias vykdo. „Stipriausia organizuojamoji ir dorinė jėga yra ta, kuri riša paskiras tautos dalis, kuri iš vienas su kitu kovojančių ir vienas kito nekenčiančių žmonių grupės sukuria naciją, gema iš giliausio tautos linkimo dalyvauti anttautiniame tautinių priešginybių suderinime, kurti tautų bendruomenę ir joje ieškoti savo gyvenimui laido".[4] Prigimtas tautos ryšys, atsiran-

---

[1] *J. Maritain.* Enquête sur le nationalisme, p. 5.
[2] *Fr. Ratzel.* Anthropogeographie, I, p. 156.
[3] *Fr. W. Förster.* Politische Ethik u. polit. Pädagogik, p. 470.
[4] *Fr. W. Förster.* Angewandte politische Ethik, p. 331.

dąs iš bendros tautos būsenos ir veiksenos, tiesa, yra labai stiprus, bet jis niekados nepergali individualinio ir tautinio egoizmo ir todėl nesujungia tobulai nei tautos narių į naciją, nei atskirų tautų į draugiją. Tik tada, kai prigimtą išvidinę jungtį papildo kultūrinė išviršinė jungtis, apsireiškianti anttautinių idėjų pavidalu, kai tautos nariai sąmoningai dalyvauja jų sprendime ir realizavime, tik tada tauta tampa tikrai vieninga ir sykiu žengia pirmą žingsnį į tikrą tautų sąjungą. Tuomet ji vykdo visus nacijos uždavinius ir laimi tikrai nepakeičiamą vietą žmonijos gyvenime. „Kai idėjos, kurios yra tautos siela, susiliečia su aukščiausiomis tiesomis ir amžinaisiais interesais (59 p.), jos tautą, kaip regimą ir veikiantį savo kūną, pakilnina, įamžina ir duoda neaprėžtos galios nuolatos atsinaujinti".[5]

Kalbėdami apie nacionalizmą, įrodinėjome, jog nacionalistiška tauta žūsta dėl to, kad, atsitvėrusi nuo kitų, negali būti apvaisinta, negali todėl kurti ir išvystyti savo individualybės. Aktyvus dalyvavimas žmonijos gyvenime išvengia šito tragizmo, kuris laukia kiekvieno individualinio ar sutelktinio egoisto. „Tautiškumo išvystymas gali būti tik tiek vaisingas, kiek jis pasisavina žmonijos idėjas, turinčias anttautinį charakterį".[6] Jei tauta atsisako dalyvauti idėjiniame žmonijos darbe, ji subergždina savo individualybę, nes paneigia josios turinį. Tai yra pirmas žingsnis į subarbarėjimą, paskui kurį seka kultūrinis žlugimas. „Tos tautos, kurios nedalyvauja visuotinės kultūros kūrime, įgyja ypatingą antiistorinį charakterį".[7] Žmonijos išsivystymas eina joms pro šalį, jos esti neįjungiamos į jo srovę ir negaivinamos kitų laimėtomis vertybėmis. Norint subrandinti savo individualybę, išvystyti savo gabumus ligi aukščiausio laipsnio, pripildyti juos vertingo turinio ir tuo būdu duoti jiems medžiagos kurti, reikia gyventi bendruomenėje ir dalyvauti josios likime. Kiekvienas nevisuomeniškumas yra ir nežmoniškas, ir netautiškas. *Visuomeniškas padaras yra ne tik individas, bet ir tauta.*

---

[5] *M. Blondel.* Enquête sur le nationalisme, p. 59–60.
[6] *V. Solovjov.* Nationale u. politische Betrachtungen, p. 37.
[7] *V. Solovjov,* op. cit. p. 120.

Taigi tautos auklėjimas anttautinėms idėjoms tampa visuomenine tautinio auklėjimo dalimi ir įvadu į tarptautinį auklėjimą. Auklėjimas tautinei kultūrai prirengia tautai pagrindą dirbti *žmonijoje ir žmonijai.* Auklėjimas tautiniam pašaukimui ją į šitą darbą įveda. Auklėjimas anttautinėms idėjoms jai paruošia tinkamų darbininkų, kurie, kaip tautos atstovai, aktyviai dalyvautų visuotinių problemų sprendime, perteikdami kitoms tautoms tai, ką laimėjo savoji, ir savąją apvaisindami tuo, ką laimėjo svetimosios. *Auklėti tautinei kultūrai reiškia rengti sąlygas kultūrai įsišaknyti tautybėje; auklėti anttautinėms problemoms reiškia rengti jai sąlygas plisti žmonijoje.* Kaip tautinė kultūra linksta ir likti tautoje (savo lytimi), ir plisti žmonijoje (savo turiniu), taip ir auklėjimas turi rengti naująsias kartas ugdyti kultūrą ir savo šalyje, ir ją platinti svetur. „Jis turi ugdyti vaiką gerbti savos tautos palikimą ir su džiaugsmu rinkti indėlius iš kiekvienos kitos tautos visos žmonijos kultūrai. Moderninės civilizacijos savisaugai geri pasaulio piliečiai yra ne mažiau reikalingi už savo tautos gerus tėvynainius".[8]

2. *Auklėjimo anttautinėms problemoms uždaviniai ir priemonės*

a. Tarptautinio masto žmonių parengimas

Vykdyti tautinį pašaukimą yra įpareigojama visa tauta. Dalyvauti anttautinių problemų sprendime gali tik rinktiniai josios asmens. „Tautinio pašaukimo realizavime, – kalba prof. St. Šalkauskis, – šiaip ar taip gali dalyvauti visi tautos inteligentai, o anttautinių uždavinių sprendime gali dalyvauti tik rinktiniai inteligentai, arba elitas, nes tautinis pašaukimas stato uždavinius tautos kolektyvui, tuo tarpu kai anttautiniai kultūriniai uždaviniai yra individualinių pastangų dalykas".[9] Tiesa, jie paliečia visą

---

[8] IV tarptautinės naujojo auklėjimo lygos kongreso Nicoje (1932.VII.29-VIII.12) principas, cit. „Naujoji Romuva", 1932, nr.43, p. 922.

[9] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 182.

tautą. Tauta be jų negali būti nacija. Bet jų vykdymas nėra prieinamas ne tik liaudies, bet ir šviesuomenės masėms. Anttautinės problemos atskleidžia pačias žmogiškumo gelmes. Todėl joms spręsti reikia ne tik didelio pasiruošimo, bet ir didelio sugebėjimo.

Taigi *pirmasis auklėjimo anttautinėms problemoms uždavinys yra parengti reikalingą būrį tarptautinio masto žmonių visose gyvenimo srityse.* Tauta turi turėti ne tik mokslininkų, kurių įnašas į žmonijos kultūrą būtų vertingas, bet ir *menininkų,* kurie atskleistų pasauliui estetinį tautos savotiškumą, ir *visuomenininkų,* kurie aktyviai ir reikšmingai dalyvautų tarptautiniame visuomeniniame gyvenime, ir pagaliau *šventųjų,* kurie savo įtaka atlaikytų blogio įsigalėjimą tautoje. Be tokio rinktinio žmonių būrio tauta niekados negalės pasiekti nacijos viršūnių ir visados liks tik stebėtoja kitų tautų žygiuose.

Geriausios šiam reikalui priemonės yra *tinkamų asmenų atranka ir išlavinimas.* Tautinei kultūrai kurti reikia atrinkti gabius mokinius, o anttautinėms problemoms spręsti reikia atrinkti gabiausius. Tai galima padaryti tik aukštosiose mokyklose, kur studentų gabumai ir veiklumas randa neaprėžtą dirvą. Todėl tautos universitetai, akademijos ir meno mokyklos pirmiausia turi rūpintis sudaryti elitą, kuris ne tik pavaduotų senuosius darbininkus, bet ir pralenktų. Individualiniai paskatinimai, nurodymai ir padrąsinimai, vertingų darbų parėmimas, susidomėjimas originaliais bandymais – vis tai yra būdai, kuriais galima atrinkti gabiausius žmones ir padėti jiems išsivystyti jų srityje. Elitas negali būti parengtas masiniu plotu. Ugdymo individualizavimas šiuo atveju eina ligi kiekvieno asmens atskirai. Čia yra būtinas susidomėjimas atskirais žmonėmis ir jų globojimas.

Didelės reikšmės turi *gabiausių asmenų siuntimas į aukštos kultūros nacijas,* kad ten jie atbaigtų savo išsivystymą, susipažintų su aktualiomis problemomis ir įsigytų kūrybinių užsimojimų. Užsieninės studijos parengia tautai tinkamų atstovų tarptautiniam bendravimui ir bendradarbiavimui. „Planingai ir objektyviai parinktas užsienio elitas, pirma tinkamai paruoštas savo krašte, gali ir privalo ilgainiui tapti tautai tuo keltuvu, kuris sugeba iškelti

tautą iš tautinių interesų lygumos į anttautinių visos žmonijos uždavinių aukštumą".[10]

b. Dalyvavimas tarptautiniuose institutuose ir kongresuose

Kiek kultūros akademijos padeda ugdyti tautinę kultūrą, tiek *tarptautiniai institutai* tiesioginiu būdu žadina susidomėjimą universaliai reikšmingomis problemomis. Juose įvairių tautų nariai esti paskatinami spręsti vieną ar kitą klausimą, kuris yra ypač aktualus ir kurio išsprendimas yra ypač reikalingas. Rinktiniai tautos asmenys turi būti tokių institutų nariais ir aktyviai dalyvauti jų darbuose.

Tarptautiniai institutai yra pastovios, *tarptautiniai kongresai* yra praeinamos kultūrinio bendradarbiavimo priemonės. Tarptautiniuose institutuose yra dirbama, tarptautiniuose kongresuose pasidalinama laimėjimais. Juose kiekviena tauta turi progos parodyti savus darbus ir pamatyti kitų laimėjimus. Tarptautiniai kongresai suveda dalyvius vienybėn, praturtina juos naujomis idėjomis, kurias jie paskiau ugdo ir brandina savo šalyje. Aktyvus tautinio elito dalyvavimas tarptautiniuose suvažiavimuose yra būtinas.

c. Tarptautinis intelektualinis bendradarbiavimas

Kultūrinis tautų bendravimas ir jų dalyvavimas anttautinių problemų sprendime šiandien yra remiamas ir globojamas esamos Tautų Sąjungos. 1921 m. rugsėjo mėn. buvo išrinkta *Comission internationale de coopération intellectuelle,* kuri turėjo paruošti sąlygas intelektualiniam tautų bendradarbiavimui ir jų žygius suderinti vienoje tarptautinėje organizacijoje, nes „bendra tarptautinė dvasia yra sąlyga tarptautiniam susiartinimui"[11]. Paskirtoji komisija nuo 1922 m. ligi 1933 m. įsteigė savo sekcijų ir skyrių 39 šalyse. 1924 m. prancūzų vyriausybė įkūrė ir pavedė Tautų Są-

[10] *St. Šalkauskis,* op. cit. p. 183.

[11] Cit. Bulletin de l'histoire, 1933 m., nr. 1, p. 99.

jungos žiniai *l'Institut international de coopération intellectuelle*, prie kurio prisijungė ir *Comité d'experts pour l'enseiqnement à la jeunesse des buts de la Société des Nations*, įsteigtas 1923 m. Šitas komitetas 1927 m. įsteigė *Centre d'informations scolaires*. Visos šitos įstaigos Tautų Sąjungos sprendimu 1931 m. buvo sujungtos į *l'organisation internationale de coopération intellectuelle*, kurios uždaviniai, pasak jos pirmininko Oksfordo un-to prof. G. Murray, yra: 1) *skatinti mokslo pažangą ir saugoti intelektualines vertybes*; 2) *išvystyti tautų sutarimą ir norą taikiai gyventi*. Antrasis uždavinys yra svarbus tarptautiniam auklėjimui. Pirmasis paliečia tautinį, ypatingai nacionalinį auklėjimą, sudarydamas geras sąlygas tautinei kultūrai tarpti ir plisti. Tarptautinė intelektualinio bendradarbiavimo organizacija šiandien yra nepakeičiama priemonė įvesti tautai į žmonijos gyvenimą, apreikšti išvidiniam josios vertingumui ir tuo būdu laimėti jai tikrosios nacijos vardą.

Pabaiga

NACIJA IR ŽMONIJA

1. *Nacija kaip tautos perėjimas į žmoniją*

Nacija yra daugiau negu tauta. „Nacija slepia savyje žmoniją"[1]. Vykdydama savo pašaukimą ir dalyvaudama anttautinių problemų sprendime, ji savaime virsta natūraliu tautos perėjimu į žmoniją, kaip į regimą bendruomenę. *Žmonijos apsireiškimas draugijine lytimi yra galimas tik laisvų ir išsivysčiusių tautų sąjungoje.* „Žmonija yra grindžiama subrendusiomis ir savo išsivystymo pabaigą pasiekusiomis tautinėmis asmenybėmis".[2] Nacija, kaip tauta, pasiekusi aukščiausią išsivystymo laipsnį, padeda pamatus būsimai tautų draugijai ir rengia sąlygas jai įvykti. „Atbaigę savą tautybę, mes einame į žmoniją, kuri kyla iš tautinių individualybių susivienijimo".[3]

Tauta nėra nei pirmoji, nei paskutinė žmonių susivienijimo lytis. Prieš tautą yra *šeima,* kuri sudaro pagrindinį bet kurios bendruomenės narvelį. Po tautos yra *žmonija,* kurios siekia visas istorinis vyksmas. Bet kaip šeima nedingsta tautoje, taip tauta nedingsta žmonijoje. Žmonija atsiremia į tautą, ją pratęsia ir papildo. Kaip atskiras žmogus asmeninį savo gyvenimą įprasmina tik ryšium su šeima ir tėviške, kaip šeima savo buitį semia iš tautos ir tėvynės, taip tauta galutinį savo atbaigimą randa tik žmonijoje ir pa-

[1] *Gessenas,* cit. *St. Šalkauskis.* Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, p. 120.
[2] *E. Krieck.* Erziehungsphilosophie, p. 80.
[3] *E. Krieck,* op. cit., p. 95.

saulyje. Žmogiškųjų bendruomenių išsivystymas eina vis platyn, įimdamas vieną į kitą, vieną su kita sumegzdamas ir vieną kita papildydamas. Pasaulio pradžioje stovi tik *šeima*. Šeimų junginys sudarė *gimines* ir *grupes*. Istorinis likimas sujungė jas į *tautas*. Tautos galop siekia susivienyti visą pasaulį apimančioje *tautų sąjungoje*.

Tai yra pačios žmogaus prigimties linkimas. Žmogus kaip individas yra netobulas, nes jo prigimtis neišsemia viso to, kas glūdi pilnutiniame žmogiškume. Bet antra vertus, jis yra objektyvacija visuotinės žmogiškosios idėjos, siekiančios buities pilnatvės. Tauta duoda žmogiškumui lytį, bet žmonijoje glūdi jojo turinys. Dėl to individas, norėdamas pripildyti savo būtybę visuotinio žmogiškumo, savaime linksta į žmoniją, nes tik pasisavinęs josios turinį jis gali tapti universaliu. Išvidinis individo ryšys su bendruomene ir aktyvus dalyvavimas josios gyvenime praplečia jo individualumą ir jį papildo. Taigi juo šitoji bendruomenė yra platesnė ir turiningesnė, tuo individo praplėtimas ir jo papildymas darosi tobulesnis. Žmogus pačia savo esme siekia visumos, nes jis yra mikrokosmas. Štai kodėl jis nesustoja nei prie šeimos, nei prie tautos, bet stengiasi sukurti pasaulinę sąjungą, kurioje gyvendamas ir veikdamas jis įgytų josios turinį. *Bendruomenių atsiradimas ir išsivystymas yra žmogaus kelias į buities pilnatvę*. Jis prasidėjo vyro ir moters sąjunga, kurioje susitinka du žmogiškosios prigimties poliai, ir baigsis *tautų sąjunga*, kuri sudarys paskutinį prigimtosios tikrovės išsivystymo tarpsnį ir paskutinį prigimtą individo papildymą, už kurio prasideda antgamtinis asmens susijungimas su Absoliutu, suteikiąs jam pilnutinį universalumą.

2. *Tautinio auklėjimo perėjimas į tarptautinį auklėjimą*

Kaip už tautos yra žmonija, taip už tautinio auklėjimo yra *tarptautinis auklėjimas*. Žmonijai skylant į tautas, atsirado reikalas naująsias kartas auklėti tautinei bendruomenei. Žmonijai *jungiantis* į tautų sąjungą, atsiranda reikalas naująsias kartas auklėti *tarptautinei* arba, geriau, *antitautinei* bendruomenei. Kaip tauta natūraliai linksta į žmoniją ir joje yra atbaigiama, taip tautinis auklėjimas

natūraliai pereina į tarptautinį auklėjimą ir yra jo papildomas. „Kiekvienas tikras tautinis auklėjimas, – sako Fr. W. Försteris, – gali klestėti tik labai glaudžiame sąryšyje su tarptautiniu auklėjimu ir atvirkščiai".[4] Tai, kuo žmonija yra tautai, tarptautinis auklėjimas yra tautiniam auklėjimui. „Jis koreguoja tautinį auklėjimą universaliu žmonijos idealu, jis papildo tautinį auklėjimą anttautiniu pradu ir pagaliau jis suteikia tautiniam auklėjimui aukštesnės prasmės ir vertės".[5]

Mūsų laikais, kada bolševistinis kosmopolitizmas kėsinasi išgriauti kiekvieną tautybę, reikia *tautinio auklėjimo.* Bet taip pat mūsų laikais, kad nacionalistinis separatizmas neigia žmonijos bendruomenę, reikia *tarptautinio auklėjimo.* Tautinio auklėjimo sistema šiandien jau yra įmanoma. Netolimas laikas gal padarys įmanomą ir tarptautinio aukėjimo sistemą. Tuomet aukėjimas tautai bus papildomas auklėjimu žmonijai, ir žmogaus išvystymas atitiks prigimtą gyvenimo išsivystymą iš šeimos per tautą į žmoniją.

---

[4] Politische Ethik u. polit. Pädagogik, p. 477.
[5] *St. Šalkauskis,* op. cit., p. 122.

BIBLIOGRAFIJA

I. Tautai ir tėvynei

Bagehot W. Les lois scientifiques du développement des nations. – Paris, 1873.

Bauer O. Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie. – Wien, 1907.

Bause E. Landschaft und Seele. – München, 1928.

Bérillon M. Les caractères nationaux. – Paris, 1920.

Bon Le G. Les lois psychologiques de l'évolution des peuples. – Paris 1919.

Brunetière F. Idée de patrie. – Paris, 1890.

Brunhes J. La géographie humaine. – Paris, 1912.

Clauss L. Von Seele und Antlitz der Rassen und Völker. – München, 1929.

Delos J. La société internationale et les principes du droit public. – Paris, 1929.

Eötvös J. Die Nationalitäten. – Pest, 1865.

Fels J. Wesen der Nation. – 1927.

Freyer H. Gemeinschaft und Volk. – Berlin, 1929.

Faur le I. Race, Nationalité, Etat. – Paris, 1922.

Guy-Grand G. La philosophie nationaliste. – Paris, 1911.

Hassinger H. Geographische Grundlagen der Geschichte. – Freiburg i. Brsg., 1931.

Hauser H. Le principe des nationalités. – Paris, 1916.

Herder J. G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. – Riga, 1784.

Hildebrand v. D. Metaphysik der Gemeinschaft. – Augsburg, 1930.

Johannet R. Le principe des nationalités. – Paris, 1923.

Kirchoff A. Mensch und Erde. – Leipzig, 1914.
Legrand L. L'idée de patrie. – Paris, 1899.
Meinecke F. Weltbürgertum und Nationalstaat. – München, 1911.
Morgan J. Essai sur les nationalités. – Paris, 1923.
Oldbricht K. Klima und Entwicklung. – Jena, 1923.
Ratzel F. Anthropogeographie. – Stuttgart,[4] 1921.
Renan E. Qu'est-ce qu'une nation? – Paris, 1882.
Rullier P. L'idée de patrie. – Paris, 1920.
Rümelin G. Über den Begriff des Volkes. – 1907.
Salomon G. Nation und Nationalität. – 1927.
Schmidt W. Rasse und Volk. – Wien, 1927.
Schumann J. K. Volk und Geschichte. – Giessen, 1931.
Wirth A. Rasse und Volk. – Halle a. S., 1914.

II. Tautiniam auklėjimui kaip pedagoginiam veikimui

Fath B. La culture nationale à l'école. – Lausanne, 1912.
Fichte J. G. Reden an die deutsche Nation. – Berlin, 1808.
Förster B. Über nationale Erziehung. – 1886.
Grossmann M. Nationale Forderungen an die schweizerische Mittelschule. – Zürich, 1915.
Grundtvig N. F. Schriften zur Volkserziehung und Volkheit. – 1927.
Hättenschwiller A. Nationale Jugendpflege. – Luzern, 1915.
Hommes J. Lebens und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe. – Freiburg i. Brsg., 1934.
Hördt P. Der Durchbruch der Volkheit und die Schule. – 1932.
Hördt P. Grundformen volkhafter Bildung. – Frankfurt. a. M., 1932.
Jäger O. Was versteht man unter nationale Erziehung? – 1903.
Kalckstein K. Nation und humanistische Erziehung. – 1891.
Krieck E. Völkischer Gesamtstaat und nationale Erziehung. – Heidelberg, 1931.
Krieck E. Nationalpolitische Erziehung. – Leipzig, 1932.
Litt T. Nationale Erziehung und Internazionalismus. – Leipzig, 1920.
Montenach G. Le problème de l'éducation nationale. – Estavayer, 1915.
Rein W. Volksleben und Erziehung. – 1908.
Schöninchen W. Handbuch der Heimaterziehung. – 1923.
Simon P. H. L'école et la nation. – Paris, 1933.

Spahn M. Nationale Erziehung und konfessionelle Schule. – München, 1912.

Spitta H. Das deutsche Volk und seine nationale Erziehung. – 1901.

Spranger E. Volk, Staat Erziehung. – Leipzig, 1933.

Stapel W. Volksbürgerliche Erziehung. – Hamburg, 1931.

Stölzle. Neudeutschland und die vaterländische Erziehung der Zukunft. – Paderborn, 1915.

Šalkauskis S. Lietuvių Tauta ir jos ugdymas. – Kaunas, 1933.

III. Tautiškam auklėjimui

Althaus R. Kirche und Volkstum. – 1927.

Bally J. Langage et la vie. – 1926.

Beste A. Rasse und Religion. – 1926.

Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. Die Sprache. – Berlin. 1923.

Christoffel U. Die deutche Kunst als Form und Ausdruck. – Augsburg, 1928.

Heidegger K. Der nationale Gedanke im Lichte des Christentums. – Brixen, 1900.

Hörmann F. Kunst und Volk und die Aufgaben und Hemmnisse einer künstlerischen Volkserziehung. – Hamm, 1911.

Hurwicz E. Die Seelen der Völker. – 1920.

Knötel J. Kunst und Heimat. – 1910.

Lazarus M. Was heisst national? – 1880.

Leyens F. Volkstum und Dichtung. – Jena, 1933.

Sauer A. Literaturgeschichte und Volkskunde. – 1907.

Sauer W. Schöpferisches Volkstum als national und weltpolitisches Prinzip // „Archiv für Rechts und Sozialphilosophie“. – 1933. – 27B.

Schalmayer O. Beiträge zur Nationalbiologie. – 1905.

Schreiner H. Das Christentum und die völkische Frage. – 1925.

Schulze-Naumburg. Vom Verstehen und Geniessen der Landschaft. – 1923.

Severin R. Erweckung des Volkes durch seine Dichtung. – Leipzig, 1933.

Spann O. Vom Wesen des Volkstums. – Wien, 1920.

Themel K. Der religiöse Gehalt der völkischer Bewegung. – 1926.

Tissié P. L'éducation physique et la race. – Paris, 1919.

Volkelt J. Kunst und Volkserziehung. – München, 1911.
Vossler K. Geist und Kultur in der Sprache. – Heidelberg, 1925.
Weigert J. Religiöse Volkskunde. – 1923.
Weisgerber L. Muttersprache und Geistesbildung. – Göttingen, 1929.
Weisgerber L. Deutschsprachliche Jugendbildung in ihren Grundlagen. – München, 1932.
Wendland H. D. Volk und Gott. – 1926.
Wundt W. Nationen und ihre Philosophie. – Leipzig, 1929.
Zimmermann O. Soll die Religion national sein? – 1916.

IV. Patriotiniam auklėjimui

Bartmann H. Heimatpflege. – 1920.
Besson Mrg. Lettre pastorale sur le patriotisme chrétien. – Fribourg, 1930.
Bocquillon E. La crise du patriotisme à l'école. – Paris, 1905.
Boutoux O. La culte de la patrie d'après la Bible. – Avignon, 1917.
Caraman De. Patriotisme et patrie. – Paris, 1913.
Dévaud E. A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique. – Fribourg, 1918.
Ducatillon J. V. Le vrai et le faux patriotisme. – Paris, 1933.
Endres F. C. Vaterland und Menschheit. – Leipzig, 1920.
Feder G. Das Program des N. S. D. A. P. und seine weltanschaulichen Gedanken. – 1929.
Feldkeller W. Der Patriotismus. – 1918.
Félix P. Le patriotisme. – Paris, 1881.
Fichte J. G. Der Patriotismus und sein Gegenteil. Patriotische Dialogen. – 1807.
Förster F. W. Politische Ethik und politische Pädagogik. – München, 1922.
Förster F. W. Angewandte politische Ethik. – Wiesbaden, 1924.
Gansen A. Petit manuel du patriotisme. – Bruxelles, 1913.
Gianoni K. Heimatpflege und Volkskultur. – 1926.
Gibier C. Le patriotisme et la patrie. – Paris, 1920.
Goltz F. Die Vaterlandsliebe. – Gütersloh, 1867.
Goemans L. L'éducation du sentiment patriotique. – Bruges, 1900.
Goyau G. L'idée de patrie et l'humanitarisme. – Paris, 1913.
Grossjean G. L'école et la patrie. – Paris, 1906.

Gurlitt L. Pflege des Heimatsinnes. – 1909.
Hamon. Patrie et internationalisme. – Paris, 1896.
Hauptmann E. Zur Begründung der nationalen Erdkunde. – Strassburg, 1910.
Hofer H. Nationalismus und Christentum. – 1924.
Kahl W. Kirche und Vaterland. – 1919.
Kopp R. Vaterland und Vaterlandsliebe. – Freiburg i. d. Schw., 1918.
Kreuzberg P. J. Heimatpflege und Heimatkunde. – 1918.
Mercier J. D. Patriotisme et endurance. – Paris, 1914.
Michels R. Zur historischen Analyse des Patriotismus // „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik". – 1913. – 36B.
Michels R. Der Patriotismus. – 1929.
Mitscherlich. Der Nationalismus Westeuropas. – 1920.
Montenach G. Formation et éducation du patriotisme. – St. Maurice, 1910.
Montier E. De l'éducation patriotique. – Paris, 1912.
Munnynck de M. Psychologie du patriotisme // „La Suisse latine". – 1914.
Naquet R. L'humanité et la patrie. – Paris, 1911.
Rutten C. Le sentiment national chez les jeunes. – Paris, 1930.
Schreiber G. Nationale und internationale Volkskunde. – 1930.
Schreiner H. Der Nationalsozialismus vor der Gottesfrage. – 1931.
Schlund E. Katholizismus und Vaterland. – 1925.
Sertillanges P. Le patriotisme et la vie sociale. – Paris, 1903.
Solovjov V. Die nationale Frage im Lichte der Sittlichkeit. – München, 1920.
Spranger E. Der Bildungswert der Heimatkunde. – Berlin, 1923.
Strovski F. Nationalisme ou patriotisme. – Paris, 1933.
Vaussard M. Enquète sur le nationalisme. – Paris, 1922.
Werner L. Vaterländische Ferien. – Düsseldorf, 1933.
Wienecke F. Christentum und Nationalsozialismus. – 1931.
Zepp P. u. a. Die Weltkundliche Jugendbildung in Heimat und Erdkunde. – München, 1931.

V. Nacionaliniam auklėjimui

Arndt M. Volk und Statt. – Leipzig, 1934.
Coulet P. L'église et le problème international. – Paris, 1933.

Heine W. Kultur und Nation. – 1921.

Laun R. Der Wandel der Ideen. Statt und Volk als Äusserung des Weltgewissens. - Berlin, 1932.

Martin. De nationum diversitate servanda salva unitate generis humani. - Parisiis, 1849.

Neumann F. J. Volk und Nation. – 1888.

Pichler H. Volk und Menschheit. – 1930.

Sauer W. Sozialphilosophie. – Berlin, 1929.

Scheler M. Nation und Weltanschauung. – Leipzig, 1923.

Seipel I. Nation und Staat. – 1916.

Solovjov V. Nationale und politische Betrachtungen. – Stuttgart, 1922.

Tchernoff J. Les nations et la société des nations dans la politique moderne. – Paris, 1926.

Zimmermann J. G. Vom Nationalstolze. – Zürich, 1758.

UGDYMO FILOSOFIJA

IDEOLOGINIAI ŠIŲ DIENŲ PEDAGOGIKOS PAGRINDAI

1. *Pasaulėžiūra kaip pedagoginės tipologijos pagrindas*

Ugdymas nėra tik tarpasmeninė sąveika, tik atskiro individo suformavimas ir apdailinimas. Ugdymas turi ir gilios istorinės reikšmės. Jis yra pirmutinis veikimas, kuris *tobulina* prigimtį, kuris ją *valdo* ir kuris *vaduoja* žmogų iš gamtos būtinumo.

Tobulinimo sąvoka glūdi pačiuose pedagoginio akto pagrinduose. Jau Aristotelis yra pastebėjęs, kad ugdymas turi papildyti prigimties plyšius. Pedagoginis visų tautų ir visų amžių darbas neturėtų jokios prasmės, jeigu žmonės netikėtų, kad ugdymas pagerina naująsias kartas, kad jis rengia joms tobulesnį gyvenimą ir kuria jose išvidinį žmogų. Tobulinamoji ugdymo įtaka eina ligi pačių prigimties gelmių. *Pedagoginėje kūryboje tobulėja ne tik individas, bet ir pati žmogiškoji prigimtis.* Taigi ugdymas padaro, kad iš pirmykščio chaoso esti sukuriamas žmogiškasis kosmas. Ugdymo dėka žemesni pradai pajungiami aukštesniesiems. Ugdymas yra pašauktas įvesti į maištingus vidaus gyvenimo gaivalus aukštesnį principą. Jis turi, pasak Fr. Paulseno, „pakelti individą iš gyvuliškumo į žmogiškumą"[1], nes chaotingos prigimties kūdikis tikru žmogumi, tikru ne tik moraline, bet ir ontologine prasme, tampa tik ugdomas. L. Vivesas aštriai, bet labai prasmingai yra pasakęs, kad be lavinimo, be auklėjimo, be mokymo žmogus būtų bestija. Ugdymas todėl, kaip dažnai sakoma, ir yra žmogiškumo išvystymas žmoguje.

Prigimties *apvaldymas* yra jos tobulinimo ir jos sužmoninimo

[1] Pädagogik, Stuttgart u. Berlin, 1911, p. 11.

padarinys. Apvaldyti išvidinį ir išviršinį pasaulį yra pirmasis žmogaus paskyrimas. Visa žmogiškoji kūryba yra ne kas kita, kaip šito paskyrimo vykdymas. Kalba ir žinija valdo *idėjų* pasaulį. Technika ir menas valdo *medžiagos* pasaulį. *Ugdymas* ir dora valdo *dvasios* pasaulį. Ugdymo siekiamas prigimties valdymas nėra jos dresūra, bet *žmogaus gamtinio principo pajungimas dvasiniam jo principui.* Prigimtis yra paskirta dvasiai: dvasia yra gamtos pirmavaizdis, kaip Dievas yra dvasios pirmavaizdis. Gamta ilgisi dvasios. Ugdymas kaip tik stengiasi patenkinti šitą giliausią gamtos ilgesį. Palenkdamas prigimtį dvasiniam pradui, jis atstato organišką santykį tarp dvasios ir gamtos, tarp kūno ir sielos, tarp žemesniųjų ir aukštesniųjų galių. Ugdymas yra pirmutinis, kuris kuria sutartinę tarp buities pradų. Šiuo atžvilgiu jis turi kosminės reikšmės.

Palenkdamas gamtą dvasiai, ugdymas *vaduoja* žmogų iš prigimties būtinumo. Tai yra svarbiausias ir reikšmingiausias jo uždavinys. Pirmykščio puolimo tragedija buvo laisvas žmogaus nusilenkimas gamtai ir jos paramos ieškojimas, norint pasiekti dieviškumo. Istorinės mūsų eros pradžioje stovi *involiucija,* arba žmogaus grįžimas į gamtos įsčias, iš kurių jis buvo išvestas kuriamuoju Dievo aktu. Žmogus įsivystė į gamtos pasaulį, nusilenkė jo dėsniams ir pasidavė jo jėgoms. Ne iš dausų išvytas žmogus tapo barbaru: jis jau buvo išvytas kaip barbaras. Ir visas skausmingas dabartinis istorijos kelias yra ne kas kita, kaip žmonijos pastangos pakilti iš barbariškumo ir atšaukti pirmykštį pasidavimą gamtai. Žmogus tapo barbaru ne tik dėl to, kad buvo pajungtas išviršinėms gamtos jėgoms, bet ir dėl to, kad buvo pavergtas išvidiniams savo paties dėsniams: „Žmogaus pavergimas gamtos demonams", sako N. Berdiajevas, „buvo pavergimas ir žemesniajai jo paties prigimčiai"[2]. Dėl to ir istorinis žmonijos vyksmas yra vadavimasis ne tik iš gamtos, bet ir iš prigimties. Žmogiškoji kūryba apima abi šias istorijos kryptis. Bet atskiros jos sritys gali labiau liesti arba vieną, arba antrą. Technika vaduoja žmogų iš gamtos, bet ji labai mažai jį laisvina iš jo prigimties. Tas pat reikia pasakyti ir apie meną. Žmogų vaduoja iš jo paties dėsnių tik tie

---

[2] Der Sinn der Geschichte, Darmstadt, 1925, p. 162.

kūrybiniai veiksmai, kurie jį liečia kaip asmenį, kaip dvasinio pradžio atstovą, kaip pasaulio centrą ir mikrokosmą. Pirmoje eilėje čia todėl ir stovi *ugdymas*. Ugdymas iš esmės yra toks veikimas, kurio objektas yra žmogus, *kaip asmuo*. Giliausia savo prigimtimi jis liečia ne vieną kurią žmogaus galią, ne žmogaus būtybės periferiją, bet *visą* žmogų. *Pedagoginis aktas visados yra visuotinis*. Pedagoginė kūryba yra pirmutinė, kuri laukinę mūsų prigimtį prijaukina, sušvelnina ir sukultūrina; kuri grąžina žmogų iš barbariško padėjimo į paliktas kūrybos sritis; kuri išvaduoja žmogų iš klaidingos vienybės su gamtiniu pasauliu ir parengia sąlygas aukštesniems gyvenimo laipsniams: *dorai* ir *malonei*.

Šiuo atžvilgiu pedagoginė kūryba turi gilios istorinės prasmės. Ugdymas yra ne tik tarpasmeninis veiksmas, bet ir *vyksmas* istorijos eigoje. Jis prasidėjo su pirmojo kūdikio gimimu ir eina per kartų kartas ligi paskutinio žmogaus mirties. Pedagogikos istorija sudaro nė kiek ne menkesnę gyvenimo dalį, kaip mokslas, menas, dora, kalba ar technika. Ji turi visas tikrosios istorijos žymes: ji yra kuriama *žmogaus*, ji yra kuriama *sąmoningai*, ji yra *pažangi*. Ji yra valdoma tų pačių dėsnių, kaip ir visas gyvenimas. Jei kultūra apskritai yra simbolis žmogaus noro išsilaisvinti iš gamtos, tai ugdymas yra simbolis pastangų išsivaduoti iš savo žemesniojo *aš*. Doriniuose aktuose šitos pastangos pasiekia aukščiausią laipsnį. Bet jos prasideda *ugdyme*. Dėl to pedagoginės istorijos vyksmas reiškia ne tik neatbaigto žmogaus kūrimą, ne tik dieviškosios kūrybos tęsimą žmogaus būtybėje, bet taip pat ir nuolatinį žmonijos norą pakilti iš gamtinių sferų į dvasios sritis. Čia glūdi pedagoginės istoriosofijos pagrindas.

Kaip apskritai istorijos mokslas yra atbaigiamas istorijos filosofijos, taip ir pedagogikos istorija turi būti atbaigiama *pedagoginės istoriosofijos*. Pedagogikos istorija yra viena visuotinės istorijos dalis, kaip pedagoginis vyksmas yra viena visuotinio gyvenimo dalis. Ligšiolinių pedagogikos istorikų darbai maža buvo vaisingi dėl to, kad daugumas jų ugdymą tyrinėdavo taip, tarsi jis neturėtų jokių ryšių su visuotiniu gyvenimu. Čia jis būdavo atskiriamas nuo bendrojo dvasios vyksmo ir išjungiamas iš laiko bei erdvės kultūros. Betgi konkretus ugdymas visados yra organiška

gyvenimo dalis, įvairių įvairiausių įtakų audinys, dvasios ir gamtos, būtinumo ir laisvės sąveikos padaras. Jis todėl vaisingai gali būti tiriamas tik ryšium su visuotine kultūra, su žmogaus dvasios kaita ir su jos išsivystymu. *Pedagogikos istorija, labiau negu kuri kita, yra pedagoginės kultūros istorija.* Savo paskyrimą ji atlieka tik tada, kai suseka pedagoginio vyksmo pagrindus, juos atskleidžia ir išaiškina. Pedagoginių darbų ir pedagoginių institucijų aprašymas čia yra tik atrama aiškinamajam pagrindiniam uždaviniui. Pedagogų darbai ir jų sukurtos institucijos savo pagrinduose visados slepia tam tikras *idėjas.* Idėjos yra realizuojamos visoje kultūrinėje kūryboje, jos yra realizuojamos ir pedagoginiame istorijos vyksme. Išlukštenti šitas idėjas, jas atskleisti, išskirstyti, susisteminti – štai pedagogikos istorijos uždaviniai. *Pedagogikos istorija turi būti ideografinė*[3].

Pedagoginė idėja, kurios ieško pedagogikos istorija, visados glūdi įkūnyta tam tikruose istoriniuose pedagogikos arba ugdymo pavidaluose. Žmonijos dvasia sukuria idėjas, žmonijos gyvenimas parūpina joms konkrečių formų. Pedagoginės idėjos susikristalizuoja tam tikrais konkrečiais istoriniais tipais. Tai su šitais tipais pirmoje eilėje pedagogikos istorija susiduria. Tai juos ji visų pirma turi ištirti ir aprašyti. Šitie istoriniai pedagoginių teorijų ir pedagoginių institucijų tipai gali būti labai įvairūs. Jie gali kisti pagal amžiaus, tautos ir šalies dvasią. Jie gali žlugti, jie gali augti ir išsivystyti. Bet juose visuose gyvos tam tikros idėjos. Juose visuose, be išviršinio istorinio pavidalo, be istorinio drabužio, glūdi antlaikinė, anterdvinė, amžina *pedagoginė idėja,* kuri juos jungia vieną su kitu, kuri skleidžia juose visuose ir kuri sukuria *amži-*

---

[3] Bandymų rašyti tokias pedagoginės kultūros istorijas yra buvę jau gana seniai: *Schwarz Fr. A.* Geschichte der Erziehung nach ihrem Zusammenhang unter den Völkern von alten Zeiten her bis auf die neueste, 1802. – *Anhalt E.* Geschichte des Erziehungswesens im Zusammenhang mit der allgemeinen Kulturgeschichte, 1846. – *Schmidt.* Geschichte der Pädagogik, dargestellt in weltgeschichtlicher Entwicklung und im organischen Zusammenhang mit dem Kulturleben der Völker, 1860–62. – *Barth P.* Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung, Leipzig 5–6 1925. – *Behn.* Allgemeine Geschichte der Pädagogik in problementwickelnder Darstellung, Paderborn, 1928.

nuosius tipus. Istoriniai pedagoginiai pavidalai yra tik regima šitų amžinųjų pedagoginių tipų išraiška. Gali istorinis pavidalas kisti, gali jis menkėti, gali jis iš naujo atgyti, bet amžinasis tipas visados lieka tas pats. Istoriniai pedagoginiai tipai yra konkretaus gyvenimo sąlygų padaras. Bet jie visados esti grindžiami tam tikru amžinuoju tipu, tam tikra idėja, kuri jau yra padaras žmogaus dvasios santykių su visa buitimi, padaras žmogaus nusistatymo, žmogaus dvasinės struktūros ir jo pažiūrų. *Amžinieji pedagoginiai tipai yra pasaulėžiūriniai.* Iš pasaulėžiūros, vadinasi, iš žmogaus nusistatymo buities atžvilgiu, kyla pedagoginės idėjos, kurios dedamos pedagoginių teorijų ir pedagoginių institucijų pagrindais. Tai yra dėsnis, kurio tikrumą patvirtina visas istorinis žmonijos gyvenimas. Kiekviena pasaulėžiūra turi savą pedagogiką, ir kiekviena pedagogika turi savą pasaulėžiūrą. Platonas pirmas sukūrė pedagogikos teoriją ir pirmas parodė, kiek šitoji teorija priklauso nuo pažiūrų į pasaulį ir į gyvenimą. Nuo Platono per Aristotelį, per šv. Augustiną, per Alkuiną, per šv. Pranciškų Asyžietį, per Vivesą, per Comenijų, Rousseau ir Pestalozzį ligi pat mūsų dienų eina eilė didžiųjų pedagogų, kurių teorijos buvo – pasaulėžiūrinių jų idėjų išraiška.

Todėl pedagogikos istorija, ieškodama konkrečių pedagoginių tipų pagrindo, neišvengiamai susiduria su pasaulėžiūrinėmis idėjomis ir su pasaulėžiūriniais tipais. Surasti istoriniame pavidale pedagoginę idėją iš tikrųjų reiškia – susekti pasaulėžiūrinę arba ideologinę šitos idėjos kilmę, įglausti ją į tam tikros pasaulėžiūros sistemą ir šitos pasaulėžiūros šviesoje aiškinti konkrečias pedagogines teorijas ir institucijas. Amžinosios pedagoginės idėjos ir amžinieji pedagoginiai tipai yra pasaulėžiūros pritaikymas ugdymo sričiai. Kai pasaulėžiūrinės idėjos taikomos pažinimui, mes gauname gnoseologiją. Kai jos taikomos buities supratimui, mes gauname metafiziką. Kai jos paliečia žmogaus gyvenimą, mes gauname etikos sistemas. Kai jos, pagaliau, eina į ugdymą, mes gauname *pedagogiką.* Dėl to ir pedagogikos istorija gali pedagoginio vyksmo prasmę susekti tik tada, kai pro istorinius šito vyksmo pavidalus ji prasiskverbia ligi amžinųjų idėjų ir tuo pačiu ligi pasaulėžiūrinio jų pagrindo. Pedagogikos istorija negali tirti

atskirų pedagoginių apraiškų. Ji turi jas jungti į tam tikrus tipus, į tam tikras sroves, į tam tikrus pavidalus. Šito jungimo pagrindas gali būti labai įvairus: amžius, vieta, tauta, kalba ir t. t. Bet giliausias pagrindas visados yra pasaulėžiūra, glūdinti atskirų apraiškų gelmėse. Taigi pasaulėžiūra suartina darbo mokyklą su bolševistine pedagogika. Ji padaro, kad atristokratinių luomų ugdymas visados buvo panašus į dabartinį vitalistinį ugdymą. *Pasaulėžiūrinis pedagoginės tipologijos pagrindas yra vienintelis, kuris leidžia pedagogikos istorijai susekti ir išaiškinti amžinąją pedagoginio vyksmo prasmę.*

Tai tinka visai pedagogikos istorijai. Tai tinka ir dabarties pedagoginėms srovėms, nes dabartinė pedagogika, labiau negu kuri kita, yra pasaulėžiūrinės kaitos padaras. Moderniosios pedagogikos srovės yra pasaulėžiūros srovės ir srovelės. Moderniosios pedagogikos atstovai yra pasaulėžiūros atstovai ir kūrėjai. Moderniosios pedagogikos institucijos yra pasaulėžiūrinių idėjų skleidimo įstaigos. Modernusis ugdymas yra pasaulėžiūros perteikimas naujosioms kartoms. Moderniojo ugdymo ir moderniosios pedagogikos pakrikimas yra pasaulėžiūros pakrikimas. Dvidešimtasis amžius atskleidė žmogaus dvasios sugebėjimą suvokti buitį daugybe atžvilgių. Jis išvystė daugybės pasaulėžiūrų užuomazgas. Pasaulėžiūrų įvairumas yra charakteringiausia mūsų amžiaus žymė. Ir čia yra pagrindas, dėl ko per paskutinius 35 metus buvo sukurta daugiau pedagoginių teorijų negu nuo Platono ligi Herbarto. Žmogaus dvasia apreiškė savo išsidiferencijavimą visų pirma pasaulėžiūroje, o paskui ir pedagogikoje. Jeigu todėl kas norėtų moderniosios pedagogikos tipologiją grįsti ne pasaulėžiūra, bet kuo kitu, prasilenktų su pačiu šitos pedagogikos pagrindu. Moderniosios pedagogikos srovės netelpa vienoje kurioje šalyje. Šiandien sunkiai įmanoma kalbėti apie prancūzų, anglų, vokiečių ar rusų pedagogiką. Pasaulėžiūrinis dabarties pedagogikos charakteris pralaužia tautų ar kontinentų sienas ir išplinta visoje žmonijoje. Įvairiausias pedagogines idėjas ir teorijas, įvairiausias institucijas ir bandymus šiandien galima sugrupuoti ir išaiškinti tik pasaulėžiūros pagalba. *Moderniosios pedagogikos pagrinduose teka pagrindinės pasaulėžiūrinės srovės.* Jų yra pagimdytos

pedagoginės idėjos, jų yra palaikomos pedagoginės institucijos ir jų yra skatinami pedagoginiai bandymai. Jas tad visų pirma reikia išlukštenti, norint charakterizuoti ideologinius dabarties pedagogikos pagrindus.

2. *Pagrindiniai pasaulėžiūros ir pedagogikos tipai*

Pasaulėžiūrų įvairumas yra visuotinis faktas. Nuo pat žmogaus minties pabudimo dvasia nevienodai suprato pasaulį ir gyvenimą, nevienodai juos vertino ir todėl nevienodai formavo. Bet kokia yra šito pažiūrų įvairumo prasmė? Kas padaro, kad žmogus tą patį pasaulį ir tą patį gyvenimą nevienodai supranta ir nevienodai vertina? Štai klausimai, kurie mus veda į pačias pasaulėžiūros supratimo gelmes.

Pasaulėžiūra visados yra tam tikras žmogaus nusistatymas buities atžvilgiu. Pasaulėžiūra yra dvasios santykis su tuo, kas yra. Savo atsiradimui ji reikalauja dviejų dalykų: *objektyvios buities* ir *subjektyvios dvasios*. Pasaulėžiūra nėra tik vienos dvasios padaras, vadinasi, ji nėra tik subjektyvi. Bet ji nėra nė tik objektyvus realybės išreiškimas, vadinasi, ji nėra tik objektyvi. *Pasaulėžiūra yra buities ir dvasios sąveikos vaisius*. Ji nėra nei dvasiai primestas realizmas, nei dvasios sauvalia. Pasaulėžiūra atsiranda tik tada, kai dvasia organiškai susiliečia su buitimi, kai ji suima buitį į save ir sutapdo ją su išvidiniu savo pasauliu. Šio susilietimo ir sutapdymo *būdas* gali būti labai įvairus. Jo įvairumas kaip tik ir gamina pasaulėžiūrų įvairumą.

Objektyvi buitis nėra vienalytė. Ji yra turtinga laipsnių, sričių ir atžvilgių. *Gamta* nėra tik mechaniniam dėsningumui pajungtas daiktas. Ji taip pat yra Dievo kūrinys. Ji slepia savyje idėją. Ji šitą idėją išvysto ir atskleidžia. *Žmogus* nėra tik *animal rationale*. Jis yra ir kūrėjas, ir kūrinys, ir atrama Dievo veikimui. *Dievas* yra ne tik pasaulio Kūrėjas, bet ir jo Palaikytojas ir jo Atpirkėjas. Jis yra ne tik transcendentus, bet ir imanentus. Kiekviena buitis yra antinominė savo struktūra, todėl turtinga bei įvairi. Galima todėl buitį suvokti *vienu* kuriuo atžvilgiu. Galima ją *šituo* atžvilgiu vertinti ir

formuoti. Dar daugiau! Žmogus negali aprėpti visu jos plotu. Žmogaus dvasia nesugeba pažvelgti į buitį iš begalybės punktų. Ji yra priversta pasirinkti vieną kurį atžvilgį ir juo pagrįsti savo nusistatymą. Čia ir glūdi pirmutinė pasaulėžiūrų įvairumo priežastis. *Pasaulėžiūrų įvairumas reiškia buities turtingumą ir įvairumą*. Kiekviena žmogaus sukurta pasaulėžiūra apima buitį vienu kuriuo atžvilgiu ir todėl visados yra vienašališka[4]. Buities turtingumas apsireiškia tik visose pasaulėžiūrose – visų laikų ir visų tautų. Atskiros pasaulėžiūros yra konkretūs šito buities turtingumo pavidalai.

Bet turtinga bei įvairi yra ne tik buitis. Įvairi yra ir *dvasia*, kuri šitą buitį suvokia, vertina ir formuoja. Dvasia turi savą struktūrą, kuri buitį keičia ir ją pertvarko pagal dvasios reikalavimus. Dvasia turi tam tikrą sugebėjimą įsibrauti į buities gelmes pro vieną arba pro kitą punktą. Ji turi tam tikrą lytį, kuri apsprendžia buitį, ją pažindama ir formuodama. Ji turi tam tikrą normą, kuria ji buitį vertina. Šitie sugebėjimai, lytys ir normos kaip tik ir sudaro dvasios struktūrą. *Dvasia yra struktūringa pačia savo prigimtimi.* E. Sprangeris yra suradęs ir aprašęs net šešetą dvasios struktūrų: teorinę, ekonominę, socialinę, estetinę, prievartinę ir religinę[5]. Galbūt galima tokių struktūrų surasti ir daugiau. Bet viena yra tikra, kad dvasia nėra vienalytė ir kad ji pati savyje yra tam tikru būdu apspręsta.

Šitas dvasios struktūringumas yra antra pasaulėžiūrų įvairumo priežastis. Pasaulėžiūra nėra faktų konstatavimas, o pasaulėžiūrinė sistema nėra faktų rinkinys. Pasaulėžiūra, kaip minėjome, išauga iš organiško dvasios susidūrimo su buitimi. Ji jau yra žmogiškosios kūrybos padaras. Bet kai dvasia suima į save buitį, kai ji ją suvokia, ji suima ir suvokia ne tik taip, kaip buitis yra, bet ir taip, kaip pati dvasia yra. Pasaulėžiūra nėra buities fotografija, bet buities portretas, kurioje žymu kuriančiosios dvasios bruožų. Išvidinė dvasios struktūra apsprendžia pažįstamą, vertinamą ir formuojamą buitį. Šita struktūra gyva visose pasaulėžiūrose. *Pa-*

[4] Jeigu Krikščionybę mes laikome *pilnutine pasaulėžiūra*, tai tik dėl to, kad ji yra ne žmogaus dvasios padaras, bet *Dievo*.

[5] Plg. Lebensformen, Halle a. S., 1930, p. 121–236.

saulėžiūrų įvairumas reiškia ne tik buities turtingumą, bet ir dvasios struktūrų įvairumą. Šita prasme K. Joëlis visai teisingai pasaulėžiūrą vadina *dvasios stiliumi.* „Jeigu šiandien", sako jis, „jau meno stiliai teisingai yra aiškinami, kaip pasaulėžiūrų išraiška, tai dar geriau pačias pasaulėžiūras galima suprasti, kaip dvasios stilius, kurie vis dėlto ne savavališkai eina vienas po kito, bet vienas kitą atitinka, vienas kitą papildo iš gyvenimo visumos, kuri įvairiose funkcijose išvysto vieningą savo struktūrą".[6] Pasaulėžiūra, formuodama ir išreikšdama buitį, ją formuoja ir išreiškia pagal dvasinę žmogaus struktūrą.

Du tad yra pagrindiniai dalykai, kuriais remiasi pasaulėžiūrų įvairumas: *buities turtingumas ir dvasios struktūringumas.* Bet šitie dalykai yra susiję ir tarp savęs. Dvasios struktūra visados atitinka tą ar kitą buities atžvilgį, tą ar kitą jos laipsnį arba sritį. *Tarp dvasinės žmogaus struktūros ir buities yra organiškas ryšys.* Pedagogikoje yra žinoma Kerschensteinerio „lavinimo vyksmo aksioma", kurią jis taip formuluoja: „Individo lavinimas yra galimas tik tomis kultūros gėrybėmis, kurių dvasinė struktūra visai arba iš dalies atitinka individualinės psichės struktūrą"[7]. Šita Kerschensteinerio aksioma tinka ir pasaulėžiūrai. Kaip lavinimo vyksme individas pastovių lyčių įgyja tik iš tų kultūrinių gėrybių, kurios atitinka išvidinę jo struktūrą, taip ir pasaulėžiūrą kuriant suimami tik tie buities atžvilgiai, tik tie buities laipsniai arba tik tos buities sritys, kurios atitinka kūrėjo dvasios stuktūrą. Žmogaus dvasia čia pasirenka tik tai, kas susiderina su jos struktūringumu. Buities turtingumas ir dvasios struktūringumas atitinka vienas antrą ir abu, organiškai sutapę, kuria vienokią arba kitokią pasaulėžiūrą. Jeigu mums pavyktų atspėti pagrindinius buities laipsnius ir pagrindines dvasios struktūras, mes lengvai surastume ir pagrindines pasaulėžiūras.

Susekti pagrindinius buities laipsnius nėra sunku. Visa buitis yra arba *gamta* (medžiaga ir gyvybė), arba *dvasia* (asmuo ir visuomenė), arba *Dievas.* Šitie trys buities laipsniai yra pagrindiniai,

---

[6] Wandlungen der Weltanschauungen I, Tübingen, 1928, I.

[7] Das Grundaxiom des Bildungsprozesses, Berlin, [3]1927, p. 27.

pirmykščiai ir amžini. Jie nėra vienas iš kito išvedami, nors vienas su kitu susiję ir vienas kitą paremią. Visas buities turtingumas šitais trimis laipsniais ir tepasireiškia. Žemiau medžiagos yra nebuitis. Aukščiau Dievo taip pat yra nebuitis. Kiekvienas šitas laipsnis turi savų atžvilgių ir savų sričių. Bet pagrindiniams pasaulėžiūros tipams nustatyti jie nėra reikalingi.

Jau sunkiau yra surasti dvasios struktūrų tipus. Žmogaus dvasia šiuo atžvilgiu dar nedaug tėra tyrinėta. Vis dėlto šiandieninė psichologija yra tiek pažengusi, kad bent pagrindiniai dvasios struktūros tipai gali būti nustatyti. Lemiamos reikšmės čia turi E. Sprangerio tipologija. Jau esame minėję, kad Sprangeris surado ir aprašė šešetą dvasios struktūros tipų: teorinį, ekonominį, estetinį, socialinį, prievartinį ir religinį. Bet jeigu gerai įsižiūrėsime į visus šituos tipus, lengvai galėsime tarp kai kurių jų rasti organiškų ryšių ir suvesti juos į dar bendresnes kategorijas. Ekonominė dvasios struktūra, arba, kaip Sprangeris pats vadina, „ekonominis žmogus", yra panašus į prievartinę struktūrą arba į „prievartos žmogų" *(Machtmensch)* tuo, kad juos abu jungia Aristotelio *physis*. Ekonominio žmogaus pagrindas yra gamtinis daiktas. Prievartos žmogaus pagrindas yra gamtinė jėga. Abu juodu yra *gamtos* žmonės. Nei vienas, nei antras nepakyla viršum gamtinės tvarkos ir viršum jos dėsningumo. Jų dvasios struktūra savo pagrindu yra vienoda. Tik ekonominis žmogus labiau krypsta į *medžiagą*, kuri duoda naudos, o prievartos žmogus labiau žavisi gyvybe, iš kurios kyla jėga. Bet ir medžiaga, ir gyvybė yra gamtos pradai. Gamta supa ir ekonominį, ir prievartos žmogų ir jiems abiem sudaro bendrą pagrindą. Šitokią dvasios struktūrą, kuri visų pirma krypsta į gamtą, mes vadinsime *natūralistine*, o ją turintį žmogų – *homo naturalista*.

Teorinė, estetinė ir socialinė struktūra arba teorinis, estetinis ir socialinis žmogus yra panašūs vienas į kitą tuo, kad visus juos jungia *dvasia*. Kiekviena šita struktūra yra paremta dvasios gyvenimu: ji iš dvasinio prado kyla ir į dvasią krypsta. Teorinio žmogaus pagrindas yra tiesa, estetinio – grožis ir socialinio – meilė. Bet visi šitie trys pradai: tiesa, grožis ir meilė yra dvasios pradai. Jie nėra iš gamtos. Jie nėra gamtinio dėsningumo padaras. Jie ky-

la kūrybiniu laisvos žmogaus dvasios veikimu. Dvasia yra jų visų pagrindas ir tuo pačiu pagrindas anų trijų struktūrų. Jos visos yra viena nuo kitos skirtingos. Bet visos jos savotiškais pavidalais išreiškia *dvasios gyvenimą*. Bet dvasia gyvena *žmoguje*. Žmogus yra vienintelis dvasios turėtojas ir jos reiškėjas. Dėl to *konkrečiai* šita dvasinė struktūra atsiremia į žmogų, kaip į dvasinį pradą. Žmogaus būtybė ir jos gyvenimas čia yra kiekvieno veikimo pagrindas ir centras. Todėl šitokią dvasios struktūrą, kuri visų pirma krypsta į žmogaus dvasią, mes vadinsime *humanistine*, o ją turintį žmogų – *homo humanista*.

Natūralistinė ir humanistinė dvasios struktūra apima penketą Sprangerio tipų: ekonominį ir prievartinį, teorinį, estetinį ir socialinį. Lieka dar vienas: *religinis žmogus*, kuris negali būti sujungtas nė su vienu aukščiau minėtu tipu, nes jo pagrindas yra visai kitoks. Religinis žmogus iškyla aukščiau ir už natūralistinį, ir už humanistinį žmogų. Religinė dvasios struktūra pirma krypsta ne į gamtą ir ne į dvasią, bet į *Dievą*. Dievas čia yra kiekvieno veikimo pagrindas ir ta buitis, kuri tenkina šitos dvasinės struktūros reikalavimus. Tokią dvasios struktūrą mes vadinsime *teistine*, o ją turintį žmogų – *homo theista*.

Trys tad yra pagrindinės dvasinės struktūros: *natūralistinė, humanistinė* ir *teistinė*. Trys yra šitų struktūrų apspręsti žmonių tipai: *homo naturalista, homo humanista* ir *homo theista*. Iš kitos pusės yra trys pagrindiniai buities laipsniai: *gamta, dvasia* ir *Dievas*. Savaime aišku, kad šitos trys dvasios struktūros atitinka anuos tris buities laipsnius, nes dvasios palinkimas į tą arba į kitą laipsnį ir sudaro jos struktūros esmę. *Homo naturalista* savaime linksta į gamtą, *homo humanista* – į žmogaus dvasią, *homo theista* – į Dievą. Iš šito linkimo, iš dvasios santykiavimo su ją liečiančia buitimi išauga ir trys pagrindinės pasaulėžiūros: *natūralizmas, humanizmas* ir *teizmas*.

Natūralizmas yra padarinys natūralistinės dvasios struktūros santykiavimo su gamta. *Homo naturalista* gamtoje randa jo gyvenimą ir jo dvasią atitinkantį pradą, kuriuo remiasi ir juo apsprendžia savo santykius su kitais buities laipsniais. Natūralistinis žmogus gali neneigti nei dvasios, nei Dievo. Bet jis juos suvokia kaip

gamtinius principus. Gamtos dėsnius jis pritaiko dvasiai ir Dievui. Modernusis Dievo supratimas, kaip didžiojo Matematiko, kaip didžiojo Fiziko ir pasaulio Statytojo, yra natūralistinės dvasios padaras. Tai gamtinių sąvokų pritaikymas antgamtinei realybei. *Homo naturalista* nutraukia Dievą ir dvasią į gamtos sferas, taiko jiems gamtinius dėsnius ir mąsto apie juos gamtinėmis sąvokomis. Jis juos *sugamtina*. Natūralistinės pasaulėžiūros pėdsakų galima rasti visur: ir moksle, ir mene, ir visuomeniniame gyvenime, ir religijoje. Pagrindinė jų žymė yra gamtinio dėsningumo pabrėžimas.

Humanizmas yra padarinys humanistinės dvasios struktūros santykiavimo su žmogumi. *Homo humanista* laiko žmogų buities centru, juo remia savo mąstymą bei veikimą ir iš jo kylančiais dėsniais apsprendžia visą gyvenimą. Gyvenimo šaknys humanistinei pasaulėžiūrai glūdi žmoguje. Žmoguje yra tiesos, gėrio ir grožio pagrindai. Žmogus yra gamtos viešpats. Žmogus yra antrasis Dievo aš. Žmogaus santykiai su gamta ir su Dievu čia yra tvarkomi pagal *dvasios* gyvenimo principus. Kiek natūralizme vyrauja priežastingumas ir būtinumas, tiek humanizmo pagrindas yra prasmingumas ir laisvė. Žmogus čia tam tikru būdu *suantropomorfina* visą gyvenimą, nes visą jį stengiasi prisunkti žmogaus dvasios.

Teizmas yra padarinys teistinės dvasios struktūros santykiavimo su Dievu. *Homo theista* į visą buitį žiūri *sub specie aeternitatis.* Dievas tokiai dvasios struktūrai yra vienintelis pradas, kuris patenkina giliausius žmogaus ir visos buities reikalavimus, kuris viską išaiškina, viskam duoda prasmę ir tikslą: kuriame gyvename, judame ir esame. Teistinis žmogus nori viską iš Dievo išvesti ir viską į Dievą suvesti. Pasaulio vyksmas jam Dievu prasideda ir Dievu baigiasi. Visa buitis eina Dievo linkui, stengiasi su Juo susijungti ir sudievėti. Teistinė pasaulėžiūra stato absoliutinius reikalavimus ir dvasiai, ir gamtai. Dieviškasis gyvenimas ir dieviškieji dėsniai čia yra laikomi normalaus ir tikro gyvenimo dėsniais. Kiekvienos normos pagrindo, vis tiek ar šita norma būtų tiesa, ar gėris, ar grožis, ieškoma absoliutinėje Buityje. *Mistinis* bruožas žymu visuose šitos pasaulėžiūros žygiuose.

Nereikia nė aiškinti, kad gryni šitų pasaulėžiūrų tipai nėra daž-

nas dalykas. Paprastai jie esti sumišę, susijungę ir susilieję. Bet kiekviena konkreti pasaulėžiūra visados priklauso vienam arba kitam tipui. Kiekvienas konkretus žmogus yra arba daugiau natūralistas, arba daugiau humanistas, arba daugiau teistas. Šitos trys pagrindinės pasaulėžiūros savo bruožais nudažo ištisas teorijas, ištisas tautas, kultūras ir amžius. Jos traukiasi per visą istoriją ir dialektiniu savo vyksmu kuria istorinius periodus: juos gimdo ir žudo. Neklysime pasakę, kad antikinės kultūros dvasia buvo humanistinė, kad viduriniais amžiais vyravo teistinė pasaulėžiūra, kad humanizmas atsigavo Renesanso laikais ir kad paskutinieji amžiai smarkiai pakrypo į natūralizmą. Neklysime taip pat tvirtindami, kad demokritiškoji filosofija yra daugiau natūralistinė, aristoteliškoji-tomistiškoji yra daugiau humanistinė, o platoniškoji-augustiniškoji yra daugiau teistinė. *Pasaulėžiūrų bangavimas istorijos vyksme sudaro įdomiausią filosofijos istorijos problemą.* Šitoje vietoje ji negali būti net nė paliesta. Čia mes tik pabrėžiame pagrindinius pasaulėžiūrų tipus ir juos labai trumpai charakterizuojame.

Pagal pasaulėžiūrą savaime formuojasi ir *pedagogikos* tipai. „Kiekviena gyva pasaulėžiūra", sako H. Rolle, „kuri turi savyje gyvenimui formuoti planą, išvidiniu būtinumu siekia tam tikros pedagogikos, iš kurios ji laukia nurodymų įkūnyti jos skelbiamam gyvenimo idealui"[8]. Pasaulėžiūros ir pedagogikos sąveika visados yra grįžtamoji. Pasaulėžiūra pagimdo pedagogiką, o pedagogika duoda pasaulėžiūrai priemonių. Pasaulėžiūra yra idėjų ir idealų kūrėja. Bet ji, kaip tokia, negali šitų idealų realizuoti. Čia ji būtinai reikalauja pedagogikos pagalbos. Iš kitos pusės, pedagogika šituos idealus realizuoja, bet ji, kaip tokia, negali jų sukurti. Čia ji vėl būtinai reikalinga pasaulėžiūros pagalbos. Viena be antros šitos dvi gyvenimo sritys yra nepilnos ir nestiprios. Jei kuri nors pasaulėžiūra nesusiformuoja savos pedagogikos, ji visados pasilieka tik teorinė. Jai nėra jokios vilties būti perteiktai naujosioms kartoms, nes šitas perteikimas gali įvykti tik *pedagoginiu*

---

[8] Weltanschauung und Erziehung, „Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik", 1926, p. 24.

būdu. Tokia pasaulėžiūra negali būti patvari. Jeigu kuri nors pedagogika praranda savo pasaulėžiūrą, ji tuo pačiu praranda savo atramą, nes ji praranda tikslus, kurių siekia, ir idėjas, kurias realizuoja. Ji turi priemonių, bet jai pradeda stigti tikslų. Tokia pedagogika taip pat negali būti patvari. Pedagoginis veikimas turi turėti idėjų. Betgi šitos idėjos yra sukuriamos tik *pasaulėžiūriniu būdu*. Kaip neįmanoma pasaulėžiūra be pedagogikos, taip lygiai neįmanoma pedagogika be pasaulėžiūros. Pedagogika sudaro atbaigą pasaulėžiūrai; pasaulėžiūra padeda pagrindus pedagogikai.

Štai kodėl kiekviena pasaulėžiūra visados būtinai siekia tam tikros pedagogikos, o kiekviena pedagogika ištikimai laikosi tam tikros pasaulėžiūros. *Pasaulėžiūros pagrindinės srovės savaime sukuria pagrindines pedagogikos sroves*. Pedagoginės kryptys, pedagoginės sistemos, teorijos ir institucijos yra pasaulėžiūrinių krypčių, pasaulėžiūrinių teorijų, sistemų ir institucijų išraiška. Natūralistinė pasaulėžiūra sukuria savotišką pedagogiką, kurią mes vadiname *pedagoginiu natūralizmu*. Iš humanistinės pasaulėžiūros išauga *pedagoginis humanizmas*. Teistinės pasaulėžiūros padaras yra *pedagoginis teizmas*. Pedagoginis natūralizmas, pedagoginis humanizmas ir pedagoginis teizmas yra trys pagrindinės pedagogikos srovės arba trys pagrindiniai pedagoginiai tipai. Jie yra amžini, kaip ir jų pasaulėžiūriniai šaltiniai. Įvairiais pavidalais jie traukiasi per visą žmonijos istoriją. Jie yra gyvi ir moderniojoje pedagogikoje, ir dar labiau negu pirmiau, nes dabartinis amžius yra dvasių persiskyrimo amžius, kada kiekvienas pradas išsiskiria iš visumos ir vysto savo esmę ligi galo. Moderniojoje pedagogikoje negalima susekti vieno kurio tipo persvaros, bent pastovesnės. XX a. pradžioje atrodė vyraująs pedagoginis natūralizmas. Atgijusi Rousseau pedagogika smarkiai apsireiškė pedagoginiu individualizmu (E. Key, Gurlittas, Wynekenas) ir susiformavo darbo arba aktyviosios mokyklos pavidalu. Bet čia pat greta augo ir visuomeninė pedagogika (Natorpas, Durkheimas), kuri iš esmės priklauso pedagoginiam humanizmui. Sykiu su šitomis srovėmis pasirodė ir pedagoginis teizmas Willmano ir Försterio veikaluose. Moderniosios pedagogikos ideologiniai pagrindai nėra vieningi.

Juose glūdi pagrindiniai amžinieji pedagoginiai tipai, kurie visi kartu veikia, visi yra gyvi, visi nuo vienas kito skiriasi ir visi stengiasi turėti gyvenimui lemiamos reikšmės. Dabartinė pedagogika tėra tik trisdešimt penkerių metų amžiaus. Bet srovių, šakotumo ji yra labai turtinga. Šiandien negalima pasakyti, kuri srovė stipresnė, o dar labiau negalima kalbėti apie vienos kurios srovės žlugimą kitos naudai. *Jokio dvasios persilaužimo dabartinėje pedagogikoje nėra.* Yra tik *dvasių persiskyrimas,* dvasių išsivystymas, stiprėjimas ir nuolat auganti įtampa. Amžinieji pedagogikos tipai moderniosiose teorijose ir institucijose stengiasi apreikšti visą savo esmę ir visą savo jėgą. Šitie tipai todėl turi būti dedami moderniosios pedagogikos tipologijos pagrindais. Pagal juos reikia sisteminti moderniųjų pedagogikos srovių išsišakojimą. Jie yra orientacinės gairės moderniojo ugdymo įvairume. Modernioji pedagogika yra sykiu ir natūralistinė, ir humanistinė, ir teistinė. Aplink šiuos didžiuosius branduolius telkiasi mažesnės srovės ir srovelės. Mūsų uždavinys yra išlukštenti šituos branduolius ir charakterizuoti šitas sroveles.

3. *Pedagoginis natūralizmas*

Pedagoginio natūralizmo pagrindas yra gamta su visomis savo sritimis, su visais savo dėsniais, su visu savo įvairumu ir turtingumu. Čia žmogaus santykis su gamta, pasak Euckeno, sudaro gyvenimo branduolį[9]. Gamta pedagoginiam natūralizmui yra ne sąlyga dvasiai išaugti, bet būtinas pagrindas jai būti. Gamta yra veiksnys, kuris žmogų kuria, kuris jį apsprendžia, išvysto ir veda. Gamtinis gyvenimas yra nepagadintas, pirmykštis ir nekaltas gyvenimas. Visa, kas yra gera, yra gamtos dalykas, ir atvirkščiai: visa, kas yra gamtos, yra gera. Rousseau posakis, kad visa yra tobula, kas išeina iš Kūrėjo rankų, ir visa genda žmogaus rankose, yra pagrindinis pedagoginio natūralizmo dėsnis.

---

[9] Der Sinn und Wert des Lebens, Leipzig, [9] 1922, p. 19.

Žmogus pedagoginiam natūralizmui taip pat yra gamtos padaras. Ir kiek jis turi savyje gamtiškumo, kiek gamtinis pradas jame veikia laisvai, tiek jis yra tikras žmogus, tiek jis yra tobulas ir geras. *Gamtinio prado išauginmas čia yra matas žmogaus išauginimui.*

Šitokia žmogaus ir gyvenimo filosofija yra pagrįstos visos pedagoginio natūralizmo koncepcijos. Kiekviena pedagoginė teorija duoda atsakymą į keturis pagrindinius klausimus: 1. *kas yra ugdymas iš savo esmės,* 2. *kokia yra svarbiausia ugdymo funkcija,* 3. *kokios yra pagrindinės ugdymo gėrybės ir* 4. *koks yra ugdymo tikslas.* Pedagoginis natūralizmas taip pat atsako į šiuos klausimus, ir jo atsakymas yra labai savotiškas.

Ugdymo esmė, pasak pedagoginio natūralizmo, glūdi pagelbėjime prigimčiai. Pagrindinis ugdymo uždavinys yra ne prigimtį formuoti, ne ją apspręsti tam tikromis normomis, bet saugoti ją nuo pašalinių neigiamų veiksnių ir jai padėti ten, kur ji pati neįstengia ko nors įveikti. Žmogus pedagoginiam natūralizmui auga kaip augmuo arba gyvis. Jo išsivystymas yra valdomas išvidinių dėsnių, o ne ugdytojo nustatytų išviršinių normų. Todėl ugdymas turi remtis šitais dėsniais, turi jų paisyti ir juos saugoti. „Mes negalime kūdikių formuoti pagal mūsų valią", pasakė kadaise Goethe ir tuo išreiškė visų natūralistų pažiūras. Kaip sėkla, sako Comenijus, slepia savyje visą medį, taip ir žmogus turi turėti savyje visa, kas vėliau jame išsiskleidžia. Jeigu žmogus yra mažytis pasaulis, tai ugdymas turi tik paraginti jo išvidines jėgas, kad jos pradėtų veikti. Ugdymas yra akstinas prigimčiai skleistis. Vis dėlto šitas akstinas, pasak Comenijaus, turi būti „švelnus ir malonus", nes pati gamta džiaugsmingai veržiasi ten, kur ją veda išvidinės jos užuomazgos. Kaip išmintingas sodininkas nieko neverčia, bet tik prižiūri, taip ir ugdytojas turi tik saugoti jauną padarą nuo neigiamų įtakų ir šalinti jo kelyje pasitaikančias kliūtis. Ugdytojas Comenijui ir visam pedagoginiam natūralizmui yra ne prigimties *reformator,* bet jos *conformator*[10]. Šitas savaiminis prigimties veržimasis iš vienos pusės ir saugojanti pedagogo parama iš antros kaip tik ir sudaro pagrindinę ugdymo esmę. *Pedago-*

[10] Plg. Didactica magna, 13–17 cap.

ginis aktas čia yra ne tarpasmeninė sąveika, bet sąveika tarp išsivystančios vaiko prigimties ir objektyvios gamtos. Natūralistinėje pedagogikoje augantį žmogų išvysto ir išplėtoja ne kultūra, bet *gamta.* E. Abbas gražiomis antitezėmis aprašo senojo humanistinio ir naujojo natūralistinio ugdymo skirtumą. „Senasis ugdymas", sako jis, „kyla iš žmogaus valios jėgų; naujasis ugdymas kyla iš gamtos jėgų. Senasis ugdymas yra suaugusio žmogaus įtaka kultūros aplinkoje esančiam ugdytiniui; naujasis ugdymas yra laisvas išvidinis ugdytinio išvystymas veikliomis gamtos jėgomis. Tai išvidinis ugdytinio augimas natūraliame santykyje su gamtine aplinka ir gamtinėse sąlygose"[11].

Šitoks ugdymo esmės supratimas savaime pastūmi pedagoginį natūralizmą ypačiai pabrėžti *auginamąją* ugdymo funkciją. Fr. X. Eggersdorferis skiria tris pagrindines ugdymo funkcijas (*Grundfunktionen*): *auginimą arba globojimą (Pflege), lavinimą (Bildung)* ir *auklėjimą, arba vadovavimą (Führung)*[12]. Auginimą jis taip charakterizuoja: „Auginimo funkcija", sako jis, „ima ugdytinį tokį, koks jis yra. Ji nori ugdyti, išvystydama realią jo buitį. Išsivystymas yra natūralus vyksmas, prie kurio ji prisišlieja. Subrendimas yra jo tikslas"[13]. Kitur Eggersdorferis dar labiau paaiškina šitos funkcijos prigimtį: „Ugdomoji valia paprastai veikia trimis kryptimis: pirmiausia ugdymas nori išvystyti tai, kas ugdytinyje yra duota, kaip galimybės ir padėliai (679 p.). Jis nori žadinti, skatinti, budinti, auginti įgimtus pradus ir snūduriuojančias užuomazgas. Kaip toks, ugdymas yra visiškai globa arba auginimas"[14]. Savaime aišku, kad auginimo prigimtis atitinka pagrindinę pedagoginio natūralizmo koncepciją. *Pedagoginio natūralizmo ugdymas*

---

[11] Lehrbuch der allgemeinen Erziehungs- und Bildungslehre, Paderborn, 1932, p. 49.

[12] Prof. St. Šalkauskis šituos pačius ugdymo pradus vadina ne pagrindinėmis funkcijomis, bet *funkcionaliniais aspektais.* Pagrindinėmis ugdymo funkcijomis jis laiko *perteikimą, išvystymą* ir *įjungimą (Incorporation, Eingliederung).* Plg. Įvedamoji pedagogikos dalis, Kaunas, 1935, p. 12–13.

[13] Jugendbildung, München 1933, p. 9.

[14] Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, I, 673–74.

yra ne kas kita, kaip auginimas. Auginamoji ugdymo funkcija čia stovi pirmoje eilėje. Auginimo dėsniai čia yra pagrindiniai. Tuo, žinoma, dar nesakome, kad pedagoginis natūralizmas neigia kitas funkcijas: lavinimą ir auklėjimą. Jis jų tik nepabrėžia. Ugdomojoje pedagoginio natūralizmo sistemoje lavinimas ir auklėjimas nesudaro svarbių uždavinių, o jų tikslai čia yra siekiami *auginamuoju būdu.* Pastovios formos, kurių siekia lavinimas, čia stengiamasi žmogui gauti iš gamtos. Asmenybė, kurios siekia auklėjimas, čia laikoma gamtinio subrendimo vaisiumi. Pedagoginis natūralizmas žmogų ir augina, ir lavina, ir auklėja, bet – gamtiniu būdu, pagal gamtos dėsnius ir pagal gamtos reikalavimus.

Auginimo funkcijos pabrėžimas pastūmi pedagoginį natūralizmą ieškoti ugdomųjų gėrybių *gamtos srityse.* Auginimas nėra žmogaus formavimas aukštesnėmis lytimis arba jo apsprendimas aukštesnėmis normomis. Auginimas yra išvystymas to, kas jau prigimtyje yra. Bet kiekvienas išvystymas reikalauja tam tikrų objektyvinių gėrybių. Prigimtis plėtojasi tik susidūrusi su objektyviniu pasauliu, kai šis pasaulis pradeda daryti jai įtakos, kai jis įeina į žmogaus vidų ir sutampa su išvidiniu jo gyvenimu. Pedagoginis natūralizmas nori išplėtoti tik esamas prigimties užuomazgas, tik įgimtus polinkius, tik duotus pradus. Apie idealinę prigimtį, apie idealines jos normas ir apie idealinius transcendentinius jos tikslus jis negalvoja. Jis siekia tik imanentinio prigimties tikslo: konkrečios ir realios prigimties išplėtojimo. Dėl to jis savaime šiam reikalui renkasi *gamtines gėrybes.* Gamtinės gėrybės yra pirmutinės, kurios pažadina augančią prigimtį; pirmutinės, su kuriomis kūdikis susiduria ir kurias jis pasisavina. Gamtos ir augančio žmogaus prigimties užuomazgos organiškai viena kitą atitinka, nes šitos užuomazgos kaip tik ir yra gamtos sukurtos. Gamtines gėrybes žmogus lengviausiai pasisavina. Gamtinių gėrybių lytys lengviausiai apsprendžia prigimties galias. Gamtinės gėrybės žmogaus neformuoja, bet tik *maitina.* Jų pasisavinimas vyksta ne tiek sąmoningu darbu, kiek savaimine *asimiliacija.* O pedagoginis natūralizmas kaip tik reikalauja, kad ugdymas vyktų savaime, kad jis būtų ne formavimas ar normavimas, bet tik plėtojimas. Gamtinės gėrybės šį reikalavimą geriausiai patenki-

na. Jas tad pedagoginis natūralizmas visų pirma ir renkasi. Ugdomosios pedagoginio natūralizmo gėrybės yra *realijos:* fizinės ir realinės kultūros padarai. Aukštesniųjų kultūros sričių laimėjimams čia tenka antra vieta. „Ugdymo srityje", sako O. Willmannas apie pedagoginio natūralizmo gėrybių atranką, „mes randame pašalinimą dorinių papročių, dvasios lavinimo pajungimą kūno lavinimui, formos niekinimą ir apskritai menką kultūros vertinimą"[15]... Gamtos mokslų aukštinimas, sporto ir gimnastikos pabrėžimas, palinkimas į pedagoginį utilitarizmą – vis tai yra įvairios pedagoginio natūralizmo apraiškos. Pedagoginis natūralizmas sunkiai peržengia gamtos sienas ir sunkiai supranta idealinės kultūros gėrybių prasmingumą. Šitas sunkumas ypač pradėta jausti paskutiniais metais, kada vis labiau įsigalįs vitalizmas pasirodė besąs ryškiausia natūralistinės pasaulėžiūros forma.

Pedagoginio natūralizmo prisišliejimas prie gamtos siekia ne ko kito, kaip žmogaus ir gyvenimo pilnatvės. Žmogaus ir gyvenimo pilnatvė yra kiekvieno, taigi ir natūralistinio, ugdymo tikslai. Bet šitą pilnatvę pedagoginis natūralizmas supranta *gamtiškai.* Pilnutinis žmogus pedagoginiam natūralizmui yra tas, kuris harmoningai yra išplėtojęs gamtinį savo prigimties pradą. Pilnutinis gyvenimas yra tada, kai gamtos reikalavimams yra pajungtos visos sritys. Pedagoginis natūralizmas nori ugdyti *visą* žmogų ir jį rengti *visam* gyvenimui. Bet šitą visumą jis aprėžia tik gamtiniu pradu ir gamtinėmis sritimis. Pilnutinį žmogų, pasak Th. Litto, sudaro: *Eigensein, Echtsein* ir *Ganzsein.* Šitų dalykų siekia ir pedagoginis natūralizmas. Bet *Eigensein* jam yra ne kas kita, kaip įgimtas individualumas. *Echtsein* yra ne kas kita, kaip pirmykščio, nepagadinto gamtiškumo išlaikymas. *Ganzsein* yra ne kas kita, kaip gamtos įsigalėjimas visoje žmogaus būtybėje. *Pedagoginio natūralizmo ugdomasis tikslas yra gamtinis žmogus.*

Pedagoginis natūralizmas Europos ugdyme pradėjo įsigalėti nuo Rousseau laikų. Praktinių natūralistinių tendencijų būta visais laikais: Spartos ugdymas, pabrėždamas kūno išvystymą ir

[15] Lexikon der Pädagogik, hrsg. von Roloff, Freiburg i. Br., 1914, III, 826.

užgrūdinimą, riterių ugdymas, palikdamas moterims aukštesnį išsilavinimą, Renesanso ugdymas (Vittorino da Feltre), grįždamas prie graikiškojo fizinio lavinimo ir t. t. Bet visos šitos tendencijos neturėjo aiškios natūralistinės teorijos. Jos buvo pagrįstos ne tiek principais, kiek savaiminiu išvidiniu linkimu, kylančiu iš tam tikros dvasios struktūros. Rousseau buvo pirmutinis, kuris šitoms savaiminėms tendencijoms padėjo teorinį pagrindą. A. Faulwasseris yra teisingai pastebėjęs, kad „gamtos principo išsiveržimas visados yra surištas su krizinėmis kultūros vyksmo sąsūkomis. Kultūros kritika ir natūralistinė pedagogika yra surištos grįžtamąja įtaka ir grįžtamaisiais santykiais"[16]. Tai tiesa. Pedagoginė Rousseau teorija kaip tik ir yra išaugusi iš jo kultūros kritikos. Laikydamas kultūrą gamtos gadintoja, jis reikalavo grįžti į pirmykštį natūralų gyvenimą, nusikratyti kultūrinėmis manieromis ir atgaivinti savyje nepagadintą gamtiškumą. Todėl ir ugdant jis neleido kūdikio formuoti pagal kultūros normas, bet liepė tenkintis pagalba ar apsauga. *Subsidiarinis ugdymo santykis su augančiu žmogumi yra charakteringiausia Rousseau pedagogikos mintis.*

Rousseau idėjas pedagogikoje visiškai įtvirtino Pestalozzis. Jam, kaip ir visiems pedagoginio natūralizmo atstovams, „visos žmogaus galios yra sukurtos ne dirbtiniu ir ne pripuolamu būdu, bet pagrindinės jų užuomazgos glūdi visų žmonių prigimtyje"[17]. Pati prigimtis turinti galios išsivystyti ir tikrai ji išsivysto. Ji skuba į tikslą, paslėptą išvidinėje jos struktūroje. Todėl ir kiekvienas ugdymas, pasak Pestalozzio, yra ne kas kita, kaip mokėjimas padėti šitam prigimties skubinimuisi[18]... – Pestalozzio mokinys Diesterwegas dar labiau pabrėžė savo mokytojo pagrindinę mintį. Prisitaikymas prie gamtos jo buvo padarytas aukščiausiu ugdymo principu. „Kaip pagelbėti gerai sėklai augti nereikia nieko daugiau, tik saugoti ją nuo piktžolių, kad gaivinanti saulės ir lietaus jėga galėtų turėti įtakos jaunam pasėliui, taip ir jaunimo auklėjime dažnai nereikia nieko daugiau, tik pašalinti prigimčiai priešingus da-

[16] Die Prinzipien der Naturgemässheit und Kulturgemässheit in der Pädagogik, Langensalza, 1928, p. 71.

[17] Abendstunden eines Einsiedlers, 39 aforizm.

[18] Wie Gertrud ihre Kinder lehrt, 2, 33.

lykus, nes sveika prigimtis pati viena džiaugsmingai išvysto žmogų"[19]. Ugdymas todėl Diesterwegui yra tik skatinimo menas (*Anregungskunst*). Šitie trys pedagogai: Rousseau, Pestalozzis ir Diesterwegas pedagoginį natūralizmą iškėlė ir ugdyme įtvirtino. P. Barthas yra pastebėjęs, kad „šita natūralistinė pedagogika buvo ne kas kita, kaip prigimtojoje religijoje, prigimtojoje teisėje, prigimtojoje laisvėje, ūkyje, prigimtojoje etikoje esančių principų pritaikymas ugdymui"[20]. Tai, ką skelbė Locke, Shaftesbury, Tindalis, Smithas, Voltaire, Turgot, visa tai rado atbalsio pedagogikoje ir susiformavo pedagoginio natūralizmo pavidalu.

XX a. pradžioje pedagoginis natūralizmas pasirodė keleriopomis formomis. Visų pirma jis apsireiškė kaip vienašališkas *pedagoginis individualizmas*, kurį pradėjo Ellena Key ir kuris ugdyme sukėlė tikrą audrą, tiesa, labai greitai nutildytą visuomeninės pedagogikos įsigalėjimu. – Iš pedagoginio natūralizmo išaugo ir *darbo mokykla*. Darbo mokykla, kaip pedagoginis *metodas*, remiasi savarankiškumo ir vaizdumo principais. Bet darbo mokyklos, kaip pedagoginės *srovės*, pagrindas yra natūralistinis ir specialiai *utilitaristinis*. – Marksizmo teorija pagimdė *pedagoginį materializmą*, kuris išaugo iš grynai materialistinės pasaulėžiūros ir kuris bolševizmo pedagogikoje buvo paskelbtas oficialia doktrina. – Rasės idėja, iškelta Gobineau, sukūrė taip pat savą pedagogiką *pedagoginio vitalizmo* pavidalu, kuris šiandien vis labiau pradeda įsigalėti nacionalistiniame sąjūdyje.

Šitos keturios srovės: *pedagoginis individualizmas, pedagoginis utilitarizmas, pedagoginis materializmas ir pedagoginis vitalizmas* yra charakteringiausios dabartiniam pedagoginiam natūralizmui. Visos jos remiasi tuo pačiu *gamtiniu* pagrindu. Bet kiekviena jį supranta kitaip. Pedagoginiam individualizmui šitas pagrindas yra žmogus, kaip *gamtinis individas*, kuris iškyla aukščiau už savo aplinką, aukščiau už savo giminę ir kuris virsta sprendžiamuoju kiekvieno ugdymo principu. Individo teisės, jo reikalai, jo išsivystymas yra pagrindinis individualistinės pedagogikos dėsnis.

---

[19] Plg. Rheinische Blätter, 1887.

[20] Die Geschichte der Erziehung, Leipzig, 1916, p. 387.

Nenuostabu todėl, kad praktikoje šita teorija virto anarchija, nes neribota individo laisvė būtinai veda į sumišimą. Neribotai laisvas gali būti tik asmuo, bet ne individas. – Pedagoginis utilitarizmas savo teoriją atremia į gamtą, kaip į *naudingą dalyką*. Jis ugdo tik tas žmogaus įgimtas galias, kurios gali jam duoti *naudos*. Jis renkasi tik tas gamtines gėrybes, kurios yra *naudingos*. Nereikia nė minėti, kad tokios utilitaristinės pedagogikos teoretikas buvo Spenceris ir kad jo yra prisisunkęs dabartinis Anglijos ir Amerikos ugdymas. – Pedagoginis materializmas savai doktrinai pagrindo ieško *medžiagoje*. Jis nėra tokio praktinio pobūdžio kaip pedagoginis utilitarizmas. Jis yra savotiška ugdymo filosofija, kurioje aukščiausias principas yra *medžiagos*, kaip tokios, idėja. Medžiagos idėja yra taip lygiai galinga, kaip dvasios ar Dievo idėja. Tai ji palaiko ir gaivina nepaprastas bolševikų pastangas. Ugdymo srityje ji kuria naują žmogų, kuris yra pajungtas medžiagos išsivystymo procesui, kuris šitame procese dalyvauja ir jo yra apsprendžiamas. Pedagoginis materializmas yra *idealistinio* pobūdžio. Jis ugdo žmogų ne naudai, bet medžiagos idėjos misijai. Jis rengia jį būti medžiagos idėjos pranašu. Jis renkasi ne tas gėrybes, kurios yra naudingos, bet tas, kurios geriausiai išreiškia medžiagos galybę ir jos triumfą. Štai kodėl technikinis lavinimas Rusijoje statomas pirmoje vietoje, nes technikoje medžiaga iš tikro pasirodo visu savo nepaprastumu. – Pedagoginio vitalizmo atrama yra gyvybė arba žmogus, kaip *vitalinis padaras*. Pedagoginis vitalizmas taip pat nėra praktinio pobūdžio. Jis žmogų rengia ne jo paties reikalams, bet jo rasės, jo tautos tarnybai. Jis taip pat renkasi tas gėrybes, kuriose yra daugiau rasinio gyvingumo. Todėl ypačiai sustiprintas fizinis lavinimas, sportas, darbas, karas yra mėgiamos šitos doktrinos ugdymo priemonės. Pedagoginis individualizmas taip pat ugdė vitalinį žmogaus pradą. Bet šitas pradas čia buvo pats sau tikslas: jis tarnavo savo reikalams. Bet pedagoginis vitalizmas žiūri į žmogų kaip į rasinės bendrumos išraišką. Vitalinio prado išplėtojimas čia tarnauja ne jo paties, bet rasės gyvenimui. Rasei todėl žmogus čia yra rengiamas, ir rasinių dėsnių jis yra valdomas.

Pedagoginis individualizmas ir pedagoginis utilitarizmas yra

daugiau *individualinio* ir todėl *realinio* pobūdžio. Šitos dvi srovės atstovauja *gamtiniam individui* ir realiems jo reikalams. Žmogus, kaip individas, čia stovi centre. Bet pedagoginis materializmas ir pedagoginis vitalizmas yra daugiau *kolektyvinio* ir todėl *idealistinio* pobūdžio. Šitos dvi srovės atstovauja *gamtiniam kolektyvui* ir šito kolektyvo gyvenimui. Kolektyvas čia stovi pedagoginės teorijos ir praktikos centre. Pedagoginiame materializme šitas kolektyvas yra *visas medžiaginis pasaulis*. Pedagoginiame vitalizme šitas kolektyvas yra *rasė*. Šitos abi srovės pavergia žmogų vienam arba antram kolektyvui ir todėl dvasiniam gyvenimui, žmogaus asmenybės laisvei ir jos išsivystymui jos yra daug pavojingesnės negu pirmosios. Baigiant reikia pastebėti, kad kaip tik šios pastarosios srovės pradeda imti viršų dabartiniame Europos ugdyme.

4. Pedagoginis humanizmas

Kiek pedagoginio natūralizmo pagrindas yra gamta, tiek pedagoginis humanizmas remiasi žmogaus *dvasia* ir jos sukurtąja *kultūra*. Žmogus yra humanistinės pasaulėžiūros centras. „Žmogiškumo idėjos *(Humanitätsidee)* ypatybė, – sako E. Sprangeris, – ir yra ta, kad ji džiaugsmingu šios tikrovės jausmu paneigia kiekvieną askezą ir kiekvieną rezignaciją... Tuo ji skiriasi nuo stoicizmo ir nuo bet kurios antgamtiškai pagrįstos etikos. Visa galybe ji krypsta į šią tikrovę *(auf das Hier)*"[21]. Humanizmas nėra antgamtinė pasaulėžiūra ir su antgamtiniu pasauliu ji turi kuo mažiausia ryšių. Visa gyvenimo prasmė jam atsiskleidžia prigimtojoje tikrovėje ir su ja pasibaigia. Pagrindinis humanistinės kultūros uždavinys yra „absoliučiai aukščiausias žmogaus vertės pakėlimas"[22]. Žmogaus vertę pabrėžia ir teizmas. Bet kiek teizmas žmogų tobulina ryšium su Dievu Išganytoju, tiek humanizmas jį palieka vieną ir liepia pasitikėti savo jėgomis. Išsiganymo *(Selbsterlösung)* mintis yra pagrindinė humanizmo idėja.

---

[21] W. v. Humboldt und die Humanitätsidee, Berlin, 1909, p. 20.
[22] *E. Spranger*, op. cit. ibd.

Pasaulėžiūrinis pedagoginio humanizmo bruožas yra ryškus visoje pedagoginėje jo teorijoje: ugdymo esmės, ugdymo funkcijų, ugdymo gėrybių ir ugdymo tikslo supratime.

Ugdymo esmė, pasak pedagoginio humanizmo, glūdi *prigimties formavime*. Pedagoginis natūralizmas stengiasi prigimčiai tik pagelbėti. Kiekviena iniciatyva ir kiekviena forma čia turi savaime išplaukti iš savarankiško prigimties išsivystymo. O pedagoginis humanizmas eina daug toliau. Jis ne tik padeda prigimčiai plėtotis, bet jis pavidalina šitą plėtojimąsi pastoviomis lytimis. Jis įveda augantį žmogų į kultūros gyvenimą, perteikia jam žmonijos sukurtų gėrybių ir žadina jo dvasios kūrybiškumą. Pedagoginis aktas čia ne tik pagelbsti kilti įvairioms formoms iš prigimties gelmių, iš realių potencijų, bet jis jų ir *įdiegia* originaliu kūrybiniu veikimu. *Pedagoginis humanizmas ugdymą laiko kūryba*, kuri suteikia ugdytiniui naujos buities ir jį pakelia į naują gyvenimo laipsnį. „Humanistinė ugdymo mintis", sako E. Sprangeris, „savo amžinąsias šaknis turi nuolatos vykstančiame renesanse arba išvidiniame žmogaus, kaip pilnybės, gimime"[23]. Realus šitos pilnybės sukūrimas yra pagrindinis humanistinio ugdymo uždavinys. Žmogaus buities, žmogaus gyvenimo ir likimo harmonija, tobulas jo galių išvystymas ir įlytinimas, organiškas pasisavinimas kultūrinių gėrybių – štai tie siekimai, kurie charakterizuoja pedagoginį humanizmą. Visa tai reikalauja pozityvaus prigimties reformavimo, jos perkeitimo ir pertvarkymo. Pedagoginis humanizmas turi savo idėją, ir šita idėja jis pavidalina augantį žmogų.

Ugdomoji pedagoginio humanizmo idėja yra graikiškoji *kalokagathia*, vadinasi, gėrio ir grožio, individo ir bendruomenės, vyro ir moters, sielos ir kūno, gamtos ir dvasios suderinimas ir organiškas jų sujungimas. Pradedamasis pedagoginio humanizmo punktas ugdyme yra *individualybė*. Bet siekiamasis punktas yra *pilnybė*, kuri, pasak Sprangerio, „individualiai asimiliuoja visą buitį ir visą gyvenimą, bet ne grynai intelektualine prasme, tik visomis sielos galiomis ir dėl visų sielos galių. Jausmai ir valia taip pat turi dalyvauti šitame visuotiniame ugdyme. Mes turime realybę

[23] Psychologie des Jugendalters, [16]1932, p. 183.

ne tik pažinti, bet ją vertinti ir jos norėti"[24]. Kitoje vietoje tas pats Sprangeris sako, kad „grynas individas visomis savo galiomis turi būti padarytas žmogumi; idealiniai jo pradai iš potencinio padėjimo turi būti išvesti į realybę"[25]. Jie taip pat turi būti organiškai suderinti vienas su kitu ir sujungti viena pastovia lytimi.

Ugdymo, kaip prigimties formavimo, supratimas veda pedagoginį humanizmą į *lavinamąją ugdymo funkciją*. Kiek natūralistinis ugdymas yra auginimas, tiek humanistinis ugdymas yra *lavinimas*. E. Sprangeris teisingai yra pasakęs, kad „noras, kurio dėka individas per universalumą siekia pilnatvės, yra *formos noras (Formtrieb)*"[26], nes tik formaliniu atžvilgiu žmogus gali tapti visuotinis ir pilnutinis. Betgi lavinimas kaip tik ir yra toji pagrindinė ugdymo funkcija, kuri kildina ir kurdina žmogui pastovių formų. Lavinimui rūpi ne tiek pedagoginio turinio perteikimas, ne tiek idealinis žmogaus nusiteikimas, ne jo apsprendimas idealinėmis normomis, kiek *formalinis jo apipavidalinimas*[27]. Lavinimas siekia pastovios ir tobulos formos ir tuo patenkina pagrindinį pedagoginio humanizmo reikalavimą. Išugdytas žmogus, pedagoginio humanizmo akimis, bus išlavintas žmogus, vadinasi, tas, kuris visų savo galių veikimui turės tobulų ir pastovių formų. Dėl to grakščios ir plastikos lytys kūno gyvenime, silogistiškas mąstymas proto gyvenime, dorybės valios gyvenime yra pagrindiniai pedagoginio humanizmo ir sykiu lavinimo funkcijos siekimai. *Tarp pedagoginio humanizmo ir lavinimo funkcijos yra organiškas ir esminis ryšys.* Pedagoginis humanizmas ugdo visą žmogų, bet *lavinamuoju būdu.* Jis siekia *formos,* dėl to kovoja už bendrąjį ir formalinį ugdymo pobūdį. Specialusis ir materialinis ugdymas pedagoginio humanizmo praktikoje yra žymiai silpnesnis.

Lavinimo siekiama lytis žmogui ateina iš *objekto.* „Lavinimas", sako Fr. X. Eggersdorferis, nori išvystyti, kaip auginimas, nori apspręsti, kaip auklėjimas *(Führung),* bet ne tiesiog,

---

[24] W. v. Humboldt op. cit. 14.
[25] Op. cit., p. 12.
[26] W. v. Humboldt u. die Humanitätsidee, 14.
[27] Plg. mano straipsnį *Lavinimas ir auklėjimas*//Lietuvos Mokykla, 1936, 1.

tik tarpininkaujamas objekto"[28]... Dėl to objekto vaidmuo lavinime yra kur kas didesnis negu kitose ugdymo funkcijose, ir turi čia savotiškos reikšmės. Jeigu auginime arba ir auklėjime objektas tarnauja kaip medžiaga, kuria žmogus tarsi minta, tai lavinime objektas yra reikšmingas *savo lytimi*. Lavinimas panaudoja objektą visų pirma prigimčiai lytinti ir naujoms formoms kurti. Dėl to jis ieško tik tokių objektų, kurių lytys būtų ryškios ir tobulos. Visi tie dalykai, kurių formos yra neišsivysčiusios, kurie yra nelytingi, visi jie lavinimui netinka. Pedagoginis humanizmas šitą dėsnį ypačiai pabrėžia, nes ieškodamas formos, jis turi jos ieškoti lytinguose objektuose.

Bet visi tobuliausių ir ryškiausių formų dalykai yra *kultūros* srityje. Kultūra yra žmogiškųjų idėjų pavertimas objektyviomis formomis. Tai subjektyvios lyties pavertimas daiktine lytimi. Idėja, kuri gyvena žmoguje, kultūrinės kūrybos metu perkeliama į daiktą ir padaroma šito daikto forma. Štai dėl ko kultūriniai padarai turi ryškesnes ir aiškesnes lytis negu gamtiniai daiktai. Žmogaus dvasia sava kūryba patobulina gamtines formas, jas perkeičia pagal idėjos reikalavimus, jas sudvasina ir sužmonina. Kultūrinėse gėrybėse gyvos tobuliausios formos, ir todėl į kultūrines gėrybes krypsta lavinimas ir sykiu su juo pedagoginis humanizmas. *Ugdomosios pedagoginio humanizmo gėrybės jau nebėra gamtinės, bet kultūrinės*, ir, be to, atrinktos iš aukščiausių žmogaus dvasios laimėjimų. Pedagoginis humanizmas ypačiai vertina idealinę kultūrą. Ugdomosios jo gėrybės yra idealijos: mokslas, kalba, dora ir menas. Taip pat nėra atsitiktinis dalykas, kad pedagoginis humanizmas kovoja dėl klasinės kultūros ugdymo sistemoje. Klasinė kultūra priklauso *pavidalo kultūros tipui*, vadinasi, tokiam tipui, kuriame yra pabrėžiama *idėja*, kaip būsimoji forma, ir šitos idėjos pavertimas *forma*. Pavidalo kultūros kūrėjas savo dėmesio centrą perkelia ne į idėjos išreiškimą, kaip išraiškos kultūroje, bet į *supavidalinimą* pagal idėją. Pavidalo kultūroje svarbiausias dalykas yra tobulų formų sukūrimas arba tobulas idėjos pavertimas forma. Čia vyrauja klasinės ir scholastinės estetikos dėsniai: *debi-*

---

[28] Jugendbildung, 10.

ta proportio, claritas, splendor. Dėl to pavidalo kultūros kūriniai yra lytingesni negu išraiškos kultūros, kuri yra daugiau simbolinio pobūdžio. Pedagoginis humanizmas, ieškodamas tobulos formos objektų, savaime kreipia akis į pavidalo kultūros tipus ir iš jų visų pirma į klasinę kultūrą, kuri yra geriausias ir ryškiausias pavidalo kultūros įsikūnijimas. Graikų dvasia yra formos dvasia. Tai Aristotelio dvasia, kurio filosofijoje *morfé* yra kiekvienos realybės principas. Šitoji *morfé* valdo visą graikų – didele dalimi ir romėnų – gyvenimą: jų kalbą, jų meną ir net jų visuomeninį gyvenimą. Graikiškoji kultūra yra formos kultūra. Todėl jos gėrybės organiškai susisieja su lavinimo funkcija ir tuo pačiu su pedagoginiu humanizmu. Ypatingas pedagogų humanistų susižavėjimas graikų ir romėnų kultūra nėra atsitiktinis istorijos padaras, bet organiškai suaugęs su pagrindinėmis pedagoginio humanizmo koncepcijomis.

Žmogaus pilnatvė, kaip ugdomasis *tikslas*, pedagoginio humanizmo yra pabrėžiama dar labiau negu pedagoginio natūralizmo. Pedagoginis natūralizmas kuria pilnutinį žmogų gamtinėje srityje. O pedagoginis humanizmas pakyla aukščiau ir stengiasi šitą pilnatvę realizuoti ir *kultūros* sferose. Jeigu prisiminsime tuos tris pagrindinius žmogaus pilnatvės pradus: *Eigensein, Echtsein* ir *Ganzsein,* galėsime lengvai pastebėti, kad pedagoginis humanizmas ugdymo tikslo supratimu žymiai skiriasi nuo pedagoginio natūralizmo. Žmogaus tikrąjį *Eigensein* pedagoginiam humanizmui sudaro ne įgimta individualybė, bet *dorinis charakteris.* Žmogaus *Echtsein* baigiasi ne pirmykščiu gamtiškumu, bet *kūrybišku originalumu.* Žmogaus *Ganzsein* glūdi ne gamtos įsigalėjime, bet *dvasios išplitime* žmogiškojoje būtybėje. Ugdomasis idealas pedagoginiam humanizmui yra išminčius, kurio visą gyvenimą valdo senųjų vadinamoji *virtus sapientiae.* Humanistinio ugdymo tikslas yra tobulai dvasiškas žemės *žmogus.*

Po Humboldto (1835) mirties humanistinis ugdymas Europos gyvenime buvo žymiai sunykęs. Natūralistinės ir net materialistinės pasaulėžiūros įsigalėjimas vis labiau gniaužė tikėjimą žmogaus dvasia, pakeisdamas ją medžiagos tikėjimu. Iš kitos pusės, gamtamokslinės psichologijos atsiradimas ugdymo problemas

perkėlė iš dvasios srities į psichės sferas. XIX a. antrosios pusės pedagogikai beveik be išimties buvo virtę psichologais. Pedagoginis psichologizmas yra iš vidaus susijęs su pedagoginiu natūralizmu. Kas prigimčiai tik pagelbsti, tas tiria ne jos gelmes ir ne jos idealą, bet konkrečias jos apraiškas. Pedagoginis natūralizmas savaime pedagogą veda į vaiko psichę, kurios išsivystymas apsprendžia ugdytojo darbą.

Bet trys dalykai vėl pažadino merdinčią humanistinio ugdymo idėją ir ją atgaivino mūsų laikams: 1. *psichologijos pobūdžio pasikeitimas*, 2. *nauja žmogaus koncepcija* ir 3. *kultūros problemos atsiradimas*.

Būtų iliuzija tvirtinti, kad gamtamokslinė *(naturwissenschaftliche)* psichologija žlugo. Kaip nėra žlugusi natūralistinė pasaulėžiūra, taip nėra žlugusi nė iš jos išaugusi gamtamokslinė psichologija. Bolševikų, prancūzų, amerikiečių laboratorijose ir šiandien žmogus yra matuojamas, sveriamas, dirginamas, erzinamas ir tyrinėjamas. Bet praėjus visuotinio psichologizmo blūdui, šalia gamtamokslinės psichologijos atsirado ir vad. *dvasiamokslinė (geisteswissenschaftliche) psichologija*. Gamtamokslinė psichologija tolimesnėje savo raidoje pastebėjo, kad pozityvistiniu eksperimentiniu metodu ji negali suvokti viso žmogaus būtybės turtingumo, kad šitas metodas tinka atskiroms galioms tirti, bet jis neapima žmogiškosios visumos; kad jis yra pakankamas žemesnės prigimties sritims, bet jis neįsibrauna į mąstymo, norėjimo ir gilesnio jautimo sferas. Dėl to eksperimentinis metodas savaime turėjo būti papildytas *kitostabos* ir *savistabos* metodu. Bet kitų ir savęs stebėjimas parodė, kad žmogaus veiksmai yra ne tiek atskirų galių padaras, kiek žmogiškosios visumos apsireiškimas šitomis galiomis. Kiekviename savo vidaus žygyje žmogus glūdi visas. Kiekvienas šitas žygis gali būti tiriamas tik *visumoje* ir *per* visumą. Šito dėsnio suvokimas pasuko psichologiją kita linkme: *atskirų pradų psichologija (Elementenpsychologie)* užleido vietą *visumos psichologijai (Ganzheitspsychologie)*. Kas yra šita visuma ir kas yra *jos* principas, visumos psichologija šiandien dar atsako nevienodai. Ligi metafizinio žmogaus prado šita kryptis dar nėra aiškiai praėjusi. Vis dėlto ji pradeda gelbėti žmogaus tyrimą iš susmulkėjimo ir psichologiją iš *„siècle des petitesses"*.

Iš kitos pusės, tas pats savęs ir kitų stebėjimas parodė, kad išvidinis žmogaus gyvenimas yra tikrovės dalis, kad jis yra surištas su laiku ir erdve. Jeigu tad norime šitą tikrovės dalį suprasti, turime žiūrėti į sielą ne kaip į vienalytį padarą, bet kaip į daugiapradį. „Individuali siela, – sako E. Sprangeris, – turi būti suprasta kaip prasmingas funkcijų ryšys, kuriame įvairios vertinės kryptys viena su kita yra susietos aš sąmonės vienumu"[29]. Šitos vertinės kryptys apsprendžia visą sielos gyvenimą ir atskiras jo sritis. Tos pačios kryptys padaro, kad siela turi tam tikrą struktūrą, kad ji yra struktūringa ir savo visuma, ir atskiromis savo galiomis. Pagrindinė sielos struktūra yra žymi visuose žmogaus veiksmuose, juos visus kreipia į tam tikrą vertybę, juos visus šita vertine kryptimi sujungia ir suprasmina. Atskirų galių veiksmai ir šitų veiksmų pobūdis įgyja prasmės tik ryšium su pagrindine sielos struktūra. Dėl to šalia visumos psichologijos, kuri daugiau pabrėžia žmogaus *vienybę*, šiandien formuojasi *struktūros psichologija* (Strukturpsychologie), kuriai labiau rūpi vieningas žmogaus daugingumas ir jo prasmingumas. Dėl to šita psichologijos kryptis dažnai vadinama ir *verstehende* arba *sinndeutende Psychologie*[30]. Apie Krügerio ir Sprangerio vardus telkiasi abi šios dvasiamokslinės psichologijos kryptys. Jos abi pabrėžia žmogaus pilnatvę, jo vieningumą ir atskirų galių ryšį su visuma. Jos abi todėl yra priešingos atomistinei psichologijai, kuri buvo žmogų išskaldžiusi į atskirus vienas su kitu nesusisiekiančius elementus. Jos abi yra nutolusios nuo natūralistinio žmogaus supratimo ir abi linksta atiduoti pirmenybę dvasiniam principui. Visumos ir struktūros psichologija atitinka humanistinę pasaulėžiūrą ir kuria pagrindus humanistiniam ugdymui atgyti.

Antra priežastis, gaivinanti mūsų laikais pedagoginį humanizmą, yra *nauja žmogaus koncepcija*. Pedagoginis humanizmas buvo užgniaužtas dėl to, kad įsigalėjusi natūralistinė pasaulėžiūra žmogų ištraukė iš kultūros ir įjungė į gamtos gyvenimą. Žmogus čia buvo laikomas *gamtiniu individu*. Visuomeninio gyvenimo

---

[29] Lebensformen 17.
[30] Plg. *Spranger E.* Psychologie des Jugendalters, 29.

suautonominimas ir pakrikimas buvo šitokio gamtinio individualizmo vaisius. Šiandien šalia individualistinės antropologijos atsiranda *universalistinė antropologija* (O. Spannas), kuriai žmogus yra įjungtas į dvasios ir į gyvybės bendruomenę. Šita antropologija žmogų visų pirma supranta *kaip narį*. Organiškas žmogaus ryšys su sava aplinka, su sava tauta, su sava šeima, su sava bendruomene dabar labiau yra pabrėžiamas negu praėjusiame amžiuje. Natūralistinė pasaulėžiūra iškėlė žmogaus individualumą. Dabartiniai laikai pradeda kelti žmogaus *universalumą* ir tuo pačiu jie pasidaro artimi humanistinei pasaulėžiūrai, kuriai, kaip minėjome, žmogaus universalumas yra pagrindinis siekimas.

Trečia priežastis, kuri rengia pedagoginiam humanizmui dirvą, yra *kultūros problemos atsiradimas*. Kultūros problema buvo iškelta ir švietimo laikais. Bet ano meto kultūra buvo atpalaiduota nuo žmogaus. Kultūros vyksmas, švietimo supratimu, buvo nuolatinė pažanga, vykdoma imanentinių dėsnių, nepriklausančių nuo žmogaus dvasios. O dabar kultūra yra suprantama kaip žmogaus dvasios objektyvacija. Žmogaus atsakingumas už kultūros ir net už viso pasaulio vyksmą vis labiau skverbiasi į žmonijos sąmonę[31]. Dabar žmogus jau nėra aklas kultūrinės pažangos įrankis, bet sąmoningas jos vykdytojas. XVIII ir XIX a. kultūrininkai buvo daugiau evoliucijos dėsnių reiškėjai. Dabarties kultūrininkai yra sąmoningi dalyviai besiskleidžiančioje kultūros prasmėje. Dėl to kultūros krizė, kultūros tragika, kultūros dialektika yra žymiai giliau dabar suvokiama negu pirma. Dabar nebetikima į kultūros pažangą kaip į žmonijos gyvenimo tikslą. Lengvapėdiškas pasitikėjimas kultūros galybe dabar pasikeitė į giliaprasmį kultūros paskyrimo supratimą arba į atvirą kultūros niekinimą (vitalizmas). Kultūros problema dabar yra centrinė gyvenimo filosofijos problema[32]. Ir šitas vienoks ar kitoks kultūros pabrėžimas kaip tik yra artimas humanistinei pasaulėžiūrai, nes kultūra visados yra reikšmingiausias žmogaus dvasios padaras. *Kultūra yra žmo-*

[31] Plg. *Berdiajew N.*, Der Sinn des Schaffens, Tübingen, 1927.

[32] Pati gyvenimo filosofija yra taip pat naujųjų laikų padaras. Plg. *P. Lersch*, Lebensphilosophie der Gegenwart, Berlin, 1932.

giškoji kūryba, ir dėl to antropocentrizmui ji yra aukščiausia vertybė. Kultūrinė pedagogika, kuri šiandien yra labiausiai išsivysčiusi pedagoginio humanizmo srovė, suprantama tik ryšium su šituo ypatingu kultūros problemos aštrumu. Kultūrinėje pedagogikoje pedagoginis humanizmas pasiekia savo viršūnę ir sykiu toje pačioje kultūrinėje pedagogikoje kultūra yra ugdymo pagrindas. Dėl to ir pedagoginio humanizmo ryšys su dabartine kultūros problema niekur kitur negalima taip gerai suvokti, kaip kultūrinėje pedagogikoje. Kultūrinės pedagogikos vyravimas kai kuriose šalyse šiandien yra aiškus atgyjančio pedagoginio humanizmo ženklas.

Atgyjanti pedagoginio humanizmo dvasia Europos ugdymą jau spėjo žymiai pakreipti kitokia linkme, negu jis ėjo XIX a. Pedagoginis humanizmas prikėlė ugdymo *sintetiškumą*, kuris buvo palaidotas pedagoginio atomizmo laikais. Pedagoginis natūralizmas ugdė *specialistą*. Todėl jis žiūrėjo atskirų ugdymo sričių. Pedagoginė visuma jam buvo dingusi iš akių. Pedagoginis humanizmas stengiasi ugdyti *žmogų*. Todėl jis ieško principų, kurie ugdymą ne skaldytų, bet jungtų, nes ugdomas žmogus turi tapti pilnutinis ir universalus. Ir šitos pedagoginio humanizmo pastangos nenuėjo niekais. Jeigu šiandieninėje pedagogikoje yra įsigalėję koncentracijos ir tėviškės principai, jeigu vis labiau kreipiama dėmesio į vad. *Gesamtunterricht*, tai yra pedagoginio humanizmo nuopelnas[33]. Kadangi žmogus yra daugingai vieninga visuma, todėl ir ugdymas turi būti daugingai vieningas: jis turi būti sintetinis. Tam tikri principai turi valdyti ir jungti atskiras jo sritis ir atskirus jo pradus. Šitiems principams iškelti, pabrėžti ir įjungti į pedagoginį gyvenimą pedagoginis humanizmas yra daugiausia nusipelnęs.

Iš kitos pusės, humanizmas grąžino ugdymui *idealistinį pobūdį*. Pedagoginis natūralizmas, ugdydamas specialistą, visų pirma

[33] Teisingumas reikalauja pripažinti, kad *vaizdumo principą* iškėlė ir pedagogikoje įtvirtino pedagoginis natūralizmas. Savarankiškumo principo ypatingas pabrėžimas taip pat atsirado pedagoginio natūralizmo klestėjimo metu. Kiekviena pedagoginė srovė turi savų laimėjimų, kurie praturtina pedagoginę teoriją ir praktiką.

žiūrėjo, kam šitas specialistas tiks, kokį jis dirbs darbą, ar turės jis darbo ir ar jo darbas bus naudingas. Pedagoginio natūralizmo ugdymas buvo realistinis ir daugiausia utilitaristinis. O pedagoginis humanizmas, pabrėždamas žmogų kaip žmogų ir siekdamas žmogaus pilnatvės, neugdo jo kokiam nors specialiam darbui, bet jį ugdo *jam pačiam*. Humanistinis ugdymas rūpinasi ne tuo, ką žmogus gyvenime dirbs, bet tuo, *kas jis bus*. Idealinis žmogaus tipas yra pedagoginio humanizmo tikslas, kurį jis nori realizuoti *kiekviename* asmenyje. Ugdomąsias pedagoginio humanizmo praktikas valdo ne reikalas ir ne nauda, bet *idėja*. Dėl to šitos praktikos čia visados yra idealistinio pobūdžio. Idealistinis ugdymo bruožas šiandien žymu visos Europos ugdyme. Šita prasme iš tikro galima kalbėti apie utilitaristinės dvasios persilaužimą į idealistinę dvasią. Net ir pedagoginis materializmas arba bolševikų pedagogika šiandien žmogų ugdo ne jo naudai, bet jį rengia, kaip minėjome, medžiagos idėjos skelbėju. Tas pat reikia pasakyti ir apie vitalistinį nacionalizmo ugdymą, kuriame vyrauja „politinė pedagogika", grynai idealistinio ir net idėjistinio tipo. Įvairios techninės ir specialios mokyklos šiandien turi kitokios prasmės negu prieš keletą dešimčių metų. Kiekviena pedagoginė srovė dabar stengiasi ugdyme realizuoti savo *idėją*, kuria ji remiasi. Šiandien žmogus yra apsprendžiamas ne reikalo ir ne naudos, bet idėjos, vis tiek ar šita idėja bus medžiagos, ar žmogaus, ar Dievo idėja. Idealistinis charakteris yra aiški dabartinio ugdymo ir dabartinės pedagogikos žymė.

Pedagoginis humanizmas dabartyje yra atgijęs kaip pedagoginio natūralizmo vienašališkumų papildas ir dažnai kaip atveika prieš jo siekimus. Dėl to smulkesnės pedagoginio humanizmo srovės kaip tik ir vykdo šituos papildymo ir atveikimo uždavinius. XX a. pradžioje pedagoginis natūralizmas ypačiai pabrėžė žmogų, *kaip individą*. Iš pedagoginio humanizmo tada kilo reakcija *visuomenės pedagogikos* pavidalu, kurią pradėjo Natorpas, kurią tęsė Kerschensteineris, Krieckas ir kuri šiandien vis labiau plečia savo įtaką net kituose pedagoginiuose tipuose. Visuomeninė pedagogika į žmogų žiūri kaip į bendruomenės *narį* ir jį šitai bendruomenei auklėja. Vis dėlto pedagoginis hu-

manizmas neneigia nė atskiro asmens reikšmės. Siekdamas pilnutinio žmogaus, jis tuo pačiu siekia šitos pilnatvės kiekviename atskirame asmenyje. Bet šitas asmuo pedagoginiam humanizmui nėra palaidas individas, kaip pedagoginiam natūralizmui, tik gyvenąs bendruomenėje, iš jos semiąs savo vidaus turtingumą ir tuo būdu tampąs *asmenybe.* Priešais pedagoginio natūralizmo atpalaiduotą individą pedagoginis humanizmas pastato *asmenybę.* Jos pabrėžimas pedagoginėje praktikoje sukūrė savotišką pedagoginio humanizmo srovę, vadinamą *asmenybės pedagogika.* Asmenybės pedagogikai pagrindus padėjo Euckenas idealistine savo filosofija. Pedagogikoje Euckeno idėjas išvystė Budde, Gaudigas ir W. Sternas. – Kai pedagoginis humanizmas peržengia gamtinį žmogaus pradą, bet nepasiekia tikrų *dvasios* gelmių, jis sustoja žmogaus psichėje ir jos dėsniais pradeda grįsti pedagogines teorijas bei normuoti pedagoginę praktiką. Šita *psichės* persvara gimdo naują pedagoginio humanizmo srovę, vadinamą *psichologistine pedagogika.* Grindžiamasis psichologistinės pedagogikos mokslas yra *psichologija.* Bet čia ji turi dar daug gamtamokslinės psichologijos žymių. Čia ji dar nėra grynai dvasiamokslinė psichologija. Todėl ir visa psichologistinės pedagogikos teorija yra daugiau pedagoginės psichologijos pobūdžio. Šios krypties teoretikai niekados nepakyla ligi tikros ir grynos pedagogikos. Psichologistinė pedagogika šiandien yra gyva visuose kraštuose. Vokietijoje jai atstovauja Meumanno ir Layaus idėjos; Prancūzijoje – Payot Šveicarijoje – Claparède'as ir Ferrière'as ir visas Rousseau institutas Ženevoje; Belgijoje – Decrolio palikimas; Italijoje – Montessori; Amerikoje – W. Jameso laimėjimai; Rusijoje – Rubinsteinas ir t. t. – Esminis pedagoginio humanizmo ryšys su kultūra, kaip su žmogaus kūrybos padaru, negalėjo likti be atgarsio ir pedagoginėse teorijose. Paskutiniame dešimtmetyje susiformavo dar viena pedagoginio humanizmo srovė – *kultūrinė pedagogika.* Ji yra dar visai jauna, bet savo apimtimi ji stengiasi būti visuotinė humanistine prasme. Ji nori suderinti savyje kitų srovių priešybes. Ji neneigia nei visuomenės, nei asmens, bet bando abu šiuos pradus suvesti sintezėn aukštesnio dalyko pagalba. Šitas aukštesnysis dalykas kultūrinei

pedagogikai ir yra *kultūra*. Ugdymas kultūra ir kultūrai, kultūros perteikimas, kultūros palaikymas, kultūros išvystymas ir žmogaus parengimas kultūriniam gyvenimui yra svarbiausi ugdymo uždaviniai. Kultūrinėje pedagogikoje apsireiškia didžiausia reakcija prieš pedagoginį natūralizmą, kuris žmogų rengia *gamtai*. Šitai pedagoginio humanizmo srovei šiandien priklauso didžiausi Vokietijos pedagogai, kaip Sprangeris, Littas, Nohlis, Cohnas, Wagneris, Flitneris ir kiti. Kultūrinės pedagogikos gimtinė yra Vokietija. Kitose šalyse randame jos tik atgarsių. – *Visuomeninė pedagogika, asmenybės pedagogika, psichologistinė pedagogika ir kultūrinė pedagogika* yra keturios svarbiausios dabartinio pedagoginio humanizmo srovės.

Baigiant šitą pedagoginio humanizmo srovių apžvalgą dar reikia pastebėti, kad asmenybės pedagogika ir psichologistinė pedagogika pedagoginiame humanizme atstovauja *individualiniam* ugdymo atžvilgiui, o visuomenės pedagogika ir kultūrinė pedagogika – *visuomeniniam* atžvilgiui. Asmenybės pedagogikos tikslas yra tobula žmogaus asmenybė. Psichologistinės pedagogikos pagrindas yra atskiro asmens *psichė*. Ir viena, ir antra srovė remiasi *atskiru* žmogumi, žmogumi kaip *asmeniu*. O visuomeninė pedagogika savo teorijas grindžia visuomeniniu žmogaus pradu. Kultūrinė pedagogika taip pat ima žmogų ryšium su visuomenės kultūra, su kultūros visuma ir pilnatve. Abiejose šiose srovėse persvara tenka visuomeniniam pradui. Bet asmenybės ir psichologistinė pedagogika negrįžta į pedagoginį individualizmą, nes jų pagrindas yra ne *gamtinis individas, tik dvasinis asmuo*. Taip pat visuomenės pedagogika ir kultūrinė pedagogika negrįžta į pedagoginį kolektyvizmą, kuris įsigali pedagoginiame materializme ir pedagoginiame vitalizme, nes visuomenės pedagogikos ir kultūrinės pedagogikos pagrindas yra ne *gamtinis kolektyvas*, tik *dvasinė bendruomenė*. Visuomeninis pedagoginio humanizmo atžvilgis šiandien yra stipresnis negu individualinis. Vyraujančios srovės pedagoginiame humanizme dabar yra visuomeninė pedagogika (Prancūzijoje) ir kultūrinė pedagogika (Vokietijoje).

5. *Pedagoginis teizmas*

Pedagoginis teizmas nuo visų aukščiau minėtų srovių skiriasi tuo, kad savo pagrindo jis ieško ne gamtinėje, bet antgamtinėje tikrovėje; kad savo teoriją jis grindžia ne reliatyvia, bet *absoliutine buitimi*. Dievas pedagoginiam teizmui yra kiekvieno daikto ir kiekvienos vertybės pagrindas. Tiesos, gėrio ir grožio normos glūdi ne žmoguje, kaip mano humanistinė pasaulėžiūra, bet Dievuje. Dievas savo būtybės prisunkia visą buitį: ją kuria, palaiko ir atbaigia. Jis yra aukščiausias buities laipsnis, o žmogaus santykiai su Juo arba *religija* yra aukščiausias gyvenimo laipsnis. Šv. Augustino žodžiai „Deum et animam scire cupio. Nihilne plus? Nihil omnino" yra charakteringi kiekvienai teistinei pasaulėžiūrai ir kiekvienam pedagoginiam teizmui. Žmogaus gyvenimo tikslas teistinei pasaulėžiūrai glūdi ne šioje tikrovėje, kaip imanentus dalykas, bet jis yra transcendentus ta prasme, kad jį sudaro atgamtinės srities Absoliutinis Principas. Dievas viršum žmogaus ir Dievas žmoguje yra aukščiausias teizmo siekimas. Pagrindinis teistinio gyvenimo uždavinys yra žmogaus dvasios susijungimas su Dievu, išryškinimas savyje Jo paveikslo.

Dėl to ir ugdymo esmės supratime pedagoginis teizmas eina daug giliau negu anos dvi pedagogikos srovės. Pedagoginis teizmas nepasitenkina nei natūralistine, nei humanistine ugdymo apibrėžtimi. Jam ugdymas nėra tik pagelbėjimas prigimčiai arba tik jos pavidalinimas idealinėmis lytimis. Natūralistinė ir humanistinė pedagogika ugdomą žmogų palieka prigimtoje tikrovėje: iš šitos tikrovės ji ima ugdomąją medžiagą ir ugdomąsias lytis. Pedagoginis teizmas, tiesa, ugdo taip pat *šitos tikrovės* žmogų. Bet jis nenori jo šioje tikrovėje palikti. Mūsų buitį laike ir erdvėje teistinė pasaulėžiūra laiko tik praeinamu kosminio vyksmo tarpsniu, kuris reiškia nuolatinį žengimą į antgamtinę realybę. Antgamtinė tikrovė yra šios tikrovės pirmavaizdis bei tikslas. Todėl jos siekia visa mūsų buitis ir į ją eina visas mūsų gyvenimas. Žmogaus prigimtis taip pat yra apspręsta šito visuotinio vyksmo. Ji taip pat turi būti sutapdyta

su antgamtiniu pirmavaizdžiu. Todėl ir jos ugdymas pedagoginiam teizmui reiškia ne tik natūralaus jos išsivystymo skatinimą, ne tik jos galių suformavimą pagal kultūrinių gėrybių lytis, bet sykiu – ir net visų pirma – jos *apsprendimą idealinėmis normomis*. Amžinojo žmogaus pirmavaizdžio reikalavimai yra pagrindinės normos prigimties išsivystymui ir jos formavimui. Todėl *ugdymą pedagoginis teizmas supranta kaip prigimties normavimą pagal amžinąjį žmogaus idealą,* kaip konkrečios prigimties pakėlimą ligi idealinio jos padėjimo ir kaip idealinių normų įgyvendinimą visoje žmogaus būtybėje ir visame jo gyvenime. Kiek pedagoginis natūralizmas ugdymo koncepciją remia *medžiaga,* kiek pedagoginis humanizmas ugdymui pagrindo ieško *formoje,* tiek pedagoginiam teizmui ugdymo koncepcija yra pagrįsta *norma.* Norminis pobūdis yra aiškiausia teistinio ugdymo žymė.

Ieškodamas idealinių normų ir stengdamasis jomis apspręsti augantį žmogų, pedagoginis teizmas savaime į pirmą vietą stato *auklėjamąją* ugdymo funkciją. Auklėjimas pačia savo prigimtimi yra suištas su idealinėmis normomis ir su idealine žmogaus prigimtimi. „Vadovavimo funkcija", sako *Eggersdorferis,* turi prieš akis ugdytinį tokį, koks jis turi būti. Jį nori ugdyti tiesioginiu idealinės jo buities apipavidalinimu"[34]. Kitoje vietoje Eggersdorferis dar labiau pabrėžia šitą norminį auklėjimo pobūdį. Ugdomoji valia „nori augimą ir (gyvenimo gėrybių – A. M.) pasisavinimą reguliuoti, lenkti, apkarpyti, privesti prie tikrų normų ir prie dorinio subrendimo. Tokiu atveju ji (ugdomoji valia – A. M.) yra drausminimas ir vadovavimas"[35]). Auklėjamoji ugdymo funkcija prasiskverbia ligi „vertybinio asmens centro" (E. Sprangeris), šitą centrą paliečia ir jį perkeičia pagal žmogaus idealą. Kiek lavinimo objektas yra žmogaus prigimties *galios,* tiek auklėjimas renkasi šitų galių *subjektą* ir patį jų *centrą.* Auklėjimas pačia savo prigimtimi *yra žmogiškojo idealo realizavimas asmens branduolyje arba asmens centro sutvarkymas pagal šito idealo reikalavi-*

---

[34] Jugendbildung, 9.
[35] Lexikon der Pädagogik der Gegenwart I, 674.

nius[36]. Todėl ir pedagoginis teizmas pabrėžia ir vertina auklėjimą labiau negu kitas ugdymo funkcijas. Išauklėtas žmogus pedagoginiam teizmui yra vertingesnis už *tik* išaugintą arba už *tik* išlavintą žmogų. Pedagoginis teizmas neneigia auginimo arba lavinimo. Bet jis tik teigia, kad *pedagoginis aktas savo gelmes pasiekia ir atskleidžia tik auklėjime*. Auginimas ir lavinimas yra daugiau periferinės ugdymo funkcijos. Štai dėl ko visais laikais, kada tik vyraudavo teistinė pasaulėžiūra, visos pedagoginės praktikos būdavo prisisunkusios auklėjamosios minties. Norminis auklėjimo pobūdis organiškai atitinka norminį visos teistinės pasaulėžiūros charakterį.

Laikydamas ugdymo centru auklėjimo funkciją, pedagoginis teizmas ir į ugdomąsias gėrybes žiūri kiek kitaip negu anos abi pirmosios srovės. Kas pabrėžia auginimą, tas ieško tokių gėrybių, kurios būtų *medžiagingos*, nes auginimas visų pirma reikalauja medžiagos, kuria minta besiplėtojanti ugdytinio prigimtis. Kas pabrėžia lavinimą, tas savaime ieško *lytingų* gėrybių, nes lavinimas gėrybių lytimis pavidalina ugdytinio galias. Auklėjimo funkcijai netinka nei medžiagingos, nei lytingos gėrybės. Auklėjimas nori ugdytinio prigimtį normuoti, todėl jis renkasi tokias gėrybes, kurios yra sukurtos kaip idealinio gyvenimo išraiška, kuriose yra įkūnytos gyvenimo normos. Kur gyvenimas yra labiausiai priartėjęs prie savo idealo, kur žmogus savo kūryboje yra labiausiai apsireiškęs *kaip asmenybė*, ten auklėjimas ieškosi medžiagos ir iš tokių sričių jis ima ugdomąsias savo gėrybes. Auklėjimo gėrybės yra *norminės*. Objektyvinė gėrybė auklėjimui yra reikšminga ne kaip daiktas, ne kaip turinti tobulą lytį, bet *kaip idealinės normos išraiška*. Todėl pedagoginis teizmas visados krypsta į tokias gyvenimo sritis, kuriose tokių norminių gėrybių yra daugiausia ir kuriose jos yra ryškiausios. Pirmoje eilėje čia kaip tik ir stovi *religinė sritis*. Religijoje glūdi viso gyvenimo pirmavaizdžiai. Religija suprasmina visą buitį. Iš religijos kyla dėsniai žmogaus būtybei ir jos veiksmams. Religija todėl sukuria tobuliausių norminių gėrybių, kurios geriausiai atitinka

[36] Plg. mano str. *Lavinimasis ir auklėjimas*// Lietuvos Mokykla, 1936, 1.

auklėjimo reikalavimus. Todėl religines gėrybes pedagoginis teizmas ypačiai vertina ir jas stato į ugdomųjų gėrybių sistemos centrą. Tai anaiptol nereiškia, kad čia yra niekinamos gamtinės arba kultūrinės gėrybės. Pedagoginis teizmas pripažįsta tam tikros vertės kiekvienos gyvenimo srities pavidalams. Bet aukščiausių vertybių jis randa religijoje. Ugdomosios pedagoginio teizmo gėrybės yra *sakralijos*.

Ugdymo tikslas pedagoginiam teizmui taip pat yra kitoks negu pedagoginiam natūralizmui arba pedagoginiam humanizmui. Laikydamas viso gyvenimo ir visos buities tikslu Dievą, pedagoginis teizmas ir ugdymo tikslą palenkia šiam bendrajam kosminiam tikslui. *Eigensein* čia yra daug daugiau negu tik įgimtas individualumas arba kad ir dorinis charakteris. Tikrąjį Eigensein žmogus turi tik tada, kai jis yra *šventa asmenybė*. *Echtsein* čia atsiranda tada, kai žmoguje esti malonės atnaujintas arba reintegruotas žmogiškumas. *Ganzsein* čia yra Dievo įsigalėjimas visoje žmogaus būtybėje arba dieviškoji žmogaus pilnatvė. Visų šitų pradų realizavimas pakelia žmogų ne tik aukščiau už gamtinį jo išsivystymą, bet net ir aukščiau už dorinį subrendimą. Pedagoginis teizmas siekia *šventojo žmogaus*. Šventumas yra pagrindinė vertybė, kurią pedagoginis teizmas nori realizuoti ugdomosiomis savo praktikomis.

Pedagoginis teizmas dabarties pedagogikoje yra taip lygiai gyvas, kaip ir kitos srovės. Tiesa, jis klesti daugiau religiniuose rateliuose, nes viešasis dabarties gyvenimas yra nureligintas, ir todėl jame pedagoginio teizmo koncepcijos neranda pritarimo. Vis dėlto didelis konfesinių mokyklų tinklas visame pasaulyje ir net jų persvara kai kuriose šalyse (Olandija) liudija, kad pedagoginio teizmo idėjos yra ne mažiau dabarčiai reikšmingos, kaip natūralistinės arba humanistinės. Bet reikia konstatuoti, kad šitos pedagoginio teizmo idėjos yra daug mažiau išryškintos ir daug menkiau suformuluotos negu pirmųjų dviejų srovių. Teistinio ugdymo idėjos savo *veikimu* stovi dabartinėje pedagogikoje greta pedagoginio natūralizmo ir pedagoginio humanizmo idėjų. Bet *teoriniu* savo pavidalu jos lieka toli užpakalyje. Teistinis *ugdymas* dabartyje yra labai galingas. Bet teistinės *pedagogikos*

tėra tik užuomazga. Šiandien mes dar neturime nė vieno veikalo, kuriame pedagoginio teizmo koncepcijos būtų išvystytos ir suvestos į vieningą sistemą. Jos tebėra išbarstytos atskirose studijose ir žurnalų skiltyse. Teistinė pedagogika dar laukia savo kūrėjo.

Nors pedagoginis teizmas yra vieningesnis už visas kitas pedagogikos sroves, vis dėlto ir jame dabar galima pastebėti tam tikrų krypčių, kurios labiau pabrėžia vieną arba kitą ugdymo pradą. Pirmoje vietoje reikia pažymėti *filosofinę kryptį*. Filosofinis ugdymo problemų sprendimas nėra naujas. Jau Thaulowas XIX a. norėjo sukurti ugdymo filosofiją. Leistis ligi pat paskutiniųjų pedagoginės tikrovės priežasčių bando visos pedagoginės srovės. Tik pedagoginis teizmas čia yra gal daugiausia padaręs, nes pati jo pasaulėžiūra jam laiduoja geresnį priėjimą prie buities pagrindų. Šiandieninė filosofinė pedagoginio teizmo kryptis telkiasi aplink pasaulėžiūros ir ugdymo, ugdymo esmės, ugdymo tikslo ir ugdymo idealų problemas. Iš tai krypčiai atstovaujančių pedagogų reikia paminėti: S. Behną, M. Ettlingerį, Grunwaldą, de Hovreą ir mūsų St. Šalkauskį. – Greta su filosofine kryptimi ir ryšium su ja eina *didaktinė kryptis*, kuriai visų pirma ir rūpi *lavinimo* problema. Šita kryptis turi nemaža bendrų pažymių su pedagoginiu humanizmu. Žymiausi jos atstovai yra O. Willmannas ir Fr. Eggersdorferis. – Šalia jos stovi *dorinė kryptis*, kuriai visų pirma rūpi charakterio auklėjimas, bet kuri šitą charakterio auklėjimą grindžia žmogaus santykiu su religija. Tuo ji skiriasi nuo pedagoginio humanizmo. Svarbiausi šios krypties atstovai yra Fr. W. Försteris ir Tihamer Tothas. – Labai artimai su dorine kryptimi yra susijusi grynai *religinė kryptis*, kuri stengiasi kultyvuoti specialiai religinį auklėjimą, vesdama augantį žmogų į tiesioginius santykius su Dievu. Šita kryptis pradeda dar visai naują liturginį auklėjimą, kuris daugeliui žadina didelių vilčių. Žymiausi religinės krypties atstovai yra L. Boppas ir Stonneris.

Scheminis vaizdas pedagoginių koncepcijų, kurios charakterizuoja ideologinius dabarties pedagogikos pagrindus:

Pedagoginės koncepcijos / Pedagoginės srovės	Ugdymo esmė	Pagrindinė ugdymo funkcija	Svarbiausios ugdymo gėrybės	Ugdymo tikslas
Pedagoginis teizmas	Prigimties normavimas	Auklėjimas	Sakralijos	Dievažmogis
Pedagoginis humanizmas	Prigimties formavimas	Lavinimas	Idealijos	Dvasiažmogis
Pedagoginis natūralizmas	Pagelbėjimas prigimčiai	Auginimas	Realijos	Gamtažmogis

6. *Dabarties pedagogikos bendrosios žymės*

Minėtos dabartinės pedagogikos srovės: pedagoginis natūralizmas, pedagoginis humanizmas ir pedagoginis teizmas – kiekviena turi savų žymių, savų bruožų, kuriais viena skiriasi nuo kitos. Bet jau tas faktas, kad jos visos yra *dabarties* pedagogikos srovės, jas suriša vieną su kita ir suteikia joms visoms tam tikro bendro pobūdžio. Kaip nė viena gyvenimo sritis, taip ir pedagogika bei ugdymas, negali išsilenkti ir bendros amžiaus dvasios ir jos reikalavimų. Objektyvinė laiko dvasia, pagrindinės laiko tendencijos suriša net ir labai skirtingas gyvenimo sritis tarp savęs ir įspaudžia joms bendrų žymių. Antikinės kultūros metu humanistinė dvasia buvo prisunkusi visą graikų ir romėnų kūrybą. Viduriniais amžiais „viduramžiškas" buvo ne tik mokslas, bet ir menas ir visuomeninis gyvenimas. Todėl ir dabarties pedagogikos srovės, nors ir labai skirtingos tarp savęs, jos visos gyvena *dabartimi,* jos visos yra pajungtos objektyvinei *dabarties* dvasiai ir visos turi savyje tų pačių šitos dvasios žymių. Bendras mūsų amžiaus

nusiteikimas, bendros jo tendencijos vienodų bruožų įspaudžia ir pedagoginiam natūralizmui, ir pedagoginiam humanizmui, ir pedagoginiam teizmui. Pagrindinis mūsų amžiaus polinkis žymu visoje dabartinėje pedagogikoje ir atskirose jos srovėse.

Pirmutinė žymė, kuri yra bendra visoms dabarties pedagogikos srovėms, yra *pasaulėžiūros ir ugdymo santykių pabrėžimas*. Dar neseni laikai, kada buvo stengiamasi sukurti vad. *voraussetzungslose Pädagogik* ir kada buvo daroma labai didelių pastangų išvaduoti ugdymą iš bet kurios pasaulėžiūrinės įtakos. Šitų tendencijų padaras buvo pedagogikos atjungimas nuo etikos ir jos rėmimas eksperimentine psichologija, pašalinimas iš mokyklos religijos objekto ir jo pakeitimas „etinės kultūros mokslu". Betgi šiandien pedagogikos ir ugdymo vaizdas yra kitoks. *Pasaulėžiūrinis pedagogikos bei ugdymo charakteris dabar yra aiškiai pabrėžiamas ir sąmoningai gaivinamas.* Nė viena dabartinė pedagogikos srovė nėra ir negali būti laikoma „voraussetzungslose Pädagogik". Vertybių filosofijos įsigalėjimas paskutiniais metais aiškiai parodė, kad „be vertybių pažinimo negali būti jokio tvirto ugdomojo tikslo"[37]. Dabartinė pedagogika remiama vertybėmis: ekonominėmis, vitalinėmis, estetinėmis, etinėmis arba religinėmis. To neneigia nė viena dabartinė pedagogikos teorija. Bet *pažiūros į vertybes visados priklauso nuo pažiūrų į pasaulį bei į gyvenimą.* Šiandien šitas dėsnis taip pat yra aiškus. Jeigu M. Scheleris dar buvo bandęs šį dalyką paneigti, tai paskutinieji vertybių filosofai, kaip Hugo Münsterbergas, W. Sternas, S. Behnas[38], aiškiai prisipažįsta prie pasaulėžiūrinio vertybių charakterio. Per vertybes pasaulėžiūra šiandien yra įsibrovusi ir į ugdymą. Naujasis ugdymas, kuris kilo iš darbo mokyklos, taip pat jau buvo pasaulėžiūrinis. Bet jis šitą savo charakterį dar slėpė. Bet naujasis ugdymas, kuris dabar kyla iš materializmo, iš vitalizmo arba iš teizmo, aiškiai prisipažįsta prie savos pasaulėžiūros ir ją deda pedagoginių savo koncepcijų bei praktikų pagrindu. E. Krieckas, kuris ilgą laiką savo veikaluose kovojo dėl pedagogikos, nepriklausomos nuo bet kurios filosofijos,

---

[37] *Behn S.* Philosophie der Werte, München, 1930, p. 261.
[38] Plg. *Behn S.*, op. cit.

nė pats nejausdamas pasidarė didžiausiu *nacionalizmo* pedagogu. Laikydamas ugdymą „pirmykšte dvasios funkcija"[39], kuri kyla iš bendruomenės, jis tuo pačiu buvo pasirėmęs tam tikra pasaulėžiūra, būtent *nacionaliniu universalizmu*, kuris išėjo aikštėn nacionalsocialistiniame sąjūdyje. Kriecko pavyzdys yra labai charakteringas visoms dabarties padagoginėms teorijoms. Pasaulėžiūrinė žymė yra labai aiški jose visose. Šitos žymės *buvimas* pedagogines sroves jungia. Bet šitos žymės *esmė* jas labai ir nuo viena kitos skiria.

Pasaulėžiūrinis dabarties pedagogikos charakteris yra išraiška bendro mūsų amžiaus noro *pagilinti gyvenimo supratimą*. Mechanistinė gyvenimo filosofija, kuri valdė praėjusio amžiaus pradus, gyvenimą suprato kaip periferinį dalyką, kuris vyksta buities paviršiuje. Gyvenimo kūrėjais buvo laikoma ne žmogaus dvasios branduolys, bet periferinės šito branduolio galios: protas, valia ir jausmai. Dėl to čia atsirado racionalizmas, šopenhaueriškas voluntarizmas ir sentimentalizmas. O dabartis vis labiau pradeda suvokti, kad *gyvenimas kyla ne iš buities periferijos, bet ir pačių jos gelmių*, kad žmogus gyvenimą kuria ne savo galiomis, bet *pačiu savo centru, pačiu galių subjektu, pačiu žmogiškuoju savo principu*. Galios yra tik netobuli instrumentai šitame kūrybiniame žmogaus branduolio veikime. Todėl čia savaime atsiranda noras pagilinti gyvenimo supratimą, ieškoti tokių gyvenimo koncepcijų, kurios atskleistų gyvenimo ryšį su giliausiais buities pagrindais. Dabartinėse pasaulėžiūrose vis labiau pradeda įsigalėti *mistinė kryptis*. Šiandien ne be pagrindo kalbama apie medžiagos mistiką sovietų gyvenime ir apie rasės mistiką nacionalizme. Platoniškosios Rytų krikščionybės atsigavimas reiškia mistinę kryptį ir teizme. Šiandien nė viena pasaulėžiūra nesitenkina paprastu sąvokiniu pažinimu: ji siekia aukštesniojo pažinimo, ji siekia *gnosio* tikra šito žodžio prasme. Šiandien norima užčiupti patį gyvenimo principą ir pačias jo šaknis. Todėl pasaulėžiūros reikšmė dabar savaime auga ir savaime reiškiasi pedagogikoje.

Gyvenimo koncepcijos pagilinimas veda žmogų nuo gyveni-

---

[39] Philosophie der Erziehung, Jena, 1930, p. 9.

mo paviršiaus, nuo jo formų prie idealinių gyvenimo pirmavaizdžių ir prie idealinių jo normų. Gyvenimas dabar yra pradedamas jausti ne tiek, kaip išvystomasis arba formuojamasis vyksmas, kiek kaip toks vyksmas, kuris įtraukia žmogų į savus dėsnius, kuris jiems stato savus reikalavimus, kuris žmogų apsprendžia, tvarko ir normuoja. *Gyvenimas dabar yra suprantamas visų pirma kaip norminis vyksmas.* Štai dėl ko šiandien mažėja individo laisvė, mažėja jo reikšmė, auga autoritetas ir bendruomenės galia. Visuomeninio gyvenimo sąjūdžiai ir naujosios valstybinės koncepcijos gali būti suprantamos tik gyvenimo norminio pobūdžio šviesoje. Kai šitoks norminis pobūdis pereina į ugdymą, mes gauname vad. *ugdytojo pedagogiką* (Pädagogik vom Erzieher aus). XX a. pradžios pedagogika buvo pastačiusi *vaiką* ugdymo centre. Ji sukūrė vad. *ugdytinio pedagogiką* (Pädagogik vom Kinde aus). Konkretinė vaiko prigimtis, vaiko išsivystymas ir jo reikalai čia buvo pradedamasis punktas kiekvienai teorijai ir praktikai. Ellen Key teorijoje šita ugdytinio pedagogika pasiekė aukščiausią laipsnį. Fr. W. Försteris cituoja charakteringus Kästnerio žodžius: „Seniau vaikas augdavo ir norėdavo tapti vyru. Šiandien pedagoginiai vyreliai ir moterėlės klūpo ties vaikeliu"[40].

Prieš šitokį *paidocentrizmą* kaip tik ir stoja dabartinė pedagogika. Dabartinei pedagogikai vaikas nebėra ugdymo centras, ir *jo* reikalavimai nebėra ugdymo normos. *Ugdymo normos šiandien kyla iš gyvenimo ir reiškiasi ugdytojo valia.* Vaikas neturi šitų normų imanenčiai, kaip buvo manoma seniau. Augančiai prigimčiai jos ateina iš viršaus, iš gyvenimo gelmių, ir joms turi nusilenkti kiekvienas individualinis vaiko reikalas. Dabartinėje pedagogikoje – visose jos srovėse – pradeda imti viršų *ugdytojo pedagogika.* Th. Litto iškelta antinomija leisti augti ar vadovauti[41] dabar yra išsprendžiama *vadovavimo* naudai. Ryškus vadovaujamasis bruožas šiandien matyti ir materialistinėje, ir vitalistinėje pedagogikoje. Pedagoginiame teizme vadovavimas niekados nebuvo išnykęs. *Ugdytojo pedagogikos persvara yra antra bendra dabartinės pedagogikos žymė.*

---

[40] Alte und neue Erziehung, Luzern, 1936, 63.
[41] Plg. Führen oder Wachsenlassen? Leipzig, 1927.

Su ja yra organiškai susijusi trečia žymė, būtent *auklėjimo funkcijos persvara.* Dabartinio amžiaus dvasia, siekdama gyvenimo normų ir norėdama jas realizuoti žmogaus veikime, savaime pedagoginėje srityje labiau pabrėžia *auklėjimą* negu kitas ugdymo funkcijas, nes auklėjimas, kaip matėme, iš esmės yra ugdytinio prigimties normavimas. Auklėjamasis dabartinio ugdymo bruožas matyti visose pedagoginėse srovėse. Visur dabar yra kreipiama daugiau dėmesio ne tiek į auginimą ir ne tiek į lavinimą, kiek į *auklėjimą*, vadinasi, į tiesioginį ugdytinio prigimties branduolio perkeitimą pagal tam tikrą idealą. Šitas idealas šiandien yra skirtingas kiekvienoje pedagoginėje srovėje. Bet kiekvienoje jis turi pirmenybę prieš auginimo medžiagą arba prieš lavinimo lytis. Dabartinė ugdomoji valia nori matyti ugdytinį tokį, koks jis turi būti, ir taip, kaip šitą „turi būti" supranta ugdomosios valios pasaulėžiūra. Kiekviena pedagoginė srovė dabar nori išsiauginti charakterio žmonių ir jos idėjos skelbėjų. Dėl to šiandien yra ne tiek pabrėžiamos kultūrinės gėrybės (kai kur jos yra net niekinamos, pav., pedagoginiame vitalizme), kiek *tiesioginis ugdytinio santykis su ugdytoju.*

Jau buvo minėta, kad dabartinė žmogaus koncepcija yra savotiška tuo, kad ji žiūri į žmogų ne tiek, kaip į atskirą individą, kiek kaip į *narį*, kuris iš esmės yra suaugęs su bendruomene. Dėl to ir ugdyme dabar stengiamasi įvesti žmogų į gyvenimą ir įjungti jį į gyvenimo vyksmą. *Žmogus dabartinei pedagogikai turi tapti organiška gyvenimo dalimi.* Pedagoginėje praktikoje tai reiškia *įjungimo funkcijos persvarą.* Kiekvienoje pagrindinėje ugdymo funkcijoje (auginime–lavinime–auklėjime) yra trys smulkesnės funkcijos: *išvystymas, perteikimas ir įjungimas.* Išvystymas išplėtoja ugdytinio prigimtį, perteikimas jam suteikia objektyvinių gyvenimo gėrybių, įjungimas įveda ugdytinį į objektyvinį gyvenimo vyksmą, į jo formas ir į jo santvarką. *Šita trečioji funkcija kaip tik ir nusveria moderniojo ugdymo praktikose.* Žmogaus, kaip nario, auklėjimas savaime stumia dabartinę pedagogiką šitą funkciją labiau pabrėžti negu kitas, nes *įjungimas padaro, kad iš tikro žmogus tampa nariu savos šeimos, savos tautos ar savos valstybės.* Įjungimo funkcija turi ryšių su dabartine žmogaus koncepcija ir todėl dabar yra pabrėžiama visose pedagoginėse srovėse.

Įjungimo funkcijos persvara padaro, kad dabartinė pedagogika daugiau dėmesio kreipia į *visuomeninį* negu į individualinį ugdymo atžvilgį. Visuomeninis ir individualinis ugdymo atžvilgis visados yra antinominėje įtampoje. Tik kartais yra labiau pabrėžiamas vienas, kartais antras šitos antinomijos narys. Mūsų laikai, laikydami bendruomenę pirmesne už individą, savaime linksta pirmenybę atiduoti visuomeniniam atžvilgiui. Kai kuriose dabartinio ugdymo srovėse šitas atžvilgis yra taip pabrėžiamas, jog individualinio ugdymo beveik visiškai nebelieka: žmogus čia yra laikomas *tik* nariu ir todėl auklėjamas *tik* bendruomenei. Tokių vienašališkų tendencijų dabar galima pastebėti pedagoginiame materializme ir pedagoginiame vitalizme, kur medžiaginis arba rasinis kolektyvas absorbuoja visą žmogaus būtybę. Kitos pedagoginės srovės nežengia taip toli. Vis dėlto visuomeninio atžvilgio persvara yra žymi ir jų pedagoginėse praktikose.

Penkios tad pagrindinės bendros žymės yra charakteringos visai dabarties pedagogikai:

1) pasaulėžiūros ir ugdymo ryšių pabrėžimas,

2) ugdytojo pedagogikos persvara prieš ugdytinio pedagogiką,

3) auklėjimo funkcijos persvara prieš auginimą ir lavinimą,

4) įjungimo funkcijos persvara prieš išvystymą ir perteikimą,

5) visuomeninio atžvilgio persvara prieš individualinį ugdymo atžvilgį.

Šitos žymės parodo ir pagrindinę linkmę, kuria eina *visa* dabartinė pedagogika. Ji jau yra palikusi atomistinį gyvenimo supratimą ir išėjusi iš paidocentrizmo. Šiandien ji gyvenimą ir žmogų supranta *kaip visumą* ir šitą visumą stato į savo praktikų centrą. *Dabartinė pedagogika yra universalistinė.* Tiesa, šito universalizmo supratimas priklauso nuo to, kokia pasaulėžiūra yra imama kiekvienos srovės pagrindu. Dėl to šiandien galima kalbėti apie natūralistinį, humanistinį ir teisinį universalizmą. Bet kiekvienu atveju žmogaus sąryšis su gyvenimu ir atskirų gyvenimo sričių sąryšis tarp savęs čia nėra atsitiktinis ir paviršutiniškas, bet organiškas ir esminis. Dabartinė pedagogika ir dabartinis ugdymas braunasi į pačias žmogaus bei gyvenimo gelmes.

Literatūra

Becker H. Ph. Die Probleme der Pädagogik in der kritischen Philosophie der Gegenwart, Langensalza, 1925.

Deiters H. und *Wolff G.* Führende Erzieher, Langensalza, 1932.

Ettlinger M. Die philosophischen Zusammenhänge in der Pädagogik der jüngsten Vergangenheit und der Gegenwart, Münster i. W., 1925.

Förster Fr. W. Alte und neue Erziehung, Luzern, 1936.

Grunwald G. Die Pädagogik des XX. Jahrhunderts, Freiburg i. Br., 1927.

Hahn E. Die Pädagogik der Gegenwart in Selbstdarstellungen, Leipzig, 1926–27.

Herget A. Svarbiausios pedagoginės srovės dabarties gyvenime, I dalį vertė P. D., II dalį vertė K. Karklys, Marijampolė, 1923.

Karstädt O. Methodische Strömungen der Gegenwart, Langensalza, [14]1926.

Knopp K. Der Einfluss der Naturwissenschaft auf das moderne Bildungsideal, Stuttgart, 1933.

Lehmann R. Die pädagogische Bewegung der Gegenwart, München, 1922.

Linde E. Pädagogische Streitfragen der Gegenwart, Leipzig, [2]1922.

Litt Th. Die Philosophie der Gegenwart und ihr Einfluss auf das Bildungsideal, Leipzig-Berlin, [3]1930.

Menzer O. Leitende Ideen in der Pädagogik der Gegenwart, Osterwieck, 1926.

Messer A. Pädagogik der Gegenwart, Berlin, [2]1931.

Moog W. Grundfragen der Pädagogik der Gegenwart, Osterwieck, 1923.

Moog W. Philosophische Strömungen der Gegenwart, Langensalza, 1926.

Nohl H. Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie, Frankfurt a. M, [2]1935.

Petersen P., Die neueuropäische Erziehungsbewegung, Weimar, 1926.

Saupe E. Deutsche Pädagogik der Neuzeit, Osterwieck, [6]1927.

Schneider P. Die Erziehungswissenschaft in der Kulturphilosophie der Gegenwart, Langensalza, 1930.

Spranger E. Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule, Leipzig-Berlin, 1922.

Spranger E. Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung, Leipzig, [3]1931.

Sturm K. F. Erziehungswissenschaft der Gegenwart, Berlin, 1930.

Tumlirz O. Die Kultur der Gegenwart und das deutsche Bildungsideal, Leipzig, 1932.

Weber E. Die neue Pädagogik und ihre Bildungsziele, Bayreuth, 1931.

Zieroff Fr. u. a. Richtungen und Probleme in der Erziehungswissenschaft der Gegenwart, Nürnberg, 1924–25.

Įvadas

Tradicinis lavinimo ir auklėjimo supratimas

Lavinimas ir auklėjimas sudaro dvi pagrindines ir svarbiausias ugdymo funkcijas. Bet kuo jos skiriasi viena nuo antros – štai klausimas, kuris mūsų dienų pedagogikoje dar nėra radęs tinkamo atsakymo. Paprastai manoma, kad lavinimo ir auklėjimo pagrindas glūdįs skirtingose srityse arba skirtinguose objektuose, kuriuos šitos funkcijos liečia. Tradicinė pedagogika lavinimui skirdavo *protą*, o auklėjimui – *valią*. Objektų skirtingumas, atrodydavo, galįs pagrįsti ir funkcijų skirtingumą. Vis dėlto šitas tradicinis pedagogikos nusistatymas nebuvo stiprus. Atvirkščiai. Jame visados glūdėjo slaptas nujautimas, kad *lavinimo ir auklėjimo skirtingumas yra daug gilesnis negu jų objektų skirtingumas*, kad esminis šitų funkcijų bruožas glūdi ne jų liečiamose srityse, bet *juose pačiuose*. Jau nuo Herbarto laikų yra žinomas *erziehender Unterricht* – dorinąs arba auklėjąs mokymas, kuris kelia aikštėn *auklėjamąjį* lavinimo momentą. Herbartas šiuo posakiu norėjo nurodyti, kad tikrasis proto lavinimas liečia ne tik pažinimą, bet ir norėjimą, vadinasi, žmogų ne tik lavina tradicine prasme, bet sykiu ir auklėja. Fr. X. Eggersdorferis, išskaičiuodamas išsilavinimo elementus, šalia pažinčių (*Wissen*) pastato sugebėjimą (*Können*) ir norėjimą (*Wollen*)[1]. Suprantama, kad visų šitų pradų išvystymas yra galimas tik tada, kai lavinimas liečia ne tik protą, bet kai jis apima *visą* žmogaus būtybę. Jau net ir tradiciškai suprastas lavinimas, išvystytas ligi pat galo paliečia *visą* žmogų.

[1] Plg. Jugendbildung, München, [4]1933, p. 18–24.

Tas pat yra ir su tradicine *auklėjimo* funkcija. Pirmaeilis josios objektas, dažnai sakoma, yra *valia*. Bet valios veikimas tikrumoj yra tiek susijęs su visu psichiniu žmogaus gyvenimu, jog pedagogai esti priversti į auklėjimą įtraukti ir sąžinės, vadinasi, proto (sąžinė yra ne valios, bet proto nusiteikimas arba funkcija!), ir širdies (*Gemüt*) veikimą. Kaip išlavintas žmogus yra ne tas, kuris tik daug žino, bet tas, kuris *žino, sugeba ir nori*, taip ir išauklėtas žmogus yra ne tas, kuris turi tik stiprią valią, bet tas, kuris turi *stiprią valią, jautrią sąžinę ir kilnią širdį*. Apimties tad atžvilgiu auklėjimas negali apsirėžti viena tik valios sritimi, kaip lavinimas negali apsirėžti tiktai protu.

Kuo tad tradiciškai suprastas lavinimas skiriasi nuo auklėjimo? Savo apimtimi ir savo objektais jie negali skirtis, nes kiekvienas jų, kaip matome, apima *visą* išvidinį žmogaus gyvenimą. Tradicinis lavinimo ir auklėjimo supratimas išvidinio jų pagrindo neatskleidžia, nes pedagoginio akto objektas yra ne atskiros galios, bet *visas* žmogus, kaip asmuo, kaip vienybė ir pilnatvė. Kiekviena ugdymo funkcija skverbiasi į *visą* žmogų ir daro įtakos *visai* jo prigimčiai. Bet tai dar nereiškia, kad pedagoginis veikimas neturėtų jokių funkcijų. Tai tik reiškia, kad šitų funkcijų skirtingumas glūdi ne jų liečiamose srityse. Lavinimas apima visą žmogų, kaip ir auklėjimas. Bet lavinimas niekados nėra auklėjimas. Šitas skirtumas buvo aiškiai jaučiamas ir tradicinėje pedagogikoje. Tik jam pateisinti buvo pasirinktas nestiprus pagrindas. Jeigu lavinimas skiriasi nuo auklėjimo, nepaisant, kad juodu abu liečia visą žmogų, tai ne tuo, *ką* jie formuoja, bet tuo, *kaip* jie formuoja. *Materialinis* ugdymo funkcijų objektas visų yra tas pats, būtent *visas žmogus*. Bet užtat yra skirtingas *formalinis* objektas. Kiekviena ugdymo funkcija apima visą žmogų, bet kiekviena jam daro visai kitokios įtakos. *Pedagoginio veikimo funkcijų skirstymo pagrindas yra ugdymo santykis su prigimtu žmogaus auginu.* Ugdymas visados palieka tam tikrų žymių žmogaus prigimtyje. Jo įtaka gali būti paviršutiniška, bet ji gali siekti ligi pat asmens gelmių. Ji gali tik pagelbėti prigimčiai skleistis, gali šitą skleidimąsi apspręsti pastoviomis lytimis ir gali jį pertvarkyti pagal žmogaus idealą. Kiekvieną kartą šitoji ugdymo įtaka liečia *visą* žmogų su *visomis*

jo galiomis. Bet kiekvieną kartą ji yra visiškai skirtinga. *Iš skirtingos ugdymo įtakos prigimtam žmogaus augimui mes ir sprendžiame apie ugdymo funkcijų skirtingumą.* Kokios įtakos kuri nors ugdymo funkcija daro žmogaus prigimties išsivystymui, tokia yra pati šita funkcija ir tuo ji skiriasi nuo kitų funkcijų.

Taip yra ir su lavinimu bei auklėjimu. Ir jų skirtingumo pagrindas glūdi ne kame kitame, kaip tik jų įtakoje augančiai žmogaus prigimčiai. Kai ugdymas besiskleidžiančiai prigimčiai suteikia ne tik medžiagos, kaip auginimas (*Pflege*), bet ir pastovių formų, kai josios galias jis apsprendžia tam tikromis lytimis ir jų veikimą pakreipia tam tikra linkme, jis virsta *lavininu*. Kai ugdymas veda augimą į žmogaus idealą, kai jis prigimčiai perteikia ne tiek medžiagą ir ne tiek lytį, kiek normą, jis virsta *auklėjimu*. Lavinimas formuoja, auklėjimas vadovauja. Lavinimas yra formalinė, auklėjimas – normatyvinė ugdymo funkcija. Čia glūdi jų reikšmė ir jų skirtumas. Pateisinkime ir pagrįskime šituos teigimus.

1. *Lavinimo prigimtis*

a. Išsilaisvinimo supratimas

Mes kalbame ne tik apie išlavintą protą, bet ir apie išlavintą ranką, apie išlavintą akį bei ausį. Ar tai yra tik metaforiški posakiai, ar gal jie slepia savyje instinktyvų išsilavinimo, o tuo pačiu ir lavinimo esmės nujautimą? Kas yra išlavinta ranka? Išlavinta ranka yra ta, kuri *pataiko:* pataiko mesdama sviedinį, tašydama kirviu ar droždama peiliu, grodama pianinu ar rašydama mašinėle. Išlavinta ranka yra įgijusi savo veikimui tam tikrą *pastovų būdą,* tam tikrą *pastovią formą,* kuri suima visą rankos veikimą į tam tikras lytis ir apgaubia jį tam tikru pavidalu. Neišlavinta ranka veikia *palaidai.* Ji gali būti net stipresnė už išlavintą ranką. Bet josios veikimas yra pakrikas, išblaškytas ir beformis. Ji *nepataiko,* nes ji nėra įgijusi pastovios lyties, kuri ją pakreiptų į tam tikrą tikslą. Tas pat yra ir su išlavintos akies veikimu. Išlavinta akis *pastebi.* Ji sugeba susikoncentruoti prie vieno dalyko, sugeba jį tarsi suskal-

dyti ir įžiūrėti jame net menkiausias smulkmenas. Išlavintos akies veikimas yra *disciplinuotas.* Ji neklajoja visu plotu, bet savaime esti kreipiama į tam tikrą daiktą. Neišlavinta akis žiūri ir nemato, nes josios veikimas yra pakrikas. Jis neturi pastovios ir įprastos formos. Išlavinta akis žiūri siauriau, bet užtat giliau ir todėl daugiau pastebi. Josios horizontas yra apipavidalintas. Josios veikimas yra apspręstas. Rankos ir akies išlavinimas yra ne kas kita, kaip *jų veikimo apsprendimas tam tikra pastovia forma.*

Tas pat yra ir su proto išsilavinimu. Sakydami, kad tas ar anas žmogus yra išsilavinęs, mes tuo anaiptol dar nepabrėžiame jo žinių kiekio. Fr. Paulsenas truputį paradoksiškai, bet iš esmės teisingai yra pasakęs, kad „žmogus gali būti išsilavinęs net nemokėdamas rašyti"[2]. Tai, kas vokiečių yra vadinama *gelehrte Bildung,* nepriklauso protiniam išsilavinimui. Išsilavinęs žmogus yra ne tas, kuris daug žino, bet tas, *kuris sugeba spręsti ir vertinti.* Tiesa, minimumas žinių visados yra reikalingas. Bet žinios nesudaro išsilavinimo elemento. Žinios yra tik išsilavinimui *atrama,* kaip raumens yra išlavintos rankos veikimui atrama. Išlavinta ranka dar anaiptol nėra raumeninga ranka, nors minimumas jėgos jai yra būtinas. Taip ir protui. *Proto išsilavinimo esmė yra sugebėjimas.* Bet šitas sugebėjimas visados apsireiškia kaip tam tikras proto veikimo suėmimas į tam tikras formas, kaip tam tikras jo apipavidalinimas ir apsprendimas. Neišlavintas protas tik todėl nesugeba spręsti ir vertinti, kad jis neįstengia palyginti, nes sprendimas visados yra dviejų ar daugiau dalykų palyginimas. Tuo tarpu išlavintas protas veikia pagal tam tikrą lytį: jis yra loginis arba geriau silogistinis protas, nes kiekvienas sprendimas ar vertinimas reiškiasi silogizmo – aiškaus ar paslėpto – lytimi. Vidurinių amžių praktika kiekvieną ugdytinio protavimą suimti į silogizmo formas turėjo šiuo atžvilgiu gilios prasmės. Tik tada, kai protas savo veikimui yra įgijęs pastovią lytį, kai jo veikimas eina logiška – silogistiška kryptimi, tik tada jis yra išlavintas protas.

Formaliniu tad atžvilgiu nėra jokio skirtumo tarp išlavintos rankos ar akies ir išlavinto proto. *Kiekvienos žmogaus prigimties galios*

---

[2] Modernes Bildungswesen, Berlin, 1912, p. 56.

išlavinimo esmę sudaro pastovi lytis, kuria reiškiasi šitos galios veikimas. Gali šita lytis būti labai įvairi, gali ji turėti dar įvairesnį turinį. Tai priklauso nuo galios prigimties, nuo laiko ir vietos reikalų. Indėno akis yra kitaip išlavinta negu laikrodininko; indų ir Egipto kunigai buvo kitaip išsilavinę negu modernieji mokslininkai. Bet tai, kas vienus ir antrus įjungia į tą pačią *išsilavinusiųjų* kategoriją, yra toji pastovi jų veikimo lytis, nepaisant ką šitas veikimas liestų. *Išsilavinimas yra ne kas kita, kaip pasiturėjimas pastovia lytimi, kuria reiškiasi bet kurios galios veikimas.* Išsilavinimas yra iš esmės *formalinis* dalykas. Tai „asmenybės apsprendimas, arba *habitus*", kaip yra pasakęs O. Willmannas. Turinys gali šitą įprotį pakilninti arba pažeminti. Jis gali jį padaryti vertingą ar nevertingą. Bet pačios išsilavinimo esmės jis nekeičia. Jis tik prideda dar vieną žymę išsilavinusiam asmeniui, *asmeniui*, bet ne pačiam *išsilavinimui*. Išsilavinimą mes skiriame prie įpročių (*habitus*) kategorijos ir todėl neapribojame jo tik protu. Šitą *habitum* gali įsigyti kiekviena žmogaus prigimties sritis ir todėl kiekviena gali būti išlavinta. Todėl ne metaforiškai, bet tikra prasme kalbama apie rankos, akies, ausies, proto, valios, estetinio ir net religinio jausmo išlavinimą.

Išsilavinimas yra *lavinimo* funkcijos paseka. Pastovi žmogaus veikimo lytis esti įgyjama tam tikru pedagoginiu veikimu, kurį mes ir vadiname *lavinimu*, lietuviškas šitos funkcijos pavadinimas nėra tikslus. Jis pabrėžia ne formalinį, bet dinaminį šitos funkcijos momentą, ne tiek tą esminę pastovią formą, kiek *miklinimą*. Tuo tarpu tikra prasme lavinimui yra charakteringa ne tiek miklinimas, kiek apipavidalinimas arba įlytinimas. (*Gestaltung, formation*). Tiesa, išsilavinimas, kaip *habitus*, gali atsirasti tik veikiant. Vitalinės ir dvasinės žmogaus galios įgyja pastovią lytį tik pačios veikdamos. Tam tikras miklinimas yra būtinai susijęs su lavinimu. Bet jis yra ne lavinimo esmė, tik lavinimui priemonė. Lavinimas prie išsilavinimo eina per miklinimą. Bet svarbiausias lavinimo uždavinys ir jojo pagrindas yra žmogaus apsprendimas tam tikra lytimi. Giliausia prasme *lavinimas yra ne miklinimas, bet apipavidalinimas.* „Lavinimas, sako E. Sprangeris, gali reikšti tik išvidinį žmogaus formavimą. Nei grynos pažintys, nei palinkimas į

tam tikrą darbą, nei grynai jausmai negali išsemti lavinimo idealo turinio"[3]. Tai, kas dažnai lavinimui priskiriama, kaip *geläutertes Wollen* sudarymas, tikrumoj yra jau nebe lavinimo, bet auklėjimo uždavinys. Lavinimui, kaip specialiai ugdymo funkcijai, rūpi ne idealinis žmogaus nusiteikimas, ne jo apsprendimas idealinėmis normomis, tik jo išsivystymo apipavidalinimas ir apsprendimas pagal tam tikrą idėją. Lavinimas žiūri į prigimtą žmogaus evoliuciją kaip į savo veikimui medžiagą, kuriai jis yra pašauktas suteikti ryškų ir pastovų kultūrinį pavidalą. *Lavinimas iš esmės yra formalinė ugdymo funkcija.* Formalinis lavinimas yra tikrasis lavinimas. Paprastai formalinis lavinimas yra suprantamas tik miklinimo prasme. Tai yra klaida. Formalinis lavinimas savo esmėje yra ne žmogaus galių miklinimas, bet šitų galių apipavidalinimas. Šita prasme jis negali būti statomas priešais materialinį lavinimą, nes žmogaus prigimties apipavidalinimas kaip tik ir kyla iš objekto, iš objektyvinės gėrybės, kuri yra perteikiama lavinimo metu.

b. Objekto vaidmuo lavinime

Objekto vaidmuo lavinime yra visai kitoks negu auginime. Auginime objektas tarnauja kaip medžiaga. Besiskleidžianti prigimtis juo tarsi minta. Tuo tarpu lavinime objektyvinė gėrybė visų pirma tarnauja savo *lytimi.* Lavinimas panaudoja objektą ne tik prigimčiai skleisdinti, ne tik pažadinti netūralioms žmogaus formoms, bet *visų pirma prigimčiai apipavidalinti ir naujoms kultūrinėms formoms sukurti.* Lavinimo esmėje glūdi formalinė arba, kaip sakoma, išvystomoji ugdymo funkcija. *Lavinimas pirmoje eilėje kreipia dėmesio į formą.* Tuo tarpu praktikoj niekas nėra taip ankštai susijęs su objektyvinėmis gėrybėmis, vadinasi, su medžiaga, kaip tas pats lavinimas. Lavinimo teorija mus veda į apipavidalinimą. Lavinimo praktika parodo labai ryškų perteikiamąjį, vadinasi, materialinį lavinimo charakterį. Tai nėra atsitiktinis dalykas. Jeigu lavinimas iš esmės yra nukreiptas į formą, jis taip pat turi būti

---

[3] W. v. Humboldt u. Humanitätsidee, Berlin, 1909, p. 492.

nukreiptas ir į medžiagą. Lavintojas jokios lyties nekuria. Jis tik ją randa ir ja apsprendžia ugdytinio prigimtį. Bet lavintojas šitą lytį randa objektyvuotą gyvenimo gėrybėse. Objektyvinių gėrybių lytys pedagoginiame veikime esti sutapdomos su užuomazginėmis ugdytinio prigimties lytimis, tuo būdu jas išskleisdamos ir apipavidalindamos. Lavinime šitas labai gilus ir labai įdomus procesas vyksta visu ryškumu. Lavinimas, iš viršaus žiūrint, atrodo kaip perteikiamoji funkcija. Bet tikrumoj jis perteikia objektyvines gėrybes ne kaip medžiagą, tik kaip turinčias savyje tas lytis, kuriomis ugdytinis turi būti apspręstas. Logikos mokymas stengiasi perteikti ne logiką, kaip tokią, ne logiką, kaip medžiagą, bet loginę mąstymo lytį, kuri logikoje yra įkūnyta ir kuri ugdytiniui yra įsąmoninama. Istorijos mokymas perteikia ne visą eilę įvykių ir faktų, bet istorinę nuovoką, sugebėjimą pažiūrėti į gyvenimą iš tolimų perspektyvų ir jį suprasti. Logiškai išlavintas žmogus yra ne tas, kuris žino visas silogizmų rūšis, vadinasi, kuris yra pasisavinęs logikos medžiagą, bet tas, kuris silogistiškai mąsto. Istoriškai išlavintas yra ne tas, kuris atsimena visas datas ir visus faktus, bet tas, kuris supranta gyvenimo vyksmo vieningumą ir nenutrūkstamumą. Lavinimas visados siekia vienybės ugdytinio prigimtyje. Lavinimo tikslui nepakanka perteikti palaidų objektyvinių gėrybių. Lavinimo gėrybės visados esti tam tikra sistema. Vieninga lytis, kuri turi būti sukurta ugdytinio prigimtyje, apsprendžia ir lavinimo gėrybių santvarką. Visa tai kaip tik ir rodo, kad lavinimas savo gėrybėse visų pirma ieško *formalinių* pradų. Materialiniai pradai – turinys, kilnios idėjos – čia tarnauja tik kaip anų formalinių pradų nešėjai.

Čia galima išaiškinti ir tą faktą, dėl ko lavinimas renkasi tik tokias gėrybes, kurios turi *ryškią ir tobulą lytį*. Lavinimui gali būti reikšmingos tik tokios gyvenimo gėrybės, kuriose lytis yra tobulai apvaldžiusi medžiagą, tiek tobulai, kiek tai yra galima šitoje netobuloje tikrovėje. Visa, kas kultūrinės kūrybos atžvilgiu yra nevykę, kas neturi ryškios lyties, visa tai lavinimui netinka ir negali įeiti į jo gėrybių sistemą. Taip yra dėl to, kad lavinimas yra priverstas objektyvinių gėrybių lytimis apspręsti ugdytinio prigimtį. Jis todėl ir renkasi tik tokias gėrybes, kuriose šita lytis yra

tobula, nes tik tobula lytis gali padaryti bent kiek gilesnės įtakos besiskleidžiančiai prigimčiai. Eilėraščiai, tegul jie būtų ir kilniausio turinio, bet jei nėra vykę poetinės formos atžvilgiu, negali sudaryti lavinimo gėrybės. Jeigu šiandien daugelis tiesiog aistringai kovoja už klasikinę kultūrą lavinimo sistemoje, tai dėl to, kad klasikinės kultūros gėrybių lytis yra ryškiausiai ir tobuliausiai sutapusi su sava medžiaga. Tai yra geriausia klasikinės kultūros apologija. *Lavinimo gėrybės visados turi būti atrenkamos iš aukščiausių kultūros laimėjimų*. Auginimas sau medžiagos ieško gamtoje. Jo gėrybės neturi ir negali turėti tobulos lyties, nes kitaip jos negalėtų būti asimiliuojamos. Lavinime savaimingos asimiliacijos procesas esti pakeičiamas sąmoningu darbu. Perteikiamų gėrybių pasisavinimas lavinime vyksta ne savaime, bet visados esti lydimas sunkaus, sąmoningo ir individualaus darbo. Aukštos kultūros gėrybės turi būti organiškai sutapdytos su ugdytinio prigimtimi, nes „tik tampančio žmogaus susikirtime su duotaisiais dalykais atsiranda ta dvasinė forma, kurią mes vadiname išsilavinimu".[4] Lavinimas todėl nebijo rinktis net ir tai, kas prigimtam sielos išsivystymui yra neprieinama, bet kas galima pasisavinti sąmoningu, nors lėtu ir sunkiu dvasios darbu. Auginime siela asimiliuoja medžiagą, kaip žmogaus entelechėja. Lavinime ji susitinka su medžiaga, kaip sąmoninga josios tvarkytoja ir perkūrėja. Sąmoningas ir kultūrinis ugdytinio veikimas lavinime yra daug reikalingesnis negu auginime.

c. Ugdytojo vaidmuo lavinime

Lavinime pasirodo aiškus ir *ugdytojo* veikimas. Auginime ugdytojas yra *tik* pagalbininkas. Jis renka medžiagą ir ją perteikia ugdytiniui, jos iš vidaus neperkurdamas ir neperkeisdamas. Auginimo gėrybės neturi individualinių ugdytojo bruožų. Visai kitaip yra lavinime. Tiesa, lavinimo siekiamos lytys kyla ne iš ugdytojo, bet iš perteikiamų objektyvinių gėrybių. Eggersdorferis teisingai sako, kad „ugdytojas ir ugdytinis atsitraukia vienas nuo

---

[4] *Fr. X. Eggersdorfer*, op. cit., p. 81.

antro, kad padarytų vietos trečiajam elementui – objektui. Ugdomoji įtaka čia turi ateiti ne tiesiog iš ugdytojo, bet iš lavinimo gėrybės"[5]. Vis dėlto šitoji įtaka lavinime eina *per* ugdytoją. Lavinimo gėrybes ugdytinis pasisavina ne tiesiog iš objektyvinio pasaulio, bet jas jam perteikia ugdytojas, perteikia ne kaip žalią bei neapdirbtą medžiagą, bet jas performuoja ir pertvarko savo dvasioje. Tarp receptyvios ugdytinio dvasios ir objektyvinės gėrybės lyties stovi perteikiančioji ugdytojo dvasia. Jeigu ugdytinis negali pasisavinti lavinamųjų gėrybių be asmeninio savo veikimo ir kūrybiškumo, tai iš kitos pusės ugdytojas negali tinkamai jų perteikti be savo dvasios gyvybės. *Ugdomoji, o ypač lavinamoji, gėrybė pradeda vaisingai veikti tik tada, kai josios lytis yra atgaivinama ugdytojo dvasioje.* Juo labiau šita lytis yra atgaivinama, juo labiau ji įgyja dinaminio pobūdžio ir tuo josios veikimas ugdytinio dvasioje darosi gilesnis bei vaisingesnis. Štai dėl ko visados yra reikalaujama, kad mokytojas ir pats mėgtų savo dėstomą dalyką, nes tik išvidinis objektyvinės gėrybės pamėgimas ir organiškas su ja sutapimas jai suteikia žmogaus dvasios gyvybės. Ugdytojas lavinimo vyksme visados yra tarpininkas tarp objektyvinio gyvenimo, kurio gėrybės jau yra virtusios statinėmis, ir subjektyvios ugdytinio dvasios, kuri visados yra gyva ir todėl dinaminė. Jeigu tad ugdytojas nepagyvintų ir neatgaivintų perteikiamos gėrybės, tarp josios ir ugdytinio prigimties negalėtų įvykti tikras ir gilus sutikimas ir ugdytinio prigimtis negalėtų pasisavinti siekiamos lyties. Štai dėl ko autodidaktizmas lavinime niekados nėra pageidaujamas. Autodidaktas, jeigu jis savo darbą pradeda labai ankstyvame amžiuje, niekados nepasiekia tokio išsilavinimo, kaip prityrusio mokytojo vadovaujamas mokinys. Nesubrendusi dvasia neturi pakankamai jėgos pati pagyvinti pasisavinamas gėrybes. Todėl autodidaktizme objektyviniai dalykai dažnai lieka tik svetimas dvasiai pradas. Jie nesuauga su išvidiniu autodidakto pasauliu ir todėl neturi tos organiškos vienybės, kuri yra žymi mokytojo išlavintame žmoguje. Autodidaktas paprastai *daugiau žino*, bet *mažiau sugeba*. Tie-

---

[5] Op. cit., p. 16.

sa, mokytojas lavinime nėra toks būtinai reikalingas, kaip suaugusis žmogus auginime. Bet užtat jo veikimas čia yra daug gilesnis ir prasmingesnis.

d. Lavinimo apimtis

Kadangi lavinimas savo esmėje yra žmogaus apipavidalinimas lytimi, kylančia iš perteikiamos gėrybės, jis todėl gali apimti *visą* žmogų: *visas jo prigimties sritis ir visas jų funkcijas.* Skirti lavinimą tik protui yra nepateisinama. Galimas daiktas, kad pažinimo galia labiausiai duodasi apipavidalinama objektyvinės tikrovės formomis. Tai išplaukia iš pačios josios esmės. Pažinimo galia yra *receptyvi,* vadinasi, linkusi *priimti* ir *sutapti* su priimtuoju turiniu. Todėl ji yra galima labiausiai ir lengviausiai apipavidalinti. Vis dėlto ir kitos žmogaus prigimties galios lavinti yra galimos ir tikrumoj yra lavinamos.

Visų pirma čia eina *kūnas.* Fizinis lavinimas, kuriuo taip didžiuojasi mūsų laikai, iš esmės yra kūno apipavidalinimas tam tikromis lytimis, kurios taip pat kyla iš kultūrinių gėrybių. Įvairiose gimnastikos sistemose, įvairiuose sporto pratimuose, įvairiuose žaidimuose yra įkūnytos tam tikros lytys, kurios pratybų metu pamažu apsprendžia kūno reiškimąsi: jo judesius, jo nusiteikimą santykiuose su gamta ir su dvasia. Per gimnastiką, per sportą ir per žaidimus kūnas pasisavina aukštesnio gyvenimo lytis, kurių jis neturi savyje ir kurių prigimta evoliucija negali jam parengti. Tuo fizinis lavinimas ir skiriasi nuo fizinio auginimo. Auginime kūno gyvenimo lytys išsiskleidžia savaime. Auginimas duoda joms tik medžiagos. Tai yra gamtinės kūno lytys. Tuo tarpu lavinime šitos lytys yra suvokiamos sąmoningai, ir plastinis kūno principas dažnai esti net priverčiamas jas pasisavinti ir jomis tarsi apsivilkti. Tai yra jau *kultūrinės* kūno lytys. Todėl ir fizinio lavinimo gėrybės yra iš aukštesnės fizinės kultūros srities.

Valios lavinimas taip pat tikrumoj yra vykdomas daug dažniau, negu paprastai apie jį kalbama. Pradedant indų jogais ir baigiant įvairiomis asketikos praktikomis, valia yra disciplinuojama

tam tikru būdu, pratinant ją vienodai, greitai ir pastoviai veikti. Tai dar nėra valios auklėjimas. Tai yra tik savotiška valios gimnastika, kurios paseka yra pastovi ir ryški valios veikimo *lytis*. Kas su šitos lyties įsigalėjimu tartųsi baigęs valios *auklėjimo* darbą, tas tegul žino, kad jis šito darbo dar nė nepradėjo. Sudarymas valiai įpročių (*habitus*) yra visai indiferentiškas idealinėms žogaus prigimties normoms, kurios sudaro kiekvieno auklėjimo pagrindą. Įpročiai dar nieko nesako apie valios gyvenimo turinį. Tuo tarpu valios lavinimas šito turinio kaip tik neduoda. Valios srityje, kaip ir visur kitur, lavinimas yra tik formalinis dalykas. Jis gali sudaryti tik tam tikrą *habitum*, bet jis negali jo pripildyti vertingu turiniu. Todėl *valios lavinimą reikia gerai skirti nuo valios auklėjimo*. Išlavinta valia yra *stipri* valia. Išauklėta valia yra *gera* valia.

Estetinis arba kūrybinis žmogaus sugebėjimas taip pat esti apsprendžiamas tam tikromis lytimis, kylančiomis iš meno kūrinių, vadinasi, taip pat esti lavinamas. Jeigu ligi šiol estetinis lavinimas vis dar neranda tinkamos vietos mūsų ugdymo sistemoje, tai tik dėl to, kad nuo racionalizmo laikų lavinimo sąvoka beveik be išimties yra taikoma tik protui, su skriauda paliekant šalia kitas žmogaus prigimties galias, tarsi jos jau iš prigimties būtų įsigijusios kultūrinio gyvenimo lyčių. Graikai ir Renesansas šiuo atžvilgiu buvo daug nuoseklesni.

Lavinimas tad nėra jokia proto privilegija, bet tokia ugdymo funkcija, kuri paliečia ir turi paliesti kiekvieną galią. Kaip visa žmogaus prigimtis neturi iš savęs aukštesniam gyvenimui lyčių, taip ji visa reikalauja lavinimo, kuris šitas lytis jai parengia. Tik lavinimo įtakoje žmogus tikra prasme yra padaromas kultūros padaru (*Kulturwesen*). Auginimas jį parengia tik toms kultūros lytims, kurios yra sukurtos patenkinti gamtiniam būtinumui. Tuo tarpu lavinimas parengia žmogų grynai idėjiniam gyvenimui. Jis atskleidžia jam idėjinį kultūros turinį, jis rengia jį pažangai ir tuo būdu istorijai. Jeigu auginimas įveda žmogų į *realinę* kultūrą, tai lavinimas jam atskleidžia *idealinės* kultūros pasaulį. Išaugintas žmogus vadovaujasi *reikalu*. Išlavintas žmogus esti vedamas *idėjos*.

2. *Auklėjimo prigimtis*

a. Etinis auklėjimo pobūdis

Auklėjimo sąvoka iš esmės yra surišta su doros sąvoka. Kur tik kalbama apie auklėjimą, ten visados turima galvoje žmogaus dorinimą arba jo asmens apsprendimą idealinėmis normomis. Jeigu auginti galima ir augmenis, ir gyvulius, jeigu lavinti dar galima tam tikra prasme aukštesnių rūšių gyvulius, tai *auklėti* galima *tik žmogų*. Tik žmogus yra etinė būtybė ir todėl tik jis gali patirti auklėjamosios įtakos. Etinis žmogaus vertingumas yra surištas su auklėjimo supratimu. W. Reinas todėl auklėjimą net stato priešais lavinimą. „Auklėjimas, pasak jo, yra nukreiptas į pagrindimą kilnaus nusiteikimo ir valios tvirtumo. Tuo tarpu lavinimas stengiasi sudaryti įvairios rūšies pažinčių ir sugebėjimų."[6] Labai dažnai auklėjimas yra suprantamas kaip *asmenybės* ugdymas, nes visas dorinis žmogaus gyvenimas kaip tik ir kristalizuojasi asmenybėje. Jeigu dorinį žmogaus veikimą laikysime sykiu su Flitneriu *asmenybės tapimu individe*, tai auklėjimas bus *pagalba* šitam tapimui, bus asmenybės kūrimas arba *dorinio asmens* ugdymas. Štai dėl ko Kriegas ir sako, kad „auklėjimas prie įgimtos individualybės prideda naują individualybę". Tai nėra išviršinis pridėjimas. Tai greičiau senosios individualybės keitimas pagal dorinio asmens idealą. *Auklėjimas iš esmės yra žmogaus dorinimas.*

Bet ką reiškia žmogų *dorinti?* Doros supratimas yra būtinas auklėjimo supratimui. Dora yra auklėjimo tikslas ir todėl nuo josios priklauso auklėjimo pobūdis. Dora yra toji kultūros lytis, kuri liečia žmogų, *kaip žmogų*, vadinasi, *kaip asmenį*. Žinija palenkia dvasiai ir persunkia žmogiškuoju pradu *idėjų pasaulį*. Menas keičia *gamtą* pagal dvasios esmę. Dora sudvasina pačią *žmogaus* prigimtį. Visa mūsų prigimtis, visas psichinis mūsų gyvenimas, kaip gamtos davinys ir padaras, yra tik medžiaga, iš kurios dvasia turi sukurti asmenybę. Dorinis asmuo arba

---

[6] Pädagogik, Langensalza, 1911, p. 11.

asmenybė nėra „augimo pasekmė", kaip mano E. Krieckas.[7] Asmenybė yra žmogiškosios kūrybos padaras, kūrybos, kuri liečia ne idėją, ne medžiagą, bet *dvasią, asmenį*, vadinasi, *žmogų giliausia šito žodžio prasme*. Bet dorinėje kūryboje, kaip ir kiekvienoje kitoje, pagrindinis vaidmuo tenka *idėjai*. Kiekviena kultūrinė kūryba yra ne kas kita, kaip gamtinės tikrovės keitimas pagal idėją. Mokslo ar meno atveju, šitoji idėja tikrovei visados yra *svetima*. Čia tikrovė tarnauja tik kaip idėjos nešėja, kaip josios apreiškėja regimu pavidalu. Menas apipavidalina medžiagą ne pagal medžiagos idėją, bet pagal žmogaus. Tasai marmuras, iš kurio Mikelandželas sukūrė savo Mozę, anaiptol neturėjo savyje Mozės idėjos. Tuo tarpu doroje idėja yra paties *objekto* idėja. Čia subjektas apipavidalina savą medžiagą ne pagal kurį nors svetimą pradą, bet pagal paties objekto giliausią esmę, pagal idealinės žmogaus prigimties reikalavimus. *Doros idėja yra žmogaus idėja arba žmogaus idealas*. Įkūnyti šitą idėją žmogiškoje tikrovėje arba žmogaus prigimtį, kaip gamtos davinį, keisti pagal josios pačios idealą – štai kame yra dorinės kūrybos esmė. Žmogaus idėjos įsigalėjimas žmogaus prigimtyje yra pagrindinis dorinio asmens bruožas. „Sąmoningai pažinta idėja turi mumyse virsti charakteriu taip, kad be gilesnės refleksijos mūsų būtybė veiktų idealo kryptimi."[8] Dora todėl išauga iš pačių asmens gelmių. Ji liečia ne žmogaus prigimties periferiją, bet pačią josios esmę, patį asmens branduolį ir jame žmogiškąją idėją realizuoja. Dora nėra pilnutinis visų galių išvystymas, kaip mano humanistinė pasaulėžiūra. Galios visados glūdi žmogaus asmens paviršiuje. Jos yra tarsi asmens instrumentai, kuriais jis pasigelbsti savo veikime. Tobulinti galias dar anaiptol nereiškia tobulinti ir patį šitų galių subjektą arba jų nešėją. Tobulos galios yra tik tobuli instrumentai, kuriais gali veikti ir labai netobulas subjektas. Dora todėl liečia ne vieną kurią galią ir ne visas jas drauge, bet ji leidžiasi ligi pat šitų galių subjekto ir jį pasirenka kaip medžiagą

[7] Erziehungsphilosophie, München u. Berlin, 1931, p. 19.
[8] *O. Braun*. Grundriss einer Philosophie des Schaffens, Leipzig, 1912, p. 218.

savo veikimui. *Dora yra žmogiškosios idėjos realizavimas žmogaus asmens branduolyje.* Tai, kas buvo žmogaus prigimtyje pakrika ir palaida, dora sujungia į tam tikrą vienetą. Iš prigimto žmogaus gyvenimo *chaoso* ji sukuria žmogiškąjį *kosmos.*

Šitaip supratę dorą, galėsime lengvai surasti ir paties auklėjimo esminį bruožą. E. Sprangeris yra pasakęs, kad „kiekvienam ugdymui rūpi prasiskverbti ligi vertybinio asmens centro ir paliesti tą punktą, kuriame autoriteto reikalavimas virsta pareiga, kurią išvidinis Aš pripažįsta ir tuo būdu padaro ją asmeniniu idealu".[9] Nei auginimas, nei lavinimas ligi šito centro neprasiskverbia ir giliausio branduolio nepaliečia. Auginimas šitą centrą tik skleisdina, pagelbėdamas natūraliai jo evoliucijai. Lavinimas apipavidalina jo periferiją, suteikdamas jo galioms pastovią reiškimosi lytį. Paliesti jį patį ir pasiekti jo paties gelmes yra pašauktas *auklėjimas.* Jeigu dorinis asmuo yra tas, kuriame yra realizuota žmogaus idėja ir kuri jam yra virtusi jo gyvenimo pradu ir jeigu sykiu šitas dorinis asmuo yra auklėjimo tikslas, savaime aišku, kad ir pats *auklėjimas bus ne kas kita, kaip šitos žmogiškosios idėjos realizavimas asmens branduolyje arba asmens centro sutvarkymas pagal šitos idėjos reikalavimus.* Auginimas paliečia tik žmogaus periferiją. Tuo tarpu auklėjimas leidžiasi į pačias išsivystančio asmens gelmes, pasiekia patį išsivystantį subjektą, pačią žmogaus entelechėją ir ją stengiasi sutapdyti su žmogiškąja idėja. Kiek lavinimo objektas yra žmogaus prigimties *galios,* tiek auklėjimas renkasi šitų galių *subjektą* ir patį jų *centrą.* Šiuo atžvilgiu auklėjimo veikimas yra labai panašus į doros veikimą, nes auklėjamojoje funkcijoje dora randa geriausią savo atramą. Ugdymas auklėjime pasiekia giliausią žmogaus prigimtį ir todėl arčiausiai susisiekia su dora. Kaip *doras žmogus yra ne tas, kuris turi stiprią valią, taip ir auklėjimas toli gražu nėra valios lavinimas.* Tradicinis auklėjimo apribojimas valia yra iš esmės klaidingas. Šita klaida yra daug pakenkusi asketinių praktikų supratimui.

---

[9] Lebensformen, Halle a. S., 1927, p. 347.

Auklėjimas, kaip ir lavinimas, išplinta *visoje* žmogaus būtybėje ir persunkia *visas* josios galias. Tik čia jo veikimas yra atvirkščias negu lavinimo. Lavinimas savo atbaigoje gali pasiekti asmens centrą ir tapti, pasak Herbarto, „doriniu mokymu". Šita prasme ir Eggersdorferis reikalauja *geläutertes Wollen*. Bet lavinimo pradžia visados yra žmogaus prigimties galios. Tuo tarpu auklėjimas pradeda asmens centru ir baigia žmogaus galiomis. *Auklėjimas vienija žmogaus prigimtį ne tuo, kad jis suriša atskiras galias, bet tuo, kad šitose galiose jis išplečia vieningo asmens centro veikimą.*

Auklėjimas stiprina *išvidinį žmogų* arba tai, kas žmoguje visados yra, tarsi dieviškosios šviesos atspindys, kurios niekas negali išnaikinti – net didžiausios nuodėmės, net didžiausi nusikaltimai. Bet šitas išvidinis žmogus labai dažnai neįstengia suvaldyti savo periferijos, savo galių, ir todėl įvyksta skilimas tarp giliausio žmogaus troškimo ir šito troškimo įvykdymo. Auklėjimas kaip ir stiprina asmens centrą ir tuo būdu, palenkdamas periferiją išvidiniam principui, vienija žmogaus būtybę. Realizuota žmogaus idėja asmens branduolyje išplinta ir jo pariferijoje ir ją palenkia asmens reikalavimams. Štai dėl ko sakoma, kad išauklėtas žmogus įstengia įvykdyti savo norus ir pasiryžimus. Išauklėtame žmoguje esti atstatoma harmonija tarp aukštesnių ir žemesnių galių, jas visas pagal kiekvienos prigimtį sujungiant su asmens centru.

Visas tad auklėjimo veikimas eina ne iš paviršiaus į vidų, bet iš vidaus į paviršių. Kiekvienas priešingas auklėjimo metodas iškreipia auklėjimo prigimtį ir todėl negali būti vaisingas. Charakteris yra vienybė. Bet šita vienybė *nesusideda* iš dorybių, kaip mano dauguma mūsų laikų dorintojų. Šita vienybė dorybėmis *apsireiškia*. Auklėti žmogų reiškia ne įdiegti jam tokių ar kitokių dorybių, bet daryti gilios įtakos jo asmens centrui. Dorybių, kaip įpročių (*habitus*), įdiegimas yra ne auklėjimo, tik lavinimo funkcijos uždavinys. Atsivertimas, pasiaukojimas ligi mirties, žuvimas už religiją ar už tėvynę ir visi kiti herojiški doriniai žygiai anaiptol nėra pažadinami dorybių. Jie dažnai išsiveržia staiga, kaip dvasinė revoliucija, kuri palietė asmens branduolį. Įvairios dorybės arba geri

įpročiai (dorybė ir yra ne kas kita, kaip *habitus operativus bonus*), reikalingi herojiškam veiksmui, kaip tik yra šitos revoliucijos sukuriami. *Asmens vidaus pasikeitimas keičia ir periferiją*. Bet niekados ne atvirkščiai! Dorybių įdiegimas gali būti gera dirva asmens centro keitimui. Bet kol šito keitimo nėra, tol nėra nė tikro auklėjimo. Kas pasitenkina tokiu asmens periferijos apipavidalinimu, tas ne tik žmogaus nevienija, bet dar labiau suskaldo, nes, nejungiamos su centru, apipavidalintos galios pradeda tolimesnėje eigoje skirtis viena nuo kitos. Štai dėl ko mes dažnai praktikoj sutinkame dorybingų žmonių, kurie yra suskilę savyje, nesugyvenami, nesocialūs, smulkmeniški ir silpnadvasiai. Jie yra susikūrę savyje pastovių formų, bet šitos formos apgaubia tik jų galias, vadinasi, tik jų asmens paviršių, bet jos nepaliečia paties jų prigimties branduolio, kuris todėl lieka neperkeistas. Kiekvienas doras žmogus yra dorybingas žmogus. Bet ne kiekvienas dorybingas žmogus jau tuo pačiu yra ir doras žmogus. *Dorybės yra doros apraiška tik tada, kai jos plaukia iš perkeisto asmens centro*. Bet kol šitas centras lieka tik gamtinis, jis gali būti apsuptas ir daugybės gerų įpročių, bet jis nebus išdorintas. Toks žmogus bus išlavintas, bet ne išauklėtas. Jis bus apipavidalintas pagal *tam tikras* idėjas, bet jis nebus perkeistas pagal *žmogiškąją* idėją. Auklėjimas kaip tik ir yra charakteringas tuo, kad jis nesiekia plačiai, bet giliai. Jis taiko į pačią žmogaus prigimties esmę ir tik iš josios išspinduliuoja per visas galias ir per visas sritis.

Išauklėtas žmogus *pažįsta, nori* ir *kuria* kitaip negu *tik* išlavintas. Net jo kūnas yra kitaip nusiteikęs negu to, kuris perėjo visas gimnastikos sistemas, bet kuris pamiršo savo asmenį. Vis dėlto šitos kitokios išauklėto žmogaus galių lytys kyla iš jo vidaus, iš jo branduolio, nes perkeista jo entelechėja perkeičia ir periferinių instrumentų veikimą. Šiuo atžvilgiu visai teisėtai galima kalbėti apie išauklėtą *protą*, apie išauklėtą *valią*, apie išauklėtą *kūrybinį gabumą* ir apie *išauklėtą* kūną.

Išauklėtas *protas* tuo skiriasi nuo *išlavinto* proto, kad šis pastarasis yra *taisyklingas* protas, o pirmasis yra *teisingas* protas. Išauklėtas protas yra ne tas, kuris moka logiškai – silogistiškai mąstyti, bet tas, kuris *trokšta tiesos*. Nereikia nė įrodinėti, kad tiesos troškimas

ir tiesos meilė ne visada eina sykiu su loginiu galvojimu. Mūsų amžiui kaip tik trūksta daugiau proto išauklėjimo negu proto išlavinimo.

Išauklėta *valia* taip pat skiriasi nuo išlavintos valios tuo, kad ji ne tik yra pastovi savo nusistatymuose, bet sykiu ji šitais nusistatymais siekia *gėrio*. Kur valios veikimą apsprendžia tik aiški veikimo linija, bet ne idealinės šito veikimo normos, ten valia yra tik išlavinta, bet dar neišauklėta. Išauklėta valia yra *gera* valia.

Tas pat reikia pasakyti ir apie *kūrybinio gabumo* išauklėjimą. Kūrybinis gabumas taip pat gali būti tik tiksliai bei saikingai veikiąs ir gali būti vedamas bei tvarkomas *grožinio idealo*. Pirmu atveju jis yra išlavintas, antru atveju jis yra išauklėtas. Pirmu atveju jis yra tik apipavidalintas pastoviomis lytimis ir suimtas į tam tikras formas: *jis veikia tiksliai*. Tai yra techniška jo veikimo pusė. Ji yra būtina, bet ji dar nepasiekia šitos *galios* centro, nes kūrybinio gabumo lytys nepasiekia žmogaus *asmens* centro. Antru atveju, kada žmogus kūrybinį savo gabumą jo veikime apsprendžia pagal grožio idealą, jis jį išauklėja, kitaip sakant, perkeičia pagal idealines normas. Mūsų amžiuje labai dažnai galima pastebėti, kaip vad. menininkai estetiniu atžvilgiu yra tik išlavinti, bet ne išauklėti. Estetinio auklėjimo stoka yra žymu visose moderniojo meno pastangose. Jo kūrėjai yra vedami techniškų sugebėjimų, techniškų pastovių lyčių, bet juose neglūdi ta didi grožio idealo jėga, kuri įkvėpdavo Renesanso kūrėjus. Modernusis menas kyla ne iš išvidinio estetinio žmogaus, ne iš estetiškai perkeisto žmogaus asmens branduolio, bet iš estetinių sielos periferijos lyčių. Jis todėl yra negilus ir neįstengia paliesti kitų sielos gelmių.

Kūno lavinime ir auklėjime pasikartoja tie patys principai. Kai kūnas pereina per įvairias gimnastikos ir sporto sistemas, jis įsigyja pastovių savo reiškimuisi lyčių ir darosi *išlavintas*. Bet kai kūnas yra palenkiamas dvasiai, kai dvasios reikalavimai darosi sykiu kūno reikalavimai, kai dvasios esmė išeina aikštėn kūno nusiteikimuose ir veiksmuose, toks kūnas yra *išauklėtas*, nes jis yra perkeistas pagal dvasinį idealą. Fizinio žmogaus prado ugdymas pirmoje eilėje kaip tik ir siekia palenkti kūną dvasiai, vadinasi, jį išauklėti. Dabartinis fizinis ugdymas eina kaip tik at-

virkščia kryptimi. Mūsų dienų sportas ir gimnastika, tiesa, apdailina kūno gyvenimą. Ir tai yra gera. Bet labai dažnai šitas apdailintas kūnas pasidaro dar nepaklusnesnis dvasiai, negu buvo ligi tol. Išvidinis kūno ir sielos skilimas dabartinio fizinio ugdymo yra dažnai padidinimas. Taip yra dėl to, kad dabar pamirštama auklėjamąjį fizinio ugdymo momentą ir visas dėmesys yra kreipiamas į fizinių formų įsigijimą. Iš esmės fizinis ugdymas daug labiau tinka vadinti *fiziniu auklėjimu* negu *fiziniu lavinimu*, nes kūno perkeitimas pagal dvasią čia yra svarbiausias ir pirmaeilis uždavinys.

Šitą proto, valios, kūrybinio gabumo ir kūno išauklėjimą visados reikia suprasti kaip žmogaus asmens centro perkeitimo pasekmę, kaip asmens branduolyje įkūnytos idėjos apsireiškimą proto, valios, kūrybinio gabumo ir kūno gyvenime. Lavinti galima žmogų suskaldžius. Žmogus gali būti išlavinto proto ir išlavintos valios. Bet negalima suskaldyto žmogaus auklėti. *Arba žmogus yra išauklėtas visas, arba jis yra visai neišauklėtas.* Negalima todėl auklėti protą neauklėjant valios ir kitų galių. Tiksliau sakant, *atskirų galių net negalima auklėti.* Auklėjimas prasideda ne atskiromis galiomis, bet pačiu šitų galių subjektu. Jis liečia asmens centrą, todėl visados yra vieningas ir apima *visą* žmogaus būtybę. Savo eigoje jis išsiveržia į asmens periferiją, ir tuomet mes kalbame apie išauklėtą protą, apie išauklėtą valią, apie išauklėtą kūną ir t. t. Atskirų žmogaus galių išauklėjimas visados yra tik pasekmė žmogaus asmens centro išauklėjimo.

c. Auklėjimas kaip normatyvinė funkcija

Auklėjimo nebūtų galima tikra prasme pavadinti nei formaline, nei materialine ugdymo funkcija. Jis neperteikia tikra prasme nei medžiagos, kaip auginimas, nei formos, kaip lavinimas. Tiesa, auklėjimas taip pat pasigelbsti tam tikromis objektyvinio gyvenimo gėrybėmis. Bet jis į šitas gėrybes žiūri visai kitaip negu auginimas arba lavinimas. Auginimas renkasi tokias gėrybes, kurios, pasakytume, yra *medžiagingos*, kurios duoda daug maisto ugdytinio prigimties skleidimuisi. Lavinimas renkasi tokias gėrybes,

kurios turi *tobulą lytį*. Tuo tarpu *auklėjimui rūpi tik tokios gėrybės, kurios yra sukurtos kaip idealinio gyvenimo išreiška, kuriose yra įkūnytos gyvenimo normos.* Kur gyvenimas yra labiausiai priartėjęs prie savo idealo, kur žmogus savo kūryboje yra labiausiai apsireiškęs *kaip asmenybė*, ten auklėjimas ieškosi medžiagos ir iš tokių sričių jis ima ugdomąsias savo gėrybes. Jeigu, pasekdami moderniaisiais filosofais, padalintume visą gyvenimą į gamtos, kultūros ir vertybių sritis, tai auklėjimo gėrybės būtų *specialiai iš vertybių srities.* Auklėjamasis perteikimas yra iš esmės vertybių perteikimas.

Bet kiekviena vertybė yra sykiu ir *norma.* Vertybė yra įkūnijimas to, kas *turi būti.* Tai *Sein* sutapimas su *Sollen.* Daiktas tik dėl to pasidaro vertingas, kad jis sutampa su idealine savo norma, kad jo tikrovė daugiau ar mažiau pradeda atitikti jo idealą. Auklėjimas tad, kaip normų ir vertybių perteikimas, iš esmės yra *normatyvinis* veikimas. Auklėjimo gėrybės yra normatyvinės gėrybės. Objektyvinė gėrybė yra auklėjimui reikšminga ne kaip daiktas, ne kaip turinti ryškią lytį, *bet kaip idealinės normos išraiška.* Todėl dorinės tradicijos, asketiniai dėsniai, šventųjų pavyzdžiai sudaro tinkamiausias auklėjimo gėrybes. Visos jos yra sukurtos žmogaus, kaip *asmenybės.* Visos jos yra kilusios ne iš žmogaus dvasios periferijos, bet iš paties josios branduolio. Jos todėl ir sugeba paliesti augančio žmogaus asmens centrą ir jame padaryti pakeitimų pagal idealinę savo prigimtį. Auklėjimas iš esmės yra pašauktas normuoti žmogaus būtybę, ir šitas normatyvinis jo pobūdis yra žymus ir jo gėrybių pasirinkime.

d. Ugdytojo vaidmuo auklėjime

Normatyvinis auklėjimo charakteris iškelia aikštėn ir didelį *ugdytojo* vaidmenį šitoje funkcijoje. Jeigu lavinime augančio žmogaus dėmesys yra nukreiptas visų pirma į objektyvinę gėrybę, kurią jis turi pasisavinti, jeigu ugdytojas čia yra tik tarpininkas tarp objektyvinės ir subjektyvinės dvasios, tai auklėjime yra visai atvirkščiai. *Objektyvinė gėrybė čia yra tik tarpininkė tarp ugdytinio ir ugdytojo.* Ugdytinio dėmesys auklėjime visų pirma yra nukreip-

tas į *ugdytoją*. Lavinime objektyvinė lytis apipavidalina subjektyvines ugdytinio galias. Auklėjime subrendusio žmogaus dvasia *tiesioginiu būdu* formuoja bręstančio žmogaus dvasią. Keičiamoji auklėjimo įtaka kyla iš susidūrimo su tam tikru asmeniu, kuris sugeba pažadinti jauno žmogaus asmens centrą ir jį perkeisti pagal žmogiškąją idėją.

Vienos tik idėjos jaunimo neauklėja. Teorinis idealo supratimas gali paraginti veikti subrendusį žmogų, kuris jau turi pakankamai jėgos save keisti pagal šito idealo reikalavimus. Bet jaunimui visados reikia konkretaus pavyzdžio. E. Sprangeris klausia: „Kas nulemia dorinį jaunimo išsivystymą?" Ir atsako: „Žmogus, prie kurio jaunuolis prisiriša visu savo gyvenimo tikėjimu".[10] Tas pats Sprangeris tvirtina, kad „tik susidūręs su suformuotu žmogumi, asmuo ir pats gali susiformuoti"[10]. Dėl ko taip yra, Sprangeris taip aiškina: „Įsivaizduokime, sako jis, šitą procesą realiose jo sąlygose. Štai žmogus, nepažįstąs pats savęs, savo viduje randąs tik chaosą ir daugybę galimybių bei polinkių. Jis dar neturi savyje jėgos, jis šitų polinkių yra stumiamas ir nešamas. Bet jis nori vairuoti, jis nori būti vieningas. Galbūt jame gyvena nesutinkąs paveldėjimas dviejų nevienodų tėvų. Galbūt jis turi perdirbti savyje net tris skirtingų nusiteikimų žmones. Šitie žmonės gyvena įvairiose sferose, kurios kartais pasirodo, kartais vėl išnyksta. Su jomis jis vienas nepajėgia apsidirbti. Jis visų pirma turi būti priklausomas nuo svetimos asmenybės, kad pats galėtų tokia asmenybe tapti. Tik laikinis pasinėrimas šitokioje prigimtyje jam pačiam duoda matą ir formą (185 p.)... Pavyzdžio jaunuolis yra būtinai reikalingas... Nėra didesnės jaunimo klaidos, kaip ta, kad jis turi būti laisvas nuo bet kurio autoriteto".[11] Didelis jaunimo noras būti suprastam ir pažintam reiškia ne ką kitą, kaip norą surasti žmogų, kuris jam atskleistų gyvenimo prasmę ne abstrakčių teorijų pagalba, bet gyva savo asmenybe ir gyvu savo pavyzdžiu. Kas supranta jaunuolį, tas tuo pačiu iš daugybės galimybių išrenka

[10] Psychologie des Jugendalters, 183–184 p., Leipzig, [16]1932.
[11] Op. cit. 185 p. 3 op. cit. ibd.

ir pabrėžia tas, kurios jam atrodo vertingiausios ir labiausiai atitinkančios jaunuolio prigimtį. Jaunuolis nežino, kas jis bus ir kaip reikšis visas jo gyvenimas. Ugdytojas todėl jam tai ir nurodo. Ugdytojas paregi būsimos asmenybės apmatus. Jis juos pripildo vertingu turiniu ir apsprendžia idealinėmis normomis. Jaunimas pasitiki ugdytoju, kuris jaunimą supranta, nes jaunimas instinktyviai jaučia, kad ugdytojas jį *teisingai* supranta ir *teisingai* išaiškina jo gyvenimo prasmę. Ugdytojo nurodomas ir atstovaujamas idealas apsupa ugdytinio asmenį, jame įsigyvena ir su juo sutampa. Žmogiškosios idėjos reikalavimus tokiu atveju ugdytinis pergyvena ne kaip abstrakčius principus, bet kaip gyvos ir jaučiamos realybės apsireiškimą. Ugdytojas jam yra ne tik žmogiškojo idealo rodytojas ir skelbėjas, bet *jojo turėtojas ir konkretus jo reiškėjas.* Ugdytojas jaunimui, kaip tvirtina Sprangeris, yra „žadintojas ir galop išganytojas... Jaunuoliškas *eros*, kuris čia išsiveržia, yra ne fantastiškai idealizuojąs, bet jau reikšmingas metafiziniu ir etiniu atžvilgiu... Šita asmens vidaus įtaka turi aiškų atgimimo pobūdį. Po tokio pergyvenimo tampama nauju žmogumi. Pasaulis taip pat pasirodo kitokioj šviesoj. Bet visų pirma čia yra sužadinamos Aš gelmės. Žmogus darosi perkeistas".[12] Tai ir yra tikroji auklėjimo įtaka. Štai dėl ko visados reikalaujama, kad auklėtoju būtų tik toks žmogus, kuriame žmogiškasis idealas jau yra radęs konkrečią ir jaučiamą išreišką. Štai kodėl galop dorinės asmenybės visais laikais ir visuose kraštuose turėjo ir tebeturi didžiausios auklėjamosios įtakos.

Auklėjamojoje ugdymo funkcijoje įvyksta giliausia ir tobuliausia *pedagoginė bendruomenė,* nes ji čia yra grindžiama bendru žmogiškuoju idealu. Auklėjime ugdytojo asmuo, pedagoginis jo nusiteikimas, jo taktas ir gabumai turi didžiausios reikšmės, daug didesnės negu kitose funkcijose. Kaip auginti gali tik tas, kuris yra subrendęs, kaip lavinti gali tik tas, kuris yra išsilavinęs, taip auklėti gali tik tas, kuris yra *doras,* kurio visas gyvenimas yra persunktas ugdytinio siekiamu žmogiškuoju idealu.

---

[12] Op. cit. 336.

e. Ugdytinio veikimas auklėjime

Auklėjime giliausios prasmės pasiekia ne tik ugdytojo, bet ir *ugdytinio* veikimas. Jeigu visame ugdyme ugdytinis turi būti veiklus, tai šitas jo veiklumas ypatingai yra žymus *auklėjime*. Dorinis žmogaus idealas niekados negali būti ugdytiniui primestas iš viršaus. Ugdytojas formuoja ugdytinį ne pagal jam svetimą, bet pagal *jo paties* idealą. Dorinė asmens gyvenimo lytis išauga iš paties ugdytinio. Subrendęs žmogus gali padėti bręstančiam asmeniui sutvarkyti savo vidaus chaosą, gali jam nubrėžti dorinio kosmo metmenis, bet juos užpildyti ir šitą kosmą tikra prasme sukurti turi pats ugdytinis, nes *dora yra pati gilioji asmens kūryba pačiame savyje*. Auklėjimas yra tiesioginis kelias į auklėjimąsi, vadinasi, į dorą, todėl dorinamojo asmens veiklumas yra didžiausias.

Ugdytojo tad uždavinys auklėjime kaip tik ir yra *žadinti kuo didžiausią išvidinį ugdytinio veiklumą*, siekti kuo giliausiai į jo asmens vidų, nes tik iš tokio gilaus veikimo, tik iš paties asmens pažadinimo gali išaugti tikra ir tobula asmenybė. „Jeigu mes šiandien norime turėti stiprių dvasių, stiprių ir pasiaukojančių charakterių, o visų pirma kilnių ir didžių širdžių, tai jaunimo auklėjimas ir suaugusių tobulinimas turi pamesti tą nelaimingą norą veržtis į platumą ir į įvairumą, bet užtat turi leistis į gilumą arba, mistikų žodžiais tariant, stengtis formuoti sielos pagrindą, dvasios kibirkštėlę, sielos centrą ir išvidinį žmogų".[13] Tik auklėjimo funkcijos pabrėžimas ugdymo praktikoje ir šitos funkcijos supratimas, kaip asmens branduolio pertvarkymas pagal žmogaus idėją, gali išgelbėti mūsų laikų ugdymą iš to suplokštėjimo, kuris įstengia išugdyti žmogų stiprų, daug žinantį ir daug sugebantį, bet kuris neįstengia jo padaryti *tikru žmogumi*. Be auklėjimo įtakos pedagoginis darbas sustoja pusiaukelyje, nes pasilieka tik augančios prigimties paviršiuje, nepasiekdamas josios gelmių. Auklėjimas atbaigia pedagoginį veikimą, atbaigia tuo pačiu ugdymą ir taip parengia žmogaus dvasią, kad ji pati toliau gali dorintis, vadinasi, kurti pačią save ir tuo būdu patenkinti autokreacinį savo likimą.

[13] *A. M. Weiss*. Apologie des Christentums, V, Freiburg i Brsg., 1911, p. 82.

KUR KRYPSTA DABARTINIS UGDYMAS?

Pasidairius greitomis po dabartinį ugdymą ir po dabartinę pedagogiką, galima manyti, kad Rousseau, Elenos Key ir Gurlitto *natūralizmas* jau yra visiškai nugalėtas. „Vaiko šimtmečio" autorės reikalavimas *ugdyti neugdymu* yra paneigtas ligi pat galo: šiandieninė pedagogika aiškiai suka į „ugdytojo pedagogiką" (*die Pädagogik vom Erzieheraus*), kuri prigimtam augimui nurodo kryptį ir nustato normas. 1926 m. pedagoginiame Veimaro Kongrese iškeltoji antitezė *vadovauti ar leist augti* (*Führen oder Wachsenlassen;* plg. tuo pačiu vardu Th. Litto veikalą 1927, Leipzig) šiandien vis labiau išsprendžiama *vadovavimo* naudai. Apie *vadą* yra kalbama ne tik politikoje, bet ir ugdyme. Rousseau lauktoji *vaiko laisvė* išsivystė į *vaiko paklusimą*. Iš *nežabotos laisvės* amžiaus, šiandien, atrodo, mes sukame į *autoriteto tironiją*.

Taip yra dėl to, kad pedagoginis natūralizmas kaip tik *dar nėra* nugalėtas. Galima net tvirtinti, kad paskutinių metų ugdymas žymiai giliau įklimpo į natūralizmą ir paklausė kraujo balso negu pačiais darbo mokyklos klestėjimo metais. Rousseau ir Elenos Key pedagogikoje glūdėjo ne tik *ugdymo metodologija*, bet ir *ugdymo filosofija*, kuri visados ir *būtinai* atsiremia į *žmogaus* bei *gyvenimo filosofiją*. Metodologiniai reikalavimai paprastai esti tik pagrindinių principų apsireiškimas. Kai priešais vad. „žodinę mokyklą" atsistoja vad. „veiklioji mokykla", kai „mokytojo verbalizmas" turėjo būti pakeistas „mokinio aktyvizmu", kai A. Ferrière paskelbė, kad „ne mes vaikus auklėjame: vaikai auklėjasi patys" – tai visuose šituose žodžiuose apsireiškė Rousseau *ugdymo metodolo-*

gija. Bet juose dar nebuvo matyti Rousseau *ugdymo filosofijos*. Štai dėl ko visuotinis susižavėjimas „darbo mokykla" nebuvo aplenkęs net katalikų. Tuo tarpu šiandien jau visai aišku, kad „darbo mokykla" *yra materialistinės pasaulėžiūros padaras*. Darbo mokykla nėra tas pat, kas ir *veiklumo bei savarankiškumo principas ugdyme*. Darbo mokykla yra ištisas pedagoginių problemų kompleksas, ištisa ugdymo filosofija, kilusi iš natūralistinės pasaulėžiūros ir išvystyta bei atbaigta materializmo gadynėje. Jau 1912 m. H. Schulzas pasakė, kad „su darbo mokykla žengia į pedagogiką visai naujas principas, kyląs iš ekonominio išsivystymo. Darbo mokykla ir mokslinis socializmas yra gimę tą pačią dieną ir dėl tų pačių priežasčių" (plg. L. Bopp, Weltanschauung und Pädagogik, Paderborn, 1921, p. 47–48). Darbo mokyklos pagrindas yra *pasaulėžiūrinis*, josios apsireiškimas – *metodologinis*. Jeigu tad šiandien atrodo, kad pedagoginis natūralizmas ugdyme yra nugalėtas, tai tik šitasai *metodologinis* natūralizmas, bet ne anasai *pasaulėžiūrinis*. Ugdymo metodologija šiandien linksta *vadovauti* ir žymiai *aprėžti* ugdytinio laisvę. Bet tai taip pat nėra atsitiktinis dalykas. Dar daugiau, tai yra *nuoseklus ir logiškas natūralizmo įsigalėjimas ugdymo srityje*. Laisva gali būti tik dvasia, bet ne prigimtis. Tuo tarpu *gyvulinis žmogaus* pradas (gyvybės, rasės, kraujo ir ekonominių reikalų pavidalu) kaip tik yra tapęs dabartinio ugdymo pagrindu, tikslu, vertybe ir norma.

Kas stebi pedagoginį šių dienų sąjūdį, gali lengvai jame įžiūrėti *tris* pagrindines sroves. Pirmajai, man rodos, geriausiai tinka *transcendentinės pedagogikos vardas*. Josios šalininkai į ugdymą eina stumiami religinių akstinų ir apsispręsdami *transcendentiniais motyvais*. Jiems visuomet yra gyvi Platono žodžiai, kad „nėra nieko dieviškesnio, kaip ugdymas". Šitoji pedagogikos srovė, atsirėmusi į religinę pasaulėžiūrą, mūsų laikams nėra nė kiek mažiau charakteringa, kaip ir kitos. Transcendentinis bruožas ugdyme paprastai apsireiškia tada, kai žmonių gyvenime atsiranda *gilus išganymo ilgesys*. Taip buvo Izraelio tautoje, taip buvo patristikos metu, viduriniais amžiais ir galop mūsų dienomis. Akivaizdoje gresiančių ir jau apsireiškiančių dvasinių ir medžiaginių katastrofų eschatologinė nuotaika vis labiau skverbiasi į pramatančių

žmonių sielas ir vis labiau verčia nepasitikėti praeinančiais šios tikrovės pavidalais. Be to, pati pedagoginė refleksija, nuosekliai išvesta ligi pat galo, atskleidžia transcendentinį ugdymo pobūdį. E. Sprangeris yra teisingai pastebėjęs, kad ugdymas „visados yra persunktas religine dvasia, nes jis yra nukreiptas į *visą sielą* ir į josios santykį su *visu* gyvenimu" (*Lebensformen*, 381 p. Halle a. S.[6]1927). Ugdomasis darbas tuomet virsta šventa pareiga, ir ugdytojas veikia *aukštesnės* valios vardu. – Transcendentinė mūsų dienų pedagogikos kryptis nėra aprėžta viena kuria šalimi. Ji gyvena atskirų ugdytojų darbuose, nors apskritai visą *katalikų* pedagoginį veikimą galima būtų priskirti visai šiai srovei. Transcendentinė kryptis yra taip pat gyva rusų emigrantų pedagogikoje (*Gessenas*). Iš atskirų pedagogų šalia katalikiškosios pasaulėžiūros reikia paminėti Fr. W. Försterį ir E. Sprangerį. Charakteringa, kad abu žymiausi šių dienų teoretikai yra išaugę iš humanizmo: pirmasis iš humanistinės etikos, antrasis – iš humanistinės *metafizikos*. Charakteringa taip pat ir tai, kad abiem šiems žmonėm Vokietijoje, kur vyrauja *vitalinė pedagogika*, dirbti yra uždrausta.

Antrąją mūsų dienų pedagogikos ir ugdymo kryptį galima pavadinti *psichologinės pedagogikos* vardu. Pedagogiką ir apskritai visą ugdomąjį darbą į *psichologiją* atrėmė jau Herbartas. Bet jis grindžiamuoju pedagogikos mokslu laikė ir *etiką*. Psichologija turėjo ugdymui nurodyti metodą ir priemones, o etika – normas ir tikslus. Bet jau antroje devynioliktojo šimtmečio pusėje psichologija tapo beveik vienintele pedagogikos atrama. Jau tuo metu buvo padaryta drąsių bandymų išlaisvinti psichologiją iš metafizikos, padaryti ją savarankišku mokslu ir juo pagrįsti pedagogiką. Etika, kaip iš esmės surišta su metafizika ir nebūdama eksperimentinis mokslas, netiko pozityvistinei mąstysenai ir dėl to nebeteko reikšmės šios srovės pedagogikai. Herbarto pedagogikos centras *erziehender Unterricht* tapo visiškai pakeistas. Psichologinė pedagogika tyrinėjo vaizdingo mokymo, skaitymo, skaičiavimo metodus, mokinių atmintį ir josios lavinimo būdus, nuovargio apraiškas, gabumų problemą (testai), mokyklos higieną ir kitas psichines apraiškas, surištas su ugdymo vyksmu. Tuo tarpu ugdymo tikslai, normos, gėrybės ir vertybės buvo išskirtos arba tiriamos tik

psichologiniu (vadinasi, aprašomuoju, ne normatyviu) atžvilgiu. Ugdytinis tapo ugdytojui tik tyrimo objektu. Etinis santykis ir valios bendruomenė tarp ugdytojo ir ugdytinio šioje srovėje išnyko. Negalima nepripažinti šiai krypčiai didelių nuopelnų. Ugdymo metodams ir priemonėms ji turėjo ir tebeturi labai didelės reikšmės. Modernusis lavinimo darbas didele dalimi yra atsirėmęs į psichologinės pedagogikos laimėjimus. Bet ji beveik nepalietė auklėjimo. Nespręsdama apie ugdymo tikslus ir vertybes, ji galėjo ugdytiniui *leisti augti*, bet ji negalėjo tikrai ir pastoviai *vadovauti*. Dar daugiau, iš josios kilusios *psichoanalizės ir seksualinio švietimo* teorijos auklėjimą pakreipė labai slidžiu keliu. Psichologinė pedagogika šiandien vyrauja Prancūzijos, Belgijos, Anglijos ir Amerikos ugdyme, nors šių dviejų pastarųjų šalių pedagogika turi dar ir kitą ryškų bruožą, kuris ją priartina prie trečiosios srovės.

Trečiąją kryptį pavadinčiau *vitalinės pedagogikos* vardu. Tai yra pati naujausioji srovė, dar neturinti ryškaus pavidalo, dar nesusikristalizavusi pastoviomis lytimis, bet jau labai jaučiama, kaip būtina natūralistinės pasaulėžiūros išvada. Pedagoginio natūralizmo problema joje vėl iškyla visu svarumu. Joje atgyja Rousseau, Elena Key, Gurlittas, Wynecke'as ir kiti natūralistai – tik jau ne metodologine, bet filosofine savo puse. *Vitalinė pedagogika yra Rousseau ugdymo filosofijos atgaivinimas.* Kiek psichologinė pedagogika daugiau kalba apie ugdymo priemones ir metodus, tiek vitalinė pedagogika smarkiai pabrėžia ugdymo tikslus, gėrybes ir vertybes. Bet šitie tikslai yra *vitaliniai tikslai;* šitos gėrybės yra iš *gamtinės srities;* šitos vertybės yra *kūninės vertybės; vitalinė pedagogika* tampa tuo būdu *priešingybe transcendentinei pedagogikai.* Nenuostabu todėl, kad Vokietijoje ir Rusijoje, kur vitalinė pedagogika yra įsigalėjusi, transcendentinės pedagogikos šalininkai randa mažiausia pritarimo. Kadangi šitoji kryptis šiandien braunasi į visus kraštus ir bando tapti viešpataujančia, bus pravartu atskleisti filosofinius josios pagrindus, josios akstinus, motyvus ir josios apsireiškimo formas.

Pasaulėžiūrinis vitalinės pedagogikos pagrindas yra *natūralistinis.* Natūralizmas nėra tas pat, kas materializmas. Materializmas remiasi *medžiaga,* natūralizmas – *gyvybe.* Materializmui

aukščiausia vertybė yra *naudingumas* (*nützlich*), natūralizmui – *rasinis gajumas (edel)*. Materializmui istorija yra ekonominių santykių padaras, natūralizmui – rasių maišymasis arba „rasių chemija" (Gobineau). Negalima neigti, kad natūralizmas yra aukštesnės rūšies pasaulėžiūra negu materializmas. Bet jose abiejose nėra nei *dvasios*, nei *Dievo*. Tai charakteringa ir vitalinei pedagogikai. Nuo Nietzsche's laikų pradėta domėtis vitalinėmis vertybėmis. Pats Nietzsche savo *Umwertung aller Werte* ne tik bandė perleisti per kritiką visas vertybes, bet visų jų priešakyje pastatyti *kūno gyvastingumą*. Čia buvo padėti pamatai natūralistinei *metafizikai*. Per Bergsono *élan vital*, per Simmelio ir Schelerio *vitale Werte*. Kūno gyvastingumas buvo galop įtemptas į pirmykščią vertybių eilę šalia *šventumo, grožumo* ir *naudingumo*. Po to beliko vienas žingsnis: pastatyti gyvastingumą pirmoje eilėje ir paskelbti jį gyvenimo pagrindu. Rasizmo metafizikoje taip ir įvyko. Rasizmas atrado „rasinę sielą" (Rosenbergas). Ir jeigu šiandien S. Behnas įrodinėja, kad dabartinis *ethos* yra vis labiau apsprendžiamas vitalinių vertybių (plg. *Das Ethos der Gegenwart*, Bonn, 1934), tai čia yra ne kas kita, kaip natūralistinės metafizikos perėjimas į natūralistinę arba vitalistinę *etiką* – į *jėgos* ir *galybės etiką* (machiavelizmas). Kai šitokia metafizika ir etika yra grindžiama pedagogika, mes ir gauname tikrąją *vitalinę pedagogiką* teorijoje ir *vitalinį ugdymą* praktikoje.

Vitalinio ugdymo akstinas yra ne transcendentinio savo pašaukimo jautimas, kaip transcendentinėje pedagogikoje, ne dvasios noras išsiskleisti ir kurti, kaip humanistinėj (iš dalies ir psichologinėj) pedagogikoj, bet *kraujo balsas*. Savo gajumo ir gyvastingumo jautimas stumia žmogų išvystyti naujose kartose tai, kuo pasitūri pats ugdytojas. Vitaliniai ugdytojai priklauso tam tipui, kurį E. Sprangeris vadina *im Körpergefühl Aufgehender*. Juose „grynai gamtinis pradas yra dar labai stiprus. Kraujas juos padaro laimingus arba kankina. Svarbiausias jų egzistencijos jausmas kyla iš kraujo šėlsmo" (*Psychologie des Jugendalters*, 353 p. Leipzig, [16]1932). Šitame savo gyvastingumo pergyvenime Sprangeris suranda du momentu: *estetinį* arba teisingiau *erotiškai-estetinį* ir *jėgos* momentą (op. cit. ibd.). Kas pažįsta vitalinio ugdymo

teoriją ir yra patyręs jojo praktikos, negalės nepripažinti Sprangeriui tiesos. Šiandieninis, pvz., Vokietijos, ugdymas abu šiuos momentus iškelia labai ryškiai. Jaunimo sąjūdyje, pradedant *Wandervögel* ir baigiant SS, erotinis momentas yra labai stiprus. Gal ne visados jis veda į iškrypimus. Bet tai, kas buvo paskelbta apie žuvusius birželio 30 d., ne viskas yra *netiesa*. Didelis pamėgimas sporto ir rekordų manija atskleidžia jėgos viešpatavimą „Jaunas sportininkas yra mažiausiai dvasinis" (S. Sprangeris, ibd.). Klasikinės senovės sporto prasmės visu dangumi skiriasi nuo dabartinio mūsų sporto. Graikai sportavo tam, kad per išmiklintą kūną apsireikštų *kalokagathia*. Mūsų laikai sportuoja tam, kad *apreikštų vitalinio žmogaus triumfą*. Tai nėra pavojus kūnui iš gyvenimo santykių pablogėjimo, kaip kai kas bando aiškinti visuotinį jaunimo susportinimą. Giliausia mūsų sporto prasmė glūdi *vitalinio žmogaus* atsipalaidavime nuo dvasinio ir nuo dieviškojo žmogaus. Tai yra metafizinis atsigręžimas į gyvybę, kaip ženklas pavargusios dvasios ir prarasto Dievo. Tas pat reikia pasakyti ir apie ypatingą *eugenikos* garbinimą.

Kai kūno gyvastingumas yra ne tiek tobulinamas iš vidaus, kiek *aprūpinamas* iš viršaus, – gaunama savotiška vitalizmo ugdymo forma, kurią būtų galima vadinti *pedagoginiu ekonomizmu*. Pasaulėžiūrinis jo pagrindas yra toks pat. Nuo siaura prasme vitalinio ugdymo jis skiriasi tik tuo, kad pedagoginį darbą čia apsprendžia ne išvidinis gyvybinis akstinas, bet išviršinis *ekonominis motyvas*. Jau Spenceris pedagogikoje apsireiškė tikras *homo oeconomicus:* žinios čia buvo surikiuotos ne pagal išvidinį jų vertingumą, bet pagal jų naudingumą. Ir šiandien Amerikos bei Anglijos ugdomųjų gėrybių sistemą apsprendžia pragmatinis principas. Negalima neigti, kad ekonominės vertybės yra *būtiniausios* vertybės, nes kūno gyvybės išlaikymas yra visados prigimtas būtinumas aukštesnių vertybių realizavimui. Bet kai jos yra padaromos aukščiausiomis vertybėmis (Rusija) arba bent pirmaeilėmis (Amerika), tuomet apsireiškia jau ne pačių ekonominių vertybių būtinumas, bet natūralistinė ir net materialistinė (bolševizmo atveju) pasaulėžiūra. Tokiu pedagoginiu ekonomizmu šiandien yra persunktas pirmoje eilėje Rusijos, paskui Amerikos ir Anglijos

27. 1373

ugdymas. Iš pedagoginio ekonomizmo yra kilusi ir *psichotechnika*.

Suprantama, kad nei viena, nei antra vitalinio ugdymo forma negali vertinti *idealinės kultūros gėrybių. Pedagoginiam vitalizmui* svarbiausi yra fizinės kultūros laimėjimai. *Pedagoginis ekonomizmas* ypatingai žavisi ekonominės kultūros arba *ūkio* gėrybėmis. Bet nei žinija, nei dorovė, nei menas nepriklauso nei kūnui, nei ūkiui. Šitų tad sričių gėrybės ir neranda palankaus priėmimo vitalinėje pedagogikoje. Vitališkai išugdytas žmogus yra stiprus, sveikas, gerai apsirūpinęs – ir gal net gražus. Bet jis neturi idealinės kultūros: jis yra *civilizuotas, bet nekultūringas*. Ir tai nėra tik teorinė išvada. Šiandien girdėti daug balsų, kurie kultūrą laiko tik prigimties priekaba. Idėja, kad kultūra prigimtį pakilnina ir patobulina, vitalinei pedagogikai yra tolima. Josios pagrinduose glūdi ironiški Mefisto žodžiai: „Paniekink mokslą ir protą, tą didžiausią žmogaus galybę". Tai yra barbariškumo išpažinimas. Ir čia glūdi didelis pavojus visai mūsų kultūrai. Vitalinė pedagogika trauko mokslo, meno ir dorovės ryšius, kurie jungia mūsų laikus su visais praėjusių amžių laimėjimais. Josios įtakoje išaugęs jaunimas darosi atskirtas nuo kultūrinių tradicijų, atskiras nuo istorijos vyksmo, kuris gali būti vieningas tik tada, kai organiškai sujungia savyje praeitį, dabartį ir ateitį. Vitalinis ugdymas, paneigdamas idealinę kultūrą, rengia kelią išvidiniam subarbarėjimui, paskui kurį neišvengiamai turi eiti ir civilizacijos žlugimas. „Kai žmogus (240 p.) nesugeba būti paveldėtoju, tuomet jis tampa barbaru; ir žlungančios kultūros barbaras sugeba parengti paveldėtojų" (S. Behnas, Sein und Sollen, 240–241 p. Berlin und Bonn, 1927). Jeigu tad pavyktų vitalinei pedagogikai įsigalėti, kelias į kultūros žlugimą būtų atviras, ir titaniškos žmonijos pastangos būtų veltui išeikvotos.

Kur tad krypsta dabartinis ugdymas? Iš vienos pusės į *transcendentinę tikrovę*, ugdymas amžinųjų vertybių skelbėjus, iš kitos – į *psichiką*, būdamas be aiškaus veido ir svyruodamas tarp religijos ir materializmo, iš trečios – į *kūno gyvybę*, rengdamas stipruolius, bet barbarus viduje ir iš viršaus. Jeigu laikysime ugdymą *vertybių įkūnijimu žmoguje* ir pažiūrėsime į istoriją, lengvai pastebėsime

smarkų dekadansą ugdymo srityje. Pradedant patristika, ugdymas buvo *šventumo* vertybės realizavimas. Transcendentinis bruožas apsprendė ir viduriniųjų amžių ugdymą. Renesansas vietoj šventumo pradėjo ugdyti žmogiškumą: vietoj Dievo čia centru tapo žmogaus *dvasia*. Humanistinio ugdymo idealas buvo vispusiškas dvasios išsiskleidimas. Mūsų dienomis dvasia užleido vietą *gyvybei*. Dabartinis ugdymas vis labiau tampa vitalinių vertybių realizavimu žmoguje. Nuo *šventumo per dvasingumą* ugdymas nusileido ligi *gyvastingumo*. Ar mūsų laikai įstengs pakilti bent ligi žmogiškosios dvasios, ar susipainios atpalaiduotos prigimties praduose, tai pareis ne tik nuo išvidinės istorijos vyksmo logikos, bet ir nuo atskirų asmenų darbo ir nusistatymo pedagogikos bei ugdymo srityje.

a. Dvasių persiskyrimas dabartiniame ugdyme

Galima mūsų amžių vertinti labai įvairiai; galima jį peikti, galima aukštinti jo civilizaciją, galima pranašauti Vakarų pabaigą arba, viską sureliatyvinus, nematyti jame nieko ypatingo, ko nebūtų buvę ir praėjusiais laikais. Visos šitos nuomonės atstovų turi nemaža. Tai priklauso nuo vertintojų pasaulėžiūros, nes vertinimas suponuoja atranką, antranka suponuoja vertybę, o vertybės pažinimas arba pergyvenimas priklauso nuo pažiūrų į pasaulį ir į gyvenimą. Viena tik visiems aišku, kad mes gyvename savotiškame chaose, kur skilimas, irimas ir kova jungiasi su vienybe, kūryba ir rimtimi. Išcentrinės ir įcentrinės jėgos yra praradusios pusiausvyrą, ir visas dabartinis veikimas yra pažymėtas dažnai net tragiškomis priešingybėmis. Tai buvo nujausta dar prieš karą. Bet visai aiškiai tai pasirodė tik dabar. Visuotinė šių dienų krizė yra ne kas kita, kaip šitų išcentrinių ir įcentrinių jėgų, šito griovimo ir kūrimo kova. Daugelis šitą padėtį charakterizuoja kaip dvasios *persilaužimą* ir nori jame matyti esminę mūsų amžiaus žymę. Posakis yra neteisingas. Jokio bendros laiko dvasios persilaužimo nėra, nes *nėra bendros dabarčiai dvasios.* Galima buvo kalbėti apie dvasios persilaužimą vidurinių amžių pabaigoje, nes tuomet buvo ir *cor unum,* bet negalima kalbėti dabar, kai dar 18 šimt. prasidėjęs skilimas yra pasiekęs patį aukščiausiąjį laipsnį. Kur yra maišatis, ten stinga vienybės, o kur nėra vienybės, ten negali būti nė *bendro* pasisukimo *viena* kryptimi. Šitą klaidą dažniausiai daro katalikai, nes jų išsivadavimas iš visuotinio pakrikimo atrodo jiems kaip bendras „dvasios persilaužimas". Viduramžiškas *bendros dvasios* vyravimas nebegrįš niekados.

Šiandien galima kalbėti ne apie „dvasios persilaužimą", bet apie *dvasių persiskyrimą*. Įvairios pasaulėžiūros, įvairios socialinės, politinės ir etinės sistemos, kurios dar neseniai buvo sumišusios viena su kita, šiandien vis labiau persiskiria, vis labiau ryškina savo kontūrus ir grynina savo principus. Šiandien *religija* nebėra „privatinis dalykas", bet arba pilnutinis gyvenimas, arba – niekas. Religinis indiferentizmas persiskyrė į teizmą ir ateizmą. *Mokslas*, kuris seniau tarnavo daugiausia praktikai, šiandien iš vienos pusės grįžta į grynosios tiesos tarnybą, iš antros – esti pajungiamas tendencijai. Prieš idealinį ir objektyvinį mokslo charakterį vedama kova, kuri siekia net visiškai mokslą paneigti. Šiandien mes stovime mokslininkų idealistų ir analfabetų sąjūdžių išvakarėse. *Visuomeninis gyvenimas*, susiformavęs liberalizme ir bandęs apsireikšti demokratija, dabar suka vienur į „organišką valstybę" (O. Spannas), kuri praktikoje kuria korporatyvinę sistemą, kitur – į vado diktatūrą, kur bet koks organiškumas darosi neįmanomas ir nepakenčiamas. Demokratiškas „Gleichmacherei" skyla į hierarchinį organizmą ir į besielį bei bevalį mechanizmą. – Toks pat persiskyrimas yra žymus ir kitose – tegul ir siauresnio masto – gyvenimo srityse. Jose niekur nėra bendro persilaužimo *viena* kryptimi, bet jose visur vyrauja persiskyrimas į dvi priešingas ir net prieštaraujančias sroves. Plačiai įrodyti ir pagrįsti šitą teigimą būtų ilgos studijos dalykas. Čia jį tik iškeliame. Istorijos filosofijos šviesoje jis yra visai aiškus. Gyvenimo vyksmas ne „persilaužia" iš vienos tendencijos į kitą, bet telkiasi aplinkui pagrindines idėjas ir rengiasi galutinėms grumtynėms. Persilaužimo idėja yra nerealaus progresizmo padaras.

Persilaužimo nėra nė dabartiniame ugdyme. Visi faktai, kurie iškeliami įrodyti ugdymo pasisukimui kita linke, tikrumoj rodo ne pasisukimą, bet beveidžio, neryškaus ugdymo persiskyrimą į dvi priešingas sroves. Kas religijoje buvo indiferentizmas, moksle pragmatizmas, visuomenėje liberalizmas, tas ugdyme buvo *psichologizmas*. *Psichės* supratimas 19 šimt. psichologijoje nebuvo aiškus. Psichė nebuvo nei medžiaga, nei dvasia. Tai kažkoks medžiagos ir dvasios junginys, iškeliąs žmogų aukščiau gyvulio, bet dar nerodąs, kad jame gyventų substancialus dvasinis pradas.

Psichės supratime tilpo ir materializmas, ir sykiu spiritualizmas, žiūrint kas kokį turinį įdėjo į šią sąvoką. Tuo tarpu jau nuo Herbarto laikų psichologija tapo grindžiamuoju pedagogikos mokslu. Tiesa, pats Herbartas šalia psichologijos grindžiamuoju pedagogikos mokslu laikė ir *etiką*. Psichologija turėjo nurodyti ugdymui metodą ir priemones, o etika – normas ir tikslus. Bet jau antroje devyniolikto šimt. pusėje psichologija virto vienintele ugdymo atrama. Jau tuo metu buvo padaryta drąsių bandymų išvaduoti psichologiją iš metafizikos ir padaryti ją eksperimentiniu mokslu. Etika, būdama iš esmės surišta su metafizika, netiko pozityvistinei mąstysenai ir todėl nustojo reikšmės ir šios srovės pedagogikai. Pozityvistinė pedagogika, atsirėmusi į besielę psichologiją, ugdė žmogų *kaip psichinį padarą*, nežinodama, kas sudaro jo prigimties esmę ir todėl daugiau leisdama jam pačiam *augti*, negu jį normuodama ir tvarkydama. Pozityvistinis ugdymas atsistojo tarp kūno ir dvasios, neapsispręsdamas, ar primenybę atiduoti vitaliniam ar spiritualiniam pradui. Šios krypties *pedagogika* buvo daugiau tiriamojo ir aprašomojo pobūdžio, o šios krypties *ugdymas* buvo ne kas kita, kaip *auginimas*, kur suaugęs žmogus tik pagelbsti skleistis bręstančiai prigimčiai, nedrįsdamas jos apspręsti, normuoti ir apipavidalinti, nes jis neturi aiškių vedamųjų idėjų ir pastovių normų.

Pastarieji metai suardė tokį pedagoginį indiferentizmą, nes ir senasis Psichės supratimas persiskyrė į dvi sroves. Šiandien psichologijoje pradedama vis labiau apsispręsti arba už *dvasią*, arba už *gyvybę*. Neaiškus ir svyruojąs psichologizmo punktas jau yra paliktas. Dvilypė žmogaus prigimtis vėl atkovojo sau vietą psichologijoje, bet *dvejopu būdu*. Viena šiandieninės psichologijos kryptis žmogaus gyvenimo, mąstymo ir kūrybos pagrindu laiko *dvasią*, antra – *gyvybę*. Pirmajai kūno įstatymas priešinasi proto įstatymui (šv. Povilas), antrajai – dvasia yra kūno priešininkė (*Geist als Widersacher des Lebens*, L. Klagesas). Žmogus šiandien jau nebėra *psichinis*, bet arba *dvasinis*, arba *vitalinis* padaras. Dabartinės antropologijos centras yra arba gyvybė, arba substanciali, dvasinė, nemirtinga siela. Savaime aišku, kad persiskyrimas pažiūrų į žmogų pažadino persiskyrimą ir *ugdyme*,

nes ugdymo filosofijos pagrindu visados yra žmogaus ir gyvenimo filosofija. Kam žmogaus prigimties esmę sudaro *dvasia*, tas ugdo *dvasią* ir rengia bręstantį asmenį *dvasios* gyvenimui. Jis yra žadinamas transcendentinių motyvų ir vedamas amžinųjų idėjų. Kam žmogaus būtybės centrą sudaro *gyvybė*, tas ugdo *gyvybę* ir rengia jaunimą kūno gyvenimui. Jo veikimas yra žadinamas *kraujo balso* ir vedamas *rasinio instinkto*. Abi šitos srovės dabartiniame ugdyme yra ryškios. Abi jos yra palikusios aprašomąjį psichologinės pedagogikos charakterį ir tapusios *normatyvinėmis*. Reikia normuoti gyvybę, kad galėtum pagerinti veislę. Reikia normuoti dvasią, kad ji įsigalėtų gyvybėje ir medžiagoje. Šitas dvasių persiskyrimas ugdyme šiandien yra toks gilus ir taip toli siekiąs, jog jis sudaro nepaprasto aštrumo problemą jau tik dėl to, kad vienoje ar antroje dvasioje išugdytos kartos darosi tikros vienos antrų priešininkės. Amžinas kūno ir dvasios nesutikimas, kuris gyvena kiekviename individe, čia esti perkeliamas į objektyvinę tikrovę, ištisas žmonių mases apsprendžiant stoti į kūno ar į dvasios pusę. Nenuostabu, kad paskui tokį ugdymo prieštaravimą eina etikos ir politikos prieštaravimai. Prieš *dvasios* etiką statoma *kūno* etika ir prieš *teisės* politiką (teisė yra dvasinis dalykas) statoma *jėgos* politika. Jeigu šiandien *praktikoje* šitasai prieštaravimas dar atrodo nesąs nenugalimas, tai tik dėl to, kad mes dar neturime nė vienos kartos, kuri būtų išaugusi šitų persiskyrusių dvasių įtakoje. Bet laiko eiga jas ugdo, ir mes turime pagrindo baimingai žiūrėti į ateities perspektyvas. Jeigu tikėti Leibnicu, kad, reformuojant ugdymą, yra reformuojama žmonių giminė, tai mūsų dienų ugdymo skilimas reikštų gilų skilimą pačiose žmonijos gelmėse, kur gyvybės išlaikymas ir ištobulinimas rengia nenumaldomą dvasios išlaikymo ir ištobulinimo priešą. Štai dėl ko autorius ir ryžosi kalbėti apie pedagoginį vitalizmą, kaip apie priešginybę pedagoginiam spiritualizmui arba transcendentinei pedagogikai, kuriai pagrindas ir atrama yra ne gyvybė, bet dvasia. Mes turime suprasti, kad naujausi ugdymo sąjūdžiai pedagoginę dvasią ne suka nauja kryptimi, ne „perlaužia", bet perskiria į dvi viena su antra kovojančias sroves, atsirėmusias į du žmogaus prigimties pradus.

b. Vitalinis pradas kaip ugdymo atrama

Ugdymas nėra bendruomeninių santykių išsivystymo padaras, kaip bandė įrodinėti iš Rousseau išaugęs pedagoginis natūralizmas. Kaip nėra tautų be religijos, be dorovės, be kalbos, taip jų nėra nė be ugdymo. Linkimas ugdyti yra toks pat gilus ir toks pat reikšmingas, kaip ir linkimas kurti. Gali jis apsireikšti įvairiomis lytimis, gali jis būti užstelbtas ir net iškreiptas, bet jis visados lieka kaip liudytojas žmogaus savaimingo veržimosi dalyvauti prigimties atbaigimo darbe. Ugdomasis nusiteikimas lydi žmogų visą gyvenimą ir priklauso prie pagrindinių jo prigimties pradų. Bet žmogaus prigimtis nėra vienalytė. Žmogus nėra nei *tik* vitalinis, nei *tik* dvasinis padaras. Žmogus yra gyvybės ir dvasios sintezė, kurioje abu pradai yra gyvi ir abu yra reikšmingi.

Pirmoje eilėje tad ir kyla klausimas, *kokie yra santykiai tarp ugdymo ir vitalinio prigimties prado?* „Homonaturalis" supratimas šiandien nėra vienodas. M. Scheleris gamtinį žmogų vadina „liguistu gyvuliu", kuriame gamta yra sunykusi.[1] Tuo tarpu V. Rüfneris atnaujina Platono nuomonę, kad gyvuliai yra *žmogaus* nuosmukio padaras. Bet ar vienu, ar antru atveju, vis tiek ar gamta žmogaus kūne yra pasiekusi aukščiausią laipsnį, ar išsigimusi bei sunykusi, vis tiek ji yra pirmutinis veiksnys, kuris žmogų lenkia ir apsprendžia[2]. *Vitalinis mūsų prigimties pradas sudaro medžiaginę atramą visam mūsų gyvenimui.* Tai yra pagrindinė filosofinės antropologijos tiesa. Pedagogikoje ji negali būti įrodinėjama. Čia ji tarnauja jau kaip prielaida.

Ja pasiremdami, mes galime padaryti išvadą, kad ir *ugdymas atsiremia į vitalinį žmogaus prigimties pradą.* Patyrimas rodo, kad mergaitės, kurios prieš vedybas neturėjo beveik jokio susidomėjimo kūdikiais, ištekėjusios ir sulaukusios savųjų, tampa rūpestingiausiomis motinomis. Tai nėra *tik* instinktas, bet tai yra *ir* instinktas. Motinos meilė savo visumoje iš esmės yra skirtinga nuo patelės meilės. Dvasios dalyvavimas gyvybinio instinkto veiki-

---

[1] Plg. Vom Umsturz der Werte, I, Leipzig, [2] 1919.

[2] Plg. Die Natur und der Mensch in ihr, Bonn, 1934.

me iškelia jį iš gamtinės srities ir paverčia *dorine vertybe. Tikroji* motinos meilė tik dėl to yra toks didis ir šventas dalykas, kad čia instinktyvus linkimas esti apipavidalinamas pagal dorines idėjas ir perkeičiamas pagal dorinio asmens esmę. Motiniško instinkto pavertimas motiniška meile yra galbūt sunkiausias laimėjimas, nes yra motinų, kurioms niekados nepasiseka tapti *motinomis*. Bet būtų perdėtas spiritualizmas šitoje meilėje nematyti savaimingo instinkto galios. Vitalinis *gyvulių* linkimas globoti yra stiprus ir *žmoguje*. Kai mergaitės rūpinasi savo lėlėmis, o berniukai peni prijaukintas kanarėles, didele dalimi čia kalba dar tik instinktas. Tiesa, jau ir šitas instinktas yra žmogaus *kūrybiškumo* apraiška. Bet jis yra iš *gamtinio pasaulio*. Ir tik dėl to, kad žmogus sujungia savyje *gamtos* linkimą kurti su *dvasios* linkimu kurti, tik dėl to jis kuria ir instinktyviai, ir sąmoningai. Vis dėlto instinktas visados yra dvasios atrama. Gali žmogus vadovautis kilniomis idėjomis, bet į veikimą visų pirma jį pastūmi gyvybiniai pradai. Tarp visų tų akstinų, kurie verčia žmogų ugdyti, pirmoje eilėje stovi *vitalinis akstinas*.

Tai nėra tik teorinė išvada. Kai pirmykštis žmogus pats savo rankomis turėjo gintis nuo atpalaiduotų gamtos gaivalų šėlimo ir savo kaktos prakaite dirbti žemę, kuri jam želdė usnis, jis savaime turėjo pajausti, kad *kūno gyvastingumas yra būtina prielaida dvasiai įsigalėti pasaulyje*. Silpnas, liguistas ir neatsparus organizmas negalėjo išsilaikyti žiauriose sąlygose ir negalėjo būti naudingas žmogaus paskyrimui. Spartos praktika žudyti silpnus kūdikius buvo klaidinga, nes žmogaus vertingumą sudaro ne tik sveikata. Žmogus yra vertingas pačioje savo esmėje, kaip amžinosios idėjos nešėjas. Vis dėlto čia glūdėjo tikras nujautimas, kad gyvenimą kurti gali tik tie individai, kurių dvasia turi gerą fizinę atramą. Šiandien, kada žmogaus paskyrimas pasaulyje jau baigiamas įvykdyti, kada gyvenimas jau baigiamas sukurti ir suorganizuoti, šiandien (bent ligi 20 amžiaus pradžios) pirmenybė tenka *individui*. Mes reikalaujame teisės gyventi visiems tiems, kurie tik prasidėjo motinos įsčiose. Bet pirmykščiais ir net archainiais laikais, kada žmonija buvo dar tik savo kelio pradžioje, kada įsigalėjimas gamtoje buvo svarbiausias kiekvienos dienos uždavinys, pirmenybė buvo atiduota *gyvenimui*. Tuo tarpu šitas gyvenimas buvo nuolatinė

kova už dvasios prasiskverbimą į maištingą prigimtį. Mintis grįžti į pirmykštę padėtį ir į pirmykštę gamtą galėjo kilti tik nudvasintoje ir išsekusioje civilizacijoje, kokia ji buvo Rousseau laikais. Laimės ir ramybės metų žmonija nėra patyrusi niekados, tuo labiau pirmykščiame savo gyvenimo tarpsnyje, kada išvidinis blogio siautimas rado savo pagalbininką nenugalėtoje gamtoje. Todėl visi tie, kurie neturėjo jėgos priversti gamtos gaivalus tarnauti, turėjo savaime išnykti arba buvo išnaikinami. Paliegėliams prieglaudų pirmykščiai amžiai nežinojo. To meto žmogaus kūryba ėjo per kūno galybę, ir vitalinis pradas buvo nepakeičiama atrama aukštesniam gyvenimui. „Kūrybinių gabumų individas (28) dėl savo švelnumo, liguistumo ir atkaklumo nebūtų galėjęs kiltyje išsilaikyti."[3] Tiesa, tokiems žmonėms, kaip pastebi S. Behnas, buvo viena priebėga – *magiškieji rateliai*[4], kuriuose susispiesdavo pirmykščių tautelių žyniai ir vedėjai. Bet šitie rateliai buvo labai siauri ir dar labiau uždari. Individų masei tekdavo arba savo gyvastingumu ir gajumu nugalėti žiaurią aplinką, arba išnykti. Šiandieninė silpnakūnių talentų globa pirmykščiams amžiams buvo neįmanoma.

Pats tad gyvenimo išsivystymas padarė, kad pirmykščio žmogaus ugdymas visų pirma buvo žadinamas *vitalinio prado*. Kūno gajumo reikalas *savyje* žadino norą ugdyti tokį pat gajumą ir savo *kūdikiuose*, kad jie galėtų išsilaikyti ir kurti. Šitoje pačioje paprasčiausioje gyvybės pagalboje *dvasiai* pirmykštis žmogus įžiūrėjo kūno gajumo *vertingumą* ir todėl jį ugdė, nes ugdyti galima tik tai, kas vertinga. Net ir gyvuliai globoja savo mažuosiuose tik tai, ką jie instinktyviai jaučia kaip vertybę. Todėl kai modernioji *vertybių filosofija* iškėlė rasės arba kraujo kilnumą *(edel)* kaip *vertybę*, ji nepasakė nieko iš esmės naujo: ji tik formulavo tai, kas glūdėjo jau pirmykščio žmogaus nujautime ir kas apsireiškia kiekvieno gyvybei pavojaus (karo, bado, epidemijų) metu. „Kraujo kilnumas nėra prasimanymas. Ne tik metaforiškai kalbama apie karštą krau-

---

[3] *S. Behn.* Allgemeine Geschichte der Pädagogik, Paderborn, 1928, p. 28–29.

[4] Op. cit. ibd.

ją ir apie stiprų širdies plakimą. Ne kiekvienas kraujas yra lygiai chemiškai aktyvus. Gerai išaugintos rasės turi puikiai išsišakojusią gyslų sistemą".[5] Tai yra tiesa, savaime plaukianti iš substancinių sielos ir kūno santykių. Dvasia gali viešpatauti pasaulyje tik įsigalėjusi savame kūne. Tuo tarpu kilnus kraujas kaip tik sudaro geras sąlygas dvasiai veikti kūne, o per kūną ir gamtoje. Žmogiškieji pradai tuomet randa tinkamą atramą gerai išaugintame organizme ir todėl gali lengviau ir vaisingiau apreikšti kuriamąjį savo veiklumą. Jeigu pirmykštis žmogus labiau vertino kūno gyvastingumą santykiuose su *gamta*, o modernioji vertybių filosofija labiau pabrėžia kūno gyvastingumo reikšmę *dvasiai*, tai čia pasikeitė tik vertinimo atžvilgis, bet ne pati vertybė savyje. Vitalinio žmogaus prado tobulumas visados buvo pergyvenamas *kaip vertybė*, ir dėl to jis visados buvo ugdymo *atrama*.

c. *Vitalinis pradas ugdymo istorijoje*

Bet ne visados vitalinis pradas ugdyme buvo *viešpataująs*, vadinasi, ne visados jo veikimas buvo susikristalizavęs *tipo* pavidalu ir apėmęs masių ugdymą. Pirmykščio žmogaus ugdyme jis vyravo tik kaip *būtinybė*. Pirmykštis žmogus ugdė kūno gyvastingumą ne kaip *vertybę savyje*, bet kaip vertybę, įgyjančią savo vertingumo iš santykių su kuriamu gyvenimu ir su nujaučiamu žmonijos paskyrimu. Nietzschiškas grožėjimasis gerai išaugintu kūnu pirmykščiam žmogui buvo iš esmės svetimas. Vitalinio gyvenimo taisyklės jam turėjo magiškos reikšmės ir buvo *šventos*. Jau šitasai laukinis, kuris Darwino fantazijoje mokėjo tik baubti, nujautė, kad vitalinės vertybės nėra vertybės šalia dvasinių vertybių, kaip nepriklausomos, bet kad jos yra, moderniškais terminais kalbant, *vertybės – skoliniai (Lehnswert)*, vadinasi, tokie dalykai, kurie vertybėmis tampa tik nušviesti aukštesnių pradų vertingumo (*Strahlwert*). Vitalinio prado vyravimas pirmykščiame ugdyme ir dabartiniame rasizme, kaip netrukus matysime, yra skirtingas *iš esmės*.

---

[5] *S. Behn*. Philosophie der Werte, München, 1930, p. 42.

Tas pat reikia pasakyti ir apie fizinį *graikų* ugdymą. Graikų tautoje *kūno kultūra* buvo pasiekusi aukščiausią laipsnį, kokį tik sutinkame visoje ugdymo istorijoje. Bet ir ten ji buvo palenkta *dvasios kultūrai*. Priešingai rymiečiams, graikai fizinio lavinimo, pirmoje eilėje gimnastikos ir sporto, ne tik neniekino, bet savo ugdymo praktikoje skyrė jam nemaža vietos. Bet *niekados graikų istorijoje vitalinis pradas nebuvo laikomas sau vertybe*. Spartoje fizinis lavinimas buvo palenktas *kariniam jaunimo paruošimui*. Atėnuose – *estetiniam ugdymui*. Karinio auklėjimo esmę spartiečiams sudarė karo dorybių įdiegimas ir charakterio ištobulinimas, nes antikinių karų metu individualus didvyriškumas daugiau reiškė negu technika (plg. Termopilų mūšį). Militarizuotas Spartos ugdymas buvo ištisai dorinio pobūdžio. Jis rengė *stiprius* žmones tam, kad jie būtų geri kareiviai, geri piliečiai ir tvarkingi miesto gyventojai, nes, graikų manymu, „doriausias yra tas, kuris išėjo griežčiausią mokyklą" *(Archidamos)*. Apie savarankišką fizinį ugdymą *Spartoje* negali būti nė kalbos. Savarankiškesnis jis, atrodo, buvęs *Atėnuose*. Atėnų gimnastika ir sportas buvo apspręsti *estetinio prado*. Tai lyg ir pažadina mintį, kad kūno gražumas, kaip simetrijos, proporcijos ir jėgos sintezė, čia buvęs savarankiškas ugdymo tikslas. Bet reikia gerai suprasti graikų pažiūras į grožį. Grožio sąvoka graikams buvo daug labiau surišta *su gėrio* (vad., ir su *dorovės*) sąvoka negu mūsų laikais. Graikams grožis visados reiškė *idėjos prasiskverbimą pro pojustinį pavidalą*.[6] Idealistinė Platono ir Plotino estetika buvo tik giliausio graikų nujautimo formulavimas. Tai, ką Fidijas ir Praksitelis pasakė savo *menu*, Platonas ir Plotinas formulavo žodžiais. Todėl ir estetinis kūno ugdymas atėniečiams reiškė ne savarankišką vitalinio prado išskleidimą, bet, Schillerio žodžiais tariant, „gražios sielos" apreiškimą per *gražų kūną*. Graikai instinktyviai jautė, kad negalima kūno lavinti taip, tarsi jame negyventų siela; kad žmogaus kūnas giliausia prasme nėra dresiruojamas, kaip gyvulių, bet įgyja gražumo, ritmiškumo ir plastiškumo, tik nusilenkęs dvasios grožio, ritmikos ir plastikos pradams. Štai dėl ko graikai fizinę mankštą visados jungė su *muzika*. Tai nebuvo tik judesiams suvienodinti, kaip mūsų die-

[6] Plg. *Platono* Phaedrus, Symposion, Timeus ir kt.

nomis. Platonas yra gražiai charakterizavęs muzikos reikšmę atėniečių ugdyme. „Jie skiepija, – sako jis, – ritmą ir harmoniją į jaunas sielas, kad jas apvaldytų, padarytų taktingas, harmoningas ir sugebančias kalbėti bei veikti, nes visas žmogaus gyvenimas reikalauja takto ir harmonijos".[7] Šitasai sieloje įsigalėjęs ritmas ir harmonija padaro ritmingą bei harmoningą ir žmogaus kūną. Muzikoje glūdinti idėja per dvasią įsigali ir kūno gyvenime. Kai Olimpijos žaidimų nugalėtojams graikų poetai kurdavo himnus ir odes, jie kaip tik ir apdainuodavo ne pačią fizinę jėgą, bet ritmingos ir harmoningos dvasios apsireiškimą per šitą jėgą. Graikų ugdymas buvo *antropocentrinis*, bet jis nebuvo *somatocentrinis*. Vitalinis pradas juos vertė ugdyti kūną, bet ne kaip nepriklausomą gėrybę, tik kaip aukštesniam pradui pasireikšti sąlygą ir vietą.

Viduriniais amžiais vitalinio prado ryšys su dvasiniu žmogaus prigimties pradu buvo dar ryškesnis. Visas to meto gyvenimas buvo palenktas transcendentiniam principui, ir ugdyme vyravo ne vitalinis ir net ne dvasinis, bet *religinis motyvas*. Tiesa, dažnos kalbos apie „kūno priespaudą" viduriniais amžiais ne kartą yra tik legendos. Viduriniai amžiai mėgo gražiai puoštis, ypač didesnių švenčių metu, mėgo sočiai pavalgyti, maudytis ir linksmintis. Hrabanas Mauras turėjo vieną pamokslą specialiai skirti kovai prieš besaikį valgio ir gėrimo vartojimą, kuris buvo įsigalėjęs visuose luomose – net dvasininko.[8] Gamtos pajautimas ir ja grožėjimasis buvo taip lygiai prieinamas, kaip ir mūsų laikais.[9] Šv. Pranciškaus Asyziečio himnas saulei yra charakteringas liudytojas vidurinių amžių žmogaus santykių su gamta. Riterių turnyrai, dvikovos, nuolatiniai karai grūdino kūną ir ugdė vitalinį prigimties pradą ne mažiau kaip ir kitais istorijos tarpsniais. Fizinio darbo pamėgimas, kuris nuo šv. Augustino[10] per šv. Benedikto vienuoliją

---

[7] Cit. O. *Willmann*. Griechische Erziehung, „Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik", v. W. Rein. III, 657 p. Langensalza, [2] 1909.

[8] Plg. G. *Schnürer*. Kirche und Kultur im Mittelalter, II, Paderborn, [2]1927, p. 68.

[9] Plg. G. Schnürer, op. cit., p. 99.

[10] „Dirbti tik kūnu, ne dvasia nieko nepadeda, nors tai ir atrodo gana; dirbti tik dvasia, ne kūnu, yra tinginių ženklas". Enchiridion in Ps. 83, 8.

prasiskynė kelią į tinginiavusių barbarų minias ir kuris sukūrė lig pat smulkmenų išdailintas gotikos katedras, atstojo klasikinės senovės sportą ir gimnastiką. Bet šalia viso to viduriniai amžiai niekados neužmiršo šv. Povilo žodžių: „Aš baudžiu savo kūną ir stengiuos jį pavergti..." (1. Kor. 9, 27). Šv. Pranciškus Asyžietis kūno pavadinime „brolis asilas" yra formulavęs savo laikų nusiteikimą fizinės prigimties atžvilgiu. Ji nebuvo niekinama. Bet ji buvo lenkiama dvasiai. Pasninko ir atgailos praktikų pavidalu dvasia turėjo apreikšti savo viešpatavimą medžiagoje, kurią ji formuoja ir gaivina. Vitalinio prado veikimas viduriniųamžių ugdyme yra *mažiausiai* ryškus.

Daug ryškesnis jis vėl tampa *Renesanso* metu. Šiandien jau yra visai aišku, kad 15 šimt. sąjūdis pasisavino iš klasikinės senovės ne tik mokslo, meno ir ugdymo pavyzdžius (tai darė ir viduriniai amžiai), bet ir *antropocentrinę graikų bei rymiečių pasaulėžiūrą*. Tie žmonės, kurie augino pirmuosius Renesanso daigus, buvo *sąmoningi* viduriniųamžių priešininkai[11]: jie stengėsi sukurti naują žmonijos išsivystymo tarpsnį, sujungtą su klasikine, kurios pasaulėžiūra „daugeliui atrodė kaip naujas apreiškimas"[12]. Atgaivintas antropocentrizmas savaime pabrėžė fizinę prigimtį labiau negu teocentrizmas, kuriam kūno paklusimas dvasiai buvo vienas iš pagrindinių tikro gyvenimo dėsnių. Pāskui atsigręžimą į žmogų nuosekliai ėjo ir atsigręžimas į kūną. Jau pačioje Renesanso pradžioje randame Vittorino da Feltre *Casa giocosa*, kurioje fizinis auklėtinių lavinimas užėmė labai žymią vietą. Pastatyta ant ežero kranto, papuošta galerijomis, sodu ir fontanais, ši mokykla tikrai primena *Heros Akademos* ir leidžia pajausti, kad viduriniųamžių ugdymas jau yra pasibaigęs. Pats Vittorino, dar Padujoje bestudijuodamas, šalia klasikų ir matematikos buvo ir uolus *sporto* mėgėjas[13]. Todėl ir savo įsteigtoje mokykloje jis įvedė ne tik *trivium* ir *quadrivium*, bet ir *kūno lavinimą*. Jo mokiniai turėjo bėgioti, plaukyti, jodinėti, žaisti sviediniu ir šaudyti strėlėmis. Vasarą dažnai

---

[11] Plg. G. Schnürer, op. cit. III, p. 306.
[12] Plg. G. Schnürer, op. cit. III, p. 313.
[13] Plg. G. Schnürer, op. cit. III, p. 338.

būdavo daromos ekskursijos į Alpes. „Kas šitose pratybose pasirodydavo uoliausias, tas buvo tikras, kad pelnys Vittorino pagyrimą"[14]. Bet nei pats Vittorino, nei vėliau kiti Renesanso pedagogai nežiūrėjo į fizinį lavinimą kaip į nepriklausomą ugdymo uždavinį. Renesansui gyvenimo centras ir gyvenimo kūrėjas buvo ne žmogaus kūnas, bet žmogaus *dvasia*. Ir šitame punkte Renesanso skelbėjai buvo ištikimi graikų įpėdiniai. Ryškus estetinis Renesanso bruožas ir sykiu graikiškasis grožio supratimas savaime atgaivino Atėnų ugdymą ir jų pažiūras į kūno lavinimą. Todėl, ką pasakėme, kalbėdami apie graikus, tas *esmėje* tinka ir čia. Humanistams vitalinės vertybės dar nebuvo *vertybės* sau.

d. Vitalinio prado veikmės susikristalizavimas tipo pavidalu

Svarbiausių tad ugdymo istorijos tarpsnių apžvalga rodo, kad nė viename iš jų vitalinis pradas neturėjo lemiančios įtakos ir todėl masių ugdymo nesukristalizavo *vitalinio tipo* pavidalu. Visais laikais žmogaus linkimas ugdyti buvo apspręstas ir *kūno valios*. Bet nei senovėje, nei viduriniais amžiais, nei pagaliau Renesanso ir net apšvietos metu šitoji *kūno valia* arba moderniškasis *kraujo balsas* nebuvo pirmaeilis. Vitalinis pradas persveria tiktai ten ir tiktai tada, kai vitalinės vertybės yra laikomos ne *vertybėmis – skoliniais*, ne palenktomis dvasinėms vertybėms, bet *vertybėmis savyje ir sau*. Kai kūnas yra laikomas nepriklausoma gėrybe, tada fizinio prado ugdymui atsiranda nepriklausomas tikslas, nepriklausomi uždaviniai ir nepriklausomos priemonės. Tada vitalinio prado veikmė susikristalizuoja savotiško tipo pavidalu, kurį tiksliausia yra vadinti *pedagoginiu vitalizmu*. Jis visados yra atsirėmęs į vitalinį žmogaus prigimties pradą. Ugdomąjį šio tipo nusiteikimą geriausia yra charakterizuoti E. Sprangerio žodžiais, kaip „pasinėrusį į kūno išgyvenimus".[15] Tuose žmonėse, kuriuose jis

---

[14] *D. Petry, Vittorin von Feltre*. „Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik", V. W. Rein, IX, p. 635.

[15] Psychologie des Jugendalters, Leipzig, [16]1932, p. 353.

vyrauja, „grynas gamtinis pradas yra dar labai stiprus. Kraujas juos daro laimingus arba kankina. Svarbiausias jų egzistencijos jausmas kyla iš šito kraujo šėlimo".[16] Kūno gyvastingumo klestėjimas kelia tam tikrą pasitenkinimą, pasakytume, net laimingumo jausmą, surištą su noru nugalėti ir viešpatauti (*Wille zur Macht*). Jėgos jautimas savyje stengiasi josios galybę išplėsti ir aplinkoje. Tai yra prigimta kiekvienam sveikam ir stipriam žmogui. Bet kai šitame gyvastingumo išgyvenime yra įžiūrima nepriklausomų vertybių, kurias mes šiandien vadiname *vitalinėmis vertybėmis* arba kartais *gyvybiniu polėkiu (élan vitol)*, ir kai stengiamasi šitas vertybes realizuoti naujosiose kartose nepriklausomai nuo dvasios gyvenimo, tada ir atsiranda pedagoginio vitalizmo tipas. Jis nebūtinai turi būti surištas su laiku ir su erdve. Jis gali apsireikšti visada ir visur, kur tik vitalinės vertybės – teorijoj ar praktikoj – įgyja nepriklausomą vietą pagrindinių vertybių eilėje. Tokiu amžinu pedagoginio vitalizmo tipu yra *bajoriškasis ugdymas*, o šito tipo išplitimą masių ugdyme mes gyvename *dabar*.

Bajoriškasis arba kitaip aristokratiškasis ugdymas yra ryškus pavyzdys, kaip vitalinio prado veikmė tam tikruose, tegul ir siauruose, rateliuose nuolatos kristalizuojasi *vitalinio tipo pavidalu* ir apsprendžia visą pedagoginį šių ratelių darbą. Ar mes imsime aukštąsias Indijos kastas, ar Egipto valdovų gimines, ar Atėnų bei Rymo aristokratus, ar vidurinių amžių kunigaikščius, ar pagaliau moderniųjų laikų bajorus, visur rasime tą patį pagrindinį šitų sluoksnių ugdymo uždavinį: *išlaikyti ir ištobulinti kraujo kilnumą*. Net riterių auklėjime, kuris buvo labai suaugęs su religija, septynių laisvųjų menų[17] pakeitimas septyniais riteriškaisiais menais[18] rodo nemažą vitalinio tipo įsigalėjimą. Tai visai nenuostabu, nes riteriai juk ir buvo kilę iš aukštųjų luomų, kurių pedagoginio vitalizmo neįstengė nugalėti net nė vidurinių amžių teocentrizmas.

Renesanso pradžioje mes sutinkame charakteringiausią visoje

---

[16] *E. Spranger*, op. cit., ibd.

[17] Gramatika, dialektika, retorika, aritmetika, geometrija, astronomija ir muzika.

[18] Mankštintis, jodinėti, plaukyti, kautis, medžioti, šokti ir dainuoti.

istorijoje pedagoginio vitalizmo atstovą Machiavellio asmenyje. „Macchiavellis, gražiu S. Behno pasakymu, visados lieka tironiškojo idealo dainiumi".[19] Jo *Principe* yra jėgos atstovas, kuris priespauda, gudrumu ir klasta teigia savo viršenybę ir siekia save išlaikyti ir save išvystyti. Stiprus ir miklus kūnas, galingas kumštis ir nepalaužiama kovos valia yra idealas. Macchiavellis ligi galo išvystė bajoriškojo ugdymo užuomazgas ir į *etikos* pagrindus padėjo tai, kas ligi tol buvo laikoma žvėries atpalaidavimu žmoguje. *Jėgos* etika ir nuosekliai *ugdymas jėgai* glūdi visų aukštųjų sluoksnių praktikoje. Ne visados šitoji etika yra ginama viešai: jos dažnai net išsižadama. Bet tikrumoj ji visados yra. Machiavellis išdrįso ją formuoti ir paslėptas praktikas paversti teoriniais principais. Jo *Principe* yra *pirmoji* pedagoginio vitalizmo teorija.

Machiavellio vardas mus veda į Nietzsche ir sykiu į mūsų laikus. Nietzsche's antžmogis, kaip jį charakterizuoja S. Behnas, yra „raudonveidis, sveikas, karingas, užgrūdintas kaip fechtuotojas, švelnus kaip muzikas, stiprus kaip imtynininkas, išdidus, gražus, stiprus ir nepalaužiamas kaip deimantas".[20] Jame nesunku įžiūrėti Cezario bruožų, nors Nietzsche's fantazijoje jis atrodo kilnesnis negu Machiavellio teorijoje, nes Nietzsche buvo didesnis estetas negu Machiavellis. Machiavellio *Principe* yra daugiau politikas, Nietzsche *Übermensch* yra daugiau estetas. Bet ir vienas, ir antras savo galybę semia iš *vitalinio prado*. Ir vienas, ir antras turi būti kilnaus kraujo, tikros bei grynos rasės, žodžiu, *tobulo gyvastingumo tipas*. Nietzsche's teorijoje pirmą kartą buvo drąsiai ir aiškiai paskelbtas vitalinių vertybių nepriklausomumas, kurį nujautė visi aukštųjų sluoksnių rateliai ir kurį bandė pateisinti Machiavellis. Nuo Nietzsche's per Bergsoną, Simmelį ir pagaliau Schelerį vitalinės vertybės, *kaip nepriklausomos*, įsigalėjo pagrindinių vertybių sistemoje. Šiandien šalia *naudingumo, gražumo ir šventumo* mes pridedame dar ir *kūno gyvastingumą* arba *kraujo kilnumą* (edel)[21].

---

[19] Erzieherische Ideale, Bonn, ²1928, p. 171.
[20] Philosophie der Werte, p. 163.
[21] Plg. S. *Behn*. op. cit., p. 80.

Kad vitalinės vertybės, kaip *tokios*, gali būti nepriklausomos, kad kūno gyvastingumo kriterijumi galima *vertinti*, tai yra tiesa. Visame *gyvių* pasaulyje vitalinės vertybės yra aukščiausios, ir tikras gyvio vertinimas tik ir gali būti daromas pagal jo kūno išklestėjimą. Šituo atžvilgiu teisinga ir L. Boppo pažiūra, kad „biologinės vertybės tam tikra prasme yra *savarankiškos vertybės*, kiek jos yra Dievo idėjos, kurias jis norėjo įkūnyti organizmuose..."[22] Tai buvo žinoma ir prieš Nietzsche. Bet Nietzsche pirmasis šitą vitalinių vertybių nepriklausomumą perkėlė į *žmogų*. Pripažinti kūno gyvastingumui nepriklausomumą *gyviuose* ir *žmoguje* yra skirtingas dalykas *iš esmės*. Gyvis yra tik kūnas. Tuo tarpu žmogus yra *ir* kūnas, *ir* dvasia. Vitalinis žmogaus pradas gyvena *ne sau* ir *ne iš savęs*, bet *dvasiai* ir iš *dvasios*. Vertybė gali būti nepriklausoma tik tada, kai ji glūdi nepriklausomoje *gėrybėje* ir dėl to josios kriterijumi yra vertinama pati šitos gėrybės esmė. *Naudingumas yra nepriklausoma* vertybė *daiktuose*, gražumas yra nepriklausoma vertybė *meno kūriniuose*, nes šitos vertybės yra surištos su pačia minėtų gėrybių (daiktų, meno kūrinių) esme. Tuo tarpu vitalinis žmogaus pradas nėra jo prigimtyje nepriklausoma gėrybė ir nėra jo esmės išraiška. Žmogus yra *ir* gyvis. Bet žmogus nėra *tik* gyvis. Todėl *tikras* žmogaus vertinimas niekados negali būti išsemtas kūno gyvastingumu, kaip jis negali būti išsemtas nei naudingumu, nei gražumu. Žmogus, *kaip žmogus*, gali būti vertinamas tik *šventumu*, nes šventumas yra esminė *asmens* vertybė.[23] Taigi moderniosios vertybių filosofijos savotiškumas yra ne tas, kad šalia naudingumo, gražumo ir šventumo ji pastatė ir *kūno kilnumą*[24], bet tas, kad *vitalinių vertybių nepriklausomumą ji perkėlė į žmogų ir pirmoje eilėje ji pradėjo vertinti kūno gyvastingumą*. Taip buvo parengtas kelias *vitalinio tipo* išplitimui masių ugdyme. Iš aukštų bajoriš-

---

[22] Wir sind die Zeit, Freiburg i. Brs., 1930, p. 138.

[23] Plg. *S. Behn*. Philosophie der Werte, p. 73.

[24] Tai daro ir katalikai filosofai. Be minėto *S. Behn*, plg. dar: *J. Mausbach*. Werte u. Werterfassung in der Sittlichkeit, „Vierteljahrschrift f. wiss. Pädag. B. 2. Münster, 1926; *M. Honecker*. Versuch einer gegenstandstheoretischen Grundlegung der allgemeinen Wertlehre, „Philos. Jahrbuch der Görresgesellschaft", B. 36, 1923.

kų ratelių per Machiavellio ir Nietzsche's teorijas pedagoginis vitalizmas žengė į platų gyvenimą ir pamažu virto dabartinio ugdymo principu. S. Behnas neklysta įrodinėdamas, kad „dabartis gyvybės gėrius renkasi ypatingu savo tikslu, kad jai tai atrodo geresnė norma negu *memento mori*".[25] *Mūsų amžiaus ethos yra apspręstas vitalinių vertybių.* Kūno išlaikymas, kūno išvystymas ir kūno ištobulinimas yra pagrindiniai masių gyvenimo uždaviniai, kuriems išspręsti yra rengiamos naujosios kartos. Kas stebi dabartinį jaunimo gyvenimą, lengvai gali jame rasti *vitalinį bruožą,* kuris yra ypač charakteringas *šviesuomenės* sluoksniams. Vitalizmas metafizikoje ir etikoje neišvengiamai turėjo apsireikšti ir vitalizmu *pedagogikoje.*

e. Vitalinio tipo apraiškos dabartiniame ugdyme

Du savotiški sąjūdžiai apreiškia vitalinį tipą dabartiniame ugdyme: *rasistinis ir sportinis.* Galima sutikti su O. Spannu, kad „rasių atsiradimo negalima išaiškinti materialistiniu ir apskritai gamtos mokslų būdu, vadinasi, pasigaunant priežastingai mechaniško tyrimo", kad „rasių istorija turi būti galiausiai įglausta į dvasios istoriją".[26] Galima net pripažinti, kad „rasė yra toji dvasinė tautų praeitis, kuri paliko žymių kūne".[27] Giliausią rasės esmę galima suvokti tik atsiremiant į kūno ir sielos santykių problemą. Bet kai šiandien mes žiūrime į rasę jau kaip į susiformavusį dalyką, negalime paneigti, kad ji *keroja kūne ir yra savotiškas zoologinis žmogaus nusiteikimas.* Tai savotiška žmogaus kūno struktūra, kuri galbūt turi už savęs „dvasios skilimą arba išsiskyrimą"[28], bet kuri šiandien apsireiškia jau kaip *vitalinio gyvenimo forma.* Dėl to ir dabartinis rasistinis sąjūdis atsiremia ne į dvasinį, tik į *vitalinį* pradą. Jis rasių nekuria, bet tik stengiasi jas išvystyti. Visi jo uždaviniai galiausiai susibėga į vieną centrinį tašką: *išugdyti gryną rasinį*

---

[25] Das Ethos der Gegenwart, Bonn, 1934, p. 6.
[26] Geschichtsphilosophie, Jena, 1932, p. 303.
[27] *O. Spann.* op. cit. ibd.
[28] *O. Spann.* op. cit., p. 380.

tipą. Jeigu apskritai ugdymas yra *vertybių įkūnijimas žmoguje,* tai rasistinio sąjūdžio ugdymas yra *vitalinių vertybių* įkūnijimas. Bet įkūnyti vitalines vertybes arba, kitaip sakant, išvystyti kūno gyvastingumą ligi norimo tipo galima ne lavinimu, ne auklėjimu ir net ne auginimu[29], bet tik *veislės gerinimu.* Kai sodininkas nori turėti geresnę kriaušių rūšį, jis atrenka gražiausių vaisių sėklas, pripratina daigus prie klimato sąlygų, kryžiuoja žiedus, duoda tam tikrų medžiagų maistui, pagaliau karpo neišsivysčiusias šakas ir globoja gražiąsias. Kas suvokia rasistinio mūsų dienų sąjūdžio esmę, lengvai gali jame pastebėti *sodininko* darbą. Kova už eugeniką ir nesveikų individų sterilizaciją, nepaprastos pastangos sukliudyti mišrių rasių vedybas, jaunimo grūdinimas militariniu auklėjimu, kelionėmis, gimnastika ir darbo tarnyba, pagaliau menkas rūpinimasis silpnaisiais ir paliegusiaisiais – visa tai yra charakteringos apraiškos, kurios slepia savyje *gryną pedagoginio vitalizmo tipą. Rasistinis ugdymas yra ne ugdymas tradicine prasme, bet biologinis veislės gerinimas.* Nietzsche vitalinių vertybių nepriklausomumą iš gyvių pasaulio perkėlė į žmogaus gyvenimą. Tuo būdu nurodytas pedagoginiam vitalizmui *tikslas* (kūno gyvastingumas). Rasistinis sąjūdis iš gyvių pasaulio pasiėmė šiam tikslui siekti *metodą: ugdymą jis pakeitė veislės gerinimu.* Rasistinio sąjūdžio ugdymas, kuris šiandien apima žymią Europos dalį, yra aiškus vitalinio tipo įsigalėjimas masiniame ugdyme.

Vitalinio tipo vyravimas yra ne mažiau ryškus ir *sportiniame* mūsų dienų sąjūdyje. Mūsų gimnastika ir sportas tuo skiriasi nuo graikų gimnastikos ir sporto, kad graikams, kaip minėjome, kūnas turėjo tapti ritmiškas ir plastiškas *iš dvasios* ritmiškumo ir plastiškumo, tuo tarpu mums jis turi tokiu tapti pats *iš savęs.* Graikai tikėjo, kad harmonija *sieloje* sukuria harmoniją ir kūne. Mes tikime, kad *mens sana in corpore sano* (iškreiptas Juvenalio posakis). Fiziniame mūsų dienų lavinime kūnas gyvena nepriklausomą gyvenimą ir yra ugdomas – geriau, dresiruojamas – tarsi jis visai neturėtų sielos. Kūno ir sielos perskyrimas ugdyme šiandien ga-

---

[29] Auginimas yra tik skatinimas *augti,* vadinasi, plėtotis tam, kas jau *yra.* Jis nesiekia to, kas *turi būti.*

mina sveikų, tvirtų ir raumeningų, bet *nedvasingų* individų. „Užtenka tik pasižiūrėti į šitų tipų fizionomiją" (E. Krieckas). Mes turime olimpiadų, rungtynių ir laimėjimų. Bet mūsų literatūroje *nėra* šitiems laimėtojams odžių ir himnų. Mūsų sportinis sąjūdis yra kilęs ne iš pablogėjusių kūno gyvenimo sąlygų (ankšti butai, stoka oro ir saulės, ilgas sėdėjimas), kaip kai kas bando aiškinti, bet *iš vitalinio prado atpalaidavimo.* Mūsų sportavimo būdas yra nelygstamas gyvastingumo teigimas, kaip ženklas pavargusios *dvasios* ir prarasto *Dievo.* Sportinis mūsų dienų sąjūdis artina dabartinį ugdymą į *kūno kulto laikus.*

f. Vitalinio tipo santykis su idealine kultūra

Savaime suprantama, kad pedagoginis vitalizmas, būdamas vitalinių vertybių įkūnijimas žmoguje, labiau vertina *fizinės kultūros* gėrybes negu idealinės kultūros. Mokslas, dorovė ir menas yra tokie dalykai, kurie su veislės gerinimu susisiekia tik iš tolo ir todėl vitalinio tipo praktikoje niekados neranda tinkamo pripažinimo. Pradedant septyniais riteriškaisiais menais ir baigiant rasistiniu mūsų dienų sąjūdžiu, ugdomosios vitalinio tipo gėrybės visados buvo labai skurdžios. Pedagoginis vitalizmas gerai perteikia *gamtinio* gyvenimo gėrybes: gamtos ritmą, gamtos energiją ir gamtos tikslingumą, kurios iš esmės yra pašauktos sukurti ugdytinio prigimtyje pastovių vitalinių nusiteikimų, kaip juslių tikslų veikimą, kūno paklusimą valiai ir savaimingą kūrybiškumą. Bet *kultūrinėje* tvarkoje šitasai tipas nepakyla aukščiau už *fizinę kultūrą.* Aukštesnės žmogaus galios, nesuvestos į tinkamus santykius su *idealinės kultūros* gėrybėmis, nepasiekia tinkamo išsivystymo, ir dėl to pedagoginiame vitalizme išyra harmonija tarp kūno ir sielos tobulėjimo. Vitalinio tipo praktikose apsireiškia sarkastiškas Mefisto patarimas: „Paniekink protą ir mokslą, tą didžiausią žmogaus galybę" (Goethe). O ten, kur pedagoginis vitalizmas idealinę kultūrą pripažįsta, dažnai esti paneigiamas nelygstamas šitos kultūros charakteris ir ji pati esti verčiama tarnauti vitalinio prado reikalams. Mokslas tuomet netenka savo kilnumo ir net objektyvumo (plg. daugybę šiandieninių Vokietijos mokslininkų

darbų), dorovė esti sureliatyvinama, menas išsigema ir virsta tuo, ką vokiečiai vadina *Kitsch*. Tokio idealinės kultūros sumenkėjimo ženklų galima aiškiai matyti dabartiniame rasistų ir sportininkų sąjūdyje.

Visa tai padaro, kad vitalinis tipas atsiduria nuolatiniame pavojuje *subarbarėti*. Kai šiandien iš rasistinio ir sportinio sąjūdžio vadų lūpų išsprunka žodžiai, esą kultūra esanti tik *linkas*, vadinasi, tik toks daiktas, kuris nesiekia žmogaus prigimties gelmių, tai tikrumoj tokie posakiai yra barbariškumo apologija.[30] Tai yra Rousseau kovos prieš kultūrą atgaivinimas ir sykiu grįžimas ne tik į gamtinį gyvenimą, bet ir į barbarybę. Idealinės kultūros paneigimas trauko ryšius su praeitimi ir ardo tradicijų perteikimą iš kartos į kartą. Tuo tarpu „kai žmogus nesugeba būti (240 p.) paveldėtoju, jis tampa barbaru, o žlungančios kultūros barbaras nesugeba turėti paveldėtojų".[31] Kultūrinės tradicijos, toji „istorinio tautos likimo simbolika"[32], kaip jas gražiai vadina N. Berdiajevas, yra būtina atrama kiekvienai tolimesnei žmonijos pažangai. Jose glūdi tasai nenutrūkstąs kūrybinis žmonijos vyksmas, kuris sužmogina gyvenimą ir dvasinį pradą įveda į laukinę gamtą. Šitų tradicijų paneigimas kaip tik ir perkerpa šitą vyksmą, pastato žmogų pažangos pradžioje, atiduoda jį neapvaldytos gamtos valdžiai ir paneigia visą ligi tol buvusią žmonijos istoriją. Jeigu tai įvyksta *sąmoningai*, niekas negali neigti, kad tai reiškia *žlugimą*, nes mūsų dienų barbaras naujam gyvenimui kurti neturi nei tiek drąsos, nei tiek jėgos, kiek jos turėjo *pirmykštis* barbaras. Štai kur glūdi vitalinio tipo pavojus kultūrai. Ir jeigu rasistiniam sąjūdžiui pavyktų įsigalėti Europoje ligi galo, jeigu pedagoginis vitalizmas nustelbtų kultūrinį ugdymą, tuomet ateitų O. Spenglerio pranašautasis Vakarų žlugimas ir šv. Augustino laikų barbarai būtų veltui palikę savo miškus.

---

[30] Plg. *S. Behn*. Das Ethos der Gegenwart, p. 71.

[31] *S. Behn*. Sein und Sollen, Berlin u. Bonn, 1927, p. 240–241.

[32] Sinn der Geschichte, Darmstadt, 1925, p. 49.

PEDAGOGINIO SANTYKIAVIMO PROBLEMA

1. *Dviasmeninis ugdymo pobūdis*

Dviasmeninis ugdymo pobūdis yra tiek jam charakteringas, kad jis ugdymą išskiria iš visos kultūros ir sykiu slepia savyje jo paties esmę. Visoje kultūrinių veiksmų skalėje tik ugdymas yra dviasmeninis. Nei mokslinio, nei techninio, nei meninio veikimo objektas nėra asmuo. Kiekvieno kito (išskyrus dorinį aktą) kultūrinio veikimo objektas yra *pasyvus*. Jis yra apipavidalinamas ne pagal savo prigimties linkimą, bet pagal veikėjo nusistatymą ir tikslus. Tiesa, menininkas, pvz., turi paisyti medžiagos reikalavimų. Marmure negalima įkūnyti to, ką galima drobėje arba garsuose. Bet šitoji objekto įtaka čia kyla ne iš to, kad jis yra *objektas*, tik iš to, kad jis yra *tos* ar *kitos rūšies medžiaga*. Dar daugiau, *ne medžiaga renkasi idėją ir ne iš medžiagos idėja kyla, bet meniška idėja renkasi sau tinkamą medžiagą ir joje apsireiškia*. Medžiaga, kaip objektas, reikalauja tik vieno: apipavidalinti. Pats apipavidalinimo vyksmas kyla iš veikėjo, yra jo pradedamas, vedamas ir atbaigiamas. Mokslinio, techninio, meninio ir net dorinio veiksmo esmės reikia ieškoti *veikėjuje*.

Visai kitaip yra *ugdyme*. Ugdymo objektas stato savus reikalavimus ne tik kaip medžiaga, kaip to ar kito temperamento, to ar kito amžiaus žmogus, bet ir *kaip ugdytinis apskritai*, kaip tampąs *asmuo*. Temperamentas, amžius, įvairūs polinkiai ir net lytis apsprendžia ugdymo metodą ir priemones. Kaip architektas savai kūrybai yra reikalingas kitokio pasiruošimo ir kitokių priemonių negu muzikas, taip ir vaikų darželio vedėja auklėja kitaip negu jaunimo organizacijų vadas. Bet šalia šitų atsitiktinių skirtybių

ugdyme visados lieka vienas bendras dalykas: *ugdytinio apsisprendimas ir laisvas jo dalyvavimas*. Jeigu architektas turi gabumų ir tinkamų priemonių, jis gali būti tikras, kad jo veikalas pasiseks. Tuo tarpu net ir gabiausias gydytojas nežino, ar jo darbas nebus tuščias. Moksle, technikoje ir mene objektas yra tik *veikiamas*. Ugdyme jis yra ir *veikiamas, ir sykiu veikia pats*. Ugdytojas sava iniciatyva ugdomąjį veiksmą pradeda. Bet jį veda jau abu: *ugdytojas ir ugdytinis*. O jį atbaigia ugdytinis *pats vienas*. Ugdymo veikėjas, arba subjektas, eina tik pusę kelio. Antrą pusę nueiti jis palieka pačiam objektui. Ugdytinio savarankiškumas nėra tik metodologinis principas, bet būtinai išplauka iš ontologinio žmogaus dvasios paskyrimo.

Štai dėl ko ugdymo esmės negalima rasti tik vieno subjekto veikime, kaip kad techniniame ar meniniame veikime. Gali ugdytojas turėti pedagoginį *Ethos*, vadinasi, veikti sąmoningai ir pagal vertybinį tikslą, bet šitas jo veikimas, kol jis yra tik jo vieno, dar nėra ugdomojo veikimo esmė. Tai greičiau tik šitos esmės apraiškos suaugusio žmogaus darbuose. Amžinoji ugdymo esmė apsireiškia abiejuose ugdomojo veiksmo poliuose: ugdytojuje ji žadina sąmoningumą ir tikslingumą, *ugdytinyje* – išvidinį imlumą ir išvidinį kūrybingumą. Bet visos šitos žymės, *paimtos skyrium*, anaiptol nesudaro ugdomojo veiksmo esmės. Jos yra tiktai loginė šitos esmės *sklaida*. Veiklus ir būtinas ugdytinio dalyvavimas neleidžia ugdymo esmės ieškoti tiktai vieno ugdytojo veikime, į ką buvo linkusi tradicinė mokykla. Iš kitos pusės, pradedanti, tvarkanti ir vedanti ugdytojo iniciatyva neleidžia šitos esmės rasti tik vieno ugdytinio veiklume, kaip tai bandė darbo mokykla. Ugdytojas yra tikras ir pirmaeilis ugdymo veikėjas, o ne tik instrumentinė jo priežastis. Jo veikimas siekia pačias ugdytinio prigimties gelmes ir nėra tik pagalba. Ugdytinis savo ruožtu yra veiklus pradas ugdyme, o ne tik pasyvus objektas. Jo dalyvavimas savęs apipavidalinime ir ugdytojo pradėtų įtakų atbaigime yra daugiau, negu tik sąlygų rengimas ugdytojo dvasios pradams. Nė viename tad ugdymo poliuje *skyrium* nėra pedagoginio akto esmės, nes ugdytojas čia nėra savarankiškas veikėjas, ir ugdytinis čia nėra pasyvi medžiaga.

Ugdomojo veikimo esmės tenka ieškoti tame taške, kur susiduria ugdytojas su ugdytiniu arba, tiksliau sakant, kur subrendęs žmogus tampa ugdytoju ir bręstąs žmogus tampa ugdytiniu. Suaugusieji ne visados ugdo, ir augantieji ne visados yra ugdomi. Pedagoginis aktas atsiranda tiktai tada, kai subrendęs žmogus, kaip aukštesnio prado atstovas, susiduria su bręstančiu žmogumi, kaip šito prado ieškančiu. *Tiktai tada, kai du asmenys atsiduria pedagoginėje situacijoje, tiktai tada vienas tampa ugdytoju, o antras – ugdytiniu.* Nė vieno suaugusiojo nelaikome ir negalime laikyti ugdytoju, jeigu jis nėra apspręstas pedagoginio *ethos* ir neturi gyvų santykių su augančia karta. Nė vieno vaiko nelaikome ugdytiniu, jeigu jis neturi atsakingo vedėjo ir prižiūrėtojo. Gali suaugęs žmogus būti ir labai išlavintas pedagogikoje, gali vaikas būti ir labai didelėje aplinkos įtakoje, kol tarp jųdviejų nėra atsiradusi pedagoginė situacija, tol vienas bus tik pedagogas, o antras – tik tarpasmeninės difuzijos narys, ne ugdytinis. Ugdytinis savaime suponuoja ugdytoją, ir ugdytojas negali būti mąstomas be ugdytinio. Šitos dvi sąvokos yra iš esmės koreliatyvios ir todėl savaime nurodo vieną į antrą. Ugdomasis veikimas apima abu ugdymo polius, sujungia juos, kaip netrukus matysime, į bendruomenę ir jų abiejų sąveikoje atskleidžia savo esmę. Giliausia prasme pedagoginis aktas nėra nei tik veiksmas iš subjekto pusės, nei tik vyksmas iš objekto pusės, bet *savotiškas tapusio ir tampančio asmens santykiavimas,* kurį mes vadiname *pedagoginiu santykiavimu* ir kuris sudaro ugdomojo veikimo esmę. Realiame pedagoginiame santykyje ugdomasis veiksmas ir ugdomasis vyksmas nėra du atskiri pedagoginio akto tarpsniai, bet tik du to paties vieno ir vieningo veikimo atžvilgiai, arba loginiai momentai, tikrumoj vykdomi vienu sykiu ir kuriantieji nuolatinę ugdytojo ir ugdytinio sąveiką. Suaugęs ir augąs žmogus pedagoginiame santykyje nestovi vienas šalia antro, bet gyvena vienas antrame. Tasai aukštesnis pradas, kuriam atstovauja ugdytojas ir kurio ieško ugdytinis, yra bendras jiems abiem. Jis juodu suriša vieną su antru, jis perkelia jų dvasios pradus į vienas antro sielą, jis sukuria pedagoginę sintezę, kuria minta abu josios nariai. Štai kame glūdi paslaptis, kad mes mokydami mokomės ir auklėdami auklėjamės.

2. *Pedagoginė meilė kaip pedagoginio santykiavimo pagrindas*

Pedagoginis santykiavimas yra santykiavimas tarp subrendusio ir bręstančio žmogaus, kurie taip santykiauja vienas su antru, kaip realybė su galimybe, kaip esanti vertybė su būsima vertybe. Ugdytojas čia stovi priešais ugdytinį kaip žmogus, kuriame vertybės yra jau įkūnytos, kuriame jos yra jau *aktualiai* ir kuris turi stiprų nusiteikimą pasidalinti savo vidaus turtu. Ugdytinis stovi priešais ugdytoją, kaip žmogus, kuriame vertybės yra dar tik *potencialiai,* kuris dar neturi pastovios ir ryškios savo veikimui lyties nei pastovios gyvenime vietos. Ugdytojo akims ugdytinis yra nepajėgiąs, nežinąs ir nesugebąs žmogus: nepajėgiąs savęs aprūpinti, nežinąs kultūros laimėjimų ir nesugebąs savęs tobulinti. Ugdytinio akims ugdytojas yra augintojas, mokytojas ir vadovas, kuris pagelbsti nepajėgiančiai prigimčiai, perteikia žmonijos laimėjimus ir veda ugdytinį į visišką subrendimą. Iš kitos pusės, ugdytojas žiūri į ugdytinį ne tyrinėtojo akimis, kaip psichologas, biologas ar medikas. Jam rūpi pažinti ne tik tai, kas ugdytinis tikrumoj *yra,* bet ir tai, kuo jis *turi būti.* Grynai teorinis augančio žmogaus pažinimas yra psichologo, ne ugdytojo dalykas. Ugdytinio prigimties tikrovėje ugdytojas visados mato ištisą galimų vertybių pasaulį. Jis santykiuoja su ugdytiniu kaip su žmogumi, kuris slepia savyje neaprėžtų galimybių. Dar daugiau, jis nekonstatuoja šitų galimybių kaip gryno fakto, bet jis jaučiasi esąs pašauktas jas paversti realybėmis, apipavidalinti ugdytinio prigimties tikrovę pagal jos idealą, suteikti jo galioms pastovią jo reiškimosi lytį ir nurodyti jam vietą gyvenime. Neaprėžtas ugdytinio galimybes ugdytojas pergyvena kaip savo uždavinį ir dažnai (motinos atveju) kaip svarbiausią savo gyvenimo darbą. Pedagoginio nusiteikimo asmeniui ugdytinis visados yra *vertybinis žmogus.* E. Sprangeris yra pastebėjęs, kad „kas žmones studijuoja tik šaltai, kas juose tiria tik objektyvinę tikrovę, tas nemato juose snūduriuojančių galimybių, kurios galėtų išsivystyti patyrusios bent truputį šilimos"[1]. Toks šaltas tyrinėjimas yra teorinio

---

[1] Lebensformen, Halle a. s. [6]1927, p. 196.

žmogaus nusiteikimas. Teoriniam žmogui yra nesvarbu, kiek jo tiriamame objekte yra „snūduriuojančių galimybių". Tuo tarpu ugdytojas prarastų esminę savo darbui atramą, jei augančiame žmoguje šitų galimybių nepastebėtų. Pedagoginio talento esmė ir yra ta, kad ji padeda ugdytojui vienu žvilgiu permatyti ugdytinio sielą, ją suprasti ir veikdyti. Pedagoginis genijus dažnai regi didžiausių vertybių ten, kur kitiems, atrodo, viešpatauja tik didžiausios ydos. Bet jis mato jas tik todėl, kad į ugdytinį žiūri meilės akimis ir šitoje meilėje paregi ydų nepaliestas sielos gelmes. *Ugdytojas supranta ir apsprendžia augantį žmogų tik todėl, kad jis kartu su juo jaučia ir jo vidaus įvykius atgaivina savyje.* Ugdytojas pedagoginiame santykyje apsireiškia kaip *simpatijos* žmogus pirmykščia šito žodžio prasme. W. Dilthey posakis, kad mes „suprantame tik mylėdami", visų pirma tinka ugdytojo veikimui. Be meilės dvasios negalima įsibrauti į jaunos sielos gelmes, negalima paregėti paslėptų vertybių ir todėl negalima ugdyti. *Pedagoginė meilė yra esminis pedagoginio santykio elementas.* Pedagoginis santykiavimas iš esmės yra *meilės* santykiavimas. Ugdytojas myli ugdytinį ne kaip sau lygų, ne kaip tobulesnį už save, bet kaip tampantį, dvasiškai skurdų ir neatbaigtą žmogų. Jis pasilenkia prie jo, kad jį praturtintų, pamokytų ir atbaigtų. Iš kitos pusės, ugdytinis myli ugdytoją kaip savo idealą, kaip tą, prie kurio jis stengiasi pakilti, kurio dvasios turtais jis gyvena ir kurio dvasine gyvybe jis minta. Meilės nusiteikimas ugdytinio sieloje yra tiek pat reikšmingas, kiek ir ugdytojo meilė ugdytiniui. Kur nėra meilės, ten negalima nei ugdyti, nei būti ugdomam.

Visas tad pedagoginis santykis yra atremtas į grįžtamąją jo narių meilę. Bet šita meilė savo esmėje – kiekvieno nario atžvilgiu – nėra ta pati. Dviasmeniniame meilės veiksme gali būti trejopas santykiavimas. Besimylintieji gali keistis dvasinėmis vertybėmis, sudarydami tuo būdu „vertybinę bendruomenę"[2]; netobulas asmuo gali kilti prie tobulojo, ir galop tobulasis gali pasilenkti prie netobulo, kad šį patobulintų. Žmonos ir vyro meilė priklauso pirmajai meilės rūšiai, nes sielų vertingumas čia paprastai esti vienodas arba bent panašus. *Mūsiškoje* Dievo meilėje apsireiškia antra

[2] *E. Spranger.* op. cit., p. 378.

meilės santykio rūšis. Čia mes kylame ligi dieviškumo ir religiniame perkeitime esame net sudievinami. Dievo meilėje *mūsų* atžvilgiu tobuliausiai pasirodo trečia meilės rūšis. Kai dieviškasis *Logos* įsikūnijo žmogaus prigimtyje, jis pasilenkė prie žmogaus, kad jį atpirktų ir išganytų. *Pedagoginės meilės santykis priklauso abiem pastarosioms meilės rūšims.* Ugdytojas ir ugdytinis nesikeičia dvasinėmis vertybėmis, kaip vyras su žmona arba draugai. Ugdytojo meilėje ugdytiniui apsireiškia noras *tobulinti,* noras pakelti augantį žmogų iš grynai gamtinio būvio į kultūrinį būvį ir atskleisti jam pasaulio bei gyvenimo prasmę. Jeigu apskritai kūrybiniu savo veikimu žmogus yra panašus į Dievą, tai ugdyme jis yra panašiausias. Ugdytojas čia tampa simboline ne tik Dievo Kūrėjo, bet ir Dievo Apreiškėjo ir Dievo Išganytojo. Pedagoginė meilė ugdytojo atžvilgiu yra tikroji, Eggersdorferio žodžiais tariant, *Heilswille am Kinde*[3].

Tuo tarpu ugdytinio meilėje ugdytojui vyksta atvirkščias procesas. Instinktyvus augančio žmogaus noras prilygti suaugusiajam savaime jame žadina *norą tobulėti.* Gali šitas noras būti net nesąmoningas, bet tikrumoj jis visados ugdytinyje yra. Kaip be noro tobulinti iš ugdytojo pusės negali būti jokio tikra prasme ugdymo, taip lygiai jo negali būti ir be *noro* (aiškaus ar paslėpto) *tobulėti* ir ugdytinio pusės. Kas nenori tobulinti, tas augančiai sielai nieko *neduoda:* jis gali būti geras psichologas, bet jis negali būti geras ugdytojas. Kas nenori tobulėti, tas nenori nieko *prisiimti,* vadinasi, nenori pažadinti savyje išvidinio veiklumo, kuris yra būtina sąlyga ugdymo vaisingumui. *Noras tobulinti ir noras tobulėti yra du koreliatyvūs linkimai ir du esminiai pedagoginės meilės* (tuo pačiu ir pedagoginio santykiavimo) *elementai.*

Vis dėlto patys vieni šitie elementai pedagoginio santykiavimo dar nesukuria. Kad ugdytojo noras tobulinti virstų realiu augančio žmogaus *tobulinimu,* reikia, kad ugdytinis atskleistų savo sielą, kad jis sutiktų prisiimti į save ugdytojo dvasios pradus, kad instinktyvus jo paties linkimas tobulėti virstų realiu išvidiniu *veiklumu.* Tai įvyksta tik tuomet, kai ugdytinis *pasitiki ugdytoju* ir kai

---

[3] Jugendbildung, München, [4]1933, p. 73.

jis mato jame įsikūnijusį savo idealą arba bent pergyvena ugdytoją, kaip šiam idealui atstovaujantį. Tuomet jis atidaro savo vidų, klauso ugdytojo žodžių, žavisi jo darbais ir seka jo pavyzdžiu. *Pasitikėjimas ugdytoju* yra būtinas *pedagoginio santykio* pradas, kuris psichologiškai parengia ugdytinį realiam tobulėjimui. Kur jo nėra, kur ugdytinis žiūri į ugdytoją kaip į sau lygų arba kaip į sau svetimą, ten negali būti jokio pedagoginio santykio ir tuo pačiu jokio ugdymo. Iš ugdytojo pusės šitą pradą atitinka *autoritetas*. Ugdytinis tik todėl pasitiki ugdytoju, kad jis jaučia (tegul ir labai neaiškiai), jog suaugęs žmogus jam kalba kažko aukštesnio vardu, kad tas pats dalykas, kurį jis girdėjo iš savo bendraamžių, ugdytojo lūpose įgyja aukštesnės prasmės ir gilesnės sankcijos. H. Bergsonas, kalbėdamas apie dorinę pareigą, teisingai yra pastebėjęs, kad vaikystėje „tėvai ir mokytojai mums atrodė veikią kaip atstovai. Mes to aiškiai nesuvokėme, bet už mūsų tėvų ir mokytojų mes įspėjome kažką (p. 1) nepaprastą arba, geriau, begalinį, kuris mus slėgė visu sunkumu per jų tarpininkavimą"[4]. Bergsonui šitas aukštesnis pradas yra *visuomenė*. Mums jis yra *žmogaus idėja*. Jai tėvai ir mokytojai atstovauja josios vardu, jie mus apsprendžia, ir dėl josios mes jais pasitikime ir esame jiems klusnūs. Ugdytojo autoritetas yra ugdytinio pasitikėjimo pagrindas ir dėl to koreliatyvus jojo pradas. Kas vaikui norėtų būti tik vaikas ir jaunuoliui tik jaunuolis, tas nustotų buvęs vaiko ir jaunuolio siekiamo idealo atstovas, prarastų jo pasitikėjimą ir tuo pačiu liautųsi buvęs ugdytoju. „Neautoritetingas ugdymas yra nesąmonė"[5]. Pedagoginis santykis autoriteto yra tiek pat reikalingas, kiek ir vaiko pasitikėjimo, nes giliausia prasme šitas pasitikėjimas yra atremtas ne į mokėjimą vaiką suprasti ir su juo susidraugauti, kaip manė Elena Key, bet *į nepažeistą ir vaiko akyse šventą ugdytojo atstovavimą aukštesniam pradui*. Vaiko pažinimas ir jo draugiškumo įsigijimas yra tik geras kelias šitam atstovavimui apsireikšti. Darbo mokykla ir visa „ugdytinio pedagogika" teisingai pabrėžė vaiko pasitikėjimą ir nurodė kelią šitam pasitikėjimui įsigyti. Bet ji

---

[4] Les Deux sources de la morale et de la religion, Paris, 1932, p. 1–2.
[5] *W. Flitner*. Systematische Pädagogik, Breslau, 1933, p. 67.

nesuvokė pasitikėjimo pagrindo. Mokytojo autoritetas, kaip žmogiškojo idealo išraiška, čia buvo sukeistas su ugdytojo nuoširdumu ir draugiškumu. *Ontologinė pasitikėjimo atrama čia užleido vietą psichologinei pasitikėjimo sąlygai,* kurios negalima neigti, bet kuri pedagoginiame santykyje visados lieka *tik sąlyga.* Šiandien, kada vėl pamažu grįžtama į „ugdytojo pedagogiką", pradedama suprasti, kad tikra ir tobula ugdytojo ir ugdytinio sąveika yra galima ne autoriteto išsižadant, bet jį tobulinant, nes tikrumoj ugdomasis autoritetas yra ne tik formalinis dalykas, bet sykiu jis slepia savyje didesnį ar mažesnį ugdytinio siekiamo idealo įsikūnijimą. *Ugdytojo asmenybės pilnatvė iš esmės yra susijusi su ugdomuoju autoritetu.* Tobulinti tad šitą autoritetą reiškia sykiu tobulinti patį ugdytoją ir tuo pačiu gilinti pedagoginį santykį. Ugdytinis atveria savo vidų tam, kuriuo labiausiai pasitiki, o labiausiai pasitiki jis tuo, kuriame mato geriausiai realizuotą tai, ko jis pats ieško: *žmogiškąjį savo idealą.*

3. *Pedagoginio santykiavimo pradai*

Pedagoginio tad santykiavimo analizė mums atskleidžia ketvertą pagrindinių jo pradų: *autoritetą bei norą tobulinti – iš ugdytojo pusės ir pasitikėjimą bei norą tobulėti – iš ugdytinio pusės.* Visi jie yra susiję vienas su kitu, ir visi jie pedagoginiam santykiui yra būtini. Organiškas jų susijungimas padaro, kad pedagoginis santykis virsta grįžtamąja ugdytojo ir ugdytinio sąveika. Atstovavimas aukštesniam pradui pažadina ugdytoją kreiptis į ugdytinį ir jį *pakalbinti.* Bet tas pats atstovavimas sukelia ugdytinyje pasitikėjimą ir pažadina jo *atsakymą.* Pedagoginis santykis įvyksta tik tada, kai ugdytinis atsako. Bet jis atsako tik tada, kai yra tikrai ir giliai pakalbinamas arba pažadinamas. Be ugdytojo pakalbinimo ugdytinis negali atverti savo vidaus. Bet be ugdytinio atsakymo ugdytojas negali išvystyti tobulinamojo savo veikimo. Ugdytojas visuomet pedagoginį santykiavimą arba ugdomąją sąveiką *pradeda.* Jis yra pirmasis, kuris savo aktyvumu pažadina tebesnaudžiančią bręstančio asmens dvasią. Vėliau josios veikimą jis ap-

sprendžia ir veda tam tikra kryptimi. Bet šitas vėlesnis darbas yra galimas tik pačiam ugdytiniui dalyvaujant, tik tada, kai ugdytinio dvasia jau yra atbudusi, kai ji prisiima ugdytojo pradus, kai ji juos perkuria ir sutapdo su asmeniniu savo gyvenimu, vadinasi, kai ji realiai tobulėja. Šitoje nuolatinėje sąveikoje išsiskleidžia ugdytinio prigimtis, ir jo dvasia nuolatos aktyvėja. Ugdytinis vis giliau yra pažadinamas ir vis giliau atsako, kol galop susiformavusi išvidinė jo lytis visą ugdymo darbą paima į savo rankas. Tuomet ugdytojas darosi tik patarėjas ir vyresnysis draugas. Bet ligi to momento, kuris reiškia subrendimo pradžią, dviejų asmenų sąveika yra ugdomojo veikimo esmė. Tai „draugiškos dviejų valių rungtynės"[6], kur vieno poliaus veikimas yra papildomas išvidiniu antrojo poliaus darbu. Th. Littas net mano, kad „kultūrinis ugdymo veikimas reiškia ne ką kita, kaip kiekvieną sykį vis naują patarnavimą šitam abipusiam papildymui"[7]. Surasti naujų būdų ir naujų priemonių pagilinti pedagoginei sąveikai, ištirti ugdytojo ir ugdytinio prigimtį tam, kad būtų galima glaudžiau juodu vieną su antru sujungti, ieškoti naujų geresnių kelių pasitikėjimui žadinti ir autoritetui apreikšti – štai pedagoginės pažangos prasmė ir uždaviniai. Pedagoginės kultūros išsivystymas reiškia ne ką kitą, kaip iš vienos pusės – gilesnį pedagoginio santykiavimo pažinimą, iš antros – praktinį šito santykiavimo tobulinimą. Ugdomoji sąveika sudaro centrą ir pedagoginės teorijos, ir pedagoginės praktikos, nes ji yra viso ugdomojo veikimo centras.

4. *Pedagoginio santykiavimo bendruomenė*

Pedagoginio santykio nariai nėra schemos, bet gyvi ir konkretūs žmonės, kurie į ugdomąjį veikimą ateina su savo pažiūromis, su savo nusistatymais ir su savo temperamentu. Jie taip pat esti apsprendžiami aplinkos ir visuomenės tradicijų. Todėl pedagoginis santykiavimas, iš viršaus žiūrint, ne visur ir ne visados yra

[6] *S. Behn.* Erzieherische Ideale, Bonn, [2]1928, p. 48.
[7] Pädagogik, rink. Kultur der Gegenwart. I, IV, Leipzig u. Berlin, [3]1924.

vienodas. Asmeninės ir visuomeninės įtakos gimdo daugybę tipų, kurių vieni gali būti arčiau idealo, kiti toliau. Bet gali šitie tipai būti ir labai įvairūs, gali pedagoginis santykis būti pastovus ar tik epizodinis, *kol jis yra pedagoginis santykis, tol jis visados sukuria ugdytojo ir ugdytinio bendruomenę.* Sutikdami su Sprangeriu, kad „bendruomenės vieningumas remiasi daiktiškai psichiniu ryšiu"[8], turėsime pripažinti, kad ugdomojoje sąveikoje toks dvilypis vieningumas kaip tik ir yra. Ontologinis pedagoginės bendruomenės pagrindas yra tasai pradas, kuriam atstovauja ugdytojas ir kurio ieško ugdytinis; psichologinis pagrindas yra meilė, kuri iš vidaus riša ugdytoją su ugdytiniu. Iš ano aukštesnio prado kyla ugdytojo autoritetas ir ugdytinio pasitikėjimas. Iš meilės kyla ugdytojo noras tobulinti ir ugdytinio noras tobulėti. Anas aukštesnis pradas atstovauja Sprangerio minimam *daiktiniam* ryšiui, nes jis yra viršum ugdytojo ir ugdytinio, kaip nuo jų abiejų nepriklausanti transcendentinė tikrovė, kuri vis dėlto juodu giliausiai riša ir kuriai abu jaučiasi turį tam tikrų pareigų. Pedagoginė meilė sudaro *psichinį* ryšį, nes ji gyvena ugdytojuje ir ugdytinyje kaip imanentinė tikrovė. Be transcendentinės jungties pedagoginė bendruomenė virstų draugiškumu. Be imanentinės jungties ji būtų idėjinė bendruomenė, kaip mokslininkų ar menininkų rateliai. Ontologinis ir psichologinis pedagoginio santykio pradas apsaugo jį nuo abiejų vienašališkumų. Ugdomoji bendruomenė suima į save ir idėjinį dviejų asmenų bendrumą, ir sykiu sujungia juodu dvasinės meilės ryšiais. Ugdytojas nėra ugdytiniui tik draugas ir tik globėjas. Jis yra sykiu jam bendramintis, bendradarbis, kuris augančiam žmogui ne tik vadovauja, bet ir pats sykiu ieško tiesos, pats sykiu lavinasi, pats dorinasi ir kuria. Čia įvyksta tos S. Behno minimos draugiškos rungtynės, iš kurių išauga pastovi ugdytinio lytis ir kuriose tobulėja pats ugdytojas.

Vis dėlto net ir šitame idėjiniame bendravime ugdytojo dėmesys yra daugiau nukreiptas į *ugdytinį* negu į idėją, kurios juodu abu ieško arba kurią juodu abu aiškina. *Ugdytojo bendradarbiavimas daikto ar idėjos tyrime tarnauja ne daiktui ar idėjai, bet ugdytiniui.* Pedagoginiame santykyje suaugęs žmogus visados yra, pasak Rousseau, „visas prie

---

[8] Psychologie des Jugendalters, Leipzig, [16]1932, p. 141.

vaiko". Ugdomasis veikimas, tegul jis apsireikštų ir lavinimo funkcija, renkasi savo objektu ne idėją, bet augantį žmogų. Idėja čia tarnauja tik kaip jungtis, kaip pagrindas, o dažnai tik kaip priemonė. *Pati tikroji pedagoginė sąveika visados vyksta tarp gyvų ugdytojo* ir *ugdytinio asmenų*. Ugdomoji bendruomenė apima ne vieną kurią sritį, bet visą ugdytojo ir ugdytinio būtybę, nes ji yra ne tik ontologinė, bet ir *psichologinė* bendruomenė. Abu josios nariai čia dalyvauja visa savo prigimtimi ir esti rišami kaip realūs asmenys, kaip dviejų skirtingų funkcijų žmonės, bet ne kaip mokslininkai, dorovininkai ar menininkai. Kiekvienas partikuliarinis nusistatymas yra priešingas ugdomajam veikimui, kuris turi apimti visą prigimtį ir visą gyvenimą. *Pedagoginės bendruomenės pilnatvė yra esminė josios žymė.* Štai dėl ko ją Sprangeris ir vadina *Wesensgemeinenschaft*, nes ji apima asmeninio vertybių pergyvenimo visumą"[9]. Kiekvienas dalinis santykiavimas, kuris renkasi tik vieną kurią ugdytinio prigimties sritį, negali būti tikra prasme ugdomoji bendruomenė. Specialusis lavinimas, *jeigu jis vienokiu ar kitokiu būdu nepaliečia viso ugdytinio*, virsta savotiška dresūra, bet jo negalima vadinti tikra prasme ugdymu. Kiekviena ugdymo funkcija kyla iš viso asmens ir apima visą asmenį. Herbartas intuityviai suprato šitą pagrindinį ugdomojo veikimo dėsnį ir todėl, nors pats linko į pedagoginį intelektualizmą, proto lavinime teisingai įžiūrėjo ryškų auklėjamąjį momentą. *Erziehender Unterricht* yra Herbarto pedagogikos formulė. *Arba kiekviena ugdomojo veiksmo funkcija apima visą žmogų, arba ji nėra ugdymas.* Kitokios išeities čia nėra. Specialusis mūsų amžiaus lavinimas dažnai užmiršta šitą dėsnį ir todėl jis duoda daug intelektualiai išdresiruotų individų, bet labai maža *išlavintų* asmenų. Jame nėra tikro pedagoginio santykiavimo, jame negimsta tikra ugdomoji bendruomenė, nes ugdytojo dėmesys čia yra nukreiptas ne į augantį *asmenį*, bet tik į vieną jo prigimties sritį. Grynas specialusis lavinimas skaldo žmogaus būtybę ir tuo būdu susikerta su giliausiai suprastu ugdymu. Pedagoginė mūsų amžiaus praktika turi per daug grynos specializacijos, o per maža ugdymo dvasios. Štai dėl ko ji gamina daug pakrikusių natūrų ir štai dėl ko mes pasigendame asmenybių.

---

[9] Op. cit., p. 141.

Ugdymo filosofijos studija vykdančiosios ugdymo priežasties klausimu

1. *Ugdymas, kaip tarpasmeninė difuzija*

Ugdytojas ir ugdytinis yra ne tik skirtingi savo funkcijomis, bet ir atskirti savo prigimtimi. Pedagoginė sąveika yra padalinta tarp *dviejų asmenų*. Ugdymo objektas yra asmuo, vadinasi, būtybė, turinti savą pasaulį, egzistuojanti pati savyje ir pati sau. Tai *suppositum rationale* arba *substantia completa* ir *incommunicablis*. Josios negalima formuoti kaip medžiagos: skaldant, pridedant arba atimant. Išviršinis techniškas veikimas čia neturi jokios prasmės. Kiekviena ugdytojo įtaka, kiekvienas suaugusio žmogaus veikimas čia gali eiti tik per ugdytinio vidų ir gali kristalizuotis tik jo viduje. Todėl savaime kyla klausimas: *kokiu būdu ugdytojo veikimas pasiekia ugdytinio vidų?* Kokiu keliu eina ugdytojo įsakymai, patarimai, pabarimai, paskatinimai ir pavyzdžio įtaka? Kokiu būdu du atskiri asmenys – du pasauliai – suartėja, susijungia ir pradeda daryti vienas antram savotiškos įtakos? Kokiu keliu visų pirma eina ugdomoji įtaka?

Atsakymas gali būti tik vienas: *ugdytojo veiksmas pasiekia ugdytinio vidų tarpasmeninės difuzijos keliu.* Tarp ugdytojo ir ugdytinio atsiranda tokia pat sąveika, kaip ir apskritai tarp žmogaus ir žmogaus arba tarp atskiro individo ir ištisos žmonių grupės. Gamtos mokslai šiandien yra patyrę, kad kiekvieną medžiagos atomą supa elektromagnetinis laukas, kad šitame lauke veikiančios jėgos riša vieną atomą su kitu, sudarydamos tuo būdu molekules ir ištisus medžiagos kompleksus. Atomas gyvena savą gyvenimą. Akmens gabalo struktūra yra visai nepanaši į atomo struktūrą. Bet

šitas akmens gabalas nesubyra į atomus tik dėl to, kad vieno atomo elektromagnetinis laukas susisiekia su kito atomo tokiu pat lauku ir kuria nuolatinę jėgų srovę, trykštančią iš *atomo* vidaus ir jungiančią *atomus* iš viršaus. Negyvosios medžiagos struktūroje mes randame bendruomenės gyvenimo šešėlį. Šiandien taip pat linkstama manyti, kad aplinkui kiekvieną gyvą padarą esama gyvybinio lauko[1], kuriuo jis susisiekia su kitais, kuriame vyksta visas jo gyvenimas ir tam tikromis srovėmis spinduliuoja į aplinką. Gyvo sutvėrimo, kaip ir atomo, vidus nėra izoliuotas. Jis pereina į gyvybinį lauką, o iš čia patenka į kitų gyvų būtybių vidų. Sensityvinis pasaulis yra pilnas tokių gyvybinių bangavimų. Žmogui šitas dėsnis tinka trejopu būdu. Žmogus yra ir medžiaga, vadinasi, turi elektromagnetinį lauką; jis yra ir gyvūnas, vadinasi, turi gyvybinį lauką; jis yra galop dvasia, vadinasi, turi dvasinį lauką, kurio buvimas šiandieninei psichologijai yra visai aiškus. Visi metapsichiniai dalykai kaip tik ir vyksta šito dvasinio lauko sferoje.

Šitie trys laukai arba, tiksliau, šitas vieningas *psichofizinis* laukas kaip tik ir kuria tąją, pasak D. V. Hildebrando, „tarpasmeninę sferą"[2], kuria sklinda asmens gyvenimas. Ji yra tarsi tiltas, jungiąs tąsias „nesivienijančias substancijas" (*substantias incommunicabiles*), be kurio jos liktų izoliuotos kiekviena savyje ir be kurio būtų negalima jokia bendruomenė. Kiekvienas žmogaus gyvenimo įvykis, tegul jis kiltų ir iš slapčiausių dvasios gelmių, visų pirma išplinta jo paties būtybėje, o paskui, tarpasmeninės sferos arba psichofizinio lauko padedamas, pereina ir į kitų asmenų vidų. Dvasios įvykiai daro įtakos vaidiniams, šie sujudina mūsų nervų sistemą ir dvasią, tarsi išeina į kūno paviršių. Kiekvieną, net ir labiausiai abstrakčią idėją, net ir labiausiai slaptą mintį mes pergyvename visa savo būtybe: savo kalba, savo gestais, savo veido išraiška, savo elgimusi ir judesiais. Iš mūsų paviršiaus visados kalba mūsų vidus. Tai yra vad. *psichinė difuzija*, arba bet kurio

---

[1] Plg. *R. Woltereck.* Grundzüge einer allgemeinen Biologie, Stuttgart, 1932.

[2] Plg. Metaphysik der Gemeinschaft, Augsburg, 1930.

mūsų vidaus įvykio išplitimas visoje mūsų būtybėje. Jeigu žmogus neturėtų minėto psichofizinio lauko, šita psichinė difuzija būtų vienintelė: ji pasiektų kūno paviršių ir sustingtų. Bet tikrumoj taip nėra. Tikrumoj mūsų vidaus gyvenimas nuo mūsų kūno paviršiaus pereina į psichofizinį lauką, iš jo sklinda į kitų žmonių tokius pat laukus, pasiekia jų būtybę ir juos priverčia gyventi tuo, kuo ir mes gyvename. *Psichinė difuzija tolimesnėje eigoje virsta tarpasmenine difuzija:* mūsų asmens gyvenimas per tarpasmeninę sferą pereina į kitų asmenų vidų ir asmeninius mūsų pradus perkelia į jų dvasią. Mes ne tik apreiškiame save, mes ir priimame kitų įtaką įspūdžių, jausmų ir idėjų pavidalu. Žmonių gyvenimas, jų mąstymas ir likimas, jų kaltės ir atsakingumas yra daug bendresnis negu paprastai manoma. Taip kuriasi visuomenės psichologija, taip plinta įvairūs papročiai, mados, naujos idėjos ir teorijos.

Taip plinta ir *ugdomoji įtaka.* Pedagoginiame veikime tarpasmeninė difuzija yra dar našesnė ir dar vaisingesnė, nes ji čia turi gerą atramą ypatingoje ugdytojo ir ugdytinio prigimties struktūroje. F. X. Eggersdorferis yra pastebėjęs, kad „ugdymas yra audinys tam tikrų veiksmų, kurie plaukia iš ugdytojo vieno vienintelio nusistatymo".[3] Šitasai nusistatymas yra *meilės* nusistatymas. Ugdytojas veikia visu savo asmeniu, kurio gelmėse glūdi meilė augančiam žmogui ir noras jam padėti. Tokia meilės apspręsta ugdytojo prigimties strūktūra yra ypatingai palanki psichinei, o ne nuosekliai ir tarpasmeninei difuzijai. Žmogus, kuris veikia iš meilės, daug greičiau išspinduliuoja savo vidų į aplinką negu tas, kuris yra vedamas naudos (ekonominis žmogus), idėjos (teorinis žmogus) arba galybės (jėgos žmogus).[4] Tarpasmeninė sfera tarp ugdytojo ir ugdytinio yra daug platesnė negu tarp kurių kitų asmenų. Čia stovi vienas priešais antrą ne du subrendusios prigimties ir nusistojusio charakterio žmonės, bet iš meilės veikiąs subrendęs asmuo piešais nesubrendusį, neišsivysčiusį asmenį, kurio prigimtis lyg kempinė godžiai sugeria visa, ką tik spėja patirti. Jeigu meilė verčia ugdytoją gausiai duoti, tai bręstanti pri-

---

[3] Jugendbildung, München, [4]1933, p. 9.
[4] Plg. *E. Spranger.* Lebensformen, Halle a. S., [7]1930.

gimtis verčia ugdytinį dar gausiau ieškoti. Ugdytinis, be abejo, turi ir savą individualybę, kuri savaip laužia ateinančias įtakas, kaip prizmė laužia saulės spindulį. Bet savo veikime ji dar neturi pastovios lyties, ji dar josios tik ieško, todėl ieško sykiu ir medžiagos, kuri šitą lytį suformuotų. Nenumaldomas vaiko noras žaisti ir visas brendimo metų sąmyšis savo esmėje yra ne kas kita kaip pačios prigimties bandymas surasti augančiam žmogui jo veikimo lytį ir jo vietą gyvenime. Prigimtis čia eksperimentuoja pati su savimi, kad galop sukurtų pastovią formą, kuria turės reikštis visas būsimo žmogaus gyvenimas.[5] Bręstančio asmens imlumas (*Empfänglichkeit*) yra surištas su pačia brendimo esme. Ugdytojo veikimas, lengvai išplintąs dėl ypatingos jo prigimties struktūros, esti godžiai sugeriamas imlios ugdytinio prigimties. Ugdytinis darosi tarsi ugdytojo pagautas. Jis pradeda gyventi ugdytojo gyvenimu, jis atbaigia savyje dvasinius jo aktus, jame pamažu kristalizuojasi asmeniniai ugdytojo pradai. Šitas vyksmas dažnai esti labai lėtas. Kartais tik po keliolikos metų mes patiriame, ką esame laimėję iš to ar kito ugdytojo. Bet jis gali būti ir staigus; jis gali virsti tikra dvasine revoliucija, jei svarbus ugdytojo žygis randa ugdytinio sieloje ypatingai gyvą imlumą, arba F. Copei terminais sakant, „vaisingą momentą".[6]

Ugdomasis veikimas yra galimas tik todėl, kad žmogus sugeba savo vidaus gyvenimą perkelti į kito asmens vidų ir pats priimti aplinkos įtakas. *Ugdymas visų pirma apsireiškia kaip tarpasmeninė difuzija.* Psichofizinis laukas, arba tarpasmeninė sfera, įjungia ugdomąjį veiksmą į tarpasmeninės difuzijos kategoriją ir tampa materialine jojo atrama. „Tikslingos įtakos, sako O. Willmannas, liktų tik agregatas, jei ištisa eilė tarpininkų, glūdinčių gyvenimo bendruomenėje, nesudarytų joms atramos ir nepalaikytų jų nenutrūkstamumo (*Kontinuität*)".[7] Ugdytojo patarimai, nurodymai ar įsakymai stengiasi daryti tiesioginės ugdytiniui įtakos ir pateikti tiesiog į jo vidų. Bet jie visados yra tik vienkartiniai veiksmai,

---

[5] Plg. *E. Spranger.* Psychologie des Jugendalters, Leipzig, [10]1932, p. 40.
[6] Plg. Der fruchtbare Moment im Bildungsprozess, Leipzig, 1930.
[7] Didaktik als Bildungslehre I, Braunschweig, 1903, p. 19.

tik ugdomosios įtakos mazgai, tik centrai nuolatinėje ugdytojo ir ugdytinio sąveikoje. Tuo tarpu bręstąs žmogus yra ugdomas ne tuo, kad jis *kartais* yra patariamas, pataisomas, nurodomas ar įsakomas, bet tuo, kad jis gyvena *nuolatinėje* ugdytojo įtakoje, kad jis nuolatos, pasak E. Sprangerio, yra susižavėjęs jį viršijančia ugdytojo galia. *Ugdomojo veiksmo nenutrūkstamumas yra viena iš esminių jo žymių.* Katalikų kovos už konfesines mokyklas tikrumoj yra kovos už ugdomojo veiksmo nenutrūkstamumą. Mokyklos darbas turi būti tik vienas iš svarbesnių mazgų nuolatinėje ugdomojoje įtakoje, kuri prasideda konfesinėje šeimoje, eina per konfesinę mokyklą ir baigiasi konfesinėje bendruomenėje. Kai šitas nenutrūkstamumas esti suardomas, kai į vienos rūšies įtaką įsimaišo heterogeninių pradų, tada ugdymas nebetenka savo galios, ir jo veikimas nebepasiekia ugdytinio prigimties gelmių. Štai dėl ko yra visados reikalaujama, kad atsitiktinių veiksnių įtaka būtų suderinta su pašauktųjų veiksnių įtaka, o dar labiau, kad sutarimas viešpatautų šių pastarųjų darbe.

Ugdymo veiksnių sutarimas ugdomojo veiksmo nenutrūkstamumą *kuria*. Bet jį *palaiko* tarpasmeninė difuzija. Sąmoningus ugdytojo veiksmus tarpasmeninė sfera sujungia į vieną vieningą ir nuolatinę srovę, kuria ugdytinis esti apgaubiamas ir formuojamas. Bręstąs žmogus yra ugdomas ne tik oficialiais momentais, kada jis yra mokomas, skatinamas ar patariamas, bet ir tąja nesąmoninga įtaka, kuri plaukia iš ugdytojo žodžių, iš jo balso, iš jo gestų, iš viso jo privataus ir kasdieninio gyvenimo, kurio ugdytinis nemato, bet kuris pas jį ateina žinių, gandų ir net prasimanymų pavidalu. „Šitasai irracionalus momentas, šitasai laukimas ir klausymas, šitasai sekimas ir susitikimas, kuris ugdomojo plano tiesiąją paverčia gyvenimo apspręsta kreivąja, būtinai priklauso prie ugdymo".[8] Oficiali ugdytojo ir ugdytinio sąveika gali būti vaisinga tik tada, kai ji yra panerta į plačią tarpasmeninės difuzijos srovę, kai ji yra josios gaivinama, palaikoma, jungiama ir kai ji sudaro reflektyvinį šitos srovės apžvelgimą. Ugdomoji įtaka eina ne kvantais, kaip šiluma, pasak Plancko teorijos, bet nuolatine nepertraukiama tarpasmeni-

[8] *J. Cohn.* Befreien und Binden, Leipzig, 1926, p. 19.

ne srove, tarpininkaujant trilypiam žmogaus būtybės laukui. Sąmoningi momentai yra sustojimai, refleksijos, apžvalgos, šitos srovės pasukimai ir sutvarkymai. Jie, kaip netrukus matysime, yra būtini. Jie išskiria ugdymą iš bendros tarpasmeninės difuzijos. Bet įtakingi jie darosi tik šitos srovės gaivinami ir jungiami. *Tarpasmeninė difuzija yra būtinas materialinis ugdymo pagrindas.*

Nagrinėdami ugdymą tik kaip tarpasmeninę difuziją, nerasime jame tikra prasme nei subjekto, nei objekto. Tas pats žmogus čia yra ir ugdytojas, ir ugdytinis, nes jis sykiu daro kitiems įtakos ir pats josios iš kitų patiria: jis formuoja ir sykiu yra formuotojas. Subjekto–objekto priešginybė čia tarsi ištirpsta, ir ugdymas pasidaro pagrindinė visų žmonių sąveikos funkcija.

Šitaip ugdymą supranta *fenomenologinė*, arba geriau *asimiliacijos pedagogika*, kurios žymiausias atstovas yra E. Krieckas. Krieckas, atsiremdamas į Husserlio fenomenologinį metodą, yra bandęs suvokti ugdymo esmę nepriklausomai nuo filosofijos ir tuo būdu sukurti autonominį pedagogikos mokslą. Šita esmė jam ir yra ta, kad *ugdymas esąs asimiliacija.* Pedagoginio veikimo savotiškumas esąs tas, kad ugdymas kyląs ne iš sąmoningo ir tikslingo žmogaus nusistatymo, bet esąs pirmykštė tarpasmeninės sąvokos funkcija. „Ugdymas, sako Krieckas, yra visur ir visada žmonijoje vykstanti dvasinė funkcija; ugdymas visur ir visada yra pirmykštis vyksmas. Jis yra suponuojamas kaip pirmykštis faktas. Kaip religija, teisė, kalba, bendruomenė ir valstybė kilo ne iš kurių nors sąmoningų ir tikslingų nusistatymų, bet visuomet žmonijoje buvo, taip ir ugdymas... Visos gyvenimo funkcijos ir gyvenimo normos pačiu savo veikimu ir savo buvimu kildina ugdomąjį veikimą".[9] Dėl to Krieckui „ugdymas yra kiekviena rūšis žmogaus formavimo arba apipavidalinimo, kuris kyla iš dvasinės įtakos"[10]. Ugdytinis savaime asimiliuoja šitą įtaką, darosi panašus į tuos, kurie jį apsupa, ir taip jis yra *ugdomas*. Planingas, organizacinis ir tikslingas ugdymo pobūdis yra tik atsitiktinis jo elementas, tik šalutinė jo apraiška.

---

[9] Philosophie der Erziehung, Jena, 1930, p. 3.
[10] Op cit., p. 75.

Savaime aišku, kad šitoje teorijoje ugdymas sutampa su tarpasmenine difuzija. Tarpasmeninė difuzija čia yra ne ugdymo pagrindas, ne toji plati srovė, kurioje esama *ir* ugdomosios įtakos, bet pati ugdymo esmė, pati ugdomoji įtaka. Ugdymo sąvoka čia apima kiekvieną žmonių sąveiką ir tuo pačiu netenka savo charakterio. Reikia sutikti, kad kiekvienas ugdymas yra tarpasmeninė difuzija. Bet negalima sutikti, kad kiekviena tarpasmeninė difuzija jau tuo pačiu būtų ir ugdymas. Šitą skirtumą būtinai reikia padaryti, jei norime išgelbėti ugdymo sąvokos aiškumą ir ugdymo praktikos reikšmingumą bei atsakingumą. Tarpasmeninė sfera yra pagrindas sklisti ne tik pedagoginei, bet ir kiekvienai kitai įtakai, kuri dažnai žmogaus neformuoja, bet jį ardo ir gadina. Mados viliojimai, politinių vadų demagogija, reklamų hipnozė – visa maišosi tarpasmeninėje sferoje su šventųjų pavyzdžiais ir išganingomis idėjomis. Mes gyvename įtakų chaose, kuris, ypač mūsų laikais, plūste užplūsta sielą, jog ji galop pradeda nebesiorientuoti, pradeda nebeskirti, kas gera ir kas bloga, kas šventa ir kas nuodėminga. Vadinti visa tai ugdymu reiškia ugdymo sąvoką suplakti su kiekvienu žmogaus dvasios kaitaliojimu. Krieckas yra teisingai supratęs, kad mus keičia visa ir visada. Net ir menkiausi įspūdžiai, net ir abstrakčiausios idėjos skverbiasi, prof. de Munnyncko žodžiais tariant, į slaptą mūsų psichikos konstrukciją, ir mes dažnai nežinome, iš kur atsirado šitas ar anas noras, šita ar ana mintis. Bet visas šitas įtakas laikyti ugdymu nėra jokios prasmės. Jau paprastas patyrimas parodo, kad kaip tik ugdymu mes stengiamės šitas, dažnai nepageidaujamas, įtakas atsverti. Ugdymą mes laikome priešginybe to, kas savaime ateina į mūsų vidų ir ne kartą sugriauna tai, kas ten buvo pastatyta. Ugdymą mes visados laikome *vertybiniu veikimu*, vadinasi, tokiu darbu, kuris iš esmės yra surištas su žmogaus *tobulinimu*, realizuojant jame ištisą vertybių eilę. Paprastas žmogaus keitimas, kuris neturi su vertybėmis jokių ryšių arba kuris šitas vertybes net griauna, nėra ir negali būti ugdymas. Krieckas kaip tik ir yra nepastebėjęs ugdymo *vertybinio charakterio*, kurį taip smarkiai ir visai teisingai yra pabrėžusi kultūrpedagogika. Tarpasmeninė difuzija keičia žmogų. Bet ne visados ji jį keičia vertybių linkui. Dėl to ji ne visados yra ug-

dymas. Ugdymas yra tik viena, gana siaura tarpasmeninės difuzijos sritis. Turtingoje, įvairioje ir didele dalimi chaotiškoje tarpasmeninėje sferoje esama savotiškų įtakų, kurias mes vadiname *ugdymu*. Jos skiriasi nuo kitų tuo, kad jos yra skleidžiamos sąmoningai ir tikslingai, kad jos nėra tik savaimingas asmens atsivėrimas, bet planingas subrendusios dvasios perkėlimas į nesubrendusį asmenį. Tiesa, šitas procesas visados pasigelbsti tarpasmenine difuzija. Bet jis niekados su ja nesutampa. Jis visados esti iškilęs aukščiau už ją, nes jis yra vadovaujamas *pedagoginio ethos*. Pedagoginis *ethos* išskiria ugdymą iš bendros tarpasmeninės difuzijos ir atskleidžia savotišką jo pobūdį.

2. *Ugdymas, kaip sąmoningas ir tikslingas veikimas*

Suaugęs žmogus ne visados yra ugdytojas, ir augąs žmogus ne visados yra ugdytinis. Tiesa, tarpasmeninė difuzija tarp jų esti nuolatos. Mes visi gyvename tarpasmeninėje sferoje, visi darome įtakos ir visi josios patiriame, todėl Kriecko nuomone, visi ugdome ir visi esame ugdomi. Bet kad šitoje nepertraukiamoje sąveikoje atsirastų tikras pedagoginis veikimas, kad tarpasmeninė difuzija taptų tikra prasme ugdymu, reikia tam tikrų sąlygų, tam tikro išvidinio nusiteikimo: *ugdytojui*, kad jis pakiltų aukščiau už nesąmoningą tarpasmeninę sferą ir iš veiksnio taptų veikėju; *ugdytiniui*, kad jis liautųsi buvęs palaidų įtakų tiltu ir taptų ugdytojo veiksmą koncentruojančia jėga. Kol suaugęs žmogus svaido savo įtaką į visas puses be plano ir be tikslo, tol jis yra tik tarpasmeninės difuzijos veiksnys, bet ne ugdymo veikėjas. Kol augąs žmogus leidžia per savo vidų chaotiškas patirtis, ilgiau ties jomis nesustodamas ir jų neperkurdamas, tol jis yra tik tarpasmeninės difuzijos veikinys, bet ne ugdymo objektas. Nesąmoningas, palaidas, neplaningas ir netikslingas suaugusio žmogaus santykiavimas su nesuaugusiu žmogumi yra tik paprasta, kasdieninė, bet ne pedagoginė sąveika.

Pedagogine sąveika ji gali virsti tik tada, kai suaugusio ir nesuaugusio asmens santykiavime atsiranda, W. Flitnerio žodžiais

tariant, *savas stilius*[11]. Gali žmogus būti gabus ar negabus, optimistas ar pesimistas, kūrybiškas ar pedantiškas, kai jis veikia kaip ugdytojas, jis veikia savotiškai, kitaip negu tada, kai nejaučia savyje pedagoginės sąžinės balso. Pedagoginėje situacijoje kiekvienas pergyvena save kaip aukštesnio prado atstovą, kaip idealinių normų reiškėją, kuris apsprendžia ugdytinį ne pagal siaurą individualinį savo nusistatymą, bet pagal aukštesnę valią, vis tiek, ar ji bus pilnutinio žmogiškumo, ar tautos, ar valstybės, ar galop Dievo valia. Kiekvienas ugdytojas jaučiasi esąs pašauktas, atsakingas, vadinasi, turįs tam tikrą misiją ir tam tikrą paskyrimą. „Ugdymo procese, sako E. Sprangeris, viršum ugdytojo ir ugdytinio stovi aukštesnis trečiasis pradas, kuriam tarnauti jie abu yra įpareigoti, kurio dvasia jie abu yra vienas su antru surišti"[12]. Galima šitą trečiąjį pradą suprasti ir pergyventi labai įvairiai. Komunistinei pedagogikai jis bus *klasė* ir josios reikalai; nacionalistinei pedagogikai – *tauta*, kaip vitalinis ir kaip dvasinis vienetas; humanistinei pedagogikai – *žmoniškumo idėja* (W. Humboldt); religinei pedagogikai – *Dievas*. Bet net ir labiausiai priešingos ugdymo kryptys sutinka, kad tokio trečiojo prado esama ir kad *ugdytojas veikia ne savavališkai, ne kaip privatus ir neatsakingas asmuo, bet kaip šito prado reikalavimų vykdytojas.* Tikras ugdytojas yra amžinų vertybių skelbėjas"[13]. Štai dėl ko visi didieji žmonijos auklėtojai, kaip Pitagoras, Sokratas, Platonas, Pestalozzis, arba patys save laikė pranašais ir pašauktaisiais žmonių vadais, arba jų darbuose buvo jausti tasai trečiasis pradas, kuris yra daugiau negu paprasto gyvenimo reikalavimai. Jis davė jiems jėgos, jis pagrindė jų autoritetą ir sykiu apsprendė visą jų veikimą tam tikru būdu, tam tikra lytimi, tam tikru stiliumi. Atstovavimas aukštesnei valiai pakelia žmogų viršum siauros jo individualybės, išlaisvina jį iš jo paties kaprizų ir visiems jo darbams įspaudžia antasmeninę žymę. Ar ugdytinis kreipiasi į nomadų giminės motiną, ar į Pestalozzį, ar

---

[11] Systematische Pädagogik, Breslau, 1933, p. 52.

[12] Umriss der philosophischen Pädagogik, „Intern. Ztr. f. Erziehungswissenchaft", 1933/34, p. 333.

[13] *W. Sauer.* Sozialphilosophie, Berlin, 1929, p. 333.

jis nori sužinoti techninį ar metafizinį dalyką, kiekvienu atveju ugdytojo, *kaip ugdytojo,* atsakymas esmėje bus tas pats. Kai tik subrendęs žmogus atsiduria pedagoginėje situacijoje, kai tik jis pasijaučia veikiąs *kaip ugdytojas,* tuojau jo veikimas įgyja savotišką pobūdį, tąjį minėtą „savą stilių", kurį mes vadiname pedagoginiu *ethos. Pedagoginis ethos kaip tik ir yra pedagoginės situacijos kylanti ir į aukštesnį pradą atsirėmusi pastovi lytis, kuria reiškiasi subrendusio žmogaus, kaip ugdytojo, veikimas.* Šita lytis padaro, kad visi ugdytojo atsakymai, visos jo reakcijos, visa jo elgsena, net žodžiai ir gestai, esti lenkiami tam tikra kryptimi, pažymimi tam tikru autoritetu ir iškeliami iš paprastos kasdieninės sąveikos. Kur tokios pastovios lyties nėra, kur žmogaus veikimas nekyla iš pedagoginės sąžinės ir nesikristalizuoja pedagoginio *ethos* pavidalu, ten nėra tikro ugdymo *veikėjo* ir sykiu nėra tikro *ugdymo.*

Pedagoginio *ethos apraiškos* gali būti labai įvairios. Jos priklauso nuo ugdytojo individualybės, nuo krašto, amžiaus ir tautos pobūdžio. Pitagoro mokykloje pirmojo laipsnio mokiniai tylėjo ir klausė. Tuo tarpu Sokratas net ir vergus paskatindavo klausimais, o pačią problemą jie turėdavo išsiaiškinti ir formuluoti *patys.* Rytai ugdytojo asmenyje mato realų aukštesnio prado įsikūnijimą. Vakarams ugdytojas yra tik šito prado atstovas. Viduriniais amžiais ugdytojas veikė Dievo vardu. Ugdymas tuomet buvo teocentrinis. Renesanso ugdytojas atstovavo žmoniškumo idealui. Dabartinės Rusijos ugdyme vyrauja ekonominis, dabartinės Vokietijos – vitalinis motyvas. Kitaip ugdo mahometonai ir katalikai, kitaip aristokratai ir proletarai, kitaip miesto ir kaimo žmonės. Bet, nepaisant visų šitų skirtybių, kurios gali būti net ir labai žymios, pedagoginis *ethos* visais laikais ir visuose kraštuose turi vieną bendrą žymę, būtent *pedagoginę intenciją.* Kur tik yra tikras ugdymas, kur tik suaugęs žmogus veikia *kaip ugdytojas,* ten visados yra ir *noras ugdyti.* Tikras pedagoginis charakteris atsiranda tik dėl sąmoningos ugdomosios valios[14]. *Pedagoginė intencija yra esminė ugdytojo žymė ir tuo pačiu esminis ugdomojo veikimo pradas jo subjekto atžvilgiu.*

---

[14] *E. Spranger.* Op. cit., p. 172.

Esmėje pedagoginė intencija yra tokia pat ir primityvaus žmogaus ugdyme, ir Sokrato bei Platono darbuose. Be abejo, pedagoginė refleksija gali ją tobulinti ir gryninti, gali joje surasti ištisą ugdytojo pareigų skalę, gali ją formuoti *pedagoginio imperatyvo* pavidalu (E. Abb), bet iš esmės ji josios nekeičia. *Žmogus tampa ugdytoju ne dėl refleksijos, bet dėl intencijos.* Refleksija yra būtina ugdymo pasisekimui ir pažangai. Bet ji nebūtina pedagoginiam *ethos*. Pedagoginės intencijos pagrindas ir esmė visados yra ta pati: *tai nusistatymas tobulinti bręstantį žmogų*. Tai ugdytojo darbo kryptis, kad „kitam, kaip tampančiam, būtų pagelbėta įsigyti jėgos gyvenimui tvarkyti, pakilti ligi aukštesnio dvasinio supratimo bei vertybinio apipavidalinimo ir susirasti gilesnį dorinį pradą"[15]. Ugdomasis veikimas jo subjekto atžvilgiu nėra iracionalus vyksmas, bet sąmoningas pasilenkimas prie netobulo, kūniškai ir dvasiškai skurdaus žmogaus, kad jį patobulintų ir praturtintų. Ugdytojas, *kaip ugdytojas,* žino, kad jis yra pašauktas *tobulinti,* kad jo įtaka formuoja nesubrendusį asmenį ir jį veda tam tikro idealo kryptimi. Gali šitas žinojimas būti tik intuityvus, gali jis apsireikšti ištisa ugdymo filosofija, iš esmės čia niekas nekinta. Ugdomasis veikimas jo subjekto atžvilgiu visados yra sąmoningas veikimas. Be *sąmoningumo ir tikslingumo* – aiškaus ar tik nujaučiamo – *pedagoginė intencija nėra įmanoma.* Šitos dvi žymės išskiria ugdymą iš tarpasmeninės difuzijos ir sykiu padaro, kad subrendęs asmuo tampa tikru ugdymo *veikėju.*

Ugdytojo sąmoningumas apima trejetą pagrindinių dalykų: *bendrą ugdytojo nusistatymą, ugdytojo ir ugdytinio santykių pobūdį ir ugdytojo atsakingumą.*

Ugdytojo įsisąmoninimas, suprantama, negali apimti visų jo veiksmų. Irracionalus momentas ugdyme visados yra labai platus. Ugdytojas negali žinoti, kuris jo veiksmas siekia giliausiai ir kuris daro didžiausios ugdytiniui įtakos. Bet jis visados žino, kad net ir toji nesąmoninga įtaka, net ir tie irracionalūs veiksmai yra žadinami išvidinio jo nusistatymo pagelbėti bręstančiam žmogui. Jis žino, kad visas ugdomasis jo darbas nėra palaidų bei vienkar-

[15] *W. Flitner.* Systematische Pädagogik, p. 59.

tinių veiksmų rinkinys, bet nuolatinis vyksmas jame pačiame ir ugdytinyje: *jame* kyląs iš meilės, o *ugdytinyje* – iš prigimties pastangų susirasti savą lytį. Kai šitoks pagrindinis ugdytojo nusistatymas yra sąmoningas, tuomet ir visas pedagoginis veikimas yra sąmoningas. Ir tik iš šitokio nusistatymo kylančios tarpasmeninės įtakos yra vertos ugdymo vardo. „Ugdymas yra toks darbas, kuris negali būti atliktas, nei tik leidžiant save asimiliuoti, nei barstant sėklas, kurių dygimas lieka neprižiūrėtas"[16]. *Sąmoningas savo vidaus atvėrimas ir planinga įdiegtų užuomazgų priežiūra yra būtinos ugdomojo veikimo žymės jo subjekto atžvilgiu.*

Pedagoginė intencija, kaip sąmoningas ugdytojo nusistatymas, įjungia ugdymą į doros kategoriją. Kai ugdytojas žino, kad savo darbu jis brandina ir tobulina augantį žmogų, jis taip pat žino, kad šitas jo darbas yra etinio pobūdžio, kad jis kyla iš *dorinio* asmens ir eina į kitą *dorinį* asmenį. Asimiliacijos pedagogika kaip tik ir klysta, kiekvieną tarpasmeninį santykį laikydama ugdymu. Ji teisingai pastebi, kad ugdymas yra *santykis*, bet ji nepastebi, kad jis yra *etinis* santykis. Ugdymas kyla iš *viso* žmogaus ir paliečia *visą* žmogų. Pedagoginio santykio pagrindas yra ne viena kuri žmogaus galia, ne viena kuri jo prigimties sritis, bet *visas žmogus kaip asmuo.* Ugdymas subjekto atžvilgiu yra tikras dorinis veikimas. O. Braunas yra teisingai pastebėjęs, kad savęs formavimas „esti atbaigiamas ne savo aš srityje, bet virsta kitų formavimu"[17]. Dorinis idealas, kurį žmogus realizuoja savo asmenyje, savaime prašosi įkūnijamas ir kituose. *Bonum est diffusivum sui. Dorinimasis natūraliai pereina į dorinimą, ir ugdymasis virsta ugdymu.* Tai yra etinės kultūros ciklas, kuriame glūdi šitos srities pažangos paslaptis. Ugdymas padeda pagrindus dorai. Dora stengiasi įkūnyti pilnutinį žmogiškumą, kuris, kaip gėris, verčia juo pasiturintį asmenį rūpintis, kad jis būtų įkūnytas ir kituose, kad ir kiti galėtų dalyvauti jo pilnatvėje. *Dorininkas iš esmės yra ugdytojas.* Ugdymas, kaip materialinė atrama, siekia doros, kaip savo atbaigos as-

---

[16] *O. Willmann.* Didaktik als Bildungslehre I, p. 19.

[17] Grundriss einer Philosophie des Schaffens als Kulturphilosophie, Leipzig, 1912, p. 209.

menyje. Dora siekia ugdymo, kaip savo praplėtimo bendruomenėje. Ugdymui pagelbstint, realizuotas asmenyje žmogiškasis idealas tarsi perkeliamas į ištisas naujųjų kartų eiles. *Ugdomasis veikimas darosi pašauktas praplėsti etinį veikimą ir etinę kultūrą.*

Dorinis ugdymo pobūdis savaime veda ugdytoją į *savo atsakingumo įsisąmoninimą*. Pedagoginį santykį ugdytojas pergyvena kaip savo pareigą, už kurios atlikimą jis yra atsakingas savo sąžinei, bendruomenei ir Dievui. Su mums patikėtais nesubrendusiais asmenimis mes niekados negalime santykiuoti taip, tarsi jų likimas visiškai nepriklausytų nuo mūsų. Net ir fatalizmo šalininkai jaučia pedagoginį atsakingumą. Tai yra savaiminga išvada iš ugdytinio pasitikėjimo. Juk jeigu ugdytinis mumis pasitiki giliausia savo prigimtimi ir jeigu mes šitą jo pasitikėjimą prisiimame, mes negalime neatsakyti už tai, kas paskui įvyksta. Tai būtų melo įvedimas į pedagoginį santykį, kas sugriautų ugdytinio pasitikėjimą ir visą ugdomąjį darbą padarytų negalimą. *Pedagoginio atsakingumo supratimas priklauso prie giliausio pedagoginio sąmoningumo.* Jis aiškiausiai ugdymą išskiria iš visos tarpasmeninės difuzijos. Gali būti tarp žmonių sąmoningų santykių, gali šitie santykiai turėti net dorinį pobūdį, bet kol nė vienas santykio narys nejaučia už jį atsakingumo, tol šitasai santykis nėra *pedagoginis* santykis ir tol iš jo kylanti įtaka nėra ugdomoji įtaka. Asimiliacijos pedagogika, laikydama ugdymu „kiekvieną santykinį tapsmą"[18], kaip tik ir yra nepastebėjusi pedagoginio atsakingumo. Jeigu pedagoginiame santykyje ugdytinis yra klausėjas, o ugdytojas – atsakytojas, tai šitokia antitezė gali turėti prasmės tik tada, kai ugdytojas yra atsakingas už savo atsakymus. Bendroje tarpasmeninėje difuzijoje tokio atsakingumo kaip tik nėra. Todėl ir ugdytinis su jį supančiomis įtakomis santykiuoja ne kaip klausėjas su atsakytoju, bet kaip raidžių rinkėjas su šriftu, iš kurio jis pats turi sau atsakymą susirinkti. Į ugdytinio klausimą tarpasmeninė sfera reaguoja chaotiška medžiaga, o ugdytojas – formuluotu atsakymu. Tarpasmeninei sferai yra vis tiek, ką ugdytinis iš tos medžiagos išsirinks, kokia bus josios įtaka ir kokia kryptimi ugdytinis

[18] *E. Krieck.* Philosophie der Erziehung, p. 175.

bus apspręstas. Tuo tarpu ugdytojas atsakymą duoda savu atsakingumu, siekdamas tam tikro tikslo ir kreipdamas tam tikra linkme visą ugdytinio išsivystymą. *Sąmoningas atsakingumas už savo darbą yra aiškiausia žymė, kuria ugdymas išsiskiria iš bendros tarpasmeninės difuzijos.*

Ugdymo sąmoningumas iš esmės yra surištas su jo *tikslingumu*. Pedagoginė intencija savo esmėje yra ne kas kita, kaip noras *tobulinti*, vadinasi, noras siekti to, kas *turi būti*. Kiekvienas ugdytojas žino arba bent instinktyviai nujaučia, kad „ugdymas turi papildyti prigimties plyšius" (Aristotelis), kad čia vyksta ne paprastas paviršutinis individo apdailinimas, bet kad čia yra tobulinama pati žmogaus *prigimtis*. Ugdytojo darbas visados atsiremia į ugdytinio tikrovę. Posakis *vom Kinde aus* yra kiekvieno ugdymo atrama. Bet jis išreiškia tik vieną pedagoginio veikimo pusę. Ugdytojo sąmonėje visados glūdi tam tikras idealas, į kurį jis veda ugdytinį, kuriuo apsprendžia jo prigimtį ir pagal kurį tvarko savo paties veiksmus. „Ugdytojo atžvilgiu šitas procesas prasideda būtinu noru suprasti tampantį žmogų, koks jis yra, ir baigiasi noru jį suprasti tokį, koks jis turi ir gali būti".[19] Iš ugdytinio tikrovės, kuri yra ugdymui medžiaga, ugdytojas žengia į ugdytinio idealą, kuris yra ugdymo tikslas. Gali šitas tikslas būti suprastas labai įvairiai. Tai priklauso nuo ugdytojo pasaulėžiūros. Materialistui ugdymo idealas yra *technikas;* intelektualistui – *mokslininkas;* voliuntaristui – *asketas;* estetikui – *estetas;* religininkui – *šventasis*. Bet nėra nė vienos pedagoginės srovės, kuri tokio idealo neturėtų. Kur yra tik netikslingas ugdytinio prigimties kaitaliojimas be aiškios ir vienodos linijos, ten nėra nė ugdymo. *Tikslingumas yra antra pagrindinė žymė, kuri neleidžia ugdomojo veikimo suplakti su tarpasmenine difuzija.*

Bet pedagoginis tikslas, kaip ir kiekvienas kultūrinis tikslas, yra charakteringas tuo, kad jis yra *vertybinis*. Ugdymas, vis tiek kokios pasaulėžiūros atžvilgiu į jį žiūrėsime, visados siekia to, kas yra vertinga, kas yra *verta* siekti, nes ugdymas visados yra *tobulinimas*. Be abejo, tai dar nereiškia, kad ugdymas nepriklauso

---

[19] *E. Spranger.* Umriss der philosophischen Pädagogik, p. 336.

nuo pasaulėžiūrinių ugdytojo nusistatymų. S. Behnas įrodinėja, kad „mūsų pažiūros į vertybes priklauso nuo mūsų pažiūrų į pasaulį"[20]. Vertybės sąvoka galbūt geriausiai atskleidžia pasaulėžiūrinį ugdymo ir pedagogikos charakterį. Bet kaip nėra nė vienos pasaulėžiūros, kuri vertybes neigtų[21], taip nėra nė ugdymo, kuriame vertybių nebūtų. Galima kalbėti apie ugdomųjų vertybių pilnumą arba nepilnumą, bet ne apie jų buvimą ar nebuvimą.

Vertybinis pedagoginio tikslo charakteris kyla iš paties pagrindinio ugdytojo nusistatymo arba iš pačios pedagoginės meilės. Pedagoginė meilė apima ne tik visą ugdytinį su visomis jo galiomis, bet ir visą gyvenimą su visomis jo sritimis. Ugdytojas nėra nei mizantropas, kuris nekenčia žmogaus, nei anachoretas, kuris bėga nuo gyvenimo. Ugdytojas savo meilėje pasilenkia prie neišsivysčiusios sielos, kad joje pažadintų snaudžiančias galias ir realizuotų paslėptas galimybes. Bet jis taip pat pasilenkia ir prie gyvenimo gėrybių, kad jas perkeltų į ugdytinio prigimtį, kad jų lytimis apspręstų ugdytinio galias ir jų idėjomis praturtintų jo dvasią. Ugdymas padaro, kad tasai platus, išsišakojęs didžiulis gyvenimas esti sutelkiamas viename asmenyje, kad tai, kas yra šalia ugdytinio, įeina į jo vidų ir tampa jo paties gyvenimu. *Makrokosmas ugdymo įtakoje esti paverčiamas mikrokosmu.* Ugdytojo veikimas, kaip teisingai pastebi Sprangeris, eina nuo objektyvaus dalyko prie subjektyvaus[22], nuo gyvenimo prie ugdytinio, nuo gėrybės prie vertybės. *Pedagogine gėrybe mes vadiname objektyvaus gyvenimo* (gamtinio, kultūrinio ir religinio) *gėrybę, dalyvaujančią ugdymo vyksme. Pedagoginė vertybė mums yra pastovus ugdytinio prigimties nusiteikimas, sukurtas perteikiant tam tikrą pedagoginę gėrybę.* Kai ugdytojas turi intenciją ugdyti arba kai jis nori tobulinti bręstantį žmogų, tikrumoj jis nori įkūnyti jame visą eilę pedagoginių vertybių, perteikdamas jam visą eilę pedagoginių gėrybių. Kai jis sie-

---

[20] Sein und Sollen, Berlin und Bonn, 1927, p. 9.

[21] Nihilizmas nėra pasaulėžiūra. Nihilizmas yra bet kurios pasaulėžiūros neigimas. Jis negali sukurti jokios metafizinės sistemos. Jis negali pagrįsti jokios pedagoginės srovės. „Nihilistinis ugdymas" yra *contradictio in terminis.*

[22] Plg. *E. Spranger.* Lebensformen, p. 380.

kia tam tikro idealo, kaip savo darbo tikslo, tikrumoj jis siekia tam tikrų pedagoginių vertybių, pasigelbėdamas tam tikromis pedagoginėmis gėrybėmis. Materialistas, siekdamas žmogaus – techniko, jo siekia per gamtamokslinio (*naturkundliche*) žinojimo, techninio sugebėjimo ir utilitaristinio norėjimo vertybes: jis pasigelbsti gamtinio gyvenimo ir *realinės* kultūros gėrybėmis.[23] Humanistas, siekdamas žmogaus *kaip žmogaus*, jo siekia per idėjinio žinojimo, kūrybinio sugebėjimo ir etinio norėjimo vertybes; jis pasigelbsti *idealinės* kultūros gėrybėmis. Teistas, siekdamas žmogaus – *šventojo*, jo siekia per tikėjimo, vilties ir meilės vertybes (senoviškai – dorybes); jis pasigelbsti *religijos* gėrybėmis. Ugdymo idealas visados yra vertybių įkūnijimo pasekmė. Tai savaiminga išplauka iš visos eilės veiksmų, kuriais yra kuriami pastovūs nusiteikimai ugdytinio prigimtyje. „Ugdytojas turi paleisti savo globotinį (Schützling) tada, kai jis jau yra tikras, kad pradėjo nujausti tą trečiąjį pradą, kurio tikrumoj siekė"[24]. Ugdymas baigiasi tada, kai ugdytojo siektos vertybės yra realizuotos. J. Spieleris todėl ir sako, kad „pedagoginis aktas yra tarpasmeninė aktinga ir tikslinga įtaka, kuriai ugdytojo vertingumas yra prielaida, o ugdytinio vertingumas yra tikslas".[25] Paprastoje tarpasmeninėje difuzijoje nėra sąmoningumo, bet dar labiau nėra vertybinio tikslingumo. Tarpasmeninei sferai yra vis tiek, ar josios įtakos žmogų tobulina, ar gadina, ar kuria pastovių nusiteikimų, ar juosius ardo. Tuo tarpu kas tikrai žino, *kad* jis ugdo, žino, *kam* jis ugdo. *Sąmoninga ir vertybinė intencija yra pirmoji charakteringa ugdomojo veiksmo žymė jo subjekto atžvilgiu.*

3. *Ugdymas, kaip individualinis veikimas*

Kieno ugdymas yra funkcija: *asmens ar bendruomenės?* Štai problema, kurią priešingai išsprendžia pedagoginis individualizmas ir

---

[23] Plg. *F. X. Eggersdorfer*. Jugendbildung, p. 50.
[24] *E. Spranger*. Umriss der philos. Pädagogik, p. 336.
[25] Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, I, Freiburg i. Brsg, p. 26.

pedagoginis kolektyvizmas. Nuo to laiko, kai Rousseau bendruomenę paskelbė ne žmogaus ugdytoja, bet gadintoja, individualinis elementas nuolatos prasiveržia tai vieno, tai kito pedagogo sistemoje. Jis yra ryškus Fichte's teorijoje, kurios tautinio auklėjimo programa reikalavo atskirti jaunimą nuo visuomenės ir pavesti jį parinktų asmenų globai. Jis žymu Herbarto pedagogikoje; jis yra pagrindinis Elenos Key, Gurlitto, Wyneken ir visų naujųjų natūralistų reikalavimas. Negatyvinis ugdymas, kurį iškėlė Rousseau, iš esmės yra susietas su pedagoginiu *individualizmu*. Iš antros pusės, jau Platono veikaluose buvo aiškiai iškeltas *kolektyvinis* pradas. Klasikinei senovei svarbiausiu ir pirmaeiliu ugdytoju buvo ne individas, bet *polis* arba *respublica*. Individas čia veikė kaip valstybės ir apskritai visuomenės atstovas. Viduriniais amžiais persvarą turėjo *bažnytinė* bendruomenė: atskiri ugdytojai tuomet jautėsi visuotinės Bažnyčios tarnyboje. Naujaisiais laikais po trumpo individualistinio tarpsnio pedagoginis kolektyvizmas vėl pradeda imti viršų. Socializmas ir nacionalizmas šiandien taip sukolektyvina ugdymą ir taip paneigia asmens vaidmenį, kaip niekados. Socializme ugdo *klasė*, nacionalizme – *tauta*. Socialistinis ar nacionalistinis ugdytojas net nebėra klasės ar tautos atstovas, bet tik instrumentas, per kurį reiškiasi klasės ar tautos dvasia. Individo ir kolektyvo antinomija yra žymi visų amžių ir visų kraštų ugdyme. Tik kartais viršų gauna individas, kartais kolektyvas; kartais ugdymas yra suprantamas kaip asmens funkcija, kartais kaip visuomenės. Ne veltui tad S. Behnas šitą antinomiją yra įterpęs į pagrindinių ugdymo problemų eilę.[26] Praktikoje ji negali būti idealiai išspręsta, nors galima stengtis sudaryti bent pakenčiamą pusiausvyrą tarp šitų dviejų polių.

Teorijoje individo – kolektyvo problemą galima išspręsti tik ryšium su dvejopu ugdymo pobūdžiu: su ugdymu, *kaip tarpasmeninė difuzija*, ir su ugdymu, *kaip sąmoningu bei tikslingu veikimu*. Kai pravedame vieną paralelę tarp tarpasmeninės difuzijos ir bendruomenės, o antrą – tarp sąmoningo bei tikslingo veikimo ir asmens, tuoj aiškėja išvidinis šitų dvejetų ryšys. Ugdymas, kaip tarp-

---

[26] Plg. Allgemeine Geschichte der Pädagogik, Paderborn, 1928, p. 16–22.

asmeninė difuzija, iš esmės yra surištas su *bendruomene*. Ugdymas, kaip sąmoningas ir tikslingas veikimas, iš esmės yra surištas su *asmeniu*. Štai dėl ko tie, kurio ugdymą laiko tarpasmenine difuzija, jį laiko ir bendruomenės funkcija. E. Krieckui, kaip minėjome, ugdymas sutampa su kiekviena tarpasmenine sąveika. Jam todėl ugdymas yra pagrindinė bendruomenės funkcija. „Ugdymas nėra atskirų žmonių dalykas, bet prasmingas vyksmas bendruomenės visumoje. Kiekviena gyvenimo tvarka yra apipavidalinta lytis, arba modelis, kuris formuoja žmogų. Šitoji tipus gaminanti funkcija, kuri priklauso bendruomenės esmei ir todėl yra pirmykštė dvasios ir bendruomenės funkcija, ir yra ugdymas".[27] Tikrieji ugdymo veikėjai Krieckui yra ne atskiri asmenys, bet objektyvinė bendruomenės tvarka, bendruomenės papročiai, josios gyvenimo būdas, josios mokslas, menas, politinė santvarka, žodžiu, visuomeninio gyvenimo lytys. Bendruomenė šitomis lytimis apgaubia individą, įtraukia jį į save ir tuo būdu jį apipavidalina. „Tai buvo pagrindinė pedagogikos klaida laikyti ugdymo subjektu – ugdytoju atskirą žmogų. Atskiras individas visados yra tik perteikėjas tos aukštesnės jėgos, kuriai jis tarnauja. Jis yra samdinys, bet ne pirmykštis formuotojas. Anoji aukštesnė jėga leidžia įstatymus ir ugdymui, ir ugdytojui".[28] Asmeninės pažiūros ir asmeniniai nusistatymai ugdyme neturi rasti vietos. Pedagoginis *ethos* yra ne kas kita, kaip ugdomieji bendruomenės papročiai, kuriuos atskiras ugdytojas pasisavina ir pagal juos veikia. Charakteringa ir tai, kad Krieckas vietoj žodžio *ugdymas* (*Erziehung – Bildung*) mielai vartoja terminą *formavimas* (*Formung – Prägung*),[29] tuo pabrėždamas nesąmoningą jo momentą ir ugdymą dar labiau įjungdamas į tarpasmeninę difuziją.

Reikia sutikti su Kriecku, kad „išvidinės lyties atbaigimas yra surištas su atskiro individo perėjimu per visuomenės laipsnius ir institucijas, kurioms jis priklauso kaip narys".[30] Žmogus tikru

---

[27] Erziehungsphilosophie, München u. Berlin, 1931, p. 3.

[28] Philosophie der Erziehung, p. 181.

[29] Plg. Menschenformung. Grundzüge einer vergleichenden Erziehungswissenschaft. Leipzig, [2]1933.

[30] Erziehungsphilosophie, p. 27.

žmogumi, kaip kultūrine būtybe, tampa tik bendruomenėje. Bendruomenė yra toji būtina aplinka, kuri išskleidžia bręstantį asmenį ir padaro jį tikra asmenybe. Apie individą be ryšių su bendruomene galima kalbėti tik abstrakčiai. Individas, kaip izoliuota būtybė, yra tik sąvoka. Realus žmogus visados yra narys, narys šeimos, tautos, valstybės ir žmonijos, su kuria jis yra susirišęs savo gelmėmis, už kurios veiksmus jis yra atsakingas ir kurios įvykius jis patiria pats savyje. Pedagoginis individualizmas dėl to ir klysta, kad aną teorijoje būtiną abstrakciją jis suplaka su realiu individo buvimu. Galima apie žmogų mąstyti tik kaip apie individą. Bet žmogus negali būti tik kaip individas. Realus žmogus tik bendruomenėje gema, tik bendruomenėje išsivysto ir tik bendruomenėje gyvena. Dar daugiau, žmogiškasis individas gema ir gyvena ne tik *bendruomenėje*, bet ir iš bendruomenės. Žmogus yra *zoón politikón* ne tik savo palinkimais, bet ir giliausia savo buitimi. Psichologinis bendruomeninis individo nusiteikimas yra tik regima apraiška etnologinio bendruomeninio jo charakterio. Todėl ir ugdymas, savaime aišku, yra ir bendruomenės funkcija. Jeigu individas negali be bendruomenės realiai būti, jis negali be josios nė *išsivystyti*. Bendruomenės dalyvavimas ugdyme yra toks pat svarbus, kaip ir asmens dalyvavimas. Vis dėlto josios vaidmuo čia *iš esmės* yra skirtingas.

Kiek ugdymas yra tarpasmeninė difuzija, tiek jis yra bendruomenės funkcija. Tarpasmeninė difuzija yra galima tik bendruomenėje. Tik bendruomenė yra tarpasmeninės sferos palaikytoja ir gaivintoja. Tiesa, kiekvienas asmuo turi psichofizinį lauką, kuriuo sklinda išvidinis ir išviršinis jo gyvenimas. Bet šitas laukas esti veiklus tik dėl to, kad jis susisiekia su kitų asmenų laukais, kad jis sujungia mažiausiai du asmenis, tarp kurių atsiranda tam tikra srovė ir tam tikra įtampa. Atskiras individas gali turėti tik psichinę difuziją, kuri niekados nevirstų tarpasmenine difuzija, jei nebūtų kitų individų, kurie ją priimtų ir į ją atsakytų. Bendruomenė yra gyvastingas ir būtinas kiekvienos tarpasmeninės sąveikos pagrindas. Ir tik dėl to, kad ugdymas yra ir tarpasmeninė difuzija, kad jis yra įjungtas į tarpasmeninės sąveikos kategoriją, tik dėl to bendruomenė yra ir jo pagrindas. *Kaip tarpasmeninė difuzija yra būtina*

ugdymo atrama, taip bendruomenė yra būtina ugdymo palaikytoja. Be bendruomenės negalima tarpasmeninė difuzija, o be tarpasmeninės difuzijos negalimas ugdymas. *Dėl to bendruomenė ir yra tasai nesąmoningas veiksnys, kuris visų pirma žmogų apsprendžia ir formuoja.* Šita prasme galima ugdymą, kiek jis yra tarpasmeninė difuzija, laikyti *pirmykšte bendruomenės funkcija*, nes tarpasmeninė sąveika iš tikro yra pirmutinė ir pagrindinė bendruomenės funkcija.

Bet kai kylame aukščiau, kai ugdymą laikome sąmoningu ir tikslingu veikimu, turime pripažinti, kad čia jis yra jau *asmens* funkcija. Ugdymo sąmoningumas ir vertybinis tikslingumas, kaip matėme, yra esminės žymės, kuriomis jis išsiskiria iš bendrosios tarpasmeninės difuzijos. Bet bendruomenė negali būti kūrėja nei vienos, nei antros žymės. Bendruomenės veikimas negali būti sąmoningas, nes bendruomenė neturi savos koncentruotos sąmonės. Bendruomenė gali turėti savą psichologiją, kuri yra daugiau negu atskirų individų psichinių pradų suma. Bet ji negali turėti atskiros nuo individų *sąmonės,* nes ji nėra substancija. Bendruomenės jungtis yra psichinė, *bet ji nėra substanciali.* Ji yra tik bendra tam tikros individų grupės būsena ir veiksena, gyvenanti tamsiame pasąmonio plote ir todėl apsireiškianti nesąmoningai. Juo daugiau individas yra pasinėręs bendruomenėje, juo labiau jo veikimas yra apspręstas pasąmonės ir tuo labiau jo darbuose nematyti sąmoningumo ir tikslingumo. Žmogaus darbai darosi sąmoningi ir tikslingi tik tada, kai jis pradeda išsilaisvinti iš bendruomenės pasąmonio srities, kai jo veikimą apsprendžia ne instinktyvus, bet protinis motyvas, kai iš individo jis tampa asmeniu. Tiesa, nė vienas žmogus negali visiškai išsivaduoti iš bendruomenės būsenos ir veiksenos. Nė vieno asmens darbuose negali nebūti irracionalių pradų ir nesąmoningo momento. Net ir genijai savo gelmėmis yra surišti su bendruomene. Jie bendruomenei geriausiai atstovauja, nes jų pasąmonės sritis yra turtingiausia. Kiekvienas žmogus yra ir lieka bendruomenės narys ir todėl veikia pagal josios dvasią. Bet sąmoningumas ir tikslingumas pasirodo tik tokiuose žmogaus darbuose, kurie kyla iš jo, ne kaip iš bendruomenės nario, *tik kaip iš asmens.* Savo darbų prasmę ir tikslą žmogus gali suvokti tik kaip asmuo. Bendruomenė veikia instinktyviai: ji nežino,

kad veikia, ir ji nežino, *kam* ji veikia. Ji todėl yra priešinga anoms esminėms ugdomojo veikimo žymėms jo subjekto atžvilgiu. Jeigu tikra prasme ugdymui mes būtinai priskiriame sąmoningumą ir vertybinį tikslingumą, mes negalime šituo atžvilgiu ugdymo laikyti bendruomenės funkcija. *Ugdymas, kaip sąmoningas ir tikslingas veiksmas, kuris kyla iš pedagoginės intencijos, siekiančios įkūnyti vertybes, gali būti tik asmens funkcija.* Tik asmuo gali suvokti savo nusistatymą tobulinti bręstantį žmogų, tik asmuo gali suprasti etinį santykį tarp ugdytojo ir ugdytinio, tik asmuo gali būti už šitą santykį atsakingas ir tik asmuo galop gali siekti tikslo, kaip vertybės. Todėl *tik* asmuo yra *tikra prasme ugdymo veikėjas.*

Tai nėra pedagoginio individualizmo klaida. Mes neneigiame bendruomenės reikšmės ugdyme. Mes jai tik nurodome josios vietą. Bendruomenė yra ugdymo *palaikytoja*, asmuo yra ugdymo *vykdytojas.* Tamsios, nesąmoningos ugdymo gelmės glūdi tarpasmeninėje difuzijoje ir tuo pačiu yra bendruomenės funkcija. Bet kaip tikra prasme ugdymas nėra gryna tarpasmeninė difuzija, taip ir tikra prasme ugdo ne bendruomenė, tik asmuo. Tikrasis ugdymas visados yra individualinis veikimas. *Kolektyvas, kaip toks, negali nei ugdyti, nei būti ugdomas.* Nevadindami pasąmonės kaitaliojimo ugdymu, tuo pačiu negalime bendruomenės vadinti ugdymo *veikėju.* Ji yra galingas tarpasmeninės difuzijos veiksnys ir todėl ugdymo palaikytoja. Bet, pati veikdama tamsiame pasąmonio plote, ji visados yra vedama tik instinkto ir dėl to negali atstoti sąmoningo bei tikslingo asmens veikimo. Kas ugdyme pasitiki *tik asmeniu,* tas nepastebi ugdymo ryšių su tarpasmenine difuzija. Kas ugdymą kildina *tik iš bendruomenės,* tas paneigia jo sąmoningumą ir vertybinį tikslingumą. Tikrumoj ugdymo atrama glūdi tarpasmeninėj difuzijoj, todėl jo *vaisingumas* priklauso ir *nuo bendruomenės.* Bet ugdymas kyla iš pedagoginės intencijos, todėl jo *vykdymas* priklauso *tik nuo asmens.*

Ugdymas, kaip asmens funkcija, aiškiausiai pasirodo pedagoginėse Indijos praktikose. Senoje Budos šalyje, kol dar ji buvo nepaliesta Vakarų kultūros, būdavo daug dėmesio kreipiama į ugdytojo pasirinkimą. „Senuose indų raštuose skaitome, kad studentai važinėdavo iš krašto į kraštą, ieškodami tinkamo as-

mens, kuris juos mokytų. Budos laikais mokytojo pasirinkimas buvo tam tikra ceremonija, kuri sujungdavo du žmones visam jų gyvenimui, kaip ir moterystės atveju (p. 96)... Nuo pasirinkimo momento mokinys turėjo mokytoją sūniškai mylėti ir gerbti, o mokytojas turėjo žiūrėti į mokinį kaip į savo sūnų (p. 97)... Guru buvo absoliutinis autoritetas privatiniame ir viešame mokinio gyvenime (p. 98)... Jokiame atvejyje mokinys negalėdavo pasipriešinti mokytojui. Jis turėdavo sėstis žemiau negu mokytojas; turėdavo keltis anksčiau už savo mokytoją ir vakare eiti gulti vėliau".[31] Bet svarbiausia tai, kad Indijoje į guru buvo žiūrima *kaip į žmogiškojo idealo įsikūnijimą*. Jaunimas, kuris tokio idealo ieškojo, jį kaip tik ir rasdavo guru asmenyje. Todėl ugdytojo asmenybė čia įgijo nepaprastos reikšmės. „Ugdytojas buvo vieniįąs kiekvieno ugdymo pradas".[32] Jis darydavo įtakos visa savo prigimtimi: mokinys tarsi pasinerdavo mokytojo asmenyje. „Guru buvo suprantamas kaip natūralus meditacijos objektas. Asmeninis susidūrimas su guru ilgoje meditacijų eilėje turėdavo apreikšti tą išvidinį nusistatymą, kuris abstraktinei, arba idealinei, tiesai duoda vertę ir prasmę".[33] Ir šiandien Indijoje yra žinomi *brachmachari*, vadinasi, tie, kurie gyvena su savo mokytoju miškuose, toli nuo žmonių ir nuo visuomeninės aplinkos įtakų, vesdami vargingą gyvenimą, kad niekas jiems netrukdytų sutelkti visą savo dėmesį į mokytojo asmenybę, „nes tik mokytojo pažinimas veda į tikrą gėrį" (Upanišados). Nenuostabu todėl, kad „Indijoje ir dabar yra paprotys pakelti guru į dievų eilę ir pagarbą, kuri jam teikiama, laikyti dieviška pagarba".[34] Visose šitose praktikose glūdi teisingas nujautimas; kad *tikras ir pats gilusis ugdymas kyla iš asmens ir, dar daugiau, iš vertingos bei tobulos asmenybės;* kad bendruomenė gali turėti įtakos, gali keisti žmogaus prigimtį, bet kad ją ištobulinti ir suidealinti sugeba tik rinktiniai, individualiniai ugdytojai. Indijoje ne kiekvienas gali būti guru. „Šitie mokytojai idealistai turėdavo būti aukščiau

[31] *N. Padmanabhan.* Le facteur personel dans le processus éducatif, Paris, 1932, p. 96–98.

[32] *N. Padmanabhan*, op. cit., p. 137.

[33] *N. Padmanabhan*, op. cit., p. 164.

[34] *N. Padmanabhan*, op. cit., p. 163.

už kiekvieną kastą, už kiekvieną politinę ir realinę organizaciją, kad jų mokymas nebūtų pažemintas propagandos motyvų... Mokytojas idealistas yra tasai, kuris neturi nuosavybės, vadinasi, neturi turto savo naudai ir malonumui".[35] Guru iš tikro įvykdo O. Willmanno reikalavimą: ugdyti ne tuo, ką žinai, bet tuo, kas esi.

Tokių pat praktikų galima pastebėti ir ankstyvame graikų ugdyme, ypač Pitagoro mokykloje. Absoliutinis klusnumas, pradžioje lydimas ilgų tylėjimo pratybų, pasitikėjimas ugdytojo asmenybe ir ja pasekimas buvo charakteringos Pitagoro mokyklos žymės. Todėl mokiniai „laikė Pitagorą ne tik mąstytoju, bet pranašu ir religijos kūrėju; jie jam reiškė tokios pagarbos, kuri iš šalies žiūrintiems atrodo kaip žmogaus kultas".[36] Pitagoro atveju pasikartojo Rytų pažiūra matyti ugdytojo asmenyje įkūnytą ieškomą idealą. Ta pati pažiūra pasikartojo ir pirmaisiais Krikščionybės amžiais anachoretų praktikose, kada būriai jaunimo eidavo į tyrus ieškotis mokytojų ir gyvenimo vadovų. Iš šitų praktikų vėliau išdygo šv. Antano, šv. Pachomijaus, šv. Bazilijaus ir šv. Benedikto institucijos. Charakteringa ir tai, kad visais laikais ligi pat paskutiniųjų amžių didžiausios reikšmės ugdomąsias įstaigas yra sukūrę atskiri asmens. Nuo Pitagoro per Platono akademiją, Aristotelio licėjų, Origeno, Augustino, Alkuino mokyklas, per Vittorino *casa giocosa* mes prieiname ligi Comenijaus, Pestalozzio ir Francke's ugdomųjų įstaigų. Bendruomenė buvo aplinka joms skleistis ir išsivystyti. Bet jų siela buvo genialūs *asmenys*. Jose vyravo ne visuomenės, bet atskirų pedagogų pažiūros ir dvasia. Ugdymas, *kaip asmens funkcija ir kaip individualinis veikimas*, yra ryškus visoje pedagogikos istorijoje.

4. *Ugdytinio veiklumas ugdyme*

Ugdytinis niekados nėra tiktai objektas. Jis nėra medžiaga, iš kurios šis tas *padaroma*. Jis yra gyvas kūrinys, jis yra asmuo, kuris

---

[35] Ibd.

[36] O. *Willmann*. Pythagoreische Erziehungsweissheit, Freiburg i. Brsg., 1922, p. 83

pats šiuo tuo *tampa*. Ugdytinis ir ugdytojas yra skirtingi savo funkcijomis, bet jie *abu* yra *asmenys* ir todėl *abu* yra *veiklūs*. Apie gryną ugdytinio, kaip daikto, pasyvumą negali būti nė kalbos. Net ir materialistinė pedagogika, kuri į žmogų žiūri kaip į aukštesnį medžiagos susiorganizavimo laipsnį, ugdytinį laiko *veikliu* pradu. Bolševistinis ugdymas pats pirmasis pasisavino darbo mokyklos praktiką, kurioje ugdytinis yra labiausiai aktyvus. Čia nejučiomis buvo pripažinta, kad augančiam žmogui, tegul jis būtų tik „medžiagos agregatas", negalima lyties uždėti iš viršaus, bet reikia ją išvystyti iš vidaus. Čia dar kartą buvo patvirtintas materializmo nenuoseklumas, nes, logiškai išvystant jo pažiūras, turėtų būti prieita prie visiško ugdytinio pasyvumo, degraduojant jį į daikto kategoriją ir elgiantis su juo kaip su kiekviena medžiaga. Materialistinėje pedagogikoje ugdymas objekto atžvilgiu neturėtų skirtis nuo techniško ar meniško veikimo, kur objektas yra medžiaga ir todėl pasyvus. Jeigu praktikoje yra kaip tik atvirkščiai, jeigu aktyvioji mokykla kaip tik yra įsigalėjusi oficialaus materializmo krašte, tai čia ir pasirodo, kad materialistinės pasaulėžiūros principai negali būti ugdyme taikomi ligi galo, kad „tikrovėje lavinimo darbas niekados neklauso mechanistinio pasaulėvaizdžio".[37] Ugdytinio veiklumo pripažinimas yra savaimingas žmogaus dvasios išsiveržimas, nes ji, būdama lytis, vadinasi, aktyvumo pradas, negali būti apipavidalinta mechaniškai.

Vitalinis ir dvasinis žmogaus pradas įgyja tam tikras formas tik savo paties veiklumu. Sodininkas, norėdamas turėti geresnę kriaušių rūšį, atrenka gražiausių vaisių sėklas, pripratina daigus prie klimato sąlygų, kryžiuoja žiedus, duoda tam tikrų medžiagų maistui, galop karpo neišsivysčiusias šakas ir globoja gražiąsias. Bet tai yra *tik pagalba*. Pati rūšies gerinimo esmė glūdi ne šituose išviršiniuose veiksmuose, tik toje išvidinėje įtakoje, kuri pažadina kriaušės pradą, tąją Goethe's žodžiais tariant, *augmens idėją (Uridee – Pflanze)* apsireikšti sodininko norimu pavidalu. Tas pat yra ir su žmogaus veislės gerinimu. Visos eugenikos priemonės kuria geresnį tipą ne tiesioginiu būdu, bet tik pažadindamos ir tam

---

[37] *Fr. Paulsen*. Modernes Bildungswesen, p. 56.

tikra kryptimi veikdydamos patį vitalinį kūno pradą. Joks mechaniškas naujos rasės sukūrimas čia yra neįmanomas. Dar labiau šitas principas tinka dvasiniam žmogaus išsivystymui. Dvasia, kaip lytis ir tai kaip tobuliausia prigimtosios tikrovės lytis, iš esmės yra aktyvumo pradas ir todėl niekados negali būti tik pasyvi net ir santykiuose su Dievu, net ir mistinėje ekstazėje. *Dvasia formuoja visados net ir tada, kai yra formuojama.* Veiklus josios dalyvavimas visose gyvenimo srityse yra charakteringiausia josios žymė. Santykiuose su medžiaga dvasia yra vienintelis aktyvus pradas. Santykiuose su dvasia ji veikia kaip lygi su lygia. Santykiuose su Dievu ji veikia kaip *actus secundus* priešais *actum purum* ir todėl *primum*. Juo žengiame buities laiptais aukštyn, juo labiau tobulėja substancialinės lytys, tuo labiau jos aktyvėja ir tuo labiau jos dalyvauja savęs apipavidalinime ir perkeitime.

Žmogus, stovėdamas pačioje prigimtosios buities viršūnėje, iš visų prigimtųjų būtybių yra aktyviausias ir vienintelis, kuris gali ne tik dalyvauti savęs apipavidalinime, kaip augmuo ir gyvis, bet ir pats save apipavidalinti. Tai įvyksta visų pirma doroje, o paskui ugdyme, kaip parengiamojoje doros lytyje. Dora nėra, kaip mano humanistai, pilnutinis visų galių išvystymas, bet *asmens branduolio keitimas pagal idealinį žmogaus pirmavaizdį.* Tai netobulos arba puolusios prigimties rekreacija – antrasis sutvėrimas pagal pirmykščią dieviškąją idėją. *Doroje žmogus kuria pats save.* H. Wronskio iškelta ir atkakliai ginama autokreacijos sąvoka esmėje yra visai teisinga. Be herojiškų dvasios pastangų niekas negali tobulinti žmogaus prigimties, nelaužydamas jo laisvės ir nesusikirsdamas su jo protu. Tiesa, Wronskis ir visi humanistai klydo, manydami, kad žmogus *pats vienas* gali pasiekti absoliutinį savo buities tobulumą. Nepergalėdamas savyje esančio blogio, žmogus tuo pačiu neįstengia absoliučiai sutapti su idealiniu savo pirmavaizdžiu. Prometėjiškas nusistatymas doroje daug greičiau veda prie visiško sudužimo negu kur kitur. Visais amžiais ir visose tautose esąs išganymo ilgesys kaip tik ir yra šitos giliausios negalios apsireiškimas. Bet net nė religinis išganymas negali ateiti be aktyvaus žmogaus dalyvavimo. *Fiat mihi secundum verbum tuum* yra amžinas dvasios paskyrimo dėsnis. *Doroje* jis realizuojasi visu pilnumu.

Ugdyme jis yra kiek mažiau ryškus. Neišsiskleidusi ugdytinio dvasia neteigia savo savarankiškumo taip smarkiai kaip doroje. Klaidinga yra tvirtinti, kad vaikus auklėjame ne mes; jie auklėjasi patys (A. Ferrière). Humanistiškas optimizmas yra vienašališkas ne tik doroje, bet ir ugdyme. Tikrumoj ugdytojo vaidmuo net ir pačioje darbo mokykloje yra daug didesnės reikšmės, negu apie jį mano ji pati. Galima net tvirtinti, kad darbo mokyklos vaisingumas kaip tik yra paremtas gabiomis pedagoginėmis asmenybėmis. Patekusi į profanų rankas, kaip buvo Rusijoje porevoliuciniais metais, šitoji mokykla virto visiška anarchija. Bet, gindami ugdytojo reikšmę, mes tuo dar neneigiame ugdytinio veiklumo. Kaip klaidinga yra ugdytoją perkelti į *passivum*, taip lygiai klaidinga žiūrėti į ugdytinį kaip į medžiagą, iš kurios ugdytojas gali pasidaryti, ką tiktai nori. *Ugdytinio išsivystymo dėsnis yra ne ugdytojo valia, bet tampančio asmens prigimtis.* Galima nesutikti su Rousseau antropologija ir ugdymo filosofija, bet negalima nepripažinti jam tiesos, jog prigimtis nori, kad vaikai būtų vaikai pirma, negu taps žmonėmis. *Didžiausias Rousseau nuopelnas ir yra tas, kad jis į ugdymą pažiūrėjo kaip į vyksmą jo objekto prigimtyje.* Tiesa, jis praleido antrą ugdymo momentą – ugdytojo veikimą. Jis nepastebėjo labai įdomios ir labai gilios ugdytojo ir ugdytinio sąveikos arba sintetinio momento. Bet jis pirmas atkreipė visų pedagogų dėmesį į ugdomąjį veikimą *jo objekto atžvilgiu.* Jeigu ligi Rousseau ugdymas buvo suprantamas kaip ugdytojo veikimas, jeigu šiandien mes linkstame į ugdytojo ugdytinio sąveiką, tai po Rousseau į ugdymą buvo žiūrima *kaip į vyksmą ugdytinio viduje.* Tik po pedagoginio Rousseau laimėjimo mes dabar galime leistis tirti sintetinį ugdomojo veiksmo pobūdį arba ugdymą jojo pilnatvėje, kurioje veiklūs yra abu poliai: *ugdytojas ir ugdytinis.*

Ugdymas negali būti primestas iš viršaus. Jis turi išaugti iš vidaus. Kaip kūnas plastinę savo formą išskleidžia ne mechaniškų veiksnių įtakoje, bet organiškai veikdamas, taip ir dvasia. „Tik išvidiniam principui veikiant, išauga ir organiška lytis, ir dvasinis išsiugdymas"[37]. Išviršinės įtakos – ugdytojas, ugdomosios

---

[37] *Fr. Paulsen.* Modernes Bildungswesen, p. 56.

gėrybės ir priemonės – turi labai didelės reikšmės. Bet *esmėje pastovią savo buvimo ir veikimo lytį kuria pati prigimtis.* Jeigu negalima mechaniškai apipavidalinti augmens ir gyvulio, tai dar labiau – žmogaus. Nesunku pastebėti, kad dabartinėje tvarkoje kuo kuri būtybė yra tobulesnė, tuo labiau ją galima formuoti. Akmuo gali būti tik tašomas. Akmens rasės pagerinti negalima. Augmuo sunkiau apipavidalinti negu gyvulys. Sraigė nesiduoda dresiruojama kaip beždžionė. Bet taip pat nesunku pastebėti, kad *šitoje būtybių gradacijoje auga ir jų pačių veiklumas.* Akmuo tašytojo kirviui yra visiškai pasyvus. Augmens lytį galima veikdyti keičiant sąlygas ir skiepijant, vadinasi, dar pusiau mechanišku būdu. Gyvulio skiepyti jau negalima. Jis gerėja lytinės atrankos ir priežiūros keliu. Jo veiklumas jau yra daug didesnis negu augmens. Gyvulius dresiruoti galima pavyzdžio įtaka. Pamėgdžiojime pasirodo didžiausias šitų neprotingų padarų veiklumas. Ugdymui netinka nė vienas iš šitų būdų, nors visi jie gali turėti reikšmės kaip materialinių sąlygų rengimas. Eugenika ir dresūra *nėra* be prasmės. Bet jos *būtų* be prasmės, jei jomis bandytume pakeisti ugdymą. Jos per maža duoda vietos dvasinės lyties veiklumui. Jų gali pakakti augmenims ir gyvuliams, nes tikrumoj iš gamtos srities jos ir yra kilusios. Bet jų nepakanka žmogui, nes vegetatyvinė ir sensityvinė lytis yra daug mažiau veikli negu dvasinė. Žmogaus dvasia nori turėti ne tik gerą atramą savo veikimui, bet ji nori veikti *ir pati.* Ji nori skleisti ne tik tiek, kiek leidžia vitalinis josios pagrindas, bet tiek, kiek reikalauja amžina josios esmė. Eugenika ir dresūra rengia dvasios veikimui atramą, bet josios neveikdo. Jos skleisdina *vitalinį* žmogaus pradą, bet neskleisdina pačios *dvasios.* Ontologinis žmogaus linkimas veikti neišsitenka organiškame veikdyme. Jis ieško dvasinio veikdymo, jis ieško *ugdymo,* o tolimesniame išsivystyme – *doros,* nes tik čia dvasia gali išvystyti visą savo aktyvumą. *Ugdytinio veiklumas yra žadinamas ne psichinio jo judrumo, ne jaunos prigimties, kuri negali ištverti neveikusi, kaip mano psichologistinė pedagogika, bet tojo amžino autokreacijos dėsnio, kuris jau žymu augmenyse, kuris pasirodo gyvuliuose ir kuris visa savo galia apsireiškia žmoguje.* Jis prabunda su vaiko *aš* suvokimu ir skleidžiasi vis labiau dvasiai įsigalint prigimtyje.

Ugdytinio veiklumas ne visados yra toks pat. „Įvairiais savo amžiaus tarpsniais žmogus yra įvairia prasme ugdytinis".[38] Arčiausia prie gyvūnų veiklumo stovi *kūdikis*. Kūdikis yra stebėtojas. Jis visų pirma stengiasi susivokti jam nežinomame pasaulyje, o tik paskui vertinti ir spręsti. Jo reakcijos yra daugiau išviršinės. Jis tebegyvena vienybėje su aplinka ir tampa įvairių įtakų telkimosi punktu. Šitoji vienybė pradeda irti *vaiko* amžiuje. Vaikas pradeda pergyventi pasaulį kaip *ne-aš*, kaip kažką skirtingą nuo savo asmens. Tai yra džiaugsmingas pergyvenimas, nes šiuo metu vaikas padaro daugybę „atradimų", kurie jam atskleidžia vis naujas sritis ir skaldo pasaulį bei gyvenimą. Reagavimas į aplinkos įtakas darosi gilesnis ir labiau išvidinis. Vaikas yra ypatingai *smalsus*, vadinasi, *imlus*. Jis visa savo būtybe sutinka būti ugdomas. Bet jo paties dalyvavimas savęs apipavidalinime dar yra menkas. Vaikas pamėgdžioja ir savaimingai asimiliuoja. Jo veiklumas dar neapsireiškia savarankiškumo teigimu ir tuo viliojančiu pergyvenimu, kad jis veikia *pats*, kas taip labai žavi jaunuolį. *Jaunuolis* atranda ne tik pasaulį, bet ir patį save. Vaiko savo *aš* suvokimas yra daugiau periferinis. Jo dėmesys yra daugiau atkreiptas į pasaulį, į objektą negu į save, į subjektą. Tuo tarpu jaunuolis atkreipia savo žvilgsnį į savo vidų ir ten pastebi ištisą pasaulį, kuris gyvena sau, kuris yra atskirtas nuo viso išviršinio pasaulio, nuo visų daiktų ir žmonių. Kiek vaikas savo išsiskyrimą iš aplinkos pergyvena atradėjo džiaugsmu, tiek jaunuolyje vyrauja pergyvenimas, kad tarp jo aš ir pasaulio atsivėrė gilus plyšys, kad jam pasidarė svetimi ne tik visi daiktai, bet ir visi žmonės, kad savo gelmėse jis pasiliko vienų vienas. Čia glūdi vienatvės jausmo šaknys. Išviršines įtakas jaunuolis priima ne tik jautriai, bet ir kritiškai. Jo vidus atsidaro daug sunkiau negu vaiko. Jis slepia pats save ir nori pats būti savo sielos šeimininku. Ir vis dėlto jis labai, daug labiau negu vaikas, ilgisi žmogaus, kuris jį suprastų, kuris jam padėtų, kuris jam nurodytų stiprų atramos tašką visuotiniame jo dvasios sąmyšyje. Sutikimą save ugdyti jaunuolis duoda ne visiems. Net ir tie, kurie jį gauna, jau veikia ne tiek savo, kiek jo

---

[38] *W. Flitner*. Systematische Pädagogik, p. 77.

paties vardu. Jaunystė yra paskutinis buvimo ugdytiniu tarpsnis. Už jo prasideda subrendėlio amžius, kur ugdymas virsta jau ir anksčiau prasidėjusiu ugdymusi ir kur savarankiškas savęs apipavidalinimas paima galop viršų. Kuo labiau dvasia išsivysto, tuo labiau apsireiškia autokreacinis josios linkimas, tuo labiau ugdytinis darosi veiklus ir tuo labiau mažėja ugdytojo reikšmė. Tai yra svarbi išvada ne tik filosofiniam ugdymo pažinimui, bet ir ugdymo metodologijai, ir ugdytojo nusistatymui, ir visai pedagoginei praktikai. Ugdomas natūraliai pereina į dorą ir todėl šita kryptimi jis ir turi būti vedamas.

5. *Ugdytinio veiklumo supratimas*

R. Hönigswaldas yra pasakęs, kad „pedagogika, kuri nesiskaitytų su ugdytinio veiklumu, neišvengiamai prarastų savą tikslą"[39]. *Išvidinis ugdytinio dalyvavimas savęs apipavidalinime yra kiekvieno ugdymo prielaida.* Ją paneigti reiškia paneigti autokreacinį dvasios linkimą ir tuo pačiu ontologinę josios esmę. Tai yra klaida ne tik metafiziniu atžvilgiu, bet ir visiško nevaisingumo pavojus ugdymo atžvilgiu. Dėl to ugdytinio veiklumą, kaip minėjome, pripažįsta net ir materialistinė pedagogika.

Bet kas yra šitas veiklumas pats savyje, pedagoginės teorijos atsako nevienodai. Tradicinis ugdymas, kaip jis susiformavo baroko ir apšvietos metu, ugdytinio veiklumą suprato kaip ramų ir klusnų pasidavimą ugdytojo įtakai. Tradicinė mokykla žinojo, kad žmogaus negalima apipavidalinti mechaniškai. Ugdytinis jai niekados nebuvo daiktas. Bet ugdytinio dalyvavimą ji suprato daugiau negatyviai: *nesipriešinti ugdytojui.* Ugdomumo problema jai buvo klusnumo ir pasidavimo problema. Jau Ratichijus buvo suformulavęs tokią didaktinę taisyklę: tylinčiam vaikui dažnai ir iš lėto perskaityti; jo akys nukreiptos į knygą, ausys atviros mokytojui, lūpos ir liežuvis – tylūs[40]. Iš Ratichijaus didaktikos šitasai

[39] Studien zur Theorie pädagogischer Grundbegriffe, Stuttgart, 1913, p. 1.

[40] Plg. *E. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 138.

principas perėjo į Herbarto mokyklą ir galop išsivystė į pedagoginį verbalizmą ugdytojo atžvilgiu ir į pedagoginį obedientizmą ugdytinio atžvilgiu. Verbalinėje mokykloje veikia tik ugdytojas ir tik žodžiu. Net ir pavyzdys čia buvo netekęs pedagoginės savo reikšmės. Pamokymas tapo svarbiausia ir vienintele ugdymo priemone. Ugdytinis buvo patikėtas ugdytojui „kaip marmuro gabalas skulptoriui. Į tokį pasyvumą atsirėmė ir mokyklos sąranga: tiesiai sėdėti, ramiai laikytis, stebėti, pakelti pirštą, tyliai klausytis, neveikliai prisiimti, būti vedamam iš katedros"[41]. Suprantama, tokioje mokykloje ugdytinio veiklumas pasidarė beveik negalimas. Autokreacinis dvasios linkimas čia buvo per daug suspaustas ir per daug sukaustytas.

Tradicinės mokyklos priešginybė buvo *darbo mokykla*. Ji atsirado kaip gaivalinga reakcija prieš kiekvieną „žodžio, knygos ir ausies mokyklą". G. Kerschensteineris 1908 m. pradžioje paskelbė: „Ateities mokykla bus darbo mokykla"[42]. Tuo buvo pradėtas tasai didžiulis pedagoginis sąjūdis, kuris galbūt ir liks charakteringiausias visam dvidešimtajam amžiui. Ugdymo sąvoka čia buvo pakeista *darbo* sąvoka. Ugdymo kelias tapo *tyrimo* keliu, tarsi kultūra būtų dar nesukurta ir ugdymo gėrybės dar būtų neatrinktos. Darbo mokykla nėra tas pat, kas ir veiklumo principas. Darbo mokykla yra ištisa pedagoginė srovė ir net ištisa ugdymo filosofija. Josios šaknys keroja natūralistinėje ir iš dalies net materialistinėje pasaulėžiūroje. Jau 1912 m. H. Schulzas pasakė, kad „su darbo mokykla žengia į pedagogiką visai naujas principas, kilęs iš ekonominio išsivystymo. Darbo mokykla ir mokslinis socializmas yra gimę tą pačią dieną ir dėl tų pačių priežasčių"[43]. Ji yra atsirėmusi į Rousseau antropologiją, kuriai visa yra gera, kas išeina iš Kūrėjo rankų, ir visa genda žmogaus rankose. *Tobulos žmogiškosios prigimties supratimas yra pagrindinė natūralizmo ir darbo mokyklos sąvoka.* Jei žmogus neturi savyje blogio, jei, laisva būdama, prigimtis tobulai ir tikslingai išskleidžia, tuomet, aišku, vaikas turi

[41] *F. X. Eggersdorfer*, op. cit., p. 139.
[42] Plg. Die Schule der Zukunft eine Arbeitsschule, Leipzig, 1910.
[43] cit. *L. Bopp*. Weltanschauung und Pädagogik, Paderborn, 1921, p. 47–48.

būti tik *saugojamas*, tik pagelbstimas, tik patariamas. Ugdytojas darbo mokyklai virsta ne *vykdančiąja, bet tik instrumentine ugdymo priežastimi*, kuria ugdytinis tik pasigelbsti tada, kai pats nepajėgia ko nors atlikti, kaip mes pasigelbstime teleskopu ar mikroskopu, kai neįstengiame matyti per daug tolimų ar per daug mažų dalykų. Bet „idealiniu atveju mokytojo veikimas virsta nuliu"[44]. Visas ugdomasis darbas čia yra „vaiko genijaus" (E. Key) budinimas. Kuo mažiausiai įsakinėti, kuo mažiausiai daryti, viską leisti daryti pačiam ugdytiniui, – štai pagrindinis darbo mokyklos principas. Elena Key net teigia, kad didžiausia ugdymo paslaptis glūdi neugdyme. Vaikas turi veikti pats. Jis turi dirbti, nes jis „pasituri tik tuo, ką asimiliuoja asmeniniu savo darbu"[45]. *Ugdytinio veiklumas darbo mokykloje yra išviršinis ir išvidinis jo aktyvumas.*

Jau pati šitų priešingų srovių charakteristika parodo, kad tiesa negali būti nei vienoje, nei antroje. Tradicinė mokykla teisingai pabrėžia ugdymą, *kaip veikimą* iš ugdytojo pusės. Bet ji pamiršta, kad ugdymas yra sykiu ir *vyksmas* ugdytinio prigimtyje, vadinasi, tam tikras procesas, kuriame ir ugdytinis turi dalyvauti, jei nenorime ugdymo suplakti su techniniu ar meniniu veikimu. Darbo mokykla teisingai iškelia ugdymą, *kaip vyksmą iš ugdytinio* pusės. Bet čia pat ji paneigia ugdymą, *kaip veikimą iš ugdytojo pusės*. Tikros ir gilios ugdytojo ir ugdytinio sąvokos nėra nei tradicinėje, nei darbo mokykloje. Tuo tarpu pati ugdymo esmė kaip tik ir glūdi šitoje sąvokoje. Tikrumoj ugdytinio prigimtis nėra tarsi vaško gabalas, kuris prisiima bet kokį antspaudą. Bet ji nėra nė tokia, kad savaime skleistųsi ir savą lytį išryškintų ir ištobulintų *pati viena*. Ugdytojo ir ugdytinio momentai šitose srovėse yra persiskyrę. Tradicinė mokykla yra *Pädagogik vom Erzieher aus*. Darbo mokykla yra *Pädagogik vom Kinde aus. Tuo tarpu tikrai vaisinga ir pilnutinė pedagoginė teorija gali būti pagrįsta ne ugdytoju ir ne ugdytiniu, bet pačia ugdomojo veikimo prigimtimi, kurioje ugdytinis ir ugdytojas harmoningai susiderina. Tikra pedagoginė teorija yra „Pädagogik*

---

[44] *H. Gaudik.* Die Schule im Dienste der werdenden Persönlichkeit I, Leipzig, 1917, p. 106.

[45] *A. Ferrière.* L'école active, Genève, 1926, p. 17.

vom erzieherischen Akt aus". Todėl tradicinė mokykla savaime ilgisi papildoma darbo mokykla ir darbo mokykla ilgisi atbaigiama tradicine mokykla. Abu vienašališki ugdytinio veiklumo supratimai reikalauja sintetinio išsprendimo.

Kas tiria ugdomąjį veikimą jo objekto atžvilgiu, nesunkiai gali pastebėti, kad ugdytinio veiklumas yra tarsi vidurys tarp tikro aktyvumo ir tikro pasyvumo. Nesubrendusi prigimtis niekados nėra tikra prasme *aktyvi;* ji esti apipavidalinama net ir tada, kai, rodos, pati ką nors apipavidalina. Kūrybinis jaunimo užsidegimas, kuris gimdo eilėraščius, naujas teorijas ir naujus išradimus, tikrumoj yra ne kas kita, kaip padidėjęs noras *save* kurti. Tai atbudęs autokreacinis dvasios linkimas, visų pirma pasirenkąs *savą* asmenį. Tikros kūrybinės jėgos jaunimo fantazijoje nėra. „Ji tarnauja, kaip sako Schleiermacheris, tiktai savęs, o ne daikto apipavidalinimui".[46] Bet jau ir šitame savęs kūrime yra nemažas *aktyvumo* kiekis. Išvidinės ugdytinio galios – fantazija, atmintis, protas ir valia – yra tarsi tobuli instrumentai, kurie visi panaudojami, kad bręstančiam žmogui sukurtų ryškią ir pastovią jo buvimo lytį. Jie renka išviršines įtakas, jas keičia ir formuoja. Jie tarsi tašo prigimtą medžiagą, kad ji įgytų pastovų pavidalą. Ugdytinis sykiu veikia ir sykiu yra veikiamas. Šitokią savotišką veiksmo ir kęsmo sintezę, šitokį aktyvumo ir pasyvumo junginį mes vadiname *receptyvumu*. Ugdytinis nėra nei aktyvus, nei pasyvus: jis yra *receptyvus*.

Receptyvumas yra pirmykštė dar neišsiskaldžiusi veiksmo ir kęsmo harmonija. Jame yra abu šitie poliai, bet savotiškoje pusiausvyroje, kuri neleidžia receptyviai būtybei nei tikra prasme veikti, nei būti pasyviai tarsi negyvam daiktui. *Receptyvus nusiteikimas yra daugiau negu kęsmas (passio), bet mažiau negu tikras veiksmas (actio). Receptyvumas visų pirma apsireiškia kaip gyvas prigimties pasirengimas prisiimti.* Receptyvi siela nėra abejinga išviršinėms įtakoms, kaip pasyvus daiktas. Ji jų laukia, ji yra pasirengusi jas prisiimti. Receptyvumas yra „meilingas atsiskleidimas"[47], kuris ugdymo veiksme gali pasiekti net gilaus susižavėjimo. Pasitikėdamas subrendusiu

---

[46] *E. Spranger.* Psychologie des Jugendalters, p. 55.
[47] *F. X. Eggersdorfer.* Jugendbildung, p. 12.

žmogumi, ugdytinis sutinka, kad ugdomoji įtaka įeitų į jo vidų, jį apgaubtų ir apipavidalintų. Jis atidaro savo sielą ugdytojo sielai ir prisiima asmeninius jo pradus. Jis taria nuolatinį „fiat", ir tik tokiu būdu įvyksta dvasios keitimas. Kur šitokio išvidinio atsiskleidimo nėra, ten ugdytojas yra bejėgis. „Ugdančioji valia daro įtakos tik tuo būdu, kad sugeba laimėti ugdytinio valią ir ją pakreipti norimo tikslo linkui".[48] Prievarta ugdyme yra vaisinga tik tada, kai ji pažadina ugdytinio dvasią atsiskleisti. Bet ugdomoji įtaka prievartos keliu niekados neįsibrauna į ugdytinio vidų. Ugdymo praktikoje pasitaiko natūrų, kuriose atsiranda išvidinis pasipriešinimas ir kurios tarsi įsitraukia į savą kiautą. Prievarta tokiu atveju yra bejėgė. Ji gali nugalėti išviršinį pasipriešinimą, bet ji negali pralaužti išvidinio užsisklendimo. Ugdytojui tuomet nebelieka nieko kito, kaip tik įsigyti pasitikėjimo ir meilės. Ugdomumo problema, kurią Sprangeris vadina pagrindine pedagogikos problema, kaip tik ir glūdi ugdytinio sugebėjime ir nusiteikime atverti savo vidų. Ugdomumas nėra speciali prigimties būsena, bet tik nusiteikimas atskleisti savo dvasią ugdytojo įtakoms. Lengvai ugdomi yra tie vaikai, kurių šitas nusiteikimas yra didelis, sunkiai ugdomi yra tie, kurių šitas nusiteikimas dėl įvairių priežasčių yra nusilpęs ar sunykęs. Bet kiekvienu atveju *ugdytinio prigimties atsiskleidimas yra pirmoji jo veiklumo apraiška ir pirmoji ugdymo vaisingumo sąlyga.*

Nusiteikimas atsiskleisti ir prisiimti receptyvumo dar neišsemia. Jame yra dar ir antras bruožas, būtent: *išvidinis prisiimtų įtakų perkūrimas ir sutapdymas su savu asmeniu.* Kai ugdytinis atskleidžia ugdytojui savo vidų, tai dar nereiškia, kad jo asmuo čia visiškai pasitraukia ir kad ugdytojas tampa vieninteliu jo prigimties tvarkytoju. Čia kaip tik ir buvo tradicinės mokyklos klaida. Šitoks pasitraukimas yra negalimas ne tik psichologiškai, bet prieštarauja giliausiai dvasios esmei, kuri niekados negali būti tik pasyvi. Gali ugdytinis nežinoti, kad jis vienaip ar kitaip reaguoja į ugdytojo įtaką, kad iš visų ugdytojo veiksmų jis ypatingai renkasi tą ar kitą, bet tikrumoj taip yra. *Ugdytinis veikia sykiu su ugdytoju.* Jis ugdomąsias įtakas skirsto, atrenka, vertina, perkuria ir kri-

---

[48] *P. Natorp.* Sozialpädagogik, Stuttgart, 1922, p. 5.

tikuoja. Kuo kuris ugdytojo veiksmas skverbiasi giliau, tuo didesnę jis sutinka reakciją. Nebūtinai šita reakcija turi būti neigiama. Dažnai ji esti susižavėjimas, pasiryžimas ar net atsivertimas. Ji gali eiti nuo paprasto susidomėjimo ligi gilaus abejojimo ir tiesos ieškojimo. Bet, pedagogikos terminais kalbant, *juo giliau ugdytinis* yra pakalbinamas, *juo giliau jis atsako.* „Intensyviausias paskatinimas iš šalies reiškia sykiu intensyviausią savą veiklumą".[49] Ugdymas net ir objekto atžvilgiu nėra tik vyksmas. Kai ugdytinis atskleidžia savo prigimtį ir prisiima ugdytojo įtakas, ugdymas jame *vyksta.* Kai jis šitas įtakas pertvarko ir perkuria, jis tada *veikia* pats. Iš vyksmo nešėjo jis tampa veiksmo *subjektu,* kuris stato ugdytojui savus reikalavimus ir, kaip asmuo, reaguoja į jo atsakymus. Šita prasme galima ugdytinį laikyti *ugdymo veikėju, kuris sykiu su ugdytoju dirba jiems abiem bendrą prigimties apipavidalinimo darbą.* Šita prasme net galima sakyti, kad „pirmutinis ugdymo veiksnys (*Faktor*) yra pats vaikas"[50], nes nuo jo sutikimo ir nuo išvidinio jo veiklumo priklauso ugdymo sėkmingumas.

Ugdytinio veiklumas todėl yra ne kas kita kaip gyvas jo prigimties atsiskleidimas ugdytojo įtakai ir veiklus prisiimtojo turinio perkūrimas. F. X. Eggersdorferis todėl ir sako, kad „ugdymo stebuklai vyksta ne veikime, tik prisiėmime; bet šitas prisiėmimas yra būtinai apsuptas vargingo veikimo"[51]. Šitos dvi funkcijos – *išvidinis atsiskleidimas ir išvidinis perkūrimas* – išsemia ugdytinio veiklumo esmę. Išviršinis veikimas, kurio taip labai reikalauja darbo mokykla, gali būti gera priemonė pažadinti ugdytinio receptyvumui, *bet jis nėra jo esmė.* Jis paskatina ugdytinį giliau atverti savo vidų, giliau prisiimti išviršinę įtaką ir organiškiau ją sutapdyti su savu pasauliu. „Savas stebėjimas labiau pagauna visą asmenį negu svetimas vaizdavimas; savas permąstymas siekia giliau negu pasisavinimas kito minčių; savas kūrybinis darbas reikalauja nepalyginamai daugiau jėgų įtempimo negu grynas pavyzdžiu sekimas".[52] *Darbo mokykla,*

---

[49] *P. Natorp,* op. cit., p. 88.
[50] *L. Bopp.* Weltanschauung und Pädagogik, p. 15.
[51] Jugendbildung, p. 19.
[52] *F. X. Eggersdorfer,* op. cit., p. 156.

kaip metodas, yra visai priimtina. Bet kai ji išviršiniame veikime mato ugdytinio veiklumo esmę, ji tampa jau nebe metodu, bet ištisa pedagogine teorija, kurioje glūdi klaidingos pažiūros į pedagoginį aktą, nes ji supranta jį vienašališkai, *tik kaip vyksmą ugdytinyje,* paneigia sintetinį jo pobūdį, kas sudaro pačią jo esmę. *Ugdomajame veikime nėra pasyvumo.* Jame yra aktyvumas iš ugdytojo pusės ir receptyvumas iš ugdytinio pusės. Receptyvumo sąvoka suderina tradicinės mokyklos nuomonę su darbo mokyklos pažiūromis ir geriausiai tinka charakterizuoti ugdytinio veiklumui. Ugdymas yra apipavidalinimas ne medžiagos, bet laisvo ir protingo asmens, kurio dvasia pačia savo prigimtimi yra skirta dalyvauti savęs pačios sukūrime. Aukščiausiame šito dalyvavimo laipsnyje receptyvumas sutampa su aktyvumu. Bet tuomet ugdytinis nustoja būti ugdytiniu: jis tampa subrendusiu žmogumi, ir ugdymas virsta ugdymusi.

Ypatingas ugdytinio veiklumo pabrėžimas dabar pradeda užleisti vietą vėl iš naujo atgemančiai *ugdytojo pedagogikai (Pädagogik vom Erzieher aus).* Tai yra dabartinės gyvenimo koncepcijos paseka. Dabarties pedagogikos charakteris yra išraiška bendro mūsų amžiaus noro pagilinti gyvenimo supratimą. Mechanistinė gyvenimo filosofija, kuri valdė praėjusio amžiaus protus, gyvenimą suprato kaip periferinį dalyką, kuris vyksta buities paviršiuje. Gyvenimo kūrėju buvo laikoma ne žmogaus dvasios centras, bet periferinės šito centro galios. Tuo tarpu dabar vis labiau pradedama suvokti, kad gyvenimas kyla ne iš buities periferijos, bet iš pačių josios gelmių, kad žmogus gyvenimą kuria ne savo galiomis, bet pačiu žmogiškuoju savo principu. Galios yra tik netobuli instrumentai šitame kūrybiniame žmogaus branduolio veikime. Gyvenimo koncepcijos pagilinimas veda žmogų nuo gyvenimo paviršiaus, nuo jo formų prie idealinių gyvenimo pirmavaizdžių ir prie idealinių jo normų. Gyvenimas dabar yra pradedamas jausti ne tiek, kaip išvystomasis arba formuojamasis vyksmas, kiek kaip toks vyksmas, kuris įtraukia žmogų į savus dėsnius, kuris stato jam savų reikalavimų, kuris žmogų apsprendžia, tvarko ir normuoja. *Gyvenimas dabar yra visų pirma suprantamas kaip normatyvinis vyksmas.* Štai dėl ko šiandien mažėja individo laisvė, mažėja jo

reikšmė, auga autoritetas ir bendruomenės galia. Visuomeninio gyvenimo sąjūdžiai ir naujosios valstybinės koncepcijos dabar gali būti suprantamos tik gyvenimo normatyvinio pobūdžio šviesoje. Čia glūdi ir ugdytojo pedagogikos šaknys. Kas visą gyvenimo vyksmą laiko normatyviniu, tas ir į ugdymą žiūri ne tiek kaip į žmogaus prigimties galių išvystymą arba į josios apipavidalinimą, kiek kaip į prigimties apsprendimą pagal idealines normas. Normatyvinis gyvenimo pobūdis ir ugdymą padaro normatyvinį. Tai ir yra ugdytojo pedagogikos pagrindas. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje pedagogika buvo pastačiusi vaiką į ugdymo centrą. Konkreti vaiko prigimtis, vaiko išsivystymas ir jo reikalai čia buvo pradedamasis punktas kiekvienai teorijai ir praktikai. Ellen Key koncepcijose šitoji pedagogika buvo pasiekusi aukščiausią laipsnį. Fr. W. Foersteris cituoja charakteringus Goethe's laikų pedagogo Kästnerio žodžius, kurie tinka ir visai ugdytinio pedagogikai: „Seniau vaikas augdavo ir stengdavosi tapti vyru. Dabar pedagoginiai vyreliai ir moterėlės klūpo ties vaikeliu".[53]

Prieš šitą paidocentrizmą kaip tik ir stoja dabartinė pedagogika. Dabartinei pedagogikai vaikas nebėra ugdymo centras, ir jo reikalavimai nebėra ugdymo normos. Ugdymo normos šiandien kyla iš gyvenimo ir apsireiškia per ugdytojo valią. Dabar ugdytojas yra suprantamas ne kaip pagalbininkas vaiko prigimčiai skleistis, ne kaip josios *conformator Comenijaus* prasme, bet kaip šitos prigimties normuotojas ir kaip tikrasis josios reformatorius. Ugdymo normos dabartinei pedagogikai neglūdi imanenčiai vaiko prigimtyje, kaip buvo manyta seniau. Augančiai prigimčiai jos ateina iš viršaus, iš gyvenimo gelmių, ir joms turi nusilenkti kiekvienas individualinis vaiko reikalavimas. Dabartinėje pedagogikoje – visose josios srovėse – pradeda imti viršų ugdytojo pedagogika. Pedagoginiame Veimaro kongrese 1926 m. iškeltoji antinomija: *leist augti ar vadovauti*, kuri kongreso darbuose buvo sukėlusi tikrą sąmyšį, aiškiai yra išsprendžiama vadovavimo naudai. Ryškus vadovaujantis bruožas šiandien matyti net ir ten, kur vaiko veikimas buvo laikomas tiesiog pedagogine dogma, pvz.,

[53] Plg. Alte und neue Erziehung, Luzern, 1936, p. 63.

bolševikų pedagogikoje. Ugdytojo pedagogikos persvara šiandien yra bendra dabarties pedagogikos žymė. Su ja yra organiškai susijusi ir auklėjimo funkcijos persvara. Dabartinis ugdymas, norėdamas žmogaus veikime realizuoti gyvenimo normas, savaime auklėjimą pabrėžia labiau negu auginimą arba lavinimą. Dabar yra kreipiama daugiau dėmesio į tiesioginį augančios prigimties branduolio perkeitimą pagal idealą. Šitas idealas kiekvienai pedagoginei srovei yra kitoks, bet kiekvienoje jis turi pirmenybę prieš auginimo medžiagą arba prieš lavinimo lytis. Dabartinė ugdomoji valia nori ugdytinį ugdyti tokį, koks jis *turi būti*. Tuo dabartinė pedagogika nutolsta nuo pedagoginio natūralizmo, ir ugdytinio veiklumas joje yra suprantamas *išvidine prasme*. Šiandien norima daryti ugdytiniui įtakos tiesioginiu santykiavimu, kuris kyla iš ugdytinio susilietimo su ugdytojo asmenybe.

UGDYMAS KAIP KŪRYBA

Būties pilnatvė yra žmogaus gyvenimo tikslas. Prigimties tapimas yra kelias į šitą tikslą. Žmogaus tapime dalyvauja visos gyvenimo sritys ir visi jojo laipsniai: ir dora, ir religija, ir mokslas, ir menas, ir visuomeninio gyvenimo formos. Visi šitie dalykai, be objektyvinės savo prasmės, yra taip pat pašaukti padėti žmogui tapti realiu mikrokosmu, realiai siekti būties pilnatvės, pergalint savo prigimties suskilimą ir savyje atbaigiant užbrėžtą Kūrėjo planą. Bet pirmoje eilėje šitam uždaviniui yra skirtas *ugdymas*. *Ugdymas yra pirmutinis veikimas, kurio įtakon patenka tampąs žmogus.* Ugdymo įtaka nesibaigia tik išviršine pagalba prigimčiai, kaip mano pedagoginis natūralizmas. Ji nesibaigia nė žmogaus įstatymu į kultūrinį gyvenimą, kaip teigia kultūrpedagogika. Ugdymo įtaka siekia pačias žmogaus būtybės gelmes, nes ji *ex professo* dalyvauja šitų gelmių išsivystyme.

Pagrindinis klausimas yra, kokio pobūdžio šitas dalyvavimas. Ar pedagoginė įtaka žmogaus prigimties tapime dalyvauja kaip kuriamasis aktas ar kaip galimybių realizuotoja? Kitaip sakant, ar pedagoginis veikimas priklauso kūrybos ar gimdymo kategorijai[1]. Atsakyti į šitą klausimą, vadinasi, išspręsti pedagoginio veikimo prigimties problemą, galima tik ryšium su žmogaus tapimo problema. Jeigu išvidinis žmogaus tapimas yra jojo kilimas iš ne-

---

[1] Kūrybos ir gimdymo panašybės ir skirtybės yra mano nagrinėtos „Kultūros filosofijos įvade", p. 169–173. Todėl šiame straipsnyje jos bus liečiamos tik trumpai.

būties, tuomet pedagoginis veikimas yra kūryba. Jeigu išvidinė žmogaus istorija yra tik galimybių arba potencijų perėjimas į aktualybes, tuomet ir ugdymas yra tik šitų galimybių aktualizuotojas, tik pagalba apsireikšti tam, kas glūdi prigimties gelmėse, tik „techné maieutiké", tariant Sokrato žodžiais. Norint tad nustatyti pedagoginio veikimo pobūdį, visų pirma reikia nustatyti žmogaus tapimo pobūdį.

1. Žmogaus tapimo pobūdis

Žmogus turi ne tik išviršinę, bet ir išvidinę savo gyvenimo istoriją. Dar daugiau, išviršinė istorija yra ne kas kita, kaip regimas ir konkretus išvidinės istorijos apsireiškimas. Tai, kas atsitinka regimame žmogaus gyvenime, kas sudaro šito gyvenimo eigą, yra ne išviršinių veiksnių padarinys, kaip gyvulių srityje, bet išvidinio žmogaus keitimosi, jo išsivystymo, jo tapimo padaras. *Žmogus yra tampanti būtybė.* Jis tampa visų pirma savo vidumi, o paskui šitą tapimą apreiškia išviršiniais ženklais.

Išvidinė žmogaus istorija vyksta trijose sferose: *fizinėje, psichinėje* ir *dvasinėje.* Visos jos yra žmogui charakteringos ir visos yra skirtingos viena nuo kitos. Fizinė sfera sudaro žmogaus *kūno* gyvenimą. Fizinis žmogaus tapimas yra jo kūno augimas, išsivystymas ir brendimas. Dvasinė sfera, kaip pasako jau pats vardas, yra specialiai rezervuota *dvasios* gyvenimui. Čia išsivysto ir tampa žmogaus dvasia. Psichinė sfera yra junginys fizinio ir dvasinio žmogaus prado. Kūnas ir dvasia žmoguje negyvena vienas nuo antro atsiskyrę. Juodu sudaro tam tikrą sintezę. Juodu susijungia vienas su antru, ir šito susijungimo padarinys kaip tik ir yra *psichinis* žmogaus gyvenimas ir *psichinė* jo sfera. Išvidinė žmogaus istorija arba išvidinis jo tapimas apima visas šias sferas. Žmogus tampa visais savo pradais ir visose savo prigimties srityse. Bet šitas tapimas yra nevienodas, kaip nevienodi yra šito tapimo objektai. Kitaip tampa žmogaus kūnas, kitaip jo psichė, kitaip dvasia. Išvidinė žmogaus istorija nėra vienarūšė. Todėl negalima duoti vieno atsakymo į klausimą: kokio pobūdžio

yra žmogaus tapimas? Atsakymas čia darosi įvairus, žiūrint kokį pradą jis liečia.

Fizinis žmogaus pradas yra *gimdymo* padarinys. Žmogaus kūnas nėra sutveriamas, bet jis *gema*. Tuo tarpu gimdymas iš esmės yra rūšies apsireiškimas. Rūšinė būtis yra bendra ir todėl galinti egzistuoti tik potencijoje, tik realioje galimybėje. Gimdymas šitą bendrą rūšinę būtį kaip tik ir individualizuoja. Gimdyme neatsiranda nieko iš esmės nauja, ko nebūtų buvę rūšyje. Gimdymas tik iškelia iš tamsių rūšies gelmių tai, kas joje paslėpta, kas yra bendra ir kas *jau yra sukurta* iš nebūties. Gimdymas yra tik rūšies potencijos aktualizavimas ir individualizavimas. Rūšies būtis taip santykiuoja su gemančia būtimi, kaip potencija su aktu, kaip galimybė su realybe. Gimdymas, kaip toks, yra neoriginalus aktas, ir gimdymo padariniai yra nenauji kūriniai. Nauja yra tik tai, kas kyla iš kūrybos. Dieviškoji kūryba gimdymo yra reikalinga, bet tik tam, kad galėtų iš realios potencijos pereiti į aktą, kad bendras rūšinis josios pagrindas galėtų apsireikšti individualinėmis būtimis.

Šitoks fizinio žmogaus prado atsiradimo pobūdis apsprendžia ir jo išsivystymą arba tapimą. Kūnas gema iš potencijos. Potenciali būtis jį apsprendžia dar prieš jo atsiradimą ir sykiu ji nustato gaires visam jo išsivystymui. Fizinis žmogaus prigimties pradas, kaip toks, neturi ryšių su nebūtimi. Jis todėl žmogaus nėra kuriamas. Kūno gyvenime negalima sukurti nieko, ko nebūtų buvę potencijoje, *in nucleo*, kas nebūtų egzistavę bent užuomazgoje. Visas kūno išsivystymas, visas jo tapimas yra ne kas kita, kaip jo potencijų aktualizavimas, kaip užuomazginių jo lyčių skleidimasis ir brendimas. Turtinga ir įvairi kūno struktūra, nepaprastai komplikuotos kūno formos yra ne sukuriamos iš nebūties, bet gema iš potencijos. *Kūno tapimas savo esmėje yra ne kas kita, kaip pratęstasis jo gimimas.* Kūdikio atsiskyrimas nuo motinos fiziniu atžvilgiu reiškia tik tam tikrą kūno subrendimą, kada jis pats vienas be rūšies pagalbos sugeba iškelti iš potencijos savo gyvenimo lytis ir aktualizuoti savo padėlius. *Išvidinė kūno gyvenimo istorija priklauso ne kūrybos, bet gimdymo kategorijai.*

Visai priešingai yra su dvasiniu žmogaus pradu. *Dvasinis žmogaus pradas yra ne gimdymo, bet tiesioginės dieviškosios kūrybos padaras.*

Žmogaus siela kyla ne iš potencijos, bet iš nebūties. Ji nėra objektyvios rūšinės žmonijos dvasios aktualizavimas ir individualizavimas. Josios atsiradimas yra surištas su originaliu ir kūrybiniu Dievo veikimu. Tiesa, Dievas čia paiso tam tikrų realių sąlygų, tam tikro visos žmonijos nusiteikimo, kaip tai rodo Krikščionybės mokslas apie pirmykštę nuodėmę ir josios buvimą kiekvieno asmens sieloje. Bet šitas bendras žmonijos nusiteikimas yra tik materialinė Dievo veikimui atrama. Jis anaiptol nėra toji reali ir bendra potencija, iš kurios būtų kildinama žmogaus siela. *Siela yra vienkartinis apsireiškimas, nepakartojamas ir nepasekamas.* Josios atsiradimas yra iš esmės surištas su nebūtimi. Ji nėra apsprendžiama jokios *dvasinės* bendros potencijos. Josios pradžia iš esmės yra skirtinga nuo kūno pradžios. Sielos atsiradimas yra kūrybinis aktas *par excellence.*

Nebūdama kilusi iš potencijos, žmogaus siela, kaip dvasinės būties substancija, nėra šitos potencijos apsprendžiama ir savo tapime arba išsivystyme. Sielos gyvenimas ir išvidinė josios istorija nėra paslėptų užuomazgų aktualizavimas ar brandinimas. Žmogaus dvasia nėra baigta dieviškosios kūrybos metu. Bet ji nėra baigta ne ta prasme, kad joje būtų įdiegtos tam tikros potencijos, kurios vėliau skleistųsi ir aktualizuotųsi, bet ta prasme, kad *žmogaus dvasia nėra baigta kurti iš nebūties,* kad nebūtis joje dar nėra absoliučiai pergalėta, kad ji yra tik Dievo užbraiža. Žmogaus dvasia, išėjusi iš Dievo rankų, yra tarsi nebaigtas meno kūrinys. Šito kūrinio baigimas anaiptol nėra jame glūdinčių potencijų aktualizavimas, bet pradėtos kūrybos tęsimas. Kaip kūno gyvenimas ir tapimas yra gimdymo tęsinys, taip *sielos gyvenimas ir tapimas yra pradėtos dieviškosios kūrybos tęsinys.* Dievas nubrėžia pagrindines gaires ir sukuria dvasią, kaip asmeninį pradą. Bet kad iš šito prado, iš šitos užbraižos pasidarytų *asmenybė* – tam reikia pačios dvasios prisidėjimo. Savo išsivystyme dvasia kuria pati save. Ji yra vienintelis prigimtosios tikrovės dalykas, kuris turi autokreacijos galią. Todėl ir visa išvidinė žmogaus dvasios istorija, žmogaus pažanga mokslo, meno ir doros srityje, žmogaus santykiavimas su pasauliu ir su Dievu yra *kūryba,* o ne esančių potencijų aktualizavimas. Dvasios gyvenimas, dvasinės formos,

dvasiniai nusistatymai ne gema, bet yra sukuriami iš nebūties. Juos sukuria pati dvasia. Ji pati juos kildina iš nebūties, nes tuo ji ir yra panaši į savo Autorių. Dvasios gyvenimas yra laisvės gyvenimas. O kur yra laisvė, ten gali būti tik kūryba, nes *laisvė ir kūryba yra dvi koreliatyvios sąvokos ir du koreliatyvūs pradai būties tvarkoje.* Jokio determinuoto augimo ir brendimo, jokio priežastingo išsivystymo ir išsiskleidimo tikrame dvasios pasaulyje nėra ir negali būti. Dvasios pasaulis yra kūrybos pasaulis. Dvasia neauga ir nesiskleidžia, kaip augmuo iš sėklos arba kaip kūnas iš kiaušinėlio. Dvasia kuriasi iš nebūties. „Kūryba apsireiškia visur, kur tik pasirodo dvasia".[2] *Išvidinis dvasios tapimas ir išvidinė dvasios istorija priklauso kūrybos, ne gimdymo kategorijai.*

Psichinė žmogaus būtybės sfera, būdama fizinio ir dvasinio prado sąveikos padaras, turi abiejų šitų pradų žymes. Čia yra ir potencijų aktualizavimas, ir sykiu kūryba iš nebūties. Psichinės žmogaus galios ir psichiniai jo sugebėjimai nėra kuriami tikra prasme. Jie yra aktualizuojami, jie išsivysto ir subręsta. Bet šitas aktualizavimas čia vis dėlto yra kitoks negu fizinėje sferoje. Psichinis žmogaus gyvenimas yra junginys dvasios ir kūno. Kiek šitame psichiniame gyvenime dalyvauja dvasia, kiek psichinės galios priklauso nuo dvasios, jos kyla ne iš potencijos, bet jos jau yra ir prieš jų apsireiškimą psichinėje sferoje. Jos tik neveikia, nes jos dar neturi materialinės atramos fizinėje sferoje. Jos tarsi laukia, kol fizinis žmogaus gyvenimas įneš savo dalį į šitą abipusę sąveiką ir tuo būdu padės dvasiai apreikšti tai, kas joje glūdi jau nuo josios buvimo pradžios. Todėl *psichinių galių išsivystymas visados suponuoja fizinio prado subrendimą.* Fizinis pradas apsireiškia psichinėje sferoje kaip potencijų aktualizuotojas ir kaip materialinių sąlygų rengėjas dvasinio prado veikimui. Šiuo atžvilgiu psichinis gyvenimas priklauso *gimdymo* kategorijai, nes čia jo sritys ir jo galios gema iš realios potencijos. *Šiuo atžvilgiu psichinis žmogaus tapimas yra realių potencijų aktualizavimas ir esančių užuomazgų išvystymas.*

Bet psichiniam tapimui turi įtakos ir kūrybinė žmogaus dvasia

---

[2] *O. Spann.* Erkenne dich Selbst, Jena, 1935, p. 319.

ne tik ta prasme, kad ji, radusi tinkamas sąlygas, apreiškia tai, kas jau joje yra, bet ir ta prasme, kad ji keičia psichinį gyvenimą tikrais kūrybiniais savo žygiais. Psichiniame žmogaus išsivystyme apsireiškia ne tik dieviškosios kūrybos metmenys, ne tik dvasios būties pagrindai ir egzistencinės josios galios, bet sykiu ir tai, ką dvasia pati savyje yra sukūrusi. Psichinėje žmogaus istorijoje dalyvauja ne tik fizinis pradas, aktualizuodamas potencijas, bet ir dvasinis pradas, kurdamas iš nebūties. Dvasinė žmogaus kūryba nelieka be įtakos ir visam psichiniam jo išsivystymui. Pasaulėžiūros sukūrimas, dorinis asmens tobulinimasis, religinis dvasios susiartinimas su Dievu – visa tai yra galingi veiksniai, kurie apsprendžia ir psichinių galių brendimą. Mes drįstame tvirtinti, kad materialistinėje pasaulėžiūroje ir protas, ir atmintis, ir fantazija išsivysto kitaip negu teistinėje arba humanistinėje pasaulėžiūroje; kad aukštas doros laipsnis, ypač šventumo atveju, visai psichikai turi kitokios įtakos negu dorinis lėkštumas arba dorinis palaidumas. Kūrybiniai dvasios žygiai keičia pačią dvasią, keičia josios santykius bei sąveiką su fiziniu pradu ir tuo pačiu natūraliai keičia visą psichinį gyvenimą. Žmogaus psichė gyvena nuolatinėje kūrybinės dvasios įtakoje ir yra josios apsprendžiama. *Šiuo atžvilgiu išvidinis žmogaus psichikos tapimas priklauso dvasinės kūrybos kategorijai*, ne jis iš kūrybos kyla, kūrybos esti vedamas ir apsprendžiamas.

Vieno tad kurio nors bruožo pritaikyti psichiniam išsivystymui negalima. Jis yra gimdymo ir sykiu kūrybos padaras. Išvidinis psichės tapimas yra *jungtinis* dalykas. Jis yra žmogui charakteringas, bet ne giliausias. Psichinė sfera neišsemia viso žmogaus būtybės turiningumo. Už psichės yra dvasios sritis, kuri žmogui turi daug didesnės reikšmės, kuri žmogaus esmę išreiškia daug giliau negu psichinė sfera. Išvidinė dvasios istorija turi daugiau žmogiškumo negu psichinės sferos istorija. Kuo mes kylame aukščiau, tuo labiau didėja žmogiškumo sritys. Bet su jomis sykiu auga ir kūrybos laipsnis. Kūrybos beveik nežymu fizinio žmogaus prado išsivystyme. Jau daug daugiau josios yra psichiniame gyvenime. Ir visai ji viešpatauja dvasios srityje. Kaip ne fizinis pradas yra charakteringas ir esminis žmogaus būtybei, taip ir ne po-

tencijų aktualizavimas yra esminis elementas žmogaus išvidinėje istorijoje. Tiesa, jo negalima nepaisyti, nes jis parengia sąlygas kūrybinės dvasios veikimui. Bet tai, kas žmogaus išsivystymą skiria nuo augmenų ar gyvulių išsivystymo, kas išvidinį jo tapimą padaro tikrai žmogiška jo vidaus istorija, yra ne potencijų aktualizavimas, bet *kūryba*. Ne visas žmogaus tapimas yra jo kilimas iš nebūties. Vis dėlto kūrybiniai dvasios veiksmai yra žmogui charakteringiausi ir labiausiai išreiškia jojo esmę. Tikrai žmogiškas jo būtybės išsivystymas, tikrai žmogiška išvidinė jo istorija priklauso ne gimdymo, bet kūrybos kategorijai. Gimdymas čia patarnauja tik kaip materialinių sąlygų parengėjas autokreaciniam dvasios darbui. Jis apsprendžia fizinę žmogaus sferą ir per ją daro įtakos žmogaus dvasiai. Bet į dvasios tikrąją sritį jis nepatenka. *Dvasia negema ir negimdo. Dvasia kuria.* Žmogus yra kūrėjas ne tik santykiuose su išviršiniu pasauliu, bet ir santykiuose su pačiu savimi. Kūrybinis žmogaus tapimo pobūdis yra išvidinei žmogaus istorijai esminis ir pagrindinis.

Šitaip suprastas žmogaus prigimties tapimas mums parodo tikrą kelią ir į ugdymo prigimties supratimą.

2. *Kuriamasis ugdymo pobūdis*

Mes dažnai sakome, kad ugdymo objektas yra žmogus. Bet mes retai atsimename, kad ugdymo objektas yra *prigimties* žmogus, žmogus, kaip prigimties padaras. Į ugdymo rankas žmogus patenka ne kultūringas, ne pasiekęs dvasios viešpatavimo tarpsnį, bet tik išėjęs iš gamtos gelmių, tik pradėjęs gyventi istorinį gyvenimą. Vaikas yra ne tik *silpnas* žmogus. Vaikas yra ir *mažiau* žmogus. Vaikas nėra žmogaus miniatiūra, kaip buvo manyta seniau. Tai buvo klaida ne tik psichologiniu, bet ir metafiziniu atžvilgiu. Kas vaiką laiko suaugusio žmogaus miniatiūra, tas mano, kad jame glūdi realiomis potencijomis visa, ką turi ir suaugęs žmogus. Ugdymas šitas potencijas tik aktualizuoja ir tuo būdu vaiką padaro subrendėliu. Tuo tarpu yra visai kitaip. Vaikas neturi tos žmogiškosios suaugusiojo būties ne tik aktualiai, bet net

nė *potencialiai*. Vaiko potencijų aktualizavimo negalima neigti. Bet šitas aktualizavimas visų pirma nesudaro ugdymo esmės ir sykiu nėra žmogiškosios būties didinimas. Būties didinimas gali kilti tik iš kūrybos, vadinasi, būtis turi būti sukuriama iš nebūties, o ne išvedama iš potencijos. Potencialios būties aktualizavimas yra tik paslėptų jėgų apreiškimas, bet ne naujas ir originalus aktas. Iš potencijos kilusi būtis nėra nauja ir originali. Jeigu vaikas ugdymo įtakoje tampa daugiau žmogumi, tai ne potencijų aktualizavimu, bet tuo kūrybiniu aktu, kuris paliečia neatbaigtą jo būtybę ir joje sukuria iš nebūties naujas formas, naujus įpročius, naujus polinkius, žodžiu, *naują būtį*.

E. Krieckas teisingai yra pasakęs, kad „pasaulio kilimas iš chaoso pasikartoja kiekvieno kūdikio sąmonėje"[3]. Kūdikis yra gamtos ir Dievo padaras. Kūdikio pradėjimas, jo brendimas motinos įsčiose ir jo gimimas yra dar tik pirmas tarpsnis tos kosminės kūrybos, per kurią turi pereiti kiekvienas žmogus, kol jis pasiekia savo būties pilnatvę. Kūdikis yra *gamtos žmogus*. Gamta jam parengia visas sąlygas, reikalingas tolimesniam jo tobulėjimui. Bet pati viena ji šito žmogaus siekiamo tobulumo neatbaigia. Gamtinis žmogus, koks jis patenka į ugdytojo rankas, yra neišsivystęs, pusiau chaotiškas, suskilęs ir pakrikęs. Žmogus gema iš gamtos ir gamtoje pasiliktų, jei nebūtų kas jį pakelia iš šito gamtinio stovio ir įveda jį į kultūrinį gyvenimą. *Žmogus yra neatbaigtas*. Tai yra pagrindinė antropologijos prielaida. Pilnutinis žmogiškumas yra ne davinys, bet uždavinys. Jį įvykdyti turi dvasia sava kūryba. Ir pirmutinis šitos kūrybos tarpsnis kaip tik ir yra *ugdymas*.

Kuriamasis ugdymo pobūdis yra pagrindinis ir esminis jo elementas. *Ugdymas yra kūryba!* Štai giliausia jojo koncepcija. Kiekviena pedagoginė teorija, kuri praeina tylomis pro kūrybinį ugdymo pobūdį jau tuo pačiu yra pasmerkta nepasiekti jojo gelmių. *Ugdymas yra originalus aktas, kuriuo yra kuriamas žmogus*. Ugdymas yra pirmutinis kultūrinis veikimas, vadinasi, pirmutinė kultūrinė kūryba, kuri liečia žmogų, kaip *žmogų*, vadinasi, kaip *asmenį*. Ugdymui rūpi ne išviršinis žmogaus apdailinimas, bet pačių

---

[3] Erziehungsphilosophie, München u. Berlin, 1931, p. 22.

jo gelmių performavimas. Ugdomasis veikimas nelieka tik prigimties paviršiuje, tik josios periferijoje, bet leidžiasi į patį žmogaus centrą, paliečia patį asmens branduolį ir jį formuoja. Ir tik tada, kai ugdymas pradeda daryti tokios gilios įtakos visam žmogui, tik tada jis pasidaro ugdymas tikra ir pačia giliausia šito žodžio prasme. Pedagoginės įtakos gilumas yra sykiu ir josios pedagogiškumo matas.

Pedagoginės įtakos gilumas atskleidžia ir kūrybinį ugdymo įvairumą. Ugdymas apima visą žmogų ne tik vertikaliai, bet ir horizontaliai. Jis formuoja ne tik patį asmens branduolį, bet ir visus žmogaus būtybės pradus ir visas jojo galias. Ugdymas iš esmės yra įsijungęs į išvidinį žmogaus tapimą arba į išvidinę jojo istoriją. Tuo tarpu šita istorija, kaip minėjome, nėra vienodo pobūdžio. Josios charakteris kinta pagal tai, kokiame prade ji vyksta. Fizinio žmogaus prado tapimas yra skirtingas nuo psichinio tapimo, o šis – nuo dvasinio. Todėl ir ugdomoji įtaka nėra vienoda, formuodama fizinį pradą ir dvasinį. Tiesa, kuriamojo savo pobūdžio ugdymas niekados neišsižada. Bet ne visados ir ne visur jis gali jį apreikšti. Tai priklauso nuo to, ar pedagoginė įtaka susiduria tik su potencijų aktualizavimu, ar su būties kilimu iš nebūties. Kur būtis yra tik aktualizuojama, ten ugdymas yra bejėgis kurti, nes jo veikimas čia esti iš anksto apspręstas realių potencijų buvimu. Bet kur būtis savo tapime kyla iš nebūties, ten ugdymas išvysto kuriamąją galią ligi aukščiausio laipsnio. Ten jis atskleidžia sykiu ir giliausią pedagoginį savo pobūdį.

Jau esame minėję, kad išvidinė žmogaus istorija vyksta trijose skirtingose jo būtybės sferose: fizinėje, psichinėje ir dvasinėje. Kiekvienoje šitoje išvidinėje istorijoje dalyvauja ir ugdymas. Bet kaip tik šitų sferų skirtingumas nulemia ir ugdymo charakterį. Ugdymas kitaip yra kūrybinis kiekvienos sferos istorijoje.

Iš viršaus žiūrint, atrodo, kad ugdymas didžiausios reikšmės turi fiziniam žmogaus išsivystymui. Juk argi nėra sakoma, kad be ugdymo kūdikis ne tik negalėtų augti, bet kad jis tuojau žūtų, nes jis pats nesugeba pasirūpinti nei maisto, nei drabužių, nei šilimos. Jis nemoka ir negali apsisaugoti nuo gamtos jėgų ir nuo visų pašalinių pavojų. Jauna jo gyvybė yra ugdymo būtinai reikalinga.

Tuo tarpu jo dvasia skleidžiasi ir be didelės priežiūros. Vaikas išmoksta kalbėti specialiai nemokomas; išmoksta pažinti daiktus ir apie juos spręsti be logikos ir silogizmų taisyklių; supranta, kas yra gera ir kas bloga be etikos, kas gražu ir kas bjauru – be estetikos. Dvasinės priežiūros ir dvasinio maisto teikimas yra ne toks ryškus ir, atrodo, ne toks reikalingas, kaip fizinio prado aprūpinimas. Čia savaime peršasi išvada, kad fizinio prado tapime ugdymas braunasi daug giliau ir turi daug didesnės reikšmės negu dvasinio prado gyvenime.

Bet tikrumoj yra kaip tik atvirkščiai. Fizinio prado tapimas ir jo išsivystymas, kaip minėjome, yra tik pratęstasis gimimas. Visos jo formos, visi jo polinkiai ir sugebėjimai kyla iš realių potencijų, kurios buvo jau nuo pat kūdikio atsiradimo. Kūne žmogus negali sukurti nieko, ko nebūtų buvę potencijoje. Todėl nors atrodo, kad ugdymas darąs didžiausios kūnui įtakos, bet tikrumoj šitoji įtaka yra paviršutiniška. *Ugdymas nesiekia kūno gyvenimo gelmių. Vitalinio principo branduolys jam yra neprieinamas.* Pedagoginis veikimas visados yra priverstas sustoti kūno periferijoje. Visos kūno gyvenimo lytys, kurioms išsiskleisti ugdymas, rodos, deda tiek daug pastangų, yra ne *jo* sukuriamos, bet išvystomos *paties kūno*. Ugdymas tik parengia vitalinio principo veikimui sąlygas. Kai sodininkas nori turėti geresnę kriaušių rūšį, jis atrenka gražiausių vaisių sėklas, pripratina daigus prie klimato sąlygų, kryžiuoja žiedus, duoda tam tikrų medžiagų maistui, karpo neišsivysčiusias šakas ir globoja gražiąsias. Visas jo veikimas yra tik pagalba. Pati rūšies gerinimo esmė glūdi anaiptol ne šituose išviršiniuose veiksmuose. Ji glūdi toje išvidinėje įtakoje, kuri pažadina kriaušės pradą, tąją, Goethe's žodžiais tariant, augmens idėją (*Uridee Pflanze*) apsireikšti sodininko siekiamu pavidalu. Taip yra ir fizinio žmogaus prado ugdyme. Kūno gyvenime ugdymas dalyvauja tik kaip pagalbininkas ir kaip klusnus vitalinio prado reikalavimų vykdytojas. Štai dėl ko Comenijus ir mėgo ugdymą palyginti su sodų menu, o ugdytoją vadindavo išmintingu sodininku. *Fizinio prado ugdymas iš tikro eina ir turi eiti iuxta methodum naturae.*

Šitoks būtinas ugdymo atsirėmimas į realias fizinio žmogaus

prado potencijas neleidžia pedagoginiam veikimui apreikšti kuriamojo savo pobūdžio. *Fizinio prado tapime ugdymas dalyvauja ne kaip kūryba, bet kaip pagalba prigimčiai.* Ugdymas čia nieko nekuria, bet tik padeda vitaliniam pradui iškelti iš potencijos tai, kas jose glūdėjo. Ugdymas padeda gimti potencialioms formoms, potencialiems sugebėjimams ir nusiteikimams. Sokratiškoji *maieutikė* čia yra vienintelis ugdymo metodas. Tiesa, ugdymas ir fizinio prado tapime visados stengiasi parodyti kūrybinę savo galią. Jis labai dažnai verčia kūną įsigyti tokių formų, kurios yra sukurtos kultūrinio gyvenimo. Per įvairias gimnastikos, sporto, žaidimų sistemas ugdymas bando įdiegti kūnui tokių lyčių, kurios kyla jau ne iš vitalinio prado, bet iš idėjos, kurios jau yra sukurtos žmogaus dvasios. Deja, reikia pripažinti, kad šitokių ugdymo brukamų lyčių pasisavinimas yra paviršutiniškas. Šitos lytys, nebūdamos vitalinio prado padaras, susisiekia su gyvybiniu principu tik iš tolo. Jos niekados neįeina į kūno gyvenimo vidų. Jos yra tik kūno apdailinimas, bet ne jo perkeitimas pagal norimą idėją. Aktualų šitų lyčių buvimą tikrumoj palaiko *dvasia*, ne kūnas. Jos daugiau gyvena žmogaus sąmonėje negu kūno galiose. Ir kai tik žmogus patenka į tokį padėjimą, kuriame sąmonės veikimas esti aptemdytas, tuojau kūnas praranda visas ugdymo įdiegtas lytis ir atsimena visas senąsias, su kuriomis ugdymas galbūt buvo net kovojęs. Reikia tik pažiūrėti į apygirtį žmogų, kaip jo kūnas, nekontroliuojamas sąmonės, netenka visų tų plastinių ir estetinių formų, kurios jam buvo ugdymo įdiegtos. Tuo tarpu jame aiškiai lieka visos tos lytys, kurios kilo iš vitalinio jo prado. Tai yra aiškus įrodymas, kokia paviršutiniška ugdymo įtaka yra visam kūno išsivystymui. Ugdymas todėl niekad nepasitenkina vitalinio prado globojimu. Nors šitas globojimas yra fiziniu atžvilgiu reikalingiausias, bet ugdymo prigimčiai jis yra labiausiai svetimas. Ugdymas yra kūryba, ir kur kuriamasis jojo pobūdis negali pasirodyti, ten ir pats ugdymas pasidaro nebe tas, kas jis turėtų būti. Žmogaus kūno gyvenime ugdymas yra tik *auginimas.*

Visai kas kita yra su *dvasios* gyvenimu. Dvasios gyvenimas tampa kaip ir kūno. Bet šitas tapimas čia yra visiškai kitoks. Dvasinis žmogaus išsivystymas yra ne potencijų aktualizavimas, bet kūryba

iš nebūties. Sielos gyvenimas ir tapimas, sakėme, yra pradėtos dieviškosios kūrybos tęsinys. Išvidinė žmogaus dvasios istorija yra kuriamasis tapimas. Dvasia neauga ir nesiskleidžia iš jau esančių užuomazgų. Dvasia kuriasi iš nebūties. Tasai pagrindas, į kurį atsiremia ugdymas, dalyvaudamas dvasios istorijoje, yra ne reali potencija, bet nebūtis. Dėl to ir ugdymo vaidmuo dvasios gyvenime yra daug didesnis negu fizinio prado išsivystyme. Paviršutiniškas žvilgsnis dažnai sprendžia priešingai. Dvasia nereikalauja ugdymo tokiu būtinumu kaip kūnas. Dvasia sugeba, bent minimaliai, išsiskleisti ir pati. Dvasia turi galią kurti pačią save. Todėl svetima kūryba jai nėra būtina ta prasme, kad be josios dvasia turėtų žūti. Tarp ugdymo ir dvasios išsivystymo nėra fizinio priežastingo ryšio. Bet užtat tarp šitų dviejų pradų – tarp dvasios autokreacijos ir pedagoginės kūrybos – yra ontologinis ryšys. Dieviškosios kūrybos aktas, kaip minėjome, palieka dvasią tam tikra prasme nebūtyje. Jis sukuria tik josios bruožus, tik jos škicą, kurį atbaigti ir išryškinti yra pašaukta pati dvasia. Ugdymas kaip tik ir atsiremia į šitą dvasios nebūtį, į šitą josios neatbaigimą. Jis įsijungia į išvidinį dvasios tapimą kaip kūrybinis aktas, kaip dvasinės būties kildinimas iš nebūties, kaip kūryba pačiose giliausiose žmogaus prigimties sferose. Ugdymo veikimas čia yra žymiai reikšmingesnis. Kūno gyvenime ugdymas tik pagelbsti iškilti iš potencijos gelmių tam, kas ten jau buvo suformuota. Dvasios gyvenime ugdymas kuria tikra prasme. Čia jis apsireiškia kaip tikra kūryba, kaip žmogaus kūrimas, kaip jo būties didinimas ir tobulinimas. Kūriamasis ugdymo pobūdis dvasios formavime yra visiškai aiškus. Pasaulėžiūros sudarymas, asmenybės išugdymas, estetinio skonio ir sprendimo išlavinimas ir visi kiti aukštųjų dvasios sferų dalykai, kuriuos parengia žmogui pedagoginė įtaka, anaiptol nėra kildinami iš potencijų. Jie yra sukuriami iš nebūties. Tai yra pagrindinė antropologijos tiesa, kuria remiasi žmogaus išvidinė laisvė, jo atsakingumas ir moralinis jojo pobūdis. Jeigu aukštųjų dvasios gyvenimo sferų dalykai, kaip pasaulėžiūra, asmenybė, estetinis išsilavinimas, būtų tik esančių potencijų aktualizavimas, tuomet apie jokią minties, sąžinės ir kūrybos laisvę nebūtų galima nė kalbėti. Tuomet neturėtų jokios prasmės nė

žmogaus dora, nes visas jo vidaus gyvenimas jau būtų predisponuotas realių potencijų. Tik kūrybos koncepcija išvidiniame dvasios tapime išgelbsti žmogų, kaip laisvą ir dorinę būtybę, iš determinizmo pinklių. Tik tada, kai dvasia kuria *pati save*, kai ji savo išvidinę būtį kildina iš nebūties, tik tada ji yra laisva ir atsakinga. Tik tada ir ugdymui atsidaro plačios perspektyvos.

Sakydami, kad ugdymas dvasios gyvenime yra kūryba, mes anaiptol tuo neneigiame kuriamojo *pačios dvasios* vaidmens. Dvasia kuria visų pirma *pati*. Autokreacinis josios linkimas niekados nedingsta ir niekieno negali būti panaikintas. *Kur pačios dvasios prisidėjimo kūrybiniu būdu nėra, ten negali būti nė išvidinės būties kilimo.* Savarankiškas dvasios dalyvavimas pedagoginėje kūryboje yra būtinas. Ugdymas dvasios tapime nėra vienintelis kuriamasis veiksnys. Jis visados turi žiūrėti pačios dvasios kūrybos. Išvidinė dvasios kūryba, šitos kūrybos tempas ir charakteris apsprendžia ir paties ugdymo kūrybą. Ugdymas čia nėra absoliučiai laisvas. Bet dėl to jis dar nepraranda kuriamojo savo pobūdžio ir nevirsta tik pagalba dvasiai. Išvidinėje dvasios istorijoje ugdymas pagelbsti žmogaus prigimčiai tuo būdu, kad jis ją kuria *sykiu su dvasia*. Ugdymas yra dvasios *concreator*. Šita prasme galima pateisinti ir Comenijaus posakį, kuriuo jis ugdymą vadino ne prigimties *reformator*, bet josios *conformator*, jei šitą formavimą suprasime kūrybos prasme. Kitokiu atveju Comenijaus posakis tinka tik fizinio žmogaus prado ugdymui. *Pedagoginis veikimas žmogaus dvasios išsivystyme visados yra kuriamasis bendradarbiavimas autokreaciniame dvasios akte.*

Psichinės žmogaus sferos ugdymas vėl yra savotiška apraiška, kaip savotiška yra ir pati šita sfera. Psichiniame gyvenime esti realizuojamos ir potencijos, ir sykiu kuriama iš nebūties. Tai priklauso, kaip minėjome, nuo to, kuris pradas čia turi įtakos: fizinis ar dvasinis. Kiek psichinis žmogaus tapimas priklauso nuo fizinio prado, tiek jis yra potencijų aktualizavimas. Bet kiek šitame tapime dalyvauja dvasia, tiek jis yra kūryba. Todėl ugdymo įsijungimas į psichinės sferos gyvenimą yra savotiškas. Ugdymas čia apsireiškia sykiu ir kaip pagalba prigimtai psichės evoliucijai, ir sykiu kaip tikra kūryba. Elementariniuose psichės gyvenimo

dalykuose ugdymas tik padeda, tik pagelbsti. Ugdymas nekuria kūdikiui jutimų, suvokimų, sąvokų arba jausmų. Jis taip pat nekuria elementarinių norų ir elementarinio estetinio jausmo. Net ir elementarinis religinis nusiteikimas yra taip pat prigimto psichės išsivystymo padarinys. Bet kai žengiame į aukštesnes psichės sritis, kuriose vyrauja ne fizinis, bet dvasinis pradas, ten jau randame kuriamąjį ugdymo pobūdį. Ten ugdymas jau apsireiškia ne tik kaip pagalbininkas, bet ir kaip *concreator*. Kad iš pojūčių atgabentos chaotiškos medžiagos būtų sudarytas išvidinis kosmas, harmoningas pasaulėvaizdis ir galop kritiška pasaulėžiūra, kad iš elementarinių norų ir valios judesių išaugtų kartais net herojiško laipsnio siekiančios dorybės, kad iš instinktyvaus linkimo į pojūčiams gražius daiktus išsivystytų aukštas estetinis suvokimas, kad ant temperamento būtų pastatytas tvirtas charakteris, kad elementarus linkimas į Dievą pasidarytų toks stiprus, jog vestų žmogų net į mirtį, kad iš individualybės išaugtų asmenybė – visam tam reikalinga gilus kūrybinis veikimas, originalus aktas, kuris šituos visus dalykus išvestų ne iš potencijos, bet iš nebūties. Apie potencialų aukštesnių psichės gyvenimo sričių buvimą negali būti nė kalbos. Todėl ir ugdymas čia veikia kuriamuoju būdu. Žemesniajai psichės sričiai jis tik padeda išsivystyti ir apreikšti savo potencijas. Aukštesnėje srityje jis imasi tikros kūrybos ir įsijungia į autokreacinį dvasios veikimą. Tiesa, konkrečiai yra beveik negalima nurodyti, kada psichinėje sferoje ugdymas yra tik pagalba, o kada jis yra kūryba. Konkretus žmogaus gyvenimas yra toks komplikuotas, kad jokia schema negali išsemti visų jo apraiškų ir nustatyti jų pobūdžio. Vis dėlto ugdymo filosofijoje yra aišku, kad psichiniame gyvenime yra dalykų, kuriems ugdymas tik pagelbsti, ir yra dalykų, kuriuos ugdymas kuria. Pirmuosius mes vadiname žemesniąja psichės sfera, antruosius – aukštesniąja. Pavadinimai nėra turiningi. Bet teoriniam ugdymo prigimties tyrinėjimui, atrodo, jų pakanka.

Šitoks ugdymo kuriamojo pobūdžio supratimas savaime iškelia vieną charakteringą dalyką: *juo labiau ugdymas paliečia aukštesnes žmogaus būtybės sritis, juo jis darosi kūrybiškesnis.* Tai yra išvada, kuri priešinasi daugeliui pedagoginių teorijų. Tradicinė pedagogika bu-

vo nepakankamai pastebėjusi šitą dėsnį. Tuo tik ir galima išaiškinti, kodėl šiandien mes turime labai smulkmeniškai išvystytą *vaiko* ir *paauglio* pedagogiką, o beveik visiškai neturime *jaunimo pedagogikos*. Apie akademinę, pvz., pedagogiką net nedrįstama kalbėti. H. Schmidkunzo[4] bandymas pedagogų sluoksniuose rado labai menką pritarimą. Atrodo, kad jaunimas ugdymo būtų jau nereikalingas ir kad ugdymas jaunimui negalėtų nieko duoti. Tuo tarpu yra atvirkščiai. Juo žmogus labiau bręsta, juo labiau jame įsigali dvasia ir juo ugdymui atsiskleidžia platesnės perspektyvos. Pedagoginis veikimas, aišku, turi savo galą. Bet šitas galas anaiptol nėra surištas su paaugėlio amžiumi. Jaunystės metu dvasia labiausiai parodo norą ieškoti paramos kitos, labiau subrendusios dvasios. *Jaunuolis labiau ir giliau linksta į ugdymą negu vaikas arba paaugėlis.* Tuo tarpu tradicinė pedagogika šitą linkimą palieka nepatenkintą ir duoda jaunuoliui tik labai šykščių priemonių. Patys aukščiausi dvasinio gyvenimo dalykai, kaip pasaulėžiūros sukūrimas ir asmenybės išugdymas, yra paliekami netikslingoms ir nesąmoningoms aplinkos įtakoms, vietoj juos kūrus planingai ir sistemingai. Tradicinė pedagogika dieną ir naktį galvoja, kaip lengviau vaikas galėtų pažinti spalvas, formas, skaitmenis, kaip lengviau jis išmoktų skaityti, skaičiuoti ir rašyti. Bet ji beveik nieko nedaro, kad palengvintų jaunuoliui kovoti sunkią išvidinę kovą, kad padėtų jam pergalėti išvidinį skepticizmą ir nihilizmą, kad padėtų jam lengviau suvokti pasaulio bei gyvenimo prasmę. Tradicinė pedagogika yra įklimpusi į žemesniąsias psichikos sferas ir apleidusi aukštesniąsias. Ji supranta ugdymą kaip pagalbą, bet ji menkai supranta ugdymą kaip kūrybą. Štai dėl ko mes neturime jaunimo pedagogikos, nes ugdyti dvasią reiškia visų pirma kurti.

3. *Ugdymas, kaip originalus aktas*

Kuriamasis ugdymo pobūdis apsireiškia ne visur vienodai. Fizinio prado išsivystyme jis yra mažiausiai ryškus. Jau daug

[4] Einleitung in die akademische Pädagogik, Halle a. S., 1907.

ryškesnis jis pasidaro psichinėje srityje ir visai aiškiai pasirodo dvasios gyvenime. Su šituo jojo kūrybiškumu auga ir jojo *įtaka*. Vitalinio prado formoms jis tik pagelbsti. Psichinių galių išsiskleidime jis dalyvauja ir kaip pagalbininkas, ir sykiu jau kaip kūrėjas. Dvasios tapime ugdymas yra tikra kūryba, tikras originalus aktas. Bet jeigu, kaip minėjome, ugdymo kūrybiškumas yra sykiu ir jo pedagogiškumas, vadinasi, jeigu kūrybos laipsnis ugdyme yra sykiu ir jo tikrumo ženklas, tuomet reikia sutikti, kad ugdymas tikrąją savo esmę atskleidžia ne fizinio prado formavime, net ne psichinės srities lavinime, bet *žmogaus dvasios kūrime*. Juo labiau ugdymas liečia aukštesnes žmogaus prigimties sferas, tuo labiau jis atskleidžia tikrąją savo prigimtį ir tuo labiau parodo amžinąją savo esmę. Žemesni žmogaus būtybės pradai, būdami aukštai susiję su gamta, varžo pedagoginį veikimą, kuris yra specifinis dvasios aktas, ir neleidžia jam pasirodyti taip, kaip jis tikrumoje yra. Todėl ir tos pedagoginės teorijos, kurios tyrinėja žmogaus kūno arba žmogaus psichės formavimą, negali suvokti pačios giliosios ugdymo esmės, nes šitoji esmė minėtose sferose negali aiškiai pasirodyti. Ugdymas tikriausia ir pačia giliausia šito žodžio prasme išeina aikštėn tik dvasiniame žmogaus gyvenime, tik toje srityje, kuri gamtos priežastingumui yra mažiausiai prieinama, kurioje viešpatauja laisvė ir kurioje būtis nėra iš anksto realių potencijų apspręsta. Kaip specifiškai žmogiška sritis yra ne fizinio prado gyvenimas, ne psichikos veikimas, bet dvasios sfera, taip ir ugdymas, kaip specifiškai pedagoginis, geriausiai išeina aikštėn tik susidūręs su dvasios tapimu. Esminės pedagoginio veikimo šaknys glūdi išvidinėje žmogaus dvasios istorijoj.

Šitoji žmogaus dvasios istorija, kaip jau esame minėję, yra dvasinės būties kilimas iš nebūties. Todėl ir ugdymas, dalyvaudamas šitame kilime, darosi labiausiai kūrybinis ir sykiu labiausiai tikras. Ne visur ir ne visados ugdymas yra kuriamasis veikimas. Bet ten, kur šito kuriamojo savo pobūdžio jis neparodo, ten jis nėra nė tikras ugdymas. Ten jis yra auginimas, globojimas, dresūra ar kas kita, bet ne ugdymas, kaip savotiškas dvasinis aktas. *Tikras ugdymas visados yra kūryba*. Ir *tiek jis yra tikras, kiek jis yra kūrybinis*. Ugdymo ryšys su dvasiniu žmogaus tapimu apsprendžia pačią ug-

dymo esmę, padarydamas jį kuriamuoju veikimu. Svarbiausias ir esminis ugdymo elementas yra tas, kad *ugdymas yra žmogiškasis žmogaus kūrimas.* Pedagoginiame akte žmogų kuria ne Dievas, kaip malonėje, jis nesikuria pats vienas, bet jis yra kuriamas *kito* žmogaus ryšium su savos dvasios autokreacija. Pedagoginė kūryba visados yra sąveika. *Ugdymas yra žmogaus kūrimas per žmogų ir žmoguje.* Žmogaus, kaip žmogaus, kūrimas yra giliausia ugdymo esmė.

Būdamas kuriamasis veikimas, ugdymas tuo pačiu yra *originalus aktas,* vadinasi, ugdymo padariniai yra ne potencijų aktualybės, bet nauji kūriniai. Visa, ką sukuria ugdymas, kaip ugdymas giliausia šito žodžio prasme, visa yra nauja ir originalu, visa yra nepasekama ir nepakartojama. Pedagoginės, kaip ir kiekvienos kitos kūrybos, sąlygos yra nebūtis ir laisvė. Ugdymas yra kūryba iš nebūties ir sykiu kūryba iš laisvės arba *laisva kūryba.* Šita prasme galima ugdymą vadinti *menu,* kurio negalima išmokti. Šita prasme pateisinamas ir posakis, kad ugdytoju negalima tapti: juo reikia *gimti.* Pedagoginė teorija nepadaro pedagogo-praktiko, kaip estetika ar meno istorija nepadaro skulptoriaus ar architekto. Ugdymui reikia įgimtų gabumų, nes ugdymas yra kūryba.

Vis dėlto ugdymo, kaip kūrybos, koncepcija, sutinka vieną nemažą kliūtį. Tvirtinimas, kad ugdymas yra originalus aktas, kad ugdymo padariniai yra nauji kūriniai, kurių ligi tol nebuvo jokioje potencijoje, priešinasi ugdytinio padėliams ir jų išsivystymui. Padėliais yra vadinamos tos įgimtos užuomazgos, kurios iš sykio glūdi tik potencijoje, bet kurios, kai ateina laikas, pradeda savaime veikti ir skleistis. Padėlių skleidimasis padaro, kad ugdytinis *auga;* padėliai apsprendžia ugdytinio išsivystymą, jo kryptį ir tempą; padėlių buvimas lenkia ugdytinį tam ar kitam darbui. Todėl jau nuo Rousseau laikų yra įprasta manyti, kad ugdymas yra tik šitų padėlių atpalaidavimas, kad ugdymas nieko žmoguje nekuria, bet tik aktualizuoja tai, kas glūdi jo prigimties potencijose. Iš tikro, jeigu padėliai nulemia visą ugdytinio išsivystymą, kur čia gali būti ugdymas, *kaip kūryba,* kaip originalus aktas? Ką čia ugdymas gali sukurti iš nebūties ir kokios prasmės turi šita kūryba?

Tradicinė pedagogika todėl ir linksta manyti, kad ugdymas padėlių atžvilgiu yra ne kuriamasis, bet tik *pagelbimasis* veikimas, kad ugdymas padėlius tik išvysto ir atpalaiduoja, kad ugdymo uždavinys šiuo darbu ir baigiasi. Jau Goethe yra pasakęs, kad mes negalime kūdikių formuoti pagal savo valią. Šitą Geothe's mintį patvirtina daugelis moderniųjų pedagogų. Jiems yra nepaneigiama aksioma, kad vaiko išsivystymo dėsnis yra ne ugdytojo valia, bet pati vaiko prigimtis. Pedagoginis veikimas išsisemiąs tuo, kad jis suvokiąs šitos prigimties principus, suprantąs josios reikalavimus, prie jų prisitaikąs, sykiu jiems padėdamas ir pagelbėdamas. „Kiekvienas ugdymas, – sako E. Sprangeris, – yra toks, kad jis nieko neįdiegia, bet tik globoja tai, ką randa, ir padeda tam, kas yra tamsu ir instinktyvu. Jis pakilnina rastą linkimą, bet jis jo nekuria. Ugdymas, tai suvokė jau Sokratas, padeda (p. 227) žmogui, duodamas medžiagos, tapti tuo, kuo jis gali tapti"[5]. Tas pats Sprangeris kitame veikale sako, kad ugdymas „gali sudaryti galimybių tik išvilioti, bet ne, kaip nori, formuoti arba įdiegti".[6] Todėl paprastai ir yra manoma, kad „ugdymas yra kiekvienam žmogui būtinas, nes jis yra sąlyga žmogui augti ir bręsti"[7]. Vadinasi, padėlių atžvilgiu ugdymas yra suprantamas tik kaip sąlygų sudarymas prigimtam padėlių skleidimuisi ir brendimui, bet ne kaip kuriamasis veikimas, ne kaip originalus aktas.

Ar šitoks tradicinės pedagogikos nusistatymas gali būti pateisinamas? Ar iš tikro ugdymas ryšium su padėliais jau nustoja kuriamojo savo pobūdžio? Tradicinė pedagogika teisingai tvirtina, kad ugdymas negali padėlių kurti *fizine* prasme, vadinasi, jis negali įdiegti naujų gabumų, naujų polinkių, naujų galių, žodžiu, viso, kas kyla iš substancialinės žmogaus lyties. Ugdymas padėlius jau *randa*. Bet nė tradicinė pedagogika neneigia, kad ugdymas padėlius *formuoja*. Čia todėl mes ir keliame klausimą: kokios rūšies yra šitas formavimas? Ar ugdymas, formuodamas padėlius, ką nors *juose* kuria ar tik realizuoja ir išvysto tas užuomaz-

---

[5] Kultur und Erziehung, Leipzig, 1928, p. 227–228.
[6] Lebensformen, 343 p. Halle a. S., 1930.
[7] *E. Krieck.* Erziehungsphilosophie, p. 18.

gas, kurios glūdi padėliuose? Štai klausimas, kurio pedagogika dar nėra išsprendusi.

Kiekvienas padėlys, vis tiek ar jis bus psichinis, ar fizinis, turi du pagrindinius elementus: *išvidinį branduolį*, kuris esti nuo pat žmogaus gyvenimo pradžios, ir *formą*, kuri išsivysto žmogaus gyvenimo eigoje. Tapybinis Rafaelio genijus glūdėjo jo sieloje jau nuo pat pradėjimo momento. Bet kad šitas jo padėlys apsireiškė renesansiškąja forma, tai buvo atsitiktinis dalykas, kurį apsprendė įvairios sąlygos. Naivu būtų tvirtinti, kad Rafaelis turėjo ne tik tapytojo, bet net ir renesansiško stiliaus padėlių. Padėlio formos atsiranda vėliau, kada pats padėlys patenka įvairių veiksnių įtakai, kuri jį formuoja ir apsprendžia. Ir štai, *šitas išvidinio padėlių branduolio formavimas kaip tik ir yra kūryba*. Iš kitos pusės, *ugdymas yra pirmutinis ir svarbiausias išvidinio padėlių branduolio formuotojas*. Ugdymas negali kurti padėlio *branduolio*. Bet jis gali kurti ir tikrumoj kuria padėlio *formas*, kuriomis išvidinis jo branduolys apsireiškia. Jeigu Raffaello buvo renesansininkas, jeigu Goethe buvo klasikas, jeigu Novalis buvo romantikas, dėl to kaltas yra ugdymas (suprastas plačiausia prasme). Ir renesansiškoji kultūra, ir klasika, ir romantika yra žmogaus dvasinės kūrybos padarai, kurie vėliau yra atkuriami ugdytinio dvasioje ir kurių formomis yra apsprendžiami esantieji padėliai. Padėlio formos, kuriomis jis reiškiasi konkretiniame veikime, yra išvedamos ne iš potencijos, bet sukuriamos iš nebūties arba, tiksliau, atkuriamos ugdytinio dvasioje. Padėlyje jų nėra. Padėlys duoda tik bendrą likimą į tą arba į kitą sritį. Bet kokia forma šitas linkimas apsireikš, kokią išvaizdą jis įgis, tai nustato jau tolimesni veiksniai, tarp kurių pirmą ir svarbiausią vietą užima ugdymas. Žmogų kuria ne tik pedagoginis veikimas. Žmogaus kūrimas yra labai komplikuotas ir labai sudėtingas veiksmas. Vis dėlto ugdymas čia yra svarbiausias. Todėl ir padėlių formos sukūrime ugdymas taip pat turi pirmaeilės reikšmės. Tradicinės tad pedagogikos pažiūros į ugdymo ir padėlių santykius yra tiek teisingos, kiek jos liečia padėlių branduolį. Bet jos būtų netikslios, jeigu jas taikytume padėlio formoms. *Ugdymas nekuria padėlių branduolio, bet jis kuria padėlių formas.*

Vis dėlto net ir su padėlių formos sukūrimu ugdymo uždavinys dar nesibaigia. Pedagoginę įtaką negalima apriboti tik padėlių formos kūryba ir joje matyti galutinę ugdymo prasmę. Ugdymas padaro žmogų kultūriniu padaru. Bet tai, kas žmogų padaro kultūriniu, yra visai kas kita negu prigimtų padėlių išvystymas. Jeigu ugdymas apsiribotų padėlių formos kūrimu, jis niekados neperžengtų auginimo slenksčio ir niekados negalėtų žmogaus pakelti į aukštos kultūros laipsnį. Padėlių išvystymas yra tik materialinės atramos prirengimas tikram pedagoginiam veikimui. Kaip lipdytojas, prieš kurdamas statulą, gerai išminko molį, nes kitaip realizuotina idėja, nerasdama iš anksto prirengtos dirvos, negalėtų būti įkūnyta, taip ir ugdytojas, skleisdindamas prigimtas žmogaus užuomazgas, rengia sąlygas tikrai tobulam ir giliam pedagoginiam kūrimui. Bet kas manytų radęs čia ugdymo esmę, tas molio minkymą sukeistų su statulos kūrimu. Pedagoginis veikimas reikalauja padėlių išvystymo ar išsivystymo. Bet tai yra tik pirmas parengiamasis tarpsnis žmogaus dvasios kūryboje. Kai lavinimas suteikia žmogaus galioms pastovių lyčių, kai auklėjimas perkeičia pagal idėją patį asmens centrą – visa tai yra visiškai nauja ir visiškai originalu. Prie išsivystančių padėlių ugdymas prideda visai naują dalyką; į išsivystančius padėlius jis įveda naują idėją, kurios, kaip tokios, kaip pastovios lyties, kaip normos arba kaip dėsnio, nebuvo jokiame padėlyje ir jokioje potencijoje. *Žmogaus išsivystymas yra ne tik ilgas ir nuolatinis gimimas, bet sykiu ilga ir nuolatinė kūryba,* kur laisva dvasia išveda iš nebūties žmogiškąją būtį. Todėl ir ugdymas ne tik pagelbsti prigimčiai skleistis, ne tik aktualizuoja prigimtas potencijas, bet jis keičia patį prigimties pobūdį, pačias josios galias ir joms įspaudžia tokių žymių, kokių jos neturėjo ne tik aktualiai, bet nė potencialiai. Ugdymas yra ne tik sąlyga padėliams skleistis ir bręsti, kaip mano E. Krieckas, bet padėliai taip pat yra sąlyga tikrai vaisingam ir subrendusiam pedagoginiam veikimui. Šitas veikimas jau yra ne padėlių skleisdinimas, bet kūrimas žmogaus viduje naujų formų, naujų nusiteikimų, naujų pažinčių, kurie sudaro išsilavinimą, pasaulėžiūrą arba etines dorybes. Kildinti visus šituos dalykus iš padėlių ir laikyti juos padėlių išvystymo rezultatu yra ne tik pedagoginė, bet ir ant-

ropologinė klaida. Ugdymas padėlius išvysto ir juos skleisdina. To negalima neigti. Čia ugdymo kuriamasis pobūdis nėra ryškus. Dėl jo kyla ginčų ir nesusipratimų. Bet už padėlių skleisdinimo ribų yra dar kitos labai plačios žmogaus dvasios gyvenimo sritys, kuriose ugdymas jau turi laisvas rankas, kuriose nėra padėlių determinacijos, kuriose viešpatauja laisvė ir kūryba. Todėl ten ir kuriamasis ugdymo pobūdis negali būti neigiamas. Šitose dvasios srityse ugdymo originalumas pasirodo visu aiškumu. Kiekvienas ugdytojo aktas, kuriuo jis kuria ugdytinyje pasaulėžiūrą, dorybes arba estetinius nusiteikimus, yra kūryba iš nebūties, ne realios potencijos aktualizavimas. Tai laisvas ir originalus aktas, kuriuo žmogaus būtybėje yra sukuriama šis tas naujo, ko ligi tol jame nebuvo. *Ugdymas yra originalus aktas, kuriuo būtis yra ne keičiama iš vieno pavidalo į kitą, ne aktualizuojama iš potencijos, bet kuriuo būtis yra kildinama iš nebūties laisvu ir asmeniniu ugdytojo bei ugdytinio bendradarbiavimu.*

UGDYMO SANTYKIS SU KULTŪRA

Prieš įsigalint Vokietijoje nacionalsocializmui, vyraujanti srovė ten buvo *kultūrpedagogika*, palaikoma ir plečiama tokių pedagogų, kaip E. Sprangeris, Th. Littas, Nohlis, Wagneris ir kitų. Šitos srovės atsiradimas ir vis didesnis įsigalėjimas pedagoginėje teorijoje iškėlė ugdymo santykių su kultūra klausimą. Ugdymo ir kultūros ryšiai buvo pastatyti šitos srovės centre. Iš tikro, jeigu ugdymas didele dalimi eina per kultūrinius laimėjimus ir jeigu jis rengia žmogų, tarp kito ko, ir kultūrai, kaip tad jis su šita kultūra santykiauja?

Žmonės, kurie turi reikalų su jaunimu ir sykiu kurie nepaleidžia iš akių kultūros išsivystymo, yra pastebėję, kad *kultūrinio gyvenimo išsišakojimas prailgina dvasinį žmogaus brendimą*. Kuo kultūros lygis darosi aukštesnis, kuo kultūros sritys labiau skaldosi ir šakojasi, tuo ilgiau žmogus lieka nesubrendęs. *Kultūra ir jaunystė žengia kartu*. Dėl ko taip yra, atspėti nesunku. Žmogus visiškai subręsta ne tada, kai baigiasi jo kūno išsivystymas, bet tada, kai jis suranda *savo* vietą gyvenime. Kūno subrendimas yra tik sąlyga dvasios subrendimui. Visas jaunystės dienų sąmyšis, visas jaunimo nerimas ir blaškymasis yra ne kas kita, kaip šitos savos vietos ieškojimas. Prigimtis čia, kaip pastebi E. Sprangeris, eksperimentuoja pati su savimi, kad ištirtų, kam ji tinka. Jaunystės metu pamažu išsivysto būsimo gyvenimo planas. Ir tik tada, kai šitas planas paaiškėja, kai jis visiškai esti prigimties sukuriamas, tik tada žmogus pasijunta baigęs jaunystės klydinėjimus, vadinasi, *subrendęs*. Jaunas žmogus nuvokia, kad jis ne taip, kaip

vaikas, gyvena kiekvieną momentą atskirai, bet kad gyvenimas yra vieninga visuma ir kad toje visumoje jis turi rasti *savą* vietą ir atlikti *savą* uždavinį.

Bet kuo gyvenimas yra labiau išsiskaldęs ir išsišakojęs, tuo sunkiau yra jaunuoliui surasti šitą *savą* vietą, tuo ilgiau nesusiformuoja jame būsimo jo darbo planas ir tuo ilgiau užtrunka dvasinis jo brendimas. Tai yra faktas, kuris turi reikšmės ne tik jaunimo psichologijai, bet ir visai pedagogikai ir visam ugdymo darbui. Jis atskleidžia išvidinį kultūros išsivystymo ryšį su žmogaus išsivystymu. Žmogus, kurdamas ir tobulindamas kultūrą, sykiu sukuria tokias sąlygas, kurios paliečia ne tik išviršinį jo gyvenimą, bet kurios braunasi į jo vidų ir jį savotiškai pertvarko. *Kūrinys čia pradeda kurti savo kūrėją*. Tai yra paradoksas, bet sykiu ir labai prasmingas kultūros bruožas. *Žmogaus išsivystymas neina šalia jo paties kūrinių, bet per juos*. Ir kadangi ugdymas visados yra atsirėmęs į žmogaus išsivystymą, jis savaime darosi surištas su kultūros išsivystymu ir šiojo apspręstas. Ugdymo darbas darosi priklausomas nuo kultūros ne tik tuo, kad jis iš josios imasi sau priemonių ir nurodymų, bet ir tuo, kad jis tampa surištas su ja pačiose savo gelmėse. Išsišakojęs kultūrinis gyvenimas ugdymui iškelia tokių problemų, kurios pertvarko patį ugdymo pagrindą. Prailgintas dvasinis žmogaus brendimas tuo pačiu prailgina ir ugdomąjį darbą. Prailgintas ugdomasis darbas kinta ne tik savo metodais, bet ir savo prasme bei tikslais. Menkos kultūros gyvenime ugdymas rengia žmogų daugiau praktiniams reikalams. Aukštos kultūros gyvenime ugdymas turi rengti žmogų tam tikrai profesijai ir sykiu ugdyti jį *kaip žmogų*. Išsišakojusi kultūra priverčia ugdymą ne tik diferencijuotis pagal objektyvinius pašaukimus, bet ji reikalauja ir vieningumo, nes kultūros išsišakojimas savo esme yra ne kas kita, kaip kultūros vieningos idėjos skleidimasis. Kultūra yra organiška. Ji nėra mechanizmas, kurio dalys yra šalia viena kitos. Ji yra panaši į organizmą, kuriame gyvena viena idėja, vienas plastinis pirmavaizdis, kuris auga ir skleidžiasi. Kultūra todėl ir iš ugdymo reikalauja, kad jis nebūtų vienalytis, nes nė kultūra nėra vienalytė. Bet ji taip pat reikalauja, kad ugdymas nebūtų pakrikas, nes nė kultūra nėra mechaniškas įvairių pradų telkinys. Štai

kodėl šiandien sykiu su profesinio ugdymo reikalavimu yra smarkiai pabrėžiamas ir ugdymo vieningumas. *Kultūra ugdymą skaldo, ir kultūra jį vienija. Kintant kultūrai, kinta ir ugdymas.*

Iš antros pusės, *kintant ugdymui, kinta ir kultūra.* Visi pedagogai yra pastebėję, kad *ugdymo reformavimas yra sykiu ir kultūros reformavimas.* Leibnitzas ėjo net tiek toli, jog manė, kad reformavus ugdymą, būtų reformuota žmonių giminė. Jeigu kultūra daro ugdymui tiesioginės įtakos, tai *ugdymas keičia kultūrą per išugdytą žmogų.* Ušugdytas žmogus yra *daugiau* žmogus. Jis turi daugiau būties. Ir iš šitos padidintos būties jis gali kurti jau tobulesnius kultūros pavidalus. Štai dėl ko visi didieji kultūros reformatoriai paprastai pradėdavo nuo ugdymo. Taip pat visų gyvenimo filosofų darbas baigiasi ugdymo problemos sprendimu. Iškeltoms idėjoms realizuoti reikia tam tikrų žmonių. O jų parengti gali tiktai ugdymas. Čia glūdi prasmė ir to posakio, kad kieno rankose yra jaunimas, to rankose yra ir ateitis.

Štai koks yra ugdymo ir kultūros sąveikos ciklas. Kultūrinis gyvenimas skaldo, vienija ir tobulina ugdymą. Patobulintas ugdymas savo ruožtu tobulina ir keičia kultūrą. Ugdymas yra ypatingas fenomenas kultūros gyvenime. Jis yra apėmęs pačias kultūros šaknis, kuriomis jis minta ir kurias jis maitina.

VAISINGASIS MOMENTAS UGDYME

1. *Vaisingojo momento esmė*

Ugdymas visados yra santykis tarp dviejų asmenų, santykis nenutrūkstąs ir nuolatinis. Pedagoginio santykio nuolatinumas yra esminė jo žymė. Tarpasmeninė sfera sujungia vienkartinius ugdytojo veiksmus į vieną nuolatinę pedagoginę įtaką, kurioje ugdytinis gyvena ir kurios jis esti formuojamas. Bet ne visi šios nuolatinės įtakos momentai turi vienodos reikšmės. Pedagoginis santykis negali būti sudėtas iš atskirų veiksmų. Bet jis gali turėti ir tikrumoje turi tokių momentų, kurie ugdytiniui yra ypatingai reikšmingi, nes jų metu pedagoginė įtaka ypatingai ir giliai paliečia ugdytinio sielą ir apsireiškia kaip jos pačios veiksmas. Tai yra ir vad. *vaisingasis momentas* (F. Copei), arba *vaisingoji situacija* (W. Flitner).

Vaisingojo momento esmė geriausiai pasirodo *Sokrato metode*. Ar istorinis Sokratas šį metodą vartojo ar ne, tai ugdymo istorijos dalykas. Galimas daiktas, kad vad. Sokrato *maieutika* yra sutelktinis Sokrato ir Platono darbas, nes, kaip įrodinėja J. Stenzelis[1], visi Platono veikalai yra persunkti ugdymo mintimi. *Philosophia* ir *paideia* yra taip susiję Platono mąstyme viena su antra, kad filosofuodamas Platonas moko ir mokydamas filosofuoja. Akademijos vedėjas buvo ne tik mokslininkas filosofas, bet ir pedagogas ugdytojas. Todėl jo veikaluose Sokrato mintys ir metodas vargiai yra tik vieno Sokrato. Įkvėptas savo mokytojo, Platonas bus greičiausiai pratęsęs jo mintis ir išvystęs jo metodą. Sokrato pradėtoji

---

[1] Plg. Platon der Erzieher, Leipzig, 1928.

maieutika atitiko Platono mąstyseną ir todėl savo idėjoms išdėstyti jis ja vaisingai pasinaudojo.

Sokrato metodas, kaip jį vaizduoja Platono dialogai, yra *savotiškas kelias,* kuriuo ugdytinis yra vedamas į ugdytojo siekiamą tikslą. Ugdytojas čia yra visiškai laisvas. Jis gali vesti ugdytinį, kaip tik jis nori. Jis gali rinktis įvairiausias priemones ir įvairiausius būdus. Bet jis visados yra surištas su trimis išvidinio ugdytinyje vykstančio proceso tarpsniais: su *ieškojimu, įtampa ir išsprendimu.* Sokratas visados pradeda tuo, kas ugdytiniui jau yra žinoma ir eina prie naujo dalyko, kurį ugdytinis tariasi išmanąs, bet kurio esmės tikrumoj jis nesupranta. „Štai kvadratas, sako Sokratas neišprusintam vergui „Menono" dialoge. Jo plotas yra keturios pėdos. Koks bus jo plotas, jeigu mes jį padvigubinsime?" – „Aišku, dvigubas", – atšauna savimi pasitikėdamas vergas. Sokratas šitos klaidos netaiso. Jis brėžia dvigubą kvadratą, matuoti leidžia vergui, ir šis nustebęs patiria, kad dvigubas keturių pėdų kvadratas ploto turi ne aštuonias, bet šešiolika pėdų. Taip Sokratas elgiasi ir su kitomis vergo klaidomis. *Jas taiso ne jis pats, bet tikrovė, geriau, vergas pats prieina tiesą ir pats sugriauna pirmykštę savo nuomonę.* Sykiu su paviršutiniško sprendimo griuvimu vergui griūva ir pasitikėjimas savimi. „Bet, Sokrate, aš jau nebežinau"! – galop jis ištaria, bijodamas spręsti, kad vėl nereiktų patirti klydus.

Šitas trumpas, bet ryškus pavyzdys talpina savyje visus tris sokratiškojo metodo tarpsnius. Sokrato klausimais vergas visų pirma yra pažadinamas *ieškoti.* Sokratas tiesos ieško, ir pats F. Copei yra teisingai pastebėjęs, kad pirmieji Platono dialogai paprastai baigiasi staiga nutrūkdami[2]. Tuo tarsi nurodoma, kad ir pats Sokratas dar yra ieškotojas, kad jis nenori perteikti kurios nors dogmatiškai suformuluotos tiesos, bet tik pažadinti norą šitą tiesą pačiam susirasti. Sokrato pokalbiai yra ne ginčai, kad katra pusė laimėtų, bet tiesos mėgėjų ir tiesos ieškotojų pašnekesiai. Dėl to jis turi galios pažadinti gilų susidomėjimą ir karštą tiesos ieškojimą savo dalyviuose. Bet kad šitas ieškojimas iš tikro būtų vaisingas, Sokratas taip veda savo pokalbių dalyvius, kad jie patys su-

---

[2] Plg. Der fruchtbare Moment im Bildungsprozess, Leipzig, 1930, p. 12.

griauna pirmykštes savo pažiūros ir galop prisipažįsta nieko nebežiną. Tai *įtampos* tarpsnis. Čia įvyksta įtampa tarp pažadinto tiesos noro ir jautimo, kad tiesa neglūdi taip arti ir taip paviršiuje, kaip pirma atrodė. Šitas savo nežinios pajautimas sokratiškajame metode yra labai svarbus, nes jis prirengia žmogaus dvasią vaisingai prisiminti ieškomą tiesą, kuri paprastai esti jau nebetoli. Kai galop žmogus taip yra prirengtas, staiga jam ateina problemos *išsprendimas,* bet neužmestas iš viršaus, tik jo paties surastas. Sokrato pokalbiuose dėl galutinių išvadų niekas jau nebesiginčija, nes jos esti jau ne Sokrato, tik pačių pokalbio dalyvių. Sokratas čia buvo tik pagalbininkas, tik „savo motinos amato vykdytojas", bet pats atsakymas, pati tiesa gimė savaime ieškotojo dvasioje.

Šitas paskutinis tarpsnis kaip tik ir sudaro vaisingąjį momentą pedagoginiame santykyje. Jeigu ugdytojas seka Sokrato pavyzdžiu, jis visų pirma pažadina ugdytinyje norą *ieškoti,* paskui sugriauna jo paties nusistatymą, jo pažiūras į save, jo savimi pasitikėjimą ir pasitenkinimą. Į taip parengtą dirvą jis tarsi meta sėklą, kuri vieną dieną išdygsta ir pasirodo ugdytinio dvasioje, *kaip jo paties laimėjimas.* Tai ir yra vaisingasis momentas. Šitas ugdytinio suvoktas idealas jau yra aukštesnis negu tasai, kurį jis turėjo pirma. Tai nėra apdailinta tikrovė, bet *tikras* idealas, kuris jį kviečia ir vilioja. Vaisingas momentas turi nepaprastos ugdomosios reikšmės, nes jo metu atsiradę ugdytinio dvasioje idealai yra pergyvenami, kaip jo *paties* surasti. Pedagoginė įtaka apipavidalina ugdytinį tik tada, kai šis ją paverčia sava ir sutapdo su savu asmeniu. Vaisingame momente šitas sutapdymas pasiekia aukščiausią laipsnį. Ugdytojo veikimas čia, Gaudigo žodžiais tariant, virsta beveik nuliu, ir ugdytinis pasijaučia veikiąs pats vienas: pats randąs tiesą, pats ją suprantąs, pats ją formuluojąs ir pats ją stengiąsis įkūnyti savyje, kituose ar pasaulyje. Štai dėl ko W. Flitneris ir sako, kad „vaisingiausios ir galingiausios ugdomosios įtakos remiasi trumpai trunkančiais susitikimais[3]. Kaip Dieviškajam Mokytojui užteko ištarti „sek mane", kad padarytų perversmą žvejų sieloje, taip dažnai užtenka vieno tik žodžio ar vieno tik pavyzdžio, kad

[3] Systematische Pädagogik, p. 61.

nesubrendęs žmogus patirtų radęs tai, ko ieškojo ilgus metus, arba supratęs tai, ko ištisas savaites negalėjo suprasti. Bręstančio asmens išsivystymas kiekvieną dieną eina per ieškojimą, įtampą ir išsprendimą. Ir kuo šitas paskutinis momentas esti gilesnis, tuo didesnių žymių jis palieka ugdytinio prigimtyje, tuo labiau jis ją apipavidalina ir tuo didesnės jis turi ugdomosios reikšmės. Pirmieji du tarpsniai – ieškojimas ir įtampa – yra tik sąlygų prirengimas šiam pastarajam. *Bet pedagoginio akto centras yra vaisingas momentas.* Jo siekia ugdytojo vadovavimas, jam parengti tarnauja ugdymo priemonės ir metodai.

2. *Vaisingasis momentas ugdymo funkcijose*

Kas tad yra įvairios ugdymo funkcijos vaisingojo momento atžvilgiu? Į šį klausimą atsako F. Copei savo studija *Der fruchtbare Moment im Bildungsprozess* (Leipzig, 1930), kurioje autorius įrodinėja, kad vaisingasis momentas yra kiekviename žmogaus dvasios veikime, vis tiek ar jis būtų mokslinis tiesos ieškojimas, ar meninė kūryba, ar dorinis savęs tobulinimas ar galop religinis nusistatymas. Antroje savo studijos dalyje Copei šitą išvadą pritaiko pedagoginiam santykiui, nagrinėdamas jį pagal įprastą ketveriopą jo reiškimąsi: lavinimą, estetinimą, dorinimą ir religinimą. Šitie pritaikymai mums kaip tik ir yra svarbiausi.

Žmogaus proto veikime vaisingasis momentas apsireiškia tuo, kad „šitame tikrame pažinimo akte dvasia darosi visa (objekto) pagauta, visa gyva ir sykiu visa pasirengusi prisiimti. Ji įsibrauna į objekto gelmes ir šitame susiliejime su objektu pasirodo tikrai lavinanti daikto reikšmė"[4]. Tada protas ne tik sugeba daiktą suprasti, bet jis susilieja su jo lytimi, jis ją prisiima į save ir ja apipavidalina savo veikimą. Jeigu tikėti G. Kerschensteineriu, kad individą lavina tik tos kultūrinės gėrybės, kurių dvasinė struktūra visai arba bent iš dalies atitinka išsivystančio asmens struktūrą[5],

---

[4] *F. Copei,* op. cit., p. 28.
[5] Plg. Grundaxiom des Bildungsprozesses, Berlin, [2] 1924.

tai vaisingo momento metu šitoji asmens struktūra pasidaro lanksti, tarsi prasiplečia ir todėl sugeba prisiminti net ir tokį turinį, kuris šiaip nėra per daug artimas prigimtam individo nusiteikimui. W. F. Flitneris todėl visai teisingai minėtą Kerschensteinerio „lavinimo vyksmo aksiomą" papildo tuo būdu, kad, pasak jo, „individualybės lavinimas yra pasiekiamas tik atitinkamomis kultūrinėmis gėrybėmis ir tik atitinkamoje situacijoje[6]", kurią Flitneris vadina „vaisinga situacija". Ta pati lavinimo gėrybė vieną sykį gali turėti labai didelės reikšmės, o kitą sykį josios įtaka gali būti visai nejaučiama. *Pater noster* ištisoms minioms nedaro jokio įspūdžio ir religiniam jų auklėjimui neturi jokios reikšmės. Tuo tarpu šv. Pranciškus Asyžietis įsakė savo broliams vienuoliams kalbėti šitą maldą 75 kartus per dieną, o jam pačiam ji tapo nuolatiniu jo meditacijų objektu. Bet tas pats šv. Pranciškus, kol dar nebuvo patyręs Spoleto perversmo, Viešpaties maldoje nerado nieko, kas būtų galėjęs jį giliau sukrėsti. Religinė gėrybė čia liko ta pati. Bet kito psichika, ir vaisingo momento metu dvasia paregėjo ir suprato joje tai, kas pirmiau jai buvo tamsu ir neaišku. Tokį išvidinį pasikeitimą yra patyręs kiekvienas ne tik santykiuose su religinėmis, bet ir apskritai su visomis gyvenimo gėrybėmis. Atsiskleidusi dvasia sugeba suprasti gėrybės esmę, sugeba ją įsiimti į save ir save su ja sutapdyti. Štai dėl ko F. Copei ir tvirtina, kad „mokyti reiškia ne perteikti, bet parengti vaisingą momentą, pažadinti gyvą pasirengimą, kuris, grumdamasis su objektu, stengiasi imti į save jo prasmę"[7]. Jeigu F. X. Eggerdorferis reikalauja, kad lavinimo vyksme mokytojo dėmesys būtų nukreiptas ne į daiktą, bet į mokinį[8], tai dėl to, kad jis ne tiek analizuotų ir aiškintų *patį objektą*, kiek skleisdintų mokinio dvasią ir rengtų joje vaisingą momentą. Kol mokinio dvasia nėra praskleista, kol jame nėra atsiradusi įtampa tarp noro žinoti ir nežinios jautimo, tol net ir geriausia dėstomo dalyko analizė objekto prasmės neatskleis. *Prasmė esti suvokiama ne palaipsniui ir ne dalimis (nes ji yra neskaldoma), bet visa vienu*

[6] Systematische Pädagogik, p. 109.
[7] Op. cit., p. 101.
[8] Jugendbildung, p. 10–11.

sykiu. Kiekviena analizė šalina tik tai, kas šitą suvokimą trukdo ir pasikviečia tai, kas jam padeda.

Todėl mokymasis arba perteikiamų gėrybių pasisavinimas šiuo atžvilgiu yra „ne įspaudimas į atmintį perteikto turinio, bet jo pagyvinimas ieškančioje dvasioje ir besigrumiančioje sieloje"[9]. *Mokytojas gerai moko tada, kai jis padaro gyvą ir pasirengusią priimti mokinio dvasią; mokinys gerai mokosi tada, kai jis padaro gyvą, perteiktą objektą*. Mokytojo uždavinys yra atskleisti mokinio sielą; mokinio uždavinys yra atsiskleisti mokytojo perteikto turinio *prasmę*. Vaisingas momentas *mokyme* įvyksta tada, kai mokinys atveria savo dvasią; vaisingas momentas *mokymesi* įvyksta tada, kai objektas atveria savo prasmę. Individo lavinimas galop įvyksta tada, kai atsivėrusi dvasia įima į save atsivėrusią prasmę ir ją sutapdo su išvidiniu savo pasauliu. Taip pasisavinta gėrybė nelieka paviršutiniame psichikos sluoksnyje, bet nusileidžia į sielos gelmes. Ji esti siejama su kitomis gėrybėmis ne asociacijų, bet suauga su jomis į vieningą organizmą. Tik tokios organiškai susietos lavinimo gėrybės išugdo tą pastovią dvasios gyvenimo lytį, kurią mes vadiname *išsilavinimu*.

Estetiniame lavinime vaisingasis momentas nėra toks ryškus, nes ir pats estetinis lavinimas dar nėra radęs tinkamos vietos mūsų ugdymo praktikoje. Dabartinis estetinis lavinimas yra per daug suintelektualintas. Užuot įsigyvenęs ir pergyvenęs estetinę kūrinio prasmę mūsų dienų ugdytinis dažnai suvokia tik idėjinį kūrinio turinį. Tiesa, protinis momentas estetiniame pasigėrėjime visados yra. Bet jis čia turi tik parengiamosios reikšmės. Protas supranta kūrinį tik tam, kad dvasia galėtų įsibrauti pro praskleistą jo prasmę, jį tarsi suskaldyti ir vėl iš naujo sukurti. F. Copei, pasiremdamas menininkų kūrybos analize, teigia, kad „gėrėjimosi procesas pagrindiniais bruožais yra analogiškas su meno veikalo kūrimu (p. 77)... Kūrinys, kaip visuma, esti tarsi nuardomas, kol pirmykščiai škicai, pagrindinis planas ir struktūra yra surandami ir vėl fantazijos atkuriami[10]. Šitame kūrybiniame fantazijos pro-

---

[9] *F. Copei*, op. cit. ibd.
[10] Op. cit., p. 77–78.

cese kaip tik ir pasirodo vaisingo momento buvimas, kada kūrinys tarsi iš naujo gema stebėtojo dvasioje. Todėl estetinio lavinimo uždavinys yra parengti ugdytinyje sąlygas šitam atkuriamajam fantazijos veikimui. Kiekvienas meno veikalo aiškinimas ir nagrinėjimas gali būti tik įvadas į tikrą juo pasigėrėjimą ir į estetinį jo pergyvenimą. Ugdytojas, kuris savo ugdytiniui atskleistų tik idėjinį kūrinio turinį, kuris aiškintų jo istoriją, jo siužeto atsiradimą ir motyvus, blogai suprastų estetinio lavinimo esmę. Kierkegardas teisingai yra pasakęs, kad refleksija, kuri lieka tik refleksija, yra mirtinas kiekvieno meniško gėrėjimosi priešas. *Ugdytojas turi padėti atgimti kūriniui ugdytinio dvasioje.* Sokratiškoji *maieutika* estetiniame lavinime yra tiek pat reikšminga, kaip ir visame ugdyme. Tik tada, kai ugdytinio fantazija atkuria menininko veikalą, tik tada jo padarytas įspūdis nelieka dvasios paviršiuje, bet apgaubia visą psichiką ir pamažu joje kuria savotišką lytį, mūsų vadinamą *estetiniu išsilavinimu.* Estetinis lavinimas priklauso tai pačiai giminei, kaip ir protinis lavinimas, todėl jo vyksmas yra labai analogiškas intelektualinio lavinimo vyksmui, nors jo esmė yra visai skirtinga. Estetinis *išsilavinimas,* kaip pastovi estetinio mūsų reiškimosi lytis, esti įgyjamas tik atgaminant tai, kas vyko estetinių gėrybių kūrimo metu.

Doriniame auklėjime vaisingasis momentas yra ryškiausias, nes dorinis vyksmas paliečia patį asmens branduolį ir todėl visados turi didžiausios formuojančios reikšmės. Dorinimasis *par excellence* yra *paties asmens veikimas.* Jeigu apskritai ugdyme reikalaujama, kad ugdytinis pradėtą ugdytojo veikimą paverstų savu ir jį atbaigtų, tai šitas reikalavimas labiausiai turi būti paisomas dorinime. Dorinis veikimas kyla ne iš vienos kurios galios, bet iš paties šitų galių nešėjo, iš paties asmens gelmių, ir todėl negali būti nei priverstas, nei primestas. Šituo atžvilgiu Kanto autonomija turi gilios prasmės. Kur nėra asmens branduolio dalyvavimo, kur veiksmas kyla iš dvasios periferijos, ten nėra tikro dorinimosi. Kiekvienas dorinis aktas yra *viso* žmogiškojo asmens keitimas. Jis todėl turi iš paties šito asmens kilti ir paties šito asmens būti vykdomas.

Bet kiekvienas asmuo gyvena sau lygių asmenų bendruomenėje,

kuri jam diktuoja dorinius įsakymus. Iš karto atrodo, kad tie įsakymai esti asmeniui užmetami iš viršaus. Tikrumoj ne vienas juos taip ir pergyvena, ne vienas juos vykdo tik kaip svetimus, todėl nevykdo tikro dorinio darbo ir savęs nedorina. Tarp asmeninio nusistatymo ir dorinio dėsnio įvyksta įtampa, kuri gali virsti net labai skaudžiu sąžinės konfliktu. Tai yra neišvengiamas kiekvieno žmogaus likimas. Gali šita įtampa būti didesnė ar mažesnė, ilgesnė ar trumpesnė, bet ji esti visados. Tikras dorinantis savęs formavimas vyksta tik per šitokio konflikto *išsprendimą*. Bet išsprendimas gali būti dvejopas. Asmuo gali atmesti jam atrodantį išviršinį įstatymą ir elgtis pagal savo paties nusistatymą arba jis gali jį priimti ir juo vadovautis. Abiem atvejais išsprendimas ateina anaiptol ne logiškos dedukcijos keliu. Pirmu atveju kovojąs asmuo paregi, kad jo dvasios gelmės nesutinka su išviršiniu doriniu dėsniu, kad jis, jo laikydamasis, griauna save ir, užuot save dorinęs, tik save ardo ir žemina. Gali šitoks paregėjimas būti klaidingas, bet kiekvienas *rimtas* dorinio dėsnio paneigimas visados yra savo asmens gelmių gelbėjimas nuo svetimo prado. Antru atveju, kai dorinis įstatymas esti priimamas, tikrumoj jis yra priimamas ne kaip kažkas svetima, *bet surandamas savo asmens gelmėse.* Kovojąs asmuo čia patiria tai, ką bendruomenė yra formulavusi įstatymo lytimi, tai, kas glūdi jame pačiame, kaip giliausias nepagadintos jo prigimties reikalavimas. *Ir vienu, ir antru atveju dorinės įtampos išsprendimas ateina per dorinio įstatymo sutapdymą su savu asmeniu.* Tai ir yra vaisingasis momentas doriniame žmogaus veikime. Jo metu, kaip sako F. Copei, „dorinė asmenybė išsikovoja išvidinės savo struktūros įstatymą"[11]. Jo metu dorinis įpareigojimas gema iš pačios dvasios ir esti pergyvenamas, kaip paties asmens reikalavimas. Jo metu taip pat įvyksta asmens tikrovės palyginimas su asmens idealu, lydimas išvidinio perversmo, kuris apsireiškia gailesčiu, atgaila ar atsivertimu. Kol šitokio momento žmogus nėra pergyvenęs, tol jis vykdo dorinį įstatymą be savo asmens dalyvavimo, ir tol doriniai jo veiksmai pasilieka tik jo psichikos periferijoj.

---

[11] Op. cit., p. 87.

Dorinti tad augantį žmogų reiškia ne reikalauti ir prižiūrėti, kad jis vykdytų visus dorinius įsakymus, bet rengti jį šitų įsakymų sutapdymui su jo paties asmeniu; rengti jį tam momentui, kada jis paregės, kad ir jis pats reikalauja to, ko reikalavo ugdytojas, kad iš ugdytojo lūpų kalba slapčiausia jo paties prigimtis. Kas atidžiai skaito Fr. W. Försterio veikalus, tas lengvai gali pastebėti, kad šitokiu metodu yra persunktas kiekvienas jų puslapis. Försteris nori įtikinti, kad ne Dievas reikalauja žmogaus, bet žmogus Dievo, kad dorinis dėsnis nėra užmetamas iš viršaus, bet kildinamas iš pačios prigimties vidaus. Försteris yra geriausiai supratęs F. Copei tvirtinimą, kad „įtikinimo galia glūdi ne logiškuose išvedžiojimuose, bet paraleliškai einančiame etinio subjekto sukrėtime ir pažadinime, iš kurio kyla palankus ir tikras sprendimas"[12]. Jeigu Platono dialoguose Sokrato priešininkai galop sutinka, tai ne dėl to, kad silogizmais jis būtų juos privertęs sutikti, bet dėl to, kad savo metodu jis pagelbsti juose pačiuose gimti tokiai išvadai, prie kurios eina ir pats Sokratas. Dorinis auklėjimas todėl niekados negali būti mechaniškas dorinių dėsnių perteikimas ir mechaniškas įpratinimas automatiškai juos vykdyti. „Kiekvienas mechaniškas perteikimas, kalba Copei, niekados negali vesti į etinės buities židinį (p. 122); perteiktas turinys ir normos naujai ir visiškai atsiveria tik tam, kuris... aistringai ieško naujo atsakymo, naujos formos ir naujo dėsnio. Kiekvienas tik mechaniškas perteikimas, kiekvienas įspaudimas į atmintį turi būtinai pasilikti paviršiuje, jeigu jo nelydi ieškojimas. Prisiimtos etinės pažintys neformuoja charakterio; atvirkščiai, sukietindamos mechanizuotą etinį sprendimą, jos kaip tik atitveria (žmogų) nuo tikros ir gyvos etinės buities. Vaisingas susidūrimas įvyksta tik ten, kur ieškojimas, nebijąs abejonių ir sudužimo, išsprendimą randa naujai sušvitusiame *ethos*. Todėl kiekvienas mokymas gali būti vaisingas tik tada, kai jis susiduria su jauno žmogaus ieškojimu arba bent sugeba jį pažadinti".[13] Iš ieškojimo kylanti įtampa tarp asmens ir dorinio įstatymo ir šitos įtampos išsprendimas, surandant

---

[12] Op. cit. ibd.
[13] Op. cit., p. 122–123.

savyje dorinį dėsnį, yra esminiai dorinimosi momentai, kuriuos žadinti yra pagrindinis dorinio auklėjimo uždavinys.

Svarbiausių tad ugdymo funkcijų[14] nagrinėjimas parodo, kad vaisingas momentas jose visose turi pagrindinės reikšmės. Kiekvienas lavinimas ir kiekvienas auklėjimas, pasak Copei, „turi pasistūmėti ligi pat centro, iš kurio būtų galima apipavidalinti pati tikroji žmogaus buitis"[15]. Vaisingame momente šitoks pasistūmėjimas kaip tik ir įvyksta. Atsiskleidusi ugdytinio dvasia suvokia lavinimo gėrybių prasmę, atgamina savyje estetinės kūrybos vyksmą ir išviršinį dorinį įstatymą suranda savyje. Ugdytojo įtaka, jo mintys, žodžiai ir pavyzdys, kurie pirma glūdėjo ugdytinio psichikos periferijoje, dabar nusileidžia ligi pat dvasios dugno, jį apgaubdami ir apipavidalindami. Visa, kas ligi tol buvo tik svetimas išviršinis pradas, dabar suaugę į vieningą dvasinį organizmą, turintį aiškią, pastovią ir konkrečią lytį. „Vaisingo momento metu jaunai sielai atsiveria dvasinis pasaulio turinys ir vertingumas taip, kad dvasia, surasdama bei prisiimdama daikto prasmę, atsiveria ir pati ir todėl esti formuojama".[16] Vaisingame momente apsireiškia didžiausias ugdytinio veiklumas, kuris apsireiškia kaip gyvas pasirengimas prisiimti ugdytojo įtaką ir ją sutapdyti su savu pasauliu. Iš kitos pusės, ugdytojo veikimas taip pat pasiekia augančios prigimties gelmes ir ten susiduria su ugdytinio asmens veiklumu. *Vaisingojo momento metu ugdytojo ir ugdytinio sąveika pasiekia aukščiausią laipsnį.* Štai dėl ko mes ir laikome ugdomojo veiksmo esme pedagoginį santykį, o pedagoginio santykio centru – vaisingąjį momentą.

---

[14] Vaisingas momentas religiniame auklėjime ligi šiol tebėra dar labai menkai ištirtas. Silpnai jį nagrinėja ir Copei. Gal taip yra dėl to, kad ir pats religinis auklėjimas mūsų ugdymo praktikoje kol kas yra beveik visai sulietas su doriniu auklėjimu, dažnai būdamas tik šio dalimi. Todėl tai, ką šiuo atžvilgiu pasakėme apie vaisingą momentą doriniame, tinka ir religiniam auklėjimui.

[15] Op. cit., p. 101.

[16] Op. cit., p. 131.

Įvadas

Mokykla, kaip tautinio auklėjimo veiksnys

1. Tautinio auklėjimo reikalas mokykloje

Vienas amerikietis yra pasakęs, kad viešoji mokykla yra tautinės vienybės laboratorija ir tautinės ateities garantija. Todėl visuose kraštuose, kuriuose tautinis auklėjimas yra pabrėžiamas, mokykla užima šioje srityje labai svarbią vietą. Tiesa, tautinis auklėjimas prasideda šeimoje. Bet mūsų laikų gyvenimas yra toks painus ir tautinis auklėjimas yra toks platus, kad šeimos ratelis tautinio auklėjimo atžvilgiu darosi per ankštas ir per paprastas. Tiktai per šeimą perėjęs žmogus dar nėra tinkamai paruoštas, kad galėtų vaisingai dirbti plačiose ir sudėtingose tautos gyvenimo srityse. Be abejo, mokykla niekados šeimos neatstos. Šeimoje žmogus gauna pačius tautinio auklėjimo pradmenis. Čia jam yra įdiegiamos pirmos jo tautinės individualybės užuomazgos, čia jam yra įkvepiama tautos bei tėvynės meilė, čia jis mokomas sąžiningai dirbti tautinės kultūros darbą. Ir juo visos šitos užuomazgos geriau yra šeimoje suformuotos, juo mokyklos darbas darosi lengvesnis. Ir priešingai, juo šeima tautiniu atžvilgiu yra labiau pakrikusi, juo mokyklai tautinis auklėjimas sunkiau sekasi, bet sykiu juo jis yra ir *reikalingesnis.* Jeigu norime, kad mokykla išleistų pilnutinius žmones, mes turime į jos darbą įimti ir tautinį auklėjimą, *nes tautinės individualybės išvystymas yra integralinė pilnutinio auklėjimo dalis.* Todėl kur šeima šio darbo neįstengia ar nesugeba atlikti, ten turi ateiti mokykla. Mokykla turi papildyti šeimos spragas. Tuo tarpu šių spragų esama visose šeimose, nes jos visos tautiniu atžvilgiu yra netobulos, kadangi per siauros ir per ankštos. Štai dėl ko šiuo metu tautinis

auklėjimas yra visų mokyklų reikalas ir vienas iš pagrindinių mokyklos darbo uždavinių.

Mokyklą į tautinio auklėjimo sritis veda ne tik būtinybė pagelbėti šeimai. *Pats mokyklos darbas šiuo metu yra toks, kad jis negali prasilenkti su tautiniu auklėjimu.* Visų pirma pačių dėstomųjų mokykloje *objektų sąranga* yra taip sutvarkyta, kad ji savaime stumia mokyklą į tautinio auklėjimo darbą. Vėliau matysime, kad tokie dalykai, kaip gimtoji kalba, tautos istorija, literatūra, paišyba, geografija, tikyba, karinis parengimas, tarnauja tautiniam auklėjimui. Bet visi jie yra sykiu ir bendrojo lavinimo dalykai. Mokykla turi su jais mokinius supažindinti, nes kitaip mokinių bendrasis išsilavinimas pasiliks labai spragotas. Bet šitas supažindinimas atlieka sykiu ir tautinio auklėjimo tam tikrus uždavinius. Vadinasi, šių dienų mokykla savo dėstomųjų dalykų sąrangos neišvengiamai yra susieta su jaunimo parengimu tautos gyvenimui.

Tas pat yra ir su šių dienų mokyklos *lavinimo metodu*. Modernioji pedagogika reikalauja, kad lavinimas prasidėtų tais dalykais, kurie yra vaiko aplinkoje, kuriuos jis tiesiog regi ir užčiuopia. Vadinamas tėviškės principas (*Heimatprinzip*) valdo visą šių dienų lavinimo vyksmą. Tėviškė, sako Fr. Eggersdorferis, „padeda lavinamajam darbui vaisingai perteikti mokomąjį lobį", nes ji „duoda pagrindą mokymo vaizdingumui"[1]. Lavinimas, kaip jau Kerschensteineris savo garsiojoje lavinimo vyksmo aksiomoje yra formulavęs, vyksta tik tokiomis objektyvinėmis gėrybėmis, kurių struktūra atitinka mokinio dvasinę struktūrą, arba, kitaip sakant, kurioms mokinys jaučiasi esąs artimas, kurios jam yra savos. Tuo tarpu tėviškė pirmoje eilėje, paskui tėvynė ir tauta, kaip tik ir duoda tokių *savų* gėrybių. Štai dėl ko tėviškės principas šių dienų pedagogikoje yra pagrindinis ir štai dėl ko šių dienų mokykla savo metodu yra surišta su tautiniu auklėjimu. Pradėdama savo darbą nuo vaiko tėviškės ir vykdydama jį per tėvynę bei tautą, mokykla tuo pačiu dirba tautinio auklėjimo darbą, net jeigu ji jo ir nenorėtų.

---

[1] Jugendbildung, München, 1933, p. 213.

Šitos priežastys kaip tik ir verčia mūsų laikų mokyklą įsijungti į tautinio auklėjimo veiksnių eilę. *Dabartinė mokykla turi būti labiau tautinė negu senesnioji.* Kai seniau tauta *sąmoningai* gyvenime nedalyvavo, mokykla galėjo pasitenkinti tiktai nesąmoningu tautiniu auklėjimu, sąmoningai atsidėdama ugdymui žmogaus, *kaip žmogaus*. Bet šiandien, kai tauta yra pasidariusi pirmaeilė gyvenimo kūrėja, ir sąmoninga kūrėja, mokykla nebegali pasilikti tiktai nesąmoningo tautinio auklėjimo srityje. Ji turi imtis šito darbo visu aiškumu ir rengti gyvenimui mokinį ne tik kaip žmogų, bet ir *kaip tautietį*. Ji turi paruošti jaunimą ne tik apskritai žmogiškajam, bet ir *tautiškajam* gyvenimui. Kaip pilnutinio gyvenimo šiandien negali būti be tautos, kaip pilnutinio žmogiškumo negali būti be tautinės individualybės, taip ir pilnutinio išlavinimo negali būti be tautinio auklėjimo. M. Grossmannas teisingai todėl yra pasakęs, kad „tautinis auklėjimas yra būtinas ne tik tautai, bet jo vykdymas praturtina ir bendrąjį lavinimą"[2].

2. *Tautinio auklėjimo pobūdis mokykloje*

Mokykloje esama dviejų dalykų: *mokomųjų objektų* ir *mokomųjų principų*. Mokomasis objektas yra koks nors mokykloje pagal tam tikrą programą dėstomas dalykas, pav., algebra, geografija, vokiečių ar prancūzų kalba ir t. t. *Mokomasis principas yra toji kryptis, pagal kurią yra dėstomi visi ar kai kurie objektai.* Pavyzdžiui, mandagumas nėra dėstomasis objektas, bet mokomasis principas, nes visose pamokose ir apskritai visame mokyklos gyvenime mandagumas yra apsprendžiąs pradas. Tas pat yra su tvarkingumu, punktualumu, sąžiningumu ir su visa eile kitų dalykų. Konfesinėse mokyklose *tikyba* yra dėstomasis objektas, bet *religingumas* yra mokomasis principas, nes visi dalykai tokiose mokyklose yra vedami religijos dvasioje ir religine kryptimi. Todėl ir kova už konfesines mokyklas tikrumoje yra kova ne už tikybą, kaip dėstomąjį objektą, bet už religiją, kaip už mokomąjį principą.

---

[2] Nationale Forderungen an die schweizerische Mittelschule, Zürich, 1915, p. 25.

Prie katros rūšies reikia priskirti tautinį auklėjimą? Ar jis yra mokomasis objektas ar mokomasis bei auklėjamasis principas? Į šitą klausimą atsako pati tautinio auklėjimo esmė. *Tautinis auklėjimas yra pilnutinis tautinės individualybės išvystymas.* Čia tobulinama yra ne kuri tik viena žmogaus galia arba jo būtybės sritis, bet visas žmogus, kaip tautietis, kaip tautinis individas. Šitoks tautinio auklėjimo supratimas kaip tik ir verčia pripažinti, kad *tautinis auklėjimas mokykloje negali būti aprėžtas tik vienu kuriuo dėstomuoju objektu arba net ir ištisa šių objektų eile.* Kiekvienas dėstomasis dalykas iš esmės yra skirtas lavinti tik vienai kuriai žmogaus prigimties sričiai. Matematika neugdo estetinio skonio, ir paišybos ar literatūros pamokos vargiai miklina matematinius gabumus. Tokio dėstomojo objekto, kuris apimtų visą žmogų, nėra ir negali būti. Jeigu tad tautinis auklėjimas apima visą žmogų, jis tuo pačiu turi apimti ir visus dėstomuosius dalykus, visą mokyklos darbą, visą jos mokymą ir auklėjimą. Tautinė individualybė žmoguje nėra kokia nors speciali galia ar atskira sritis. Ji yra savotiška žmogaus būsena bei veiksena, apimanti visą jo būtybę. Todėl ir jos išvystymas reikalauja visos lavinimo bei auklėjimo sistemos. *Tautinis auklėjimas įtraukia į savo darbą visą mokyklą, tapdamas tuo būdu lavinamuoju ir auklėjamuoju principu.* Kaip principas, tautinis auklėjimas neturi vieno kurio specialaus objekto. Bet kaip tik dėl to jis reikalauja, kad *visi* mokykloje dėstomieji objektai, *visas* mokyklos darbas, net pati mokykla, kaip įstaiga, išvystytų tautinę individualybę ir jaunimą rengtų tautos gyvenimui. Tautinis auklėjimas turi būti vykdomas visoje lavinimo sistemoje – visuose jo laipsniuose ir visose srityse.

Be abejo, ne visi mokomieji objektai ir ne visos mokyklos darbo sritys yra *vienodai* reikšmingi tautiniam auklėjimui. Mokyklos sąrangoje esama dalykų, kurie artimai susisiekia su tautinės individualybės išvystymu, ir dalykų, kurie tautinę individualybę paliečia tik iš tolo. Vieni objektai, kaip logika ir matematika, lavina mokinį, kaip žmogų, ir tautiniam auklėjimui turi *grindžiamosios* reikšmės. Kiti, kaip visuotinė istorija, svetimų kraštų geografija, gamtamokslis, supažindina mokinį su svetimomis tautomis, padeda jam per palyginimą geriau suprasti savą tautą ir todėl tauti-

niam auklėjimui turi *netiesioginės* reikšmės. Treti, kaip gimtoji kalba, tautinė istorija, jau susisiekia su pačia tautine individualybe ir dėl to *tiesioginiu* būdu žmogų auklėja tautiniu atžvilgiu. Nevienodas dėstomųjų dalykų reikšmingumas reikalauja ir nevienodo jų pabrėžimo tautinio auklėjimo darbe.

Šioje studijoje bus nagrinėjami tik tie mokykloje dėstomieji objektai, kurie turi *tiesioginės* reikšmės tautinei individualybei išvystyti. Kadangi tautinės individualybės išvystymas arba tautinis auklėjimas eina trimis pagrindinėmis kryptimis[3]: *tautiška, patriotine ir nacionaline,* todėl ir dėstomieji dalykai bei jų vaidmuo čia bus sugrupuoti pagal šias tris linkmes arba pagal tris pagrindinius tautinio auklėjimo uždavinius. Vieni objektai žmogų auklėja daugiau tautiškai, vadinasi, išvysto žmoguje *tautiškumą;* kiti jį auklėja daugiau patriotiškai, vadinasi, įdiegia jam tautos bei tėvynės *meilę* ir skatina jį į patriotinį veiklumą; treti daugiau auklėja jį nacionališkai, vadinasi, rengia jį būti aktyviu kūrėju tautinėje kultūroje ir garbingu savos tautos atstovu santykiuose su svetimomis tautomis. Visus šituos objektus surasti, juos sugrupuoti ir įžiūrėti juose vienokią ar kitokią reikšmę tautiniam auklėjimui kaip tik ir bus tolimesnis šios studijos uždavinys.

I. Mokyklos vaidmuo tautiškumui auklėti

1. Tautiško auklėjimo supratimas ir uždaviniai

Žmogus, kaip tautietis arba kaip tautinis individas, gema iš tautos ir tautoje pasilieka visą gyvenimą. Savo būtybės gelmėmis jis yra susijęs su tautos bendruomene, iš jos jis semiasi savo darbams gyvybės ir savo kūriniams lyčių. Tai, kas tautoje išsivystė ir susiformavo ilgų amžių metu, žmoguje, kaip tautietyje, apsireiškia

[3] Plačiau tautinio auklėjimo uždavinius, jų sąrangą ir jų priklausomumą vienas nuo kito autorius yra nagrinėjęs savo knygoje „Tautinis auklėjimas" (Kaunas, 1934), todėl čia visus šiuos dalykus mini tik trumpai, pasiųsdamas susidomėjusį skaitytoją pasiinformuoti minėtame veikale. – *A. M.*

tam tikromis pastoviomis ypatybėmis ir pastoviais linkimais. Mes tarsi atgaiviname savyje tautos istoriją. Iš mūsų veikimo, iš mūsų gyvenimo būdo kalba mūsų tauta. Istorijos įspausti bruožai atgyja mūsų būtybėje. Mes daromės tautos atspindys. Šitas tad tautines ypatybes, šituos tautinius bruožus, šitą tautos atgaivinimą mūsų prigimtyje mes ir vadiname *tautiškumu*. Tautiškumas yra tautinės individualybės apsireiškimas individe, arba, kaip dažnai sakoma, tautiškumas yra „tauta mumyse".

Tautiškumas yra daugiau įgyjamas negu paveldimas dalykas. Jis yra paveldimas fizine savo puse, kaip tam tikri fiziniai palinkimai, kurie, be abejo, turi reikšmės ir žmogaus dvasiai. Bet pati žmogaus dvasia savo pradžioje yra tik žmogiška. Tautiškų žymių ji neturi. Ji jų įsigyja savo išsivystyme. Jeigu tautiškumas, kaip minėjome, yra tautinės individualybės apsireiškimas individe, tai šitas apsireiškimas turi būti kieno nors įvykdytas. Jis turi būti žmogui suteiktas, kitaip sakant, *istorijos suformuota tautinė individualybė turi būti perkelta į kiekvieną žmogų*, turi būti jame prigydyta ir išvystyta. Savo grynu gimimo faktu žmogus priklauso tik tam tikrai rasei, bet ne tam tikrai tautai, kaip dvasinei bendruomenei. Į tautą žmogus turi įaugti. Jis turi pasidaryti tautiškas. Vienas tik kraujas duoda kryptį, bet ne tautiškas formas.

Tautinę individualybę į žmogų perkelia ir ją jame prigydo *tautinė kultūra*. Tautinė kultūra yra kilusi iš tautinės žmogaus-kūrėjo dvasios, ir tik dėl to ji yra tautinė, kad joje atsispindi tautos ypatybės, kad per ją byloja tautos siela, tautos aspiracijos ir net jos istorija. Pasisavindamas šitą kultūrą, žmogus tuo pačiu pasisavina joje realizuotą tautinę individualybę, tautines ypatybes ir jomis apsprendžia savo prigimtį. Tautinės kultūros formų tautiškumas tampa žmogaus prigimties galių tautiškumu.

Čia mes kaip tik ir surandame tautiško auklėjimo esmę. Tautiškas auklėjimas yra pašauktas perkelti istorijos suformuotą tautinę individualybę į žmogaus vidų, tautinės kultūros lytimis apspręsti jo prigimtį ir tuo būdu padaryti žmogų tautišką tikra prasme. *Tautiškas auklėjimas yra individualinio žmogiškumo apsprendimas tautiška lytimi per tautinių gėrybių perteikimą.* Tautiškumas apima visą žmogų: ir jo kūną, ir jo sielą. Kūninis tautiškumas yra

sukuriamas rasės bei gyvenamosios aplinkos ir yra paveldimas. Dvasinis tautiškumas yra įgyjamas iš tautinės kultūros. Tautiškas auklėjimas turi rūpintis abiem šiais tautiškumo pradais. Bet kiek tautiškas auklėjimas gali būti vykdomas mokyklos, jis visų pirma liečia dvasinį tautiškumą, nes vad. rasės higiena jau nebėra tiesioginis mokyklos uždavinys. Mokykla pirmoje eilėje yra pašaukta tautiškomis lytimis apspręsti mokinio dvasią, padaryti jį tautišką jo išvidiniame gyvenime.

Šitas dvasinis tautiškumas turi trejetą pagrindinių sričių: mąstymą, kūrimą ir santykiavimą su Dievu. Žmogus nemąsto tiktai apskritai žmogiškai. Jis mąsto tautiškai. Jo proto veikimas yra apspręstas tautos mąstysenos ypatybėmis. Dar ryškiau tautinės ypatybės išeina aikštėn estetinėje kūryboje. Menas gal labiausiai turi ryšių su tautos siela, todėl ir estetinis žmogaus nusiteikimas yra palenktas bendram tautos estetiškumui. Taip pat santykiuose su Dievu žmogus reiškiasi ne tik kaip žmogus, bet kaip tos ar kitos tautos narys. Įvairios Dievo garbinimo formos yra sukurtos tautinės dvasios. Tautiniai papročiai ir tautiniai simboliai visados sudaro atramą ir medžiagą liturgijai. Mažiausiai tautiškumo galima pastebėti valios srityje. Valia, būdama laisva, sunkiausiai duodasi palenkiama kokiems nors tautiniams bruožams. Todėl apie valios tautiškumą yra sunku kalbėti. Dvasinis tad žmogaus tautiškumas suskyla į tris pagrindines sritis: intelektualinį, estetinį ir religinį tautiškumą.

Tautiškas auklėjimas mokykloje, siekdamas išvystyti dvasinį žmogaus tautiškumą, konkrečiai kaip tik ir susiduria su šitomis trimis sritimis. Mokykla dvasinio tautiškumo atžvilgiu turi todėl tris pagrindinius uždavinius: *išmokyti mokinį tautiškai mąstyti, perteikti jam tautos estetinio grožėjimosi formas ir įvesti jį į tautinės bendruomenės santykius su Dievu.* Kitaip sakant, mokykla turi išmokyti jaunimą tautiškai *galvoti, kurti ir melstis.* Tai yra trys pagrindiniai jos uždaviniai tautiškumo atžvilgiu.

Tarp mokyklos dėstomųjų objektų yra keletas tokių, kurie specialiai šiems uždaviniams tinka, kaip labai sėkmingos ir tiesioginės priemonės. Mūsų supratimu tautiškai mąstyti jaunimą moko gimtoji kalba, tautiškai kurti ir grožėtis moko tautinė literatūra ir

tautinis menas, tautiškai melstis tikybos pamokos ir apskritai religijos mokslas. Apie visas šias mokyklos turimas tautiško auklėjimo priemones reikia plačiau pasakyti.

2. *Gimtosios kalbos mokymas*

Vl. Solovjovas yra pasakęs, kad „kalbų įvairumas apreiškia sielos gyvenimo formų skirtingumą"[4]. Kalbos yra įvairios dėl to, kad yra skirtingas žmonių suvokimo ir mąstymo būdas. Tikra prasme, sako Fichte, „kalba ne žmogus, bet jame kalba žmogiškoji prigimtis"[5]. Būdama skirtinga, šitoji prigimtis sukuria ir skirtingas kalbas. Kalba, būdama pirmykštis tautos kūrybos vaisius, yra geriausias tautos atspindys. „Tautos genijus, sako Herderis, niekur kitur taip gerai neapsireiškia, kaip kalbos fizionomijoje"[6]. Kalboje tauta įkūnija savo pasaulio suvokimo būdą, savo pažiūras į daiktus, savo istoriją, žodžiu, visą save. Kalboje „gyvena visi tautos minčių turtai, josios tradicijos, istorija, religija ir gyvenimo dėsniai, visa josios širdis ir siela"[7]. Moksle tauta apsireiškia savo protu, visuomeninėje santvarkoje savo valia, meniškoje kūryboje estetiniu savo gabumu. Kalboje ji apsireiškia visa savo individualybe.

Todėl suprantama, kodėl gimtosios kalbos mokymas yra pirmutinė tautiško auklėjimo priemonė. Gimęs žmogus turi mąstymo galią, bet šitoji galia dar neveikia, nes ji neturi konkrečios savo veikimui formos arba būdo. Pojūčių pažinimas protui duoda tik medžiagos. Bet kad iš šitos medžiagos protas šį tą padarytų, jam reikia aktyviai veikti, reikia veikti tam tikru būdu, pagal tam tikras lytis. Kalbos išmokymas kaip tik protui suteikia tokį būdą. Per kalbą protas įgyja konkrečią mąstyseną, kuria jis vaduojasi visame mąstymo plote.

Pirmoji žmogaus išmoktoji kalba paprastai yra jo tautos kalba. Ji todėl visų pirma ir apsprendžia individualinį mąstymą konkre-

---

[4] Rechtfertigung des Guten, Stuttgart, 1922, p. 560.

[5] Reden an die deutsche Nation, Berlin, 1808, p. 120.

[6] Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, II, Riga, 1784, p. 236.

[7] *J. Herder.* Briefe zur Förderung der Humanität, I, Riga, 1793, p. 146.

čia forma arba konkrečiu būdu. Šita forma arba šitas būdas jau yra tautiškas, nes kalboje, kaip buvo sakyta, glūdi tautos individualybė. Todėl žmogus, išmokdamas savos tautos kalbą, pasisavina šitos kalbos lytis, jomis apsprendžia savo mąstymą, įgydamas tuo būdu tokią mąstyseną, kuri yra jo tautos mąstysena. „Žmogus, sako L. Weisgerberis, mokydamasis gimtosios kalbos, yra įglaudžiamas į savos tautos minties pasaulį"[8]. Žmogiškasis jo mąstymas įgyja tam tikrą veikimo būdą ir kryptį, kuri yra vienoda su visos tautinės bendruomenės mąstymo kryptimi. Mąstymo galia esti nuteikiama veikti taip, kaip reikalauja tautinė individualybė. *Per kalbą tauta apsireiškia atskirame žmoguje intelektualiniu atžvilgiu.* Kalba žmoguje sukuria intelektualinį tautiškumą. Šita prasme ir yra sakoma, kad *lingua gentem facit.*

Iš kitos pusės, kalba įjungia žmogų į tautinės kultūros vyksmą. Kalba yra istorinis padaras ir kinta sykiu su tautos istorija ir su tautos kultūra. Kalba apima visą tautos gyvenimą. Todėl visas šitas gyvenimas su savo pasikeitimais kalboje kaip tik ir atsispindi. Kalba yra organiškai suaugusi su tauta. Todėl tautos kultūros išsivystymas ir kitimas neišvengiamai palieka žymių ir kalboje. Kalba darosi savotiškas tautos istorijos veidrodis, kuriame akylas žvilgsnis gali įžiūrėti tautos gyvenimo eigą ir šitos eigos tarpsnius. „Kiekviena kalba, teigia L. Weisgerberis, yra dvasinio darbo vaisius ir sutelktinis visų ankstesnių kalbos bendruomenės narių padaras".[9] Kad iš tikro kalba yra tautinės kultūros atspindys, tai įrodė savo darbais K. Vossleris, H. Naumannas, H. Brinkmannas ir kiti.

Todėl pasisavindamas gimtąją kalbą, žmogus kartu pasisavina ir tautinę kultūrą, kiek ji kalboje apsireiškia. Per kalbą atskiram žmogui prabyla jo tautos istorija, josios žygiai ir josios gyvenimo siekimai. Išmokdamas gimtosios kalbos, žmogus įsijungia į tą gyvenimo srovę, kuri iš tolimos praeities eina per jį į nežinomą ateitį. Kalba suriša žmogų su tautine bendruomene, padaro jį

---

[8] Die Stellung der Sprache im Aufbau der Gesamtkultur, „Wörter und Sachen", 15 Bd., 1933, p. 145.

[9] Op. cit., p. 146.

tikru josios nariu, kuris dalyvauja josios mąstyme ir veikime. W. v. Humboldtas kalbą yra pavadinęs „istorine žmonijos galybe". Iš tikro, atskiram žmogui kalba yra istorinė galybė, kuri jį įterpia į tautą, susieja jį su jos kultūra, apsprendžia jo mąstymą ir tuo būdu visą jo gyvenimą pakreipia tokia ar kitokia linkme. Gimtosios kalbos išmokymu žmogus esti sutapdomas su nenutrūkstamu tautinės kultūros vyksmu.

Šitie du gimtosios kalbos pasisavinimo rezultatai: mąstymo apsprendimas tautiška lytimi ir žmogaus įvedimas į tautinės kultūros vyksmą, stato savų reikalavimų ir praktiniam gimtosios kalbos mokymui. Žmogaus mąstymą apsprendžia pats kalbos išmokimas arba plačiai suprastos *gramatikos* pasisavinimas. Žmogų įveda į tautinės kultūros vyksmą mokinio supažindinimas su kalbos išsivystymu, arba *kalbos istorija*. Todėl gramatika ir kalbos istorija yra du gimtosios kalbos dėstymo objektai, kurie tiesiog susiliečia su tautišku auklėjimu ir turi tiesioginės įtakos tautiškumui išvystyti.

Gramatikos mokymas prasideda žodžio *tartimi*. Šitas dalykas turi ypatingos reikšmės intelektualiniam tautiškumui. Žodis nėra tik grynas sutartinis ženklas. Tarp žodžio ir juo reiškiamo daikto yra organiškas atitikimas taip, kaip jį suvokė pirmykštis kalbą kūręs žmogus. Šiandien mes mąstome jau sąvokomis, ir todėl žodis mums atrodo esąs tik sutartinis, negyvas ženklas. Bet pirmykštis žmogus, kurio rankose buvo kalbos kūryba, mąstė vaizdais. Jis apie daiktus negalvojo. Jis juos regėjo ir juos pavadino vardais, išreikšdamas šitais vardais jų ypatybes. *Todėl savo atsiradime žodis, kaip daikto vardas, nebuvo atsitiktinė garsų kombinacija, bet garsinis apreiškimas daikto ypatybių, kaip jas pergyveno pirmykštis žmogus.* Garsinėje žodžio struktūroje yra įkūnytas tautiškai suvoktas daikto vaizdas. Žodžio kirtis ir priegaidė, balsių ilgumas ir trumpumas, priebalsių charakteris – visa tai yra toji garsinė medžiaga, kuri tarnauja išreikšti daikto pergyvenimui. Žodis yra savotiškas muzikinis kūrinys, kuris slepia savyje daikto idėją, ir žodžio kilmė yra grynai meniška. Todėl gerai tarti žodį, reiškia garsais atgaminti tąją daikto ypatybę, kaip ją suvokė pirmykštė tautos dvasia. Netikęs žodžio ištarimas sudarko pirmykštį žodyje realizuo-

tą daikto vaizdą, kaip netikęs muzikinio kūrinio išpildymas paslepia tikrąjį jo grožį. Todėl mokant gimtosios kalbos intelektualinio tautiškumo reikalui, visų pirma reikia kreipti ypatingo dėmesio į gerą žodžio ištarimą. *Tarties iškraipymas yra pirmas nutautėjimo ženklas.* Štai dėl ko ir toji rašyba, kuri žymi ilguosius ir trumpuosius balsius, kad ir praktikoje yra kiek nepatogi, bet tautinio auklėjimo atžvilgiu yra palaikytina, nes ji verčia žmogų labiau kreipti dėmesio į žodžio tartį ir tuo pačiu labiau saugo pirmykštį garsinį kalbos grynumą.

Suprantant žodį, kaip garsinį daikto vaizdą, reikia kiek kitaip pažiūrėti ir į patį gramatikos mokslą. Dabartinė gramatika daugiausia nagrinėja formalinę žodžio pusę: jo kilmę, jo darybą, jo vietą sakinyje. Tai yra reikalingas darbas, bet jis dar nėra galutinis. Jeigu žodis nėra tiktai sutartinis ženklas, vadinasi, mechaninis padaras, bet savotiškas muzikinis kūrinys, kuris išreiškia daikto vaizdą, tai šalia formalinės jo nagrinėjimo pusės turi būti iškeltas ir jo ryšys su jo reiškiamu daiktu. *Gramatika turi tyrinėti ne parašytus, bet gyvus, pasakomus žodžius.* Kaip muzikos mokslas nėra gaidų, bet gaidomis išreikštų garsinių kūrinių mokslas, taip gramatika turi būti ne raidinių, bet garsinių žodžių mokslas. Šalia formalinės gramatikos reikia vad. „gyvosios gramatikos", kuri sugebėtų atskleisti santykį tarp žodžio garsinės struktūros ir juo reiškiamo daikto. Konkrečiai kalbant, mums reikia tokios gramatikos, kuri sugebėtų mums parodyti, koks, pavyzdžiui, yra santykis tarp žodžio „vanduo" ir vandens, kaip daikto. Kaip mūsų tauta yra pergyvenusi vandenį, jeigu ji jį pavadino tokiu skambiu, savotišką garsų kombinaciją turinčiu vardu, o ne kokiu kitokiu, kaip *aqua, Wasser, eau* ir t. t.? Apie tokią gramatiką svajojo jau septynioliktojo šimtmečio filologai, kurie, būdami sykiu ir kalbos filosofai, labiau suprato ryšį tarp žodžio ir daikto. Tiktai 19 ir 20 šimt. filologai, pasak Weisgerberio, savo tyrinėjimo objektą suknygino ir suskaldė. Mūsų laikų filologija, sako Weisgerberis, elgiasi taip, „tarsi kalba žmogaus gyvenime būtų toks dalykas, kurį galima nuo visų ryšių atpalaiduoti ir padaryti mokslo objektu"[10]. Prieš

[10] Op. cit. ibd.

tokį gramatikos suknyginimą ir suformalinimą pradedama pamažu kelti „gyvą gramatiką, kuri savo objektą tyrinėtų ryšium su žmogaus gyvenimu ir kultūros vyksmu"[11]. Šitos pastangos žadina mūsų dienomis didesnį susidomėjimą fonetika, kuri yra reikšmingiausias tautišku atžvilgiu mokslas. Be abejo, šitoks naùjas gramatikos supratimas dar tik gema. Bet E. Lercho, K. Wildhageno, K. Vosslerio darbai žada šioje srityje gražių vaisių. Gyvosios gramatikos sukūrimas ir įvedimas mokyklon tautiškumui auklėti būtų pirmaeilės reikšmės. Tuomet mokiniai pažintų ne tik kalbinį žodžio drabužį, bet ir tąją dvasią, kuri glūdi žodyje ir kurią čion įdėjo tautos siela.

Gramatikos mokslą pratęsia ir atbaigia *gimtosios kalbos istorija*. Gimtosios kalbos istorijoje kalba atgyja, ir dabartinės lytys, kurios pačios vienos būtų neaiškios ir nesuprantamos, įgyja prasmės, nes esti suvokiamos istorinėje perspektyvoje. Per gramatiką žmogus įeina į dabartinę savos tautos bendruomenę. Per kalbos istoriją jis įsijungia į josios praeitį. „Kas dar bent truputį jaučiasi surištas su savo tautos likimu, sako Weisgerberis, kas pripažįsta tradicijų galybę, tam kalbos istorijos pažintys įgyja gyvybės, tas jaučiasi pasisavinęs gyvą palikimą, kuriame žymu jo tautos likimas"[12]. Pro jo akis praslenka tautos išsivystymas, ir dabartinė tauta darosi geriau suprantama. Štai kodėl kalbos istorijos mokymas atbaigia gramatikos mokymą, nes atskleidžia dabartinės kalbos kilmę ir sykiu įjungia žmogų į tautinės kultūros vyksmą. Be abejo, kad gimtosios kalbos istorija būtų naudinga, ji turi būti dėstoma labai gyvenimiškai, ankštame ryšyje su tautos istorija. Kalba kinta dėl to, kad kinta tautos dvasia ir tautos gyvenimas. Todėl dėstant kalbos istoriją, negalima tik grynai filologiškai konstatuoti kalbinių faktų pasikeitimų. Toks grynai formalinis dėstymas tautiškumui būtų nenaudingas. Mokytojas turi mokiniams nurodyti arba bent stengtis nurodyti, kodėl tos ar kitos lytys yra pakitusios, koks yra jų pakitimo santykis su tautos gyvenimo kitimu,

[11] *L. Weisgerber*, op. cit., p. 136.

[12] Die deutschsprachliche Jugendbildung in ihren Grundlagen, München, 1932, p. 62.

kokios priežastys vertė šias lytis kisti ir kodėl jos kito tokia, o ne kitokia linkme. Tiesa, šitoks mokymas yra nelengvas, bet jis yra būtinas, jeigu nenorime kalbos istoriją paversti negyvų kalbinių lyčių arba kalbinių lavonų anatomija.

Gimtosios kalbos mokymo uždaviniai stato keletą reikalavimų ir gimtosios kalbos mokytojui. Gimtosios kalbos mokymas yra visiškai skirtingas nuo svetimų kalbų mokymo. „Mokyti gimtosios kalbos, sako minėtas Weisgerberis, yra daugiau negu tik perteikti nustatytos medžiagos kiekį, daugiau negu tik skatinti mokinio išsivystymą. Tai yra rūpintis pačia kalba ir sykiu tautybės pagrindais"[13]. Gimtosios kalbos mokytojas moko ir kalbos, ir filologijos; jis įveda mokinį į tautinę kultūrą, jis auklėja jį savos kalbos ir savos tautos meilei. Gimtosios kalbos mokytojo asmenyje susitinka psichologas, filologas, filosofas ir auklėtojas. Mokytojui reikia pažinti vaikų kalbėjimo psichologiją, kad jis galėtų juos išmokyti gerai kalbėti ir gerai tarti. Jam reikia būti susipažinusiam ir su filologijos mokslu, kad galėtų mokiniams atskleisti kalbos mokslo pasaulį. Kalbos ir kultūros filosofija jam yra reikalinga, kad galėtų dėstyti kalbą, kaip tautos ir jos kultūros išraišką, kad galėtų žodį susieti su daiktu. Galop jis turi būti auklėtojas, kad galėtų įkvėpti mokiniams gimtosios kalbos meilės ir pagarbos. Tik šitaip pasiruošęs gimtosios kalbos mokytojas bus tikrai sėkmingas tautiško auklėjimo veikėjas mokyklos darbe.

3. *Tautinės literatūros ir meno mokymas*

Kaip intelektualinės, taip ir estetinės tik gimusio žmogaus galios nėra apspręstos jokia forma. Meniškas suvokimas ir linkimas kurti dar nėra susikristalizavęs konkrečiomis lytimis ir dar neturi pastovios linkmės. Tik vėliau, kai žmogus įauga į estetinę savos tautos gyvenimo sritį, jis pasisavina estetinį suvokimo būdą, linkimą į tam tikrą stilių ir į tam tikrą meno rūšį. *Kūrybinis žmogiškumas savo išraišką įgyja iš tautos.* Todėl estetinis lavinimas kaip tik ir turi rūpintis įvesti beaugantį žmogų į estetinį tautos gyvenimą,

[13] Op. cit., p. 180 p.

sutapdyti jį su estetiniu tautos savotiškumu, apspręsti jo estetinius polinkius tautiška lytimi ir tuo būdu suteikti jiems tautišką reiškimosi būdą. Kaip intelektualinis tautiškumas žmogui ateina iš gimtosios kalbos, taip estetinis tautiškumas esti jo įgyjamas iš tautinio meno. Mūsų dienų mokykla šalia intelektualinio lavinimo atlieka ir estetinio lavinimo uždavinius. Ji tad ir šiuo atžvilgiu yra pašaukta perteikti mokiniui estetinę tautos individualybę. Pagrindinės priemonės, kuriomis mokykla gali vykdyti šitą uždavinį, yra tautinė literatūra ir tautinis menas, kiek jo mes randame mokykloje paišybos, muzikos, dainų, šokių ir žaidimų pavidalu.

Tautinė literatūra yra *dvigubas* tautos kūrinys: tauta sukuria žodžius ir tauta iš šitų žodžių sukuria literatūrinį kūrinį. Kitose meno rūšyse tautiška yra tik forma arba idėja. Medžiaga, kaip marmuras, dažai, garsai, nėra tautos padaras. Tuo tarpu literatūroje yra tautiška ir forma, ir medžiaga – žodžiai. Todėl estetinis tautos nusiteikimas literatūroje spindi daug ryškiau negu kitose meno rūšyse. „Tautinių literatūrų istorija, sako H. Weinstockas, rodo, kad poezijoje glūdi giliausios tautiškumo šaknys ir stipriausia tautą auklėjanti įtaka"[14]. Dailiosios literatūros kūrėjai visai nesąmoningai atlieka „švenčiausią savo pareigą", kaip ją vadina Fichte, „sujungti savo tautą ir jai patarti svarbiose valandose"[15].

Todėl tautinė literatūra visados stovi pirmoje vietoje estetinio tautiškumo auklėjime. Pasisavindamas dailiuosius tautos kūrinius, jais grožėdamasis ir gyvendamas, žmogus įauga į savo tautos jautimo ir pasisakymo būdą. Tauta čia prabyla į jį ne per akmenis ir marmurą, kaip architektūroje ir skulptūroje, ne per spalvas, kaip tapyboje, bet per suprantamus ir savus žodžius. Mokydamasis kalbos, žmogus mokosi tautiškai mąstyti. Mokydamasis tautinės literatūros, jis mokosi tautiškai jausti ir pasisakyti.

Ypatingos ir pirmaeilės reikšmės čia turi tautosaka, pasakų, legendų, mitų ir dainų pavidalu. Tautosaka yra tiesioginis tautos kūrinys, kilęs tuo metu, kada tauta ne tiek galvojo, kiek veizdėjo,

---

[14] Neue Jahrbücher für Wissenschaff und Jugendbildung, 3 sąs., 1933, p. 211.

[15] Reden an die deutsche Nation, p. 397.

kada daiktas, jausmas ir žodis buvo organiškai vienas su kitu suaugę. Pasakos ir padavimai perkelia vaiką į kitą pasaulį; mitinės ir legendinės būtybės atgyja jo fantazijoje, ir jis pergyvena tai, ką tauta buvo pergyvenusi gal prieš tūkstančius metų. Tautosakos kūryboje yra įamžintas intuityvinis estetinis tautos gyvenimo tarpsnis, kuris vaikui atgyja pasakų, legendų ir net dainų pasaulyje. Vaikas tuo būdu visai savaimingai įsijungia į tautos pergyvenimo bei jautimo būdą ir esti įvedamas į tautos nueitą kelią. „Auklėjamoji pasakų vertė, pastebi J. Prestelis, nėra ta, kad ją pamokos gale būtų galima suimti į tam tikrą formulę: ji glūdi pasąmonėje ir asociacijų keliu savaime iškyla"[16]. Todėl auklėjant estetinį tautiškumą į tautosaką reikia atkreipti ypatingą dėmesį. Reikia tik pasigailėti, kad mes per maža turime jaunimui pritaikytų tautosakos dalykų. Mes esame gerai išsivertę Brolių Grimų, Anderseno, Haufo ir kitų pasakas. Bet mes nedaug turime tinkamai paruoštų savų pasakų. Svetimų tautų kūriniai lietuviško estetinio tautiškumo neišugdys.

Tautinės literatūros, kaip ir gimtosios kalbos, dėstymas tautiškumui bus naudingas tik tada, kai literatūra bus nagrinėjama ryšium su visos tautos gyvenimu. Nei grynai filologinis, nei grynai estetinis, nei grynai psichologinis ar filosofinis metodas tautinei literatūrai netinka. Tautinė literatūra yra išaugusi iš tautos ir todėl gali būti suprantama tik ryšium su tauta. Todėl josios dėstymas turi būti atliekamas tokiu metodu, kuris pajėgtų iškelti literatūros kūriniuose glūdinčias tautos ypatybes, kuris atgaivintų estetinę tautos individualybę ir ją perkeltų į mokinio dvasią. *Tautinė literatūra vaisingai gali būti dėstoma etnologiniu (volkskundliche)* metodu, kurį formulavo Saueris ir kurį praktikoje pritaikė J. Nadleris. Šitas dalykas šiandien jau imamas vis labiau suprasti. „Šiandien literatūros kritika, sako Ch. Demmig, labiau negu kada nors literatūrinę kūrybą nagrinėja kaip tautos tapimo, josios mąstysenos, josios ideologijos atvaizdą. Atskiri veikalai yra vertinami ne tik kaip menininko asmenybės išraiška, bet visų pirma kaip išraiška amžiaus, klasės ir tautinės bendruomenės... Visur, kur tik

---

[16] Cit. Deutschsprachliche Jugendbildung, p. 250.

atsiranda tautinis susipratimas, praeities ir dabarties poetai pirmoje eilėje yra tiriami išvidiniame sąryšyje su tauta".[17]

Antroji priemonė estetiniam tautiškumui auklėti yra *tautinis menas*. Tautinis menas, kaip toks, mūsų mokyklose nėra dėstomas. Jis yra paskirstytas į keletą sričių, kurios mokyklų programoje užima didesnės ar mažesnės reikšmės vietą. Tarp jų svarbumo atžvilgiu pirmoje vietoje po literatūros reikia pastatyti *tautines dainas ir tautinę muziką*. Daina yra žodžio pratęsimas ir praplėtimas. Ji yra tarsi vienas ilgas garsinis žodis, kurio esmę sudaro melodija. Tai, ką tauta miniatiūroje išreiškia žodžio garsuose, ji pratęsia ir pagilina dainos melodijoje. Todėl visa, kas yra žodyje, yra ir dainoje, tik žymiai tobuliau ir ryškiau. Daina, kaip ir žodis, yra tautinio pasaulėvaizdžio reiškėja. Dainoje glūdi įvystytos tautos pažiūros ir tautos filosofija. Štai kodėl dažnai ir sakoma, kad muzika stovi arčiausiai prie metafizikos.

Šiuo atžvilgiu tautinės dainos ir tautinė muzika pagilina ir atbaigia tautinės literatūros įtaką. Tautinė literatūra, kaip sąvokinių žodžių menas, kalba daugiau į žmogaus sąmonę, į jo protą. Tautinė muzika, kaip garsų menas, prabyla į pačias žmogaus prigimties gelmes. *Tautinėje muzikoje išeina aikštėn irracionalinė estetinio tautiškumo pusė.* Nietzsche teisingai muziką yra skyręs prie dionyziškųjų menų, vadinasi, prie tokių, kurie tarsi nugirdo ir apsvaigina. Muzikoje siaučia giliausia žmogaus prigimtis su savo chaosu, su savo aistromis, nusiteikimais ir pasaulėžiūra. Muzika įkūnija idėją tiesioginiu būdu, nereikalaudama vaizdų ir palyginimų pagalbos. Todėl muzikos įtaka yra daug gilesnė ir labiau tiesioginė negu kitų menų, nors ši įtaka sunkiau apčiuopiama ir išreiškiama. Muzikoje tautos individualybė apsireiškia daug ryškiau negu kitose meno rūšyse. Iš muzikos kalba tautiškumas pačia savo esme. Todėl tautinės muzikos niekas kitas pakeisti negali. Įsigyvendamas į tautines dainas ir tautinę muziką, žmogus paliečia pačią tautinės individualybės esmę ir patiria tiesioginės tautiškumo įtakos. Mokyti tad tautinės muzikos reiškia įvesti žmogų į pačias tautinės individualybės gelmes, irracionalines jo ga-

[17] Der Gral, 28 Jahrg, p. 19–20.

lias sujungti su irracionalinėmis tautos kūrybinėmis galiomis. Tautinė muzika estetinį tautiškumą išplečia visoje žmogaus būtybėje ir savo įtaka apgaubia visą prigimtį. Graikai gerai suprato muzikos įtaką ugdymui, muziką laikydami esminiu auklėjimo elementu. Mūsų mokykla šiuo atžvilgiu yra labai spragota. Mes žymiai daugiau laiko skiriame kūno lavinimui – sportui ir gimnastikai, – negu muzikai. Tuo tarpu tautinio auklėjimo atžvilgiu muzika yra nepalyginamai didesnės vertės negu kūno kultūra. Mes pasekėme graikais fiziniame lavinime, bet labai toli nuo jų atsilikome muzikiniame lavinime.

Su tautine muzika yra susiję *tautiniai šokiai ir žaidimai*. Tiesa, kaip tokie, jie mokyklose nėra dėstomi *ex professo*. Vis dėlto daugiau ar mažiau mokiniai yra mokomi šokti ir žaisti. Todėl ir šokiai bei žaidimai gali būti panaudojami tautiniam auklėjimui. Kaip tautos individualybė apsireiškia literatūroje, dainose ir muzikoje, taip ji apsireiškia ir šokiuose bei žaidimuose. Ir čia ji apsireiškia ne tik dvasine, bet net ir fizine savo puse. Šokiuose bei žaidimuose glūdi įvystytas ir fizinis tautiškumas. Todėl mokymas tautinių šokių bei žaidimų yra sykiu ir kūno apsprendimas tautinėmis estetinėmis formomis. Šokdamas tautinius šokius ir žaisdamas tautinius žaidimus jaunimas įsigyja tų tautinių plastikos lyčių, kurios yra tautos sukurtos ir šokiuose bei žaidimuose realizuotos. Šiuo atžvilgiu mokymas tautinių šokių bei žaidimų yra estetinio tautiškumo pratęsimas į kūno sritį.

Vienas dalykas tautiniuose šokiuose bei žaidimuose reikia pabrėžti, būtent jų bendruomeniškumas. Tautiniai šokiai ir žaidimai yra sukurti ne kokių nors baletmeisterių, bet visos tautos. Tai yra bendruomeninės kūrybos padarai. Jie todėl šitą bendruomeninį savo pobūdį išreiškia ir savo formose. Savo šokiuose ir žaidimuose tauta džiaugiasi kaip kolektyvas, kaip bendruomenė. Čia ji išreiškia savo vienybę ir šitą vienybę bendru džiaugsmu dar labiau stiprina. Tautinės vienybės atžvilgiu tautiniai šokiai ir žaidimai yra labai didelės pedagoginės svarbos. Jaunimas, šituos šokius bešokdamas ir šituos žaidimus bežaisdamas, visai nesąmoningai mokosi dalyvauti bendruomeninėje tautos dvasioje, jos jausmuose, jos džiaugsme, ir tuo pačiu mokosi sugyventi

kasdieniniame gyvenime. Dėl to tautiniai šokiai ir žaidimai yra nepalyginamai vertingesni mokyklai ir visai pedagogikai negu modernieji šokiai. Modernieji šokiai yra suindividualinti. Jų išpildymas yra uždarytas dviejų žmonių judesiuose. Jie yra atpalaiduoti nuo žaidžiančio ar šokančio kolektyvo. Juose dalyvaujantieji rūpinasi tik savimi, kitų nepaisydami arba net nekęsdami, kam maišosi po kojomis. Todėl šie šokiai solidarumui ir bendram sugyvenimui jaunimo neauklėja. Juose ne tik nėra tautinių bruožų, bet juose nėra nė tautai būtino solidarumo jausmo. *Todėl jų įsileidimas į mokyklą tautinio auklėjimo atžvilgiu yra žingsnis atgal.* Mokykla turi ypatingai rūpintis tautiniais šokiais ir žaidimais, nes juose glūdi ir tautos charakteris, ir tautos bendruomeniškumo dvasia.

Viena iš estetiniam tautiškumui auklėti priemonių yra ir *paišybos pamokos.* Paišybos pamokų uždavinys yra meniškai išlavinti žmogų. Tiesa, darbo mokykla paišybą palenkė grynai lavinamajam momentui. Estetinis momentas čia buvo nustumtas į antrąją vietą arba ir visai pamirštas. Lavinti pastabumą, akį ir ranką čia buvo pagrindiniai uždaviniai. Be abejo, jie ir šiandien paišybos sėkmingai yra vykdomi. Vis dėlto šalia jų paišybos mokytojas turi atkreipti dėmesį ir į estetinį mokinių lavinimą, kuriam paišybos pamokos gali duoti labai gerų progų.

Šitame punkte, estetiniame paišybos pamokų momente, mes kaip tik ir susiduriame su jų reikšme tautiškumui auklėti. Estetinis lavinimas taip pat yra valdomas tėviškės principo, vadinasi, turi prasidėti tais objektais, kurie vaikui ir artimi, ir savi. Tuo pačiu paišybos pamokos yra priverstos susiliesti su tautinio meno ir tautinės gamtos kūriniais, nes vaikas estetiškai pradeda pergyventi visų pirma gamtą, o paskui savos tautos sukurtus meno kūrinius, pirmoje eilėje liaudies meną. Šitie tad dalykai – gyvenamos šalies gamta ir liaudies menas – kaip tik turėtų būti pirmaeiliai paišybos pamokų objektai. Paišybos mokytojas turėtų rasti būdų atskleisti mokiniams savos šalies grožį, išmokyti juos gamtoje grožį pastebėti, atskleisti ryšį tarp peizažo nuotaikos ir tautinio nusiteikimo. Iš kitos pusės, paišybos mokytojas turėtų įvesti mokinius į liaudies meno pasaulį. Liaudies architektūra, skulptūra, austiniai

ir siūtiniai raštai – visa tai sudaro dirvą, kurioje mokiniai gali užčiuopti savos tautos dvasią. Reikia tik jiems parodyti kelią. Reikia jiems parodyti, kas slepiasi po tomis primityviomis formomis ir kokia dvasia kalba iš tų vad. inteligentiškomis akimis žiūrint „bjaurių" dievukų. Kad iš tikro liaudies menas savo ornamentikos formomis ir motyvais atskleidžia gilių amžių tautos tradicijas ir nuotaiką, gali parodyti kad ir toks pavyzdys. Šiandien etnologijoje yra konstatuota, kad geometrinės figūros ornamentikoje ir augalų motyvai yra kilę iš moteriškosios kultūros vadinamo matriarchatinio ciklo, kuris visa savo dvasia ir savo gyvenimo santvarka yra skirtingas nuo vyriškosios kultūros arba totemistinio ciklo, kurio ornamentikoje vyrauja pamėgdžiojimas gamta ir gyvulių motyvai. Tuo tarpu kas tik susiduria su mūsų liaudies menu, tuojau pastebi, kad mūsų ornamentika iš tikro yra geometrinė stilizacija ir kad joje yra beveik tik vieni augalų motyvai. Vadinasi, šitas faktas veda mus į tolimus mūsų tautos amžius, kada moteris mūsų kultūroje turėjo labai didelės reikšmės. Tai tik pavyzdys. Tokių problemų galima rasti ir daugiau. Paišybos pamokų metu jos kaip tik turėtų būti iškeltos, išaiškintos, kad tuo būdu mokiniai pajaustų, jog iš tikrųjų per liaudies meną kalba gili tautos dvasia. Žodžiu tariant, paišybos pamokose estetinis momentas turėtų būti ypatingai pabrėžiamas, panaudojant šalies gamtą ir liaudies sukurtus meno kūrinius. Paišybos pamokos turi būti ne tiek techniško, kiek estetiško lavinimo valandos.

4. Tikybos mokymas

„Religijos uždavinys, sako Solovjovas, yra atnaujinti mūsų gyvenimą, jį pašvęsti ir sujungti su dieviškuoju gyvenimu. Tai padaryti gali tik Dievas; bet tai įvykti gali tik mums prisidedant. Religija yra dievažmogiškasis kūrinys, kuriame ir mes turime turėti savo dalį"[18]. Per šitąją dalį mes kaip tik ir įnešame į religiją žmogiškąjį ir tuo pačiu tautiškąjį elementą. Žmogus su Dievu santykiuoja ne tik kaip asmuo, ne tik kaip vyras ir moteris, bet ir kaip

[18] Geistige Grundlagen des Lebens, Stuttgart, 1922, p. 3.

tautietis, kaip tos ar kitos šalies gyvenojas, kaip tos ar kitos tautinės dvasios ir tautinio nusiteikimo reiškėjas. Kiek religija yra dieviškasis kūrinys, tiek ji yra ta pati visiems žmonėms. Bet kiek religijoje dalyvauja žmogus, tiek jis nudažo šitą religiją konkrečiomis savo ypatybėmis, tarp kurių tautiškumas užima vieną iš svarbesnių vietų. Tautiški žmogaus bruožai, tautinė jo individualybė religijoje taip pat turi savo dalį. Jau tik dėl to, kad žmogus Dievą visados garbina gimtąja kalba, kad jis mąsto apie jį savo tautos sąvokomis ir vaizdais, kad į liturgiją jis įpina savos tautos kūrybos, kad bažnytinei organizacijai jis įspaudžia savo tautos visuomeninių formų, jau tik dėl to jis negali būti kosmopolitas santykiuose su Dievu. Todėl visai teisėtai mes galime kalbėti apie religinį tautiškumą, kurio esmę sudaro iš tautinės individualybės kilęs Dievo pergyvenimo ir garbinimo būdas. Taip pat visai teisėtai mes galime reikalauti, kad šitas religinis tautiškumas būtų jaunosiose kartose išvystomas, kaip yra išvystomas intelektualinis ar estetinis tautiškumas, ir kad mokykla aktyviai šitame išvystyme dalyvautų. Religinis tautiškumas atbaigia tautiškumo auklėjimą, todėl jis negali būti paliktas be pedagoginės įtakos.

Pagrindinė mokyklos turima priemonė religiniam tautiškumui auklėti yra *tikybos pamokos*. Iš jų tautinio auklėjimo atžvilgiu visų pirma yra reikalaujama, kad jos rengtų mokinį ne tik apskritai religijai, bet religiniam savos tautos gyvenimui. Religijos mokymas, pasak J. Bröggerio, turįs žiūrėti ne tik jaunimo psichologijos ir gyvenimo reikalų, bet ir įterpti jaunimą į religinį tėviškės pasaulį ir įtikinančiai įvesti jį į religinę tėviškės bendruomenę"[19]. Iš religinių tautos gėrybių, sako tas pats autorius kitame savo straipsnyje, „prabyla praėjusieji laikai; jose gyvena tėvų tradicijos; jos paneria žmogų į tą gilią religingumo srovę, kuri teka tautoje. Šitų gėrybių perteikimas žadina viltį, kad vaikystės dienų meilė tėviškės religijai pasiliks visados, kaip pasilieka meilė ir ištikimumas pačiai tėviškei"[20]. Religija yra labai stiprus ryšys, kuris riša žmogų su jo tėviške ir tėvyne. Todėl josios dėstymas mokykloje negali

---

[19] Theologie und Glaube, 1924, p. 280.
[20] Op. cit., p. 193.

likti nepanaudotas tautiškumui auklėti. Tai yra ne tik pedagoginis, bet ir oficialus bažnytinės vyriausybės reikalavimas. Šv. Sosto konkordatas su Vokietija sako, kad „religijos pamokose bus ypatingai pabrėžiamas patriotinės, valstybinės ir socialinės sąmonės auklėjimas pagal katalikų tikėjimo ir dorovės principus, kaip tai yra daroma visame lavinime" (str. 21). Tai, be abejo, tinka ne tik Vokietijai. Tautų atbudimo metu šitoks reikalavimas savaime išplinta visame pasaulyje. Jaunimo rengimas religijos gyvenimui negali apsieiti be ryšių su sava tauta. Tėviškės principas religijos pamokas taip lygiai apsprendžia, kaip ir visas kitas.

Jeigu konkrečiai nagrinėtume, kaip atskiros mokykloje einamos religinės disciplinos turėtų patarnauti religiniam tautiškumui ugdyti, turėtume sustoti ir kiek panagrinėti atskiras šitų disciplinų pamokas ir jų vaidmenį tautiškame auklėjime.

Be abejo, *katekizmas* ir *biblinė* istorija yra bendriausio pobūdžio dalykai ir tautiniam auklėjimui sunkiai panaudojami natūraliu būdu. Bet užtat su *liturgika* jau prasideda toji tikybos pamokų eilė, kurioje tautinis elementas vis labiau iškyla. Liturgikoje tėviškės principas gali būti pritaikytas labai gerai ir tuo būdu tautinis auklėjimas iš liturgikos gali patirti labai geros įtakos. Liturgika nagrinėja ne tik šventus veiksmus, bet ir šventus daiktus, ir šventas vietas, ir pačias šventes. Čia todėl ir atsiranda progos iškelti ir mokiniams parodyti tautines ypatybes. Visų pirma liturgika susiduria su mokinių gyvenamos apylinkės bažnyčia. „Dievo namai, yra pasakęs Bröggeris, yra religinio tėviškės gyvenimo centras ir šaltinis".[21] Visa, ką tauta sukuria savotiška religinėje srityje, ji stengiasi pritaikyti bažnyčiai. Josios stilius, altoriai, statulos, paveikslai, klausyklos, vėliavos, liturginiai drabužiai – visa turi savyje tautinių bruožų ir tautos religinės dvasios. Tauta niekados šių dalykų nepasisavina jų neperkūrusi ir neįspaudusi jiems savų žymių ir savo charakterio. Visais laikais ir visose tautose religinės šventyklos buvo ne tik tikėjimo, bet ir tautiškumo židiniai. Todėl apylinkės bažnyčia yra pirmoji religinio tautiškumo žadintoja

---

[21] Op. cit., p. 187.

ir auklėtoja. Be abejo, šitoji įtaka didėja, kai bažnyčios tautiškumas vaikui esti išaiškinamas ir tiesiog rodyte parodomas. Kai vaikas sužino, ką slepia jo bažnyčios praeitis, jis giliau su šita praeitimi suauga ir ją pamyli. Todėl pirmutinis ir vienas iš pagrindinių liturgikos uždavinių kaip tik ir yra supažindinti mokinį su jo apylinkės bažnyčia ir iškelti tautines bažnyčios ypatybes, kurios glūdi jos stiliuje, jos sąrangoje ir joje esančiuose atskiruose daiktuose. Šiam reikalui, kaip pastebi Bröggeris, „reiktų dažniau padaryti pamokas bažnyčioje ir atskleisti mokiniams šitą pasaulį". *Liturgikos pamokos negali būti uždarytos klasėje.* Jos turi būti atliekamos prie tų daiktų ir tose vietose, kuriuos jos liečia. Tik tada jos gali patenkinti vaizdingumo ir tautiškumo pedagoginius principus. Taip pat liturgika, kalbėdama apie atskiras šventes, gali iškelti tautinių šventųjų garbinimą ir jų reikšmę, nes šventieji yra ne tik žmonės apskritai, bet ir tautiečiai. Juose tautiškumas yra net ryškesnis negu kituose žmonėse. Šventų, tautos dažnai lankomų, vietų nagrinėjimas liturgikai taip pat gali duoti progos parodyti vieną kitą tautos ypatybę. Visa tai rodo, kad liturgika tautiškumo auklėjime turi ypatingos reikšmės, didesnės negu kitos religinės disciplinos.

Bet ir kitų reikšmė yra gana nemaža. Dorovės mokslas, pavyzdžiui, gali išnagrinėti tautos etinius papročius ir tradicijas, išaiškinti jų kilmę, jų prasmę ir jų vertę. Bažnyčios istorija gali atskleisti religijos įsigalėjimą tautoje, susijusius su tuo įsigalėjimu pasikeitimus tautos gyvenime. Reikia tik kad bažnyčios istorija nebūtų tik vardų bei faktų registracija, bet taptų savotiška istoriosofija, kurioje religijos skleidimasis būtų susietas su tautos gyvenimu ir josios dvasia.

Kaip matome, tikybos pamokoms yra labai plati dirva pareikšti savo įtaką tautiškumo auklėjime. Bet taip pat reikia pastebėti, kad *tikybos pamokos vis dėlto faktiškai į tautiško auklėjimo reikalavimus nepakankamai kreipia dėmesio.* Įvairūs veiksniai ir papročiai padaro, kad religija yra per daug atsiejama nuo tautos gyvenimo ir nuo tautinio prado. Gyvenime taip nėra. Gyvenime tauta yra ankštai suaugusi su religija. Reikia todėl, kad šitas gyvenimiškas suaugi-

mas išeitų aikštėn ir religijos mokyme. Tikybos pamokos turėtų vadovautis tėviškės principu, kaip ir visi kiti mokykloje dėstomi objektai, ir tuo būdu dalyvauti tautinio auklėjimo darbe, atbaigiant tautinės individualybės formavimą. Be tikybos dėstymo pagalbos, be atbaigiamosios jos reikšmės tautinio auklėjimo darbas mokykloje negali būti privestas ligi galo. Todėl tikybos mokytojams yra ypatinga pareiga susidomėti tautinio auklėjimo problemomis ir tautinio auklėjimo principą realizuoti pedagoginiame savo darbe.

II. Mokyklos vaidmuo patriotizmui auklėti

1. Patriotinio auklėjimo supratimas ir uždaviniai

Patriotizmas yra visai instinktyvus žmogaus prisirišimas prie gimtosios žemės ir prie savos tautos. Šitas prisirišimas yra įgimtas, vadinasi, pirmesnis negu sąmoningas žmogaus nusistatymas ir pasiryžimas tarnauti savai tautai. Žmogus pačia savo prigimtimi yra suaugęs su savo tėvyne bei tauta, nes tėvynė bei tauta dalyvauja žmogaus sukūrime. Žmogų kuria ne tik Dievas, ne tik tėvai, bet ir toji aplinka, kurioje mes gyvename, ir tie žmonės, su kuriais mes bendraujame. Sava tauta bei sava tėvynė žmogui tampa tarsi jo paties dalis. Todėl jis ją ir myli visai instinktyviai. Patriotizmas yra pirmesnis už tautinę sąmonę. Jis taip pat yra neišnaikinamas. Klaidingos kosmopolitinės idėjos gali nustebinti patriotinį susipratimą, bet jos negali numarinti patriotinio jausmo. Mes dėl to mylime savą tautą ir savą tėvynę, kad mes esame su jomis suaugę, kad mes jas nešiojame savyje. „Mūsų širdis, sako Fr. V. Goltz, yra pririšta prie tėvynės, kaip ir prie namų, ne dėl pareigos, ne dėl dėkingumo, bet dėl to, kad joje yra įsišaknijęs mūsų gyvenimas"[22]. Dėl to neigti patriotizmą reiškia neigti patį save. Norėdami išrauti iš savo prigimties patriotinį jausmą, mes tuo pačiu naikiname savyje mūsų prigimties dalį. Tai yra žalojimas mūsų pačių būtybės.

---

[22] Die Vaterlandsliebe, Gütersloh, 1867, p. 23.

Jeigu tad patriotizmas mūsų asmeniui ir mūsų gyvenimui yra vertingas, savaime suprantama, kad jis turi būti *auklėjamas*. Patriotinis auklėjimas yra pašauktas išvystyti patriotines mūsų prigimties užuomazgas, ištobulinti mūsų turimą tautos bei tėvynės meilę, padaryti ją veiklumo pradu ir kūrybiškumo akstinu. Patriotizmas yra įgimtas. Bet kaip tik dėl to jis yra reikalingas auklėjimo. Kiekvienas mums prigimties duotas dalykas yra netobulas ir neatbaigtas. Mums yra įgimtas sugebėjimas kalbėti, bet mes ilgai mokomės gimtosios kalbos. Mums yra įgimtas sugebėjimas mąstyti. Bet kiek reikia laiko, kol mes išmokstame taisyklingai ir turiningai mąstyti. Mums yra įgimtas grožio pajautimas. Bet skonio lavinimas ir estetinio jausmo auklėjimas yra labai reikalingas. Visi prigimties duoti dalykai reikalauja išvystomi žmogaus pagalba. Tas pat yra ir su patriotizmu. Būdamas įgimtas, jis yra tik jausmas, tik emocija. Tuo tarpu šitą jausmą reikia padaryti tvarkingą, sąmoningą ir kūrybišką. Reikia, kad gyvenime patriotizmas apsireikštų ne tik ašaromis ar pigiais šūkavimais, bet realiais žygiais, rimta kūryba ir doru gyvenimu tautos gerovei. Šitų dalykų prigimtis mums neduoda. Jie visi turi būti žmogui išvystyti pedagoginėmis priemonėmis. Čia mes kaip tik ir susekame patriotinio auklėjimo reikalingumą ir sykiu jo esmę. Patriotinis auklėjimas yra ne kas kita, kaip išvystymas tų prigimtų patriotinių užuomazgų, kurios žmogui atsiranda dėl jo išvidinio suaugimo su savu kraštu ir su savais žmonėmis. Šitas išvystymas siekia, kad patriotizmas būtų sąmoningas ir kūrybiškas.

Mokykla yra vienas iš pirmaeilių veiksnių patriotiniame auklėjime. Patriotizmą padaryti sąmoningą ir kūrybišką ji turi visą eilę priemonių, kurias ir pravartu bus panagrinėti.

2. *Tautinės istorijos mokymas*

Kiek tautiškumui auklėti turi reikšmės gimtoji kalba, tiek patriotizmui auklėti turi reikšmės *tautinė istorija*. Tautos praeitis yra nepaprastos reikšmės tautos dabarčiai. Kad tauta galėtų gyventi ir kurti, ji turi nenutraukti ryšių su savo praeitimi, su savo istorija. Ji visados turi jaustis esanti ta *pati tauta*, kuri gyveno, veikė ir

kentėjo nuo pat neatmenamų amžių. „Kai šitas valios ryšys su istorija nutrūksta, sako Schumannas, tada tauta miršta, nors atskiri individai gali daugintis ir toliau".[23] Tautą kuria ne tik rasė bei gyvenamoji aplinka, bet ir istorinis likimas. Todėl yra būtina, kad šitas istorinis likimas visados būtų pergyvenamas kaip tas pat. Jis gali kisti, jis gali pasidaryti ne toks pat. Bet tautai yra būtina, kad ji pergyventų šitą kintantį istorinį likimą, kaip *savo* likimą, kad šito likimo tapatybė būtų išlaikyta tautos sąmonėje. Kitaip tauta pasidaro nebe ta pati. Tautos tapatybei išlaikyti yra būtina išlaikyti sąmonėje istorinio likimo tapatybę. Todėl teisingai yra sakoma, kad „tauta yra tautos istorija" (Lavisse).

Šitą istorinio likimo tapatybę į tautos sąmonę kaip tik ir iškelia tautinės istorijos mokymas. Kaip gimtoji kalba, taip ir tautinė istorija, buvo mokoma jau tada, kai dar nebuvo mokyklų, kai dar nebuvo rašytų istorijos vadovėlių nei istorinių veikalų. Tautos instinktyviai nujautė, kad naujosios kartos turi žinoti, kaip gyveno jų tėvai. Todėl jos istorijos mokė pasakomis, legendomis, mitais, dainomis ir ištisomis epopėjomis. Didžiosios tautų sukurtos epopėjos, kaip *Odisėja* ir *Iliada*, *Nybelungų giesmė*, *Kalevala*, buvo tikrosios istorijos mokytojos.

Be abejo, kylant kultūrai, istorijos mokymas darėsi kitokio pobūdžio. Bet jo prasmė liko ta pati: *supažindinti naująsias kartas su istoriniu tautos likimu ir parodyti, kad šitas likimas tautai yra savas.* Tai yra pagrindinis tautinės istorijos mokymo uždavinys, kuris buvo gyvas visais amžiais. Todėl tautinės istorijos mokymas pasidaro nepakeičiama priemonė patriotiniam auklėjimui. Naujosios kartos gali suprasti savą tautą ir jų pačių patriotinį nusistatymą tik tada, kai pamato tą visą kelią, kuriuo tauta yra ėjusi. Istorijos mokymas atskleidžia tautinio gyvenimo prasmę ir paskatina jaunus žmones į kūrybinius žygius. „Kai tauta atsimena savo praeitį, sako Lavisse, kai apverkia savo tėvų kaltes ir džiaugiasi jųjų laimėjimais, ji pajaučia savyje kilniausią jausmą, ji pajaučia tėvynės meilę".[24].

---

[23] Volk und Geschichte, Giessen, 1931, p. 15.

[24] Cit. *E. Bocquillon*. La crise du patriotisme à l'école, p. 416, Paris, 1905.

35. 1373

Šitaip suprantant pagrindinį tautinės istorijos mokymo uždavinį, reikia, kad josios praktinis dėstymas jį patenkintų. Istorija turi būti dėstoma taip, kad mokiniai iš tikro pajaustų savos tautos istorinį likimą, kad prieš jų akis atsivertų tautinės praeities vaizdas, kad jie pamatytų dabarties gyvenimo ryšius su praeitimi ir kad pasiryžtų pataisyti, kas buvo neigiama, ir palaikyti bei tobulinti tai, kas yra teigiama. Dėl to *tautinė istorija iš esmės turi būti tautinės kultūros istorija*. Geras yra dalykas politinė karų, imperatorių, karalių, kunigaikščių, jų intrigų, jų vaidų istorija. Iš jos mes taip pat patiriame savos tautos vienokias ar kitokias tendencijas. Bet tai yra tik paviršiaus istorija. Tikrasis tautos gyvenimas anaiptol neišsisemia josios politika. Politika visada išreiškia tik tautos gyvenimo periferiją. Bet tai, kas vyksta šito gyvenimo gelmėse, kur tauta tikrai atskleidžia savo veidą ir savo dvasią, yra ne politika, bet *kultūra*. Todėl tautinė istorija niekados neturi pasitenkinti tiktai politine puse. Ji turi būtinai apimti *visą* tautos kultūrą: jos meną, jos dorinį gyvenimą, jos papročius ir tradicijas, jos didžiųjų genijų laimėjimus, jos ekonominį gyvenimą. Mūsų mokyklose tautinės istorijos dėstymas turi labai daug spragų šiuo atžvilgiu. Mūsų istorija yra per daug supolitinta: mes beveik ištisai girdime tik apie mūsų valstybės vyrų žygius, apie kunigaikščių kovas tarp savęs ir su svetimaisiais. Visa tai yra reikalinga. Bet kai tuo mūsų tautinės istorijos mokymas ir baigiasi, tai jau negerai. Be abejo, mokytojai čia yra mažiausiai kalti. Mes per maža turime mūsų kultūros istorikų, kurie ištirtų ne tik politinį, bet ir kultūrinį tautos praeities gyvenimą. Vis dėlto šitas darbas turi prasidėti. Šiuo metu mokytojas kiek galėdamas turi stengtis pats papildyti mūsų istorijos vadovėlių spragas. Jis turi susidomėti tautosaka, iš kurios galima pažinti tautos papročius. Jis turi susidomėti tautos religija, kurioje reiškiasi tautos dvasia. Jis turi pažinti liaudies meną ir apskritai tautinio meno istoriją. Tai yra nemaži reikalavimai. Bet juk istorija yra *visas* gyvenimas, ir istorijos mokytojas yra šito gyvenimo atskleidėjas prieš mokinių akis. Taigi šiuo metu svarbiausia istorijos mokytojų pareiga yra kuo daugiausiai tautinę istoriją paversti tautinės kultūros istorija ir ją išvaduoti iš to visuotinio supolitinimo.

Kitas uždavinys, kuris kyla istorijos mokytojams, yra: *dėstyti tautinę istoriją ryšium su visuotine istorija.* Tautos gyvenimas niekados nėra atskirtas nuo žmonijos gyvenimo. Žmonija yra savotiška tautų šeima, kurioje kiekviena tauta turi savo dalį. Todėl dėstant tautos gyvenimo istoriją negalima jos dėstyti izoliuotai. Reikia, kad mokiniai pažintų tautos praeitį žmonijos gyvenimo šviesoje, kad šitoji praeitis būtų sujungta su visuotiniu kultūros vyksmu. Mokiniai turi pažinti, kokį vaidmenį jų tauta yra suvaidinusi visuotinėje istorijoje, koks yra josios tautinis pašaukimas, ką ji yra padariusi visuotinei kultūrai ir ką dar turi padaryti. Tik žmonijos gyvenimo šviesoje galima suvokti tautos gyvenimo prasmę ir pasiryžti sąmoningai dalyvauti tautinių uždavinių vykdyme. Šitas uždavinys mokytojams yra lengvesnis negu pirmasis. Bet jis yra lygiai reikalingas. Iš mokytojo jis reikalauja truputį pagalvoti apie savos tautos gyvenimą ir įžiūrėti, kaip šitas gyvenimas reiškėsi visuotinėje tautų šeimoje. Šiuo atžvilgiu istorijos mokytojas turi būti susipažinęs su istorijos filosofija. Apskritai istorijos filosofija yra reikalinga kiekvienam istorijos mokytojui, nes be josios jis negalės suprasti istorijos prasmės ir tuo pačiu negalės vaisingai dėstyti savo dalyko.

3. *Tautinės geografijos mokymas*

Patriotizmas, kaip buvo sakyta, pirmoje eilėje yra gimtosios žemės meilė. Žmogus visų pirma suauga su sava žeme. Savo įtaka žemė apsprendžia žmogaus gyvenimo būdą, jį pririša prie savęs ir prie viso to, kas su žeme yra susiję. Todėl susigyventi su žeme, ją pažinti ir ištirti savaime reiškia pagilinti su ja savo ryšį ir tuo būdu pagilinti savo patriotizmą. Dėl to gimtosios žemės pažinimas yra būtina priemonė patriotiniam auklėjimui. C. Ritteris teisingai yra pasakęs, kad „žemė yra didžiulis žmonių auklėjimo namas"[25].

Supažindinti mokinius su gimtąja žeme yra pašaukta *tautinė geografija.* Kiek tautinė istorija atskleidžia mums žmonių gyvenimo

---

[25] Cit. *P. Zepp.* Die Weltkundliche Jugendbildung, München, 1931, p. 10.

vaizdą, tiek geografija mums parodo, *kokia* yra mūsų gimtoji žemė. Istorija yra tautos mokslas. Geografija yra tėvynės mokslas. Istorija mums parodo tautos praeitį. Geografija atskleidžia prieš mokinio akis tėvynės dabartį. Šiuo tad atžvilgiu geografija kaip tik ir įsijungia į patriotinio auklėjimo priemonių eiles. „Geografijos mokymas, sako Zeppas, supažindina mokinius su žemėvaizdžio ar kraštovaizdžio grožiu ir harmonija, paskatina juos vertinti visa tai, ką tauta yra sukūrusi, žadina pagarbą ir meilę tautai bei valstybei, auklėja veiklius piliečius, kurie vėliau pažins tautines savo pareigas ir jas įvykdys"[26].

Geografijos dalyvavimas patriotiniame auklėjime apsprendžia ir praktinį josios dėstymą. Visų pirma tautinė geografija turi būti pagrįsta *visuma*. Jeigu kitų kraštų geografijos gali būti sudėtos iš tam tikrų dalių, kurių vienos yra skiriamos lygumoms, kitos kalnams, trečios upėms, ketvirtos jūroms, tai *tautinė geografija negali būti tokių atskirų žemės elementų suma*. Ji turi būti organiška visuma. Šitas reikalavimas tautinei geografijai yra statomas dėl to, kad josios pašaukimas yra ne tik pripildyti mokinio galvą žiniomis, bet jį nuteikti šitos žemės meilei, jį arčiau su šita žeme sujungti. Tai yra galima tik atsiremiant į mokinio pergyvenimą, kuriuo jis santykiuoja su žeme. Tuo tarpu kiekvienas žmogus žemę pergyvena kaip visumą. Jis ją regi ir su ja santykiuoja kaip su vieningu pradu. Jis neskaldo jos į ežerus, upes, kalnus, miškus, slėnius. Visa jam sudaro glaudų vienetą ir organišką visumą. Jungiamasis šitos visumos pradas yra *kraštovaizdis*, arba landšaftas. Kraštovaizdis kaip tik suvienija savyje visus gimtosios žemės elementus, ir žmogus su žeme santykiuoja per kraštovaizdį. Todėl ir geografija, norėdama pavaizduoti mokiniams gimtosios žemės visumą, kaip tik turi atsiremti į kraštovaizdį. „Geografija, sako Eggersdorferis, negali atskirai nagrinėti žemės sudėtį, vandenis, klimatą, gyventojus arba tik iš eilės sugrupuoti kalnų, upių ir miestų vardus. Ji turi padaryti kraštovaizdį jungiančiu pradu ir pamokyti į įvairius kraštovaizdžius žiūrėti kaip į tautos gyvenimo vietą".[27] Geografijai gimtoji žemė nega-

---

[26] Op. cit., p. 6.
[27] Jugendbildung, p. 210.

li būti negyva ir negyvenama. Ji turi mokiniams atskleisti žemės ryšį su tauta. Šitas ryšys kraštovaizdyje kaip tik ir yra aiškiausias.

Padėjus kraštovaizdį į geografijos dėstymo pagrindą, iškyla naujas geografijai uždavinys, būtent *paversti ją antropogeografija.* Kraštovaizdis nėra vienos tik gamtos padaras. Jame jau yra ir žmogaus dvasios. *Kraštovaizdis yra gamtos ir žmogaus sąveikos junginys.* Ir tik tada, kai žmogus į aplinką įdeda savo sielos, kai jis šitą aplinką suformuoja, sukultūrina, tik tada aplinka jam tampa sava ir tik tada laukinės gamtos dalis tampa kraštovaizdžiu. Kalnai tikruoju kraštovaizdžiu virsta tik tada, kai juose yra pravesti takai, nutiesti tiltai; jūra virsta tikru kraštovaizdžiu tada, kai joje plaukioja laivai. Jūra be laivo yra laukinė. Todėl Hassingeris ir sako, kad „kultūrinis kraštovaizdis yra žmogaus dvasios pagimdytas ir žmogaus tikslams pritaikytas. Jis yra bendras padaras žmogaus dvasios ir motinos žemės. Žemė duoda medžiagos ir gyvybinių jėgų, žmogaus dvasia ir valia formuoja medžiagą ir ją padaro panaudotiną žmogiškiems tikslams"[28]. Dėl to geografija turi nagrinėti ne laukinį kraštovaizdį, bet sukultūrintą. Ji turi mokiniams parodyti, kaip tauta keičia savo aplinką, kaip tautos bruožai ir jos gyvenimas atsispindi žemės paviršiuje ir jo formose. Geografija turi būti žmogaus ir gamtos sąveikos mokslas, arba antropogeografija. Tai ypač tinka tautinei geografijai. Jeigu apie kitus kraštus galima kalbėti ir be ryšio su juose gyvenančiais žmonėmis, tai apie savą kraštą tokia kalba būtų nusižengimas tautinio auklėjimo principams. Tautinės geografijos mokymas turi būti glaudžiai susietas su tautine kultūra. Mokiniai tuomet pajėgia suvokti savos šalies gamtą ne atskirtą nuo savos tautos kultūrinio gyvenimo, bet sykiu su juo, kaip vieningą organišką visumą. Šiam reikalui yra būtina, kad geografijos mokytojas susidomėtų iš vienos pusės antropogeografija apskritai, o iš kitos pusės kultūros filosofija. Kiek istorijos mokytojui yra reikalinga istorijos filosofija, tiek geografijos mokytojui yra reikalinga kultūros filosofija, ypač toji josios dalis, kuri kalba apie gamtos ir kultūros santykius.

---

[28] Geographische Grundlagen der Geschichte, Freiburg i. Brsg., 1931, p. 6.

Su geografijos dėstymu ypatingai yra surištos *ekskursijos ir kelionės*. Geografijos dėstymas niekados nebus vaisingas, jei jis bus daromas tik žodžiu. Tėvynė žmogui atsiskleidžia tik tada, kai su ja susiduriame. Todėl ekskursijos ir kelionės yra būtina patriotinio auklėjimo priemonė. Geografijos dėstymas kaip tik duoda daugiausiai progų šitoms kelionėms ir ekskursijoms. Kelionės ir ekskursijos turi du uždaviniu: *supažindinti mokinius su lankomais daiktais ir pažadinti šitų lankomų daiktų meilę*. Kitaip sakant, kelionėse ir ekskursijose glūdi du momentai: *didaktinis* ir *tautinis*. Didaktinis momentas jau seniai pedagogikoje yra žinomas. Šiuo metu pradedama kelti aikštėn ir tautinį momentą. Pirmas šį dalyką suprato ir iškėlė Fr. L. Jahnas, miręs praėjusio šimtmečio viduryje. Pats būdamas amžinas nenuorama ir nuolatos keliaudamas iš vietos į vietą, jis gerai pažino savo šalį ir vėliau savo raštuose ypatingai pabrėžė patriotinę kelionių vertę. Šiandien Jahno mintys randa visuotinio pritarimo.

4. *Karinio parengimo mokymas*

Šiandien mes stovime prieš keistą prieštaravimą: visi kalba apie taiką ir visi rengiasi karui. Tai rodo, kad žmonija aiškiai žino, jog taika, kaip idealas, visus kviečia ir vilioja. Bet karas yra šios žemės tikrovė ir, norint būti realiam, reikia šiai tikrovei pasirengti. Dėl to ir mokykla, dalyvaudama tautinio auklėjimo darbe, negali tylomis praeiti pro karinio parengimo klausimą.

Karinis jaunimo paruošimas šiandien yra labiau reikalingas negu kada nors pirmiau. Ne dėl to, kad šiandien karai būtų dažnesni, bet dėl to, kad pasikeitė karo pobūdis. Šiandien ginti tėvynę nėra tik ginti tą ar kitą politinę josios santvarką. Tai buvo pirmiau. Pirmiau karo pralaimėjimas buvo tik politinės krašto santvarkos pakeitimas: tai buvo pasikeitimas valstybės formos. Tuo tarpu šiandien pralaimėti karą yra beveik tas pat, ką pražudyti tautą, nes šiuo metu nugalėtojas ne tik panaikina valstybines formas, bet stengiasi *nutautinti*, vadinasi, pražudyti ir pačią tautą. Štai dėl ko P. Bertas ir sako, kad „ginti tėvynę nėra tiktai ginti šeimos židinius, asmenis ar tautos darbo vaisius; tai gelbėti tautai

josios idealą, josios pasaulėvaizdį, josios pastangas siekti gėrio, josios ateities viltis ir tuo pačiu tarnauti sau ir žmonijai"[29]. *Kova už tėvynę šiuo metu yra kova už kūrybinio savo gyvenimo pagrindus.* Dėl to patriotiniame auklėjime karinis jaunimo paruošimas šiandien pasidaro vienas iš svarbiausių uždavinių.

Karinis paruošimas turi du pagrindiniu uždaviniu: *dvasinį* ir *techninį*. Pirmasis reikalauja, kad jaunimas būtų net herojiškai pasiryžęs gelbėti savo tėvynę pavojaus metu. Antrasis reikalauja, kad jis sugebėtų pasinaudoti karo technika. Abu uždaviniai yra lygios vertės. Tėvynė negali būti apginta, jeigu josios gynėjams trūksta pasiryžimo ir drąsos mirti. Bailumas, neryžtingumas, neveiklumas yra didžiausios kareivio ydos. Toks kareivis gali būti ir gerai apginkluotas, ir gerai įgudęs į karo techniką, bet jeigu jis nebus savo dvasia tinkamai nusiteikęs, jis bus nugalėtas. Taip pat jeigu kareivis neturi pakankamai ginklų arba jeigu tinkamai nemoka jais naudotis, tėvynės jis neapgins, kad ir labiausiai būtų pasiryžęs. Vadinasi, dvasinis pasiryžimas ir techninis įgudimas kariniame paruošime yra vienodos reikšmės.

Svarbiausi kariniam paruošimui veiksniai šiandien yra *mokykla* ir *kariuomenė*. Šitie du veiksniai apima abu minėtus karinio paruošimo momentus, bet nevienodai. Ir mokykla, ir kariuomenė turi jaunimą nuteikti dvasiškai ir išmokyti jį techniškai. Bet šitų uždavinių vykdymas mokykloje ir kariuomenėje nėra vienodas. Kariuomenėje aiškią persvarą turi ir privalo turėti *techninis momentas*. Be abejo, tai nereiškia, kad dvasinis momentas, tinkamų kareiviškų dorybių įdiegimas čia turi būti pamirštas. Anaiptol. Tik daugiausiai laiko ir energijos čia yra skiriama įsigyti techninėms žinioms ir techniškai įgusti. Tuo tarpu mokykloje persvarą turi turėti *dvasinis* momentas. Tai irgi nereiškia, kad čia negalėtų būti techninio paruošimo pradmenų. Jie turi būti. Tik mokykla pirmoje eilėje turi rūpintis mokinį dvasiškai nuteikti tėvynei ginti. Ji turi įdiegti kareiviui reikalingų dorybių, kaip drąsos, pasiaukojimo, ryžtingumo, aktyvumo, tėvynės meilės, klusnumo ir t. t. Techninis parengimas mokykloje atsistoja antroje vietoje, nors ir

---

[29] Cit. *E. Bocquillon*. La crise du patriotisme à l'école, p. 15.

negali būti visiškai apleistas. Bet jis turi būti aprėžtas tik bendrybėmis, tik tuo, kas visiems piliečiams karo metu yra reikalinga. Specifiškų kariuomenės dalykų mokykloje neturėtų būti.

Šį dalyką reikia kiek pagrįsti, nes šiandien pradėta į karinį paruošimą mokykloje žiūrėti kaip į kariuomenės pavadinimą. Tai yra klaida. *Karinio paruošimo pamokos negali virsti kareivių pamokomis kariuomenėje.* Štai keletas priežasčių. Visų pirma *moralinė* priežastis. Specialus karo technikos mokymas yra mokymas *žudyti*. Tai yra baisus dalykas, bet neišvengiamas. Tuo tarpu mokyklinio amžiaus jaunimas dar yra per jaunas, kad pajėgtų suprasti žudymo baisumą ir žuvimo rimtumą. Per ankstyvas supažindinimas su žudymo technika jaunimo charakteriui yra nesveikas. Tautai yra svarbu, kad josios piliečiai mokėtų ne tik žudyti, bet ir kurti, nes šiaip ar taip karas yra vis dėlto nenuolatinė tautos gyvenimo forma. Per anksti išmokyti žudyti jauni žmonės gali būti paskiau nelabai tinkami kultūriniam gyvenimui, nes jų charakteris bus susiformavęs be tam tikros baimės didžiausiam šios tikrovės fiziniam blogiui – mirčiai. Kas mirčiai nejaučia pagarbos, to charakteris yra iškreiptas. O jį iškreipti yra labai lengva, jeigu per anksti pradėsime mokinius mokyti žudyti. Karo speciali technika reikalauja bent minimaliai subrendusio amžiaus. Šiam reikalui kariuomenės amžius kaip tik gali būti jau tinkamas.

Antra priežastis yra *psichologinė.* Mokykla karo technikos tinkamai ir pakankamai niekados neišmokys, nes jai stinga ir priemonių, ir žmonių. Todėl kariuomenės tarnyba visados bus reikalinga. Tuo tarpu jeigu stengiamasi mokykloje kuo daugiausia duoti specialių karo technikos žinių, mokiniai jų pasisavina gana daug, bent teoriškai, nes šitos žinios jaunimui yra gana įdomios. Bet praktiškai mokiniai karo technikos vis tiek neišmoksta, kiek reikalinga. Kas dabar atsitinka, kai tokie karo „teoretikai" nueina į kariuomenę. Visų pirma kariuomenės pamokos jiems pasidaro nuobodžios, nes dažnai jie girdi kartojant tai, ką jau buvo girdėję mokykloje. Kariuomenės pamokos jiems pasidaro tik priminimas mokykloje girdėtų žinių. Tai jau yra negera, nes nuobodumas yra kiekvieno vaisingo darbo priešas. Taip pat psichologiškai jie nėra nusiteikę paklusti savo viršininkams, nes jie jaučiasi esą mokyti,

o ir patys viršininkai gal nesugeba taip sklandžiai dėstyti ir aiškinti, kaip specialiai šiam dalykui skirti karinio paruošimo mokytojai. Tokiu būdu atsiranda tam tikras grynai subjektyvus kritiškumas, nusilenkimas tik išviršinei drausmei, kas yra nepageidaujama ir net negera.

Trečia priežastis yra *militarinė*. Vienas vokiečių generolas pastebėjo, kad mokiniai, atėję iš tų mokyklų, kuriose karinis paruošimas yra ypatingai stiprus, būna blogesni kareiviai, negu iš kitų arba visai be jokio specialaus karinio paruošimo. Todėl šitas generolas, vaduodamasis savo patyrimu, primygtinai reikalavo karinį paruošimą mokykloje padaryti dvasinį, o techninį momentą apriboti pačiu minimumu. Kodėl taip pasidaro, kodėl tokie „karo teoretikai" esti blogesni kareiviai, suprasti nėra sunku. Jiems kariuomenėje gaunamos žinios pasidaro nebeįdomios, jie per daug kritiškai žiūri į kariuomenėje esančius viršininkus ir mokytojus, jie yra nepaklusnūs ir nenusiteikę pasiduoti drausmei sykiu su visais kitais. Šitie nepalankūs nusiteikimai kaip tik ir padaro juos bogesnius kareivius.

Visos šitos priežastys pakankamai aiškiai rodo, kad mokykloje persvarą turėtų turėti dvasinis momentas kariniam paruošimui, o techninis momentas apimtų tik tuos dalykus, kurie yra reikalingi visiems piliečiams, ir kad specialus karinis paruošimas būtų paliktas kariuomenei. Tai yra naudingiau ir pačiai mokyklai, ir kariuomenei, ir tautai.

III. Mokyklos vaidmuo nacionaliniams nusiteikimams auklėti

1. Nacionalinio auklėjimo supratimas ir uždaviniai

Tauta, kaip tampąs dalykas, niekados nestovi vietoje; ji nuolatos skleidžiasi ir išsivysto. Šitame išsivystyme mes galime susekti trejetą pagrindinių tarpsnių. Visų pirma tauta pereina per savo tapimo tarpsnį, kada rasė, gyvenamoji aplinka ją dar tik *formuoja*. Šiuo metu tautos dar nėra. Šiuo metu ji dar tik tampa.

Susiformavusi tauta pradeda *bręsti* savo viduje. Ji dabar ugdo savo individualybę, ji ją ryškina, ji kelia tautinę sąmonę ir tautinį susipratimą. Tai yra tautos brendimo tarpsnis. Galop subrendusi tauta pradeda *veikti*. Šiuo metu ji įeina į žmoniją kaip pilnateisis ir lygiavertis narys, ji kuria aukštą kultūrą ir dalyvauja apskritai gyvenimo problemų sprendime. Tai yra tautos veikimo tarpsnis. Pirmame tarpsnyje tauta tampa, antrame bręsta, trečiame veikia. Pirmame tarpsnyje ji yra rasinė grupė, antrame tauta, trečiame nacija. Todėl *nacija yra subrendusi ir kultūringa tauta*. Tai yra savotiška tautinė asmenybė. Kaip kiekvienas žmogus yra individualybė, bet ne kiekvienas jau tuo pačiu yra asmenybė, taip ir kiekviena tauta yra tautinė individualybė, vadinasi, turinti savų bruožų, ją išskiriančių iš kitų tautų, bet ne kiekviena tauta yra asmenybė, vadinasi, sugebanti kurti didelių kultūrinių vertybių ir dalyvauti žmonijos gyvenimo problemų sprendime. Kai šitą tarpsnį ji pasiekia, iš paprastos tautos ji virsta nacija.

Tautai tapti nacija reikalinga tam tikro subrendimo, pasireiškiančio tam tikrais ženklais. *Pirmas nacijos ženklas yra tautinis susipratimas*. J. Felsas teisingai yra pasakęs, kad „nusistatymas priklausyti tam tikrai tautai yra subjektyvus ženklas, kad tauta baigė išsivystyti"[30]. Ir tai nėra tiktai formalinis paviršutinis nusistatymas. Nacijai neužtenka, kad tautos nariai gali pasisakyti, kas jie esą. Jie taip pat turi žinoti šito priklausymo prasmę ir pareigas. Jie turi suvokti jų tautinio gyvenimo paskyrimą, savos tautos reikšmę žmonijos gyvenime ir tuos uždavinius, kuriuos jų tauta turi vykdyti. Tiktai tada tautinis susipratimas yra turiningas ir vaisingas. Tiktai tada jis yra nacijos žymė.

Antroji nacijos žymė yra *aukštas kultūrinis lygis*. Kultūrinė kūryba subrandina tautą. Subrendusi tauta kuria aukštą kultūrą. Aukšta kultūrinė kūryba yra galima tiktai subrendusioje tautoje, nes tauta sugeba didžioms problemoms ir idėjoms duoti originalią tautinę formą tik tada, kai ji yra visiškai išsiskleidusi savo viduje. Todėl apie naciją galima kalbėti tik ten, kur tauta savo

---

[30] T. Staatslexikon III, 1488 p. v. H. Sacher.

kultūriniais darbais laimi reikšmingą tikrą vietą žmonijos gyvenime.

Šitas išėjimas į žmonijos gyvenimą ir įsijungimas į gyvenimo sąmoningą vyksmą kaip tik ir sudaro trečiąją nacijos žymę, kurią prof. Šalkauskis yra pavadinęs *dalyvavimu anttautinių problemų sprendime*[31]. Žmonijos gyvenimas rymo ant tam tikrų idėjų, kurios istorijos vyksme pamažu skleidžiasi ir nuo kurių priklauso vienoks ar kitoks žmonijos likimas. Subrendusi tauta negali nedalyvauti šių problemų sprendime. Ji turi prisidėti prie kitų tautų pastangų ir atskleisti šitose problemose naujus atžvilgius ir naujas sritis. Kaip žmogaus asmuo vispusiškai subręsta ir išsiskleidžia tik dirbdamas antasmeniniams tikslams, taip ir tauta įprasmina savo buvimą tik aktyviai dalyvaudama anttautinių uždavinių vykdyme. Visuotinės reikšmės problemų sprendimas atbaigia tautos virtimą nacija.

Visuotinės reikšmės problemų sprendimas vyksta tautoje savotišku originaliu būdu, kuris yra skirtingas nuo kitų tautų panašaus darbo. Kiekviena tauta anttautines idėjas pergyvena pagal savo individualinę struktūrą, todėl jas ir sprendžia savotiškai. *Šitas savotiškas visuotinių problemų sprendimo būdas sudaro vadinamąjį tautinį uždavinį arba tautinį pašaukimą.* Tautinis pašaukimas nėra koks nors *konkretus* darbas materialiniu atžvilgiu. Tai yra tasai atžvilgis arba tasai būdas, kuriuo tauta įsijungia į žmonijos vyksmą ir kuriuo šitas vyksmas reiškiasi tautos kultūroje. Tautinio uždavinio arba tautinio pašaukimo vykdymas sudaro ketvirtą nacijos žymę. Tiesa, šitas vykdymas gali būti ir nesąmoningas. Bet jis turi būti realus. Be abejo, tautai visados yra geriau, jeigu ji ne tik sąmoningai dalyvauja žmonijos gyvenime, bet ir žino, *kaip* ji dalyvauja, kitaip sakant, suvokia tąjį būdą, kuriuo žmonijos gyvenimas, kaip minėta, joje reiškiasi. Tokiu atveju tautinio pašaukimo vykdymas pasidaro žymiai vaisingesnis.

Šitos tad žymės: tautinis susipratimas, aukštas kultūrinis lygis, dalyvavimas žmonijos gyvenimo problemų sprendime ir šitų problemų sprendimas originaliu tautos prigimtį atitinkančiu būdu,

---

[31] Plg. Lietuvių tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933, p. 169.

kaip tik ir parodo, kad jas turinti tauta yra virtusi nacija, kad ji yra pasiekusi aukščiausią savo išsivystymo ir subrendimo laipsnį. *Nacija yra tautos gyvenimo tikslas išvidine prasme.* Štai dėl ko W. Saueris ir sako, kad „tauta ilgisi nacijos, kad sukultūrėtų, sudvasėtų ir apvaisintų kitas tautas"[32].

Nėra jokios abejonės, kad tautinis auklėjimas turi prisidėti ir prie nacionalinių nusiteikimų išugdymo. Kaip tautiškas auklėjimas išvysto tautinę individualybę, kaip patriotinis auklėjimas nustato tinkamus santykius su sava tauta, taip *nacionalinis auklėjimas rengia sąlygas tautai tapti nacija.* Žinoma, vienas auklėjimas tautos nacija nepavers. Auklėjimas nacijos nekuria. Naciją kuria kultūra. Bet auklėjimas rengia sąlygas kultūrai. Todėl jo reikšmė nacijai tapti yra labai svarbi. Nacionalinis auklėjimas kiekviename tautos naryje sudaro tokių nusiteikimų, kurie atitinka minėtas nacijos žymes. Nacionalinis auklėjimas skatina žmogų į kūrybiškumą, į originalumą, kas turi didelės reikšmės kultūriniam tautos lygiui pakilti. Nacionalinis auklėjimas veda žmogų į žmonijos gyvenimą, atskleidžia pagrindines šio gyvenimo problemas ir moko jas spręsti solidariai ir šitame sprendime tinkamai reprezentuoti savą tautą. Galop nacionalinis auklėjimas atskleidžia žmogui tautinį uždavinį arba jo tautos pašaukimą, tuo būdu jam atskleisdamas tą būdą, kuriuo jis, kaip tautietis, žiūri į gyvenimą.

Mokykla, dalyvaudama visuose tautinio auklėjimo uždaviniuose, negali praeiti nė pro nacionalinį auklėjimą. Savo programoje ir savo metode ji turi keletą dalykų, kurie minėtiems nacionalinio auklėjimo uždaviniams kaip tik yra nemaža reikšmingi. Tautinės kultūros lygiui pakilti turi reikšmės mokykloje esąs naujosios pedagogikos ypatingai pabrėžiamas *savarankiškumo principas,* dalyvauti visuotinių problemų sprendime atitinkamu savai tautai būdu yra reikšmingas *svetimų kalbų mokymas,* ir galop tautiniam pašaukimui suvokti būtų reikalingas savotiškas mokykloje objektas, kurį mes vadiname *tautinės kultūros mokslu.* Visus šituos dalykus tenka kiek plačiau panagrinėti.

---

[32] Sozialphilosophie, Berlin, 1929, p. 191.

2. *Savarankiškumo principas mokykloje*

Savarankiškumo principas yra vienas iš gražiausių moderniosios pedagogikos laimėjimų. Kultūrinei kūrybai tautoje skatinti jis turi pagrindinės reikšmės. Jeigu aukšta kultūra yra viena iš pagrindinių nacijos žymių, tai šitoji aukšta kultūra bus sukurta tik tada, kai atsiras pakankamas skaičius gabių ir savarankiškų kultūros kūrėjų. Mokykla savaime yra įjungta į kultūros kūrėjų išugdymą ir šitame darbe ji turi net pirmaeilės reikšmės. Ir čia savarankiškumo principui tenka ypatingas vaidmuo.

Nusiteikimas kurti ir šito nusiteikimo originalumas yra pažadinamas ne tiek materialine lavinimo puse, vadinasi, įsigytomis žiniomis, kiek formaline arba sugebėjimu šitas žinias savotiškai panaudoti. Žinios visados sudaro tolimesnio kultūrinio veikimo tik materialinį pagrindą. Be abejo, be materialinio bagažo kultūrinė kūryba nėra įmanoma. Vis dėlto šitas bagažas pats vienas kultūrinei kūrybai yra nevertingas, jei sykiu su juo neina savotiškas kūrybinis entuziazmas, kūrybinis užsidegimas ir originali linkmė. *Kultūros kūrėjų aukėjime svarbiausia yra ne prikrauti jų galvas žiniomis, bet sukelti juose kūrybinį entuziazmą ir jį pasukti originalia, savotiška kryptimi.* Jeigu mokyklose dėstomieji objektai savo turiniu tarnauja tolimesnei kultūrinei kūrybai kaip materialinis pagrindas, tai pats šitų objektų pasisavinimo *būdas* turi tarnauti kaip priemonė kelti minėtam kūrybiniam entuziazmui ir kūrybiniam originalumui. Todėl mokykla kaip tik ir turi rūpintis, kad kūrybiškumas ir originalumas lydėtų visą mokinio darbą, kad jis mokymosi vyksme kuo daugiausia įdėtų savo sielos, kad kuo daugiausiai būtų originalus, kad kuo daugiausiai stengtųsi dirbti *pats*. Savarankiškumo principas realizuoja šiuos reikalavimus. Reikia tik, kad pats šitas principas būtų realizuotas mokykloje.

Savarankiškumo principo vykdymas mokymo darbe atpalaiduoja mokinio dvasioje slypinčią asmeninę ir tautinę jo struktūrą, pagal kurią jis pradeda atlikti mokyklos užduodamus darbus. Tai yra įvadas į tolimesnės kultūrinės šito žmogaus kūrybos originalumą. Kultūros originalumas smarkiai nukenčia dėl mokykloje esančio šablono, dėl nuolatinio neleidimo prasikišti

originalesnėms asmenybėms. Savarankiškumo principas tokio prasikišimo ne tik nebijo, bet jį skatinte skatina ir tuo pačiu tiesioginiu būdu auklėja originalių tautinės kultūros kūrėjų. Iš kitos pusės, savarankiškumo principas žadina mokinio kūrybiškumą, jo norą aktyviai ir nuoširdžiai dalyvauti mokyklos vadovaujamuose darbuose. Kai mokinys gauna veikti savarankiškai, į mokyklines pareigas jis pradeda žiūrėti ne kaip į uždėtas iš viršaus, bet kaip į plaukiančias iš paties jo vidaus. Įsakymais ir bausmėmis paremtas mokyklinis darbas vis labiau pradeda virsti išvidinio susidomėjimo darbu. Prievarta čia bent iš dalies pasikeičia entuziazmu. Tai yra taip pat savos rūšies įvadas į tą vėlesnį kūrybinį užsidegimą, kuris turės kultūros kūrėjus lydėti visą jų gyvenimą.

Mūsų mokyklose šitas principas turėtų būti realizuojamas visu platumu. Didelio aktyvizmo ir dinamizmo šalys savarankiškumą, kūrybiškumą ir originalumą realizuoja pačiu savo gyvenimu. Žmonės, pasinėrę į dinamiško, aktyvaus ir originalaus gyvenimo srovę, savaime pasisavina šio gyvenimo ypatybes. Todėl tokių kraštų mokykla gali kartais savo praktikose ir mažiau kreipti dėmesio į savarankiškumo principą. Šituos mokyklinius trūkumus ten papildo pats gyvenimas. Tuo tarpu mūsų krašte yra visai priešingai. Mūsų gyvenimas yra per daug neaktingas, nesavarankiškas ir neoriginalus. Todėl priaugančių kartų kūrybiškumo ir originalumo jis beveik neskatina. Šitas darbas mūsų krašte tenka beveik tik vienai mokyklai. *Mūsų mokykla turi sudaryti mūsų gyvenimo priešingybę.* Iš mūsų mokyklų turi išeiti aktyviai, kūrybiškai, originaliai nusiteikę žmonės. Dėl to ir savarankiškumo principo realizavimas mūsų mokyklose turėtų būti kuo plačiausias. Brandos atestatas ateityje turėtų pažymėti ne tuos, kurie sugeba ką nors išmokti iš galvos, bet tuos, kurie savarankišku darbu pasirodo esą minimaliai subrendę kultūriniam darbui tautinėse srityse. Šiam reikalui reikėtų mokyklose šalia teorinių pamokų įvesti daugiau savotiškų pratybų. Taip pat turėtų būti sustiprintas mokslo ratelių veikimas, kurie galėtų pasiimti bent dalį lavinamojo mokyklos darbo. Tam tikra programos dalis arba programos pagilinimas savo darbu kaip tik galėtų būti atliekamas šiuose rateliuose. Šitas pratybinis lavinimo pobūdis turėtų

ypatingai daug vietos rasti mūsų universitete, kuriame didelė dalis teorinių paskaitų turėtų būti pakeista savarankiškomis studentų pratybomis. Šiuo metu Aukštoji mūsų Mokykla dar per daug yra verbalinė ir pasyvinė.

Taip pat daugiau dėmesio reikėtų kreipti ir į gabių žmonių atranką. Savarankiškumo principo didesnis realizavimas ir šioje srityje būtų gera priemonė pastebėti, kas gali būti vėliau naudingas kultūrinėje kūryboje ir ką reikėtų jau mokykloje pradėti globoti ir šelpti.

3. Svetimų kalbų mokymas

Žmonijos kultūra, kaip yra pasakęs Goethe, yra lyg fūga, kurioje nuolatos girdimi atskirų tautų balsai. Kiekviena kultūrinė gėrybė yra tautinė. Bet nė viena nėra tiek tautinė, kad žmonijai būtų neprieinama ir nesuprantama. „Tautiškiausioje dirvoje, – pastebi J. Maritainas, – leidžia šaknis žmogiškiausios ir visuotiniausios mintys".[34] Kultūros šaknys keroja tautoje, bet jos žiedai skleidžiasi žmonijoje. Izoliuoti kultūrą reikštų atskirti jos turinį nuo žmogiškumo, kuris yra jo šaltinis ir gaivintojas. Nacionalistinis atsitvėrimas nuo kitų tautų kultūros veda kultūrą į subergždėjimą ir į mirtį. Todėl pats tautinės kultūros pobūdis ir josios išsivystymo reikalas veda tautas į kultūrinį bendradarbiavimą.

Konkrečiai tautos kultūriškai bendradarbiauja ir bendromis pastangomis sprendžia anttautines problemas per atskirus asmenis, kurie pasidaro lyg ir tautinės kultūros atstovai ir josios reiškėjai. Tauta turi parengti gausingą būrį žmonių, kurie sugebėtų tinkamai savo kultūrai atstovauti, sugebėtų dirbti su kitų tautų kultūrininkais ir pajėgtų įnešti į žmonijos kultūrą savo originalių laimėjimų. Be tokio rinktinių žmonių būrio tauta niekados negalės pasiekti nacijos viršūnių. Ji visados liks tik stebėtoja kitų tautų kultūriniuose žygiuose.

Viena iš pirmųjų priemonių, kurios padeda tautos elitui dalyvauti anttautinių problemų sprendime, yra *svetimų kalbų mokėjimas*.

---

[34] Enquête sur le nationalisme, Paris, 1922, p. 5.

Tiesa, pats vienas svetimos kalbos mokėjimas dar nėra pakankamas pagrindas žmogui reprezentuoti savą tautą ir dalyvauti kultūriniame žmonijos gyvenime. Šiam reikalui reikia didelių gabumų ir aukšto išsilavinimo. Vis dėlto svetimos kalbos yra pagrindinė *priemonė*, kuri padaro prieinamus žmonijos lobius ir kuri savo ruožtu įgalina tautos reprezentantą atskleisti tautos kultūrą žmonijos atstovams. Todėl mokykla šalia savarankiškumo principo realizavimo turi kreipti ypatingo dėmesio ir į svetimų kalbų mokymą, kad iš jos išėję žmonės galėtų turėti priemonių vaisingai bendrauti su kitų tautų kultūrininkais.

Mažoms tautoms, savaime suprantama, reikia mokėti *daug* svetimų kalbų. Bet tai nereiškia, kad kiekvienas žmogus turėtų *visas* šias reikalingas kalbas mokėti. Svarbu, kad tautoje būtų daug įvairiakalbių žmonių. Atskiri asmenys paprastai sunkiai pasisavina kelias svetimas kalbas, ypatingai mūsų laikais, kada be kalbų mokslo yra dar labai daug ir kitų darbų. Atrodo, kad pateisinamas būtų toks principas: *kiekvienas mažos tautos inteligentas turi gerai mokėti vieną svetimą kalbą*. Iš kitos pusės, taip pat turėtų būti principas: *mažose tautose negali būti vyraujančios vienos kurios svetimos kalbos.* Mažoms tautoms visados yra pavojinga savintis išskirtinai tik vieną kurią svetimą kalbą, nes su kalba visados ateina ne tik svetimos kultūrinės gėrybės, bet ir svetima mąstysena, svetimas stilius kūryboje ir svetimi nusiteikimai. Dėl to negera, jeigu maža tauta pasiduoda išskirtinei vienos kurios didesnės tautos kultūrinei įtakai. Mažos tautos turi ypatingai saugoti savo kultūrinį originalumą. Šiam reikalui būtina vienos tautos kultūrinę įtaką atsverti kitos tautos įtaka. Įvairių svetimų kalbų buvimas mažoje tautoje kaip tik sudaro tokią pusiausvyrą tarp svetimų įtakų ir geriau saugo kultūrinį tautos originalumą bei savarankiškumą. Štai kodėl reikalinga mažoms tautoms mokėti keletą svetimų kalbų, bet neleisti viešpatauti kuriai vienai.

Kai šituos principus taikome mokykliniam darbui, gauname tokias praktines išvadas. Visų pirma *mokykloje turėtų būti dėstoma tiktai viena kuri svetima naujoji kalba.* Vadinamų *antrinių* svetimų naujųjų kalbų mokyklose neturėtų būti. Antrinės kalbos mokymas yra nenaudingas ir netikslingas. Turėdama nedaug pamokų,

tokia kalba mokinio nėra pakankamai pasisavinama. Baigęs mokyklą žmogus antrine kalba nesugeba nei kalbėti, nei naudotis literatūra. Argumentas, kad mokykla duoda kalbos pagrindus gramatikos ir žodyno pavidalais, neišlaiko kritikos, nes tokius pagrindus galima, baigus mokyklą, įsigyti žymiai greičiau ir be skriaudos kitiems dalykams, negu būnant mokykloje. Pedagoginiu atžvilgiu antrinių kalbų mokymas taip pat yra netikslingas. Pačių elementarinių kalbos dėsnių pasisavinimas naujosiose kalbose neturi lavinamosios reikšmės. Šitoji reikšmė atsiranda tik tada, kai kalba yra pasisavinama ligi josios pagrindų, kai suvokiama kalbos dvasia, josios stilius, josios logika. Tuo tarpu antrinių kalbų mokymas nuo viso to lieka labai toli. Todėl pedagoginės lavinamosios įtakos iš tokio mokymo mokinys nespėja patirti.

Antrinių kalbų pamokos turėtų užleisti vietą vad. *pagrindinei kalbai*. Mokyklose turėtų būti tik viena naujoji svetima kalba – būtent *pagrindinė*. Užtat ji turėtų būti išmokoma taip, kad mokyklą baigę mokiniai galėtų laisvai šia kalba kalbėti ir naudotis josios literatūra.

Antra praktinė išvada iš aukščiau minėtų principų yra ši: *mokyklose turėtų būti įvairios pagrindinės kalbos*. Jeigu reikalaujama, kad mažų tautų kultūrininkai mokėtų daug kalbų, yra būtina padaryti, kad įvairiose mokyklose pagrindinės kalbos būtų įvairios. Mažai tautai yra tiesiog nesusipratimas turėti visose mokyklose vieną ir tą pačią pagrindinę kalbą. Pagrindinės kalbos turėtų būti įvairios. Konkrečiai kalbant apie mūsų lietuviškąją mokyklą, tektų pastebėti, kad mes šiuo atžvilgiu, kaip ir daugelyje kitur, einame nuo vieno vienašališkumo prie kito. Iš sykio mūsų mokyklose buvo visur ta pati pagrindinė vokiečių kalba. Dabar ji pakeista taip pat visur ta pačia prancūzų kalba. Tai yra šokinėjimas be jokio reikalo ir tikslo, šokinėjimas vienašališkas, nepedagogiškas ir netautiškas. *Mūsų mokyklos turėtų būti padalintos kalbų atžvilgiu bent į tris grupes: vienose būtų pagrindinė vokiečių kalba, kitose – prancūzų, trečiose – anglų.* Galima dar būtų turėti keletą gimnazijų su pagrindine rusų kalba. Jokių antrinių svetimų naujųjų kalbų daugiau neturėtų būti. Pagrindinės kalbos mokymas turėtų būti žymiai sustiprintas. Tokiu būdu iš mūsų mokyklų galėtų išeiti

žmonių, kurių vieni gerai mokėtų vokiškai, kiti prancūziškai, treti angliškai. Mes paruoštume kadrą atstovų, kurie galėtų kultūriškai bendradarbiauti su visomis Vakarų Europos tautomis.

4. *Tautinės kultūros mokslas*

Savarankiškumo principas ugdo savarankiškus ir originalius tautinės kultūros kūrėjus. Svetimų kalbų mokymas parengia žmones vaisingai bendrauti su kitomis tautomis. Šiuo atžvilgiu mokykla gerai patarnauja tautinei kultūrai kurti ir anttautinėms problemoms spręsti, vadinasi, abiem pirmiesiems nacijos uždaviniams. Tuo tarpu trečiasis uždavinys arba tautinio pašaukimo vykdymas šiomis priemonėmis taip pat iš dalies yra realizuojamas. Vis dėlto jam aiškiau suprasti reikalinga yra mokykloje specialaus mokslo, kurį mes vadiname *tautinės kultūros mokslu.*

Tautinės kultūros mokslas būtų savotiška tautos istoriosofija, kuri mokinius giliau įvestų į tautos gyvenimą, supažindintų juos su tautine kultūra, su tautiniu pašaukimu ir su jo vykdymo sąlygomis. Tautinė istorija, kaip dėstomasis dalykas, šio uždavinio neatlieka. Ji tautos gyvenimą ne tiek aiškina, kiek aprašo. Tuo tarpu gilesniam tautos supratimui, ypač supratimui, koks yra tautinis pašaukimas, nepakanka tiktai pažinti tautos praeitį. Čia būtina yra suprasti jos dabartį ir nuvokti josios ateities perspektyvas. Paprastąją todėl tautos istoriją turėtų papildyti gilesnis tautos gyvenimo aiškinimas. Šiuo metu, kada tautinis principas skverbiasi į visas objektyvinio gyvenimo sritis, toksai tautinės kultūros mokslas būtų labai reikalingas.

Šio mokslo apimtis suimtų savin svarbiausias tautos gyvenimo problemas. Pirmoje eilėje *tautinės individualybės problemą:* josios susidarymą, josios elementus, rasės, gyvenamosios aplinkos, istorinio likimo vaidmenį. Tautinė individualybė yra pagrindinis apsprendžiamasis tautos gyvenimo veiksnys. Todėl ji turėtų būti pirmoje eilėje giliau pažinta. Toliau, tautinės kultūros mokslas apimtų pačios *kultūros problemą,* būtent, kaip kultūra reiškiasi tautoje, kokiomis lytimis ji formuojasi, kaip apskritai tautinė individualybė pasirodo tautinėje kultūroje. Tautinė

kultūra yra tautinės individualybės objektyvacija regimais pavidalais, kurių analizė turėtų mokinius giliau įvesti į savos tautos pažinimą. Galop tautinės kultūros mokslas apimtų *tautinio pašaukimo* problemą: jo pagrindus, jo esmę, jo uždavinius ir vykdymo sąlygas. Tautinio pašaukimo vykdymas sudaro vieną iš svarbiausių tautos gyvenimo uždavinių. Todėl jaunimas turėtų būti gerai su juo susipažinęs.

Tautinės kultūros mokslas kiekvienoje tautoje turi būti kitoks, nes kiekviena tauta turi kitokią individualybę, kuria kitokią kultūrą ir realizuoja kitokį pašaukimą. Vis dėlto vienu atžvilgiu jis yra bendras visoms tautoms, būtent, kad *jis atbaigia kraštotyros principo realizavimą*. Kraštotyros principas yra ryškus žemesniuose lavinimo laipsniuose. Bet kylant aukštyn, jo vaidmuo menkėja. Aukštesnėse klasėse jo beveik nežymu. Tuo tarpu tautinės kultūros mokslo įvedimas į aukštesnes klases kraštotyros principą išbaigtų savyje ir juo atbaigtų apskritai tautinį auklėjimą mokykloje. Mokiniai čia giliau susipažintų su savos tautos gyvenimu ir įsisąmonintų visus tuos nusiteikimus ir visas tas ypatybes, kurie juose būtų suformuoti. Tautinės kultūros mokslas būtų ir mokyklos darbo atbaigimas tautinio auklėjimo srityje.

P a b a i g a

Mokyklos, kaip įstaigos, vaidmuo tautiniame auklėjime

1. Mokyklos pastatas ir jo aplinka

Tautinis auklėjimas, kaip principas, reikalauja, kad tautinė individualybė būtų išvystoma ne tik pamokų metu, bet kad visa mokyklos sąranga eitų tautinio auklėjimo linkme. Tiek pats mokyklos pastatas, tiek jo aplinka turi turėti tautiškų bruožų, kurie nesąmoningai darytų mokiniams įtakos ir juos auklėtų. Mes esame auklėjami ne tik to, ką pažįstame savo protu, bet ir visų tų daiktų, su kuriais susiduriame. Todėl negera yra, kai mokyklos darbas eina viena linkme, o nesąmoninga įtaka iš mokyklos pastato

ir jo aplinkos stumia mokinį kita linkme. Sąmoningi ir nesąmoningi veiksniai tautiniame auklėjime turi būti suderinti.

Visų pirma *mokyklos namas turėtų būti aiškiai tautiško stiliaus.* Tautiškas stilius glūdi pagrindinių tautos architektūros ypatybių suderinime su gamtine aplinka. Mokyklos pastatas neturi būti svetimas tam kraštovaizdžiui, kuriame jis stovi. Jeigu mes reikalaujame, kad gamtinės ir kultūrinės įtakos susiderintų mokinio sieloje, tai visų pirma turime reikalauti, kad šitoks susiderinimas būtų įvykdytas tarp mokyklos namo ir jį supančios gamtos. Dėl to reikia papeikti tokią mokyklų statybą, kurios projektus gamina žmonės be ryšio su kraštovaizdžiu, be ryšio su tautinės architektūros esme. *Mokykloms statyti turi būti specialūs žmonės, kurie žinotų ne tik statybos, bet ir pedagogikos ir tautiškumo dėsnius.* Galima mokyklos statybą standartizuoti. Bet šitie standartai arba nustatyti mokyklų namų tipai turi būti sudaryti pagal pagrindinius kraštovaizdžio tipus. Mūsų šalies kraštovaizdžiai vis dėlto yra gana įvairūs. Todėl vieno mokyklos namo tipo visam kraštui negali būti. Kas tinka Aukštaitijai, tas netiks Žemaitijai. Zanavykų lygumos reikalauja kitokio mokyklos namo stiliaus negu Dzūkijos kalneliai. Mokyklos namas turi tapti organiška kraštovaizdžio dalimi, todėl jis turi būti gerai su aplinka suderintas.

Mokyklos *vidus ir viršus* turi būti taip sutvarkytas, kad kiekvienas mokinio pažvelgimas nejučiomis jį pakreiptų tautos gyvenimo linkme. Valstybės ženklas, žymių tautos žmonių atvaizdai, svarbesnių tautos gyvenimo įvykių paveikslai turėtų puošti klasių ir koridorių sienas. *Mūsų mokykloms baisiai trūksta paveikslų.* Mūsų mokyklų sienos yra tuščios arba nukabinėtos zoologijos bei botanikos paveikslais. O kas pedagoginiu ir psichologiniu atžvilgiu yra geriau, ar nuolatos žiūrėti į smauglį boa, ar į mūšį ties Žalgiriu, gali pasakyti kiekvienas. Viešose ir lengvai prieinamose vietose galėtų būti pakabintos tam tikros diagramos, vaizduojančios tautos augimą, jos sienų kitimą, jos tarmių santykius, ūkio, pramonės, prekybos gyvenimą, valstybės aparato santvarką, mokyklų sistemą ir kitus tautos gyvenimą liečiančius dalykus.

Mokyklos *aplinka* taip pat turi išreikšti tautos charakterį. Mokyklos sodas, gėlynas ir apskritai laisvas nuo trobesių sklypas tu-

ri būti taip sutvarkytas, kad šitoje santvarkoje nebūtų svetimų tautos dvasiai ir papročiams priemaišų. Todėl lietuviškos mokyklos sode statyti graikiškų nimfų ar satyrų statulas yra nusikaltimas tautiškumui. Mokyklos aplinkoje turi įsikūnyti tautos dvasia ir tautos tradicijos.

2. *Mokytojas ir jo asmenybė*

Visų šitų dalykų tvarkytojas ir didžiausias tautinio auklėjimo veikėjas yra *mokytojas*. Apskritai yra sakoma, kad mokytojas auklėja ne tuo, ką jis sako, bet tuo, kas jis yra. Šitas dėsnis tautiniame auklėjime yra ypatingai reikšmingas. Ilgos kalbos apie tautiškumą, apie patriotizmą mokiniams yra kuo mažiausiai naudingos. *Mokytojas negali būti geras tautinio auklėjimo veikėjas, jeigu jo paties tautinė individualybė yra skurdi, neišvystyta, jeigu jis nemoka tautiškai mąstyti, jei jo gimtoji kalba yra pilna svetimų priemaišų tiek žodyno, tiek sintaksės ir net tarties atžvilgiu, jeigu jis neturi skonio tautos meno kūriniams, jeigu jis nejaučia ir nepergyvena ypatingo ryšio su gimtuoju kraštu ir su savos tautos žmonėmis.* Tautinės individualybės visapusiškas išskleidimas yra ypatingai reikalingas pačiam mokytojui, nes tik tokiu būdu jis sugebės tautines ypatybes spinduliuoti į aplinką ir jomis pažadinti tautines užuomazgas savo mokiniuose. Tai ypač reikia pasakyti apie tuos mokytojus, kurie mokyklose dėsto visus minėtus dalykus. Gimtosios kalbos ir literatūros, piešybos ir muzikos, tikybos, istorijos, geografijos, karinio parengimo mokytojai turi būti pilnutinės tautinės asmenybės, vadinasi, geri patriotai ir uolūs tautinės kultūros darbininkai.

Bet mokytojas tautiškai auklėja ne tik savo asmeniu, bet ir savo *žodžiu*. Žodis visados yra galinga auklėjimo priemonė. Dėl to ir tautiniame auklėjime žodžio galios negalima niekinti, nors josios ir nereikia perdėti. Progų tautiniams pamokymams žodžiu atsiranda labai dažnai: tautinės šventės, žymesnių žmonių sukaktys, mirtys, tautiniai ar tarptautiniai laimėjimai, svarbesnės sutartys su kitomis valstybėmis – vis tai yra medžiaga, kurią galima panaudoti tautiniam auklėjimui. Bet reikia pastebėti, kad tokie minėjimai turi būti labai pedagogiškai suorganizuoti. Jų ilgumas,

dažnumas ir nuobodumas yra didžiausi tautinio auklėjimo priešai. Ilgos, menkai parengtos, moralizuojančio turinio kalbos čia yra ne vietoje. *Žodį reikia gerbti.* Todėl nedera juo švaistytis be reikalo. Jau yra praėję humanizmo laikai, kada buvo žavimasi tik žodžių ir sakinių skambėjimu. Mes jau reikalaujame minties. Tautinių minėjimų progomis mokiniai turi šį tą sužinoti, ko jie dar nežinojo. Jie turi šį tą pajausti, ko dar nebuvo pajautę. Tik tada tokie minėjimai bus vaisingi tautiniu atžvilgiu. Kai jie virsta tik formalinių ceremonijų atlikimu, jie yra nenaudingi visais atžvilgiais. Jeigu dar galima tokį formalizmą pateisinti suaugusioje visuomenėje, tai mokykloje jam yra ne vieta.

Mokyklos tad vaidmuo tautiniame auklėjime yra labai svarbus. Šalia šeimos, valstybės ir Bažnyčios mokykla šiuo metu yra labiausiai organizuotas tautinio auklėjimo veiksnys. Todėl *tautinio auklėjimo principą joje išplėsti taip, kad jis apimtų visas mokyklos darbo sritis, yra pagrindinis šių dienų mokyklų santvarkos uždavinys.*

ATITAUTINIMAS IR JO BŪDAI

Įvado žodis

Kai Pietuose lenkai, o Vakaruose vokiečiai tiesiog su įniršimu stengiasi neleisti užgydyt jų pačių padarytų mums nutautinimo žaizdų – iš tikro šiuo metu mūsų tautai kyla rimtas *atitautinimo* klausimas, nuo kurio išsprendimo pareis mūsų laimėjimai tuose sužeistuose kraštuose. O jų turime nemaža. Visas lenkų pasienis dar nėra nuoširdžiai suaugęs su lietuviškumu. Laikraščiai kartas nuo karto praneša net apie išdavikiškus žygius šitose vietose. Mokytojai pasakoja apie visas tas sunkenybes, kurių tenka patirti dirbant aplenkintuose kraštuose. Bet ypačiai didelio susirūpinimo kelia Klaipėdos kraštas. Vokiečiai kiek galėdami stengiasi, kad vokietybė čia ne tik nemažėtų, bet, priešingai, dar labiau plistų. Ir tam reikalui jie naudoja visas priemones. Naivu būtų manyti, kad kuomet nors vokiečiai atsisakytų nuo savo siekimų. „Vokiečių ateitis, – sako Hansas Altmanas, – yra neįmanoma, nepersunkus pasaulio vokiškąja mintimi. Aukšta kultūra duoda mums teisės visomis išgalėmis perteikti pasauliui vokiškąjį būdą"[1]. Šitas gana atviras pasisakymas yra vienokiu ar kitokiu būdu savas visiems vokiečiams, pradedant kaimo gyventojais ir baigiant filosofais. Jau nuo J. G. Fichte's laikų, kuris savo veikale *Reden an die deutsche Nation* įtikinėjo vokiečius, kad jie esą geriausi iš visos germaniškosios rasės, visi rašytojai nuolat kalė žmonėms į galvą, kad tik vokiečių tauta yra verta tikrai kultūringos tautos vardo. Tautų lygybės idėja vokiečiuose neturi nei pasisekimo, nei net

---

[1] Wie es zum Weltkrieg kam., III Aufl., 1916, Berlin, p. 31.

pripažinimo. Toks, rodos, idealistas, kaip Maxas Scheleris, savo knygoje *Nation und Weltanschauung* aiškiai pasako, kad vokiečiai tautų nelaiko lygiomis, kaip prancūzai, ir šitą nusistatymą palieka nuteisti istorijai. Galimas daiktas, kad istorija jį ir nuteis. Bet tuo tarpu mums tenka atkreipti į jį dėmesys, nes jo pasekmes mes jaučiame kiekvieną kartą vis skaudžiau.

Atplėštą tautos dalelę ir keletą šimtmečių buvusią svetimam kūne, žinoma, sunku yra vėl prigydyti, ir šitas darbas neina greitai. Atitautinimo vyksmas yra labai lėtas ir reikalauja gabių rankų. Tai ypač pasakytina apie mus, kurie susiduriame, be to, dar su tokia stipria svetimųjų pagalba nutautintam gaivalui. Ir vis dėlto mes turime smarkiai dirbti, nes kiekvienas pasivėlinimas gali būti nebeatitaisomas. Visa tai pateisina norą iškelti atitautinimo problemą ir panagrinėti ją pedagoginiu atžvilgiu, nes *atitautinimo problema iš esmės yra pedagoginė problema.* Tautinis auklėjimas apima ne tik ugdymą tų, kurie yra sveiki tautybės atžvilgiu, bet ir tų, kurie yra sužeisti ir todėl reikalauja ypatingos globos ir ypatingų ugdymo metodų. Visa tai šitas straipsnis ir bandys iškelti, pirma išaiškinęs atitautinimo prasmę ir jo pobūdį.

I. Atitautinimo prasmė ir pobūdis

1. Nutautinimo politikos smerktinumas

Užsiminus apie atitautinimą, tuoj ateina galvon *nutautinimo* klausimas. Todėl negalima tylomis pro jį praeiti, tuo labiau kad jis parodo ir pačio atitautinimo prasmę. Juk atitautinimas yra atitaisymas tų blogybių, kurių pridirbo nutautinimas, o šis savo ruožtu yra ne kas kita, kaip pastangos sugriauti žmoguje vienos tautybės žymes ir jų vietoj prigydyti kitos. Kokios tad vertės yra šios pastangos?

Žmonija nėra vienlypė masė, susidedanti tik iš paskirų individų ir vienodų tautų. „Pasaulio dvasią galima palyginti su orkestru, kuriam reikalingi visi muzikos instrumentai" (R. Cur-

tius). Šituos instrumentus kaip tik ir sudaro *tautos*, skirtingos viena nuo kitos ir fiziniu savo tipu, ir dvasiniu savo charakteriu. Žmonija yra išsisklaidžiusi tautomis būtinu būdu. Jau filosofas H. Grotius pastebėjo, kad „Dievas ne visoms žemės dalims visa suteikė, bet šalimis išskirstė savo dovanas, kad žmonės sudarytų bendruomenę, vieni kitų padedami". Ir šiandien mes negalime nė įsivaizduoti kitokios žmonijos, kaip tik *tautų* susivienijimo pavidalu. „Grynoji žmonija", apie kurią svajoja kosmopolitai, yra ne tik utopija, bet ir bespalvė, bekraujė, nevaisinga idėja. Ir todėl labai teisingai yra pasakęs J. G. Fichte, kad „tik tame nematomame, savoms akims paslėptame, tautų savotiškume, kuris ankštai yra susijęs su pirmykščio gyvenimo versmėmis, glūdi ir dabartinio, ir būsimo žmonijos vertingumo, dorybės ir nuopelno laidas".[2] Pavertimas žmonijos vienlype mase būtų ne kas kita, kaip tos pačios žmonijos paženklinimas išsekimo ženklu. Prieš kosmopolitų pageidavimus, istorijos vyksmas eina ne prie tautybių naikinimo, bet dar prie didesnio jų ištobulinimo ir kartu suderinimo vienos su kita į vieną puikų visuotinės žmonijos vainiką. Tautos bus amžinai, ir tik jų buvimas duoda pagrindo kalbėti apie visos žmonijos bendruomenę. „Mes esame įsitikinę, – rašo F. Benthinas, – kad pasaulio gale bus ne viena *viso* pasaulio kultūra, bet žydintis Dievo sodas *įvairiausių* kultūrų"[3], kultūrų, sukurtų paskirų tautų ir kartu sujungtų anttautinių idėjų pagalba į vieną visuotinę kultūrą. Tauta yra pagrindas žmonijos bendruomenei, ir tautinė kultūra yra pagrindas žmonijos kultūrai.

Dar ryškesnę tautos įtaką matome *individui ir jo gyvenimui*. Paskiras žmogus nesantykiuoja nei su žmonija, nei su visuotine kultūra betarpiškai, *bet tik per savo tautą ir per jos kultūrą*. Tai atsitinka dėl to, kad individas, gimęs ir augęs tautoj, negali izoliuotas nei mąstyti, nei veikti apskritai žmoniškai, nes visuomet yra sąlygojamas tų tautinių lyčių, kurias jis pasisavino, šv. Augustino žodžiais

[2] Reden an die deutsche Nation, Berlin, 1808, p. 423.

[3] Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik, v. W. Rein. II, Aufl. 2 Bd. str. „Nationale Erziehung", Langensalza, 1904, p. 553.

betariant, su „auklės glamonėjimais". „Tarp individo, per daug linkusio savo vienatvėj prie egoizmo, – sako prof. Šalkauskis, – ir žmonijos, per maža sutrauktos draugijos ir todėl ne visada turinčios pakankamai vykdytinės jėgos, laisvoji tauta privalo iš tikro tapti jungiamąja grandimi".[4] Šitas jungiamasis tautos vaidmuo yra svarbus ir žmonijai, sudarydamas pamatą visuotinei draugijai bei visuotinei kultūrai, ir pačiam individui, duodamas jam realios dirvos jojo darbams. Tauta daro nepakeičiamos įtakos ir individo išsivystymo pradžiai, ir pabaigai. Būdama, kaip prasmingai pastebi V. Solovjovas, „tiesioginė individo tąsa ir praplėtimas", tauta apsprendžia individą visu plotu dar jojo lopšyje. Žmogus yra suaugęs su savo tautos individualybe ne tik kūnu, bet ir savo mąstymu, ir savo doriniu charakteriu, ir estetiniu nusiteikimu, ir net religiniu reiškimosi būdu. „Tautybė iš pagrindo yra tas individualybės ratas, kuris iš visų pusių apsiaučia individą, papildo jo asmens buitį ir patiekia būtinas sąlygas pilnutiniam jo gyvenimui".[5] Individo išsivystymo tobulumas kaip tik ir pareina nuo to, kiek jis įauga į šitas jo tautybės patiektas sąlygas. *Tautinės individualybės išryškinimas savyje padeda išryškinti ir asmeninę individualybę.* Ir pilnai išsivysčiusiu negalima laikyti to žmogaus, kuris nėra ligi gelmių suaugęs su savo tauta. Šito paslaptingo ir kartu labai konkretaus suaugimo stoka bus matyti visuose tokio asmens darbuose: jie neturės ryškios lyties, bus bespalviai, bekraujai, nes trūks gimtosios žemės syvų. Todėl prof. Šalkauskio posakis, kad „pilnutinis individas tegalimas pilnutinėje tautoje"[6], yra teisingas, kalbant ne tik apie tautos pilnatvę, bet ir apie individo.

Šitie pasvarstymai apie tautybės reikšmę buvo mums reikalingi tam, kad galėtume jau iš karto pamatyti, ko verta yra nutautinimo politika. Jeigu individas pilnutinio savo išsivystymo gali pasiekti tik būdamas glaudžiai susijęs su tautine individualybe, tai jį nutautinti, vadinasi, suardyti jame tautinę individualybę, reiškia kartu atitverti jį neperžengiama tvora nuo pilnutinio išsisklei-

---

[4] „Romuva", 1921, nr. 1, p. 24.
[5] Prof. *St. Šalkauskis.* „Romuva", 1921, nr. 1, p. 21.
[6] „Romuva", 1921, nr. 1, p. 24.

dimo ir tuo pačiu nuo produktingesnės kultūrinės kūrybos. Pakeiskite žmogaus gyvenimo vietą, sąlygas, profesiją, pašaukimą, tuo dar nepadarysite jam didelės skriaudos. Bet priverskite jį pakeisti savo temperamentą – ir jūs jį sulaužysite. Tas pat yra ir su tauta. Nutautinta tauta darosi sulaužyta tauta. Dar daugiau, tauta net nėra giliausia prasme nutautinama, bet pamažu išnaikinama. „Šalia tikėjimo, – sako J. V. Siwersas, – švenčiausi žmogui dalykai yra gimtoji jo kalba ir teisė. Jie sudaro tą šventą trejybę, kuri kovoje kartu laimi arba žūva. Būdamas šitiems dalykams ištikimas, žmogus yra teisingas, drąsus, stiprus, pasiaukojąs, kilnus, – juos išplėšus, jis tampa sukirmiję̨s, melagis, bailus, silpnas, savanaudis, neteisingas, ciniškas..."[7] Ar tik ne čia rasime išaiškinimą, kodėl nutautinti arba nureliginti žmonės darosi tiesiog fanatiški kovotojai su paliktąja tautybe arba religija? Tautos savo dvasios gelmėmis nujaučia šitą gresiantį išsigimimą, ir todėl niekam taip turbūt gaivalingai nesipriešina, kaip nutautinimui. Tai instinktyvus savisaugos jausmas, tai pačios prigimties pastangos apsaugoti nuo sudužimo tai, ką joms sukūrė jų istorija, jų tėvynė, jų kultūra.

Nutautinimo problema nėra tik politinė, bet ir *etinė problema*. Fr. W. Försteris, kuris, kaip retai kas, drįsta principus taikyti ligi pat galo, ir šiuo atžvilgiu yra pastebėjęs, kad „tautinio organizmo išlaikymas yra daug gilesnė *dorinė* problema, negu politikai suvokia greita savo ranka ir trumpa akimi"[8]. Iš tikro, suardyti neliečiamą, pačios prigimties sukurtą tautos individualybę, pasmerkti ją lėtam išnykimui – tai yra blogas darbas ne tik kultūriniu atžvilgiu, bet ir etiniu – ir *jis vadinasi nuodėmė*. „Tautiškumas yra dorinis gėris... Norėti tautiškumą pašalinti arba išnaikinti būtų nusidėjimas žmonijai ir gamtai, kuri jį sukūrė, – sako J. Fels.[9] Prel. A. Dambrauskas eina dar toliau ir dar giliau įžiūri etinį nutautinimo blogumą. „Atėmimas iš žmogaus, – sako jis, – o tuo labiau iš

---

[7] Cit. *Fr. W. Förster*. Politische Ethik und politische Pädagogik. IV Aufl., München, 1922, p. 110.

[8] Politische Ethik und polit. Pädagogik, p. 470.

[9] Staatslexikon, v. H. Sacherer. III Bd., V Aufl. 1493 šp. str. „Nation". Freiburg, 1929.

visos tautos galios apreikšti savo turimąsias pajėgas yra ne tik didžiausioji žmonijos akivaizdoj neteisybė, bet ir *didžiausias nusidėjimas prieš Dievą"* (m. pbr.).[10] Ir jeigu šiandien net katalikai praeina tylomis pro nutautinimo problemą, tai tik dėl to, kad ligšiolinė mūsų etika labai smulkiai nagrinėjo asmens reikalus ir darbus, o neatkreipė dėmesio į bendruomenės etiką, kuri taip pat rastų nemaža kolektyviųjų nuodėmių ir kolektyviųjų kalčių. Šiandien reformacijos laikų šūkis „Kieno valdžia, to ir religija" laikomas barbarišku. Bet ar ne tokiu pat barbarišku reikia laikyti ir mūsų dienų šūkį „Kieno valdžia, to ir tautybė"? *Prijungti karo metu žmones prie savo valstybės tai dar nereiškia prijungti juos prie savo tautybės.* Ir ateis laikas, kada nutautinimo politika bus tokiu pat visuotinio pasmerkimo objektu, kokiu šiandien yra XVI amžiaus nureliginimo politika.

2. *Atitautinimo prasmė*

Jeigu yra smerktinas nutautinimas, tai visai ką kita reikia pasakyti apie *atitautinimą*. Atitautinimas yra atitaisymas tų blogybių, kurių padarė nutautinimas. Tai yra tiesiog išganingas darbas tiems, kurie jau buvo pasmerkti lėtai išnykti, kad užleistų vietą svetimos tautybės gaivalui. Atitautinimas *tautos atžvilgiu* visų pirma yra prijungimas iš naujo jau atplėštos dalies prie kamieno. Ne visada galima kalbėti apie politinį prijungimą. Bet ne jis svarbu atitautinimui. Žinoma, politinis tautos apsisprendimas yra puiki sąlyga ir pačiai tautybei ugdyti, ir atitaisyti nutautinimo padarytas skriaudas. Bet tai yra tik sąlyga. Nutautintą tautos dalį galima atitautinti ir neprijungus politiškai. Ne visada tai net ir galima padaryti, pvz., kai kalbama apie nutautintą arba nutautėjusią išeiviją. Jeigu tad politinis prijungimas yra tik pageidaujamas, tai kultūrinis yra *būtinas*. Sužeistoji ir net apmirusioji tautybė tik tada atsigauna, kai tautinės kultūros syvai pradeda vaikščioti po visą tą apmirusią dalį, kai įsiskverbia į visas josios sritis, ją tiesiog persunkia ir

---

[10] „Draugija", 1908, nr. 13, p. 66.

panardina. Nutautintiems žmonėms daug daugiau reikalinga šitos gyvos, šviežios tautinės kultūros, šitų ryškių tautinių lyčių negu kitiems. Jos turi ne tik iš viršaus prijungti juos prie visos tautos, bet ir iš vidaus pažadinti apmirusias tautiškas jėgas, užgydyti padarytas žaizdas, atgaivinti nuslopintą jų tautinę individualybę. Todėl visi moralizuojantieji pamokymai ir graudinimai, taikomi nutautintiems žmonėms, nueis niekais, jei šitie žmonės nebus iš vidaus surišti su gyva tautos kultūra, jei nepajaus, kad jų kultūriniam gyvenime pradeda tekėti kažkokios naujos srovės, naujos, bet kartu taip labai savos, primenančios kažką užmirštą, bet kartu gražų ir artimą. *Kultūrinis prijungimas, tiesiog stiprus nutautintos dalies sujungimas su tautos kultūra, sudaro atitautinimo esmę.*

Šitas kultūrinis prijungimas grąžina nutautintą dalį į savą tėvynę, tą, pasak E. Arndto, „visų pavidalų motiną", kuri tik viena duoda tautos kultūrai neatstojamą ir nepakartojamą pobūdį. Nutautinimo veiksmu atplėštoji dalis buvo pasmerkta kultūriniam bespalviškumui ir tiesiog nevaisingumui. Atitautinimas jai vėl grąžina kultūrinės jėgos, trykštančios iš atitaisytos tautinės individualybės ir apsireiškiančios kartais dar gausingesniais ir dar savotiškesniais kūrybiniais žygiais.

Jeigu žiūrėsime į atitautinimą *teisės atžvilgiu,* tai kaip nutautinimas buvo prigimtosios teisės sulaužymas, taip atitautinimas yra šitos teisės atitaisymas. Tai amžinas pabrėžimas, kad tautinė individualybė yra neliečiama, kaip ir asmeninė individualybė. Todėl teisė atitautinti yra prigimties teisė. Kaip prigimtis tautinę individualybę kuria, kaip ją saugo, taip prigimtis ir duoda teisės ją sužeistą gydyti. Žinoma, praktikoj labai dažnai susipina dviejų tautybių interesai, ir kas vienai yra atitautinimas, tai kitai – nutautinimas. Vis dėlto net ir čia nėra taip sunku įžiūrėti, katroj pusėj yra tiesa ir kas yra atitautintojas, o kas nutautintojas. *Ne žemė privalo spręsti tą ginčą, bet žmonės.* Jei žemės gabalas istoriškai ir priklauso vienai tautai, bet jei šios tautos žmonių čia jau nėra, jei jų vietoj gyvena kolonistai, vargu ar tuomet bus galima kalbėti apie šito krašto atitautinimą. Tai bus jau nutautinimas.

3. *Pedagoginis atitautinimo pobūdis*

Dabar mums paaiški *pedagoginis* atitautinimo pobūdis. Atitautinimas yra vienas iš tautinio auklėjimo veiksmų ir būtent tas, kuris kreipiamas į sužeistąją ir apmirusiąją tautos dalį, kad joje vėl pažadintų tautinę individualybę ir pastūmėtų ją į sėkmingesnę kultūrinę kūrybą. Čia tad ir išeina aikštėn atitautinamojo darbo sunkumas. Jis privalo neleisti, kad nutautintoji arba nutautėjusi dalis atsiliktų kultūroje, ir iš kitos pusės, jis privalo smarkiu žingsniu stumti priekin jos tautinės individualybės išsivystymą, kuris neišvengiamai buvo atsilikęs. Nutautintoji dalis turi pasivyti visos tautos pasiektąjį subrendimo laipsnį, turi jai prilygti ir stoti kartu su ja į kultūrinį darbą. Todėl jei tautinis auklėjimas yra reikalingas tautai apskritai, tai ypačiai jis reikalingas nutautintai josios daliai. Sveika tautinė individualybė gali išsiskleisti ir savaimingai, nors, žinoma, tai niekuomet nėra pageidaujama. Viena prigimtis, be kultūros pagalbos, niekad nieko negali išplėsti ligi tokio tobulumo, jog jis jau būtų visai tinkamas savo tikslui. Savaimingumas privalo visados būti papildytas sąmoningumu, ir prigimtis – kultūra. Tik ten, kur sueina sutartinėn smarkus prigimties veržimasis ir smarkios kultūrinės žmogaus pastangos, – tik ten galima laukti puikių išdavų. Bet ypač sąmoningas žmogaus prisidėjimas yra reikalingas ten, kur prigimtis yra apardyta, kur josios dėsniai veikia netikslingai, kur natūrali jų eiga buvo iškreipta pašalinių veiksnių. Čia sąmoningas kultūrinis veikimas turi būti dvigubas: jis turi atitaisyti tai, kas iškreipta, ir kartu stumti priekin šitą sužeistąjį padarą. *Vienos* prigimties čia niekados neužtenka. Taigi *viena* prigimtis negali tinkamai atitaisyti nė nutautinimu iškreiptos tautinės individualybės. Palikta viena sau, ji skurs, nyks ir, jeigu visiškai ir nežus, tai vegetuos šalia puikiai klestinčios visos tautos. Tai bus apdžiūvusi kamieno šaka. Todėl ji reikalinga ypatingos globos ir ypatingo susirūpinimo. *Atitautinimas yra spartesnis tautinės individualybės ugdymas,* yra ypatingas tautinio auklėjimo atvejis, nes čia ir auklėjimo *objektas* yra ypatingas.

Jeigu į atitautinimą žiūrime kaip į ugdomąjį veikimą, tai į atitautinamuosius žmones reikia žiūrėti kaip į *ugdymo objektą.* Bet

šitasai objektas nėra paprastas. Tai nėra nuoseklia prigimties ir istorinio išsivystymo eiga suformuota tautinė individualybė. Tai individualybė pažeista, svetimų gaivalų ir svetimų elementų prisigėrusi ir todėl ugdomajam darbe traktuotina kaip *nenormali*. Vadinasi, *atitautinimo objektas yra nenormalus tautinio auklėjimo objektas, ir atitautinimo pedagogika yra nenormaliųjų pedagogika*. Nesusipratimams išvengti čia pat reikia pastebėti, kad šitas nenormalumas yra kitoks negu individualinis nenormalumas, kaip ir pati kolektyvinė pedagogika yra kitokia negu individualinė. Vis dėlto tautiniam auklėjime į atitautinamąjį darbą reikia žiūrėti kaip į *tautiniu atžvilgiu* nenormaliųjų ugdymą.

Kokie bruožai yra charakteringi atitautinamiesiems žmonėms? Visų pirma yra aiškiai pastebima *jų dvilypė psichologija*. Senoji tautinė individualybė, apsireiškianti jų mąstysenoj, jų charakteryj, jų dailiojoj kūryboj, dar nėra išnykusi (ir tik dėl to galimas atitautinimas). Prigimties gelmėse ji dar teberusena ir tebedaro dar gana stiprios įtakos visam šitų žmonių gyvenimui. Vis dėlto ant jos jau yra susiformavęs svetimas sluoksnis, sudėtas iš svetimos tautinės individualybės elementų, kurie paviršiuje turi pirmenybę. Nutautintų žmonių galvosenoj ir josios išraiškoj – kalboj yra daug svetimų žodžių ir posakių, jų charakteryj yra žymus linkimas pasiduoti svetimoms sugestijoms, dailioji jų kūryba jau yra apvilkta svetimais drabužiais, ir fizinis jų tipas jau yra gavęs svetimo kraujo, atėjusio per mišrias vedybas. Bet šitos dvi tautinės individualybės dar nėra susiliejusios į vieną: naujoji dar nėra išstūmusi senosios – ir štai šitas faktas yra tos dvilypės psichologijos priežastis. Bet jis taip pat yra ir atitautinimo pagrindas. Kai senosios individualybės jau nebelieka, tuomet negalima kalbėti apie atitautinimą. Todėl atitautinimas, kaip tautinio auklėjimo darbas, savo plotu ne visados sutampa su atitautinimu, kaip politinio prijungimo išdava. Politinis „atitautinimas" ne kartą peržengia ribas ir virsta nutautinimu, kuriam taikytina tai, kas buvo aukščiau pasakyta apie nutautinimą.

Antroji charakteringa atitautinamųjų žmonių žymė yra *instinktyvus jų priešinimasis atitautinimo darbui*. Nutautintoji dalis niekados nepuola į glėbį savo tautai. Pradėjusi suaugti su svetima tautine

individualybe ir su svetima kultūra, ji į paliktąją tautą žiūri kaip į savo priešininkę ir ne kartą nekenčia jos net fanatiškiau už svetimuosius. Tai greičiausia yra pačios prigimties troškimas ramybės. Prasidėjus nutautinimo vyksmui, prigimtis purtėsi prieš ateinančias svetimas lytis. Nereikia manyti, kad nutautinimas arba nutautimas vyksta visai ramiai. Anaiptol! Tai yra didelių sukrėtimų laikas, ne kartą lydimas net ir labai skaudžių sąžinės konfliktų. Pirmoji karta visados pergyvena gilią tragediją. Ir tik laikas pamažu dildo padarytas žaizdas, kol pagaliau svetimas sluoksnis pridengia jas lyg kokiu plasteriu ir apmarina jų skausmą. Tuo tarpu atitautinimas vėl nori tą svetimą plasterį nuplėšti, vėl atnaujinti žaizdas ir jas gydyti jau *savais* vaistais. Čia gal ir rasime paaiškinimą, kodėl nutautintieji žmonės instinktyviai priešinasi atitautinimui. Tai yra ligonio baimė. Tad kokie švelnus, kokie rūpestingi ir sąžiningi privalo būti tie, kurie yra pašaukti dirbti atitautinimo darbą. Jų asmenyj turi susijungti gydytojas ir pedagogas. Jie turi būti specialistai ir tautinės medicinos, ir tautinės pedagogikos.

Konstatuodami šitą faktą, mes prieiname prie atitautinimo *veikėjų*. Atitautinimo veikėjai iš esmės yra *kolektyviški pedagogai.* Jie privalo *ugdyti* iškreiptą nutautintos dalies tautinę individualybę ir tai *sparčiai* ugdyti. Tad pedagoginio sugebėjimo, pedagoginio pasirengimo ir pedagoginio takto reikalavimai, specialiai pritaikyti kolektyvinei pedagogikai, yra *ypačiai* jiems statytini. Kas eina į atitautinimo darbą tik su *teisiniais ar sociologiniais* pabūklais, bet palikęs šalia *pedagogiką,* tas vargiai susilauks žymesnių laimėjimų. Gali net pasitaikyti, kad toks veikimas pasieks tik priešingų rezultatų: užuot nutautintą dalį prijungęs prie visos tautos, jis pastūmės ją dar labiau į svetimųjų glėbį. Ir tai, kas ne kartą primetama svetimųjų įtakai, yra ne kas kita, kaip netikęs savųjų veikimas.

Dėl atitautinimo objekto nenormalumo tautiniu atžvilgiu, ugdomasis darbas darosi labai sunkus, ir todėl atitautinimo veikėjų prisirengimas turi būti labai rūpestingas ir labai platus. Visų pirma *atitautinimo veikėjai privalo gerai pažinti atitautinamųjų tą dvilypę psichologiją.* O tai reikalauja ne tik išstudijuoti savą tautą,

bet ir tą, kurion nutautintoji dalis linksta, ne tik apatinį sluoksnį, bet ir viršutinį, nors jis ir yra svetimas. Todėl tarp ko kito dviejų kalbų mokėjimas atitautintojams yra *būtinas*. Toliau, *reikia taip pat gerai pažinti kultūrinius nutautintosios dalies santykius su svetima tauta*. Buvo minėta, kad atitautinimo darbo sėkmingumas pareina nuo to, kiek pasiseka nutautintąją dalį prijungti *kultūriniu* atžvilgiu prie paliktos tautos, tiesiog perlieti jai kultūrinių syvų. Viso to nebus galima tinkamai atlikti, nežinant, kiek ir kaip nutautintoji dalis yra susirišusi su svetima kultūra, kokios srovės turi toje vyraujančios reikšmės ir ar labai jos skiriasi nuo savos tautos tautinės kultūros. *Atitautintojas*, kaip ir kiekvienas pedagogas, *privalo būti kartu ir kultūros filosofas*. Socialinės nutautintojo krašto santvarkos pažinimas taip pat reikalingas. Ne kartą atitautinimo vyksmas neina reikiamu greičiu tik dėl to, kad šitiems žmonėms primetama svetima socialinė santvarka, sukelianti juose dar didesnį pasipriešinimą. Jei atitautinamoji dalis buvo pirmiau prijungta prie respublikos, o paskui tapo monarchijos ar diktatūros dalimi, sunku tikėti, kad atitautinimo darbas čia rastų palankios dirvos. Todėl tautinės pedagogikos atžvilgiu atitautinamųjų kraštų *autonomija* yra labai sveikas dalykas. Garantuodama žmonėms jų įprastąją santvarką, ji sumažina pasipriešinimą atitautinimo darbui. Išmintingų atitautintojų rankose šitoji autonomija yra puiki priemonė. Kiekvienas nenormalusis pedagogikoj naudojasi tam tikra „autonomija". Pedagogo uždavinys kaip tik ir yra pakreipti šitą suteiktą laisvę ugdymo reikalams. Tiesa, politiniu atžvilgiu atskirų kraštų autonomija gali sudaryti kartais ir keblumų. Bet čia jau politikų išminties dalykas palaikyti gerus ir nuoširdžius santykius tarp centro ir autonomiškų vienetų. Šitie santykiai labai svarbūs ir atitautinimo sėkmingumui. Ne paskutinėj vietoj stovi ir atitautinamojo krašto ekonominio gyvenimo pažinimas, reikalingas ypač tiems, kurie turi tiesioginių su juo santykių. Ekonominių šito krašto interesų surišimas su tautos ekonomika ne kartą padeda pagrindą sparčiam atitautinimo vyksmui.

Iš atitautinimo veikėjų taip pat reikalautina ir tinkamo nusistatymo pačio atitautinimo atžvilgiu. Jie turi gerai žinoti, kad

atitautinimo vyksmas yra labai lėtas. Tai yra gydymas ir ugdymas kartu, o tai neina greitai. *Kantrus laukimas,* tiesiog žvejo charakteris, atitautintojams yra būtina savybė. Karščiavimasis, šūkavimai, žodžiu, pigi agitacija čia turi paprastai kuo mažiausia pasisekimo. Atitautintojai taip pat neturi užmiršti, kad *atitautinimas yra vienas iš nenormaliųjų ugdymo darbų* ir kad todėl jis reikalauja daug *tolerancijos ir meilės.* Reikia toleruoti daug dalykų, kurie kartais yra net priešingi tautinei kultūrai. Bet juos reikia pakęsti iš viršaus, kertant šaknis viduje. Griebimasis prieš juos prievartos niekados neišeina naudon. Apie prievartos politiką atitautinimo darbe kalbėsime vėliau. Čia tik galima pažymėti, kad *kiekvienas prievartos žygis atitautinamajam krašte sulaiko atitautinimo vyksmą. Prievarta ir atitautinimo sėkmingumas yra atvirkštiniam santykyj.* Tai turi gerai žinoti ir jausti kiekvienas atitautintojas.

Bet ypač iš atitautintojų reikalautinas yra *tikrasis tautiškumas.* Pavyzdys turi begalinės reikšmės ne tik individualinėj, bet ir kolektyvinėj pedagogikoj. Tai yra nejaučiama įtaka ugdomajam, bet labai galinga ir labai pastovi. Kas yra atitautintojas tik dėl pinigo, kam savoji tauta yra tik pragyvenimo vieta, kam tautiškumas yra tik švenčių dalykas, pasidedamas į spintą kartu su franku, tas atitautinime nieko nelaimės. Ir vargas tam kraštui, kurio atitautinimo darbą yra paėmę tokie „atitautintojai". „Ne gražių žodžių, bet gražių darbų!" – tai yra šūkis kiekvieno sėkmingo kultūrinio veikimo, o ypač atitautinimo. Ir niekas gal taip nepažadina nutautintuose žmonėse paliktos tautybės ir kultūros pasiilgimo, kaip nuoširdus atitautintojų santykiavimas su savąja tauta ir su josios kultūra. Pastatyti prieš pilnutines asmenybes, pro kurių kiekvieną žygį trykšta nenudėvėtos, šviežios, gaivinančios lytys, kylančios iš glaudaus suaugimo su savo tautine individualybe, nutautinti arba nutautusieji žmonės savaime pasijunta tik atlaužos, tik skeveldros, kurių darbams trūksta spalvos ir charakterio. Sužadinti nutautintuose žmonėse jausmą, kad jie nėra pilnutiniai, reiškia atidaryti atitautinimui plačius vartus. Bet tai galima tik pastačius priešais pilnutinę tautinę individualybę.

II. Atitautinimo būdai

Atitautinimo būdai yra ne kas kita, kaip tos priemonės ir tie metodai, kurių pagalba stengiamasi gydyti ir ugdyti nutautintosios dalies individualybę. Pasvarstę patį atitautinimo darbą pedagoginiu atžvilgiu, negalime kitaip nagrinėti nė to darbo būdų, arba metodų. Bet kadangi atitautinimo darbas paprastai yra dirbamas ne paskirų asmenų savo pačių iniciatyva, o visos tautos ar valstybės, todėl šituos atitautinimo būdus mes vadiname *politikos* vardu. Vis dėlto šitą „politiką" čia vertinsime ne politiniu atžvilgiu, bet pedagoginiu.

1. Izoliacijos politika

Pirmutinis būdas, kurį pagunda gali atitautintojam pasiūlyti, yra vadinamoji *izoliacijos politika*. Juk atrodo labai natūralu visomis priemonėmis atitverti nutautintą ar nutautusią dalį nuo tos tautos, su kuria ji, nelaimei, buvo susirišusi. Žinoma, šitoks atitautinimo būdas galimas yra tik ten, kur nutautintoji dalis ir politiškai prijungiama prie buvusios paliktos tautos, sudarydama su ja vieną valstybę. Jutimas galios tuos „neištikimuosius" paimti į savo rankas iš tikro ne kartą sugundo valdovus izoliuoti nutautintą dalį svetimos valstybės ne tik politiniu, bet ir – svarbiausia – kultūriniu atžvilgiu. Tiesa, viduje svetimos tautybės sluoksnis nėra spaudžiamas ir gniuždomas jėga, kaip matysime prievartos politikoj, bet tik stengiamasi neleisti jai turėti jokių reikalų su svetima tauta.

Šitoks atitautinimo būdas turi sau panašų ugdymo būdą individualinėj pedagogikoj, kai susiduriama su nenormaliais asmenimis. Ir juos norima išugdyti atskyrus nuo visuomenės, uždarius tam tyčia skirtuose namuose. Vis dėlto, jeigu šitokia izoliacija kartais esti pateisinama individualinėj pedagogikoj, tai kolektyvinėj – šiuo atveju atitautinimo darbe – ji negali rasti pateisinimo.

Visų pirma izoliuotasai kraštas per daug staiga pasijunta atsidūręs naujuose santykiuose. Kultūriniai sveikosios dalies syvai nespėja taip greitai persunkti nutautusios dalies, ir ši atsiduria

labai nevaisingoje būklėje, tiesiog „dvasios sausroje", pasakytų asketai. Nutautinimo darbas surišo ją tūkstančiais siūlų su svetima tauta ir josios kultūra. Dabar staiga tie visi siūlai yra nutraukiami, bet jų vieton dar nieko nesuspėjama duoti. Toks staigus perversmas, tokia didi operacija negali būti sveika jau ir taip pažeistai tautiškai individualybei. Prie to kultūrinio neryškumo, kuris atsirado nutautinimo darbu, čia dar pridedamas kultūrinis tuštumas, ir viso to pasekmė gali būti tik dar didesnis šito krašto individualybės apardymas. Izoliacijos politika tuo būdu nutautintą dalį padaro dar labiau be savojo veido. Atskirti nuo pirmiau juos rišusios kultūros, jie netenka senojo pobūdžio, tuo tarpu pozityviai neugdomi, neįsigyja naujo. Izoliacija atitautinimo darbe negali būti vaisinga jau vien dėl to, kad ji yra grynai negatyvinis veiksnys, pedagogiškai kalbant, tai yra tik drausminimas be skatinimo. Tuo tarpu drausminimas tegali būti naudingas tik ten, kur pirmoj eilėj stovi skatinimas.

Žinoma, negalima neigti, kad izoliacija atitautinimo darbe *visiškai* nereikalinga. Yra įtakų, einančių iš svetimos tautos, nuo kurių būtinai reikia nutautintąją dalį izoliuoti. Bet paprastai šitoji izoliacija atsiranda savaime, jei kraštas prijungiamas ir politiškai. Jeigu ne, tuomet izoliaciją tegali sudaryti tik smarkus nutautintųjų prijungimas kultūriniu atžvilgiu. Vis dėlto šitoji izoliacija, būdama tiktai išvidinė, ne visada yra tiek sėkminga, kaip politinis atskyrimas. Bet šiuo atveju kitokios nė būti negali. Politinis atskyrimas nėra taip smarkiai pergyvenamas, ypač jeigu nesikėsinama prieš prijungtojo krašto socialinę santvarką, ir tai yra vienas iš atitautinimo pedagogikos reikalavimų. Tuo tarpu kultūrinis atskirojo krašto santykiavimas su svetima tauta privalo pasilikti. Atitautinimas nėra naujų drabužių užsivilkimas, bet išvidinis nutautintos dalies *perauklėjimas*. Todėl jis turi būti labai atsargus ir labai tolerantingas visam tam, kas tik gali būt pakenčiama. Kultūrinių santykių palaikymas nėra baisus, jei iš atitautintojų eina pakankamai planingas ir uolus kultūrinio prijungimo darbas. Žinoma, jei jo nėra, tuomet santykiavimas nutautintos dalies su svetimąja gali būt ir blogas. Bet čia reikia ne santykiavimą naikinti, o prieš jį pastatyti uolų ir pozityvų atitautinimo darbą.

Jeigu netikusi yra atitautinimo darbui izoliacijos politika, tai dar labiau netikusi, tiesiog smerktina yra vadinamoji *prievartos politika*. Tai ne kas kita, kaip labai pasenusi iš esmės netikusi „lazdos pedagogika", pritaikyta kolektyviniam ugdymui.

Prievartos politikos esmė yra jėgos pagalba užspausti svetimosios tautybės kiekvieną apraišką ir taip pat jėga brukti senosios tautybės lytis. Prievartos politika atitautinime yra tikroji sesuo prievartos politikos nutautinime. Todėl ji paprastai seka šios pastarosios pėdomis: uždraudžia svetimą kalbą, svetimą spaudą, keičia socialinę santvarką, o vietoj to *įsako* visa tai, kas eina iš atitautintojų.

Nereikia daug aiškinti, kad šitoks atitautinimo būdas labai dažnai sulaukia visai priešingų rezultatų. Tautiškumą suteikia žmogui ne oficialus ir tendencingas spaudimas iš viršaus, bet laisvas ir sąmoningas jo tautinio savotiškumo ugdymas iš vidaus. „Kokia silpna ir trumparegė yra prievarta pagrįsta jėgos politika, – sako Fr. W. Försteris, – ir kaip greitai ji turi sudužti dėl visos aplinkos susitelkimo prieš ją – pagal amžinus individualinės ir kolektyvinės psichologijos dėsnius".[11] Iš tikro, kiekviena prievarta sukelia pasipriešinimą, ir niekur šitas pasipriešinimas nėra taip labai jaučiamas, kaip atitautinime arba nutautinime. Jei vokiečiai per 40 metų nė kiek nesuvokietino Elzaso gyventojų, tai jie turi padėkoti savo prievartos politikai. Spaudžiami žmonės pasidaro atkaklūs ir fanatiškai prisiriša prie to, kas norima juose užgniaužti. Iš kitos pusės, prievarta gimdo neapykantą tų, kurie spaudžia, ir kartu viso to, kas tik iš jų eina. Jeigu tad prievarta vartojama atitautinime, ji pagimdo neapykantą ne tik atitautintojų, bet ir jų tautybės, ir jų kultūros, ir jų šalies, ir apskritai viso jų gyvenimo. Priverstinis atitautinimo darbas neturi jokios pozityvios reikšmės ir jokios vertės. „Biurokratija ir schematizmas yra mirtis kiekvienos asimiliavimo politikos", – sako Fr. W. Försteris[12]. Ji padaro

[11] Politische Ethik und politische Pädagogik, p. 107.
[12] Politische Ethik und politische Pädagogik, p. 108.

kraštą nevaisingą kultūriniu atžvilgiu, ji mažina gyventojų darbo produktingumą, nes skatina svajingą laukimą kada nors išsivaduoti iš šitos priespaudos. Neretai šitas noras išsiveržti apsireiškia net ginkluotu sukilimu.

Tiesa, atitautinimo darbe, norint užkirsti kelią sąmoningam svetimųjų gaivalų veikimui, tenka kai kada griebtis ir smarkesnių priemonių. Bet tuomet: 1) krašto gyventojai turi aiškiai jausti, kad jos taikomos ne jiems, bet svetimiesiems ardytojams tautinio darbo; 2) šitos priemonės turi tęstis tik labai trumpą laiką; ilgas jų taikymas neišlaikytų gyventojų jausmo, kad jos taikomos ne jiems; 3) jos privalo liesti tik pačius stambiuosius dalykus ir gali būt vartojamos tik kraštutiniais atvejais. Nieku būdu jos negali brautis į kasdieninį gyvenimą ir sutrukdyti normalią jo eigą. Kai šitos visos sąlygos išpildomos, smarkesnių priemonių panaudojimas gali būt iš tikro naudingas. Ugdomasis turi jausti, kad ugdytojas nėra bevalis, ištižęs, bet rimtas ir galingas. Vis dėlto jėgos vartojimas yra pateisinamas tik labai retais atvejais. Prievartos politika su šituo pedagoginiu drausmingumu neturi nieko bendro.

3. *Pralenkimo politika*

Vienintelis, mūsų manymu, tikras atitautinimo būdas yra *pralenkimo politika*. Jau kaip pats vardas parodo, tai yra ne kas kita, kaip perviršinimas nutautintosios dalies visame kultūriniame plote. Jeigu graikai kultūriniu atžvilgiu nugalėjo politinius savo užkariautojus, tai tik dėl to, kad juos buvo pralenkę kultūrinėse rungtynėse. Kai ir socialinis, ir politinis, ir ekonominis, ir apskritai visas kultūrinis gyvenimas sveikos tautos paima viršų, kai pralenkia nutautintosios dalies gyvenimą, atitautinimo darbas eina beveik savaime. Kultūrinė pirmenybė yra tiesiog neatsispiriamas patraukimas. Ir kas svarbiausia, kad šitas patraukimas yra jaučiamas, nesąmoningas, – rodos kilęs iš pačių traukiamųjų prigimties. Todėl jie laiko visai natūraliu daiktu prisišlieti prie šitos aukštesnės kultūros, tuo labiau kad ji atrodo tokia sava: senoji tautybė pradeda atgyti viduje. Ir kai susijungia patraukimas iš viršaus su senosios tautinės individualybės skatinimu iš vidaus – tuomet ati-

tautinimo darbas tikrai gali tikėtis puikių laimėjimų. Todėl *pralenkimo politikos esmė reikalauja taip pakreipti kultūrą, kad naujieji gyventojai ją ryškiai pajaustų kaip aukštesnę natūralaus jų pačių kultūros išsivystymo formą.* Tai ir yra visa atitautinimo paslaptis.

Pralenkimo politika turi labai gerų ypatybių, tiesiog būtinų atitautinimo sėkmingumui, – ypatybių, kurių arba visiškai, arba bent labai žymiai trūksta kitoms atitautinimo politikoms. Visų pirma *ji palieka gyventojams visa, kas yra sena.* Tai yra labai svarbus dalykas. Prievartos politika dėl to ir darosi nesėkminga, kad ji pirmoj eilėj rūpinasi išnaikinti visa, kas tik eina iš svetimos tautinės individualybės. Pralenkimo politika elgiasi visai priešingai: ji tiesiog gerbia visa, kas tik yra brangu nutautintojo krašto žmonėms. Todėl Fr. W. Försteris visai teisingai pastebi, kad „pagrindinis kiekvienos tikrai sielas laiminančios ir širdis pavergiančios asimiliavimo politikos žygis privalo visuomet būti didžiadvasis pagerbimas prijungtųjų žmonių ypatybių, tradicijų – net jų atkaklumo"[13]. Išmintingi ir tolregiai politikai gerai supranta šitą reikalavimą, ir jų žygius todėl visada lydi pasisekimas. Galbūt gražiausią tokią tautos brangenybių pagerbimo pavyzdį yra parodę romėnai. Užkariavę Galiją, jie labai saugojo kaimų ir miestelių teisinius įpročius ir padėjo juos į pagrindą tvarkyti žmonių santykiams. Tautinės šventės buvo uoliai globojamos, visos tradicijos gerbiamos. Romėniškoji kultūra nebuvo primetama iš viršaus, bet sujungiama su tautos būdu, religija ir laisve. Faktas, kad užkariauti dievaičiai visų pirma buvo pastatomi Rymo panteone, rodo romėnų taktiką ir elgesį su politiškai pavergtąja tauta. K. Vossleris pastebi, kad „romėnai niekados nesikėsindavo į užkariautos šalies kalbą"[14]. Neapolyj, pvz., visą romėnų viešpatavimo laiką graikų kalba nebuvo paliesta. Net imperatoriai, vizituodami šitą kraštą, prisitaikydavo prie graikiškų šalies papročių[15]. Taip elgėsi ir prancūzai Elzase. Prancūzų politika šitam krašte buvo išreiškiama dviem žodžiais: *pas toucher!* – neliesti! Jie beveik kiekvie-

[13] Cit. Fr. *W. Förster.* Politische Ethik und polit. Pädagogik, p. 105.
[14] Cit. Fr. *W. Förster.* Politische Ethik und polit. Pädagogik, p. 105.
[15] Plg. *Mommsen.* Römische Geschichte, III Bd.

nam kampelyj įsisteigė muziejų vokiškai kultūrai, jie nė nebandė vesti karo prieš vokiečių kalbą. Strasbūras dar net XIX a. pirmoj pusėj buvo vokiečių kultūros židinys. Viso to vaisiai buvo tokie, kad vėliau vokiečiai per 40 metų neįstengė šito krašto prisijaukinti. Tai pamokymas visiems žemažiūriams politikams. „Tokia didžiadvasiška apsauga, – sako Fr. W. Försteris, – tu geriausiai prijungtiesiems parodysi, kad jie randa vietos pas tave visai savo būtybei – vietos ir savo ištikimybei; tik tuo būdu išsiauklėsi juos klausyti savo reikalavimų".[16]

Kita svarbi pralenkimo politikos ypatybė yra ta, kad ji, palaikydama visa, kas yra sena, *nauja parodo aukštesniam laipsnyj.* Tai visų pirma pažadina pagarbos nutautintam krašte, o paskui ir meilės šitai aukštesnei kultūrai. Pralenkimo politika šituo atveju įgyja skatinančio ir tiesiog viliojančio pobūdžio. Tai yra tikras pedagoginis veikimas. Atitautinimas yra ugdomasis darbas. Bet „ugdoma tik tas, kuriam įstengiama parodyti aukštesnis žmogaus buities laipsnis". Kultūra, jeigu ji yra aukštesnė, apvaldo kraštą daug geriau ir daug giliau negu policija ar kariuomenė. Ji pašalina iš žmonių tąjį instinktyvų norą ginti savo tegul ir iškreiptąją tautinę individualybę. Tuo būdu esti sulaužoma svarbiausia atitautinimui kliūtis. Kultūrinės idėjos patraukia žmones, primena jiems senąją, jų paliktąją tautybę ir tuo būdu parengia puikias išvidines sąlygas ugdomajam atitautinimo darbui.

Trečia gera pralenkimo politikos ypatybė *yra jos keitimasis kultūrinėmis vertybėmis.* Palikdama, kas yra sena, ir kartu atnešdama naujų, tobulesnių elementų, ji įgalina glaudų bendradarbiavimą tarp visos kultūros ir nutautintosios dalies. Ir tik šitokiu keliu teka tie kultūriniai syvai, kurie yra būtini sužeistai nutautintųjų individualybei gydyti. Nutautinimas nėra tik ardomasis veiksmas. Jis duoda ir pozityvių dalykų. Todėl atitautinime svarbu šituos naujus teigiamus dalykus organiškai įjungti į visos tautos kultūrą. *Atitautinime reikia ne tik duoti, bet ir imti.* Ir tik su šitokiu nutautintosios dalies kultūros įjungimu yra įjungiami ir žmonės. Jie pamažu suauga su senąja savo tautine individualybe, svetimieji

---

[16] Politische Ethik und politische Pädagogik, p. 109.

elementai ištirpsta, ir žaizdos būna išgydytos. Šitoks savitarpinis keitimasis kultūrinėmis vertybėmis pastato tiltą ant to plyšio, kuris buvo padarytas kraštą nutautinant. Ir kol tie *plyšiai* tebejuoduoja, atitautinimo darbas neina sėkmingai.

III. Klaipėdos krašto atitautinimas

Mes turime kraštą, kuriam galime ir privalome pritaikyti visa tai, kas buvo aukščiau pasakyta. Mums istorija lėmė tarp kitų parodyti ir atitautinamojo darbo gabumus. Todėl šitas straipsnis būtų nepilnas, jei jo išvados nebūtų specialiai pritaikytos Klaipėdos kraštui. Žinoma, autorius tuo tarpu tegali šitą pritaikymą padaryti tik labai bendrą. Bet ir jis gal mes vieną kitą šviesos spindulėlį į taip svarbų šito krašto tautinį auklėjimą.

1. Mūsų politikos kryptis

Kokią mes esame pasirinkę politiką Klaipėdos krašto atitautinime? Likimas jau yra nulėmęs tai, kad Klaipėdos krašto autonomija neleidžia mums pavartoti ten nei izoliacijos, nei tuo labiau prievartos. Vadinasi, mes būtinai turime pasirinkti *pralenkimo politiką*, nors ji reikalauja daug judrumo ir todėl rambesniems gali nepatikti. Bet susidėjusios aplinkybės mus būtinai prie to verčia. Ir labai gerai! Tai dar vienas akstinas, stumiąs mus skubos keliu – vajaus keliu sukrusti kelti tautinę kultūrą.

Pralenkimo politika reikalauja, kad Didžioji Lietuva pralenktų Mažąją savo kultūros laipsniu. Tai nėra lengvas darbas. Bet tai vienintelė priemonė organiškai prisijungti Klaipėdos kraštą. Kol to nebus, tol su Mažąja Lietuva mes vis turėsime didelio vargo. Praėjusią vasarą šio straipsnio autoriui teko gyventi Klaipėdos krašte. Puikūs keliai, medžiais apsodinti lygūs plentai, gražiai sutvarkyti miškeliai, malonios ūkininkų trobos, mašinos laukams dirbti – rodos, tai išviršiniai daiktai, bet jie yra didžiulė kliūtis organiškam šio krašto suaugimui su D. Lietuva. Argi gali klaipėdietis pasijusti esąs savas D. Lietuvai, kuri nė iš tolo neprilygsta savo tvarka ir

materialine kultūra jojo kraštui. Kol pas mus bus dūminių pirkių (pavaikščiokit Punios, Rumbonių ir apskritai Alytaus apskrity), kol mūsų keliai bus neišvažiuojami, kol mūsų kaimo bernai laužys pasodintus prie plentų medelius ir daužys akmenimis kelią rodančias lenteles, tol galime nelaukti, kad klaipėdietis nežiūrėtų į mus kaip į pusiau barbarus. Praėjusiais metais nuskambėjo pas mus šūkis „Pažinkime Klaipėdos kraštą!" Skatinta ekskursijos, kelionės ir t. t. Tai iš tikro neblogas dalykas. Bet Klaipėdos atitautinimui jis neduoda beveik nieko. Ne tiek mums reikia pažinti Klaipėdos kraštą, kiek klaipėdiškiams D. Lietuvą. Klaipėdos krašte turi būt paskleistas šūkis: „Pažinkite D. Lietuvą!" *Klaipėdiškiai* turi rengti ekskursijas pas mus. Bet ką mes jiems parodysime? Kauną! Taip, bet to dar maža! Mes turime jiems parodyti visą kraštą. Ir čia iškyla didelis keblumas: mes turime gražių *gamtos* padarų, bet neturime *kultūros* laimėjimų. Materialinė mūsų krašto kultūra nesužavės klaipėdiečio išlepintos akies. Ir jis sugrįžęs daug mieliau žiūrės į Rytprūsius negu į D. Lietuvą. Taigi *materialinės gerovės pakėlimas mūsų krašte yra būtina sąlyga Klaipėdos krašto atitautinimui*. Tai nėra tik netiesioginė sąlyga ir tolimas reikalavimas. Tai yra pagrindas. Jeigu atitautinimo esmė yra kultūrinis prijungimas, tai mes kitaip Klaipėdos krašto neprisijungsime, kaip tik per materialinę kultūrą. Reikia neužmiršti klaipėdiečių pobūdžio.

2. Senosios individualybės globojimas

Mes turime būti tiek didžiadvasiai, kad sugebėtume pagerbti klaipėdiečių tradicijas, vokiškąsias jų brangenybes, žodžiu tariant, visą komplikuotą tautinę jų individualybę ir josios apraiškas. Tai nėra pataikavimas. Ir vokietintojai gal džiaugsis, bet gilesnieji supras, kad tik šitokiu būdu Klaipėdos kraštas nebegrįžtamai sprūsta iš vokiškosios įtakos. Vokiečiai džiaugėsi ir dėl prancūzų politikos Elzase. Bet jų džiaugsmas buvo labai apgaulingas. Kalbant konkrečiai, ką mes turėtume padaryti, rodydami pagarbą senosioms Klaipėdos krašto vertybėms? Visų pirma reikia paminėti skirtingą jų religiją. Jos negalima slopinti. Bet negalima nė leisti, kad josios skelbėjai būtų rengiami Vokietijoj. Tam reikalui jau se-

niai yra įsteigtas Evangelikų Teologijos fakultetas V. D. U-te. Bet jis veikia Kaune. Tai labai netikslinga. *Jis turi veikti Klaipėdoj!* Jeigu jis būtų per siauras to krašto reikalams, jį reikia praplėsti. Tuo mes parodysime pagarbą klaipėdiškių religijai ir išmušime iš vokietininkų rankų stiprų argumentą, kad susijungęs su D. Lietuva, Klaipėdos kraštas turėsiąs virsti katalikišku.

Toliau, Klaipėdos krašte yra nemaža vokiškosios kultūros vertybių, kurias privalu išlaikyti. Tam reikalui būtina įsteigti keletą, tegul ir nedidelių, muziejų didesniuose miestuose. Jie turi dvejopą tikslą: 1) apsaugo nuo žuvimo kultūrinės vertybės ir 2) parodo krašto gyventojams, jog rūpinamasi jų reikalais. Ir vienas, ir kitas atžvilgis yra svarbus. Tiesa, pasunkėjęs mūsų laikų ekonominis gyvenimas apsunkina šitų sumanymų realizavimą. Bet vis dėlto net ir dabar dar būtų galima juos įvykdyti. O dar labiau, *jie jau turėjo būti seniai įvykdyti.*

Svarbus dalykas patraukti Klaipėdos krašto besimokantį jaunimą studijuoti aukštosiose mūsų mokyklose. Tam reikalui tiek V. D. U-tas, tiek Ž. Ūkio Akademija turėtų paskirti net po keletą stipendijų kiekvienam fakultete klaipėdiškiams. Jeigu negalima skirti naujų, reikia bent rezervuoti tam tikrą skaičių iš esamų. Nuo to truputį nukęs D. Lietuvos studentai, bet jie pasiaukos sužeistojo krašto naudai. Mūsų aukštosiose mokyklose studijavę klaipėdiečiai vėliau bus tikri savo krašto ugdytojai.

Tas pat reikia pasakyti ir apie mokytojų parengimą. Mokytojai atitautinimo darbe ypatingai yra svarbūs. Ir Klaipėdos kraštas per visą metų eilę beveik nepažengė priekin tautiškumo atžvilgiu dėl to, kad ten mokytojai buvo ir tebėra vokietininkai. *Klaipėdos* kraštui mokytojus iš klaipėdiškių žmonių reikia rengti D. Lietuvoj. Tam reikalui mūsų mokytojų seminarijose taip pat turi būti paskirtas tam tikras skaičius stipendijų ar bent padaryta šiaip palengvinimų tiems, kurie iš Klaipėdos krašto atvyks čia mokytis. Kai turėsime prirengę tautiškai nusiteikusių mokytojų, Klaipėdos krašto veidas bus atnaujintas.

Visi šitie dalykai mūsų spaudoje ir šiaip paskaitose jau buvo iškelti. Bet jie praskambėjo beveik be jokio aido. Juos tad vėl reikia iškelti, nes tik šitokiu keliu galima prieiti didesnių laimėjimų.

3. *Keitimasis kultūrinėmis vertybėmis*

Labai svarbus yra keitimasis kultūrinėmis vertybėmis. Klaipėdos kraštas gali daug ko mus pamokyti, jei mokėsime tinkamai pasirinkti. Jo tvarka, jo įsakymų gerbimas – tai vis dalykai, kurių mums trūksta. Iš kitos pusės mes turime to, ko neturi klaipėdiečiai. Mes turime tad ir imti iš jų, ir jiems duoti. Tik šitoks aukštas kultūrinis bendradarbiavimas sujungs arčiau D. Lietuvą su Mažąja.

Kultūriniam bendradarbiavimui turi nepaprastos svarbos *keitimasis kultūriniais darbininkais*. Todėl klaipėdiškiams reikia parūpinti darbo D. Lietuvoj, o mūsų inteligentus kelti į Klaipėdos kraštą. Bet šitas keitimasis reikalauja ypatingo apdairumo: *į Klaipėdos kraštą negali patekti nė vienas, kuris savo darbais kompromituotų lietuviškumą*. Reikia atsiminti, kad Klaipėdos krašte dirbantieji D. Lietuvos žmonės yra iš savo padėties *atitautinimo veikėjai*, vadinasi, *tautiniai pedagogai*. Todėl svarbu, kad jie būtų tinkami. Ir kol aukštų valdininkų žmonos viešai demonstruos savo rusiškumą, kol valdininkai už nusikaltimus bus keliami į Klaipėdos kraštą (nes ten negaus „antros" algos), tol atitautinimo darbas neis reikiamu spartumu, nes visi tokie „pedagogai" darys tik išvirkščios įtakos. Į Klaipėdos kraštą skiriami žmonės turi būti ypač sąžiningi, kultūringi ir lietuviški. Pedagoginis jų veikimas lietuviškumo ugdyme pasirodo ne amatininkiškam sugebėjime atlikti savo profesijos darbą, bet veikime, pabaigus tarnybą, veikime savo šeimoj, siauruose rateliuose, iš kurių srovi lietuviškumas. Tai privalo niekados neužmiršti tie, nuo kurių tai pareina. *Klaipėdos kraštas neturi būti ištrėmimo vieta.*

Apskritai visų mūsų nusiteikimas Klaipėdos krašto atžvilgiu turi būti labai pedagogiškas. Klaipėdiečių neatitautinsime įsakymais, rezoliucijomis ar protestais. Tam reikia gilaus kultūrinio susiartinimo. Kaip šiandien yra su mūsų atitautinimo darbu Klaipėdos krašte, paaiški iš šitų pasvarstymų ir iš visų įvykių, apie kuriuos praneša spauda. J. Görres kartą pasakė: „Elzase yra daug žmonių, kurie galėtų valdyti visą Prūsiją, bet Prūsijoj nėra nė vieno, kuris mokėtų valdyti Elzasą". Kyla baimės, kad kartais šitie žodžiai netiktų mūsų santykiams su Klaipėdos kraštu.

TAUTINIS AUKLĖJIMAS NUTAUTINTOJE VILNIAUS APLINKOJE[1]

Įvadas

Atitautinimo prigimtis

Tautinis auklėjimas nutautintoje aplinkoje yra ne kas kita, kaip šitos aplinkos ir joje gyvenančių žmonių atitautinimas. Tai yra pirmutinis, pasakytume, negatyvinis uždavinys. Pozityviai suprastas tautinis auklėjimas yra tautinės individualybės išvystymas pedagoginėmis priemonėmis. Bet nutautintoje aplinkoje šitoks pozityvus tautinės individualybės išvystymas yra negalimas. Čia visų pirma reikia nuvalyti tai, ką ilgi amžiai yra pridengę svetimos tautybės dulkėmis. Čia reikia visų pirma prigydyti tai, kas svetimųjų buvo atplėšta nuo tautos kamieno. Kitaip sakant, nutautintą aplinką ir joje gyvenantį žmogų visų pirma reikia atitautinti, o tik paskui imtis tiesioginio tautinės jo individualybės išvystymo. Kol tautinė individualybė yra apaugusi svetimu kiautu, kaip tas Platono minimas legendarinis graikų dievaitis Glaukas, tol tiesioginis tautinės individualybės išvystymas yra neįmanomas. Vadinasi, *tautinis auklėjimas nutautintoje aplinkoje yra ne kas kita, kaip nutautintų žmonių atitautinimas,* jų grąžinimas į savą tautą ir į savą dvasinę tėvynę, kuri, pasak E. Arndto, yra „visų pavidalų motina".

Kas sudaro šito atitautinimo esmę? Kas yra šitas nutautintų žmonių grąžinimas į savą tautą? Atitautinimo esmei nušviesti tebūna man leista pasinaudoti prancūzų rašytojo, jeigu neklystu, Prospero Merimée, vienos novelės psichologinė idėja. Šioje novelėje

---

[1] Paskaita, skaityta L. K. Mokytojų S-gos konferencijoje Vilniuje 1939 m. gruodžio 30 d.

Prosperas Merimée pasakoja vienos mergaitės meilės dramą. Mergaitė buvo įsimylėjusi laivyno karininką, kuris paskui išvyko iš salos, kurioje mergaitė gyveno, ir daugiau nebegrįžo. Nelaimingąją šitas smūgis taip sukrėtė, kad ji pamišo, neteko tikrovės sąmonės ir visą laiką laukė grįžtančio karininko, kiekvieną sykį bėgdama į uostą sutikti atplaukiančio laivo ir kiekvienam karininkui žiūrėdama į veidą. Mergaitės pagailo vienam karininkui, ir jis pasiryžo grąžinti nelaimingajai tikrovės sąmonę. Jis kažkur buvo skaitęs, kad įvykių sukrėtimo pamišusius žmones galima išgydyti tuo būdu, kad jie pastatomi į tokias aplinkybes, kurios jiems kuo vaizdingiausiai primenančios juos sukrėtusį įvykį. Todėl ir anas karininkas ryžosi pakartoti nelaimingos mergaitės atsiskyrimo sceną ir tuo būdu stengtis pažadinti josios sąmonę. Kiek galėdamas jis išklausinėjo žmonių, mergaitės tėvų, pažįstamų, senesnių karininkų, kurie dar atsiminė aną atsiskyrimą, ir tuo būdu sužinojo daug charakteringų smulkmenų. Visa kuo stropiausiai paruošė ir inscenizavo. Mergaitė buvo aprengta baliniais drabužiais, grojo orkestras, uoste stovėjo vėliavomis pasipuošęs laivas. Mergaitė visą laiką buvo kažkaip nustebusi ir stengėsi vis kažką prisiminti. Kai visa minia triukšmingai atvyko į uostą ir kai visą šį vaidinimą surengęs karininkas atsisveikino su mergaite ir lipo į laivą, mergaitė suriko ir – atgavo sąmonę.

Mums čia nesvarbu, ar mediciniškai šitas būdas yra geras pamišusiems žmonėms gydyti. Mums svarbu yra tik tai, kad Prosperas Merimée čia atvaizdavo psichologišką įvykį, kada senoji sąmonė grįžta senųjų įvykių ir vaizdų įtakoje. Mergaitė atgavo sąmonę dėl to, kad jos sielą palietė senieji įvykiai ir vaizdai, kurie jai buvo nepaprastai giliai įsmigę ir kuriuos ji buvo nepaprastai giliai pergyvenusi. Šita novelės išreikšta mintis, man rodosi, gerai tinka atitautinimo prigimčiai suprasti. Nutautinimas yra ne kas kita, kaip senosios tautinės sąmonės praradimas. Nutautęs arba nutautintas žmogus nesijaučia, pavyzdžiui, esąs lietuvis, nes jis neturi senosios lietuviškosios sąmonės. Negalima sakyti, kad jis neturi senosios lietuviškosios individualybės. Anaiptol! Šitoji individualybė nėra išnykusi. Kur senoji tautinė individualybė jau yra visiškai išnykusi, ten negalima kalbėti apie atitautinimą. Ten

galima kalbėti tik apie naują nutautinimą. Nutautinimo ar nutautėjimo atveju paprastai senoji individualybė pasilieka labai ilgus amžius. Tačiau toks žmogus netenka senosios tautinės sąmonės. Šią sąmonę pridengia nauji įvykiai, nauji vaizdai, naujos kultūrinės gėrybės, kurios paprastai eina sykiu su svetima, vadinasi, nauja tautybe. Norint tad tokį žmogų atitautinti, reikia jam grąžinti senąją tautinę sąmonę. Šitą sąmonę jam bus galima grąžinti tada, kai jis susidurs su tais įvykiais ir vaizdais, kurie jam šitą sąmonę sukūrė. Kitaip sakant, *senąją tautinę sąmonę žmogus atgaus tada, kai jis bus suvestas į gyvą organišką santykį su senosios tautybės kultūrinėmis gėrybėmis, nes tautinę sąmonę sukuria tautinė kultūra. Vadinasi, atitautinimas giliausia esme yra senosios tautinės sąmonės pažadinimas tautinės kultūros gėrybių pagalba.*

Tai yra teorinis principas. Bet mums svarbu žinoti konkrečiai, kokiomis gairėmis vaduodamiesi mes galėsime šitą senąją lietuvišką sąmonę žadinti nutautintame Vilniaus krašte. Mums taip pat svarbu žinoti, kokių konkrečių priemonių turėsime imtis, kad šitas žadinimo darbas būtų sėkmingas. Svarbiausia, mums reikia žinoti su kokia nutautinimo rūšimi mes turime reikalo Vilniaus krašte. Todėl šioje paskaitoje norėčiau minėtus tris klausimus ir paliesti: 1. Koks yra Vilniaus krašto nutautinimo pobūdis; 2. Kokios yra Vilniaus krašto atitautinimo gairės ir 3. Kokios yra Vilniaus krašto atitautinimo priemonės. Visus šiuos klausimus ir teks iš eilės panagrinėti.

1. Vilniaus krašto nutautinimo pobūdis

Nutautinimas gali būti labai nevienodas. Tos pačios tautos vienas kraštas gali būti nutautintas vienaip, o kitas visai kitaip. Tai priklauso nuo tų būdų ir nuo tų priemonių, kuriomis nutautinimas buvo vykdomas. Per dvidešimtį savo nepriklausomo gyvenimo metų mes turėjome reikalo su dviem mūsų tautos nutautintais kraštais: su Klaipėdos kraštu ir dabar su Vilniaus kraštu. Apie šių dviejų kraštų nutautėjimo skirtybes mes kalbėsime kiek vėliau. Čia iškeliame tik patį faktą, kad nutautinimo skirtingumas

reikalauja ir atitautinimo skirtingumo. Tų pačių būdų ir priemonių negalima taikyti visiems nutautintiems kraštams. Šiuo tarpu mums ir rūpi: koks yra Vilniaus krašto nutautinimo pobūdis.

Mūsų tautos istorinis likimas padarė, kad mes su lenkais esame turėję labai artimų santykių ir kad šitie santykiai buvo neigiami mūsų tautiškumo atžvilgiu. Dvasiniame savo gyvenime ir dvasinėje savo kūryboje tautos labai dažnai ieško tarpusavio kontakto ir tarpusavės pagalbos bei paramos. Tai yra visai natūralus dalykas, nes visuotinė žmonijos kultūra kaip tik ir išauga iš tokio darnaus tautų bendradarbiavimo. Mūsų istorija taip pat mus suvedė į kontaktą su kaimynėmis tautomis. Pirmykštės savo istorijos metu, Mindaugo-Vytauto laikais, mes arčiau santykiavome su rusais. Didžių žygių dvasia, kuria gyvena nomadinis mūsų tautinės individualybės pradas, mus vedė į plačias Rusijos lygumas, kuriose mes tenkinome savo norą plačiau mąstyti ir svajoti. Vėliau, priėmus Krikščionybę ir pasukus daugiau išvidinės statmeninės kūrybos linkme, mes pakrypome į lenkus. Kiek rusų žemėse mes ieškojome plačios erdvės, tiek lenkų kultūroje mes ieškojome apvaisinančių akstinų. Dvasinė ano meto lenkų kultūra buvo ankstesnė, todėl mes natūraliai pasukome į ją ir laukėme, kad iš jos galėsime gauti gyvos jėgos savai kultūrai kurti. Deja, turime pripažinti, kad šitas lūkestis buvo apviltas. Užuot davę mums paskatinančios ir apvaisinančios jėgos, lenkai mums atgabeno savo objektyvinę išviršinę kultūrą. Lietuviškoji individualybė ieškojo gyvos dvasios, o gavo sustingusių kultūros gėrybių. Lenkų įtaka pradėjo į mūsų tautą brautis objektyvinės kultūros keliu. Mes iš lenkų prisiėmėme visuomeninės kultūros formas, papročius, kalbą, meną, titulus, mokslo laimėjimus, religinės liturgijos lytis, žodžiu, visa, kas yra vadinama objektyvinėmis kultūros gėrybėmis, arba, trumpai, civilizacija. Lenkai atėjo į mūsų tautą ne su kultūra, vadinasi, ne su gyvąja dvasia, bet su civilizacija, vadinasi, su išviršiniais laimėjimais ir su šių laimėjimų organizacija.

Šitas faktas turi pagrindinės reikšmės Vilniaus krašto sulenkinimui suprasti. Civilizacijos prisiėmimas yra visai kas kita negu kultūros prisiėmimas. Civilizacija neįsibrauna ligi tautinės individualybės gelmių ir todėl tautinės individualybės nekeičia jo-

sios esmėje. Civilizacijos gėrybės yra savotiškai uždaros, baigtos, nebegyvos. Tarp subjektyvinės žmogaus dvasios ir civilizacijos gėrybių yra visados tam tikras tarpas, kuris dar labiau padidėja, jeigu šitoji civilizacija yra svetima tautiškumo atžvilgiu. Svetimos civilizacijos prisiėmimas tautinę individualybę tiktai sužaloja. Jis uždeda tiktai išviršinį sluoksnį, po kuriuo senoji tautinė individualybė paprastai pasilieka gyva. Nutautinimas, kuris kyla iš svetimos civilizacijos prisiėmimo, yra paviršutiniškas. Jis eina ne iš žmogaus vidaus, bet iš jo paviršiaus. Civilizacijos nutautina ne žmogaus gelmes, bet tiktai jo išorę.

Dėl to ir Vilniaus krašte tasai ilgas lenkinimo procesas lietuvybę apardė tik paviršiumi. Vilniaus krašto gyventojų dauguma neteko lietuviškos kalbos, lietuviškų papročių, savos valstybės, savo visuomeninės ir socialinės santvarkos. Visi šie dalykai buvo prisiimti iš lenkų. Bet visi jie buvo išviršiniai. Lietuvis vilnietis, mokydamasis lenkų kalbos, dalyvaudamas lenkų visuomenės ir valstybės gyvenime, gyveno tąja sena mintimi, kuri lietuvį suvedė į uniją su lenku ir kuri palaikė lietuviškumą lietuvyje ir lenkiškumą lenke, nes uniją daryti gali tik dvi skirtingos ir šituos skirtingumus žinančios tautybės. Vilniaus lietuvis, prisiimdamas lenkišką civilizaciją, niekados nė negalvojo, kad jis atsisako lietuvybės. Jis ėmė tik kultūrą, nes ši buvo tobulesnė, ir ja naudojosi savo dvasios reikalui. Nenuostabu, kad ilgi metai ir ypač pastarųjų laikų sąmoningos pastangos civilizaciją suplakti su tautybe kiek sužalojo tąjį senąjį lietuvio savarankiškumą ir išvidinį laisvumą, kuriuo jis pirmykščiais laikais savinosi lenkišką civilizaciją. Bet šitas sužalojimas dar anaiptol nėra lietuviškumo paneigimas. Po visu išviršiniu lenkišku pavidalu vilnietyje yra pasilikęs aiškus lietuviškas charakteris, kuris išeina aikštėn ir jo mąstysenoje, ir estetinėje kūryboje. Vienas etnologas yra pasakęs apie europiečius: *Grattez l'européen et vous trouverez le sauvage* – „Nugramdykite europietį ir rasite laukinį". Šitas posakis tinka ir Vilniaus krašto gyventojams: *Nugramdykite Vilniaus lenką ir rasite lietuvį.* Nugramdykite tąjį kiautą, kurį vilniečiui uždėjo kalba, papročiai, visuomenė, valstybė, mokslas, ir rasite aiškią lietuvišką dvasią: lietuviškai mąstančią, lietuviškai mylinčią ir lietuviškai kuriančią.

Dar ryškiau Vilniaus nutautėjimo pobūdis išeis aikštėn, jeigu Vilniaus kraštą palyginsime su buvusiu Klaipėdos kraštu. Klaipėdos krašte proporcingai buvo lietuviškai kalbančių žmonių kur kas daugiau negu Vilniaus krašte. Ir vis dėlto Klaipėdos kraštas buvo daug labiau nutautintas negu Vilniaus kraštas. Klaipėdos kraštas buvo svetimesnis lietuviškai dvasiai negu Vilnius. Tai gali jausti kiekvienas, kuriam teko lankytis Klaipėdoje ir dabar tenka lankytis Vilniuje. Vokiška dvasia buvo persunkusi Klaipėdos krašto žmogų iš vidaus. Šita įtaka paliko klaipėdiečiui lietuviškos civilizacijos pradus, kaip kalbą, papročius, meną, bet ji pasikėsino į pačią lietuvišką tautinę dvasią. Klaipėdietis suvokietėjo savo vidumi. Klaipėdiečio lietuviškumas buvo tik paviršutiniškas. Nugramdykite klaipėdiečio lietuviškumą ir rasite vokietį. Vienas įvykis ateina man į galvą, kada 1924 m. ekskursijos metu sutiktas klaipėdietis kaimietis daužė kumščiu savo dviračio balnelį ir gryniausia lietuvių kalba šaukė: „Mes buvome kaizerio tarnai ir būsime". Klaipėdietis yra suvokietintas savo individualybėje, nors iš viršaus ir atrodo lietuviškas. Vilnietis yra pasilikęs lietuvis savo individualybėje, nors iš viršaus ir atrodo sulenkintas. Todėl atitautinimo darbas Vilniaus krašte yra visiškai kitoks, negu jis galėjo būti Klaipėdos krašte. Klaipėdos krašte reikėjo pradėti nuo vidaus. Reikėjo pažadinti sunaikintą lietuviškąją sąmonę. Vilniuje reikia pradėti iš viršaus. Čia reikia nugramdyti, nuskusti tąjį lenkišką lukštą, kurį uždėjo lenkiška civilizacija.

2. *Vilniaus krašto atitautinimo gairės*

Iš tikro, žodžiuose „nugramdyti", „nuskusti" glūdi visa Vilniaus krašto atitautinimo politika ir pedagogika. 1932 m. man teko rašyti „Židinyje" (nr. 1, 2) apie Klaipėdos krašto atitautinimą. Ten pasisakiau už vad. *pralenkimo* politiką Klaipėdos atitautinimo darbe, vadinasi, klaipėdietį patraukti prie jo palikto lietuviškumo esą galima tik tada, kai Didžiojoje Lietuvoje jis matys aukštesnę ir simpatingesnę kultūrą negu Klaipėdos krašte. Apie jokį išviršinį vokiškumo nugramdymą Klaipėdoje nebuvo galima nė

kalbėti, nes vokiečių kalba ir tuo pačiu vokiškos civilizacijos institucijos ten buvo apsaugotos tarptautinės sutarties nuostatais. Be to, iš viršaus didelė Klaipėdos krašto gyventojų dauguma, ypač kaimuose, atrodė esą lietuviai. Todėl Klaipėdos gyventojus buvo galima tiktai patraukti iš vidaus, juos savotiškai priviliojant ir sukeliant juose susidomėjimą lietuviška kultūra.

Visai kitaip yra Vilniaus krašte. Vilniaus krašte negalima kalbėti apie pralenkimo politiką, nes kultūra čia daugeliu atžvilgių yra žemesnė negu kitose Lietuvos srityse. Susižavėjimas aukštesne kultūra čia ateina savaime su šitos kultūros pažinimu. Taip pat vilniečio nereikia nė privilioti, nes savo viduje jis yra lietuvis. Lietuviškosios individualybės pradai jame dar tebėra gyvi ir stiprūs. Štai kodėl Vilniaus kraštui galima taikyti tiktai „nugramdymo bei nuskutimo metodą". Jeigu vilnietis yra nutautintas tiktai paviršiumi, jeigu jam yra uždėtas svetimos civilizacijos sluoksnis, tereikia šitą sluoksnį nugramdyti, ir lietuviškumas pasirodys savaime. Atitautinimo gairės, pagal kurias turi vykti Vilniaus krašto prijungimas prie lietuviškojo kamieno, yra visiškai kitokios negu Klaipėdos krašte.

Pirmas ir pats pagrindinis Vilniaus krašto atitautinimo uždavinys yra *lenkiškos civilizacijos gėrybių pašalinimas iš gyvenimo.* Lenkiškoji įtaka, kaip minėjome, atėjo į mūsų tautą objektyvinių išviršinių gėrybių pavidalu. Todėl šalinant šitą įtaką kaip tik reikia pradėti nuo šitų gėrybių. *Vilniaus krašte kuo skubiausiai turi būti sugriauta lenkiškoji civilizacija.* Šitoji civilizacija yra kalta, kad Vilniaus kraštas buvo nutautintas. Todėl josios pašalinimas iš gyvenimo yra gyvybinis Vilniaus krašto reikalas. Kol lenkiška civilizacija bus persunktas viešasis objektyvinis Vilniaus krašto gyvenimas, tol vilnietis negalės tinkamai pajausti savyje atbundančios senosios lietuviškosios individualybės. Reikia išlaisvinti vilnietį iš to lenkiško košmaro, kuris jam ateina iš lenkiškos aplinkos, iš lenkiškos kalbos, iš lenkiško meno, iš lenkiškos literatūros, iš lenkiškų mokyklų. Reikia, kad vilnietis paliautų buvęs slegiamas išviršinių lenkiškos civilizacijos gėrybių. Reikia, kad gyvenime jis jų regėtų kuo mažiausiai ir kuo rečiausiai. Todėl *bet koks lenkiškų institucijų toleravimas visuomenės, mokslo, meno ar religijos*

srityse yra nusikaltimas Vilniaus krašto atlietuvinimui. Šitos institucijos yra sukūrusios tą sluoksnį, kuris skiria vilnietį nuo jo tautos. Todėl šitos institucijos turi būti išnaikintos, kad jos toliau minėto sluoksnio nestiprintų ir nepalaikytų.

Bet mes nesame vandalai. Mes anaiptol nesikėsiname žlugdyti lenkiškos civilizacijos gėrybių, kaip tokių. Vilniaus krašte jų esama gana daug ir gana vertingų. Jos turi reikšmės bendroje civilizacijos istorijoje. Mes nedeginsime lenkiškų knygų Vilniaus aikštėse. Mes nedaužysime lenkiškų meno paminklų. Visas šias gėrybes mes norime ne išnaikinti, bet tik pašalinti iš gyvenimo. Mes norime sunaikinti ne pačias šitas *gėrybes,* bet tiktai civilizacijos *organizaciją* ir jos *gyvenimiškumą.* Mes tiktai norime, kad šitos gėrybės būtų išimtos iš gyvenimo, atsieto nuo organiškų santykių su Vilniaus krašto žmonėmis, kad jos nustotų dariusios įtakos vilniečio dvasios formavimuisi. Bet jos pačios turi likti ir turi būti padėtos į muziejų. Fr. W. Försteris labai giria romėnus, kad jie užkariautų tautų dievų statulas atsigabendavę į savo Kapitolį. Taip pat Försteris žavisi prancūzais, kad šie, turėdami Elzasą, visur buvo pristeigę muziejėlių vokiškai kultūrai konservuoti. Romėnų ir prancūzų keliu turime eiti ir mes. Muziejus turi būti vieta, kurioje būtų sukrauta lenkiškos civilizacijos gėrybės. Lenkiškos civilizacijos perkėlimas iš gyvenimo į muziejų būtų naudingas ir šiai civilizacijai, nes ji išliktų ir galėtų patarnauti mūsų ir lenkų istorikams, ir sykiu būtų naudinga Vilniaus kraštui, nes šio krašto gyvenimą atpalaiduotų nuo ilgus laikus slėgusios svetimos įtakos. Dėl to ir pačiame Vilniuje, ir visame Vilniaus krašte turėtų būti įsteigta ištisa eilė muziejų lenkiškai kultūrai rinkti ir konservuoti. Muziejinė kultūra jau yra niekam nepavojinga, nes iš muziejaus niekas į gyvenimą jau nebegrįžta. Muziejus yra praeities reiškėjas. Šiuo atžvilgiu jis turi reikšmės, bet jokia prasme jis nėra pavojingas. Jeigu mums pasiseks lenkišką civilizaciją iš Vilniaus krašto perkelti į muziejų, mes būsime padarę pagrindinį darbą, nes būsime pašalinę svarbiausią kliūtį vilniečiui atlietuvėti.

Lenkiškos civilizacijos pašalinimas iš gyvenimo yra pašalinimas to veiksnio, kuris žalojo ir tebežaloja lietuvišką dvasią ir kuris silpnina lietuvišką sąmonę. Tai yra negatyvinė Vilniaus ati-

tautinimo pusė. Tačiau josios vienos dar nepakanka. Pašalintos gėrybės padaro gyvenime spragą, kurią reikia užpildyti lietuviškosios civilizacijos gėrybėmis. Šitoje vietoje vėl mums reikia prisiminti Prospero Merimée novelės idėją. Sąmonė žmogui grįžta susidūrus su šitą sąmonę kūrusiais įvykiais ir vaizdais. Lenkiškoji civilizacija žadina ir palaiko svetimąją sąmonę. Lietuviškoji civilizacija žadina senąją lietuvišką sąmonę. Žmogus, kuris savo gelmėse yra lietuvis, susidūręs su lietuviškosios kultūros gėrybėmis, instinktyviai pajaus, kad jos jam yra savos, kad jose glūdi kažkas jam artima, kad jos sukelia jo viduje kažkokių tolimų, neaiškių, bet stiprių atsiminimų. Nutautinti žmonės geriausiai gali būti grąžinami prie jų paliktos tautybės, sujungiant juos su tautine kultūra. Tautinė kultūra yra sukūrusi senąjį jų dvilypės individualybės pradą. Ta pati tautinė kultūra yra pašaukta šitą pradą atgaivinti ir senąją prigesusią tautinę sąmonę įžiebti. Šitiems žmonėms reikia sudaryti tokias sąlygas, kad senosios individualybės dvasia juose atbustų ir pradėtų išsivystyti. Be abejo, šitas atbudimas negali būti toksai staigus, kaip Prospero Merimée novelėje. Kaip nutautinimas, taip ir atitautinimas yra labai lėtas. Bet kultūros gėrybių įtaka visados yra tikra. Svetima civilizacija tautinę sąmonę bukina ir ją migdo. Sava civilizacija tautinę sąmonę aštrina ir ją žadina.

Todėl *sykiu su lenkiškosios civilizacijos šalinimu turi eiti Vilniaus krašto organiškas įjungimas į lietuviškosios civilizacijos gyvenimą.* Visas objektyvinis Vilniaus krašto gyvenimas – ligi pačių smulkmenų – turi būti sulietuvintas. Lietuviškosios civilizacijos institucijomis turi būti apsėtas visas Vilniaus kraštas. Visa lietuviškosios civilizacijos organizacija Vilniaus krašte turi būti ypatingai tampri ir ankšta. Čia negali būti palikta plyšių ir tuštumų. Visa, kas yra lenkiška, kas yra svetima, turi būti pakeista lietuviškomis vertybėmis. Jeigu išviršinis Vilniaus krašto gyvenimas bus sulietuvintas, Vilnius bus savaime atitautintas, nes jo vidus, Vilniaus siela, yra lietuviška.

Šalia objektyvinio gyvenimo lietuvinimo turi eiti ir *tiesioginis lietuviškosios sąmonės palaikymas.* Jau pats lenkiškos civilizacijos pašalinimas ir jos vietoje lietuviškosios prigydymas turi pagrindinės

reikšmės lietuviškajai sąmonei atbusti. Vis dėlto šitas darbas bus žymiai spartesnis, kai lietuviškoji sąmonė bus žadinama ir tiesioginiu būdu. Jeigu lietuviškoji sąmonė įsižiebia, susidūrusi su lietuviškosios civilizacijos gėrybėmis, tai dar labiau ji įsižiebia susidūrusi su gyva lietuviška dvasia. Santykiai su žmonėmis, pokalbiai, pamokymai, patarimai – vis tai yra keliai, kuriais lietuviškoji dvasia gali patekti į vilniečio sąmonę ir joje pažadinti lietuviškąją sąmonę. Todėl kiek lenkiškąją civilizaciją pakeisti lietuviškąja gali daugiau visuomenė ir valstybė, tiek lietuviškąją sąmonę tiesioginiu būdu gali žadinti kiekvienas. Kiekvienas lietuvis Vilniaus krašte yra lietuviškosios sąmonės gaivintojas. Į vieną tiktai dalyką čia reikia atkreipti ypatingo dėmesio: *reikia vilniečiams primygtinai pabrėžti, kad jie yra lietuviai.* Reikia jiems išaiškinti, kad kalba nesudaro tautybės esmės. Reikia nė abejonės nekelti dėl jų lietuviškumo. Visomis progomis jie turi jausti, kad jie yra tos pačios lietuvių tautos nariai, tik turėję nelaimės pamiršti savo tėvų kalbą. Vilniečiai turi jausti, kad šalinimas iš gyvenimo lenkiškos civilizacijos yra ne koks nors jų slėgimas, bet parama jiems atsigauti ir atsitiesti. Todėl kiek griežti santykiai turi būti su lenkiška civilizacija, tiek švelnūs turi būti santykiai su žmonėmis. Be abejo, su vietiniais, bet ne su tais, kurie šitą civilizaciją čion yra atnešę, kurie ją čia palaiko ir net nori stiprinti. Tokius žmones mes turime izoliuoti ne todėl, kad jie yra lenkai, bet todėl, kad jie yra lenkiškos civilizacijos skleidėjai ir tuo būdu lietuviškos sąmonės žalotojai. Leisti tokiems žmonėms pasilikti visuomenės, mokslo, meno ar religijos vadovaujamosiose vietose būtų tiesiog nusikaltimas šio meto lietuvybės misijai. Lenkiška civilizacija turi būti uždaryta muziejuje tam, kad atsigautų lietuviškas Vilniaus žmogus.

Trimis tad principais turi būti paremtas Vilniaus atlietuvinimo darbas: 1. lenkiškos civilizacijos pašalinimu; 2. lietuviškos civilizacijos išplatinimu ir 3. lietuviškosios sąmonės gyvu žadinimu. Kiekvienas, kas tik dirba Vilniaus krašte, turi jaustis esąs lenkiškos civilizacijos šalintojas iš gyvenimo ir jos rankiotojas muziejui, lietuviškos civilizacijos skleidėjas ir jos organizatorius, galop gyvas ir simpatingas lietuviškos sąmonės gaivintojas. Tik šitais principais paremtas atitautinimo darbas galės būti sėkmingas.

3. Vilniaus krašto atitautinimo priemonės

Panagrinėję keletą principų, kurie gali eiti pagrindinėmis gairėmis tautiniam auklėjimui nutautintoje Vilniaus aplinkoje, norime dabar iškelti vieną kitą bendresnę priemonę, kurios galėtų padėti šituos principus konkrečiai realizuoti.

Pirmas ir pats svarbiausias šiuo atžvilgiu dalykas yra skubus lietuvių kalbos mokymas. Jau esame sakę, kad kalba nesudaro tautybės esmės. Yra tautų, kurios neturi savos kalbos (šveicarai, žydai...). Tačiau kalba visados buvo ir bus geriausia tautybės reiškėja. Joks kitas ženklas nėra toks ryškus ir toks dažnai lemiantis, kaip kalba. Kalba yra viena iš didžiausių tautos brangenybių, kurią tauta saugo visomis priemonėmis ir kurią ji pirmiausia stengiasi atgaivinti tuose kraštuose, kurie buvo nutautinti. Tai įvyksta dėl keletos priežasčių. Visų pirma *kalba organiškai įjungia žmogų į tautos bendruomenę.* Žmogus gali priklausyti tautai ir nemokėdamas savos kalbos. Tačiau toks žmogus niekados nebus taip organiškai suaugęs su sava tauta, kaip tas, kuris savą kalbą moka ir ją praktiškai naudoja. Jis visados tam tikru atžvilgiu jausis svetimas. Todėl norint, kad nutautinti žmonės organiškai kuo glaudžiausiai suaugtų su savos tautos bendruomene, būtinai reikalinga juos išmokyti savos kalbos, ypač tada, kai valstybė yra tvarkoma visiems tautos kraštams vienoda sistema. Toliau, *kalba užgrindžia plyšį, kuris yra pasidaręs žmoguje tarp senosios jo individualybės ir jo vartojamos svetimos kalbos.* Senoji žmogaus individualybė turėjo kadaise savą kalbą, kurios vietą dabar yra užėmusi svetima kalba. Dėl to tarp šito žmogaus senosios individualybės ir jo išviršinio reiškimosi kalbos priemonėmis visados esama tam tikros priešginybės, kuri psichologiškai žmogui yra sunkiai pakeliama. Todėl išlyginti atitautinamų žmonių psichologijos dvilypumui būtinai reikalinga, kad pamirštoji tėvų kalba vėl būtų kuo greičiausiai išmokta.

Dėl visų šitų priežasčių ir Vilniaus krašte lietuvių kalbos mokymas turi būti kuo plačiausias ir kuo prieinamiausias. Kol lietuviškai vilnietis nekalbės, jis galės jausti esąs lietuvis, bet jis taip pat jausis savotiškas naujokas lietuvių tautos bendruomenėje. Taip pat savyje jis jaus tam tikrą priešingumą tarp lietuviškosios sąmonės

ir lenkiško reiškimosi būdo. Visa tai yra nepageidaujami dalykai vilniečio psichikoje. Vilnietis turi kuo glaudžiausiai suaugti su lietuvių tauta. Visos šiuo atžvilgiu skiriančios kliūtys, taigi ir lenkų kalba, turi būti pašalintos.

Konkrečiai kalbant, *Vilniaus pradžios mokyklose lietuvių kalba turi užimti pirmąją vietą dėstomųjų objektų sąrangoje.* Ji turi turėti daugiausiai pamokų ir į ją turi būti kreipiama kuo didžiausio dėmesio. Bet pradžios mokyklų mokytojai neturi apsirėžti tik lietuvių kalbos pamokomis. Kiekviena proga jie turi su vaikais kalbėti lietuviškai, ypač tada, kai pasakojamas dalykas pats savimi gali patraukti vaikų dėmesį. Vidurinėse lenkų kalba dėstomosiose mokyklose bent pora dalykų nuo pat pirmos klasės turėtų būti dėstomi lietuviškai. Tokiais dalykais galėtų būti Lietuvos istorija ar istorija apskritai, geografija, visuomenės mokslas. Galimas daiktas, kad dėl to kiek nukęs pats dalykas. Bet iš to laimės lietuvių tauta, nes lietuviškai dėstant kokį nors dalyką, lietuviškai jį atsakinėjant mokiniai per dvejetą trejetą metų būtinai turės gerai išmokti lietuvių kalbos. Todėl įvedimas į gimnazijas bent poros dalykų, dėstomų tiktai lietuviškai, būtų viena iš sėkmingesnių priemonių pramokyti greitai naująją kartą lietuvių kalbos. Universitete visi kursai turi būti dėstomi tik lietuviškai. Jokie pasiteisinimai, kad bus nemaža studentų lietuviškai nesuprantančių, čia negali būti imami dėmesin. Įstaigose valdininkai turėtų kalbėti tiktai lietuviškai. Vilnius mums nėra dvikalbis kraštas, kaip Klaipėda. Vilnius mums yra lietuviškas kraštas, kuriame mūsų tautą ir valstybę atstovaują žmonės turėtų naudotis tiktai lietuvių kalba.

Antras dalykas, kurį galima būtų rekomenduoti priemonių eilėje, yra *intensyvios vilniečių kelionės po Lietuvą*. Kelionės turi didelės auklėjamosios reikšmės. Jos supažindina žmogų su kraštu ne tik teoriškai, bet jos leidžia žmogui kraštą pajaust. Keliaudamas žmogus su kraštu susigyvena ir jį pamyli. Iš kitos pusės, kelionės leidžia pažinti krašto kultūrą. Todėl jeigu norime Vilniaus kraštą organiškai sutapdyti su visa Lietuva, turime kuo labiausiai skatinti vilniečių keliones. Nepadarykime klaidos, kurią darėme, turėdami Klaipėdos kraštą. Buvo anuo metu mestas šūkis: „Pažinkime Klaipėdą!" Tai geras dalykas. Bet reikėjo ne tiek mums

pažinti Klaipėdą, kiek klaipėdiškiams pažinti Didžiąją Lietuvą. Tai ypač pasakytina šiuo metu apie Vilniaus kraštą. „Vilniečiai turi pažinti visą Lietuvą" – turi būti mūsų šūkis. Todėl ne tiek mums reikia važinėti po Vilniaus kraštą, kiek vilniečiams reikia važinėti po kitas Lietuvos sritis. Mes sakome, kad kitų Lietuvos sričių kultūra yra aukštesnė už Vilniaus krašto kultūrą. Todėl vilniečiui žmogui kaip tik šią kultūrą ir reikia parodyti. Reikia, kad Vilniaus kaimietis pamatytų mūsų ūkininkų, ypač Suvalkijos, trobas, gyvulius, žemės darbo padargus, javus, laukų dirbimą, apskritai, kad jis pamatytų kaimo gyvenimą. Tada jis žinos, kad Lietuva šiuo atžvilgiu yra kur kas pralenkusi Vilniaus krašto gyvenimą ir kad ji turi priemonių pakelti ir jo krašto ūkinį gyvenimą. Lietuviai inteligentai turi pamatyti mūsų intelektualinį gyvenimą. Mokytojai turi aplankyti Lietuvos mokyklas. Todėl inteligentijos ekskursijos į atskirus suvažiavimus, į atskiras institucijas būtų labai naudingas dalykas. Mokyklinis jaunimas turėtų būti suvestas su kitų Lietuvos sričių mokykliniu jaunimu ar bendrose stovyklose, ar varžybose, ar sporto rungtynėse. Didelės reikšmės yra jaunimo kelionės į lietuviškąjį pajūrį, ypač į Palangą.

Trečias dalykas, kuris atitautinimo darbe turi ypatingos reikšmės, yra *sėkmingas pedagoginis darbas mokyklose.* Lietuvis mokytojas Vilniaus krašto mokyklose turi išvystyti ligi maksimumo pedagoginį savo pajėgumą. Jeigu jis jaučiasi esąs šiuo atžvilgiu nepajėgus, jis turi kuo greičiausiai pasitraukti. Menkai pajėgius lietuvius mokytojus mes galime toleruoti kitose Lietuvos srityse, bet tiktai ne Vilniaus krašte. Dažnai laikraščius pasiekiančios juokingos mokinių „revoliucijos" kaip tik dažnai kyla iš mokytojų nepajėgumo. Mokytojas, kuris nereaguoja į mokinių išsišokimus prieš lietuvių kalbą, prieš lietuvių tautą ar valstybę, negali pasilikti Vilniaus krašte jau tik dėl to, kad jis į tai turi reaguoti vien pedagoginiais sumetimais. *Mokinių skandalai mokyklose turi būti vertinami ne tik tautiniu, bet ir pedagoginiu atžvilgiu.* Galima nekaltinti mokinių dėl to, kad juos kas nors sukursto tautiniu atžvilgiu. Bet jie yra kalti sulaužę pedagoginę drausmę ir todėl turi už tai atsakyti. Praleisti tokius dalykus negirdomis reiškia išduoti visišką pedagoginį savo nesusivokimą ir pedagoginio talento stoką.

Mokyklų tinklas Vilniaus krašte turi būti kuo tankiausias. Ligi šiol jis buvo gana retas. Todėl reikia jį praplėsti, nes iš mokyklos šio krašto atitautinimas laukia kuo didžiausių rezultatų. Vilniaus krašto mokytojams parengti Vilniuje turėtų būti įsteigta speciali mokytojų seminarija, kurioje būsimieji mokytojai įgytų ne tik bendrą pedagoginį pasiruošimą, bet ir specialiai pasirengtų darbui Vilniaus krašte, pažindami šio krašto gyventojų psichologiją, šio krašto sąlygas ir išeidami tautinio auklėjimo teoriją. Todėl tautinis auklėjimas turėtų sudaryti vieną iš dėstomųjų objektų šioje seminarijoje.

Pabaiga

Mokytojas, kaip atitautinimo darbo centras

Gali kai kam atrodyti, kad šita paskaita yra nacionalistinė. Jeigu nacionalizmą suprasime sveika prasme, tuomet iš tikro ji tokia yra. Bet jeigu nacionalizmu vadinsime svetimų tautybių naikinimą, tuomet ji yra toli nuo tokių tendencijų. Mes nenorime nieko svetimo naikinti. Prieš svetimas tautybes mes nesikėsiname. Bet mes nenorime palikti nuskriaustų ir sužalotų savųjų. Pasisakymas prieš lenkišką civilizaciją yra pasisakymas už lietuviškumo atgaivinimą, nes šita civilizacija lietuviškumą buvo nuslėgusi. Atgaivinti sužalotą lietuviškąją individualybę Vilniaus krašte mes turime ir teisės, ir pareigos. To niekas negali vadinti nei nacionalizmu, nei šovinizmu.

Taip pat baigiant reikia pasakyti ir apie mokytojo vaidmenį atitautinimo darbe. Tautinių kultūrų kovoje mokytojas visados užima pirmą vietą. Jį pirmiausia puola svetima kultūra ir iš jo daugiausiai laukia savo tauta, pradėjus atitautinimo darbą. Todėl mokytojui tenka labai didelis uždavinys. Šiuo metu, atgavus Vilnių, mokytojas yra didžiausia lietuvių tautos viltis. Aplinkui jį telkiasi kaimo ir miestelio gyvenimas. Tuo pačiu aplinkui jį telkiasi ir atitautinimo darbas. Jis yra pirmutinis, kuris kas dieną ir kas valandą susiduria su nutautinta aplinka ir su nutautintais žmo-

nėmis. *Mokytojas Vilniaus krašte šiandien yra tautinis misionierius.* Jis eina į tautinį auklėjimo barą kaip lietuviškumo pasiuntinys. Jam pirmoje eilėje yra patikėta toji didi istorinė misija, dabar skirta visai lietuvių tautai ir kiekvienam lietuviškos kultūros darbininkui, ypač tam, kuris turi reikalo su priaugančiomis Vilniaus krašto kartomis.

Kritinė dalis

Filosofijos propedeutika gimnazijos programose gali būti vertinama dviem atžvilgiais: 1. *filosofijos propedeutika tarnauja kaip bendrojo lavinimo atbaigimas:* jo pagilinimas ir suvedimas tam tikron sintezėn ir 2. *filosofijos propedeutika tarnauja kaip įvadas į pačią filosofijos sistemą.* Abiem atžvilgiais filos. propedeutika gimnazijose yra reikalinga. Vis dėlto pirmasis filos. propedeutikos uždavinys yra žymiai svarbesnis. Gimnazija, jauną žmogų bendrai lavindama žinijos pagrindų pasisavinimu, turi šitą lavinimą suvesti vienybėn ir apvainikuoti aukščiausiais žmogaus minties laimėjimais. Tai kaip tik ir yra filosofijos propedeutikos uždavinys. Ją išėjęs, mokinys turi sintetiškai aprėpti visą žmonijos mintį ir sugebėti orientuotis šitos minties laimėjimuose. Pasisavindamas svarbiausias filosofijos problemas, kurios suima savin žinijos pradus ir juos suveda vienybėn, mokinys bus savaime įvestas ir į pačią filosofijos sistemą ir supažindintas su pagrindinėmis josios sąvokomis.

Sudarant tad filosofijos propedeutikos programą, kaip tik ir reikia pirmoje eilėje žiūrėti šito atbaigiamojo uždavinio. Pabrėžti programoje filosofijos propedeutiką, kaip įvadą į filosofijos sistemą, yra netikslu, nes retai kas vėliau pačią sistemą studijuoja. Lavinimo susintetinimas ir pagilinimas yra ir turi likti pagrindinis filos. propedeutikos uždavinys bendrojo lavinimo eigoje.

Vertinant šitų principų šviesoje dabartinį filos. propedeutikos programos projektą, visų pirma reikia pastebėti, kad *šitas projektas kaip tik per maža kreipia dėmesio į minėtą svarbiausią filos. propedeutikos uždavinį – atbaigti ir pagilinti mokinio bendrąjį išsilavinimą.*

Dabartinė filos. propedeutikos programa yra sudaryta taip, kad ji duotų bendrais bruožais, santraukos pavidalu, visą filosofijos sistemą. Tai yra ne kas kita, kaip išplėstoji filosofijos įvado enciklopedinė dalis. Čia pradedama bendromis filosofijos, kaip mokslo, sąvokomis, duodama kiek plačiau psichologijos ir logikos programa; trumpai perbėgama gnoseologija, metafizika, etika, estetika ir pedagogika. Šitokia programa turi nemaža trūkumų tiek didaktiniu, tiek sisteminiu atžvilgiu.

1. Didaktiniu atžvilgiu. Pagrindinis dabartinės programos trūkumas didaktiniu atžvilgiu yra *santraukinis josios pobūdis*. Mes vis dar nesugebame išrinkti pačias pagrindines kokio nors dalyko problemas. Mes vis dar duodame viso dalyko santrauką, manydami tuo būdu patenkinę didaktikos reikalavimus. Taip yra ir dabartinėje filos. propedeutikos programoje. Pakanka dirstelti į gnoseologiją, į metafiziką, į etiką arba į pedagogiką, kad pamatytume, jog čia yra duota *visų šitų* disciplinų santrauka, o ne organiškai iškeltos pagrindinės problemos. Norint išeiti programą, kokia ji yra, kiekvienas mokytojas bus priverstas skubėti ir duoti mokiniams nesuvirškinamą klausimų kratinį, kuris ne tik bus naudingas jų išsilavinimui, bet kuris dar atgrasys mokinius ir nuo filosofijos.

Antras trūkumas didaktiniu atžvilgiu yra tas, kad *dabartinėje programoje yra tokių dalykų, kurie patys savyje yra problematiški*, kurie sprendžiami dar labai neaiškiai ir neturi nusistovėjusių atsakymų. Pirmoje eilėje čia reikia priskirti visą *gnoseologiją*. Gnoseologinė problema, *kaip tokia*, dar yra labai neaiški. Pažinimo esmė, pažįstančio subjekto santykis su pažįstamu objektu, minties atitikimas realybę yra tokie klausimai, kurie patenkinamo atsakymo šiandien dar neturi. Net ir vienoje kurioje filosofijos srovėje jie sprendžiami nevienodai. Todėl bendrojo lavinimo mokykloje tokie neaiškūs ir neišspręsti klausimai neturėtų rasti vietos. Jie išeina iš bendrojo lavinimo rėmų ir tinka tik aukštosioms mokykloms. Tas pat tenka pasakyti apie estetiką ir apie pedagogiką, kaip apie filosofines disciplinas.

2. Sisteminiu atžvilgiu. Jeigu dabartinė programa norėjo duoti filosofijos sistemos santrauką, ji turėjo būti atidesnė.

Tuo tarpu ji iš vienos pusės daug ką praleido, o iš kitos – į filosofiją įvedė tokių dalykų, kurie jai nepriklauso.

Svarbiausia spraga sisteminiu atžvilgiu yra *gamtos filosofijos, arba kosmologijos, nebuvimas.* Kosmologinė problema šalia psichologijos yra reikšmingiausia, nes ji suveda vienybėn ir įprasmina gamtos ir matematikos mokslus, kurie gimnazijos programose sudaro labai žymią dalį. Tuo tarpu dabartinėje programoje apie gamtos filosofiją nėra nė žodelio. Kodėl šitoji disciplina liko nuskriausta, neaišku. Teodicėja yra suvesta prie vienos vienintelės Dievo buvimo problemos. Tuo tarpu kitos problemos, kaip Dievo prigimtis, Dievo santykiai su pasauliu, Dievo veikimas istorijoje, čia nėra net nė paminėtas.

Iš kitos pusės, dabartinė filos. propedeutikos programa sisteminiu atžvilgiu yra net per plati, nes į filosofiją įima tokių dalykų, kurie filosofijai nepriklauso. Pirmoje eilėje čia priklauso *pedagogika.* Kokiu būdu pedagogika pateko į filosofijos propedeutiką? Galima kalbėti apie *ugdymo filosofiją.* Bet tuomet šitos disciplinos programa turi būti visiškai kitokia, negu dabar yra. Apskritai pedagogika, kaip ugdymo mokslas, bendrojo lavinimo programose be skriaudos galėtų būti praleista.

Pozityvinė dalis

Praėjusį kartą buvo minėta, kad filosofijos propedeutikos programa turi patenkinti tuos uždavinius, kuriems pati filosofijos propedeutika yra įvesta į vidurinių mokyklų mokslo planą. Apie šiuos uždavinius, pozityviai siūlant filos. propedeutikos programos bruožus, reikia kiek daugiau pasakyti.

Filosofijos propedeutikos uždavinys įvesti mokinį į filosofijos sistemą, kaip ir pirmiau buvo sakyta, nėra nei pagrindinis, nei pirmaeilis. Daug svarbiau yra duoti mokiniui jo lavinimo atbaigą, jo išsilavinimą tam tikru būdu apvainikuoti, sutvarkyti, suvienyti ir pagilinti. *Lavinimo pagilinimas ir jo atbaigimas yra pagrindiniai filosofijos propedeutikos uždaviniai.* Kaip nė vienas mokslas vidurinėse mokyklose nesiekia būti tik įvadu į tolimesnį šios sri-

ties tyrinėjimą, taip to nesiekia nė filosofijos propedeutika. Faktiškai, tiesa, dažnai taip esti. Įvairių mokslų pradmenys, įgyti gimnazijoje, patarnauja vėliau kaip įvadas specialioms studijoms. Bet principialiai visos gimnazijoj einamos disciplinos turi kitą uždavinį: *išlavinti mokinio dvasią, suteikiant jai minimum reikalingų žinių.* Taip turi būti ir su filosofijos propedeutika. *Todėl ne sisteminis visų disciplinų apžvelgimas, bet parinkimas tokių problemų, kurios natūraliai įsijungtų į lavinimo vyksmą, turi būti filosofijos propedeutikos programos pagrindas.*

Pirmoje eilėje filosofijos propedeutika yra skirta lavinimui *pagilinti.* Kiek visos kitos gimnazijoje einamos disciplinos supažindina mokinį su mokslo atskiromis sritimis, su atskiromis pažintimis ir su atskirais žmogaus minties laimėjimais, tiek filos. propedeutika turi supažindinti su pačiais mokslo pagrindais: su mąstymu, kaip tokiu, su mąstymo taisyklėmis ir su metodologijos principais. Mokiniui yra svarbu ne tik žinoti, *koks* yra mokslas, bet ir *kaip* jis yra ir turi būti kuriamas. Čia mokiniai turėtų gauti sykiu ir praktinių nurodymų mokslo darbui dirbti.

Antras filos. propedeutikos uždavinys yra lavinimo *atbaigimas.* Lavinimo vyksmas, kad ir pagilintas, niekados nebus tinkamai privestas ligi galo, jei jo įdiegtos žinios nebus suvestos aukštesnėn vienybėn. O šitoji aukštesnioji vienybė yra ne kas kita, kaip pasaulėžiūrinės sistemos bent bendriausi bruožai. *Lavinimo vyksmas turi baigtis pasaulėžiūra.* Tik tada jis yra tvirtas ir patvarus. Fr. X. Eggersdorferis todėl ir sako, kad „tai, kas galų gale sudaro bendrojo asmeninio lavinimo branduolį, yra pasaulėžiūrinis lavinimo gėrybių ir lavinimo darbo turinys" (Jugendbildung, München[4], 1933, p. 33). Šiandien nė vienas pedagogas neabejoja, kad pasaulėžiūra yra lavinimo tikslas. Kur mokinys išeina iš mokyklos nesusidaręs bent bendriausių pasaulėžiūros bruožų ir josios pagrindų, ten mokykla yra prasilenkusi su savo uždaviniu. Grynas materialinis žinių perteikimas yra tik atrama pasaulėžiūriniams principams ir pasaulėžiūrinėms koncepcijoms. Lavinimas yra atbaigiamas pasaulėžiūra.

Mūsų vidurinėje mokykloje lavinimas eina trimis ruožais:

realiniu, humanistiniu ir religiniu. Pirmajam atstovauja gana gausus gamtos mokslų disciplinų būrys: geografija, matematika, gamtos mokslas. Antrajam atstovauja dar gausesnis *kultūros* mokslų (vadovaukimės, mokslus skirstydami, Rickerto metodu!): kalbos, istorija, visuomenės mokslas, muzika, paišyba. Trečiajam atstovauja tikybos mokslas. Norint todėl, kad lavinimas būtų tinkamai atbaigtas pasaulėžiūrine prasme, yra būtina filos. propedeutikos programon įvesti tokias sritis, kurios turėtų tiesioginio ryšio su minėtais ruožais: juos pratęstų, pagilintų ir atbaigtų. Religiniam ruožui atbaigti turėtų tarnauti tikybos programa, nes ji vienintelė šiam ruožui teatstovauja. Todėl apie šio ruožo atbaigimą nė nekalbėsime. Filos. propedeutikai, kaip tokiai, lieka pasirūpinti dviejų ruožų atbaigimu: realinio ir humanistinio. Josios programa šiuo atžvilgiu turi ankštai prisišlieti iš vienos pusės prie *gamtos* mokslų, iš kitos – prie *kultūros* mokslų, kaip natūralus jų pervedimas į aukštesnę nagrinėjimo sferą ir kaip supažindinimas su gamtos bei su kultūros pagrindais, ne tik su jų apraiškomis, ką padaro specialios gamtos ir kultūros disciplinos.

Štai tie principai, pagal kuriuos turėtų būti suręsta filos. propedeutikos programa. Kaip tai atrodytų praktiškai?

Lavinimui *pagilinti,* kaip minėjome, mokinys turi būti supažindinamas: 1. su žmogaus mąstymu apskritai; 2. su mąstymo taisyklingumu; 3. su metodologijos principais ir 4. su praktinio mokslinio darbo principais. Pirmąjį reikalavimą praktiškai patenkina *psichologija.* Ji todėl ir turi stovėti pirmoje filosofijos propedeutikos programos vietoje. Taip dabartinėje programoje beveik ir yra. Kadangi šiandien yra jau aišku, kad žmogus negali būti nagrinėjamas, kaip sudėtas iš dalių, bet turi būti tiriamas *visumoje,* todėl gilesnis mąstymo pažinimas negali būti nagrinėjamas izoliuotai nuo viso žmogaus. Štai kodėl į psichologijos programą turi įeiti ne tik mąstymo psichologija, bet *psichologija visoje savo platumoje, kaip filosofinis žmogaus tyrinėjimas,* nes mąstymas nevyksta be visos žmogaus būtybės ir visų jojo pradų bei galių dalyvavimo. Svarbiausios nagrinėtinos sritys čia gali būti: 1. pažinimas; 2. norėjimas; 3. veikimas arba kūrimas ir 4. vad. sielos problema, nes siela

yra visų minėtų žmogaus funkcijų subjektas ir pagrindas[1]. Dabartinėje psichologijos programoje beveik visas šias problemas ir randame, išskyrus tik kūrimo psichologiją, kuri turi didelės reikšmės žmogui ir jo santykiui su gyvenimu pažinti. Sielos problema turėtų būti plačiau paliesta negu yra dabar.

Su mąstymo taisyklingumu ir su metodologijos principais supažindina *logika*. Ši disciplina mūsų mokyklose yra jau įsigalėjusi ir tenka ją tik palaikyti. Dabartinė filos. propedeutikos programa logiką yra įėmusi. Tik metodologinė pusė šioje programoje yra gerokai nukentėjusi. Tuo tarpu ji yra labai svarbi. Ją reikėtų praplėsti.

Kaip logikos metodologinės dalies pratęsimas į praktiką, galėtų būti prijungta *mokslinio darbo metodika*. Atrodo, kad nepakanka žinoti tik bendriausius metodologijos reikalavimus, bet reikia mokėti juos realizuoti ir praktiškai. Tuo tarpu šito praktiškumo mūsų abiturientams kaip tik ir trūksta. Universitetan jie dažniausiai ateina be jokio nusimanymo apie mokslinį darbą. Todėl *paskutiniais gimnazijos metais vertėtų įvesti mokslinio darbo metodiką ir jai skirti bent keliolika valandų į metų pabaigą*. Josios principai tinka visiems mokslams ir visoms specialybėms, ir šios rūšies žinios pravers visose aukštosiose mokyklose. Tai padaryti yra labai nesunku, nes mokslinio darbo metodika lengvai gali būti sujungta su logika, kaip praktinis josios užbaigimas.

Taigi *psichologija ir logika su metodologija bei su mokslinio darbo metodikos pagrindais sudarytų filos. propedeutikos programą lavinimo pagilinimo atžvilgiu.*

Lavinimo *atbaigimo* atžvilgiu į filosofijos propedeutikos programą visų pirma reiktų įtraukti *gamtos filosofiją*. Gamtos filosofija būtų natūralus pasaulėžiūrinis *realinio* lavinimo ruožo atbaigimas. Per geografijos, matematikos ir gamtos mokslų pamokas mokiniai pakankamai gauna specialių žinių apie pasaulį. Gamtos

---

[1] Čia kalbama apie psichologijos problemas *apskritai*, neskiriant empyrinio ir racionalinio metodo. Bet būtų geriau empyrinę psichologiją atskirti nuo racionalinės. Tuomet filos. propedeutikai liktų rac. psichologija, ir minėtos problemos būtų nagrinėjamos racionaliniu metodu.

filosofija atskleistų jiems gilesnius pasaulio pagrindus. Mūsų laikais gamtos filosofijos reikalingumas pasaulėžiūriniam lavinimo atbaigimui yra aiškus jau ir dėl to, kad dauguma geriausių pasaulio gamtininkų patys savarankiškai filosofuoja apie pasaulį ir stengiasi surasti giliausius jojo buvimo dėsnius. Taigi palikti realinį ruožą be gilesnių nagrinėjimų būtų nedovanotina spraga bendrajame lavinime. Gamtos filosofija šitą spragą kaip tik ir užpildytų. Dabartinė filos. propedeutikos programa gamtos filosofijos nesiteikė nė paminėti. Tuo ji pasirodė nesuvokianti mūsų dienų filosofijos santykio su gamtos mokslais. Pasaulėžiūriniam lavinimo pradui gamtos filosofija yra daug svarbesnė negu gnoseologija arba estetika. Penkios problemos galėtų sudaryti gamtos filosofijos programą: 1. gamtos esmė; 2. gamtos dėsniai, kaip gamtinio gyvenimo vykdytojai; 3. negyvoji medžiaga, kaip gamtinio gyvenimo materialinis pagrindas; 4. gyvybė ir josios rūšys, kaip gamtinio gyvenimo lytys; 5. gamtos tikslas ir gamtos santykis su žmogaus kūryba.

Humanistinio lavinimo ruožo atbaigimas ateitų natūraliai iš *kultūros* filosofijos. Humanistinio ruožo lavinimą vykdo kultūros mokslai, kurių kultūros filosofija kaip tik atskleistų gilesnius pagrindus mokinio dvasioje. Kultūros filosofijoje mokinys suvoktų žmogaus gyvenimo prasmę ir pats nusiteiktų aktyviai šitame gyvenime dalyvauti, nes čia jis pamatytų, kad *gyvenimas yra vienas nuolatinis ir didžiulis kūrybinis vyksmas.* Tiesa, kultūros filosofijos disciplina yra dar gana jauna. Vis dėlto ji tiek jau yra susiformavusi, kad pagrindinės josios problemos jau yra aiškios ir gali būti sprendžiamos. Kultūros filosofijos reikalingumą filos. propedeutikos programoje palaiko dar ir tai, kad mūsų dienų kultūros krizė ir įvairūs josios negalavimai, apie kuriuos tiek daug kalbama ir kurie pro mokinio ausis negali praeiti negirdomis, gali būti suprasti tik kultūros filosofijos šviesoje. Todėl kultūros filosofija, kaip ir gamtos filosofija, yra ne tik didaktikos, bet ir laiko reikalavimas. Kultūros filosofijos programą sudarytų taip pat penketas pagrindinių problemų: 1. kultūra, kaip žmogiškoji kūryba; 2. žmogus, kaip kultūros kūrėjas; 3. kultūros santykis su gamta; 4. kultūros formos: žinija, dora ir menas; 5. kultūros tikslai: civilizacija ir religija.

Schemoje visa šita filos. propedeutikos programa taip atrodytų:

I. *lavinimui pagilinti:*

- 1. *Psichologija:*
  - a) pažinimas,
  - b) norėjimas,
  - c) kūrimas,
  - d) sielos problema.
- 2. *Logika:*
  - a) mąstymo taisyklingumas,
  - b) metodologijos principai,
  - c) mokslinio darbo metodikos pagrindai.

II. *lavinimui atbaigti:*

- 1. *Gamtos filosofija:*
  - a) gamtos esmė,
  - b) gamtos dėsniai,
  - c) negyvoji medžiaga,
  - d) gyvybė ir josios formos,
  - e) gamtos tikslai.
- 2. *Kultūros filosofija:*
  - a) kultūra, kaip žmogiškoji kūryba,
  - b) žmogus, kaip kultūros kūrėjas,
  - c) kultūros santykiai su gamta,
  - d) kultūros formos: žinija, dora, menas,
  - e) kultūros tikslai: civilizacija, religija.

Taigi filos. propedeutikos programa susideda iš dviejų pagrindinių dalių, kurių kiekviena turi po dvi disciplinas. Jos turėtų būti praktiškai taip einamos. Kadangi filos. propedeautikai yra skiriamos 2 val. savaitėje per dvejetą metų, tai pirmaisiais metais VI klasėje turėtų būti einama: 1 val. savaitėje psichologijos ir 1 val. gamtos filosofijos. Antraisiais metais būtų einama: 1 val. savaitėje logikos ir 1 val. kultūros filosofijos. Šitoks padalinimas yra geras dėl to, kad gamtos filosofija yra lengvesnė už psichologiją, o kultūros filosofija – už logiką. Tuo būdu mokiniai vieną valandą galėtų kiek laisviau atsikvėpti. Tuo tarpu dabartinėje programoje numatyta psichologiją ir logiką išeiti per vienerius metus (VI klasėje). Porcija per sunki ir per didelė. *Šitos dvi disciplinos turi būti išeinamos iš pagrindų.* Todėl jos turi būti išdėstytos dvejiems metams. Gamtos filosofijos ir kultūros filosofijos būtų išeinamos tik

pagrindinės problemos, kurios savo įdomumu ir aktualumu nevargintų mokinių, ir jie todėl galėtų geriau pasisavinti sunkokus psichologijos ir logikos pagrindus.

Štai pozityvus filos. propedeutikos programos kontraprojektas. Jis čia pateiktas tik bendrais bruožais, nes žurnalo skiltyse nėra reikalo leistis į smulkmenas. Jau ir iš šitų bendrų bruožų projekto pobūdį galima lengvai suvokti. Bet mes esame pasirengę, jei būtų reikalo, šį projektą paversti smulkiai išdirbta ir detalizuota programa.

P. S. Tarp kito ko, mažas klausimas: palikus dabartinę filos. propedeutikos programą, kas apsiims parašyti VII klasės vadovėlį, kuriame būtų 2 sav. pamokų kursui išdėstyta gnoseologija, metafizika, etika, estetika ir pedagogika?

MOKYKLŲ LAISVĖ IR VALSTYBĖ

(Vieno veikalo proga)

Ugdymas, objektyviai suprantamas, yra ne kas kita, kaip žmogaus prirengimas visoms gyvenimo sritims. Užtai ir tos institucijos, kurios yra svarbiausios gyvenimo sričių atstovės, paprastai esti susirūpinusios ugdomuoju veikimu, nes joms ne vis tiek, kaip jaunoji karta bus prirengta. *Bažnyčiai* nėra vis tiek, ar žmogus bus ugdomas pagal religinius principus, ar prieš juos; *Valstybei* ne vis tiek, ar jaunoji karta bus rengiama visuomeniniam solidarumui, ar jokios tvarkos nepripažįstančiai anarchijai; *Šeimai* ne vis tiek, ar josios pagimdytas kūdikis išvystys įgimtas galias ir taps reikšminga asmenybė, ar sunyks, ir liks pasmerktas visą amžių tik vegetuoti. Šitos trys institucijos, atstovaujančios svarbiausioms gyvenimo sritims, kišasi ir *privalo* kištis į ugdomąjį darbą, *nes ir jos pačios yra pašauktieji ugdymo veiksniai.*

Mūsų dienomis yra ypač aktualus klausimas, liečiąs *valstybės vaidmenį ugdyme.* Tiesa, pati šitoji problema yra labai sena. Ryškių pavyzdžių randame jau Spartos ir Romos ugdomose sistemose. Bet mūsų laiku ji yra įgavusi *ypatingo* aktualumo. Persiformuojant valstybės supratimui, kartu kinta ir pažiūros į valstybės ir ugdymo santykius. Kad valstybė yra vienas iš ugdymo veiksnių, vadinasi, kad ji gali ir privalo *aktyviai* dalyvauti ugdyme, to, rodos, niekas (arba bent reta kas) neneigia. Bet visai kitas dalykas, *kokiu pavidalu privalo apsireikšti šitas valstybės dalyvavimas ugdomajame darbe.* Šitam punkte mūsų laikai kaip tik parodo daugiausia naujų bandymų.

Šitą patį klausimą sprendžia ir Dr. Pr. Dielininkaitis savo veikale *La liberté scolaire et l'état* (Régimes soviétique, français, belge et hollandais. Vers une solution synthétigue. Paris, 1933, Alcan, p. 306[1]). Problemos aštrumas ir josios išsprendimo reikalingumas verčia mus iškelti pagrindines minėto veikalo idėjas ir paraginti skaitytojus gyvai susidomėti pačiu veikalu, duodančiu *labai* daug medžiagos, patvirtinančios principų reikalavimus[2].

Taigi kokiomis formomis gali apsireikšti ir tikrumoj apsireiškia valstybės ir ugdymo santykiai?

Dr. P. Dielininkaitis savo veikalo įvade formuluoja trejetą šių santykių formų: „monopolio sistema, sistema laisvės šalia valstybės ir sistema laisvės per valstybę" (p. 8). Pastarąją formą autorius teisingai laiko „sintetiniu mokyklų organizacijos problemos išrišimu" (ibd.). Mums belieka plačiau panagrinėti kiekvieną iš šių formų.

1. *Monopolio sistema*

Monopolinės mokyklų organizacijos klausimas buvo iškilęs jau pačioje senovėje. Valstybės, kaip vienintelio žmogaus tikslo supratimas, ir auklėjimą atidavė į josios rankas. Ir galbūt niekas taip griežtai šios sistemos neformulavo kaip *Platonas*. Mūsų laikų mokykliniai monopoliai yra ne kas kita, kaip atgaivinimas graikiškų pažiūrų į valstybę, kaip į žemės gyvenimo tikslą.

„Monopolis auklėjimo srityje apskritai yra tokia mokymo sistema, kur teisė auklėti yra atiduota tiktai valstybei arba privilegijuotai korporacijai" (p. 13). Kiek mokyklinė laisvė laiduoja taiką

---

[1] Šitas pats veikalas, įvardytas *L'éducation et l'état*, buvo pristatytas Sorbonai, už kurį p. Pr. Dielininkaitis ir yra gavęs daktaro laipsnį.

[2] Šia proga tenka pažymėti, kad dr. Pr. Dielininkaičio veikalas antai prancūzų ir belgų spaudoje sutiktas nepaprastai palankiai, ir tokiuose rimtuose prancūzų žurnaluose, kaip *Vie intellectuelle* (žiūr. 1933-IX-25 numerį, p. 641, kaip *Études* (1933-IX-20 Yves de la Briere'o straipsnyje), karštai rekomenduojamas skaityti kaipo vienas iš pirmaeilių šiais klausimais veikalų.

tarp individo ir bendruomenės ar tarp paskirų bendruomenių, tiek „monopolis, priešingai, dažniausiai yra iš esmės prievartus ir diktatoriškas (ibd.). Suprantama, kad tokioj būklėj tikros taikos negali būti. Čia gali įvykti tik *priverstinė* ramybė.

Dr. Dielininkaitis, pasekdamas Alfredu Croiset'u, mokyklinį monopolį skirsto į dvi rūšis. „Pirmoji grupė apima tas monopolio formas, kurios neturi savyje jokios filosofinės doktrinos" (p. 14). Šios rūšies monopoliui priklauso Spartos auklėjimo sistema, kur „valstybė nesistengė jauną spartietį padaryti tikinčiuoju ar filosofu, bet tiktai geru piliečiu ir drąsiu bei atspariu kareiviu" (ibd.). Šiai rūšiai galima priskirti ir Aristotelio pažiūras, kurio „gero piliečio koncepcija, kaip ir spartiškoji, neturi savyj jokio filosofinio auklėjimo" (ibd.). Čia pagal minėtąjį Croiset'o telpa taip pat ir liberalinio monopolio rūšis, kaip jį formulavo Condorcet'as. Pasak jo, mokymas privalo būti nemokamas ir priverstinis visuose laipsniuose. Jis neigia, kad valstybė turi teisę įsakyti dėstyti išimties keliu kurią vieną doktriną" (p. 15). „Viešasis mokymas Condorcet'o sistemoje yra autonomiška ir valdžios nepriklausanti organizacija" (ibd.). Dėl to daros truputį neaišku, dėl ko ji yra priskiriama monopolio formai.

„Antroji grupė, pagal Croiset'o klasifikaciją, apima tuos monopolius, kurie moko vienos kurios aprėžtos doktrinos. Bet šioje grupėje jis išskiria dar dvi monopolių rūšis: tie, kurie moko bendrai priimtos doktrinos, bent iš principo, ir tie, kurie stengiasi įdiegti specialinę doktriną" (ibd.) Pirmosios rūšies pavyzdžiu gali būti Bažnyčios monopolis viduriniais amžiais, nes katalikybė, bent principialiai, tuo metu buvo visų pripažinta doktrina. Antrajai rūšiai priklauso Platono pažiūros. Jojo mokslas buvo naujas ir todėl jo peršamas monopolis turėjo mokyti specialios doktrinos.

Šios dvi didžiosios monopolių grupės galima būtų pavadinti *praktiniu ir ideologiniu* monopoliu. Pirmasis, kaip Spartoje, rengia jaunąją kartą grynai praktikos reikalams, neauklėdamas josios jokiai ideologijai. Tuo tarpu antrasis jau iš anksto yra pasiryžęs išugdyti žmonėse tokias, o ne kitokias pažiūras. Pirmuoju atveju valstybė neatstovauja jokiai ideologijai, antruoju – valstybė skelbiasi vienos kurios pasaulėžiūros atstove ir skelbėja. Nesunku

suprasti, kad vienoks ar kitoks nusistatymas plaukia iš pagrindinės valstybės koncepcijos ir iš nustatymo valstybės santykių su pasaulėžiūra.

Atgimstantis mūsų dienomis mokyklinis monopolis kaip tik ir yra šitasai *ideologinis monopolis*. „Doktrinalinis monopolis, kaip mokyklų problėmos sprendimas, nėra praradęs savo aktualumo nė dabartyj. Po Didžiojo karo dvi skirtingos partijos pasisekusios revoliucijos keliu laimėjo valdžią dviejose didelėse šalyse – Rusijoj ir Italijoj. Jos naudoja ten mokyklą, kaip priemonę perkeisti visuomenei pagal determinuotas doktrinas" (p. 17). Vadinasi, tiek fašistinis, tiek bolševistinis mokyklų monopolis yra ideologinis, turįs tikslą perauklėti visuomenę naujai santvarkai. Dėl to daugelio apsirinkama, laikant šiuos du sąjūdžiu turinčiu tiktai politinio ar ekonominio pobūdžio. „Fašistinė mokyklų reforma... galėtų būti tam tikru atžvilgiu svarstoma kaip reforma, savo esmėje esanti ne politinė, bet filosofinė" (ibd.). Mussolinio posakis, kad „viskas valstybei, niekas prieš valstybę, niekas šalia valstybės" lieka teisingas ir ugdymo srityje. Tiesa, šiandien fašizmas mokymo srityje duoda daug laisvės, bet „ministerijų dekretai ir cirkuliarai kiekvieną dieną vis labiau pabrėžia judėjimą, siekiantį uniformiškumo praktiniam monopolyj" (p. 18).

Dar ryškesnis mokyklinis monopolis yra Sovietų Rusijoj. Jam Dr. Dielininkaitis skiria net ištisą savo knygos dalį (p. 19–44). Įsižiūrėkime arčiau į bolševistinio monopolio principus.

„Pradedamasis sovietų mokyklinės sistemos taškas yra grynai teorinis. Šios sistemos kūrėjai iš pat pradžios kiek galėdami stengėsi sulaužyti senuosius sluoksnius ir nutraukti ryšius su praeitimi. Ši sistema yra organiškai suaugusi su bendrąja sovietų valstybės dokrina" (p. 19). Sovietiškoji valstybė priklauso tokiai valstybių rūšiai, „kur valstybė yra valdoma pačio subjekto ir kur ji laikoma jojo daiktu" (ibd.). Sovietų Rusijoj tokiu subjektu yra darbininkų klasė, vykdanti savo galią per komunistų partiją. „Ji, – kaip pasakyta sovietų konstitucijoj, – ryžtasi garantuoti proletariato diktatūrą tikslu išnaikinti buržuaziją, užgniaužti žmogaus išnaudojimą ir realizuoti komunizmą tokiu pavidalu, kur nebus nei pasidalinimo klausimo, nei valstybės valdžios".

Tokiu valstybės ir josios tikslo supratimu yra pagrįsta ir mokyklinė sovietų sistema. „Josios tikslas atitinka komunistinės valstybės tikslą" (p. 22). Naujųjų kartų auklėjimu turi būti palaikomas dabartinis režimas ir rengiamos sąlygos įvykdyti numatytiems komunistų planams. „Mokykla privalo būti ne tik skleidėjas komunistinių principų apskritai, bet ir ideologinės įtakos kelias, organizuotoja ir auklėtoja proletariato... tikslu išauklėti naująją kartą būti tinkama stipriai pagrįsti komunizmą" (Komunistų partijos programa). Dėl to Dr. Dielininkaitis daro labai teisingą išvadą, kad „yra visiškai aišku, jog tokia sistema jau savo prigimtimi nėra suderinama su bet kokia politinio, filosofinio ar religinio neutralumo rūšimi" (p. 23–24). Patys sovietų vadai, kaip Leninas, Šulginas ir kiti, aiškiai neigia mokyklinio neutralumo principą (plg. p. 24). Vadinasi, mokyklinis sovietų monopolis yra ryškiausias ideologinio monopolio įkūnijimas.

Toliau Dr. Dielininkaitis aprašo sovietų monopolio išsivystymą. Pradžioj sovietai neturėję savo pedagogų-ideologų. Jie priėmę ir įvykdę darbo arba aktyvinės mokyklos principus, kaip juos formulavo Dewey, Lay, Kerschensteineris ir kt. Bet pamažu mokykla buvo performuota pagal sovietų ideologijos reikalavimus. Ir šiandien auklėjimas Sovietų Rusijoj yra normuojamas pagal šiuos dėsnius. „Mokymas yra išimtinė funkcija valstybės, kurios valdžia priklauso komunistų partijai, palenkiančiai be jokių kompromisų savo doktrinai visas auklėjimo įstaigas. Privatinės mokyklos neturi teisės egzistuoti. Tokie auklėjimo veiksniai, kaip tėvai ir mokomasis personalas, nevaidina to pačio vaidmens, kaip demokratinių valstybių mokyklinėse sistemose. Jei tėvai ir yra kviečiami bendradarbiauti mokyklos veikime, tai tiktai tuo būdu, kad jųjų bendradarbiavimas sutiktų su tikslais, leistais komunistų partijos... Tėvų susirinkimai negali turėti jokios įtakos ideologinei (*doctrinal*) mokyklos dvasiai. Jie patys privalo nusilenkti propagandai idėjų, skelbiamų mokykloje... Mokomasis personalas savo ruožtu yra laisvas tik tada, kai jo sąjūdžiai derinasi su bendrąja komunistų partijos linija... Štai kokie yra pagrindiniai komunistinio auklėjimo principai, bendrai bolševikų partijos siekimai ir rūpesčiai išsaugoti revoliucinį savo tikslą" (p. 43–44).

2. *Laisvė šalia valstybės*

Antroji valstybės ir ugdymo santykių forma yra *auklėjimo laisvė šalia valstybės*. Šitą formą ir tąją, kurią Dr. Dielininkaitis vadina „sistema laisvės per valstybę", galima vadinti vienu vardu: *ugdymo laisvės sistema*, kaip priešingybė monopolio sistemai. „Mokyklinė sistema, – sako autorius, – įvykdyta bet kurioje valstybėje, kuri leidžia steigti ir tarpti laisvojo mokymo ir auklėjimo įstaigoms, pagal daugiau ar mažiau įstatymų nustatytas sąlygas, yra įprasta vadinti laisvojo mokymo sistema" (p. 45). Bet šitoji laisvė gali būti dvejopa: *negatyvinė ir pozityvinė*. Pirmuoju atveju valstybė netrukdo ir nedraudžia laisvojo mokymo. Bet jam nė nepadeda: jo rėmimo atžvilgiu valstybė laikosi *pasyviai*. Antruoju atveju valstybė ne tik nedraudžia laisvojo mokymo, bet jį dar pozityviai paremia. Čia valstybės nusistatymas yra aktyvus. Užtai ir gauname du laisvojo mokymo tipus: *laisvė šalia valstybės*, nes laisvasis mokymas čia tarsi atsiduria už valstybės reikalų srities, kadangi ji juo nesirūpina; ir *laisvė per valstybę*, nes čia laisvasis mokymas yra valstybės globojamas ir *per valstybę* įgauna savo buvimą bei išlikimą.

Laisvė šalia valstybės yra vienas iš būdų spręsti klausimui, kaip valstybė privalo elgtis su savo piliečiais, kurie neturi ir nenori turėti vienodų pažiūrų į pasaulį ir į gyvenimą. „Galima tvirtinti, – teisingai sako Dr. Dielininkaitis, – kad šiandien nė viena kultūringa tauta savo sudėtimi nėra homogeniška (p. 46) ideologijos atžvilgiu" (p. 46–47). Šiandien tautos yra suskaldytos savo pasaulėžiūroje, o laisvos minties ir laisvo žodžio principai tąjį susiskaldymą dar labiau didina. Ir būtų gryna utopija suuniformuoti žmonių galvojimą ir suvienodinti jųjų pažiūras.

Tai faktas, kurio negali paneigti nė valstybė, jei ji nori garantuoti savo piliečiams laimėtą istorinėj eigoj sąžinės ir įsitikinimų laisvę. „Iš tikrųjų, demokratinė valstybė, nebūdama ideologijos arba oficialinės tiesos teikėja, nesistengia piliečiams sąžinės srityj įsakyti kurias nors pažiūras arba kurį nors vieną idealą (p. 47); ji užima tolerancijos ir neutralumo poziciją" (po 47–48). Bet kaip bus su mokymu ir auklėjimu? Pedagoginis darbas negali būti be

pasaulėžiūros jau tik dėl to, kad jis yra žmogaus rengimas *gyvenimui.* Kaip čia turi pasielgti valstybė? Josios elgesys šiuo atveju gali būti dvejopas: arba ji visai *nesteigia* mokymo bei auklėjimo įstaigų, jas *atiduodama* pasaulėžiūrinėms bendruomenėms, arba *leidžia* šios rūšies bendruomenėms steigti mokyklas, kartu laikydama ir savąsias, kuriose „ji mokydina... dorovinės doktrinos, daugiau ar mažiau bendrai pripažįstamos" (p. 50). Vadinasi, pasaulėžiūrinį principą valstybinėse mokyklose šiuo atveju apsprendžia daugumos nusistatymai ir pažiūros.

„Bet kad išsaugotų sąžinės laisvę ir patenkintų tuos piliečius, kuriems nepatinka viešojo mokyklinio mokymo neutralumas, valstybė leidžia ir toleruoja laisvąjį mokymą, tvarkomą įstatymo numatytų sąlygų ir josios kontroliuojamą. Šių laisvųjų įstaigų atžvilgiu, skirtingų savo religiniu ar ideologiniu pobūdžiu, valstybė laikosi lygiai neutraliai. Vis dėlto laisvės šalia valstybės pagrinde yra padėta pasyvaus neutralumo sąvoka. Valstybė šiuo atveju pasitenkina pripažinusi ir legalizavusi įkūrimą įvairių laisvojo mokymo įstaigų, bet ji nesirūpina jų buvimu, ji neteikia jokios pozityvios pagalbos jųjų išlikimui. Visa šių įstaigų išlaikymo našta yra uždedama jų steigėjams ir tėvams tų mokinių, kurie jas lanko" (p. 50).

Suprantama, kad tokiu atveju neutralinėmis mokyklomis nepasitenkiną piliečiai privalo turėti *dvigubų* išlaidų švietimo reikalams, nes jie moka lygią dalį su kitais viešosioms mokykloms, kuriomis nesinaudoja, ir kartu išlaiko laisvąsias arba privatines mokyklas, atitinkančias jų pasaulėžiūrą. Aišku, kad šiuo atžvilgiu piliečiai atsiduria nevienodoj būklėj, ir praktiškai čia paneigiamas lygybės principas. Guy Grand'as bando atsakyti į šitą priekaištą, kad „tai yra lygiai tas pat, ką ir įpareigoti žmogų mokėti teatrui, kur jis gal nė kojos nekelia, arba muziejui, nors jis visai nemėgsta dailiojo meno... Viešosioms mokykloms mokama dėl to, kad tai yra viešoji tarnyba"... (p. 51). Tai yra tik iš dalies tiesa. Žinoma, visi piliečiai moka teatrui, nors ne visi jį lanko. Bet iš kitos pusės, argi privatinės mokyklos nėra skiriamos viešajai tarnybai? Jų palyginimas su teatru ar muziejum yra netikslus jau vien dėl to, kad šiomis įstaigomis kiekvienas *gali* pasinaudoti, tuo

tarpu neutraliomis mokyklomis daugelis *negali*, nes tai būtų nusižengimas savo įsitikinimams. Jeigu aš nelankau teatro ar muziejaus, tai dėl savo *nenoro*. Bet aš jį *galiu* lankyti ir už šitą *galimybę* sumoku tam tikrą sumą valstybės biudžetui. Tuo tarpu pasinaudoti neutralinėmis mokyklomis aš negaliu, nes jųjų pasaulėžiūra prieštarauja manajai, kurioje aš turiu pareigos išauklėti ir savo vaikus. Ir vis dėlto už šitą negalimybę aš privalau sumokėti. Ar tai yra teisinga? Vadinasi, G. Grand'o palyginimas nevirto argumentu ir nepateisino daromos tam tikrai piliečių daliai skriaudos.

Ryškiausiu šitos formos tipu Dr. Dielininkaitis laiko prancūziškąją mokyklų sistemą. „Prancūziškoji mokyklų sistema yra tipiškas „pavyzdys valstybinės ir centralizuotos sistemos" (p. 77). „Mokyme valstybė turi pirmaeilės reikšmės. Šitas valstybės viešpatavimas auklėjimo sistemoje iš viršaus yra aprėžtas buvimu laisvojo mokymo, kuris yra įvykdytas tiktai privatinės iniciatyvos ir esąs šalia valstybės rūpesčių"... (p. 80). Vis dėlto ir Prancūzijoj galima pastebėti „tam tikrų tendencijų, mažinančių viešpataujantį valstybės vaidmenį išvidinėje mokyklų sistemos organizacijoj". (p. 80) „Tarp svarbiausių veiksnių, kurie mažina etatizmą, galima pažymėti laisvojo mokymo buvimą, ilgas ir tvirtas pedagogines prancūzų tradicijas, ekonominės industrializacijos augimą, kuris privertė steigti technikos mokyklas, išsivysčiusias šalia universitetų" (p. 81).

Prancūzų sistemai Dr. Dielininkaitis savo veikale skiria nemaža vietos (p. 52–84). Čia jis išdėsto valstybės ir mokyklos santykių istoriją Prancūzijoj nuo revoliucijos laikų ligi paskutinių tendencijų, linkusių sukurti Prancūzijoj vadinamąją *L'École Unique*. Vietos stoka ir šio straipsnio pobūdis neleidžia mums išdėstyti šito konkretaus pavyzdžio visoj pilnumoj. Pasitenkiname iškėlę tik jo esminį bruožą.

3. *Laisvė per valstybę*

Sistema laisvės šalia valstybės, žinoma, yra tobulesnė už monopolio sistemą. Vis dėlto ir ji turi dar daug sunkenybių. Visų

pirma jau yra netikęs tas dalykas, valstybė, resp. *valdžia*, sprendžia, kokia ideologija turi būti padėta į viešojo mokymo ir auklėjimo pagrindus. Keičiantis valdžioms, kas ypač dažnai atsitinka demokratinėj santvarkoj, keičiasi ir viešųjų ugdymo įstaigų ideologija. O tai nėra sveika nei pačiai valstybei, nei ypač patiems auklėtiniams. Mokinių tėvai tokiu atveju yra verčiami atsiimti savo vaikus iš viešųjų įstaigų ir rūpintis privatinių steigimu. Tuo būdu „kai kurios piliečių grupės jaučia, kad jų įsitikinimai, jų pažiūros ar moraliniai jausmai esti įžeidžiami ir jų interesai paneigiami. Tokiu atveju gema dėl mokyklos aštrios kovos, apie kurias kalba daugelio dabartinių valstybių politinė ir religinė istorija" (p. 87). Skriaudžiamos grupės ne kartą virsta tiesiog valstybę ardančiais veiksniais.

Dėl to valstybė privalo ieškoti tokios formos savo įtakai ugdomajam darbui, kad nė viena piliečių grupė nesijaustų esanti podukra ar augintinė. „Taip suprasta demokratinė valstybė, – rašo Dr. Dielininkaitis, – ne tik leidžia ir toleruoja buvimą individų ir kolektyvų, išsiskaldžiusių dėl religijos, filosofijos ar tautybės, bet, kai jų tikslai sutinka su bendrais valstybės interesais, valstybė ima jas į savo rūpesčių eilę ir teikia jų veikimui tiesioginės ir pozityvios pagalbos" (p. 88). Sistemoje laisvės šalia valstybės šitos bendruomenės yra taip pat laisvos. Bet toji laisvė yra tik grynai negatyvi. Tuo tarpu čia „šitų įstaigų laisvė ir lygybė valstybės atžvilgiu įgyja naujo interpretavimo" (p. 89). *„Pasyvus valstybės neutralumas pasikeičia aktyviu neutralumu" (ibid.)*... „Ideologinė laisvė yra ne tik leidžiama šalia valstybės veikimo, bet platesniu ar siauresniu mastu ji yra realizuojama pačios valstybės arba su josios pagalba" (ibid.). Dėl to šioji sistema visai teisingai Dr. Dielininkaičio ir yra vadinama *laisve per valstybę*.

Kaip šioji sistema apsireiškia tikrumoj? Visų pirma skirtingoms laisvoms mokyklinėms įstaigoms patikrindama panašias išviršines jų veikimo sąlygas, valstybė joms stato tiktai *formalinį tikslą* ir iš jų reikalauja *kvalitatyvinės lygybės*, bet ne mokymo ir ugdymo principų *tapatybės*. Tuo būdu visos konfesijos ir visos įstatymų leidžiamos doktrinos, kurių tikslai sutinka su bendruoju valstybės tikslu, gali lygiai ir praktiškai rasti vietos tautinio auklėjimo

sistemoje" (p. 89). Vadinasi, valstybė, kaip buvo minėta, atsisako būti reiškėja kurios nors ideologijos, tegul ji būtų ir daugumos piliečių ideologija. Užtai šiuo atžvilgiu bet kuri konfesija ar doktrina valstybės akyse yra lygios vertės ir todėl užsitarnauja lygaus traktavimo. Valstybė čia neuniformuoja ir nemechanizuoja paskirų piliečių grupių. Ji pripažįsta *diferenciaciją*. Bet iš kitos pusės, vienodu visų grupių traktavimu ji suveda jas *vienybėn*. Štai dėl ko Dr. Dielininkaitis ir laiko šitokią formą sintetiniu valstybės ir ugdymo santykių problemos išsprendimu.

„Sistema mokyklinės laisvės per valstybę yra pasekmė susidūrimo trijų veiksnių: visų pirma, veiksniai ideologinės tvarkos, kaip konfesijos ir įvairios pasaulėžiūros, toliau tie dalykai, kurie liečia šeimų arba draugijų teises, ir galop tai veiksniai, kurie priklauso valstybei" (p. 91). Kitaip sakant, sistema laisvės per valstybę yra suderinimas visų trijų pašauktųjų ugdymo veiksnių: *šeimos, valstybės ir Bažnyčios*, nes dr. Dielininkaičio minimi ideologiniai veiksniai *(facteurs de l'ordre doctrinal)* kaip tik ir randa ryškiausios išraiškos Bažnyčios teisėse ugdyti. Yra visai aišku, kad ugdymas be pasaulėžiūros yra negalimas. Iš kitos pusės, taip pat yra aišku, kad valstybė, *kaip valstybė*, negali būti reiškėja nė vienos pasaulėžiūros, jei nenorime grįžti į tuos laikus, kada vyravo obalsis „kieno valdžia, to ir religija". Tuo būdu lieka viena racionali ir teisinga išeitis, kad valstybės lygiai traktuotų visas pasaulėžiūrines grupes ir visoms joms pozityviai padėtų ugdymo darbe. Dėl to ir *sistema laisvės per valstybę darosi ne tik sintetiniu, bet ir teisingiausiu išsprendimu šitos taip aštrios ir kartu aktualios problemos.*

Dr. Dielininkaitis, pasekdamas prof. St. Šalkauskiu, šią sistemą remia trimis principais:

1. Tėvų laisvės teigti ir pasirinkti mokyklas. Šitoji laisvė kyla iš ugdomosios tėvų pareigos ir yra surišta su žmogaus *prigimties* laisvėmis. Valstybė gali versti mokyti, gali nustatyti programą, gali kontroliuoti mokymą, bet ji negali įsakyti tėvams siųsti vaikus į šitas arba anas mokyklas.

2. Mokyklinis teisingumas. Šitas principas plaukia iš pirmojo, nes jei ne visos mokyklos yra traktuojamos *lygiai*, tėvų laisvė parinkti savo vaikams mokyklas virsta fikcija. Jei valstybė

privatinių mokyklų neremia, jei, dar daugiau, net nepripažįsta joms lygių teisių, suprantama, kad tėvai yra *moraliai* priversti siųsti savo vaikus į viešąsias mokyklas.

3. M o k y k l i n ė t a i k a. Mokyklų organizacija turi būti tokia, kad ji žadintų piliečiuose solidarumą ir sugyvenimą. Tuo tarpu nelygus traktavimas kaip tik kiršina vieną grupę prieš kitą. Atstumtieji negali sugyventi su favorizuojamais. Dėl to šiuo atveju pati valstybės švietimo politika ardo tautinę ir valstybinę vienybę.

Šitų principų formulavimu baigiasi pirmoji Dr. Dielininkaičio veikalo dalis. Antrojoj dalyj, pavadintoj „Tipiškos sintetinio mokyklų problemos išsprendimo apraiškos" yra išdėstyta belgų ir olandų mokyklų organizacijos sistemos, kaip šito sintetinio išsprendimo pavyzdžiai. Čia yra duota graži šių šalių mokymo istorija. Belgų, o ypač olandų mokyklinė santvarka ir kelias į josios sukūrimą yra labai įdomūs ir pamokantieji dalykai. Bet apie tai reiktų rašyti ištisą straipsnį. Juos čia tenka mums praleisti.

Vis dėlto reikia paminėti bendrą politikos linkimą mokyklų organizacijos problemą spręsti sintetiniu būdu. Šiam dalykui Dr. Dielininkaitis skiria vieną antrosios savo veikalo dalies skyrelį (p. 243–253). Pasirodo, kad pasaulėžiūriniai skirtumai vis labiau įgyja tarptautinės teisės apsaugos, ir tuo būdu mokymas tampa ne vienos kurios valstybės grynai *vidaus* reikalas, bet visos žmonijos ir visų tautų rūpestis. Užtai įvairiose tarptautinėse sutartyse ir net pačiame Tautų Sąjungos pakte kreipiama nemaža dėmesio į mokymo bei auklėjimo dalykus. Iš tikro po Didžiojo Karo pasirodė stipri tendencija pagerbti individualius įsitikinimus, kas ir ugdymo reikalams davė nemaža naudos. Bet paskutinės tendencijos hitlerizmo ir fašizmo – apskritai perdėto nacionalizmo ir valstybiškumo – pavidale vėl pamažu siaurina šitas laisves. Valstybė įtraukia į save privatinę iniciatyvą ir ją pamažu gniuždo. Auklėjimas vėl valstybinamas. Ar ilgai taip bus ir kur šitos tendencijos pakryps, dabar dar sunku pasakyti. Keičiantis pažiūroms į valstybės uždavinius, gali pasikeisti ir valstybės santykiai su auklėjimu.

4. Sintetinio išsprendimo argumentai

Trečioje savo veikalo dalyje (p. 257–288) Dr. Dielininkaitis nagrinėja argumentus, kurie paremia sintetinį mokyklų organizacijos išsprendimą.

Pirmasis dalykas, kuris kalba už laisvę per valstybę, pasak Dr. Dielininkaičio, yra *šeimų ir pasaulėžiūrinių bendruomenių troškimas*. Istorija aiškiai rodo, kad mokyklinės kovos prasidėjo tada, kai valstybė ėmė steigti neutralines savo mokyklas arba kai ji vertė įvairių nusistatymų žmones lankyti tam tikros ideologijos mokyklas. Šitoks susikirtimas kaip tik ir įvyko visų pirma su šeimomis, o per jas su pasaulėžiūrinėmis bendruomenėmis ir galop su Bažnyčia. Ir visai suprantama. Nė viena šeima lengvai nesutiks, kad josios vaikai būtų auklėjami kitokioj pasaulėžiūroj, negu yra ji pati. *Auklėjimas ir pasaulėžiūra* – vėl pabrėžiame, *yra dalykai, surišti savo esme*. Šeimos ir pasaulėžiūrinės skirtingos bendruomenės yra pirmesnės negu valstybė. Todėl įsikišimas į šeimos teises buvo skaudus konfliktas, kuris traukiasi ir dabar. Be to, „valstybės įsikišimas į šią sritį, steigiant savo mokymo įstaigas ir tvarkant mokymą jau esantį su skriauda privatinei iniciatyvai, buvo pašauktas daugiau politinių negu pedagoginių motyvų" (p. 258). Tai taip pat negalėjo nesukelti šeimų prieš tokį valstybės nusistatymą.

Suprantama tad, dėl ko šeimos ir apskritai pasaulėžiūrinės bendruomenės trokšta sintetinio mokyklų problemos išsprendimo. Juk jis yra ne kas kita, kaip nauja forma atstatymas senųjų šeimos teisių. Tai pripažinimas būtino sąryšio tarp ugdymo ir pasaulėžiūros. Tai nuraminimas tų kovų, kurios *būtinai* bus tol, kol valstybė brausis į neliečiamą šeimos sritį. Šitos kovos daro nemaža skriaudos tiek pačioms šeimoms, tiek valstybei, tiek galop naujajai kartai, kuria savo viltis remia ir šeima, ir valstybė. Sintetinis išsprendimas pašalina šitas nenormalybes ir todėl jis yra visų pirma laukiamas. „Štai dėl ko mums rodos, kad šitie troškimai yra pirmoji priežastis, reikalaujanti sintetinio mokyklų organizacijos problemos išsprendimo" (p. 264).

Antrasis, dar svarbesnis argumentas už sintetinį šios problemos išsprendimą yra *privatinės iniciatyvos ir valstybės bendradar-*

biavimo būtinumas auklėjimo darbe. Pasirodo, kad nei viena privatinė iniciatyva, nei viena valstybė nėra tinkama tobulam ugdymo darbui. „Iš tikro, Belgijos, Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstybių patyrimas rodo, kad auklėjimo organizacija, palikta tiktai vienai privatinei iniciatyvai, be valstybės įsikišimo (p. 269), dėl viešojo gyvenimo intensyvumo ir dėl susipynimo socialinių sąlygų, kuriose tenka tautoms jau ištisas šimtmetis gyventi, turi didelių spragų ir įvairių kategorijų mokyklų pusiausvyroj, ir mokyklų išsklaidyme tam tikroj teritorijoj arba tam tikrose socialinėse klasėse, ir galop grynai pedagoginiu atžvilgiu. Joms trūksta visumos aprėpimo ir vadovaujančio elemento bendrojo mokymo žygiuose... Grynai privatinės iniciatyvos be valstybės pagalbos jau nepakanka nei intelektualiniu, nei ypač finansiniu atžvilgiu, ne tiktai visiems tautinio gyvenimo reikalavimams, bet taip pat ir tam, kad būtų galima lenktyniuoti su panašiomis viešosiomis įstaigomis" (p. 269–270).

Iš kitos pusės, nepakanka nė vienos valstybės. „Savo uniformizmu ir privatiniu neutralumu šitoji sistema, negalėdama apimti tam tikrų konfesinių ar ideologinių piliečių grupių, žadina tėvų nepasitenkinimą ir pastangas patenkinti savo norus šalia viešojo mokymo, kuriant laisvąsias mokymo įstaigas. Dar daugiau, valstybinės sistemos yra ankštai surištos su valstybe arba, tikriau, su vykdomąja josios valdžia, už kurios dažnai slepiasi viena ar keletas politinių partijų. Dėl to šios sistemos mokyklos lengviau (p. 270) yra paliečiamos politinių kovų, kurios suerzina daugiau ar mažiau svarbias visuomenės grupes ir nuosekliai sukelia mokyklines kovas. Pedagoginiu atžvilgiu tokios sistemos, priklausydamos centralinės administracijos biurams bei jų valdininkams, įgauna biurokratinės dvasios bruožų, gaminančių pedagoginį sustingimą. Atnaujinimas metodų, iniciatyvos žadinimas ir naujų įstaigų kūrimas čia sutinka daug sunkenybių... Stokodama privatinės iniciatyvos, valstybinė sistema tai apsnūsta, tai per staiga keičia metodus ir programas" (p. 270–71).

Vadinasi, pati privatinė iniciatyva reikalauja valstybės paramos, ir ugdomasis valstybės darbas trokšta būti papildomas privatiniu laisvu veikimu. Valstybė turi duoti privatinei iniciatyvai

bendrą kryptį ir bendrą tikslą, privatinė iniciatyva turi papildyti valstybės nejudrumą. Privatinė iniciatyva be valstybės yra per daug pakrikusi ir išsklaidyta. Valstybė be privatinės iniciatyvos yra per daug suveržta ir centralizuota. Tik šitų dviejų jėgų pusiausvyra laiduoja tinkamą auklėjimą. „Laisvoji visuomenės iniciatyva ir valstybės įsikišimas į tautos auklėjimo visumą papildo vienas kitą ir moraliniu, ir finansiniu, ir pedagoginiu atžvilgiu" (p. 272). Tokį papildymą kaip tik ir duoda sintetinis mokyklų problemos išsprendimas.

Kokios yra šitokio išsprendimo pasekmės? Jų Dr. Dielininkaitis pamini dvejetą: 1) *geresnis panaudojimas privatinės ir viešosios iniciatyvos* ir 2) *teisingesnis bendrųjų lėšų padalinimas.*

Sintetinis išsprendimas, pripažindamas viešosios ir privatinės iniciatyvos lygiareikšmingumą auklėjime, išvengia dviejų kraštutiniškumų: „To, kuris neigia valstybei teisę tvarkyti auklėjimą ir juo rūpintis, ir to, kuris nori mokymą palenkti išimtinei valstybės vadovybei" (p. 273). Ir viena, ir kita nuomonė yra nepilna, nors ir turi savyje tiesos. Sintetinis išsprendimas jas papildo leisdamas apsireikšti privatinei iniciatyvai visu pilnumu ir kartu leisdamas valstybei ją tvarkyti, prižiūrėti ir jai pagelbėti. Suprantama, kad šitoj sistemoj nežūsta nei privatiniai sugebėjimai, kaip tai dažnai įvyksta visiškam suvalstybinime, kur formalumai kliudo laisvą veikimą; nei nestokoja čia tvarkos ir krypties, kas esti ten, kur nėra vieno tvarkytojo ir valdytojo. Tuo būdu privatinė iniciatyva ir viešosios pastangos čia yra geriau panaudojamos negu kur kitur. „Pirmoji tautos auklėjimo darbe duoda įvairumo, o antroji – vieningumo" (p. 278).

Tas pat yra ir su bendrosiomis lėšomis. Valstybės lėšos yra teisingiau naudojamos tada, kai visi piliečiai *gali* pasinaudoti tomis įstaigomis, kurioms tosios lėšos yra skiriamos. Kas liečia mokyklų organizaciją, sintetinis išsprendimas – *tik vienas* – šitas lėšas teisingiausiai naudoja. Sistema laisvės šalia valstybės tam tikrą piliečių dalį apkrauna dvigubais mokesčiais. Be to, neturtingos šeimos yra tiesiog moraliai verčiamos siųsti savo vaikus į joms nepriimtinas viešąsias mokyklas. Tuo tarpu sintetinis išsprendimas atiduoda kiekvienai ideologinei grupei pagal josios dydį tam

tikrą sumą ir dėl to nieko neskriaudžia ir niekam nepataikauja. *Išskirstomasis teisingumas yra įvykdomas mokyklų atžvilgiu tik sistemoje laisvės per valstybę.*

5. *Pats veikalas*

Baigiant tenka pasakyti keletas žodžių ir apie patį veikalą. Šio straipsnio skaitytojai galėjo susidaryti įspūdžio, kad Dr. Dielininkaičio veikalas yra grynai *teorinio* pobūdžio. Tuo tarpu tikrumoj taip nėra. Įspūdis galėjo kilti dėl to, kad mes atpasakojome tik teorinius veikalo principus, praleisdami praktinius nagrinėjimus ir pavyzdžius. Dr. Dielininkaitis savo knygoj yra sutelkęs daugybę medžiagos apie belgų, olandų, prancūzų, rusų, Kvebeko ir kt. mokyklų sistemas. Skaitant pačią knygą, į teoriją linkusiems žmonėms net gali kilti pageidavimo, kad principinius-teorinius dalykus autorius būtų plačiau panagrinėjęs. Bet, kreipdamas daugiau dėmesio į sociologinį negu į pedagoginį mokyklų org-jos pobūdį, Dr. Dielininkaitis visai teisėtai daugiau vietos užleido faktinės medžiagos tyrinėjimui. Iš tikro, pvz., olandų mokyklų sistema yra išnagrinėta labai plačiai ir labai gražiai.

Veikalas duoda daug naudos tiek pedagogui, tiek sociologui. Pirmajam atskleisdamas socialinę mokymo reikšmę ir parodydamas konkrečių pavyzdžių; antrajam – duodamas pedagoginių principų ir nurodydamas jų reikšmę bei įtaką socialiniam gyvenimui. Reikia tik pageidauti, kad autorius savo knygą, žinoma, su tam tikrais pritaikymais mūsų šaliai, išleistų ir lietuviškai. O skyrius apie Olandijos mokyklų sistemą iš tikro vertėtų tuojau išversti ir paskelbti arba brošiūros forma, arba bent kuriam žurnale. Kas paskaito prancūziškai ir domisi mokymo klausimais, tam veikalas labai rekomenduotinas.

PROF. ST. ŠALKAUSKIO PEDAGOGIKA

Jo 50-ties metų sukakties proga

Pasiaiškinimas

Prieš dvejus metus, pasibaigus mano doktorato egzaminams, prof. Šalkauskis man pasakė: „Tamsta dar per maža pamiršai". Posakio prasmė man iš karto buvo aiški. Prof. Šalkauskis yra mano Mokytojas jau nuo 1926 metų, nors jo paskaitų pradėjau klausyti tik 1928 m. ir su juo arčiau susidūriau tik 1930 m. Pirmoje eilėje filosofinės, o paskui ir pedagoginės jo idėjos formavo visą intelektualinį mano išsivystymą. Jų įtakoje studijavau užsienyje, rašiau disertaciją ir jų vedamas laikiau doktorato egzaminus. Savaime suprantama, kodėl aš dar buvau per maža pamiršęs to, kas buvo ne mano, o prof. Šalkauskio. Ir šiandien aš esu dar per maža pamiršęs. Man dar yra sunku rašyti apie prof. Šalkauskį, nes man dar nėra visiškai aišku, kur baigiasi Mokytojo pažiūros ir kur prasideda mokinio. Tai ypač reikia pasakyti apie pedagogiką.

Bet, iš kitos pusės, aš imuosi šito darbo su dideliu pietizmu. Prof. Šalkauskis man yra daug daugiau negu tik mokytojas paprasta šito žodžio prasme. Jis buvo pirmutinis, kuris mane pastūmėjo į dabartinį mano kelią. Savo viduje aš esu juo sekęs, juo žavėjęsis ir su juo kovoies. Ir šitasai išvidinis suaugimas, šitoji *patria spiritualis,* kurios žymių pasiliks visame mano gyvenime, kaip tik ir kildina pietistinį jausmą, be kurio negalima kalbėti apie artimą didžią asmenybę. Todėl ir šitas straipsnis skaitytojų tegul būna suprastas ne tik kaip teorinė apžvalga, bet ir kaip pagarbos bei meilės pareiškimas didžiajam mano Mokytojui.

I. Filosofiniai pagrindai

1. Filosofija ir pedagogika

Kiekvienas tikras filosofas, filosofas, kaip jį suprato Platonas ir kuriam jis skyrė valdyti gyvenimą, būtinai prieina prie pedagogikos. Visi didieji išminties mylėtojai, kurie šitos išminties ieškojo ne popieriui, bet gyvenimui, filosofines savo išvadas apvainikuodavo pedagoginėmis sistemomis arba bent jų apmatais. Tai yra neišvengiamas filosofijos likimas. Gyvenimiškoji – ne knyginė – filosofija stengiasi gyvenime įsitvirtinti, stengiasi šitą gyvenimą perkeisti, perkurti ir sutvarkyti pagal savas koncepcijas. Filosofas, kuris didžiomis intuicijomis yra pažinęs gyvenimo idealą, negali būti ramus, kol šitas idealas yra tik jame, kol jis nėra perkeltas į naująsias kartas ir kol jos šituo idealu negyvena. Filosofija miršta kartu su filosofu, jei jis nesugeba savo koncepcijų įtvirtinti savo amžiaus aplinkoje.

Tuo tarpu tasai įtvirtinimas gali įvykti tik *pedagoginiu būdu* „Kiekviena gyva pasaulėžiūra, – sako H. Rolle, – kuri turi savyje gyvenimui formuoti planą, išvidiniu būtinumu siekia tam tikros pedagogikos, iš kurios ji laukia nurodymų, kaip įkūnyti josios skelbiamą gyvenimo idealą".[1] Tai tinka ir filosofijai. Šiandien yra aišku, kad kiekvienos pedagogikos *pagrindas* yra pasaulėžiūrinis arba filosofinis. Bet šiandien taip pat vis labiau aiškėja, kad kiekvienos filosofijos *atbaiga* turi būti pedagoginė. Filosofija pagimdo pedagogiką, o pedagogika duoda filosofijai priemonių. Filosofija yra idėjų ir idealų kūrėja. Bet, *kaip tokia*, ji negali šitų idealų realizuoti. Čia ji būtinai yra reikalinga pedagogikos paramos. Jei kuri nors filosofija nesusiformuoja savos pedagogikos, ji visados lieka tik teorijoje. Jai nėra jokios vilties pereiti į praktinį žmonių gyvenimą ir šitą gyvenimą pertvarkyti, nes gyvenimo pertvarkymas pareina nuo ugdymo, o ugdymas nuo pedagogikos. Štai kodėl visi didieji filosofai buvo kartu ir pedagoginių sistemų kūrėjai, nes šitomis sistemomis jie norėjo pakeisti savo meto ugdymą, o su

---

[1] Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik, 1926, p. 24.

ugdymu ir patį gyvenimą. Tai yra kiekvieno gyvenimo filosofo kelias.

Toks pat kelias buvo ir prof. Šalkauskio. Šiandien prof. Šalkauskis Lietuvoje yra žinomas kaip vienodo stiprumo ir filosofas, ir pedagogas. Bet taip buvo ne visados. Filosofijos studijas prof. Šalkauskis yra pradėjęs dar toli prieš karą. Tuo tarpu su pedagogika jis susidūrė tik Šveicarijos Fryburgo universitete karo pabaigoje. Filosofinis prof. Šalkauskio išsivystymas buvo natūralus kelias į pedagoginę jo sistemą. Jo, kaip ir visų kitų pedagogų teoretikų, pedagogika yra ankštai susijusi su filosofinėmis jo pažiūromis, iš jų kilusi ir jomis paremta. Todėl bent bendriausių prof. Šalkauskio filosofijos žymių atskleidimas yra būtinas, norint suprasti jo pedagogikos charakterį.

2. *Prof. Šalkauskio filosofijos kilmė*

Prof. Šalkauskis, kaip filosofas, yra išaugęs iš Rytų – iš Solovjovo. Rytų filosofija yra charakteringa tuo, kad ji nėra tiek racionalinė, kiek intuityvinė, kad ji paliečia ne tik žmogaus protą, bet visą jo būtybę ir atpalaiduoja visas jo galias. Vakarų filosofai daugiau apie idėjas *mąsto,* Rytų filosofai daugiau idėjomis *gyvena.* Daug kas Rytų filosofiją laiko fantastine. Tuo tarpu ji tikrumoj yra gyvenimiškesnė negu Vakarų filosofija, nes ji kyla iš gyvenimo pajautimo, iš gyvenimo jausmo, iš susidūrimo akis į akį su gyvenimo gelmėmis. Rytų išmintis yra ne išskaityta, bet išgyventa išmintis.

Solovjovas, kuris Rytų filosofijos pradus galbūt geriausiai yra išvystęs, buvo pirmas filosofinis prof. Šalkauskio mokytojas. Vėliau prof. Šalkauskis sakosi nutolęs nuo Solovjovo. Tebūna man leista čia pridurti, kad šitas nutolimas nuo rytietiškojo pasaulio suvokimo ir aiškinimo prof. Šalkauskio filosofijoje nėra didelis. Visos giliausios ir įdomiausios koncepcijos, kuriomis žavisi mūsų jaunieji intelektualai, prof. Šalkauskio yra sukurtos Rytų išminties įtakoje. Šito teigimo čia negalime įrodinėti. Tai gal teks padaryti vėliau. Čia tik viena aišku, kad Solovjovo filosofija paliko neišdildomų žygių prof. Šalkauskio minties kelyje.

Bet pats gyvenimas padarė, kad prof. Šalkauskis pasisavino ir Vakarų išmintį. Be Solovjovo, prof. Šalkauskio mokytojas buvo ir šv. Tomas Akvinietis, kurio pasaulėžiūroje susikaupė visa Vakarų dvasia. Fryburgo universitete prof. Šalkauskis yra sistematingai išėjęs tomistinės filosofijos kursą ir šitos filosofijos įtakoje parašęs savo disertaciją – apie Solovjovo pasaulio sielos koncepciją. Šitas darbas buvo, bent prof. Šalkauskis taip įsitikinęs, nukrypimas iš Rytų į Vakarus. „Autorius disertacija apie pasaulio sielą Solovjovo filosofijoje, sako prof. Šalkauskis, yra sykiu tiek dėkingumo, kiek ir emancipacijos išraiška atžvilgiu į filosofą, kuris pirmas yra sužadinęs autoriuje filosofijos meilę ir pakreipęs jį į savo minties vagą". Sužavėtas plačiu sintetiniu Solovjovo užsimojimu, autorius bandė išaiškinti ir pateisinti centrinę intuityvinio jo sintetizmo koncepciją, kuri, kad ir buvo tiek pačio Solovjovo, kiek ir jo sekėjų skelbiama prie kiekvienos progos, tačiau nebuvo iki šiolei sistemingai išdėstyta ir kritiškai patikrinta. Šitokiu sistemingos apologijos tikslu ir buvo autoriaus sumanyta minėtoji disertacija. Dirbdamas šitą darbą, autorius beveik iki pat galo, būtent, neprieidamas tik kritiškosios jo dalies, turėjo vilties apginti Solovjovo koncepciją ir todėl visą laiką stengėsi išrodyti ją iš stipriausios pusės. Tačiau, kai teko viskas suimti krūvon, autoriui galutinai paaiškėjo, kad Solovjovo koncepcija apie pasaulio sielą negali būti pateisinta kritiškosios minties šviesoje. Tuo pačiu laiku aristoteliškos – tomiškos filosofijos studijavimas autorių įtikrino, kad tarp Platono intuityvinio sintetizmo, kuriuo sekė Solovjovas, ir Aristotelio intelektualinio bei integralinio sintetizmo, kuriuo sekė šv. Tomas Akvinietis, yra istorinės evoliucijos arba net skirtumo filosofinio subrendimo atžvilgiu, nors tarp jų dviejų *apskritai* nėra principialaus prieštaravimo, kaip kad tokio prieštaravimo nėra tarp romantinio jaunatvės idealizmo ir idealinės pilnutinio subrendimo nuotaikos"[2].

[2] Logos, 1926, nr. 2, p. 125.

3. Integralinis sintetizmas

Paskutinis sakinys parodo, kaip prof. Šalkauskis yra nusistatęs dviejų didžiausių ir galingiausių filosofinių srovių atžvilgiu: *platonizmo ir aristotelizmo.* Būdamas jų abiejų įtakoje prof. Šalkauskis negalėjo pasisakyti nei už Solovjovą, nei už šv. Tomą. Jis norėjo Solovjovo pažadintą savo dvasios intuiciją suderinti su šv. Tomo sistemos išlavintu protu. *Pats tad prof. Šalkauskio minties išsivystymas jį vedė integralinio sintetizmo keliu.* Jo filosofijoje Rytų pradai yra derinami su Vakarų pradais, Rytų veizdėjimai yra pateisinami kritišku protu ir paremiami logiškais argumentais.

Šiuo atžvilgiu prof. Šalkauskis savo filosofija kaip tik vykdo tą uždavinį, kurį jis stato visai lietuvių tautai: *realizuoti Rytų ir Vakarų sintezę.* Integralinis sintetizmas yra pirmutinė ir aiškiausia prof. Šalkauskio filosofijos žymė, kuri lemiančios įtakos turėjo ir jo pedagogikai.

4. Idealistinis realizmas

Platonas ir Solovjovas yra filosofai idealistai. Aristotelis ir šv. Tomas yra filosofai realistai. Prof. Šalkauskis, derindamas savo mintyje abi šitas filosofines sroves, neatitrūko nuo realios būties, kaip Platonas. Bet jis nepaneigė nė aukštesnio idėjų pasaulio, kaip Aristotelis. Platoniškųjų pirmavaizdžių šv. Augustino prasme koncepcija prof. Šalkauskio filosofijoje yra labai gyva. Bet, iš kitos pusės, realybės pajautimas ir josios vertinimas čia taip pat nėra sunykęs. Prof. Šalkauskio filosofijos pagrindinė mintis yra ta, kad *realybė stengiasi pakilti ligi savo pirmavaizdžio ir su juo sutapti.* Šiuo atžvilgiu prof. Šalkauskio filosofija yra *idealistinis realizmas.*

Šitas pobūdis padaro, kad prof. Šalkauskis yra *gyvenimo filosofas.* Nei savo disertacijoje, nei vėlesniuose veikaluose jis nesprendė specialių gnoseologijos arba bendrosios metafizikos klausimų. Visa jo filosofija yra pavesta gyvenimo problemoms: *gamtai, kultūrai ir religijai.* Prieš keletą metų prof. Šalkauskis viename *interviu* yra pareiškęs norą parašyti visą gyvenimo filosofijos sistemą. Tikėkimės, kad šitas noras bus realizuotas, jei tik leis profesoriaus

sveikata. Ligi šiol prof. Šalkauskio dėmesys buvo sukoncentruotas į *kultūrą*, ir kultūros filosofijoje jis yra pasiekęs žymiausių rezultatų.

Kultūros problema susidomėti prof. Šalkauskį vertė vis didesnis jo atsidėjimas pedagogikos mokslui. Prof. Šalkauskiui buvo aišku, kad „visuomenės kultūringumas ir jos pedagoginė sistema turi vienas antrai grįžtamos įtakos"[3]. Todėl „pedagogas, nesiorientuojąs laisvai ir sąmoningai kultūros problemoje, bus visados linkęs nesąmoningai ir pasyviai plaukti su srove ir laiku ir nepajėgs sunaudoti aukštiems ugdymo tikslams tų galimybių, kurių yra laisvoje žmogaus asmenybėje"[4]. Net ir pati kultūros filosofija, kurios sisteminis kūrėjas prof. Šalkauskis yra pirmas ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje, jo buvo laikoma „savo rūšies filosofiškąja įvada į kultūrinius pedagogikos uždavinius"[5].

Šitas prof. Šalkauskio filosofijos palinkimas į gyvenimą ir specialiai į kultūros problemas, šitas idealistinis realizmas turėjo, kaip matysime, didelės įtakos jo pedagoginių koncepcijų išsivystymui bei santvarkai.

II. Sistemos metmens

1. Bendrieji ugdymo pagrindai

Prof. Šalkauskio pedagogika yra *filosofinio pobūdžio*. Prof. Šalkauskis nėra grynas ugdymo filosofas, kaip Krieckas[6] arba Wenslovas[7]. Bet jis nėra nė grynas ugdymo praktikas. Savo pedagogikoje jis nori suderinti ugdymo patirtis su ugdymo filosofijos išvadomis ir tuo būdu sukurti *filosofinę pedagogiką*, kuri būtų reikšminga ir pedagoginei praktikai, ir naujai atsirandančiai ugdymo

---

[3] Kultūros filosofijos metmens, Kaunas, 1926, p.6.

[4] Ibd.

[5] Ibd.

[6] Philosophie der Erziehung, Jena, 1930.

[7] Plg. Metaphysik der Erziehung, 1933.

filosofijai. Šitas bendriausias bruožas yra žymus visose prof. Šalkauskio pedagoginėse disciplinose. Ir čia prof. Šalkauskis išlaikė sintetinį savo linkimą: *gyvenimą suderinti su idėja.*

Prof. Šalkauskio pedagogika yra išaugusi iš jo gyvenimo filosofijos ir yra ja paremta. Tuo tarpu gyvenimas, pasak prof. Šalkauskio, turi tris pagrindines *sritis:* prigimtį (gamtą), kultūrą (civilizaciją) ir religiją (Bažnyčią); tris pagrindinius *ruožus:* teorinį, praktinį ir estetinį; galop keturis pagrindinius *atžvilgius:* individualinį, visuomeninį, tautinį ir tarptautinį. Todėl ir ugdymas, kurio integralumo siekia visa prof. Šalkauskio pedagogika, turi apimti visą gyvenimą: „Integralinis arba pilnutinis yra ugdymas, kuris reiškiasi visais funkcionaliniais savo aspektais, eina visas ugdomąsias funkcijas ir vykdo visus ugdomuosius uždavinius pagal tris ugdymo sritis, tris jo ruožus ir pagrindinius jo atžvilgius"[8]. Funkcionaliniais ugdymo aspektais prof. Šalkauskis vadina tai, ką F. Eggersdorferis laiko pagrindinėmis ugdymo funkcijomis (*Grundfunkcionen*[9]), būtent: *auginimą-globojimą, lavinimą* ir *auklėjimą.* Tuo tarpu pagrindinės ugdymo funkcijos prof. Šalkauskis yra: *perteikimas, išvystymas ir įjungimas.*[10] Pilnutinis tad ugdymas prof. Šalkauskio supratimu bus tik tas, kuris žmogų ir *augins,* ir *lavins,* ir *auklės,* kuris jam *perteiks* gyvenimo gėrybes, *išvystys* jo sugebėjimus ir *įjungs* jį į visuomeninį gyvenimą ir į jos kūrybinį darbą[11], kuris apims *gamtinę kultūrinę ir religinę* gyvenimo sritį; kuris neapleis nei *intelektualinių,* nei *moralinių,* nei *estetinių* galių; kuris žmogų padarys *asmenybe, visuomenės, tautos ir žmonijos* nariu. Tik šitų reikalavimų šviesoje galima suprasti sintetinę prof. Šalkauskio ugdymo aptartį: „Ugdymas yra globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusi karta stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančiąją kartą su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės gėrybių pagalba"[12].

---

[8] Įvedamoji pedagogikos dalis, Kaunas, 1935, p. 22.
[9] Plg. Jugendbildung, München, [4]1933, p. 9.
[10] Plg. Prof. Šalkauskis, op. cit., p. 12.
[11] Prof. Šalkauskis, op. cit., p. 13.
[12] Op. cit. ibd.

Bendruosius ugdymo pagrindus prof. Šalkauskis yra tyrinėjęs pagal keturias Aristotelio priežastis: *vykdančiąją, materialinę, formalinę ir siekiamąją.*

Vykdančioji ugdymo priežastis arba ugdymo veiksniai prof. Šalkauskiui yra pašauktieji ir atsitiktiniai. Prie pirmųjų priklauso *šeima, valstybė* ir *Bažnyčia,* kurios yra pašauktos iš prigimties; ir *ugdomosios įstaigos bei jaunuomenės ugdymosi organizacijos,* kurios yra pašauktos iš paskirties. Atsitiktinius ugdymo veiksnius sudaro šeimos dalyviai, draugai, tėviškė, aplinka, gamta ir klimatas; tėvynė, tauta ir kultūros lytys.[13]

Materialinė ugdymo priežastis yra pats ugdytinis arba augąs žmogus. Prof. Šalkauskis čia yra iškėlęs įdomią mintį, kad *ugdytinis ugdyme yra ne tik veikinys, bet ir veiksnys,* vadinasi, kad jis nėra ugdymui tik objektas, bet ir subjektas. Ugdymo galimumo atžvilgiu prof. Šalkauskis, kaip ir visur kitur, yra sintetikas. „Ugdymas iš tikrųjų nėra nei beviltiškai nepajėgus, nei visagalis: jis yra sėkmingai išdavus, bet jo galimumai yra riboti"[14]. Šitų apribojimų gali atsirasti ir iš paties ugdytinio, ir iš ugdytojo, ir iš juos supančios aplinkos.

Formalinę ugdymo priežastį, prof. Šalkauskio supratimu, sudaro „tie veiksniai, kurie ugdytinį apsprendžia ir formuoja..., kurie šiaip ar taip formuojamai veikia ugdytinį"[15]. Tokių veiksnių esama ketverto: *ugdomasis idealas – ugdytinio prigimtis ir asmuo, ugdytojo asmenybė ir ugdomosios gėrybės.* Ugdomasis idealas turi vienodos reikšmės ir auginime, ir lavinime, ir auklėjime. Paties ugdytinio vaidmuo yra ypatingai ryškus auginime – globojime, kadangi „auga ir išsivysto pats ugdytinis, nes jame glūdi prigimties tendencijos ir asmeninių pastangų šaltinis"[16]. Ugdytojo asmenybės formuojančioji įtaka ypatingai pasirodo auklėjime, nes „čia turi sugestyvinės reikšmės ne tik tai, ką ugdytojas skelbia, bet tai, koks jis pats yra"[17]. Galop ugdomųjų gėrybių veikimas labiausiai

[13] Plg. op. cit., p. 38–46.
[14] Op. cit., p. 26.
[15] Op. cit., p. 46.
[16] Op. cit., p. 47.
[17] Op. cit., p. 48.

pasirodo lavinime, nes „lavinimas yra formavimas labiau negu kuris kitas ugdymo aspektas"[18].

Siekiamoji ugdymo priežastis yra patsai ugdymo *tikslas*. Ugdymo tikslas, pasak prof. Šalkauskio, gali būti *tiesioginis ir netiesioginis*. Tiesioginis ugdymo tikslas „yra ugdomosios vertybės subjektyvine prasme, arba ugdytinio nusiteikimai, kurių pagalba tik paskui galima siekti gyvenimo tikslų"[19]. Šitie gyvenimo tikslai kaip tik ir sudaro netiesioginius ugdymo tikslus, „kurie yra siekiami su tiesioginių tikslų pagalba arba per tiesioginius tikslus[20].

Nuo ugdymo tikslo prof. Šalkauskis skiria ugdomąjį *idealą*, kuris „yra visų pirma tasai konkrečiai įsivaizduojamas ugdytinio tipas, kurį ugdytojas yra pasiryžęs realizuoti ugdomuoju veikimu... Idealas yra stipriai pergyvenama gėrybė, turinti labai sugestyvaus tikslo reikšmę. Todėl idealas vaidina ugdyme, kaip ir kitose žmogaus veikimo rūšyse, labai didelę rolę"[21]. Šito idealo supratimas ir jo turinys pareina nuo pasaulėžiūros.

Tokia yra pačių bendriausių ugdymo pagrindų koncepcija prof. Šalkauskio pedagogikoje. Čia aiškiai matyti prof. Šalkauskio pastangos savo filosofinį integralinį sintetizmą pritaikyti pedagoginei sistemai ir tuo būdu sukurti *paedagogiam perennem.*

2. *Fizinio lavinimo principai*

Prof. Šalkauskis, kurdamas pedagoginę savo sistemą, atsiremia, kaip matėme, į gyvenimo filosofiją, susidedančią iš trijų pagrindinių disciplinų: *prigimties filosofijos, kultūros filosofijos ir religijos filosofijos.* Šitos trys disciplinos liečia tris pagrindines gyvenimo sritis: *prigimtį, kultūrą ir religiją,* kurioms visoms ugdymas turi žmogų prirengti. Todėl visas didelis ugdymo plotas prof. Šalkauskiui pasiskirsto į tris pagrindines sritis: *į fizinį, kultūrinį ir religinį ugdymą.* Savo sistemą prof. Šalkauskis jau yra išvystęs ligi religi-

---

[18] Op. cit., p. 49.
[19] Op. cit., p. 17.
[20] Ibd.
[21] Ibd.

nio ugdymo. Šios srities jis dar nėra lietęs, nors pagrindinių principų jau galima rasti jo studijoje „Pilnutinio ugdymo gairės".[22] Užtat kitos dvi ugdymo sritys – fizinis ir kultūrinis ugdymas – prof. Šalkauskio jau yra išvystytos tiek, kiek mūsų sąlygose ligi šiol buvo galima.

Fizinio lavinimo teorijai prof. Šalkauskis yra visų pirma nusipelnęs tuo, kad jis aiškiai ir įtikinamai gina josios vietą pilnutinės pedagogikos sistemoje. Nesutikdamas su Gessenu, kuris fizinį lavinimą skiria ne pedagogikos, bet higienos sričiai, prof. Šalkauskis sako, kad toks teigimas „neteisėtai susiaurina pedagogikos objektą, apribodamas jį viena tik kultūros sritimi. Iš tikrųjų, pedagogika turi apimti visą ugdymo plotą, o ne vieną tik kultūrinio lavinimo sritį. Ugdymu, imamu visoje jo platumoje, žmogus turi būti ruošiamas pilnutiniam gyvenimui, kuris yra žymiai platesnis už kultūros reiškimosi plotą. Pilnutinis gyvenimas suima į save, tarp kitko, fizinės žmogaus prigimties klestėjimą, ir to pakanka, kad jis būtų pedagoginio tyrinėjimo objektas, kai jis yra siekimas suaugusios kartos veikimu nesuaugusiajai. Tuo būdu fizinis lavinimas yra plačiai suprasto ugdymo dalis, ir atitinkamai fizinio lavinimo teorija yra viso pedagogikos mokslo šaka"[23].

Šį klausimą iškeliame dėl to, kad labai dažnai vadinamoji *kūno kultūra* yra laikoma lyg ir nepriklausoma gyvenimo sritimi, ir fiziniam lavinimui dažnai yra netaikomi bendrieji pedagogikos reikalavimai. Yra žmonių, kurie fizinį lavinimą per maža vertina ir jo reikalais beveik visai nesirūpina, patys pasilikdami tik kultūrinio ir religinio ugdymo srityse. Yra taip pat žmonių, kuriems fizinis lavinimas sudaro viską, ir jie nesujungia jo su kultūriniu bei religiniu ugdymu. Pirmieji nepastebi, kad žmogus, fiziškai auklėjamas *viena* kryptimi, sunkiai gali būti auklėjamas kultūriškai ir religiškai *kita* kryptimi. Antrieji nepastebi, kad žmogus be kultūrinio ir religinio ugdymo yra daugiau išdresiruotas negu išugdytas žmogus. Prof. Šalkauskis, kovodamas už fizinį lavinimą pilnutiniame ugdyme ir už fizinio lavinimo teoriją pilnutinėje

---

[22] Plg. „Romuva", 1922, nr. 2.
[23] Fizinis lavinimas ir jo tikslai, Klaipėda, 1928, p. 4–5.

pedagogikoje kaip tik ir reikalauja, kad fizinis lavinimas nebūtų nei ignoruojamas, nei atskiriamas nuo kultūrinio bei religinio ugdymo. Mūsų dienoms šitas reikalavimas yra ypač aktualus, nes dabar, sakoma, filosofinė antropologija vėl atrado žmogaus kūną[24]. Vitalinis pradas dabar virsta pagrindu naujai pasaulėžiūrai, todėl tinkamas susiorientavimas šioje srityje visiems yra būtinas. Prof. Šalkauskio fizinio lavinimo principai čia kaip tik ir yra geros vedamosios gairės.

Fizinis žmogaus pradas prof. Šalkauskio pažiūra yra atrama dvasiniam pradui, kaip visa prigimtis yra atrama kultūriniam dvasios veikimui. Tuo pačiu ir fizinis lavinimas yra atrama kultūriniam bei religiniam ugdymui. „Lemtas dvasinis auklėjimas bei lavinimas negali būti vykdomas be reikiamo fizinio lavinimo"[25]... Bet, kaip pats fizinis žmogaus pradas savo prasmę įgyja tik iš dvasinio prado, taip ir fizinio prado lavinimas yra prasmingas tik ryšium su dvasinio prado reikalavimais. „Lemtas kūno lavinimas tėra galimas vien sąryšyje su dvasiniu auklėjimu bei lavinimu."[26] „Tikra fizinio lavinimo (12) reikšmė pasirodo pareinanti nuo to, kiek jis palengvina žmogui atlikti savo gyvenimo uždavinius ir pasiekti savo pašaukimo tikslus".[27] Todėl prof. Šalkauskiui fizinio lavinimo tikslas yra „fizinis žmogaus galingumas, palenktas aukštesniems gyvenimo tikslams"[28], o „bendrasis fizinio lavinimo uždavinys ir yra suteikti auklėtiniui maksimas fizinės energijos, išskleidžiant fizinėje jo prigimtyje arba kūne nusiteikimą tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams"[29].

Bendro fizinio žmogaus galingumo „pagrindą sudaro sveikata, jo dinaminį pasireiškimą – stiprumas ir išviršinę jo išraišką – gražumas. Kitaip sakant, specialesniais objektyviniais fizinio la-

---

[24] Plg. Prof. *J. Ternus.* Die Wiederentdeckung des Leibes i. d. phil. Anthropologie der Gegenwart, „Bildung u. Erziehung", 1936, 2.

[25] Prof. *Šalkauskis,* op. cit., p. 11.

[26] Ibd.

[27] Op. cit., p. 12–13.

[28] Op. cit., p. 16.

[29] Op. cit., p. 17.

vinimo tikslais yra sveikata, stiprumas ir gražumas"[30]. Iš kitos pusės, prof. Šalkauskis reikalauja, kad kūnas būtų nusiteikęs patarnauti dvasiai. Tuo tarpu šitas patarnavimas „gali reikštis arba teorinėje pažinimo srityje, arba praktinėje veikimo srityje, arba, pagaliau, estetinės kūrybos srityje"[31]. Teorinėje srityje, pasak prof. Šalkauskio, kūnas gali patarnauti dvasiai *tiksliu juslių bei jauslių veikimu*, nes pažinimas visados yra atremtas į pojūčių veikimą. Tiksliai pojūčiams neveikiant, ir dvasinis pažinimas yra menkas. Praktinėje srityje kūnas patarnauja dvasiai savo *paslankumu* „palenkti visą savo energiją valios reikalavimams"[32]. Ištižęs kūnas apsunkina valios pasiryžimų įvykdymą. Čia tarp valios noro ir jo įvykdymo atsiranda per didelis tarpas. Estetinėje srityje kūnas patarnauja dvasiai, *nusiteikimu savaimingai kūrybai*, „kas tiesia materialinį pagrindą dailiajam menui".[33]

Tarp šitų trijų dvejetų: sveikatos ir tikslaus pojūčių veikimo, stiprumo ir fizinės energijos palenkimo valiai, gražumo ir nusiteikimo savaimingai kūrybai, prof. Šalkauskis suseka organišką ryšį. Pirmieji dalykai yra šaltiniai, iš kurių išplaukia antrieji: tikslus pojūčių veikimas kyla iš sveikatos, fizinės energijos, paklusimas valiai – iš stiprumo ir nusiteikimas savaimingai kūrybai – iš gražumo, nes tikras kūno gražumas prof. Šalkauskiui pareina nuo to, „kokiame laipsnyje dvasinės sielos esmė peršviečia inertingą kūno medžiagą ir ją tikslingai apvaldo" [34]. Šitas tikslingas apvaldymas kaip tik ir padaro, kad kūnas įgyja nusiteikimo kurti savaimingai be didesnių pačios dvasios pastangų. Jeigu kūryboje kūnas būtų kiekvieną kartą įsakinėjamas, jokis kuriamasis medžiagos apvaldymas būtų negalimas. Todėl auklėjant fizinį žmogaus pradą reikia jį auklėti trimis pagrindinėmis linkmėmis: *reikia lavinti pojūčius ir tikslinti jų veikimą, reikia žadinti fizinę energiją ir josios veikimą nukreipti valios pageidaujama linkme, reikia galop perskverbti kūninį pradą dvasine žmogaus esme,* kad tuo būdu

---

[30] Op. cit., p. 19.
[31] Ibd.
[32] Ibd.
[33] Ibd.
[34] Op. cit., p. 37.

kūnas pasidarytų tobulas pagalbininkas kūrybiniame žmogaus darbe.

Tokie yra patys svarbieji fizinio lavinimo pagrindai, ant kurių prof. Šalkauskis stato ištisą fizinio lavinimo teoriją. Reikia pripažinti, kad savo koncepcijų gilumu, platumu ir originalumu prof. Šalkauskio fizinio lavinimo teorija yra vienintelė šios rūšies visoje pedagoginėje literatūroje. Man atrodo, kad ji yra originaliausia ir visoje prof. Šalkauskio pedagogikoje.

3. *Mokyklų tvarkymo principai*

Lavinimo mokslas prof. Šalkauskiui tenka dėstyti jau nuo pat universiteto darbo pradžios. Bet lavinimo teoriją ištisai ir sistemingą, nors ir sutrumpintą, jis pradėjo spausdinti tik šių metų „Lietuvos Mokykloje". Todėl kol ji nėra baigta, negalima dar tiksliai nurodyti pagrindinių prof. Šalkauskio didaktikos principų. Šiuo tarpu mums reikia pasitenkinti tik mokyklų organizacijos problema, kurią prof. Šalkauskis jau yra senokai išsprendęs. Mokyklų organizacijos problema mūsų krašte dabar yra ypač aktuali, ir pats prof. Šalkauskio išsprendimo būdas yra labai priimtinas ir racionalus. Todėl ties šita prof. Šalkauskio lavinimo teorijos vieta ir norėtume truputį ilgiau apsistoti. Jubiliejaus metu reikia iškelti tai, kas Jubiliatui galbūt labiausiai rūpi ir ko jis labiausiai trokšta mūsų tautai.

Racionalią mokyklų organizacijos sistemą prof. Šalkauskis remia keturiais principais: 1. *Mokymo laisvės;* 2. *Mokyklinės laisvės;* 3. *Mokyklinės teisybės* ir 4. *Mokyklinės taikos.*

„Mokymo laisvė, sako prof. Šalkauskis, yra faktinai tiesioginė išvada iš suderinimo kitų konstitucinių laisvių, kuriomis yra sąžinės, žodžio ir susidraugavimo laisvės. Mokymo laisvės pripažinimas randa racionalaus pateisinimo tarp kitko tame fakte, kad tėvai turi teisės ir sykiu prievolės suteikti savo vaikams tokio mokyklinio lavinimo, kuris, jų supratimu, yra tinkamiausias. O kadangi atskiros šeimos, tik susibūrusios tokiu ar kitokiu būdu, tepajėgia laiduoti mokyklinio lavinimo organizaciją, tai, savaime suprantama, kad mokymo laisvė nuosekliai veda prie mokyklų

steigimo laisvės, arba, kitaip tariant, kad *mokyklų steigimo laisvė glūdi įvystyta mokymo laisvėje.*

Tam atsitikimui, kai tėvai nedalyvauja tiesioginiu būdu mokyklų steigime, galioja *mokyklinės laisvės principas.* Jis reikalauja laiduoti tėvams laisvę pasirinkti savo vaikams mokyklą pagal savo nuožiūrą. Valstybė gali tėvams uždėti prievolę mokyti savo vaikus pagal tam tikrą minimalinę programą; ji net gali nuo jų pareikalauti leisti savo vaikus į mokyklas apskritai; bet ji negali jiems uždėti prievolės leisti savo vaikus į tam tikras mokyklas, kurių pasirinkimas nėra laisvas, šitokis suvaržymas tampa mokykline prievarta, kuri faktinai paverčia mokymo laisvę fikcija, neturinčia jokios realios reikšmės. Taigi (4 p.) *mokyklinės laisvės principas yra ne kas kita, kaip mokyklos pasirinkimo laisvė, kuri principialiai negali būti suvaržyta reikalavimais rinktis tam tikrą mokyklą.*

Kad pirmos dvi laisvės, t. y. mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisvės, turėtų visados vienodai realios reikšmės, reikalinga toliau mokyklų organizacijoje *mokyklinės teisybės principas.* Kiekviena teisė į laisvę tampa apgaulinga, jei nuo žmonių yra atimamos lygios apsireiškimo galimybės. Todėl irgi mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisvės tampa apgaulingomis, kai viena kuri mokyklų rūšis yra labiau už kitas favorizuojama valstybinės organizacijos priemonėmis... Todėl principialiai privalu reikalauti, kad mokyklų organizacijos sistema ne tik laiduotų mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisvę, bet dargi sudarytų lygaus pasireiškimo galimybes mokyklos steigimo ir išlaikymo atžvilgiu. Bet, žinoma, mokyklinė teisybė privalo laiduoti lygaus pasireiškimo galimybes vien proporcionalumo ribose, kas materialiniuose santykiuose kaip tik yra teisybės išraiška.

Pagaliau racionalioje mokyklų organizacijos sistemoje turi būti išlaikytas *mokyklinės taikos principas.* Kalbėti apie mokyklinę taiką arba apie piliečių susitaikymą dėl mokyklų santvarkos negalima, pavyzdžiui, tada, kai mokykla tampa tautinės, politinės arba ideologinės prievartos objektas, t. y., kai per mokyklinį lavinimą bei auklėjimą yra realizuojama kokia nors ekskliuzivistinė pakraipa, nepriimtina piliečiams, kurie siunčia savo vaikus į mokyklą. Tai atsitinka dažniausiai tada, kai valstybė ima žiūrėti į mokyklą kaip

į savo reiškimosi organą ir kai vyriausybė sprendžia apie pasaulėžiūrą, dėtiną į mokyklinės pedagogikos pagrindą... Užtat iškėlus lojaliai mokyklinės taikos obalsį, lengva būtų suprasti, kad tik tokia mokyklų santvarka gali labiausiai laiduoti sutarimą tarp piliečių dėl mokyklų tvarkos, kuri savo pagrindu nuosekliai išlaiko tris pirmuosius principus"[35].

Šita kiek ilgesnė ištrauka parodo, kokie sveiki ir racionalūs principai yra prof. Šalkauskio dedami į mokyklų organizacijos sistemą. Visi jie išplaukia iš *organiško mokyklos ryšio su pasaulėžiūra*. Mokykla yra ir lavinimo, ir sykiu auklėjimo įstaiga. Tuo tarpu abu šitie funkcionaliniai ugdymo aspektai negali būti be pasaulėžiūros. Mokomųjų gėrybių atrinkimas (atranka suponuoja vertybę, o vertybė suponuoja pasaulėžiūrą), jų sutvarkymas mokomojoje sistemoje, jų perteikimas, galop auklėjamieji principai ir idealai negali neturėti pasaulėžiūrinio charakterio ir negali būti pasaulėžiūros neapsprendžiami. „Mokykliniu lavinimu ir auklėjimu mokiniams, taip ar šiaip, yra suteikiamas tam tikras nusistatymas teorinės ir praktinės pasaulėžiūros atžvilgiu"[36]. Ir tai nėra tik atsitiktinis mokyklos gyvenimo dalykas. Šiandieniniai lavinimo mokslo teoretikai teigia, kad „idėjų koncentracija yra galutinis koncentracijos minties įvykdymas" (131)... Visos koncentracijos pastangos siekia to, kad mokinys pasinertų visuotinėje daiktų prasmėje ir vertėje... ir kad jis šitą vienybę sąmoningai pergyventų kaip savo pasaulėžiūrą"[37]... Vadinasi, koncentracijos principas, dėl kurio tiek vargstama dabartinėje mokyklinėje pedagogikoje, reikalauja pasaulėžiūros, kaip paskutinio savo siekimo. Kaip gyvenimas, nevaldomas pasaulėžiūros, yra tik atskirų veiksmų ar įvykių suma, taip ir lavinimas, iš kurio yra išbraukiamas pasaulėžiūrinis principas, „virsta tuomet atskirų pažinčių krūva, nesuvesta hierarchinėje tvarkoje į vieną visumą, kurios viršūnę turi sudaryti pasaulėžiūros mokslas"[38]. Todėl mokykla be pasaulėžiūros arba „nelygstamasis neutralumas, nuosekliai išlaikomas mo-

[35] Racionali mokyklų organizacijos sistema, Kaunas, 1927, p. 4–5.
[36] Prof. *St. Šalkauskis*, op. cit., p. 7.
[37] *Fr. X. Eggersdorfer*. Jugendbildung, München 4. 1933, p. 131, 133.
[38] Prof. *Šalkauskis*, op. cit., p. 10.

kyklos praktikoje, negalėtų paruošti naujos kartos tam intelektualinės kultūros stoviui, kuris yra laimėtas ištisų amžių pažangoje"[39]. Tikrumoje mokykla be pasaulėžiūros yra tik teorijoje, ir tie, kurie tokios mokyklos reikalauja, jau tuo pačiu reikalauja pasaulėžiūrinės mokyklos, nes pedagogikos ir ugdymo atskyrimas nuo pagrindinių gyvenimo principų taip pat yra savotiška pasaulėžiūra. Mokyklos ir pasaulėžiūros ryšiai yra esminiai ir jų niekur negalima paneigti.

Bet ligi šiol dar visame kultūringame pasaulyje pripažįstama tėvams teisė ugdyti savo vaikus pagal savo pasaulėžiūrą. Šita teisė, sako prof. Šalkauskis, „tarp kitko, duoda tėvams principialios galimybės spręsti už savo vaikus visus tuos klausimus, kurie negali būti šių pastarųjų sąmoningai ir teisėtai sprendžiami, kadangi jie tėra vien tampančios, bet ne atbaigtos asmenybės. Todėl tėvai sprendžia suvereniškai savo vaikų sąžinės klausimus, kai šitie klausimai negali būti pačių vaikų sąmoningai išspręsti. Taip, pavyzdžiui, tėvams priklauso teisė spręsti apie tai, kokia ideologinė pakraipa turi būti auklėjami bei lavinami jų vaikai. Iš šitos teisės, tarp kitko, visai nuosekliai plaukia mokymo laisvės principas, kuris, būdamas išplėstas ligi galo, reikalauja mokyklų steigimo bei pasirinkimo laisvės, ir jų kontroliavimo teisės"[40]. Šitoje vietoje kaip tik mūsų laikais ir vyksta konfliktas tarp šeimos ir valstybės. Modernioji valstybė, kurioje nuolatos didėja totalistinės tendencijos, kuri vis labiau nori brautis į žmogaus asmenybę ir *virsti* pasaulėžiūrine bendruomene, čia susikerta su šeima, kuri *jau* yra pasaulėžiūrinė bendruomenė ir kurios pasaulėžiūra ne visados sutinka su valstybinėmis tendencijomis. Prof. Šalkauskis neneigia valstybės vaidmens mokyklų organizacijoje. Jis tik reikalauja, kad mokyklos steigimo veiksniai būtų tie, kurie gali būti ideologiniai ir gali apie šitą ideologiją spręsti. „Tai, kad ugdomasis veikimas negali būti visai atpalaiduotas nuo bet kurios pasaulėžiūros, ir kad, tarp kitko, mokykla, kaipo suorganizuota ugdymo vykdytoja, negali būti nelygstamai neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu,

---

[39] Prof. *Šalkauskis*, op. cit., p. 8.
[40] Op. cit., p. 16.

sugestionuoja išvadą, kad mokyklų steigėjais ir tvarkytojais visai neutraliai tegali būti vien tie veiksniai, kurie gali turėti pasaulėžiūrą ir todėl bent patys sau spręsti pasaulėžiūros klausimus"[41].

Tuo tarpu prof. Šalkauskis paneigia valstybei turėti savą pasaulėžiūrą ir ją veikti. „Pagrindinė valstybės pareiga, sako jis, yra išlaikyti visuomenėje teisėtus tvarkos bei gerovės pamatus laisvės ir lygybės principais, bet tai toli gražu neįgalioja valstybės, kuri, *kaip tokia, negali turėti savos pasaulėžiūros (m. pbr.)*, spręsti apie pasaulėžiūrą, dėtiną ir pedagoginės sistemos pamatą"[42]. Šiuo atžvilgiu moderniąsias valstybės tendencijas kištis į mokyklų organizaciją prof. Šalkauskis suprato tik kaip ypatingai padidėjusio privalomo švietimo rėmimą iš valstybės pusės. Bet „šiaip jau tiesioginė valstybės ir kitų visuomeninių organizacijų intervencija į švietimo reikalus reikia laikyti humanitarinės kultūros išsivystyme atžangos apraiška"[43]. Valstybinės mokyklos prof. Šalkauskio supratimu *normaliame* gyvenime negali būti pateisintos. „Valstybės teisė mokyklinio šviet. srityje tik tiek tegali siekti, kiek tai būtinai reikalinga jos reikalams apsaugoti. Tuo tarpu, kad valstybinės teisės švietimo srityje būtų patenkintos, valstybei normaliose aplinkybėse pakanka iš vienos pusės remti savo resursų priemonėmis privatinė iniciatyva mokyklų steigime bei tvarkyme, o iš kitos kontroliuoti mokyklinis švietimas natūraliose savo užinteresavimo ribose. Tik tuo atveju, kai privatinė iniciatyva nepajėgia aprūpinti švietimo reikalų, valstybei gali susidaryti teisė steigti, tvarkyti ir administruoti savas mokyklas, kaipo tam tikrą neišvengiamą blogybę, nes... viešoji mokykla nėra normalus mokyklos tipas"[44].

Praktikoje racionalia mokyklų organizacijos sistema prof. Šalkauskis laiko *proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemą*, kuri yra kuriama kultūrinės autonomijos pagrindais. Pagrindiniai šitos sistemos ir sykiu kultūrinės autonomijos principai prof. Šalkauskio yra sutraukti jo dar prieš devynerius metus pasiūlytame

[41] Op. cit., p. 20.
[42] Romuva, 1922, nr. 2, p. 81.
[43] Racionali mokyklų or-jos sistema, p. 21.
[44] Op. cit., p. 22.

projekte, kuris turėtų būti įrašytas į mūsų valstybės konstituciją. Šitą projektą čia išrašome, nes jis yra labai reikšmingas ir dabartiniams laikams, kurie taip pat yra susirūpinę mūsų valstybės reformomis. Per ištisus devynerius metus mes nieko nepadarėme net nė teoriniam šito projekto išaiškinimui ir pagrindinimui. Prof. Šalkauskio jubiliejaus proga aš jį noriu vėl mūsų visuomenei priminti ir kviesti ją juo susidomėti, nes tik jo idėjų įgyvendinimas gali laiduoti mūsų tautai spartų ir visapusišką kultūrėjimą, kurio vyksme visos ideologinės grupės lygiai dalyvaus ir nė viena nesijaus ujama arba skriaudžiama. Štai tasai projektas:

KULTŪRINĖ AUTONOMIJA

1. *Visos tautinės, konfesinės ir šiaip jau ideologinės Lietuvos piliečių grupės naudojasi kultūrinio apsisprendimo bei pasireiškimo laisve švietimo, kulto, meno, labdarybės, savitarpinės pagalbos ir apskritai kultūros bei religijos dalykuose.*

2. *Kiekviena tautinė, konfesinė ir šiaip jau ideologinė grupė turi teisę susiorganizuoti į atskirą bendruomenę pagal vieną bendrą kultūrinės autonomijos įstatymą, tvarkantį vienodais nuostatais visų kultūrinių bendruomenių gyvenimą.*

3. *Visos kultūrinės bendruomenės sudaro kultūrinio federalizmo pagrindais vieną Vyriausiąją Kultūros Tarybą, kurioje jos yra atstovaujamos proporcionaliai savo narių skaičiui, išeinant iš pagrindo, kad kiekvieni 75 000 narių turi V. K. T-je vieną atstovą. Kultūrinės bendruomenės, turinčios ne mažiau 50 000 narių, bet negalinčios siųsti į V. K. T-ą pilnateisio atstovo, turi teisės deleguoti į ją vieną atstovą su patariamuoju balsu.*

4. *V. K. T-a kultūrinio gyvenimo srityje yra vyriausias lygiagretis Lietuvos Seimui organas, kuris yra pašauktas apsaugoti bei realizuoti gyvenime kultūrinių bendruomenių teises į laisvą kultūrinį apsisprendimą bei lygų pasireiškimą, pagrįstą proporcionaliai skirstomų subsidijų principu.*

5. *V. K. T-os nariai naudojasi Seimo atstovų teisėmis pagal Konstitucijos 37, 38 ir 39 paragrafus, o jos pirmininkas yra sykiu Kultūrinių Reikalų (Švietimo) Ministeris, tik prieš ją atsakingas.*

Konstitucijos skyrius „IX. Švietimo reikalai" turėtų būti suredaguotas šitokiu būdu:

Švietimo reikalai

1. Švietimo reikalai perleidžiami su visu valstybiniu jiems tarnaujančiu turtu į V. K. T-os ir kultūrinių bendruomenių žinią.

2. Kiekviena kultūrinė bendruomenė laisvai steigia, tvarko ir administruoja savas mokyklas, kurios tik lieka bendroje V. K. T-os vadyboje, priežiūroje ir kontrolėje. Mokyklų gyvenimas ir šiaip jau švietimo reikalai tvarkomi pagal tam tikrą įstatymą, bendrą visoms kultūrinėms bendruomenėms.

3. V. K. T-a gauna švietimo reikalams Lietuvos Seimo sprendimu ne mažiau 15 nuošimčių viso Valstybės biudžeto. Gaunamas švietimo reikalams tiek iš Valstybės, tiek ir iš savivaldybių sumas V. K. T-a skirsto tarp atskirų kultūrinių bendruomenių proporcionaliai jų narių skaičiams. Atskaitomybės ir valstybinės kontrolės vykdymo tvarka tiksliai nustatoma mokyklų įstatyme.

4. Nepritenkant švietimo ir kitiems kultūriniams reikalams lėšų, gaunamų iš Valstybės ir savivaldybių, V. K. T-a turi teisės apkrauti visus kultūrinių bendruomenių narius lygiais mokesčiais, kurie rankiojami iš mokėtojų Valstybės ir savivaldybių priemonėmis.

Šiame Konstitucijos pakeitimų projekte tesurašomos vien pagrindinės idėjos, turinčios būti išvystytos atskirais įstatymais, iš kurių vienas sutvarkytų vienodu būdu pagal kultūrinės autonomijos principus visas kultūrines bendruomenes, antras nustatytų Vyriausios Kultūros Tarybos santvarką ir kvalifikuotų jos ir kultūrinių bendruomenių visuomenines pareigas, ir trečias sureguliuotų mokyklų gyvenimą kultūrinio federalizmo santvarkoje. Aišku savaime, kad, nuosekliai einant į šitą santvarką turėtų būti numatytas pereinamas tarpsnis nuo dabartinio stovio prie galutinio reformos įvykdymo" (op. cit. 37–39 p.).

4. Visuomeninio auklėjimo principai

Visuomeninis auklėjimas prof. Šalkauskiui yra integralinė pilnutinio ugdymo dalis. Ugdymas nėra ir negali būti pilnutinis, jei-

gu jis neparengia žmogaus visuomeniniam gyvenimo atžvilgiui. Todėl prof. Šalkauskis jau seniai yra susidomėjęs visuomeninio auklėjimo principais ir šiuo klausimu yra skaitęs V. D. U-to Teologijos-Filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje ištisą epizodinį kursą, kurį jis vėliau išleido atskiru veikalu[45].

Vis dėlto visuomeninio auklėjimo teorija, prof. Šalkauskio pažiūra, nėra speciali pedagogikos disciplina šalia didaktikos arba auklėjimo mokslo. „Pedagogikos mokslas tikslingiausia skirstyti pagal gyvenimo sritis, kombinuojant jas su auklėtinomis žmogaus galiomis. Tuo tarpu... visuomeninis auklėjimas liečia gyvenimo atžvilgį, bet ne atskirą gyvenimo sritį, kuri galėtų pasidaryti objektu atskirai pedagoginei disciplinai"[46]. Visuomeninis žmogaus gyvenimas, kaip ir individualinis, prof. Šalkauskiui nėra speciali gyvenimo sritis, kaip prigimtis, kultūra arba religija, bet vienas žmogaus gyvenimo būdas, vienas gyvenimo atžvilgis, kurį galima rasti visose gyvenimo srityse: ir prigimtyje, ir kultūroje, ir religijoje. Pilnutinis ugdymas negali tylomis pro šitą atžvilgį praeiti. Bet jis auklėja žmogų visuomeniškai ne *atskira* sritimi, bet *visomis* sritimis. „Visuomeninis auklėjimas gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ugdymo dalimis... Visuomeninių nusiteikimų galima auklėti ir fiziniu lavinimu, kuris, pavyzdžiui, išvysto kolektyvinį drausmingumą, ir protinimu, kurie gali pateikti doktrinalinį susipratimą visuomeninio gyvenimo klausimuose, ir dorinimu, kuris, pavyzdžiui, auklėja dorinius solidarumo nusiteikimus, ir estetiniu lavinimu, kuris gali išvystyti sutarimo įpročių sutelktiniame dailiųjų kūrinių atgaminime, ir, pagaliau, religiniu auklėjimu, kuris suteikia visuomeniniams nusiteikimams aukščiausios sankcijos ir giliausios prasmės".[47] Vis dėlto visuomeninis auklėjimas daugiausiai susiduria su dorinimu, „kadangi daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties"[48].

Visuomeninio auklėjimo tolimesnis tikslas, pasak prof. Šalkauskio, yra *visuomeninis idealas.* „Visuomeninis idealas, kuris turi

[45] Visuomeninis auklėjimas, Kaunas, 1927–1932.
[46] Op. cit., p. 6.
[47] Op. cit., p. 7.
[48] Ibd.

būti taip ar šiaip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir visuomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės"[49]. Prof. Šalkauskis, remdamasis prof. Novgorodcevo pažiūromis ir jas koreguodamas, visuomeninį idealą mato *laisvame universalizme*[50]. Laisvas universalizmas, kuriame kiekvienas asmuo skyrium ir visi drauge yra susijungę visuotinėn vienybėn laisvės ir lygybės pagrindais, kaip tik ir yra viso visuomeninio žmonijos gyvenimo siekimas ir tuo pačiu tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas. Šitas tikslas yra siekiamas artimesniais tikslais arba tais išvidiniais žmogaus nusiteikimais, kurie turi būti žmoguje išvystyti visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Tokių nusiteikimų prof. Šalkauskis skiria du pagrindinius. „Vienas nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį ir yra tai, kas yra vadinama teisės sąmone arba teisine sąmone... Antras nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra ne kas kita, kaip solidarumo jausmas arba, trumpiau tariant, solidarumas. Teisės sąmonė faktinai yra ne kas kita, kaip dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje (p. 23)... Solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais... Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su platesnės visumos reikalais, ir todėl normali solidarumo sąmonė turi būti orientuojama universalumo pakraipa... Taigi, iš vienos pusės, teisės sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo lytį ir orientuojama visų pirma prigimtosios teisės idėja, ir, iš antros pusės, solidarumo sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo turinį ir orientuojama universalizmo pakraipa, yra du pagrindiniu nusiteikimu, siektinu visų pirma visuomeninio auklėjimo priemonėmis"[51].

Visuomeninio auklėjimo priemonių, pasak. prof. Šalkauskio, yra dvi pagrindinės: *teorinė priemonė*, arba lavinimas visuomeninio susipratimo ir *praktinė priemonė*, arba pratinimas dirbti visuo-

---

[49] Op. cit., p. 14.
[50] Plg. op., 19 cit.
[51] Op. cit., p. 23, 25.

meninį darbą. Teorinė priemonė yra pirmesnė už praktinę priemonę, pagal dėsnį: pirma doktrina, paskui akcija. „Pradedamuoju punktu turi būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo, bet ne akcija, kuri be tinkamo teorinio susipratimo yra savaimingas krutėjimas, nežinia dėl ko kilęs ir nežinia kur vedąs"[52]. Kalbėdamas apie praktinę priemonę arba apie jaunimo pratinimą dirbti visuomeninį darbą, prof. Šalkauskis iškelia dvi smulkesnes priemones, kurios gali būti įdomios specialiai mokytojams, būtent: *vadovavimą mokinių rateliams ir vadovavimą visuomeninei mokinių skaitybai.* Abiem šiom priemonėm prof. Šalkauskis nustato bendrą dėsnį: „Vadovaujant mokinių lavinimo rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesai bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Šitoms problemoms turi ateiti vėliau tinkamas laikas spręsti".[53] Mūsų dienoms šis dėsnis ypatingai tinka, nors jis dar labiau tiko netolimoje mūsų praeityje.

Prie bendrųjų visuomeninio auklėjimo uždavinių prof. Šalkauskis priskiria auklėjimą pasyviųjų visuomeninių nusiteikimų, kaip menas paklusti, visuomeninis drausmingumas ir taikumo dvasia, ir auklėjimą aktyviųjų visuomeninių nusiteikimų, kaip atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkos įtaką, sugebėjimas visuomenėje propaguoti savo idėjas, praktinis visuomeninis veiklumas ir menas vadovauti. Specialiaisiais visuomeninio auklėjimo uždaviniais prof. Šalkauskis laiko politinį auklėjimą, ekonominį auklėjimą, socialinį auklėjimą, tautinį auklėjimą ir tarptautinį auklėjimą.

Visuomeninio auklėjimo veiksniai, prof. Šalkauskio pažiūra, gali būti visi apskritai ugdymo veiksniai. Čia dalyvauja ir šeima, ir mokykla, ir kariuomenė, ir bažnyčia, ir įstatymai, ir spauda, ir apskritai visos visuomenės organizacijos. Šitų veiksnių sutarimas yra būtinas visuomeninio auklėjimo vaisingumui.

---

[52] Op. cit., p. 34.
[53] Op. cit., p. 43.

Lietuvių tautos likimu prof. Šalkauskis jau seniai yra susidomėjęs. Atgemant Lietuvai po didžiojo karo, prof. Šalkauskis negalėjo nepasiklausti: kokia yra šitos atgyjančios tautos misija visuotinėje kultūroje? Kuo ji gali pateisinti savo buvimą istorijos akivaizdoje? Kuo ji gali paremti savo teises egzistuoti šalia kitų tautų? Šitiems klausimams atsakymą prof. Šalkauskis davė ištisu veikalu [54]. Jame jis pirmą kartą sukūrė Lietuvos istoriosofijos metmenis. Jame jis pirmą kartą iškėlė lietuvių tautos pašaukimą ir nurodė mūsų gyvenimo idealą. Šiandien mes visi žinome, kad lietuvių tautos gyvenimo uždavinys, prof. Šalkauskio pažiūra, yra *realizuoti kultūrinę sintezę tarp Rytų ir Vakarų*. Šitą uždavinį prof. Šalkauskis išveda iš istorinio mūsų likimo, iš geografinės mūsų padėties ir iš paties mūsų tautos charakterio. Daug kas šitos prof. Šalkauskio koncepcijos nesupranta arba ją blogai supranta. Mūsų tautos uždavinys nėra imperija, kuri išviršiniu būdu sujungtų Rytų ir Vakarų žmones ir jų gyvenimą. Prof. Šalkauskio skelbiama sintezė yra grynai dvasinė. Todėl negalima šitos sintezės paneigti arba į ją netikėti dėl to, kad mūsų tauta yra maža ir nestipri materialiniu atžvilgiu. Materialinių turtų stoka kaip tik ir turi pažadinti tautą pasitikėti savo dvasios didybe. Mūsų tautinio gyvenimo trūkumai, visas mūsų klaidžiojimas ir nuolatinis laukimas, „ką gyvenimas parodys", kaip tik ir kyla iš to, kad mes nežinome, kam mes gyvename, kaip tauta, ir kokius uždavinius mes turime atlikti, kaip tautinis vienetas. Prof. Šalkauskis tokį uždavinį yra parodęs. Bet filisteriškai nusiteikusi mūsų visuomenė pasistengė juo net nesusidomėti. Aš nenoriu įtikinėti, kad prof. Šalkauskio koncepcija būtų vienintelė arba kad ji būtų jau visiškai tobula. Bet ji yra pakankamai didinga, kad ja būtų verta susidomėti, ją giliau panagrinėti, koreguoti ir tobulinti. Kol mes, kaip tauta, gyvensime nežinioje, tol visa mūsų kultūra neturės ryškaus veido ir tol mūsų ieškomas lietuviškumas bus tik savo paties šešėlio vaikymasis. Todėl pirmojo mūsų tautos istoriosofo jubiliejaus proga reikia, kad mes susidomėtume mūsų tautos idea-

[54] Sur les confins de deux mondes, Genéve, 1919.

lu ir pašaukimu, kad mes pasistatytume ir išspręstume klausimą: kam mes gyvename kaip tauta. Tai bus geriausias prof. Šalkauskio penkių dešimčių metų amžiaus paminėjimas.

Nusistatęs lietuvių tautos pašaukimo ir idealo klausimu, prof. Šalkauskis vėlesnėse savo studijose yra nurodęs uždavinius ir priemones šiam idealui realizuoti.

Bendriausias lietuvių tautos ugdymo uždavinys, prof. Šalkauskio supratimu, mūsų *kultūrėjimas vajaus tvarkoje*. „Akivaizdoje susidariusios tarptautinės konjunktūros lietuvių tautai šiuo metu yra privalomas aliarminis kultūrėjimo tempas, nes kitaip jai teks paskęsti svetimos kultūrinės ekspansijos bangose anksčiau, negu ji pajėgs kultūriškai apsiginkluoti sėkmingam pasipriešinimui... Kultūrėjimas vajaus tvarkoje yra neatidėliotinas mūsų tautinės gyvybės reikalavimas".[55] Čia prof. Šalkauskis stato pavyzdžiu rusų tautos penkmečio planą, kuris psichologiniu atžvilgiu labai daug padaręs rusų tautai, nors materialiai jis ir galėjo nepavykti. „Analoginis sumanymas, pritaikytas plačiajai tautinės kultūros sričiai (153), galėtų mums padėti trumpiausiu laiku tikslingiausiomis pastangomis atsiekti didžiausių kultūrinių laimėjimų ir tuo pačiu atsistoti lygiomis Europos nacijų eilėje".[56]

Pirmutinis dalykas, kur šitas kultūrėjimas vajaus tvarkoje turėtų būti pritaikintas, yra *tautinės lietuvių individualybės ugdymas naujose kartose*. „Lietuvių tautos amorfiškumas, kilęs iš primityvaus josios stovio, ir paskui sustiprintas liaudies ir šviesuomenės suskilimu tautinio gyvenimo dirvoje, susilpnino tautinę lietuvių individualybę ir atsparumą, neleido išsidirbti juose aiškiam ir aktyviam kultūriniam tipui ir iki šiol laiko lietuvių tautą kultūrinio atsilikimo stovyje. Todėl kova su lietuvių tautos amorfiškumu yra vienas iš svarbiausių lietuvių tautos ugdymo uždavinių"[57]. Šios kovos priemonės arba būdai yra: *formalinio elemento pabrėžimas kultūrinėje mūsų kūryboje* ir apskritai kultūrinio *lietuvio tipo formavimas*. Mūsų kultūrinė kūryba turinio atžvilgiu ne kartą yra labai aukšta. Bet

[55] Lietuvių Tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933, p. 153.
[56] Op. cit., p. 153–154.
[57] Op. cit., p. 157.

formaliniai josios elementai yra silpni ir todėl nevertingi. Šiuo atžvilgiu mes negalime kol kas prilygti kultūringoms Vakarų tautoms. Šitas kultūrinės mūsų kūrybos menkas formingumas mums yra net pavojingas, nes kultūra turinio atžvilgiu yra visuotinė, o neturėdami tobulų kūrybai lietuviškų formų, mes labai dažnai lengvai pasiduodame svetimoms įtakoms, neperleisdami jų per savo tautos prizmę. Priemonių šitam tautinės kūrybos formingumo ugdymui prof. Šalkauskis randa visų pirma mūsų kalboje ir mūsų lyrikoje, mūsų tautos mene, galop stiprinime rasinio mūsų tipo, kuris sudaro materialinę tautinių kultūros lyčių atramą.

Kad lietuvių tauta galėtų iš paprastos tautos virsti nacija, ji turi „pirma, atsistoti tautinio ir kultūrinio savo išsivystymo aukštumoje, arba, kitaip sakant, išvystyti savo tautines ir kultūrines galimybes ligi aukščiausio laipsnio, antra, vykdyti savo labai reikšmingą pašaukimą, ir, trečia, aktyviai ir kuriamai dalyvauti universalių kultūros problemų sprendime"[58]. Tautinio ir kultūrinio mūsų pajėgumo išvystymas, kaip jau minėta, turi eiti vajaus keliu. Bet „mūsų tautinės gyvybės aliarmiškai reikalaujama spartesnė kultūrinė pažanga tik tada tegalės būti sėkmingiau realizuojama, jei, pirma, mokytojų atranka ir tobulinimas bus vykdomas pagal objektyvinius pedagoginio ir kultūrinio pašaukimo reikalavimus, antra, jei bus atsisakyta nuo mokyklų monopolizavimo tendencijos su jos palinkimu į biurokratišką centralizaciją, trečia, jei į švietimo darbą bus prileisti suinteresuoti iš prigimties ir pašaukimo veiksniai, ir, ketvirta, jei mokyklų programos realizuos ne vieną kurią vienašališką pedagoginę tendenciją, bet pilnutinio ugdymo reikalavimas"[59]. Šituos prof. Šalkauskio postulatus reikia ypatingai pabrėžti, nes jų aktualumas ir platesnis jų nagrinėjimas mūsų dienomis yra labiau aktualus negu tada, kai jie buvo parašyti.

Tautinio mūsų pašaukimo vykdymas visų pirma pareina nuo jo *įsisąmoninimo.* Todėl „lietuvių šviesuomenė turi pareigą ypatingai susidomėti savotišku lietuvių tautos pašaukimu ir padaryti iš jo išvadas savo kultūriniam nusistatymui ir kūrybinei lini-

---

[58] Op. cit., p. 169.
[59] Op. cit., p. 177.

jai"[60]. Kaip lietuvių tautos pašaukimą prof. Šalkauskis supranta, mes jau žinome. Čia tik tenka dar priminti jo pobūdį. „Ne vergiškas elektrizavimas, bet gyva kūrybinė sintezė tautiškos kultūros lytyse turi būti siekiama mūsų tautos pastangomis, jei norima eiti jos pašaukimo keliu"[61]. Šiam reikalui „naujos mūsų kartos turėtų būti sąmoningai auklėjamos politinės pusiausvyros ir kultūrinio sintetizmo nuotaikoje"[62].

„Tautinio pašaukimo realizavimas, pasak prof. Šalkauskio, turi visados visuotinės reikšmės žmonijai, nes tautinis pašaukimas apsprendžia tuos visuotinai reikšmingus uždavinius, į kuriuos tauta linksta dėl savo prigimties ypatybių"[63]. Todėl ir mūsų tauta, vykdydama savo pašaukimą, jau tuo pačiu dalyvautų anttautinių kultūrinių problemų sprendime. Vis dėlto reikia pasakyti, kad šitas dalyvavimas negali būti masinis. Jeigu plačios masės gali dar suprasti tautinį pašaukimą, gali dalyvauti savo kultūros kėlime, tai anttautines problemas spręsti gali tik atskiri rinktiniai tautos asmens. Visa tai verčia tautą rūpintis tokių asmenų auklėjimu ir jų antranka. „Reik gabiausius tautos individus, išėjusius visus tautinės (182) mokyklos aukščiausius laipsnius, komandiruoti į užsienį, kad ten jie galėtų įsigyti aukščiausių kultūrinių kvalifikacijų sykiu su tuo kūrybiniu užsimojimu, kuriuo pasižymi Europos kultūringosios nacijos... Naujos gerai kvalifikuotų mūsų inteligentų kartos turi būti tinkamai paruoštos aktyviam ir garbingam dalyvavimui tarptautiniuose kongresuose bei konferencijose, ir palaikymui nuolatinių santykių su užsienio intelektualiniu elitu, kad tokiu būdu susidarytų pakankamas kadras žmonių, įstengiančių vertingai reprezentuoti mūsų tautą kitų tautų šeimoje ir kuriamai dalyvauti kultūriniame visos žmonijos užsimojime".[64] Šituos darbus turi atlikti ne tik vyriausybė, bet ir pati visuomenė, atskiros įstaigos ir net atskiri asmens. Visi turi jausti pareigos prisidėti prie mūsų tautos kėlimo į nacijos rangą.

---

[60] Op. cit., p. 178.
[61] Op. cit., p. 180.
[62] Op. cit., p. 181.
[63] Ibd.
[64] Op. cit., p. 182–183.

Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai prof. Šalkauskio yra užsimoti labai plačiai. Jie apima visą mūsų tautos gyvenimą, pradedant etninėmis josios savybėmis ir baigiant anttautinėmis problemomis. Tiesa, jie nėra plačiai išvystyti. Jie reikalauja dar didelio darbo, kol jie bus susisteminti ir išplėsti atskirose savo dalyse. Tai sudarytų ištisą tautinio auklėjimo sistemą, specialiai pritaikytą lietuvių tautai. Bet net ir tokiame pavidale, kaip jie yra dabar, jie yra reikšmingi savo platumu ir originalumu. Lietuvių tautos istoriosofinė koncepcija prof. Šalkauskio pedagogikoje ir filosofijoje yra viena iš originaliausių. Sintetinis prof. Šalkauskio, kaip filosofo ir ip pedagogo, linkimas čia yra aiškiausiai pasirodęs.

III. *Bendra charakteristika*

umpa sisteminė pagrindinių prof. Šalkauskio pedago-
ą santrauka gali parodyti ir bendras prof. Šalkauskio
kos žymes bei linkimus.

1. Sintetinis pobūdis

Prof. Šalkauskis yra sintetikas ne tik savo filosofijoje, bet ir pedagogikoje. Jo pedagogikos sistema apima *visą* ugdymo plotą. Tiesa, ne viskas prof. Šalkauskio yra paskelbta spaudoje, kas jo dėstoma universitetiniame pedagoginiame kurse. Dėl to platesnė visuomenė gali, kartais, ir nesusivokti toje sintezėje, kuri tikrumoje prof. Šalkauskio yra kuriama. Bet jo klausytojai gerai žino, kad prof. Šalkauskis savo sistema aprėpia visą ugdymą, neišskirdamas nė vienos jo dalies. Prof. Šalkauskis nėra tik didaktikos arba tik dorinio auklėjimo specialistas, kaip ne vienas Vakarų pedagogas. Jis nori lietuvių tautai sukurti *pilnutinio ugdymo sistemą* arba bent parodyti tikrą kelią į tokios sistemos sukūrimą. Sintetinis pobūdis yra ryškiausioji prof. Šalkauskio pedagogikos žymė. Siekdamas integralinio sintetizmo filosofijoje, jis tuo pačiu jo siekia ir pedagogikoje. Rytų ir Vakarų pradai jo yra derinami ir pilnutinio ugdymo sistemoje.

2. *Teorinis pobūdis*

Prof. Šalkauskis, kaip buvo minėta, nėra ugdymo filosofas tikra šito žodžio prasme. Bet jis nėra nė ugdymo praktikas. Visa jo pedagoginė sistema priklauso vad. *filosofinės pedagogikos* sričiai. Ji yra *teorinio* pobūdžio. Prof. Šalkauskis sąmoningai vengia per didelio konkretumo, nes, nebūdamas pedagogas praktikas, jis negali atsidėti grynai konkrečios pedagogikos problemoms. Tarp pedagogų teoretikų ir pedagogų praktikų visados yra tam tikras skirtumas. Bet čia nėra jokio prieštaravimo. Pedagogų praktikų raštai dažnai yra tik ugdymo technologijos vadovėliai. Tuo tarpu pedagogai teoretikai nori kurti tikras pedagogikos mokslo sistemas. Šiuo keliu eina ir prof. Šalkauskis. Todėl daugelis, kas ieško grynai praktinių pedagoginių nurodymų, nusivilia paskaitęs prof. Šalkauskio raštus. Bet dėl to prof. Šalkauskio pedagogikos vertingumas nė kiek nemažėja. Filosofinė pedagogika yra vertinga ne tuo, kad ji duoda, kartais, vieną kitą ir praktinį nurodymą, bet tuo, kad kiekvienai praktikai ji padeda stiprius pamatus ir įprasmina kiekvieną platesnį pedagoginį užsimojimą. Šiuo atžvilgiu prof. Šalkauskio pedagogika gali būti praktikai labai vertinga, nes joje glūdi sintetiniai pradai, kurie neleidžia pedagogui praktikui nuklysti į vieną arba į kitą vienašališkumą.

3. *Linkimas į aktualų gyvenimą*

Nors prof. Šalkauskis savo pedagogikoje ir yra daugiau abstraktus negu konkretus, vis dėlto kiekvienas jo sistemoje gali jausti aiškų linkimą į aktualaus gyvenimo problemas. Prof. Šalkauskis, kaip pedagogas, yra atsiliepęs į visus mūsų krašto klausimus, kurie tik turėjo didesnio ar mažesnio ryšio su ugdymu. Jis yra įvertinęs ir pasiūlęs kultūrinės autonomijos projektą, jis yra peikęs ir kritikavęs moderniuosius šokius, jis yra rašęs apie koedukaciją, apie mūsų švietimo politikos tendencijas, apie mūsų tautos aktualiuosius uždavinius ryšium su prof. Pakšto veikalu.[65] Žodžiu, vargiai

[65] Baltijos respublikų politinė geografija, Kaunas, 1929.

rasime nors vieną svarbesnį mūsų šalies klausimą, kuris nebūtų buvęs prof. Šalkauskio įvertintas pedagoginiu atžvilgiu. Todėl nors jo sistema ir yra teorinio pobūdžio, nors ne vienam ji yra sunkiai įkandama dėl savo idėjų kondensuotumo, užtat savo aktualumu ir atsiliepimu į visus mūsų opiausius klausimus ji įgyja gyvybės ir didele dalimi paslepia teorinį savo pobūdį.

Baigiamasis žodis

Kituose kraštuose yra priimta mokslininkų jubiliejams paminėti leisti tam tikrus veikalus, vad. *Festschrift'ais*. Mes ligi šiol nė vieno tokio festšrifto neišleidome. Nesulaukė jo nė prof. Šalkauskis. Vis dėlto būtų gera, kad prof. Šalkauskio jubiliejus nepraeitų taip tylomis, kaip praeina daugelio kitų. Šiuo atžvilgiu mūsų pedagogai ir filosofai turėtų būti pirmieji, kurie nugalėtų lietuviškąjį inertiškumą. Man norėtųsi baigiamajame žodyje padaryti keletą konkrečių siūlymų, kurie įvykdyti galėtų būti tikras Jubiliatui paminklas:

1. Mūsų pedagogai ir filosofai katalikai turėtų suorganizuoti ir išleisti pilnutinio ugdymo ir pilnutinio pažinimo sistemas.

2. Mūsų visuomenininkai katalikai turėtų grįžti prie prof. Šalkauskio paskelbto kultūrinės autonomijos projekto, jį išnagrinėti ir padaryti konkrečių pritaikymų bei siūlymų visuomeninio gyvenimo reformoms.

3. Mūsų katalikiškoji visuomenė apskritai turėtų labiau susidomėti lietuvių tautos pašaukimu bei idealu, jį išnagrinėti ir padaryti konkrečių išvadų. Šiam reikalui reiktų parašyti platesnį veikalą apie mūsų tautos pašaukimą.

Štai trys pasiūlymai prof. Šalkauskio jubiliejui paminėti. Reikia tikėtis, kad naujoji mūsų inteligentijos karta eina ne tuo inertišku keliu, su kuriuo taip labai kovoja prof. Šalkauskis, ir todėl joje gal greičiau ras atgarsio ir Jubiliato skelbiamos idėjos. *Jaunieji katalikai turėtų būti pirmutiniai, kurie prof. Šalkauskio integralinį sintetizmą suprastų, išpopuliarintų ir tęstų savo darbuose toliau.* Prof. Šalkauskis, atsiliepdamas į romuviečių deklaraciją, pasisakė, kad ligi šiol jis žygiavo vienas su savo idėjomis. „Dabar, rašo jis, man

pasidarė drąsiau ir džiaugsmingiau matant, kad aplinkui tai, kas man rūpėjo, yra susibūręs gražus ratelis daugiausia jaunų pajėgų, daug žadančių mūsų tautai ir valstybei. Aš tiesiu Jums savo ranką ir tariu: nuo šiolei žygiuokime drauge į laimingesnę mūsų tautos ateitį!"[66] Jaunieji katalikai neapvils Jubiliato pasitikėjimo! To reikalauja jų principai, jų garbė ir toji meilė, kuri juos riša su prof. Šalkauskiu. Prof. St. Šalkauskio veikalai:

I. PEDAGOGINIAI:

1. *Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai, Kaunas, 1926.*
2. *Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai, Kaunas, 1926. 2 1933.*
3. *Racionali mokyklų organizacijos sistema, Kaunas, 1927.*
4. *Fizinis lavinimas ir jo tikslai, Klaipėda, 1928.*
5. *Jaunuomenės idealizmas ir modernieji šokiai, Kaunas, 1928.*
6. *Skautai ir pasaulėžiūra, Kaunas, 1930.*
7. *Visuomeninis auklėjimas, Kaunas, 1927–1932.*
8. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933.*
9. *Įvedamoji pedagogikos dalis, Kaunas, 1935.*

II. FILOSOFINIAI:

1. *Sur les Confins de deux mondes. Essai synthétique sur le problème de la civilisation nationale en Lithuanie, Genève, 1919.*
2. *L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev (disertacija), Berlin, 1920.*
3. *Kultūros filosofijos metmens, Kaunas, 1926.*
4. *Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas, Kaunas, 1928.*
5. *Filosofijos įvadas. I. Propedeutinė dalis, Kaunas, 1928.*

III. VISUOMENINIO POBŪDŽIO:

1. *Ateitininkų ideologija, Kaunas, 1930.*
2. *15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje, Kaunas, 1934.*

---

[66] Naujoji Romuva, 1936, nr. 11, p. 246.

PEDAGOGIKOS ISTORIJA

ĮVADAS

Pedagogikos istorijos mokslas

1. *Pedagogikos istorijos žymės*

Istorinis pobūdis. Pedagogikos istorija, kaip rodo jau pats šito mokslo pavadinimas, yra istorinė disciplina, vadinasi, tokia, kuri savo objektą tyrinėja *genetiniu* atžvilgiu. Ne statinis atskirų ugdymo tipų, atskirų teorijų, atskirų problemų ar įstaigų pavaizdavimas yra šio mokslo uždavinys, bet dinaminis ugdymo aprašymas laiko eigoje. Kiekvienas istorinis mokslas stengiasi užčiuopti gyvą gyvenimą, kuris pulsavo gal jau net prieš tūkstančius metų, stengiasi parodyti mums šitą gyvybę su visais jos pasikeitimais ir leisti mums pajausti josios pulsą. Istorija stengiasi atgaivinti praeitį, nes tik per šitą atgaivinimą įvyksta istorinis pažinimas. Kol istorijos mokslas yra šaltas, negyvas, kol jis yra tik senienų registravimas ir statinis jų aprašinėjimas, tol jis neduoda tikro istorinio pažinimo, nes kiekvienas pažinimas yra sykiu ir pergyvenimas.

Visas šitas istorinio mokslo žymes turi ir pedagogikos istorija. Ji tyrinėja savo objektą gyvenimiškoje tikrovėje; ji stengiasi jį atvaizduoti visoje jo pilnumoje; ji bando mums atskleisti išvidinį jo kitimą ir išsivystymą. Pedagogikos istorijai yra svarbūs ne tiek patys statiniai ugdymo pavidalai, kiek šitų pavidalų susidarymas, jų susiformavimas ir tos priežastys, kurios juos sukūrė ir keitė amžiams slenkant. *Pedagoginio gyvenimo išsivystymas yra pagrindinis pedagogikos istorijos mokslo objektas.* Tuo būdu pedagogikos istorija įsijungia į visuotinę istoriją ir pasidaro viena disciplina *istorinių* mokslų sąrangoje.

Pedagoginis pobūdis. Antra vertus, pedagogikos istorija yra *pedagoginis* mokslas, vadinasi, jis savo objektu renkasi tiktai pe-

dagoginę gyvenimo sritį. Negatyviai pedagogikos istorija atsisieja nuo visų tų gyvenimo apraiškų, kurios nėra pedagoginės arba kurios pedagoginiam išsivystymui turi tiktai netiesioginės reikšmės. Pozityviai pedagogikos istorija apima visas tas gyvenimo apraiškas, kurios yra pedagoginės tikra prasme ir kurios tiesioginiu būdu susisiekia su ugdymu. Tuo būdu pedagogikos istorija savo objekto neišskiria iš gyvenimo ir jo neizoliuoja nuo kitų sričių. Ji žiūri į ugdymą kaip į viso gyvenimo, visos kultūros rezultatą ir šitoje visumoje stengiasi jį mums pavaizduoti. Pedagoginis darbas visados yra visuotinis. Jis kyla iš viso žmogaus ir iš viso gyvenimo. Vis dėlto jis turi savų žymių, kurios jį skiria nuo kitų žmogaus darbų. Todėl pedagogikos istorija, nors ir nagrinėja savo objektą gyvenimo visumoje, nevirsta bendrąja istorija, bet visados pasilieka pedagogine disciplina ir įsijungia į *ugdymo* mokslų eilę.

Kultūrinis pobūdis. Rišdama pedagoginį išsivystymą su artimomis tiesioginėmis gyvenimo apraiškomis, nagrinėdama jį gyvenimo visumoje, pedagogikos istorija virsta savotiška *kultūros* istorija tiek, kiek ir pats pedagoginis darbas yra kultūrinis. Tarp ugdymo ir kultūros yra esminė ir organiška sąveika. Ugdymas padaro, kad kultūrinis vyksmas yra nuolatinis ir nepertraukiamas, nes tik ugdymu vieno amžiaus laimėjimai yra perteikiami kitam amžiui. Antra vertus, kultūra duoda ugdymui gėrybių, nurodo jam kryptį, sąlygoja jo priemones ir tikslus. Dėl šito išvidinio ryšio tarp kultūros ir ugdymo pedagogikos istorija kaip tik ir virsta *pedagogine kultūros istorija.* Atskirti pedagogikos istoriją nuo kultūros istorijos reikštų atimti jai gyvybę, paversti ją lavonu, padaryti ją sausų faktų, vardų ir datų rinkiniu. Tik kultūrinio gyvenimo visumoje ji saugo gyvybinį savo pobūdį. Kultūrinis pedagogikos istorijos pobūdis yra vienas iš pagrindinių josios bruožų.

Kai kurių pedagogikos istorijos tyrinėtojų darbai buvo nevaisingi dėl to, kad jie ugdymą nagrinėjo be ryšio su kultūriniu gyvenimu. Atskirų pedagoginių darbų ir pedagoginių institucijų aprašymas yra reikalingas, bet jis turi būti tik atrama tam kultūriniam fonui, kuriame turi vykti pedagoginio išsivystymo pavaizdavimas.

Bandymų rašyti tokias pedagogines kultūros istorijas pirmieji yra padarę romantikos pedagogai: *Fr. A. Schwartzas (Geschichte der Erziehung nach ihrem Zusammenhang unter den Völkern von alten Zeiten her bis auf die neueste,* 1802), *E. Anhaltas (Geschichte des Erziehungswesens im Zusammenhang mit der allgemeinen Kulturgeschichte,* 1846); mūsų laikais šiuo atžvilgiu pro kitus prasikiša *P. Bartho* veikalas *Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung* (Leipzig [5-6] 1925). *K. Schmido* manymu, pedagogikos istorija įvedanti žmogų į „tikrąjį kultūros istorijos centrą ir gyvybės šaltinį".

Visuomeninis pobūdis. Šiandien vis labiau imama suprasti, kad ugdymo objektas ir veikėjas gali būti ne tik atskiras *individas,* bet ir *visuomenė,* kad *visuomeninis ugdymo atžvilgis yra tiek pat reikšmingas kaip ir individualinis.* Ugdymas yra ne tik asmens dalykas, bet ir visuomenės. Ugdyme reiškiasi kolektyvus visuomenės noras išlaikyti savo gyvenimo būdą, savo tradicijas, savo papročius, savo objektyvinę dvasią ir savo kultūrą. Visuomeninis ugdymo atžvilgis praplečia ir papildo individualinį.

W. Jaegeris žinomame savo veikale *(Paideia. Die Formung des griechischen Menschen,* Berlin und Leipzig, 1934) kalba apie ugdymą, kaip apie tokį principą, kuriuo žmonija pasigelbsti, kad „išlaikytų ir perteiktų kūninę ir dvasinę savo rūšį" (p. 1). Toliau Jaegeris pastebi, kad ugdymas esąs ne kas kita, kaip tas pats kūrybinis žmogaus noras, kuris esąs žmogui bendras su gyvosios gamtos gimdomuoju noru. „Ugdyme, sako Jaegeris, kokį jį žmogus praktikuoja, veikia ta pati plastinė gimdančioji gamtos valia, kuri savaime verčia kiekvieną gyvą rūšį išlaikyti savą formą ir ją toliau perteikti" (p. 2). Taip pat ir O. Willmannas teigia, kad „auklėjimo ir lavinimo mokslo uždavinius tik tada galima visiškai suprasti, kai jau iš anksto esti susiejami individualinis ir socialinis uždaviniai (p. 26) ir kai teisingai yra įvertinami tiek asmeninių santykių, tiek įvairių socialinių bei istorinių sampynių turtai"[1]. Dėl to jeigu pedagogikos istorija turi savo objektą tyrinėti gyvenimo visumoje, tai kartu ji turi neišleisti iš akių ir vi-

---

[1] Didaktik als Bildungslehre, Braunschweig, [5]1923, p. 26–27.

suomenės vaidmens ugdymo išsivystyme. Jau tik tas faktas, kad ir primityviųjų tautų, ir graikų bei romėnų, ir vidurinių amžių ugdyme visuomenė turėjo sprendžiamosios reikšmės, verčia pedagogikos istoriją savo objektą vaizduoti visuomeninio gyvenimo šviesoje ir perspektyvoje.

Todėl pedagogikos istorija yra ne tik pedagoginė kultūros, bet ir *pedagoginė visuomenės istorija*. Ji yra istorija visuomeninių tendencijų, visuomeninių santykių, visuomeninių teorijų, kiek visi šie dalykai turėjo tiesioginės įtakos ugdymui vienaip ar kitaip išsivystyti. Pedagogikos istorijos visuomeninis pobūdis organiškai jungiasi su *kultūriniu* jos pobūdžiu, nes *kultūra* ir visuomenė yra susijusios savo esme.

Pasaulėžiūrinis pobūdis. Ugdyme turi reikšmės ne tik visuomenė, bet ir *asmuo*. Tuo tarpu asmens veikime didžiausios svarbos turi *pasaulėžiūra*. Asmuo ugdyme veikia visu savimi: savo charakteriu, savo įpročiais ir savo pažiūromis. Didžiosios pasaulėžiūros yra perteikiamos ir palaikomos ugdyme tuo, kad joms atstovauja ir jas reprezentuoja atskiri ugdytojai. *Pasaulėžiūra yra perteikiama ir palaikoma ne teoriniu jos išdėstymu, bet asmeniniu išpažinimu.* Tik toks ugdytojas gali būti pasaulėžiūros perteikėjas, kuris yra karštas josios išpažintojas. Dėl to pasaulėžiūros santykis su ugdymu yra toks pat esminis, kaip jo santykis su kultūra ir su visuomene. Iš pasaulėžiūros kyla pedagoginės įdėjos, kurios imamos pedagoginių teorijų ir pedagoginių institucijų pagrindais. Tai yra dėsnis, kurio tikrumą patvirtina visa žmonijos istorija. Kiekviena pasaulėžiūra turi savą pedagogiką, ir kiekviena pedagogika turi savą pasaulėžiūrą. Platonas pirmas sukūrė pedagoginę teoriją ir pirmas parodė, kiek šitoji jo teorija priklauso nuo jo pasaulėžiūrinio nusistatymo.

Todėl savaime suprantama, kad ir pedagogikos istorija turi būti susieta su pasaulėžiūrų atsiradimu, jų išsivystymu ir kitimu. Pedagogikos istorija negali tylomis praeiti pro pasaulėžiūros įtaką ugdymui, nes tokiu atveju ji praeitų pro pagrindinį veiksnį, kuris ugdymą lemia. Kintant tautos arba amžiaus pasaulėžiūrai, kinta ir jo ugdymas. Šita prasme K. Kesseleris ir sako, kad „visi pedagoginiai tyrinėjimai turi prasidėti didžiaisiais pasaulėžiūrų

idealais, kurie sąlygoja kiekvieno pedagogo kūrybą"[2]. Pasaulėžiūrinis pedagogikos istorijos charakteris natūraliai atsistoja šalia kultūrinio ir visuomeninio josios pobūdžio.

Apibrėžtis. Trimis tad žymėmis yra būdinga pedagogikos istorija, kaip istorinis ir pedagoginis mokslas: savo kultūriškumu, savo visuomeniškumu ir savo pasaulėžiūriškumu. Sujungę šitas žymes organiškai vieną su kita, galėsime gauti tokią pedagogikos istorijos mokslo apibrėžtį: *Pedagogikos istorija yra tasai istorinis mokslas, kuris pedagoginį vyksmą tyrinėja kylantį iš kultūrinio gyvenimo, vykstantį visuomeninėje aplinkoje ir vedamą pasaulėžiūrinių principų.*

2. *Pedagogikos istorijos apimtis*

Trys atžvilgiai. Pedagogikos istorija apima visą ugdymą, visą jo įvairumą ir turtingumą. Bet pedagoginė gyvenimo sritis yra labai plati, todėl pedagogikos istorija praktiškai gali labiau pabrėžti vieną arba kitą pedagoginio gyvenimo sritį, vieną arba kitą jo atžvilgį. Taigi ir pats pedagogikos istorijos mokslas pasidaro vienaip ar kitaip paspalvintas, žiūrint koks ugdymo momentas, kokia sritis arba koks atžvilgis turi jame persvaros.

Yra trys pagrindiniai atžvilgiai arba gal net trys sritys, kurios nuolatos traukia į save ugdymo istorikų dėmesį, būtent: *pedagoginės idėjos arba pedagoginiai principai, pedagoginės praktikos arba pedagoginės institucijos ir patys pedagogai veikėjai: teoretikai ir praktikai.* Pedagogikos istorijos vystymesi visais laikais šias sritis kaip tik ir buvo stengiamasi iškelti ir aprašyti. Vieni ugdymo istorikai labiau tyrinėjo pedagogines idėjas, jų atsiradimą, jų santykius, jų išsivystymą, kitimą ir formavimąsi. Kiti kreipė daugiau dėmesio į atskirų tautų ir amžių pedagogines praktikas, pavyzdžiui, į mokomuosius objektus, į lavinamąsias ir auklėjamąsias įstaigas, į jų santvarką ir į jų organizaciją. Treti aprašinėjo daugiau atskirų pedagogų gyvenimą, jų veikimą, pažiūras ir teorijas. Tokiu būdu pedagogikos istorijoje susiformavo šiandien aiškiai užčiuopiamos trys kryptys, kurios savo pobūdį įgyja iš savo objekto apimties,

---

[2] Pädagogische Charakterköpfe, Frankfurt a. M., 1916, p. 2.

būtent: *pedagoginių problemų istorija, pedagoginių praktikų istorija ir pedagogų istorija, arba pedagoginė biografija.*

Problemų istorija. Pedagoginių problemų arba idėjų bei principų istorija sudaro pagrindą kiekvienai pedagogikos istorijai. Jau buvo minėta, kad ugdymas, taigi ir istorinis ugdymo tyrinėjimas, esmingai yra susijęs su kultūriniu gyvenimu ir su pasaulėžiūra. Tuo tarpu kultūros ir pasaulėžiūros sritys specialiai yra idėjų sritys. Kultūroje idėjos yra realizuojamos, pasaulėžiūroje jos pasidaro gyvenimo normomis. Todėl ugdymas, būdamas susijęs su kultūra ir su pasaulėžiūra, tuo pačiu esmingai susyja ir su kultūrinėmis bei su pasaulėžiūrinėmis idėjomis. Šiuo atžvilgiu J. Wagneris teisingai sako, kad „pedagogikos istorija realizuoja savyje dvasios istorijos dalį. Idėjos yra kultūrinės kūrybos pagrindas ir sykiu pagrindas pedagoginių teorijų"[3].

Pagrindinis pedagoginių problemų istorijos uždavinys yra iššifruoti centrinę idėją, aplinkui kurią telkiasi vienos ar kitos tautos, vieno ar kito amžiaus pedagoginės mintys ir pedagoginiai darbai. K. Kesseleris pastebi, kad visos kitos pedagoginės idėjos yra „vienos didžios žmonių formavimo idėjos atspindžiai"[4]. Kiekviena tauta ir kiekvienas amžius savaip supranta šitą bendrą žmonių formavimo idėją, todėl kitaip sprendžia pedagogines problemas ir kitaip tvarko savo pedagogines praktikas. Pedagogikos istorijos uždavinys yra parodyti šitą centrinę idėją, atskleisti josios reiškimąsi pedagoginėse teorijose ir pedagoginiame gyvenime.

Pedagoginių problemų istorija yra dar gana jauna. Tiesa, nuo pat pedagogikos mokslo atsiradimo kiekvienas pedagogikos istorijos veikalas negalėjo apsieiti daugiau ar mažiau nepalietęs ir pedagoginės problematikos. Vis dėlto specialus pedagoginių problemų tyrinėjimas atsirado palyginti gana vėlai. Metodinį pagrindą jam davė sėkmingos Windelbando pastangos rašyti problemų istoriją filosofijos srityje. Savo veikalu *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie* (Tübingen[8], 1919) Windelbandas parodė, kad tokia

[3] Lehrbuch der Erziehungswissenschaft, I, Leipzig, 1926, p. 65.
[4] Pädagogische Charakterköpfe, p. 98.

problemų istorija faktiškai yra visai galima. Šito bandymo paskatinti ir ugdymo istorikai atkreipė daugiau dėmesio į pedagoginės problematikos tyrinėjimą. Iš sistemingesnių veikalų, kurie nagrinėja pedagogines problemas istoriniu atžvilgiu, galima paminėti: S. Behno *Geschichte der Pädagogik in problementwickelnder Darstellung* (Bonn, 1928), K. Kynasto *Problemgeschichte der Pädagogik* (Berlin, 1932). Prie šių veikalų taip pat priklauso ir jau minėtas P. Bartho veikalas. Šioje vietoje reikia paminėti ir puikų, jau cituotą W. Jaegerio veikalą *Paidein*. Tiesa, šis veikalas nagrinėja tiktai graikų ugdymą. Bet graikiškojo ugdymo problematikos išvystymas čia yra tiesiog pavyzdingas.

Praktikų istorija. Bet viena pedagoginių problemų istorija viso pedagogikos istorijos objekto išsemti negali. Šalia pedagoginių problemų ir sykiu su jomis eina ištisa eilė pedagoginių praktikų, kurios sudaro integralinę pedagoginės gyvenimo srities dalį. E. Sprangeris teisingai sako, kad „ugdymo istorijoje teorijų išsivystymo negalima atsieti nuo institucijų išsivystymo. Abu jie sudaro vieną didžiulę organinę kultūrinę vienybę: dvasinis gyvenimas susikuria išviršinių formų, o iš šitų formų vėl gema naujos gyvenimo kryptys"[5]. Pedagogikos istorijoje pedagoginių praktikų ir pedagoginių institucijų tyrinėjimas turi eiti sykiu su pedagoginėmis idėjomis, kaip šių pastarųjų konkretus reiškimasis gyvenime. Jeigu pedagogikos istorija paliktų neaprašiusi pedagoginių praktikų, ji nebūtų gyvenimiško pobūdžio.

Pedagoginių praktikų ir institucijų istorija yra žymiai ankstesnė už pedagoginių problemų istoriją. Josios pradžia sutampa su pedagogikos istorijos pradžia. Ugdymo istorikai visų pirma yra atkreipę dėmesį į ugdymo praktikas, jas tyrinėję ir aprašę. Todėl šiuo metu beveik kiekviena platesnė pedagogikos istorija faktiškai yra pedagoginių praktikų istorija. Šiandien mes turime monografinių veikalų, kuriuose yra aprašoma net atskirų pedagoginių institucijų arba mokomųjų objektų išsivystymas. Iš jų, kaip pavyzdžius, galima paminėti: Fr. Paulseno *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten"* (1919).

---

[5] Wilhelm v. Humboldt und die Humanitätsidee, Berlin, 1909, p.1.

H. Denifle's *Die Universitäten* (Berlin, [1]1885), J. B. Hermano S. J., *La pédagogie des Jésuites* (Louvain, 1914).

Pedagogų istorija. Galop pedagogikos istorija susiduria su didžiaisiais pedagogais, kurie ugdymą formavo, reformavo ir jį lenkė vienokia ar kitokia kryptimi. Pedagogų gyvenimas, jų darbai ir jų pažiūros taip pat yra labai plati ir labai dėkinga dirva ugdymo istorikui. Pedagogai labai dažnai esti minėtos centrinės pedagoginės idėjos ieškotojai ir reiškėjai. Jų darbuose dažnai susitelkia visas jų tautos ir jų amžiaus pedagoginis genijus. Todėl organiškas jų įterpimas į pedagogikos istoriją yra būtinas.

Bet čia vėl reikia pasakyti, kad viena tiktai pedagoginė biografija ugdymo neišsemia, kaip jo neišsemia tik viena pedagoginė problematika arba tik viena pedagoginė praktika. Tuo tarpu naujųjų laikų pedagogikos istorijoje aiškiai yra pastebimas linkimas kalbėti daugiausiai apie atskirus pedagogus, per maža kreipiant dėmesio į problemas ir į praktikas. Tiesa, naujaisiais laikais genialių pedagogų gal būta daugiau negu kitais amžiais. Net ne jie vieni suformavo naujųjų laikų ugdymą. Šalia genialių pedagogų veikimo ir naujaisiais laikais ėjo gilus visuomeninės ir kultūrinės aplinkos veikimas, taip pat didelės reikšmės turėjo pasaulėžiūrinis pasikeitimas. *Naujųjų laikų pedagoginis sąmyšis yra atsiradęs ne tiek dėl pedagogų gausumo, kiek dėl pasaulėžiūrinio sąmyšio.* Didžios pedagoginės asmenybės turi didžios reikšmės. Vis dėlto jos yra, kaip Dilthey gražiai yra pasakęs, kultūrų ir organizacijų susikryžiavimo punktai.

Pedagoginė biografija šiuo metu yra išsivysčiusi gana gerai. Retas kuris kiek žymesnis pedagogas nėra aprašytas net specialioje monografijoje. R. Lehmanno redaguojamas rinkinys *Die grossen Erzieher* yra davęs puikių šiuo atžvilgiu veikalų. Iš vieningesnių biografinio pobūdžio veikalų galima paminėti: K. Kesselerio *Pädagogische Charakterköpfe* (Frankfurt a. M., 1919); leidžiamas E. Hahno *Pädagogik der Gegenwart in Selbstdarstellungen* (Leipzig, 1 Bd. 1926, 2 Bd., 1927), Fr. de Hovre'o *Le Catholicisme. Ses pédagogues et sa pédagogie* (Bruxelles, 1930), kuriame autorius kalba apie naujuosius katalikų pedagogus: Spaldingą Amerikoje, Dupanloupą Prancūzijoje, Newmaną Anglijoje, Mercierą Belgijoje ir Willmanną Vokietijoje.

Ugdymo visumos istorija. Visa tai rodo, kad pilnutinė pedagogikos istorija turi būti ir pedagoginių problemų, ir pedagoginių praktikų, ir pedagogų istorija. Ji turi išryškinti ir surasti atskirų tautų ir atskirų amžių pedagoginę problematiką, ji turi aprašyti ir paaiškinti tautų ir amžių pedagogines praktikas ir institucijas, ji galop turi išdėstyti atskirų pedagogų darbus, pažiūras ir teorijas. Tik organiškas visų šių trijų momentų sujungimas gali duoti pilną pedagoginės gyvenimo srities išsivystymo vaizdą. Pedagogikos istorija, aprėžta tiktai viena kuria sritimi, visados bus nepilna, ir josios objektas bus neišsemtas.

Šiame veikale kaip tik ir bus stengiamasi eiti tokiu sintetiniu keliu. Autorius ryžtasi savo pedagogikos istorijoje duoti ne kurios nors atskiros srities, bet *ugdymo visumos istoriją*. Čia bus nagrinėjama atskirų istorinių periodų pedagoginės problemos, kiek jos priklauso nuo kultūrinio ir pasaulėžiūrinio gyvenimo; čia bus charakterizuojamos pedagoginės praktikos ir pedagoginės institucijos, sykiu nurodant, kiek jose reiškiasi bendri amžiaus pedagoginiai principai; čia galop bus išdėstomos atskirų pedagogų teorijos ir aprašomas jų praktinis vaeikimas. Šitų trijų klausimų nagrinėjimas kaip tik ir sudarys kiekvieno skyriaus bendriausią planą. Visų pirma kiekvieno skyriaus pradžioje bus apibūdinamas patsai laikotarpis, iškeliant aikštėn pasaulėžiūrinį ir kultūrinį jo charakterį. Toliau bus atskleidžiami šio laikotarpio pedagoginiai pagrindai, kaip kultūrinio ir pasaulėžiūrinio gyvenimo išraiška. Šitie du klausimai sudarys pirmąjį kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos skyrių, kuris bus pavadintas... *ugdymo pagrindai.* Toliau bus einama prie pedagoginių praktikų, kurias sudarys šeimos ir mokyklos veikimas, lavinimo turinys, lavinimo tipai, lavinimo įstaigos ir kiti šios rūšies dalykai, kurie kiekviename laikotarpyje paprastai ešti skirtingi. Šie klausimai sudarys kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos antrą skyrių, kuris bus pavadintas... *ugdymo praktikos.* Galop bus aprašomi to laikotarpio pedagogai: jų gyvenimas, jų praktinis pedagoginis veikimas, jų veikaluose išdėstytos pedagoginės pažiūros ir jų reikšmė ugdymo išsivystymui. Šie dalykai sudarys kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos trečią skyrių, kuris bus pavadintas *pedagogai.* To-

kiu būdu autorius tikisi gal galėsiąs sintetiškai atvaizduoti ugdymo visumos istoriją ir padėti skaitytojui susivokti margame pedagoginio gyvenimo vaizde.

3. Pedagogikos istorijos padalinimas

Padalinimo pagrindas. Pedagogikos istorijos padalinimas yra gana keblus dalykas. Pedagoginė gyvenimo sritis pasaulio istorijoje reiškiasi labai įvairiai. Todėl surasti kokį nors aiškų ir visiems priimtiną pagrindą yra nelengva. Mūsų laikų pedagogikos istorijos veikalai paprastai eina sykiu su tuo istorijos vyksmu, kuris veda kultūrą nuo Rytų per klasikinę senovę prie Europos centro ir šiaurės. Juose paprastai dėstoma senovės Rytų auklėjimas, paskui graikų, romėnų, vidurinių amžių, galop naujųjų laikų. Šitoks padalinimas yra naudingas mūsų europiško ugdymo šaknims susekti. Bet jis anaiptol neatvaizduoja pedagoginės gyvenimo srities žmonijos istorijoje. Rytų tautos gyveno ne tik senovėje. Jos gyvena ir šiandien. Bet šiandien jų ugdymas jau yra kitoks, negu buvo prieš tris tūkstančius metų. Dėl to yra netikslu ir net klaidinga kalbėti apie Rytų ugdymą žilojoje senovėje, o nekalbėti apie jo išsivystymą ir apie jo formas dabartyje. Be to, šitas Rytų ugdymas paprastai paliečiamas tik apgraibomis. Antra vertus, Europos ugdymo istorija mūsų pedagogikos veikaluose yra dalinama pagal dabar priimtą istorijos mokslo schemą: į senovę, viduramžius ir naujuosius laikus. Šitas padalinimas yra tik darbo hipotezė. Realybėje gyvenimas yra žymiai įvairesnis ir turtingesnis. Jo negalima išreikšti šita trinare schema. Pedagogikos istorijai šioji schema yra per daug plati. Ypač tai jaučiama kalbant apie naujuosius laikus, kuriuose įvairios srovės ir srovelės nesiduoda palenkiamos kuriam nors vienam principui. Dėl to pedagogikos istorijai reikia ieškoti kitokio pagrindo jos medžiagai padalinti.

Jeigu ugdymas turi esminių ryšių, kaip buvo minėta, su kultūriniu gyvenimu, todėl visai natūraliai šitą kultūrinį gyvenimą galima imti pedagogikos istorijos padalinimo pagrindu. Pedagogikos istorija iš tikrųjų yra savotiška kultūros istorija. Todėl kaip

dalinasi kultūros istorijos vyksmas, taip natūraliai pasidalina ir pedagoginio gyvenimo vyksmas. Pedagogikos istorijai tereikia susekti šito vyksmo narius ir pagal juos paskirstyti savo nagrinėjamąją medžiagą.

Trys tipai. Jeigu perbėgsime dabartinę pasaulio kultūrą, nesunkiai galėsime joje įžiūrėti *šiuo tarpu* trejetą esančių tipų, būtent: *Tolimųjų Rytų kultūra* – Indijos, Kinijos, Japonijos, *Tolimųjų Vakarų kultūra* – Amerikos su jos šakomis ir niuansais, ir *Europos kultūra,* kuri sudaro vidurį, ne tik geografinį, bet ir kultūrinį. Pietų kultūra – Afrika su visu savo turtingumu – šiuo tarpu nevaidina pasaulio istorijoje jokio *specifiško* vaidmens. Vietiniai josios gyventojai yra pasilikę pirmykštės kultūros tarpsnyje. Ateiviai yra importavę kultūrą daugiausia iš Europos. Kaip tik todėl Pietų kultūra yra tiktai Europos kultūros filiale. Tuo tarpu to negalima būtų pasakyti apie Tolimųjų Rytų ir Tolimųjų Vakarų kultūras. Tolimųjų Rytų kultūra yra visai savotiška ir savo kilme, ir savo išsivystymu, ir savo pavidalais. Tolimųjų Vakarų kultūra, tiesa, kilusi iš Europos, bet patekusi į skirtingas gyvenimo sąlygas ir kuriama savotiško nusiteikimo žmonių, jau spėjo išsivystyti kitokia kryptimi negu Europos kultūra. Tolimųjų Vakarų kultūra jau baigia susiformuoti atskiru kultūros tipu, kurio vaidmuo pasaulio istorijoje, atrodo, bus labai reikšmingas.

Šitie trys tipai kaip tik ir sąlygoja pedagogikos istorijos padalinimą. Kiekvieno šito tipo ir kultūrinis, ir pedagoginis gyvenimas vyko ir tebevyksta skirtingai. Todėl reikia apie juos visus kalbėti *skyrium.* Pedagogikos istorija tuo būdu pasidalina į Tolimųjų Rytų pedagogikos istoriją, į Tolimųjų Vakarų pedagogikos istoriją ir į Europos pedagogikos istoriją. Tai yra pirmutinis stambiausias padalinimas. Toliau, laikantis to paties pagrindo, galima kiekvieno šito tipo pedagogikos istoriją skirstyti smulkesniais periodais, žiūrint, kaip realiai formavosi laikui slenkant kultūrinis, o su juo sykiu ir pedagoginis kiekvieno tipo gyvenimas.

Šiame veikale imamės nagrinėti tiktai vidurinio kultūros tipo, būtent *Europos ugdymą.* Nei Tolimųjų Rytų, nei Tolimųjų Vakarų neliesime. Kalbėti apie šių kultūrų ugdymą probėgomis yra netikslu, tuo labiau kad palaidos mintys, neišnagrinėtos ligi galo,

neatskleidžia jokio šių kultūrų ryšio su Europos ugdymu. Jeigu laikas ir sąlygos leistų, autorius gal galės šių mums svetimų kultūrų ugdymą nagrinėti atskiruose veikaluose. Šiuo tarpu jis duoda skaitytojui tik jam artimos, jam savos kultūros ugdymo istoriją. Todėl faktiškai šis veikalas turėtų būti vadinamas „Europos ugdymo istorija". Bendras pavadinimas jam yra paliktas aiškumo ir galbūt mūsų europiškos „puikybės" dėlei.

Ketvirtas tipas. Bet yra dar vienas kultūros ir ugdymo tipas, kuris istoriškai yra ankstyvesnis negu visi minėti tipai ir kuris sudaro pagrindą visai pasaulio istorijai ir visam ugdymui. *Tai yra pirmykščio gyvenimo ir pirmykštės kultūros tipas.* Visa įvairi pasaulio kultūra yra ne kas kita, kaip šio pirmykščio tipo išsiskleidimas ir išsivystymas vienokia ar kitokia linkme. Šio tipo nagrinėjimas yra reikalingas ne tik kultūros, bet ir ugdymo istorijai, vis tiek ar ji būtų Tolimųjų Rytų, ar Tolimųjų Vakarų, ar Europos ugdymo istorija. Todėl ir šiame veikale mums teks visų pirma kalbėti apie pirmykštės kultūros ugdymą kaip apie pagrindą visos žmonijos ugdymui.

Pirmykščių tautų reikšmė yra suvokta tik labai neseniai. Kol etnologijoje vyravo evoliucionistinė mokykla, tol į pirmykštes tautas buvo žiūrima kaip į artimas gyvulių gyvenimui, iš kurio pamažu išsivystė tikrai žmogiškasis gyvenimas. Visa, kas primityvu, buvo laikoma netobula. Tuo tarpu naujoji, vadinamoji *kultūristorinė* etnologijos mokykla, tarp kurios atstovų minėtini Gräbneris, Koppersas, Schmidtas, Schebesta, Gusindė, atskleidė visai kitokį pirmykščio gyvenimo vaizdą. Čia buvo pamatyta, kad pirmykštis gyvenimas yra tikrai kultūrinis gyvenimas, kad jame yra daug tokių dalykų, kurie išsigimė tiktai vėliau, kad šitas gyvenimas nėra vieningas, kad jis susideda iš savotiškų tipų, kuriuos naujoji etnologija vadina *kultūros ciklais* (*Kulturkreis*) ir kurie aukštajai kultūrai formuotis turėjo labai didelės reikšmės.

Tinkamai supratus pirmykščių tautų reikšmę kultūros gyvenimui, ir pedagogikos istorijai atsidarė platesnės perspektyvos. Šiuo metu ne tik kultūros istorija negali apsieiti be pirmykščių tautų tyrinėjimo, bet ir pedagogikos istorija negali tylomis praeiti pro pirmykščių tautų ugdymą. *Šiandien ugdymo istorija turi prasidėti*

ne babiloniečiais ir asiriečiais, bet pigmėjais, nes šitų mažaūgių gyvenime glūdi vėlesnės pedagoginės evoliucijos šaknys. K. Schmidas sako, kad „net ir menka ugdymo pradžia vadinamosiose gamtinėse tautose yra pamokanti, nes rodo bendrą žmogiškąjį norą auklėti ir pirmąsias dvasios pastangas pralaužti gamtinį dėsningumą ir gamtą palenkti savo tarnybai“[6]. Taip pat žinomas etnologas Gusinde teigia, kad „gamtinių tautų auklėjime slypi pačią žmonijos pradžią siekiantis patyrimas ir neapsakomai brangaus ilgai išbandyto patvarumo vertybės“[7]. Štai kodėl prie minėtų trijų tipų dar reikia prijungti ketvirtąjį tipą – *pirmykštės kultūros ugdymą.*

Europos ugdymo padalinimas. Dalinant smulkiau Europos pedagogikos istoriją, taip pat reikia laikytis to paties pagrindo, būtent kultūrinio gyvenimo išsivystymo. Kaip jau buvo minėta, Europos kultūros padalinimas į senovę, viduramžius ir naujuosius laikus yra teoriškas ir per platus. Europos kultūra pagal savo išsivystymą realiai skirstosi į žymiai smulkesnius tarpsnius, ypač vadinamaisiais naujaisiais laikais. Tik šitie smulkesni tarpsniai pedagogikos istorijai yra naudingi.

Peržiūrėdami Europos kultūrinio bei pasaulėžiūrinio vyksmo bangavimus, galėsime rasti šiuos vienas nuo kito skirtingus periodus. Visų pirma *graikų kultūra* su savo pasaulėžiūra, su savo filosofija ir menu. Toliau eina *romėnų kultūra* su savo praktika, su savo teise ir valstybe. Paskui prasideda *patristikos periodas,* kurio metu Krikščionybė ne tik atsirado, bet suformavo savo užuomazgas ir gyveno klasikinį savo periodą. Po šio tarpsnio eina tikrieji *viduramžiai,* kada germaniškosios tautos įsijungė į aukštosios europiškos kultūros kūrybą. Toliau eina *Renesansas,* kaip naujos dvasios apsireiškimas Europos kultūriniame ir pasaulėžiūriniame gyvenime. Renesansas pagimdė *baroką,* kaip savotišką priešingybę ir kaip milžiniškas pastangas pasukti pasaulį atgal į buvusios koncentracijos principą. Po baroko Europos kultūroje pasirodė *apšvieta,* atpalaidavusi žmogaus mintį ir

---

[6] Geschichte der Erziehung I, Stuttgart, 1884, p. 7.
[7] Der Urmensch als Erzieher: Um Seelen, 1929, nr. 2, p. 6.

jo gyvenimą nuo visuomenės ir pasukusi kultūrą individualizmo linkme. Po apšvietos eina *romantikos* sąjūdis, kuris savotiškai suprato kultūrą ir kuris ugdymui turėjo didelę reikšmę. Galop dvidešimtasis šimtmetis dar neturi savo vardo. Vadinkime jį *dabartimi*.

Vadinasi, Europos kultūros, taigi ir pedagogikos istorijos, susidaro devynetas tarpsnių. Pridėję prie jų pirminės kultūros tarpsnį, gausime iš viso dešimtį, kuriuos ir ryžtamės šiame veikale išnagrinėti, būtent: I tomas: 1) pirmykštės kultūros ugdymas; 2) graikų ugdymas; 3) romėnų ugdymas; 4) patristikos ugdymas; 5) viduramžių ugdymas; II tomas: 6) Renesanso ugdymas; 7) baroko ugdymas; 8) apšvietos ugdymas; 9) romantikos ugdymas; III tomas: 10) dabarties ugdymas.

4. Pedagogikos istorijos bibliografija

Kiekvieną pedagogikos istorijos periodą liečiantys svarbesnieji veikalai bus surašyti atitinkamuose skyriuose. Čia paminėsime tik keletą tokių veikalų, kurie yra bendro, bet ne vadovėlinio pobūdžio.

1. *K. A. Schmid.* Geschichte der Erziehung, 5 Bde. Stuttgart, 1884–1902.

Šitas veikalas, pradėtas K. Schmido (nesumaišyti jo su K. Schmidtu, kuris taip pat yra parašęs menkos vertės pedagogikos istoriją) ir atbaigtas G. Schmido, yra parašytas įvairių autorių ir apima visą ugdymo istoriją. Savo medžiagos gausumu jis yra vertingas ir šiandien.

2. *O. Willmann.* Didaktik als Bildungslehre, Braunschweig [5], 1923.

Willmannas savo garsaus veikalo pirmą dalį yra skyręs lavinimo istorijai. Charakteringa, kad autorius čia nagrinėja ne tik lavinimo objektus, priemones ir įstaigas, bet ir lavinimo ethos. Willmanno veikalas istorine savo dalimi, kaip ir teorine, yra nesenstantis.

3. *E. Krieck.* Menschenformung, Leipzig, 1925. – Bildungssysteme der Kulturvölker, Leipzig, 1927.

Šiuose abiejuose veikaluose Krieckas parodo, kiek ugdymas yra susijęs su visuomenės gyvenimu. Savo dėsnį, – „ugdymas yra visuomenės funkcija", – kurį Krieckas reiškia savo veikale „Philosophie der Erziehung" (Jena, ²1930), čia jis pailiustruoja konkrečiais pavyzdžiais.

4. *P. Barth.* Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung, Leipzig, ⁵⁻⁶ 1925.

Šitas veikalas yra charakteringas tuo, kad, kaip jau pavadinimas rodo, jame autorius pedagoginę gyvenimo sritį sieja su socialiniu ir dvasiniu gyvenimu. Tokiu būdu Barthas šiuo veikalu, kaip jau buvo minėta, įsijungia į pedagoginių problemų istoriją, nors joms vienoms ir neatsideda. Šalia pedagoginių problemų šiame veikale gausu ir praktinių dalykų.

5. *W. Moog.* Geschichte der Pädagogik, 2 u. 3 Bd., Osterwieck, 1933.

Šio veikalo yra išėję dar tik antras ir trečias tomas, kurie nagrinėja ugdymo istoriją, pradedant nuo Renesanso laikų. Senajai pedagogikos istorijai skiriamas tomas dar tebėra neišleistas. Moogas savo veikale duoda daug medžiagos įvairiais klausimais, nors ryškių linijų ir neišveda.

6. *E. Durkheim.* L'Évolution pédagogique en France, 2 vol., Paris, 1938.

Nors šitas veikalas yra skiriamas Prancūzijos pedagogikos istorijai, bet jis yra reikšmingas apskritai Europos ugdymo tyrinėjimui, nes Prancūzijoje ilgus amžius koncentravosi pedagoginis sąjūdis, ypač senesniais laikais.

7. Die Pädagogik der nichtchristlichen Völker, hersg. v. J. Schröteler, München, 1934.

Fr. X. Eggersdorferio ir kitų leidžiamas „Handbuch der Erziehungswissenschaft" yra skyręs savo plane pedagogikos istorijai

ketvertą tomų. Pirmas tomas aukščiau minėtu pavadinimu jau yra išėjęs. Jis apima Rytų tautas, graikus ir romėnus. Parašytas įvairių autorių.

Literatūra:

1. *H. Brunnengräber.* Geschichte der Erziehung und Erziehungswissenschaft: Lexikon der Pädagogik der Gegenwart I, 1918. Freiburg i. Brsg., 1931. 2. *H. Brunnengräber.* Geschichte der pädagogischen Ideen und Einrichtungen. Ihre methodologische Grundlegung: Handbuch der Erziehungswissenschaft, hersg. v. Fr. X. Eggersdorfer u. a. V. Teil, 1 Band, München, 1934. 3. *W. Dilthey.* Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems. Gesam. Werke IX. Bd., Berlin, 1934. 4. *J. Dolch.* Gegenstände und Formen der pädagogischen Geschichtsschreibung: Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, 1930. 5. *J. Heigenmooser.* Zur Geschichtsschreibung der Pädagogik, Pharus, 1917/1.

REDAKCINĖS IR BIBLIOGRAFINĖS PASTABOS

Savo mokslinę veiklą A. Maceina pradėjo kaip tik pedagogikos teorijos studijomis. Per du kartus pasimokęs kunigų seminarijoje bei Kauno Vytauto Didžiojo universitete, 1932–1935 m. Liuveno, Fribūro (Šveicarija), Strasbūro (Prancūzija) ir Briuselio (Belgija) universitetuose jis daugiausia gilinosi į pedagogikos mokslus. 1934 m., vadovaujamas prof. St. Šalkauskio, jis parašė ir apgynė filosofijos daktaro disertaciją „Tautinis auklėjimas", kuri tais pačiais metais Kaune buvo išleista atskira knyga. Po metų A. Maceina parengė habilitacinį privatdocento darbą „Ugdomasis veikimas", kurį taip pat sėkmingai apgynė. Kai kurie šio darbo skyriai, fragmentai buvo paskelbti to meto periodinėje spaudoje – žurnaluose „Lietuvos mokykla", „Logos", „Naujoji Romuva", „Tiesos kelias", „Židinys", – tačiau ištisai atskiru leidiniu iki šiol jis nebuvo išleistas.

1935–1940 m. Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete dėstydamas įvairius pedagogikos bei filosofijos kursus, be kitų darbų, A. Maceina buvo sumanęs parengti išsamią trijų tomų „Pedagogikos istoriją" su pasaulio pedagogikos klasikos vertimų fragmentais. Tačiau 1939 m. išleidęs pirmąjį jos tomą, apimantį pedagogikos istoriją nuo seniausių laikų iki Renesanso epochos, matyt, dėl politinių Lietuvos gyvenimo permainų A. Maceina pasinėrė į socialinės ir religinės filosofijos studijas ir šio sumanymo nerealizavo. Vėliau, gyvendamas emigracijoje, A. Maceina jau nebegrįžo prie pedagogikos problemų tyrinėjimų.

Tai, ką A. Maceina yra parašęs pedagogikos teorijos, auklėjimo ir ugdymo filosofijos klausimais prieškario metais, sunku būtų sutalpinti į vieną tomą. Vis dėlto į šį, aštuntąjį, jo „Raštų" tomą mėginta sudėti visa, kas yra jo parašyta pedagogikos temomis. Pirmąją tomo dalį sudaro reikšmingiausias šios srities veikalas „Tautinis auklėjimas", kuris iki šiol yra nepraradęs savo aktualumo, vertės ir įtaigumo. Antroje

tomo dalyje, sąlygiškai pavadintoje „Ugdymo filosofija", spausdinami beveik visi reikšmingesni pedagoginiai straipsniai ir studijos, paskelbtos prieškario periodinėje spaudoje. Daugelis jų yra didesnės ar mažesnės dalys, skyriai, fragmentai ir rankraštyje likusios habilitacinės disertacijos „Ugdomasis veikimas" (kitaip „Pedagoginio akto fenomenologinė analizė").

Už šio „Raštų" tomo ribų liko tik „Pedagogikos istorijos" pirmas tomas, kuris prieš dešimt metų buvo pakartotinai paskelbtas „Šviesos" leidyklos išleistame A. Maceinos „Pedagoginių raštų" tome „Pedagogikos klasikos" serijoje. Tad dėl ribotos apimties čia A. Maceinos „Pedagogikos istorija" pristatoma tik jos įvado paskelbimu.

Rengiant šį tomą spaudai buvo laikomasi tų pačių principų kaip ir kituose iki šiol išleistuose A. Maceinos „Raštų" tomuose. Įtaigiai, sklandžia, beveik taisyklinga lietuvių kalba parašyti A. Maceinos darbai iš esmės neredaguojami, apsiribojama tik elementarių rašybos bei korektūros klaidų taisymais pagal dabartinės lietuvių kalbos normų reikalavimus, o leksinių ir gramatinių formų taisymų vengiama. Stengtasi suvienodinti netranskribuotų tikrinių vardų rašybų, bibliografinių nuorodų pateikimą, tačiau pačios bibliografinės nuorodos išnašose paliktos tokios, kokias jas pateikė autorius.

Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai – spausdinama iš Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos „Suvažiavimo darbų" II tomo (Kaunas, 1937, p. 159–194).

Lavinimas ir auklėjimas – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1936, nr. 1, p. 14–28.

Kur krypsta dabartinis ugdymas? – spausdinama iš: Židinys, 1934, nr. 12, p. 562–567.

Pedagoginio vitalizmo problema – spausdinama iš: Židinys, 1935, nr. 5/6, p. 535–549. Pastaboje prie šio straipsnio autorius rašo, jog čia bando plačiau išplėtoti straipsnyje „Kur krypsta dabartinis ugdymas?" išdėstytus teiginius apie vitalinę pedagogiką. Čia A. Maceina pabrėžia: „Pedagoginį vitalizmą autorius laiko charakteringiausia dabartinio ugdymo apraiška ir sykiu dideliu pavojumi *tikrajam* ugdymui".

Pedagoginio santykiavimo problema – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1937, nr. 1, p. 1–9.

Ugdytojas ir ugdytinis – spausdinama iš: Logos, 1935, nr. 2, p. 97–124.

Ugdymas kaip kūryba – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1938, nr. 1, p. 3–19.

Ugdymo santykis su kultūra – spausdinama iš: Židinys, 1937, nr. 1, p. 105–106.

Vaisingasis momentas ugdyme – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1938, nr. 10, p. 561–568.

Tautinis auklėjimas mokykloje – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1939, nr. 1, p. 3–30; nr. 4, p. 241–251.

Atitautinimas ir jo būdai – spausdinama iš: Židinys, 1931, nr. 1, p. 23–32; nr. 2, p. 113–120.

Tautinis auklėjimas nutautintoje Vilniaus aplinkoje – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1940, nr. 1, p. 3–15.

Filosofijos propedeutikos problema – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1937, nr. 5, p. 370–371; nr. 6/7, p. 452–457.

Mokyklų laisvė ir valstybė – spausdinama iš: Tiesos kelias, 1933, nr. 11, p. 666–677.

Prof. St. Šalkauskio pedagogika – spausdinama iš: Lietuvos mokykla, 1936, nr. 5, p. 329–348.

VARDŲ RODYKLĖ

Abélard P. – 173
Adam K. – 154
Altman H. – 567
Aristotelis – 16, 55, 343, 347, 349, 463, 472, 631–632, 635
Arndt E. – 85–86, 573, 589

Bach A. – 184, 217
Bacon F. – 179
Barth P. – 11, 16, 47, 190, 363, 664
Basanavičius J. – 172, 308
Bauch B. – 57
Bauer O. – 17, 26, 40, 54, 61, 64, 138, 141–142, 156, 227
Beethoven L. van – 139, 190, 194, 199, 298
Behn S. – 151, 251, 381, 383, 416, 418, 426, 433, 435, 464, 466, 664
Benthin F. – 569
Berdiajevas N. – 208, 229, 240, 244, 248, 268, 271–272, 344, 438
Bergmann E. – 289
Bergson H. – 416, 433, 445
Bernhart J. – 27
Bert P. – 253, 261, 550
Binder J. – 61
Bismarck O. – 194
Blondel M. – 276
Boccaccio G. – 190
Bopp L. – 381, 413, 434
Borgia C. – 270
Braun O. – 461
Brinkmann H. – 177, 529
Brögger J. – 214–215, 540–541
Brunetière F. – 140
Brunhes J. – 19, 22
Buckle T. – 11
Buffon L. – 10

Cassirer E. – 167
Cezaris J. – 433
Chamberlain H. – 11
Christoffel U. – 194
Ciceronas – 139
Comte A. – 11
Copei F. – 453, 511–512, 514–516, 518–520
Croiset A. – 615
Curtius R. – 568

Čaikovskis B. – 199, 304
Čiurlionis M. K. – 304

Dambrauskas A. – 571
Dante A. – 193, 226, 239, 299
Darwinas Ch. R. – 427

Defoe D. – 298
Démmig Ch. – 535
Dévaud E. – 79, 177, 234, 236
Dielininkaitis P. – 614–618, 620–627
Dilthey W. – 443
Dostojevskis F. – 139, 190, 231, 299, 304
Ducatillon J. V. – 224, 237
Dürer A. – 299
Durkheim E. – 672

Eggersdorfer F. X. – 107, 255, 359, 367, 381, 390, 397, 404, 444, 452, 483, 515, 522, 548, 607, 634, 672
Engelman S. – 184
Erazmas – 270
Ettlinger M. – 381
Euripidas – 198, 301

Faulhaber M. – 208
Faulwasser A. – 362
Félix R. P. – 81
Fels J. – 295, 554, 571
Ferrière A. – 412, 475
Fichte J. G. – 11, 45, 64, 80, 85, 114, 139, 161, 173, 186, 228, 230, 232, 242, 320, 466, 528, 534, 567, 569
Flitner W. – 376, 401, 457, 511, 513, 515
Förster F. W. – 146, 225, 247, 264, 266, 275, 283, 334, 356, 381, 485, 414, 519, 571, 581, 583–584, 596

Gentile G. – 64, 87
Gobineau A. – 10–11, 363, 416
Goethe J. W. – 221, 224, 300–301, 325, 358, 437, 473, 485, 496, 504–505, 559
Görres J. – 86, 588
Grimm J. – 41, 204
Grossman M. – 523
Grotius H. – 569
Grunwald G. – 218, 381
Guy-Grand G. – 271, 619, 620

Haecker T. – 171–172
Hassinger H. – 19, 549
Hauser H. – 40
Hegel H. V. – 11, 43, 45–47, 56, 64, 139, 173, 194, 271, 320
Heinen H. – 73
Heitzenberger J. – 258
Hello E. – 190
Heraklitas – 168
Herbart J. F. – 254, 348, 390, 404, 414, 449, 479
Herder J. – 13, 18–20, 21, 44, 166–167, 169–170, 528
Herman J. B. – 665
Herodotas – 18
Hildebrand D. von – 57, 451
Hipokratas – 18
Hitler A. – 88, 161, 194, 273
Hoermann F. – 191, 196–197, 200, 201
Homeras – 139, 221, 297, 300
Horacijus – 190
Humboldt W. – 86, 166, 177, 369, 458, 530
Husserl E. – 455
Hutten U. von – 270

Jaeger W. – 660, 664
Jahn F. L. – 86, 258–259, 550

Jakštas A. – 308
James W. – 375
Johannet R. – 52, 152, 172
Joos J. – 71, 77

Kant E. – 62, 64, 194, 269, 517
Key E. – 356, 363, 412, 415, 445, 466, 480
Kerschensteiner G. – 94, 96, 351, 374, 479, 514–515, 522, 617
Kesseler K. – 661, 665
Koch L. – 251
Kohn E. – 665
Komenijus – 84, 254, 347, 358, 499
Krieck E. – 44, 53, 88, 92, 254, 374, 383–384, 402, 437, 455–457, 467, 494, 506, 633, 672
Kudirka V. – 308

Lamartine A. – 172, 253
Landmesser F. – 138
Laparge P. de – 79, 87
Lavisse E. – 243, 545
Lehmann R. – 655
Leninas V. – 268
Lerch E. – 180, 532
Lippert P. – 246
Locke J. – 273, 363
Luther M. – 269–270

Machiavelli N. – 268, 270, 433, 435
Maironis J. – 308
Manzini P. – 63–64
Maritain J. – 559
Marx K. – 269–270, 272–273, 279
Meinecke F. – 290
Mercier J. – 287, 665
Merimée P. – 589–590, 598
Michels R. – 67
Mickevičius A. – 200, 227
Mykolaitis-Putinas V. – 189, 304
Montenach G. de – 196, 201
Montessori M. – 375
Montesquieu Ch. L. – 44–45, 47
Moog W. – 672
Müler-Freiefels R. – 84, 86
Müller A. – 26, 45–47, 56
Munnynck M. de – 67, 71, 82, 186–187, 220, 223, 230, 265
Murray G. – 331
Mussolini B. – 194, 616

Nadler J. – 44, 204, 535
Napoleonas – 68, 129
Natorp P. – 84, 356, 374
Naumann H. – 120, 177, 529
Newman H. – 120, 665
Newton I. – 120
Nietzsche F. – 205, 268–269, 273–274, 299, 416, 433–436, 536
Nostitz-Rieneck R. – 302
Novalis F. L. – 68, 70, 505

Oppenheimer F. – 15
Ovidijus – 190, 221

Pakštas K. – 158, 655
Pascal B. 120, 283
Paulsen F. – 175, 343, 393, 664
Pestalozzi J. H. – 254, 347, 362–363, 458, 472,
Petrarka F. – 190
Piaget J. – 169
Pitagoras – 458–459, 472
Platonas – 139, 300, 305, 347–348, 413, 428–429, 458, 460, 466, 472, 511–512, 519, 614–615, 629, 631, 661
Prestel J. – 204, 535

Racine J. – 301
Rademacher A. – 56, 142
Raffaello S. – 299, 505
Ratzel F. – 9, 18, 20–24
Rehder H. – 78
Rein A. – 88
Rein W. – 401
Renan E. – 64
Ricard F. – 76
Riehl W. – 83
Rolle H. – 355, 629
Rousseau J. J. – 347, 356–357, 361, 363, 375, 412–413, 415, 426, 438, 466, 475, 479, 503

Sasnauskas Č. – 304
Sauer A. – 293
Sauer W. – 42, 43, 53, 60, 62, 65, 204, 293, 535, 556
Scheler M. – 46, 120, 210, 273, 383, 416, 424, 433, 568
Schelling F. W. – 45, 56, 68
Schemann L. – 10
Schiller F. – 189, 428
Schmidt K. – 669–671
Schopenhauer A. – 194, 205
Schottel J. G. – 180
Schumann J. K. – 26, 545
Scott D. – 120
Seneka – 263
Serbievijus – 190
Shakespeare W. – 120, 139, 300
Siwers J. W. – 571
Sofoklis – 198, 299
Spieler J. – 465
Sokratas – 458–460, 504, 511–513, 519
Solovjovas V. – 46, 120, 139, 165, 171, 209, 219, 227, 229, 278, 304, 321, 528, 539, 570, 630–632
Spann O. – 44, 64, 113, 138, 140, 372, 421, 435
Spengler O. – 278, 438
Spranger E. – 70, 71, 75, 88, 94, 254, 350–353, 365–367, 376, 378, 394, 403, 409, 410, 414, 416–417, 431, 442, 448–449, 454, 464, 504, 508
Stapel W. – 88
Stenzel J. – 511
Stern W. – 375, 383

Šalkauskis S. – 139, 140, 144, 157, 159, 231, 292, 303–304, 315, 318, 328, 381, 555, 628, 630–640, 642–645, 647–656

Tacitas – 52
Taine H. – 11
Tolstojus L. – 237
Toth T. – 381
Tukididas – 18
Tyroff E. – 195

Undset S. – 298

Vasco de Gama – 10, 78
Vergilijus – 139, 190, 294, 320
Vila P. – 139
Vives L. – 186, 343, 347
Volkelt J. – 202
Voltaire F. M. – 363
Vossler K. – 165, 172, 177, 180, 529, 532, 583

Wagner R. – 194, 376, 508, 663
Weinstock H. – 203, 534
Weisgerber L. – 174, 175–176, 179–184, 186, 529, 531–533
Wiart C. de – 257

Wildhagen K. – 180, 532
Willmann O. – 111, 254, 356, 361, 381, 394, 453, 472, 660, 665, 671
Wimpheling J. – 254
Windelband W. – 663
Wirth A. – 11
Wölffin H. – 189
Wronski H. – 31, 474
Wundt W. – 45, 47
Wurm R. – 113

Zepp P. – 254–255, 257–258, 548

44. 1373

TURINYS

TAUTINIS AUKLĖJIMAS

Autoriaus žodis 7
Įvadas. TAUTA IR TĖVYNĖ 9

I. TAUTŲ ATSIRADIMO VEIKSNIAI 9
1. Rasė 10
a. Problemos atsiradimas 10
b. Rasės sąvoka 12
c. Rasė ir tauta 13
d. Rasės vertingumas 15
e. Rasės nepakankamumas tautai 17
2. Gyvenamoji aplinka 18
a. Aplinkos įtaka tautai 18
b. Klimatas 21
c. Teritorija 22
d. Jūra 23
e. Kalnai ir lyguma 24
3. Istorinis likimas 25
a. Istorijos reikalingumas tautai 25
b. Istorinio likimo esmė 27
c. Dinaminis istorinio likimo pobūdis 28

II. TAUTOS ESMĖ 31
1. Tauta kaip vienetas 31

a. Gamtinis vienetas 31
b. Gamtinio vieneto trūkumai 32
c. Kultūrinis vienetas 34
d. Tauta kaip prigimties ir kultūros sintezė 36
2. Tautinė individualybė 38
a. Tauta kaip individas 38
b. Tautinės individualybės kilmė ir sudėtis 39
c. Tautinės individualybės esmės teorijos 41
a. tautinis materializmas 42
b. tautinis spiritualizmas 44
d. Tautinė individualybė kaip būsena ir veiksena 47
e. Tautinės individualybės pastovumas ir reikšmė tautai 51
3. Tauta kaip bendruomenė 55
a. Bendruomeniškas tautos pobūdis 55
b. Tautos linkimas į regimą lytį 58
c. Tauta ir valstybė 60
d. Pilnutinis tautos supratimas 63

III. TĖVYNĖ 66
Įvedamoji pastaba. Tėvynės sąvokos išsivystymas 66
1. Tėviškė 69
a. Ontologinis žmogaus ryšys su tėviške 69
b. Psichologinis tėviškės pergyvenimas 71
c. Moralinis tėviškės pobūdis 73
d. Tėviškės apimtis ir reikšmė 75
2. Tėvynė 77
a. Tėvynė kaip išplėstoji tėviškė 77
b. Trejopas žmogaus ryšys su tėvyne 77
c. Tėvynės elementai ir sienos 80

Pirma dalis. TAUTINIS AUKLĖJIMAS KAIP PEDAGOGINIS VEIKIMAS 83

I. TAUTINIO AUKLĖJIMO SĄVOKA IR TIKSLAS 83
1. Tautinio auklėjimo pradai 83
a. Istorinio išsivystymo bruožai 83

b. Tautinio auklėjimo objektas 89
c. Tautinio auklėjimo atrama ir gairės 90
d. Tautinio auklėjimo funkcijos 92
2. Tautinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai 97
a. Tiesioginis tautinio auklėjimo tikslas 97
b. Netiesioginis tautinio auklėjimo tikslas 100
c. Tautinio auklėjimo uždaviniai 100

II. TAUTINIO AUKLĖJIMO VEIKSNIAI 102
1. Šeima 102
a. Šeimos ir tautos sąveika 102
b. Šeimos reikšmė tautiškam auklėjimui 103
d. Šeimos reikšmė patriotiniam auklėjimui 104
e. Šeimos reikšmė nacionaliniam auklėjimui 105
2. Mokykla 106
a. Tautinio auklėjimo reikalas mokykloje 106
b. Tautinis auklėjimas kaip mokomasis principas 108
c. Mokyklos kaip lavinimo įstaigos vaidmuo tautiniame auklėjime 109
3. Valstybė 112
a. Valdymas kaip auklėjimas 112
b. Tautos veikdymas politikos priemonėmis 114
4. Bažnyčia 116
a. Bažnyčios įtakos pagrindas tautiniam auklėjimui 116
b. Bažnyčios įtaka tautiškumui 117
c. Bažnyčios įtaka patriotizmui 119
d. Bažnyčios įtaka nacionalinių nusiteikimų auklėjimui 119
5. Atsitiktiniai veiksniai 120
a. Organizacijos 120
b. Aplinka 122

III. TAUTINIO AUKLĖJIMO PRIEMONĖS IR METODAI 123
1. Priemonės 123
a. Pamokymas 124
b. Įkvėpimas 126
c. Įpratimas 127
d. Specialios priemonės 128

2. Metodai 130
a. Darbo metodas 130
b. Pamokomasis metodas 132
3. Tautinio auklėjimo vieta pedagogikos sistemoje 133
a. Tauta kaip savotiškas gyvenimo atžvilgis 133
b. Dorinis tautinio auklėjimo pobūdis 134
c. Tautinis auklėjimas kaip specialusis dorinis auklėjimas 135

Antra dalis. TAUTIŠKAS AUKLĖJIMAS 138

I. TAUTIŠKUMO IR TAUTIŠKO AUKLĖJIMO SĄVOKA 138
1. Tautiškumo esmė 138
a. Individo apsireiškimas tautoje 138
b. Tautos apsireiškimas individe 140
c. Tautiškumas kaip „tauta mumyse" 142
2. Tautiško auklėjimo sąvoka ir uždaviniai 144
a. Tautiško auklėjimo esmė 144
b. Tautiško auklėjimo tikslai ir uždaviniai 147

II. ETNINIO TAUTOS TIPO TOBULINIMAS 149
1. Etninio tipo ir jo tobulinimo prasmė 149
a. Etninis tipas kaip kūno nusiteikimas 149
b. Etninio tipo vertingumas 151
c. Etninio tipo tobulinimo esmė ir uždaviniai 152
2. Etninio tipo išlaikymas 154
a. Rasinio grynumo saugojimas 154
b. Emigracijos tvarkymas 156
3. Etninio tipo gerinimas 158
a. Gerinimo būdas ir priemonės 158
b. Šeimyninės eugenikos problema 161

III. TAUTIŠKOS MĄSTYSENOS LAVINIMAS 164
1. Tautos santykiai su kalba 164
a. Kalbų įvairumas kaip mąstymo skirtingumo apraiška 164
b. Kalba kaip veizdimojo pažinimo pasekmė 166
c. Tautos apsireiškimas kalboje 169

2. Gimtosios kalbos mokymo prasmė 173
a. Mąstymo apsprendimas tautiška lytimi 173
b. Tautinio pasaulėvaizdžio perteikimas 175
c. Individo įjungimas į tautos kultūrą 176
3. Gimtosios kalbos mokymo praktika 178
a. Dėstomieji gimtosios kalbos objektai 178
b. Dorinis momentas gimtosios kalbos mokyme 182
c. Reikalavimai gimtosios kalbos mokytojui 184
d. Dvikalbių pradžios mokyklų problema 185
e. Nusistatymas tarptautinės kalbos atžvilgiu 186

IV. ESTETINIS TAUTOS LAVINIMAS 188
1. Tautos įtaka menui 188
a. Menininko ryšiai su tauta 188
b. Stiliaus kitimas tautoje 191
c. Tautos įtaka meno rūšiai 193
d. Estetinio tautos lavinimo prasmė ir uždaviniai 195
2. Estetinio tautos lavinimo priemonės 198
a. Šalies gamta 198
b. Dirbtinė aplinka 200
c. Paišybos pamokos 201
d. Tautinė literatūra 203
e. Tautinės dainos ir tautinė muzika 205
f. Tautiniai šokiai ir žaidimai 206

V. RELIGINIO TAUTIŠKUMO AUKLĖJIMAS 207
1. Tauta kaip religinis vienetas 207
a. Tautinė religija ir tautiška religija 207
b. Religinio tautiškumo esmė 209
c. Tautinės individualybės prasmė religijoje 212
2. Tautiškumo atbaigimas religiniu auklėjimu 214
a. Tautinis principas religiniame auklėjime 214
b. Priemonės religiniam tautiškumui auklėti 215
c. Tautiškumo atbaigimas religijoje 218

Trečia dalis. PATRIOTINIS AUKLĖJIMAS 220

I. PATRIOTIZMO PAGRINDAI 220
1. Patriotizmo pradai 220
a. Patriotinis jausmas 220
b. Patriotinis susipratimas 223
2. Patriotizmo reikalavimai 226
a. Kūrybinis patriotizmo pobūdis 226
b. Troškimas tautai didybės 227
c. Objektyvus tautos vertinimas 230
d. Asmens tobulinimas 231
3. Patriotinio auklėjimo sąvoka ir uždaviniai 232
a. Patriotinio auklėjimo esmė 232
b. Patriotinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai 234

II. PATRIOTINIS ĮSISĄMONINIMAS 236
Įvedamoji pastaba. Patriotinio įsisąmoninimo esmė ir sritys 236
1. Patriotizmas ar kosmopolitizmas 236
a. Tauta kaip žmonijos atrama 237
b. Tautos meilė kaip žmonijos meilės pagrindas 240
2. Tautinės praeities pažinimas 242
a. Tautos ryšys su praeitimi 242
b. Tautinė istorija kaip patriotinio auklėjimo priemonė 243
c. Tautinės istorijos mokymo būdas 245
d. Tiesos principas tautinės istorijos mokyme 246
3. Tautinės praeities atgaminimas 247
a. Praeities pažinimas ir praeities pajautimas 247
b. Tautinės tradicijos 248
c. Tautinės šventės 250
d. Tautos vėliava ir tautos ženklas 251
e. Istoriniai tautos paminklai 252
4. Tautinės dabarties pažinimas 253
a. Kraštotyra kaip patriotinio auklėjimo priemonė 254
b. Kraštotyros dėstymo eiga 255
c. Krašto gamtos pažinimas 257
d. Ekskursijos ir kelionės 258

III. PATRIOTINIS VEIKDYMAS 260
1. Auklėjimas ginti tėvynę 260
a. Tėvynės gynimo prasmė 260
b. Karinio paruošimo esmė 261
c. Karinis paruošimas mokykloje 262
d. Kariuomenė kaip patriotinio auklėjimo veiksnys 264
2. Nacionalizmo pagrindai 266
a. Tautinio prado įsigalėjimas 266
b. Antropocentrizmo pakeitimas etnocentrizmu 268
c. Nacionalizmas kaip doktrina 271
d. Nacionalizmas kaip praktika 273
e. Nacionalizmas kaip jausmas 274
f. Pagrindinės nacionalizmo idėjos 276
3. Nacionalizmo pasekmės 276
a. Patriotizmo žlugimas 276
b. Tautos žlugimas 278
c. Kultūros sunykimas 280
d. Prieštaravimas žmonijos išsivystymui 282

IV. PATRIOTIZMO PAŠVENTIMAS 284
1. Religiniai patriotizmo pagrindai 284
a. Patriotizmo ryšys su antgamte 284
b. Patriotizmo atbaigimas religijoj 285
2. Krikščionybė ir patriotizmas 287
a. Esminis Krikščionybės ryšys su patriotizmu 287
b. Krikščionybė ir nacionalizmas 288

Ketvirta dalis. NACIONALINIS AUKLĖJIMAS 290

I. TAUTOS TAPIMAS NACIJA 290
1. Nacijos sąvoka ir žymės 290
a. Nacija kaip tautinė asmenybė 290
b. Nacijos žymės 292
c. Nacija ir valstybė 295
2. Nacionalinio auklėjimo esmė ir uždaviniai 296

a. Nacionalinis auklėjimas kaip nacijai reikalingų sąlygų rengimas 296
b. Nacionalinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai 297

II. AUKLĖJIMAS TAUTINEI KULTŪRAI 298
1. Kultūros tautiškumo problema 298
a. Kultūros ryšys su tautybe 298
b. Formalinis tautinės kultūros pobūdis 300
c. Tautinės kultūros veiksniai 302
2. Kultūrinis tautos veikdymas 304
a. Bendrojo kultūros lygio pakėlimas 304
b. Kultūros kūrėjų auklėjimas 306
c. Šviesuomenės auklėjimas bendradarbiavimui su liaudimi 308

III. AUKLĖJIMAS TAUTINIAM PAŠAUKIMUI 311
1. Tautinio pašaukimo sąvoka 311
a. Tautinio pašaukimo susidarymas 311
b. Tautinis pašaukimas kaip subjektyvinis linkimas 313
c. Tautinis pašaukimas kaip idėjos realizavimas 314
d. Anttautinis tautinio pašaukimo pobūdis 316
e. Tautinio pašaukimo reikšmė 317
f. Sąlygos tautiniam pašaukimui vykdyti 318
2. Tautos rengimas josios pašaukimui 319
a. Naujųjų kartų įsisąmoninimas 319
b. Specialinių nusiteikimų išvystymas 322

IV. AUKLĖJIMAS ANTTAUTINĖMS PROBLEMOMS 325
1. Kultūrinio tautų bendravimo reikalas 325
a. Tautinės kultūros linkimas plisti 325
b. Tautos linkimas į žmoniją 326
2. Auklėjimo anttautinėms problemoms uždaviniai ir priemonės 328
a. Tarptautinio masto žmonių parengimas 328
b. Dalyvavimas tarptautiniuose institutuose ir kongresuose 330
c. Tarptautinis intelektualinis bendradarbiavimas 330

Pabaiga. NACIJA IR ŽMONIJA 332
1. Nacija kaip tautos perėjimas į žmoniją 332
2. Tautinio auklėjimo perėjimas į tarptautinį auklėjimą 333

Bibliografija 335

UGDYMO FILOSOFIJA

IDEOLOGINIAI ŠIŲ DIENŲ PEDAGOGIKOS PAGRINDAI 343
1. Pasaulėžiūra kaip pedagoginės tipologijos pagrindas 343
2. Pagrindiniai pasaulėžiūros ir pedagogikos tipai 349
3. Pedagoginis natūralizmas 357
4. Pedagoginis humanizmas 365
5. Pedagoginis teizmas 377
6. Dabarties pedagogikos bendrosios žymės 382

LAVINIMAS IR AUKLĖJIMAS 390
Įvadas. Tradicinis lavinimo ir auklėjimo supratimas 390
1. Lavinimo prigimtis 392
a. Išsilavinimo supratimas 392
b. Objekto vaidmuo lavinime 395
c. Ugdytojo vaidmuo lavinime 397
d. Lavinimo apimtis 399
2. Auklėjimo prigimtis 401
a. Etinis auklėjimo pobūdis 401
b. Auklėjimo apimtis 404
c. Auklėjimas kaip normatyvinė funkcija 407
d. Ugdytojo vaidmuo auklėjime 408
e. Ugdytinio veikimas auklėjime 411

KUR KRYPSTA DABARTINIS UGDYMAS? 412
PEDAGOGINIO VITALIZMO PROBLEMA 420
a. Dvasių persiskyrimas dabartiniame ugdyme 420
b. Vitalinis pradas kaip ugdymo atrama 424
c. Vitalinis pradas ugdymo istorijoje 427

d. Vitalinio prado veikmės susikristalizavimas tipo pavidalu ...431
e. Vitalinio tipo apraiškos dabartiniame ugdyme ...435
f. Vitalinio tipo santykis su idealine kultūra ...437

PEDAGOGINIO SANTYKIAVIMO PROBLEMA ...439
1. Dviasmeninis ugdymo pobūdis ...439
2. Pedagoginė meilė kaip pedagoginio santykiavimo pagrindas ...442
3. Pedagoginio santykiavimo pradai ...446
4. Pedagoginio santykiavimo bendruomenė ...447

UGDYTOJAS IR UGDYTINIS ...450
1. Ugdymas kaip tarpasmeninė difuzija ...450
2. Ugdymas kaip sąmoningas ir tikslingas veikimas ...457
3. Ugdymas kaip individualinis veikimas ...465
4. Ugdytinio veiklumas ugdyme ...472
5. Ugdytinio veiklumo supratimas ...478

UGDYMAS KAIP KŪRYBA ...487
1. Žmogaus tapimo pobūdis ...488
2. Kuriamasis ugdymo pobūdis ...493
3. Ugdymas kaip originalus aktas ...501

UGDYMO SANTYKIS SU KULTŪRA ...508

VAISINGASIS MOMENTAS UGDYME ...511
1. Vaisingojo momento esmė ...511
2. Vaisingasis momentas ugdymo funkcijose ...514

Įvadas. Mokykla kaip tautinio auklėjimo veiksnys ...521
1. Tautinio auklėjimo reikalas mokykloje ...521
2. Tautinio auklėjimo pobūdis mokykloje ...523

I. MOKYKLOS VAIDMUO TAUTIŠKUMUI AUKLĖTI ...525
1. Tautiško auklėjimo supratimas ir uždaviniai ...525
2. Gimtosios kalbos mokymas ...528

3. Tautinės literatūros ir meno mokymas 533
4. Tikybos mokymas 539

II. MOKYKLOS VAIDMUO PATRIOTIZMUI AUKLĖTI 543
1. Patriotinio auklėjimo supratimas ir uždaviniai 543
2. Tautinės istorijos mokymas 544
3. Tautinės geografijos mokymas 547
4. Karinio parengimo mokymas 550

III. MOKYKLOS VAIDMUO NACIONALINIAMS NUSITEIKIMAMS AUKLĖTI 553
1. Nacionalinio auklėjimo supratimas ir uždaviniai 553
2. Savarankiškumo principas mokykloje 557
3. Svetimų kalbų mokymas 559
4. Tautinės kultūros mokslas 562

P a b a i g a. MOKYKLOS KAIP ĮSTAIGOS VAIDMUO TAUTINIAME AUKLĖJIME 563
1. Mokyklos pastatas ir jo aplinka 563
2. Mokytojas ir jo asmenybė 565

ATITAUTINIMAS IR JO BŪDAI 567
Įvado žodis 567

I. ATITAUTINIMO PRASMĖ IR POBŪDIS 568
1. Nutautinimo politikos smerktinumas 568
2. Atitautinimo prasmė 572
3. Pedagoginis atitautinimo pobūdis 574

II. ATITAUTINIMO BŪDAI 579
1. Izoliacijos politika 579
2. Prievartos politika 581
3. Pralenkimo politika 582

III. KLAIPĖDOS KRAŠTO ATITAUTINIMAS 585
1. Mūsų politikos kryptis 585

2. Senosios individualybės globojimas 586
3. Keitimasis kultūrinėmis vertybėmis 588

TAUTINIS AUKLĖJIMAS NUTAUTINTOJE VILNIAUS APLINKOJE 589
Įvadas. Atitautinimo prigimtis 589
1. Vilniaus krašto nutautinimo pobūdis 591
2. Vilniaus krašto atitautinimo gairės 594
3. Vilniaus krašto atitautinimo priemonės 599
Pabaiga. Mokytojas kaip atitautinimo darbo centras 602

FILOSOFIJOS PROPEDEUTIKOS PROGRAMA 604
Kritinė dalis 604
Pozityvinė dalis 606

MOKYKLŲ LAISVĖ IR VALSTYBĖ 613
1. Monopolio sistema 614
2. Laisvė šalia valstybės 618
3. Laisvė per valstybę 620
4. Sintetinio išsprendimo argumentai 624
5. Pats veikalas 627

PROF. ST. ŠALKAUSKIO PEDAGOGIKA 628
Pasiaiškinimas 628
I. FILOSOFINIAI PAGRINDAI 629
1. Filosofija ir pedagogika 629
2. Prof. Šalkauskio filosofijos kilmė 630
3. Integralinis sintetizmas 632
4. Idealistinis realizmas 632

II. SISTEMOS METMENYS 633
1. Bendrieji ugdymo pagrindai 633
2. Fizinio lavinimo principai 636
3. Mokyklų tvarkymo principai 640
4. Visuomeninio auklėjimo principai 646
5. Lietuvių tautos ugdymo pagrindai 650

III. BENDRA CHARAKTERISTIKA 654
1. Sintetinis pobūdis 654
2. Teorinis pobūdis 655
3. Linkimas į aktualų gyvenimą 655
Baigiamasis žodis 656

PEDAGOGIKOS ISTORIJA 658
Įvadas. Pedagogikos istorijos mokslas 658
1. Pedagogikos istorijos žymės 658
2. Pedagogikos istorijos apimtis 662
3. Pedagogikos istorijos padalinimas 667

Redakcinės ir bibliografinės pastabos 674
Vardų rodyklė 677

Serija „Iš Lietuvos filosofijos palikimo"
Antanas M a c e i n a
Raštai, t. 8
Pedagogikos filosofija

Sudarė *Antanas Rybelis*
Redaktorė *Vita Malinauskienė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Korektorė *Marijona Rėzienė*
Maketavo *Danutė Navickienė*

2002. Užsakymas 1373
Išleido „Minties" leidykla, Sierakausko 15, 2009 Vilnius.
Spausdino „Aušros", spaustuvė, Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.

Kaina sutartinė

Maceina A.
Ma 32 Raštai / Antanas Maceina; Sudarė A. Rybelis. – Vilnius, Mintis, 1987–2002. – (Iš Lietuvos filosofijos palikimo: LFP).

T. 8: Pedagogikos filosofija. – 2002. – 694 p. – Bibliogr.: p. 674–676. – Vardų r-klė: p. 677–681. – ISBN 5-417-00825-7.

Aštuntame „Raštų" tome spausdinami A. Maceinos pedagogikos filosofijos veikalai iš prieškario Lietuvos periodinių leidinių ir pokario emigracinės spaudos.

UDK 1 (474.5)
Ma 32